3 1761 08117060 7

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
Jan Laichter.

Redaktor:
Prof. Dr. Frant. Drtina.

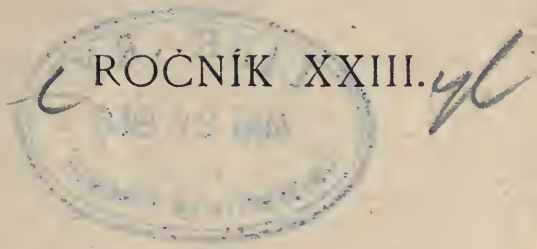

ROČNÍK XXIII.

1916.

majitel a nakladatel Jan Laichter na král. vinohradech,
u riegrových sadů č. 4.

Veškera práva vyhrazena.

AP
52
N35
roč.23

1113636

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

Obsah ročníku třiadvacátého.

A.

Články.

Stránka

Problémy obvodů světohospodářských a idea celní unie mezi Rakousko-Uherskem a Německem. Napsal Dr. Josef Gruber 1, 87
Svobodná věda a university. Napsal dr. Em. Rádl 8, 96, 197
K historickému rozboru patriotismu. Napsal Robert Michels. Přel. Dr. B. Foustka 20, 120, 208, 278
Sporné otázky v nejstarších dějinách českých (do 11. stol.). Píše Rudolf Novotný 33, 114, 202, 268, 366
Žena ve středověku. Napsal Frant. Drtina 47, 105
Kulturní a hospodářský význam novověkých kolonií evropských. Napsal prof. J. Koloušek 81, 183, 251, 350, 438
Národní soustředění a souručenství: B. Hlaváč: Přípravné úvahy. — Al. Hajn: Snahy soustřeďovací. — Fr. Drtina: Organisování národa . . . 161
Nezdar čtyřdohody na Balkáně. Napsal prof. dr J. V. Daneš 179
O akademickém studiu žen. Příspěvek k řešení ženské otázky. Napsal prof. dr. Frant. Krejčí 190, 261, 359
Společná myšlenka čes programů ústavních. Napsal Dr. Fr. Fiedler 241, 331
Ústavy, ústavnost a válka. Píše Dr. Robert Flieder 321
Péče o děti a mládež. Napsal prof. Fr. Čáda 341, 431
Panamský průplav a válka. Napsal Alois Šašek 401
Školství na Rusi. Napsal Dr. Otakar Kádner 410, 513, 599, 678, 761
Výchova mrzáků, zvláště vojínů-invalidů ku práci výdělečné. Napsal prof. Jiří Klíma 422, 524
K jubileu Shakespearovu: Ke sporu o Shakespeara-filosofa. Napsal Vilém Mathesius 481
Makbeth v Čechách. Napsal Dr. Otokar Fischer 490
Život a věda. Napsal prof. F. Mareš 561
O výživě rostlinami. Napsal prof. Dr. Edvard Babák 574
Invalidní otázka se stanoviska technicko-hospodářského. Napsal Ing. Stan. Špaček 585, 661
Bilance roku Husova a český protestantism. Píše dr. Jan Kozák . 592, 669
M. Jeronym Pražský. Napsal prof. Dr. V. Novotný 641, 742

Filosof a psycholog O. Külpe. Napsal prof. Dr. Fr. Čáda 650, 749
Sto let banky Rakouskouherské. Napsal prof. Dr. Josef Gruber 721
Státni a politický vývoj Anglie ve světle německé vědy historické. Referuje prof. Dr. Josef Janko 731
Němečtí národohospodáři o hospodářském sblížení Rakousko-Uherska s Německem. Napsal Dr. Josef Gruber. 801
Sociální básně Nerudovy. Napsal Arne Novák 820
Vincenc Zahradnik. K 80. výročí jeho úmrtí napsal František Čáda . . 833

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Babánek Karel, Malé povídky . . 864
Benešová Božena, Myšky 700
Breska Alfons, Eurydike 647
Čapek K. M., In articulo mortis . . 230
Čarská L. A., Smělý život 148
Dejmek Petr, Metelice 701
Dyk Viktor, Krysař 228
Eastman-Ohyiesa Dr. Ch. A., Indián v mládí 145
Eliotová George, Romola 303
Fischer Otokar, Makbeth 789
Fischer Otokar, Ozářená okna . . 632
Frídová B., Taje srdcí 231
Gebauerová Marie, Péťa pes . . . 864
Havlasa Jan, Světla dalekých přístavů 632
Hilbert Jaroslav, Kolumbus 68
Karásek, Jiří ze Lvovic, Král Rudolf 388
Kleiner Lomikar, Moře a oblaka . 632
Krásnohorská E., Zvěsti a báje . . 786
Krejčová Amalie, Píseň o Rolandovi 865
Křička Petr, Šípkový keř 786
Lauda Richard, Z přírody 148
Longfellow H. W., Španělský student 389
Machar J. S., Životem zrazení . . 65
Nečásek Ant., Brázdami života . . 389
Nečásek Ant., Němá tvář 147
Olbracht Ivan, Žalář nejtemnější . 387
Parma O., Ostrov 788
Patrný Jan, Ostříž 788
Rudloff Jar., Pohádka o hloupém Honzovi 863
Sova Antonín, Kniha baladická . . 545
Svoboda F. X., Vlna za vlnou se valí 386
Šimánek Josef, Háj satyrův . . . 230
Šusta Josef, Cizina 303
Těsnohlídek R., Poseidon, jeho život a svět 701
Theer Otakar, Všemu na vzdory . 631
Thompson-Seton E., Povídky o zvířatech 146, 865
Tisovský T. E., Zloděj u nádraží . 863
Tilschová, Anna Maria, Fany . . . 546
Zavřel František, Oidipus a Jokasta. — Simson a Delila 67

Spisy vědecké a poučné.

Bain Alex, Výchova jakožto věda . 152
Bílý Fr., Příspěvky k praktické poetice 70
Binding, Die Notwehr der Parlamente gegen ihre Mitglieder . . 288
Bráf Dr. Albín, Spisy I. 149
Cisařová-Kolářová A., Žena v hnutí husitském 236
Dvorský, Doc. Dr. V., Přímořské země říše rakousko-uherské . . 551
Dvořák MUDr. Jan, Vznik a vývoj organisace boje proti tuberkulose v Čechách 468
Eissfeldt Otto, Krieg und Bibel . 319
Flajšhans V., Živá slova 68
Franta Dr. B., Parlamentní právo žen 634
Gide Ch. a Rist Ch., Dějiny nauk národohospodářských I. 633
Haeckel Ernst, Ewigkeit 639
Hartl Antonín, H. G. Schauer . . 702
Heller Servác, Z minulé doby . . 705
Horák Lad., Příruční dějiny národa českého 869
Hotowetz R., Rakouský státní problém 466
Chalupný E., Josef Václav Sládek a lumírovská doba české literatury 866
Chudoba F., Básníci, věštci a bojovníci 307
Chytil-Novotný, Katalog výstavy na pětistoletou paměť úmrtí rek-

tora Pražského vys. učení Mistra Jana Husa 635
Kautsky Karl, Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas 532
Klír, Dr. Čeněk, Všenárodní hospodářství 150
Kožíšek Jos., Poupata 389
Krejčí F. V., Jan Hus 467
Kronfeld Dr. E. M., Der Krieg im Aberglauben und Volksglauben 317
Kučerová Vlasta, K historii ženského hnutí v Čechách 151
Kybal Vlastimil, Drobné spisy historické I. 232
Lehmann Dr. Edvard, Erziehung zur Arbeit 235
Lichtwark Alfred, O kultu květin 704
— Výcvik nazírání na díla umělecká 703
Maixner Emerich, O válečných epidemiích 637
Matějček Dr. A., Umění 19. stol. . 550
Mathesius Dr. V., William Shakespeare 791
Meyer Eduard, England 731
Musil Dr. Josef, Krásy Shakespearovy 792
Naumann F., Mitteleuropa . . 319, 454
Neruda Jan, Podobizny a karikatury 792
Nováček Karel, Úkoly politiky obecní 552
Novák Arne, Myšlenky a spisovatelé 549
Novotný Václav, Rektor Pražské university mistr Jan Hus . . . 636
Obrtel Frant., Moravští sedláci v letech 1848—1904 70
Platon, Symposion 231
Polák Fr., Kulturní poměry Přibramska 391
Prokop z Bohutína, Za lidovou osvětou 234
Rambousek Ant., O mistru Janu Husovi 148
Redlich Oswald, Österreich-Ungarns Bestimmung 609
Renner Dr. Karl, Oesterreichs Erneuerung 689, 770
Saverio de Dominicis, La scienza comparata dell' educazione . . . 707
Sedlák Dr. Jan, M. Jan Hus . . . 639
Srb Adolf, Z půl století 705
Strejček Ferdinand, Lumírovci . . 463
— Josef Václav Sládek, jak žil, pracoval trpěl 866
Šalda F. X., Genius Shakespearův a jeho tvorba 789
Šamberger Dr. F., Poučení o chorobách pohlavních 793
Šimák J. V., Hus a doba před ním . 392
Šubert Fr. Ad., U nás v Dobrušce . 706
Váhala Dr. Fr. - Pojezdný Jar. K., J. S. Macharovi 309
Vrchlického Jaroslava, Sborník společnosti 548
Wimmr Ant., Praha dávná i naše, podmínky, prostředí a činitelé . 868
Zadražil V. F., Technické studium . 233
Zachoval Jan, Psáno pro Věru Valentovou 550
Zenker E. V., Die nationale Organisation Oesterreichs 534

Zprávy.

Prof. J. Gruber národnostní hospodář.
(20. listopadu 1915.) 157
Vilém Windelband. - Para pacem. - Bentham a Wundt. - Oprava.
(20. prosince 1915.) 237
Rozluštění problému hettitského. - Zdravotní úkoly doby poválečné. - Zprávy knižní a literární.
(20. ledna 1916.) 315
K národnímu souručenství.
(20. února 1916.) 397
Zprávy knižní a literární.
(20. března 1916.) 479
Sibiř. - Řekové v Malé Asii. - Zprávy knižní a literární.
(20. dubna 1916.) 557
Střední Evropa a učitelstvo. - Největší psychologický ústav na světě. - Zprávy knižní a literární.
(20. května 1916.) 638
Problém Evropy. - Zprávy knižní a literární.
(20. června 1916.) 717
Válka a filosofie. - O Indický oceán.
(20. července 1916.) 797
Zprávy knižní a literární.
(20. září 1916.) 871

B.

Veřejné právo.

(20. listopadu 1915.) 132

Několik slov úvodem. - Binding: Die Notwehr der Parlamente gegen ihre Mitglieder (Vorträge der Gehe-Stiftung zu Dresden 6. sv.). - Erich: Probleme der internationalen Organisation (1. seš. sbírky Völkerrechtliche Abhandlungen ve Vratislavi). - Ottfried: Vorfragen des Völkerrechts (Jahrbuch des öff Rechts der Gegenwart sv. VII.).

(20. ledna 1916.) 286

Kelsen: Reichsgesetz u. Landesgesetz nach österreichischer Verfassung (Archiv d. öff. Rechts XXXII). - Hauke: Entwickelungs-Geschichte und Probleme des Immunitätsrechtes (Österr. Zeitschr. f. öff. Recht II.). - Schmid: Parlamentarische Disziplin (Archiv des öff. Rechtes 1914).

(20. února 1916.) 374

Denkschrift über die von der k. k. Regierung aus Anlass des Krieges getroffenen Massnahmen. - Lammasch: Vertragstreue im Völkerrecht (Österr. Zeitschr. f. öff. Recht 1915). - Bittner: Chronologisches Verzeichnis der österr. Staatsverträge (Veröffentlichungen der Kommission f. neuere Geschichte Österreichs r. 1914). - Naumann: Mitteleuropa (Berlin 1915). - Alfred Fried: Europäische Wiederherstellung (Zürich 1915). - Die Grundlagen eines dauerhaften Friedensvertrages (Denkschrift herausgegeben vom Schweizerischen Komitee zum Studium der Grundlagen eines dauerhaften Friedensvertrages, Olten 1915). - Anti-Orlog Raad. - Union of Democratic Control.

(20. března 1916.) 452

Válečná literatura mezinárodního práva v Německu. - K. V. Zenker: Die nationale Organisation Oesterreichs (Kriegspolitische Einzelschriften, seš. 5, Berlin). - Karl Kautsky: Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas (Stuttgrat 1916). - Hugo Poetsch: Das Imperium und die Arbeiter (Sozialistische Monatshefte r. 1916, seš. 4.). - Dr. Rudolf Sieghart: Zolltrennung und Zollfreiheit. Die Geschichte der österr.-ung. Zwischenzollinie nach den Akten dargestellt (Vídeň 1915 u Manze). - Dr. Adolf Arndt: Das selbständige Verordnungsrecht in Österreich (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht seš. 4. r. 1915).

(20. dubna 1916.) 532

Oswald Redlich: Österreich-Ungarns Bestimmung. (12. seš. Flugschriften für Österreich-Ungarns Erwachen. vyd. Rob. Strache, Warnsdorf 1916.) - Literatura o trvalé neutralitě Belgie a Reinhard Frank: Die belgische Neutralität, ihre Entstehung, ihre Bedeutung und ihr Untergang. (Tubinky 1915.) - Georg Jäger: Der preussisch-deutsche Staat und seine Machtorganisation. (Schmollers Jahrbuch 1916, seš. 1.) - Heinrich Lammasch: Das Mediationsrecht der Neutralen. (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, r. 1915, seš. 2.)

(20. května 1916.) 609

Dr. Karl Renner: Oesterreichs Erneuerung. Politisch-programmatische Aufsätze. (Vídeň, vyd. Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Comp.)

(20. června 1916.) 689

Dr. Karl Renner: Oesterreichs Erneuerung. Politisch programmatische Aufsätze. (Vídeň, vyd. Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Comp.) (Dokonč.) - T. zv. londýnská deklarace o válečném právu námořním.

(20. července 1916.) 770

Richard Schmidt, Die Aufgaben der politischen Wissenschaft im Zeichen des Krieges (Zeitschrift für Politik, sv. VIII.). - Richard Eickhoff, Die Interparlamentarische Union (1889—1914) (tamtéž). - F. W. Foerster, Das österreichische Problem vom ethischen und staatspädagogischen Standpunkte. (2. vyd. Vídeň 1916 u Hugo Heller & Cie.)

(20. září 1916.) 848

Po slavnostech Husových.

(20. října 1915.) 53
(20. listopadu 1915.) 130
(20. prosince 1915.) 214
(20. února 1916.) 372

Věci sociální.

(20. října 1915.) 55
(20. listopadu 1915.) 138
(20. prosince 1915.) 217
(20. ledna 1916.) 291
(20. února 1916.) 379
(20. března 1916) 457
(20. dubna 1916.) 538
(20. května 1916.) 614
(20. června 1916.) 693
(20. července 1916.) 775
(20. září 1916.) 853

Střední škola.

(20. října 1915.) 62
(20. ledna 1916.) 294
(20. května 1916.) 623
(20. září 1916.) 857

Národní škola.

(20. října 1915.) 59
(20. listopadu 1915.) 141
(20. prosince 1915.) 222
(20. února 1916.) 382
(20. dubna 1916.) 541
(20. května 1916.) 617
(20. července 1916.) 778

Školství vysoké.

(20. prosince 1915.) 225
(20. března 1916.) 460
(20. června 1916.) 696

Lidová výchova.

Dvojí ráz lidovýchovné činnosti daný současnou válkou světovou a oslavami Husovými roku 1915. - Lidová škola Osvětového Svazu. - Potřeba přednáškové síně pro lidové přednášky v Praze.
(20. ledna 1916.) 298
Výroční správa Osvětového Svazu za rok 1915—1916.
(20. července 1916.) 783
Zemská dávka ze zábav. - Lidovýchovná činnost ve válce. - Hnutí eugenické.
(20. září 1916.) 860

Literatura.

(20. října 1915.) 65
(20. listopadu 1915.) 145
(20. prosince 1915.) 228
(20. ledna 1916.) 303
(20. února 1916.) 386
(20. března 1916.) 463
(20. dubna 1916.) 545
(20. května 1916.) 631
(20. června 1916.) 700
(20. července 1916.) 786
(20. září 1916.) 863

Po životě náboženském a církevním.

(20. října 1915.) 71
(20. února 1916.) 392
(20. dubna 1916.) 552
(20. července 1916.) 794

Ženské hnutí.

Jubileum českého středního dívčího školství.
(20. listopadu 1915.) 152
Mravnostní poměry.
(20. ledna 1916.) 310
Co nám válka přinesla. - Sdružení akademicky vzdělaných žen.
(20. března 1916.) 470
Hnutí ženské a eugenické.
(20. června 1916.) 708

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ. Péče o slaboduché 626
FEUILLETON. Kulturní kuriosa. Právní péče 76
BESEDA. Ukázka nového překladu Shakespeara doc. dra Ot. Fischera . 474
» Oslavný cyklus shakespearský na Národním divadle. Několik poznámek. Napsal Vilém Mathesius 713

Problémy obvodů světohospodářských a idea celní unie mezi Rakousko-Uherskem a Německem.

Napsal Dr. Josef Gruber.

I.

Události, které po dlouhé nerozhodnosti od posledních neděl tak překotně se odehrávají na Balkánském poloostrově — přidružení se Bulharska k císařskému trojspolku, váhání Rumunska, převraty v Řecku, nová úspěšná ofensiva nejen rakousko-uherských, nýbrž i říšskoněmeckých armád proti Srbsku — zřetelněji ještě než všechen dosavadní průběh války ukazují, že válka nynější je zápasem o světovou moc hospodářskou. Na Dunaji jako v Dardanelách se bojuje o nové imperium, které — byť i zatím ze států zcela zachovávajících svoji politickou suverenitu — majíc nyní v Bulharsku nepochybný již most mezi střední Evropou a Orientem, by od Severního a Baltického moře přes Bulharsko a Turecko Malou Asií a Syrií sáhalo až k zálivu Perskému, od ústí Rýna a Labe, Odry a Visly až k ústí Eufratu a Tigridu, od Antverp a Hamburku přes Berlín, Vídeň, Budapešť, Sofii, Cařihrad až k Bagdadu s dvěma hlavními obchodními přístavy — Hamburk, Cařihrad — a s řadou vedlejších na moři Severním a Baltickém, Jaderském i Egejském, na pobřeží maloasijském i syrském a perském.[1]

Toto nepřetržité imperium, v jehož hranicích byli by vedle vůdčích Němců národové slovanští, Maďaři, Turci a kmeny západoasijské a vedle protestantů, katolíků, pravoslavných i mahomedáni, a jež předpokládá spojenectví Německa s Rakousko-Uherskem a Tureckem i Bulharskem, není teprve od včerejška na dnešek cílem německé politiky. Již od více než dvaceti let imperialistický směr

[1] Sr. K. v. Winterstetten, Berlin—Bagdad, neue Ziele mitteleuropäischer Politik, Mnichov, 10. vydání 1915. Arthur Dix, Der Weltwirtschaftskrieg, Lipsko 1914. Prof. Dr. W. Gerloff, Der wirtschaftliche Imperialismus und die Frage der Zolleinigung zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn, Štuttgart-Berlín 1915.

v Německu hlásá, že Německo je příliš malé rozlohou, že sice ani toto jeho území dlouho ještě nebude celé tak zalidněno jako Sasko, Belgie nebo severozápadní Anglie, ale že význam teritoria roste, čím více stoupá hustota a vzdělání obyvatelstva; že německých kolonií v Africe jest »příliš mnoho k smrti, avšak příliš málo k životu«, že jsouce převahou v horkém pásmu pro trvalé hromadné usídlení přebytků německého obyvatelstva se nehodí; že když musily vlivům Unie ustoupiti německé koloniální záměry v Brasilii, Argentině a jiných územích jihoamerických, zbývá jako jediný koloniální obvod Německa Malá Asie, nad to teritoriálně blízká, komunikačně přístupná, podnebím příhodná, přírodou štědře obmyšlená i dost rozsáhlá, aby pojala desítky milionů německého obyvatelstva; a že konečně Rakousko-Uhersko i Balkán jakožto střední články mezi oběma póly Berlín-Bagdad ve vlastním zájmu se musí připojiti k uskutečnění světohospodářského autarkismu, t. j. hospodářského obvodu, který by o tak rozsáhlá prostranství a tak bohaté přírodní zdroje byl opřen, že by ve výrobě i spotřebě všem hospodářským i kulturním existenčním podmínkám svého obyvatelstva plně dostačoval.

Vskutku spatřujeme v posledních desítiletích všude snahy vytvořiti obrovská hospodářská teritoria, jednotnou politikou hospodářskou ovládaná, co nejpříznivějšími přírodními podmínkami obdařená a tudíž co možná hospodářsky soběstačná: systém národního hospodářství uzavřeného přechází po krátké epoše mezinárodní tržební svobody v soustavu hospodářského imperialismu.

Formy, v jakých se tyto světohospodářské snahy uskutečňují, jsou rozmanité. Nejjednodušší zvolilo v dřívějších desítiletích Rusko: sousední území se vojensky podmaní, podrobí a prostě v celní území včlení. Poslední veliké přivtělení, ruské střední Asie, zakončeno r. 1885.[1]

Nověji Rusko provedlo však nové výboje i metodami západním státům odpozorovanými: vyhradivši si v obchodních smlouvách s Německem v r. 1894 a 1904, že ustanovení těchto smluv nemají platiti pro obchod Ruska s hraničícími zeměmi Asie, poskytlo

[1] »Tak stala se ruská říše největším, na přírodní poklady nejbohatším, skoro přes všechna pásma se rozpínajícím uzavřeným hospodářským obvodem světa . . . Nedohledné, nezměřitelné pro budoucnost možnosti otevřeny jsou tím ruské buržoasii; tato říše může jednou, v sobě uzavřená a soběstačná, rozkazovati všemu ostatnímu světu.« Karel Renner, Zollvereinspläne allerwege v Arb.-Zeitung 13. května 1915.

Rusko těmto zemím pro jejich dovoz přednostní cla a dává svému vlastnímu průmyslovému vývozu vysoké celní restituce a vývozní premie. Tak přičlenilo si severní Persii, vojensky obsazenou, i hospodářsky, připoutalo podobně přednostními cly r. 1913 vnější Mongolsko a včlenilo v jednotný svůj celní obvod nejnověji i Finsko na západě a tichomořskou Asii, jež do r. 1909 měla volný přívoz, na dálném východě.[1]

Ruské příbuzná jest i metoda Spojených Států Amerických. Do války se Španělskem byvše soběstačné, od té doby snaží se vědomě se rozšířiti v obvod světohospodářský, dobyté zámořské državy si s jistými výjimkami celně-politicky přivtělují k zemi mateřské a dle Monroeovy doktriny »Amerika Američanům« pokoušejí se vytlačiti evropský obchod i z Ameriky střední a jižní, jihoamerické státy počaly jim poskytovati přednostní cla, v Brasilii od r. 1904 požívá severoamerický přívoz 20proc. snížení cel.

Jinak opět postupovala Francie. Po své porážce v r. 1870-1 založila mimo Evropu větší »novou Francii«. V letech 1874 až 1884 nabyla v Zadní Indii území, které je 1½krát tak veliké jako země mateřská a čítá 16 mil. obyvatelů, připojila k tomu protektorát nad Siamem a smluvně zajištěnou západní sféru v jižní Číně, r. 1881 získala Tunis a r. 1912 Marokko, takže se starším Alžírskem má celou severozápadní Afriku, obrovskou říši v bezprostřední blízkosti země mateřské. Většinu svých kolonií posuzuje Francie pod názvem »asimilované osady« prostě jako celní tuzemsko, kde platí pro dovoz z ciziny celní tarif země mateřské. Při dovozu do Francie požívají tyto země buď celní svobody nebo u finančních cel nižších sazeb. Ostatní kolonie mají tarify s přednostními cly navzájem a pro zemi mateřskou. Autonomii nebo i jen právo si samy určovati cla francouzské kolonie nemají, celá »větší Francie« má býti monopolistickým odbytištěm průmyslu země mateřské a naopak vývozní cla francouzských osad podléhají zmírnění ve styku se zemí mateřskou, aby se jí zajistilo levné dodávání surovin.[2]

---

[1] Na přívoz surové bavlny a jižních plodin poskytlo Rusko Persii přednostní cla. Do r. 1909 bylo v Rusku od cla osvobozeno všeliké zboží přivážené přes přístavy u ústí Amuru a jižně od něho nebo přes pomezní hranice Korey, Mandžurska a Mongolska, od toho roku však jen zboží, přicházející z evropského Ruska, kdežto všechno ostatní zboží, nechť se dováží po souši či po moři, podléhá všeobecnému celnímu tarifu ruskému (Gerloff, str. 16 a násl.).

[2] Od celního zákona z r. 1892, který vzájemnou přednostní politiku Francie s jejími osadami přímo dalekosáhle vybudoval, francouzská tržba

V Anglii byly dřívější celně-politické výhody pro vzájemný styk s koloniemi (nižší cla pro dovoz produktů z britských osad do Anglie a bezcelný dovoz nebo přednostní cla pro dovoz anglických tovarů do britských osad) přechodem k liberální soustavě tržební politiky do let 1860. zcela odstraněny. Anglie poskytla svým největším koloniím, Kanadě, jižní Africe, Australii a Novému Zélandu (nikoliv Indii, jejíž obchodní politiku určuje zákonodárství anglické), dokonce úplnou celní autonomii, právo úplně volného upravování své politiky celní a obchodní: všechny tyto kolonie mají také ochranná cla i na zboží mateřské země a hradí jimi největší část své finanční potřeby, kdežto Anglie sama dosud setrvala při obchodní svobodě. Avšak od polou let 1880. i ve Velké Británii zdvihá a organisuje se odpor proti svobodnotržní soustavě, živený dvěma myšlenkami: jednak ochranou anglického průmyslu před levnou soutěží americkou a německou, jednak ideou jediné veliké říšské celní unie, která by, naproti ostatní cizině celními hranicemi jsouc uzavřena, poskytovala vzájemnému obchodu mezi jednotlivými obvody britského imperia výhodná cla diferenční.[1] Vskutku činí přibližování

---

silně vytlačila z kolonií přívoz jiných států, a nastala-li v tom směru od počátku tohoto století jistá stagnace, vězí příčina v tom, že výkonnost francouzského průmyslu se stále výlučněji soustřeďuje na průmysl přepychový, pro nějž v koloniích přirozeně jest málo půdy (Gerloff, str. 14). Právě tato okolnost urovnala však cestu protekční politice francouzské ve styku s koloniemi — snaha po celně tarifním vyloučení jinak neodvratné převahy soutěže cizozemské.

Jaký vůbec mají kolonie význam pro průmyslový trh mateřské země u srovnání s cizinou, vidno z toho, že na př. do britských osad vyváží Anglie za 2492 mil., Německo jen za 242 mil. mk., do francouzských Francie za 737 mil., Německo jen za 13 mil. (Winterstetten, str. 53, dle Stresemanna.)

[1] Již r. 1887 konala se v Londýně první koloniální konference, kde přetřásán plán celního spolku všebritského, a po něm druhý úřední kongres oficiálních zástupců vlád anglické a koloniálních následoval r. 1894 a třetí r. 1897. Vláda anglická chovala se odmítavě, i když počátkem let 1890. při volbách do poslanecké sněmovny poprvé od půl století postaveni byli kandidáti ochranářští. Starému svobodnotržebníku Gladstonovi podařilo se agitaci na čas potříti, avšak po dalších pěti letech zvítězili unionisté, vedení oprávců tarifu převzal Joe Chamberlain (sr. Gerloff na uv. m. str. 9, Philippovich, Grundriss der politischen Ökonomie II. svazek Volkswirtschaftspolitik, I., 7. vyd., str. 385, Dr. Fr. Suchánek, Imperialism a snahy celnopolitické v Anglii, Obzor Národohosp. 1906, str. 363 a násl., str. 411 a násl. a v pozdějších ročnících četné stati zejm. o Joe Chamberlainovi, dále prof. Dr. Daneš, Hospodářské problémy světové politiky, str. 25 a násl.).

se mezi Anglií a jejími osadami pokroky, byť i pomalé. A jsou to kolonie samy, jež chtějí poskytovati Anglii pro dovoz jejích výrobků cla přednostní. V r. 1897 vypověděla Anglie k naléhání Kanady obchodní smlouvu s Německem, od r. 1865 trvavší, která zaručovala Němcům volný dovoz ve Velké Britanii a rovnoprávnost v koloniích, čímž bylo Kanadě, této nejstarší a nejlidnatější z anglických autonomních kolonií, umožněno poskytnouti od 30. června 1898 Anglii přednostní cla, toto snížení cla pak z původních 12½% stouplo na 25 proc. a posléze na 33⅓%. Německo se sice odvolávalo na klausuli o nejvyšších výhodách, vypukla celní válka, avšak přednostních cel kanadských neodstranila.[1] Naopak, příkladu kanadského následoval r. 1905 celní spolek, v nějž se sloučily (po burské válce) kolonie jihoafrické, Natal, Transvál a některé menší obvody, r. 1907 Australie a Nový Zéland. Od r. 1905 trvají dále vzájemnostní smlouvy mezi těmito koloniemi, nižší cla pro vespolný styk obchodní (na př. mezi Kanadou a britskou Západní Indií). V témže směru působí dále jednotné listovní porto v celé britské říši, budování nových dopravních cest k dosažení transportního a telegrafního spojení, na cizině nezávislého, mezi územími britské veleříše, přibližování soustav právních.[2] Velkobritský celní svazek nedospěl sice ještě k celní unii, avšak přednostní cla poskytnutá britskému dovozu bez násilí a bez všeliké protidávky i dnešní dobrovolné solidární vystupování anglických osad s mateřskou zemí dosvědčuje, že všebritské celně ujednocovací snahy dojdou, přivodí-li válka očekávaný pád liberálního režimu, asi konečného provedení.[3] Kolonie budou žádati celní spojení všebritské říše v souvislosti s celním uzavřením naproti ostatním státům jakožto odměnu za své služby spojenecké, výnos ochranných cel naproti celní cizině bude vítaným prostředkem k umoření obrovského válečného dluhu Anglie, jakož vůbec války odjakživa byly vítaným prostředkem k zavádění a zvyšování cel — viz obrat v tržební politice Amer. Unie po otročí válce v l. 1861—1865, změnu francouzské tržební politiky po válce s Německem 1870—1871, tržebněpolitické změny v Rusku, podnícené velikými výdaji války rusko-turecké 1877—1878, značné

[1] Platný celní tarif kanadský má tři sloupce: tarif generální, tarif střední a přednostní tarif britský na produkty z určitých britských zemí, přímo z některého britského území vyvážené. Střední tarif poskytuje se jiným zemím, s nimiž uzavřena obchodní smlouva. K celní válce kanadsko-německé došlo proto, že bylo užito tohoto tarifu místo přednostního (Gerloff, str. 11).

[2] Philippovich, Volkswirtschaftspolitik, I. 385.

[3] Gerloff str. 12, Renner, na uv. m. Arb.-Ztg. 13. května 1915.

zvýšení japonského celního tarifu za války s Ruskem 1904—1905 a později.[1]

Jsou tu arci potíže: jednak britské ochranářství neobejde se bez cel na potraviny, jež narážejí však na odpor mas obyvatelstva, zvláště dělnictva, jednak neleží těžisko zahraničního obchodu britského ani co do vývozu ani co do přívozu v koloniích. Ze všeho britského přívozu potravin nepřichází plných 70—75% z kolonií, a podobně vývoz Anglie do jejích kolonií činil v posledních letech asi 150 mil. liber, do ciziny však 300 mil. liber, z toho asi 150 mil. do Evropy, za 90 mil. do Ameriky a zbytek do Asie a mimobritské Afriky.[2]

Vedle užšího spětí mateřské země s velikými osadními zeměmi, Kanadou, Austrálií a Jižní Afrikou, patří k cílům »Větší Britanie« zřízení veliké africké říše od Egypta až k mysu Dobré Naděje, jejíž uskutečnění má dle plánů Cecil Rhodesových připravováno býti stavbou obrovské železnice Kap—Kairo, a dále tvoření obrovské indické říše v dnešní Zadní Indii z Birmy a malajského poloostrova (později se Siamem).[3] Tyto světohospodářské plány, k nimž druží se pak menší, jako pronikání v Malé Asii, jižní Persii, na Jangtse v Číně a pod., opřeny jsou kromě o mohutné válečné loďstvo především o ovládání většiny strategických bodů v mořských úžinách a uhelných stanic v oceánech (průplav La Manche, Gibraltar na počátku, Malta jako opora v západní a Cypr ve východní části Středozemního moře, Port Said a Suez na jeho konci jakožto

---

[1] Již nyní zavádí Anglie kromě 50%ního zvýšení finančních cel na čaj, kávu, kakao, cikorii, sušené ovoce atd. nová cla rozhodně ochranná (33·5% hodnoty zboží) na automobily, filmy, hodinky, hudební nástroje, zrcadlová skla a klobouky, z nichž jen některá mohou býti zařazována v luxusní. (Dr. Sigm. Schilder, Schutzzöllnerische Vorstösse in Gross-Britannien, Handels-Múseum 30. září 1915.) Anglické vedení války bývalo odjakživa nejdražší na světě; již burská válka 1899-1902 vyvolala v Anglii ochranářské pokusy, po jichž ztroskotání poražený Chamberlain vystoupil z ministerstva.

[2] Německo a Francie mají dohromady pro anglický vývoz skoro stejný význam jako celá britská Východní Indie, Belgie větší nežli celá Kapská osada nebo Nový Zéland, do Belgie, Dánska a Holandska vyváží Anglie více nežli do celé Australie. Ještě mohutnější jsou britské styky s cizinou co do přívozu; na př. z Německa dovezla r. 1913 Anglie za 1644·6 mil. M., z britské Indie jen za 988 mil. M., z Australie za 778.3 mil. M., z Kanady za 623.1 mil. M., přívoz tento sotva by však mohl být nahrazen dovozem z kolonií (tovary).

[3] Wiese, Politische Briefe über den Krieg. Mnichov a Lipsko 1914, str. 70.

brány do Orientu, na jihovýchodním konci Rudého moře Aden, dále Ceylon a Palkova úžina mezi mořem Arabským a Bengálským, pak významem rostoucí šíje Malacká se Singaporem, ve východní Asii Hongkong a před Panamským průplavem Jamaika a několik z Malých Antil).[1]

(Dokončení.)

---

[1] Proto prohlašuje Wiese za cíl německého boje v tomto směru: osamostatnění tří velikých osadních říší Kanady, Australie a Jižní Afriky propůjčením vlastní suverenity, rozbití britských záměrů v Africe a Zadní Indii a především přeměnu oněch strategických bodů v evropský majetek. Při tom by samostatná Kanada spolu s Mexikem byla mocenským činitelem proti Unii, neodvislá Australie stráží proti Japonsku, svobodná burská republika s Kapskem spojencem německé jihozápadní Afriky, Gibraltar ve správě španělské, Hongkong pod silně německým vlivem atd. (sr. Wiese, str. 72—76).

Svobodná věda a university.

Napsal dr. Em. Rádl.

I.

Chvalořečníci vědy (kolik jich nebylo a není!) srovnávají se s jejími haniteli (i těch se urodilo poslední desetiletí hojnost) v jedné chybě: dogmaticky zaměňují dnešní ponětí o vědě — o vědě, která jest praktickým zřízením na podporu blahobytu a teoretickou soustavou pravd o přírodě — s ideálem vědy vůbec. Zapomínáme, že dnešní ponětí vědy trvá sotva sto let; co jest tato lhůta proti tisíciletím, která už člověk na svět se dívá a o něm přemýšlí? Věda svého druhu byla už v předhistorických dobách, když člověk se učil rozeznávati zvěř, hotoviti nástroje a oblek a když bájil o temných silách přírody; věda byla u chaldejských kněží, když vypočítávali oběh slunce a hvězd; byla u Řeků, u Římanů, u sv. otců, ve středověku, před velkou revolucí a jest i dnes. A pokaždé se dala vésti jinými ideály, správnými i nesprávnými. Kolik různých forem vědy projde ještě světem?

My prý máme teď vědu pravou, vědu katexochen. A tuto naši slavnou vědu si lze bez universit sotva mysliti; badatel a profesor znamenají totéž, a jakoby moderními universitami byl zabezpečen pravý život a pravá svoboda vědecká. V Němcích, ve vlasti profesorů, zahostila se tato domněnka nejvíce; nachází však čím dál tím více přívrženců také v Italii, ve Francii, v Anglii, v Rusku, v Americe. Vystoupiti dnes proti této pověře, přezírati university a přes to věřiti ve vědu jest, předem se zříkati úspěchu. Na které čtenáře se obrátíš se svojí novou vědou? Učenci se urazí, a ostatní jsou vychováni v přesvědčení, že ve vědě musí laik věřiti, co mu vědecká církev učící k víře předkládá.

University jsou výrazem vědecké organisace, a dnes, kdy se všecičko organisuje, musí míti i věda svůj cech, jako jej měla v středověku. Jak často mi dnešní doby připomínají středověk!

University jsou staré instituce, jejichž vážnost v dějinách vědy několikrát stoupla a opět klesla. Cíle však vědy přednášené s katedry se měnily jen v jednotlivostech; v podstatě jest dnešní vysoká škola, čím vždycky byla: institucí, která systematisuje a dogmatisuje pravdy oficiální, pravdy (už) uznané.

Počátky vědeckého života mizejí v mlhách dob předhistorických; první znamenitější vysoká škola povstala v Alexandrii, v době, kdy už kultura klasická byla v úpadku. Řečtí klasikové filosofičtí ani vědečtí neznali university, t. j. organisovaného učeliště vědy o sobě existující. Pythagoras, Hippokrates, Demokrit, Platon, Aristoteles a j. učili své přátele svým osobním životním pravdám. Hippokrates, Platon, Sokrates mívali ovšem »žáky« a měli »školy«. Nikdo jich však »nejmenoval«, nikdo jim nepředepsal úkol, který mají přednášeti, jejich »vysvědčení« nedávala privilegií v životě. Učili, protože se jim líbilo učiti, a vykládali o tom, co se jim osobně líbilo, a jak se jim to líbilo. Jejich žáci nechodili »do školy«, nýbrž měli rádi Sokrata a bavili se s ním; měli rádi Platona a poslouchali jej. Pořádku nebylo, zákonů nebylo, zkoušek nebylo, organisace nebylo — ale věda byla, a taková, že její vliv ještě dnes, po dvou tisících letech, cítíme. I rozvinula se klasická kultura bez university, bez akademie (jako organisované společnosti pro pěstování vědy), bez učených společností, bez ustanovených profesorů. Sdružení pythagorejců, škola Hippokratova a Platonova akademie se podobají mnohem více náboženským sektám než našim školám. Ale, vždyť my jsme tak odvykli nezávislosti na organisacích, že těžko najíti dnes analogii pro ona antická sdružení! Tam rozhodovaly duch, víra, láska, v našich organisacích formule a prospěch.

O svobodě vědy nebylo řeči; teprv moderní věda domáhá se jako zvláštní privileje svobody (jakoby jen věda měla býti svobodna); tehdy bylo příliš samozřejmo, že myslitel jest tak svobodný a nesvobodný, jako kterýkoliv občan. O b č a n Sokrates byl odsouzen k smrti, ne profesor.

První universita povstala až za úpadku řecké kultury — t. zv. Museum alexandrijské. Tato škola byla založena a vydržována králi; její členové byli jmenováni. Museum, založené Ptolemaiovci, poskytovalo učenci, který se podrobil jeho stanovám, mnoho příjemností; uložilo mu však také pouta tradice; uložilo mu za povinnost studovati Aristotela, Platona a ostatní volné duchy a vázati se na jejich myšlenky. Vědecký ruch v Alexandrii byl čilý spíše množstvím učenců a jejich výkladů než hloubkou poznání. Jen

matematik Eukleides a astronom Ptolemaios vysoko vynikají; nevíme však nic konkrétního o jejich poměru k Museu.

Škola alexandrijská zašla nedostatkem nových idei. Středověk, doba katolické církve, nastoupil. Středověk neodcizil se ani v prvním období, v době stěhování národů, docela vědám; církevní otcové s Augustinem v čele spekulovali mnoho o přírodě, a příroda byla i milována — středověkým způsobem: pěstován byl lov, rybářství, sadařství atd.

Úpadku klasické kultury profesoři alexandrijští nezadrželi, škola upadala a zašla nedostatkem vnitřního života. Přišel středověk, přišla pověstná tma. Vědy v dnešním smyslu tehdy nebylo; ale vždyť tehdejší lidé ani nechtěli znáti sháňky po vezdejším chlebě; plni jsouce idealismu, žili, pokud jim světové převraty tak dovolily, metafysice, a spekulace církevních otců se sv. Augustinem v čele obsahovaly také svéráznou vědu. Přírodu středověk nesystemisoval, nýbrž miloval: pěstovány byly lov,[1] rybářství, sadařství. Sv. František z Assisi byl zajisté muž v moderním smyslu zhola nevědecký; jeho láska k přírodě byla však také zvláštním způsobem poznávání přírody a skrývala v sobě vědu anebo počátek vědy svého druhu.

V 13. století, ke konci středověku se pozvedají university dnešního typu. Ani tentokrát nevznikají jako p o č á t e k nového duševního života, jako vysvoboditelky z nekulturnosti, nýbrž jsou n á s l e d k e m duchovní renesance, nastavší v posledním třicetiletí 12. století. Svobodná sdružení vědců byla už dříve (v Salernu, v Bologni); universita povstala teprv, když tehdejší vláda (církev) se jala vědu organisovati. Napřed se objevila skepse proti středověkému ideálu instinktivního, neučeného člověka, objímajícího svět naivní láskou, v hlavách jednotlivců (Abélard 1079—1142). Vybojovali uznání rozumu a logice, a formálním výrazem jejich vítězství bylo zakládání a byl rozkvět scholastických universit. Život ustupuje v nich před učeností: místo naivního poměru k světu hledá se formule; místo sv. Augustina dochází slávy Tomáš Akvinský.

Sv. Augustin psal o s v é víře a nevěře, psal o tom, s kým o n bojoval, jak o n přírodu chápal; sebe sama podával ve svých

[1] Sem patří m. j. i spisy o sokolnictví, ve kterých byli sokolové i zvěř jimi lovená popisována. Abélard píše o lovectví mnichů: »Chtěl bych, abyste viděla můj dům, neměla byste jej za opatství; dvéře nejsou ozdobeny než paznehty srnců, nohami medvědů, kanců a šerednými sovami.« I tento zájem o zvěř vedl k poznávání přírody a předpokládal prvky vědecké.

spisech. Jeho »Zpověď«, plná filosofických úvah, jest charakteristickým plodem tohoto individualistického světového názoru. Teď, na universitě bylo jinak. Albert Veliký, profesor pařížské university, psal teď (nikoli o sobě, nýbrž) o přírodě; ba nikoli o přírodě, nýbrž o Aristotelovi, jak ten o přírodě psal; a zase nikoli o Aristotelovi, nýbrž o arabských učencích, jak ti psali o Aristotelovi, píšícím o přírodě a rýsujícím tak svoji individualitu. A tak byl Albert Veliký oddělen trojnásobnou hradbou od života.

Zbavte se předsudku, že tehdy, za Alberta Velikého, za vlády scholastiky, učenci věřili v autority, a dnes že už nevěří. Tak podstaty scholastiky nikdy nepochopíte. Byla tehdy víra v autority, zajisté — ze stejných příčin jako jest dnes: učenci nevěřili v sebe, nevěřili v prostý život, zavrhli naivní víru století předchozích, a odtud jim nezbylo, než »věřiti« ve všeliké -ismy: v aristotelism, v platonism, v arabism atd. Nechápeme pohled scholastiků pořád dozadu upřený, jejich strach z vlastní myšlenky, jejich filosofování na chůdách? Nechápe toho jen ten, kdo neprohlédl mechanism moderní vědy. Kde jsou dnes ti vědcové, kteří ručí sami za své nauky? Spoléhají se na autority jako za rozkvětu scholastiky. Autority se zavrhují v maličkostech; spoléháme na vlastní oči, popisujíce pletivo jakés, chemickou sloučeninu, nový lék. Velebíme však Galileiho, Vesala, Newtona, Lavoisiera, Darwina a mnoho jiných badatelů, jako scholastikové velebili svého Aristotela. Kdyby nebylo dnes víry v autority, nebylo by kantovců, darwinistů, mechanistů; byly by jen vědecké individuality, které by se daly označiti jen vlastními jmény jejich představitelů. Kdo zavrhuje víru v autority, ať nadále sám nese mravní zodpovědnost za své nauky; jest však známo, že moderní věda odmítá tuto zodpovědnost a zavazuje se pouze pronášeti pouhou pravdu samu o sobě, nehledě na její důsledky. Neručí-li však hlasatel pravdy sám za to, co z ní pojde, kdo má převzíti ručení? Berou je na sebe úřady, které se tak stávají podobným rozhodčím o věcech vědy, jako jím bývala církev ve středověku. Jen badatel, který si troufá převzíti plnou zodpovědnost za důsledky své nauky, jest opravdu svobodný muž.

Moderní universita souvisí historicky se středověkem; poměr moderní university k státu jest analogický poměru středověké university k církvi — vímeť, že stát převzal většinu funkcí církevních. Středověké university, tato slavná sídla vědy, ke kterým vzhlížel s úctou celý svět, souvisely s církevní organisací: sacerdotium, im-

perium, studium byly tři sloupy středověké církve. Hle, jaký význam církev dávala vědě! Kněžství, vláda, věda byly jejím ideálem. Postavil některý moderní stát vědu tak vysoko? (Vědou rozuměj tu teorii, filosofii, poznání, nikoli industrii.) Ani z daleka nesmíme středověkou církev viniti z nepřízně k vědě; úřední vědu (jiné úřední vědy než scholastické nebylo) církev podporovala do krajností a podporovala ji víc, než moderní stát podporuje moderní úřední vědu. Církev svěřila scholastice větší vliv na vytvoření církevních nauk, než jaký svěřuje moderní stát universitám na úpravu politických otázek. Věda universitní jest pro středověk charakterističtější než katedrály; učenci byli jmenováni svatými: sv. Bonaventura, sv. Tomáš Akvinský, blahoslavený Albert Veliký by dnes sluli jen tajnými rady, a jejich vliv by nesahal za zdi posluchárny. Nepřeceňujme ani pronásledování nauk kacířských ve středověku. Předně se osvědčovalo i tehdy pravidlo, že kacířství jedné epochy se stávalo vyznáním víry pro epochu následující; bylyť také některé tese sv. Tomáše Akvinského úředně prohlášeny za kacířské. Za druhé: averoisté, jejichž bezmezná skepse byla zřejmě proticírkevní, mohli své nauky na universitách veřejně hlásati. Za třetí: kacířství takové, jako bylo Husovo, musí býti za všech dob úřady, i úřady universitními pronásledováno, protože neuznává než individuální zodpovědnost. Hus by měl mutatis mutandis v moderní vědě tak obtížné postavení, jako v středověké církvi, jak osud Rob. Mayera dokazuje. Konečně měly university středověké demokratičtější zřízení než mají moderní: vliv studentů dnešních se nedá vůbec srovnati s vlivem studentů středověkých; také byla universita méně závislá na papeži, než jsou dnešní závislé na politických úřadech.

Celkem jest příbuznost mezi universitou středověkou a moderní veliká; jen z předsudku proti středověku se přeceňuje universita moderní. Vliv university středověké, zvláště pařížské, byl ohromný, jak v politice, tak v theologii, tak ve filosofii: »urbi et orbi« byla oznamována její rozhodnutí. Ideál vědy mezinárodní a filosoficky a logicky organisované byl onou universitou lépe uskutečněn, než universitou moderní: jen latina byla vědeckou řečí, venia legendi zněla důsledně mezinárodně »hic et ubique terrarum« a nebyla, aspoň zásadně, omezována žádnými předsudky národními ani politickými. Jakou malichernou cenu má dnešní velebená svoboda universitního učení, když každému profesoru jest učebný úkol přesně ohraničen, když doktorský diplom ani v téže říši nemívá všude platnost, když

svoboda učení jest omezena geograficky? Universitě středověké se také podařilo strhnouti na sebe vládu ve vědě lépe než universitě moderní; byloť zákonem ustanoveno, že jen diplomovaní učenci smějí vědu vykládati.

Sláva scholastické vědy zašla jako všechna sláva tohoto světa; renesance ji pohřbila. Renesance přinesla hnutí protivědecké (pokud rozumíme vědou vědu universitní), zavrhla scholastický kult mezinárodnosti a logické přesnosti, posmívala se systematisujícím a pedagogickým tendencím universit. Ideály temného středověku, na které učení scholastikové shlíželi s patra, byly teď vzkříšeny a na vyšším stupni rozvity. V oblibu přišla názorovost, bezprostřednost, individualism; jest třeba čísti útoky Gior. Brunovy nebo Paracelsovy, abychom se přesvědčili, že jejich výsměch ze scholastiky jest výsměchem z moderní vědy, z jejího těžkého slohu, z jejích jemných pojmových distinkcí, z nauk universitních. Historie ovšem nám připravila komickou situaci, že moderní učenec, potomek scholastiky, potírá ji argumenty Brunovými a Paracelsovými, argumenty svých úhlavních nepřátel. Povedená historie! Ničemu tak málo nevěřím jako historickým spisům.

Vůdčími mysliteli renesančními byli básník Petrarca, kardinálové Bessarion (1403—1472) a Mikuláš z Cusy (1401—1464), kanovník Koperník (1475—1543), filosof Marsilius Ficinus (1433—1499), spisovatel Pico della Mirandola (1462—1494), malíř Lionardo da Vinci (1467—1519), spisovatel Macchiavelli (1469—1527), lékař Theophrastus Paracelsus (1493—1541), filosof B. Telesius (1508—1588), filosof Gior. Bruno († 1600). A ni jeden z těchto mužů nebyl profesorem při některé z universit, tehdy už četných; jen Telesius přednášel v pozdějších letech života nějaký čas o svých názorech filosofických. Snahy těchto mužů se tak liší od cílů moderní vědy, že tato si všímá z nich jen Koperníka a v posledních letech Lionarda; ostatní se uvádívají jen ve filosofických kompendiích a jen jménem.

Když jmenovaní představitelé renesance postavili základy nového světového názoru, začala se srážeti nová tradice; tehdy universitní věda se znovu povznesla. Galilei (1564—1642), Vesal (1514—1564), Caesalpinus (1519—1603), Harvey (1578—1657) — vesměs z doby pozdější než mužové nahoře uvedení — byli universitními učiteli, ačkoli jejich profesorství mizí ještě před mohutností jejich individualit. Brzo však profesorství nabylo převahy, a objevili se vysokoškolští specialisté, jako A. Kirchner, Torricelli,

Eustachio. Věda po krátkém rozmachu znova klesala přes rostoucí počet universit. Na pevnině se universit tehdy zmocňovali jesuité; i mezi nimi se vyskytují sice dobří učenci, celkem však znamenají university století šestnáctého a sedmnáctého málo pro rozvoj vědy. Zvláště nepochopen zůstal smysl renesanční doby pro individualism a pro filosofii; university si vybraly nejplošší produkt doby renesanční, humanism. Humanism byl sice původně také namířen proti učenectví, brzo se však stal badáním typicky učeneckým a neskonale ubožejším než byla scholastika. Učeneckost humanismu jest patrna: »Vlastní vůdcové humanismu v Němcích, Reuchlin a Erasmus, Regius a Wimpehling, Mosellanus a Melanchton byli počestní učenci a profesoři. Jejich humanism záležel především v latinském slohu.«[1] Humanism byl učeneckým hnutím protivědeckým a protifilosofickým — v době, do které se klade rozkvět přírodních věd. Humanisté si vážili poesie, pěstovali ji tak formalisticky, jako se dnes formalisticky pěstuje věda. »Jako výmluvnost, tak i poesie byla pokládána humanistickými vysokými školami za naučitelná umění, a to bylo předpokladem humanistického učení na školách, trvavšího až do 18. století: pilným učením, sbíráním a cvikem se může státi každý básníkem.«[2] Neplatí dnes podobný předsudek o vědě? Jako za scholastiky, rozhodovaly i v humanismu autority (řečtí i římští básníci), rozhodovala učenost, veleben byl internacionalism.[3]

Věda a filosofie byly v oněch dobách v rukou mužů, stojících mimo university. F. Bacon byl všechno jiné spíše než školský učenec; Descartes se cítil vysoko povznesen nad hádky škol a filosofoval jako aristokrat, který nepotřebuje ani uznání ani přívrženců. Hobbes, Locke, Spinoza, Hume, Berkeley, Leibniz a z přírodozpytců Willis, Fermat, Swammerdam, O. v. Guericke, Leeuwenhoek, Réaumur, Ch. Bonnet, de Maillet, van Helmontové, Pascal, R. Boyle, E. Mariotte, Ch. Huygens, Rob. Hooke nebyli profesory. Vládla za oněch dob aristokratická věda, která shlížela svrchu na university, která však jinak — nezakrývejme to — vyvinula všechny stinné stránky profesionalismu.

Tehdy místo universit nastoupily akademie.[4] Lišily se od kla-

[1] Tamt. str. 57.

[2] Paulsen, Gesch. d. gelehrten Unterrichts in Deutschland. Lipsko 1896. Str. 12.

[3] »Styděli se (humanisté) za vlast jako za kolébku barbarství.« (Paulsen I., str. 72.)

[4] Akademie, university a vědecká sdružení vůbec nazývají se někdy

sické akademie (a většinou i od renesančních akademií italských) profesionalismem svých členů a závislostí na státu. Jistě přispěly tyto nové akademie (londýnská, pařížská, později i berlínská) k pokroku abstraktní vědy; obdivujíce se však výkonům jejich členů, výkonům Newtonovým, Huygensovým, Leeuwenhoekovým (ostatně, my se jim neobdivujeme, nýbrž jen opakujeme po jiných slova obdivu; kdo z nás četl Huygense a četl jej s takovým porozuměním, aby se mohl diviti jeho talentu?), přehlížíme, jak pedantická byla jejich věda a věda jejich současníků. Vědecké nauky se přednášely v učených společnostech, psaly se o nich dopisy vznešeným osobnostem a skládaly se knihy, a učenci měli za to, že všeho získali, když dobyli uznání a slávy. (Nesoudíme tak ostatně dosud?) Schází nám bohužel svobodomyslná, v pravdě demokratická kritika vědeckých poměrů sedmnáctého a první poloviny osmnáctého století, kritika, která by nám vykreslila Newtona, Leibnize, Huygense a jejich soudruhy jako lidi, jako občany tohoto světa.[1] V době paruk a politického absolutismu nelze hledati rozkvětu opravdové vědy. Budiž však jakkoli, university byly v oné době, kterou dnešní vědcové velebí, nerozumějíce jí, v úpadku tím větším. »Mužové pokroku a nového dvorského vzdělání se na university dívali jako na přežilé ústavy, jejichž činnost se jim zdála býti absurdní a směšná.«[2]

---

republikami učenými. Pochopíme, že 17. století, kdy byla založena akademie pařížská a londýnská (králi francouzským a anglickým), nemělo mnoho porozumění pro republiky jakéhokoli druhu. Od republiky se liší sdružení učenců tím, že každý učenec jest specialistou, jest sluhou své vědy, nikoliv jejím pánem. Občanství republiky jest opakem specialisace.

[1] Jak uboze vypadá opatrnický Leibniz vedle Platona (Leibnize, který se narodil 46 let po upálení G. Bruna, ještě zdržovalo toto potrestání filosofovo od jasných slov o vědeckých problémech), úřednický Newton vedle občana Hippokrata (Newton měl mnoho sporů o tom, že on jinému a že jiní jemu ukradli myšlenku), malicherný Huygens vedle Condorceta! Samá hádka o prioritu, samé tajemnůstkářství, samé služebičkování. Poměry jim nedovolovaly projeviti rázovitě svoji samostatnost; ale není stopy, že by se byli snažili ji projeviti. Jen Pascal, Spinoza, van Helmont a Swammerdam vynikli jako lidé nad niveau tehdejší vědy, ačkoli ani pesimism prvního ani pietism posledních dvou nejsou následování hodným příkladem.

[2] Paulsen na uv. m. I. str. 511. Mezi profesory působili tehdy (asi do polovice 18. stol.) tito znamenitější přírodozpytci: M. Malpighi, J. Jungius, G. A. Borelli, P. Gassendi (přechodně), Torricelli, N. Steno, J. Newton, E. Halley, G. E. Stahl a j.

II.

Teprve v 18. století, když byly už položeny základy pro novou vědu muži mimo university působícími, vynikli jednotliví profesoři: fysiolog Alb. v. Haller, anatom Blumenbach, systematik Linné, filosof Ch. Wolff a j. Sláva, pochvala mocných tohoto světa, dobré styky s vládnoucí církví byly vůdčími motivy jejich vědeckého života-neživota. V polovici 18. století přišla reakce proti této akademické a universitní učenosti; Buffon, Rousseau, de la Mettrie, Goethe, Herder, Alex. v. Humboldt stáli v čele nového ideálu vědeckosti. Vyrůstala věda laická, nezávislá na učenosti, na školách, na akademiích, na státech, věda, prýštící z lásky k přírodě a opírající se o vědecký zájem inteligentního obecenstva. Zájem ten byl tehdy neobyčejný. Buckle vypravuje ve svých Dějinách anglické civilisace: »V Paříži byly vědecké schůze přeplněny. Sály a amfiteatry, kde byly vykládány velké pravdy o přírodě, nemohly pojmouti posluchačstvo, a v několika případech bylo třeba je rozšířiti. Sezení Akademie nebyla omezena jen na jednotlivé muže školy; byla navštěvována od každého, komu postavení anebo vliv umožnily zjednati si tam sedadlo. Ba i vznešené dámy zapomínaly své obvyklé frivolnosti a dychtivě poslouchaly diskuse o složení nějakého nerostu, o objevu nějaké nové soli, o struktuře rostlin, o organisaci zvířat, o vlastnostech elektrického fluida. Náhlá touha po vědění jako by se byla zmocnila všech stavů. Nejobšírnější a nejtěžší badání byla přijímána s rozkoší od lidí, jejichž otcové sotva znali jména věd, do nichž ona badání patřila. Stkvělá výmluvnost Buffonova učinila náhle geologii populární; téhož dosáhl Fourcroy svojí výmluvností pro chemii a Nollet pro elektřinu, kdežto podivuhodné přednášky Lalandovy byly příčinou, že dokonce astronomie byla všeobecně pěstována. Slovem, stačiž povědíti, že zpopularisování fysiky pokračovalo za 30 let před revolucí tak rychle, že k vůli ní byla klasická studia zanedbávána; nejdůležitějším základem dobrého vychování byla teď fysika a nějaké znalosti z ní byly považovány za nutné pro každou třídu lidí, vyjímaje ty, kteří byli povinni živiti se prací rukou svých.«[1]

De Maillet, kterého dnes velebí jako předchůdce Darwinova, byl konsulem, tuším, v Egyptě; Voltaire, literát, zaváděl do Francie Newtona a jest jedním z prvních experimentátorů o regeneraci částí těla u měkkýšů; tyto pokusy prý prováděl lépe než tehdejší

[1] Hist. of Civilisation in England. Londýn. II., str. 335, 336.

profesor odborník Spallanzoni. V Anglii lord Monboddo studoval původ člověka z opice, a venkovský lékař E. Darwin filosofoval o stavbě těla zvířecího a rostlinného; v Němcích gener. superintendent Herder psal o původu člověka. A s jakým zájmem se četly knihy těchto spisovatelů!

Ukolébali jsme se v přesvědčení, že teprve od druhé poloviny devatenáctého století věda našla pravé porozumění v lidstvu. Jsme hrdi na moderní školství, na rozvětvenou činnost přednáškovou, na množství objevů, na spoustu literatury vědecké. Jak velice podceňujeme rozkvět vědy v 18. století! Nepozorujeme, jak se dnešní školství, universitním počínaje a národním konče, utápí v cílech prospěchářských; přehlížíme, jak škola přestává býti místem pro pěstování volného styku s přírodou a stává se nejnebezpečnějším nástrojem na odcizení člověka přírodě. Zapomínáme, že se už přežili posluchači universitní, kteří studovali jen a jen z lásky k vědě, a že existují jen kandidáti všelikých vědeckých i nevědeckých úřadů. Neuvědujeme si nepřirozenost, hledanost populárních spisů a přednášek, kterými se věda laikům vnucuje a kterými se rozdíl mezi laikem a učencem jen prohlubuje. Kde jsou doby živého zájmu Voltairova, Maratova, zájmu Bedřicha Velikého o vědu!

Za oné doby, když věda se stala ideálem vzdělanců, university a akademie a věda v duchu školském pěstovaná upadly v opovržení. Tehdy de la Mettrie (kterému později věda přilepila suchou značku »materialisty«) se posmíval pařížské universitě a dráždil svými poloanonymními vtipy pedantického profesora Alb. Hallera; nevázanost de la Mettrieho, pro kterou se dnešní autoři ještě horší, nabude smyslu, uvidíme-li v ní negaci tehdejší školské dogmatičnosti; lidé renesanční byli z téže příčiny nevázaní. Buffon odůvodnil tehdy filosoficky odpor k školské vědě v úvodu ke svému velkému dílu »Histoire naturelle«. Spis tento měl ohromný vliv na inteligenci i na učence; Buffon byl svého času nejslavnějším přírodozpytcem, a jeho ohromné dílo (vydání v 16° má 27 svazků o 54 dílech) vyšlo v mnoha vydáních a bylo překládáno do mnoha jazyků. Lamarck, Cuvier, Owen, Goethe a německá naturfilosofie byli pod vlivem Buffonovým. A tento slavný přírodopisec byl laikem. Zajímal se původně o fysiku, do Akademie byl zvolen jako mechanik a stal se pak, on, mechanik a později zoolog, intendantem královské botanické zahrady. Odborníci ho neuznávali, ani když vydal své velké dílo; Linné (jeho současník) ho nikdy necitoval (jaké opovržení to znamená, pochopí zase jen odborník), a Réaumur dal

podnět k anonymním útokům na vědu Buffonovu; pro D'Alemberta byl jen »velkým frásistou, králem frásistů«. Názory Buffonovy o vědě byly vskutku pro odborníka urážlivé. Tvrdil (v době největší slávy Linnéova systému), že každý systém jest násilím na přírodě a tedy hoden zavržení; na Linnéovo slavné dvojmenné názvosloví měl strašně neučenou odpověď: Když vím, že pes jest pes, proč mu mám najednou říkati s Linnéem Canis familiaris? Tvrdil, že jest zhola zbytečno studovati všelijaký bezvýznamný drobný hmyz anebo probírati se tyčinkami a pestíky květů. A největší důraz kladl tento učenec cizí dnešní učenosti na jasný sloh.

Buffonův odpor k učenosti Rousseau provedl ještě otevřeněji, Rousseau, prorok přirozenosti, jest z největších buditelů lásky k přírodě, k alpským velehorám, k řekám, skalám, lesům, k venkovu a k venkovanům. Zvláště rostliny Rousseau miloval, pořádal dokonce botanické vycházky se svými věrnými (k nimž i Lamarck náležel) a měl vliv na rostoucí tehdy zájem inteligence o botaniku. »Vědu« však Rousseau nenáviděl. Ve spise Discours sur les sciences et les arts odpověděl k otázce, zdali pokrok vědy zlepšil mravy, že nezlepšil. Věda prý nás vzdaluje od přírody, stavějíc mezi ni a mezi nás knihu. V odpovědi polskému králi napsal: »Naše knihovny jsou přeplněny spisy theologickými, a mezi námi se hemží kasuisté. Dříve jsme mívali svaté a ne kasuisty. Věda se šíří, a víra mizí; každý chce učiti dobrému jednání, a nikdo se mu nechce učiti; všichni jsme se stali učenci a přestali jsme býti křesťany.« Jinde poznamenává: »Květiny jsou stvořeny, aby potěšily oči kolemjdoucích a ne, aby byly zvědavě anatomovány.« Linnéovi vytýká, že studoval rostliny v herbářích a botanických zahradách místo v přírodě; posmívá se Fagonovi, který znal všechny rostliny Botanické zahrady královy, ale ani jednu v přírodě. A kdo zná rostliny v přírodě? Ani ten, kdo zná jejich učená jména, ani ten, kdo vykládá jejich anatomii, fysiologii, ontogenii. Slovo »znáti« vůbec tu nemá smyslu »naučiti se«, »uměti (cokoli) vyjmenovati«, nýbrž ten smysl, jaký jest v slovech »on zná svého přítele« — on mu rozumí, chápe jej, sympatisuje s ním. Znáti přírodu znamená míti ji rád, cítiti se v ní doma, neubližovati jí, neznásilňovati jí, míti pro ni porozumění. Rolník, lesník, baba kořenářka znají takto přírodu. Připomeňme mimochodem: míti rád přírodu, jest, míti rád lidi, neboť i oni jsou přírodou; a proto se vlivem doby Rousseauovy šířilo porozumění pro jednotlivé lidi, pro malé lidi, pro utiskované.

Rousseauovo přesvědčení, že věda jest úpadkem, že jest třeba

se od ní osvoboditi, abychom se stali přirozenými, svobodnými lidmi, bylo přesvědčením jeho doby. Všude se odvrhovala učenost t. j. naučenost, a otvíraly se brány přirozenému nadání; všude padaly tradice a pozvedal se prostý člověk, všude se odhazovaly formule a uvolňoval se život. V Anglii lord Monboddo a E. Darwin (děd známého biologa), v Německu Herder a Goethe, u nás národní probouzení.

Všude smysl tohoto nového ruchu, tohoto osvobození pochopili, i v politice i v literatuře i v historii; jen moderní věda o něm neví. Historikové vědy neshledávají v ideovém ruchu předrevolučním nic pro vědu obzvlášť významného, nechtějí viděti vzpoury proti universitám a akademiím, která se tehdy udála, a tak dějiny vědy ochuzují o jednu svéráznou renesanci. Bohužel, ani učenci oné době bližší jí nepochopili: individualistické tendence vědecké byly brzo udušeny učeností, která se znovu dostala k vládě. Nikdo ani si nevšiml, že se tento velký obrat, tento nový odklon od svobodné vědy udál. Kde se udál a jak?

(Dokončení.)

K historickému rozboru patriotismu.

Napsal Robert Michels.[1] Přeložil Dr. B. Foustka.

Nechledíme-li ke klasickému starověku, o jehož pojetí státu, národa a vlasti posud ještě spis Fustela de Coulanges (La Cité Antique) znamená poslední slovo, tedy prvé počátky myšlenky vlastenecké sluší hledati v těchto dvou jevech: v municipalitě a ve vasalství. Oba dva tyto zjevy — zhusta v urputném vzájemném zápase — vládly nad myšlenkovým i faktickým světem středověku, jenž o moderním pojmu národa nebo dokonce vlasti neměl žádné představy. Vasalská věrnost, jejíž síla a pevnost bývala zpravidla v obráceném poměru k velikosti a moci lenníkově vůči lennímu pánovi, byla ryze juridickým, státoprávním poměrem, a sotva se tudíž týkala nějakých citů solidarity jazykové nebo dokonce ethnické. Vědomí městské naproti tomu, třebas nebylo ovšem docela bez koercitivních prvků, spočívalo na nejpevnějších kořenných souvislostech individuálního života pudového, lásky k vlastnímu domovu, k vlastnímu zvyku, síleno jsouc malou hybností středověkého člověka, jehož nespojovaly se zevnějším světem žádné stkvělé prostředky komunikační, a u něhož proto prostředí daleko více ovládalo a určovalo duševnost, nežli by to dnes — ve věku svobodného stěhování, mechanismu a třetí třídy rychlíkové — jen i z daleka bylo možno. K tomu přistupovalo těsné společenství zájmové mezi člověkem a jeho domovem, které plynulo dílem ze skrovného obvodu, v němž se mohly kapitály umisťovat, dílem ze skrovné výše movitého kapitálu, jakož i ze skrovné hybnosti i samého movitého statku. Obě dvě formy —

[1] Tato studie Michelsova je myšlena jako předběžná studie k zamýšlené větší práci o národnosti. Obsahuje některé stati z referátu, který Michels proslovil 22. října 1912 na II. sjezdě Německé společnosti sociologické (v Berlíně). Uveřejněna byla v Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1913. Michels (vlašský sociolog píšící ponejvíce německy) je znám především svým dílem »Zur Soziologie des Parteiwesens« (vyšlo v Klinckhardtově sbírce Philosophisch-soziologische Bücherei v Lipsku 1911). Pozn. překl.

věrnost lenní i láska k městu — jsou s láskou k vlasti příbuzny jen jednostranně. Tato má z něho jen nejhrubší zárodek, ona dokonce jen zhola vnější pouto.

Národnostní protivy — jediné to nejprv znaky národnostního cítění — byly ve středověku neznámy. Jest známo, jak rozsáhlé části Italie toužily po císaři německém; jak Dante pozdravil Jindřicha z Lützelnburku jako vykupitele; jak Petrarca volal císaře Karla IV. a jak mu »upokojení Italie« stavěl na oči jako »nejsvětější úkol«. Veliké národní osvobozovací bitvy středověké, jež podnes jsou slaveny jako národní činy, bitva u Legnana 1176, v níž Lega Lombarda porazila císaře Rudovousa, a bitva u Bouvines, kterou Filip August francouzský 1214 vyhrál nad svými vlámskými, anglickými, německými nepřáteli a nad svými vlastními vasaly,[2] jsou (pozorovány ve světle historie) události, z nichž jedna měla ráz ryze dynastický, druhá ryze zemský. U Bouvines bojovali na obou stranách Francouzi, u Legnana na obou stranách Italové. Boje, a to i boje mezi dvěma »národy«, ukázaly se boji o léna a pro léna. Největší část středověkých válek náleží do oboru feudálních pohnutek.

Největší protiva v středověku rozvírala se nikoli mezi národy, kteří přece teprve musili k uvědomění procitnout, nýbrž mezi náboženstvími. Zde islam, zde křesťanství — tak znělo heslo. Ve výpravách křižáckých družili se po staletí v obou táborech solidárně a jednotně nejrůznější národové pohromadě. Plným právem poznamenává Jan Janssen: »Jako Němci, poddaní císaři a říši, cítili se proti ostatním národům různými, ale pod panstvím a pod ochranou všeobecné církve nevedlo vědomí této různosti k národnostnímu nepřátelství, nejméně pak k úhlavnímu nepřátelství, nýbrž jen k čilému duševnímu závodění s ostatními národy. Vzájemný styk mezi učiteli, učenci a umělci německými a cizozemskými byl čilý a pro rozvoj všelikého vzdělání, vědy a umění nadmíru účinný. Vysoké školy měly naskrze mezinárodní ráz. Kultura nedělila národy, ale spojovala je a vázala navzájem. Všichni křesťanští národové měli jenom jednoho společného nepřítele: Turka, »úhlavního nepřítele křesťanského jména«.[3] Příslušnost k náboženství Kristovu skovala národy evropské dohromady jako články jednoho řetězu.

---

[2] Jules Michelet, Histoire de France (v Bruselu u Haumana 1833), sv. VIII., str. 277).

[3] Johannes Janssen, Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters. 19. vyd., ve Freiburce u Herdera, str. 8.

Co mimo toto jednotící pouto křesťanství po výtce bránilo vzniku zvláštního národního vědomí, byla vnitřní rozervanost, kterou stejně trpěly všechny státní útvary. Většina knížecích vasalů potírala se při příležitosti navzájem na základě práva o odvetě. Tu nebylo lze mluvit o vzniku ethnického solidárního cítění přes zcela úzké okruhy dále. Byl tedy učiněn velký krok ve směru nenáhlé tvorby národního uvědomění, když se králi Filipovi Sličnému podařilo přivést k platnosti právní zásadu, že se lenníci francouzské koruny mají navzájem zdržet všelikých rozbrojů aspoň po dobu zahraničných válek knížete — »durante guerra nostra«.[4]

Jednotná státní myšlenka vznikla nejdříve v Anglii, Francii a Španělsku. Národové, jež tyto státy sice v sobě držely, ale pohromadě neudržovaly, byli různorodí, rozdělení navzájem mravy a obyčeji, sazbami a cly. Ale stát, třebas byl neustále ve sporu s jednotlivými částmi celku a vydán neustálému odpadání velmožů, působil přece již svou existencí jako jednotící prostředek, byť s počátku jen v omezené míře. A tak můžeme říci, že (předpokládá-li se jistý stupeň národní stejnorodosti) stát to byl, jenž vytvořil národ. Proto prvé počátky moderní lásky k vlasti se zrodily v zemích, v nichž se vytvořila státní solidarita.

K tomuto vývoji přispěla značně lidová řeč. Nenáhlé mizení latiny jako lingua d'uso vzdělaného světa ponenáhlu odstraňovalo jednu z přehrad dělících vrstvy téhož národa. Oproti tomu působilo zavedení lidové řeči na národy způsobem rozrůžňujícím. Universitas litterarum v širším smyslu slova, pocit vzájemné příslušnosti učeného světa, udržovaný společenstvím řeči, se rozplynul. Na jeho místě vznikaly zvolna, ale nezadržitelně národní literatury. Ve středověku ovládaly lidové řeči jen část básnictví, obzvláště básnictví lyrické, a z tohoto výhradně zase jen erotické. Nyní počaly získávati si i vědecké disertace, byť i vývoj tento dle disciplin a jednotlivých zemí dál se rychlostí a způsobem velmi rozdílným. Z věd zůstala latině nejdéle věrna katolická theologie a lékařství, ze zemí pak Uhry, jež nutně viděly v latině pojítko s Evropou. Řeč lidová pomohla však mocně k tomu, že se národové počali rozpomínati na svoji svéráznost. Písemnictví stalo se nyní dokonce výrazem národní pýchy a národního snažení. Zůstalo jím až po dnes.

---

[4] Seignobos v diskusi o původu patriotismu, v orgánu Unie pour la Vérité v Paříži, v Libres Entretiens, sv. II, str. 67. — Srovn. Micheleta na uved. místě, sv. IV., str. 223.

Také humanismu choval v sobě nejprve rys, jenž sjednocoval kulturní národy Evropy. Zakládal se totiž — umělecky i filosoficky — na znovuzrození, renesanci, rinascimento klasických forem a klasického ducha. Tento klasicism byl však jednotný, národnostně nedělitelný. Více ještě než katolická církev. Tato byla institucí přítomnosti a zastoupena tudíž živoucími lidmi, kteří příslušeli určité třídě lidu, bojovali jistými prostředky moci a byli vydáni všemu zmítání a uvažování skutečného života. Klasicism však, znovu zrozený v humanismu, patřil dobám dávno minulým, podoben svatému obrazu, k němuž mohou všichni putovat, poněvadž trvá neměnný a nemůže rozsíti ani nenávist ani spor. Tak tedy byl humanism sloučením dvou velikých pojících prvků: křesťanství a antiky, o jejichž vzájemné prolnutí a smíření usiloval.

Nicméně spadají první začátky odlišného národního cítění právě do této doby. Vysvětluje se to z různých příčin. Předně mělo nové obírání se starověkem cosi, co osvobozovalo ducha, opíralo se tlaku bezprostřední tradice a oslabovalo jednotící moc křesťanství a jeho nauk, jež byly pokládány za nezměnitelné. Ale každé takové oslabení značilo zvýšenou možnost ostřeji pojímat rozdílnost národů. Dále pak nejen že některé národy byly právě sjednoceny ve státy, ale i získanou tak váhou mocně se pokoušely uzavříti do svého politického rámce ostatní svět. A tak se stalo, že v srdci utištěných národů, pokud se opíraly o velkou minulost a znovu si ji uvědomily (k čemuž opět byl humanism mohutnou pobídkou), probuzen vlastní bolestí a cizí mocí, začal se k životu hlásiti cit vlastní svéráznosti a prudké přání po národní samostatnosti a státní jednotě.

V Italii se zrodilo vlastenectví revoluční. Ve Florencii vystoupil Niccolò Machiavelli ve svém Principe (1535) proti cizincům, Španělům, Němcům, Francouzům, kteří vládli nad Italií, a jež časem jmenoval hromadným názvem barbaři. Ujišťuje to důraznými slovy: ad ognuno puzza questo barbaro dominio; každému Italu se tato nadvláda z duše protiví. Dlužno tedy Italii osvoboditi. Toť spravedlivá věc. Může býti provedena jenom novým, domácím knížetem, a to ve formě politické jednoty. Každým způsobem musí se současný stav skončiti, není již možno, aby tu Italie ležela schiava, serva, dispersa, senza capo, senz'ordine, battuta, spogliata, lacera (zotročená, porobená, rozptýlená, bez hlavy, bez řádu, ubitá, oloupená, rozdrásaná). Všeobecný výkřik radosti pozdraví den osvobození. Takovéto pochody myšlenkové nebyly v Italii cinquecenta nijak ojedinělé. O tom svědčí řeči Paola Paruty (1530—1598).

Paruta — benátský šlechtic — nepomýšlí na jednotu ve smyslu Unità; tane mu na mysli jakási federace domácích italských států. K tomuto účelu mluví pro jednotu mezi nimi, jež dle jeho soudu nikdy se nezruší, nebudou-li některé z nich příliš ctižádostivé, druhé pak příliš bojácné vůči ctižádosti oněch.[5] Správně poznává, že vzhledem k významu a počtu cizích národů, jež Italii opanovaly svými četami a zlatem, je velmi pochybno, zda Italie je s to, aby se osvobodila vlastní silou, a spíše radí cizince vzájemně proti sobě popuditi a tak zničiti, nebo dokonce spokojiti se jen tím, že se žádnému cizímu vládci nedovolí příliš sesíliti. Každým způsobem jedno prý jest jisto: cacciare gli ultramontani d'Italia è cosa da tutti gli Italiani desiderata e molto desiderabile (vyhnati cizince z Italie jest věc všemi Italy žádaná a velmi žádoucí).[6] Osvobození Italie od cizinců přišedších přes Alpy — Ultramontánů (hledíme-li z Italie), pod který výraz shrnováni Francouzi a Němci — objevuje se tu jako myšlenka patriotická.

V Německu byly prvé životní známky patriotismu co nejtěsněji sloučeny s reformací. Německo bylo až do třicetileté války prosto cizího panství potud, že nebylo žádných územních částí, jež by se byly nacházely v cizí moci. Ovšem počala být u mnohých lidí katolická církev pociťována jako něco cizího a její přirozené vměšování jako nesnesitelné břímě. Nejprve ovšem nikoli církev sama, nýbrž nejvyšší preláti, kteří byli jejími zástupci a kteří do německých zemí přicházívali při velkých příležitostech, k urovnání vnitřních sporů a na slavné inspekce. Nejvyšší náčelníci církevní byli Italové. Tak se v Německu zrodila nenávist vůči Římu jako něčemu cizímu, a to z pocitu vlastní svéraznosti jako reakce na vědomí různosti proti italským zástupcům papežovým. Ulrich z Huttenu byl prvý, jenž tuto protivu konstruoval jako protivu národní. Ve svém spise »Clag und vormannung gegen dem übermässigen unchristlichen gewalt des Bapstes zu Rom und der ungeistlichen geistlichen« (1520) podává ponejprv velmi nepříznivý obraz italství. Praví: Staří Římané byli k tomu schopni a zasluhovali to, aby dobyli světa a vládli nad ním, ale přes to je staří Němci zahnali, poněvadž jim jejich svoboda byla nade všecko. Ale potomci Římanů jsou nehodni

[5] Discorsi politici di Paolo Paruta, Noble Veneziano, Cav. e Procurator di san Marco, nei quali si considerano diversi fatti illustri e memorabili di prencipi e di republiche antiche e moderne. Milano 1822. Bettoni. Sv. II., str. 142.

[6] Tamže, str. 172-173.

svých předků. V nich se nemusíme obávati již žádného statečného nepřítele. V Italii žije národ zženštilý, bez srdce, bez ctnosti a statečnosti, jenž válce nerozumí, o žádné moudré radě ani o žádném velkém činu neví, a jehož kůže nemá na sobě žádných ran, leda že by nevěstky na ni byly vkously znamení lásky. A takovými lidmi mají se Němci dát ovládati.[7] Je pozoruhodno, že také Hutten proti zlům, jež tísnila národ, a za něž mimo cizí panství pokládá také panství knížat, vidí jediný lék v národní jednotě, kterou svému národu vřelým tónem doporučuje v dalším svém spise (»Beklagunge der Freistette deutscher Nation«). Novějším badatelům zdá se tento spis být protestem sasství proti papežskému stranictví v boji mezi italsko-západoněmeckým měststvím a mezi středoněmeckým sedlactvím na prospěch prvého.[8] Každým způsobem však jedna věc je jistá: že totiž příznivý časem poměr Lva X. ke králi Františkovi I. francouzskému (jenž tehdáž po ztroskotání svých nadějí na císařský trůn německý byl pokládán za úhlavního nepřítele Říše nebo aspoň císaře) mocně odpuzoval v širokých kruzích cítění Němců a takto podporoval definitivní odpadnutí rozsáhlých částí Germanie od církve katolické, jež se stala c i z í.[9] Tak i kruhy humanistů jevily německé smýšlení, třebas namnoze ještě jazykem latinským. Aby potírali papežský Řím, který cítili jako tlak cizí mocnosti, rozpomněli se na staré dějiny svých předků. Humanisté to také byli, kteří opět vyhrabali Cheruska Hermanna a postavili na podstavec jako národního hrdinu.[10] Ale přes to přese všechno jenom lidská elita cítila národně. Masy, nahoře jako dole, zůstaly doposud zcela cizí vůči myšlence, že každý národ má právo na svou existenci.

Na konci středověku, takřka v jeho poslední hodině, narážíme ještě na jedno velké národní hnutí, snad nejscelenější a nejdůležitější národní hnutí na půdě skutečností vůbec. Mluvíme zde o pozdvižení Čechů proti němectví. V dějinách je známo pod jménem válek husitských. Název jejich podává náboženské zahalení obsahu po výtce národního. Neboť s málo výjimkami lze říci: Husita zna-

[7] Srovn. Heinrich Kurz, Geschichte der deutschen Literatur, v Lipsku u Teubnera 1861, sv. II., str. 55.

[8] Mathieu Schwann, Johannes Janssen und die Geschichte der deutschen Reformation. V Mnichově u Mehrlicha 1898, str. 173 nn.

[9] Srovnej nástin vyrovnávacích pokusů mezi reformou a církví u Viléma Maurenbrechera, Geschichte der katholischen Reformation. Nördlingen, Beck, 1880, sv. I., str. 371.

[10] Srovn. Theodor Lindner, Geschichte des deutschen Volkes. Stuttgart 1894, str. 273.

menal Čecha, Čech Husitu. Zatím ovšem jev sám, že se národní povstání projevovalo formou náboženskou, ukazuje dostatečně, že to je období přechodní. Vskutku jest hnutí husitské nejen prvním větším, nýbrž i na dlouhou dobu posledním činem národního uvědomění činně se projevivšího. Národové leželi v posledním tažení. Jenom v theologickém taláru mohli ještě jednou vystoupit. Pak byl s nimi konec. Co zbylo, byl jen theologický talár.

Zvláštnímu vlastnímu sebeuvědomění národů, které bylo dosud v nejútlejším věku, vyrostl neúprosný nepřítel v konfesijním rozpolcení, jež bylo způsobeno reformací. Rozdvojením křesťanstva na katolíky a protestanty byl myšlenkový život národů skoro na půldruhého století sveden na dráhy, které byly velmi vzdáleny od drah, jež vedly k rozvoji dosavadních zárodků vlastenectví. Zájem konfesijní zatlačil zájem národní docela. Za protivou náboženství zapadla protiva národů do hlubiny. Cit solidarity obracel se všude přes jejich hranice k bratru ve víře. Soudruh národní nebyl ničím, nebyl-li zároveň soudruhem ve víře. Knížata hleděla sice učinit konec tomuto stavu, jehož rozkladný vliv nejen na život národů, nýbrž i na život státní pochopovali, ustanovujíce společně, že jejich poddaní nemají práva oddávati se jiné víře, jež by nebyla vírou jejich knížat. Cuius Regio, eius Religio (čí země, toho náboženství). Touto větou měli pokoj aspoň ve vlastní zemičce. Ale pro větší poměry, pro říši, tato ustanovení, vypočtená pro jednotlivé malé státy, nevystačovala.

Aby své náboženství v zemi upevnili, dopouštěli se obojí — jak katolíci, tak protestanti — neustále činů, které bychom dnes označili za velezrádu, jež však tehdy úplně vyhovovaly přirozenému cítění, protože právě ve vědomí lidí šestnáctého století povinnosti konfesijní solidarity daleko převažovaly solidaritu národní. Proto se nikdo nerozpakoval k obhájení vlastního náboženství a k potření bratra (pokud se tento zapsal jinému vyznání náboženskému), slovem k účelům spásy povolati nepřítele do země. Tak ve francouzských válkách občanských za časů t. zv. nepravých Valois povolali členové ligy Španěly, Hugenoti Holanďany a Angličany; za doby německých válek náboženských němečtí protestanté Dány a Švédy a později dokonce katolické Francouze, kdežto němečtí katolíci přibrali si na pomoc Španěly a jejich pomocné sbory italské. Jak silné bylo na jedné straně pouto náboženské pospolitosti, a jak na druhé straně mocným dělícím prvkem byla různost vyznání, lze viděti na příkladě katolického Nizozemí, z něhož vyšlo svého času povstání proti Španělsku, jež však, jakmile se naskytly příznivé

podmínky, zřeklo se národní svobody a odloučilo se od Holanďanů, s nimiž bylo pokrevně a jazykově co nejtěsněji příbuzno, aby žilo ve stejném státním svazku s cizími, ale stejné náboženství vyznávajícími Španěly. Mocenské seskupení v první, větší polovině třicetileté války bylo zcela prosto jakýchkoli zřetelů patriotických a úplně určeno momentem konfesijním. Ovšem, zúplna nemohlo cítění sounáležitosti stejnorodého živlu ethnického a jazykového odumříti. Na druhé pak straně zase se ukázalo, že přitažlivost živlů ethnicky a jazykově různorodých je na trvalo nemožná. Aby náboženské pouto navždy rozdělilo živel lokální — k tomu by evropské národy byly musily státi na ještě nižším kulturním stupni. V sedmnáctém století však byl již duševní život národů příliš živý, poklad prvků společných příliš mohutný, aby mohl být trvale potlačen pro transcendentální představy. Konečně přece pozoroval Bavor, že je Frankovi příbuznější néž Španělu, a Sas, že ho dělí od Němce z Čech méně než od Švéda. Tak zrodila se znovu myšlenka vlastenecká, byť i jen u osvícených duchů. Grimmelshausen mluví o Německu jako o své vlasti a mluví dokonce o »německém národě«. Je dosti důvtipný, aby nahlédl, že uskutečnění jeho raných vlasteneckých snů je možno jen na dvojí způsob — jednak definitivním odstraněním náboženského sváru, jakož i za druhé přísnou státní organisací. Ve všech německých městech mají se vybrati dva parlamentníci (paarweise Parlamentsherren), a mají být jmenováni ochránci a otci »německé vlasti«. Konečně dlužno »vystavěti uprostřed Německa město«, jež bude mnohem větší než Manöah v Americe a bohatší zlatem než Jerusalem za doby Šalomounovy.[11]

Prvním státem však, jenž se osvobodil z hypnosy ryze konfesijního nazírání na zahraniční politiku a bezohledně se rozhodl k samostatnosti v zájmech ryze státních — byla Francie. Byl to Richelieu, jenž zlomil ono pouto a vedl katolickou Francii po boku protestantského Švédska a severního Německa proti katolickému Rakousku, Španělsku a Bavorsku, jako proti výslovné ochranné moci německého patriotismu.

* *
*

Vynikající vojín z povolání dal svůj meč do služeb toho, kdo nejvíce nabízel. Statečnost byla zbožím jako každé jiné zboží. Za vysokou cenu každý ji mohl koupiti.

[11] Grimmelshausen, Der Abenteuerliche Simplicissimus. Leipzig-Wien, Bibliogr. Institut, S. 199.

Stačí jen pohledět na listinu vojevůdců v třicetileté válce, abychom si učinili pojem o dosahu tohoto obchodu.

Ve třicetileté válce dosáhlo národnostní promíšení soldatesky nejvyššího stupně. Rakouské a bavorské čety byly vedeny Skoty, Iry, Vallony, Italy. Tilly a Boucquoi byli Belgičané, Mercy francouzský Lotrinčan; Piccolomini a Savelli Italové; Ferdinand III. je zavázán za svou záchranu, Valdštýn svou záhubu pouze počínání skotských a irských důstojníků: Gordona, Bullera, Leslie, Deverouxa, Macdonalda. Ironie osudu tomu chtěla, že 1634 u Rheinfelden císařské vojsko bylo vedeno Francouzem (Mercym), francouzské oproti tomu Němcem (Bernardem Výmarským).

Když pak i náboženský ráz válek ustoupil politicko-státnímu, udržel se, byť i v seslabeném měřítku, ten jev, že cizozemští generálové vedli vojska jednotlivých států, a cizí ministři pečovali o státní záležitosti. V době Ludvíka XIV. byli Rakušané vedeni nejprve Italem Montecuculim, později Eugenem Savojským.

Obrana Holandska proti vpádu Francouzů r. 1672 byla v rukou Němce Wirtze. Francouzská generalita ke konci XVII. století vykazovala sice vynikající domácí jména: Turenne, Condé, Luxembourg, Vauban, Créqui, Boufflers, Catinat, Villars a Vendôme. Ale na seznamu maršálků Francie stáli současně přece tři Němci: Schomberg, von der Schulenburg a Livonec Rosen. Vůdčím ministrem v mládí velkého Ludvíka byl ve Francii Ital Mazarini. V Rakousku byl duší protifrancouzské diplomacie Burgund Lisola, jehož bychom dnes označili jako Francouze. Také v osmnáctém století nebyli nejčelnější vojevůdci rodáky čet, jež vedli, a rovněž ne občany státu, pro jehož slávu se bili, jako na příklad, abychom jmenovali jen největší, byl Moric Saský ve Francii a Livonec Laudon v Rakousku. Byla to dle našich pojmů asi podivná věc s národním uvědoměním oněch cizinců, jimž mnohé státy, jako Rakousko, jsou zavázány úplně za svou existenci. Je jasno, že nemohli cítiti ani patriotism raçový ani jazykový ani státní; nanejvýš že měli jakýsi adoptivní patriotism, který však jednotliví z nich ještě nadmíru často měnili; připomínáme tu jen Melandra[12] a Schomberga[13] — staré to vojny, jež sloužily po sobě neméně než šesti státům. Byl by svrchovaně poutavý úkol pro zkoumatele vlasti pátrati po eventuálních doznáních a vysvětleních těchto mužů vzhledem na jejich

[12] De La Hode, Histoire de la Vie et du Règne de Louis XIV., Francfort 1741, Varrentrapp, sv. II. str. 468, 504.

[13] Voltaire, na uv. m. str. 188.

lásku k vlasti v jejich spisech, výnosech, procesech atd. Pokud můžeme dohlédnouti, ovšem těžká úloha. My alespoň na svých mnohonásobných toulkách v tomto oboru neukořistili jsme bohužel žádného úlovku.

Nejméně už cítili se velmožové vázáni vnitřně i vnějšně na vlast. Dějiny jsou přeplněny velezrádou princů, kteří vedli nepřátele své země proti vlastním rodákům. Klasický starověk vypráví nám o Koriolanovi, jenž z uražené ctižádosti přešel k nepříteli a ohrozil Řím. Veliká hanba na něm tkví; čin tohoto muže byl s celým aparátem opovržení předváděn římským dětem ve škole jako odstrašující příklad. V 16. století opustil Connétable de Bourbon, když se byl rozešel se svým královským strýcem Františkem I., Francii a dal svůj meč do služeb protivníku své vlasti, Karlu V. a v čele vojska, sestaveného ze Španělů, Němců a Italů, vytiskl Francouze z Italie a dokonce pronikl do Francie. Velký princ Condé a maršál Turenne, nejlepší bojovníci Francie na konci třicetileté války, přešli za bojů s Frondou, znepřátelivše se s vedoucím státníkem, ke Španělům a řídili jako španělští vojevůdcové obléhání francouzských pevností. Princ Condé po devět let činně sloužil Španělsku, stále ve zbrani proti vlasti. Španělsko prohlásilo, že uzavře s Francií jen tehdy mír, dá-li odpadlému vojevůdci několik hrabství lénem. To bylo Francouzům přece jen příliš. Mazarin zastával se hlediska, že nelze dávati příklad tomu, že by služby v zájmu Španělska proti králi a vlasti byly čestné a výnosné, a mínil, že Condé se musí již jednou rozhodnouti, být buď úplně Španělem nebo úplně Francouzem. Když však Condé, s nímž se jednalo jako s válčící stranou a nijak ne jako s vlastizrádcem, se rozhodl k odprošujícímu listu králi, byl znovu milostivě přijat. Král, když ho znovu uviděl, pravil mu hrdě, ale dobrotivě: Mon Cousin, après les grands Services que d'un Mal. qui n'a apporté du dommage qu'à vous (M. C., po velkých službách, jež jste prokázal mé koruně, nechci vzpomínat zlého skutku, jenž nezpůsobil škody leda vám); a krátce po té se s ním bavil o jeho příhodách na válečném poli. Také lid a šlechta přijali dobře kajícího se vlastizrádce, jenž nedostal žádný trest krom ztráty jisté dvorní šarže.[14] Tři roky na to vidíme, jak Condé je opět vrchním velitelem francouzským proti Španělsku. Důležitý to, jak myslím, příspěvek k dějinám toho, jak se nakládalo s velezrádou v 17. století v národě, v němž pojem vlasti dlužno pokládati ještě za nejpokročilejší.

[14] Machiavelli, Il Principe, Opere Istoriche e Politiche, Filadelfia, 1818, str. 107-108.

Princ Eugen Savojský může podle názoru Voltairova býti pokládán rovněž za Francouze, neboť ač byl vnukem Karla Emanuela ze Savojska-Piemontu, tedy suveréního knížete, přece jeho otec, Comte de Soissons, byl usídlen ve Francii, ba dokonce generálem francouzského vojska a správcem Champagne. Nad to chtěl Eugen sám vstoupit do vojska francouzského, a jenom proto se toho vzdal, poněvadž mu nebylo nabídnuto dost vysoké postavení, vyhovující jeho nárokům. Že král Ludvík XIV. sám pokládal Eugena za svého poddaného, vysvítá odtud, že Eugenovi, bojujícímu r. 1685 v rakouských službách proti Turkům, zároveň s dvěma jinými Francouzi (oběma vévody z Conti), kteří byli v stejné situaci, poslal rozkaz, aby se hned vrátili do Francie, čemuž ovšem Eugen nevyhověl.[15]

Žádný kníže, žádný sbor se nerozpakoval dáti své zájmy obhajovat námezdnými četami. Všechny významné státy XVI. a XVII. století, Benátky, Francie, Holandsko, Anglie, vedly války dílem převahou, dílem do značné míry najatými cizinci, cizozemci, kteří se nijak nerozpakovali v daném případě vytáhnout do pole také proti vlastním krajanům. Domácí vojska francouzská obsahovala německé, skotské a švýcarské pluky: Royal Allemand, Royal Ecossais, Garde Suisse. Rakousko mělo rovněž skotské a irské pluky ve svých službách. Později byla to — aspoň v Německu — i sama knížata, jež své armády prodávala za veliké peníze (subsidie) těm, kdož nabídli nejvíce. Jenom málo německých knížat činilo výjimku.

Je samozřejmé, že cizí soldateska nemohla poskytnout žádné bezpečné záruky za pokoj a mír vlasti. Byla vůči cizozemsku nejistým, vůči vlastním národům však jistým nástrojem v rukou knížete. Z prvé příčiny varovali prozíraví politikové, jako Machiavelli,[16]

[15] Holzappel, zvaný Melander, generál v třicetileté válce, narodil se 1585 jako syn sedláka v Nassavsku. Vstoupil nejprve do služeb holandských, nabídl pak svůj meč republice benátské a súčastnil se jako benátský důstojník friaulské války proti Rakousku. R. 1620 nacházíme jej jako plukovníka města Basileje. O pět let později zase jako benátského condottiera. A zase později (1635) vidíme jej jako generalaleutnanta ve službách hessenských v boji proti císařským. R. 1641 přešel do služeb rakouských, kde se velmi vyznamenal a padl 1648 v bitvě u Zusmarshausen proti Švédům (A. Hofmann, Peter Melander, Reichsgraf zu Holzappel, Lipsko 1885, 2. vyd.). Co mu někteří spisovatelé vytýkali, nebylo jeho časté vystřídání vlasti, nýbrž to, že jako protestant se přidal k císařským. Proto ho na př. Bedřich Schiller (Geschichte des dreissigjährigen Krieges, 2. díl, str. 213) nazývá »přeběhlíkem«.

[16] Friedrich von Schomberg (Schönberg) narodil se 1615 v Heidelberce z rýnského rodu šlechtického. Sloužil pod princem Bedřichem Jindřichem

důtklivě, aby se jich neužívalo. Z příčiny druhé bylo, jak známo, odstranění cizích vojsk námezdných jedním z nejpodstatnějších požadavků probouzejícího se národního vědomí francouzského v předvečer Revoluce.

Prvé projevy klíčícího citu vlasteneckého uplatňovaly se zatím proti těm cizincům, kterým se podařilo dosíci vysokých úřadů a hodností. Tak ve Francii proti Italům, kteří přišli v průvodu obou Medičeoven, a proti těm, kteří se později přistěhovali za časů frondy. Tu lze uvést jména Conciniho a Mazarina jako ukázku. Ve Španělsku v prvých dobách panství bourbonského proti Italům a Francouzům; příklad: Principessa Orsini, rodilá Francouzka (Anne Marie de La Trémouille), Alberoni. A v Rusku, Anglii a Dánsku proti Němcům, na př. proti Struenseeovi. Každé z těchto hnutí, vedených nenávistí k cizincům, zanechalo po sobě celé literatury, které plní knihovny a dodnes ještě čekají odborného zpracování, jímž by naše otázka byla objasněna.

Duch vlastenectví, jenž začal se zakotvovati jako reakce proti přízni, jaké požívali u knížat cizí vetřelci, byl především konkurenční závistí; lze jej mutatis mutandis co do pohnutek srovnat asi s agitacemi, které v posledních dobách byly podnikány německými a také francouzskými, italskými a švýcarskými a j. studenty proti svým ruským soudruhům. Italofobové ve Francii měli stejné smýšlení, jaké vyjádřil francouzský spisovatel veseloher Pierre Ronsard (1525—1585) ve slovech, namířených proti Italům: Ces gens-là prennent tous les gros morceaux. Il faut les renvoyer. (Tito lidé shrábnou všechna největší sousta. Nutno je vystrnadit zpět.) Tento druh nenávisti k cizincům vycházel zpravidla jen z nevelkých kruhů interesentů. Intriky domácích veličin proti cizím uchazečům mohly však druhdy nabýt forem, jež ohrožovaly existenci samého domu panovnického, jako v revolucích francouzské šlechty proti Mazarinovi ve válkách frondy (1651—1659) a dánské šlechty proti Struenseeovi (1772). Proto moudří králové, jako Ludvík XIV., varovali se bedlivě, aby netrpěli větší počet cizinců ve zvláště vlivných

Oranským, pak ve Švédsku a na to ve Francii, kde byl r. 1675 jmenován maršálkem. Za svá vítězství v Portugalsku a Katalonii obdržel od Ludvíka XIV. titul vévodský. Schomberg byl protestant; po zrušení ediktu nantského odešel do Portugal, kde byl jmenován grandem a hrabětem z Mertoly, a vstoupil pak do služeb brandeburských. R. 1688 provázel prince Viléma Oranského do Anglie. Tam obdržel titul vévodský jakož i vrchní velení nad anglickým vojskem a padl v bitvě na Eione v Irsku 1690 (Voltaire, Siècle de Louis XIV., na uv. m. str. 489).

postaveních při svém dvoře. Ba Ludvík XIV. dal i svému vnuku Filipovi z Anjou, chystajícímu se nastoupit na trůn španělský, s sebou na cestu dobrou radu, aby vysoká místa v úřadech, místokrálovství a správy zemí, uděloval vždy jen domácím lidem, a aby také francouzského služebnictva, jež šlo s ním, nebral v ochranu proti možným útokům Španělů, nýbrž aby je v daných případech vždy propouštěl.[17] Za tímto zdánlivě nefrancouzským způsobem vězelo velké státnické umění. Naznačovala se tím jediná možnost, aby se francouzský princ na španělském trůně upevnil. Časem však vidíme vlastenectví také jako reakci proti cizím kupcům, proti jejich výsadám a schopnostem. Tak na př. v Anglii, kde podle Bulwera jingoism vznikl jako odpor proti monopolu Nizozemců v Anglii usedlých.[18]

Zvláště také v oboru umění — přes to, že právě umění by mělo představovat vrchol všeobecného kulturně lidského zájmu a svou podstatou by nemělo připouštět žádného zvláštního národního vědomí — vzplanul národnostní boj vždy tehdy prudce, když cizí umění bylo provázeno cizími umělci. Známo je špatné přijetí, jakého se dostalo francouzskými sochaři Lorenzu Berninimu, když se 1663 na pozvání Ludvíka XIV. odebral do Paříže. Již po několika měsících se Říman zase uklidil, protože mu francouzští soudruzi-umělci podle všech pravidel umění dovedli život ztrpčit.[19]

(Pokračování.)

---

[17] Voltaire, Siècle de Louis XIV., na uv. m. str. 323.

[18] Edward Lytton Bulwer, England and the English. Paříž 1836.

[19] A. Wolfgang Becker, Kunst und Künstler im siebenzehnten Jahrhundert, Lipsko 1864, Seemann, str. 235.

Sporné otázky v nejstarších dějinách českých (do II. stol.).

Píše Rudolf Novotný.

Vykazuje-li IX. stol. v českých dějinách řadu otázek sporných, jež byly předmětem mé práce v prvé části, otištěné v min. ročníku »Naší Doby«, vzrůstá počet jich od počátku stol. X. téměř do nekonečna.

Nejlabilnější perioda českých dějin pro zjišťování chronologické jest právě počátek stol. X. Celý proces jest stížen otázkou pravosti či nepravosti Kristiánovy. Mohl bych již na tomto místě odbýti hned celý spor, ale ježto domnělé působení Kristiánovo padá až do druhé polovice X. stol., odkládám bilanci práce o něm až k těmto dobám.

Především jde o Václava. Kdy se narodil, přesně nevíme. Legenda staroslovanská o sv. Václavu praví, že se narodil v době, kdy jeho otec byl knížetem. A tu, jak již Tomek vyložil, spadalo by jeho narození do let 907—908. Tato doba přijímá se po výkladu Pastrnkově, Büdingerově a zejména Pekařově skoro jednomyslně, a tak v době, kdy mu zemřel otec, byl 12letý, eventuálně 13letý. Jest pochopitelno, že hoch v tomto věku nemohl ještě vládnouti sám, že bylo třeba zříditi poručnickou vládu, kterou vykonávala matka jeho Drahomíř. Ale vedle ní žila na vévodském dvoře ještě vdova po Bořivoji, Ludmila, která byla charakterem i názory pravý opak Drahomířin. Na poměr těchto žen jistě působil i značný vliv Ludmilin na vnuky její, na děti Drahomířiny, z nichž zejména na Václava, který byl babičce dětsky oddán, a jemné chvíle s ní prožité, a bylo jich mnoho, byly jeho nejdražšími životními upomínkami. K těmto rodinným důvodům družila se Drahomířina panstvíchtivost, jež ji vedla k provedení úmyslu, zbaviti se Ludmily. Tím roste napětí v nepřátelství, jež řeší Ludmila dobrovolným odjezdem z Prahy na svůj hrad Tetín,

kde chce v dobročinnosti dokončiti svůj život, zasvěcený Bohu. Ale Drahomíř ani pak nepřestala uvažovati o domnělých překážkách, jež jí prý Ludmila klade v cestu. A přemýšlí o cestách, jimiž by šla k úplné jedinovládě bez ohledu na Ludmilu a její poměr ke vnukům, vymýšlí hrozný akt, jenž jí má nebezpečné sokyně zbaviti definitivně. Vypraví ozbrojenou četu do sídla Ludmilina, Tetína, s tendencí nespornou, zabít sokyni. Vrahové vyhovují rozkazu své velitelky a provádějí ortel uškrcení, jímž ukončen tento napiatý poměr 16. září 920.

Třeba se zmíniti o kontroverse, týkající se smrti Ludmiliny. Již Hájek a Veleslavín tvrdili, že se to stalo 16. září 920. Toto datum bylo však zamítnuto Palackým, nejbezpečněji ovšem Kalouskem a stanoveno datum nové, 15.—16. září 921, které nalezlo nejvíce přívržencú. Důvody této chronologie byly hlavně, že většina pramenů má toto datum. Poukázali na ně již Dobner a Dobrovský, kteří však řešili otázku k tomu ještě detailnější, bylo-li to 15. nebo 16. září. Dobner dovodil, a to po něm přejal Dobrovský, že do r. 1245 byla památka Ludmilina ctěna vždy 15. září, teprve potom přenesena na 16. září. Toto mínění vyvrátil již Pubitschka, po něm Truhlář a Kalousek, kteří dokázali, že svátek Ludmilin již před r. 1245 slaven byl 16. září. Nejbystřejší důkaz však podal Pekař, jenž zvrátil celou otázku zjištěním, že 16. září připadlo na sobotu, ve který den prameny vraždu jednomyslně líčí, a to bylo r. 920 a nikoli 921. Ale Novotný, což lze vysvětliti jeho stanoviskem ve sporu o Kristiána, nepřipouští tohoto dokladu a hájí mínění Palackého a Pubitschkova proti Pekaři.

Zajímavý jest též výklad motivů vraždy tetínské. Vykládá se někdy, že podnětem odstranění Ludmilina nebyl Drahomíře jen ohled na vládu, nýbrž i hlubší myšlenky, jež bývají označovány jako motivy náboženské. Vracívá se v těchto výkladech to, co motivuje domnělou vzpouru proti Bořivoji svého času, jejíž podněty byla reakce pohanská. Na něco podobného se myslí, uvádí-li se za důvod smrti Ludmiliny disparátní rozdíl názorů náboženských těchto žen. Jindy se hlásí výklad, že ve sporu jejich viděti dlužno konflikt liturgie slovanské s latinskou, což se jistě neshoduje s pravdou, jak dokázal proti Krchovi Kalousek. Vůbec jest umělý výklad, který chce hledati v konfliktu Drahomířině s Ludmilou motivů jiných než politicky hrabivých. Novotný se domnívá, ježto neutichly konflikty ani odchodem Ludmiliným na Tetín, že právě v tom možno viděti

jen politicky zištné motivy Drahomířiny. V takto formulované argumentaci jen této zištnosti nevidím po tom, co výše bylo řečeno, že Drahomíř dovedla si vůbec uvědomiti rozdíl křesťanství a pohanství, šla-li ve své brutální bezohlednosti až tak daleko, že se odvážila obětovati duši řídce nevinnou.

Poručnická vláda Drahomířina za Václava končí r. 923 neb 924. Byla to vláda napiatá, plná vnitřních sporů a četných nespokojeností, jež panovačná povaha Drahomířina nesporně budila. A tato drsnost jejího vystupování jest asi hlavní příčinou legendy o slabosti a klidu samostatné vlády Václavovy. Není ovšem příčiny o této pasivnosti Václavově pochybovati, jak to dokazují politické dějiny české v jeho době. Ale není možno připouštěti extrémů v chápání vlády a charakteru Václavova, které činí z něho vždy k službám církvi ochotného a nesamostatného kolísala. Ovšem nelze ani tvrditi opaku a hájiti jiného extrému, že jeho vláda byla silně energická, plná nových podnětů. Tento názor budí tendenčně zbarvená zpráva Kristiánova a Gumpoldova, že Václav pln odvahy a chuti ke vládě pyšné a sebevědomé hned při svém nastoupení přednáší jakýsi hluboký program své budoucnosti. I když mnoho z tohoto znění koncedujeme Kristiánovi, jakož i jiným legendistům, přece nemůžeme s nimi souhlasiti v tom, že Václav jako moderní panovník pouští se do svého úkolu politicky vášnivě, s předpoklady jistých úspěchů. Tak si tuto dobu představiti nemůžeme. Vždy bude pravda, že Václav byl synem své doby, se kterou se jen potud rozcházel, pokud v něm žily vlivy babičky jeho Ludmily.

A tyto stopy působení Ludmilina na jeho povahu působily. Z nich vyvěralo jeho nadšení pro křesťanství, jeho péče o mladé proudy, jež potřebovaly pěstění, opory a vzpruhy, jeho vášnivé zakládání kostelů, jak dokazuje hlavní pomník jeho snah, nádherný kostel na hradě pražském. Bylo by únavno seskupiti všechny ty pochvalné hlasy, jež znějí z legend staroslovanské, Crescente fide, Gumpoldovy, Kristiána i Kosmy. Tomu prostě třeba věřiti. A z toho také zcela pochopitelně vyplývá zpráva, že v této své náladě netoužil ani po vavřínech světské vlády, že prý se chtěl vzdáti trůnu pro své bratry a chtěl vstoupiti v Římě do kláštera, jak to doličují tytéž legendy. Novotný má pro tento stav jeho nálad generalisující výklad, že to byla doba mladého křesťanského nadšení, askesí tak zatuchlého, která zněla v duši Václavově. A nelze se mu diviti. Jeho výchova, Ludmila, Budeč, lektura, nedávné moravské

události, to vše musilo v něm, silně nábožensky až k exaltaci založeném duchu, budíti hnutí, jež šlo ruku v ruce se snahami přímo mnišskými, jež tolik imponovaly tomu, kdo stonal chorobou mysteria nepochopitelného a veřejným míněním podceňovaného.

A tu jest velmi obtížno motivovati příčiny osudné výpravy Jindřicha I. proti Václavovi r. 929.

Poslední styk česko-německý na poli válečném datuje se z roku 922, kdy Arnulf naposled byl v Čechách. Od té doby byl mezi Slovany a Germány klid. Ale my ten klid dobře chápeme, ujasníme-li si situaci v říši. Byla to doba vnitřních starostí o samu existenci, a taková doba nepřipouští starostí o okolí. Teprve když minula, a na trůn německý, vyrostlý z východofranckého těla, dosedl mocný jednotitel Jindřich I., mohlo se pokračovati v téže politice železa a krve, která byla údělem, ale i dědictvím Karlovým. Byla to tedy opět expansivnost utlumených motivů, která Jindřicha pohnula počítati s východem. Příčiny výpravy jeho do Čech r. 929 nebyly však vždy takto líčeny. Již Dobrovský měl za to, že výprava ta byla dílem pomsty za pomoc, kterou Drahomíř poskytla svým krajanům Stodoranům ve vyhlazovacím boji Jindřichově se Slovany polabskými. Toto mínění přijal i Palacký, proti čemuž vystoupil Waitz. Kalousek již líčí výpravu tu jako článek řetězu vyhlazovacích bojů Jindřichových se Slovany, kteří měli mu býti jen přechodným prostředkem k velkému imperiu i nad Čechy sahajícímu. Výprava, víme, že skončila úplnou závislostí Čech na říši, jevící se formálně obnovením poplatku z dob starších a přijetím lenního závazku.

K této výpravě vztahuje se věta, již čteme u Widukinda: frater tamen erat Bolislavi, qui quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit. Výklady její jsou tři: První vztahuje tato slova na Václava a Jindřicha. Pak by byl ovšem poměr Václavův a Jindřichův poměrem lenníka k lennímu pánu. Tak chce tomu Bachmann, Kalousek, Hauck[1] i Pekař, ano i Bretholz s omezením, že se sice vztažné qui vztahuje k Václavovi, ale výprava sama že čelila proti Boleslavovi. Druhý výklad má již na mysli Otu a Boleslava, jak chce Waitz.[2] Novotný mínil, že se týká věta Jindřicha, ale vztažné qui že se vztahuje k Boleslavovi. Toto tvrzení změnil však v tom smyslu, že quamdiu vixit náleží k imperatori, že tedy Boleslav byl věren Jindřichovi, pokud tento byl živ, ale že výprava platila ještě Václavovi. Pekař přijímá

[1] Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, III. 1893.

[2] Waitz, Jahrbücher des deutschen Reiches, 3. vyd. 126.

závislost Václavovu na Jindřichovi. Toto mínění potvrzují též zprávy jiných autorů německých, jako Regino, Saxo, kteří všichni mluví o závislosti Václavově a poplatku. Ale Václava, jak to již učinil Kalousek,[1] možno proti výtkám pasivnosti uhájiti. Přijetí závislosti bylo jediné možné východisko. Jest těžko říci, co by se bylo stalo z Čech, kdyby v té situaci byl Václav tehdy závislost a poplatek zamítl a chtěl setrvati v odboji. Nedaleký byl osud polabských Slovanů.

Byla-li závislost a poplatek nutné zlo, jemuž nebylo lze se vyhnouti, byla osudnou osobě Václavově, jakožto rub jeho snah kulturních. Jako svého času schůze Bořivojova se Svatoplukem a jeho pasivní přiznání nadvlády moravské vzbudilo doma reakci, tak i nyní po přijetí závislosti na německé říši ozvaly se hlasy nespokojenosti, stupňované odporem celé řady rozhodujících činitelů proti chorobné zbožnosti Václavově. Ba tento motiv časem roste a působí podryvně v poměru knížete k lidu, který se bojí toho nebezpečného hromadění cizích kněží kolem osoby vladařovy.

Konflikt se ostří, když se k těmto podnětům druží bratrská hrabivost a panstvíchtivost, jež konečně vyvrcholuje v katastrofě boleslavské dne 28. z á ř í 929. Tím se ovšem mění podstatně staré Palackého datum o smrti Václavově dne 28. září 935, jako neodůvodněné a nepřijatelné. K výsledku tomu dospěly práce Pekařovy o sv. Václavu a Ludmile, vznícené přípravami k rozboru václavských legend.

Již Dobner měl za to ovšem podle mylných údajů Widukindových, že vražda se stala r. 930. Palacký přijal pro smrt Václavovu neděli sv. Kosmy a Damiána t. r., ale rozhodl se pro rok 935. Kristián, autorita pro tuto otázku, má však výslovně r. 929, též Kosmas, jistě dle starého ústního podání opírá se o toto datum, ač má proti tomu námitky Palacký a Hauck, opírající se o Widukinda, který líčí válku Boleslavovu s Otou, o níž praví, že trvala 14 let, a že r. 936 při jejím začátku Václav zemřel. Pekař v kritice Kristiána ukázal, že jediný možný rok Václavovy smrti jest r. 929. Vývody Pekařovy schválil i Bretholz.

Již r. 1909 ve studii uveřejněné v Neues Archiv XXXIV. roč. str. 655 násl. dokázal Bretholz, že výprava Jindřicha I. do Čech r. 929 byla vykonána již za panování Boleslavova. Toto tvrzení opakuje i ve svých dějinách Čech a Moravy. Důvody autorovy byly tu velice přesvědčivé po výkladu slov: frater tamen erat Bolislavi . . .

[1] Kalousek, Obrana knížete Václava, 1901.

Pro rok 929 mluví konečně vše, co bezprostředně po něm následovalo, hned silná nová reakce proti knížeti, již representuje bratr Václavův Boleslav, který přes mrtvolu bratrovu dosedá na knížecí stolec český, a neudržitelnost r. 935 pro smrt Václavovu dokazuje slavné přenesení jeho ostatků z Boleslavě do Prahy a jich slavné pohřbení v kostele sv. Víta r. 932.

A opět nás v dalším vývoji událostí zajímá jméno. Velké bylo nepřátelství mezi Boleslavem a nástupcem Jindřichovým Otou I., jehož velikost plyne jasně z dlouholetých bojů, jež jím byly vzbuzeny, a za nichž Čechy pozbyly bývalého postavení v poměru k říši. Toto nepřátelství vyvrcholilo r. 950, kdy se Ota vypravil do Čech s ohromným vojskem, které proniklo až do středu Čech a obléhalo hrad, řečený N o v a u r b s. Co se tím míní? Palacký se domnívá, ježto výprava mířila do středu Čech, že se tím míní Praha, jež prý v očích Widukindových mohla přece dobře býti nova urbs. Toto mínění přijímá i Strakosch-Grassmann.[1] Ale již Tomek proti Palackému vyložil, že urbs Widukindova není město, nýbrž hrad, a že se k výpravě Otově rozhodně nehodila Praha, nýbrž že to byl obléhán jiný hrad v Čechách. Ale nelze ani připustiti jiného výkladu, jenž tvrdí, že Nova urbs jest Niunburg t. j. Nymburk, jak míní Waitz, Dümmler, Dudik a posléze i Bachmann. Proti všem však tvrdil Pubitschka, Jireček, Pekař a Novotný, že označení nova urbs dlužno chápati tak, že se tím míní nějaký nový hrad, a to jest pravděpodobně Boleslav, hrad to nedávno vzniklý, proti němuž hrad pražský byl jistě starým hradem, zejména víme-li, že Boleslav jest právě dokončeným dílem Boleslavovým.

J a k ý b y l p o m ě r m e z i B o l e s l a v e m a ř í š í? Tím Boleslavem, o němž víme, že byl prvním jednotitelem a organisátorem moci správní i vládní v Čechách? Tím Boleslavem, který byl prvním knížetem v Čechách opravdu jediným a mocným? Neříkám toho, bych formuloval skutečné poměry v Čechách, nýbrž aby vynikl ten překvapující fakt závislosti Čech na říši, skutečný poměr lenní, jak jej známe z nesporných dokumentů v pramenech ať oficiálně říšských, ale přece jen nejdůležitějších. Víme, co předcházelo, než mohl se dostaviti r. 950, který bývá líčen jako datum plné osudovosti pro státoprávní postavení Čech a jeho důsledky.

Jest jisto, že přijetí závislosti na říši jest conditio, sine qua non datur pax. Ti, kdo vidí propastný rozdíl mezi Boleslavem a

[1] Strakosch-Grassmann, Geschichte der Deutschen in Oesterreich-Ungarn, I.-III., 1895-8.

Václavem, opřený, jak tvrdí, různostmi povahovými i hluboce založenými kontrasty fysickými, nalézají v tomto faktu nejpůsobivější doklad nejistoty svého tvrzení. Ano, bylo mezi Václavem a Boleslavem mnoho nedomluvených vět, pro jejichž nedoslyšený závěr došlo ke vraždě boleslavské, ale celkem bylo by možno i v tom uhájiti stanoviska Boleslavova a jíti přes mrtvolu bratrovu k politické vyspělosti, jak ji dokumentuje právě rok 950. A není v tomto faktu nic nečestného ani slabého, je to prostě politická nezbytnost.

Při tom všem nezbývá, než vyjádřiti pochopení stanoviska Palackého, který tak houževnatě popírá lenní závazek Boleslavův. Vykládal svoje mínění, že poměr jeho k císaři nebyl týž, jako byl u jiných říšských knížat, tím, že právě český kníže byl pouze poplatný, kdežto ostatní knížata byla pravými many císařovými. A že Ota ani jeho nástupci neměli v Čechách ani neprovozovali té moci, jakou v jiných říšských lénech. Zdánlivá hloubka tohoto tvrzení získala i mnoho pozdějších autorů svým názorům, tak i Tomek, ač již s patrnou reservou, přijímá mínění Palackého. Podobně Kalousek,[1] jistě pro tyto otázky nejkompetentnější, připouští jen poměr poplatnosti a tvrdí, že krom toho poplatku a povinnosti z něho plynoucí, aby Čechové nepřidávali se ve válkách k nepřátelům říše, knížata čeští žádné jiné povinnosti k císařům neměli a neuznávali. Kalousek jde tu jistě za Palackým příliš daleko, jak vysvitne z dalšího. Nový názor v této sporné otázce vyslovil Čelakovský,[2] že r. 950 byl umluven již dávno chystaný, pouze osobní poměr knížete českého k císaři, který byl osobně závislý na císaři, slíbiv mu poplatek, vojenskou pomoc, tedy prý služby čistě osobní, jen za sebe a nikoli za svou zemi.

Proti těmto názorům staví však Novotný své mínění jistě pozoruhodné o vzniku lenního poměru již r. 950. Tvrdí, že kníže český se stal vasalem říšským, což má za nesporné, ale že to byl poměr zvláštní, lišící se od poměrů ostatních říšských vasalů k císařům. Tu staví tedy právě proti hlavnímu důvodu Palackého své mínění jako protiklad nejsilnějšího místa Palackého, že právě tato zvláštnost vasalského poměru českého knížete byla důležitým momentem ve vývoji českého práva státního, jehož panovníci čeští využili ku prospěchu osobnímu i ke vzrůstu země, že Čechy nebyly lénem jako vévodství bavorské neb švábské v říši, že měly značnou, skoro úplnou autonomii, že knížecí moc neuděloval vladaři v Čechách

[1] Kalousek, České státní právo, 2. vyd.

[2] Čelakovský, Právní děj. Čech.

císař, nýbrž že moc ta byla jen výsledkem jeho knížecího postavení v zemi, nebyl tedy naprosto úředníkem říšským, který přijímal udělením knížecí hodnosti odpovědnost za svou zemi jakožto za část říše, nýbrž že byl suverénním pánem své země, v níž pouze vojenská povinnost formulovala jeho závislost na říši. Poplatek není nyní novum, nýbrž to jest přežitek minulosti, který se ovšem říšské pokladně výborně hodil, na který proto při úpravě vzájemného poměru císař Ota I. r. 950 nezapomněl. O povinnosti panovníka českého k jízdě císařově do Říma nelze říci nic určitého, ale vyplývá z pozdějšího, že asi i v tom měl kníže český postavení odlišné od ostatních vasalů, na co upozorňuje pozoruhodně Ficker.[1] Ze všech nejdůležitější a také nejdoloženější jest povinnost českého knížete k vojenské pomoci. O tom není sporu, neboť víme, že to bylo již r. 955, kdy plní Boleslav svou povinnost, pomáhaje Otovi proti Maďarům nad Lechem u Augšpurka.

Víme, že Boleslav r. 955 pomáhá Otovi v jeho napínavém boji s Maďary, kteří pronikli do Bavor s nesmírnými divokými vojsky, neorganisovanými to hordami, i když připustíme, že číslo 100.000, udávající jich počet, jest jistě přehnané. Ale pevný hrad a město Augšpurk zarazily jejich dosud vítězný pochod. A jest to opět Widukind, který líčí tuto bitvu zcela podrobně a s ním v souhlasu i jiné prameny, jako anály havelské, jež dovolují předpokládati, že mezi spojenci Otovými byli též Čechové. Zejména Widukind dovozuje, že tito Čechové, kteří tvořili osmý oddíl armády Otovy, byli potius armis quam fortuna instructi. Že těchto slov mohl Widukind užíti, to vyplývá z porážky tohoto oddílu, zaviněné nečekaností útoku maďarského, a připomíná dále, že vítězství celé bitvy bylo jen zásluhou Otovou, který rozhodl svou těžkou jízdou porážku maďarskou.

K této bitvě pojí se dvě kontroversy. První, a ta jest dnes skoro rozhodnuta, týká se účasti Čechů v ní. Že Čechové vskutku bojovali v řadách Otových, jest jisto. Jde o to, jaký efekt měla tato účast. Máme-li věřiti Widukindovi, byla by tato pomoc spíše osudnou celému podniku než prospěšnou. Čechové byli umístěni jako poslední oddíl ve vojsku Otově, ježto se nikdo nenadál útoku maďarského právě na zadní voje, a chápeme toto jich umístění jakousi nedůvěrou ke kmeni, který teprve před pěti lety byl přinucen k závislosti. Tím lze též vysvětliti slova Widukindova s jakýmsi ná-

[1] J. Ficker, Über das Eigentum des Reiches am Reichskirchengute, SBAkad. Wien 72.

dechem posměchu nadhozená, že měli více zbraně než štěstí. Ale právě v těchto slovech tkví vysvětlení a omluva celého českého neúspěchu.

Druhá kontroversa týká se lokalisace boje. A ta jest, to si přiznejme, opravdu zbytečná. A nás se týká ostatně jen nepřímo. Ale nelze se jí vyhnouti, ježto svými důsledky sahá do českých dějin. O místo samo svádějí se v literatuře celé boje. Byl to Giesebrecht[1] a po něm Dümmler,[2] kteří odůvodněně hledají toto bojiště jižně od Augšpurku, na t. zv. Lešském poli. Proti tomu vystoupil Wyneken, jenž lokalisoval bitvu severně od Augšpurku, na levém břehu Lechu. Téhož mínění jest též Schaefer,[3] kdežto Bresslau[4] hlásí se k mínění Dümmlerovu. A k těmto badatelům druží se jiní, z nichž někteří vylučují úplně možnost bitvy na pravém břehu Lechu, jiní však vážnými důvody opírají tvrzení, že bojiště to nemohlo býti na břehu levém. V nynějším stavu jeví se převaha autorů ku pravému břehu lešskému, severovýchodně od Augšpurku.

Pro nás jest sice spor sám podřízen jiným důležitějším otázkám, ale úplně bez zajímavosti přece není, ježto jedná se tu o nespornou účast českou, a tu jest přece jen nutno snažiti se alespoň do jisté míry nabýti jistoty. Ale jak se dnes otázka tato jeví, naděje v určitou odpověď, jež by nás uspokojila, není. Vždyť má i svou dohrou bitva ta pro nás zajímavost. Ať již přijmeme za historickou jistotu, že sám Boleslav se jí neúčastnil, ač to bezpečně dokázáno není — přímo pro účast jeho mluví analista Flodoard, z něhož pak čerpají další svá tvrzení, jistě ne nezajímavá, Dümmler, Giesebrecht, Dudik, Huber, Bretholz, opírajíce se hlavně o mlčení Widukindovo, pramen to pro tu dobu rozhodující, což dobře postihl Palacký, Bachmann i Novotný — přece víme, že Boleslav byl v této věci sám osobně angažován. Víme bezpečně z pramenů, že Maďaři byli poraženi podruhé samým Boleslavem v Čechách a že to bylo skvělé vítězství, to dokazuje budoucnost. Od té doby neslyšíme vůbec o nějakém novém podniku maďarském. Byla to patrně tato porážka jako dovršení kalamity lešské, jež je přinutila ke klidu, jenž byl přáním sousedů.

Ale i tu jsme v rozpacích, kam tuto bitvu na české půdě lokalisovati. Jsou mínění dvě, jež ovšem souvisí s celou tendencí pod-

---

[1] Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit 1881.

[2] Dümmler, Otto I.

[3] Schaefer, Die Ungarnschlacht 955, Sitz.-Ber. Akad. Berlin, 1905.

[4] Bresslau, Die Schlacht auf dem Lechfelde, HZ. 1906.

niku. Ti, kdo měli za to, že Maďaři, vracející se z Bavor po bitvě lešské, aby se pomstili Boleslavovi za pomoc, poskytnutou Otovi, utkali se s ním na zpátečním pochodu, lokalisují tuto bitvu do jižních Čech. Kdo však přijímají mínění, že tato bitva byla výsledkem druhého samostatného podniku maďarského, namířeného jako dílo pomsty jen přímo proti Boleslavovi — a pro toto tvrzení jest hlavním dokladem zpráva análů svatohavelských, že to bylo aliud bellum — ti hledají bojiště buď na českomoravských hranicích nebo dokonce až na Moravě, jak též plyne z jediné možné cesty, kudy Maďaři mohli vniknouti do Čech. Mínění prvé hájí Palacký a Huber, ke druhému hlásí se Bachmann a Büdinger, jakož i Novotný. A hned se z tohoto úspěchu usuzuje dále, tvrdí-li se, jak to činí Palacký, Huber, že tehdy, přímo po vítězství, kdy Maďaři byli omezeni jen na část Moravy, kterou i potom patrně hrozně projížděli, stal se pánem Moravy Boleslav. Ale právě tento jistě jen logický závěr úspěchu Boleslavova jest přímo organicky spojen s jinou a snad z celé té řady sporů z doby Boleslavovy nejzajímavější otázkou, jaký byl vůbec rozsah jeho panství, patří-li Morava k panství Boleslavovu.

Ale tu jest třeba opět vyložiti historický vývoj panství Boleslavova na východě. Neboť jen tato strana jest sporna. Starší literatura tvrdívá, že Moravu opanoval z moci Maďarů teprve Boleslav Chrabrý, a z jeho moci dobyl si jí teprve Břetislav — to tvrdí také Bretholz. Proti tomu mluví prameny, které znají Moravu již po r. 970, tedy dlouho před panstvím polským, vybavenu z nadvlády maďarské. Nevíme bezpečně, zda vskutku možno přičísti Boleslavovi toto rozšíření jeho moci také i na Moravu, ale ježto prameny mluví o Moravě v třetí třetině X. stol. z moci maďarské vybavené, nabízí se samozřejmě tvrzení, že Moravany z panství maďarského vyvedl Boleslav, a tu není daleko příhodnější doby k ovládnutí Moravy Boleslavem nad situaci, kdy jako vítěz nad Maďary mohl se ujmouti tolik desítiletí jimi ujařmovaného národa, jenž mu nemohl býti nesympatický, a jehož ovládnutí mimo to bylo nesporně výhodné. A nejnovější literatura uvádí pro toto tvrzení doklad velmi cenný, t. zv. zakládací listinu biskupství pražského z r. 973 a 1086. Opřeme-li se o tento jistě pozoruhodný doklad, pak jistě připustíme, že nejvhodnější doba pro založení moci Boleslavovy na Moravě byl r. 955. Leč tomuto tvrzení vzdorují námitky, že Boleslav nemohl se tehdy státi pánem Moravy, nestal-li se dříve pánem panství Slavníkova, jež ho od Moravy dělilo.

Jde o to, jaký byl vůbec rozsah Boleslavova panství na východě. Dosud se vykládalo, že Boleslav byl pouze pražským knížetem, který ze ziskuchtivosti po smrti bratrově v té části Čech vlády se ujal. Toto jistě tendenční mínění vyrostlo z jednostranného líčení Kosmova, jenž nemůže se v obraze Boleslavově zbaviti stop krve z jeho zločinu boleslavského. Na základě jeho zpráv vykreslen též pozdější literaturou obraz Boleslavův, jenž ho snižoval a jeho skutečně nesporné zásluhy umenšoval. Již Loserth v práci Der Umfang des böhmischen Reiches unter Boleslav II. v MIÖG. stál na tomto stanovisku, jež však korigoval Huber, ale zejména nutno Kalouskovi přičísti tu zásluhu, že svými bystrými vývody vyvrátil toto starší mínění, jenž se postavil v teritoriálním pojímání rozsahu panství Boleslavova na stanovisko, že Morava k němu náležela, a že to dotvrzuje hlavně t. zv. zakládací listina biskupství pražského z r. 1086. Ke stanovisku zápornému přiklonil se nejnověji Bretholz, jenž pozoruhodnými, ač ne vždy přesvědčivými důvody snaží se dokázati, že Morava v době Boleslava I. k Čechám nenáležela, což přijímá i Pekař, vykládá-li, že předloha zakládací listiny biskupství pražského jest falsum XI. stol., jemuž nelze věřiti v líčení teritoriálního rozsahu Boleslavova panství. Novotný se však kloní ke Kalouskovi a dovozuje své tvrzení zprávou z cestopisu Ibrahima ibn Jakuba, jenž sděluje, že Boleslav jest pánem Fragy, Buimy a Krakva, což značí knížectví pražské, ostatní Čechy a Krakov. Tvrdí-li prý, že cesta z Prahy do Krakova trvala tři neděle, což jest vskutku pochopitelné, musíme si prý představiti, že v těch stranách hraničilo panství Boleslavovo s Moravou. A z toho Novotný soudí, že se tím nabízela Boleslavovi lákavá příležitost, aby Moravu, jež s jeho panstvím sousedila, si podrobil.

Ale k této kontroverse pojí se jiná, spojená s chronologií okupace Polska a Krakova Boleslavem I. Zpráva Ibn Jakuba jest datována k r. 965, t. j. toho roku byl již Boleslav pánem Krakova. Ale jedná se o to, kdy se jím stal. Víme, že říše německá trpěla sice nerada vzrůstu svých sousedů, a slyšeli jsme o dvou případech expansivní politiky říšské proti Čechám. A proto překvapuje, že nyní se mlčky trpí rozšíření panství Boleslavova, které jistě musilo zarážeti.

Jest to zásluhou Niederlovou, který upozornil v té příčině na jiného autora v této otázce směrodatného. Jest to Konstantin Porfyrogeneta, jenž uvádí Bílé Chorvatsko, které mělo prý

společného panovníka. Ježto pak toto místo práce Konstantina Porfyrogenety bylo psáno v l. 949—952, dovozuje z toho Novotný, že dobytí Krakovska musilo býti provedeno před r. 950, a že netečnost byzantského dvoru k této události lze, jak tvrdí Marquart, vyložiti úmyslným ignorováním osoby, jež byla bratrovrahem. Lze z toho všeho tak nesporně souditi, jak míní Novotný, že Morava byla Boleslavovým panstvím, když mu náležel Krakov? A jistě sám Novotný jest si vědom jakési nejistoty, připouští-li, že se zdá divným právě, když by se dobytí Krakova kladlo před r. 950, kterak říše klidně snesla ještě větší vzrůst jeho panství o Moravu ještě v letech nejbližších. Tato otázka budící pochybnost jest jistě oprávněna. A nejistotu jí vyvolanou nedovede odstraniti ani triumfující odpověď, jež zní: Panství maďarské a všechny jeho důsledky byly ještě v příliš živé paměti, než aby si císař neuvědomil zásluh, jež měl o toto zastavení žlutého nebezpečí český Boleslav. A proto prý neodporoval jeho ovládnutí Moravy, ježto byl přesvědčen, že se tím hranice jeho vlastní říše upevňují, a že to jest jen s prospěchem jeho panství, bude-li míti na východě souseda, který bude Maďary držeti na uzdě a vždy dříve bude vystaven všem následkům jejich nepříjemného sousedství. Proto prý trpěl mlčky tento Boleslavův vzrůst. A že se vskutku Boleslavův poměr k císaři nezměnil, to jest patrno z výpravy Otovy na Labe proti Slovanům Polabským, kam se dle mínění Bretholzova vypravil sám Boleslav.

Jaký byl poměr Čech k říši německé v době Boleslavově, k této otázce odpovídá Bretholz ve své Geschichte Böhmens und Mährens asi takto: Doba samostatnosti jest zjev efemérní. Závislost, doložená nesporně od počátku českých dějin, byla dočasně přerušena založením říše moravské. Ale r. 895 tato nezávislost končí, a obnovuje se opět starý poměr země k říši. Dokonce se to stalo na vlastní žádost a po svobodném rozhodnutí české šlechty, jež ve velkém počtu dostavila se do Řezna na říšský sjezd Arnulfův a požádala tam o obnovení starého poměru. Autor považuje tento krok za jeden z nejdůležitějších okamžiků v dějinách českých. A od toho okamžiku, jejž autor líčí zcela obdobně jako podobné momenty přiznání závislosti vévod říšských, jest tato událost zárukou a předpokladem vzniku skutečného poměru vasalského, jímž německý král bral na se povinnost ochrany a pomoci, čeští vévodové pak se zavazovali poslušností, věrností a službami. A zase zcela dobrovolně, bez přinucení, podroboval se tu, což Bretholz s důrazem podotýká, vévoda český německému králi, ne jako přemožený.

Tomuto motivu přikládá Bretholz velký význam pro další vývoj vnitřních poměrů českých. Král německý nemohl přijati v ochranu zemi, jež se skládala z množství samostatných knížectví. S tak nejednotnou zemí nemohl vůbec jednati. Bylo třeba, aby tu byl jeden zástupce, jenž by byl hlavou šlechty; a takovými orgány zastupujícími řady šlechtických rodů jsou po mínění autorově bratři Spytihněv a Vratislav, kteří na sněmu řezenském vyslovují požadavky země a národa a jsou tedy representanty vévodství ne-li již konsolidovaného, tož se již konsolidujícího. A znovu vystupuje stanovisko autorovo. Čechy mohou se vyvíjeti toliko pod dozorem říše, a motivuje se to doznáním nemožnosti samostatného vývoje z úst Spytihněvových a Vratislavových, jimž moravská nadvláda žila ještě v tuze jasné paměti, než aby byli mohli neuznati nebo dokonce přehlížeti výhody plynoucí z vasalského poměru k říši. A tu tím více usilovali o úpravu tohoto poměru, když vyplýval z něho osobní vzrůst moci v zemi, jak to dokazují dějiny absorbce panství Slavníkovců mocí vévodskou. A co více, právě včasné založení tohoto na čas přerušeného poměru mělo význam pro Čechy rozhodující. Bez něho byl by je stihl týž osud, jaký potkal svéhlavou, po samostatnosti stále se pachtící, ale jí neschopnou říši moravskou. Kdyby nebylo tohoto přátelského poměru Čech k říši, byli by je stejně schvátili Maďaři jako Moravu. Ovšem tuto smělou argumentaci přece jen sám autor seslabuje, praví-li, že Maďaři proto též ušetřili Čech, ježto země byla nepřístupna svými přírodními poměry, ježto měli snazší práci v poříčí Dunaje a Moravy, a konečně, což jest zajímavo, také snad proto, že se s nimi snad Čechové dohodli. Oporou tohoto posledního tvrzení jest autorovi jediná zpráva toho druhu Adama Bremského a pak ta okolnost, že jest vskutku zvláštní, proč se právě Čechám Maďaři vyhnuli, když byli metlou krajům vzdálenějším, Bavorsku, Durynsku, Švábsku i Frankům až po Rýn a Sasku až po Brémy. Jest to ovšem pouhý dohad autorův, jenž kromě toho není tak naprosto nový, jak patrno z práce Lüttichovy, Ungarnzüge in Europa im X. Jahrhunderte. 1910.

Účast vévody Boleslava I. v bitvě na lešském poli r. 955 vykládá Bretholz ne jako dobrovolnou pomoc proti společnému nepříteli, nýbrž jako povinnou vojenskou hotovost říšského vasala, a vyplývá mu tento závěr z dalších bojů Oty I. se Slovany polabskými, v nichž Boleslav tak účinně císaři pomáhal. Že tomu tak bylo, vidí Bretholz také v tom, že s věrností Boleslavovou Ota počítal, vždyť prý poslal do Čech na potrestání do zajetí doživotního pro-

vinilého hraběte Reginara Hennegavského. Boleslav vůbec v tomto pojetí Bretholzově jest pouhým říšským vévodou, vděčným svým lenním pánům za ochranu proti nepříteli zahraničnímu i domácímu.

O poměru Moravy k Čechám vyslovuje autor své přesvědčení, že Morava do konce X. stol. nenáležela k Čechám. Ba soudí dále, že dynastie Přemyslovců nemohla vůbec po celou tu dobu pomýšleti na Moravu, když ve vlastní zemi na východě a na jihu — míní se tím panství Slavníkovců — nebyla její vévodská moc uznávána. Bylo prý z toho důvodu dříve třeba, aby se její moc doma upevnila, a teprve potom bylo lze pomýšleti na Moravu. Vůbec teprve Břetislav dle tvrzení Bretholzova uskutečnil přání Přemyslovců, jež směřovalo ke spojení jich vévodství s Moravou. Že k tomuto spojení teprve v době Břetislavově došlo, bylo třeba, by předcházelo neutišené intermezo polské, po němž okupace Moravy činí dojem pomsty. Ale pomsty dávno chystané, jež čekala na příležitost. Otázku teritoriálního rozsahu říše Boleslavovy Bretholz odbyl velice stručně a z jeho líčení neplynou složité kombinace politiky Boleslava I. a II., pokud se rozsahu jich říše týkala.

Již ve své Geschichte Mährens Bretholz popírá dokázanou pravdu, že panství či lépe říše Boleslavova zabírala kromě vlastních Čech jistě též Moravu a Slezsko. Otázka ta jest pro Bretholze zbytečna, ježto se prý v pramenech nikde přímo nemluví o tom, že by kdy před Břetislavem náležela k Čechám. A přece po detailních pracích, jež se touto otázkou po celé čtvrtstoletí zabývaly, nelze jinak než Boleslavovi přičísti zásluhu připojení Moravy k Čechám. Jest sice správné, že se neslyší o Moravě po celé X. stol. od jejího dobytí Maďary, ale to přece není důkazem, že teprve Břetislav se jí zmocnil. Vyplyne neudržitelnost domněnky Bretholzovy z celého plánu Břetislavova a z jeho provedení, i když bychom nechtěli přiznati vskutku ne zvláště cenné větě Kosmově o obsazení celé Moravy Poláky po smrti Břetislavově průkaznosti. Není přece možno odbýti tuto věc slovy: Jedenfalls hatte es (Mähren) damals noch keinerlei Beziehungen zum Böhmen, wie oft angenommen wird.

(Pokračování.)

Žena ve středověku.[1]

Napsal Frant. Drtina.

Chceme-li uvažovati o ženě ve středověku, o jejím postavení společenském v rodině, státě, církvi, o jejím poměru ke kultuře současné a k náboženství, máme-li vyšetřiti, jak člověk středověký na ženu se dívá, jak pohlíží na lásku a manželství, jaký názor o ženě mají středověcí spisovatelé a myslitelé, jakou účast mají středověké ženy v literární a vědecké práci své doby, nutno si především uvědomiti rozdíl mezi starověkým a středověkým názorem životním.

Starověký názor životní byl naturalistický. To znamená: člověk antický měl zvláštní svůj smysl přírodní. Člověk řecký v náboženství i umění, ve filosofii i vědě obracel se k přírodě a k životu vezdejšímu, ke všemu smyslnému s plnou důvěrou, nalézal ve vezdejším světě dostatečný důvod svého bytí, žádoucí cíl života, těšil se ze života, mládí, rozkoše, zdraví, přírody, krásy, síly, věřil v optimistickém nazírání, že všechno dění přírodní má účel uskutečniti dobro v krásné formě v přírodě i životě lidském.

Podstata řecké ctnosti záleží ve snaze probouzeti, vyvíjeti, posilovati, zdokonalovati všechny přirozené schopnosti a náklonnosti člověkovy a docíliti tak spojení krásna a dobra, jež tvoří cíl a vrchol přirozené dokonalosti (καλοκἀγαθία). Člověk v bytí pozemském jest svět v malém (mikrokosmos), a v životě odpovídajícím dokonalosti tohoto světa, v životě shodném s přírodou a přirozeností jest poslední krásné slovo řeckého naturalismu: krásné, silné a zdravé tělo, v němž žije dobrý, ušlechtilý duch, vnější výhody a dary Štěstěny, štěstí rodinné, hojnost přátel a přízeň mezi lidmi — to dává smysl životu dobrému a krásnému, to uplatňuje vlastní já v součinnosti věnované blahu vlastnímu a lidské společnosti, v celku státního svazku, řecké obce (πόλις).

[1] Přednáška, pořádaná Spolkem pro podporu nemajetných posluchačů filosofie 17. března 1915 v Lázeňském sále.

Člověku řeckému jest dosti vzdálen a cizí pomysl viny a hříchu ve smyslu pozdější křesťanské dogmatiky. Člověk řecký snaží se představovati celý svět jako jasný a slunný, život lidský hodnotí jako soběstačný, radostný.

* *
*

S tímto krásným názorem životním nebylo ve shodě postavení ženy v dávnověku řeckém. V něm bylo mnoho orientální závislosti a spoutanosti. Mnohoženství bylo zajisté překážkou harmonického života rodinného, posvěceného vzájemnou obětivou láskou obou manželů. V orientě žena byla podřízena muži, v domě uzavírána, mimo dům halena stále v hustý závoj, podřízena ochraně a poručnictví, vládě a vůli svého muže. Žena židovská mimo to stále trpí výčitkou, že přivedla na svět zlo: Eva svedla Adama v ráji a způsobila vypuzení z ráje. Ale i Řekové měli svou Evu v mytu o Pandoře. Básník Hesiodos vypravuje nám, že to byla Pandora, žena Athénou vzdělaná, Afroditou zkrášlená, Hermem k úlisnosti vedená, jež puzena jsouc vrozenou každé ženě zvědavostí, otevřela skříňku, chovající v sobě dary nesmrtelných bohů, a z ní vypustila všechny strasti, svízele, nemoci a hrůzy do světa a způsobila veškeré zlo v životě lidském. Přes to u Homéra žena-matka jest velebena a ctěna, v mytologii řecké na posvátném, zasněženém Olympu zasedají vedle bohů bohyně s nimi rovnoprávné, kněžky v chrámech řeckých těší se stejně úctě jako kněží, a ve věštírnách jsou to věštkyně, Pythie, Sibyly, jež prorokují budoucí osudy.

V kulturních dějinách řeckých však zaznamenáváme nauky o osvobození, emancipaci ženy. Platon hlásá ve svém »Státě« rovnost muže i ženy, ovšem ruší rodinný život, ale právě proto žádá od ženy stejné povinnosti: žena má ve státě jeho stejně jako muž ve zbrani se cvičiti, boje se účastniti, na koni jezditi a ctnost svou za nejlepší ochranu považovati. Xenofon ve svém Oikonomiku líčí ušlechtile vznešené poslání ženy v rodině, a dle Plutarcha má žena v rodině býti muži podporou v námaze a práci, pomocnicí a družkou ve výchově dítek, má se jí dostati dokonalého vzdělání, a při tom vrozená něžnost duše její má se povznášeti »půvabem tváře, milostí slova, vnadou chování« — jak krásně Plutarch vyslovuje tu Götheovo »das ewig Weibliche«! A tak vidíme dále, jak četné ženy vynikly ve filosofii, zejména pythagorské — tak Theano, učená manželka Pythagory samého, označovaná jako první filosofka

řecká, vroucně milující chotě svého, jež ovšem dva tisíce let před Rousseauem vyslovila výrok z jeho Emila známý, že hlavní starostí ženy má býti, aby se líbila svému mužovi (Stob. Flor. III, 61), a napsala spis »o zbožnosti«, a četné jiné, jako Fintys nebo Periktione. — Zvláště za doby alexandrijské vynikly některé ženy vyšším vzděláním: Hypatia, novoplatonská filosofka, dcera matematika a astronoma Theona, již básník Palladas opěvuje krásnými slovy »má Hypatie vzácná, řečí půvabe, a neposkvrněná ty hvězdo vědění« — proslulá svou mučednickou smrtí, byla zavražděna křesťanským zfanatisovaným davem — nebo Eudokia, manželka císaře východořímské říše Theodosia II., žena duchaplná, neobyčejné krásy tělesné, křesťanka, ve filosofii platonské velmi vzdělaná.[1]

Ale právě v celém starověku, a zejména v Římě, žena jest podřízena muži, a právní její závislost v právu římském jest uzákoněna. Nad ženou, pokud není vdána, vládne patris potestas (otcovská pravomoc), otec jest neomezený pán v rodině, vdá-li se, poroučí jí manus (pravomoc) jejího manžela. Lex Oppia stanovila tuto závislost, jež ovšem u pokročilých Římanů narážela na odpor. Historik Livius staví se energicky proti ní a praví s rozhořčením (34, 2, 7): nunquam ... eruitur servitus muliebris (nikdy se nemůžeme zbaviti ženského otročení).

Přes to dostává se ženám často většího významu v římské kulturní společnosti. Matrona jest svéprávná římská žena. Dívka jako Verginia, žena Lukrecia, matka Veturia byly postavy typicky silné, svérázné individuality. Později u Stoiků zvláště myšlenka rovnosti muže a ženy vyjadřuje se již určitě. Ba Seneka pronáší myšlenku čistě moderní, že čistá má býti nejen žena vstupující v manželství, ale také muž (»není čestné, žádáš-li od ženy své, aby byla čistá, kdežto sám kazíš ženy mužů jiných. Nemá býti muži dovoleno míti milenku, jako ona nemá míti milence«).

A zejména účast ženy ve filosofii se tehdy uznávala, a Seneka jí přímo požaduje. Vedle Seneky jest to zvláště Musonius Rufus, který žádá pro ženu stejná práva, jako pro muže. Ženy dle něho mají právo na pravdu, stejně jako právo na ctnost.

* *
*

[1] Viz více o tom u Fr. Čády, Účast žen ve filosofii antické (otisk z Listů Filologických XXXVIII, 1911).

Křesťanství svým supranaturalismem znamená do značné míry popření názorů starověkých. Hlásá, že jest třeba potlačovati člověka přirozeného s jeho nadšením pro dobro a krásno, s jeho láskou k životu a přírodě, s jeho štěstím vezdejším a ukazuje mu k pravému bytí jeho v nebesích a k pravé moudrosti v nadpřirozeném zjevení. Křesťanství zakládá se na názoru, že přirozenost lidská od Boha odpadla, prvotním hříchem se mu odcizila, a dává člověku životní názor, který chce umrtvovati, potlačovati, překonávati všechny přirozené lidské pudy a náklonnosti. Popříti a potlačiti život přirozený jako zkažený a hříšný jest ideál dokonalosti, t. j. křesťanské svatosti, přemáhající tělo, svět i ďábla, jak se jeví ve slibech mnišského života dobrovolné chudoby, čistoty a poslušnosti. Pokora a trpělivost jsou křesťanské ctnosti. Naproti tomu ctnosti positivní, láska k Bohu a bližnímu — obsah dvou základních příkazů Kristových — netvoří podstatu křesťanské životní praxe.

Křesťanství po stránce supranaturalisticko-asketické, popírajíc svět a život, nemělo oddanější, horlivější šiřitelky nežli právě ženu. Již evangelium nám píše o tom, jak ženy následovaly Krista, byly horlivými jeho ctitelkami, u sv. Lukáše čteme o Marii Magdaleně a její oddanosti k Spasiteli. Kristus nepohrdá ženou záletnou a odpouští té, »která mnoho hřešila, poněvadž mnoho milovala«. A jest významno a dojemno v době poslední, kdy Kristus byl zrazen, že ženy přicházejí jemu v ústrety na cestě křížové, že objímají jeho kříž, a ráno blíží se znovu ženy k hrobu jeho, přinášejí drahé masti a prvé zvěstují udiveným příchozím: »Vstalť jest této chvíle.«

Ale žena ve společnosti středověké nebyla samostatná. Nesplnila se slova sv. Pavla (Ep. Gal. III, 27), že v Kristu Ježíši všichni skrze víru jedno jsou, že nebude ani Žid ani Řek ani sluha ani svobodný ani muž ani žena.

Ve středověku platily řády feudální, jež byly jen obměnou starověkého otroctví. A žena středověká nebyla samostatná, poněvadž za samostatnost nežádala — chtěla lásku, milost, odpuštění. A sv. Pavel sám hlásal vládu muže nad ženou, když psal Efesským, že muž je hlavou ženy jako Kristus hlavou církve. Dle něho (v listě k Timotheovi I, 2, 11): Žena ať se učí mlčeti ve veliké poddanosti, 12. Neboť ženě nedopouštím učiti, ani vládnouti nad mužem, ale aby byla v mlčení, 13. Adam zajisté prvé jest stvořen, potom Eva. 14. A Adam nebyl sveden, ale žena svedena jsouci,

příčinou přestoupení byla. Korintským píše sv. Pavel (14, 34): Ženy vaše v shromážděních ať mlčí, nebo nedopouští se jim mluviti, ale aby poddány byly, jakž i zákon praví. 35. Pakli se chtí čemu naučiti, doma mužů svých nechať se ptají; nebo mrzká věc jest ženám mluviti v shromáždění. V nejstarších dobách ve východní církvi byly diakonistky, jinak žena byla z bohoslužby vůbec vyloučena. Koncil karthaginský vyslovuje to ještě zřetelně slovy, že žena nemá ani učiti ani křtíti ani kázati, její místo že jest u paty oltáře, výše nemá postoupiti, a v chrámu náleží jí mlčeti. Důvody tohoto názoru na ženu, toho zobecnělého úsloví »Mulier taceat in ecclesia« jsou theologické. Žena připomíná Evu, která stvořena byla ze žebra Adamova, Adama svedla, na lidstvo uvalila prvotní hřích a osudné následky jeho. Proto nejstarší otcové církevní mluví o ženě s neuznáním a výčitkami. Tertullian praví: »Ženo, jsi branou ďáblovou (porta diaboli), ty první dotkla jsi se stromu zapovězeného a porušila zákon Hospodinův, ty jsi pomluvila toho, jejž přímo pomlouvati snad by se byl ďábel ani neodvážil, ty jsi zavinila, že syn boží musil na kříži umříti; proto vždy měla bys pokračovati v nářku a oči své míti naplněny slzami pokání, abys uvedla v zapomenutí, že ty jsi zničila lidské pokolení.« A sv. Ambrož dí podobně: »Adam byl zahuben Evou, nikoliv Eva Adamem. I jest spravedlivo, aby žena jako svrchovaného vládce přijala toho, jejž svedla ke hříchu, by snad znova nepoklesl slabostí ženinou.« A tento stranický, nepříznivý pohled na ženu vyvolává i předsudek proti manželství. Origenes v souhlase s tímto zásadním názorem prohlašuje, že manželství je něco nesvatého a nečistého, pouhý prostředek smyslné slasti. Tertullian volá po zrušení manželství, i kdyby mělo zaniknouti lidské pokolení, svatému Jeronýmu je manželství prostě nepravostí a teprve církevním posvěcením stává se přípustným, dle sv. Augustina budou ti, kdo nevstoupili v manželství, zářiti na nebi jako svítící hvězdy — kdežto rodičové jich, kteří je zplodili, budou se podobati hvězdám v temnotě pohrouženým. Koncil maconský se táže vůbec, zda žena má duši, zda nemá býti zařazena mezi živoky zbavené rozumu — a přiznává jí při hlasování duši toliko většinu jednoho hlasu. Zavedení celibátu papežem Řehořem III. dalo se provésti a udržeti jen tím, že tento názor o méněcennosti ženy a manželství byl velice rozšířen.

*

Jaký jest názor na ženu ve vlastním středověku? Vylíčeným supranaturalismem zachovává a projevuje křesťan lhostejnost ke všem věcem, týkajícím se pozemského života, a tomuto přikládá cenu jen potud, pokud může býti průpravou k pravému životu posmrtnému a jeho věčné blaženosti. S tohoto hlediska projevuje křesťan celkem lhostejnost k manželství a pozemské lásce. O životě rodinném se v evangeliu mnoho nemluví. V evangeliích sv. Matouše (V, 27—32) a sv. Marka (X, 1—12) jest ovšem vyjádřena nerozlučitelnost manželství (zvláště slova »Opustí člověk otce svého i matku a přidržovati se bude ženy své, a budou ti dva jedno tělo. Nejsou dva, ale jedno tělo. Protož což Bůh spojil, člověk nerozlučuj«). Cílem manželství je však toliko dočasné spojení dvou jednotlivců, křesťanství pak chce vésti k trvalé a pevné jednotě celého lidstva. Láskou pohlavní, starostí a prací o potřeby rodinné jest člověk odvracován od vyšší snahy po životě nadpřirozeném a nadsmyslném. Z toho plyne důsledně, že křesťanům jest panictví a panenství žádoucnější nežli manželství. Manželství samo o sobě není sice hříšné, ba může se mu dostati posvěcení, jest symbolem sloučení Boha a duše lidské, Krista a církve — výše však stojí panictví a panenství, které jest ctností a znamená mravní dokonalost, průpravu a předstupeň svatosti.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

PO SLAVNOSTECH HUSOVÝCH.

Víc ještě, než jsme tušili a předpovídali, postihly nynější události válečné rušivým způsobem skoro všecky přípravy k náležitému ocenění památky Husovy smrti v letošním památném roce. Že nebudou moci býti okázalé oslavy veřejné, jaké by za jiných poměrů národ ve své velké části byl připravil, to bylo již dávno jasno. Zřekli jsme se již dříve slavností, s nimiž by určitě bylo bývalo spojeno odhalení pomníku na Staroměstském náměstí. Nepočítali jsme s účastí ciziny, ani neutrální, o které jsme se dříve domnívali, že by přec přijíti mohla. Věděli jsme, že leckterý kulturní plán nebude proveden, hlavně proto, že potřebné peníze jsou letos jaksi jinak vázány. Tak »Husova lidová universita«, o které již před rokem psal prof. Dr. Uhlíř, a »Husovské Museum«, jehož plán ve větších než dosud rozměrech již tuším po 6. červenci obšírně probral prof. Dr. Kybal — to byly plány, které v jubilejním roce Husově mohly býti nanejvýš začaty. To jsme všichni věděli, a víc nikdo nečekal. Ale ty vlastní, drobné a při tom přece krásné a významné oslavy lidové, záležející v přednáškách po všech městech a vesnicích, v šíření Husových spisů a brožur o Husovi, směřující k hlubšímu poznání a cenění největšího českého muže — ty jsme přece čekali v míře hojnější než jindy, neb aspoň nezkrácené. Věděli jsme sic, že ubylo pracovníků, ale byli jsme přesvědčeni, že ti, kteří zbyli, učiní letos víc než jindy. Měli jsme pro to dobré důvody: již od zimy bylo ze skrovných jinak novinářských zpráv o činnosti přednáškové patrno, že zbylí kulturní pracovníci hledí zvýšenou činností nahraditi úbytek. Ale když nadešel červenec, stávalo se čím dále tím patrnějším, že letos nebude ruchu přednáškového ani tak čilého a rozsáhlého, jako bývalo jindy. Příčiny nebyly v neochotě, nepohotovosti pracovníků, ale v těch mimořádných poměrech válečných, které daleko víc, než před tím kdo mohl tušiti, znemožnily jakoukoli činnost.

Tak velká česká veřejnost byla v památném roce Husovy smrti skoro úplně bez oslav Husových, ačkoli za poměrů normálních jistě by oslava byla bývala všeobecná a nadšená.

Šestého července byla na příklad Praha docela tichá. Nikde nebylo praporu, jen několik málo transparentů tu a tam v okně. Bylo by jistě

nesprávné souditi, že Praha nevzpomínala svého Husa. I v tom mlčení oslavovali jej mnozí upřímní ctitelé. Bylo to znát v těch tichých zástupech, které 5. a 6. obklopovaly Šalounův pomník. Bylo mezi nimi četně venkovských evangelíků, kteří přišli na své církevní slavnosti, jak bylo patrno ze znatelného houstnutí zástupů před evangelickými schůzemi u Salvátora a u Klimenta a po nich, ale víc bylo Pražanů, kteří přišli vzdát tichý hold Husovi. Jak jinak by bylo vypadalo okolí pomníku za normálních dob v těchto dnech! Ale i tak myslím, že ticho kolem pomníku mělo svou mluvu. Kdo ví, zdali tiché rozjímání před Šalounovým výtvorem nezanechá účinky trvalejší a vniternější než obvyklé hlučné řeči! Viděli jsme otce, jak vkládali do rukou svých dětí několik květů, aby je jejich ručky složily na podstavec pomníku. Takové činy se pamatují. Je to setba, která aspoň v některých případech přinese klasy. Na nějaké projevy před pomníkem nikdo nepomýšlel, ani nebylo potřebí zvláštních policejních opatření proti nim. Pomník sám je projevem mohutným a výmluvným. Je dobře vidět, že ještě nesevšedněl ani Pražanům. Pro venkovany do Prahy přicházející pak jest zastávka před pomníkem novým momentem z duchového života našeho hlavního města. V tom směru znamená pomník skutečně obohacení a rozmnožení našich kulturních pokladů. Nic nevadí, že si snad každý představuje Husa poněkud jinak, a že jednotlivé skupiny na pomníku skoro každému mluví trochu odlišnou řečí. Mluví ke každému, a to je hlavní, a nutí ke srovnávání a po případě k doplnění nebo ke korektuře vlastních představ o Husovi a husitství, a toho je potřebí.

Dojde-li po čase ku slavnosti odhalení pomníku přece, jakož doufáme, že dojde, pak bude třeba úzkostlivě dbáti toho, aby hluk slavnosti a parádní řeči neporušily, nezaplašily toho letošního dojmu hlubokého, pozorného, přemýšlivého ticha a soustředěného zaujetí, které charakterisovalo první přijetí Šalounova uměleckého díla.

Z přednáškových podniků nejlépe, vlastně jedině se zdařily ty, které byly absolvovány v zimě hned nebo na jaře. Husova škola Osvětového svazu, cyklus Ženského klubu, několik přednášek v jednotách Sokolských, na př. na Vinohradech, a v některých evangelických sborech, ze kterých arci asi všecko nevešlo ve známost širší veřejnosti prostřednictvím denních novin. Zaznamenali jsme si zimní cyklus osmi přednášek o Husovi a jeho době na Mělníku a letní cykly v Plzni a na Kladně. Po této stránce by bylo potřebí informovati veřejnost podrobněji již pro úplnost. Plačkův Přehled revuí učinil záslužný pokus o bilanci slavnosti. Naše přehledy nechtějí býti kronikou a nečiní nároku na úplnost, jsou spíše reflexemi o slavnosti a jednotlivých zajímavých jejích zjevech, kritikou jejího ducha a rázu. Také sic jakousi bilancí slavností, ale ne po stránce kvantitativní jako spíše po stránce kvalitativní. V tomto duchu hodláme pokračovati. Budeme vděčni za zprávy, které by doplnily celkový obraz slavností a ukázaly ještě s jiných stran, jak Husův lid v památném roce jeho smrti vzpomenul svého mučedníka. Že to byl rušný rok válečný, to jen zvyšuje spontánost a tím i cenu všech projevů.

Říjen 1915.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Státní monopol obilní. — Úprava spotřeby a prodeje mouky. — Úprava prodeje předmětů nezbytné potřeby. — Maximální ceny bramborů. — Úprava prodeje cukru. — Nařízení o zcizování hospodářských a lesních pozemků. — Rozšíření zaměstnání žen. — Nucený syndikát majitelů dolů v Německu. — Zvýšení nemocenských podpor zřízenců drah po dobu války. — Vliv války na odborové organisace. — Všechny žaloby u živn. soudů jsou povinny kolkováním. — Vláda a odborové organisace v Anglii.

Všeobecné očekávání, že válka bude skončena před novou žní, bohužel se nesplnilo, a s novou žní vstoupili jsme v druhý rok války. Ve chvíli, kdy nebylo již pochybnosti, o dalším trvání války, rozhodla se rakouská vláda k zavedení státního monopolu obilního po vzoru německém, aby výživa obyvatelstva byla zajištěna. Císařské nařízení ze dne 21. června 1915. č. 167 ř. z., zabavuje veškero obilí ze sklizně r. 1915 v tom okamžiku, kdy se odděli od orné půdy. Rovněž zásoby obilí a mouky ze staré sklizně, pohotové dnem 15. srpna 1915, se zabavují. Zabavené předměty nesmějí býti ani zpracovány ani spotřebovány ani zcizeny mimo množství v zemědělských závodech potřebná pro výživu a osev. Zabavené předměty přejme válečný obilní ústav, který má ve všech zemích odbočky.

Válečný obilní ústav přeměněn zároveň ve skutečnou obilní a zásobovací ústřednu říše, která má nejen zakoupiti veškeru sklizeň rakouskou, nýbrž také převzíti obilí a mlýnské výrobky z Uher, pečovati o zpracování obilí a provésti rozvrh veškerých zásob pro celou říši. Organisačně je podřízen ministerstvu vnitra.

Přejímací ceny za obilí, které zůstanou v platnosti až do žní roku 1916, činí za pšenici nebo špaldu 34 K, za žito 28 K, za pivovarský ječmen 28 K, za krmný ječmen 26 K, za oves 26 K. Za obilí dodané dříve, za pšenici před 16. zářím, žito před 16. srpnem a oves před 1. říjnem 1915 povoleny jsou zvláštní přirážky na krytí vyššího nákladu za mlácení v době žní a podzimního osevu.

Stará nařízení o míšení mouky a náhražcích zrušena a pro úpravu výroby a prodeje chleba a pečiva, jakož i prodej mouky v drobném, vydána nařízení nová. Pro království české místodržitelským nařízením ze dne 10. srpna 1915 ponechány nadále v platnosti chlebové lístky, znějící na týdenní spotřebu 140 dkg mouky nebo 196 dkg chleba pro osobu. Pro osoby zaměstnané při pracích sklizňových povolena zvýšená dávka denně 500 g obilí nebo 400 g mlýnských výrobků, pro podnikatele zemědělských podniků a příslušníky jejich domácností 400 g obilí nebo 320 g mlýnských výrobků a pro osoby těžce pracující 300 g mlýnských výrobků.

Výroba pečiva nařízena jednotná o váze bochníku chleba 140 dkg za maximální cenu 62 h. Maximální cena mouky pšeničné k vaření v drobném prodeji ustanovena na 78 h. Živnostenská výroba pečiva je v době od 10 hodin večer do 5 hodin ráno zakázána.

Obilí a výrobky z něho nejsou jediným předmětem nezbytné potřeby; když obilním monopolem byla lichva obilím znemožněna, vrhli se lichváři

na jiné předměty, maso, vejce, máslo a jiné a bez ohledu na to, že ceny těchto předmětů dosahovaly již nebývalé výše, hnali je pořád výš a výše. Proti tomu zakročila vláda nařízením ze dne 7. srpna 1915, jímž zmocňuje politické zemské úřady, aby provedly soupis takových předmětů.

Politický zemský úřad a v naléhavých případech i politický úřad okresní mohou zásoby těchto předmětů od výrobců a obchodníků požadovati k účelu zásobování obyvatelstva, po př. mohou je k dodání jich donutit.

Kdo po živnostensku prodává nebo na trhu nabízí potraviny, musí zřejmě vyznačiti jejich cenu a povoliti jejich převážení. Obce mají před zahájením trhu stanoviti ceny potravin po dobu trhu platné a ceny tyto vyhlásiti. Ustanovení o tržních cenách se v praksi neosvědčila, vedla k boykotování trhů;

Ministerským nařízením ze dne 22. září 1915 stanoveny maximální ceny brambor při prodeji výrobcem ve množství větším než 10 metrických centů. Ceny tyto stoupají pro jedlé brambory od 8 K v říjnu a v listopadu až na 11 K v květnu a pro průmyslové a krmné brambory se 7 K na 10 K. Při dalším prodeji velkoobchodem smí býti připočítána přirážka 40 haléřů za metrický cent. V alpských a krasských zemích zvyšují se ceny z ohledů dopravních. Při prodeji drobném, t. j. ve množství až do 10 metr. centů mohou býti ceny zvýšeny nejvýše o 40%.

Obchod s cukrem, jehož ceny také již byly hnány do výše, přes to, že jsou zde veliké zásoby exportního cukru, byl rovněž upraven ministerským nařízením a svěřen cukerní ústředně, stojící pod vládním dozorem. Cena surového cukru stanovena 33 K a rafinády 88·50 K.

Přes to, že mezi věci sociální vlastně nepatří, nutno zde, ve výpočtu různých nařízení, zmíniti se také o císařském nařízení ze dne 9. srpna 1915 o zcizování hospodářských a lesních pozemků, kterým má býti zamezeno svádění pozůstalých po padlých vojínech, aby bez náležitého uvážení a bez ochrany prodávali svoje pozemky. Po dobu mimořádných, válkou vyvolaných poměrů dovoluje se převod vlastnictví pozemku, věnovaného zemědělskému nebo lesnímu hospodářství, právním jednáním mezi živými, toliko za souhlasu komise k tomuto rozhodnutí povolané. Totéž platí o pronájmu takového pozemku na více než deset let. Nařízení toto neplatí pro pozemky zapsané v zemských deskách, v knize železniční nebo horní, pro místa městského rázu a pro pozemky, které přesahují patrně výměru selského statku. Souhlasu komise není třeba, bylo-li právní jednání schváleno některým soudem nebo správním úřadem, je-li pozemek věnován účelům ozbrojené moci, veřejné správy nebo některého všeužitečného ústavu, veřejné dopravy, pro živnostenské, průmyslové nebo hornické závody, nebo pro zřízení obytných stavení, a dále uzavírá-li se právní jednání mezi manžely, snoubenci nebo příbuz-

nými a sešvakřenci v přímém neb až do čtvrtého stupně nepřímého pokolení.

Komise skládá se z přednosty okresního soudu nebo některého, jím určeného soudce, jako předsedy, jednoho člena jmenovaného politickým úřadem, představeného obce, ve které pozemek z největší části leží, a ze člena, jehož ustanoví zemědělská hlavní korporace, k jejímuž obvodu činnosti dotyčná obec patří. Proti zamítnutí návrhu komisí možno podati odvolání k zemské komisi pro obchod pozemkový, jejíž složení jest obdobné jako složení komise okresní.

*

Válka rozšířila netušenou měrou obor působnosti žen. Nejen že ženy obsadily místa mužů v kancelářích, průvodčích pouličních drah a jiných tělesně lehčích zaměstnání, i při práci vyžadující velké tělesné zdatnosti, v továrnách strojnických, slévárnách a železárnách nastoupily ženy na místa mužů. Některé strojírny zaměstnávají již sta žen. U soustruhu zastanou muže úplně, přes to však mzda jejich nedosahuje výše mzdy mužovy. Po dobu války je těžko činiti námitek proti ženské práci, za normálních poměrů však bude nutno jak v zájmu žen, jejichž zdraví je prací, přesahující jejich síly, ohroženo, tak i v zájmu dělníků, jejichž existenční podmínky by byly lacinější ženskou konkurencí ohroženy, žádati návrat k dřívějším poměrům. — Podobné poměry jsou i v ostatních státech, nevyjímaje ani Anglii.

*

Ojedinělý úkaz přivodila válka v Německu: nucený syndikát majitelů dolů. Zemské ústřední úřady jsou zmocněny, aby majitele dolů sloučily i bez jejich souhlasu ve společnosti, jimž přísluší úprava, těžba a odbyt hornických výrobků. Členové společnosti jsou povinni této společnosti přenechati svoje hornické výrobky za účelem odbytu. Stát si vyhrazuje vliv na stanovení prodejních cen. K nucenému utvoření syndikátu dojde pouze tam, kde majitelé dolů neutvoří syndikát dobrovolně.

*

S ohledem na drahotní poměry zvýšila nemocenská pokladna zaměstnanců drah nemocenské podpory zatímně pro dobu od 15. září do 15. prosince 1915 a to o 10% po případě 15% oné mzdy, ze které jsou zapravovány příspěvky.

*

Vliv války na odborové organisace není ještě přesně zjištěn, jisto však je, že jest osudný. Vídeňská odborová komise vykazuje do konce roku 1914 ztrátu 174.514 členů t. j. 42·03%. A to nastupovala nevycvičená domobrana teprve r. 1915, takže hlavní ztráty budou se jeviti teprve letos.

*

Vyhledáváním nových zdrojů příjmů postiženo také živnostenské soudnictví. Všechna podání dělníků na živnostenských soudech, posud prostá kolků, jsou povinna kolkováním. Žaloby do obnosu 100 K nutno kolkovati 30 hal. za každý arch, přes 100 K na první arch

2 K, každý další 1 K. Rovněž protokoly nutno kolkovati. Zcela nově zaváděny jsou poplatky za delší trvání líčení; první půl hodiny je zadarmo, každá další i jen začatá stojí 60 hal. při sporech do 100 K, při vyšších obnosech 2 K; poplatky tyto tvoří do jisté míry pokutu za protahování jednání.

Také žaloby pro urážku na cti jsou nyní povinny kolkováním.

*

Po devítiměsíčním trvání zasáhla válka také rušivě do organisačních poměrů anglických továren, které až do té doby zůstávaly nezměněny jako v míru. Nemajíc všeobecné branné povinnosti nemá Anglie přirozeně také žádného omezení osobní svobody dělníka v dílně. Ani v odborech pro vedení války nejdůležitějších, v dopravnictví, výrobě válečného materiálu, v hornictví, nebylo změny. Nerozhodovala v nich státní nutnost, nýbrž stanovy odborových organisací, či spíše mocenský poměr mezi organisací dělnickou a zaměstnavatelskou. Stávky a výluky byly na denním pořádku stejně jako v míru. Teprve nutnost velké doby, která Anglii dala neznámé dosud koaliční ministerstvo a s ním ovšem prakticky odstranila volnost parlamentní kritiky, teprve tato nutnost zasáhla i do dílen; zasáhnutí toto má ovšem ráz dobrovolné dohody, ale není pochybnosti, že, kdyby k této dohodě nebylo došlo, koaliční ministerstvo by nebylo váhalo porušiti princip individuální svobody a potřebná opatření prostě dekretovati.

Agilní Lloyd George, v koaličním ministerstvu šéf zvláštního ministerstva pro výrobu střeliva, zahájil svoji novou činnost zabezpečením míru v dílnách vyrábějících střelivo. Dohoda s odborovými organisacemi činí tyto organisace do jisté míry státními institucemi. Organisace určují dělníky na výrobu střeliva kvalifikované. Zříkají se práva na stávku — stejně zaměstnavatelé na výluku — a podrobují se povinnému rozhodčímu soudu, v němž jsou stejným počtem zastoupeni dělníci i zaměstnavatelé. Odborové organisace pečují o pravidelnost ve výrobě střeliva a trestají samy všechny přestupky. Zisk továrny připadá majiteli továrny pouze z části, kdežto zbývající část připadá dělnické organisaci. Dělnické organisace připouštějí ve výrobě střeliva zaměstnávání žen a nekvalifikovaných dělníků. O velké potřebě střeliva přesvědčily se organisace dělnické zvláštní deputací, která byla připuštěna do zákopů na bojišti ve Flandrech.

Rovněž dopravní dělníci vzdali se po dobu války práva na stávku a přistoupili na povinný rozhodčí soud.

Francouzské syndikáty jsou také ochotny svým způsobem prospět vojenské správě. Mnoho příslušníků nedělnických tříd vyhnulo se vojenské povinnosti tím, že se dali zapsat jako dělníci do podniků, pracujících pro válečné potřeby. Syndikáty se nabídly, že dají ministerstvu vojenství seznam skutečných dělníků, pomocí jehož by bylo snadno zjistit, kdo v dílnách pracuje a kdo se v nich jen skrývá. Jak nabídka tato byla přijata, se nesděluje. *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Nerušenost školního vyučování v prvním roce války i na začátku roku druhého. — Vliv školy národní na nerušený pořádek společenský a klid občanstva. — Učitelé centrálních mocností ve válce — Jednoroční dobrovolnictví učitelů ve válce. — Danzerova Armee-Zeitung o postátnění národního školství.

Je jistě velkým kulturním ziskem, že minulý školní rok na školách všech odvětví v Rakousku i Německu normálně skončil, a že také druhý ve světové válce normálně začal. Na mnohých školách bylo sice zavedeno vyučování střídavé a polodenní, mnozí učitelé, kteří nebyli dosud k vojenské povinnosti povoláni, musili převzíti střídavé vyučování ve dvou třídách, nebo učiti dvě i tři třídy spojené, avšak výsledky pravidelného, nerušeného vyučování, byť i poněkud za daných poměrů snížené, se objevily.

Již samotný fakt, že mládež byla po celou dobu války ke škole připoutána, že škola měla svůj pedagogický vliv nad chováním mládeže i mimo školu zajištěný, znamenal mnoho. Jsou známy z dějin případy, kdy během válčení mládež ponechána sama sobě, pustla a ohrožovala veřejný pořádek. Po napoleonských válkách zhrozili se filantropové zpustlosti mládeže v zemích západních, ujímali se jí a hleděli společenské zlo napravovati zakládáním sirotčinců a vychovatelen pro mládež mravně ohroženou a zpustlou. Veliký vzrůst takových ústavů ve Švýcarsku, Německu a jinde má odtud svůj původ.

Jestli tedy dnes, ve druhém roce evropské války se neukázaly známky povážlivějšího pustnutí mládeže ve všech zemích, kde se vyučování nepřerušilo, má na tom lví podíl škola, jejíž brány ani ve válečné litici se neuzavřely. Ženy, jichž muži byli povoláni, byly na značnou část doby denní zbaveny starosti o děti, jež ve škole byly učením zaměstnány, a mohly se se zvýšenou měrou ujmouti svých povinností rodinných, válkou značně stížených. Mnoho přispělo také ke společenskému klidu, že podpory udílené ženám a dětem po povolaných otcích byly pravidelně vypláceny. Lidová sněmovna osvědčila druhdy velkou prozíravost do budoucnosti, když zákon o podporách ve válce přijala. Pět set šestnáct milionů podpor vyplacených v prvním roce války vykonalo velký čin pro upokojení a klid občanstva ve válce. Že tím i školství získalo, nemůže býti pochyby.

Školní úřady postaraly se vhodnými opatřeními, aby i v prázdninách bdělo nad mládeží pečlivé oko vychovatelské. Útulky pro chudou školní mládež zůstaly péčí mnohých bdělých obcí a jejich obětavostí i o prázdninách otevřeny a rozprostřely nad tisíci dětí ochranný plášť před pustnutím. V družinách mládeže v Praze, Karlíně a mn. jiných obcích pod vedením učitelů organisovaných našli budoucí občánkové a občanky účelné zdravotnické opatření i ušlechtilou zábavu. Učitelstvu bylo sice úřady nařízeno, aby neopouštělo ani o prázdninách svých působišť a bylo uvedeným opatřením pro mládež k ruce. Obětovalo tak svůj prázdninový klid a zotavení ve prospěch širšího zájmu společenského. I tento svůj společenský úkol vykonalo rádo, bez reptání a u vědomí, že v době tak

svrchovaně vážné musí i občané do zbraně nepovolaní napnouti veškeré síly, aby chod společenského pořádku se v ničem nezastavil.

Před válkou upozorňováno bylo na těchto místech na sociální zjev učitelské nezaměstnanosti v zemích českých. Následkem nedělnosti zemského sněmu a spojené s tím krise zemských financí národní školství se nerozšiřovalo, absolventi a absolventky učitelských ústavů míst nedostávali. Několik tisíc bylo jich před válkou bez míst. Ve válce obrátilo se toto zlo v dobro. Byly reservy za učitele odcházející do války, a dnes možno konstatovati, že problém učitelské nezaměstnanosti je rozřešen. Všichni učitelští nezaměstnanci, pokud nebyli při odvodech uznáni, a zvláště všechny nezaměstnané učitelky nastoupili místa výpomocná nebo zatímní za učitele mobilisované.

* *
*

Za to po dohodě zemské školní rady s vojenským velitelstvím osvobozují se v Čechách, na Moravě a v ostatních zemích rakouských učitelé ve věku od 43 do 50 let na neurčitý čas, jestliže příslušné školní úřady prokáží jich nepostrádatelnost ve školské službě. Jedině tímto způsobem mohlo býti pravidelné vyučování ve všech národních školách i ve druhém válečném roce zachráněno.

* *
*

Výsledky o účasti učitelstva z Německa ve válce, dle stavu ze 16. května, byly uveřejněny posledně ve hlavním věstníku německého učitelského spolku, v Pädagogische Zeitung. K vojsku bylo povoláno 54518 učitelů, t. j. 34 procent všeho německého učitelstva vedle 9983 chovanců učitelských ústavů. Procento je v jednotlivých spolkových zemích různé. V Elsasku-Lotrinsku bylo povoláno jen 15%, ve Virtembersku a Bavořích 26%, v Sasku 33·9%, v Prusku 34·75%, v Sasko-Výmarsku 42%, v Badensku 56%, v Brémách 57%. Z povolaných učitelů mělo 20 hodnost nadporučíka, 646 poručíka, 44 šikovatele-poručíka, 813

důstojnického zástupce, 189 šikovatele, 2542 místošikovatele, 10249 bylo poddůstojníky, 4515 svobodníky. Prostých vojínů bylo 41337. Za války bylo povýšeno za setníky 7 učitelů, za nadporučíky 91, za poručíky 2571, za šikovatele 648, za místošikovatele 1981, za poddůstojníky 7065, inspektory lazaretu stali se 264 učitelé, správními úředníky u intendance 257 učitelů. Ve válce bylo vyznamenáno 5161 učitelů železným křížem I. a II. třídy, 934 dostali jiná vyznamenání. Celkem bylo povýšeno v Německu 12389 a vyznamenáno 6095 učitelů.

* *
*

Učitelům v Rakousku bylo přiznáno právo jednoročního dobrovolnictví teprve branným zákonem z roku 1898, ale také po tom roce málo se o ně hlásili. Dávali přednost vojenskému výcviku o prázdninách a příslušnosti k náhradní záloze. Bylo to chybou, jež dnes se uznává. Učitelé povolaní ke službě vojenské měli by to právo rádi všichni, protože skýtá na vojně značné výhody. Právo to poskytuje se všem nově odvedeným, kteří je reklamují, avšak učitelům, kteří mají za sebou již výcvik jako náhradní záložníci, se odpírá. Jen učitelští náhradní záložníci, kteří ještě nepřestoupili 32. rok věku, mohou se vzdávati práva záložnického a přihlašovat se za jednoroční dobrovolníky. Pravidelný výcvik ve vojenské škole však s tou výjimkou spojen není. Uvedení dobrovolníci jsou vzděláváni v době osminedělní a povinni sloužit ve frontě.

* *
*

M. Danzerova »Armee-Zeitung«, vydávaná za součinnosti sboru vyšších důstojníků a řízená po stránce vojensko-vědecké generálem pěchoty K. šl. Langem, uveřejnila v čísle 29. článek, uvažující o školství v Rakousku. Překlad jeho zní:

»Řada terstských úředníkův a obecních funkcionářů byla právě veřejným provoláním vybídnuta, aby se do 9. srpna do 10. hodiny dopolední dostavila do místností městského presidia, jinak, že bude s nimi zavedeno disciplinární řízení, a že budou zbaveni svých míst. Vybídnutí toto jest ovšem jen formální. Pánové, kteří se ztratili, jistě ho neuposlechnou. Krátce zmizeli pod tíhou zlého svědomí svého z Terstu do království a doufali asi, že se brzy vrátí v průvodě osvoboditelů za vlání zelené, bílé a červené vlajky. Naděje je zklamala.

»Osvoboditelé nepřicházejí, ale za to mor iredenty zmizel. Ještě dnes děsí nás představa, že zájmy rakouského města Terstu byly svěřeny obecním funkcionářům, kteří útěkem za hranice vypálili si na čelo potupné znamení velezrády. Mezi osobami, jež se vybízejí k návratu, je také 30 městských učitelských osob, profesorův, učitelův a učitelek. A děsíme se dvojnásob, pomyslíme-li si, že mladé vnímavé duše terstské školní mládeže byly pod vlivem těchto učitelův a učitelek. Maně vynořuje se tu problém našeho školství. Máme v Rakousku říšský školský zákon, ale školy jsou svěřeny zemím a obcím. Tím jest učitel závislý na místních činitelích a stranách. Tento vliv jest za jistých okolností velmi výhodný, na př. ve Vídni a v Dol. Rakousích, kde školy od doby Luegrovy jsou řízeny ve vzorném vlasteneckém duchu, kde učitelé jsou takřka

elitním sborem. Ale to všecko souvisí s přirozenými, měnícími se okolnostmi v každé jednotlivé korunní zemi, v každém městě a také školství vídeňské nebylo vždy na dnešním stupni.

»Proti tomu jest jen jeden spolehlivý prostředek, jehož jest se domáhati: postátnění všeho školství. Školy rozšiřujtež státoobčanského ducha, učitelé buďtež jen na státu závislí a buďtež vyproštěni z místních vlivů. Potom budou věci, jež byly nyní v Terstu odstraněny, nemožny. Bylo by s hlediska ideálního dobře odejmouti učiteli, jako je tomu u důstojníků, aktivní i pasivní volební právo a vyprostiti ho ze zápolení stran (což ovšem bylo by dvojsečnou zbraní, neboť učitel vlastenecky smýšlející nemohl by vykonávati vliv na okolí). Nicméně již přiznáním práva na jednoroční službu ve vojště byl učiněn první krok, jejž sluší vítati: krok ten poskytne učitelům zlepšení společenského postavení a musí mu následovati v brzku vydatné zlepšení platů. Takovým pronikavým změnám jest ovšem překonati veliké překážky. Znamenají značné změny moci.

»Nejen starosta iredentistického místa, nýbrž také purkmistr vídeňský neuvítá omezení svého vlivu s radostí, odejme-li se mu právo ustanovovati učitele. Jinak není postátnění učitelstva ovšem jediným spásonosným prostředkem. Také státní úředníci byli již u nás stoupenci, ba vůdci nejhroznějších stran. Ježto ale musíme míti za to, že státoobčanské cítění vlivem války bylo v naší vlasti mocně posíleno, že jim vzrůstá také síla k vyhlazení nepřátelských elementů, můžeme se nadíti, že postátnění školství v jakékoli již podobě bylo by pro říši s užitkem. Potřebujeme rakouských škol a rakouských učitelů, aby z mládeže byli dobří Rakušané.«

Tolik vídeňská Armee-Zeitung. O postátnění národního školství uvažovaly dosud v Rakousku učitelské časopisy, a myšlenka ta měla v kruzích učitelstva mnoho stoupenců. Lze vítati, že i oficiální vojenský týdeník, za okolností, jež přinesla současná válka, o věci uvažuje.

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Vojenská příprava zralejší mládeže školní. — Ministerstvo vyučování proti návalu na střední školy. — Válečný přídavek profesorům.

Válka čím dál, tím více zasahuje do škol. Učitelé i studující odcházejí na bojiště, dorost se připravuje na budoucí povolání vojenské. Již před prázdninami ministr zemské obrany vyzýval dorůstající mladíky k dobrovolnému výcviku, studující pak užili prázdninové doby, aby v družinách školami organisovaných konali vycházky, pochodová cvičení a j. hry vojenské. Nový školní rok byl zahájen přednáškami o posledních událostech válečných, články o příčinách nynější války a vynikajících skutcích hrdinských mají se vložiti do učebnic. Ministerstvo vyučování doporučuje zváti do škol znalce, také důstojníky, k prohlídkám a vý-

kladům, zejména o výkonech vojínů z bližší domoviny. Při školní četbě, i řecké, latinské a j., budiž dbáno válečných příkladů, matematika a fysika má si všímati úkolů vojenských, dějepis, zeměpis, občanská nauka a všechno vyučování vůbec nechť budí vlastenectví. Naskytne se i hojná příležitost (na př. při vyučování náboženském) upozorňovati na lidumilné akce pomocné a záchranné.

Obzvláštní péči mají střední školy věnovati tělesnému výcviku, zejména ve vyšších třídách zdůrazní vojenské zabarvení tělocviku, při řadových cvičeních a hrách. Účast na školních hrách není povinná, ale jest důtklivě působiti na žáky, zvláště starší, aby se jich nestranili bez vážných důvodů omluvných. Je-li třeba, nechť poučují školy také rodiče o ceně těchto cviků pro tělesný vývoj mládeže a pro výhody (snazší postup) za pozdější služby vojenské.

Polním hrám může býti věnován mimo dvě prázdná půldne v týdnu ještě jeden celý den vyučovací za měsíc. Doporučuje se po případě spojiti hochy stejného věku, hlavně 16—18leté, z několika ústavů téhož města k společným hrám a pochodům. Kde není učitelů vojensky vycvičených, lze žádati za pomoc důstojníků. Cvičení stupňují požadavky podle věku hochů a vztahují se na vojenské cviky pořadové (exercírku), pochody a skautská cvičení polní. Zbraní se při nich neužívá, při tělocviku však jest nacvičiti pomocí holí a tyčí nejdůležitější hmaty (Gewehrgriffe a pod.).

Také školní střelbě bude věnována zvýšená péče. Až dosud byla zavedena jako nepovinný předmět žákům nejvyšších dvou tříd středoškolských. Nyní mají střelbu navštěvovati všichni starší žáci vůbec, leda že by si toho rodiče výslovně nepřáli. Pokud třeba, dohodne se ředitelství střední školy o výcviku střeleckém s vojenským velitelstvím, místními ostrostřelci a p. Také šerm jako nepovinný předmět jest důtklivě doporučiti na ústavech, kde mají vhodného učitele a mohou opatřiti žákům pomůcky. Rovněž plování a veslování pěstují školy dle možnosti.

Tak má se dostati mužskému dorostu žádoucího výcviku, aby duševně i tělesně byl vyzbrojen, jakmile bude třeba konati povinnosti vůči vlasti.

*

Vážné změny ve školské politice státní ohlásilo ministerstvo vyučování. Chce podporovati budoucně vzrůst škol odborných místo středních, lyceí místo dívčích gymnasií. Projev ministrův zejména obrací se proti návalu na střední školy. Ukazuje, že za posledních 30 let počet středních škol rakouských a žáků jejich se více než zdvojnásobil, což nelze prý dostatečně vysvětliti ani růstem obyvatelstva, ani vzdělavací potřebou. Kdežto ve školním roce 1883—4 Rakousko mělo 248 středních škol s 71.821 žáky, r. 1903—4 pak 343 ústavy se 120.512 žáky, vykazuje r. 1913—14 517 středních škol (370 gymnasií a 147 reálek) o 154.882 žácích, k tomu přistupuje 5871 gymnasistek veřejných a 11.322 lyceistek, žáky privatisty v to nezahrnujíc.

Z uvedeného počtu ovšem dobré dvě třetiny připadají na nižší třídy středních škol. Kdežto nyní první třídu gymnasijní navštěvuje ročně přes 20.000 žáků, reálnou asi 10.000, maturuje na gymnasiích 7500 stu-

dujících, na reálkách 4000. R. 1913—14 bylo ve vyšších třídách rakouských škol středních přes 50.000 žáků. Za to na odborných školách, které předpokládají absolvovanou nižší školu střední nebo měšťanskou a p., bylo v stejnou dobu jen asi 15.000 žáků (na vyšších školách průmyslových asi 4800, na obchodních akademiích 8000, na ústavech hospodářsko-lesnických 2000). Je tedy sympatickou snahou zvelebovati odborné školy a obraceti k nim příliv žactva, neutrpí-li tím kvantitativně ani kvalitativně kulturní cena našeho školství středního, neklesne-li úroveň vzdělání celkového.

Ministerstvo vyučování vidí ve střední škole hlavně přípravu pro vyšší studia. Za nenormální zjev prohlašuje nadbytek uchazečů o místa úřednická z řad žáků středoškolských. Po válce nastane zlevnění a zjednodušení státních úřadů. Pro nižší službu úřední stačí také všeobecné vzdělání, poskytované jinými školami; přednost dá se zdatným praktikům a žadatelům vojenským.

Schopným žákům nemá býti bráněno, aby vstupovali na střední školy a věnovali se později vědeckým studiím. Za to však žáci, kteří málo vyhovují požadavkům a zápolí tak s potížemi, jež dovedou překonati jen duševně i tělesně silní, mají býti včas odvedeni na cesty, kde je očekává méně zklamání. Rozhodující činitelé nechť poučují tedy veřejnost a bez předsudků proti jednotlivým povoláním upozorňují mládež na cenu škol odborných. Po válce lze očekávati rozkvět hospodářský, v praktických povoláních bude nutno rychle a vydatně zaplniti mezery válkou způsobené. Tak praví výnos ministerský.

Časopis náš loni zmínil se o jednostranném vývoji školství rakouského a uvedl některé prostředky nápravy. Středním školám mohou ulehčiti v první řadě školy měšťanské, jež vznikly jako přípravky na povolání praktická. Netěší-li se u nás žádoucí vážnosti (na rozdíl od podobných škol na př. v Německu), jsou toho příčinou vnější závady způsobené mimo jiné nedostatkem financí zemských. Rodiče odvracejí od škol měšťanských často přeplněné třídy i chudá výprava jejich. A přece školy měšťanské, školy širokých vrstev, plně si zasluhují zvýšené péče. Na nich (a v nejvyšších třídách škol venkovských) nutno také p ř í m o buditi zájem pro praktická povolání, jako se děje v jiných státech: dá-li se mládeži již ve škole příležitost pěstovati tělesnou práci a voliti si tak zaměstnání životní. Otázka školních dílen, rukodílného vyučování stává se naléhavou, prvním důsledkem ohlášených reforem ministrových. Ostatně mládež obrátí se k praktickým povoláním hromadně — jak ukazuje příklad jiných států — bude-li zajištěna u nás trvalá stabilita hospodářská. Kdežto na př. ve Spojených Státech mužská mládež předčasně odchází do hospodářských povolání a nutí tak střední školy, aby žáky přitahovaly na studie podmínkami co nejvábivějšími, u nás naopak tíseň hospodářská vháněla dorost do vyšších škol a vypěstovala nezdravý názor, že sebe skromnější úřad zabezpečuje b[illegible]oucnost lépe, než produktivní povolání. Budoucí rozkvět hospodářský tedy může se tu státi nejlepším a nejpřirozenějším regulátorem.

Projev ministerský naznačuje také směr, jakým se má vyvíjeti vyšší školství dívčí. Dívčí studium bylo uvedeno do nových kolejí definitivním

statutem lycejním r. 1912, který umožňuje rovněž studium vysokoškolské. Za to o úspěších hospitantek na středních školách chlapeckých a o žákyních dívčích gymnasií školní úřady utvořily si názory skeptické. Z 5871 gymnasistek veřejných 1936 připadá na třídy vyšší; z 1000 žaček I. třídy gymnasijní sotva 400 dosáhne VIII. třídy a z nich sotva 300 vykoná zkoušku maturitní. Ačkoli rodiče jistě jen po přísném výběru posílají dcery do gymnasií, ukazuje ministerstvo, že většina z nich nedokončivši studií opouští je. Proto jest dávati přednost lyceím jako školám poskytujícím všeobecné vzdělání ženské, po případě doplňovacím třídám reálně gymnasijním, které umožňují studium vysokoškolské. Doporučuje se tedy, aby nebyla zřizována dívčí gymnasia nebo reálná gymnasia podle vzoru chlapeckých, ježto nemají naděje na státní subvenci.

Odkazujeme na to, co bylo napsáno o dívčím studiu v středoškolském přehledu loňské Naší Doby (duben 1915). Spravedlnost k dívkám žádá, aby počet lyceí vzrostl, a my rozvojem vyššího školství dívčího dohonili sousední státy.

*

V druhém roce válečném vláda rozhodla se zvýšiti dočasně příjmy státních učitelů. Jak známo, neuskutečnila se předloni služební pragmatika profesorská. Kdežto ostatní úřednictvo nabylo hmotných výhod s úřednickou pragmatikou spojených, profesorstvu za stoupající drahoty zůstaly dřívější příjmy nezvýšené. Vláda nyní odhodlala se (provisorně na rok) zavésti část přídavků, v pragmatice profesorské navrhovaných.

q.

LITERATURA.

Krásná.

J. S. Machar, Životem zrazení. (Idyly a dramata. 1911—1915.) Nákl. F. Šimáčka v Praze 1915. — František Zavřel, Oidipus a Jokasta. Slavnostní jevištní hra. Simson a Delila. Tragoedie ve třech dějstvích. Nákl. J. Springra v Praze 1915. — Jaroslav Hilbert, Kolumbus. Dramatická báseň. Nákl. Bursíka a Kohouta v Praze 1915.

Macharova nová kniha veršovaných »idyl a dramat« jest literární událostí, jednou z nečetných, které nám přinesl rok válečný. Právě před 20 lety vyšla básníkova kniha žen »Zde by měly kvést růže« s podtitulem: lyrická dramata. Životem zrazení jsou pokračováním, druhým dílem téhož genru. Dvě desetiletí, ležící mezi oběma knihami, ve vnitřním životě a umění Macharově mnoho vyrovnaly, upevnily a rozšířily. V nové knize k životním dramatům pojí se idyly, k ženským osudům osudy mužské, nad příběhy leží sebejistý klid, ozařuje je jasné světlo sluneční. Lyrické spodní tóny pevně splývají s epickým proudem básní. Tyto úseky ze života obyčejných lidí nechtějí vzrušovati ani udivovati svou mimořádností, za to však povznášejí se na typické případy mistrným postřehem básníkovým, sytou náplní životní. Mají mlčelivou logiku svou, tlumočí

životní moudrost ne optimistickou, ne příkře pesimistickou, spíše fatalistickou: užívej dne, dej se unášeti hrou života, neulpi však na ničem, na dně všech věcí leží smutek. Přilehavě sama sebe básník charakterisuje: skeptik s lety podzimními a bujnou krví mladíka. Přese všechnu skepsi vnímá život plnými doušky, sleduje nejraději letmou hru jeho a pociťuje rozkoš, zachytí-li rychlý zrak podstatné rysy stejně bezpečně jako za klidu, nebo vynořuje-li se ze vzpomínek obraz věcí původní intensitou. Na těchto mimořádných schopnostech vjemových zakládá se kus tajemství úspěchu Macharova. Výjev za výjevem vystupuje lehce, určitě a jasně, bez umělůstek a neurčitostí. Čtete zdánlivě veršovaný feuilleton, jako by básník zbavil se pout verše: slova plynou přirozeně, bystře, a přece jsou mistrně vybrána, každé pevně na svém místě. Cítíte, že nejde tu o pouhé náčrtky časové. Slovní hospodárnost Macharova, výrazová stručnost a pregnantnost, charakterisační schopnost dostoupily svého vrcholu. Jedním, dvěma slovy jako náhodou prohozenými vyvolává trvalou představu. V básni Čekanka slečna Poldi je »podobna čerstvé cibuli, cibulce šikmo skleněné«; vídeňský estét (Vlasy) je »z přírody vykořeněn, celým duchem už je včleněn do adjektivních pomnění«. I referující tón básní má své zvláštnosti. Machar, pravda, dává mluviti nejraději faktům, ale není nesnadno postřehnouti teplou účast básníkovu, která se za nimi skrývá. Zdá se, že právě tato lidská stránka umění Macharova a přístupná průkaznost případů volených zajišťuje mu u čtenářstva plný úspěch — přítomná kniha byla v prvním vydání za několik neděl rozebrána, a to i přes obtíže válečné. Volbou látek přichází vhod nynější vážné náladě, ba posledními básněmi svazku dotýká se válečných událostí samých. Tragika příběhů Macharových nechce býti mračná a tíživá, i smrt je tu prostým zjevem přírodním. Je v knize charakteristický případ sebevraždy paní Anny S. (vzpomeňme »Marie Wiltové« ze sbírky Zde by měly kvést růže), ženy marně toužící po rozruchu v manželství přesládlém a náhle ukončující nesnesitelný klid. Stejně bez divadelních příkras je podána historie podivného sňatku bohatého estéta se souchotinářskou kráskou, — žena umírá, aniž slovem vzpomene muže, rozdávajíc známým své vlasy na památku. Důstojník, nalezající konečně ve válce možnost činů životních, je zbaven vědomí ve chvíli, kdy hrdinství vykonal; poslední dni jako živé mrtvole ztrnuly zřítelnice, »hrůzně tiše z nich zeje kamsi v prázdno Nic, . . . lék každé rány zjitřené a obsah každé zemské slávy.« Se životem rváti se dále ujíždí z lázní jiný důstojník, jehož mučí nerovné manželství se studovanou ženou, a který přece nedovede se ho zříci jako nutného dráždidla, zajišťujícího zrychlené tempo jeho bytí. Mladý párek uprchlíků ruských vypudí nepřekonatelný stesk po domově z dobrovolného vyhnanství zpět do vlasti, do bdělých rukou soudů a trestnice. Mezi drůbeží, v tiché domácnosti dožívá svá léta žena po nepřiměřeném manželství; smrt místo domnělého milence vysvobozuje věčnou »čekanku«, stárnoucí úřednici vídeňské kanceláře. Stařeček profesor vzdal se tísnivého úřadu, aby si volnější svět vytvořil mezi svými knihami. První a poslední číslo knihy týká se básníkových dcer: na případu zamilovaného doktora-buditele připomněl si otec, že i jeho »děti« dospěly sebeurčení. Vroucími slovy oceňuje životní perspek-

tivu a ošetřovatelské dílo své dcery Sylvie. — Takové jsou tedy episody Macharovy: život upravuje střízlivě všechny lidské úmysly a jejich paradoxy, je zbytečno věřiti v neporušitelné štěstí, stejně jako v mimořádné tragedie. Tímto jednotným tónem vyznívá celá kniha. A čtenář, jemuž dějiny více než kdy jindy předvádějí pomíjejícnost věcí, neubrání se silnému dojmu. Životem zrazení je dílo vyspělého umělce, jedno z těch, které dobude si trvalé popularity. —

Františkem Zavřelem, jmenovcem zesnulého režiséra berlínského, vstupuje mezi divadelníky naše slibné jméno, autor překypující tvořivou odvahou a obdařený rozhodným smyslem dramatickým. Volba antických látek a forem v prvotinách O i d i p o v i a S i m s o n u, samostatné pojetí námětů literárně mnohokráte zužitkovaných, výhodně dokumentuje snahy mladého autora. V přítomné knize jest arci ještě lecos nahodilého, chaotického, nevyzrálého, objevuje se však jistý instinkt pro dramatickou linii a účinek. Zavřel libuje si v krátkých větách, výkřicích jednotlivců, rychlomluvě zástupů, usiluje o dikci vzrušenou a přece povznesenou. Toto básnické snažení ruší ještě kazy jazykové, nebo — mnohem častěji — silácké výrazy a myšlenky, vybočující z mezí dobových, podivně odporující vyvolaným představám. Zdá se, že autor úmyslně starověké osobnosti zpřítomňuje prostředky až násilnými. Tak žena filištínská volá na souseda: »Nešlapte mi na nohu! Je to marné! Řekla jsem vám již včera, že se mi nelíbíte. Máte červený nos.« Silák Simson mluví s nevěstkou Delilou slohem nejmodernějšího střihu: »Co bylo před okamžikem nehmotnou vidinou, již uchvacoval mdlý pohled, zří teď na mne s tvého těla žhavé a pevné jako ono samo . . . Neustanu bíti se s šíleným zázrakem tvé krásy, dokud se ho nejžhavěji nezmocním . . . Tváří v tvář tvé šílené kráse musel jsem sálmout až ke své nejžhavější skutečnosti, nechtěl-li jsem být svázán. Nyní jsme si rovni. Proti úžasnému poselství tvé krásy — hle odestřené nitro moje!« A vrcholem všeho je filištínský Chiram, poslouchající tyto výlevy za portierou a poznamenávající je do — zápisníku! Pro novoromantického básníka je příznačné, že křísí dramatický prostředek divadelních hádanek a záhadných otázek. Oběma kusům svým Zavřel dal ráz prudce erotický. Jeho Simson nebyl zdolán chytrostí Delilinou, nýbrž její ženskou krásou. »Všechny veliké okamžiky, jež jsem prožil,« doznává o sobě tento starozákoní erotik, »žil jsem ženou a skrze ženu.« Delila na konec vzplane láskou k zrazenému siláku a dá mu smrtí osvobození. Poznala, že jí své tajemství vydal dobrovolně, za cenu její lásky: »Sám povstal proti sobě a zahubil se. Byl příliš velký. Byl příliš bohat. Dával se příliš celý. Nedovedl se omeziti jako jiný člověk.« Ještě samostatněji Zavřel obměnil řeckou pověst o Oidipovi a matce-manželce jeho Jokastě. Jokasta stala se jen symbolickou, duchovou matkou Oidipovou, původkyní jeho přerodu a činorodé síly, ve smyslu Goethových »matek« z Fausta — jejichžto shromážděním Zavřel ostatně zahajuje svou hru. Zvláštností Zavřelovou jsou co nejstručnější určení scenická: toto geniální usnadňování jde až na samé meze možnosti, když na př. v Simsonu a Delile filištínští muži z lidu jsou na 3 stránkách uváděni prostě slovy: jiný, jiný, jiný. Nevhodně přišel do knihy hlučný povzdech autorův, že ani přítomné hry jeho provedeny nebudou, neboť »jest v Čechách«.

Co mladý dramatik dovede, musí teprve osvědčiti dalším činem, ne již geniálnicky improvisovaným, dílem zhuštěným, podniknutým prostředky střídmými. Očekáváme, že dovede ztělesniti abstraktní ideje svoje, že má zdravé síly tvárné, aby vybavil se z knižního zajetí epigonského.

Hilbertovo knižní vydání dramatické básně Kolumbus nelze čísti bez smutku. Je na první pohled patrno, jak její původce chystal veliký čin, jak mu tanula na mysli tragedie gigantické osobnosti. Z toho všeho sneseny trosky, kusy, které se zhroutily v osláblé ruce spisovatelově. Hilbertův Kolumbus zůstává studeným a cizím, ještě cizejšími osoby živořící kolem něho jako stafáž, zbavené významu, aby jeho význam vynikl. Z chytrého Vlacha stal se mlčelivý snivec slovanský, urputně očekávající cizí pomoc a bezmocně trpící lidským nevděkem, muž jedné myšlenky, jedné struny. Je ponecháno obecenstvu věřiti v jeho geniálnost či nevěřiti. Těžko pochopiti, jak zkušený dramatik mohl rozbíti děj do 12 scen, z nichž každá odehrává se na jiném místě a v jiném roce, takže uplyne celkem 30 let. Marně se tážeme, proč čtyři výjevy první jsou věnovány novým a novým ženám, jichž lásku ničí Kolumbova utkvělá myšlenka objevitelská, proč dalším výjevům téměř nesouvislým nedostalo se zřetelného stupňování, proč objevení Ameriky zůstalo toliko kratinkou episodou na jevišti, aby pak úroveň díla klesala až do konce. Z pyšné stavby dramatické básně, jak Hilbert dílo označil, může na sebe upoutati silnější pozornost jen velká scéna audienční, ale i ta je porušena násilným zakončením, nahodilým návratem královniným. Dílo nese vůbec stopy vynucenosti, jak ukazuje místy také podivný jazyk. »Jsem hotov se Španěly — kdo pravil, že se tu budem ještě zhanbovat?« říká zklamaný Kolumbus. »Padám ve tmu, mám pudy k skonu.«

K. V.

Poučná.

Živá slova. Sbírka slavných výroků, citátů, hesel, průpovědí atd. Sebral V. Flajšhans. V Praze, nákladem »Unie«, 1915. — František Obrtel, Moravští sedláci v letech 1848-1904. Příspěvek k politickým dějinám moravského venkova. Nákladem vlastním. — Fr. Bílý, Příspěvky k praktické poetice. (Sbírka souvislé četby školní, nakl. F. Topič, 1915.)

Živá slova. Sbírka slavných výroků, citátů, hesel, průpovědí atd. Sebral *V. Flajšhans.* V Praze, nákladem »Unie«, 1915.

Kniha Flajšhansova jistě bude z nejužívanějších příruček každého, kdo česky čte a píše — potřebovali jsme ji jako soli. »Geflügelte Worte« nazývají Němci takové knížky — živými slovy mnohem případněji a názorněji, řekl bych slovanštěji, nazval svou sbírku Flajšhans. Název dobře praví, co kniha obsahuje: Myšlenky a výroky, jež se staly majetkem všeobecným, a jichž se užívá při nejrůznějších příležitostech jako výstižného označení něčeho, co nám tane na mysli a co bez dlouhých slov vzbudí stejné představy i u jiných. Jsou to často jako svítivé body, v nichž se jak v ohnisku soutřeďuje názor vynikajícího jednotlivce, nebo

jako jiskry, osvěcující krátce a jasně lidi, směry a doby, často jen »loci communes«, ale tím, že to řekneme známým slovem z bible, Shakespeara, Havlíčka atd., dodá se tomu hned určitého zabarvení a význačnějšího rázu. V takové knížce opravdu to srší jiskrami na každé stránce, tu známá věc, kterou si připomeneme, tu neznámá, která stojí za zapamatování — bohatá mozaika drobných kaménků z tvůrčí dílny lidského ducha.

Velcí národové mají už ode dávna takové sbírky, často neobyčejně rozsáhlé — autor sám uvádí jich větší počet. U nás je to první soustavná kniha toho druhu, a její výběr, uspořádání i úprava dobře snesou přirovnání s podobnými sbírkami cizojazyčnými. Dobře praví sestavovatel v úvodě, že takové knihy vlastně se teprve tvoří spoluprací čtenářů, kteří přispívají svými zkušenostmi, čímž kniha teprv se vyvíjí a nabývá stále větší životnosti. Vydavatel podává tu pouze základ, ale ovšem v jistém směru může vykonávati i moc zákonodárnou, neboť četná z těch slov teprve takovou sbírkou se stávají živými, z užšího kruhu stávají se majetkem všeobecným.

Nevím, jak asi přítomná kniha vznikla, ale představuji si, že si vydavatel vzal za základ některou velkou sbírku německou, z ní vybral, co se mu zdálo být vhodné pro českého čtenáře, a s tím spojil živá slova, jež sám sebral z naší literatury. Ukazuje na to fakt, že značná část citátů je z němčiny nebo z německého okruhu myšlenkového. Při prvním pokusu toho druhu u nás nikdo se nad tím nebude zvlášť zastavovati, ale myslím, že v novém vydání by dobře mohla odpadnout aspoň třetina těchto německých živých slov, ne-li více, poněvadž jsou to pro nás slova mrtvá. Jistě sotva bude našeho čtenáře zajímat, že »Providentiae memor« je heslo saského řádu routové koruny, anebo že »Spectemur agendo« má za heslo anglický dragounský pluk císaře Viléma II., nebo výroky všelijakých braniborských kurfirstů a jiných německých potentátů; za to se zájmem přečteme si na př., v jakém smyslu císař Josef II. užil známého citátu »tempi passati«. Stejně se asi dobře obejde náš čtenář bez mnohých a mnohých bezvýznamných citátů latinských, které nyní skutečně už nežijí, a cizojazyčných hříček slovních. To všechno je jenom suché listí. Jak jinak působí a jaké myšlenky vzbuzuje naproti tomu na př. překrásný nápis na hrobě Kalinčákově: »Hranica života, ale nie lásky«, nebo nápis na hrobě Aug. Smetany: »Stál jsem pevně, vždyť jsem stál v přesvědčení svém«, nebo »Vlast svou máš nade vše milovat« (ten citát v »Živých slovech« náhodou není), když víme, že to je z »Kosmických písní« a že to řekl Neruda! Že většina citátů z Goetha, Schillera, Bismarcka a jiných velkých Němců je tu na svém místě, rozumí se samo sebou. Podobně ať k nám svými živými slovy stále mluví Shakespeare, řečtí tragikové, Dante, Cervantes, Rousseau a všichni ti druzí, patřící celému světu. Z bible je hodně citováno, ale je tam těch živých slov ještě mnohem více — Kašparova Biblická konkordance by tu vykonala svou službu.

Nejsprávnější metodou pro postup při vydání novém bude asi projít a vyexcerpovat soustavně nejznámější a nejvýznačnější spisovatele české od Dalimila až do Machara, všechny, kteří skutečně v našem duchu více méně žijí nebo mají žíti a m u s í žíti, má-li naše češství za něco stát.

a k tomu pak připojit spisovatele cizojazyčné, pokud lze předpokládat, že jejich slova mezi námi žijí nebo se ujmou. Flajšhans má ze všech těch vynikajících Čechů ukázky četné a význačné, ale v budoucích vydáních musí toho být mnohem, mnohem více — naše živá slova přece jsou a musí býti především česká slova. Velmi důležitým, ba nezbytným pro nové vydání bude index, jak to je u sbírek podobného druhu, a to hned dvojí: podle předmětů (uspořádání v textu je abecední podle počátečních slov) a podle autorů. Vším tím kniha se bude zvětšovat, ale také zdokonalovat. Než už to, co nám dnes vydavatel podává, je kniha, obsahující v sobě vrchovatou míru kulturního bohatství. *Z. F.*

František Obrtel: Moravští sedláci v letech 1848—1904. Příspěvek k politickým dějinám moravského venkova. Nákladem vlastním.

Historie agrární strany moravské v historii všeho českého rolnictva na Moravě. Obsažná kniha psaná více novinářsky a kronikářsky nežli skutečně nějakou přesnou metodou historickou. Vykládá dějiny moravských sedláků od revoluce r. 1848 až do doby poslední, probírá říšský sněm ve Vídni, pak v Kroměříži, boj o Frankfurt, dobu absolutismu a návrat k ústavě, a zkoumá, jak všecky tyto události se odrážely v životě moravského sedláka. Pak přechází speciálně k moravskému hnutí agrárnímu, probírá vznik a začátky organisací a líčí dějiny hnutí hlavně v osobách jeho vůdců a representantů. Dochází až k době nejnovější, kdy z celkového hnutí národně-selského se vytvořila samostatná strana agrární.

Způsob podání celé práce je především žurnalistický a pak příjemně, tradicionálně, hřejivě starovlastenecký. Je jistý půvab v tomto upřímném líčení našeho lidu. Jsou to prosté letopisy a hlavně žurnalisticky sebraný materiál. Kritičnosti v knížce hledati nelze stejně jako vědecké metody. Všude se idealisuje, zejména i osoby, které nejsou podány na basi psychologické analyse. Celá kniha nemůže býti tudíž pokládána za příspěvek k vědeckému probádání našeho moravského venkova, nýbrž spíše za souhrn dokumentů a materiálu k naší politické historii. Konečně knížka nemá také filosofické a ideově širší base vůbec, na níž by stála celá její osnova, a kterou bylo by proniknuto každé další její slovo. Celé stránky daly by se vybrati, aby byly buď okamžitými, populárně poučnými statěmi krajinských agrárních listů nebo feuilletony agrárních deníků.

Tím vším nemá však býti zmenšována skutečná cena této opravdu mile působící knížky. Pro politického historika i praktického politika bude to vždy cenný dokument. *B.*

Fr. Bílý: Příspěvky k praktické poetice. (Sbírka souvislé četby školní, nakl. F. Topič, 1915.)

K 60. narozeninám F. Bílého vyšel soubor novějších i starších článků jeho, podávajících výklady vynikajících výtvorů básnictví českého. Je to kniha zajímavé retrospektivy, při níž litujeme, že nevyšla již mnohem dříve. Bílý ukazuje se i tu odborníkům školským jedním z těch, kdož u nás kladli pevné základy metodické práci učitelů češtiny. Přítomný spis podává rozbor a výklad větších i menších skladeb epických (Nerudovy, Čelakovského, Čechova Václava z Michalovic), duchovních i světských zpěvů lidových (Hospodine, pomiluj ny, Sirotek, Tři dcery), básní lyrických a didaktických (Vrchlického, Čelakovského), přísloví, jakož i dra-

matu Šubertova »Jan Výrava«. Příkladem svým Bílý chce povznésti pozornější četbu uměleckých výtvorů v době chorobně spěchavé, učitelům pak dáti pomůcku a vzor, jak při výkladu postupovati. Podobných spisů, jaké mají na př. němečtí učitelé dávno po ruce, v české literatuře pedagogické téměř není. Bílý pečlivě snáší k výkladům svým materiál a úmyslně se rozepisuje do podrobna, aby tema své vyčerpal. Postup jeho jest dovedný, znalecky obratný, mluva zejména živá a průhledná, jak bývá chloubou moravské družiny Bartošovy. Mnohá místa přečtou si vyspělejší žáci s užitkem, naleznou v knize vhodné doplnění výkladů školních, bohužel příliš často jen kvapných a úryvkovitých. Také učitelům stane se dílo vítanou příručkou, snůškou cenné látky pomocné. Ovšem, že se obyčejně omezí na výklady stručnější, v duchu nynějších snah umělecko-výchovných dají přednost syntetické práci před analysou příliš podrobnou.

K. V.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Rok Husův vynesl na povrch aspoň začátek diskuse mezi českými evangelíky o potřebě a o možnostech těsnějšího spojení, eventuálně splynutí českých evangelických církví. Anketu zahájily »Kostnické Jiskry«, list loni založený se zřetelem na rok Husův, s podtitulem »list budící české svědomí« a s heslovým programem »duchovní osvobození — pochopení naší reformační minulosti — opětné zvýšení mravní a náboženské úrovně českého lidu — svéprávnost národa ve věcech náboženských«, za redakce nejprve J. Štěpánka, nyní Stanislava Klímy v Praze-II., Jungmannova tř. 15. Nevelký čtrnáctidenník pracující se značnými obtížemi všeho druhu, mezi jinými také i s tou, že byl v zimě asi na měsíc zastaven censurou, v širší veřejnosti méně známý, než by zasluhoval. Proto upozorňujeme na něj a teď jmenovitě na nedokončenou posud anketu pod titulem »Jednota českých evangelíků«.

Jest zajímavo, že tyto hlasy po sblížení a splynutí se ozvaly zas hned po slavnostech Husových. Není to první pokus. Vždyť Kostnické Jiskry samy jsou již jednou z etap aspoň součinnosti: jest to orgán ne jedné konfese, nýbrž mluvčí společných zájmů všech českých evangelíků. Jsou i jiné pokusy již existující. Jmenujeme »Kostnickou Jednotu-Ústředí československých evangelíků«, sdružení zástupců všech církví, nejen v Čechách jaksi historicky zakořeněných evangelíků helvetského vyznání, reformovaných, a augsburského, luterských, spolu s ochranovskou bratrskou církví, nýbrž i evangelíků nových: svobodných reformovaných a baptistických. To jest arci sdružení spolkové, ne přesně církevní, tedy sblížení k součinnosti na základě spolkovém, ne církevně politickém a organickém.

Ale již i o takovém sblížení, ano spojení organickém aspoň mezi největšími dvěma církvemi, reformovanou a augsburskou, bylo před nedávnem konkretně jednáno, roku 1903 po známých bojích, souvisejících jaksi s německým heslem »Pryč od Říma« pod českou útočnou vlajkou práce pro krále pruského. Tehdy pod tlakem útoků sblížili se čeští evangelíci a vynořil se návrh: spojiti se na základě staré »České konfese«, která byla kdys dogmatickým a právním základem Rudolfova »Majestátu«. Snad že se tehdy chtělo příliš mnoho najednou a tuze rychle bez náležitých příprav, nedosáhlo se ničeho. Příslušný návrh superintendenčního konventu augsburské církve nebyl církevní radou ani předložen synodu jako »protizákonný«.

Pokus o jednotu českých evangelíků tedy není nový. Ale je zajímavo, že jako se letos vynořil zas po slavnostech Husových a patrně v příčinné souvislosti s nimi, tak se objevil již asi před 3 lety také v úvahách o přípravách na památku Husovu již r. 1912 v časopisu »Hus« a »Evang. Církevník«. Dvěma pisatelům ze dvou různých konfesí se zdálo nejdůstojnější a nejtrvalejší oslavou památky Husovy se strany evangelické sjednotiti se »v jeden nerozborný šik božích bojovníků, v jednotnou církev evangelickou«.

Tak se letos zcela organicky v souvislosti s oslavou Husovou vynořil zase pokus — nebo jen pokusný balon? — pracovati ke sblížení a míti za poslední cíl organické splynutí evangelických církví mezi Čechy.

Rozumí se, že by šlo jen o církve jaksi domorodé, které jsme na rozdíl od nových jmenovali. Církve nové, »misijní«, by se k nějakému spojení pohnout asi nedaly, poněvadž právě v odlišnosti jest jejich raison d'être.

Hned v prvním čísle »Kostnických Jisker« uveřejnila redakce vážný hlas moravského superintendenta Dra F. Císaře. Pokládá spojení (ne »unii«, t. j. sjednocení se ztrátou individuality), spojení administrativní a kooperativní za myslitelné a proveditelné. Vidí obtíže arci, ale vidí také cestu. Jen chtít. Poukazuje na to, že čeští protestanti byli zde s Husem před Lutherem i Kalvínem. Vzpomíná, že toleranční otcové nechtěli o helvetech a luteránech věděti a hlásili se jako Čeští Bratří. Myslí, že všechen evang. církevní život jest jaksi pseudonymní. Míní tím, co jest odjinud dostatečně známo, že totiž při svém spojení s protestantismem světovým, přes ně nebo právě pro ně zachoval si český protestantism svůj, český, historický, husitský a bratrský ráz, jak na to také upozornil letos znovu v Husově čísle Naší Doby článek »Čeští evangelíci a Hus«. A v této »českosti« že jsou si čeští reformovaní a čeští luterští vzájemně bližší než čeští luterští s německými a čeští reformovaní s anglickými na př., atd. Kořen je právě husitský u obou stejně, a tento kořen specificky zabarvuje obojí ovoce, které vzrostlo ze dvou naroubovaných prutů.

Druhý projev v anketě pochází od superintendenta církve augsburského vyznání Dra. Trnky z Lipkovic. Je spíše proti možnosti sblížení než pro ni. Ukazuje na obtíže rázu právního se strany státu hlavně, který v Císařském patentu z 8. dubna 1861 zná jen vyznavače augsb. a helv. vyznání. Zdá se mu, že ani faktická tu a tam existující jednota

mezi příslušníky obou konfesí ve smíšených sborech, ve kterých ovšem každý z obou kontrahentů má právo na to, aby se respektovala jeho odlišnost, »nepřispívá k upevnění svornosti a jednoty«. Pro společnou působnost jaksi příležitostnou a pro vzájemnou bratrskou podporu vyslovuje se ovšem zcela bez výhrady. Zatím prý je potřebí více vzájemného poznání a více důvěry. Celek vyznívá spíš proti snahám jednoticím, než pro ně.

Třetí projev jest z řad laiků, presbyterů. Krátký smysl jeho vývodů jest obsažen v závěru: »Jednota českých evangelíků jest nejspíše možna jen prohloubením křesťanského ž i v o t a všech vyznání.« Jemu patrně — snad to souvisí s jeho laictvím — méně záleží na dogmatech a tedy na konfesi, spíše na praktickém náboženském životě. Praví: »Nejpřednějším problémem není již otázka Pilátova: co jest pravda?, nýbrž spíše: co jest čest a charakter?« Připomíná velice trefně, že »apoštolové, reformátoři a zakladatelé Jednoty Českých Bratří byli prostí lidé, nikoli pak biskupové, knížata a superintendenti« a soudí z toho, že »obnova . . . dle příkladů historických povstane asi zdola«. Jednota budoucí »bude jednota charakterů, třeba konfesijně rozdělených«.

Anketa daleko ještě není úplná. Ani redakce dosud nepronesla svého mínění. Mnohé stránky nejsou probrány. Ale některé zajímavé věci již vycházejí na povrch. Dva superintendenti se vyslovují ne sice zamítavě, ale přece dosti chladně. Jeden se předem zříká vší další pionýrské činnosti v tomto směru, poněvadž prý si ji už odbyl, respektive odnesl, druhému se zdá, že i to málo, co již existuje, se neosvědčilo. Třetí, laik nečeká ničeho od biskupů a superintendentů. Oběma superintendentům jde o zachování konfesijních, tedy více nebo méně, ale spíše více, konec konců dogmatických individualit, laikovi se zdá, že jde o život a ne o dogma, že žádný katechismus nemá pravdu pravdoucí a žádný není méněcenný.

Otázka by potřebovala býti probrána odborně po stránce jak věcné tak formální, tedy dogmaticky a právně, historicky a organisačně. Teprve potom bude možným konečný úsudek, jejž si vyhrazujeme, až se debata rozvine šíř, až ještě jiné hlasy se ozvou, až i redakce Kostnických Jisker jako pořadatelka poví své.

Věc je větší důležitosti, než se na první pohled zdá. Jest to jedna ze složek problému, který jest čím dál tím aktuálnější: církev a stát. Ze stručného projevu sup. Dra. Císaře vyniká velice jasně, že největší obtíž bude asi: stanovisko vlády. Bude se asi tedy musit řešit tento problém na širším podkladě, na podkladě nové orientace v poměru mezi státem a církví. S tohoto hlediska pak má pokus českých evangelíků význam hlubší než pouhá konfesijní záležitost a ještě k tomu záležitost konfese početně nesilné. V dubnovém čísle Naší Doby napsal prof. Wahrmund ve článku »Rozluka církve a státu«: Bude-li jednou v Německu — analogicky možno souditi o všech jiných státech — vládnoucí církevnictví proraženo na tom neb onom místě, nebude možno trvale ho udržet.

*

V přítomné válce postoupila do popředí znova o t á z k a ř í m s k é k u r i e a jejího postavení v mezinárodních vztazích, v politice. Jest to

jednak zásluhou papeže samého, který nepropustí jediné příležitosti, kdy může zasáhnouti buď ve prospěch míru, neb aspoň ve prospěch zmírnění válečných hrůz, jednak to souvisí s problémy nynější docela nové politické orientace a konstelace.

Zásluhy papežovy o výměnu zajatců na příklad a o mírové prostředkování jsme již dříve uvedli a ocenili.

I po jiných stránkách mluví se o papežovi a kurii teď ve válce víc než se mluvilo jindy. Je to snad jakási náhrada za to, že úmrtí bývalého a volba a nastoupení nynějšího papeže se v pravdě odbylo docela tiše a bez velikého zájmu veřejnosti, bez rozruchu, na který bývá svět zvyklý při takových událostech. Teď se zas mluví o papeži dost. Bude asi beze sporu přepjaté a došlo restrikce i se strany katolíků smělé tvrzení, že kdyby papež Benedikt XV. dnes zemřel, bude se za neobyčejnou činnost jeho pontifikát počítati mezi nejvýznamnější ze všech. Ale že budí pozornost on sám a s ním »římská otázka«, je nesporno.

Od vstupu Italie do válečné vřavy staly se otázky související s postavením papežovým ve světě ještě aktuálnějšími. Leccos arci jest jen zbytečné mluvení a bezpředmětná fantasie. Sem počítám řeči o přesídlení kurie z Italie do některého neutrálního státu, na příklad do Švýcar nebo do Španěl, kam prý byl vládou oficiálně pozván, a kde mu byl nabízen palác Eskurial, nebo dokonce fantastická je zpráva, že vláda anglická vyzvala papeže ku přesídlení do Anglie se zárukou naprosté svobody a volnosti pohybu a projevu. Papežství souvisí s Římem nejen tradičně a historicky, ale i věcně a ideově, a není myslitelno, že by tyto tradice a věcné důvody mohly býti ignorovány.

Na druhé straně však je docela přirozeno, že se uvažuje se strany kurie samé i se strany katolíků mimo Italii o podstatné změně, která nastala v postavení papežově a v jeho vztazích ke světu přímou účastí Italie na jedné straně válčících skupin. Při zrušení papežského státu a utvoření jednotné Italie byla papežské stolici garantována volnost přímého styku s episkopátem a s vládami všech států mimoitalských. Nyní však nechce Italie trpěti jakýsi faktický, skoro cizí stát ve svém státě. Tak řečený garanční zákon prý neposkytuje vyslancům mocností u Vatikánu pověřeným dostatečných záruk, a tak rakouský a německý vyslanec od kurie odcestovali.

Aféra s tímto garančním zákonem má jakousi záhadu. Zdá se mi — ale nemohu to tvrditi s naprostou určitostí a nepodařilo se mi věc zjistiti, leč ten dojem mám, — že tak řečený garanční zákon náleží mezi ty, jimž po zrušení papežského státu kurie odepřela uznání. V tom případě by bylo pochybno stěžovati si na jeho porušování. Ale nechť je tomu jakkoli, — následkem omezené volnosti ve stycích papežových se světem mimoitalským volá se nyní v jistých katolických kruzích po zabezpečení suverenity papežovy snad obnovou papežského státu. Jmenovitě katolíci v Německu, kteří — jak jsme několikrát konstatovali při referátu o jejich výročních sjezdech — vždy měli v programu a každoročně obnovovali požadavek »plné a skutečné svobody ve vykonávání jeho vrchnopastýřského úřadu«, začínají nyní mluviti konkretněji o znovuzřízení papežského státu. Ona formulace prý byla jen proto tak mírná a neurčitá,

že bylo potřebí míti ohled na Italii, jakožto člena trojspolku. Nyní, když tyto ohledy odpadly, mluví se určitěji a bezohledněji. Jeden z vůdců katolického hnutí v Německu, Dr. Julius Bachem z Kolína nad Rýnem, prohlašuje nyní otevřeně: »Teď již není potřebí dosavadní zdrželivosti. Teď bude hlasitěji a důrazněji pozdvižen požadavek o plné neodvislosti papežství v Německu a v Rakousko-Uhersku. Vůdčí orgán rakouských katolíků »Die Reichspost« to již činí. A katolíci celého světa spolu s nimi zvednou a musí zvednouti tento požadavek. Neboť neudržitelnost dosavadního stavu nevynikla nikdy patrněji. Nyní již nikdy neutuchne římská otázka, dokud nebude nalezeno řešení, které slibuje trvalost a bezpečnost. To jest také jeden z velkých úkolů, které po skončení války se vnutí mocnostem. Mohutná svět obepínající moc papežství nesmí nikdy býti ve službách jediného státu, nesmí nikdy býti závislá na jednotlivém státu ani bezprostředně ani prostředečně.«

Nejen novinářské články zabývají se touto otázkou. Také v knihách již se o ní jedná. Prof. Hilgenreiner ve spisu »Die römische Frage nach dem Kulturkriege« dospívá k úsudku, že není veliké vyhlídky na znovuzřízení papežského státu, a to z toho důvodu, že stát tak malý by byl dnes anachronismem. Tento úsudek, vlastně jeho odůvodnění není přesvědčivé. Zde totiž v této speciální otázce nebudou rozhodovati jen zřetele politicko-státní, státotvorné, nýbrž jiné silnějšího rázu ideového. Soudím také, že plány o obnově státu papežského jsou plané, ale důvody pro tento názor jsou vnitřního rázu, a proto podstatnější.

Na papežství má válka vliv také zevnější, finanční. Kromě státní italské dotace tuším asi tří milionů lir byly pramenem svaté stolice skoro výhradně dobrovolné dary, jmenovitě Petrský haléř. Ještě než se Italie vmísila do světové války, byl pociťován značný úbytek v těchto příjmech z příčin na snadě ležících. Bylo sice zvláště v Německu horlivě pracováno ku zvýšení stupňovanou obětavostí, ale s nedostatečným úspěchem. Jakmile se Italie vpletla do války, němečtí katolíci mimovolně jaksi směšovali kurii v Italii ležící s Italií válčící, a horlivost ochabla. Že i z Francie jsou příjmy menší, jest jasno.

Tyto úvahy a návrhy vycházejí z kruhů horlivě katolických, a musí o nich býti jednáno.

Říjen 1915. +

FEUILLETON.

Kulturní kuriosa.[1]

I.

Právní péče.

Povinnost majitele zvířete, aby hradil škodu, která nyní zaměstnává veřejné mínění a je vyslovena občanským zákoníkem, zná už Hammurabi. §§ 250 a 251 znějí: »Jestliže vůl jda silnici (trhem) někoho trkne a zabije, nevznikne tím právní nárok. Když někdo má trkavého vola, který ukázal tu vadu, že je trkavý, a neobvázav jeho rohů, nezadržoval ho, a tento vůl trkne muže svobodného rodu a zabije ho, má platit půl miny stříbra.« Tedy jen při hrubém zanedbání byl majitel zvířete povinen nahraditi škodu.

*

To platí i o lékaři, jak vysvítá z § 218: »Když lékař způsobí někomu těžkou ránu operačním nožem z bronzu a zabije ho, nebo otevře někomu nádor operačním nožem z bronzu a zničí mu oko, mají mu býti ruce useknuty.« Naproti tomu je však také určen lékařský honorář: »Když lékař způsobí někomu těžkou ránu operačním nožem z bronzu a vyléčí jej, nebo když otevře někomu nádor operačním nožem z bronzu a oko mu zachová, má obdržeti 10 sekelů stříbra«, praví § 215. Přece však nebylo za těchto okolností vždy příjemno, být operatérem.

*

Dle staroněmeckého práva musil soudce s holí v ruce zůstat seděti na svém stolci až do západu slunce, nebo do konce pře — po případě v bouři a větru, slunečním úpalu nebo sněhové vánici — tak, jak si na počátku pře usedl, kryje »nohu nohou«. Soestský právní řád píše o tom: »Soudce má sedět na svém stolci jako urputný lev, pravou nohu přehoditi přes levou, a když se ve věci dobře nevyzná, má si ji stotřiadvacetkrát předložiti.« Když vstal nebo položil hůl, byla tím právoplatnost jednání zrušena. Když soudce pronesl rozsudek smrti, musil býti vykonán, ještě dokud svítilo slunce. Zatím co odsouzenec byl popravován, seděli soudce a konšelé vedle a posilovali se jídlem a pitím po námaze jednání.

*

Zpupnost »svaté fémy« šla tak daleko, že na žalobu svobodného konšela, mistra Kameníka, r. 1495 rozsudkem fémy všichni muži soudního obvodu Waltersburgu v Graubündenu, starší 18 let, byli učiněni psanci

[1] Dr. Max Kemmerich, Kultur-Kuriosa. Zajímavé dokumenty, s nimiž chceme seznámiti čtenáře Naší Doby. Autor knihy o své knize praví: není sbírkou anekdot, podávám toliko ověřené skutečnosti, význačné nejen pro dobu, ale i karakteristické pro jisté instituce a názory. Nejsou též kulturními dějinami, neboť v žádném směru nečiní nároků na úplnost aneb určitý pořad.

a vydání pomstě protivníkově. R. 1471 troufal si dokonce tento zvláštní soud westfálský volati císaře k zodpovědnosti.

*

Mučidla vnikla do německého práva církevní inkvisicí. Dle starogermánského práva mohl se obžalovaný vybaviti přísahou a spolupřiseženíky, v řídkých případech božím soudem nebo soubojem. V tomto případě lze tedy sotva tvrditi, že církev přivodila zmírnění mravů.

Co se dálo při mučení ještě v 17. století, o tom poučuje zpráva o něm za biskupa Julia Jindřicha z Halberstadtu-Brunšviku: »Oni (členové trestního soudu v mučírně přítomní) si pilně připíjeli, až byli tak zpiti a plni, že dílem usnuli... Asi za tři neděle přišli zase a, když v takovém opilství svou vůli prozradili, odešli pro tentokráte . . . Po třetí byl jsem opět přiveden do mučírny atd. a Hans Saub byl tak opilý a zmožený, že u stolu usnul, a když slyšel, že mluvím poněkud hlasitěji, procitl a ukazoval prstem pravě: Mistře Petře, dolů, dolů s tím ničemou a zrádcem města, a když to řekl, usnul zase opilstvím. Rovněž ostatní chlastali pilně víno a pivo a byli z opilství i jinak tak rozhořčeni, že to nelze říci.«

*

Ve středověku náležel z odsouzenců k smrti každý desátý katovi, který jej mohl — ovšem za náležitou odměnu — propustit. Císař, po případě římský král, měl nejen právo, dáti každému milost, stačilo již, když zločinec se dotkl a políbil před svědky lem knížecího roucha. Kdo byli z města vypovědění, mohli se vrátiti bezpečně a svobodně do města, když se jim podařilo zachytiti se uzdy královského koně.

*

Také přímluva deputace těhotných žen — vyjma »čarodějnice« — mohla přivoditi milost. Ale zejména mohla čistá panna, která si odsouzence vyprosila za manžela »pro lásku Kristovu«, zachránit mu život. A sice rovnou z popraviště před obnaženým mečem popravčím. Zdá se, že se to dokonce nezřídka stalo, a jsou o tom zprávy ještě z osmnáctého století!

Za milost, kterou bylo lze od soudce vyprositi, platilo také, když se zakázalo popravčímu, aby před popravou nebo po ní se nedotkl těla zločincova a tím nezvětšil hanbu rodiny.

Obdobně, jako bylo podle staroněmeckého práva místo soudu ohraničeno hedvábnou nití, která tvořila pevnější ohradu než jakékoli přepážky, byli také jednotliví vězňové uzavíráni. Tak také basilejský sudí zavřel v 13. století biskupova mana do červené věže svatého Oldřicha tím způsobem, že zatáhl vchod vězení hedvábnou nití, jejíž oba konce byly zapečetěny voskem.

*

Před popravou stanul kat před ubohého hříšníka a prosil ho za odpuštění pro zlo, které mu musí způsobiti ve jménu spravedlnosti. Carolina Karla V. určuje ve článku 98., že kat, když vykonal ránu, má pozdraviti s popraviště zástupce spravedlnosti mečem, kouřícím se krví, a tázati se: »Soudil jsem spravedlivě?« Načež soudce odvětil: »Soudil jsi, jak rozsudek a právo určily, a jak to ubohý hříšník zasloužil.« Pak končil kat touto chvalořečí: »Za to děkuji Bohu a svému mistru, který mne to-

muto umění naučil.« Jestliže učinil »uměleckou chybu«, mohlo ho to ovšem státi hrdlo, neboť v tom lid nerozuměl žertu.

*

Oběšenec musil sníti nad zemí — zařízení ne právě hygienické. Když v 16. století dva bratří ve Freiburgu ve Švýcarech si troufali mrtvolu třetího bratra v noci sejmout se šibenice, aby ji pohřbili, byli soudcovským sborem potrestáni v y p í c h n u t í m o č í.

*

*

Pruské justiční kolegium vydalo roku 1709 nařízení, dle něhož musely býti postaveny šibenice, na něž měli být ti p o v ě š e n i v r a k v í c h, kteří za moru zemřeli, a n i ž u ž i l i l é k u. Dle všeho nebylo dopřáno lidu dokázati, že to jde i bez lékařů. Il est mort dans les règles, praví tak pěkně Molière.

Ještě v roce 1711 bylo v Prusku určeno za trest vojenským sběhům, ž e j i m m á b ý t u ř í z n u t n o s a j e d n o u c h o, dále byli přikováni ke káře a musili doživotně pracovati na pevnosti. Bedřich Vilém I. potvrdil tyto tresty, ano určil, že usvědčení pomahači sběhů mají býti ihned pověšeni, aniž se vyčkalo dovolení králova.

*

*

V bavorském zákoníku, který vydal roku 1751 Kreittmayr, jsou zachována ještě mučidla. Nemá se jich užívat víc než třikráte, ale při odvolání zasahují znova a tak často, kolikrát nastane odvolání. Také za jedno je počítáno mučení, které bylo hned s počátku na dvakráte neb třikráte rozděleno, nebo pro dokázanou necitelnost opakováno! Jestliže se při opakování ukáží nové důkazy, mohou býti příští stupně ještě zostřeny. Také svědci smějí býti mučeni. A zákonnými mučidly byly: palečníky, natahování, ostnaté metly, pásy, které byly ponechávány na těle 48 hodin! Že nebylo jednáno příliš mírně —

— vysvítá z Kreittmayrovy poznámky, že mučení se pokládá na roveň smrti anebo alespoň useknutí ruky!

*

První z německých knížat odstranil mučidla volný myslitel, pruský Bedřich Veliký, krátce po svém nastoupení 3. června 1740, to jest o 112 let později, než se to stalo v Anglii. Právníci podali proti tomu — jak nebylo lze jinak očekávat — co nejprudší odpor a nejhlučnější protesty. Mínili, že všechny zlodějské tlupy z celého Německa obrátí se nyní do Pruska. Poněvadž však Bedřich nebyl právník, nýbrž geniální muž se zdravým lidským rozumem a prost každého církevního vlivu, zůstalo při tom.

Úplné odstranění mučidel v Bavorsku nastalo teprve r. 1806, v Hanoveru teprve 1840. Poslední hranice planula v Německu 15. srpna 1786.

*

Králové a dvorští sudí byli stejně přístupni darům. Vyslanec města Frankfurtu oznamuje roku 1418 radě, »aby uvážila, jak je důležito posílati králi bohaté dary; Norimberčané darují vždy více než jiní a jsou proto všemohoucí«.

Když rada města Frankfurtu r. 1722 poslala pozdějšího rychtáře Ochse (z Ochsensteinu) do Vídně, aby získal říšského dvorního radu hraběte Steina jejich straně, obdržel také tuto instrukci: Měl hraběti vyložiti, že, když to všechno vymůže a zase umožní radě, aby mohla projeviti svoji hmotnou uznalost za mnohou práci, kterou měl, že ponenáhlu, nejpozději do roka, se dostaví k J. Excelenci s remunerací 10.000 tolarů, i. e. 15.000 zlatých.

Místopředseda říšské dvorní rady dal Ochsovi na jevo, že některá říšská města ho něčím uctila. »Abych tedy ráčil magistrát žádat o kus extraordinari Hochheimského vína z roku 19., nejprve 3 nebo 4 ukázky, které ve džbánech mají býti poslány ve skřínce přímo místopředsedovi. Musil jsem to, jak pochopitelno, pokládati za milost a nevidím, jak to odmítnouti.« Tímtéž tónem to jde dále. Téměř všechny osoby, s nimiž má Ochs ve Vídni co dělat, musí být podplaceny z frankfurtské městské pokladny.

Kriegk sestavuje velkou řadu úplatkových výdajů, které jsou vedeny v tajných výdajích Frankfurtských, a při tom je udáno jen j e d i n k r á t,

roku 1771, že jeden pán sumy 200 dukátů jemu nabídnuté nepřijal. Bylo to snad příliš málo?

Význačná pro způsob myšlení jest odpověď barona von Vockel ve Vídni, kterému 1754 bylo dáno 100 dukátů jakožto referentovi v jakési právní záležitosti: Že ten dar vděčně přijal a bude takové štědrosti při jiné příležitosti justičně(!) jistě pamětliv.

*

Ještě jeden příklad z mnohých. Reformovaní chtěli prosaditi stavbu kostela a snažili se o to také u saského dvora. Roku 1750 obdržela frankfurtská rada z Drážďan psaní, v němž mimo jiné stojí: »Její Výsost princezna volitelská (dcera císaře Karla VII.) vyslovila se, když jí to bylo předneseno, že jí ta celá věc je již známa, a že si vzpomíná, jak v této věci chtěli nejen jejího pana otce, nebožtíka císaře Karla VII. získat sumou peněz, nýbrž že i jí byl nabídnut krásný sáček s dukáty, kdyby chtěla býti nápomocna žádosti reformovaných.« Pokusy podplácení byly konány tedy zcela veřejně!

Dnes je prohřešením proti zákonům cti právních zástupců, tedy soukromých osob, vymíniti si vyšší honorář pro případ, že při vyhraje!

*

Význačné pro surovost středověku a velkou rozmanitost v provádění trestu smrti jest, že osobám odsouzeným k upálení dána milost, aby byly vařeny v kotli, který byl obyčejně naplněn olejem nebo vínem, někdy vodou!

Roku 1466 byl ve Frankfurtě nejmenovaný trest smrti změněn v trest utopením, poněvadž byl zločinec — nemocen!

*

Po celý středověk, zejména v jeho druhé polovici, nejsou zajisté tresty v křesťanských zemích západních lidštější, spíše krutější, než o 4000 let dříve v zákoníku Hammurabiově, než v Indii, Číně, Persii nebo kdekoli. Zákonnými tresty jsou: čtvrcení, lámání kolem, nabodávání na kůl, upálení, utopení, zazdění, za živa pohřbení, vyjmutí střev, uříznutí jazyka, vypíchnutí očí, vaření ve vodě nebo oleji, stažení kůže atd., atd., a to většinou ještě v 18. století.

Kulturní a hospodářský význam novověkých kolonií evropských.

Napsal prof. J. Koloušek.

I.

Všeobecně se věří, že sebe rozsáhlejší státy nemohly by se zváti pořádnými velmocemi, ani že by náležitě hospodářsky neprospívaly, kdyby se nemohly opírati o rozlehlé osady zámořské, kdyby ve svých koloniích nenašly spolehlivé odběratele a nedostávaly z nich bohaté zdroje surovin a všelikého jiného vzácnějšího zboží. Světová imperie Velké Britanie zdá se býti toho nejpádnějším dokladem, jak osady dovedly povznésti a zvelebiti vládnoucí zemi, jak dopomohly jí ke světovládě, ke všeobecnému blahobytu i rozšířily jazyk anglosaský po veškeré zeměkouli. Napořád se skoro myslí, že by Velká Britanie ztrátou svých osad poklesla k naprosté bezvýznamnosti, že by její obyvatelstvo zchudlo a že by se nedovedlo uživiti bez pomoci svých poddaných zemí zaoceánských.

Zapomíná se však, že již byly mocné říše, kterým jejich rozsáhlé osady málo přispěly k udržení nabyté moci ani jejich koloniální panství nezastavilo jich úpadku politického a hmotného. Tak to lze dotvrditi na příkladech Španělska i Portugalska. Nejmocnější i nejbohatší evropská říše na počátku novověku, v které dle pyšného výroku jejího vládce Karla V. slunce ani nevycházelo ani nezapadalo, byla právě svými osadami svedena na scestí, a od poloviny XVI. století ubývalo neustále jejího významu až do konce XIX. věku, kdy již její moc se úplně rozdrobila a stala se státem zcela podřadným. Španělsko, teprve když přišlo o poslední zbytky svého bývalého světovládného panství (v Západní Indii a na Filipinách koncem XIX. století), zase počíná sbírati své síly a jakoby se probouzelo k novému klidnějšímu i zdárnějšímu žití.

Zámořské kolonie byly zajisté znamenitým prostředkem k rozšíření jak evropského plemene, tak i jeho civilisace a politické moci.

Ale bylo k tomu potřebí nejen dlouhých věků, nýbrž také nejusilovnějšího přičinění nejnadanějších i nejpodnikavějších lidí ze všech kmenů evropských, aby vznikly života schopné civilisace v nových dílech světa, které namnoze až předstihly starou Evropu. Zároveň nedospělo se k výsledku tomu nikterak snad tuhou mocí vládnoucí země, spíše samostatné rozhodování v nových zemích usazeného obyvatelstva přineslo největší zisk jak osadám samým, tak i po případě jejich mateřské zemi.

Pro novější doby však opanování nových zemí a jejich kolonisování daleko již nemůže býti tak výhodným pro evropské říše, jako dříve; aspoň nemohou se čekati z toho úspěchy v krátkém věku lidském. Také hospodářské i obchodní výhody z nových kolonií jsou mnohem skrovnější, nežli jak se všeobecně doufalo i jak dosud namnoze tomu se věří. Nové takové osady vyžadují spíše stále velikých obětí od mateřské země, prospěchy z nich však, budou-li jaké, mohou se ukázati teprve až v dobách příštích pokolení. Jednak jsou již nejvýhodnější krajiny k osazení evropského obyvatelstva úplně zabrány, jednak obyvatelstvo z Evropy se stěhující po většině nevyhledává odvislých kolonií, nýbrž odchází do zemí úplně samostatných — (do Spojených Států, Argentiny, Brasilie, Kanady a j. úplně neodvislých neb aspoň samostatně se spravujících zemí) — a v nových svých vlastech se přizpůsobuje vším svým životem většině tamějšího obyvatelstva, asimiluje se úplně vládnoucí národnosti, ne-li hned v první, tedy jistě v druhé až třetí generaci.

Byly tedy celkové úspěchy evropské kolonisace velkolepé i změnily skoro úplně rozdělení plemen na naší zeměkouli, ale nikoli v tom smyslu, že by tím již každá kolonisující země musila nebo mohla v krátké době nabýti ohromného přírůstku své moci a svého blahobytu, ani že by mohla snadno rozšířiti svou populaci v nově zabraných krajinách. Příležitosti k osazení evropských národů po příkladu anglosaského plemene v severní Americe, v Australii i v jižní Africe nebo románského kmene (Španělů a Portugalců) v jižní Americe již pro ostatní státy minuly. Evropskému lidstvu k vystěhování právě po většině zbývá již jen buď oblast anglosaská (Spojené Státy, Kanada, Australie a Jižní Afrika) nebo země kolonisace románské (Argentina, Uruguay, Brasilie, Chile), kde se přistěhovalci dosti rychle již asimilují buď Angličanům nebo Španělům, kteří tam převládají.

Ke koloniím zámořským do jisté míry lze připočítati také rozšiřování evropských národností p o p e v n i n ě do nových sídel, kde buď zalidnily země dříve neobydlené nebo obydlené jen řídce kmeny méně civilisovanými, po případě vytlačily a asimilovaly si národnosti podrobené. Taková kolonisace provedla se již ve středověku od národů germánských v zemích nordických (v severním Švédsku a Norsku proti Čudům a Laponcům) nebo v Polabí (proti Slovanům), ale zvláště velkolepými výsledky se vykázati může v n o v é m v ě k u kolonisace ruská na ohromných prostranstvích velmi řídce obydlených stepí východoevropských a severoasijských, kterou pouze anglosaská kolonisace dovedla překonati.

II.

Kolonisování počalo záhy již v dobách starověkých, jakmile jednotliví přímořští národové odvažovali se k plavbám zámořským a naučili se z nich kořistiti pro svou domovinu. Známy jsou četné kolonie egyptské ve východním Středomoří, ale soustavným usazováním vynikli zvláště Foiničané, kteří založili v západním Středomoří velikou samostatnou koloniální říši Karthaginskou. Ale ani Foiničané ani Karthaginci ani Řekové, kteří po jejich příkladu i po jejich stopách zakládali osady v celém Středozemním a Černém moři, ani pozdější pořečtění Makedonci, kteří pokoušeli se zkolonisovati celou přední Asii, nedovedli svých osad udržeti do pozdějších věků. Ani římsko-helenistická civilisace v severní Africe a v přední Asii neobstála v mocném přívalu fanatických vyznavačů nového náboženství Islamu. S rozšířením náboženství Mohamedova vymýceny byly všecky úspěchy kolonisace řecko-římské v Asii i v Africe a namnoze potlačena byla evropská plemena v Evropě samé. —

Plémě evropské ke konci století patnáctého před objevením Ameriky a cest zámořských do Východní Indie neovládlo nikde v ostatních dílech světa; ale kromě toho veliká část Evropy byla poddána cizím neevropským plemenům, po případě byla osazena plemeny asijskými. Nehledě ani k Maďarům, kteří aspoň přijetím křesťanství přihlásili se k civilisaci evropské, ani k Čudům, Estoncům, Laponcům i k jiným kmenům uralsko-čudským, kteří už podrobeni byli národům evropským (Švédům, Dánům, Novgorodské republice), byla tehdy ještě ohromná část našeho dílu světa ovládána i obydlena asijskými plemeny. Tak dosti značná část Pyrenejského poloostrova patřila arabským Maurům v Granadě (pod-

maněným od Španělů teprve r. 1492), celý téměř Balkán ovládán byl Turky, a rozlehlý východ a jihovýchod Evropy náležel ještě Tatarum a Mongolům. I po svržení mongolského jha moskevským carem Ivanem III. udržely se přes polovici století XVI. mocná carství mongolská v Kazani a v Astrachanu i chanát Krymský (ten až do druhé polovice XVIII. století). — Ruská národnost ke sklonku XV. stol. nesahala k východu a k jihovýchodu přes čáru, taženou poněkud východně od ústí řeky Oky (na východ od Nižního Novgorodu) k dolnímu toku Dněpru. Byly tedy ke konci XV. století evropská panství i evropské národnosti omezeny na necelou Evropu, z níž aspoň třetina (neb i více) patřila pod asijské panství; a také v této třetině bydlily po většině (kromě Balkánu) asijské kmeny. Plocha, již národové evropští vládli, nečinila tehdy ani 7 mil. km² a byla dosti řídce obydlena.

Jak úplně jinak vyhlíží panství Evropy a evropských národu v jiných dílech světa (Evropanů usedlých v Americe) počátkem století dvacátého! Evropa setřásla asijské panství skoro načisto, pouze nepatrný proužek evropské země zbyl ještě Turkům (asi ¼% celého povrchu evropského a něco přes ⅓% z evropského obyvatelstva. Turecko evropské zaujímá plochu sotva mnohem větší nežli Morava). Proti tomu evropské národnosti nejen samy se silně rozšířily do jiných dílů světa, ale podrobily svému panství rozsáhlé prostory, obývané cizími plemeny mimoevropskými. Celá Amerika i Australie patří již k evropské civilisaci, ale i největší část Afriky a většina Asie podléhá moci evropských držav. Panství evropského plemene vztahuje se na ohromná území asi 115 mil. km² s 1200 mil. lidí t. j. asi 86% bydlitelného pevného povrchu zemského (kromě zemí polárních) a na 73% všeho pozemského obyvatelstva. Dnes je buď obydleno evropským lidstvem neb aspoň poslouchá evropských vládců prostranství asi 17krát větší nežli před čtyřmi sty lety ke konci století patnáctého.

Počítáme-li tedy ke kolonisovanému a evropskou civilisací zabranému území také ruské krajiny, osazené neb ovládnuté od počátku století šestnáctého, objeví se nám tři veliké oblasti evropské kolonisace, které již úplně přejaly kulturu a po většině i jazyk vládnoucích zemí evropských, třebas mnohé z nich se staly úplně nezávislými državami:

1. Oblast civilisace anglosaských osad zaujímá především Spojené Státy v severní Americe, které se

již ke konci XVIII. století odtrhly od Anglie, a pak čtyři úplně skoro samostatné, ale dosud z dobrovolného rozhodnutí přináležející k britské světovládné říši, koloniální državy totiž v severní Americe Kanada (Dominion of Canada), v Australii Spolek australský (Commonwealth of Australia), v Africe Unie jihoafrická (Union of South Africa) a v Polynesii Nový Zéland (New-Zealand). Tyto země mají (až na Jižní Afriku) převážnou většinu evropského obyvatelstva, a dorozumívací všeobecnou řečí je tam napořád angličtina. Z mimoevropských plemen bydlí tam zejména přistěhovalí (ve Spoj. Státech) i domorodí (v Jižní Africe) afričtí kmenové. (Ve Spoj. Státech sotva $^1/_9$ všeho obyvatelstva jsou černoši, v Jižní Africe mají domorodí Afričané většinu asi tříčtvrtinovou, ale není jich celkem ani 5 mil.) Ostatního obyvatelstva neevropského původu (Indiánů, Australců a Polynesanů) jsou tam pouze zcela nepatrné zbytky. Přistěhovalí Evropané pocházejí skoro ze všech národností v Evropě bydlících, ale vždy přece převažovali Anglosasové, kterým se pestré směsice přistěhovalých kmenů dosti rychle přizpůsobují. Není pochyby, že napořád v těchto koloniálních zemích Anglosasové budou nejen vládnouti, nýbrž že v několika pokoleních budou skoro jen anglicky (neb anglicko-americky) mluviti i cítiti. Veškerá tato oblast anglosaské kolonisace činí asi 29 mil. km² se 120 mil. lidí (před válkou), kteří z největší části se po anglicku navzájem dorozumívají a z většiny již se cítí Angličany (po případě Američany).

2. Oblast kolonisace ruské zabírající krajiny k východu a jihovýchodu od čáry, vedoucí mezi ústím Oky a Kamy do Volhy k dolnímu Dněpru, které se sice od ostatní západní Rusi již mnoho neliší, které však osazeny neb ovládnuty byly Rusy teprve v novém věku. Území tato zaujímají ohromnou plochu, téměř 19 mil. km² s obyvatelstvem přes 80 mil. duší (před světovou válkou), které téměř ze dvou třetin jsou ruského plemene. Nejsou tedy výsledky této kolonisace o mnoho skrovnější nežli kolonisace anglosaské, ovšem ani blahobyt ani politická váha tohoto obyvatelstva z daleka nevyrovná se ani se neblíží vysokému stupni civilisace anglické v Novém světě. Ale k tomuto osazení byly tu jen síly jediného kmene ruského ve vzdělání duševním i hmotném zdrženého porobou mongolskou, kdežto ke kultuře osad anglosaských přispěli nejvyspělejší národové evropští, namnoze i nejzdatnější a nejpodnikavější jednotlivci z nich.

3. Oblast kolonisace románských republik amerických původu španělského i portugalského. Tato kolonisace liší se nanmoze jak od anglosaské, tak i ruské, že si nedovedla po většině ani plemenně ani kulturně náležitě přizpůsobiti obyvatelstvo domorodé. Kromě Brasilie, Argentiny, Uruguaye, Chile a části Západní Indie v ostatních amerických republikách románských je skutečných potomků evropských velmi pořídku. Ve střední Americe (v Mexiku a menších republikách středoamerických) a v jihoamerických t. zv. španělských republikách (Columbii, Venezuele, Ecuadoru, Peru, v Bolivii a v Paraguyai) bydlí asi 39 mil. obyvatelů, z nichž sotva jsou 3 miliony španělského původu, ostatních 36 mil. jsou buď Indiáni nebo černoši nebo míšenci, jichž evropská kultura sotva se dotkla. K tomu ještě oni Evropané stále více se asimilují domorodému obyvatelstvu (Indiánům). — V Brasilii, Uruguayi, Argentině a Chile byli to vystěhovalci teprve v XIX. a XX. století přibylí ze všech zemí evropských, kteří podobně jako přistěhovalci do severní Ameriky přizpůsobili se nejčetnějším a vládnoucím národům portugalskému a španělskému a vytvořily se z nich državy, podobné Spojeným Státům v severní Americe. — Ony středoamerické a jihoamerické republiky (Západní Indii do toho nevčítáváme) měly před válkou asi 75 mil. obyvatelů, ale většinou původu neevropského (Indiánů, černochů a míšenců).

Problémy obvodů světohospodářských a idea celní unie mezi Rakousko-Uherskem a Německem.

Napsal Dr. Josef Gruber.

(Dokončení.)

II.

Do tohoto rámce spadají tudíž také snahy po hospodářském imperiu německo-rakousko-tureckém, jehož prvním stupněm jest ovšem užší hospodářské spětí a co možná úplná celní unie naší monarchie s Německem. Teprv Rakousko-Uherskem stává se Německo státem středomořským, překračuje Alpy a dospívá k Terstu, Soluni, Cařihradu a Smyrně, teprve Rakousko-Uherskem a zeměmi s ním na jihovýchodě sousedícími Německu dostává se obvodů, které by při náležitém zintensivnění své zemědělské produkce učinily výživu Německa trvale nezávislou na přívozu zámořském nebo ruském.

Myšlenka celního sjednocení Rakouska s Německem má dlouhou již historii.[1]

V Rakousku Metternich již od svého převzetí kancléřství v r. 1821 až do svého pádu v r. 1848 zápasil s odporem dvorské komory pro volnější obchod s německými zeměmi a potom pro vstup Rakouska do německého celního spolku v r. 1834 zřízeného. Ministr obchodu Bruck v proslulém prohlášení »Vorschläge zur Anbahnung der österreich-deutschen Zoll- und Handelseinigung« ve Wiener Zeitungu 26. října 1849 navrhoval pro úplné celní sloučení Rakouska a Německa ve velikou středoevropskou říši o 70 mil.

[1] Viz Dr. Gruber, Otázka užšího hospodářského spětí Rakousko-Uherska s Německem, Česká Revue 1915, str. 449 a násl.; Philippovich, Ein Wirtschafts- und Zollverband zwischen Deutschland und Oesterreich-Ungarn, Lipsko 1914; Diehl, Zur Frage eines Zollbündnisses zwischen Deutschland und Oesterreich-Ungarn, Jena 1915; Jastrow, Die mitteleuropäische Zollannäherung und die Meistbegünstigung, Lipsko 1915; Gerloff, Der wirtschaftliche Imperialismus und die Frage der Zolleinigung zwischen Deutschland und Oesterreich-Ungarn, Stuttgart-Berlín 1915 a literaturu v nich uvedenou.

obyvatelstva s jednotným celním územím od Adrie až k moři Severnímu a Baltickému čtyři tříleté stupně, z nichž první měl býti podstatně věnován vnitřním celním reformám a zlevnění tuzemské produkce, načež v dalších třech měla býti cla postupně snižována na tři, dvě a jednu čtvrtinu celních sazeb proti cizině platných a na konec zcela zrušena. Současně měly býti uzavírány dohody o společných měrách, vahách a mincích, o shodném právu směnečném a obchodním, námořním i živnostenském, o úpravě poříční plavby, pošt, železnic a telegrafů. Toho všeho podmínkou bylo především ujednocení samého celního obvodu rakousko-uherského t. j. zrušení dosavadní celní čáry mezi Rakouskem a Uhrami, jež 1. říjnem 1850 také provedeno. Všeliké projekty celní unie s Německem však soustavně mařilo pod vedením Bismarckovým Prusko, které bálo se v ní primátu Rakouska, a úplné ztroskotání těchto plánů dokonáno vyhoštěním Rakouska z německého bundu po bitvě u Sadové.

Pokud středoevropskou tržební politiku ovládaly ideje liberalistické, málo poskytovaly místa pro plány zvláštních svazků celních. Teprve když po krisi r. 1873 autonomním celním tarifem ze 27. června 1878 a jeho novelami z r. 1882 a 1887 Rakousko-Uhersko a za jeho příkladem Bismarckovským celním tarifem z 15. července 1879 a jeho novelami z r. 1881 i Německo přešlo ke vždy tužší politice ochranářské, vynořily se znovu staré plány. Tentokrát Německo počalo vyjednávati o dohodu stran tarifní smlouvy, v níž Rakousko-Uhersku slibovalo přednostní cla na pšenici, žito, oves a dobytek — vůdčí ideou bylo tedy doplnění dvou různě vyspělých hospodářských obvodů: průmyslového Německa s tehdy ještě agrární monarchií rakousko-uherskou. Vláda naše naopak navrhovala vzájemné všeobecné celní výhody: pro zboží přecházející oboustrannou celní hranici měl býti vydán mírný tarif vnitřní, kdežto naproti ostatním státům mělo nastati uzavření vyššími cly vnějšími a mezi sazbami tarifu vnějšího a vnitřního měl býti jistý vztah v tom směru, že by snížení jeho, alespoň u jistých skupin zboží, mělo nastati jen v dorozumění obou smluvných stran. Císař František Josef sám prý tehdy o uskutečnění takovéhoto svazu se přičiňoval.[1] Vyjednávání děla se koncem roku 1882, tedy krátce po uzavření trojspolku — již tehdy tudíž doplnění politického svazu s hospodářským — zmařila se však, jelikož

[1] Gerloff, Der wirtschaftliche Imperialismus str. 23.

patrně Bismarck, usiluje o další zvýšení celní ochrany, nechtěl se vázati smlouvami s Rakousko-Uherskem.[1]

Za to v teorii stále nebyl nedostatek opětných projektů podobných, někdy ještě dalekosáhlejších. R. 1878 francouzský národohospodář G. Molinari tlumočil Bismarckovi své ideje o utvoření celní unie mezi Německem, Francií, Rakousko-Uherskem, Holandskem, Belgií a Dánskem, r. 1879 vystoupil pro středoevropský celní spolek německý národohospodář Richard Kaufmann a r. 1885 mnichovský známý profesor Lujo Brentano,[2] téhož roku mezinárodní zemědělský kongres v Budapešti požadoval středoevropskou soustavu obchodních smluv s co možná svobodným obchodem mezi státy k svazu příslušejícími a s účinnou celní ochranou oproti státům ostatním,[3] r. 1891 uherský obchodní politik Matlekovits vypracoval pro takovou celní unii návrh, do všemožných podrobností jdoucí,[4] v r. 1900 jednáno o hospodářském a celním svazu mezi oběma říšemi ve společnosti rakouských národohospodářů ve Vídni. Ale všechny tyto snahy jednotlivců i korporací doznaly též živého odporu a kritiky. Neuskutečnil se ani projekt celní unie rakousko-německé aniž rozmanité projekty celního spolku francouzsko-belgického, francouzsko-švýcarského, holandsko-německého — o celní unii Německa s Belgií a Holandskem uvažovalo se již dávno v Německu koncem min. století, zejména i vzhledem k projektovaným umělým cestám vodním, organisaci Francie, Belgie, Švýcarska a Italie proti střední Evropě navrhovali po r. 1879 národohospodáři francouzský Leroy-Beaulieu a italský Luzzatti — všude, jakmile se přikročilo k podrobnostem úmluv, vyskytly se obtíže nepřekonatelné.[5]

Když po ochranářské periodě nastala za Capriviho v Německu krátká perioda větší obchodní svobody, uvažoval Caprivi znovu

---

[1] Srov. k tomu všemu Gerloff, Die Finanzpolitik des deutschen Reiches, Jena 1913, Karel Renner, Vorgeschichte der Idee einer mitteleuropäischen Zollvereinigung, Arb.-Zeitung 24. května 1915.

[2] Srv. k tomu Karel Diehl, Zur Frage eines Zollbündnisses zwischen Deutschland und Oesterreich-Ungarn, Jena 1915, str. 9 a násl.

[3] R. 1885 vyslovily se pro celní svazek k dotazu obchodní komory opavské komory v Bolzanu, Gorici, Celovci, Chebu, Krakově, Linci a Černovicích (Philippovich na uv. m. str. 4); význačno jest, že nikoli komory v Praze, Liberci, Brně, Vídni a j. střediskách průmyslových.

[4] Matlekovits, Die Zollpolitik der österr.-ungar. Monarchie und des deutschen Reiches seit 1868 und deren nächste Zukunft, Lipsko 1891.

[5] Srv. Diehl na uv. m. str. 12.

o celní unii německo-rakouské a jednal prý v r. 1891 v Miláně s Crispim o celní unii celého trojspolku, jehož provedení zmařeno prý bylo toliko odchodem Crispiovým. Podařilo se mu však alespoň tolik, že se Německo a Rakousko-Uhersko shodly vésti obchodně-politická vyjednávání s jinými státy společně, a vskutku projednány společné smlouvy s Italií, Švýcarskem a Belgií, a uzavřena síť obchodních smluv, jimiž politický trojspolek upevněn hospodářsky, Rusko přiblíženo hospodářsky střední Evropě a zahájeno desetiletí smírné hospodářské práce v celé Evropě.

Avšak co znovu a důkladně pohřbilo všechny ujednocovací snahy, byla imperalistická, celně ochranná soustava, která r. 1904 v Německu vystřídala smluvní systém Capriviho. Vysoké položky německých cel agrárních rozhořčily Rusko, jež ve své poslední obchodní smlouvě spatřovalo citelnou porážku, a způsobily i v Rakousku a v Uhrách, že vnitřní nesváry o celních otázkách okamžitě byly odsunuty a docíleno dorozumění o společném celním tarifu, kdežto kartelní clo průmyslové dovolovalo Německu krýti své výrobní náklady na trhu domácím a zaplavovati levnými cenami svého zboží trh anglický, čímž rozpoutána zde nenávist k Německu a podníceno ochranářské hnutí imperialistické též v Anglii.[1]

Asi před 15 lety vystoupil Julius Wolf, tehdy profesor národního hospodářství na universitě vratislavské, s návrhem na utvoření středoevropského spolku hospodářského, který by měl — hlavně proti rostoucí hospodářské převaze Americké Unie — sjednotiti hospodářské a sociální zákonodárství celé střední Evropy a zajistiti pevnost tohoto svazku zřízením celní unie mezi Německem, Rakouskem, Holandskem, Belgií a Švýcarskem a později ještě Dánskem a norskými státy.[2] Propagace Wolfova však narazila na

[1] Srv. Renner na uv. m. Arb.-Zeitung 28. května 1915 a četné stati v Obzoru národohospodářském 1904-1907.

[2] Střední Evropa dle jeho vývodů není s to, aby při ustavičném vzrůstu svého obyvatelstva mohla řádně vyživovati svoje přirůstající příslušníky, nýbrž bude naopak odkázána, aby intensivní směnou tovarů průmyslových a mocenským svým vlivem si pro veškeré případy zajistila přívoz obilin a masa. Rakousko s přibráním Uher celkem prý by stačilo na opatření svých živobytných potřeb domácím zemědělstvím, v Německu poměry po této stránce že jsou již nepříznivější a budou se zostřovati podstatně každým rokem. Kdyby Rakousko dosáhlo časem obdobného vývoje průmyslového, jaký se rozlil po celém Německu, octlo by se v stejné situaci, a nepostačila by ani jeho veliká obilní komora uherská, aby mohlo svou moukou a svým dobytkem uživiti své obyvatelstvo. Získání Belgie a Holandska mělo býti právě prostředkem k zajištění eventuálních potřeb, poněvadž vedle Německa

odpor v samém Německu, ještě méně sympatií doznal projekt jako již více než před půlstoletím v kruzích německého průmyslu rakouského; také v ostatních, menších státech středoevropských byl odpor téměř jednomyslný. Zřízen sice r. 1904 »Středoevropský hospodářský spolek« s řadou odboček (také ve Vídni a Budapešti) a s občasnými schůzemi, ale dosavadní jeho výkony byly jen drobná práce přípravná.[1]

Teprve nejnovější válečné a s tím i německo-nacionální rozpětí v Německu a Rakousku oživilo znovu silně ideu užšího hospodářského spojení naší říše s Německem, historikové, politikové i publicisté vystupují pro zřízení celního společenství Rakousko-Uherska s Německem, dočasné nynější vojenské bratrství má býti rozšířeno v trvalé hospodářské, dle některých mají celní hranice mezi oběma říšemi vůbec odpadnouti a tak utvořeno býti »hospodářské Velkoněmecko«, Liszt dokonce horlí pro politickou státní unii středoevropskou, jejímž jádrem by bylo Německo a Rakousko-Uhersko, a k níž by pak přistoupily ještě Nizozemsko, všechny tři státy skandinavské, Švýcarsko, Italie a státy balkánské i s evropským Tureckem, celkem asi 8 mil. km² se 200 mil. obyv., teprv takováto světová velmoc prý by mohla úspěšně rozsahem, populací i samostatností svého hospodářského života se měřiti s Anglií, Ruskem a Severní Amerikou.[2] A všechno to zasazuje se po válečbyly by se v tomto velkém svazku octly země s mocnými a rozvětvenými koloniemi a s velikým námořním obchodem. Přibrání Švýcar mělo v podstatě jen účel dovršení skutečné středoevropské jednoty. Tato celní a hospodářská unie středoevropská měla býti dle Wolfova projektu v protivě k záměrům Bruckovým podřízena vedení Německa, které po stránce průmyslové i po stránce organisace obchodní bezesporně mezi zúčastněnými státy zaujímalo místo prvé. Wolf byl si ovšem plně vědom, že dosavadní přerůzný hospodářský vývoj Německa s jedné a Rakousko-Uherska, Švýcarska, Holandska i Belgie s druhé strany vylučuje všeliké překotné snahy ujednocovací, i že tedy potřebí tvořiti předem pozvolna účelnou průmyslovou i zemědělskou a sociální politikou základy pro jejich příští v době, která se ukáže býti vhodnou, za dnešních poměrů však že plán celní unie středoevropské jest čirou utopií. Diehl na uv. m. str. 49.

[1] Ujednocování podmínek dopravy nákladní a práva plavebního, zjednodušení a ujednocení celních formalit a celních schemat tarifních i textu obchodních smluv, otázka smírčího soudu celního, organisace stěhování sezonních dělníků, ujednocení práva šekového a známkového i práva výdělkových společností a zásad pro potírání nekalé soutěže, občasné porady cedulových bank a pod. (Srv. Wolf, Ein deutsch-österr.-ungarischer Zollverband, Lipsko 1915, str. 1 a násl.)

[2] Fr. v. Liszt, Ein mitteleuropäischer Staatenverband, Lipsko 1914.

ných a diplomatických úspěších nynějších ve smyslu nenových imperialistických proudů říšskoněmeckých v rámci velikého světohospodářského obvodu Berlín-Vídeň-Budapešť-Cařihrad-Bagdad. Vznikla o myšlence celní unie již celá literatura a do nesčetnosti množí se projevy hospodářských korporací, národohospodářů a politiků.

Prospěchy, jež se z celní unie očekávají, jsou — nehledíc k politickým účinkům — netoliko utvoření velikého hospodářského obvodu a odbytiště a možnost větší politické moci k uplatnění vlastních zájmů při obchodně-politických jednáních s cizinou, nýbrž také intensivnější pěstění vnitřního styku (železnice, průplavy, meliorace), snazší provádění velkých podniků a možnost specialisace a účelné dělby práce (a tím i lepší a levnější produkce), zmírnění nezdravě vysokých cel, výchovný vliv na podnikatele, dělníky, hospodářskou politiku a veřejnou správu, příliv německé podnikavosti a německého kapitálu,[1] vůbec »nesrovnatelně lepší posice« dvou států hospodářsky spojených v celku a zejména v hospodářství světovém.

S druhé strany mluví také vážné důvody proti celní unii, a byl to právě říšskoněmecký národohospodář, freiburský profesor Diehl, který jim dal výraz velice přesvědčivý.[2] Jsou prý hluboké kvalitativní i kvantitativní rozdíly v hospodářské skladbě obou států. Na př. celková (speciální) zahraniční tržba Německa v r. 1913 činila 20·8 miliard mk., Rakousko-Uherska však pouze čtvrtinu (5·2 miliardy mk), export činil v naší monarchii 2·3 miliardy, kdežto v Německu 10 miliard. Celní unie by mohla býti vhod Uhrám, jejichž zemědělství by se rozšířením odbytiště umožnilo zintensivnění produkce, zlepšení výdělkových možností a tím úbytek vystěhovalectví, jejichž průmyslu by pak snížení dovozných cel na tovary západních států sotva přivodilo zničující soutěž, když nejmocnější jeho konkurent, průmysl rakouský, zabírá beztoho uherské trhy úplně beze cla. Za to by při volném přívozu německých tovarů rakouský průmysl byl, až na některé speciální druhy, poškozen, ba nanmoze zcela zatlačen.[3] Také s jiné strany bylo ukázáno, že by se

[1] Také a zvláště pro Uhry: »Oplodnění uherského zemědělství, uherského hornictví, uherského průmyslu německým kapitálem bylo by silným poutem. V Uhrách lze sbírati poklady a těmito poklady posílí Německo nejen Uhry, nejen Rakousko, nýbrž i samo sebe.« (Bela Foeldes, »Zeit«, 2. května 1915.)

[2] Zur Frage eines Zollbündnisses zwischen Deutschland und Oesterreich-Ungarn, Jena 1915.

[3] Jako příčiny, proč s Německem těžce soutěžíme, uvádějí se dražší su-

nové průmysly, jež se byly usazovaly zhusta následkem celní ochrany v Rakousku (na př. saští textilníci v Čechách), po celní unii usídlily bez ohledu na státní hranice dle »stanovištního zákona« na místech hospodářsky nejvýhodnějších, a stejně by se dělo i s rozšiřováním závodů.[1] Mohou vzniknouti nová střediska hospodářská, výrobní a dopravní a stará mohou býti, zejména přeložením dopravních cest, přímo jaksi sesazena a opuštěna[2] a pod.

K těmto potížím však přistupují ještě jiné s hlediska všeobecné hospodářské politiky: před celním svazkem s Německem musilo prý by Rakousko-Uhersko konsolidovati svoji valutu, zrušení cel mezi Rakousko-Uherskem a Německem znamenalo by podstatný úbytek v státních příjmech obou říší, různá jsou v nich obou jak finanční cla, tak spotřební daně (Rakousko-Uhersko má dva monopoly, solní a tabákový, Německo žádný), přímé daně jsou v Rakousko-Uhersku několikrát vyšší nežli v Německu; předpokladem celního svazku by musila býti i jednotná politika dopravní (železniční tarify, vodní dráhy atd.), rozdílné konečně je v obou říších i sociální zatížení produkce dělnickou ochranou a sociálním pojišťováním.

Také často uváděné analogie jiných světohospodářských obvodů pro uskutečnění celní unie německo-rakousko-uherské a hospodářského svazu středoevropského nemají plné průkaznosti. Světohospodářské obvody již zřízené nebo i teprv tvořené různí se totiž od navrhovaných svazů úplně.[3] Jsou to kolonialní říše, t. j. kapitalisticky vysoce vyvinutá země mateřská s mocným kapitálem průmyslovým či obchodním přičlení si opozdilé, hospodářsky nevyvinuté, bez-

roviny a vyšší výrobní náklady, nepříznivé poměry dovozu a vývozu a vůbec transportu, ohromné zdanění ve všech směrech, veliká vzdálenost k nejbližším mořským přístavům, veliké škody při všech dosavadních obchodních i celních smlouvách, nedostatečná podpora průmyslu, monopoly a nepříznivá pro nás obchodní a sociálně politická legislativa, drahá a nedostatečná státní správa, nejasná politika tarifní a zastaralé řády stavební.

[1] Je zcela možno, že by se četné průmysly usídlené nyní z celních příčin na severním pomezí rakouskoněmeckém přestěhovaly do Německa, kde mají blíže k moři, levnější transport, nižší daně atd, kdežto opačný postup by nastal jen asi, kde by se snad naskytovaly nepřenositelné přednosti přírodní (jak také očekávají Uhři i také Philippovich).

[2] Renner (27. května) sám přiznává, že by jaderské přístavy mohly středoevropskou celní unií dle okolností získati, ale také ztratiti; v případě holandsko-německé unie byl prý by Hamburk zatlačen Amsterodamem.

[3] Dr. Karel Renner, »Organisiertes Wirtschaftsgebiet und Zollunion«. Arb.-Zeitung 27. května 1915.

kapitálové obvody agrární, politický odpor se rychle zlomí mocí vojenskou, primitivní anarchické hospodářství panenských kolonií se v málo letech vnikajícím kapitálem rozruší a podmaní, tak že se přičlenění jejich k uzavřenému hospodářskému území mateřské země děje téměř bez obtíží.[1] Jsou to dále státy na pokraji Evropy, jimž nová území jaksi přede dveřmi ležící takto lehce spadla v klín, zatím co středoevropské říše z historických i zeměpisných příčin vyšly na prázdno;[2] jsou to konečně území vzájemně se doplňující: průmyslové a agrární, tovarové a surovinné, panenská půda se starou kulturní. Jestliže snad i získání a správa těchto kolonií dosud mateřské jich země daleko více stála, nežli jim dosud vynesly nebo v nejbližší budoucnosti vynésti mohou, v další budoucnosti tato država pro národní hospodářství i pro politickou moc zemí mateřských může znamenati velice mnoho.

Naproti tomu při projektu celní unie středoevropské běží o dobrovolnou obchodně politickou dohodu hospodářských obvodů v celku již stejně založených a organisovaných, byť i ne stejně vyspělých, států již průmyslových nebo se silně industrialisujících, národních hospodářství, z nichž zejména vývoj posledního půlstoletí, dopravnictví, celní ochrana, banky a bursy, družstevnictví, sociální politika i finanční hospodářství státu a všechna jeho veřejná správa učinily organické jednotky, hospodářská tělesa s uzavřeným krevním oběhem, kostrou i »nervovou soustavou«, kde odtržení i malé jen části způsobuje již bolest a krvácení.[3] »Bylo-li již nenáhlé hospodářské včlenění Elsasko-Lotrinska do říše německé po roce 1871 spojeno s nemalým třením a škodami, tím nesnadnější byly by takové změny dnes: celní sjednocení, jež by se byla před 80, 60 a i 30 lety provedla poměrně bezbolestně, dají se dnes konstruovati a uskutečniti jen nanejvýš namahavě.«[4]

---

[1] Nesnadnější je již sjednocení Anglie s jejími, od Evropanů osídlenými koloniemi Kanadou, jižní Afrikou i Australií.

[2] Velká Britanie servala tak území, které jest 91krát větší a s 9krát větším obyvatelstvem nežli země mateřská, Holandsko má 62krát větší koloniální državu a 7násobné obyvatelstvo, Belgie 82krát větší državu a 3násobné obyvatelstvo, Francie 21násobnou državu a 1½krát větší obyvatelstvo, Rusko má nejen polovici Evropy, nýbrž i 472.000 km² s 9 mil. obyv. na Kavkaze, 12 mil. km² asi s 6 mil. obyv. na Sibiři a 3½ mil. km² s téměř 8 mil. obyv. v střední Asii.

[3] Renner, Zollvereinspläne allerwege, Arb.-Zeitung 13. května 1915.

[4] Renner v Arb.-Ztg. 27. května; v čísle z 12. května upozorňuje, co by znamenala ztráta Haliče pro naše zásobování žitem, solí, petrolejem, ben-

Úřední kruhy rakouské ani německé dosud se nevyslovily. U nás klade se důraz, abychom nejprve »spořádali vlastní obchodně politickou domácnost« t. j. hospodářsko-politický poměr k Uhrám, abychom na místo pouze desítiletého vyrovnání postavili delší periodu, snad 25 let, a vůbec vzájemnému hospodářskému poměru zajistili trvalejší než dosud základy. Dle uherských zpráv mají vyrovnávací jednání, jež měla dle poslední obchodní smlouvy rakousko-uherské z r. 1906 zahájena býti vlastně již počátkem roku 1915, začíti co nevidět. Roku 1917 vyprší platnost hospodářského vyrovnání rakousko-uherského i obchodních smluv s Německem a Švýcarskem a také ostatní neterminované smlouvy — pokud nebyly, jako se všemi válčícími státy, odstraněny válkou — budou asi ve stejné době vypovězeny. Nejdéle do této doby, ale vlastně již před samým mírovým jednáním musí býti jasno, jaké stanovisko v pravém všerakouském zájmu bude potřebí zaujmouti jak k Uhrám, tak k Německu a k celé idei celního svazu rakousko-německého a snad i středoevropsko-balkánského.[1]

6. října 1915.

---

zinem a p. i jako odbytiště našich výrobků textilních. Nepoměrně ještě citelnější bylo by odříznutí naše od Jaderského moře a bezmocné připoutání k železnicím a vodním drahám německým.

[1] V polou září konaly se v Cernobbiu porady mezi hospodářskými politiky francouzskými a italskými o užším hospodářském spětí Italie s Francií, jemuž však vaditi bude, že produkce obou států vzájemně se nedoplňuje, že společné pozemní hranice obou států jsou úzké a komunikační cesty jejich namnoze rovnoběžné, ve Středozemním moři že oba státy jsou si navzájem konkurenty a také co do dělnického vystěhovalectví že zájmy obou států jsou protichůdné. Tím méně lze příznivé řešení předpovídati projektu hospodářského svazu mezi Anglií, Francií, Italií a Ruskem (srv. O. N. 1915, str. 440).

Svobodná věda a university.

Napsal dr. Em. Rádl.

(Pokračování.)

III.

Kdy byl ideál svobodné vědy opuštěn a jak? Devatenácté století i naše doba se jmenují dobou vědeckou. »Vědou« nám však jest jen věda universitní, jen učenost (a industrie). Stojíme na protilehlém pólu k vědě Buffonově, Rousseauově, Goethově, nerozumíme těmto mužům, nechceme jim rozuměti. Držme se Goetha: bylo toho o něm tolik napsáno, že bychom měli rozuměti každému záhybečku jeho názorů. Goethe chtěl býti také vědcem. Byl jím? Od té chvíle, co se svojí vědou vystoupil, se prou lidé o tuto otázku; ani učení současníci Goethovi, ani největší většina dnešních učenců nechce Goethovi přiznati, že by byl přírodě vědecky rozuměl, a ti, kteří se zastávají jeho vědeckosti, neopírají se o zvlášť silné důvody: ukazují na to, že Goethe objevil některá vědecká fakta, na př. mezičelist u člověka (což jiní odborníci popírají), že byl předchůdcem Darwinovým (což jest jistě hrubě nesprávné), že zavedl jméno »morfologie« (kterážto zásluha ovšem nemá velké ceny) atd. Odpůrci Goethovi ukazují na to, jak vědečtí současníci Goethovi neuznali jeho objevů anatomických, jak jeho výklady o metamorfose rostlin jsou fantastické, jak jeho veliký spis o barvách odporuje názorům Newtonovým, jak jeho výklad o proměňování forem jest plný nejasností.

Otázka jest: v čem leží vědeckost nějakého spisovatele? Zda jen v tom, čím obohatil naše učebnice, čili jak se říká v moderním vědeckém názvosloví, čím přispěl k vědeckému pokroku? Za několik let se dokáže, že tato obohacení jsou staré věci, jsou omylem, jsou bezcenným brakem. Či v tom, že se stal slavným? Opravdu, v této nahodilosti přemnoho lidí vidí význam vědcův: vážíme si Newtona, Eukleida, Ostwalda jedině proto, že nás jiní ujišťují, jak

jsou to významní muži. V slávu učenců však jen v ě ř í m e. O kolika učencích troufáš si tvrditi ty, můj čtenáři, na své vlastní svědomí a bez ohledu na cizí soud, i proti soudu celého světa, že jsou to geniální hlavy? Kdyby nám dnes vážný spisovatel dokazoval, že Newton byl hlupák, jediná věc, která nám napadne, jest: vida, a dosud jsme měli (m y, ne j á) za to, že jest genius. Taková jest sláva učenecká; jest to sláva dělaná, sláva, která se nám ukládá kýmsi jiným, sláva, při které prapory vlají, ale srdce mlčí. Kdo vidí tuto strojenost, násilnost naší vědy, kdo cítí chlad, který z ní vane? Nejméně, zdá se, cítí jej oslavenci sami; aspoň se velice o slávu derou... Nuže, tato sláva jistě učence pravým vědcem nedělá. Vědeckost musí býti přirozená, musí jíti od srdce, musí býti duchem, ne hmotou. Shakespeare není básníkem proto, že ho Angličané chválí, že jeho kusy hrají na celém světě, nýbrž proto, že já, ty, každý z nás sami vidíme, jaký velký básník jest. Jaký smysl by měla všechna sláva Aristotelova, kdybychom my, dnešní živí lidé sami neuznali, že jest velkým filosofem? A tak musí býti ve všem veřejném životě, i ve vědě. Každý z nás musí míti volnost rozhodovati o učencově významu; na kom já vidím, že jest hlupák, toho může celý svět prohlašovat za slavného, u mne zůstane hlupákem, a já mám pravdu.

Goethe takřka od začátku literárního působení zajímal se o vědu. Přemýšlel, studoval, experimentoval; konkrétní vědecké problémy jej trápily; podává svá řešení, logicky zdůvodněná. Už to by stačilo, aby byl uznán vědcem, mužem, do jehož srdce Bůh sám vložil vědecký plápol. Ale Goethe i působil; svojí naturfilosofií působil v Němcích; svojí morfologií nadchl slavného anglického morfologa R. Owena a známého francouzského odpůrce Cuvierova Geoffroy St. Hilairea. Goethova nauka o metamorfose rostlin měla takový vliv, že charakterisuje celou epochu botanického badání. Goethe že není vědcem?[1]

[1] O vlivu Goethově na německou přírodovědu srv. Ad. Hansen, Goethes Metamorphose d. Pflanzen. Giessen 1907. Panegyrika na Goetha, ale doložená obsáhlou literaturou. Alb. Wigand, Geschichte und Kritik der Metamorphose. Lipsko 1846. Spis kritický. O. Jaeger, Grundzüge d. Geschichte d. Naturwissenschaften. Stuttgart 1897. J. Sachs, Geschichte d. Botanik. Mnichov 1875. Sachs odsuzuje ostře Goethovy nauky, připouští však, že měly vliv. R. Burckhardt, Geschichte d. Zoologie. Lipsko 1907 (pro Goetha). J. Carus, Geschichte d. Zoologie. Mnichov 1872. Popírá Goethův vliv. R. Virchow, Goethe als Naturforscher. Berlín 1861. Pro Goetha. J. Müller, Über phantastische Gesichtserscheinungen. Koblenz 1826. Pro Goetha. J. Czermak,

Mnoho vědců s Helmholtzem a du Bois Reymondem v čele nemohou se dosti Goetha z vědy navylučovati, zapomínajíce, že se jeho vědeckost nedá rozhodnouti logickými disputacemi anebo dokazováním, že Goethe neměl v této nebo v oné věci pravdu, nýbrž že rozhoduje přirozený pud Goethův po poznání přírody, který se v jeho spisech projevuje. Helmholtz, du Bois, Chamberlain, Kohlbrugge a ostatní popěrači vědeckosti Goethovy dokazují jen, že jejich pochopení vědy jest jiné než Goethovo; při tom mají jen své pochopení jaksi samozřejmě za jedině správné. Otázka zní: Zkoumal Goethe vážně přírodu? Odůvodňoval své názory? Nelze na tyto otázky odpověděti jinak než kladně, a tím jest už o vědeckosti Goethově rozhodnuto. Že měl v mnohém pravdu, že působil, že byl také uznáván a jest uznáván, že jeho názory organicky souvisí s vědeckými názory jeho předchůdců a nástupců, jest sice velmi důležité, ale jest jen d ů s l e d k e m jeho upřímné vědeckosti.[1]

Üb. Schopenhauers Theorie der Farbe. Sitzber. Akad. Wien 62. 1870. Pro Goetha. Jak. Stilling, Strassburger Goethevorträge. 1899. Pro Goetha. A. Classen, Üb. d. Einfluss Kants auf die Theorie der Sinneswahrnehmung. Lipsko 1886. Pro Goetha. H. Helmholtz, Üb. Goethes naturwiss. Arbeiten. Popul. wiss. Vorträge. Braunschweig 1865. Proti Goethovi. E. Du Bois Reymond, Goethe und kein Ende. Berlín 1882. Ostře proti Goethovi. Atd.

[1] Proti Goethově vědě vydal nedávno ostrou polemiku (spis pilný, ale velice dogmatický) J. H. F. Kohlbrugge: Historisch kritische Studien üb. Goethe als Naturforscher. Würzburg 1913. Kohlbrugge chce ochrániti učence, kteří neuznávají Goetha. Činí to však způsobem, který jest nejen historicky nemožný, nýbrž který by stavěl i učence do nemožné situace. Tvrdí totiž, že Goethe, který byl ministrem, byl veleben profesory, kteří potřebovali jeho podpory k postupu v úřadě. (Str. 3.) Tak nízko oceňuje odborník své soudruhy! Beze vší analysy spisů a názorů Goethových Kohlbrugge tvrdí, že Goethe byl s počátku materialistou; soudí tak jedině z toho, že Goethe objevil mezičelist u člověka a tím sblížil člověka anatomicky se zvířaty (která mají mezičelist zřetelnou). Proč má býti Goethe pro tento objev materialistou? Jedině proto, že d n e s se užívá argumentů ze srovnávací anatomie za důkaz pro Darwinovu teorii, která jest blízka materialismu. Za doby Goethovy však byla fakta ze srovnávací anatomie vykládána idealisticky: ani Camper ani Cuvier ani Geoffroy ani Goethe nebyli materialisty, třebas byli srovnávacími anatomy. Jest tedy také nemožno, co dále K. vykládá, že prý Goethe později své názory změnil a nevěřil v Boha. Vůbec, co K. píše o náboženství Goethově, jest prostě nemožnou snůškou všelikých učeneckých dogmatičností. Spis Kohlbruggův jest poučným příkladem vědecké kritiky, jaká býti nemá. Mluvě o srovnávací anatomii, o embryologii, o biogenetickém zákoně, o vývoji tvorstva podle Goetha, má na mysli pouze a jedině dnešní školské výměry těchto pojmů; kde se Goethe od nich odchyluje, tam jest nevědomcem. Na str. 47. K. dokonce tvrdí, že prý Goethe

Kompromisní stanovisko mezi chvalořečníky a popěrači vědeckosti Goethovy zaujal známý německý literát H. S. Chamberlain. Chamberlain vystupuje ostře proti učencům a uvádívá proti nim odůvodněné výtky. Rád by nahradil kult »vědy« kultem »kultury« a představuje nám m. j. Kanta a Goetha jako paradigmata této kultury. Velebení »kultury« jest dnes vůbec v modě (jako bývalo v modě velebení »vědy«); většinou však se zavádí jen nové jméno pro starou, pro zastaralou věc. Co Chamberlain vědou rozumí (a časem i velebí), jest školská věda: smysl jeho »kultury« není jasný[1] — pravda, kdo dnes poví jasně, co jest kultura?

Chamberlain si velmi váží Goethových (vědeckých) prací jako prý velkých »kulturních« činů; »vědecké« ceny prý však nemají.[2] Možno však vědu stavěti v protivu ke kultuře, jak tu Chamberlain činí? Není věda projevem kultury? Každý v pravdě vědecký čin jest také kulturním činem. Věda Preslova jest organickou částí naší kultury; bez vědy Buffonovy sotva si lze francouzskou kulturu mysliti. Ale ovšem nesmíme rozuměti vědě tak zpátečnicky a dogmaticky, jako jí rozumí Chamberlain, který definuje vědu jako »čistou nebo užitou nauku o pohybu«. Taková definice v díle, které chce upraviti půdu pochopení kultury a pochopení Goetha! Ani aritmetika ani geometrie ani morfologie, o historii ani nemluvě, nejsou naukami o pohybu. Co s výtkou Chamberlainovou, že jest Goethova věda »alogická«?[3] Snad, že jest bez logiky, t. j. bez rozumného smyslu? Nikoli, nýbrž proto prý, že nemiluje kausálních výkladů. Každá učebnice logiky nás poučí o tom, kolik

---

už znal »darwinism«; přehlíží při tom, že se tehdy »darwinismem« označoval (podle E. Darwina, děda Ch. Darwina) zvláštní druh popisného básnictví. Toho druhu jsou všechny omyly spisu Kohlbruggova.

[1] Chamberlainovi schází přirozená důslednost myšlení; v jeho výkladech o Kantovi jest mnoho pěkných stránek, které však v nejzásadnějších věcech se příčí jeho výkladům o Goethovi; příliš proniká snaha vychváliti Kanta a Goetha za každou cenu; k tomu cíli pak jsou sestavovány argumenty ad hoc, a na konec zůstává dojem, jakoby Chamberlain dovedl protichůdná temata hájiti se stejnou stylistickou dovedností.

[2] ». . . . jsem hluboce přesvědčen, že celý jeho způsob nazírati na přírodu má pro kulturu lidského ducha význam, který teprv teď začínáme tušiti. . . Tento význam jest však kulturní, ne vědecký ve vlastním, přísném slova smyslu.« (Im. Kant. Mnichov 1905, str. 107.)

[3] Str. 115. Tam píše Ch. také, že Goethova nauka proto není vědou, protože jest názorem na přírodu pomíjejícím příčinnost. Pak by ovšem ani Kirchhoffova »Mechanika« (učebnice) nebyla vědeckou, protože úmyslně příčinnost vylučuje.

věcí logika obsahuje, které nejsou příčinnosti. Goethe nezavrhoval logiky (jak by to bylo možné? To by bylo tolik, jako zavrhovati rozumnou řeč), nýbrž odmítal znásilňování přírody logickými schématy, v jakých si liboval Kant.

Goethe byl přírodozpytcem, třebas nebyl učencem. Proto také jej lákali svobodní badatelé, kdežto k učencům cítil celý život odpor. Goethe sympatisoval s Paracelsem, s Buffonem, s Geoffroy St. Hilairem (nakloněným k fantastičnosti), kdežto Newton, Cuvier, Linné a profesoři minorum gentium mu byli protivni.[1]

Tento poměr svobodné vědy k učenosti věčně potrvá; kdykoli se dostane svobodná věda k slovu, budou Goethe a ti, kterým on dával přednost, uznáváni; kdykoli škola bude vítěziti, bude sláva Goethova klesati. Od úpadku německé naturfilosofie tato sláva klesá pořád . . .[2]

IV.

Goethovo vědecké působení událo se v době, kdy laikové projevili velký zájem o vědu.[3] Věda byla tehdy částí veřejného života, filosofie splývala s literaturou a s politikou; university se svými Blumenbachy, Wolffy a tutti quanti byly v úpadku. Tehdy však povstal profesor, který měl učenectví dodati nového lesku: Kant

---

[1] Na začátku svých Dějin nauky o barvách omlouvá se Goethe (patrně beze všeho zlého úmyslu), že nemohl dosti dbáti »Zpráv akademií, Journálů a podobných sbírek«.

[2] Jest třeba, abych se zvlášť bránil proti podezření, že patřím k odrůdě »ctitelů Goethových« po Německu rozšířené? Nenapadá mi zavírati oči před chybami jeho vědy. Schází jí duch exaktnosti, schází jí víc. Goethe jest přes svoji sklonnost k mystičnosti chladným racionalistou. Sbírá nové poznatky, chápe nové pravdy, obratně je reprodukuje, ovládá své tema — ale nebojuje za pravdu, a schází mu dar přátelské sympatie k těm, kteří za pravdu hoří. Výborné jest, co o této jeho vlastnosti napsal Mazzini (Byron a Goethe, ve spisech Mazziniho u Laichtera), který byl povolán o takovéto otázce úsudek pronésti; Mazzini jmenuje Goethovu apatii k živým ideálům jiných lidí »poetickým materialismem«; pěkná slova!

[3] Jak zvráceně může moderní učenec chápati vědecké poměry 18. století, toho příkladem budiž jedno místo ze spisu Kohlbruggova, nahoře uvedeného. Zmíniv se o zájmu laiků o vědu, pokračuje: »Takové doby už se nevrátí. Vylíčené poměry odpovídaly nízké úrovni tehdejší vědy, která dovolovala, aby amatér s malými vědomostmi se účastnil prací, ba i nová fakta přinášel, ano i důležité objevy učinil . . . Kdo dnes jeden obor důkladně ovládne, ví více než oni věděli; ačkoli tím nesmí býti popřeno, že mužové 18. století zdají se býti svou všestranností dnešnímu světu muži mnohem zajímavějšími.«

začal zakládati svůj systém. Kant jest velký filosof a velký profesor; bezděky jej pozdravily následující generace specialistů jako svého spasitele. Zpět ke Kantovi! volají od té doby zhotovitelé filosofických systémů; vynášejí se Kantovy zásluhy o přírodovědu; všichni se obdivují Kantovi jako filosofickému a vědeckému proroku. A Goethe? A Rousseau? A Buffon? Jejich ideály krvácejí jako oběti na oltáři, vystavěném královeckému profesorovi.

Vědecká generace (německá), přišedší po Goethovi a po Kantovi. generace z počátku 19. století, byla nadšena oběma mysliteli a zkoušela jejich různorodé tendence tak onak sloučiti. Že by Goethova věda byla s Kantovou učeností nesmiřitelna, že by vedla, důsledně jsouc provedena, k vědě autonomní, protiuniversitní, to této generaci, působící na universitách, nenapadlo; hleděli jen nápodobiti Goetha v jeho originálních aperçu. Odtud záliba těchto mužů, záliba Schellingova, Heglova, Fichteova, Okenova, Steffensova v slučování poesie a vědy, projevujícím se tím, že užívali ve vědě alegorií. Ale jejich láska k přírodě jest hledaná; ba není tu lásky k živé skutečnosti, rozdrobené v miliony jedinců, nýbrž spíše láska k metafysickému pozadí přírody a často jen záliba v alegoriích, v smělém obrazu. Přese všechna pohrdání prostou zkušeností a prostým slovem tito romantikové vědečtí v srdci zůstávali šosáky, a jejich konservativnost se projevovala tím víc, čím více se zmáhal duch reakce po pádu Napoleonově.

Kant působil na naturfilosofy intensivněji než Goethe. Byl německější, byl také profesorem, byl jim kongeniální. Vyložil jsem jinde některé zásady Kantovy filosofie, které dnešní spisovatelé přehlížejí. Příliš se zdůrazňuje jeho příbuznost s revolučními myšlenkami francouzských spisovatelů, jeho respekt k Rousseauovi, jeho vážné úsilí etické a přehlíží se pro tyto jeho vlastnosti jeho abstraktnost (ideálům Rousseauovým protichůdná), jeho nepochopení pro práva citu, jeho kult vysvětlování věcí místo jich pochopení, jeho přemrštěný racionalism. Tyto stinné stránky Kantovy filosofie projevily se u naturfilosofie.

Nutno jest vložiti sem poznámku: dnes není smyslu pro naturfilosofii, pro ten směr myšlení, který vládl v Němcích na počátku 19. století; nejméně ji pochopí, kdo by snad ji studoval z Ostwaldova spisu »Vorlesungen über die Naturphilosophie« anebo ze spisu Siegelova »Geschichte der deutschen Naturphilosophie«, z šedivých spisů, sestavujících v pořádek jakési formulky. I tu platí, jako všude ve vědě, jako všude v životě: nestačí citovat, ne-

stačí natahovat výroky (někdy domnělé) na skřipec logických vzorečků, nestačí se dívati na vědeckou historii jako na preparát. Třeba jest míti rád svůj předmět, uvěřiti, že jest ještě jiný druh myšlení než jest ten, kterému nás naučili; třeba jest uvěřiti, že naturfilosofie bylo něco věcného, obsažného, něco, co opravdu b y l o (formule o naturfilosofii n e j s o u). U Ostwalda a u Siegela vliv Goethův na naturfilosofii docela jest zapomenut, a i sama Kantova abstraktnost jest tam do nemožnosti upřílišena. Tito učenci rozumějí naturfilosofií jakous (nesprávnou) n a u k u (Lehre); zatím to byla r o m a n t i c k á n á l a d a m y s l í.

Vskutku však Kantův vliv v naturfilosofii brzo překonal vliv Goethův. Charakteristická pro to, jak naturfilosofové nepochopili Goethovy snahy po volné, neúřední vědě, jest tato drobnost. Když měla býti založena berlínská universita (1810), podalo několik německých učenců návrhy k nejvhodnější její organisaci. Nedávno byly znovu uveřejněny podrobné návrhy, podané tehdy Fichtem, Schleiermacherem a Steffensem, známými to filosofy té doby. Žádný z těchto autorů se nezabývá možností vědy svobodné, nezávislé na universitách (a akademiích), neinspirované vládou, vědy, jejímž skvělým představitelem byl Goethe (tehdy ještě žijící); všichni vidí v universitě (a v akademii) nejvyšší ideál, kterého věda může dosíci.[1] Schelling nesoudil jinak než oni filosofové; tak se vzdálil od Goetha, že jest mu učenec vlastním nosičem pokroku a universita i akademie jsou mu uskutečněním ideální jednoty vědecké. U Hegela se stal tento profesorský spodní tón naturfilosofie vládnoucí myšlenkou, a Heglova filosofie se stala brzo, jak známo, filosofií universitní. Schopenhauer odkryl tuto hanbu naturfilosofie ve svých útocích na Hegla, na Schellinga, na profesory vůbec: v naturfilosofii pláštěm světoobčanství, svobody, pláštěm politického radikalismu přikryt byl školský pedant.

Naturfilosofie zašla, t. j. Goethovo a Rousseauovo pojetí vědy bylo definitivně opuštěno, Kant triumfoval; období exaktní vědeckosti teď nastalo. Duch učenectví vystoupil teď směle; universitní instituty vypověděly válku už nejen autonomní vědě, neznající vnějších hranic a omezené jen ideově, nýbrž i skromným představitelům jejím na universitách, »filosofii« totiž; bojovalo se o odloučení přírodovědeckých institutů od vlastní filosofické fakulty;

[1] Fichte, Schleiermacher, Steffens über das Wesen der Universität. Herausgeg. v. E. Spranger. Lipsko 1910.

geniálnost se pro příště prohlašovala za nemožnou, chválila se drobná práce vědeckých laboratoří a specialisace vědecké práce podle vnějších dělidel, charakteristický to postulát úřednický (úředník nevyřídí akt, která nepatří zcela určitě do jeho oboru). Ustanovil se rozdíl mezi »fakty« a mezi »filosofií«, a o faktech směli teď jednati jen specialisté. Nový vědecký ideál byl representován jmény H. Helmholtz, E. du Bois Reymond, Gegenbaut, Virchow, Kölliker, Wundt, vesměs to významnými vědci, ale i typickými profesionály.[1]

Na poměru těchto učenců k filosofii (který jest poměrem dnešního průměrného učence a zvláště učence německého) jest viděti jasně cíl jejich snah.[2] Veskrze si velmi váží Kanta, nechtějí však znáti Goetha. Od pravého přírodovědce bychom očekávali opak, protože Goethe projevoval nejživější zájem o přírodu; byltě fysikem, fysiologem, morfologem, mineralogem, geologem. Že neměl ve všem pravdu, koho by to překvapovalo? Ukazoval však porozumění pro jednotliviny v přírodě, pro to, co poznáváme zkušeností, pro podrobnosti, tedy právě pro to, co zajímá, t. j. co má zajímati učence. Studoval na př. barvy; nikoli barvy »vůbec« (což by zajímalo snad filosofa), nýbrž barvu květů, červánků, oblohy; zajímal se o život, t. j. o stavbu kostry, o význam rohů dobytčích, o články těla hmyzího, o fáze ve vzrůstu rostliny atd. A přece dnešní učenec cítí instinktivní nechut ke Goethovi (který rovněž nesympatisoval s učenci) a cítí se blízek Kantovi, který přece pro positivní vědeckou práci neměl smyslu a vznášel se jen v abstraktní metafysice. V Kantově Kritice čistého rozumu anebo v jeho Metafysických počátcích přírodovědy nenajde ani biolog ani chemik ani fysik konkrétního povzbuzení pro studium vědy; nenajde tam speciálních teorií (na př. teorie o významu oběhu krevního, o spalování, o teple), nýbrž jen jakási »vůbec«, povznesená made všim konkrétnem. A přece se odborníci přidávají ke Kantovi.

Čtěte pozorně řeči přírodozpytců, triumfujících nad pádem »filosofie«, řeči Du Bois Reymondovy a zvláště Helmholtzovy. Tito učenci byli proti »prázdné« filosofii a byli plni chvály vědy zku-

[1] Darwinism (a positivism, stojící blízko kultu universitní vědy), které v oné době byly en vogue, měly naproti tomu původ v autonomní vědě, k níž jest počítati Darwina, Wallacea, Milla, Comtea; ani Haeckel nebyl školským učencem, což mu jeho kolegové z universit často vyčítali. Teprv později se stal darwinism věcí učenců (jak jsem doložil ve svých Dějinách vývoj. theorií).

[2] Psal jsem o tom už předešlý rok v článku o R. Meyerovi v tomto časopise. Vykládám zde tu věc podrobněji.

šenostní. Prázdnou filosofii však rozuměli směr Goethův a směr jeho přívrženců; proto potírali Goetha, umlčovali Schopenhauera, posmívali se alegoriím naturfilosofů. O Kantových suchých abstrakcích psali s úctou. Helmholtz přijal Kantův dualism aktivního rozumu, zrozeného k vládě, a pasivní zkušenosti, způsobilé jen k tomu, aby byla ovládána. Helmholtz přijal i fantastické výklady Fichteovy o já-nejá a i metafysiku Heglovu, protože se dají uvésti na Kantovu dialektiku.

Kantova filosofie snížila tvořivou přírodu v mrtvý objekt, živou zkušenost v beztvarý materiál, smyslovou činnost v pasivní schopnost přijímati jednotlivé vněmy. Filosofie Kantova udělala z člověka, dítěte přírody, které instinktivně poznává jednání své matky, tyrana, který, přišed z mimosvětských krajů, kde jen »věc o sobě« tráví svůj metafysický život, spoutává přírodu svými zákony. Kant přerušil zdravý vývoj vědy a filosofie, vývoj, počavší Buffonem, Rousseauem, Herderem, Goethem. Tehdy byl vědecký problém formulován Faustem; Faust, toť báseň o vědě svobodné, o vědě, kde volný jednotlivec měří své síly s nekonečností vesmíru. Básní dneška jest Ostwaldův návrh na jednotný formát knih...

Tak opuštěn byl ideál vědy autonomní.

(Dokončení.)

Žena ve středověku.

Napsal Frant. Drtina.

(Dokončení.)

Proto dí sv. Pavel: »A ten, kdo vdává, dobře činí, ale ten, kdo nevdává, lépe činí.« Panický a panenský život jest tedy dle křesťanského učení vzácnější nežli život rodinný. Žena jako panna stojí mravně výše nežli žena jako matka. Kult marianský není kult ženství jako mateřství, nýbrž jest kult ženství jako panenství. Mnoho dokladů pro tento názor dalo by se uvésti z prvních dob křesťanských. Tak čteme v Pastoru Hermiae 2, 4, 4: »Kdo vejde v sňatek, nehřeší, ale zůstane-li kdo sám, zjedná si velikou čest před Pánem.« Panictví a panenství jest proto žádoucnější, poněvadž znamená potlačení nejsilnějšího pudu smyslné tělesnosti, jest předzvěstí života čistého, nebeského, nadpřirozeného, andělského — neboť dle sv. Ambrože kdo zachovává panictví nebo panenství, žije život andělský již zde na zemi. Následování tohoto křesťanského ideálu bylo spojeno někdy s asketickou ukrutností. Proto máme zprávy o ženách, které z vroucího přesvědčení náboženského manželství se vzpíraly.

Dle názoru v středověku velmi rozšířeného láska pohlavní vznikla teprve prvotním hříchem. V stavu původní svaté nevinnosti v ráji nebylo žádného chtíče tělesného, žádné žádostivosti, ba mnozí z prvních křesťanských učitelů, jako Jan z Damašku, Řehoř z Nyssy, domnívali se, že v stavu tomto rajském bylo by se lidstvo rozmnožovalo jiným nadpřirozeným způsobem bez pohlavního styku. Proto i sv. Tomáš učí, že ve svatém stavu rajském prarodičové lidští byli prosti smyslné vášnivosti. Podle sv. Tomáše není manželství sice zlo, ale jest menší dobro nežli panictví a panenství. Tělesná smyslnost dle něho neodvrací sice člověka od ctnosti, ale od vrcholu jejího, t. j. od dokonalosti ctnosti. Na ženu dívá se sv. Tomáš zrakem středověkým, uvažuje o z mrtvých vstání v den posledního soudu a

pronáší názor, že všichni lidé bez rozdílu vstanou z mrtvých v podobě mužské — neboť ženskost jako princip nedokonalý musí zaniknouti, aby lidé povstali k životu novému v tělech oslavených. Vincenc de Beauvais, spisovatel první encyklopedie středověké »Speculum mundi«, rovněž dovozuje, že manželství jest sice nutné, ale zdržuje člověka od pravé bohoslužby, poněvadž má mnoho co činiti s péčí o pozemské, pomíjející věci.

Tak se vytvořuje v středověku názor o dvojí lásce: světské, pozemské, posvěcené Venuši a vyšší nebeské, záležející v odříkání, zdrželivosti, čistotě, posvěcené Panně Marii. Tam pohanský kult ženy — zde křesťanský středověký kult panny. Tam v pohanství objevuje se nám Venuše vyobrazená jako mladistvá dívka, divně uchvacující krásy, bez šatů, plná oslňujícího, svůdného půvabu, jedoucí na voze, bohatém, zlatem a stříbrem vykládaném, zde naproti tomu Panna Maria, panna krásná a čistá (frawen schön und rayn), zahalená pláštěm, jenž září krásnými barvami, sedí na oltáři v chrámu a drží na rukou Ježíška.

Touha po životě čistě panenském u mnohých žen středověkých, mysticky zanícených, stávala se blouzněním. Sv. Burgundofara onemocněla na smrt, když ji otec nutil ke sňatku. Otcem znovu nucena, utekla se do chrámu, vstoupila k oltáři a prohlásila se za nevěstu Kristovu: »Ó jak šťastna byla bych, kdybych mohla život svůj ve věci tak spravedlivé obětovati za toho, jenž dal život za mne.« Fridiburga, jež měla se vdáti za krále Sigiberta, utíká od svatební hostiny, odkládá svatební roucho, obléká šat jeptišky, aby se spojila se ženichem vyvoleným, Kristem. Ger-

berga z Gandersheimu, již zasnoubená, zaslíbí se Kristu a nechce vstoupiti v manželství se saským vévodou Bernhardem — poněvadž tento však nechce upustiti od ruky její, hyne na bojišti. Legenda o Barlaamu a Josaphatu znamená přesvědčení, že v lásce k ženě jest jen smyslná láska, která znamená hřích a smrt: syn indického krále Josaphat měl pojmouti za manželku dívku nejkrásnější, dceru krále syrského. Svolil k sňatku pod podmínkou, že dívka přestoupí ke křesťanství. Dívka sama jej milovala, přemlouvala a dokládala mu příkladem sv. Petra apoštola i patriarchů, kteří rovněž byli ženati, snažíc se vymluviti mu rozpaky jeho. Josaphat však přemýšlel stále, oddával se postům, soužil se v duši své, až náhle měl sen: Zřel bydliště duší nedotčených láskou pozemskou, smyslnou — velkolepé město, plné zlata a drahokamů, z něhož zavznívá líbezný zpěv, a na druhé straně zřel bydliště lásky pozemské, světské, plné temnoty, plamenů, síry, smoly, kde duše lidské se trápí, i poznal z toho, že nevěsta jeho, dcera královská, jest vlastně ďábel v podobě andělské, který jej chce svésti ke sňatku, jenž jest hříchem. V době, kdy potlačování všeho vezdejšího, smyslného, tělesného bylo považováno za stupeň k svatosti a posmrtné blaženosti, kdy život mnišský líčen jako život andělský, jest přirozeně nejvýše ceněn asketický ideál pohlavní čistoty. Legenda o Alexiovi a Adriatice jest nám příkladem nad jiné charakteristickým: Alexius byl syn bohatého Římana za vlády císaře Theodosia Velikého. K přání otcovu zasnoubil se s krásnou a vznešenou dívkou římskou Adriatikou. Po sňatku zmocnila se ho však nesmírná bázeň o spásu vlastní duše. I opustil hned po svatební hostině svou choť, ponechav jí prsten na památku se slovy, aby mu jej v nebi vrátila. Utekl do Edessy, zasvětil se dobrovolné chudobě a žil tam jako žebrák po 17 let. Náhodou po tak dlouhé době vrátil se do Říma. Nepoznán jsa, vstoupil do domu svého otce a jménem Alexiovým prosil jej za přístřeší. Konal tam práce druhů nejnižších a choti své Adriatice, již se též nedal poznati, vypravoval o Alexiovi a jeho strastiplném životě. Pro spásu duše své opustil prý manželku i rodinu svou. Když se blížil konec života jeho, napsal svůj životopis. Když zemřel, zvláštním božím zjevením ukázal se svatý život jeho udivenému světu. Papež i císař vkročili do příbytku, ale marně z rukou Alexiových chtěli vzíti životopis; teprve když Adriatika sklonila se nad mrtvolou, tu ruce zemřelého samy podaly jí životopis. Když Adriatika zemřela, chtěli prý tělo její položiti do rakve manželovy — a hle, bílé kosti jeho samy sebou učinily

místo a radostně kynuly manželce. Zachovati čistotu panenství stalo se ideálem žen středověkých, které chtěly žíti pro Krista.

Manželství nemá míti cíl v sobě samém, nemá sloužiti jen zachování lidského pokolení. Smysl křesťanského manželství má býti vyšší, duchovější. Má znamenati spojení dvou duší, symbol, obraz vyššího svazku — tak vykládá Raymundus de Sabunde — mezi Bohem a duší, mezi Kristem a církví. Náboženské posvěcení má býti cílem manželství. Proto jsou manželé, kteří žijí v naprosté zdrželivosti a čistotě, Valerian a Caecilia, Aurelius a Nathalie, Chrysanthus a Daria, Iniuriosus a Scholastika.

Tak žije čistě Kunhuta, manželka císaře Jindřicha II., Konstancie, manželka Konráda, syna císaře Jindřicha IV., nazývána jím »hrdličkou«; manželství obou bylo čistě duchové. Eleonora, manželka Ludvíka VII., krále francouzského, doznala, že nepojala za muže krále, nýbrž mnicha, a také jejich manželství bylo r. 1152 v Bougenci rozloučeno. Tak žila s manželem svým v úplné zdrželivosti též Kateřina, královna švédská, dcera královny Brigity.

Manželství má býti dle těchto představ průpravou k životu vyššímu, svatému, jest to více prostředek z nouze, jest považováno za nutné zlo, kterému nelze se vyvarovati, nemá-li nastati zlo horší. Ideálem zůstává vždy život panický. Biskup Leander ve spise »De institutione virginum et contemptu mundi« (»o stavu panenském a pohrdání světem«) prohlašuje otevřeně, že »jest nutno, aby ty panny, které slíbily Bohu čistotu, šly do kláštera a nesetrvávaly v kruhu vlastní rodiny«, i posílá sestru svou Florencii do kláštera, velebí život jeptišek a dí: »Čím všichni svatí doufají, že se jednou stanou, čím těší se veškerá církev, že bude po z mrtvých vstání, tím jsi ty již nyní.« Sv. Bernhard de Clairvaux prohlašuje, že člověk čistý a anděl neliší se od sebe ctností, nýbrž toliko blažeností. Láska k Bohu jest vším, této lásce nesmí se příčiti ani láska mezi manžely ani láska rodičů k dítkám nebo dítek k rodičům. Všechna tato láska rodinná nemá ceny absolutní, má smysl jen jako průprava k vyšší lásce k Bohu, které má sloužiti.

* * *

Tak ve středověku duším zbožným stávají se Kristus a Maria středem transcendentních tužeb lásky pozemské, když přirozený pud lidský nemůže dojíti ukojení. I ve středověku žili lidé křehcí, podrobení slabosti těla a svodům smyslnosti. Proti křesťanskému supranaturalismu vzpírala se a vzpouzela celá lidská přirozenost.

Vyskytují se záhy zjevy, které s původním křesťanským supranaturalismem jsou v příkré protivě. Ctnosti asketické byly zajisté vymoženostmi několika jednotlivců vynikajících, silné vůle, nezlomné víry, mystické touhy, odloučených od světa v cele klášterní nebo samotě poustevnické. Průměrný středověký člověk žil však ve společnosti své doby zde na zemi, žil především život vezdejší s jeho slastmi a strastmi, velebil smyslnou krásu, toužil po bohatství, cti, slávě, zdraví a síle, chtěl osvědčovati mužnost a za kříž zaměňoval meč. Pamatujme, že právě ve středověku vzniká stav rytířský. A zřetel stavu tohoto jest obrácen výhradně k životu vezdejšímu. Hlavní znak středověkého rytíře je meč a přední povinností ochrana ženského pohlaví. Vrchol zvláštního, paradoxního spojení křesťanského sebezapření se starověkou mužností pohanskou jsou výpravy křižácké. Ovzduší celého tohoto hnutí je vojenské — nikoli křesťanské. Rytíři, kteří podnikají výpravy tyto, zovou se »bojovníci Kristovi«, »vojíni boží«. Není to zkrátka duch trpného sebezapření, pohrdání světem, únavy stařecké, nýbrž elementární projev přírodní bojovnosti, válečné síly, chrabrosti, mužnosti, co jakoby mohutnou bouří zachvacuje všechno evropské lidstvo. A řády rytířské přímo chtějí sloučiti obě protivy: mnišskou askesi a rytířskou bojovnost. Poesie trubadúrů středověkých velebí pozemskou, smyslnou lásku, oddanost k ženskému pohlaví, věrnost ve službě vyvolené dámy. A hrdinné skutky rytířské nejsou vždy projevem nadšení pro svatou věc křesťanství — jsou to tak často činy oddanosti k milované ženě. V básni středověké »Frauendienst« dí básník o sobě, že je rytířem a poutníkem své dámy, v jejímž srdci raději by přebýval nežli v království nebeském. Reka Viléma Akvitánského líčí legenda jako bojovníka Kristova, pohrdajícího světem — ale provençalské epos pěje o něm jako o statečném reku, jenž se vrhá v boj — ne aby hájil kříže — ale aby dobyl ruky pohanské krasavice Arabely. Tak se stýká a kříží zájem nadzemský, nebeský s pozemským, vezdejším. Proti asketickému supranaturalismu křesťanskému vzpírá se silná šejí muka její, kdo potlačují a bičují svou přirozenost, v blouznění

šejí muka její, kdo potlačují a bičují svou přirozenost, v blouznění

a snění, v touze a mystickém vidění jeví se Ježíš nebeským ženichem, Maria nebeskou nevěstou, cílem všech tužeb a snů.

A projev nadpřirozené, transcendentní lásky k nim odívají formou smyslnou, danou živou, nezkrocenou obrazotvorností lidské své přirozenosti. Bernard de Clairvaux užívá písně Šalomounovy,

aby líčil slasti nadpřirozené lásky. Dívka, která se zaslíbí Kristu, bude snoubenkou jeho, a král nebeský uvede ji v příbytek svůj. A dívka řádová — jeptiška — přijímá Krista v příbytek srdce svého s vroucí touhou, oddaností a láskou. Sv. Kateřinu ze Sieny — dle životopisu jejího od dominikána Raymunda z Capuy — uvádí Panna Maria k snoubenci jejímu Kristovi: Zlatý prsten, diamantem a čtyřmi perlami zdobený, dá jí na prst a prohlásí ji svou nevěstou. Svědky při zasnoubení budou sv. Jan Evangelista, apoštol Pavel, sv. Dominikus — a král David bude hráti na harfu. Láska Kateřiny ke Kristu byla plna , neuhasitelné touhy. Raymundus líčí, jak hyne touhou po objetí svého nebeského ženicha a v šíleném blouznění volá jméno Kristovo: »Ó nejsladší, nejmilejší mladíku, synu boží a Panny Marie, přemilený pane, můj sladký, milovaný rytíři.«

A ještě snad drastičtěji nežli láska jeptišek ke Kristu objevuje se láska muže Bohu zasvěceného k Panně Marii. U mnohých asketů poměr k Panně Marii má na sobě čistě pozemský a smyslný ráz. Ti, kdo odřekli se slibem dobrovolné čistoty lásky zde na zemi, přenesli touhu po ní ve svět nadpřirozený.

Všechny půvaby dívčí byly přenášeny na Pannu Marii. Marie mnohým mystikům středověkým byla čarovná květina náboženské romantiky. Zbytky máme v některých litaniích marianských. Marie bývá líčena jako nevěsta Sv. Ducha, plná krásy, vznešenosti, nejkrásnější ze všech žen. V hymnu marianském sv. Bonaventury jest opěvována jako »růžovější nežli růže, bělejší nežli lilie«. Mniši byli snoubenci, ženichové Panny Marie. Sv. Bernhard de Clairvaux píše: »Drahá Panno Marie, je Ti, nevěsto nebeská, jako by polibkem, když uslyšíš pozdrav andělský Zdrávas Maria (Ave Maria). Neboť kolikrát Tě pozdravujeme, tolikrát jsi políbena.«

Poměr mnichů a Panny Marie je někdy líčen s básnickou něhou: Německá balada 13. století vypravuje nám o studentu, jenž světa užíval, ale úctu k Panně Marii ve všech osudech životních si zachoval a denně pletl věnec z růží a květin i věnčil jím sochu bohorodičky v chrámě. Stal se později mnichem — neměl času denně věnec splétati — i modlil se denně 50krát »Zdrávas«. Stal se dokonce převorem kláštera. Byl krásný, jarní den. Louky a trávníky zelenaly se květinami a růžemi, ptáčkové se milovali, a milý slavík zpíval, že celý svět se ozýval. I vyjel si převor do krásné přírody — chtěl právě dnes zase uplésti věnec Panně Marii. Pomodlil se 50krát »Zdrávas«, nechal oře na kraji louky a šel po ní natrhat

květin. Tu přiblížili se tři loupežníci a chtěli ukrásti oře převorova. Náhle však spatřili, jak blíží se k nim krásná Paní

Diu war sô schoene und sô licht
ires antlüzzes angesiht
benam der sunnen iren schin.

Nad slunce krásnější byla její sličná tvář. Bližila se k převorovi, jim neviděna a svou sněhobílou rukou od úst vzala mu 50 růží, mezitím co on se modlil 50 Zdrávasů, na kotouč je připnula, věnec si dala na hlavu a zjevujíc se, usmála se vždy na převora, kdykoli zvěstoval pozdravení andělské — pak zmizela. Loupežníci činili pokání, aby se stali sluhy božími a sloužili nebeské královně:

»Und wolten Gotes knehte sin
und dienen der himelischen künigin.«

A v mnohých básních středověkých líčí se živými barvami zasnoubení Panny Marie s mnichem, vroucím jejím ctitelem.

A kdož by neznal vypravování o Abélardovi a Heloise, o vášnivé lásce mnicha a jeptišky, o hrozném utrpení dvou duší vroucně se milujících? Abélardovi, mnichu a filosofu, ve světě vědeckém již velmi proslulému, svěřil kanovník Fulbert výchovu neteře své Heloisy. Mezi oběma vyvinul se záhy poměr milostný, vášnivá láska. »Měli jsme jeden příbytek a brzy jedno srdce« — oba vstupují do kláštera, a dopisy obou milenců a manželů dýší vroucí, vášnivou láskou. Tak píše Heloisa: »I za bohoslužby, v okamžiku, kdy moditba má má býti vroucnější a čistější — jak hanbím se za to — poutají vznícené obrazy rozkoší našich tak ubohé srdce mé, že více těmito nedůstojnými věcmi v mysli se zaměstnávám nežli svatou modlitbou.« Heloisa přežila Abélarda a projevila přání, aby v hrobě jeho byla pohřbena. A když tělo její ukládali v hrob, tu prý kosti Abélardovy objaly tělo milenčino — aby s ním na věky byly spojeny. Působivý pendant k tomu, co jsme slyšeli o Alexiovi a Adriatice.

* *
*

Ale středověk měl také svou »otázku ženskou«, velmi palčivou, na niž národní hospodář K. Bücher upozornil. Počtem pohlaví ženské převyšovalo mužské měrou povážlivou, a v seznamech cechovních je nápadný počet vdov. V Norimberce prý na 1000 dorostlých mužů připadalo 1207 žen, v Basileji 1246, v Roztoku dokonce 1295. Proto byly ženy zaměstnávány v četných živnostech, zakládány pro ně zaopatřovací ústavy »domy bekyň nebo domy boží« — nadace

to zámožných občanů, kteří věnovali dům za příbytek pro jistý počet žen a určily často i renty a jiné příjmy k jejich výživě. Tak ve Frankfurtě bylo domů takových 57, které pojaly na 300 bekyň. Bekyně takové nalézáme i v Praze v XIII. až XV. století: náležejí jako terciárky k řeholi sv. Františka, živí se šitím, vyučováním dítek, ošetřováním nemocných a jinými bohumilými skutky.

Důležitým útočištěm ženám středověkým byly ovšem kláštery. Byla to vůbec sídla středověké kultury — vždyť dle nich chtěl Rabelais zakládati kláštery moderní (Thelemata s heslem »Fais ce que Tu voudras«) — a tím více ženám — v církvi jinak k mlčení a poslušnosti odsouzeným — naskytovala se v nich mimo kruhy šlechtické a bohaté rodiny měšťanské jediná příležitost, aby nabyly vyššího vzdělání. Ale právě ženy v klášterech byly vychovávány jednostranně ve smyslu ideálu křesťanského supranaturalismu: odumříti světu a znovu se naroditi nebi. Ovšem záhy právě křesťanské ženy vynikly nad muže »vroucností, zbožností, láskou ke Kristu, jenž sňal kletbu s pohlaví ženského«, jak prohlašuje sv. Chrysostom. I rhetor Libanios podivuje se, jaké ženy mají křesťané — ale přes tuto výši mravní vzdělání samo bylo na nízkém stupni. Slova starofrancouzské modlitby k Panně Marii

Femme je suis povrette et ancienne
ne rien ne sçays onques lettres ne leus

jsou projevem doby.

Toliko šlechtičny a zvláště dívky, jež životu klášternímu se chtěly věnovati, byly vskutku vychovávány. A tu přirozeně ženy, které v kláštěře zůstaly a vstoupily do řehole, měly příležitost nabýti vyššího vzdělání. Tak nalézáme mnohé jeptišky, jež vynikaly vzácnou znalostí a velikou učeností. Herras z Landsbergu nebo Hroswitha z Gandersheimu jsou takové příklady učených žen středověkých.

* *
*

Ve středověku žena nebyla považována za rovnocennou s mužem, žila v područí a nesamostatnosti. Jediným místem výchovným byl jí klášter — tam však nebyla vychovávána pro rodinu, život, svět, nýbrž pro nebe. Bytost ženská byla ve středověku jako by sklíčena a zakřiknuta, nemohla volně dýchati, snila, toužila, trpěla příkoří a útrapy, posměch i pohrdání a v mystickém zanícení oddávala se blouznivým vidinám o sladké, nekonečné a věčné blaže-

nosti nebeské a toužila po osvobození z tohoto slzavého údolí, z domu lži, jímž jí byl pozemský život. Žena ve středověku nemohla a nedovedla se uplatniti.

Bylo potřebí doby nové se změněnými poměry, aby ženě narostla křídla: renesance vrátila i ženu životu vezdejšímu, reformace povznesla život náboženský a uvedla ženu v chrám jako činitele rovnoprávného, hnutí osvícenské a moderní demokracie odstranily privilegia a prohlásily zrovnoprávnění ženy s mužem. A od počátku doby nové množí se spisy o potřebě vyššího vzdělání ženy. Probouzí se svědomí lidstva: nemá pravdu Rousseau, jenž viděl určení ženy v tom, aby se líbila muži a byla mu poddána, ale chápe se plně věštecký hlas Komenského, »že ženy rovněž lidé jsou, boží obraz jako my, účastnice milosti a království věku budoucího«.

Sporné otázky v nejstarších dějinách českých (do 11. stol.).

Píše Rudolf Novotný.

(Pokračování.)

Vznik pražského biskupství, této pro Čechy tak důležité instituce, sahá hlouběji do dějin, než se zpravidla klade. Sahá až do dob Boleslava I. Že literatura historická si všimla poměrně pozdě tohoto fakta dnes ještě některými autory popíraného, toho příčina leží v přílišném přeceňování kronikáře Kosmy. Stanovisko jeho k Boleslavovi I. měli jsme již několikráte příležitost konstatovati a víme, že jemu byl Boleslav I. pouhý bratrovrah, kterážto charakteristika vlekla se pak i pozdějšími pracemi historickými a přešla i do moderních prací. Křivdili bychom Boleslavovi I. velice, kdybychom jen takto stranicky chtěli chápati jeho historický význam. Že jsou tyto zprávy jistě tendenčně přibarveny, a že jich účel byl povýšení slávy ubitého Václava, to jasně plyne z toho, že Boleslav I. dal svůj souhlas ku přenesení těla Václavova do Prahy dne 4. března 932, jak jest to patrno ze zpráv Kristiánových, legendy Gumpoldovy, Crescente fide i t. zv. staroslovanské. Ale my máme pro obhájení Boleslava v tomto směru i jiný doklad.

Víme z Kosmy, že Boleslav I. — a jistě tu mocně působil příklad polského Měška, manžela Doubravčina — měl určitý plán pro vznik samostatného biskupství pražského. Víme o tom již po pečlivé studii Dobnerově o stycích papeže Jana XIII. s Boleslavem I., z nichž plyne, že Boleslav zcela seriosně se staral o samostatnou českou diecési, jak to dokazuje list téhož papeže jemu adresovaný. Že se pozdějšími studiemi dokázalo, že to jest falsum XI. stol. — a jest to hlavně zásluha Spangenbergova,[1] Bretholzova a Dvořákova[2] — to na věci nic nemění. Srovnáme-li dobu pon-

[1] Spangenberg, Die Gründung des Bistums Prag, HJB XXI.

[2] M. Dvořák, O listině pap. Jana XIII. v kronice Kosmově, VUSp. 1893.

tifikátu Jana XIII. (965—972) s dobou vlády Boleslava I. a dopřejeme-li postřehu slovům této listiny o Mladě, dceři Boleslavově, kterou Kosmas dává poslati do Říma, aby tam jménem otcovým jednala o tuto důležitou kulturní novotu, pak přiznáme i při falsu, dnes prokázaném, jakým listina Jana XIII. vskutku jest, průkaznost tvrzení, že Boleslav chtěl samostatné české církvi, a pak ho proti Kosmovi konečně také obhájíme.

Tedy z této listiny papeže Jana XIII. vyplývá, že Boleslav biskupství v Praze míti chtěl. Tato listina má sama celou literaturu. Již Pubitschka kolísal, je-li tato listina pravá. Ale autorita Palackého dovedla strhnouti skoro všecky tehdejší hlasy k sobě pro tvrzení, že tato listina jest pravá. A nebyl to ani Tomek ani Dudik, kteří se z vleku této tradice vymanili. Bylo třeba obětavého vystoupení Dvořákova, jenž dokázal, že formule, jež se v této listině objevují, nemohou rozhodně míti původ v papežské kanceláři X. stol., nýbrž že se tak vydávaly listiny teprve koncem XI. stol., což Spangenberg Dvořákovi potvrdil. Přirozeně že i Novotný má tuto listinu za podvrženou, ale to mu nepřekáží, aby mu toto falsum nebylo dokladem, že Boleslav o pražské biskupství vyjednával. Ovšem nevíme, jak Mlada v Římě pořídila, neboť provedení myšlenky nedočkal se ani Boleslav ani Jan XIII. Ba nedočkal se tohoto fakta ani nejhorlivější jeho zastance císař Ota I., který se tak přičiňoval o provedení plánu, že mohl Kalousek tvrditi, že Ota I., eventuálně biskup řezenský Wolfgang jsou původci t. zv. zakládací listiny biskupství pražského.

Chápeme, že vzniku samostatné české diecése bránili se ti, kdo se tím cítili ve svých právech dotčeni, biskupové řezenští. Sem spadá též svého času velice ostrá kontroversa, z d a Č e c h y n á l e ž e l y k d i e c é s i ř e z e n s k é. Prameny, jako Kristián, Gumpold a Otloh, zjišťují dosavadní závislost na Řezně téměř nesporně. Vyplývá tato závislost již z dávné události, kdy 14 českých vévod dalo se v Řezně pokřtíti r. 845. A bylo proto třeba radikálních kroků Oty I., by žádosti Boleslavově bylo vyhověno. Tím lze též vyložiti zdánlivě nepochopitelné průtahy se zřízením pražského biskupství, celou řadu formalit, jež bylo třeba vyříditi v letech 967—973, takže zatím tři osoby ve věci angažované zemřely. Přehnané jsou tu ovšem údaje Uhlirzovy,[1] který téměř všechny zásluhy o založení pražského biskupství přičítá Jindřichovi Bavorskému, rádci a oblíbenci Otovu, čím se ještě více do pozadí zatla-

[1] Uhlirz, Die Errichtung des Prager Bistums, MVGDB. XXXIX.

čuje domácí iniciativa k tomuto podniku. To dokázal Kalousek a Bretholz.

A hlavně se jedná o bezpečné zjištění chronologie tohoto skutku. Zpravidla se udává rok 973. Ale není to tak bezpečné. I tu jest již celá literatura. Všechny prameny jsou ve vleku Kosmově. Tento, a po něm anály hradištské, Neplach, Marignola i Pulkava mají rok 967 t. j. první počátky jednání ještě s Otou I., anály pražské rok 966. Teprve letopisy české 974, polské 974, 5, 80. Ale Novotný správně vykládá, že připustíme-li ještě, jak jest nesporno, účast Oty I. na celém podniku, pak nutno položiti událost tu do roku 973. Máme o tomto roce výbornou studii Bretholzovu,[1] která rovněž doporučuje rok 973. Víme totiž, že Ota I. zemřel v květnu r. 973, a že po jeho smrti byly ještě nějaké formální překážky, jež zavinily opoždění, ale věříme-li zprávám, že Ota II. sám se staral o nejmožnější urychlení celého podniku, pak musíme celou tuto událost omeziti koncem roku 973 a počátkem roku 974. To po studii Bretholzově jest dnes jisté, přesného data ovšem bohužel neznáme.

Bretholz ve své Geschichte Böhmens u. Mährens líčí zajímavě vznik pražského biskupství. Velká říše Boleslavova, jež si zjednala v poměru k říši německé tak význačné postavení, že ani Bretholz nemůže ho nepřiznati, potřebovala též střediska kulturního, jež mohlo býti ovšem jen v Praze. Situace byla pro realisaci myšlenky Boleslavovy s počátku příznivá. Ovšem velké překážky činily Bavory a to nejen čistě církevně organisačně, nýbrž též politicky. Autor zdůrazňuje, že Boleslav, jenž se již dávno zabýval touto myšlenkou, nemohl jí uskutečniti bez souhlasu nebo dokonce proti vůli Řezna, jehož biskup nebyl by dal přirozeně souhlas k jiné liturgii než latinské. Tuším, že jest zbytečný tento výklad, neboť tak prozíravý přece Boleslav byl, že věděl, že nelze opakovati pokusu z dob Metodových. A zejména jest upřílišené tvrzení, že bavorský vévoda nebyl by z politických důvodů připustil samostatnou církevní organisaci v Čechách. I to Boleslav věděl, a proto to byla jeho, možno říci, nepřiznaně římská politika, jež urychlila uskutečnění jeho plánu, ač tu bylo ještě mnoho překážek, jež musily býti odstraněny. To třeba míti na mysli, a pak se jistě ve zcela jiném světle jeví všechen průběh biskupské otázky v Čechách.

Osobu druhého pražského biskupa charakterisuje autor jako syna své doby. Byla to reforma clunyjská, jež na hloubavého ducha

[1] Bretholz, Mähren und das Reich Herzog Boleslavs II. AÖGBd. 82.

Vojtěchova hluboce zapůsobila na jeho italské cestě, z níž se nadšený tento zastance potřeby reformy této též ve vlasti vrátil se skalopevnou vůlí provésti ji též tam, kde jí bylo tolik třeba, v jeho nejbližším okolí. Při tom však jeho horlivost nepočítala se slabostí, do níž přirozeně upadla, jakmile přehlížela novost situace v zemi teprve nedávno pokřtěné a před krátkou dobou teprve jakž takž církevně organisované, a právě toto poznání uvrhlo Vojtěcha v moře nejistoty a zoufalství, z nichž ho vysvobodila tak dlouho žádaná smrt mučednická. Krásná tato partie knihy Bretholzovy dýše hlubokým porozuměním a patří k nejlepším stránkám knihy.

K nově založenému biskupství pojí se kontroversy pozdější doby jeho vývoje se týkající. Již druhý biskup Vojtěch není v tom ohledu osoba bezpečná.

Především se jedná o vymezení hranic mladé diecése na východě. To jest, patří-li Morava v době Vojtěchova episkopátu k pražskému biskupství. Již r. 976, kdy dlel první pražský biskup Dětmar v Mohuči, připomíná se vedle něho též biskup moravský. Kosmas ho zná dokonce jménem, slul Vracen. Co z toho plyne? Je možno z toho, že Morava tehdy byla zcela samostatná v ohledu církevní organisace a tedy i v ohledu politickém. Na první pohled se zdá, že jest tomu tak, ale nesmíme přeceňovati znění této zprávy. Víme, kde tento moravský biskup sídlil, jak dlouho provozoval svou duchovní praxi, kdy končí jeho episkopát? K těmto otázkám uvedená zpráva nepodává odpovědi. A mimo to jest podezřelé, že Kosmas jmenuje tohoto moravského biskupa pouze jednou. I neodporuje pravdě tvrzení, které vyslovil již Dudik, že tento moravský biskup jest zjev efemérní, že to jest jakýsi misionářský biskup, který má jen dočasný úřad a mizí, když ho již není třeba. Novotný dovolává se textu t. zv. listiny zakládací pražského biskupství z r. 1086, dle níž biskupství pražské od počátku zabíralo celé Čechy a Moravu. Takže, i když jsme ochotni poněkud modifikovati zprávy tohoto dokumentu, nechybíme, přiznáme-li, že biskup moravský z doby Dětmarovy žil jen pro dočasnou potřebu Moravy, a že episkopát Vojtěchův ho již nezná, ježto ho nepotřeboval. A možno s Novotným jíti dále, že hranice biskupství Vojtěchova na východě nebyly uzavřeny, že tedy možno k němu počítati též Moravu, ale určitě omezenou. Kryl by se pak tento způsob založení pražského biskupství s modalitami při jiných biskupstvích německých, jež zpravidla na východě byla otevřena, měla labilní hranice proti pohanům. Doklad pro to jest biskupství

magdeburské. Tedy biskup Vojtěch jest správcem okresu pravděpodobně velmi rozsáhlého.

Že hranice jeho diecése na východě byly otevřené, to dokazují jeho styky s Polskem, ale hlavně s Maďary, ještě pohany. Obzvláště tyto styky jsou však opět předmětem kontroversy. Víme, že Vojtěch patrně ze Slovenska moravského měl příležitost se přesvědčiti o neutěšených poměrech náboženských u Maďarů, že pokřtil syna maďarského Geysy Štěpána. Ale nedostává se přesnější chronologie. Již Palacký pochyboval vůbec o této maďarské činnosti Vojtěchově, ač ji připouštěl v prvních letech biskupova života. Po něm podědil tyto pochybnosti Voigt, nejlepší znatel doby Vojtěchovy; zejména naprosto popírá pokřtění Štěpánovo Vojtěchem a též jinak jeho styky s cizinou omezuje.

A tím dospěli jsme k letům 992—994, jež jsou velice důležitá pro dějiny historiografie české, neboť jsou to léta, k nimž se pojí boj o Kristiána.

Jde o toto. R. 1902 uveřejnil J. Pekař v VIII. roč. ČČH. studii, nadepsanou Nejstarší kronika česká. V ní dovozuje, že objevil nejstarší pramen historie české, legendu o sv. Ludmile a sv. Václavu, jejímž autorem jest Kristianus, řečený jindy Křišťan, syn Boleslava I. Dokázal, že pramen tento jest dílem X. stol., že jest nejen pouhou legendou, plnou zázraků a divů, jimiž jsou opředeny postavy Ludmilina a Václavova. Že jest zpracování nejstarších dějin českých od dob nejstarších do zavraždění sv. Václava, s cennými zprávami o slovanských apoštolech Metodovi a Konstantinovi.

Tím se Pekař opřel staršímu tvrzení literatury historické, hlavně dogmatickému, téměř nespornému tvrzení Dobrovského a Dobnera, kteří dokazovali, že legenda Kristiánova jest padělek až ze stol. XIV. Proti tak apodikticky znějícímu a takovými autoritami opřenému tvrzení neodvážil se nikdo z pozdějších autorů oponovati. A zdálo se vskutku, že mínění to jest neochvějné. Jest to zásluha Pekařova, že touto stagnací hnul. A činí tak opatrným postupem, který svědčí o chápání obtíží i extremit, v jichž okruh tím vstupuje. Konstatuje, že dosavadní vydání Kristiána jsou nedostatečná. Otištěna jest tato legenda ve Fontes rerum bohemicarum až ke konci I. dílu mezi a za ostatními legendami podřízeného významu podle prvotního vydání Balbínova v Epitome rerum bohemicarum, jakožto vydání s textem neúplným, opřeným o rukopis, chovaný v universitní knihovně pražské. Vypočítává všechny le-

gendy vůbec o Václavovi vydané, totiž t. zv. staroslovanskou Vostokovovu, latinskou Gumpoldovu z dob Oty II., italskou z kláštera montekassinského, legendu Crescente fide, jakož i legendy o sv. Ludmile, totiž slovanskou, Wattenbachovu, Menkenovu, Diffudente sole, všechny obsahem krátké a pro naše otázky neuspokojivé, a vyčítá též legendy o sv. Metodovi a Konstantinovi, totiž žití sv. Cyrila, žití sv. Metoda, bulharskou, italskou, Gaudericha z Veletri a moravskou. Pak přistupuje ke vnitřní kritice práce Kristiánovy. Z ní plyne, že autorem legendy jest mnich Kristián, příbuzný Vojtěchův. Jest to jeho bratranec, což vyplývá z prologu, kde ho oslovuje slovy »nepos carissime«, a Václava jmenuje svým strýcem. Kristián napsal život Václavův z podnětu Vojtěchova, prý mu biskup nařídil, aby napsal jen to, čeho se dověděl od něho, neb co on, biskup, slyšel od hodnověrných lidí. Ale Kristián ujal se úkolu toho s veškerou rozvahou, totiž tak, že se na všechno, co s osobami, jež měl líčiti, souviselo, ptal starců a nábožných lidí, aby tak modifikoval stará tvrzení o obou osobách často přehnaná, jak se objevovala v četných skládáních. Prosí též Vojtěcha, aby se modlitbami k sv. Václavu přimluvil za zdar díla, jehož nedostatečnost autor uznává se skromností sobě vlastní. Již z tohoto prologu vyplývá Pekařovi, že jest to dílo vskutku z X. stol., ježto v něm nenalézá anachronismů, které by se jistě musily objevovati v díle ze XIV. stol., kdy se poměry tolik změnily. A ježto prý nenajdeme v práci ani stopy, jež by svědčila o původu ze XIII. neb ze XIV. stol., můžeme býti jisti, že máme před očima dílo původní z X. stol., jak tomu chce prolog. Morava, k níž dospívá v líčení působení Metodova, byla dle slov autorových stíhána těžkými pohromami od té doby, kdy nad ní Metod vyslovil kletbu, až po dnešní dny. A tu jest doloženo Pekařem, že Morava ke konci X. stol. nepatřila k Čechám, což odporuje mínění Novotného, jak bylo výše vyloženo.

(Pokračování.)

K historickému rozboru patriotismu.

Napsal Robert Michels. Přeložil Dr. B. Foustka.

(Pokračování.)

Ještě daleko více příkladů vlastenecké nesnášelivosti nežli v dějinách umění výtvarných naskytá se v dějinách hudby. První vystoupení operních družin v Paříži 1752 roznítilo vášnivý spor mezi lullovci a sérieusy (les Sérieus), t. j. mezi přívrženci francouzské hudby, uraženými ve svých nejposvátnějších citech, a mezi posměšně zvanými buffonovci, t. j. Italy a Italům nakloněnými jednotlivci, kteří s počátku měli jen málo přívrženců a byli hájeni jedním Francouzem, jenž se rád vydával za cizince, a jedním nefrancouzem, jenž se rád vydával za Francouze, t. j. Rousseauem a Grimmem. Tento spor, jenž byl podložen sice také teoretickými otázkami, jemuž však přece vtisklo svou pečeť vzrušení vlastenecké, nabyl nejprudší podoby, dal podnět k shlukům lidu a ke rvačkám a skončil 1754 násilným odstraněním italských konkurentů z Francie.[20] Také rozhořčený boj, který Berlíňané zahájili proti Gasparu Spontinimu, jmenovanému r. 1820 generálním hudebním ředitelem jejich opery, boj, který vedl k neslýchaným scénám v operní budově při představení Dona Juana (1824), měl vlastenecké motivy: závist a nenávist vůči cizincům.[21] Právě tak oposice německých hudebníků proti skladateli Rolanda Leoncavallovi, jakož i opětovaná hnutí proti hudebním soudruhům italským, usedlým v Paříži, náleží v hlavních rysech v obor, jehož jsme se tu dotkli.

* *
*

Ve Francii počal se po ukončení náboženských sporů pojem vlasti řídit znakem, podnes v mnoha zemích jediné rozhodujícím: řečí. Když Jindřich IV. roku 1601 přijímal vyslance právě získa-

[20] Rousseau, Confessions, Paříž 1868, Garnier, str. 338 nn.

[21] Philipp Spitta, Spontini in Berlin. Deutsche Rundschau, XVIII. roč., seš. 6., str. 384 nn. (1891).

ných krajin La Bresse a Pays de Gers, pravil jim: Il était raisonnable que puisque vous parlez naturellement français, vous fuissez sujets à un Roy de France. Je veux bien que la langue espagnole demeure à l'Espagnol, et l'allemand à l'Allemand, mais toute la françoise doibt estre à moy.[22] (Byl rozumný důvod pro vás, abyste se stali poddanými krále Francie, poněvadž přirozenou vaší řečí jest jazyk francouzský. Chci věru, aby jazyk španělský byl domovem ve Španělsku a německý v Německu. Ale celá oblast jazyka francouzského má náležeti mně.) To byl zcela jasný nárok na celé jazykové území francouzské pro francouzskou monarchii a zároveň ovšem zcela rozumný návrh na mezinárodní trvalé dorozumění tím, že by se země rozdělily na základě jazykového znaku vlasti.

V žádné době se ve Francii nemluvilo tak málo o vlasti a o národu, jako v slavném věku Ludvíka XIV. Filosofičtí spisovatelé té doby, kteří dovedli něco říci o všech poměrech života lidského a života skupinového, nepokoušeli se o výklad pojmu vlasti; ba nezavadili ani o existenci citu vlasteneckého. Ani u La Bruyèra ani u La Rochefoucaulda nenaskytá se sebe menší zmínka o vlasti. To vše nelze ovšem vykládat jako důkaz, že by zde běželo o nějaký stav bezotčinství. Nemluvilo se o vlasti, ale počalo se pro ni jednat. Žádné období neznamenalo pro Francii tolik a nesetmelilo francouzství tak těsně k sobě jako století Ludvíka XIV., »Siècle de Louis XIV«. Vytvořilo francouzskou národní hrdost, ba i, poprvé v dějinách, národní obětovnost: 1709, když za tísně a hospodářských následků španělské války následnické král a šlechta poslali svá stříbrná nářadí do mincovny a všechny třídy národa si uložily uskrovnění v jídle, aby mohly být vyprázdněné státní pokladny opět naplněny.[23]

Poklad upomínek ze zlatého toho věku položil základ k fondu pospolitého cítění, jenž se dědil až do pozdějších generací. Ovšem se pojem vlasti ve věku Ludvíka XIV. pro lid redukuje na povinnost lásky k dynastickému státu nebo prostě k dynastii. Království učinilo národ mužným. Ale národ spatřoval své středisko v králi. Jedno bez druhého nebylo myslitelné. Proto v tomto věku všecko má své východisko v pojmu králství. Na místě o spoluobčanech mluvilo se o »poddaných našeho krále«. Když se kdysi ptali maršálka Villarse, jenž proslul pro velké kontribuce, které ukládal

[22] Albert Sorel, De l'Origine des Traditions nationales de la Politique Exterieure avant la Révolution Française (v Compte-rendus de l'Académie des Sciences Morales et Politiques, 1812, str. 34, Paříž, Picard).

[23] Voltaire, Siècle de Louis XIV, str. 230.

v zemi nepřátelské, proč se neúčastní spekulací geniálního peněžníka skotského Johna Lawa, jež málem že ruinovaly francouzský národ, odpověděl, že jistě je přítelem peněžitého zisku, ale že má rád jenom l'argent des Ennemis du Roy et non pas celui de ses sujets[24] (peníze nepřátel králových a nikoli peníze jeho poddaných). Přirozené vztahy pospolitosti k ostatním členům národa byly chápány jen přes okliku společných vztahů k hlavě státu.

Ale monarchie sama byla národní v mravech a obyčejích. Ludvík XIV. měl již tolik smyslu pro národní důstojnost, že vůči svým důvěrníkům časté střídání vlasti, jehož se dopouštěl maršál Schomberg, pociťoval se zřejmým odsuzováním jako »velmi zvláštní« (bien extraordinaire).[25] Od cizích princezen, které se provdaly do královského domu, požadovalo se úplné národní přizpůsobení. Až dosud směly královny francouzské zůstati Italkami. Po Richelieuovi musily se francouzské královny státi Francouzkami, byť i byly rodem Španělky a ještě při svém příchodu nebyly mocny jazyka francouzského.[26] Francouzští králové byli si s Ludvíkem XIV. vědomi povinnosti neztrácet vnitřní souvislosti s národem a národu se přizpůsobovati. Les peuples, d'un autre côté se plaisent au spectacle, où au fond on a toujours pour but de leur plaire; et tous nos sujets, en général, sont ravis de voir que nous aimons ce qu'ils aiment, ou à quoi ils réussissent le mieux. Par là nous tentons leur esprit et leur coeur, quelque fois plus fortement peut-être, que par

[24] Mémoires du Duc de Villars, Pair de France etc. à la Haye 1736, sv. III. str. 227.

[25] Nouveaux Mémoires de Daugeau, éd. par P.-E.-Lémontey; Essai sur l'Etablissement Monarchique de Louis XIV, Paris 1818, Déterville, str. 42.

[26] Madame de Motteville vypravuje o této dojemné rozmluvě, která se udála 1660 mezi králem Filipem IV. španělským a jeho sestrou Anne d'Autriche, královnou francouzskou, kteří se neviděli po 45 let: »La reine lui dit encore, sur le chapitre de la guerre: Yo creo que me perdonara Vuestra Majestad de aver sido tan buena Francesa: yo lo devia al Rey mi hijo, y a la Francia.« »Bien lo estimo en Vuestra Majestad, lui répondit le roi d'Espagne . . . tambien lo a hecho la Reina mia mujer, que siendo Francesa, no tenia en el alma sino los interesses de mi reinos, y el deses de contentarme.« »Ještě toto mu pravila královna, když byla řeč o válce: Domnívám se, že mi Vaše Veličenstvo promine, že jsem se stala tak dobrou Francouzkou: byla jsem to povinna králi, svému synu, i Francii.« »Velmi si toho vážím u Vašeho Veličenstva — odpověděl jí král španělský — totéž učinila královna má manželka, jež ač Francouzka, měla v duši své jen zájem mých království a touhu uspokojit mne.« (Madame de Motteville, Mémoires. Výtah v Le Mariage de Louis XIV par Mad. de Motteville, Paříž, Gautier, str. 37.)

les récompenses et les bienfaits.[27] (Národové s druhé strany si libují v divadle, kde v pozadí vždy je cílem líbit se jim; a všichni naši poddaní vůbec s potěšením vidí, že my milujeme, co oni milují nebo při čem se jim nejlépe daří. Tím zkoušíme jejich ducha a jejich srdce často snad silněji nežli odměnami a dobrodiním.) Tak srostl stát a obyvatelstvo v mocný celek, a to posílilo velmi silně postavení Francie vůči ostatním státům na pevnině. V rakouských státech byli obyvatelé, ve Francii byl národ.[28]

Tento vývoj nezůstal ovšem bez přerušení, ba upadal zpět i v konfesijní chorobu. Po odvolání ediktu nantského, na jehož základě se 400.000 Francouzů vzdálilo z vlasti, přicházeli v proudech kalvínští uprchlíci francouzští, les réfugiés, do vojsk protivníků Ludvíka XIV., jejich krále, aby po boku svých souvěrců, ba i po boku cizích katolíků bojovali proti svým katolickým krajanům. Holanďané, Angličané, katoličtí Piemonťané vytvořili celé francouzské pluky, sestavené z Hugenotů, a spotřebovali je v boji proti Francii.[29] Ve všech válkách proti Ludvíkovi XIV., jak ve válce augsburské unie, tak ve válce o španělskou posloupnost, bojovali francouzští Hugenoti v prvé řadě a s obzvláštním nadšením ve vojskách spojenců proti své vlasti. V bitvě u Neerwinden 1693, kde stál princ Vilém III. Oranský v čele pluku z nich utvořeného a markýzem de Ruvigny vedeného, bylo by se jim málem podařilo uvésti francouzské kolony v kolísání a zmařiti vítězství vévody Lucemburského.[30] Po dobytí města Lille 1708 byli to oni, kdož vnikali do srdce Francie a podnikli pošetilý útok u mostu sèvresského, při němž mínili, že zajali dauphina.[31] V bitvě u Höchstädtu rovněž jako ve Španělsku u Almansy bojovali francouzští Hugenoti proti Francii.[32]

Že jejich jednání znamenalo porušení vlastenecké solidarity, cítilo se jenom instinktivně. Voltaire na jednom místě míní, že francouzští protestanti bojovali proti své vlasti, ale připojuje k tomu na omluvu, že je jezuité donutili, aby ji nenáviděli.[33] U Al-

[27] Mémoires de Louis XIV pour l'Instruction du Dauphin. Editès par Charles Dreyss. Paříž 1860, Vidica, sv. 1. II., str. 560 nn.

[28] Mémoires du Prince de Savoie écrits par lui-même [apokryf], Weimar, 1809, Au bureau d'Industrie, str. 129.

[29] Voltaire, Siècle de Louis XIV, na uv. m. str. 419.

[30] Tamže, str. 157.

[31] Tamže, str. 228.

[32] Tamže, str. 425.

[33] Tamže, str. 157.

mansy nedávali si oni réfugiés a královské čety navzájem žádného pardonu, což ovšem lze do značné míry uvést na náboženskou rozhořčenost.

V Německu vznikl kolem poloviny 18. století nový druh vlastenectví v Prusku. Bylo to výslovné vědomí státní sounáležitosti bez všelikého etnického základu. Prusství není žádnou raçovou jednotou, třebas se dály ojedinělé pokusy tak je vylíčit. Spíše již k jeho vzniku přispěla náboženská přesvědčení.[34] Bismarck praví: Otázka národnosti byla tenkrát více v pozadí. Pruský stát si přisvojil nové polské poddané se stejnou, ne-li s větší ochotou jako pruské, když-tě to byli jen poddaní.[35] Na Bedřichovi II. nebylo zajisté nic německého. Ani smýšlení ani literární činnost, neboť jako spisovatel náleží beze vší pochyby mezi Francouze; ani jeho záliby — jeho přátelé, osoby, s nimiž pěstoval styky, byli Francouzi a Italové. Ale co ještě mimo Prusko v středním a severním Německu cítilo německy, to vše mu jásalo vstříc, poněvadž to od staletí byl jediný Němec, jenž uměl metodicky vítěziti a získati si i v cizině vážené jméno.

Při tom nesešlo mnoho na tom, že Bedřich dobyl svých nejznamenitějších vítězství nad mocí, jež také ještě byla převahou německá, nad Rakouskem, a že i sama německá říše jako celek mu vyhlásila válku a vyslala proti němu vojska. Do takových jemnůstek se nevycvičený dosud elementární citový smysl tehdejších německých bardů ještě nepouštěl. Nejmohutnějším výsledkem Bedři-

---

[34] Jak málo myšlenka pruská byla myšlenkou raçovou, vyplývá přesvědčivě právě z vývodů těch, kdož tvrdí opak. Je třeba jen čísti článek Houstona Stewarta Chamberlaina v příloze k Tägliche Rundschau z 18. ledna 1901 (Jubileum královské pruské hodnosti). Tento článek je emfaticky nadepsán: »Die preussische Rasse«. Praví se v něm však potom: »Prvý základ pruského národa byl dán smíšením, a soustavné přizývání jadrných přistěhovalců z ciziny bylo dlouhou dobu moudrou politikou hohenzollernskou.« A dále: »Velcí Hohenzollernové byli lidé neučení. Přes to měli vzhledem k raçe nepojatelný pud: věděli totiž dobře jednu věc: kdo je protestant, ten je čistému Germánovi jistě příbuzný, ten »patří k nám«, ať si přichází odkudkoli. A proto byli protestanté zapuzení z rozmanitých zemí v Prusku vítáni.« Je nesnadno pochopit, jak z tak správně líčených fakt mohou být odvozovány tak zcela nesmyslné důsledky. Při utváření prusství projevil se právě zákon zpětné působnosti, jejž jsme v textu vyložili, že totiž náboženský cit solidarity u národů byl silnější nežli etnický.

[35] Otto Fürst von Bismarck, Gedanken und Erinnerungen, Stuttgart 1898. Lotta, sv. I., str. 271.

chových triumfů na bojištích sedmileté války byl tedy vznik vlastenectví v Prusku.[36]

*

Již za života Ludvíka XIV. samého, ba na jeho samém dvoře vyvinuly se mezitím zárodky ideje vlasti, rozdílné od všech dosud nastíněných idei. Učený biskup z Cambrai, Fénélon, počal s velkým důrazem rozlišovati mezi dvěma pojmy: L e r o i a l a p a t r i e (králem a vlastí). V rekonstruovaném dialogu mezi umírajícím rytířem Bayardem a vrchním velitelem španělsko-německé armády v Italii, Francouzem Connétablem de Bourbon, vkládá rytíři (který prudce kárá odpadnutí Francouzů od francouzské věci, jehož výčitky však Connétable se pokoušel odmítnout tím, že prý král jej urazil a že tedy má právo pomstit se) tato slova v ústa: Si le Roi ne méritait pas des égards, la France entière les méritaits.[37] (Jestliže král nezasluhoval ohledů, Francie celá jich zasluhovala.) To bylo ostré zřeknutí se práva na bezotčinství, na něž velmožové činili nároky, a zřejmé prolomení obyčejného názoru, jenž ztotožňoval knížete a národ.

V Anglii obdržel národní patriotism hned při svém vzniku příchut konstituční. Již Angličan sedmnáctého století byl hrd na svou vlast a na svou svobodu, nebo na svou vlast, poněvadž byla svobodná, t. j. poněvadž svým občanům popřávala svobodu. Parlamentní konstitucionalism prosvítá z projevů národního uvědomění v prvých stoletích po období renesančním. Roku 1734 vytvořil didaktický básník James Thomson později Thomasem Augustinem Arnem komponovanou mohutnou národní píseň: Rule Britannia, v níž se dí (v sloce 2. a 3.):

The nations not so blest as thee
Must in their turns to tyrants fall;
While thou shalt flourish great and free,
The dread and envy of them all.
Rule Britannia, Britannia rule the waves,
Britons never, never, never will be slaves.

The haughty tyrants ne'er shall tame,
All their attempts to bend thee down
Will but arouse thy generous flame;
But work their woe, and thy renown.
Rule Britannia . . .[38]

[36] Srovn. Joh. Wilh. v. Archenholtz, Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland. Lipsko (Reclam, sv. II., str. 165).

[37] Fénelon, Nouveaux Dialogues des Morts. Composés pour l'Éducation d'un Prince. Amsterodam 1719, Westeins, sv. II. str. 44—45.

[38] Ausländischer Liederschatz, herausg. von H. O. Lange, Lipsko, Peters, str. 34—35.

V těchto verších, které se brzy staly národní hymnou, vystupuje vlastenectví takřka vnitř i zevně, jak se slušelo na národ, u něhož osobní svoboda každého jednotlivce byla již za ministerstva Shaftesburyho 1679 aktem Habeas Corpus slavnostně stvrzena a zpečetěna. Tento rys anglické lásky k vlasti, již více dovnitř směřující, vystupuje také u jednoho z nejvýznamnějších britských státníků, jenž v značně rozsáhlém rozboru zkoumal nejen pojem, nýbrž užíval již i názvu patriotism. Je to lord John Bolingbroke, jenž napsal 1735 svoje »Lettres on the Spirit of Patriotism«. V nich vymezil nejprve povinnosti vlasteneckého krále (patriot King), zcela nový to název, jenž směle spojil dva až dosud zcela od sebe oddělené pojmy. Bolingbroke klade otázku: co jest opravdu vlastenecký král? A odpovídá: Smrtelník, jenž se poctivě po celý život vynasnažuje sloužiti ochraně dobra.[39] Král má být bičem všeho špatného a strážcem veřejných svobod (Guardian of the public liberties). Ještě typičtější jsou slova, jež Bolingbroke praví o vlasteneckých povinnostech politických stran: toryové mají povinnost trvající řád hájiti, whigové jej napadati.[40] Existuje tedy vlastenecká povinnost opposice. Zde máme, pokud víme, poprvé v dějinách pojmu vlasti jasný vhled v jeho sociální a politickou podmíněnost. Zajisté, vlast jest jedna a táž: old England. Ale způsobů, jak jí sloužit, je více, a o jejich výběru rozhoduje temperament a přesvědčení. Ještě více: láska k vlasti nevylučuje ani takových prostředků a způsobů, jež se navzájem vylučují. Logický závěr Bolingbrokových úvah směřuje nezvratně k tomu, že jediným základem vlastenectví jakožto hnutí záleží v čisté a dobré vůli občanů. Vlastenecký jest, kdo chce dobro vlasti — jistě srozumitelná poučka, k níž proniknout ovšem ani období reformace ani období absolutismu svou povahou nebylo schopno, a jež mohla vyrůsti jenom na půdě pokojných debat úctyhodné vlády parlamentní.

Počátkem osmnáctého století počíná takto státně ustálené a dogmatickým rázem se nesoucí vlastenectví prožívati mocnou vnitropolitickou přeměnu. Ta vycházela z dějinně filosofických úvah a stupňovala se v postupu ústavních bojů až k úplnému přelomu uvnitř národů, z nichž každý se jeví jako v době náboženských zmatků rozpolcen na dvě části. Její prvý akt — teoreticky pozorován — byl ovšem odstředivý a vlastitvorný.

[39] Lord Bolingbroke, Lettres sur l'Esprit du Patriotisme. Edinbourg 1751, str. 22.

[40] Tamže, str. 54.

Francouzská Revoluce odstranila vnější rozdíly stavovské. Vytvořila tak právně a politicky rovný národ: vlast, která všem svým synům přiznává stejná práva a proto také může žádat od všech synů stejnou lásku. Nelze přehlédnouti, kolik podnětů z této zásady čerpala moderní myšlenka vlastenecká.

Francouzská Revoluce zpečeťuje podstatu francouzského národa. Politicky tím, že pojem »sujet« (poddaný) nahradila pojmem »citoyen« (občan). Správně-politicky tím, že odstranila staré provincie s jejich zvláštními právy a na jejich místo zavedla departmenty s ústřední vládou v Paříži. Hospodářsko-politicky tím, že byly zrušeny celní hranice a výsady a vytvořeno velké jednotné celní území, jež povzneslo hospodářské vědomí společenské vůči cizině.

Předrevoluční Francie vnášela do pojmu národa a tudíž do pojmu vlastenectví pořád ještě původní místní ráz, v němž jsme poznali charakteristický rys středověkého vlastenectví městského. Ještě Voltaire ukazuje na to, jak chabá je láska k celé vlasti naproti vlastenectví místnímu nebo provinciálnímu. Praví: Plus cette patrie devient grande, moins on l'aime, car l'amour partagé s'affaiblit. Il est impossible d'aimer tendrement une famille trop nombreuse qu'on connait à peine.[41] Tento výměr je jistě založen na bystrém psychologickém pozorování. Také dnes ještě je vlastenectví Černohorců jistě jednotnější a hlubší nežli vlastenectví průměrného Rusa. Ale v ústech muže náležejícího velikému národu předpokládá tato věta přece nezcela dosud upevněný státní útvar.

Před r. 1789 mluvilo se ještě o národě bretonském, auvergnském, daufinském. Po r. 1789 byl prostě již jen národ francouzský, nation française. Heslo konstitucionalistů znělo: La Nation, La Loi, Le Roi (Národ, Zákon, Král). Francie byla jediná a nedělitelná, une et indivisible. Antika opět obživla a s ní smysl pro antickou státní velikost a lásku k vlasti. Slovo »patriote« (vlastenec) bylo oblíbeným slovem všech publicistů, básníků a myslitelů francouzských.

Zatím však slovo »patriote« stalo se brzo souznačným s člověkem svobodně smýšlejícím. Národ byl souhrnem lidí svobodně smýšlejících, vlast zemí, ve které obývali. R. 1766 stěžoval si Ludvík

[41] »Čím větší se stává tato vlast, tím méně je milována, neboť láska rozdělená se oslabuje. Není možno milovat vroucně rodinu příliš četnou, kterou člověk sotva zná.« Voltaire, Dictionnaire Philosophique. Paříž, Flammarion, str. 284.

XV. na to, že se chce »národ« oddělovat od monarchy.[42] Zvlášť když ve spisech encyklopedistů bylo slova »patriote« velmi hojně užíváno, jako u Abbého de Saint-Pierre, u d'Argensona. Vždy má smysl: přítel reformy. Turgot a Necker byli »des ministres patriotes«. Užívání slova v tomto smyslu bylo zcela běžné. Přívrženci trvajícího řádu před francouzskou revolucí varovali se nazývat se patrioty. Naproti tomu jejich protivníci nejen sebe samy tak nazývali, ale byli i od nich tak nazýváni. C'est un patriote forcené (to jest ztřeštěný vlastenec) jest výraz, jenž se často naskytá ve spisech a řečech prvých dvou stavů, když mluví o Mirabeauovi nebo o podobných přátelích konstituce. Slovo i význam jeho zapustily kořeny také v sousedních zemích Francie. Když v Holandsku 1787 strana republikánská chopila se zbraní proti Stadhouderovi, napsala na svůj prapor heslo: Pro Patria et Libertate (Za vlast a svobodu). Její přívrženci sami zvali se vlastenci, patrioty. Ještě dnes zaznamenávají holandské dějiny ono hnutí jako Patrioten-Revolutie. Carovi Alexandrovi I. ruskému potřeboval být nějaký důstojník jen označen jako vlastenec, aby u něho upadl v nemilost a byl poslán na Kavkaz.[43] Guizot chválí jednou v době restaurace politického protivníka, nazývaje ho »un homme du côté gauche de la France, un patriote« (člověkem z francouzské levice, vlastencem).[44] Radikální a vlastenecký byly dva výrazy pro jednu a touž myšlenku.

V druhém období doby revoluční ovládl vlastenec politickou situaci a stal se tak přívržencem existujícího tehdy řádu. Na vrcholu doby revoluční, v době hrůzy, musilo slovo patriota nabýt také významu strašného. Vskutku zpíval lid pařížský při popravách na Place de la Révolution kruté verše:

»Pour un patriote, ô gué,
C'est un jour de fête!
Le Peuple était fatigué
De courber la tête;
Il vient de la relever,
Les Aristos vont sauter!
Pour un patriote, ô gué,
C'est un jour de fête!

Pour un patriote, ô gué,
C'est un jour de fête!
Samson n'est pas fatigué
De couper les têtes.
Près de lui, chaque matin,
Nous buvons à Guillotin!
Pour un patriote, ô gué,
C'est un jour de fête!«[45]

[42] Dle Emila Bourgeoise v Libres Entretiens, na uv. m. str. 56.

[43] Don Juan van Halen, Mémoires. Sv. II. Récit de la campagne en Caucase, sous Vermolow, en 1819 et 1820. Paříž 1827, Renouard, str. 66.

[44] F. Guizot, Du Gouvernement de la France sous la Restauration et du Ministère Actuel, 3. vyd. 1820, Paříž, l'Advocat, str. 25.

[45] Chansons Populaires et Nationaux de France, harm. pas Sandré. Paříž, Choudeus, str. 28.

Kdo chtěl ústavu rušit, nebo jen přišel v podezření takového úmyslu, byl pokládán za nepřítele vlasti a tak i za zralého pro katovu sekeru. Proto právě byla to radost pro takového »patriotu« vidět stínat takové hlavy.

Láska k vlasti měla u francouzských republikánů vedle základu vnitropolitického také ovšem základ materialistický. Sedláci, kteří v celých tlupách spěchali k vojsku a bili se s bersekerskou zuřivostí, bojovali v nejvlastnějším slova smyslu »pro domo«, za svůj dům, pro svůj domov. Byli s vlastí v nové její podobě vnitřně i zevně sloučeni. Národní shromáždění zabavilo a prodalo statky církve a emigrantů. Sedláci měli z tohoto prodeje, jenž se dál částečně za babku, neobyčejně značný prospěch. Tak byli mnozí za své nové bohatství zavázáni revoluci. Vítězství však spojenců a jejich legitimistických přátel by bylo učinilo onen kup neplatným a bylo by majetek vrátilo původním vlastníkům, duchovenstvu a šlechtě. Vítězství »vlasti« znamenalo tedy pro sedláky udržení toho, co získali, porážka však hospodářskou zkázu. Není tedy divu, že vlastenectví sedláků bylo bezmezné. Allons, enfants de la Patrie!

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

PO SLAVNOSTECH HUSOVÝCH.

Letošní památka Husova stala se pražskému pěveckému spolku »Hlaholu« podnětem ku práci neobyčejně záslužné, cenné, v pravdě průkopnické v zanedbaném dosud oboru historie zpěvu náboženského v Čechách.

Každý znatel historie reformační věděl, že v tomto hnuti byla zpěvní stránka důležitou složkou a hybným činitelem, ale podivným způsobem nikoho dlouho nenapadlo vyzkoušeti účinnost náboženského zpěvu praktickým pokusem. Na programu zpěváckých spolků byla husitská válečná hymna »Kdož jste boží bojovníci« a zpívala se někdy o slavnostech Husových, ale v úpravě tak moderní a tak málo slohové, že sice účinkovala jako kuriosita, ale neprostředkovala toho mohutného dojmu, jejž jsme byli zvykli s ní spojovat v historii. V evangelických kostelích se dosti často zpívala Klimenta Bosáka píseň »Král věčný nás poželnej« a »Otče náš, milý Pane«, méně často Husova »Jezu Kriste, štědrý kněže« — a to bylo snad všecko. Až do začátku 20. století ležely poklady husitské a vůbec staré náboženské písně zahrabány a nezužitkovány, ano i netušeny. Teprve prof. Zdeněk Nejedlý sáhl po kancionálu zvaném Jistebnický asi z roku 1430, který byl jakýmsi společným uznaným zpěvníkem Husitů, a kam sáhl, tam nacházel pravá zlatá zrnka. O jeho velkých historických dvou dílech jsme se již zmínili, když jsme registrovali přípravy na 6. červenec a referovali o koncertě »Hlaholu« tehdy teprve chystaném. Prof. Nejedlý vykonal velkou a cennou práci vědeckou, objevil hudební poklady minulosti a učinil je dostupnými. Ale »Hlahol« ty poklady teprve uvedl ve známost, vykonal pro ně práci propagační. Jest jistě zásluhou sbormistra Křičky, že se »Hlahol« této činnosti věnoval. Podnět se ujal, po »Hlaholu« zpíval husitské a jiné staré písně »Spolek pro pěstování protestantské hudby« v Praze, a již i leckde po venkově byl zpíván výběr husitských písní, ovšem užší, a beze vší pochyby budou písně tyto pěstovány dál. »Hlahol« sám již několikrát opakoval svůj historický koncert vždy s novými čísly. Úspěch má vždy velký, ale účast nebývá taková, jaké by bylo lze čekati. Příčinou toho jest beze vší pochyby pouhý předsudek a mechanická zvyklost na hudbu moderní a módní.

Nevěřím, že by člověk opravdu hudební neměl hluboký dojem, originální požitek z těchto starých zvláštních melodií. Vím o lidech, kteří dávno nezažili něco tak bezprostředně vzrušujícího a jímajícího jako právě pod zvuky těch starých, naivních písní. Je jistě pravda, co o nich napsal sbormistr Spolku pro pěstování protestantské hudby v rozboru programu na »večer duchovní hudby« dne 4. července v evang. chrámu u Salvátora: »Jejich písně... mají sugestivní sílu, vroucnost a vášeň výrazu, plynoucí z pevného přesvědčení.« O tom se na sobě může přesvědčiti každý vnímavý posluchač. My dnes jsme zvyklí na zpěv jiného druhu a slohu, nemohli bychom zpívati tak jako zpívali Husité, ale dojmu jejich zpěvu podléháme neodolatelně.

Počin »Hlaholu« je velmi šťastný. Jsem pevně přesvědčen, že husitské zpěvy budou po válce za normálních dob pevnou a stálou složkou našich Husových oslav i po venkově a budou znamenati skutečné jich obohacení. Dokonce by stálo za pokus uvésti některé z těchto písní do praktického užívání při evangelické bohoslužbě. Působily by s počátku jistě nezvykle, ale jsou tak výrazné, svérázné, české, jak kdesi bylo napsáno, nenapodobitelné ve své českosti, že již proto by zaslouhovaly více pozornosti než běžné melodie často cizího původu. Dnešní duchovní píseň v Čechách není vyrostlá z této ryze české půdy. Je veliká škoda, že i na tomto poli byl vývoj organický násilně přerušen jako na poli náboženském vůbec. Vím, že návrat ani zde není možný prostě mechanickým převzetím toho, co kdysi žilo, ale přestalo přirozeně růsti, a dnes nemá na čem se uchytit. Ale budoucí umělá česká duchovní píseň by měla navázati na kořeny husitské a pokračovati v tomto slohu zpěvu. Z toho, co jsme slyšeli na písňovém koncertu »Hlaholu« a »Spolku pro pěstování protestantské hudby«, je patrno, že duchovní zpěv čím prostší, tím je účinnější. Slýchali jsme jistě všichni válečnou píseň »Kdo jste boží bojovníci« v úpravě pro sbor mužský nebo smíšený a třeba zazpívaný krásně, velebně, ale koncert »Hlaholu« nás přesvědčil, že žádná umělá úprava se nevyrovná prosté mohutnosti jednohlasého zpěvu hlasů mužských a ženských. — I po té stránce jest počin »Hlaholu« záslužný, že opravil a k původní formě navrátil melodie zrovna této válečné písně a některých jiných, jako známé Husovy »Jezu Kriste, štědrý kněže«. Tato původní forma by měla teď zdomácnět. I v tom nás obohatila památka Husova letošní. —

Ze slavností pražských dnes se zmíníme o Husově oslavě pořádané universitou dne 5. července v aule.

Někoho tu poněkud zarazila ta maličkost v oznámení schůze, že se pořádá na paměť pětistého výročí s m r t i rektora M. J. Husi. Na někoho to prý činilo dojem, jakoby universita se vyhybala bližšímu označení té smrti, jakožto smrti mučednické, upálení. Ale snad to nemusí býti tak. Snad může universita předpokládat, že takového označení není třeba a zvláště letos. Jsou sic jistě věci, které nemohou býti dosti často opakovány, ale není zase potřebí ve všem hned spatřovati úmysl postranní. Schůze sama byla velice slavnostní, důstojná, krásná, účast se strany profesorů, studentů, jiných posluchačů opravdu representační, slavnostní řeč prof. Novotného skutečně hodná svého velkého předmětu. Vydal ji

ve skvělé úpravě akademický senát c. k. české university Karlo-Ferdinandovy pod názvem »Rektor pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby.« Prof. Novotný má klidný, věcný, ale ne chladný způsob mluvy i písemného podání. Celá práce je solidně založena a spolehlivě podepřena vlastním badáním a proniknuta osobním porozuměním. Vystihuje význam Husův — je potřebí to výslovně uvésti — »v jeho odepření slepé poslušnosti autoritě v tu chvíli nejvyšší, v jeho odmítnutí odvolati bez poučení, i když takového odvolání žádá autorita v tu chvíli nejvyšší«. Nepokládá za náhodu, co propůjčuje Husovi tohoto významu, ani nevidí vysvětlení všeho v »okolnostech«, nýbrž »význam ten je podmíněn vším tím, co předcházelo, vyrůstá neodolatelně a neoddělitelně z veškeré předcházející činnosti Husovy, není získán nahodilým seskupením vnějších podmínek, nýbrž veškerou životní prací Husovou«. »Jiný konec nebyl možný, měl-li Hus zůstati Husem. To, co charakterisuje celý život Husův, ona shoda mezi teorií a praxí, jeho smrti dodává potvrzení a posvěcení.« Prof. Novotný se staví do řad těch, kteří soudí, že Hus »proti autoritě koncilu nepostavil p ř í m o vlastního rozumu, nýbrž žádal poučení z Písma, nad autoritu lidskou, třeba nejvyšší, kladl autoritu božskou«, při čemž »za požadavkem Písma hlásí se, třeba nesměle, i požadavek jeho výkladu«. »Konec konců a v podstatě neběží přece o nic jiného, než o to, aby bylo dovoleno učenou metodou jednati o otázkách nejtěžších, aby směl, kdo k odchylnému mínění dospěl, také k rozhovoru je předložiti.« Zvláště důležité je místo, kde prof. Novotný podrobněji jednaje o jednotlivých složkách významu Husova praví: »Víme také, že jako Hus bez toho všeho — totiž práce literární, filologické, pravopisné, celkem řečeno národní — nebyl by Husem, tak se Husem nestal j e n o m tím, že vedle všeho toho a nad to všechno nutno vzíti v počet i Husovo úsilí náboženssko-mravní, tím spíše, že také všecko jeho snažení národní tímto úsilím náboženským jest podloženo, z něho neodolatelně vyplývá, bez něho není myslitelné. Jeho rozsáhlá činnost literární... tak horlivě také jazykem národním pěstovaná, jsouc přímým výsledkem a pokračováním jeho horlivé činnosti kazatelské, není jazykem národním pěstována pro jazyk sám, nýbrž má posloužiti nejširším vrstvám lidu za trvalé a hlubší poučení o základních povinnostech řádného života křesťanského.«

Prof. Novotný o slavnosti universitní promluvil jasné slovo. Jeho přednáška bude pro budoucnost dobrým svědectvím, jak se na Husa nazíralo v 500. roce jeho upálení v odborných kruzích a ve směrodatných vrstvách českého lidu.

15. listopadu 1915.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Otázkou státoprávní povahy »království a zemí na říšské radě zastoupených«, t. j. zemí, z nichž sestává tato polovina naší říše, — (jejímu

řešení věnoval u nás prof. Vavřínek zvláštní spis, dosud neukončený), — zabýval se nejnověji profesor rostocké university Redslob v díle Abhängige Länder (Lipsko 1914).

Kdežto v Německu prof. Jellinek došel k závěru, že nelze sice v těchto jednotlivých zemích spatřovati státy, avšak přece jen jisté útvary částečné státní povahy, t. j. státní fragmenty, spatřuje Redslob v zemích našich poněkud méně.

Uznává sice, že země tyto, z nichž říše vznikla, byly dříve státy, t. j. měly svou původní panující moc, která jedině jest příznakem státní povahy, avšak když za Marie Terezie a Josefa II. došlo k vítězství absolutismu, přestaly tyto zvláštní státní útvary, neboť dle Redsloba absolutní moc panovnická jest zároveň mocí jednotící. Byl-li ve všech zemích panovník neobmezeným vládcem, nebylo mezi nimi již rozdílu, nad celým územím říše rozprostírala se jediná a jednotná panující moc. (Redslob tu přezírá, že i za doby tohoto absolutismu zůstala v platnosti různá zemská zřízení, původní instituce úřední, zvláštní sněmy, třebas na ten čas téměř bezvýznamné, a hlavně pak zvláštní korunovace na krále českého a potvrzování privilegií s tím spojené byly známkou trvající na dále zvláštní státní individuality zemí českých.) O nějaké souvislosti, kontinuitě ústav stavovských s nynějšími zřízeními zemskými nelze dle Redsloba mluviti, poněvadž byla právě oním absolutismem přerušena. Dle Redsloba stará království a země již neexistují.

Otázka jest tedy, jaké povahy jsou dnešní království a země, z nichž sestává tato polovice říše, jež právě nyní nazvána byla Rakouskem. K tomu účelu třeba zkoumati povahu moci vládní, jež se zde vykonává. Jest zde především moc zákonodárná. Moc tato jest mocí původní. Avšak zákony zemské přicházejí k místu souhlasným projevem sněmu jako orgánu země a panovníka jako orgánu říše. Mezi zákony říšskými a zemskými není rozdílu co do váhy. Aby nemohl vzniknouti rozpor mezi oběma těmito zákony, to jest právě zamezeno tím, že oba jsou aktem panovníkovým, jenž má to v moci vyloučiti každou kolisi. Sněm zemský vykonává sice moc původní, ale nikoli zemskou, nýbrž část moci říšské. V moci výkonné jest vedle sebe dvojice orgánů. Orgány státní, zvané zeměpanskými, a orgány samosprávné. Orgány státní v zemi jsou podřízeny ministerstvům ve Vídni, jsou tedy orgány říše ústřední. Za to samosprávné úřady nejsou podřízeny úřadům státním, tak že mezi oběma těmito exekutivními orgány jest rovnováha. (Redslob tu zapomíná na právo dohledu státních úřadů na jednání úřadů a orgánů samosprávných.) Že takové dvě stejně mocné síly působící vedle sebe nezahubí stát, vykládá si Redslob jedině tím, že třetí moc ve státě, totiž soudcovská, tu zasahuje a ve způsobu rozhodování sporů o působnost mezi nejvyššími orgány zeměpanskými v zemi a mezi úřadem samosprávným vylučuje, aby o téže záležitosti rozhodovaly obě tyto souběžné výkonné moci. Rozhoduje takové spory o příslušnosti říšský soud, jenž jest opět orgánem ústřední říše.

Na základě toho Redslob popírá, že by jednotlivá království a země rakouské měly povahu státní, on jim nepřiznává ani povahu státních fragmentů, ale na druhé straně opět vylučuje, že by byly poddanými zeměmi, neboť moc, kterou říše vykonává, vzniká také na a v jejich území. Jsou

dle něho původními částkami, dílci státu (ursprüngliche Staatenteile). Původními na rozdíl od komun, obcí, které vykonávají pouze pravomoc od státu jim propůjčenou, tedy odvozenou.

*

Časopis Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht (r. 1915, seš. 2., str. 125—204) přináší zajímavou studii prof. Bernatzika o pragmatické sankci »Neues über die pragmatische Sanktion«, v níž autor používá i nového materiálu sneseného o této otázce Turbou, největším znalcem jejím.

Důležité otázky monarchistického práva nejsou u nás upraveny moderní ústavou, nýbrž namnoze ponechány jsou t. zv. »domácím řádům« (Hausgesetze), na jejichž úpravu nemá zákonodárná moc ve státu, tedy parlamenty, vlivu. I nazírání na jediný známý a pevnější podklad tohoto monarchistického práva, totiž pragmatickou sankci, vykazuje značné různosti a odchylné výklady. Zajímavo jest, že teprve Turba v nejnovější době snesl a vydal úplný materiál vztahující se k tomu, co k porozumění a správnému výkladu tohoto nejdůležitějšího právního aktu pro základ a soudržnost říše jest zapotřebí.

Hlavní část své studie věnuje Bernatzik platnosti a výkladu pragmatické sankce v Uhrách. Pokud jde o rakouskou polovinu říše, staví se Bernatzik na převládající stanovisko německé státoprávní vědy, že pragmatická sankce, t. j. zákon o panovnické posloupnosti v zemích spojených pod žezlem rodu Habsbursko-Lotrinského, byla v zemích »dědičných«, t. j. v zemích českých a kmenových zemích rakouských vládním činem panovníka, který nepotřeboval teprve uznání nebo přijetí stavy jednotlivých zemí. Nazírání české právní vědy jest v otázce této odchylné. Kalousek, Rieger i Čelakovský kladou těžiště celého tohoto státoprávního aktu do sněmů a teprve tím, že přijaty byly od stavů shromážděných na sněmích akty panovníkem jim předložené, stala se ustanovení shrnutá pod názvem Pragmatické sankce součástkami zemských zřízení. To ovšem jen v zemích českých, které lišily se od ostatních zemí dědičných tím, že nebyly vlastním patrimoniem, rodovým panstvím panovníka, nýbrž byly státem, jenž měl právo volby panovníka pro případ vymření panující dynastie, právo volby, které pragmatickou sankcí mělo býti a bylo jen oddáleno tím, že okruh potomstva oprávněného k trůnu byl proti dosud platným řádům rozšířen.

Stanovisko toto bylo prakticky uplatňováno českými poslanci na radě říšské v roce 1900, kdy se jednalo o prohlášení zesnulého arcivévody Františka Ferdinanda, kterým se zříkal práv na trůn za své potomstvo. Odmítaje názor tento, upozorňuje Bernatzik zejména na prohlášení stavů českých z roku 1720, že jim nový řád posloupnosti byl předložen »aus purem Überfluss« (uherští stavové si tenkrát vyhradili výslovně do budoucnosti své právo volby krále), opomíjí však zabývati se otázkou, byl-li panovník dle tehdy platného státního práva povolán sám bez spolupůsobení shromáždění stavů upravovati řád trůnní posloupnosti v zemích českých.

Stejně odmítá Bernatzik náhled, že by nyní k zákonné úpravě otázky trůnní posloupnosti byly oprávněny zemské sněmy. Takovouto pravomoc zemských sněmů odmítá především jako věc politicky nepřípustnou (politische Unmöglichkeit), právnicky hlavně proto, že neexistují již stavovská shromáždění, t. j. asi tolik, že nynější země nelze pokládati za nepřetržité nástupce zemí stavovsky organisovaných.

Odbývaje nesympatické mu české nazírání, vystupuje autor z mezí polemiky přípustné: »Man ersieht hieraus, wie es die czechische Deklaration vom 12. August 1868 mit der Wahrheit hält, ...« (str. 134), nebo »wir wissen, wie diese Behauptung der Warheit ins Gesicht schlägt« (str. 172), nebo »wie lange würde ein Gewaltakt brauchen, um zum Recht zu werden, wenn er den tschechischen Interessen nützlich wäre? Ich schätze im Sinne Kramář etwa 14 Tage, andernfalls genügen auch 150 Jahr nicht« (str. 173).

Polemika s názory uherských vědeckých pracovníků a politiků vedena jest více tónem ironisujícím. Zejména velkou pozornost věnuje autor t. zv. reformační klausuli v přísaze uherského krále, t. j. závazku zpět získati vše, co kdy od území svaté uherské koruny bylo odtrženo. Při korunovaci uherského krále nesou magnáti korouhve deseti království: Uhry, Bulharsko, Kumánsko (dnešní Rumunsko), Lodomerie, Halič, Dalmacie, Chorvatsko, Slavonie, Srbsko a Rama, která, pokud nenáležejí dnes fakticky k Uherské koruně, nazývají se maďarskou státoprávní teorií lennými zeměmi této koruny. »Wie man sieht, nicht wenig,« poznamenává Bernatzik a připomíná, že i Štyrsko, Lužice, Slezsko, Dolní Rakousy, Morava a část Čech krátký čas přináležely k Uhrám, měly by tedy i tyto země býti pojaty do reinkorporačních snah. Rozhodně odmítá autor nároky uherské na Bosnu a Hercegovinu, háje stanovisko rakouské v této otázce, dle něhož anektované území náleží oběma polovinám říše společně. »Ke společným záležitostem přispíváme nikoli polovinou, nýbrž asi dvěma třetinami celého nákladu, vojáků dodáváme o něco méně, ale přece mnohem více než polovinu a tak pochází větší část až do dvou třetin i krve pro Bosnu prolité i nespočetných milionů tam uložených z Rakouska. Chtíti, aby tyto oběti byly přineseny a i nadále přinášeny pro výhradný zisk království uherského, není o nic více a o nic méně než špatný vtip. Pokus provésti to — asi po starém způsobu prostě rozkazem, Machtsprüche — bylo by nejvýše nebezpečným, ba, pravím to s vlasteneckou starostlivostí: sebevražedným počínáním,« praví doslovně autor na konci své úvahy a připojuje ještě očekávání, že »tak ušlechtilý a rytířský národ jako jsou Maďaři obrátí se časem k nazírání spravedlivějšímu«.

Pro ústavní cítění doby a smysl pro další vyvíjení ústavy a ústavnosti jest příznačné, že Bernatzik vyslovuje podiv nad tím, že vláda předložila roku 1909 zastupitelstvům obou polovin říše prohlášení o rozšíření platnosti pragmatické sankce na připojenou tenkráte Bosnu a Hercegovinu. Nebylo by toho prý zapotřebí k platnosti v novém území, stačilo prostě prohlášení panovníkovo. Ostatně, co by byla činila vláda, kdyby rakouská sněmovna byla schválení odepřela, táže se Bernatzik, nedávaje odpovědi na tuto otázku.

*

Otázkou spolupůsobení parlamentu při státních smlouvách naší říše zabývá se Leonidas Pitamic ve spisu Die parlamentarische Mitwirkung bei Staatsverträgen in Österreich (Wiener staatswissenschaftliche Studien, XII. Band, 1. Heft, 1915).

Otázka tato jest zvláště nyní důležitá, kdy se v německé literatuře vytýká anglickým státníkům, že uzavřeli řadu válečných úmluv bez souhlasu parlamentu, kterými byla přivoděna světová válka. Pitamic rozděluje otázku na dvě části, na mezinárodní akt a provedení smlouvy uvnitř říše. Tvrdí pak, že k platnosti mezinárodní smlouvy není zapotřebí souhlasu parlamentu, opíraje se o praxi u nás platnou, dle níž smlouvy ty uzavírají pouze vlády. Avšak článek 6. zákl. stát. zákona o moci výkonné jest příliš určitý, neboť ustanovuje, že k platnosti smluv obchodních a těch smluv státních, které ukládají břemena celé říši nebo částem jejím, nebo zavazují jednotlivé občany (k čemuž dodává ještě § 11. lit. a) zákona o zastupitelstvu říše: nebo mají v zápětí změnu území království a zemí v říšské radě zastoupených), vyhledává se svolení rady říšské. To vysvětluje Pitamic tak, že se zde jedná pouze o provedení mezinárodní smlouvy již platně uzavřené bez parlamentu, a to o provedení její uvnitř říše.

S názorem tím nelze souhlasiti, spíše jest nutno tvrditi, že ústavy států vyplňují tu mezeru v právu mezinárodním a že i s hlediska mezinárodního práva lze pokládati za platné jen ty smlouvy, které byly uzavřeny činiteli ústavou států, o něž právě jde, k tomu povolanými. Více o tom bylo pověděno v článku »Válka a mír v ústavách válčících států« v minulém ročníku Naší Doby.

*

V Bücherově Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft (r. 1915, seš. 2.) přináší kielský sudí Bonensiepen úvahu o nazírání, jež měl na stát a vůbec právo Schopenhauer: Die Rechts- und Staatsphilosophie Schopenhauers. Úvaha jest zakončena těmito slovy: Sotva v které nauce jest úplně samostatným a sotva vytvořuje něco nového. Pokud jde o příčiny práva a otázky jeho vzniku, vězí hluboko v přísně přirozenoprávních dogmatech; v učení o vzniku státu jest nekritickým stoupencem smluvní teorie Hobbesovy, v odůvodnění trestu a v učení o jeho účelu připojuje se nejúžeji k Fichtově teorii odpykání. Záslužné jsou jeho výklady o duševním vlastnictví a — ačkoli silně přehání — o bezcennosti porotních soudů.

*

Světová válka rozvířila problémy mezinárodního práva a dala vznik celé již značné literatuře zabývající se jak platným právem a výkladem sporných jeho ustanovení, tak i otázkou budoucnosti a dalšího rozvoje mezinárodního práva.

Němcům dostalo se ve spisu Karla Struppa, Das internationale Landkriegsrecht (Frankfurt a. M. 1914) úplného zpracování protokolů haagských a ženevských konferencí o válce pozemní. Nalézáme v tomto díle řešení i otázek vyskytnuvších se ještě na počátku nynější války.

Námořní války týká se dílo sv. p. Hold von Ferneck-a, Die Reform des Seekriegsrechts durch die Londoner Konferenz 1908—1909 (Handbuch des Völkerrechts 1914).

Nalézáme v něm vypsání, jak došlo k svolání londýnské konference, podrobnou zprávu o způsobu jejích prací, o obsahu jednání tam konaných. Vlastní dogmatická část pojednává nejprvé o blokádě, pak o válečném kontrabandu, o pomáhání válčícím, jímž se porušuje neutralita, o ničení neutrálních lodí a neutrálního zboží, o změně vlajky, o nepřátelské povaze lodí a zboží, o průvodu lodí, o odporu proti prohlídce lodí a konečně o povinnosti k náhradě způsobené škody. Vesměs otázky, které dnes budí živý zájem a které jsou zde vyčerpávajícím způsobem řešeny.

Také válka nynější a události s ní spojené daly vznik menší práci Christiana Maurera: Die völkerrechtliche Stellung der vom Feind besetzten Gebiete (Tübingen 1915). První část pojednává o právní povaze obsazení. Zde dochází autor k tomu, že obyvatelstvo válečně obsazeného území jest povinno okupační vládě poslušnosti, avšak pouze v mezích výsostných práv, určených mezinárodním právem, nikoli v plném rozsahu poměru těchto obyvatelů k jejich vlastnímu panovníkovi. Po té řeší autor otázky zákonodárné moci, správy a soudnictví v zabraném území a konečně jedná o finanční správě tohoto území přihlížeje zde k otázkám ochrany soukromého vlastnictví a práva použíti ho k účelům státu, jenž území vojensky zabral.

Případ potopení Lusitanie dal vznik také celé řadě článků, vykládajících otázku práva k potopení neutrálních lodí a otázku náhrady škody. Vynikající znalci veřejného a zejména mezinárodního práva vyslovili o věci své názory. Arndt, Kohler, Heilfron, Rehm, v. Dassel a jiní vykládají a obhajují německé stanovisko. U nás jest v »Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht« (1915, 3. seš.) pojednání o této episodě nynější války pod názvem Der Lusitaniafall. Autor chce pojednati o tomto »cause célèbre du droit des gens« po způsobu velkých mužů, kteří i za války jen a veskrze jen právo vyhledávali, a zůstati nestranným, ač událost ta »způsobila velké rozčilení mimo Německo a velké zadostiučinění v Německu.« A tu dochází k závěru, že torpedování Lusitanie bez předcházejícího zadržení bylo oprávněno jako represálie proti anglickému vyhladovovacímu boji, při němž Anglie právo kontrabandu rozšířila naprosto nedovoleným způsobem. Naproti tomu jest toho názoru, že jest nutno dáti za zničené zboží náležející neutrálním státům nebo jejich příslušníkům náhradu. Rovněž tak i za zmařené životy, ovšem jen pokud nejde o příslušníky nepřátelských států. Ani předcházející výstraha německým vyslancem ve Washingtonu nevylučuje povinnost k náhradě. —

Přes otřesy, které utrpělo mezinárodní právo v současné válce, vyslovuje se většina jeho znalců a badatelů nadějně o jeho budoucnosti.

Prof. Lammasch v článku Rückblicke auf die Haager Friedenskonferenzen (Niemeyers Zeitschrift für internationales Recht 1915, seš. 1. a 2.) vyslovuje se takto: Ačkoli při prvním nárazu války nemožnost další mezinárodní spolupráce na poli nauk a zejména v oboru mezinárodního práva zdála se téměř všeobecnou, objevují

se nyní znovu a znovu hlasy, které s Niemeyerem jsou toho názoru, že sice jsou poruchy, jež utrpělo mezinárodní právo, příliš četné, ale že přece není třeba mluviti o ztroskotání jeho, naopak že lze očekávat rychlé a mohutné znovuvybudování toho, co bylo rozvráceno a tím také ožití mírových konferencí v Haagu.

Zitelmann ve spisu »Haben wir noch ein Völkerrecht?« (Bonn 1914) prohlašuje, že přes všechny nářky a pochybnosti mezinárodní právo žije a platí. V jednotlivých případech došlo k zvrácení jeho norem, selhaly záruky jeho. Ale to jsou právě jen výstřelky. Právě nářky do porušování tohoto práva a stálé dovolávání se jeho bojujícími znamená, že právo to žije. Proti případům porušení stojí množství případů, kde skutečně bylo zachováno a poskytlo tak ochrany buď bojujícím nebo neutrálům. Stane-li se co nejširším a nejhlubším přesvědčení o nutnosti zachovávání předpisů mezinárodního práva, stane se i válka lidštější.

O příčinách války jedná malý spisek vynikajícího badatele veřejného práva Roberta Piloty-ho »Ursachen und Aussichten des Krieges« (Tübingen 1915), zajímavý myšlenkou, že příčinou války jest nedokonalost systemu států v Evropě. Kdyby se bylo podařilo zbudovati v Evropě místo velkého počtu států svazek států (Staatenbund), nebo ještě lépe stát spolkový (Bundesstaat), jako má Amerika ve svých Spojených státech Severoamerických, tedy jakési Spojené státy Evropské, bylo by se mohlo válce zabrániti.

Další úvahy spisku jsou německé loci communes. Dr. *F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Válka a české odborové svazy. — Nezaměstnanost. — Gentský systém ve Štyrském Hradci. — Odborový proces ve Spojených Státech. — Bilance kovodělných závodů. — Aprovisační komunální péče u nás a v Německu.

Jak působila válka na české odborové svazy, o tom nemáme sice posud v rukou celkové bilance; poučným příkladem je však zpráva, kterou vydává o svém stavu za války »Svaz českých kovodělníků«, v době míru nejsilnější odborová organisace a poměry válečnými relativně nejméně poškozená. Na počátku roku 1914 měl »Svaz« 17.500 členů, na konci roku jich měl 7555 (úbytek více než 60% !). S úbytkem členstva jde ovšem ruku v ruce úbytek příjmů. Tak v lednu r. 1914 přijal »Svaz« na příspěvcích K 36.490, v lednu r. 1915 K 18.056. Podpora nezaměstnaných, jež dosáhla počátkem války přímo katastrofální výše, poklesla znatelně, když byla provedena organisace kovodělného průmyslu ve službách válečných (roku 1914 činila za leden K 14.409, v lednu r. 1915 pouze K 4.240 a poklesla v červnu dokonce na K 1.157). Stoupla však podpora pozůstalých (loni za první polovici roku K 1.865, letos za stejné období K 2.610), neboť »Svaz« podporuje dobrovolně rodiny po svých padlých příslušnících.

*

Data o nezaměstnanosti ve 25 oborech za období duben-červen letošního roku přináší »Odborové Sdružení Československé« ve 21. čísle XIX. ročníku. Kdežto ještě v prvních třech měsících r. 1915 hlásily uvedené svazy 3.349 nezaměstnaných členů, kleslo toto číslo za druhé čtvrtletí na 1.647. Podpory nezaměstnaným členům 28 svazů činily v periodě duben-červen úhrnem K 20.429 (loni za totéž období K 97.422, letos v prvním čtvrtletí K 58.091). I mimořádné podpory vykazují značný pokles: činily r. 1915 za druhé čtvrtletí K 8.705·84, loni pak K 10.797·66 (letos za první čtvrtletí K 20.372·41).

*

Otázka nezaměstnanosti byla loni tak naléhavá, že se i městské správy musily volky nevolky starat o její řešení. Město Štyrský Hradec vypracovalo si loňského jara stanovy komunální podpory nezaměstnaných podle gentského systému, jenž, jak známo, počítá se součinností dělnických odborových organisací. Město mělo participovati na podpoře první leta částkou šesti tisíc korun ročně. Rozpuštění štyrskohradeckého obecního zastupitelstva zdrželo provedení návrhu o víc než rok a způsobilo značné zhoršení připravovaného statutu. Nová osnova, uveřejněná hradeckým vládním správcem, rovněž se zakládá na systému gentském: podporovaný musí býti členem odborové organisace a musí dokázati, že je jeho nezaměstnanost nezaviněna. Podpora městská činí 50 h denně, v četnějších rodinách 70 h, a vyplácí se nejvýše po dobu šedesáti dnů v roce. Podporovaný, je-li neženat, je zavázán přijmouti práci i mimo Štyrský Hradec, je-li mu nabídnuta, může však ji odepříti, jde-li o podniky, nacházející se ve stávce nebo výluce. Změny, které provedl v návrhu vládní komisař, jsou hlavně dvě: dělník musí se vykázat vyjádřením svého bývalého zaměstnavatele, proč byl z práce propuštěn, a odborové organisace dělnické musí připustit dalekosáhlé vměšování komunálních a státních orgánů do své vnitřní agendy. Tato stinná stránka gentského systému byla již ostatně i jinde nejednou konstatována.

*

S jakými potížemi musí zápasit odborové hnutí v Americe, ilustruje proces, vedený proti předákům židovské organisace krejčovských dělníků ve Spojených Státech pro zavraždění stávkokaze Liebowitze. Vražda se udála již před pěti lety, a proces byl vyvolán proto tak pozdě, aby při zapomenutí bližších detailů bylo snazší uvrhnout vinu na dělnické vůdce a zdiskreditovat tak celé dělnické hnutí ve Spojených Státech. Proces, v němž jako obhájce obžalovaných působil známý intelektuální vůdce amerických socialistů, Hillquitt, skončil se dokonalým vítězstvím obžalovaných, kteří byli okamžitě propuštěni na svobodu. Případ podobný odehrál se, jak známo, před několika lety ve Francii (známá aféra Durandova). Poučný to doklad, jak vůdčí postavení v odborovém dělnickém hnutí je riskantní právě ve státech, kde se politickému hnutí neklade překážek.

*

Netušeně příznivá konjunktura kovodělného průmyslu, vyvolaná válečnými dodávkami, zračí se nejlépe v příznivých výročních bilancích velikých kovodělných závodů. Tak »Pražská železářská společnost« hlásí

za obchodní rok 1914/1915 čistý zisk větší o 6·1 milionu korun než v roce předchozím — celkem K 9,397.993. Správa společnosti přiznává ve výroční zprávě, že cena železa byla za poslední správní rok několikrát zvýšena, uvádí však, že zvýšení cen bylo vyváženo zvýšením mezd. Zde ovšem bude třeba ještě vyčkati výročních zpráv příslušných organisací dělnických. Alpská báňská společnost vykazuje za první půlletí zisk větší o půl milionu korun než loni v stejném období. Společnost sice trpěla značně hlavně na počátku války s Itálií, ale zaměstnává nyní opět šestnáct tisíc dělníků a produkuje v sedmi vysokých pecích 160 vagonů surového železa denně. Zajímavé jest konstatování, že poklesla ve válce výkonnost dělnictva. Štyrská zbrojovka měla za správní rok červenec 1914 až červen 1915 čistý zisk K 6,747.331, tudíž o 3,642.440 K více než v předchozím roce správním. Dividenda zbrojovky za tento rok činí 50 K na akcii.

*

Komunální aprovisační péče se u nás teprve po ročních zkušenostech poněkud ustaluje a organisuje ve větším měřítku. Česká města a okresy v Čechách přikročily ke zřízení nákupní ústředny, jejímž účelem má býti »opatřovati pro obce, okresy a veřejné korporace vůbec předem všeliké předměty denní potřeby, nutné pro zásobení jejich obyvatelstva, dále všeliké předměty potřebné pro jejich kanceláře, stavby, ústavy a podniky vůbec, pro jejich hospodářství a správu, jakož i opatřiti zužitkování a prodej výrobků a odpadků jejich hospodářství, zejména lesů, statků a podniků — a vůbec napomáhati všemi směry a způsoby hospodářství samosprávných korporací.« Ústředna bude se úředně nazývat »Česká komunální ústředna hospodářská pro království české v Praze« a omezí svou působnost pro první čas na opatřování nejnutnějších potřeb životních, zejména potravin. Vedle organisace potřebuje česká komunální aprovisační péče více sociálního smyslu a méně tradiční úzkoprsosti. Pražská obec uzavře na podniky aprovisační půjčku ve značné částce 2,250.000 K. Když se projednávala půjčka ve sboru obecních starších, právem si stěžovali dělničtí zástupci, že není v otázce aprovisační kontrola veřejnosti a zájem nejširších lidových vrstev náležitě respektován: »Dělnictvo na svých bedrech tíhu války nese více nežli každý jiný stav. Vzbudilo odůvodněné námitky, že cenová komise pro Velkou Prahu ovládnuta byla zástupci vrstev, jež mají zájem na zvyšování cen!« Není příjemné, že právě české samosprávě se mohou oprávněně činiti výtky tak těžké a závažné.

Co může vykonat obecní péče pro sociální bezpečnost širších vrstev proti nesvědomitému zdražování, o tom se přesvědčili delegáti větších rakouských měst na studijní cestě, kterou podnikli po Německu ve dnech 18.—30. října. Delegáti navštívili Berlín, Hamburk, Lubek, Kolín n./R., Frankfurt n./M., Lipsko, Norimberk a Vratislav. Slyšme, co referují mezi jiným:

»V četných chladírnách a lednicích německých měst jsou trvale uloženy miliony kilogramů masa a slaniny, jež se nacházejí v bezvadném stavu a po vykonaném roztání jsou přijímány obyvatelstvem často ještě raději než maso čerstvé. Proto je možné, že ceny masa v německých

městech nejsou nyní o mnoho vyšší než za normálních časů, rozhodně o mnoho nižší než v Rakousku. Ve většině německých měst se dostane kilogram dobrého hovězího masa za cenu 1·60—2 marky, kilogram vepřového masa za 2·60—3 marky, kilogram slaniny za 3—3·60 marky. To je umožněno tím, že městské správy nakoupené zmrzlé maso prodávají obyvatelstvu za nákupní cenu prostřednictvím řezníků, kteří mohou k úhradě režie připočítati jen 8 až 10 feniků na libře. Namnoze také prodávají maso ženy bojovníků na účet obce. Rozsáhlá organisace ústřední nákupní společnosti, založené s kapitálem 300,000.000 marek, jež si zajistila všechny chladírny a lednice v celém Německu, umožňuje centralisaci veškerého obchodu masem, sádlem, máslem, vejci a konservami... Také v aprovisaci jiných potravin, hlavně zeleniny, obdržela studijní komise cenné náměty. Ve většině měst provádějí nákup zeleniny ve velkém města sama a prodávají ji pak chudému obyvatelstvu za nákupní cenu, hradíce při tom sama z vlastních prostředků prodejní režii. Proto se může prodávat v německých tržnicích libra zeleniny v drobném prodeji za 6 až 8 feniků.

Aprovisační péče německých komunálních správ se vztahuje i na mouku a její produkty, a její výsledky můžeme pozorovati v těchto cifrách: V Hamburku stojí kilogram nejlepší pšeničné mouky 54 feniky; 1 kg žitné mouky 48 feniků; 1 kg černého žitného chleba 35 feniků; středního 50 feniků; pšeničného 80 feniků. Ve Wolfenbüttelu stojí 1 kg žitné mouky 40 feniků, dva kilogramy žitného chleba 65 feniků.

R.

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Otázka bezkonfesijnosti učitele národní školy veřejné před říšským soudem. — Nové učebné osnovy pro školy obecné v Čechách. — Živnostenské vyučování invalidů.

V širší veřejnosti jsou ještě v paměti případy Laubův a Pelikánův, v nichž instance školní i soudní úřady zaujímaly stanovisko ke změnám náboženského vyznání učitelů veřejných škol národních a zvláště k prohlašování se jich k bezkonfesi.

Nejnověji obíraly se soudní instance případem učitele Antonína Matouška z Moravských Budějovic. Týž vystoupil 7. července 1914 z církve římsko-katolické a za několik měsíců na to přihlásil se k víře starokatolické. Pro vystoupení z církve katolické byl dán učitel Matoušek zemskou školní radou moravskou dne 2. září téhož roku na odpočinek z důvodů, že rodiče školních dítek pozbývají, dle svých podání školním úřadům, důvěry pro to, že by učitel bez vyznání mohl jejich dítky vychovávati mravně nábožensky v duchu 1. čl. zákl. říšského zákona. Moravský zemský úřad školní přistupuje k pensionování výše uvedené učitelské osoby odvolával se mimo to ještě na § 58. moravské zemské školní rady, který má

odstavec o pensionování učitelů »pro jisté poměry, na něž nutno bráti zřetel« a které »činí učitele neschopným k vykonávání povinností.«

Ministerstvo vyučování, k němuž se učitel Matoušek odvolal, schválilo opatření zemské školní rady moravské. Učitel však pokládal svoje pensionování za trest a podal říšskému soudu stížnost pro porušení § 14. základního státního zákona, zaručujícího rakouskému občanstvu náboženskou svobodu. Stížnost opírala se o důvod, že není zákonitého ustanovení, dle něhož učitel veřejné školy musil by náležeti k některé náboženské společnosti státem uznané. Školní zákony žádají pouze po správci školy, aby byl téhož vyznání, k jakému je přihlášena většina žactva na škole, jejíž řízení je mu svěřeno. Náboženská svoboda, zaručená § 14. zákl. st. zákona, je vyhrazena také učiteli.

Obranný spis ministerstva vyučování dovozoval proti tomu, že potrestání učitele Matouška je odůvodněno několika ustanoveními jak říšského tak moravského zemského zákona. Otázka, je-li učitel bez konfese způsobilý k nábožensko-mravní výchově, jak toho žádá zákon, ponechána je, dle názoru ministerstva vyučování, volnému uvážení školních úřadů.

Říšský soud přistoupil na důvody ministerstva vyučování a uznal právem, že opatřením školních úřadů moravských nebylo porušeno v případu Matouškově politické právo náboženské svobody.

Rozhodnutím obíraly se zvláště denní listy vídeňské a byla to zejména Neue Freie Presse, která v delší stati dovozovala, že stanovisko nejvyšší právní instance nemůže uspokojovati občany rakouské, jimž státní základní zákony jsou živým právem. Říšský soud — referujeme dále dle Neue Freie Presse — činí, jak se zdá, rozdíl mezi právy »státního občana« a »učitele«. Je tedy názoru, že učitel veřejných škol již povahou svého povolání nepožívá plně práv na svobodu svědomí. Náboženské a školní úřady však neznají ustanovení, jež by svobodu tu nějak omezovala. Článek 4. zákl. st. zákona ze dne 25. května 1868 přiznává svobodnou volbu náboženského vyznání dle svého vlastního přesvědčení každému státnímu občanu, jakmile naplní čtrnáctý rok svého věku.

V rozsudku říšského soudu se uvádí, že ministerstvo vyučování může volně rozhodovati, jestli důvody žádosti rodičů školních dítek jsou v případě učitele Matouška »okolnostmi, na něž má býti brán zřetel«, a které činí učitele nezpůsobilým k vykonávání učitelských povinností. Fakt, že ministerstvo vyučování pokládá bezkonfesi za důvod k pensionování, nemůže býti kvalifikován jako porušení práv, zaručených státními základními zákony. Jde tu o způsobilost k vykonávání veřejného úřadu a o té rozhodovati přísluší právo školním úřadům.

Univ. prof. dr. Karel Brockhausen pojednal o případu v Neue Freie Presse ze dne 24. října. Právní otázka v případu Matouškově zní, dle jeho vývodů právnických, jasně a určitě. Je v duchu rakouského práva, aby učitel, který se zříká svého vyznání, byl proto a jen z tohoto důvodu zbavován svého učitelského úřadu?

Státní základní zákon praví: »Plná svoboda víry a svědomí jest každému zaručena. Požívání občanských a politických práv jest na náboženském vyznání nezávislým.« To znamená — dle prof. Brockhausena — plnou svobodu vyznání pro každého, ergo také pro učitele. Svoboda víry

dovoluje volbu mezi různými vyznáními, přestup od jeho vyznání ke druhému i zřeknutí se určité konfese vůbec, tedy také bezkonfesijnost. O tom není sporu, a také školní úřady netvrdí opak, neboť by to bylo nesmyslným.

Jako občan státní je učitel Matoušek v právu. Je-li v právu i jako učitel veřejné školy, na to odpovídá prof. Brockhausen zněním § 48. říšského zákona školského z roku 1869: »Služba na školách veřejných jest úřadem veřejným, jehož dosáhnouti může bez rozdílu každý státní občan, který vykáže způsobilost svou k němu způsobem zákonitým. Za odpovědného správce školního může ustanoven býti jen takový učitel, který také prokáže, že má způsobilost vyučovati náboženství (§ 38. odst. 5.) toho vyznání, ke kterému přináleží většina žáků té školy, a to podle průměru pěti ročníků předchozích.«

Náboženské vyznání má tedy určitý vliv jedině při ustanovování správců škol. Jinak ale platí — dle prof. Brockhausena — všeobecně platná zásada: Konfese státního občana není důvodem k vylučování při ustanovování učitelů. Prof. Brockhausen přiznává, že vyznání při učiteli, který se o místo uchází, má důležitý význam, že tu mohou rozhodovati i ohledy politické, v případu Matouškově však jedná se jedině o otázku, může-li býti učitel již ustanovený zbavován dekretu, jehož řádně nabyl.

Učitel může býti ovšem proti své vůli pensionován. Může se to státi dle našich platných zákonů trojím způsobem a to buď disciplinárně nebo z důvodů jiných. V případě Matouškově důvodů disciplinárních nebylo. Jiné důvody pensionování mohou býti, jak prof. Brockhausen ze školního zákonodárství dovozuje, trojího druhu. Může to býti pokročilé stáří, tělesná nebo duševní vada anebo jiné pozoruhodné příčiny, jež náhle činí nezpůsobilým k vykonávání jeho stavovských povinností. Prvních dvou důvodů v případě Matouškově rovněž není. Zbývá důvod třetí, jehož pojetí je však široké, kaučukové. Rozšiřování jeho na všeliké případy musí se dle prof. Brockhausena zastaviti před základním právem státního občana na svobodu vyznání. Musí se to státi zvláště při faktu, že možnou divergenci vyznání školních dítek a učitele připouští školský zákon sám, ač žádá výslovně nábožensko-mravní výchovu dětí a ačkoli učitele jiného vyznání — nemluvě o znění státního základního zákona — nemá za neschopného k úřadu školnímu.

Z důvodů výše uvedených prof. Brockhausen má za prokázáno, že nucené pensionování učitele Matouška proto, že změnil svoje vyznání nebo se stal bezkonfesijním, jest zákonem neodůvodněno a stalo se bezdůvodně.

* *
*

Nové učebné osnovy pro obecné školy, jež zemská školní rada v Čechách loni vydala, vstoupily po letošních prázdninách v novém školním roce v částečnou platnost. Zavádějí se, dle nařízení školních úřadů, letos nejprve v prvních dvou postupných ročnících školních a platnost jejich se postupně rozšíří na ročníky vyšší. Válečná doba odvádí mysl na bojiště, a proto nebylo dosud o osnovách s větší živostí diskutováno, jako by se bylo jistě stalo za dob normálních. Dnes, kdy převážná část učitelského

časopisectva zastavila na čas války svoje vycházení, není také dosti fora k projednávání školských a vyučovacích otázek.

Zemská školní rada v Čechách řídila se při vydávání osnov zásadami a vodítky, jež byly přijaty v poslední zemské poradě učitelské z roku 1908. Osnovy podávají pouze věcný výběr učebné látky, jakousi tedy míru učiva. Nepodávají však podrobný postup a neurčují metodu, což lze jenom schvalovati, neboť hledání metod je částí učitelského snažení jednotlivých učitelů a jednotnou metodu předpisovati všem učitelům uznávají nyní i školní úřady za pochybené.

Míra požadavků osnovami vytýkaných není ani maximální ani minimální, drží se zlaté cesty prostřední. U srovnání se starými osnovami jsou nové »značně zmírněny a věku žactva přiměřeněji rozvrženy«. Zmírňování požadavků učebných má své výhody i vady. Výhodou je pro žáky duševně málo nadané a slabomyslné, již mají býti, a v pokročilejších zemích jsou, vyučováni ve zvláštních třídách, vadou jsou pro žáky nadané a bystré, již při stálém obírání se učitelově s dětmi méně nadanými jsou nečinnými, učí se zahálce anebo i navykají darebnostem. Nezdá se nám správným posunovati písemné počty do ročníků vyšších. Počet hodin pro jednotlivé třídy a předměty je až na nepatrné výminky nezměněn. Reálie v bývalých osnovách, t. j. zeměpis s dějepisem a přírodopis s přírodozpytem označují nové osnovy ve 3. až 5. školním roce novým terminem »vlastivěda«. Nově zavádějí nové osnovy nepovinné vyučování ručním pracím pro chlapce a vedení domácnosti pro dívky. Předpokládá to ovšem zřizování ručních dílen a kuchyní.

Osnovy doporučují školám vycházky, na nichž získá se látka k vyučování slohovému. Písemný sloh posunuje se z třetího do čtvrtého ročníku školního. V mluvnici a pravopisu zdůrazňují osnovy cviky v mluvení proti cvičením převážně mluvnickým. Domácím poradám učitelských sborů se ukládá schvalování mimočítankové četby školní mládeže.

V počtech zavádí se zásadnější změna v tom, že počítání písemné posunuje se ze třetího na čtvrtý školní rok, zlomky desetinné ukládají se teprve pátému roku školnímu. Při psaní zavádějí se od čtvrtého školního roku počínajíc cviky k uvolnění ruky v sešitech nelinkovaných a pozměňuje se výhodněji liniatura předepsaná jednotlivým školním rokům. Při zpěvu se ukládá přihlížeti k novým metodám ve vyučování tomuto předmětu, jež nová doba přinesla a doporučují se dle možnosti zvláštní učitelé zpěvu k tomu způsobilí a občasná společná cvičení několika tříd. Tělocviku může se na školách, kde není kryté tělocvičny (a těch je, jak známo, dosud mnoho), vyučovati v zimě pouze jednu místo dvou hodin a to po dvou půlhodinách.

* *
*

Válka ukládá naší době nové úkoly také na poli školském. Ministerstvo veřejných prací, jemuž bylo uloženo, aby rozřešilo otázku živnostenského vyučování invalidů, postavilo státní živnostenské ústavy a vzdělávací zřízení do služby výcviku vojínů ve válce raněných. Převzalo nedávno didaktickou a technickou správu škol pro invalidy vídeňské záložní nemocnice. V IX. vídeňském okrese pak zřídilo novou státní školu

pro invalidy. Vyučuje se v ní pro jednotlivá odvětví živnostenského povolání kreslení dekorativnímu, kreslení pro všecka odvětví stavebních živností, kreslení pro všechny práce živností zpracujících kovy, odbornému kreslení pro truhláře, dále z obchodních předmětů živnostenskému účetnictví, kalkulaci živnostenské, korespondenci živnostenské, psaní na stroji, těsnopisu a pod. Mimo to je při škole zřízen kurs pro moření dřeva a jiné zpracování dřeva.

LITERATURA.

Spisy pro mládež.

Dr. Ch. A. Eastman-Ohyiesa, Indián v mládí. Přeložil Jindřich J. John. (Nákl. J. Laichtera v Praze, 1915.) — E. Thompson Seton, Povídky o zvířatech. Přeložil J. F. Khun. Díl I. — Ant. Nečásek, Němá tvář. Povídky o zvířatech. — Ant. Rambousek, O mistru Janu Husovi. S obrázky. (Všechny nákl. F. Topiče v Praze, 1915.) — Richard Lauda, Z přírody. Obrázková kniha pro děti. (Nákl. Dědictví Komenského v Praze, 1914.) — L. A. Čarská, Smělý život. (Nákl. J. R. Vilímka v Praze.)

Ač děti válkou nedávají se valně rušiti z obvyklých zábav a četby, přece roční bilance literatury pro mládež je chudá. Ubylo dětských časopisů, zajištěné sbírky knih udržely se přes nepřízeň doby jen tím, že omezily počet svých novinek na míru nejmenší; spisy českých autorů staly se ovšem větší ještě vzácností než kdy jindy.

Přes to možno zaznamenati některé světlé zjevy. Vyrůstá naší mládeži nový pojem o napínavosti, solidnější a pravdivější než dříve. Po smrti všeumělce Maye mladí čtenáři učí se choditi do opravdové, divoké přírody, poznávají její skutečnou a blízkou tvářnost. Místo výmyslu, autorovy fantasie ne vždy spolehlivé a pronikavé, má je uchvátiti kouzlo skutečnosti. Realismus dětské literatury musí se ovšem vystříhati ztrnulosti a šedé střízlivosti.

Bylo šťastnou myšlenkou seznámiti naši mládež se životem indiánským prostřednictvím knihy, kterou sepsal Indián. Americký spisovatel Eastman-Ohyiesa jest Indián kmene Sioux, jenž do 15. roku nepoznal civilisace, potom však dosáhl doktorátu mediciny a stal se známým spisovatelem knih o životě indiánském. Indián v mládí jsou vzpomínky na vlastní mládí autorovo — dílo jest určeno ovšem také dospělým, kteří by nabyli z něho nových představ o životě »divošském«. Evropan ne bez zahanbení poznává, co svérázných, drahocenných prvků vykazuje hynoucí kultura přírodního národa, na niž se díval s patra. Vzpomeňme, jak nepříznivé bylo srovnání našich mravních pojmů (mravní prakse) s tím, co o asijských Birmáncích vypravuje jemný Fielding v knize Duše národa. Kus duše indiánské vyzírá i z bohatého díla Eastmanova. Stopujeme tu v střízlivé zemi a střízlivé době poslední záblesky poesie přírodního života. Národ, který nám líčili jen jako krvelačné bojovníky, je v soukromí nerozlučně sdružen sebeobětavou láskou, bezelstnou přímostí a dojímavou čistotou mravů. Místo kultury knih vštěpuje své mládeži neméně složitou

kulturu přírody. Hoch indiánský od útlého mládí se otužuje pro každé strádání a nebezpečí ve volné přírodě; musí znáti do jemných podrobností způsob života svých nejbližších nepřátel i druhů, zvířat, dravců, ptáků, stejně jako zrádné úskoky lidských odpůrců. Tělesný výcvik dokonalého válečníka indiánského vzbuzuje úctu naši i údiv bohatstvím a složitostí prostředků svých; i formalismem, neočekávanou přísností etikety indiánská výchova jeví se výtvorem staré, ustálené kultury. Jak učí na př. děti sebezapírání, poslušnosti a úctě k starším, jak pěstují soustavně jejich nebojácnost a intimní znalost okolní přírody, jak vědomě přenášejí na mládež staré tradice rodinné, v tom není pranic »divošského«. Mnoho a mnoho závidíme těmto přírodním dětem: že je pobyt mezi zdmi nezbavil rozhledu, že nezmrzačil jejich smyslů a neomezil tělesných možností jejich. Co nynější hnutí skautské snaží se školní mládeži naši poskytovati, toho dorost indiánský plnými doušky užíval po staletí. A tak kniha Eastmanova v první řadě bude se nám zdáti evangeliem života v přírodě, bohatou učebnicí, jaké žádný Evropan nenapíše, povzbuzením našim čtenářům, aby stejně vnímavýma očima pozorovali les, vody, oblačné výšiny. Ač autor píše prostě, nezapře zkušeného literáta, který srostl již s tradicemi amerického písemnictví; po té stránce nalezneme v jeho podání málo svérázného. Nedává vzpomínkám svým volně se toulati, nýbrž účelně je seskupuje neb i zahrocuje; přes to liší se svým hledíškem přirozeně od pozorovatelů cizích. Mnoho zná ze života indiánského důvěrněji než autoři bílí, zejména odhaluje smysl, účel zvyků a snah svého lidu jako člen zasvěcený. Jindy spokojí se narážkou nebo stručnou zmínkou, kde by se cizinec naopak šíře rozepsal. Přes to kniha podává látku rozmanitější, než titul slibuje. Zejména pěkné jsou ukázky z pověstí a bájí indiánských, zábavné pak zmínky o tom, jak rudoši si vykládají technické vymoženosti svých bílých sousedů amerických. Dospívající mládež přečte si s chutí poutavé dílo zajímavého spisovatele. Z anglického originálu jsou přejaty také ilustrace Američana E. Blumenscheina, k nimž pojí se dvě podobizny autorovy, v kroji národním a salonním. Blumenscheinův kreslířský doprovod prozrazuje důvěrnou znalost života indiánského, několik náladových obrázků a perokreseb jest ozdobou knihy — škoda jen, že malíř ilustrací nenakreslil více. České vydání je zajímavo také osobou překladatelovou. Překlad pořídil český student na daleké universitě kansaské, nyní nadějný odborník lékařský a pracovník česko-americký Jindřich John. Dospívající mládež naše bude mu vděčna za tento projev lásky ke staré vlasti, zvláště, když k nám obratně uvedl dílo opravdově cenné a poprvé česky tlumočil knihu Indiánovu.

Americký organisátor skautů, lovec Thompson Seton, zaslouží si rychlého úspěchu mezinárodního. Zdá se, že nesáhl po péru ani z podnětů literárních, nýbrž že bohaté zkušenosti jeho samy nutily ho, aby přednesl je širšímu obecenstvu. V nejlepších a nejsvěžejších povídkách svých dosahuje přirozené napínavosti prostě tím, že kombinuje, zužitkuje svá pozorování lovecká. Jest nadán zvláštním smyslem pro půvaby přírodní; dovede býti hluboce poetický bez zbytečných výlevů, jako člověk, jenž celou bytostí vnímal nevyčerpatelné bohatství zjevů kolem sebe. Co chvíli vynořují se v jeho vypravování syté obrazy cizích krajů,

zvířecích jednotlivců a p. Mužná střízlivost, slovní střídmost a přece hutnost faktů dělá jej výborným vychovatelem mládeže, — ač neobrací se jen k mládeži, a také souborný překlad jeho zvířecích povídek právem vychází bez výslovné vignety knihy pro mládež. Setonova dokonalá znalost života zvířečího převyšuje téměř vše, co jeho předchůdcové u nás známí dosud dokázali. Jde takořka v šlépějích indiánského umění pozorovatelského, jak jsme je poznali z knihy Eastmanovy. Ač lovec, lidsky cítí se svými zvířaty, ba blízkým pozorováním vzněcuje se v jeho nitru až nadšená láska k nim. Jakmile nabude psychologického klíče k jednání jejich, zamiluje si zvířata navždy jako vyvolené hrdiny, kteří konají divy statečnosti, obratnosti a vynalezavosti. Při tom blízká a dlouhá znalost života jejich brání mu, aby neupadal do laciného analogisování, aby jen tak zhola zvířatům nepřipisoval pohnutek lidských. V tom směru Thompson Seton snaží se býti co nejzdrželivějším. Mezi povídkami jeho jest řada životopisů zvířecích, místy soustavně zachycuje postupný růst schopností určitého zvířete. Jako lovec zná ovšem hlavně zvířata divoká ve volné přírodě. Ač svou vlastní činností málo se chlubí, můžeme se přesvědčiti, jak svědomitým a vytrvalým jest pozorovatelem: v povídce Medvěd Honzík na př. zmiňuje se o tom, že se ukryl do díry u samého shromaždiště medvědů, ba postavil se před medvědy až na několik kroků, aby mohl pozorovati a fotografovati rodinné výjevy jejich. Proto také děj povídek jeho vyplývá ze života zvířat samých, zvířat jakožto zvířat, nestilisovaných a nedivadelních. Lidé jsou v nich jen postavami episodními, obyčejně rušiteli přírodní idyly zvířecí, otrokáři a lstivými zákeřníky, nad nimiž nejednou vítězí vyšší morálka zvířecí. Umělecky nestojí všechny povídky amerického spisovatele na stejné výši, ale všechny vynikají vervou vypravovatelskou, názorností a bohatstvím cenných pozorování přírodních. Překlad J. F. Khunův snaží se pečlivě vystihovati nesnadnou terminologii loveckou a přírodovědeckou. Bylo by žádoucno, aby autor tak populární mladým čtenářům byl přiblížen aspoň snímky méně známých zvířat stepních a výkladem cizích slov.

Skromné umění Antonína Nečáska v knize N ě m á t v á ř doplňuje cizokrajní povídky Thompsona Setona drobnými příběhy ze života domácích zvířat našich. V črtách Nečáskových zvířata jsou však jen společníky člověka, ba často příliš věrnými kopiemi lidského jednání. Se starším tímto pojímáním zvířecích povídek smiřují nás místy případné pointy Nečáskovy, jakož vůbec zdá se býti snahou spisovatelovou probuditi lásku mladého čtenáře pro zvířecí společníky, ba rozvlniti dojímavými episodami hlouběji cit jeho. Místy pěkná látka získala by ještě hlubším pozorováním autorovým. —

Pětistoletí smrti Husovy přineslo také několik nových spisů pro mládež. Autoři jejich buď sestavili výbor ze statí Husových a o Husovi (na př. Stanislav Klíma), nebo rozhodli se pro formu životopisnou, popularisaci badání historických. Příznivější době je zůstaveno, aby srdcím mládeže přiblížila národního heroa prostředky ještě bezprostřednějšími a vroucnějšími: dílem umělecko-poučným, v němž by bylo plasticky zachyceno prostředí Husovo, a kde by snahami a činy svými vystupovala osobnost reformátorova jako lidský vzor, mládeži pochopitelný. Z dosavadních spisků

životopisných pro mládež prvenství náleží knize Antonína Rambouska O mistru Janu Husovi. Je psána s opravdovým pochopením a znalostí jasně, bystře a zhuštěně tak, aby drobným těmto kapitolkám rozuměli již čtenáři nejmladší. Ač Rambousek omezuje se přirozeně jen na hlavní události vížící se k osobnosti Husově, má smysl pro detaily mládeži vítané. Slova samého Husa omezil na několik stránek, ale i v tom výhodně pokročil nad své předchůdce; nebál se ani uvésti několik výňatků staročeským jazykem. Rozepsati se šíře o literární činnosti Husově autor váhal patrně z ohledu na menší čtenáře. Dílko ukončil smrtí Husovou a kompaktáty, — bylo by si přáti v novém vydání, aby kniha vyzněla kapitolkou mládeži bližší, jak byla totiž v minulosti uctívána památka českého reformátora. Text Rambouskův doplňují vhodné obrazy vztahující se k životu Husovu. —

Drobným dětem Dědictví Komenského připravuje po léta barvité dary vánoční. Vydává pohádky a říkanky, doprovázené ilustracemi nejlepších výtvarníků našich. Vánoční svazečky Dědictví Komenského pomáhaly raziti cestu novému typu nádherných knih pro mládež, na něž můžeme býti právem hrdi. Po Alšovi, Scheinerovi a Kašparovi vyzdobil poslední svazek srdečný a výrazný Richard Lauda. Jeho obrázková kniha Z přírody ukazuje vzestup a bezpečné ustálení umění jihočeského samotáře. Dvanáct říkanek pro nejmladší drobotinu provázejí přívětivé barvy Laudovy. Ráno, poledne, večer, jaro, déšť, léto, bouře, v sadě, podzim, zima, sněhulák, ukolébavka — typické události ze života našeho venkova lákají přítele mládeže k novým a novým obměnám. Tak přibyla nám zase jedna kniha duchem i formou česká, řada obrázků tuhé práce, zadumané přírody a bezstarostných zábav. Lauda výrazně dovede mluviti s našimi dětmi, typy i současnými kroji předvádí jim selské druhy z Táborska. Veršíky nejmladším čtenářům nutno dávati zcela srozumitelné a snadno utkvívající v paměti; z té příčiny sotva se hodí říkanky psané nářečím.

Osm svazků spisů L. A. Čarské ukazuje dostatečně, jak rychle zdomácněla u nás nová autorka dívčích románů, náhrada za dřívější Carlénovou, Heimburgovou, Marlittovou a j. Čarská má skutečně mnoho časových předností, které lehké umění její dělají rychle populárním u ženských čtenářek. Obratně staví děj, v němž událost jde za událostí, vyhledává zajímavé zápletky, ba nadhazuje mimochodem i složitější problemy psychologické; při tom sentimentalita je ztlumena na slušnější míru, než předchůdkyně její dovedly. Smělý život vypravuje o dceři bývalého důstojníka, která od dětství projevovala sklony chlapecké a posléze prchla — před sto léty — k vojsku. V mužském přestrojení účastnila se nepoznána válek napoleonských, vyznamenala se v několika bitvách, od císaře Alexandra dostala řád a hodnost důstojnickou, až posléze zotavujíc se z rány v boji utržené vrátila se do náručí otcovského. Vypravování Čarské připíná se patrně ke skutečné události a dovede ovšem za nynější doby válečné dvojnásob napínati. Jinak o původnosti románu lze právem pochybovati: mnohé postavy, ba celé výjevy až s naivní samozřejmostí opírají se o Vojnu a mír Tolstého. Čarská je vůbec talent reproduktivní, ví, co se jejímu obecenstvu líbí, má vyzkoušenou routinu a nad to osvo-

jila si od vynikajících spisovatelů vnější přednosti jejich. Budí i zdání hloubky, vyzná se v psychologické drobnokresbě a vůbec ukazuje pevnou ruku, která výtvorům jejím dodává výraznosti u ženských autorů neobvyklé — to asi jsou hlavní prameny úspěchu jejího. Ježto dobrých spisů původních pro dívčí mládež máme nedostatek, je Čarská dosud vítanou náhradou. *K. V.*

Poučná.

Spisy Dra Albína Bráfa. Díl prvý. Svazek II. Národohospodářská politika. Nákladem Sborníku věd právních a státních v Praze 1914. — Dr. Čeněk Klír, Všenárodní hospodářství. (Sbírka »Za vzděláním« sv. 36. Nákladem J. R. Vilímka v Praze.) — Vlasta Kučerová, K historii ženského hnutí v Čechách. (Amerlingova éra.) V Brně, nákladem Ženské Revue 1914. — Alex. Bain, Výchova jakožto věda. Přeložil Jos. F. Khun. V Praze, nákladem Dědictví Komenského 1914.

Spisy Dra. Albína Bráfa. Díl prvý. Svazek II. Národohospodářská politika. Nákladem Sborníku věd právních a státních v Praze 1914.

Druhý svazek sebraných spisů profesora Bráfa obsahuje problémy národohospodářské politiky. Probírá především výrobu prvotní, rolnictví, agrární zřízení a agrární politiku, lesnictví a hornictví; dále výrobu průmyslovou, tržbu a mezinárodní politiku, konečně dopravnictví a politiku dopravní. Jak patrno, uvádí tedy v tomto svazku jen část otázek do národohospodářské politiky náležejících; některé věci probírány byly už ve svazku prvém při národohospodářské teorii (politika bankovní, dělnická), což, jak známo, vedlo k výtkám, že není možno takto celou nauku národohospodářskou rozdělovati (v národohosp. teorii a politiku) bez nutného odchýlení se od původního plánu. Jiné věci zatím nepodány a ponechány patrně do svazku dalšího: pojišťování, sociální a chudinská péče atd.

Není třeba opakovati to, co bylo pověděno o přednostech knihy Bráfovy při dílu prvém. Přednosti ty jeví se zejména při důkladném zpracování statí o zemědělství a agrární politice, kterážto část knihy této je nejcennější a ukazuje nejlépe na způsob práce i názory Bráfovy. V ostatních partiích dalo by se tu a tam leccos vytknouti — tento svazek dělá daleko více dojem neúplnosti nežli svazek prvý. V prvém svazku teoretickém ve formě stručné a hotové dovedl říci toho Bráf tolik, že podstatného bylo sotva co postrádati, neboť celá řada teoretických premis sama sebou dala tušiti luštění v otázkách, o nichž pak stačila nepatrná zmínka. V národohospodářské politice, kde při velké řadě věcí jde o vyčtení faktů a konstatování různých opatření, cítíme více některé nedostatky.

Tak na př. není promluveno dostatečně — po našem soudu — o sweating systému a o jeho formách, věci to, jež sociální politiky v tak veliké míře dnes zajímá. Jedné věci však zvlášť velmi postrádáme. Bráf se nezmínil šíře a důkladněji o kapitole jistě dnes významné: o koncen-

traci kapitálu, co to znamená pro hospodaření dnešní vůbec a co znamenalo to pro socialismus; neuvádí šíře těch věcí ani ve svazku prvém při otázce poměru velikých a malých podniků ani při socialismu nebo kartelech ani konečně ve svazku druhém při otázce o tvarech velkoprůmyslu. Věc ostatně měla přijíti do teorie. Dnes o tom je tak veliká již literatura, že opomíjeti výklad otázky té nelze. Ostatně teoreticky je problém zcela rozřešen.

Jiná věc, která by nás zvláště dnes zajímala, je důkladnější osvětlení problémů obchodní politiky. K dnešním velikým událostem přispěl vývoj obchodní politiky v Německu a v Anglii v posledních 45 letech. Bráf krátce uvádí teorii volného obchodu a ochranářství, ale praktické doklady na vývoji obou států by věc osvětlily daleko výrazněji. Zejména vývoj Anglie svou typičností by neměl — soudíme — scházeti v žádné učebnici národohospodářské politiky.

Konečně jednu věc ještě! Pro nás Čechy praktické otázky politiky železniční i vodní mají veliký význam; v knize, jako je Bráfova, která je a bude jistě téměř nejrozšířenější učebnicí našich studentů, měly by snad tyto partie býti také důkladnější.

To by bylo asi hlavní, co by se dalo připojit ke kritice druhého svazku Bráfových Sebraných spisů. Jinak ovšem — jak bylo řečeno — kniha má své veliké přednosti, zejména koncisnost a hutnost v podání, pak jasnou konkrétnost v naznačení problémů, kde nezůstává nic mlhavého. První svazek je však rozhodně mnohem silnější, přirozeně již tím, že povahou látky je dáno, aby Bráfova individualita tu mohla vystupovati daleko výrazněji.

Práce byla pořízena dle litografií z r. 1905 a vydána byla opět prof. J. Grubrem a C. Horáčkem.

Dr. Čeněk Klír: Všenárodní hospodářství. (Sbírka »Za vzdělání« sv. 36. Nákladem J. R. Vilímka v Praze.)

Zajímavý příspěvek, plný vřelého idealismu, přímo k dnešním událostem podává v této knížce ředitel pražské městské spořitelny, dr. Č. Klír. Vychází z úvah o principu hospodárnosti, probírá jeho podstatu a jeho projevy, ukazuje, jak a kde se uplatňuje, naznačuje, jak je to princip, který ovládá nejen člověka a celou přírodu, nýbrž měl by ovládati všecky formy hospodaření vůbec. On vlastně vede člověka k vývoji od hospodaření rodinného k národnímu, odtud ke světovému a konečně k vytvoření všesvětové hospodářské solidarity, posílené i solidaritou v jiných oborech, k hospodářství všenárodnímu. Kdyby se vším tím lidé skutečně řídili, vytvořila by se taková všeobecná sféra zájmů hospodářských, že by si vynutila všeobecný světový mír. Autor právě vřele pléduje pro uplatňování principu hospodárnosti, neboť v tom vidí osvobození nás všech z běd dnešních válek.

Zajímavá úvaha, v níž však by bylo možno právě principiální hledisko nepřijmouti. Autor si mnoho a mnoho příliš zjednodušil. Už první premisa, že princip hospodárnosti ovládá člověka i celou přírodu, je krajně sporná. Autor vyvozuje to z osobního egoismu, takže se mu konečně egoism a princip hospodárnosti stal totožným. Ale něco jiného je ideál vynakládati co možno nejméně obětí, a prakse, kde tisíce a

miliony lidí toho nečiní, ne že by nechtěly, nýbrž proto, že toho nedovedou. V praksi princip hospodárnosti neovládá světa — právě naopak; dále princip ten je něco krajně relativního, protože to, co je dnes ještě hospodárné, je zítra už nehospodárné následkem pokračujícího vývoje, vědy atd., a už proto světa neovládá. Možno snad říci, že v lidech je tendence říditi se jím. Ale budovati právě na takovém relativnu ideály života společenského je těžko. Vždyť o to, co je hospodárné, mohou býti největší spory, a ve skutečnosti vždy je třeba bráti v úvahu: hospodárnost jaká, v čem, kde, vzhledem k čemu atd. Přírody už docela princip ten neovládá — vždyť právě naopak přírodovědci ukazují, jaké tu je ohromné nrhání energií — autor směšuje tu starou uváděnou účelnost v přírodě, totiž fakt, že vše k něčemu vždy je použito, s hospodárnosti. Ale v tom je veliký rozdíl.

Konečně: idealism autorův je velmi krásný, ale při tom zapomíná na všecky hospodářské rozpory a protivy, které právě z uplatňování principu hospodárnosti plynou v dnešní světové politice mezi jednotlivými státy. Princip hospodárnosti a egoism dnešní vyvolává spory a války světové, princip hospodárnosti — tak, jak jej přijímá dr. Klír — vedl by k internacionalisaci, ale také k naprosté nivelisaci státní, hospodářské, snad i kulturní. Je otázka, co raději voliti.

Knížka se krásně čte právě pro své široké obzory a hluboké pojetí.

s.

Vlasta Kučerová: K historii ženského hnutí v Čechách (Amerlingova éra). V Brně, nákladem Ženské Revue 1914.

Spisek Kučerové je prvním soustavným vylíčením počátků našeho feminismu, jež pojí se k jménu Amerlingovu: veliký český filosof a filantrop také tady razil nové dráhy a svou Ženskou Budčí podal první vzor vyšší dívčí školy u nás. Autorka líčí především úvodem činnost Marie Antonie (Pedálové) a Rettigové, jakožto průkopnic českého feminismu, na to probírá Amerlingovu filosofickou i literární osobnost a jeho teorii feminismu, soustavu jeho Budče i zásluhy hlavní jeho spolupracovnice Boh. Rajské. V kapitole označené názvem: Dozvuky Amerlingovy éry pojednáno o jiných dívčích ústavech té doby, hlavně o škole pí. Zapové, načež zvláštní oddíly věnovány ještě Boženě Němcové a Vojtovi Náprstkovi (spolu se Světlou a Podlipskou). Netřeba ani připomínati, že Kučerové nešlo jen o vylíčení pedagogických zásluh těchto osob, nýbrž že probírá všecko jejich literární působení a činnost kulturní vůbec; přes to spisek je především vítaným příspěvkem k dějinám české školy, o níž máme tak skrovně dobrých monografií. S některými však tvrzeními spisu bych se neshodoval (není na př. pravda, co tvrdí se na str. 23, že před Amerlingem nikdo českých žen si nevšímal); také sloh spisu je nečeský a mnohé obraty quasiduchaplné raději měly býti vypuštěny (tak na str. 45: V tomto roce najdete všude tyto spisovatelky: hlavně kvetou v Květech a bzučí v České Včele); velmi pomotané jsou také výklady o citovosti Rajské a její oběti Čelakovskému (41). Seznam literatury ke konci spisku jest neúplný a neobsahuje ku podivu ani všech spisů, jichž se autorka v spisu sama dovolává (není uveden na př. článek Merhautův o Amerlingovi, citovaný na str. 11).

Kd.

Alex. Bain: Výchova jakožto věda. Přeložil Jos. F. Khun. V Praze, nákladem Dědictví Komenského 1914.

Překladem Bainovy Výchovy vykonalo Dědictví Komenského čin záslužný, neboť vedle známého spisku Spencerova jest Bainovo dílo nejlepším odborným spisem anglické literatury XIX. stol., spisem, jenž přes bohatství svých idei ku podivu zapadl doma i v cizině téměř bez vlivu: i v nejnovější americké encyklopedii pedagogické je odbyt Bain jediným sloupcem! Je pravda, že v lecčems dnes zastaral a že mnohé z jeho požadavků jsou dnes samozřejmy, ale přes to nalezne v něm učitel ještě mnoho podnětů cenných a dosud časových. Kdežto totiž otázkám teoretickým mimo stručný úvod Bain celkem se vyhnul, jádro spisu za to podrobně se šíří o metodice učebných předmětů, zvl. školy elementární; třebas měl na mysli hlavně potřebu anglických škol, lze lecčehos z jeho pokynů užíti docela dobře i u nás. Překvapuje věcnost a důkladnost Bainových výkladů, jichž nelze vyčerpati sebe delším výtahem a jež nevyhýbají se žádné jen poněkud důležité otázce didaktické. Není tím řečeno, že by tvrzení Bainova byla vždy správná nebo původní — vedle Herbarta, Pestalozziho a Rousseaua jistě na ně působil již i Spencer — ale o tom není pochyby, že Bain dovedl se vzácnou obratností řešiti otázky pedagogické s vyššího a vskutku vědeckého hlediska.

Český překlad čte se velmi plynně a příjemně. Úvod, jejž mu předeslal prof. Ot. Chlup o životě, filosofii a pedagogice Bainově, nepřekročil mezí přiměřených a nezdražil zbytečně vydání; jen o filiaci Bainových názorů pedagogických mělo býti rozhodně pověděno více. Mimo Thamina promluvili o Bainovi ve svých dějinách pedagogiky i Francouz Compayré i Španěl Ruíz Amado; polsky vyšla monografie Harwotova (Zasady wychowawcza H. Spencera i Alex. Baina 1881), italsky C. G. Mininniova La scienza dell' educazione di Alex. Bain. Studio espositivo critico 1912; mimo to vydal Gius. Allievo i výklad Bainovy psychologie (Esposizione critica delle dottrine psicologiche di Alex. Bain 1912); konečně mohlo býti připomenuto, že vyšel i německý překlad Bainova spisu od Rosenthala (v Internationale wissenschaftliche Bibliothek 1880). — Na str. VII. udán chybně rok úmrtí Bainova (1899 místo 1903!). *Kd.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Jubileum českého středního dívčího školství.

Ženské kruhy české věnovaly pozornost 25. výročí založení »Minervy« v Praze. Byla to první dívčí střední škola v Čechách, v Rakousku, ba v celé střední Evropě. Založena byla v době, kdy myšlenka dívčího studia setkávala se s překážkami zdánlivě nepřekonatelnými, kdy pochopována byla jako vzepření se odvěkému řádu a vzbuzovala přímý odpor mnohých. Jen málo bylo přívrženců a podporovatelů dívčího studia, a ti stačili, aby byl proveden podnik, o jehož správnosti byli přesvědčeni, a jemuž věnovali odvážně svou práci.

Přední zásluha o založení »Minervy« patří Elišce Krásnohorské, neúnavné průkopnici myšlenky ženského vzdělání. Bylať to její životní otázka, problém jejího vlastního života. O vzniku »Minervy« píše sama v článku »Minerva před čtvrtstoletím« v č. 10. Ženských Listů, které od počátku byly průkopníkem myšlenky a jejím podporovatelem. Článek je významným příspěvkem k historii dívčího studia vůbec, zejména u nás v Čechách, ukazuje nejen stejnou touhu dívek po vzdělání, jakého dostávalo se hochům, ale je i zajímavým dokladem, jak u nás byla vždy spiata každá snaha s národním cítěním a vědomím. Píšeť: »známo, že za oněch dob touha dívek našich po vzdělání vědeckém neměla mnoho přátel u nás, avšak okolnost, že kulturní vymožeností tak pokrokovou národ náš předešel mocnější a hrdější sousedy, přispěla k tomu, že národní cit přiměl mnoho odpůrců ženského studia aspoň k neofensivnímu mlčení, tak že přívržencům jeho méně překáželi, a celá věc se provedla s menšími obtížemi, než by se jinak bylo stalo.«

První počátek vzniku ústavu ukazuje Krásnohorská daleko za dobou, ve které byl zřízen. »Advokát žen«, neocenitelný Vojta Náprstek, přednáškami o Americe šířil myšlenku dívčího vzdělání. Roku 1869 chtěli se pokusiti čeští profesoři G. Blažek, Čupr a Jedlička o založení dívčího gymnasia v Praze, avšak přihlásily se pouze dvě žačky. V blízké době tři energické dívky připravily se ke zkouškám a odebraly se na studia do Švýcar: Anna Bayerová, Bohuslava Kecková, M. Kurková. První stala se státní lékařkou v Hercegovině, druhá působila jako lékařka v Bernu, pak v Tuzle, odkud se vrátila zase do Švýcar, třetí zemřela záhy. V r. 1889 zahájily Ženské Listy, vedením Elišky Krásnohorské, akci za vymožení zákonného provozování lékařské praxe dr. Bayerové v Čechách, avšak Dr. Bayerová od celé věci odstoupila. Krásnohorské zdálo se, »že by bylo hříchem, nirháním životních sil i dobré příležitosti, kdyby dala bez užitku propadnouti všem oněm již vykonaným přípravám, které měly původně sloužiti zájmu ženy jednotlivé, ale mohly snad stejně posloužiti zájmu žen vůbec«. A z toho vznikly prvé kroky k založení střední dívčí školy.

Jednání s poslanci následovalo jednání s odborníky, vypracována osnova, za pomoci Ženského výrobního spolku českého zřízen spolek ku podpoře dívčího studia, a za přispění městské rady pražské otevřena 30. září 1890 přípravka, která by dívky 14leté připravila pro pátou třídu gymnasijní. Počítáno tu s dívkami vyspělejšími, s probuzenou touhou po vzdělání, s věkem, kdy stály dívky na rozcestí, a jimž přišla střední škola jako nová cesta, jako určitá forma dosavadní nejasné touhy po vzdělání. Co dosud bylo snem, stávalo se zřízením školy jasnou skutečností, a toho nemohly chápati dívky 10—11leté, kdy rodiče jen výjimkou souhlasili s dívčím vzděláním vyšším.

Mezi prvními spolupracovníky a podporovateli školy nalezáme četná jména, známá z ostatního kulturního a národního našeho života, ale nade vše jasně vysvítá, že bez energie, síly vůle a rozvahy Krásnohorské nebyl by se ústav stal již tehdy skutkem. Jen jí vděčíme za ten čin. Ostatní, byť i závažní činitelé, byli pouze spolupracovníky, které dovedla vyhledati, povzbuditi a k svému účelu soustřediti.

V XXV. výroční zprávě Minervy za rok 1914/15 v článku »Vzpomínky a úvahy k prvnímu jubileu Minervy« ukazuje prof. Dr. Alb. Honzáková, že »ve velkodušnosti rodičů našich prvých studentek průkopnic je tajemství fakta, že pokus o založení dívčího gymnasia v Čechách, pokus Krásnohorské, velké zakladatelky ženského studia v Čechách, stal se dílem«. Zajisté byli rodiče dívek vysoce uvědomělými a velkodušnými, dali-li v době tehdejší s porozuměním dcery na studie. Nebylo známo, kam studium povede, a byl to čin důvěry v nové cesty i v schopnost dívek, a mohlo se tak státi jen pro vnitřní život jejich. Ale v tom tkví právě velkost činu Krásnohorské, že vystihla, že doba, kdy naleznou se takoví rodiče a takové dívky, tu je, že je pravá a vhodná. Sama Krásnohorská s uznáním to konstatuje, pravíc v článku »V pamětní době školy Minervy« v č. 12.—14. Ženského Světa: »A přece zvítězila dobrá věc! Mně, pamětnici nejznalejší, ze srdce tisíckráte zalétají díky za to na dvě hlavně strany: K rodičům žaček, kteří měli tolik uvědomění a odvahy, že s důvěrou odevzdali své dcery mladému ústavu a novým jeho drahám, — a k městské radě pražské, jež od prvopočátku prosta žehrání a předsudku držela nad »Minervou« ochrannou ruku . . .« Městská rada i na dále byla ochránkyní Minervy, kterou r. 1910 převzala do správy, takže dnes je tu »Minerva, městské reálné gymnasium dívčí« v Praze.

Jest tu ještě další činitel, jemuž nutno věnovat pozornost i uznání a jehož Krásnohorská vzpomíná v uvedeném článku Ženského Světa: »Všecky ohromné svízele počáteční, s kterými bylo novému ústavu zápasiti krok za krokem, prožily jeho žačky spolu se zakladateli, i nebylo malým úkolem neochabnouti vůči požadavkům osnovy, hromadící zvláště do prvých ročníků úmorné množství latiny a řečtiny, i vůči nedostatkům všeho druhu, které tísnily jak učitelstvo, tak žactvo chudého, z efemérnosti podezřívaného, a jinde zas více závisti než lásky budícího ústavu.« Tuto pospolitost a co škola tehdy znamenala, dotvrzují jubilejní články bývalých žaček: prof. B. Jiránkové a MUDr. R. Machové v Ženském Světě č. 12—14, prof. dr. Alb. Honzákové a prof. Al. Pitlingové v XXV. Výroční zprávě Minervy a MUDr. B. Nevšímalové v Ženských Listech č. 10. »Bylo nám dopřáno prožíti léta, kdy se plní duše ideály, — píše první — v ovzduší prosyceném snahami o uskutečnění významných ideí. To je vždy výhodou těch, kdo prožívají počátky věci, k níž se upínají naděje mnohých. Kolem padesáti nás může nyní vzpomenouti na září r. 1890, kdy byl mnohým z nás dán jiný směr života, nežli jakým by se byl bral bez založení Minervy. Připravili nám, co bylo nutné, otevřeli, a my jsme vešly.« — »Gymnasium Minervy bylo založeno v pravý čas, zcela ve shodě se skutečnými požadavky kulturních poměrů u nás. Pochopily jsme, že se stavíme do služeb důležité myšlenky, že máme pracovati nejen pro zdar osobní, ale též pro zdar oné myšlenky.« — »Založením spolku Minervy a jeho ústavu dán byl národu cenný dar. Vložen do našich dětských tehdy rukou, abychom duchovní jeho obsah počaly převáděti v život národa. Naše slabé ruce se chvěly, ale objevily se ruce další a další, a duchovní obsah daru vlévá se do národa. Zakladatelé vidí své dílo . . . mohou čerpati upokojení z výsledků svého úsilí.« A Dr. Machová praví: »Několik ideálně nadšených lidí založilo s železnou energií

školu a toužili, aby byla kusem naší české budoucnosti,« a vděčí jim: »Bylo v poměru zakladatelky Minervy a všech, kteří pracovali po jejím boku o udržení a rozkvět školy, k nám, co upomíná na nejkrásnější poměr rodičů k dětem. Kolik radosti za všechnu lásku a oběti dá jim vědomí, že svěřené, bujné hlavy konají — jen svoji povinnost. Ve všem bylo znáti, jak jsme jim přirostly k srdci, a jak jejich láska odstraňuje s naší cesty každé příkoří. Jsme vděčny slečně Krásnohorské, která nám dala dobu krásného, bezstarostného mládí, radostnou práci a plné uspokojení v životě. Za to vše dnes děkujeme prostými slovy. Slečna Krásnohorská dala nám školou část své bytosti, léta své životní práce, železnou vytrvalost a píli, které bylo třeba, abychom se mohly učiti klidně a bezstarostně, a naši doma byli zbaveni tíživých starostí. Cítíme, že dnes děkování sl. Krásnohorské jest něčím nesmírně malým, stejně jako když se pokoušíme děkovat svým maminkám, odcházíme-li v širý svět, když líbáme jejich pracovité ruce a vzpomínáme.«

Výsledky ukazují, že je Minerva kusem naší kultury, našeho národního života. Vývoj dívčího studia zachycuje ve zmíněném článku prof. dr. Alb. Honzáková postupně. Výsledky jeví se v číslicích. Do první třídy přípravky přihlásil se tehdy překvapující počet 53 žaček, dnes čítá škola 14 tříd s 459 žákyněmi. Od dob, kdy vyučovali 2 profesoři, vzrostl sbor interní na 28 osob, z nichž je 19 akademicky vzdělaných žen, odchovanek Minervy. Roku 1913—14. jevil se stav studující mládeže ženské na středních školách takto: na Minervě 459 žákyň, studujících hospitantek na chlapeckých gymnasiích 560, na reálkách 320, na dívčích lyceích 1700 a k tomu určitý počet na vinohradském dívčím gymnasiu.

Na universitě letošního roku je na filosofické fakultě 121, na medicinské 120, na technice 1 posluchačka. Výsledky dosavadního universitního studia vykazují 25 lékařek (z toho 11 v soukromé praksi, 2 v zemských službách, 6 školních lékařek, několik lázeňských atd.). Profesorek na středních školách jest 94 (z toho je 41 absolventek Minervy), universitních doktorek filosofie je 19. V jiných povoláních jsou bývalé žačky Minervy: učitelek 15, vychovatelky 3, úřednice 4, žurnalistky a spisovatelky 2, umělkyně dramatické 2, hudební 1.

Jsou to pouze data, důkaz, že »česká žena do dnes prokázala schopnost, aby dosáhla ve stejné míře jako muž onoho stupně rozumového vzdělání, jaké dosud bylo normou pro vzdělání mužovo«. »Ale nám jde o víc, než o tato všecka, přec jen vnější fakta: Jak vyšší studium dívčí působilo v ž e n u s a m u, v její duševní svět, v němž vládnoucími prvky určovali muži neukázněnost, neujasněnost, sentimentální citovost. Jak studovaná žena dovedla svou zvýšenou úrovní duševní, širším rozhledem, vyrovnáním se s dosud zanedbanou rozumovou mohutností z ú r o d n i t i život svého okolí, našich žen, společnosti, národa!« Těmito úvahami zabývá se Č a s o p i s u č i t e l e k v č. 1. v článku: »Čtvrtstoletí dívčího středního školství v Čechách«. Autorka míní, »že souditi o těchto vlivech jest příliš brzo. Neboť toto působení vnitřní, jehož duši nezachytí ani noviny ani almanachy atd., bude patrno až na dcerách a synech těchto vzdělaných žen, až na vychovankách profesorek, až na budoucích generacích národa . . . Pravda; odchovanky Minervy dnes už mohou vydati svědectví

o sobě — avšak přec jen jsou to ještě ženy přechodní doby, které neformovalo vlídné podnebí a hřejivé slunce a pravidelná rosa a dešť. Bylo v onom působení na ně mnoho úsilného, jejich duše pak přinášely si předsudky a očekávání zázračných zjevení. Nemají ani ony ani my, kdož jsme s nimi srostly, oné dálky pozorování, která by dovolovala vědecké posuzování o plném významu vyššího studia žen.«

Co pro ženu samu znamená vzdělání akademické, k němuž je střední škola cestou ušlapanou, a co žena vzdělaná takto značí pro zúrodnění svého okolí a národního života, naznačuje »Ženská hlídka« v č. 1. České Revue. Zabývá se mladými pracovnicemi, seskupenými kolem Ženského světa, zejména článkem PhC. M. Štechové »Venkov«, uveřejněným v č. 15. téhož listu. V článku líčí mladá spisovatelka dojmy, které zažila při svém prázdninovém pobytu mezi lidem na jihočeském venkově vystihuje životní názor a význam sedláka v životě národa a poměr inteligence k němu. »Ženská hlídka« v České Revui označuje článek ten a vůbec řadu článků, pocházejících ze skupiny mladých pracovnic, jako projevy probuzené, vzdělané a zušlechtěné české duše ženské a zachycuje působení její na národní veřejnost. Je to posudek, který patří zejména akademicky vzdělané ženě: »Nový směr (v listě) vytyčují mladé pracovnice. Není bez významu, že vystupují do veřejnosti ještě za válečného vzrušení, ohlašujíce svoji silnou individualitu, samostatnost názoru a pohotovost k propagační práci, která celý národ a tudíž i ženy české po válce čeká. A myšlenky pronesené jsou důkazem zdravého názoru na život, který musí zachycovat, budit důvěru a vzněcovat naději. Vytryskly ze současného života, jsou zachyceny hloubkou vzdělání a zdůvodnění a potvrzení došly skutečným, opravdovým prožitím. A v té své opravdovosti přimykají se k myšlenkám, jež projevovali buditelé národa, průkopníci ženského hnutí a hlasatelé lidství. Jsou ostře vytrysklým projevem uvědomělého vnitřního člověka, českého člověka, člověka-ženy. Zjev, o němž píšeme, je nám tím milejší, že přichází v dobu, kdy oslavujeme 25letí české středoškolské výchovy, a kdy v článcích oslavných ukazuje se k budoucí otázce, jak asi osvědčí se naše ženská inteligence, zbavená horečné starosti o svoji státně neurovnanou budoucnost, v budoucnosti, v práci pro blaho národa a jeho povznesení. Práce mladých inteligentek v Ženském Světě ukazuje již cestu určitou, byť dosud novou, nevyšlapanou, neurovnanou. Ukazuje tu, kam dospívá dnes již žena vzdělávající se vědecky.« Další stať ukazuje, kterak studovaná žena přináší samostatné nazírání, které je projevem vyššího lidství, a je triumfem zušlechtěného ducha ženy, která po stránce národní plní tak úkol inteligenta správně a pravdivě. Jest ovšem při tom pravdou jedno: je to projev ženy s probuzeným intelektem, provázeným zdravým pudem, správnou intuicí a citem. Duše prostá a bezprostředně vnímavá je to, co nutno vzděláním vědeckým zušlechtit, posílit a uvědomit, a pak vyrůstají nám květy a přinesou ovoce, uplatní činně ducha národa a pravého lidství v jeho šíři a velikosti. Vidíme takto již dnes, co žena studovaná dovede vytvářeti, jak dovede »zúrodniti život svého okolí, našich žen, společnosti národa« a to vše vzniklo z jedné třídy a vyrostlo za 25 let! —

ZPRÁVY.

Prof. J. Gruber národnostní hospodář (3./11. 1915).

Naše črta nechce být oslavnou ani úplnou: Jednak není vhodná doba a pak národohospodářovo životní dílo bývá v 50 letech knihou teprve rozepsanou. Ale chceme při této příležitosti upozornit na Grubrovy stěžejní motivy, které z něho činí českého učitele národního hospodářství, a které válkou se stávají u nás a pro nás stále důležitějšími, a chceme zároveň se svého stanoviska určit svůj poměr k němu.

Již jeho vývoj jest význačný pro jeho dobu i pro jeho osobní niterní chvat. Venkovský, chudý hoch po ukončení studia uchytil se u policejního ředitelství. V době počínajícího ideového kvasu — počátky pokrokového hnutí — tento intervenující policejní úředník po schůzích debatuje s účastníky o anarchismu a o jiném. Odchází do vzmáhající se obchodní komory a jako svědomitý, vedoucí úředník vyrovnává se s hospodářskými problémy houfně tu se vyskytujícími v řadě odborných monografií. Prof. Bráf, který měl svoji pozorovací síť hustě rozprostřenou po českém ovčinci, vyhledávaje a stavě mladé lidi na pravá jejich místa, čímž jim zároveň umožnil, aby vědecky mohli dále se vyvíjet a nezakrněli tíhou poměrů, provázel i Grubra a z tohoto hospodářského politika se stává jeho důstojný následník. — V životě Grubrově imponuje vytrvalá píle, zaujme cílevědomé chtění, ale zároveň pozorujete čtvrtstoletí rozmachu, vzrůst z malých poměrů, šťastnou generaci uskutečňujících se cílů, kde za snahou následuje zdar.

Dnešní právnický dorost, který již Bráfa nestihl, nachází v Grubrovi mezi řadou vykladačů platných zákonů, jednoho z málo vychovatelů pro celý život a jeho směr. Vždyť právě v hospodářských otázkách mravní zásady každého jednotlivce i skupin procházejí nejspolehlivější zkouškou, národohospodářská hlediska mohou být použitou konkrétní etikou.

Základní poučka Grubrova, kterou počíná a která se vine všemi jeho výklady, zní: »Kdekoli ryze hospodářské zájmy se střetnou s jinými zájmy, ať národními a politickými, ať sociálními, kulturními a podobně, hospodářský zájem má přirozeně a nutně ustoupiti do pozadí, vždyť hospodářství není samo sobě účelem, nýbrž jen prostředkem k dosažení co nejvyššího fysického, duševního a mravního rozvoje nejen individuí, nýbrž i národa a lidstva.« Hospodářský blahobyt dle Grubra má být základem »k uskutečnění idei spravedlnosti, humanity a mravnosti v životě národů«. Dle našeho názoru jest to jedině možné hospodářské hledisko odpovídající potřebné filosofii malých národů, mají-li tyto si uchovat mravní sílu k vlastní svébytnosti v době hospodářského imperialismu velkých států.

Grubrova veškerá činnost směřovala a sbíhala se k řešení národnostního hospodářství národů politicky nesamostatných, zejména národů menšinových v různonárodních státech. Žádal programově a v praxi nesčetněkráte se zasazoval o decentralisaci a pokud možno nejrozsáhlejší samosprávu veřejných hospodářsko-správních institucí. Zdůrazňoval, že se dosud národohospodářství pojímalo jako hospodaření v určitém státě, tedy formálně v rámci teritoriálním, ne však v obsahovém rámci národa, živého to organismu. A jako je národu třeba, praví Gruber, aby měl vlastní národní literaturu, umění, školství, vědu, jakožto součást samostatnosti a individuality národní, musí též mít co možná všestranné hospodářství národní.

Proto vybízí domácí odběratelstvo k národní soběstačnosti, pokud to není na újmu zásadě hospodárnosti, to jest nedostane-li z jiného pramene zboží lepší a lacinější a pokud toho není jednotlivci zneužíváno. Žádá tudíž zároveň na českém podnikateli, aby byl poctivý, svědomitý, přesný v dodržování smluv a cen, snaživý a ku předu cílící, aby si byl vědom, že vykonává zodpovědnou funkci v hospodářském životě národním za účely kulturněpoliticky národními. Od majetných jednotlivců a veřejných korporací však žádá národní přirážku ve formě — soukromohospodářsky pojímáno — nevýhodnějších koupí ve prospěch vyvíjejících se — ne ztrnulých — odvětví národní výroby. Neboť pouze národ stojící na vyšším stupni hospodářského vývoje má naději na politickou budoucnost a jen takto zachová malý národ každou píď země a každého příslušníka. Z Grubrova pojímání národního hospodářství vyplývá, že stejně jako hlasovací akt, konsumce určitého listu atd., stejně není výroba, jednotlivá koupě a prodej pouhým aktem soukromého a soukromohospodářského významu, nýbrž svým hromaděním má význam veřejnohospodářský, kolektivní, národnostně politický.

Též palčivost malého národa a jevící se depopulace, v čemž se všemi jeho vývody nelze vždy souhlasiti, připomíná stále svému posluchačstvu a zdůrazňuje, že národ malý potřebuje k intensitě svého života extensitu porodů. Za války pravil: »Žádná světová válka nemůže český národ seslabit tak, jako stále ubývající počet porodů.« V celku vzato Gruber jako teoretický hospodářský politik jest z nemnoha vzácných vlastenců, v jehož pojetí a ústním klidném podání nacionalism není patetickým gestem neb egoismem ostatním národům nepřátelským, nýbrž kulturně a všelidsky zdůvodněnou snahou po povznesení a sesílení národa.

Gruber přirozeně oceňuje a hleděl podporovat funkce všech vrstev v hospodářském životě národa. Podněcoval a vítal domácí velkopodniky z důvodu národnostního hospodaření, avšak zároveň vždy zdůrazňoval nejen moment výroby nových statků a jich hromadění, nýbrž i moment rozvrhování národního důchodu mezi určité třídy společenské. Proto se staví na stanoviska protitřídní vrstev hospodářsky utlačovaných. Zmohutnění národa a společnosti předpokládá povznesení celku, všech jeho vrstev, blahobyt jednotlivců může znamenat nouzi celku. V politice agrární jest proti latifundiím a pro vnitřní kolonisaci, v politice průmyslové žádá zákonné a správní zasahování v činnost kartelů. V živnostenstvu své doby viděl národnostně důležitý kmen malých, samostatných existencí, na něž

se řítil velký kapitál, většinou cizí, niče je dříve, než se mohly dobově překrystalisovat. Proto živnostenské otázce věnoval se zvláště intensivně, napsav as tucet sem spadajících kratších i obsáhlejších monografií, aniž upadl v hospodářské konservativní středostavovství. Snaží se, aby malovýroba v oborech, kde jest hospodárnější velkovýroby, pomocí výchovy dorostu v odborných školách byla zdokonalena, v jiných pak aby se koncentraci výrobní přizpůsobila úvěrními, výrobními a obchodními družstvy, obstarávajícími nákup surovin, polotovarů i strojů a prodej výrobků. Tedy koncentrace výrobní pomocí kapitálové demokratisace.

Zajímá nás též poměr prof. Grubra k socialismu: V celku lze říci, že v teorii jest značně proti socialismu, v politice značně pro socialism. Individualistou není, ačkoliv akcentuje nutnost individuálního počinu v národním hospodářství, avšak to nevylučuje socialism, jak již dnes iniciativnost vedoucích osob akciových a družstevnických velkopodniků ukazuje. Praví o sobě, že jest sociálním politikem. Žádá, aby soukromohospodářská zásada, kde nevystačuje, aneb kde pro společnost a její třídy chová nebezpečí (stejně dnes formuluje své stanovisko většina socialistických teoretiků, zejména u individuální svobody hájících Angličanů), byla nahrazena úpravou veřejnoprávní (státním, zemským, komunálním socialismem), zejména žádá sespolečtění důležitých podniků soukromých (podniky horní, bankovní, dopravní atd.), aneb zatím pronikavý vliv státu na jejich správu. Jest pro veškeré dělnické zákonodárství obmezující svobody smluvných stran, pro kolektivní smlouvy, pro existenční minimum pomocí kolektivních uzákoněných mezd; jest pro družstevnictví, což znamená neponechat dále konsumci volné individuální nabídce a poptávce, nýbrž organisovat hromadně konsumci a dle kolektivní spotřeby založit společenskou výrobu. To vše jsou antiliberalistické, a domyslí-li se, socialistické snahy. Hospodářství, které není ponecháno sféře libovůle jednotlivců neb třídy, nýbrž jest vůlí a zájmem celku regulováno, stává se socialistickým.

Rozpor tkví v tom, že prof. Gruber pojímá socialism stále v jeho koncepci z let devadesátých, z dob krise marxismu. Proto též stotožňuje socialism a komunism, kolektivism pak nazývá jakýmsi polovičním komunismem. Názor tento jest běžný v německých učebnicích. Napsal jsem již svého času v zaniklé revui »Středě« proti stejnému názoru prof. Masaryka následující: »Dnes je nutno v stručnosti stavět komunism a kolektivism proti sobě jako dva systémy protichůdné, jeden více anarchistický, subjektivní, druhý socialistický, objektivní. Při komunismu ponechává se subjektivní libovůli jednotlivcově — do jaké míry chce rozmnožovat a do jaké míry používat společného majetku. Kolektivism, systém objektivní, staví zásadu: Každému ne více ne méně, nežli výsledky jeho práce.« To jest rozlišování důležité, jinak se jeví socialism sympatickou sice, ale dětsky naivní utopií.

Jest zvláštní, že u nás ortodoxní marxism byl pouze negativně revidován, aniž kdo z našich vedoucích národohospodářů a sociologů přistoupil k další positivní koncepci, podávaje socialism novějším, životnějším způsobem. Pro nás je dělnický element předůležitý a přes značně opravdový demokratism nemáme dosud ani jediného národohospodáře

z povolání, který by se byl specialisoval na sociální otázku. Nemáme též jediného národohospodáře z povolání, výrazně konservativně v otázkách hospodářských vybarveného, aby nastaly ideové nárazy a tím proudění. Malé poměry vedou k všestrannosti a tím k nutně kompilační střední cestě.

Dnešní socialism neklade hlavní váhu na vyvlastnění a budoucí systém, nýbrž na hospodářské kolektivisující tendence. Jeho síla záleží v konstruktivní síle organisačně působit na dnešní hospodářský řad, jej modifikovat a z dnešního stavu blížit se ke konsumčnímu řádu, kde jediným distribučním titulem by byla práce, místo práva vlastnického — zásluha pracujícího. Proto veškeré veřejnoprávní zásahy, veškerá hospodářská politika vedle družstevnictví, odborového hnutí, daňové politiky atd. směřující k vyznačenému cíli jest cestou k socialismu. Prof. Gruber se od socialistů hlavně tím liší, že zůstává vlastně čistě empirickým hospodářským politikem, bez syntetického cíle. Socialisté hospodářské politice přikládají dalekosáhlejší budoucnost, než činí prof. Gruber.

Je nutno skončit, pouze na jeden moment budiž nám dovoleno ještě upozorniti, aniž bychom tema vyčerpali. Politicky a hlavně sociálně Gruber byl a zůstal realistou. Po reorganisaci mladočeské strany vstoupil do této ne z důvodů zásadních, ale spíše z taktických, doufaje, že v ní nalezne širší a účinnější půdu k positivní činnosti vedoucího národohospodáře. Dle našeho dojmu plně nikdy se s touto svojí novou stranou nesžil a strana tato dle našeho názoru nedosti jeho sil použila. S mnohým nesouhlasil, třebaže jakožto »muž budoucnosti« v zájmu věci si přikládal vždy náležitou reservu, přes to měl však vždy svá ostře vyhraněná politická stanoviska a vervní úsudky o osobách, které svému okolí a též svým posluchačům otevřeně projevoval. V řadě důležitých autonomních a říšských komisí a ústavů houževnatě pracoval, prospívaje tu svému národu více, než tucty hlučných tribunů. Ministerské odborné křeslo byl nakloněn převzíti jedině, kdyby byly bývaly předpoklady k urovnanému a delšímu úřadování, aby mohl i na tomto poli působnosti zanechat trvalé stopy svých vědomostí a pracovní energie ku prospěchu svého národa a ku cti svého jména.

Prof. Gruber se nám dnes jeví v plném proudu budování svého životního díla, jakožto vedoucí český národohospodář a stále se zdokonalující vysokoškolský učitel, i přejeme si, aby byl dlouhá desítiletí tomuto svému poslání zachován. Dr. *Evžen Štern.*

Národní soustředění a souručenství.

Přípravné úvahy.

Napsal B. Hlaváč.

Válka překvapila nás stejně jako celý svět. Po několik let viděli jsme vážné příznaky její, od anexe povážlivé zjevy v Srbsku, ale všichni jsme věřili a doufali, že válkou balkánskou východní otázka bude zase několik desítiletí odpočívat. Když už někdo chtěl být pesimistou, věřil ve vážné diference se Srbskem, jehož politika se stávala proti našemu mocnářství stále agresivnější — na světovou válku, na válku celé skoro Evropy nevěřil nikdo. Proto se politickým organisacím našim nemůže činiti výtka, že zůstaly vůči ohromným událostem světovým nepřipraveny. To ostatně dá se konstatovat nejen o politických stranách našich, nýbrž o všech politických stranách vůbec, v Rakousku a všude jinde. Na evropskou válku nikdo do posledního okamžiku nevěřil, až snad na bezprostřední strůjce její, jež zjistit musí být přenecháno historii.

Válka trvá nyní přes pět čtvrtí roku, a dosud není vidět ani počátku konce. Než tíhu dosavadních událostí cítíme všichni, a nikomu nemohlo ujíti, že se politická soustava vnitřní české politiky zhroutila na dobro; nikdo z nás nemůže pochybovat o tom, že až se vrátí doba pro vnitřní politiku v Rakousku a tedy pro vnitřní politiku českou, bude skoro vše jiné: jiná forma politiky, a jiný bude její obsah. Jaké ty změny budou, dnes nikdo nemůže říci — každý jen cítí, že změny nastanou. Nynější poměry nepřipouštějí veřejnou diskusi o nich, úvahy, jakého rázu by ony změny býti měly v zájmu říše, zemí a národů, jsou na ten čas nemožny. Přes to však každý vážně myslící člověk musí už dnes pomýšleti na to, jak v budoucnosti bude česká politika musit postupovat, aby se domohla i na dále patřičného vlivu v říši. To zdá se mám dokonce povinností každého vážného člověka.

Nemůže být o tom sporu, že statisíce, ba miliony těch, kteří byli v poli, se vrátí do občanského šatu a postavení s dost pozmě-

něnými názory na svět a život, na poměry politické a sociální, a stejně nelze pochybovat, že se nikdo neubrání dojmu, že ti, kteří obětovali anebo byli ochotni obětovat v každém okamžiku svůj život, mají právo a zvýšený nárok, aby oprávněným požadavkům bylo se všech stran vyhověno. Uvésti tyto různé požadavky životní v soulad se všeobecnými požadavky a potřebami celku bude přední povinností činitelů politických i úředních. Že se v kruzích úředních s touto budoucností živě zabývají, není pochybno, jde tedy o to, aby i kruhy politické se pro onu dobu pozdější vážně připravovaly. Jakkoli parlament není rozpuštěn, dlužno míti za to, že po válce se sejde parlament jiný, že dojde k novým volbám, snad i k novým volebním řádům. Nicméně není jiných činitelů politických zatím, a dosavadní poslanci tedy dosud platí za nositele vůle obyvatelstva, za oprávněné činitele politické. Jim tedy, zejména když tisk není na ten čas nástrojem způsobilým, náleží vykonati ony přípravné práce a úrady o věcech příštích.

Poslancům je práce tato značně usnadněna všeobecným přesvědčením, že mezníky jednotlivých stran politických pozbyly prozatím platnosti. Tolik a tolikrát v době předválečné, v dobách parlamentárních bylo konstatováno na všech stranách, že roztříštěnost politická je hlavní překážkou šťastnějšího postupu politického, často a často konány pokusy o docílení dohody mezi českými stranami, ale vždy pokusy ty selhaly, poněvadž tlak, který by byl kategorickým imperativem k dohodě takové nutil, dosud scházel. Na konec se každá strana ohlížela jen na voliče — vyššího rozhodčího nebylo, a voličstvo na konec rozhodovalo bez vyššího hlediska a bez patřičného tlaku plného pochopení všeobecné situace politické v navyklém už názoru, že se přec jen jedná o vítězství té neb oné strany nebo často toho neb onoho poslance, který byl na ten čas v okrese nejoblíbenější. Takové stanovisko ovšem nyní býti nemůže a jistě také nebude. Nynější poslanci a budoucí kandidáti asi cítí veskrz, že voličstvo při volbách budoucích bude zaujímat stanoviska jiná, a že věci posuzovat bude s hlediska jiného a nového, s hlediska, při němž příslušenství k té neb oné straně nebude jedině rozhodujícím. Válka už dnes změnila naprosto způsob myšlení politického: a zejména český člověk během války jistě dospěl k přesvědčení, že mezi nebem a zemí je celá řada věcí, o nichž se mu dosud ani nezdálo, dospěl k přesvědčení, že není pro nás nejdůležitější a pro celý náš další vývoj, bude-li ta neb ona strana mít o jednoho nebo dva poslance víc než druhá. A také voličstvu se posuzování a rozsuzo-

vání ulehčilo: že politický stav český ohromně změněné situaci ve válce naprosto neodpovídal, poznalo asi brzy, a stejně tudíž, že dosavadní politická bilance česká je prabídná. Není vhodné doby k rozbírání detailů, ale snad postačí, řekneme-li, že četné neupřímnosti povšechného nazírání našeho rázem byly odkryty situací, jakou přivodily události válečné a v první řadě: ukázalo se, že skoro celá naše politická síla tkví tam, kam jsme dosud vstupovali jen »s ohražením« — v parlamentě. Jsouce zbaveni parlamentární tribuny, ztratili jsme rázem každý svůj vliv; hned ukázala se všecka naše ostatní slabost. Ti, kteří zrazovali dříve z bourání oné parlamentární tribuny, dožili se zadostiučinění až příšerně dokonalého. My k nim patřili vždycky, třeba bychom všeho spíše se byli nadáli než evropské války, ale my vždy věděli, že naše slabost objeví se v okamžiku, kdy nám okolnosti vezmou moc slova v parlamentě.

Voličstvo tedy budoucně nebude počítat jen na to, kdo umí lépe dělat obstrukci, kdo lépe dovede bořit nejsilnější naši baštu. Bude v tomto poznání snad dosti značná dávka ironie osudu, že zrovna nám, odpůrcům prosincové ústavy, její zastavení nejvíce ublížilo, ale povede jistě k pronikavému vystřízlivění, a snad už nikdy se nebude opakovati obětování českého sněmu jako »výrobku Schmerlingova« ... To nové myšlení v Čechách musí vésti k poznání, že nestačí vědomí, že všichni Čechové a tedy i všecky politické strany mají stejné základní tužby a cíle, a že je tedy nutno vyvoditi důsledky tohoto přesvědčení. Diferencování stranické bude pak možno také s jiných hledisk než čistě politických, tak jak je to všude jinde. Tam, kde rozhoduje vedle politického ještě jiný mocný názor, je přípustna a přirozena diferenciace, tedy u sociální demokracie a po případě u agrárníků. Zde ovšem už v míře zmenšené, mající zřetel k nutnosti politického celku českého, jichž se ostatně ani sociální demokracie nezřekne docela a úplně. Pamatujeme se, že tomu už jednou v Čechách tak bývalo. Dr. Rieger alespoň, dokud osobní boj v Čechách nepřesahoval dovolené meze, dovedl se povznésti nad úroveň čistě a jedině stranickou. Když mu byl oznámen výsledek první užší volby mezi Staročechem a Mladočechem na Mladoboleslavsku, a když se dověděl, že nebyl zvolen jeho kandidát Hons, nýbrž Václav Janda, klidně vstal a řekl: »Nu, Václav Janda je také hodný člověk!« Víme, že i dr. Rieger později posuzoval skoro vše jen se svého staročeského stanoviska, ale přec to u Riegra trvalo dlouho, než se do toho víru strhnouti dal urputným bojem Julia Grégra.

Uvážíme-li, že se o politických cílech českých dá při střízlivé úvaze dnes docíliti dohody mnohem spíše než před válkou, poněvadž události posledních šestnácti měsíců odstranily jistě mnoho romantismu a utopismu v Čechách, můžeme s jistou dávkou optimismu přistoupiti k pokusu nového seřazení a nové politické organisace. Snad, aby nikdo nebyl zastrašen, postačí, když to nazveme zjednodušení.

Bylo by naší věci jistě prospělo, kdyby bylo došlo k podobným pokusům hned po skončení parlamentu před válkou nebo hned po vypuknutí války. Než — nestalo se, a s povděkem tedy vidíme, že alespoň nyní pokusy ty se dějí. V Národních Listech 14. listopadu k nim vyzval Dr. Fiedler, bývalý ministr obchodu. Už jednou stál v čele dohodovacího pokusu českých stran politických, alespoň v parlamentě, a přes to, že není vábivé pokusu toho vzpomínati právě proto, že se rozbil následkem nedohody ve vlastní straně dra Fiedlera, dlužno míti za to, že není nahodilé, když nový pokus o zjednodušení politických poměrů podniká dr. Fiedler. Vedle celé řady vhodných vlastností a zkušeností, které dra Fiedlera k podobné akci přímo předurčují, není v nynější situaci lhostejno, že se v čelo českých stran staví politik, který byl jednou aktivním ministrem. Snad dru Fiedlerovi nebylo do dnešního dne popřáno, aby vlastní straně své, která jej do kabinetu Beckova vyslala, zcela otevřeně a upřímně vyložil zkušenosti z onoho roku svého ministrování a aby s ní sdělil, pokud skutečnost v tak význačném místě a postavení státním tváří v tvář poznaná jej donutila k revisi politických názorů, k nimž se do oné doby upřímně a podle programu své strany byl hlásil. Snad je podobným informacím nejen jeho strana, ale všecky ostatní strany české dnes přístupnější, už proto, poněvadž také druhá důležitá a významná strana, strana agrární, měla svého ministra, který se jí do posledního slova jistě stejně do dnešního dne nevyzpovídal. Dr. Fiedler jistě by usnadnil všem stranám pokus dohodovací a zjednodušení politické struktury naší, kdyby výslednici svých zkušeností předložil jako základnu budoucího jednotného politického útvaru českého. My ovšem onoho politického kreda dra Fiedlera neznáme, ale zdá se nám jen přece, že budoucí politická základna bude musit být silně opřena o názory, poznatky a zkušenosti, jakých nabyl nejen dr. Fiedler, ale všichni jeho kolegové bývalí a i ještě aktivní ministři. Klademe důraz právě na názory těchto politiků, poněvadž pokládáme za nemožné, že by politický směr a taktika, jaká platila do května 1914, byla bývala možnou,

kdyby ony názory a zkušenosti předních oněch politiků byly bývaly vnikly hloub do názorů vlastních politiků a stran jejich. Dr. Fiedler ve svém článku praví zcela správně, »že dnešní národ český i dnešní stát rakouský jsou jinými veličinami, než jakými byly ještě před necelým půlstoletím«, a jen tehdy, uvědomíme-li si toto plně, dr. Fiedler pokládá za možné dospěti k myšlenkové sjednocenosti. Nepochybujeme, že dospěti k tomuto uvědomění bude stát jednotlivce i celé strany některé dosti značné oběti na ilusích a představách pěstovaných a hýčkaných po necelé toto půlstoletí, ale máme za to, že právě dr. Fiedler a jeho kolegové už dávno tyto oběti přinesli, sacrificio de l'inteletto, jen zdánlivé, ale že přes to, že jejich strany je na nejvýznačnější místa vysílaly, neměli dosti vlivu přiměti své okolí k názorům a poznatkům stejným a dospěti tak už dávno k onomu uvědomění, jež nyní dr. Fiedler pokládá za tak nevyhnutelné. Přirozeně dr. Fiedler za dnešních okolností ono uvědomění formuluje jen všeobecně: »Dnešní společenský svazek státní vyrostl z chudého státu právního v sesílený, množstvím rozmanitých nových úkolů obohacený stát kulturně sociální, a tento zase, jak válka nás denně poučuje, přeměňuje se nám takřka před očima v mocný stát imperialistický, t. j. ve stát, který dospěl k poznání svého imperia, své svrchované moci, uvědomil si plný obsah této moci a zasahuje v tomto uvědomění do všech poměrů, podrobuje státní regulaci vše, co může státním cílům jakkoliv přispěti.« Jistě by byl dr. Fiedler za jiných okolností a poměrů tiskových toto uvědomění projevil zřetelněji, ale politicky myslícímu a chápavému i toto znění postačí. Musí postačit tedy všem, kteří pochopili slova Fiedlerova, že »vedle neobyčejně zvýšené moci státní musí býti postavena rovněž zvýšená politická síla národního celku. Vstupujeme-li dnes do státu vnitřně imperialistického, do státu uvědomujícího si své svrchované imperium, buďme také my si toho vědomi, že v tomto státu nebudeme moci provozovati politiku v starých formách, t. j. v roztříštěných, samostatně postupujících stranických skupinách.« Dr. Fiedler tedy pokládá za nutné, abychom postupovali jednotně, i když uznává, že nelze přiměti celý český národ k jednomu světovému politickému, sociálnímu a konfesijnímu názoru. Toho věru není třeba: jednáť se prozatím o přípravy k obnovení ústavního života v Rakousku po válce, o postavení a postup českého národa v politických otázkách v rámci tohoto Rakouska poválečného. Tyto otázky budou jistě jen rázu čistě politického a politicky

hospodářského, a jen potud sociálního a kulturního. Dnes ani zdaleka, jak již výše řečeno, nedá se předpovídati, jaké to problémy a otázky budou a v jakém pořadu budou předloženy k vyřizování. Pro naši přípravnou akci je to také prozatím lhostejno: nám všem musí stačit vědomí, že válka povznesla na povrch otázky docela nové, otázky, o nichž se nám všem dosud ani nezdálo, a naproti tomu že zatlačila do dálného pozadí a někdy naprosto a navždy některé otázky, které jsme zhusta před válkou považovali za co nevidět aktuální. Dr. Fiedler chce pro všecky případy a především zorganisovaný blok stran městských, poněvadž vidí před sebou celou řadu vážných problémů, jichž tíha dolehne hlavně na obyvatelstvo městské a zájmy jeho. Ale zdá se, že dr. Fiedler se dohody právě v takových otázkách nikterak neleká, v tu věří spíš než v dohodu o otázkách politických. Máme za to, že dr. Fiedler zde podceňuje tlak a váhu změn, k nimž sám o nějaký odstavec níže ve svém článku poukazuje. V článku dr. Fiedler praví: »Na kolbišti městském zápasí mimo sociální demokracii v občanstvu vedle sebe a proti sobě množství stran, mezi nimiž předmětem zápasů n e n í ž á d n á v e l k á i d e a, ž á d n ý s v ě t o v ý n á z o r, nýbrž názorové rozdíly, měřené na měřítku ideových proudů světových jen podřízeného významu, často rozdíly jen v mínění o vhodnosti té či oné taktiky, leckdy snad dokonce jen rozdíly v osobách vůdců. Čtouť se programy občanských stran městských nejinak než variace na totéž téma; jen pokrokový nebo sociální kontrapunkt je někde zvučnější, někde tlumenější. Ale p r á v ě p r o t o, že mezi městskými stranami nejde o zásadní ideové rozdíly, je dohoda o aktualitách všeobecné politiky národní mezi nimi tak obtížná; vždyť těžiště městských stran občanských spočívá ve všeobecné politice, a na názorových rozdílech o určitých stránkách této politiky závisí oprávněnost jednotlivých stran.« To je, dle našeho názoru, h i s t o r i e: to vše mohlo (snad nemělo) být a bylo, ale to už nemůže, nesmí být a nebude, bude-li v našich stranách politických dost vědomí zodpovědnosti, pochopení situace a politické rozvahy. To sám dr. Fiedler o několik řádek níž doznává, dokládaje, abychom si byli vědomi, »že v tomto státu nebudeme moci provozovati politiku ve starých formách«. To neplatí jen o roztříštěnosti ve strany, nýbrž i všeobecně a vůbec. A když tedy politika ve starých formách není na příště možnou, budou dosavadní a staré strany, jichž programová různost je tak nepatrná (viz nahoře), stejně nemožny a zbytečny. Pochybujeme, stejně jako dr. Fiedler, že by se

dal utvořiti jednolitý český klub jako v letech 1870., poněvadž se od té doby udály ty základní změny, o nichž dr. Fiedler mluví. Ani sociální demokraté ani agrárníci si nedají bránit vlastní strany a vlastní organisace, v tom se mýlí i pan dr. Stránský v Lidových Novinách. Rozpor zájmový mezi občanskými, sociálně demokratickými a agrárními stranami nedá se jistě ničím překlenout, ale jistě odpadnou především všecky ty malé různosti mezi městskými stranami občanskými, poněvadž vážnost doby nesnese prostě ony malichernosti. Proto se nám zdá, že dr. Fiedler tuto dohodu mohl přímo p ř e d p o k l á d a t, ta přímo automaticky a samozřejmě bude utvořena, a to už z důvodů, o nichž dnes se prostě nedá mluvit, ale které spadají jednoduše pod onen souhrnný výraz dra Fiedlera o imperialismu státu. Zbývají tedy zájmové diference mezi občanskými stranami městskými, sociálními demokraty a agrárníky. Ty zůstanou, ale stejně jako se uznává předem zvláštní postavení sociálním demokratům, dlužno je připustit i agrárníkům (což popírá, jak se zdá, dr. Stránský). Ale stejně jako sociální demokracie sama hledá s ostatními českými stranami akční možnost v otázkách všeobecných a politických, stejně upřímně jí hledati musí i strana agrární, a je jisto, že toto souručenství se najde, jakmile (zejména, ba jedině) u městských stran odpadnou ony »časté rozdíly jen v mínění o vhodnosti té neb oné taktiky, leckdy snad dokonce jen rozdíly v osobách vůdců«. Nedá se přehlédnouti, že v různých a to kardinálních otázkách politických přestane vůbec po válce různost názorů, že v těchto otázkách zmizí značná část agitačního fondu pro tu i onu stranu, a že tedy nalezení směrnice české politiky, které je ku společné a proto zdárné a úspěšné součinnosti tak nevyhnutelně zapotřebí, nebude napříště tak obtížné. Ani oné odvahy nebude tolik třeba jako dříve, jen plné odhodlání a pevná vůle. Jen neradi se dovoláváme vlastenectví, poněvadž je předpokladem pro všecko naše konání vůbec: ale věru že dnes vlastenectví znamená v první řadě otevřenost k sobě i k národu, obezřelost a chuť k vážné práci. Prozatím tato práce spočívá ve vážném myšlení. Když se političtí činitelé všech stran v dosavadních šestnácti měsících jen trochu poohlédli po Evropě, když jen trochu postřehli, oč šlo a oč jde, bude práce dohodová snazší. Dr. Fiedler má pravdu, když především hledí seřadit občanstvo městské v jeden tábor, už proto, poněvadž ostatní vrstvy obyvatelstva v pevných táborech jsou seřazeny. Co městským stranám, co inteligenci naší v politice scházelo, byla politická disciplina, a ta přirozeně scházela nanmoze

stranám i jejich orgánům exekutivním. Od tábora k táboru dá se spíše jednat a dohodovat, a my jsme přesvědčeni, že ta dohoda k jednotné politice je bližší než jsme si, utkvělí v oněch starých formách, dovedli představit. Pocit zodpovědnosti politické také u nás všech nesmírně se zvýšil, politika pod heslem »jak dá Bůh a štěstí junácké« bez reálních cílů, bez stálého vodítka, bez plánu, hnaná jen citem — ta zmizela na vždy!

* *
*

Hořejší článek už byl dopsán a k tisku připraven, když v Nár. Listech k věci se vyslovili dr. Baxa a Choc, v Nár. Politice dr. Mattuš. Hlasy těchto politiků potvrzují do posledního slova, co zde o možnosti dohody bylo řečeno. Ve všech těchto projevech je patrný mocný tlak nynějších dějinných událostí a ochota pracovati o všech budoucích politických a národních věcech společně a jednotně. Zvlášť potěšitelným zjevem zdají se nám dvě zmínky v článcích dra Baxy a Choce. Dr. Baxa mluví o pořádku a disciplině ve stranách a tudíž i v klubech, a je zajisté jen vítáno, že o nutnosti takové nápravy mluví právě poslanec. Jen ten, kdo mohl sledovati do podrobností způsob, jakým často nedisciplinovanost poslanců, orgánů a jednotlivců poškozovala nejdůležitější zájmy politické, jen ten dovede oceniť sebepoznání a poznání hlavního pramene škod, jaké leží ve slovech dra Baxy, a které je předním předpokladem zdárného vývoje dalšího. Rovněž nás těší, že posl. Choc plně pochopil vážnost doby a nechce především sdělávání nějakého anebo nějakých programů. Má pravdu, když si nepřeje, abychom se při sbližování a spojování stran odříkali starého dobrého programu našich politických buditelů. Starý dobrý, a celý český program, kdyby byl odkládán anebo zapírán, dostavil a ozval by se zase, jako se již kolikrát znova dostavil a znova ozval, praví posl. Choc. Jdeme dál: na programy není třeba ani sáhnout. Politické poměry, jaké nastanou, samy provedou korekturu programu, samy přímo očividně odstraní všecky přežilé a zbytečné přívěsky. Jen bude pak třeba, aby se strany beze všeho přiznaly k těmto změnám poměry nastalým anebo automaticky provedeným. Nic více. Tak se může jednoho dne státi, že české městské strany při prohlížení svého starého dobrého programu, jak se po velkých událostech změnil, poznají, že vlastně není rozdílu mezi jednotlivými programy českých stran, a že tedy právě u provádění vlastního programu svého mají

a musí pracovati společně s ostatními stranami a frakcemi českými. Zde pak půjde o disciplinu: ale právě zde citované projevy nám dokazují, že je tu k ní pevná vůle a tím i záruka ve zdar akce dra Fiedlera.

Snahy soustřeďovací.

Napsal Alois Hajn.

Nejprve trochu retrospektivy. Již dávno před válkou ozývaly se ojedinělé hlasy volající po soustředění národních sil a zjednodušení stranickopolitického života českého. Ve všech stranách vyskytovali se muži, kteří povznesše se nad úzkoprsé stranictví a postavivše se na vyšší stanovisko zájmů celonárodních, volali po obratu a pořádku v české politice; správně poukazovali na nadbytečnost politických stran u nás, jejichž existence naprosto nebyla oprávněna skutečnými rozdíly programovými ani faktickou potřebou.

Zejména městské obyvatelstvo bylo rozděleno na půl tuctu stran a straniček, o své nezbytnosti a samospasitelnosti přesvědčených a navzájem se všemi prostředky a zbraněmi potírajících. Odtud volby do sněmu a zvláště do říšské rady, zejména pak každá volba doplňovací skýtaly odporný obraz nejvášnivějších bojů a nejdivočejší agitace stran, které programovou svoji blízkost zakrývaly stupňovanou vřavou volební a siláctvím novinářských polemik, v nichž nešetřeno ani politické ani osobní cti kandidátů; přirozený důsledek toho byl, že každá volba propast mezi stranami rozšiřovala a prohlubovala, zanechávajíc plno stranické zaujatosti, zloby i osobní nenávisti, čímž v našich městech silně trpěl i život společenský.

Ale co nejhoršího: tato stranická rozervanost přenášena i na půdu vídeňského parlamentu, kde česká delegace skýtala smutný obraz rozháranosti a neschopnosti povznésti se k společné akci politické vyššího slohu; nebylo jednotné delegace českého národa, nýbrž několik více nebo méně nepřátelských stranických skupin, vedených »vůdci« na sebe řevnivými a žárlivými.

A ještě jedné věci třeba se dotknouti: ježto každý mandát poslanecký musil býti vydobyt prudkým a nákladným bojem voleb-

ním, zvolený poslanec i strana, k níž příslušel, snažili se získaný mandát udržeti si a zabezpečiti co možná pevně a trvale: prostředkem k tomu bylo zjednávání si přízně a obliby voličstva se strany zvoleného poslance opatřováním drobných zájmů a potřeb jednotlivých měst volební jeho skupiny, často hodně malicherných, ba i nedůstojnými intervencemi v čistě osobních a soukromých záležitostech jeho voličů. Tím způsobem poslanci zvolení k zastupování a hájení zájmů celého národa byli ve skutečnosti obstaravateli čistě místních zájmů svého volebního okresu, ba namnoze mandát jejich byl jen jakousi agenturou a komisionářstvím všech možných i nemožných osobních žádostí a soukromých potřeb voličstva. I tato okolnost silně přispívala k tomu, že česká politika ve Vídni místo sledování vysokých a důležitých cílů i zájmů celonárodních tříštila svou energii a mrhala čas velmi často malichernostmi a drobnostmi významu jen lokálního neb dokonce rázu osobního.

Poznání, že takhle to dále jíti nemůže, nemá-li politická váha českého národa klesati čím dál hlouběji, způsobilo, že otázka, jak zlepšiti rozhárané stranickopolitické poměry v naší české domácnosti, stávala se denně naléhavější a palčivější. Hned po uzákonění volební reformy, tedy před 8 lety, upozorňovali jsme v Osvětě lidu na nutnost vytvořiti jednotnou velikou stranu pokrokovou a svobodomyslnou v našich městech, dovozujíce, že za trvání všeobecného rovného práva hlasovacího mohou se uplatniti jen silné, řádně organisované strany, a poukazujíce na semknuté veliké bloky politickozájmové: agrární, soc. demokratický a konservativněklerikální.

Myšlenku soustředění a zjednodušení našeho politického života sledovali jsme od té doby vytrvale a zdůrazňovali ji téměř při každých volbách (zvláště doplňovacích, kde neutěšené důsledky stranickopolitické naší roztříštěnosti padaly nejvíce do očí); posléze po úradě s několika stejně smýšlejícími dali jsme výraz svému přesvědčení o potřebě jiného, účelnějšího a rozumnějšího uspořádání našich stranickopolitických poměrů v t. zv. »Pardubické formuli«, jako krátce před tím učinili tak pokroková lidé na českém západě ve »formuli Plzeňské«.

Vzplanutí evropské války snahy soustřeďovací nezarazilo, naopak, značně je sesílilo. »Osvěta lidu« hned v prvém měsíci války napsala: »Evropská válka zastihla nás v naprosté vnitřní desorganisaci, v hlubokém úpadku a vpravdě nezdravém soupeřství jednotlivých stran. A dále nutno konstatovati, že zastihla nás ne-

připraveny, bez vědomí jasna v příští nejisté budoucno... Viděli jsme, že v největších státech Evropy pod dojmem války všech proti všem zmlkly všecky spory. V Anglii i ve Francii i v Německu. A nelze si ani představiti, že by u nás mohl se najíti byť i jen jedinec, který by nechtěl věřiti, že dnes všecko to, co se dříve stalo a dělo mezi politickými stranami, přestalo vůbec existovati nejen ve skutečnosti, nýbrž i v pouhé vzpomínce, že nastala vpravdě t a b u l a r a s a k n o v é s p o l e č n é p r á c i v š e c h a s e v š e m i.« — V podobném smyslu psaly i listy druhých stran politických, všude bylo patrno, že všecky stranické spory a různice ustoupily vědomí, že v těchto historických dobách český národ musí tu státi sjednocen, připraven na všecky eventuality a zorganisován tak, aby zde byl oprávněný representant národní vůle, zmocněný mluviti jménem celého národa a tlumočiti jeho tužby a přání, až k tomu čas nadejde.

Krátký tento pohled do politické naší minulosti před válkou podává nám zároveň vysvětlení všeobecného souhlasu, s jakým setkal se článek Jeho Excelence dra F i e d l e r a v Nár. listech ze dne 14. listopadu pod názvem »O přípravných úkolech české politiky«, vrcholící v konečných dvou závěrech: 1. třeba pracovati především k soustředění občanských stran městských, které musí se sjednotiti na společné základně programové i taktické, což bude blahodárně působiti na celkovou politiku českou, 2. v druhé řadě nutno pracovati k jednotné organisaci všech českých stran politických na základě společného aktuálního programu praktické politiky; zjednáním tohoto národněpolitického souručenství bude vytvořen politický činitel, který by mohl býti pokládán za oprávněného představitele vůle celého českého národa v otázkách povahy všenárodní.

K návrhům dra Fiedlera připojujeme zde několik poznámek. Předem k otázce s o u s t ř e d ě n í občanských stran městských výslovně zdůrazňujeme, že nám jde zároveň o z j e d n o d u š e n í našeho politického života, o z r e d u k o v á n í n a d b y t e č n é h o p o č t u městských stran politických. V prvé řadě nám musí běžeti o řádnou politickou organisaci na pokrokovém, demokratickém a sociálně reformním základě vlastního jádra městského obyvatelstva: s t ř e d n í c h s t a v ů v ý r o b n í c h a i n t e l i g e n c e. Tato městská demokracie občanská má ve všech národech posici a úkol ten, že jest nejvlastnější nositelkou a mluvčím politických tužeb a snah toho kterého národa, a právě stranická roztříštěnost

liberálněpokrokové buržoasie české byla hlavní příčinou, proč národněpolitický náš program trpěl nejednotností, neujasněností a kolísavostí. Pokládáme proto soustředění liberálněpokrokového městského obyvatelstva v jednotnou velikou stranu (s eventuálním radikálním křídlem) za přední cíl snah koncentračních. Pochopení a dobrou vůli, diktovanou vyššími zájmy národa, pro vylíčenou zde koncentraci přinésti musí tyto strany: národní strana svobodomyslná, česká strana pokroková, státoprávně pokroková, národně sociální. Dnes, kdy deníky tří ze čtyř jmenovaných stran jsou zastaveny, a kdy po válce všecky strany budou musit začíti pracovati téměř od počátku, zdá se nám býti k akci soustřeďovací doba zvlášť příhodnou; že při tom bude nutno odložiti úzkoprsé, sobecké stranictví, osobní chuti nebo nechuti, starou nesnášelivost, řevnivost a neomylnictví a postaviti se na vyšší stanovisko společné práce i společné zodpovědnosti za národněpolitické naše cíle a ideály, nemusíme snad ani dokládati.

A ještě jednu věc bychom rádi akcentovali: dojde-li k sloučení jmenovaných čtyř stran v jednotný útvar, nebylo by dojista třeba, aby myšlenkové směry a proudy, pokud je snad skutečně tlumočily svými programy a pokud znamenaly obohacování a zúrodňování českého života politického i kulturního, úplně zmizely; je docela dobře myslitelno, že by každá z těchto bývalých stran mohla své ideje dále pěstovati v revuích, literárních časopisech, politických týdenících i vlastním denním listu atd. Politické sjednocení nesmělo by znamenati myšlenkové a ideové sploštění a ztrnutí.

Vedle jednotné strany liberálněpokrokové měl by svou oprávněnost útvar konservativní, složený z bohatých a sociálně výše postavených živlů městského obyvatelstva, jenž by provozoval již vzhledem k hospodářským svým zájmům vždy politiku umírněnou a oportuní i vyhledával přízně rozhodujících kruhův a hmotných výhod vládní strany. Útvar konservativní má dojista v české politice své místo a oprávnění a měl by je tím více, kdyby s ním se spojila a jej posílila i konservativní česká šlechta. Tak byl by pojítkem a mostem mezi ní a národem.

Naše snahy koncentrační trpěly až dosud velikou vadou: týkaly se pouze Čech a zapomínaly Moravy a Slezska. Ale český národ nežije jen v království, nýbrž i v markrabství a vévodství, a jest již opravdu na čase, abychom, připravujíce se na příští politickou práci, kterou chceme zajistiti lepší budoucnost českému národu, vytvořili program skutečně všenárodní a na zá-

kladě jeho vybudovali jednotnou organisaci politickou. Dosavadní moravský a slezský separatismus přinášel nám jen škody, i jest neposledním úkolem snah soustřeďovacích zjednati náležitý kontakt, po případě organickou spojitost sourodých českých stran politických v Čechách, na Moravě i ve Slezsku.

Organisování národa.

Napsal Fr. Drtina.

Na sjezdu pokrokového studentstva r. 1909 v Chrudimi promluvil jsem o hypertrofii stranictví, jež ohrožuje zdar české politiky a na sjezdu r. 1912 v Plzni jsem rozpoznání toto zdůraznil a toužil po tom, aby stranické poměry českého národa byly uvedeny ve shodu s prospěchem všenárodní politiky, aby strany méně bojovaly proti sobě a více společně soustavně pracovaly, aby revidovaly svůj poměr vzájemný, aby se přikročilo k účelné reorganisaci Národní Rady, a tak byl položen základ skutečnému národnímu zřízení, národní samosprávě i vlastní národní vládě, jež by stanovila pevné společné linie našeho politického snažení a provedla účelné rozdělení práce i zodpovědnosti všech činitelů v národním celku. R. 1914 otázka politického soustředění byla diskutována v »Přehledu«, usilováno o »politické probuzení nepolitické inteligence« a na památné schůzi svolané městskou radou karlínskou krátce před válkou 25. června 1914 prohlášeno, že bude pro práci další založen »Klub politického soustředění«.

Prohlásil jsem, že vidím první příčinu politické nemohoucnosti naší v tom, že trpíme — a za procesu Švihova ukázalo se to zřetelně »urbi et orbi« — stranickou hypertrofií, stranickým egoismem a materialismem. Zřetele úzce stranické a zájmové převládaly nad zájmy a prospěchem národního celku, ve stranách samých nebylo dosti jednoty, ucelenosti, promyšleného programu, pracovní organisace, nezbytné kázně. Vyvinula se nesnášelivost, jež vše posuzuje z úzkého zorného úhlu vlastní strany, nehodnotí a neuznává poctivé práce stoupence

strany jiné, libuje si v podrážděných polemikách a uminěné předpojatosti. Národ nebyl vychováván politicky, nýbrž veden úzkoprse stranicky — a upadal v resignovaný klid a lhostejnost k věcem veřejným, pozbýval zájmu, bdělosti, ostražitosti, a dával se jen rozčilovati povrchními politickými hesly v dobách volebních bojů.

Válka oddálila snahy soustřeďovací, ale spolu přesvědčivě prokázala jich oprávněnost a nutnost, a zdá se, že dnes vzniká ovzduší velmi příznivé, aby základ zřízení všenárodního byl položen.

Nesvornost domácí vrhala ostré stíny i na zastoupení českého národa na říšské radě. Všeobecné právo volební bylo nadšeně uvítáno — ale český blok 108 poslanců nevyvinul akce úměrné své početní síle. Nezdařil se pokus z r. 1907 o vybudování svazu českých poslanců ani úsilí z r. 1910 a n. o založení jednotného českého klubu — obě tyto formace trpěly stejným základním nedostatkem, že v nich jednotlivci nebyli samostatni a každý sobě samému a svému svědomí zodpověden — nýbrž každý se cítil především příslušníkem své strany a poslouchal jejího diktátu. Nedospěli jsme k projevu jednotné vůle národní, ba vědomí národní pospolitosti a solidarity bylo ochromováno projevy stranické předpojatosti a rozkolnické vášně. Myšlenka pak jednotného klubu byla kompromitována událostmi při volbách r. 1911 — a v důsledcích všeho toho jednotný klub se posléze rozešel.

* *
*

Jest nynější stav stranické rozvrstvenosti národa organický, odpovídá skutečnému politickému složení českého národa? Sledujme vývoj posledních desetiletí. Národ český až do let devadesátých minulého století dělil se na stranu staročeskou povahy konservativní, jež po pasivním odporu státoprávních bojů nastoupila na cestu politiky oportuní a národu zjednala většinu na českém sněmu, v obchodních komorách pražské, plzeňské, budějovické, i českou universitu a hnula otázkou vnitřní úřední češtiny; a na stranu svobodomyslnou, mladočeskou, jež od let sedmdesátých potírala pasivní odpor a usilovala o obeslání rady říšské, stranu to pokrokovou, demokratickou, radikální, opoziční. Již boje mezi těmito stranami děly se způsobem žalostným a skončily r. 1889 a 1891 vítězstvím Mladočechů.

Ale strana mladočeská nestala se jedinou a trvalou dědičkou. Národ stále více přestával býti zemědělským, a zprůmyslnění zemí českých postupovalo velmi rychle. V českém životě stranickém stále více uplatňovaly se zřetele sociální, stavovské a třídní. Nebylo možno, aby jediná strana zastupovala celý národ. Počalo se samostatně organisovati průmyslové dělnictvo, a venkov záhy začal býti nespokojen s vedením strany svobodomyslné a toužil po uplatnění politické svéprávnosti a soběstačnosti. Ze zájmů třídních vzešly a rychle vyspěly československá strana sociálně demokratická a česká strana agrární. Vznik a vývoj jich byl přirozený, vzrůst odpovídal skutečným potřebám pociťovaným nesčetnými jednotlivci. Obě strany představují dvě základní složky celonárodního našeho ústrojí. Jsou to strany mající přesně vyhraněné poslání, jež plníce vykonávají spolu životně důležitý úkol v politickém ruchu národního celku. A statistika posledních voleb ukazuje zřetelně, že jsou to strany hotové, jichž právo na bytí je povzneseno nad veškerou pochybnost. Jsou významná a výmluvná fakta, že pro stranu sociálně demokratickou bylo při posledních volbách do říšské rady odevzdáno na 250.000 hlasů, pro stranu agrární na 210.000. Tak v národě jsou dnes sjednoceny dva důležité stavy jeho: dělnictvo a zemědělstvo. Tím více zaráží fakt, že v městech voličstvo asi se 150.000 hlasy je dosud rozděleno na šest stran, a před válkou se zdálo, že počet jich bude ještě rozmnožen. I zde v posledním období hlásil se zájem třídní určitých městských vrstev: politicky se chtělo organisovati živnostnictvo a hlásilo již vlastní samostatné kandidatury, a také v úřednictvu organisační práce sledovala posléze přirozeně také cíle politické. A přece zřetel úzce stavovský není voličstvu městskému ani nutný ani přirozený ani žádoucí, a nemůže býti základnou politické činnosti, jež by prospěla dobru celého národa. Městské obyvatelstvo není zajisté stejnorodé jako dělnictvo a zemědělstvo, naopak v městech různé stavy mají různé zájmy, ba příslušníci téhož stavu mohou si konkurovati. Strana sociálně demokratická jest ostatně více nežli strana třídní — přináší průmyslovému dělnictvu nový názor na svět a život, ba tento stává se mu náboženstvím. Odtud její vzrůst a dalekosáhlé, pronikavé působení.

Ale nynější rozdrobenost občanstva městského na tolik stran je zjev nepřirozený, nezdravý. Uvážíme-li naproti tomu, že v městech je nejvíce studované inteligence, přinášející odbornou znalost politických věcí, jeví se žádoucím, aby zastoupení voličů-

stva městského bylo jednotné a mělo směrodatný význam v celku politického života národního. Ba, právě z měst měla by se udávati a sledovati jednotná politická linie, jež by se mohla státi konsolidačním činitelem české politické práce vůbec. Utvoření jednotné strany městské považuji za první, základní podmínku, aby stranické poměry českého národa byly zjednodušeny, ozdraveny, přizpůsobeny pilným potřebám národního celku.

Okolnosti jsou dnes sloučení pokrokových stran městských příznivy. Jest omezena svoboda tisková, zmenšen počet našich listů denních i krajinských, nejsou možny bývalé stranicky předpojaté polemiky, věcná diskuse o těchto věcech je možna a vzbudí živý zájem všech Čechů dobře a vlastenecky smýšlejících. Nejsou dále na obzoru žádné volby, a jakékoli zřetele mandátové jsou vyloučeny ze všeho dohodování. Tíha války, úbytek schopných pracovníků, chystané pronikavé změny v ústrojí státním, nové naléhavé úkoly povahy hospodářské a sociální, jež po válce bude nutno řešiti — to vše usnadní a uspíší práce soustřeďovací. Za této doby je přímo logický důsledek celého našeho vývoje politického posledních dvou desítiletí, aby syntesí nynějších stran městských jako rovnoprávných a rovnocenných činitelů vznikla strana nová, jednotná, jež vyhledávajíc snáze dorozumění i součinnosti se stranami ostatními přispěla by k tomu, aby bylo vybudováno národní souručenství, a vznikl v národě politický činitel, který by představoval a uplatňoval národní vůli a budil vědomí národní zodpovědnosti. Je zásluhou J. Exc. Dra Fiedlera, že první k nutnosti soustředění stran městských ukázal a myšlenku tuto od řady let sledoval. Strana staročeská i mladočeská, národně sociální, státoprávní a česká strana pokroková jsou svou minulostí, vznikem, vzájemným poměrem i složením přímo určeny k tomu, aby v nynější kritické době se sešly ke společné práci v plné vzájemné poctivé dohodě a daly dohodou programovou i taktickou podnět k splnění úkolu dalšího, vybudování politického souručenství českého národa. Jde tedy o loyální fusi těchto stran v novou stranu, kde přirozeně odchylným směrům politického myšlení a usilování, zastoupeným těmito stranami, by byla dána možnost volného vývoje, nepřekážejícího konečnému ujednocení. Nestačila by reorganisace některé ze stran těchto a přijetí do ní nových stoupenců ze stran ostatních, vždyť víme dobře, že reorganisace taková ná-

rodní strany svobodomyslné z r. 1906 se nezdařila, ježto neznamenala vnitřní obrození strany, nýbrž mechanické rozmnožení stoupenců jejích o členy nové z jiných stran přistouplé. Po poučných zkušenostech minulosti doporučuje se dnes pracovati k tomu, aby strany městské byly sloučeny v nový útvar, novou stranu samostatnou čili aby ve chvíli, kdy dohoda o programu i taktice, jakož i organisaci nové strany bude dojednána a příslušnými instancemi stran dosavadních schválena, strany tyto přestaly existovati a splynuly v novou, jednotnou pokrokovou stranu městskou.

Netajím si nikterak obtíží, jež se v cestu stavějí, ale chovám pevnou naději, že v těžké době nynější a při dobré vůli na všech stranách mohou býti překonány. Je přirozeno, že tento slučovací postup by musil nastati také v městech moravských, kde však poměry jsou jednodušší, ježto jsou tam zastoupeny jen strany dvě, lidovo-pokroková a národně-sociální. Jednání dohodovací by musilo provésti rozpuštění stran dosavadních i učiniti účelná opatření, pokud jde o jich organisace, podniky, listy, celé zřízení a zajistiti všem složkám možnost a volnost vyvíjeti se jako směry politické i v lůně příští jednotné politické strany městské.

*

V utvoření jednotné strany městské vidím podstatu národního soustředění, základ a východiště dalšího postupu a usilování, jež by nám posléze zajistilo národní souručenství. Syntesou stran městských nastane zajisté podstatné zjednodušení. Budeme míti pak v národě celém v Čechách, na Moravě i ve Slezsku strany čtyři: sociálně demokratickou, agrární, městskou stranu národní[1] a stranu konservativní (katolicko-národní), k níž by se připojila aneb aspoň s ní v určitou úmluvu vstoupila šlechta konservativní, jejíž činná účast v národním souručenství jest ovšem nejvýš žádoucí. Do této strany by vstoupili také ze stran staročeské i národní strany svobodomyslné ti, kdo smýšlejí konservativně.

A dvě věci, zdá se mi, sílí naději v možnost národního souručenství právě v době nynější: K součinnosti a souručenství národnímu hlásí se československá strana sociálně-demokratická známým prohlášením svého výkonného výboru,

[1] Název »strana národní« by mohl býti přijat pro nový útvar i proto, že tak se původně označovala nejstarší ze stran sloučených, staročeská, i že jméno samo bylo by šťastným symbolem národního sjednocení.

aby v českém národě byl vytvořen politický činitel, který by mohl býti pokládán za oprávněného představitele vůle celého národa v těch otázkách všenárodní povahy, které v přechodu poválečném mohly by se v Rakousku státi zralými k řešení.

A na druhé straně konservativní šlechta česká, která v posledních desetiletích stála stranou české politiky, chce rovněž býti platným činitelem v politice celonárodní, činitelem, jehož významu podceňovati nelze.

Zde máme dvě důležité složky všenárodní české politiky, jež dosud šly buď vlastní cestou aneb se oddávaly politické nečinnosti. Další okolností, jež činí národní souručenství nutným, jest faktum, že národ německý v Rakousku formuloval svými povolanými zástupci úplně jednotně své požadavky a naznačil, jak si představuje obnovu této říše — jako německé branné moci proti východu.

Stejně Poláci a Rusíni činí pilné přípravy, aby vytkli, jak si příští stav představují a organisují své síly. V této době krajně vážné nesmí český národ státi stranou a nesmí připustiti, aby se o nás jednalo bez nás.

Zcela správně napsal J. Exc. Dr. Fiedler v »Nár. L.« 14. listopadu: »Vedle neobyčejně zvýšené moci státní musí býti postavena rovněž zvýšená politická síla národního celku. To bude možno jen politickým sjednocením národa ve všeobecně politických otázkách.«

Čtyři vzpomenuté strany v národě budou míti důvod své existence ve skutečném složení národa, jeho rozdílech třídních i kulturních, v nynějších řádech volebních (rozdělení měst a venkova), a další zjednodušení, t. j. zmenšení počtu stran, není ani možno ani prospěšno. Tyto strany vytvoří pak jednotný orgán, jenž by vyjádřil české národní vědomí a národní vůli, jenž by nás ujednotil, solidaritu celonárodní prohloubil a upevnil, jenž by se stal povolaným, svorně uznávaným činitelem, zastupujícím celý národ. Teprve touto organisací bylo by dokončeno politické obrození celého národa a položen základ ujednocení všeho našeho politického usilování, teprve jím byl by učiněn slibný počátek skutečného národního zřízení, jež jsem na počátku požadoval. K tomu je třeba vůle k činu, práce, upřímnosti a lásky. Ano s Ad. Heydukem bych připomenul: »Pracujme a mějme se více rádi.«

Nezdar čtyřdohody na Balkáně.

Napsal prof. Dr. J. V. Daneš.

Vývoj událostí na Balkánském poloostrově v posledních dvou měsících ukázal znovu, jak liknavý a nerozhodný postup tak zvané čtyřdohody dovedl změniti a naprosto zvrátiti situaci, která do nedávna zdála se býti dosti příznivou pro tuto skupinu válčících velmocí. Není pochyby, že v Rumunsku, Řecku i v Bulharsku byla značná část obyvatelstva nakloněna tomu, aby státy ty zúčastnily se boje světového po boku Ruska, Francie a Anglie, a že jen rozvážnost kruhů rozhodujících dovedla odolati četným a lákavým svodům diplomacie trojdohodové, které nacházely příznivé přijetí u jedné části inteligence a v lidu. Teprve jednou zvíme, jak obtížná a nebezpečná byla úloha králů, jak odvážně dávali v sázku zájmy svých dynastií, když pevně čelili hnutí, které žádalo, aby státy balkánské Rumunsko, Bulharsko, Řecko a Srbsko vyrovnaly své neshody a spojily se s trojdohodou.

Úspěšná ofensiva rakouských a německých vojsk od severu a od západu, bulharské armády od východu dovedla za necelé dva měsíce vytlačiti statečně se bránící Srby k západu a jihozápadu až do pohraničních oblastí Černé Hory a Albanie a tím utvořila novou situaci, která dává nám právo uvažovati o tom, co předcházelo.

Jaké byly asi příčiny nezdaru diplomacie trojdohody a pak čtyřdohody na dvorech balkánských králů?

Ze začátku války velmi pádně působil zajisté osud Belgie, který odstrašoval od nebezpečného dobrodružství. Že Srbsko samo musilo vzdorovati kárným výpravám rakouským, bylo též varovným znamením opatrným vládám, které byly si vědomy plně hospodářských výhod neutrality a nechtěly své země dáti na pospas útratám a útrapám dlouhotrvajících bojů. Velkou posilou pro váhající vlády a dynastie bylo napětí, které panovalo na poloostrově jako následek bukureštského míru. Nacionalisté řečtí a rumunští upírali své na-

děje na území mimo poloostrov Balkánský, Bulharsko však mohlo dojíti odměny hlavně na útraty těch států, s nimiž mělo vstoupiti ve spolek, a žádalo předem značné teritoriální ústupky. Největší území mělo ustoupiti Srbsko. Srbská vláda po delším odporu byla ochotna k jistým ústupkům, ale až po válce, dostane-li se Srbsku odškodnění na jiné straně.

Bulharsku ovšem ústupky v budoucnosti nedostačovaly, ono přálo si pojistiti sobě Makedonii ihned, dříve než by se pustilo do nějakého dobrodružství. Srbsku bylo velmi těžko vydati Makedonii hned, a mělo mimo jiné ten vážný důvod, že tím by jediné své železniční spojení s mořem (vardarskou dráhu do Soluně) vydalo do moci bulharské a vystavilo se tak nebezpečí, že z jakékoli příčiny spojení s mořem bude mu ztěžováno neb i znemožněno.

Jediné východisko z obtížné situace bylo, že by zatím vojsko anglické a francouzské obsadilo sporné území v Makedonii pro Bulharsko a tak zaručilo mu, že dostane se mu této země bez nových obtíží se strany Srbska.

Trojdohoda však stále vyjednávala a váhala, a zatím dostavily se události, které za pravdu daly těm, kdož varovali malé státy před vmíšením se do boje velmocí.

Výprava na dobytí mořské úžiny dardanelské a průchodu do Černého moře skončila s naprostým nezdarem. Svět očekával dobytí úžin a v důsledku tohoto skvělého činu připojení se váhajících neutrálů balkánských; akce námořní neměla však úspěchu, a ani vylodění vojsk na poloostrově Galipolském nemělo rozhodujícího účinku. Po dlouhé měsíce zůstávají vojska vyloděná omezena na malé jen území, a těžko říci, kdo jest obléhaný a kdo obléhající. Že akce dardanelská část své úlohy splnila, není ovšem širším kruhům známo. Útokem na Dardanely podařilo se totiž spojencům odvrátiti značné části turecké armády od útočných pokusů na frontě kavkazské proti Rusku i proti průplavu suezskému. To jest zajisté výsledek dosti znamenitý, považíme-li, co znamenala by pro Rusko ztráta naftových polí a znemožnění plavby průplavem suezským pro světovou moc anglickou.

Brzo po prvních nezdarech výbojného podniku proti Dardanelám stala se skutkem nová komplikace, která postavení dosavadní trojdohody na Balkánském poloostrově učinila ještě obtížnějším. Italie přidala se k trojdohodě, když si byla předem zabezpečila větší zisk pro případ příznivého zakončení války, nežli Rakousko-Uhersko dobrovolně jí podávalo. Území však, na která si Italie činí

nárok, jsou z velké části také v zájmové oblasti Srbska i Řecka. Mezi nároky Italie a Srbska byl zjednán, jak se zdá, nějaký kompromis, za to však nároky Italie v Levantě, na ostrovech a pobřežích Řeky obydlených jsou tak rozsáhlé, že zde vyrovnání jest nemožno. Nastalo tak přirozeně jisté odcizení Srbska a tím více i Řecka od čtyřdohody. Italie však postavení čtyřdohody po stránce vojenské posílila v míře jen nepatrné; vedena hesly »národní války« a »svatého egoismu« rozbíjí své síly o nerozbornou horskou hranici rakouskou a zdráhá se zúčastniti se většími silami na kterémkoli jiném bojišti.

Zatím co situace po stránce vojenské vyvíjela se stále více na neprospěch čtyřdohody, osvědčila též diplomacie centrálních velmocí daleko větší porozumění pro své důležité úkoly. Celý svět byl překvapen tím, že Bulharsko náhle vystoupilo jako spojenec Německa, Rakouska a Turecka, a také další vývoj událostí na Balkánském poloostrově dokázal, jak překvapena byla čtyřdohoda změnou situace.

Spojení centrálních velmocí s Bulharskem a Tureckem jest hotovou událostí. Snad za krátký čas již též železniční doprava bude fungovati, aby spojení tomu dostalo se hutnějšího významu vojenského i hospodářského. Toho, co zejména Německo tím získalo, nelze podceňovati. Jest to skutečně korunování dlouholetých snah německé hospodářské politiky, aby dostalo se mu volné cesty přátelskými státy až do Přední Asie, a snad i k zálivu Perskému. Za tuto cestu, za její udržení a pojištění do budoucnosti bylo by Německo hotovo velmi mnoho věnovati. Zajištěná zájmová oblast v asijském Turecku spolu s větší částí Balkánského poloostrova a naší monarchie má pro ně daleko větší význam než dosavadní kolonie. Sesílení, ba snad i monopolisování obchodu v tomto směru mohlo by vyvážiti mnoho jiných tržišť zaoceánských, kterých by po válce beztak bylo těžko lze dobýti. Ze všeho Německem obsazeného cizího území jedině Antverpy mají velký hospodářský význam pro budoucnost velkého pruhu centrálních mocí od moře Severního a Baltu až k Perskému zálivu.

Pro tyto velmi slibné výhledy do budoucnosti netřeba však zanedbávati významu tohoto nového spojení též pro budoucí vývoj války. Dopravou materiálu válečného a výzbroje všeho druhu z Německa a z Rakouska bude snad možno ozbrojiti v asijském Turecku velké masy dobrého vojska do dvou milionů, kterého může pak na různých bojištích býti použito. Po stránce dovozu poživatin do

Rakouska a Německa nelze odtud čekati mnoho, za to však velmi značný a pro nás velmi důležitý může býti dovoz koži, vlny a opia. Pokud se týče dolování, zejména na měď, jsou prospekty do budoucnosti též mnohoslibné, ovšem třeba dříve doplniti dopravní síť železniční a provésti jiné práce přípravné.

Přímé spojení centrálních velmocí s Tureckem vráží se jako mocný klín mezi Rusko a britskou říši, zamezuje přímý přístup Ruska do moří světové dopravy a ohrožuje anglické spojení přes Egypt s Indií. Tak zvaná bagdadská dráha jen s malým přerušením v pohoří Taurském umožňuje již rychlou dopravu vojsk a materiálu až do Halebu, odtud pak tak zvaná hedžásská dráha až do blízkosti hranic egyptských. Jenom nevelké plochy úplné pouště třeba překonati, a vojska nová mohou ohrožovati Angličany přímo jak v Mesopotamii tak i v Egyptě.

Kulturní a hospodářský význam novověkých kolonií evropských.

Napsal prof. J. Koloušek.

(Pokračování.)

III.

Románská i anglosaská kolonisace usadily trvale evropské obyvatelstvo v Novém světě a založily tam rozsáhlé državy s evropskou kulturou. Ale obojí tyto evropské kolonie liší se velmi a podstatně navzájem, jsou jakýmisi póly dlouhé osadní civilisační práce evropských plemen.

Románské (zejména španělské) kolonie počaly téměř půl druhého století před anglickými osadami, zakládány byly v nejbohatších, nejvyspělejších i nejslibnějších končinách nově objeveného dílu světa, ale civilisační úspěchy jejich jsou jistě proti anglickým velmi skrovné a chatrné, a o n a m n o z e b y l y z á p o r n é, zvláště když se z nich vyloučí země, které byly teprve v nedávných dobách silněji osazeny, totiž republiky Argentina s Uruguayí.[1] — Proti tomu anglosaské plemeno v Americe a Australii vytvořilo v krajinách před tím skoro neobydlených, zdánlivě chudých a nevábných, nejpokročilejší i nejzámožnější državy, které hmotným blahobytem i čilostí duševní namnoze až předstihly samu starou kulturní Evropu.

Španělé po svých objevech ke konci 15. století utkali se ve Střední a Jižní Americe s mohutnými a velmi vyspělými civilisacemi A z t e k ů a I n k ů, ale nedovedli si velmi pokročilé i schopné obyvatelstvo jejich nijak přizpůsobiti. M e x i k o a P e r u na troskách domorodých kultur jsou odstrašujícím dokladem tamní civilisační působnosti evropské. Zámožné a četné domorodé obyva-

[1] Uruguay a Argentina ke konci 18. století byly od Evropanů velmi málo jen obydleny, byly po většině oživeny skoro jen stády koní a skotu s nečetným obyvatelstvem indiánským na velmi nízkém stupni civilisace. Tak Uruguay měla počátkem 19. století něco přes 30 tisíc lidí kdežto nyní již žije tam asi 1¼ mil. obyvatel, 40krát větší počet). Podobně tomu bylo v Argentině. Vzrůst obyvatelstva byl zrovna v nejnovější době největší; v r. 1890 bylo v obou těchto republikách něco přes 4 mil. lidí, kdežto nyní mají už téměř 9 mil. obyvatel. Cizinců přistěhovalých načítalo se v nich (r 1908) 2 mil. t. j asi čtvrtina ze všeho obyvatelstva a přistěhovalců z Evropy za poslední desetiletí bylo asi 1½ milionu.

telstvo zemí těch dobytých bezohlednými španělskými dobrodruhy (konkvistadory) bylo buď mečem nebo těžkými otrockými pracemi vyhubeno nebo bylo vydáno na pospas nejhorší tělesné nouzi a duševní bídě a uvrženo bylo v nejtužší porobu. Pokud zbytky domorodého obyvatelstva tam vůbec nevyhynuly, upadly v úplné barbarství, z něhož nevyprostila je ani pouze povrchně přijatá víra katolická, která tam ani nedovedla potlačiti zbytky pověrečného pohanství.

Peru, bývalá říše Inků, vynikající vyspělou zemědělskou kulturou s umělými a velkolepými stavbami vodními i znamenitými zemědělskými melioracemi všeho druhu, bylo úmyslně zpustošeno; nákladné zavodňování bylo buď zanedbáno nebo svévolně zničeno, a obyvatelstvo vymíralo doslova hladem. Podmanitelé sháněli se v ubohé porobené zemi jenom po zlatě a stříbře, zanedbávali všecko ostatní těžení, a když slabí domorodci nesnášeli těžkých prací v dolech (nebo v plantážích), dováželi si silnější otroky z Afriky. Podobně řádili španělští podmanitelé i pozdější španělští osadníci také v Mexiku i v Západní Indii. Na ostrovech Antilských bylo indiánské obyvatelstvo velmi záhy vyhubeno a nahrazováno dovozem černého plemene z Afriky, kdežto na pevnině sice Indiáni velice prořídli, ale přece obstáli a namnoze se s Evropany také promísili. Míšenci však neosvědčili příliš mnoho kulturních schopností, ačkoli tělesně byli zdatnější nežli původní domorodci. Ponenáhlu však tito míšenci dalším směšováním se přizpůsobují původním plemenům domácím, a takovým způsobem ani dosti četní přistěhovalci z Evropy neudrželi se neporušeni a nedovedli na delší doby vtisknouti evropský ráz oněm podmaněným krajinám.

Mexiko, které má snad nejpříznivější polohu na světě, jelikož obdařeno nejbohatšími přírodními zdroji leží mezi oběma největšími oceány světovými i mohlo by prostředkovati mezi kulturami evropskou a východoasijskou, je neustále zmítáno těžkými vnitřními svárv a skoro nepřetržitými občanskými válkami. Do Mexika byl staletý příliv vystěhovalců z Pyrenejského poloostrova; neboť krajiny jeho jsou bohaté nejbujnějším rostlinstvem všech pásem, jeho doly mají nevyčerpatelné poklady zlata, stříbra, mědi a jiných kovů, jsou tam i jiná podzemní bohatství, na př. množství petroleje, ale evropská civilisace i civilisace vůbec učinila tam od objevení Ameriky velmi nepatrné pokroky. Ohromná tato přírodou bohatě obdařená země je obydlena pouze 15 mil. lidmi na 2 mil. km² (tedy sotva 8 lidmi na 1 km²), z nichž pouze asi osmina je plemene

evropského, kdežto zbytek jsou Indiáni, míšenci a černoši, kteří bídně živoří v nouzi a v tupé nečinnosti, ačkoli by mohli míti všeho nadbytek. Evropské plémě ustupuje tam stále zřetelněji domorodcům indiánským, a jsou etnologové vážní (mezi nimi Hellwald), kteří tvrdí, že v tomto příboji domorodém raça evropská neobstojí a snad úplně utone a vymizí. Také je tam podle vylíčeného kulturního stavu obyvatelstva úžasná úmrtnost, jak to naznačují následující doklady z některých let. V Mexiku byla v jednotlivých letech takováto přirozená měna obyvatelstva:

Roku	narodilo se	zemřelo	více zemřelo	na 10 000 obyvatel narodilo se	zemřelo
1899	tisíc 505	tisíc 508	tisíc 3	374	376
1902	» 468	» 479	» 11	336	344
1906	» 460	» 479	» 19	316	330
1910	» 435	» 468	» 33	288	309

Jak je vidět, jsou úbytky domácího obyvatelstva přirozenou měnou v některých letech velmi značné a mohou býti jen vyvažovány četnými přistěhovalci. [Ovšem v delších dobách také ještě v Mexiku obyvatelstva přirozenou měnou přibývá, ale neobyčejně veliká úmrtnost a zřetelně umdlévající plodnost ohrožují stále více ony přírůstky.]

Ani v bývalé říši Inků (asi na rozloze nynějších republik Ecuadoru, Peru a Bolivie, které zabírají prostoru asi $3^5/_8$ mil. km² s 8½ mil. obyvateli čili něco více než 2 lidi na 1 km²) není stav obyvatelstva o mnoho zdárnější nežli v Mexiku, ačkoli aspoň domácí rozbroje nejsou tam tolik časté a záhubné. V těchto zemích je obyvatelstva evropského původu ještě skrovnější zlomek, snad jen asi ¾ mil. celkem, tak že jeho počet proti domorodým Indiánům a míšencům skoro mizí a ztenčuje se ustavičně.

Těmto rozsáhlým končinám Střední Ameriky a západní části Ameriky Jižní až po hranice Chile Španělsko staletým působením a ustavičným přítokem svého nejlepšího a nejschopnějšího obyvatelstva nedovedlo vtisknouti trvalý svůj ráz. Arci španělská řeč vládne tam nepopíratelně, jelikož indiánští domorodci roztříštění na steré různé národnosti navzájem by si naprosto nerozuměli, i musili tedy používati řeči vládnoucího plemene. Španělské vlády však nijak svých osadníků nepodporovaly, aby v nové vlasti si mohli založiti vlastní svůj kulturní život. Naopak vlády ty chtěly pouze z kolonií kořistiti a žárlivě i úzkostlivě potlačovaly tam každé svobodnější a neodvislejší hnutí ze strachu, aby osady neodpadly snad

od vládnoucí země. Všechen obchodní styk s Evropou byl státem španělským zmonopolisován a přístupu ostatních zemí zabraňováno.

Celý tento tísnící a osady utlačující systém sice velmi poškozoval zdárný vývoj oněch rozsáhlých krajin, ale neuchránil přece vládnoucí země proti oprávněným vzpourám, kterými konečně všechny bývalé osady španělské na pevnině americké počátkem 19. věku zhostily se nenáviděné vlády evropské a vybojovaly si úplnou neodvislost. Ovšem neblahé dědictví zlé správy těmto osvobozeným republikám nedopřálo klidného a řádného rozvoje ani po sto letech svobody, leda tam, kde nové hojné proudy pracovitého a snaživého obyvatelstva z Evropy navykly teprve domácí obyvatelstvo spořádanějšímu kulturnímu životu. Tedy nikoli původní španělská kolonisace v Americe tropické, nýbrž noví vystěhovalci ve velmi řídce osazených krajích mírné Jižní Ameriky (v Chile, Argentině a Uruguayi) vytvořili teprve v 19. a 20. století zdárně prospívající a kvetoucí kultury evropského plemene, které bohatstvím i svým duševním vývojem předstihly bývalou vládnoucí zemi mateřskou.

Španělská velmoc ani španělský národ neměli ze svých bohatých osad ani ze své pyšné světovlády nijakého požehnání, ba naopak možno tvrditi, že kolonie byly spíše na záhubu samému Španělsku. Ohromné proudy zlata a stříbra staly se kletbou španělskému lidu a zavinily jeho nepopíratelný pokles a úpadek od polovice 16. století. Nelze v tom směru ani viniti neschopné vlády samy, konečně jsou si národové po většině sami vinni svým špatným vedením a řízením. Ale Španělé ze 16. století zvykli si příliš na dobrodružné výpravy za zlatem, stříbrem i jinými vzácnostmi v zámořských krajích; touha po rychlém zbohatnutí vešla v krev španělskému lidu i pudila podnikavé a nejschopnější lidi do dalekých báječných zemí za oceán. Zdárnou a klidnou prací doma bylo opovrhováno, domácí živnosti i zemědělství byly zanedbávány, a širé pečlivě obdělávané kraje v rodné zemi byly opuštěny a ponenáhlu pustly.

Španělsko, které ve středověku vynikalo svým pečlivým vzděláváním půdy, svými umělými zavodňovacími stavbami a pracemi, které živilo husté obyvatelstvo přičinlivé a zámožné (zvláště o Maurech španělských se to všeobecně a souhlasně od historiků tvrdí), — proměňovalo se znenáhla v kamenité pustiny vypráhlé, odpírající člověku i jeho domácímu zvířectvu náležité výživy, které jen jednotlivými oasami přirozeně zavlažovanými jsou přerývány.

Kastilie, která byla ke konci středověku jednou z nejbohatších i nejlidnatějších zemí v západní Evropě, jest nyní vyprahlou náhorní rovinou s hubenou vegetací, velmi řídce zalidněnou (asi 20 lidmi jen na 1 km²). Ve 14. století bylo ve Španělsku podle současných zpráv asi 25 mil. lidí, v polovici 19. století už jen 15 mil. Tak skrovně zalidněných evropských končin, jako je nyní království španělské, nenajdeme, leč jen v málo hostinných zemích na severu a nejzazším východu evropském.

Neposlední příčinou politického i hmotného úpadku ve Španělsku byly hojné proudy drahých kovů, hrnoucí se z dobytých zemí na Pyrenejský poloostrov. Zlato a stříbro byly jediné statky, které okouzlovaly a k sobě vábily mysli lačné a rozohněné dobrodružnými výpravami. Ale hojnost drahých kovů přivážených do Evropy způsobovala jich rychlé znehodnocení; bohatství, které se zdálo ohromným, scvrkalo se, jak ho rychle přibývalo i jak se stávalo méně vzácným. Proudy zlata a stříbra znehodnocením drahých kovů zdražovaly všecky ostatní věci a zboží nutná k živobytí, jichž se doma nedostávalo, jelikož o jejich nabývání nikdo ani nedbal. Takovým způsobem se lesklé bohatství ze zámořských krajů přivezené rozešlo po celé Evropě. Španělské obyvatelstvo, které hlavně se hnalo za zlatými přeludy a nestaralo se o jiné hmotné zaopatřování svého živobytí, zpozorovalo arci velmi pozdě, že ve větší hojnosti drahých kovů nebylo pravého obohacení, když se zanedbávala všecka zdárná činnost ostatní, když nebylo tu pořádných plodů vlastní práce na vlastní půdě nabytých a když se spousty zboží potřebného musily draze z ciziny kupovati. Tak zlato a stříbro a přílišný shon po nich jen ochuzovaly celou zemi a uvrhly ji zanedbáváním i zanikáním vlastních podstatných zdrojů blahobytu do poměrné nouze a chudoby proti přičinlivějším a snaživějším národům ostatním.

Politicky Španělsko násilným uzavíráním svých kolonií vůči cizímu vlivu a obchodu popudilo proti sobě všechny ostatní národy námořní (Nizozemce, Angličany, Francouze, ale i Švédy a Dány), a bylo jimi napadáno, při čemž bylo vždy zranitelnější právě pro velkou rozlehlost svého světového panství i pro poměrnou slabost svého domácího obyvatelstva. Nebylo potřebí ani celého století, aby naprostá námořní převaha velmoci španělské byla překonána. Vytrvalá politika bezohledného kořistění ze svých osad i osadníků konečně zbavila Španělsko i velmocenského postavení, a co zůstalo, bylo jen trvalé ochuzení a znuzení vlastní země.

Tak kolonisační působnost Španělska nevydařila se ani vlastní zemi ani osazeným krajům na trvalý prospěch, a teprve zrušením koloniální odvislosti nastal příznivější obrat jak pro osvobozené osady samy (aspoň pro některou jich část), tak i pro dřívější vládnoucí moc. Španělsko dnes po uplynulém století svého ztraceného panství koloniálního je jistě silnější a zámožnější nežli před stoletím.

IV.

Proti kolonisaci španělské počíná silnější kolonisace anglická teprve asi v polovici 17. století. Ale ani tyto první kolonie anglické nevytrvaly při své zemi mateřské a osvobodily se mnohem dříve od panství evropského nežli osady španělské. Nynější dosud Anglii patřící osady počínají vlastně teprve na sklonku století 18. a namnoze až na počátku století 19.

Nejstarší anglické osady utvořily si pro sebe mohutnou neodvislou republiku Spojené Státy severoamerické (United States of America), jejíž místo jest mezi nejpřednějšími velmocemi světovými. Svojí neodvislostí však Spojené Státy nepřestaly býti koloniální zemí anglosaskou, také v tom smyslu, že stále největší proud vystěhovalců z Velké Britanie a Irska ubíral se do Spojených Států a nikoli do vlastních osad k britskému imperiu patřících.[1] Od r. 1821 do roku 1912 přestěhovalo se z Velké Britanie a Irska do Spojených Států přes 8 mil. lidí (což ze všeho počtu přistěhovalých do Unie činilo asi 27%). Při sčítání v r. 1910 bylo z obyvatel Unie 2,572.000 (v roku 1900 asi 2,800.000) zrozených ve Velké Britanii s Irskem, zajisté mnohem více, nežli bylo rozených Britů ve všech koloniích britických dohromady.

Rozvoj Spojených Států jest v dějinách nesporně bezpříkladný. Přispěli k tomu sice všichni národové evropští, ale všecky tyto jejich proudy z části již zašly, z části ještě zcela jistě utonou v moři severoamerických Anglosasů, jichž jazyk dobrovolně se buď

[1] Z Velké Britanie a Irska vystěhovalo se roku

1850	281 tisíc lidí, z toho do Spojených Států	80%	(Ovšem dosti značná
1860	128 » » » » » »	68%	část vystěhovalých do
1870	257 » » » » » »	75%	Spojených Států z Bri-
1880	333 » » » » » »	77%	tanie nebyla původu
1890	316 » » » » » »	74%	britského)

Teprve ke konci století 19. a počátkem 20. se ten poměr trochu změnil; do Spojených Států v letech 1901–1910 šlo něco málo méně než polovice (asi 48%) vystěhovalců britických.

hned od přistěhovalců samých nebo od jejich potomků přejímá a který jest nejenom vládnoucím, nýbrž napořád skoro výlučným jazykem dorozumívacím v Unii. Dnes ostatně již domácí obyvatelstvo Spojených Států má úplnou převahu také nad nejsilnějšími proudy přistěhovalých Evropanů. [Podle sčítání z r. 1910 bylo z 92 mil. obyvatel Unie jenom $11^2/_3$ mil. narozených v Evropě (tedy něco přes $^1/_8$ všeho obyvatelstva).]

Původní státy Unie v r. 1783 zaujímaly sotva 900.000 km² s 3 mil. obyvateli a ještě počátkem století 19. (po r. 1800) prostíraly se jen až k řece Misisipi na prostranství asi 2 mil. km² s počtem obyvatel přes 5 mil. Za století 19. se počet obyvatelstva zvětšil víc než čtrnácteronásob (arci také rozloha skoro čtyřnásob vzrostla — bez Aljašky). Dnes již Unie i se svými vlastními osadami (Filipínskými ostrovy, Portorikem, Havajskými ostrovy a některými drobnými ostrovy v Polynesii) má rozlohy 9·7 mil. km² se 110 mil. obyvateli po většině anglicky mluvícími. Její bohatství jest jistě větší nežli v kterékoli říši evropské, a její podnikavost zračí se nejlépe v ohromně obsáhlé železniční síti, asi 420.000 km, což jsou plné $^3/_8$ veškeré světové železniční sítě; proti síti německých drah (která je po severoamerické největší) má více než šesteronásobnou délku.

Po skončené válce amerických osad za neodvislost (1783) neměla Anglie skoro žádných osad s usazeným anglosaským obyvatelstvem. Tehdy sice bylo již rozhodnuto o jejím vrchním panství ve Východní Indii, také Kanada a celé prostranství na severu Ameriky od Spojených Států jí patřilo, ale obyvatelstvo těchto koloniálních držav bylo úplně cizí. Východní Indie do dnešního dne není naprosto nic anglickou dle své řeči, a Kanada byla osídlena od Francouzů a připadla po většině teprve po sedmileté válce (1763) Angličanům. [Dosud Francouzi v Kanadě činí skoro 30% veškerého tamního obyvatelstva, tehdy měli zdrcující většinu.] Australie nebyla vůbec osazena, a Jižní Afrika patřila k Nizozemí.

(Pokračování.)

O akademickém studiu žen.

Příspěvek k řešení ženské otázky. Napsal prof. dr. Frant. Krejčí.

R. Mayredrová, jejíhož díla »Ke kritice ženskosti« překlad[1] vřele vítám, pokládá ženské hnutí za jeden z oněch zjevů, jimiž se přítomná doba liší na svůj prospěch ode všech předcházejících období, ba považuje ženské hnutí za nejvyšší vyznamenání doby, jakoby to byl jediný ideál v té poušti zbavené vznešených citů a věřícího entusiasmu. (Předmluva.)

Pohlížím na věc jinak, ale v tom souhlasím, že ženské hnutí je význačnou známkou naší doby, takže by bez něho pokrokové snahy neměly smyslu. V ideálu lepší budoucnosti, jíž se chceme vědomě dopracovati, žena musí vypadati jinak, než jak jsme na ni zvykli pohlížeti na základě tradic dosavadních. Ženská otázka je místo všech jiných sociálních otázek dneška; rozřeší-li se, a podle toho, jak se rozřeší, budou rozřešeny všechny; pokud se nerozřeší, nebude rozřešena žádná. — Musí se rozřešiti.

O co běží? V nejširším smyslu dá se odpověděti a nejstručněji: ženy bojují za svá práva. Avšak: práva — kdo jim je dal, odkud je odvozují? To je logické schéma ženské otázky, a v tom: odkud odvozují ženy práva, za něž bojují, je podstata této vzrušující otázky a také celá její nesnáz.

Nelze sankcionovati ženské hnutí poukazováním k tomu, že je instinktivní. Ovšem v každé instinktivnosti projevují svou působnost ty pravé, vlastní ženoucí síly vývoje kulturního a společenského, které nedají se ničím udolati. Instinkt působí silou elementární a schvátí konečně všechno ve svůj směr. Avšak zde jest lidstvo rozděleno, a proti instinktivnosti žen možná že stojí instinktivnost mužů, a to postačí, aby elementárnímu hnutí ženskému upřena byla oprávněnost, kterou uznávati je nakloněn každý, kdo

[1] Vyšel v Hajnově knihovně děl domácích i cizích. Sv. IV. 1911. Přeložila A. Sychravová.

se jen trochu vmyslí v zákonnou nutnost dění světového, pokud projevuje se instinktivně. Instinkt způsobuje u těch, kdo v jeho smyslu jednají, přesvědčení o oprávněnosti snah, k nimž vede. Avšak to přesvědčení musí míti také ta část společnosti, která snahám těm vědomě staví se na odpor. Svá práva musí ženy zdůvodniti, musí pro ně bojovati rozumovými důvody. Jiný způsob boje není možný, a jinak by nemohly zvítěziti. Z instinktivnosti musí se ženské hnutí probrati k jasnému uvědomění, a k tomu je potřeba, aby mělo basi vědeckou. Ta se teprve hledá, a v celé rozsáhlé literatuře týkající se otázky ženské můžeme pozorovati, jak instinktivní nadšení ustupuje ponenáhlu střízlivému uvažování.

To už se může pokládati za vyjednanou věc, že poměry, jak byly do nedávna a jak namnoze dosud jsou, musí se změniti; jest obecné přesvědčení, že postavení ženy ve společnosti neodpovídá podmínkám kulturního vývoje. Ale také se počíná chápati oprávněnost otázky, zdali vše, oč vůdkyně ženského hnutí usilovaly a usilují, je správné a v zájmu pokroku. Krátce: ženská otázka počíná se řešiti vědecky.

Netřeba se lekati toho slova. Netřeba při tom mysliti na doktrinářství, pedanterii a šedost teorie; vždyť tyto věci mohou se vyskytnouti i při nevědeckém řešení. Myslete na to, že jiné cesty k nabytí poznatků všeobecně platných — a takovými musí býti důvody žen za svá práva bojujících — není než vědecká. Cit a nadšení musí ustoupiti chladné pravdě, jsou-li s ní v odporu; ale o to běží, aby s ní nebyly v odporu.

Když se tato potřeba uzná, pak by se měl celý komplex ženské otázky odkázati některé z věd speciálních, a to by mohla býti jen s o c i o l o g i e, podle toho, jak se předmět a rozsah této vědy v novější době vymezuje. Avšak když zase hledíme k tomu, jak to se sociologií stojí, není odkázáním problému ženského hnutí do sociologie pro vědecké řešení mnoho získáno. Sociologický problém to bezesporně je, ale sociologie rozřešení vědeckého v celém rozsahu, a tudíž definitivního podati nemůže. Abych to krátce naznačil: řešiti otázku ženskou vědecky znamená sociologii dělati. Premis dostatečných, z nichž by se závěry činiti mohly o ženské otázce, zde není; zákonnost vývoje kulturního a společenského je podána v rysech tak všeobecných, že konkretní odpověď v určitém případě, jako je právě ženská otázka, není možná; sociologie jest v začátečním stadiu, kde není ani o principech ani o metodě rozhodnuto. Úvodů do sociologie je dost, ale systému, jenž by obecnému uznání se těšil,

není dosud žádného. Tam, kde jiné vědy podávají své výtěžky jako vědecké vymoženosti, jež by ostatní vědy musily přijmouti a respektovati, sociologie podává dohady a hypotesy, které se mění dle subjektivních podmínek svých původců, sociologů. Sociologů je dost, sociologie není v tomto smyslu.

Je to pochopitelno; stojíc ve stupnici věd nejvýše, předpokládá všechny vědy ostatní, a všechna nehotovost jejich, a té je tím více, čím výše ve stupnici stoupáme, soustřeďuje se v sociologii, jejíž problémy zabírají celou plnost života neomezujíce se na některou jen stránku a nepřipouštějíce té abstrakce, které vděčí právo existence vědy níže v stupnici stojící. Sociologie je takto při řešení konkrétních problémů (k nimž náležejí tak zvané časové otázky společenské) odkázána na vědy jiné, a dokud ty nejsou hotovy s rozřešením části problému celkového připadajícího jim údělem nebo nějakého předpokladu k celkovému řešení nutného, nemůže ani o krok dále, a marno od ní odpovědi se dovolávati.

Za takových okolností dochází v mnohých otázkách sociálních, a zvláště v ženské, platnosti a — možno říci — cti psychologie. Na ni hned připadne každý, kdo se po vědecké opoře shání, a kdo vidí, že sociologie mu jí přímo podati nemůže. Sociologie tu sama odkazuje k psychologii.

Vede k tomu jednoduchá kalkulace: Mezi společenským postavením muže a ženy jsou rozdíly, a instinktivní hnutí ženské žádá, aby byly odstraněny. Avšak nejsou tyto rozdíly podmíněny něčím, co se odstraniti nedá? Stojí ženskost proti mužskosti takovým způsobem, že nynější postavení ženy ve společnosti vyplývá z toho nutně, a že marno jest usilovati o jich změnu?

Některé okolnosti, zdá se, svědčí kladné odpovědi k této otázce. Je tu fysicky neodstranitelný rozdíl mezi pohlavími, jímž žena určena jest k mateřství. Je známo, že poukazováním k tomuto úkolu ženy byla nejen vysvětlována, nýbrž i odůvodňována podřízenost ženy ve společnosti. Nechci o tom se šířiti. Mateřství je zajisté úkol těžký a takový, že nemůže býti zastán nikým jiným než ženou. Avšak že by mateřstvím byla podmíněna neodolatelně podřízenost ženy (abych tím slovem všechno zahrnul), a že by tak ženská otázka byla vyřízena, to už možno pokládati za překonané stanovisko. Vždyť stejným právem by se mohla z mateřství vyvozovati vyvýšenost ženy nad muže, a společenský vývoj ukazuje, že taková vyvýšenost skutečně byla ne pouze v básnických vidinách vytvořených z nadšení lásky, ne pouze v názorech filosofů, ale též

v praktickém životě — ius maternum. Není-li mužovo výsadní postavení ve dnešní společnosti podmíněno jen jeho otectvím — což je přece přirozený pendant a logický korelát mateřství — proč má býti ženino podřízené postavení podmíněno týmž rozdílem pohlavním? Mateřství a otectví ukládají jedincům povinnosti; proč by nebylo lze jim vyhověti za úplné společenské rovnoprávnosti? Ve společnosti jsou činnosti nezávislé na mateřství a otectví, jichž schopny jsou ženy i mužové (zdali stejně, je jiná otázka, která teď nemusí zajímati) a k těm, jakož i k právům z nich vyplývajícím, pro ženy byl uzavírán přístup. Výborně dí Mayredrová (45): »Civilisace, jež jest skoro výlučně dílem muže, ukazuje svými účinky, že vlastně vypočtena jest toliko pro muže. V primitivním stavu není mateřství pro ženu překážkou v žádném směru. Chceme-li již ženovládu v »prvotní společnosti« považovati za prokázanou čili nic — již prostá dělba práce mezi obě pohlaví zaručovala ženskému pohlaví totéž místo a cenu jako mužskému, jak tomu jest i u příbuzných člověka, u ssavců. Teprve ve stavu civilisace žena stává se mateřstvím bytostí podřízenou a závislou, člověkem druhého řádu.«

Pohlaví je tedy rozdíl neodstranitelný, avšak mateřstvím, které z rozdílu toho plyne, není rozdíl společenského postavení ženy vysvětlen ani odůvodněn. Jsou snad rozdíly podmíněné pohlavím jiné? A čeho se týkají? To je pak otázka, která vede přímo k psychologii. Neboť jestliže pohlavní rozdíly mají jinak podmiňovati různost společenského postavení než mateřstvím, je to možno jen tak, že jimi pozměněna jest trvale psycha ženy na její neprospěch vůči psyše mužově. Mužskost a ženskost třeba analysovati po stránce psychické, aby odtud získán byl vědecký podklad k řešení otázky ženské. Hle tak přišla psychologie k slovu. To je její nejvlastnější obor. Ve své části abstraktní, kde jedná o zákonech duševního dění vůbec, abstrahuje od rozdílů pohlavních, jako abstrahuje od rozdílů individuálních; ve své části konkrétní hledí vystihnouti rozdíly individuální, stanovíc různé typy dle všelikých hledisek, tudíž také typ ženský a mužský, psychu ženy a muže. Analysu ženskosti a mužskosti uznává a musí uznati psychologie za problém svůj a činí nároky, aby votum její bylo při celkovém řešení otázky ženské respektováno, jako jinde se respektují vymoženosti jiných věd speciálních. Než nutno hned poznamenati: teoreticky je věc jasná, avšak prakticky není tak jednoduchá.

Jasno je, že psychologie má podati analysu psychy ženy, a že má býti její votum respektováno, psychologii ženy musíme v tomto

smyslu míti. Avšak my ji nemáme, a co máme, jest jen náběh k psychologii ženy. Nesmíme se dát másti četností literatury; spisů zvoucích se psychologií ženy je dosti — skutečné vědecké psychologie je v nich málo. Nejsou psány od psychologů. Už to je překážkou vybudování vědecké psychologie ženy. V té příčině osudné je nedorozumění, které vládne o poměru psychologie a fysiologie.

Ve smyslu psychofysického paralelismu je psychologie, pokud běží o kausální souvislost dění duševního, odkázána na fysiologii. Mezi psychickými jevy samými o sobě nelze kausální spojitosti stanoviti, a nutno ji hledati prostřednictvím fysiologických korelátů. Na př. že po *a* následuje *b*, to v psychické zkušenosti vidím, ale proč *a* následuje po *b*, to z ní nevyhledím, a musím obrátiti se k fysiologickému korelátu jejich, kde kausální spojitost je přírodovědeckými metodami stanovitelna. Nebudu vykládati, co to pro teorii psychologickou a pro postup psychologického výkladu znamená, ale tu hlavní věc snad z tohoto jednoduchého schématu pochopí každý, že — když věci se tak mají, a když kausální souvislost fysiologických korelátů má býti o p o r o u pro kausální pochopení duševního dění — nelze při řešení psychologických problémů *vycházeti* od fysiologie. Z fysiologických faktů k duševnímu nikdy nelze se dostati; kdyby nevím jak byl nervový organism rozanalysován, fysiolog nenajde tam ani počitek ani představu. Anebo mluvě po starém: Kdybyste rozkrájeli mozek jakkoli, nenajdete tam duši. Fysiolog, když k nějakému faktu svého oboru dospěje, musí, chce-li s ním spojiti duševnost, míti psychologická data po ruce, musí užíti psychologických hypotés anebo se omeziti na názory vulgární psychologie; musí věděti, oč p s y c h o l o g i i běží, a neformulovati si problémy psychofysiologické jen na základě svého fysiologického materiálu. Zase to nebudu dále vykládati, ale připomínám v otázce ženské M ö b i a, jenž touto nesprávnou cestou postupuje dospěl ke svému Psychologischer Schwachsinn des Weibes. Tak ovšem rozřešil otázku o podřízenosti ženy; ale to není psychologické rozřešení. Z jeho argumentace vyzříme nejlépe nedorozumění poměru fysiologie a psychologie, o němž jsem mluvil jako o překážce zbudování vědecké psychologie ženy.

Möbius srovnává mozky žen s mozky mužů, konstatuje rozdíly co do absolutní i poměrné velikosti a tíže, co do složení, shledává podobnosti mezi ženským mozkem a dětským na jedné, geniálními a abnormními lidmi na druhé straně, a činí z toho závěr psychologický, že ženská psycha není schopna od přírody toho

stupně vývoje jako mužská, že je krátce duševně nižší tvor. Kdyby závěr měl býti exaktní, musilo by napřed býti zjištěno, že ta a ta činnost duševní je závislá přímo na př. na přítomnosti jistého kvanta jisté látky v mozku, nebo na velikosti jistého orgánu nervového a p., což ovšem zjištěno není a nebude. Ženská psycha musí býti napřed určena z psychické zkušenosti metodami psychologickými, a pak teprv je možno psychologicky interpretovati fysiologická příslušná data a z nich těžiti.

Než tím nejsou překážky vědeckého postupu k zbudování psychologie ženy vyčerpány. Povaha psychických jevů a složitost jich způsobují, že není pro konkretní psychologii metody naprosto spolehlivé, tak aby důsledným její užíváním mohlo se dospěti k výsledkům naprosto exaktním, jako dospívá matematika počtem nebo přírodní vědy experimentem. V celku jsou všechny metody zahrnuty metodou srovnavací, jejíž schéma je logicky průhledné, a snadně by se jím dalo operovati exaktním způsobem, kdyby tu byl po ruce náležitý materiál k srovnání. Ale o ten právě běží, a ty různé metody slouží především k jeho opatření. Má ho býti s dostatek a má býti spolehlivý. Tomu však oněmi metodami není učiněno zadost a nedá se učiniti, jak nyní věci stojí.

Francouzští učenci Malapert, Paulhan, Fouillée, Lévy, Pérez, Ribéry, kteří o psychologii ženy pracovali v posledním 20letí, užívali 1. metody prosté indukce, 2. deduktivní a 3. jakési experimentální metody.

Metodou prosté indukce soudí se o ženě vůbec na základě dat, která jednotlivci o ženách, pozorujíce je zúmysla za účely psychologickými anebo sdělujíce je příležitostně z příčin jiných, podávají. Patrno, že nemůže býti taková indukce úplná, což by k exaktnímu usuzování bylo záhodno, ani že nelze různá data různých pozorovatelů kontrolovati.

Metoda deduktivní záleží v aplikaci vět abstraktní psychologie na konkrétní případy, tedy zde na stanovení rozdílu ženské a mužské psychy. Když na př. v psychologii se konstatuje, že převaha citové stránky nad rozumovou závisí na jistých podmínkách, a shledá-li se, že tyto podmínky u žen se vyskytují v míře větší než u mužů, dedukuje se prostě za podstatný znak ženské psychy citovost. Je patrno, že správnost dedukce závisí na tom osudném: shledá-li se, že jsou u žen ty jisté podmínky v míře větší — a to konstatovati nutno indukcí nebo metodou jinou, takže zase

je patrno, že tato metoda sama o sobě nedostačí, třeba že ji John Stuart Mill doporučoval jako jedině možnou.

Metoda pak třetí, kterou jsem nazval podle Heymannse »j a k o u s i e x p e r i m e n t á l n í«, záleží v tom, že zkoumatel hledí se vmysliti v podobnou situaci, v níž jeví se mu u pozorovaného objektu nějaká zvláštnost, a ptá se jaksi sama sebe, jak by on se v takovém případě zachoval, jaký rozdíl by z toho vyplynul, co on by cítil, myslil, jak by jednal. Nehledě k tomu, že by různí pozorovatelé nemohli se o svých pozorováních dorozuměti, nemajíce společné pozorovací základny: vůči ženám, pokud mužové je pozorují, selhává naprosto. Mužská psycha činí se měřítkem ženské psychy, objektivní stanovení rozdílů je nemožné. To by mohly provésti s prospěchem jen ženy o ženách, ale ženy nepěstují psychologii.

Materiál těmito metodami nasbíraný je velmi problematický a potřebuje kontroly a doplnění jinými metodami. Pokusy o vystižení psychy ženy těmito metodami podniknuté nemohou býti než jednostranné a přes všechnu francouzskou duchaplnost zůstávají daleko od ideálu vědeckého založení psychologie ženy.

Stejné ceny je »p s y c h o a n a l y t i c k á« metoda,[1] kterou pěstuje vídeňský psychiatr dr. A d l e r svou individuální psychologií za účely terapeutickými, a kterou nabyl příležitostně materiálu k řešení otázky ženské. Zvláštnost této metody nezáleží v prostředcích, jichž užívá, nýbrž v předpokladech, za kterých užívá prostředků jinde praktikovaných. Vzešla z Breuerovy katartické metody léčení neurós. Abychom cenu její v ohledu psychologickém seznali, nutno napřed něco z její historie uvésti.

(Pokračování.)

---

[1] Srovnej o věci té »Die freudsche psychoanalytische Methode« v Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre aus den Jahren 1893–1906 von Prof. Dr. Sigm. Freud. Lipsko a Vídeň 1906. (Část XIII. vyňata z L ö w e n f e l d, Psychische Zwangserscheinungen 1904.) — Týž Freud vydal společně s Breuerem: Studien über Hysterie 1895, kde je zpráva o »katartické metodě«. O Adlerovi viz: Hedwika Schulhofová, Individualpsychologie und Frauenfrage. Schriften des Vereines für Individualpsychologie. 6. Mnichov 1914.

Svobodná věda a university.

Napsal dr. Em. Rádl.

(Dokončení.)

V.

V posledních dobách psávalo se často o svobodě vědy, rozuměj universitní, a psávalo se v přesvědčení, že tato svoboda už jest. Neboť prý moderní universita uznává princip svobodného badání (libertas philosophandi), kdežto středověká universita prý byla vázána principem autority; profesor tehdy přednášel v souhlase s kanonickou naukou, dnes v souhlase s tím, co za pravdu uzná. Jistě jest od středověku znatelný pokrok v duchu universit; ale není tak veliký, jak se učívá, a v některém ohledu university jsou dnes méně svobodné než bývaly za květu scholastiky.

Předně musí dnes profesor (prakticky) uznávati autoritu státu; většina universit na pevnině jsou státním zřízením. Stát ovšem teoreticky zaručuje profesorovi svobodu badání, má však ve své moci, jmenovati jen takové muže profesory, u kterých svoboda vědy není nebezpečna. Veřejných konfliktů profesora se státem není sice dnes mnoho; ale nebylo jich ani v době nejtvrdšího absolutismu, v 17. a 18. století; slavní učenci Linné, Haller, Spallanzani, Newton neměli kolisí se státem, naopak, byli hlavami států vysoce ctěni. Co by také stát namítal proti objevu nového druhu zvířecího, proti konstrukci nové chemikalie? Pro takový objev byli by bývali Gi. Bruna také neupalovali. Důležitější ještě jest, že se v úvahách o svobodě vědy chápe stát příliš abstraktně a za kolisi vědy se státem se mají jen případy, kde se profesor srazí s nějakým paragrafem zákoníka. Zapomíná se, že profesoři a zvláště profesorské sbory jsou také státní orgány, a že kolise s profesorským sborem jest de facto kolise se státem.[1] Nebudu psáti o profesorských

[1] Vědecký boj mezi vlivným Virchowem a mezi darwinisty měl pro některé za následek disciplinární vyšetřování. Dühring byl vlivem Helmholtzovým odstraněn státní moci z university. To jsou ovšem jen křiklavé případy.

sborech na universitách; pro svou osobu nejsem nadšen jejich zápalem pro svobodu vědy.

Uvažme i to. Profesor může, ba má vykládati své pravdy; prakticky však má i věhlasný profesor vlastních pravd pramálo v poměru k tomu, co vše přednáší,[1] tak že de facto učí jen tomu, co věda jeho doby za pravdu uznává. Konservativní heslo »parta tueri«, které bylo vůdčím motivem universit před 19. století, jest prakticky dosud jejich heslem. Že badatel, který není schopen působiti v duchu úřední vědy, nemá naděje na větší kariéru na universitě, jest dosti známo. Na Schopenhauera budiž jen poukázáno; z doby trochu pozdější budiž uveden úsudek solidního badatele A. Langeho: »Tvrdí-li Feuerbach, že jest specifickým znakem filosofovým, že není profesorem filosofie, tuze přehání; ale tolik jest jisto, že dnes samostatný a svobodomyslný myslitel nedosáhne lehce v Němcích veřejné stolice.«[2] Tato slova byla napsána v době největšího rozpětí německé vědy. Změnily se od té doby poměry? Svědkem jest Nietzsche, že nezměnily. Nietzsche odsuzuje university, není prý na nich možna žádná radikální pravda, z nich nevzejde žádná pravda převratná — a zkusil to sám na sobě; jest známo, jak prudce byl odmítnut jedním profesorem, když se chtěl ucházeti o profesuru v Němcích; byl odmítnut filologem proto, že prý jest ateista.[3]

---

[1] Někdy se vědecké práce profesorovy berou jen za průkaz jeho vhodnosti k úřadu učitelskému.

[2] Geschichte d. Materialismus (Reclam) II, sv. str. 359.

[3] Budiž tu upozorněno na jednu drobnost. University a učenectví mají ve filosofii Schopenhauerově a Nietzschově velký význam; kdo si neujasní rozpor mezi vědou universitní a vědou svobodnou, nepochopí ani Schopenhauera ani Nietzscheho. Každý také ví, že přívrženci, opravdoví přívrženci těchto dvou filosofů jsou největší většinou laikové. Jest tedy třeba zvlášť upozorňovat na to, že ten, kdo o těchto filosofech jedná, musí pojednati též o onom rozporu? Podívejme se však do spisů profesorů, jichž se přece tento rozpor osobně týče. Referují o tom, jak soudili Schopenhauer a Nietzsche o profesorství, co jim rozuměli, jak se ke svému stanovisku dostali? Dávají jim za pravdu, či dokazují neodůvodněnost jejich útoků? Nic takového nedělají. Ve Falckenbergových Dějinách novější filosofie není ani slova o Schopenhauerově poměru k profesorství, ač se tam jedná o jeho filosofii na 12 stranách; při Nietzschovi jest tam jen zmínka, že odmítal profesory. R. M. Meyer vydal objemnou knihu o Nietzschovi a A. Riehl menší knihu; v rejstříku těchto knih najdeme nejbezvýznamnější hesla, jako »autopsychologie«, »pomíšení plemen«, »Anaxagoras«, »desilusionismus«, ale scházejí hesla: »universita«, »profesor«, »učenec«. To nemluví, to už křičí, křičí! Takoví učenci nedají ani přímo ani nepřímo čtenáři znáti, že jim jejich úřední po-

O tom, jak se projevila svoboda vědy za sporu o R. Meyera, jsem v tomto časopise psal; na jiné případy čtenář sám si vzpomene. Svoboda vědy není universitami zaručena.

VI.

Plodný vědecký život vyrůstal za všech dob ze svobody; ne z formulí o svobodě, které vykládají učenci s katedry, nýbrž z činnosti jednotlivců — profesorů, neprofesorů —, nezávislých na předsudcích, zvaných zákony. Svobodná, autonomní věda, která vzrůstá z neomezené lásky k přírodě, jest pravým zdrojem vědeckého života, kdežto učenectví pokaždé teprv následuje za vědeckým tvořením a nabývá moci teprv pak, až jest kulminační bod zájmu o přírodu překročen. Převraty způsobili svobodní lidé; plody převratů sbírali pak učenci: po Sokratovi, Platónovi, Aristotelovi přišlo alexandrijské učenectví, po Abélardovi středověká universita, po filosofické renesanci Galilei a Newton; Buffonem byl umožněn Cuvier. I nejvýznamnější učenci, jako Galilei a Newton, uskutečňují jen ideály, které byly uvedeny v život neučenými mysliteli. Učenci jsou jen konservátory a organisátory vědy, jejíž obsah však jest podáván laiky. Dnes ovšem živá věda jest dušena ohromnou mocí universit a vírou v tuto moc.

Moc nám imponuje, a tak věříme, že jen tam žije věda, a nevěříme svému srdci, které nám napovídá, že i ono by rádo pro vědu hořelo. Vskutku jest vědecký život v akademiích, na universitách a v podobných institutech jen druhotným životem, jen vzpomínkou na život; tam se jen opakuje, napodobuje a rozšlapuje ten život, kterým druhdy svobodný muž žil. Tam čtou s filologickým aparátem Aristotela, užívajíce tak nejprimitivnějších prostředků k tomu, aby se přenesli do doby klasické. Tam s velkým důrazem a s pomocí mnoha preparátů vykládají o srovnávací anatomii, opakujíce tak vědecký život Goethův, Cuvierův, Buffonův — ba ne vědecký život, nýbrž několik vyšeptalých formulí toho života. Dnešní monografie o morfologii, o soustavě rostlin, o vývoji tvorstva se podobají figurinám vystavovaným za výkladními skříněmi obchodů; jejich tělo jen napodobuje skutečnost a jest ověšováno všelijakými novinkami. Těmto novinkám se podobají vědecké objevy...

---

vinnost ukládá psáti se zdrželivostí, s tichým protestem snad, o Nietzschovi. Existuje vůbec učený spis o Schopenhauerově a Nietzschově poměru k universitám?

Ačkoli úlohou universit a všech ostatních vědeckých institucí ani není ani nemůže býti vytvořování vědy, mohou tyto ústavy nicméně býti pro vědu velikého významu, splní-li svoji úlohu, o r g a n i s o v a t i vědecký život, který tak jako tak u ž j e s t d á n. I jsou povinny udržovati vědeckou tradici, čehož dosáhnou udržováním vědeckých ideí, jejich propracováním a popularisováním (k němuž patří většina školské činnosti). Udržování tradice, v propracovávání přijatých myšlenek není ani nepatrnou ani zbytečnou úlohou, a talentu jest zapotřebí k němu jako k vytvoření myšlenek nových; jen o to jde, aby se tato konservativní činnost nezaměňovala za činnost tvořivou.

Úlohou universit budiž za druhé, dávati ideám dogmatický výraz, přesně je definovati a systemisovati, ze svobodných ideí vystavěti nauku logicky spořádanou. Za třetí by měly university míti v evidenci současný vědecký život, t. j. vědět svůj úkol, svoje štěstí, svoji povinnost v tom, vyhledávati myšlenky, skryté v lidstvu, nemohoucí se z takového onakého důvodu uplatniti, tedy vyhledávati neznámé přátele badání, dodávati jim odvahy, přinášeti jim teplé pochopení, obětovati se pro jejich ideu, upozorňovati na ně, bojovati za ně, upravovati styk mezi badateli, kritisovati, slovem, vynasnažiti se, aby e x i s t u j í c í, ale utajený vědecký život se rozvinul v plné síle. Jest tato vědecky pochopená láska k bližnímu snad nízkým úkolem pro vědu? Zahodil se Platon svým vřelým pochopením Sokrata? Jsou apoštolové proto snad malí, že nekázali s v é náboženské teorie?

Pozorujte vědecký shon na universitách a v akademiích; shledáte, že působí tam nejzdárněji, kde plní práci organisační; kde dávají jiným příležitost, aby se uplatnili, kde vydávají staré autory, slovníky a kompendia, kde komentují starší ideje, rozdrobujíce je a systematisujíce. Jak často se však tato práce vydává za vlastní vědecký život! Jak často se zapomíná, že věda už tu jest, že jen touží po tom, aby byla poznána a s láskou uvítána, jak často se na to zapomíná, že povinností pravého organisátora jest, státi v pozadí a neznásilňovati skutečnost svými nápady! Dnešní organisace vědecké i jiné jsou systematickým násilím, ve kterém se skutečný život obětuje formulím, aktům, jest dušením živé vědy ve jménu vědeckých zřízenců, jest nepřirozeným stavem, kde se nám věda ukládá jako chladný cizí zákon, a kde každý samostatný člověk, t. j. přirozený člověk, jest považován za revolucionáře, jehož činnost musí býti všemi prostředky udušena!

Věda se ocitla dnes v stavu, v jakém žila společnost 17. a 18. století. Tehdy také formule vládly světu, a život sotva dýchati směl. Mnoho pořádku, mnoho přísnosti, mnoho síly na venek, ale žádné porozumění od člověka k člověku. Každý člověk z doby Voltairovy jakoby žil sám na světě; viděl sice jiné lidi, hašteřil se s nimi, dal se od nich do nebe velebit, ale konec konců byli proň jen mátožným stínem, bez masa, bez duše. Tehdy nebylo pochopení ani pro Homéra ani pro Shakespeara: Voltaire uznával jen Racina a Horáce — Horáce! Naše věda se octla v podobném nepřirozeném stavu. Nevidíme lidí vědecky žijících, slyšíme jen ozvěnu katedrových výkladů; Helmholtze uznáváme za genia, Paracelsa za fanfaróna; jsme přesvědčeni, že věda jest čímsi naučeným, a nevěříme, že by šla od srdce, i od srdce prostého člověka. A vědou se rozumí industrie . . .

Sporné otázky v nejstarších dějinách českých (do 11. stol.).

Píše Rudolf Novotný.

(Pokračování.)

Pro své tvrzení nachází Pekař i doklad v líčení autorově této události. Zázraky, jež působilo tělo zavražděného Václava, byly tak silné, že mnozí chtěli se zmocniti jeho ostatků, ale byli prý stiženi trestem božím, a to prý se stalo za života autorova, jak to dokazují slova: quod nostris temporibus constat. Pekařovi jest dokladem původu díla toho z X. stol. i to, líčí-li autor, kterak Václav kupoval na tržištích pohanské hochy otroky, aby je hromadně mohl dáti pokřtiti, a dokládá, že obraz ten souhlasí s tím, co víme o otrokářství z dob Boleslavových, ale zejména mu to dokazuje zpráva, že tito hoši byli hromadně Václavem kupováni a společně křtěni v sobotu velkonoční a svatodušní a o t. zv. skrutiniích, jež tato doba dle mínění odborníků znala. Též zmínka o t. zv. koëpiskopu čili spolubiskupu, kterého poslal biskup řezenský do Prahy, aby vysvětil kostel sv. Jiří, jest Pekařovi dokladem velkého stáří kritisovaného pramene, ježto prý instituce koëpiskopů mizí z církevní organisace již koncem X. stol. Dokazuje mu to i titul pontifex, který má Kristián pro biskupa.

Též splývání a nerozlišování rozdílu termínů dux, rex, princeps jest mu dokladem vysokého stáří. Důraz, který klade na rod a jeho význam jako jednotky právní, jež jest jako celek respektována autorem až úzkostlivě, dovozuje též původ z X. stol. Termín Boemi viri, homines Boemi, který jest ve XII. stol. neobvyklý, jest též dokumentem. Také to, že Čechové před Přemyslem žili sine lege, sine principe vel rectore vel urbe, pak obraty: Moravia, regio Sclavorum, Sclavi Bohemie, provincia Sclavorum Psow, provincia Sclavorum paganorum, que Stod dicitur, což vše mizí ve XII. stol. z historických pramenů zcela. U Bulharů se čte mše slovansky

usque hodie. Kristián nezná ještě Levého Hradce, označuje jej prostě civitas Hradicz, ale zná hrad Mělník; to jest Pekařovi markantním důkazem pravdy o pravosti, ježto prý máme tento hrad doložen z doby Boleslava II., kdy byl založen (denáry královny Emmy). Tedy pro to vše jest Pekařovi nemyslitelno, že by se falsátor s konce XII. stol. až s počátku XIV. stol. mohl tak rafinovaně odvážiti zkonstruovati obraz, který tak věrně souhlasí s X. stol. a jeho rázem.

Na to přistupuje Pekař k t. zv. kritice vnější, t. j. srovnává Kristiána s jinými legendami, nejprve s legendami o sv. Cyrilu a Metodu, a u těch dospívá k závěru, že obě čerpaly ze společné předlohy, že nečerpal Kristián z nich. Srovnávaje Kristiána s legendami o sv. Ludmile, jest přesvědčen, že Kristián byl tu vzorem, zejména v legendě Bodecenské jest celá část Kristiánovy práce, v legendě o přenesení sv. Ludmily jsou celé partie slovně opsány z Kristiána, a není poměr opačný, jak chce Dobrovský. Legenda Wattenbachova má partie slovo od slova vyňaté z Kristiána. O legendě Menkenově Pekař tvrdí, že ji Kristián znal a že jí také pro své potřeby užil, a dovozuje to obšírným srovnáním obou textů. Kristián rozvedl, co měl před očima, a jsou pro to nesčetné doklady. Tím dospívá autor k závěru, že legenda Menkenova jest starší než Kristián. Ale to není důvod pro původ Kristiána ze XIV. stol. Má pro to Pekař důkaz v celém rázu legendy Menkenovy, který nepřipouští mladšího původu než z X. stol. A formálně mu to dokazuje slovo comes, jež by musilo zníti, kdyby Kristián byl předlohou legendě Menkenově, ne obráceně, princeps. Legenda Diffundente sole jest pouhý výtah z Kristiána, a napsání její klade Pekař do XII. stol., a jest mu k tomu pomůckou jistota, že autor neznal Kosmy. Srovnání Kristiána s legendami o sv. Václavu přesvědčuje Pekaře, že Kristián neznal slovanské legendy Vostokovovy, ježto mezi oběma pracemi jsou nápadné rozdíly, ale že jest této legendě blízek dobou svého původu, a že shoda mezi ním a Vostokovem mluví na prospěch Kristiána, že Kristián legendu Gumpoldovu znal a že jí užil vědomě, že jest jeho práce doplněním, a mnoho míst z ní doslovně přejal, ale že přece své dílo založil samostatně, opíraje se hlavně o ústní podání neb jiné prameny, že legenda Crescente fide byla pramenem Gumpoldovi, a že jest tedy legenda Gumpoldova pouhým rozvedením legendy Crescente fide, že jest tato legenda nejpřednějším pramenem legendárním doby Václavovy, že ji Kristián znal, a že tato legenda byla mu hlavní předlohou, na níž

vybudoval své vypravování o životě, zásluhách a zázracích sv. Václava. A Pekař má i číselná data, když praví, že z vypravování Kristiánova o sv. Václavu, plnícího ve Fontes 18 a půl strany, jest Kristiánových vlastních 10, z Crescente fide 7, z Gumpolda 1 a čtvrt strany. Poslední legendy Vavřincovy nezná ani Kristián ani Gumpold ani Crescente. Zajímavé jsou výsledky, k nimž dospívá Pekař srovnáním Kristiána s Kosmou. Jest přesvědčen, že Kosmas Kristiána znal a užil. Ale jest mezi oběma podstatný rozdíl. Kristián praví, že staří Slované žili v Čechách jako kůň bez uzdy. Morem stiženi že se obrátili k jisté věštkyni, aby jim poradila, co mají dělati. Na její radu založili hrad Prahu. Potom nalezli moudrého muže, rolníka, toho si dle výroku věštkyně ustanovili vladařem, Přemysla jménem, dali mu zmíněnou věštkyni za manželku, a tak byli zbaveni moru a pohromy. Od té doby brali si vladaře z rodu Přemyslova, sloužili modlám, až konečně vlády se ujal Bořivoj. Jak jinak proti tomu kreslí nejstarší dějiny české nejstarší domněle kronikář Kosmas. A jistě ne sobě ku prospěchu. Toto líčení dalo také podnět Brücknerovi k jeho zajímavé domněnce, že Libuše byla mužem. Kosmas dle mínění Pekařova čerpal z Kristiána, ale tam, kde Kristián líčí události stručně, a to úmyslně, Kosmas líčí rozvlekle, ale, a to jest horší, líčí jinak než Kristián. A tu jest zajímavý výklad, že Kosmas Kristiána znal, že však úmyslně leccos z líčení Kristiánova do svého nepojal. Nepojal do svého vypravování pokřestění Moravy, Bořivojova křtu, podrobností o sv. Václavu a sv. Ludmile, a z toho a z celé řady jiných dokladů dospívá Pekař k úsudku, že Kristiánova legenda jest dílo X. století, že je Kosmas znal a že ho, ovšem opatrně, lze říci diplomaticky, užil.

Z toho všeho plyne Pekaři, že Kristián jest původní historická práce, napsaná v době biskupa Vojtěcha, nejspíše r. 993—994, po návratu Vojtěchově z Italie. Že Kristián psal dle dobrých tradic ústních a neznámých slovanských předloh o sv. Cyrilu a Metodu a sv. Ludmile, že použil legend Menkenovy, Crescente fide a něco Gumpolda. Že vyniká věcně i formálně nad jiné středověké kroniky a tím se stává a jest nejdůležitější práce česká před Kosmou, tedy nejstarší kronika česká. Autor byl nejen mnich Kristián, nýbrž byl to i bratr Boleslava II., bratranec Vojtěchův, synovec Václavův a vnuk Vratislavův a Drahomířin. Byl mnichem kláštera v Řezně u sv. Emerama, Kosmovým Strachkvasem, jenž se narodil v noci boleslavské vraždy, první a poslední spisovatel z rodu Přemyslova.

Výtěžky své práce shrnuje Pekař takto: Objevena velká historická práce, prvá česká kronika, vynikající spisovatel X. stol., kulturní dokument nemizející ceny. Nově datovány legendy, a tím rozmnožen počet latinských pramenů X. stol. Zachována tu nejstarší tradice českých dějin báječných 130 let před Kosmou. Dle líčení Kristiánova jest Bořivoj první křesťanský kníže, ne Spytihněv, slovanská liturgie z Moravy působila značně v Čechách, takže lze připustiti křest Bořivojův Metodem. Metod pro velké neshody se Svatoplukem vydal na něho klatbu. Nelze pochybovati o ctění sv. Ludmily již v X. stol., a nakreslen tu nejlépe obraz sv. Václava, který byl zavražděn r. 929. Čechy náležely k diecési řezenské do založení pražského biskupství. Vylíčena tu jako nikde jinde přesně Morava X. stol. To jsou dle mínění Pekařova zisky ceny trvalé, jež se samy svými důsledky honorují.

Ale tato práce vyvolala v literatuře historické velký rozruch. A to jest její největší význam. Ozvala se pozoruhodná mínění různých autorů, kteří buď popírali neb přijímali hypotésu Pekařovu. Z těch, kdo se postavili proti studii Pekařově o Kristiánovi, největší pozornost zasluhuje Kalousek, který zastává dosavadní teorii, že jmenovaná legenda jest dílem neznámého autora ze XIV. stol., který se vydával za Kristiána X. stol., zkompiloval legendu ze starších pramenů známých i ztracených a z ústního podání i domyslů. Tvrdí, že opsal celou legendu Wattenbachovu, velké kusy brał z legend Gumpoldovy, Crescente fide, Diffundente sole. Shoda Kristiána v některých věcech se slovanskými legendami a s Dalimilem plyne prý z toho fakta, že všichni čerpali z pramene dnes ztraceného. Dovozuje své tvrzení obšírným článkem v Osvětě. Kalousek si přeje, aby se spor rozhodl objevením rukopisu z konce X. stol. neb XII. stol. Dokud to se nestane, a jedná se o rukopis z Bödekke, t. zv. Bodecenský, nebude prý možno upustiti od pochybností, jež jsou Kalouskovi hlavní překážkou víry. Ve článku o něco později psaném popírá již jen tvrzení Pekařovo, že Kristiánova legenda jest komposice jednotná, tvrdí, že jest to kompilace, pořízená z několika starších legend rozdílného původu, a že prý Kristián užil nejvíce právě nejhorších, totiž legend o sv. Václavu, kdežto méně užil lepších o sv. Ludmile.

Současně se článkem Kalouskovým uveřejnil rovněž odmítavý článek proti stanovisku Pekařovu Vacek v ČČM., který se celkem shoduje se stanoviskem Kalouskovým, ač v detailech přináší nějaké plus.

Hned příštího roku uveřejnil Pekař výbojnou studii, jako pokračování první práce, v níž vyvrací bystře námitky Kalouskovy a vyvrací i námitky Vackovy, v níž zdůrazňuje své tvrzení starší a popírá právě Kristiánem dvě sporné otázky ze starších dějin českých. První jest, zda knížata čeští byli závislí na Bavorsku v X. stol. K té odpovídá Pekař kladně, ale hned podotýká, že jest to závěr pravděpodobný. Dospívá k němu kritikou Kristiána a análů fuldských a má skoro za prokázané, že Čechy v době Václavově příslušely k poslušenství vévod bavorských, a že výprava Jindřichova do Čech proti Václavovi byla vlastně inspirována Arnulfem Bavorským. K druhé sporné otázce, zda Morava v době Boleslavově náležela k Čechám, vyplývá odpověď také z textu Kristiánova. Dle téhož textu bylo připojeno v době Vojtěchově k diecési pražské rozsáhlé panství Slavníkovo na východě a nikoli Morava, že nemůže býti svědectvím příslušnosti Moravy k Čechám t. zv. zakládací listina biskupství pražského z r. 1086, že mínění Kalouskovo neodpovídá pravdě, a že spíše dlužno přisvědčiti Bretholzovi, který tvrdí, že teprve Břetislav Moravy dobyl, že listina z r. 1086 jest falsem biskupa Jaromíra, který prý předstíral, co nebylo pravda.

Z německých historiků proti mínění Pekařovu postavil se Bretholz, jenž své tese opřel o své již v dějinách moravských vyložené stanovisko v této otázce.

Celou spornou otázku Pekař ještě jednou shrnul a novými detaily doplnil v díle Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians. Jest to soustavné vylíčení celého sporu se všemi jeho detaily. Nejbystřejší, ale také nejsvědomitější práce toho druhu od dob Dobrovského, což jí přiznává i Novotný.

Stanovisko Novotného jest ve výsledcích odmítavé. Novotný sice přijímá data Pekařem žádaná pro smrt Ludmilinu a Václavovu, r. 920 a 929, ale rozhodně popírá provenienci jeho z X. stol., popírá, že by byla práce Kristiánova historický pramen první třídy, jenž dle mínění Pekařova zastiňuje Kosmu, soudí, že jest to dílo pozdější, nepřipouští jistoty křtu Bořivojova Metodem a popírá nemožnost spojení Moravy s Čechami v době Boleslavově, jak bylo výše vyloženo.

Proč se zmiňuji teprve teď o Kristiánovi či o Strachkvasu? Ježto právě tehdy jména Vojtěch a Strachkvas vystupují se společnými intencemi a zájmy. Víme totiž, že tento Strachkvas, náš Kristián, byl horlivým stoupencem reformních snah Vojtěchových,

a že tento před svým druhým odjezdem z Čech nabízí mu hodnost biskupskou, kterou on však nepřijímá. A jsou tu i bližší motivy. Strachkvas odvolává se při odmítnutí nabídky Vojtěchovy na svůj řeholní stav, ale jistě tu rozhodovaly jiné ohledy. Byl to asi neutěšený stav tehdejšího křesťanství v Čechách vůbec, který jistě nelákal. A byl to sám Vojtěch, jenž se rozhodně nemínil podruhé vrátiti z Říma do své diecése a jenž se tedy chtěl touto cestou krýti, by se nemusil opravdu do Čech, které ho zklamaly, vrátiti. Mnoho v tomto odmítnutí Strachkvasově asi působily ohledy na sám zářný episkopát Vojtěchův, který jistě bylo by těžko po tak skvělém působení alespoň poněkud přibližně zdárně zastávati.

Jsme tu bohužel odkázáni jen na Kosmu, který nebývá vždy nejhodnověrnější, a Pekař po Büdingerovi vskutku celou tu rozmluvu Vojtěchovu se Strachkvasem považuje za Kosmův výmysl, což lze též vyložiti známým stanoviskem Kosmovým, jenž v něm nemůže zapomenouti syna bratrovrahova. A tím se mnoho nepochopitelného osvětlí.

Velmi často se v literatuře historické ozývá heslo: Slavníkovci a jejich panství v Čechách v X. stol. Že to byl rod velmi mocný, o tom, tuším, není pochyby. Víme již z dřívějška, že rozsah jeho byl kladen jako hlavní důvod tvrzení, že Morava v X. stol. nenáležela politicky ani církevně k Čechám, že panství rodu Slavníkova bylo tu v cestě této české expansi. Víme, že mínění to vyslovuje Pekař, ale že je vyvrací Novotný, který tím se ovšem staví proti znění Kristiánovu.

(Pokračování.)

K historickému rozboru patriotismu.

Napsal Robert Michels. Přeložil Dr. B. Foustka.

(Pokračování.)

Francouzská Revoluce však vedle porození moderní francouzské myšlenky vlastenecké, znamenala zároveň také rozšíření této myšlenky, která znenáhla pozbývá svého národního střediska a odvedena byvši od svého cíle, byla obrácena k cílům novým a takto odnárodněna. Poněvadž jádro vlastenectví bylo pojímáno nikoli etnicky ani jazykově, nýbrž ústavoprávně a stalo se věcí světového názoru, pozbylo znenáhla každého národního ohraničení. Spoluobčanem byl cítěn člověk stejně smýšlející, nikoli stejně mluvící nebo ve stejném státním svazku žijící. Odtud ten jev, že konvent celé řadě vynikajících, demokraticky smýšlejících nebo za demokratické pokládaných cizinců — Priestleymu, Payneovi, Benthamovi, Wilberforceovi, Washingtonovi, Hamiltonovi, Klopstockovi, Schillerovi, Kościuškovi, Goranimu — dal čestné občanství francouzské (26. srpna 1792). Jako kdysi náboženství bylo jediným navzájem spojujícím poutem, tak nyní myšlenka vlastenecká ocitala se v nebezpečí, že se stane věcí politického smýšlení. Ve Francii i jinde konali vlastenci všech jazyků slavnosti bratrství, protože se jako vlastenci cítili za jedno.[46] Dlouhou dobu prováděli cizinci

[46] Při této příležitosti skvostný popis vlastenecké slavnosti konané 1790 v Hamburce: »Slavnost konána za městem. Všechno, co je v Hamburce řádného a pro svobodu zaníceného, bylo přítomno. Žádný šlechtic kromě mne, hraběte Dohny a Kamdohra z Celle. Žádný knížecí lokaj nebyl pozván. Všechny paní byly bíle oděny a měly bílé slaměné klobouky s národní stuhou — také zástěry a řádové stuhy na nich. Měli jsme také hudbu Skupina dívek, jež byly musikální, zapěla píseň k tomu složenou, jejíž refrén jsme všichni opakovali. Tři nejkrásnější mladé ženy konaly sbírku pro chudé. Klopstock předčítal dvě nové ódy. Při výstřelu děl, hudbě a hlasitém jásotu bylo připíjeno, mezi jiným: na brzké následování v Německu, na odstranění despotismu a p. Před hostinou a po hostině bylo tančeno. — Byl to překrásný den, a mnohá slza pohnutí byla uroněna. Všichni Američané, Angličané, Francouzi a Švýcaři, kteří jsou zde, byli pozváni.« (Freiherr von Knigge): Aus einer alten Kiste. Originalbriefe, Handschriften und Dokumente aus dem Nachlass eines bekannten Mannes (Lipsko 1853, str. 57).

francouzskou revoluci: Holbach, Grimm, Anacharsis Kloots, Buonarotti, Adamantios Korais, až domácí nacionalism vybouřen národní válkou proti spojencům pozdvihl opět hlavu a zničil je nebo zapudil.

Vlastenectví, pojímané takto stranicko-politicky, nezbytně musilo narazit na silný odpor jiných vrstev téhož národa. Od vlastenectví »vlastenců« lišilo se vlastenectví emigrantů jako noc a den. Jim byli spoluobčané, kteří předali královský dům pod guillotinu a všechny státní zákony a tradice násilně zvrátili, nepřáteli: Rusové a Prusové naproti tomu, kteří jim pomohli, byť branným násilím, znovuzřídit původní monarchickou ryzost, přáteli vlasti.[47] Že však tím, že po desítiletí na všech dvorech všechny cizí vladaře soustavně štvali, aby vtrhli do jejich země a konečně sami jako rádcové, ukazatelé a spolubojovníci v čele cizinců přitáhli do Francie, vykonali dílo vlastizrádců, nad něž nemůže být pomyšleno typičtější, o tom neměli žádného ponětí. Jejich vlastizráda se dála venkoncem bona fide. Jejich pojetí vlasti bylo právě tak vnitropoliticky myšleno, jako pojetí jejich protivníků. Francie trikolory nezdála se jim již jejich vlastí. Její obraz byl pro ně těsně spojen s jistými státoprávními zřízeními a pobledl s jejich zmizením. Právě tak jako u sansculotů ustoupil také u emigrantů svazek krve a řeči zcela do pozadí za politické přesvědčení. Rozpolcení francouzského patriotismu, jež není dosud zcela překlenuto, trvalo skoro v nezmenšeném stupni až daleko do období restaurace.

Vlasteneckou protivu mezi emigranty, kteří se vrátili, a mezi republikány a bonapartisty jim blízkými bylo možno vyjádřit formulí: »revoluční je všem těmto mužům (liberálům) odstranění starých, přežilých zřízení a zlořádů; protirevolucí jim je znovuzřízení oněch neb jiných zlořádů. Jejich protivníci naproti tomu rozumějí revolucí obsah všech spáchaných bláznovství a zločinů, protirevolucí znovuzřízení pořádku, poslušnosti, náboženství a p.«[48]

[47] Když Prusové 1792 dobyli Verdunu, byli od přívrženců staré vlády a starého řádu (Ancien Régime) uvítáni čestnými pannami a květinami a adresou, v níž stálo: Již naše hranice a naše dobytá města rozléhají se vašimi slavnými úspěchy . . . Pokládáme za nejkrásnější den života ten, jenž nám v průvodu vaší vítězné armády vrátí naše prince a naše čacké vystěhovalce (Moniteur ze dne 5. září 1792, ve spise: Louis Combes, Episodes et Curiosités révolutionnaires).

[48] Friedrich von Raumer, Briefe aus Paris und Frankreich im J. 1830, díl II, Lipsko 1831. F. A. Brockhaus, str. 26. Podobně V. Roscher, Politik, Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie. 3. vyd. Stuttgart-Berlín 1908. Cotta, str. 14.

K čemuž sluší uvážit, že hodnotící soudy v politice mohou sice být účinnými prostředky boje k dosažení politických a tudíž i mravních cílů, že však obyčejně selhávají jako pomůcky k vymezení historických tendencí vývojových nebo dokonce světových názorů. Jedni, oni ultra, se domnívali, že je Francie zachráněna, protože se jim podařilo za pomoci cizích zbraní uvésti Bourbony zpět na trůn. Imperialisté zas bědovali, že Francie jest ztracena, poněvadž byl Napoleon svržen. Jedni viděli vlast jen v ancien régime, druzí jen v cesarismu. Stálo to práci vštípit oběma, že vlast je víc nežli určitá forma vládní.[49]

*

Musíme zde vsunout vložku: intermezo napoleonismu, jenž uvedl vlastenectví zase na jiné dráhy.

Pevninská západní a střední Evropa za doby Napoleonovy měla zcela zvláštní ráz. V napoleonské armádě, namnoze v týchž plucích, sloužili rádi a stejně nadšeně francouzští, italští, němečtí, polští, holandští, ba i někteří španělští a uherští důstojníci. Tito důstojníci příslušeli nejlepším rodinám svých zemí a dílem již dříve sloužili ve vojscích vlastních domácích knížat. Zdálo se, jakoby vlastenectví jednotlivých národů bylo pohaslo a učinilo místo národní lhostejnosti. Vskutku však sluší nadšení pro napoleonské imperium uvésti na tyto pohnutky: Je to

1. záře slávy, kterou obklopoval prapor Korsičanův všechny, kdož se pod něj postavili — záře slávy, nejmocnější to a nejmezinárodnější popud pro všechny romantiky, všechny vzývatele úspěchu, všechny dobrodruhy, nechť si náleželi kterémukoli národu. Vedle toho působily na kult slávy, svou povahou tak jako tak mezinárodní, atavistické city pocházející z doby landsknechtské.

2. Zájem. Rychlá kariéra, na kterou napoleonská bojechtivost a válečná zkušenost dávala vojáku z povolání naději. Nad to pak tato možnost kariéry zahrnovala v sobě nejširší kruhy, poněvadž každý nesl maršálskou hůl v tornistře, a vskutku armáda vykonávala ve velkém měřítku úkon mašinerie k třídnímu povyšování. Počet vyšších důstojníků pocházejících z prostých, ba nejprostších vrstev byl opravdu velmi značný. Tímto prostředkem byl ve vojsku vzbuzen stupeň radostné naděje a pocitu vzájemné sounáležitosti, jaký nebyl poznán v žádné z dřívějších armád.

[49] Victor Jos. Étienne de Jony, Guillaume le Franc-Parleur, ou Observations sur les Moeurs et les Usages Français au Commencement du XIX. Siècle. Brussel 1818, sv. VIII., str. 295. 315.

3. Napoleonův sociální úkol jako osvoboditele, především aspoň velmi silný demokratický rys, který obepjal všechny demokraty mocným poutem, byť příslušeli k sebe rozmanitějším národům. Tak již předem smýšleli »patrioti« všude napoleonsky.[50]

Takovým způsobem podobně, jako na troskách starých vlastí byla vybudována vlast nová, říše napoleonská, vypučelo na zbytcích starých vlasteneckých výhonů nové vlastenectví v myslích národů k němu příslušejících, vlastenectví vlasti napoleonské (patriotisme de la patrie napolénienne). Napoleon sám podporoval toto nové smýšlení způsobem neobyčejně obratným tím, že se snažil zbytky přednapoleonského světa myšlenkového šetrně včlenit ve svou soustavu. Byl císařem Francouzů (Empereur des Français), ale zároveň králem italským a protektorem konfederace rýnské a sliboval Polákům nové království polské. Mezi Francouzi však vzniklo rozšířené vlastenectví vybudované na základně převahou napoleonské. Je zajímavo pozorovat, jak v současné literatuře francouzské výraz Francie (La France) ustupoval neustále do pozadí za výraz Císařství (L'Empire). I oblíbená píseň francouzského vojína začínala slovy: »Veillons au salut de l'Empire« (Bděme nad blahem Císařství) a končila slovy:

»Jurons union éternelle
Avec tous les peuples divers!
On ne voit plus qu'une patrie
quan pon a l'âme d'un français.«[51]

Tak se v krátké době napoleonského panství objevilo něco jako pevninská myšlenka, jakési evropské vlastenectví s vyloučením Anglie a Ruska. Všecko se k němu přidružilo, a vlastenecké smýšlení vzdělanců z let asi 1804 až asi do 1814 stalo se vskutku takřka sourodým.[52]

---

[50] Srovn. hymnus, jejž pěje H. Heine na Napoleona I. (V knize Le Grand 1826, v H. Heinových Sämtliche Werke, Hamburk 1890, sv. V. 111.)

[51] »Přísahejme věčný svazek se všemi různými národy! Člověk nevidí leč jednu vlast, když má ducha francouzského.« Chansons populaires, na uv. m. str. 48. 49.

[52] I po pádu Napoleonově zůstávají toho stopy. Angličan cestující po pevnině (1819) sděluje o tom s obdivem: »Každý člověk vyzví dříve politické mínění vaše, nežli poví svoje. Ale od Paříže do Milána jediný cit naplňuje střední vrstvy a chudší obyvatelstvo, totiž nadšená láska k Napoleonovi. V mnoha věcech přijmou vaši politiku za svou, souhlasíce chladně se vším, co řeknete; mluvte o Napoleonovi, a budou vás nejprve opatrně zkoumati ve Francii, zvláště poblíž Paříže, ale pokračujte, a tu propuknou se vší svou přirozenou živostí v nespoutaný obdiv a lásku k němu. V Lyoně

Nelze se za takových poměrů divit, že velmi národně smýšlející Francouzi nad tímto patriotismem, jenž se jim zdál nesrovnatelný se starofrancouzským vlastenectvím, mručeli. Zhusta byl císaři vytýkán jeho italský původ jakož i dobré nakládání s Němci. Taine mínil, že se Napoleon, rasový Ital, dlouho cítil Italem a ne Francouzem,[53] a Alfred Rambaud pravil: Notre grief à nous Français, contre Napoléon, c'est qu'il mettait Allemands et Français au même niveau, comme si nous n'eussions pas été le peuple de la Révolution.[54] (Stížnost nás Francouzů na Napoleona jest, že stavěl Němce a Francouze na stejnou úroveň, jako bychom nebyli bývali národem Revoluce.)

Zatím však setrvávaly některé země dílem ve zřejmém, dílem v tajném odporu proti Císařství. Ale rozbor řady pohnutek, které je pudily k tomu chování, ukazuje, že to nebyly povýtce žádné vlastenecké city, jaké dnes u národů předpokládáme, které je vedly k nepřátelství k napoleonskému státu.

1. Španělsko. Zde byl Napoleon, jak známo, odmítán nejvíce. Nelze popírat, že se tak dálo z nenávisti k cizincům a z potřeby po národní samostatnosti — prvky to vlastenectví. Přece však v tomto odmítání převažovaly příčiny rázu vnitropolitického nad příčinami zevnějšími. Ještě většina mužů, patřících ke vzdělaným stavům městským, nebyla nenakloněna království Josefa

neužívají opatrnosti, ale řeknou vám hned, že je jejich idolem. Ve Švýcarsku rozumují pro něj a proti němu, ale i se všemi jeho vadami postaví jej nade všecky lidi, protože se jim pod ním vede nejlépe. V Italii jej zbožňují stejně jako ve Francii a vyjadřují to otevřeně bez bázně a bez obalu, prohlašujíce, že on byl jediným mužem, jenž byl schopen povznést jejich zemi z úpadku« (Sir Charles James Napier, Life and Opinions, Londýn 1857, u Johna Murraye, str. 278-79).

[53] Hippolyt Taine, Les Origines de la France Contemporaine. IX. Le Régime Moderne, 22. vyd., v Paříži u Hachetta 1899, sv. I, str. 5, 12. 28.

[54] Alfred Rambaud, Les Français sur le Rhin (1792-1804), 4. vyd. v Paříži u Perrina et Cie, str. X. Básníci té doby psali o Němcích vesměs jako o nevděčnících. Tak pěl Casimir Delavigne:

»Ont-ils donc oubliés, ces vaincus de la veille,
Ces esclaves d'hier, aujourd'hui nos tyrans,
Que leurs cris de détresse ont frappé mon oreille,
Qu'auprès d'Arminius j'ai marché dans leurs rangs.«

»Což zapomněli tito přemožení z nazítří,
tito otroci ze včerejška a naši tyranové z dneška,
že v ucho moje doléhaly stony jejich úzkosti,
když po bok Arminia jsem v jejich řadách kráčel?« —

(Théâtre de Cas. Delavigne, v Stuttgartě u Hoffmanna 1826, str. 563.)

Bonaparta. Los afrancesados, los josefinos. Avšak masa španělského národa, zvláště sedláci, zemané a duchovenstvo, zůstali fanatickými odpurci francouzské cizovlády, poněvadž v ní viděli úhlavního nepřítele náboženství, hanobitelku chrámů a sankylotku, a poněvadž nedovedli ocenit blahodárné účinky francouzského státního převratu, jenž i jim musil v brzku přinést prospěch.[55]

2. Prusko. Co v Prusku nutilo k boji proti napoleonismu, bylo jen z malé části německé vlastenectví. Střední, západní a jižní Němci přijali francouzské panství dílem s otevřenou náručí — Mohuč, Kolín —, dílem se s ním rychle smířili. V Porýnsku bylo smýšlení dobře francouzské, nebo alespoň dobře napoleonské. Nejlepší mužové oddávali se pod napoleonskou ochranou úzkoměstskému a na středověké poměry upomínajícímu vlastenectví. V Kolíně vstupovali vysocí úředníci »z lásky k vlasti« do francouzských služeb.[56] Nově založená městská obchodní komora, na jejíž popud měla být v Kolíně zbudována socha milovaného císaře, vystupovala současně pro přivtělení jinak hluboce nenáviděného Holandska a proti přivtělení blízce příbuzného vévodství Bergu, to i ono pro obchodní blaho užší vlasti (v prvém případě, aby byla odstraněna obtížná cla, v druhém, aby byla udržena cla příznivá).[57]

(Pokračování.)

[55] Srovn. úsudek současníka Karla von Rottecka v Allgemeine Geschichte vom Anfang der historischen Kenntnis bis auf unsere Zeiten, sv. IX, ve Freiburce, 1826 u Herdera, str. 658.

[56] Johann Baptist Fuchs, Erinnerungen aus dem Leben eines Kölner Juristen. 1757—1827. Kolín n. R. 1912. Kölner Verlags-Anstalt, str. 208, 337—338.

[57] Mathieu Schwann, Geschichte der Kölner Handels-Kammer. Sv. I. Kolín 1906. Neubner, str. 337.

ROZHLEDY.

PO SLAVNOSTECH HUSOVÝCH.

V rozsahu nejen poměrně, ale i absolutně největším oslavily památku Husovu evangelické církve české. I v ostatních evangelických církvích rakouských bylo vzpomenuto Husa, také mezi Němci. Naše české noviny to registrovaly skoro jako nějakou zvláštnost překvapující nebo zvlášť významnou. V jedněch referovali, že v německém reformovaném kostele vídeňském bude slavnostní kázání o významu Husově »s vyloučením momentu národnostního«. Čtenář si nedovedl vybrat, má-li z toho fakta, že také Němci oslavují Husa, mít radost nebo se nad tím pozastavovat, jako nad něčím, co nemá být.

Ke všeobecné připomínce jubilea Husova v evangelických církvích dala podnět církevní rada ve Vídni, a zdá se, že pokyn ten vzbudil všude příznivý ohlas. Když mezi Němci, tím spíše mezi Poláky.

České církve ovšem nepotřebovaly pokynu a nečekaly naň, nýbrž chystaly si svou Husovu oslavu dávno dříve a v měřítku daleko rozsáhlejším, než je pouhá nedělní připomínka v kostele. Víc než to se dálo mezi českými evangelíky každoročně v červenci. Bylo tudíž přirozeno, že na rok 1915 se chystali evangelíci víc. Podle prvních náběhů se rýsovaly obrysy letošních evangelických oslav Husových v rozměrech nebývalých. Nebýt války, byla by se oslava roku 1915 vyvinula v hold světového protestantismu památce Husově. Světový protestantism spatřuje v Husovi prvního vědomého průkopníka samostatného, neřímského křesťanství, tvůrce první, na Římu nezávislé církve, mučedníka, který obětí svého života umožnil úspěšnou cestu evropské reformaci, nastavší o století později. Nejen Švýcary a Anglie se Skotskem, země, s nimiž čeští evangelíci mívali nejživější styky, ale hlavně druhá polokoule, americký svět živě se interesoval o rok 1915. Za normálních dob by byl roku 1915 český národ pro památku Husovu býval středem zájmu kulturního světa, a zástupcové protestantismu všech jazyků by byli rádi přišli slavit s českými evangelíky a s českým národem celým vítězství, dobyté Husovou smrtí.

Že slavnost v Praze nebude slavností všesvětovou, bylo patrno již před rokem. Ale pořád ještě se zdálo, že aspoň ze zemí neutrálních přijedou přátelé českého národa a ctitelé Husovi. Ale jednak dopravní prostředky tak neobyčejně ztížené, ohrožené a ohrožující, jednak vnitřní situace a vlastní omezení, samovolně uložené, v Čechách vyloučily cizinu z účasti naprosto.

U evangelíků toto omezení se stalo samovolně a s úvahou. Podle zpráv, které v jejich novinách byly dány na veřejnost, rozhodovalo tu mínění, že oslava památky Husovy jest ne zmařena, ale odložena na dobu vhodnější. Tu pak jevilo se žádoucím vzdáti se účasti ciziny naprosto. Bylo lze dociliti, aby se do Prahy dostavili zástupcové Švýcar, Holandska, Dánska, Švédska, Norska a Německa, po případě i někdo z Ameriky, ale uvažovalo se, zdali by účast letošní na slavnosti přece jen omezené nepoškodila účast na očekávané příští slavnosti větší. A tak došli pořadatelé k poznání, že bude lépe zůstati letos jen mezi sebou a ponechati si přítomnost ciziny na jasnější budoucnost.

Evangelické oslavy Husovy byly dvojího druhu: jednak slavnosti v jednotlivých sborech, jednak společné slavnosti v Praze. Od zvláštních slavností moravských v Olomouci bylo naprosto upuštěno. Na Husa vzpomínal v červenci letos každý sbor všech vyznání. Všecky při svých bohoslužbách buď v neděli 4. července nebo zrovna v den upálení nebo v oba dny. Vedle pravidelných bohoslužeb byly slavnosti dětské, školní také skoro všude. Někde mimo to postavili památce Husově pomník trvalý: zasadili lípu, vytyčili mohylu, upevnili pamětní desku. Obstaral ji prací sochaře Astla a architekta Janáka reformovaný komitét pro oslavy Husovy v bronzu i v umělém kameni, ve formě opravdu pěkné, umělecké, jednoduché, výmluvné. Tak mimo slavnosti v kostelích byly vzpomínky na Husa též pod širým nebem. Na dvou místech, pokud víme z novin, byly kromě slavností sborových též oslavy skupinové, krajské: pro východní Čechy v Krouně u Hlinska, pro východní Moravu na Vsetíně.

Významné byly slavnosti pražské. Byly rozloženy na tři dny a těšily se účasti takové, jaké prý v dějinách českých církví ještě nebylo. Pro referát jsme odkázáni jen na sumární zprávy evangelických časopisů, poněvadž podrobných zpráv o průběhu samém denní listy neměly.

Vybíráme některé zajímavé momenty.

Zdá se, že evangelická vrchní církevní rada sice dala podnět k uctění památky Husovy v obou státem uznaných církvích v celém Rakousku, ale společnou slavnost pražskou nejen nepodepřela, nýbrž hleděla omezit. Není jasno, zdali tak činila z iniciativy své vlastní horlivosti a úzkostlivosti, či zdali ji ministerstvo učinilo svým mluvčím a sprostředkovatelem k církvím. Jisto jest, že radila zříci se oslav veřejných a omeziti se na slavnosti bohoslužebné v kostelích. Stalo se tak v celku, ale ne ve všem. Byly slavnosti ve všech pražských evangelických kostelích, ale vedle toho byla slavnost na půdě necírkevní, ve velkém sále Měšťanské besedy. Program byl v celku týž, jak jsme o něm referovali v přípravách na 6. červenec. Vedle kázání byly přednášky a úvahy historické a časové. Hleděly vystihnout Husa z jeho doby a vyzdvihnouti vztahy dnešního Čecha

k Husovi. O obsahu budeme si moci učiniti obraz teprve tehdy, až řeči podle slibu vyjdou souborně tiskem. Podle toho, co bylo o nich referováno, neleželo těžiště jejich v novém badání historickém, nýbrž spíše v hledání orientace pro přítomnost a budoucnost.

Důležité jest to, že k oslavám Husovým se spojily bez výjimky všecky evangelické církve českého jazyka, tedy vedle tří státem uznaných, reformované, augsburské a bratrské, také církve státem neuznané, svobodná reformovaná a baptistická. »Hlasy ze Siona« napsaly, že v té chvíli, kdy před očima všech byl Hus, mizely všecky rozdíly konfesijní, všecky denominace vzdávaly jednomyslně hold svému společnému otci. Jednota, kterou jedině Hus dokázal.

Účast na slavnostech v Praze byla opravdu velkolepá. Přes nepříznivé poměry dopravní, přes to, že mnoho mužů je na vojně a následkem toho více žen než jindy je vázáno na domov prací a starostí, ze všech končin Čech a Moravy se dostavilo účastníků tolik, že největší sály a kostely daleko nestačily. Jak by to vypadalo za poměrů normálních!

V předvečer slavnosti uspořádal Spolek pro pěstování protestantské hudby večer starých husitských, bratrských, kališnických písní po vzoru a patrně ve šlépějích Hlaholu. Některé z nich opakoval při schůzi v Měšťanské besedě a v kostele u Klimenta. Jinak však nebylo při ostatních shromážděních umělého sborového zpěvu. Zpívalo se, jako se jindy zpívá při evangelických bohoslužbách, jednohlasně všemi přítomnými. A zpívalo se z duše, husitsky. I na cizího musil tento zpěv působiti zvláštním dojmem. Přítel mi ukazoval dopis jednoho svého známého, pro zajímavost cituji z něho několik slov: »...Zdali pak jsou ti evangelíci si vědomi, co tkví v jejich chrámovém prostém zpěvu? Jeho prostředky jsou tak jednoduché, skoro primitivní, bez umělosti a ozdob. Ale já, člověk, který slýchal duchovní hudbu v kostele tomášském v Lipsku ve stopách Bachových, který chodil jako hudebník k augustiniánům a do Votivního ve Vídni, slyšel církevní sbory v dómu milánském a papežský sbor u sv. Petra v Římě, člověk, který stojí mimo konfese a myslil, že jest povýšen nad náboženské dojmy, já musím přiznati a nestydím se za to, že jsem nikdy a nikde nepocítil tak bezprostředního, hlubokého, opravdu nábožensky uchvacujícího a povznášejícího, rozechvívajícího účinku jako při nejprostším neumělém jednohlasém zpěvu starých českých písní o slavnosti Husově u Salvátora v Praze 6. července 1915. Vím, že jsem přišel připraven Husem, náladou Husovy památky, ale i tak pokládám zkušenost toho kostelního zpěvu za něco elementárně silného. Zdali pak jsou si evangelíci vědomi, co mají ve svém jednoduchém kostelním zpěvu?...« Je to zajímavé svědectví o kráse a síle české husitské náboženské písně.

Evangelíci vykonali r. 1915, co mohli. Neskončili tím oslav Husových. Chystají se na větší. Památka Husova není odbyta. Rok 1915 může být jen základem další činnosti v jeho stopách.

10. prosince 1915.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Bilance zemských inspektorátů veřejných ústavů práce v Čechách. — Statistika mzdového hnutí v Rakousku r. 1913. — Stav francouzského průmyslu za války. — Statistika české úrazové pojišťovny. — Výročí německých odborových organisací. — Existenční poměry textilního dělnictva v Čechách. — Činnost živnostenských inspektorů za války. — České odborové svazy v roce 1914.

Zásobovací činnost měst je v Německu, jak známo, doplňována pronikavou sociální péčí i se strany státu. Spolková rada německá ve schůzi 4. listopadu přijala řadu návrhů v této příčině, najmě o cenách a prodeji vepřového masa a mléka. Podle usnesení spolkové rady třídí se cena živé váhy dle čtyř druhů vepřů a osmi tříd místních. Neotiskujeme v tabulce celého nového ceníku, uvádíme jen, že nové maximální ceny vepřového masa znamenají zlevnění asi o dvacetpět procent. V návrhu o úpravě prodeje mléka přiznává se obcím právo, stanoviti maximální ceny mléka, jež prodává producent, i mléka prodávaného ve velkoobchodu a maloobchodu. Obcím se ukládá povinnost, aby přihlížely v první radě k dětem, kojícím matkám a osobám nemocným, prodej mléka má být obcí upraven tak, aby se na každého dostala určitá minimální dávka. Jiným návrhem přiznává se obcím rozsáhlá kompetence nákupní a expropriační: obce mohou pro své okresy nařídíti, aby ten, kdo má předměty nezbytné životní spotřeby, byl povinen oznámiti množství, jež má; rovněž obchodníci jsou povinni, aby podali zprávu o smlouvách, podle nichž mohou žádati za dodání těchto předmětů. Dále může obec žádati, aby jí byly zásoby obchodníků koupí přenechány, a aby jí bylo za náhradu dovoleno uživati provozovacích prostředků. Nepřenechají-li se zásoby dobrovolně, mohou být vyvlastněny ve prospěch obce.

*

Zemské inspektoráty veřejných ústavů práce v Čechách vydaly bilanci druhého čtvrtletí letošního roku, obsahující řadu zajímavých statistických údajů. V zmíněném období bylo přihlášeno v obvodu pěti zemských inspektorátů 52.355 pracovních míst, z toho 28.736 pro muže, 22.415 pro ženy, 1.204 pro učně. Uchazečů přihlášeno 48.377 (24.721 muž, 21.829 žen a 1.829 učňů). Umístěni byli 38.233 uchazeči — 19.882 muži, 17.850 žen a 501 učeň. Na obvod pražský připadá z počtu obsazených míst 12.758, z toho na ústavy pražské a předměstské 6.463 (loni 8.956) a na ústavy venkovské pražského obvodu 6.295 (loni 7.268). Značně poklesl počet umístění dělnictva maloživnostenského (o více než 2.700) a domácí čeledi (o 2.100 méně). Za to stoupl proti r. 1914 počet umístění továrního dělnictva (o 800) a nádeníků (o více než 600). Ženský inteligentní proletariát má za války stejně nevýhodné, ne-li nevýhodnější podmínky než za doby míru: V zemské umisťovací kanceláři pro ženská povolání vyšších kategorií bylo přihlášeno 87 míst a 214 uchazeček.

*

Výslední statistika o mzdovém hnutí v Rakousku v roce 1913 přináší tato data: Stávkovalo se ve 418 případech v 1.024 závodech s 88.150 za-

městnanci, z nichž se stávek účastnilo 39.814 (45·2%) zaměstnanců. Rozsah stávkového hnutí v jednotlivých korunních zemích byl tento (uvádíme jen země nejvýznamnější):

	Stávek				Stávkovalo			
	r. 1913	%	r. 1912	%	r. 1913	%	r. 1912	%
Čechy	165	37·7	325	42·7	11.294	28·4	56.353	46·6
Slezsko	27	6·2	40	5·2	9.882	24·8	18.727	15·5
Dol. Rakousy	117	26·7	170	22·3	8.231	20·7	12.459	10·3
Morava	43	9·8	73	9·6	2.123	5·3	20.469	16·9
Tyrolsko	16	3·6	13	1·7	2.020	5·1	817	0·7
Přímoří	12	2·7	16	2·1	1.025	2·6	1.733	1·44
Štyrsko	19	4·3	35	4·6	812	2	1.549	1·3
Hor. Rakousy	10	2·3	11	1·5	690	1·7	708	0·6
Halič	15	3·4	42	5·5	2.487	6·2	4.970	4·1

Mezi stávkami bylo 55 = 22·6% stávek hromadných a 383 = 84·7% stávek jednotlivých. Průměrné trvání stávky bylo 16·0 dní (r. 1912 dní 17·2); nejdelší stávka trvala 270 dní. Příčinou stávky byly v 261 případě poměry mzdové, v 54 případech pracovní doba; 333 stávky byly útočné, 59 bylo obranných, u 36 případů schází charakteristika. Požadavky stávkujících dělí se hlavně na čtyři kategorie:

Požadavky	mzdové	ve 299	případech	= 68·3%.
»	stran pracovní doby	» 87	»	= 19·9%.
»	organisační	» 145	»	= 33·1%.
»	jiné	» 122	»	= 27·9%.

Požadavky mzdové byly splněny v 38 případech úplně, v 140 částečně, v 76 splněny nebyly. Požadavky stran pracovní doby splněny byly ve 24 případech úplně, ve 25 částečně, v 38 splněny nebyly. Požadavky organisační byly splněny úplně v 42 případech, částečně v 27 případech, nesplněny zůstaly v 76 případech. Celkem dosáhlo 6.169 stávkujících = 15·5% úplného splnění požadavků, 19.842 stávkující = 49·8% částečného splnění a 13.803 stávkující = 34·7% nedocílilo žádného úspěchu. Počet pracovních dní, ztracených stávkou, činil 409.353 (r. 1912 činil 1¾milionu dní) a znamenal ztrátu mzdy 1½milionu korun (r. 1912 skoro 7 mil. K). Stávky měly následkem 99 uvěznění, 44 zatčení, 11 vypovězení, 31 policejní a 44 soudní odsouzení.

Výluky byly r. 1913 celkem 23 v 1.675 závodech s 30.296 zaměstnanci a postihly 22,258 zaměstnaných. Z vyloučených dělníků bylo 19.769 opět připuštěno k práci, 336 zůstalo propuštěno, 2.152 se nehlásili již k přijetí do práce, a 1.240 dělníků bylo nově přijato.

*

Po delší přestávce vyšel opět »Bulletin« francouzského ministerstva veřejných prací, přinášející přehled průmyslového stavu Francie za války. Je to stav neutěšený: Nejprůmyslovější kraje země jsou okupovány Německem. Export francouzský velice utrpěl. Německo, Belgie, Rakousko a Turecko byly odbytištěm plné třetiny francouzského průmyslu; ci-

telně byl poškozen také francouzský dovoz, v mnohé příčině odkázaný na Belgii. Anketa o zaměstnanosti, kterou ministerstvo podniklo, vztahovala se na 31.676 podniků, které v míru zaměstnávají 1,070.000 dělníků obojího pohlaví. Z uvedených podniků bylo loni v srpnu v činnosti 11.685 = 50%, v září 19.142 = 60% a letos v lednu 22.487 = 71%. Pozvolné zlepšování je hlavně následkem úsilněji prováděné výroby střeliva a válečného materiálu vůbec. Nezaměstnanost zavládla ovšem hlavně v luxusním průmyslu, koncentrovaném v Paříži. V lednu a v únoru byl hlášen v Paříži 429.701 nezaměstnaný! Za třináct týdnů — od 22. srpna do 31. prosince — vyplatila Paříž na podporách 35,574.479 franků, z čehož stát hradil 9,695.404 franky. Vyživovací podpora městská v Paříži činí denně 1·25 fr. na osobu a 50 centimů za každé dítě do šestnácti let. Mzdové hnutí téměř úplně ustalo. V prvních devíti měsících války byly hlášeny 32 stávky, z nichž deset skončilo úspěšně a šestnáct zcela bez úspěchu.

*

Úrazová pojišťovna dělnická pro království České má podle poslední statistiky ve svém katastru 187.043 podniky. Od počátku činnosti ústavu (1. listopad 1889) hlášeno do 10. listopadu 1915 celkem 419.117 úrazů, z toho v r. 1914 20.750 úrazů, v prvních desíti měsících letošního roku 15.695 úrazů. Vyplacené odškodné činí do uvedeného data úhrnem K 114,183.369·50, z toho r. 1914 K 8,251.178·61 a v období 1./I. 1915 až 10./XI. 1915 K 6,659.612·66. Ustálené důchody plynuly v listopadu 1915 celkem 26.742 v úhrnné výši roční K 4,616.270·64. Kromě toho se vyplácel 14.601 dočasný důchod poléčební. Pojistné činí po celou dobu činnosti ústavu K 171,850.418·16, z toho roku 1914 K 13,393.734·57, v desíti měsících roku 1915 K 9,770.162·95. Ústav upsal na válečné půjčky celkem K 12,550.000.

*

Šestnáctého listopadu slavilo ústředí říšskoněmeckých odborových organisací pětadvacáté výročí svého trvání. Odborové spolky a organisace povstávaly v Německu ovšem již dříve na počátku let šedesátých. Ale výjimečné zákony protisocialistické znemožnily na dlouho další jejich vývoj. Teprv po odvolání Bismarckových zákonů a po velikém odborovém konfliktě v Hamburku r. 1890, vyvolaném pro účast na májové oslavě, přikročilo se k pronikavé organisační práci. Počátkem srpna 1890 uveřejnilo pět kovodělnických důvěrníků, M. Segitz, C. Breder, Th. Schwartz, E. Goldbach a W. Metzger provolání, v němž zvali ke konferenci odborové na 12. říjen. Konference se nekonala v onen den, došlo však k ní z podnětu A. Jäterowa 16. listopadu v Berlíně. Účastnili se ji 74 delegáti všech odborů. Zde bylo usneseno založiti generální odborovou komisi. V první komisi zasedalo sedm členů, mezi nimi již nejznámější německý odborář Legien. První prací komise bylo snésti statistická data o posavadním odborovém hnutí a soustředit rozptýlené posud odborové spolky v jedné ústředně. Dvacátého ledna 1891 vyšlo první číslo orgánu komise pod titulem »Korrespondenzblatt der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands«. Komise si musila vybojovat dosti trpce své existenční právo ve vlastních dělnických řadách. Některé odbory nelibě nesly centralisační úsilí nové instituce a v politické straně nescházelo odpůrců.

kteří viděli v komisi konkurenta politických zřízení strany. Politické sjížděly v Berlíně 1892 a v Kolíně 1893 přinesly prudké polemiky předáků politických a odborových. Několik nepříznivých výsledků mzdových sporů prostřed let devadesátých ještě zhoršovalo postavení komise v německém dělnictvu. Tuhá organisační práce, nelekající se překážek i ve vlastních řadách, a příznivá hospodářská konjunktura na počátku nového století daly posléze činnosti komise plné dostiučinění. O dnešním hospodářském významu komise bylo by zbytečno psát. Těchto posledních pětadvacet let německého odborového hnutí je popsáno v pěkném pamětním spise komisí vydaném. Uspořádal jej Paul Umbreit a vyšel pod názvem »Den Gewerkschaften gewidmet«.

*

Velice trudné jsou poměry textilního dělnictva v severozápadních Čechách. Německé dělnické organisace v severních Čechách podaly místodržitelství memorandum.

V odpovědi na memorandum přislíbil místodržitel, že o nezaměstnané dělnictvo textilní bude postaráno podporami, jež budou hraditi částečně zaměstnavatelé, částečně stát. K jednáním o této otázce přislíbil místodržitel na přání dělnické deputace přizvati také zástupce dělnictva.

*

Kritický rozbor činnosti živnostenských inspektorů za první válečný rok přináší »Arbeiter Zeitung« v čísle z 21. listopadu t. r. Konstatuje v něm podle zpráv jednotlivých inspektorátů, že jejich činnost poklesla ve směru kvantitativním i kvalitativním ve válečném roce značně. V předešlém správním roce poslali živnostenští inspektoři 6718 písemných vyzvání zaměstnavatelům, aby odstranili zlořády, příčící se hygienickým a zákonným předpisům. V roce válečném bylo posláno takových napomenutí pouze 4875. V předešlém roce bylo podáno živnostenskému úřadu v 1087 případech udání proti 1042 podnikatelům pro 2080 přestupků; letos bylo učiněno udání v 596 případech proti 577 podnikatelům pro 1068 přestupků. Z těchto 596 případů pouze ve 354 případech referoval živnostenský úřad o výsledku. Co se stalo s ostatními? V uve-

dením správním roce byly založeny 523 podniky, 391 byl rozšířen a 235 bylo zastaveno. Z nově založených podniků bylo 16 cihelen, 16 pil, 18 truhlářství, 17 mlýnů, 19 pekařství, 45 elektráren. Z rozšířených závodů bylo 5 kovodělných továren, 10 strojních továren, 5 papíren, 17 továren na surový cukr, 11 pivovarů atd. Mezi zastavenými podniky je 14 cihelen a 13 pil.

Nápadné jest, jak klesl počet závodních úrazů inspektorům hlášených. V předešlém roce referuje se o 87.557 případech, v tomto správním období o 66.555 případech. Smrtelně se skončily v předešlém roce 493 případy, v tomto roce 663 případy. Zmenšení počtu úrazů ovšem přímo souvisí s omezením produkce na počátku války, pak s některými průvodními zjevy války v průmyslovém životě: je to zaměstnávání nevyučených dělníků a dělnic, noční práce a práce přes čas, akordní práce atd. Počet případů, inspektorům hlášených, není daleko úplným počtem úrazů všech.

*

Výroční zpráva českých odborových svazů za r. 1914 konečně vyšla a přináší údaje nad míru zajímavé a poučné. Prvních sedm měsíců uplynulého roku spadá do období hromadné nezaměstnanosti a těžké hospodářské krise, druhých pět spadá do období světové války — prostředí to, které na odborové organisace v obou případech kladlo požadavky, nejednou převyšující jejich síly. Koncem roku 1913 soustřeďovalo »Odborové sdružení československé« v 51 svazu 103.909 členů. Koncem roku 1914 vykazuje v padesáti svazech 54.646 členů. Ubyli 49.263 členové — 47·40% veškerého členstva. Z těchto padesáti tisíc ubyvších členů ovšem skoro plná polovice — do konce r. 1914 celkem 23.033 členové — neopustili sami svého ústředí, nýbrž byli povoláni k vojenské službě nebo k válečnému úkonu. S členy místních spolků dosahuje počet členstva cifry 55.178 proti 104.574 v roce 1913. Nepřekvapuje, že počet organisovaných žen neklesl tak rapidně, jak vidíme u mužů. V roce 1913 mělo Odb. sdružení 8647 ženských členů, roku 1914 jen 5268. Úbytek činí 3379 členů, percentuálně 39·07%. Menší percentuální úbytek způsobuje, že poměrně kvota zastoupených ženských členů stoupla, a to z 8·32% v roce 1913 na 9·64% v roce 1914. Nejvíce ženských členů měl svaz tabákového dělnictva (89·20%) a textilníků (41·68%), nečítaje ovšem výslovně ženské organisace žen a dívek, jež měla v tomto období 542 členky. Podle zemí jeví se počet členstva takto:

	členů	%
Čechy	44.811	82
Morava	7.308	13·37
Slezsko	418	0·76
Dolní Rakousy	1.982	3·63
Ostatní země	127	0·23

Největší relativní úbytek mají Dol. Rakousy — 1952 členy, 49·61%. Také finanční bilance není utěšená.

Příjmy obnášely K 1,718.830·69 (v předešlém roce K 2,190.777·31), vydání K 1,956.877·21 (r. 1913 K 1,996.604·21). Hotovosti svazů činily

r. 1913 K 1,443.045·13, r. 1914 K 1,170.285·95. Podpory činí v uvedeném období s podporou stávkovou K 1,222.350·21 bezmála 60% všech vydání, kdežto v roce 1913 obnášelo 45·30%. Podpora nezaměstnaným sama činila K 591.538·16 — roku 1912 K 254.081·79 (12·29% vydání), roku 1913 K 416.442·91 (20·86%). Správní výlohy klesly o K 180.880·42 — činí 46·56% všech vydání. Válce padlo za oběť také několik odborových časopisů — proti 39 časopisům z roku 1913 zbylo koncem r. 1914 jen 28, z nich tři týdeníky. Průměrný úhrnný náklad vydaných čísel r. 1914 činil 97.810, v r. 1913 činil 121.730 výtisků. Svazy vycházejí z prvního roku války oslabeny, ale nezlomeny. Přes své poměrně krátké trvání osvědčily za nejtěžších podmínek značnou životní sílu a svou podpůrnou akcí zmírnily následky války v proletářských rodinách. *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Hmotná situace učitelstva v Čechách. — Akce za jejím zlepšením a výsledky. — Situace učitelstva v sousedních zemích a hlavních městech. — Výnosy o vojenské přípravě mládeže. — Nové přehlídky žákovských knihoven.

Učitelstvo v Čechách vstoupilo v pohnuté děje světové, provázené neobyčejným a stále rostoucím zdražováním všech potřeb životních, se hmotnou výzbrojí velmi chatrnou. Nedošlo, jak známo, k projednání návrhu zákona, zpracovaného ve mnohých a mnohých schůzích bývalé permanentní školské komise sněmu království Českého. Vyjednávání o to, aby předloha projednána byla na sněmě odděleně od ostatních předloh vyrovnávacích, se rozbilo, sněm byl rozpuštěn, a dosazená vládní zemská komise sanuje neblahé učitelské poměry hmotné od té doby formou zatímního, do pense nevpočitatelného, od roku k roku povolovaného přídavku, který má býti jakousi náhražkou za trienálky a zvýšené základní služné v návrhu zákona, jejž vypracovala uvedená školská komise. Povolení zatímního přídavku bylo již po druhé provázeno desítiprocentním zvýšením zemských přirážek.

Učitelský stav v Čechách je ve stálých obavách o osud svých zatímních přídavků, s nimiž při krajní šetrnosti jen překonávati může zlobu současných drahotních poměrů. Sotva jednu akci o prodloužení výplaty uvedených přídavků ukončí, nastává mu akce nová. V roce 1914 byla povolena výplata přídavků těch s počátku pro první, později pro druhou polovinu roku, pro rok 1915 byly přídavky povoleny po zvýšení zemských přirážek na 75% na celý rok najednou.

Koncem občanského roku 1915 octlo se učitelstvo v Čechách před novou akcí o povolení zatímních přídavků pro rok 1916. Německý zemský spolek učitelský podal 6. listopadu zemské správní komisi, zemské školní radě, místodržiteli král. Českého, ministerstvu vyučování a ministerskému presidiu zvláštní Pamětní spis, v němž odůvodnil následující svoje čtyři požadavky:

1. Nynější provisorium zůstaň v platnosti; avšak budiž od nového roku 1916 počínajíc vypláceno i 10% zadržených přede dvěma lety.

2. Aktivnímu učitelstvu, jakož i učitelským silám jsoucím již na odpočinku a vdovám po učitelích, požívajícím starobního zaopatření, budiž poskytnut přiměřený drahotní přídavek.

3. Substitutům budiž zajištěno opětné přiznání jejich mimořádného přídavku, odňatého jim počátkem školního roku 1914—15.

4. Konečně buďtež učitelským osobám, které již dosloužily a které jsou nuceny jíti na odpočinek, započítány mimořádné přídavky zatímné až do zákonité úpravy, do výslužného.

Společný permanentní výbor českých zemských organisací učitelských podal podobné memorandum uvedeným úřadům a jich representantům, rozmnoživ citované postuláty ještě o požadavek, aby mimořádné přídavky učitelkám ženských ručních prací byly vyměřeny tak, aby odpovídaly konečnému opravenému snesení školské komise o základním služném a zvýšení služného, a aby takto doplněné přídavky byly cestou Nejvyššího císařského nařízení přiznány učitelstvu trvale, čímž by byly aktivovány příslušné paragrafy osnovy zákona, usnesené permanentní školskou komisí sněmovní.

Ve věci intervenoval 22. listopadu také Říšský svaz učitelstva měšťanských škol u ministra financí, který prohlásil dle zprávy N. W. Tagblattu z 23. listopadu, že »ačkoliv jest vládě za těžko platiti rostoucí náklady na školství v Čechách, přece chce pro všechny případy prodloužiti provisorium do roku 1917«. Zemská správní komise pak již dne 24. téhož měsíce přijala a den na to ve veřejném tisku dala otisknouti toto své usnesení: »Vzhledem na panující hospodářské poměry a v předpokladu, že bude otázka úhrady příslušného nákladu rozřešena přiměřeně zájmům zemského fondu, bylo usneseno, aby byly do pense nevpočitatelné přídavky, vyplácené učitelům v roce 1915, vypláceny dle dosavadních zásad i v roce 1916, a aby o tom bylo neprodleně učiněno sdělení c. k. zemské školní radě.«

Jednání o vyplácení zadržovaných 10% zatímních přídavků a o sankci zákona cestou Nejvyššího císařského nařízení narazilo zatím na nepřekonatelné překážky a minulo se s cílem.

Také učitelstvo v Dolních Rakousích má bolesti se zákonem před válkou na zemském sněmě projednaným, ale dosud neschváleným. Na 800 okresních a místních školních rad dolnorakouských podalo zemskému výboru petice, aby vymohl sankci zákona toho, neboť, jak v petici se uvádí, pouhý drahotní přídavek není s to nouzi učitelských rodin trvale odstraniti už vzhledem k tomu, že mnozí učitelé slouží aktivně ve vojsku nebo hrdinně padli a nestali by se tedy účastnými dobrodiní drahotního přídavku.

Vídeňské učitelstvo mělo schválenu zvláštní osnovu zákona o svých příjmech. Osnova ta rovněž není předložena k Nejvyššímu schválení. Deputace učitelstva žádala vídeňského starostu v říjnu, by osnovu tu k sankci předložil, nebo se postaral o povolení drahotních přídavků, jež by diferenci mezi nynějšími platy vyrovnala.

A také učitelstvo budapešťské obíralo se 15. října otázkou svého služného. Číselnými fakty ukazovalo, jak je mu zle v nynějších zlých poměrech. V přijaté resoluci žádal se zvláštní rodinný přídavek pro ženaté a drahotní pro svobodné. Zvláštní deputace ze schůze přednesla resoluci magistrátu hlavního města.

V některých rakouských zemích alpských byly povoleny učitelstvu drahotní přídavky. Na Moravě a ve Slezsku vyplácí se služné dle zákonů, vypracovaných a schválených sněmy před válkou.

Mezi všemi společenskými stavy, odkázanými na služné, je v nynější době živý ruch. Služné, vyměřené pro dobu normální, je nedostatečné v době tak mimořádně těžké, jakou je dnešní doba světové války. Jiné stavy, rolnictvo, živnostnictvo a j. zdražují své výrobky, aby v těžké době vystačily. Gážisté však svou práci zdražiti nemají v moci. Osud jejich je odvislý od příslušných činitelů, v jichž moci jest učiniti život gážistům v dnešních dnech aspoň poněkud snesitelným.

* * *

Zemská školní rada v Čechách vydala zvláštní oběžník o vojenské přípravě mládeže. Vytýká se v něm, že mimo vyučování tělocviku mají také nejen hry mládeže a hry v přírodě, spojené se cvičením v pochodech a polní službě, ale také vyučování ve střelbě směřovati k vojenské přípravě mládeže. Cviky tyto mají se konati v prázdných odpůldnech. Cvičení, jež předcházejí střelbě na ostro, jakož i populární výklady o branné moci a jejím zařízení mají býti pořádány v dobách nepříznivého počasí, kdy hry mládeže v přírodě a pochody pořádati nelze. Den v měsíci ustanovený pro uvedené cviky nemá býti stanoven na týž den v témdni, ale má býti střídán, aby jednotlivé učebné předměty nebyly zvlášť zkracovány. Tohoto dne má býti využito pro účely, k vůli nimž se poskytuje mládeži prázdno; prázdno mají jen třídy a žáci, kteří se cvičení účastní. U vyšších tříd má vystupovati zřetelně karakter vojenského cvičení, v nižších třídách mají býti podnikány vycházky, do kterých se vsunou nenuceně menší cvičení vojenská. Žáci, také i z nižších tříd, kteří se nezúčastní bez vážnějších důvodů uvedených cvičení, ačkoli dotyčná třída dostala prázdno, mají býti přidržováni, aby ve dnech vojenských cviků do školy přicházeli a zde pod dozorem jednoho nebo více učitelů byli přiměřeně zaměstnáváni. Hry v přírodě a cviky s nimi související mají býti součástí školního vyučování a nesmějí býti vyňaty z vlivu školy.

Ministerstvo zemědělství sdělilo zemským vládám, že nepomýšlí na to, aby mládež, podrobená vojenské přípravě, nosila stejnokroj. Náklad na pořízení stejnokroje byl by jednak značný, jednak by dostala příprava ráz hry na vojáčky a minula se tak vlastně s vážným účelem vojenského cvičení mládeže. Také je vyloučeno, že by mládež mohla dostávati zbraně s náboji. Nebude však námitek, když jinoši, kteří přípravu prodělávají, budou označeni černožlutými páskami nebo červenobílými, kteréžto pásky, bude-li dáno nejvyšší svolení, budou označeny zemským znakem. Nenamítne se také nic proti tomu, budou-li hoši opatřeni zvláštními klo-

bouky nebo čepicemi, jen když tím nebude dotčeno stávající již právo jiných organisací.

* *
*

Žákovské knihovny mají býti podrobeny nyní novým prohlídkám. Vydalo o tom zvláštní výnos presidium zemské školní rady, odkazujíc k příslušnému ministerskému nařízení z roku 1883. Všechny svazky žákovských knihoven, pokud není naprosto nesporně dokázána jejich vhodnost jako výchovných spisů pro mládež, mají býti důkladně přehlédnuty. Učitelstvo má pečovati o to, aby nejen ihned vyloučilo všechny spisy, které by obsahem svým po stránce rakousko-vlastenecké nebo mravně-náboženské byly závadny, ale také aby opatřovalo do knihoven v přiměřeném počtu díla, jež jsou vhodna buditi a podporovati dynastický cit a lásku ke společné vlasti rakouské a jiné státoobčanské city mládeže. Tím však nemá býti činěna újma dobrým knihám, jejichž účelem jest podporovati v mysli mládeže lásku k užší vlasti a vlastnímu národu, kteréžto city buzením všeobecných ctností státoobčanských mají býti jen zušlechťovány.

Nové toto nařízení o žákovských knihovnách, jež mají býti do konce prosince zrevidovány, je důsledkem presidiálního výnosu zemské školní rady v Čechách, povzbuzujícího učitelstvo k pěstování rakouského vlastenectví, jež lásce k užší vlasti a vlastnímu národu neodporuje.

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Účinky války na vysoké školství v Německu. — Nové instituty vysokoškolské. — Universita a technika polská ve Varšavě. — Dvě jubilea.

Světová válka dolehla mocně také na vysoké školství v říši německé; jediný vysokoškolský časopis německý, který vychází v Lipsku redakcí Dra. P. Rotha a Dra. Rob. Corwegha nákladem firmy Koehlerovy, Akademische Rundschau, je přímo přeplněn příspěvky »válečnými«, v nichž se pořád zdůrazňují zvláště patriotický význam boje, nesmyslnost pacifismu a národohospodářské důsledky, a opět a opět se rozvádí myšlenka, že výchova příští mládeže německé musí ještě více posíliti moment tělesný a doplněna býti cviky vojenskými. Těžce se nese v kruzích učitelských i vojenských, že právě posluchači vysokoškolští pro samé bumlování a knajpování nevěnují dosti svého volného času sportům a tělesnému výcviku, pročež se navrhuje, aby při všech vysokých školách byly zřizovány tělocvičny, plovárny, hřiště atd. a ustanovováni zvláštní učitelé tělocviku.

Na ten čas ovšem zůstává jen při návrzích, neboť daleká většina posluchačů je dnes mimo posluchárny buď přímo na bojištích neb aspoň v pomocné službě vojenské. Již v zimním semestru 1914—15 odhadoval se počet posluchačů a posluchaček — tyto jsou ovšem zaměstnány jen

v pomocných službách Červeného kříže, — pokud vázáni byli službou vojenskou, asi na 75 proc. (celkem 38.400 z 52.500 zapsaných), ač data úřední byla o něco nižší; od té doby se jistě počet ten, možno-li vůbec, ještě zvýšil. Rozumí se, že jednotlivé ústavy nebyly stiženy stejně tímto hromadným úbytkem, neboť počet odvedených kolísal od 11 proc. (ve Frankfurtě) až do 84 (v Královci) a 90 (na technice v Gdansku, kde ze 72 posluchačů zbylo jen 9!). Rozumí se, že cizozemští posluchači z universit odešli buď vůbec (jen Rusů studovalo v letním semestru 1914 v Německu na 2160) neb silně poklesli počtem (z Rakouska na př. přišlo v zim. sem. 1914—15 jen 547 proti 814 v semestru předchozím); podobně na technikách počet cizinců z 20 proc. klesl na necelých 9 a klesá jistě ještě dále, jak válka se šíří do nových končin Balkánu. Ježto se objevily případy, že kandidáti doktorské hodnosti s úspěchem vykonali rigorosa, ale před promocí odešli do války, v níž padli, filosofická fakulta berlínská usnesla se, aby jim dodatečně byl přiznán doktorát a na diplomu výslovně bylo vytčeno, že kandidát »smrtí za vlast získal si slávy povznesené nad veškeru chválu« (pro patria mortuus gloriam meruit omni laude potiorem).

Rozumí se, že také mnozí učitelé vysokoškolští v Německu povoláni byli do zbraně, a řada jich (i z řádných profesorů!) již padla. Jen z mnichovské university hned v loňském zimním semestru odřeklo asi šedesát učitelů čtení i cvičení a na menších universitách jsou sem tam již poměry hodně stísněné. Celkem se udával počet profesorů vysokoškolských, kteří koncem prosince 1914 byli v poli, již na 1600, kdežto u nás v Rakousku v tu dobu bylo na vojně jen 250 profesorů universitních a 60 technických. Někteří z těchto vojínů uveřejnili již po časopisech své dojmy z bojiště: tak v loňské Akad. Rundschau jsou memoiry »eines Schlachtenbummlers« po Francii, Belgii i Polsku, jakož i ukázky a výňatky z korespondencí, které sebral rýnskovestfálský odbor »Svazu volných studentů«.[1]

* *
*

Ač vřava válečná tedy odvolala tolik učitelstva a posluchačstva vysokoškolského, otevřeny přece právě v poslední době nové ústavy. Tak v Lipsku z dotace Edgara Herfurtha, majitele časopisu Leipziger neueste Nachrichten, zřízeny při universitě kursy pro výcvik žurnalistů (pokusy toho druhu staly se již před tím v Americe a Švýcarsku), v Královci otevřena koncem dubna 1915 nová vysoká škola obchodní, dokonce ve Frankfurtě nad Moh. došlo k založení nové (celkem dvaadvacáté) německé university, jež zahájila svou činnost na podzim

[1] Upozorňuji tuto na zajímavý článek prof. Dra Willy Hellpacha Deutschlands österreichisches Gesicht v Akad. Rundschau III. 272 sl., který s pochvalou mluví o statečnosti maďarských, polských, českých a charvátských pluků a naznačuje, jakým asi směrem chtěl přetvořiti Rakousko zvěčnělý následník. »Das Schicksal des alten Österreich, ob wir hochmütig, zärtlich, fatalistisch oder nationalistisch darauf geblickt haben, ist besiegelt; aus diesem Kampfe kann nur das Österreich Franz Ferdinands hervorgehen. Es wird im Wesenskern kein Deutsch-Österreich mehr sein.«

1914. O zřízení university usilovali měšťané tamní již r. 1384, ale podlehli konkurenci Heidelberku, jenž rok (neb dvě léta) po tom otvírá první universitu na půdě dnešního Německa;[1] později se objevil projekt akademie (1781), ba i svobodné university (1848), ale teprve r. 1914 došlo k splnění těchto starých tužeb občanstva, ač ne bez obtíží. Frankfurťané chtěli totiž míti universitu svobodnou, ale když vláda prohlásila, že by zkoušek z takové vysoké školy neuznala, spokojilo se město universitou obvyklého řádu, ale bez fakulty theologické. Je to první německá universita městská, městem založená a vydržovaná; vznikla organickým vývojem a sloučením tamní vysoké školy obchodní a volných přednášek vědeckých. Jiné plány universitní (v Drážďanech a Hamburce) na ten čas zapadly vůbec, a vyslovili se proti nim i mnozí vysokoškolští profesoři sami, ukazujíce na závady organisační a výhody dosavadního stavu; byla pronesena dokonce slova, že velké university jsou s výhodou pro posluchače, ježto jsou aspoň pořádně vypraveny, a že by bylo lépe, kdyby se raději omezoval příval na vysoké školy, než ještě podporoval;[2] jiní jsou aspoň proti tomu, aby také v tomto oboru školství byl připuštěn vliv obcí a zrušen monopol státu.[3] Je jisto, že vláda pruská dlouho se vskutku k projektu frankfurtské university chovala nepříznivě, že odepřela dokonce veškeren státní příspěvek a že konečně svolila k otevření přípisem velmi stručným a víc než chladným.[4]

* *
*

Sensací politickou prvního řádu je otevření polské university ve Varšavě. Tam zřízeno bylo polské vysoké učiliště již r. 1816, ale po revoluci polské r. 1832 zrušeno, a knihovna jeho byla dopravena do Petrohradu. Roku 1857 otevřena znovu medicinsko-chirurgická akademie, jež rozšířena r. 1861 opětně na úplnou universitu (hlavní školu) s polským jazykem vyučovacím. Ale od ministerstva Tolstého (od r. 1867) počíná se nové bezohledné pronásledování škol polských, a tak r. 1869 také universita varšavská poručena úplně a spolu s universitou jurjevskou docela postavena mimo organisaci ostatních škol vysokých a obdařena předpisy zvláštními, jež umožňovaly ještě ostřejší dozor vlády. Teprve v době světové války nynější, jak se zdá, vláda ruská chtěla zjednati nápravu podobně jako v školství nižším, ale než mohlo se tak státi, okupovala ruské Polsko vojska centrálních mocností, a Varšava stala se sídlem civilního německého guvernéra, šl. Kriese. Péčí německé vlády otevřena 15. listopadu nová polská universita ve Varšavě (zároveň s technikou) a povoláni na ni také někteří profesoři ze Lvova, jimž vláda rakouská ochotně dala dovolenou. Významné slavnosti nového otevření university, jejímž rektorem jmenován byl prof. Brudziński, účastnili se dle zpráv časopiseckých i zbylí profesoři bývalé »hlavní školy« varšavské.

---

[1] Srov. spis prof. dra Junga Frankfurter Hochschulpläne 1915. — Medicinskou fakultu měl Frankfurt na krátko r. 1812.
[2] Ed. Spranger v časopise Die Geisteswissenschaften 1913 I. 8 sl.
[3] Tak lipský prof. Bücher v Akad. Rundschau II. 66 sl.
[4] Otištěn tamže 559.

Není pochyby, že vláda německá tímto aktem sleduje cíle především politické, chtějíc si nakloniti přízeň Poláků, jichž postavení v nynější válce je vskutku velmi choulostivé; Poláci, jimž současně se dostalo i vlastního školství elementárního a středního (ovšem že také otevřena řada německých škol těch stupňů), mají tak zapomenouti i činnosti pověstných hakatistů i známé aféry vřesenské, jež vznikla, když vláda pruská zakázala doma i vyučování náboženství jazykem polským.

Je zajímavo, že se v touž dobu objevil hlas vídeňského prof. L. v. Schroedera, aby Němcům vrácena byla universita v Jurjevě (Dorpatu), zřízená vlastně již Švédy 1632, jež od 1802 do 1890 byla v rukou Němců a šířila svými odchovanci německou kulturu po všech zemích pobaltických. Od r. 1891 ponechána němčina jen na theologické fakultě (protestantské) a ostatní fakulty poruštěny: profesoři — mezi nimi i řečený Schroeder —, kteří nechtěli se podrobiti novému režimu, byli pensionováni neb povoláni na jiné university cizí. Zatím ovšem není změna university tamní ještě aktuální: »es ist noch ein weiter Weg bis dahin« — praví Schroeder ve svém článku v Akad. Rundschau III. 475 — »wenn aber Gott selbst uns diesen Weg führt, dann werden wir das Ziel erreichen.«

* *
*

Ve vřavě válečné tiše uplynula dvě jubilea, z nichž jedno má význam všelidský: počátkem r. 1865 připuštěny byly dvě první ženy a to Rusky za posluchačky medicinské fakulty v Curychu, z nichž jedna pak (sl. Naděžda Suslová) dvě léta potom dosáhla hodnosti doktorské. Druhé jubileum má důležitost jen pro Němce: v červnu 1815, tedy již před 100 lety, v Jeně slavnostně ustaveno první sdružení německých studentů vysokoškolských (Burschenschaft) o 143 členech. Je známo, čím tato sdružení německým posluchačům i »starým pánům« (bývalým posluchačům) byla a z části ještě jsou, ač dnes význam jich hluboko již poklesl a ustoupil namnoze novým formacím, zvláště organisaci »svobodných« studentů (Freistudentenschaft).

20. listopadu 1915. *Kd.*

LITERATURA.

Krásná:

Viktor Dyk, Krysař. (1915. 1. kniha Zlatokvětu. Praha. Borový.) Týž, Veliký Mág. (1915. Praha. Borový.) — K. M. Čapek-Chod, In articulo mortis. Novela z cyklu: Příběhové Antonína Vondrejce, korektora a spisovatele. (Knih. Lumíra. 20. 1915. Praha. Otto.) — Josef Šimánek, Háj satyrův. (1915. Praha. Topič.) — B. Frídová, Taje srdcí. (Ottova lac. knih. nár. 249. 1915. Praha. Otto.)

I kdyby V. Dyk neměl už své místo v literatuře a kdybychom tedy v ostatních jeho knihách neměli jasného klíče k jeho tvorbě vůbec a ke knihám jako Krysař zvláště, nemohla by ani tehdy býti poklá-

dána tato kniha nijak za zvláštnůstku, jakousi podivnůstku osobní. Rázem by musila si vydobýti uznání, vždy by se hlásila jasně o své místo. Ovšem jako v jiných knihách staršího data, i tu rád básník klade fakta, jako by jen zaznamenával, nikoli však jen fakta vnější jakýkoli rozvírající pohled v nitra osob i dějů, nýbrž fakta obojího řádu, v zajímavém druhdy nechtěném a promítavém paralelismu, fakta vnějšku i psychická. To je básnické kouzlo jeho knih; básnické cítění všech věcí působí tak bezprostředněji, žádnou abstrakcí neubírá se jim hodnoty dojmové. Avšak i hodnoty významové. Neboť u Dyka jako by byla předcházela příliš jemná analysa, věci jdou před zrakem čtenářovým drobnými krůčky, čtenář (neboť tak bylo i v básníku) věci může prožívat. Připomíná tento způsob podání pointilistickou metodu malířskou. Připomíná ji i slohově. Není tu jen celý obraz epický vykreslen v celkovém svém dojmu a silně zachycen, nýbrž i to, co se chvěje v duši básníkově, při každé podrobnosti může působit. A proto příběh o krysaři, který přišed se svým vzácným uměním do městečka Hammeln byl zneuznáván radou, posmíván jedněmi, odkopáván v jich nadutosti jinými, ba i zrazen ve své lásce, takže se rozhodl zahubiti jeho obyvatele, vyvésti je na vrch Koppel a nechati se zřítiti s jeho strmých stěn, rázem prozrazuje svoji symboličnost. Ti Hammelští toužili po zaslíbené jakési zemi, doma si ji však nedovedli vytvořiti; zpívali o ní písně, vkládali její brány do osudného vrchu — marná touha je zaváděla, nechápali krysaře, nerozuměli jeho duši ani jeho velkému umění, pro toto nepochopení musili být ztrestáni. Jediný ušel jich osudu, prosťáček Sepp Jörgen, za jehož zády se děvčata smávala, neboť neměla čistých srdcí, který však svým cudným nitrem vytušil vše, čeho nechápal, a jejž právě proto také mámivá hudba píšťaly krysařovy nezmátla a nezavedla. A tu je naznačen vlastní smysl povídky, která duši hluboce rozvíří. Jsou sny jen proto, aby žily mimo nás? Nač touhy jen promítati ven, proč je neobraceti v duši a tam na nich a podle nich nebudovati nová království, zaslíbené země ať slovou sedmihradskými, jako Hammelanům, či jinak!? Jak by bylo možno nepomysliti, že básníkovo vřele cítící srdce zřelo při tvorbě této povídky na dno osudu národa vlastního!?

Podobného rázu podáním i ideou je Veliký Mág. Nechť si je kdo je, tolik je jasno z celého průběhu, rozvrženého v pět nerovných dějství, z nichž první je částečně prologem, částečně exposicí a poslední jen stručným epilogem, že chorý umělec Jan jen proto prochází ve třech ostatních jednáních všemi lákadly světa, aby dobyl ve svém srdci ono bohatství poznání, které přineseno onde tupým měšťáčkům. Ta opakuje své Hele řka: jest více milovat než býti milováno, je více těšiti než být utěšenu, je více dávati než bráti. V osudné chvíli, k níž jej přivedl mág, probudiv maní svoji nevěstu, dává se překonat jejím čistým srdcem, které jej volá na pomoc proti vůli mágově, jenž kázal Janovi zabít Helu, chce-li sám žít; nezabije ji Jan — tak překonal krisi své choroby marných a úzkých roztoužení, která tak snadno mohou zabiti celý život, proto bude žít. A proč by čtenář i tu nehledal v symbolisaci Mága a celém průběhu nemoci Janovy skrytý smysl s jiného hlediska poodhaleného našeho problému národního?

Svou formou slohovou, která napovídá a nerozvádí, podrobně rozpitvává a rozčleňuje, a přece jde velkou cestou poesie neuvažujíc, ale kreslíc, povídky Dykovy, v ladném souzvuku básnické individuality s jeho verši, jsou svou a zvláštní notou v české literatuře prosaické.

Jsou jí také knihy K. M. Čapka. Avšak fantasie tohoto libuje si v hojném vnějším ději, překypuje pro stavbu jeho celku v nejrozmanitějších lomeninách, plných tvarech i polotvarech, bizarních napodobeninách skutečnosti i subtilních stilisacích záhadných forem. Vskutku, každá povídka tohoto robustně groteskního talentu, pozorovatele, který tolik pestrých a někdy i protichůdných postřehů a vědomostí zařadí si v jednu kategorii, upomíná na spisovatele šestnáctého století, kdy objevené nové světy duševní a závrať z toho v myslích vzniklá mátly klidné epiky; jako on, nedovedli najíti jedné linie, velké a pevné, myšlenka a příběh, hodnota jeho a zamíření autorem, strohá skutečnost i tajemná její interpretace mísily se jim v skladbě, zvlňovaly jejich sloh. Tak i Čapkův sloh působí dojmem baroknosti pro přeplněnost dějovou i postřehovou. Co vše se přihodí za jedno půldne, než Anna, recte Elsa Pinkusová, číšnice, dosáhne toho, že bude oddána se svým nemocným básníkem Vondrejcem! Nepočítejme ani, co vše nikoli episodicky přistupuje, hlásíc se o své umístění v příběhu nejen jako prostá výplň nebo barva, ale že dějový tok musí nutně ještě vypít tu a onu složku, aby dospěl svého cíle, kdy se rozplyne ve svém vyústění, jako by před zraky doplápolala skvělá, bohužel, prázdná fantasmagorie. Neboť co chybí takovým skladbám, v nichž nás zaujmou bystré podrobnosti, je ideová základna, myšlenkový fundament; želíme, marně jej tuto hledajíce.

P. Šimánkův Háj satyrů přináší nesporně nový druh prósy do naší literatury. Autor už ve svých dřívějších pracích s oblibou podkládal své verše nebo náběhy dramatické širokými rozlohami záhadných světů věd okultních. Tentokráte však, jakoby poeovsky, kombinuje a přesné údaje rázu vědeckého, pátrání archeologická, prohřívá a projasňuje vzácnými perspektivami okultní filosofie. Zajímavý příběh Harry Stacketona, básníka-archeologa, který vybadal celý nový mytus o nymfě Chrysidě, ztělesnění to vzácných tužeb absolutní lásky v srdci lidském, není jen příběhem nešťastně zahynuvšího badatele na místě jeho výzkumův archeologických, nýbrž je také vsažením bývalé choti vyslance athénského Mrs. Burtonové, v jejíchž žilách koluje též krev helénská a jež vzplála k mladému badateli ohnivou láskou jižní, povýšen na symbol. Ať si je epilog příběhu, který uvádí novinářskou poznámku o tragickém skonu Stacketonově, pravdivý či nic, kouzlo své zachovává právě tím, že dal celému příběhu mladého archeologa relief. V něm se právě zajímavě snoubí plná a hutná realita s dalekými obzory, do nichž spisovatel dovedl způsobem jemným a nevtíravým také promítnouti své názory. Bývá to pěkná apologie intuitivního poznávání proti poznání výlučně rozumovému. A celá kniha pak je velkolepý symbol touhy, která nosí obraz své lásky v duši, hledá jej, až najde, třeba v smrti a po nejrozmanitějších křižovatkách, odvěká to pravda ve všech východních filosofiích způsobem nejrozmanitějším představovaná. Té je kniha p. Šimánkova pěknou, ač slohově dosti střízlivou, adorací.

Touhy lásky jsou též předmětem knihy pí. B. Frídové. Netřeba na tato vyprávění klásti jiné měřítko, jak tu a tam se bývá na ženskou literaturu tohoto obsahu, knížka snese měřítko zcela normální. Pravda, nejsou strhující, ani zvlášť dramatické tyto tajemné příběhy srdcí, avšak nejsou to také cukrové věci, naopak plné tepy reality v nich někdy cítíme, jsou v nich dobře pozorované záchvěvy duševní, dobré odstíny, škoda, exprese však jim úplně chybí. Nemyslíme tak na nepřiměřenost slohu, který zůstává příliš literárním i v domácích hovorech, nebo strojenost některých obratův (Dorado, oprostit m. sprostit povinnosti) nebo nedost vhodná přirovnání a obrazy, nýbrž spíše na jistou otevřenost, pravdivost, jasnost a výraznost, které, kdyby jich tu bylo, dodaly by vyprávěním barvitosti, neboť spisovatelka přece jen někdy najde přiléhavější výraz. Je to znáti na tom, jak nutně slabě působí deník, který v tom ohledu právě volá po hutnějším a plastičtějším, smělejším výraze, jenž vždy obráží jasnější a hlubší zření. Je to znáti, uvědomíme-li si, proč nejvíce působí poslední, čtvrtá prósa, Premiera. Neubírá jí na ceně moralizující její zakončení, jako spisovatelka dobře vidívá do věcí, ale lidské cítění autorčino této látce heroismu ženského bylo nejblíže, našla pro ně výraz. Pro tento cit, rozprostřený tu a prohřívající příběhy, pro vnitřní jakési teplo soucitu s osudem srdcí ženských kniha zasluhuje být čtena.

M. P.

Poučná.

Platon, Symposion. Přeložil Dr. Fr. Novotný. V Praze, nákladem Jana Laichtera 1915. (Otázky a názory sv. XXXIX.) — Kybal Vlastimil, Drobné spisy historické. I. Z cest a archivů. Knihovna Rozhledů, IV. Vydává a pořádá Josef Pelcl. V Praze 1915. Str. 124 za K 1·80. — Technické studium. Úvahy o vyhlídkách a povaze studia na jednotlivých odborech c. kr. české vysoké školy technické v Praze. Redakci řídil a pro tisk upravil V. F. Zadražil. Nákladem odborných spolků na české technice v Praze, 1915. — Prokop z Bohutína, Za lidovou osvětou. Úvahy a náměty. (Nákladem Václava Machače v Berouně.) — Dr. Edvard Lehmann, Erziehung zur Arbeit. Leipzig, Teubner 1914. — A. Císařová-Kolářová, Žena v hnutí husitském.

Platon, Symposion. Přeložil dr. Frant. Novotný. V Praze, nákladem Jana Laichtera 1915. (Otázky a názory sv. XXXIX.)

Vedle Faidona, v němž tak lidsky a spolu vznešeně vylíčeny poslední okamžiky Sokratovy, a vedle Apologie, v níž žák jeho tak výmluvně a s mravním rozhořčením brání nevinného a nezištného svého učitele, zůstane Symposion z dialogů Platonových vždy nejsrozumitelnějším modernímu člověku. Je pravda, že i mezi ním a dnešními názory mravními a společenskými zeje již široká propast a že jmenovitě nedovedeme dnes již pochopiti ani ovšem schvalovati vůbec něžných citů, které tehdy pojily starší muže k mladíkům zdravým a krásným, ale téma, o němž tato rozmluva Platonova jedná, je věčně nový a věčně zajímavý problém lásky, který se tu ústy Sokratovými řeší s povzneseného hlediska

filosofického a spolu nanmoze docela odchylně od formulace, kteron nám Plato rovněž ústy svého učitele podal ve svém Faidru: láska, zosobněná v bohu Erotovi, líčí se tu jako touha po nesmrtelnosti, jejímž nejušlechtilejším výrazem jest pěstování filosofie a bezprostřední nazírání ideí jakožto dokonalých a neproměnných vzorů všech věcí pozemských.

Je prostě podivuhodno umění, s kterým Plato látku svou zpracoval tak, že celá rozmluva — notabene vypravovaná a to ještě ne přímým účastníkem — stupňuje se dramaticky od rozboru běžných mytů a názorů řeckých, jak jej podávají ostatní účastníci hostiny, až k vznešenému panegyriku filosofického vědění. Rozmluva má rámec zcela všední a lidský (několik přátel tragického básníka sešlo se u něho k přátelské pitce, aby oslavilo vítězství, jehož den před tím byl dobyl v závodech dramatických), líčí místy a zvláště ke konci hodně názorně účinky přátelského toho posedění, z něhož jediný Sokrates odchází ráno střízliv a při dobrých smyslech, ale do lidského toho rámce vsazen s překvapující obratností obsah vskutku vznešený a nevšední, jenž nepřestane právě variacemi a spolu gradacemi základního tematu udržovati zájem čtenářův až do konce. A když již vlastní otázka řečí Sokratovou je dokončena, nový účastník hostiny smělými a markantními rysy líčí postavu samého Sokrata a krásu jeho ducha, sídlícího v zevnějšku odpudivém a ošklivém.

Překlad prof. Novotného, jímž nahrazen starý již a dnes nezáživný převod Velišského z r. 1872, čte se velmi plynně a je vskutku český; jen na několika málo místech byli bychom si přáli, aby překladatel rozvedl raději obsáhlou periodu řeckého originálu v několik vět kratších, jakož aby k některým výrazům neb tvrzením připojil stručnou poznámku, určenou zvláště těm, kdož neznají odjinud řecké kultury a mytologie starověku; záslužná práce Novotného byla by tím jen na ceně své získala.

Kd.

Kybal Vlastimil: Drobné spisy historické. I. Z cest a archivů. Knihovna Rozhledů, IV. Vydává a pořádá Josef Pelcl. V Praze 1915, str. 124, za K 1·80.

Spisovatel podává v prvé části svých drobných spisů historických »hrst článků«, které napsal v posledních 5 letech »in margine« dalekých a rozmanitých cest studijních v cizině. A jestliže otiskuje autor starší články své, činí tak »ve skromném přesvědčení a v důvěřivé naději«, že snad jako knižní celek najdou své místo v naší tvorbě vědecko-literární a vykonají jisté kulturní poslání v kruzích, jimž jsou adresovány. Řekneme hned, a spisovatel to také vytkl, že mu úvahami »Simanky« (otištěnou z Času, 1910) a »Čeští historikové v Římě« (z České Kultury, 1913) běží o organisaci české vědecké práce historické v Čechách a zvláště mimo Čechy. V stati »Simanky« (archivu v Simancasu věnoval zaslouženou pozornost Dr. J. Borovička ve Zprávách zem. archivu král. Českého, III. a Kybal v časopise, jejž vydává »Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs« 1910) tanou Kybalovi na mysli »Monumenta Bohemiae Septimancana« a v úvaze »Čeští historikové v Římě« kritisuje velké podniky české historické expedice římské (Monumenta Vaticana, Acta kongregace de propaganda fide, nuntiatury)

»s jedinou snahou, aby započaté dílo pokračovalo a nabylo pevných forem, pokud běží o samo badání a způsob edice«. Spisovatel však konstatuje výslovně, že provází českou expedici živými sympatiemi, a nechce, by na slova jeho kdo zřel jako na polemická. Jinak považuje autor tyto řádky »za prosté osobní vyslovení se o vážné otázce historické práce české a zároveň za vzpomínku na Věčné Město...« Škoda, že přítomná doba na dlouho odloží asi všecky tyto podněty Kybalovy.

Kromě těchto úvah najde čtenář v přítomném svazečku pěknou vzpomínku Kybalovu na cestu »do posvátné Helady«. Jest jí črta »Knossos«, jež jest vzpomínkou na zesnulého prof. E. Peroutku. Přinesla ji r. 1911 »Novina«. A přímo rozteskní české srdce »píseň smutku a bolesti« o českých exulantech ve Švédsku, která jest zároveň prvním pozdravem Kybalovým novodobé historii české. Jsou to jeho »Exulanti« či »švédské kapitoly«, známé r. 1911 z Noviny. »Simanky«, v nichž autor pokouší se řešiti problém »Bílé hory«, i »Exulanti« mluví k českému srdci řečí hodně srozumitelnou.[1] *j. p.*

Technické studium. Úvahy o vyhlídkách a povaze studia na jednotlivých odborech c. k. české vysoké školy technické v Praze. Redakci řídil a pro tisk upravil V. F. Zadražil. Nákl. odborných spolků na české technice v Praze, 1915.

Účelný tento sborník je v prvé řadě určen abiturientům středoškolským, aby se při volbě povolání orientovali a opírali o určitá fakta. Zdá se, že doba válečná urychlila vydání knihy, aspoň většina statí je proniknuta nadějí, že po válce nastane rozmach v hlavních oborech podnikání technického a že zlepší se tedy podstatně vyhlídky techniků. Příručky neoficiální, jako je přítomná, bylo dávno zapotřebí; vysoká škola technická v posledním desetiletí stala se pravým labyrintem odborů nově přičleňovaných, také pokračující specialisace našeho průmyslu vyžadovala, aby studující zavčas rozhodli se pro určitý cíl životní, konkretně znali prostředí budoucí činnosti praktické, vyhlídky doma i v cizině. Česká technika pražská počtem svého posluchačstva zaujímá první místo v Rakousku, i organisací namnoze se liší od jiných ústavů v říši. To vše jsou viditelné příčiny, aby informace studujících nebyly přenechávány náhodě, nýbrž aby odborníci osvětlili složité poměry českého dorostu technického. Až dosud totiž příležitostné články, pocházejíce většinou od pracovníků studentských, byly neseny náladou buď jednostranně pesimistickou nebo jednostranně optimistickou. Je předností nového sborníku, že spojil v jedno stati zkušených profesorů, praktiků i hybných odborníků mladších, že opřel úsudky o statistická čísla a dlouholetá pozorování našich zvláštních poměrů. Mimo to autoři jednotlivých článků dodali svým projevům aktuálnosti tím, že brali v úvahu vždycky snahy reformní. Celek působí proto dojmem svěžím a nemine se jistě vážným účinkem jak u nováčků, tak u pokročilejších posluchačů, kterým je

[1] Část druhá Kybalových »Drobných spisů historických« věnována bude referátům o mezinárodních kongresech historických v Berlíně a Londýně. V nich podal i Kybal návrh na svolání prvého sjezdu českých historiků. Ostatně dal by se sjezd takový pořádati o universitní extensi pro učitelstvo středoškolské.

z příčin existenčních původní volbu změniti nebo studia svá doplniti. Je přirozeno, že sborník, vzniklý součinností řady jednotlivců, má vedle předností také vady. Redakci podařilo se zmírniti nesouměrnosti v takovém případě obvyklé. V článcích je roztroušeno mnoho důležitých věcí jen příležitostně improvisovanou úvahou. Poněvadž ne všichni čtenáři přečtou si celý spis, bylo by si přáti, aby v novém vydání byla předeslána všeobecná část, shrnující informace o zařízeních, společných všem odborům technickým, stručné pokyny o možnostech všeobecného vzdělání na vysoké škole technické, zevrubné přehledy statistické. Snesený materiál sborníku bude možno vůbec ještě prohloubiti a utříditi — vždy s hlediska čtenářů začátečníků, jimž je kniha v první řadě určena. V tom směru měla by redakce dále sbírati zkušenosti pro nové vydání, které jest brzo uskutečnitelno, postarají-li se nakladatelé o pravidelné rozšiřování spisu na středních školách. Vážný ráz sborníku opravňuje k tomu, aby zemská školní rada podepřela jej svým doporučením. Neškodilo by ostatně vydati podobný spis o studiu universitním, o jeho praktických vyhlídkách a nových možnostech. *V.*

Prokop z Bohutína: Za lidovou osvětou. Úvahy a náměty. Nákladem Václava Machače v Berouně.

Tuto knihu známého pracovníka dra. O. W. nazval bych milou a užitečnou knihou. Je v ní tolik vřelé, ideální horlivosti a tolik všestranných podnětů za povznesením českého života, že dalo by se mluviti o značném úspěchu, kdyby se splnila alespoň část všeho toho, co spisovatel má na srdci. Podává se nám zde celá řada návrhů, ba přímo vypracovaný program k té drobné práci, jíž může konati každý probudilejší člen národa na sobě i na jiných a jež pak ve svém souhrnu znamená celkový vzestup českého života. Ovšem hned bych podotkl, že při všech těch úkolech, které se zde ukládají českému inteligentu vůči lidu, náš inteligent nesmí zapomínati, že sám se může lecčemus naučiti od lidu. Je tolik cenných vlastností v širokých vrstvách, kterých často ve svém kulturním a ještě spíše civilisačním životě postrádáme, že dobře by bylo vždy pamatovat na jistou výměnu hodnot při této lidovýchovné práci. A běží-li při této práci také o sblížení širokých vrstev s literaturou a uměním, nutno dbát, aby lid byl ušetřen mnohé té literární a umělecké nezdravoty, v níž si nejeden moderní kulturní člověk libuje. Spisovatel rozvrhl svou knihu ve tři skupiny: »Literatura a lid«, »Pro ženu a rodinu«, »Varia«. V jednotlivých statích se nám tu ukazuje, jak by se všechna naše inteligence mohla přeměniti v činorodý orgán, pracující pro lidovou osvětu. Především tedy literaturou. Zde spisovatel chtěl by literárními společnostmi buditi zájem o dobrou knihu, z krajinských listů přál by si vytvořit »tištěné lidové školy pokračovací«, kalendářům chtěl by vrátit kulturní význam kalendářů Krameriusových, chtěl by vydávat krajinské literární čítanky. Velmi dobrý je návrh na pořádání ročních oslav Komenského přednáškami o Komenském anebo o nějakém výchovném tematě, rozhovorem o otázkách školských a výchovných, slosováním dobrých a levných knih obsahu výchovného. Takové »Besedy Komenského« měly by se pořádati ve městech i vesnicích. Roční oslavy Komenského mohly by dle návrhu spisovatelova nabýti ještě dalšího vý-

znamu zřizováním levných lidových knihoven Komenského o 100 svazcích ve všech malých obcích. Sem spadá také dobrý návrh středoškolských extensí. V druhé části své knihy spisovatel věnuje velký zájem povznesení české ženy a rodinnému životu. Má zde stati: »Ženské spolky a dívčí školství. Lidová škola pro ženy a matky. K tělesné výchově žen. Nestavte na písku! Radostné neděle. Pedagogická četba pro lid. Kdo u matky štěstí nepoznal. Osiřelo dítě. Vše pro dítě.« Tu jen bych podotkl, že asi příliš mnoho úkolů vkládá na bedra ženina, zvláště v kapitole »Kdo u matky štěstí nepoznal«. Myslím, že o ty výchovné úkoly, které se tam žádají jen na ženě, měl by se s matkou spravedlivě děliti otec. V knize postrádám také zvláštní lidovýchovné kapitoly o alkoholu a kuřáctví.

l.

Dr. Edvard Lehmann: Erziehung zur Arbeit. Leipzig, Teubner 1914.

Spisek profesora university v Lundě, vydaný dříve švédsky a dánsky a pro německé čtenáře znova upravený, jest výmluvným plaidoyerem ručních prací žákovských, jichž nezbytnost vyvozuje se tu ze samých dějin výchovy. Škola známého vůdce amerických černochů, Bookera T. Washingtona (svého času přednášel i v Praze), založená jím a vydržovaná v Tuskegee především pro děti černochů, škola, jejíž žáci robí cihly, stavějí domy, pracují na polích, ošetřují domácí zvířata, škola, jež dnes obsahuje komplex 125 budov, dílen, továren, obydlí, dvorců atd., jest Lehmannovi ideálem moderní školy a jí proto věnuje vřelou úvodní kapitolu svého dílka, načež ukazuje, že reformní zásady Washingtonovy jsou organickým dovršením onoho směru pedagogiky moderní, jenž vyznačen jest jmény: Rousseau, Pestalozzi, Fröbel. Je pravda, že Rousseau ve svém Emilu eliminoval vůbec školu, že Pestalozzi byl nepraktický snílek, a že Fröblovy principy diskretovali jeho příliš nadšení stoupenci, ale jádro tohoto směru jest zdravé: výchova k samostatnosti prostřednictvím práce tělesné, výchova založená na pudu činnosti, jevícím se od nejútlejšího mládí. A tu právě dle přesvědčení Lehmannova navazuje moderní psychologie a pedagogika voluntaristická, representovaná Jamesem (Talks for Teachers), dle níž nezáleží tak na tom, jaké a kolik představ dítě má, nýbrž jak na ně reaguje: tudíž ne již rozum, nýbrž vůle, charakter vstupují v popředí. A tak kdežto Rousseau hájil zásady, že dítě má vědění získávati vlastní zkušeností a vlastními zážitky, kdežto Fröbel opíral se jen o hry dítěte, James a jeho stoupenci pro výchovu využíti chtějí skutečné práce tělesné, práce namahavé, vedoucí k sebeovládání a odříkání.

Tuto kardinální zásadu moderní výchovy: využívej tělesné práce ve službách výchovy duševní, realisují nejlépe dosud a nejpromyšleněji vedle Američanů (Dewey) i Angličanů školy švédské, jichž slöjd rozřešil otázku výchovných prací ručních. Celý směr tento posilují dále positivisté (Spencer), výmluvně hlásají konečně zvláště Carlyle, Ruskin, Tolstoj a Krapotkin. Lehmann končí přesvědčením, že jen touto cestou: zavedením ručních prací do škol bude lze čeliti nepochybné fysické degeneraci kulturního lidstva, jehož úpadek barvami černými vylíčili jmenovitě švýcarský psychiatr Forel a dánský lékař Lange.

Jak patrno, výklady Lehmannovy jsou pokusem o teoretické zdůvodnění výchovných prací ručních, o jejichž praktickém vypravení mimo ojedinělé narážky a chválu slöjdu jinak nic určitého se nedovídáme. Proto také spisek patří do teorie výchovy moderní, nikoli její didaktiky a praxe. *Kd.*

A. Císařová-Kolářová: Žena v hnutí husitském. Autorka této knihy pochází z rodiny Martina Koláře, profesora a historiografa z Tábora. S láskou a porozuměním, jaké jedině tradice výchovy vytváří, podává nám zde dle daných pramenů děje doby husitské, pokud měly vztah k ženě, a pokud žena sama se jich zúčastnila neb na ně působila, a při tom zachycuje s vyššího hlediska vnitřního života význam těch dějů pro ženu zvlášť a pro duševní život tehdejší vůbec. Že napsána byla kniha tato, je důležito pro poznání ženy husitské a pro porozumění době tehdejší, ale zároveň je to podkladem pro studium ženy české, neboť na dobu největší naší historie, nejvyššího uvědomění národního i lidského, jakou husitství a reformace byla, musíme navazovati, chceme-li porozuměti duchu národa i ještě dnes. Co bylo velkého, co bylo utlačeno, musíme vidět a vědět, abychom mohli posoudit, co lze probudit, oživit neb kam se možno ubírat dnes. Tehdy to byla žena žijící životem duševním, vyšším, který probouzela a pěstila, jež povznesla spolu s mužem stejného smýšlení národ, jako to musí být dnes žena žijící duševním životem vyšším a uvědomělým, která půjde dále, aby projevila ducha národa a povznesla život náš. Uvědomělá spolupůsobnost ženy na kulturním životě národa je úkolem ženy dnes, a spolupůsobnost ženy na duševním životě husitů povznesla Čechy tehdy na výši doby. Proto je významno, že knihu tuto vydala »Sokolice«, která uvědomění, posílení a povznesení ženy vůbec, nejen ženy Sokolky, má v programu a celým obsahem, duchem a vědomím pevně jde za svým vytknutým kulturním cílem. *S.*

ZPRÁVY.

Vilém Windelband zemřel v noci s pátku na sobotu 22./23. října v Karlsruhe. Jméno jeho často se u nás objevovalo, a spisy jeho odborníky filosofickými jsou hojně čteny a studovány. Má význam jako samostatný myslitel a zvláště jako jeden z předních dějepisců filosofie. Ve vlastním přemýšlení jeví se novokantovcem, proniknutým nejušlechtilejším platonismem, na nějž pronikavý vliv měl Hegel. Jeho »Präludien« (vyšly 1884, ve 4. vyd. 1911) chtějí uvésti čtenáře »od obyčejného jeho názoru buď nepřímo dějinami nebo přímo problémy samými do sedmibranných Théb filosofie«. Filosofie jest mu kritickou vědou o hodnotách všeobecně platných, jež určují naše poznání, cítění, chtění a náboženské toužení a v ideách nejvyšších pravdy, krásna, dobra a svata vystihují obsah veškerého kulturního rozvoje lidstva. Všechen život lidský v dějinném vývoji je neustálá touha a snaha hodnot těchto dosáhnouti aneb spíše k nim mířiti a jim se přibližovati, když lidské přirozenosti v plnosti své věčně jsou nedosažitelny. Nad mechanismus přírodního dění povznáší člověka zřetel teleologický (účeloslovný), nad zákony přírodními jsou normy, platné hodnoty (giltige Werte), ve kterých člověk odkrývá jiný svět, analogický Platonovu světu pomyslnému, a jež povznášejí člověka nad smyslnost s její změnou, nestálostí a konečností. Tyto hodnoty jsou tím, co věčně býti má (sein soll), aniž by musilo býti (ohne sein zu müssen) — a tyto hodnoty uvésti v soubor světa změny, smyslnosti, vzniku a zániku — to teprve dává lidskému bytí živý smysl a činí, aby život náš stal se hodným, abychom jej žili. — Windelband má význam především jako dějepisec filosofie. Napsal Dějiny novověké filosofie se zřetelem k všeobecné kultuře a odborným vědám (1880, 5. vyd. 1911), Dějiny antické filosofie (3. vyd. 1912) a Učebnici dějin filosofie (6. vyd. 1912), kde metodou synopticko-kritickou podává vývoj filosofických problémů a pojmů k řešení jich vytvořených. Právě dějiny filosofie jsou mu ve zvýšené míře nežli u jiných věd podstatnou částí filosofie samé, představují »dílnu, ve které se tvoří filosofické problémy a činí přípravy k filosofickým soustavám«. — Konečně poslední jeho dílo Úvod do filosofie (1914) v duchu jeho idealisujícího názoru a s bedlivým zřetelem k výtěžkům historického vývoje filosofického myšlení chce uváděti osvíceného člověka do přemýšlení o posledních otázkách všeho vědění, o nejhlubších záhadách vědy, umění, etiky a náboženství. — Windelbandovi náleží konečně vděčná vzpomínka pro činnost jeho a zá-

sluhy o mezinárodní styky na poli filosofickém. Byl předsedou mezinárodního sjezdu filosofického v Heidelberku r. 1908 a v řeči zahajovací mluvil nadšeně o vyspělosti kulturních národů a jednotnosti ideálu všelidského. »Vím, že v živé práci dnešní filosofie jsme neseni velikým proudem tisícileté tradice lidského myšlení, a hledíce vděčně k minulosti připojujeme k veliké stavbě dob minulých své nejlepší, aby budoucnost k jasnosti přetvořila, co na mysli nám tane ještě dnes v neurčitých rysech velikého úkolu.« Nedočkal se pokroku, zemřel dříve, nežli bude možno jasně zříti do budoucnosti. Knihy jeho byly přeloženy do mnoha jazyků, a filosofický svět všech národů kulturních zachovává mu za životní práci jeho vděčnou vzpomínku. *d.*

Para pacem. S tímto názvem jest ustavena společnost rakouská neboli »svaz«, směřující »k obecnému dorozumění mezi národy«, a čestným presidentem jejím jest známá autorita právnická, dvorní rada prof. Jindřich Lammasch; v představenstvu jest z Čechů univ. prof. dr. Drachovský, z Poláků krakovský univ. prof. dr. O. Bujvid. Společnost tato vydává ve volných lhůtách (4—6krát ročně) svůj buletin »Verbandsmitteilungen« a v těch naznačuje také své tendence a zaznamenává zjevy, které tak nebo onak, příznivě nebo nepříznivě, jeví se býti známkami postupu k jejímu cíli. Základní idea a účel společnosti jest podle § 2. jejích stanov založena na poznatku, že rozličné státy a jejich národové jsou ve vzájemné na sobě závislosti jak finanční, tak kulturní, a že poznatek tento tvoří účinný základ všech oněch snah, které kladou si cílem jednak nekrvavé řešení sporů mezi jednotlivými národy, jednak společnou kulturní práci všech národností. Krvavá světová válka, jejížto ničení hodnot jak hmotných, tak kulturních již nyní jest znatelno, zdálo by se, desavuovala snahy svazu tohoto a ukázala bláhovost a fantastičnost jeho úsilí; ve skutečnosti však čím dále, tím více krvavé řádění právě této lítice válečné ukazuje oprávněnost a upevňuje význam snah svazových. Co »svaz« za nynější doby může činiti, jest, že zdůrazňuje potřebu čestného, pravdivého a trvalého míru mezi národy, že chce obraceti pozornost ke zjevům, jež uznávají dobré stránky a vlastnosti i u nepřítele, a že, seč může, chce positivně i negativně pracovati proti nenávisti mezi národy. Nesmíme se dáti svésti politování hodnými excesy luzy ani demagogickými projevy na př. Lloyda Georgea, jemuž ostatně dostalo se zaslouženého posouzení již r. 1913 ve Fortnightly Review (květnové číslo). Nezapomínejme, co již Jean Paul pověděl, že za sebe delšího míru člověk nenapovídá tolik nesmyslů a nepravd jako za sebe kratčí války. Jenom když zdržovati se budeme ukvapených úsudků, když církev, škola, tisk, krátce všichni budou výchovně působiti k poznání, že nenávist jest nejšpatnější rádce, a že národové navzájem k sobě mají míti úctu, vážnost a nikoli opovržení, může dojíti k míru, kterého nepotřebujeme my, nýbrž kterého potřebuje celá Evropa, k míru nejen mezi jednotlivými vládami, ale i mezi národy, tedy k míru — trvalému.

Nechci rozhodovati, na kolik jest oprávněný optimism »svazu« právě v této době; jistě zasluhuje uznání všech rozvážných lidí, že svaz »Para pacem« má odvahu hlásati, že nedává se v přesvědčení svém a irenických

snahách mýliti ani sebe smutnějšími zjevy rozpoutané války a že hlásí se čile k životu. Kdyby nic jiného, již připomínání svazu, že třeba zachovati úctu a vážnost ke kulturním hodnotám a zásluhám i nepřítelovým, má svůj nepodcenitelný význam. č.

Bentham a Wundt. Zajímavý, ba v určitém smyslu i dobově pozoruhodný jest nedávno vyšlý překlad německý málo známého díla Jeremiáše Benthama: Principles of international law. K vybídnutí profesora filosofie zdejší německé university dra. Oskara Krausa přeložil Benthamův spis dr. C. Klatscher, dav mu název »Grundsätze für ein künftiges Völkerrecht und einen dauernden Frieden« (v Halle, u Niemeyera 1915, str. 153). Spis Benthamův, z let 1786—1789 pocházející, jest vlastně několik fragmentárních rozprav o mezinárodním právu, založeném na obecném prospěchu všech národů, jímž by bylo možno odstraniti válku jakožto prostředek, kterým chce národ jeden uplatniti své nároky násilně na úkor národa druhého. Proto podle Benthama jest nutno učiniti všem národům některá preventivní opatření (Bentham tu radí Anglii mezi jiným, aby se vzdala svých kolonií k vůli míru a spokojenosti mezi národy!), nutno jest dále zříditi společný soudní dvůr pro odstraňování sporů mezi národy, nutna jest veřejnost jednání zahraničních úřadů atd. Jak by dnes pochodil Bentham u svých krajanů (jimž činí nejednu trpkou výčitku a nazývá je v politických věcech »největšími hříšníky«), když žádá od nich, aby se vzdali nejen kolonií, ale i Gibraltaru a dokonce i svých pretensí na ovládání moře, samo sebou jest patrno. Že však Bentham tu jeví se nejen pacifistou, ale člověkem skrz na skrz proniknutým přesvědčením o oprávněnosti společného prospěchu celé lidské společnosti vůbec, bylo na místě připomenouti proti zcela zvrácenému tvrzení Wundtovu (v řeči jeho »Über den wahrhaften Krieg« 10. září 1914 proslovené), že utilitarism Benthamovský jest vlastním původcem nynější války a vystoupení Anglie v ní. A Kraus věnoval plnou polovinu publikace citované tomu, aby v úvodním pojednání »o Benthamu, Kantovi a Wundtovi« ukázal, jak Wundt zkreslil myšlenky Benthamovy, jak Benthamův utilitarism jest nejen toho, z čeho jej viní Wundt, zcela dalek, ale jak opak toho hlásal, jak Wundt dříve (v »Ethice« své) jinak soudil o Benthamovi právě, než nyní, kdy činí z Benthama typ vysloveného Manchestrovce.[1] Vývody Krausovy proti Wundtovi jsou tak pádné a podrobné, že není, co by bylo k nim přidati; leda pochybno býti může, zdali retorické expektorace Wundtovy zasluhovaly tak důkladného odbytí, jaké mu věnoval Kraus. Arci, tu dobrou stránku má pojednání Krausovo, ať soudíme o jeho potřebě jakkoli, že spravedlivěji oceňuje utilism etický vůbec, jemuž dostává se často nedostatečného oceňování, ba jenž bývá nezřídka podceňován a odsuzován — jistě neprávem. Budiž ještě připomenuto, že v »dodatcích« knihy uvedené

[1] Wundt ostatně také zkreslil názory Ad. Smitha; srov. o tom spis Dra Jos. Macka: Mravní názory Adama Smitha str. 101, ač zdá se mi, že Macek tu jde příliš daleko, když domnívá se dokonce, že Wundt hlavního díla Smithova ani nečetl.

Kraus připojil ještě pěknou črtu »Kant und der Krieg«, která doplňuje výklady jeho v úvodním pojednání obsažené, a ukazuje, že také Kant měnil poněkud názor svůj o válce, celkem však že ve válce zřel jen zlo — jako Bentham, jemuž Kant vůbec jest bližší (přes zásadní rozdíl jich etiky), než se soudívá. Cenné jest tu také upozornění na pojednání Kantovo, do nedávna vůbec neznámé a netištěné, »Worin besteht der Fortschritt zum Besseren im Menschengeschlecht?«, které vydal Jiři Kullmann (ve Wiesbadenu 1914). Jak patrno, práce Osk. Krausa jest nejen časová, ale filosoficky i trvale cenná. *č.*

Oprava tisková. Nemilým nedopatřením sazeče byl v 2. čísle »Naší Doby« na str. 109, ř. 7. z dola týž řádek dvakrát vložen do stroje a pravý řádek vynechán. Prosíme, aby čtenář si prvý řádek doplnil: »lidská přirozenost. A těm, kdo v askesi vytrvávají a v zanícení sná-«

Společná myšlenka českých programů ústavních.

Napsal Dr. Fr. Fiedler.

V naší široké veřejnosti je zakotveno přesvědčení, že český politický vývoj v době konstituční, pokud jde o problémy ústavní, byl ovládán stále týmž vůdčím programem. Kdyby to bylo pravda, představoval by český národ opravdu malý zázrak. Neboť politické programy mění se s jednotlivými generacemi. Jako v umění každá generace jest ovládána vůlí uplatniti svoji rázovitost a vtisknouti své době svoji pečeť, snažíc se utvářiti svůj umělecký směr neb sloh — a v tom právě je nejbezpečnější pružina k pokrokům — tak i v politice jakožto součástce všeho duševního života národa projevuje každá generace svoji vůli působiti svým duchem na vývoj veřejných poměrů. V politických programech promítají se právě názorové směry jednotlivých generací na celý obsah veřejného života. V ústavní části těchto programů vyjadřují pak generace svůj názor o tom, jak by mělo býti zařízeno ústrojí nejvyšší společenské organisace, ústrojí státní, aby hovělo požadavkům doby. V české politice byly vyslovovány o ústavní struktuře státní názory jednotlivých generací, v jichž rukách spočívalo řízení politiky, často a podrobně, takže lze z nich zcela přesně vystihnouti, jak hleděli političtí naši předkové na stát, dle jakých zásad přáli si stát míti zařízený. Probíráme-li se různými českými ústavními programy z dob konstitučních, poznáváme, že tradice o jediném vůdčím programu české politiky není správna, že český národ nelišil se v tom od jiných. Arciť neměnily se jeho názory bez příčiny neb náhodně, nýbrž pokaždé pod tlakem poměrů, jak se kolem národa a v něm samém vytvářily. Přes tuto různost lze z českých ústavních názorů, v jednotlivých programech vyjádřených, vyvážiti zcela určitou společnou myšlenku, která objevuje se v každém z nich a která tudíž, spojujíc jako jednotící páska politickou českou minulost s přítomností, může býti považována za základní myšlenku české politiky i pro budoucnost.

Vylíčíme v následujícím jednotlivé české ústavní programy v nejrázovitějších jich obrysech, aby bylo lze zachytiti společnou a jednotící myšlenku v nich obsaženou a dovoditi z toho závěrky pro příští českou politiku.

*

V pohnutých dnech březnových a dubnových roku 1848 byl sice učiněn náběh, aby českému národu postaven byl určitý program i pro jeho ústavní politiku; náběh ten zůstal však nepropracovaným a nezakončeným pokusem. Teprve Palacký vytyčil národu první jasný a též do podrobností propracovaný plán pro jeho ústavní snahy v rámci mocnářství. Základem tohoto plánu nemohla býti ani jiná idea než ta, která hýbala tehdy myslemi středoevropské společnosti, idea národnostní. Národové právě k politickému životu se probouzející byli prodchnuti vírou, že idea tato bude míti rozhodující vliv na vývoj života státního. U nás v Čechách musila zvláště živého ohlasu najíti tato idea. Ve frankfurtském parlamentu bylo nadšeně pracováno pro myšlenku sjednoceného a svobodného Německa. Na slovanském sjezdu proti tomu bylo prohlašováno heslo, aby mocnářství rakouské bylo vybudováno ve spolek rakouských národů k společné vzájemné obraně. Tuto myšlenku vtělil Palacký ve svůj ústavní návrh rakouského federalismu, který dal na cestu českým poslancům ubírajícím se do říšského sněmu vídeňského a potom kroměřížského.

Zásadní hlediska tohoto návrhu — nehledí-li se k nejprvnější, t. zv. guberniální variantě, již Palacký sám opustil — byla taková: 1. Celek státní rozdělen má býti na skupiny národnostně ohraničené, bez ohledu na existující zemské svazky. Nejprve stál Palacký na stanovisku rozdvojeného mocnářství i navrhuje pro státní celek, na země před Litavou omezený, pět národnostních skupin. Později pod vlivem říjnových událostí vídeňských a revolučního hnutí v Uhrách staví se Palacký na stanovisko sjednoceného mocnářství, navrhuje pro toto osm národnostních skupin. 2. Veřejné úkoly ve státě mají býti roztříděny mezi orgány státního celku a orgány národnostních skupin. Při tomto roztřídění státních úkolů čili při rozdělení pravomocí mezi státní celek a skupiny měřil sice Palacký skupinám štědře; nicméně snažil se uskutečniti svoji myšlenku, na níž lpěl celým svým přesvědčením, aby mocné Rakousko bylo záštitou rovnoprávných národů, i neváhá proto přiznati státnímu celku rozsáhlé obory pravomocí, na př. také úpravu zemských ústav, základních práv občanských, základů samosprávné organisace, ba i právní zákonodárství, nejdůležitější to obor v tehdejším právním státu. 3. K provádění státních úkolů byly určeny dvojí zákonodárné a správní orgány, orgány státního celku a orgány skupin. Státní celek má míti svůj ústřední, ze sněmovních delegátů složený parlament a svoji, parlamentu zodpovědnou vládu s vlastním správ-

ním aparátem od ministerstev až do spodních instancí sahajícím. Každá skupina zase má pro záležitosti v pravomoc skupinovou přikázané míti svůj sněm a vlastní, na říšské nezávislou, sněmu odpovědnou vládu s příslušným skupinovým správním aparátem. 4. Tato státní konstrukce uskutečněna měla býti dle Palackého konstitučním, parlamentárním způsobem, tedy v zákonodárném sboru říšském za součinnosti zástupců všech národů rakouských.

Vůdčí idea tohoto ústavního plánu Palackého je naskrze průhledná. Každý národ v uzavřených hranicích své národnostní oblasti má míti nezkrácenou volnost, aby si své záležitosti a potřeby obstarával svým vlastním sněmem a správním aparátem; záležitosti všem národům rakouským společné měly býti obstarávány v pospolitosti společného parlamentu a společné vlády. Zdálo by se, že v době, kdy myšlenka národnostní byla v Rakousku mocnou pákou politických snah, ústavní projekt, rozhraničující přesně zájmové sféry mezi jednotlivými národnostmi a vkládající každé z nich péči o rozvoj do vlastních rukou, měl býti zástupci všech národů vítán s otevřenou náručí. Ve skutečnosti byla však národnostní rozluka v Kroměříži odmítnuta, zvítězil zemský patriotism, ježto — jak pravil tehdy Springer — v Rakousku jednotlivé země jsou na svou samostatnost žárlivější než v Německu jednotlivé tamní kmeny.

*

Na říšskou radu r. 1861 šli čeští poslanci s novým ústavním programem. Nezměnili jména, zvali svůj program nadále federalistickým, ale obsah byl jiný. Byla-li základem Palackého federalismu idea národnostní, položena novému federalismu za základ idea konstituční obnovy dřívějších teritoriálních skupin státních. Idea tato byla vnesena do české politiky z Uher, kdežto předchozí federalism Palackého vyklíčil z české půdy, ze slovanského sjezdu v Praze.

Až do XVI. století byla Evropa sídlem malých teritoriálních států. I státy na pohled velké (Španělsko, Německo, Francie, Rakousko) byly ve skutečnosti jen souhrnem samostatných, slabými páskami spojených státních skupin. Od XVII. století počíná se obrat, který lze označiti jako přechod ze středověkých feudálních, stavovsky a vrchnostensky organisovaných, malých teritoriálních států ve velké, politicky a hospodářsky jednotně organisované, vnitřně soustředěné státní útvary, které provádějí obsáhlé, pro tu dobu opravdu velké reformy, aby povznesením vrstev městských a venkovských vzrostl blahobyt obyvatelstva a tím i síla států. Tato státní koncentrace začala v Anglii (Cromwell), Francii (Ludvík

XIV.) a šířila se do Ruska (Petr Velký), do Pruska (Bedřich II.). Zdařila se na pevnině vnitřní přeměnou státního ústrojí; potlačením starého, ze středověku pocházejícího stavovství bylo odňato stavům vlivné jich dřívější účastenství ve státní moci, osvícený absolutism vzal výkon této moci do vlastních rukou. Do Rakouska vnikla státní koncentrace za Marie Terezie a Josefa II. i zvítězila potlačením stavovských ústav, ale jen před Litavou, nikoli však v uherské polovici, kde tamější političtí činitelé dovedli svých na širších základech vybudovaných polostavovských ústav proti absolutistickým pokusům ubrániti a r. 1848 z vlastního počinu v representativní ústavu přeměniti. Potlačený uherský odboj r. 1849 vedl k pokusu vídeňské vlády, aby státní soustředěnost, jež před Litavou se zdařila, rozšířena byla i na uherskou polovici. Obtíže, na něž pokusy ty v Uhrách narazily, ukázaly nutnost nové úpravy ústavních poměrů v mocnářství. Porady v rozšířené říšské radě (1859 a 1860) byly potom základem nové ústavní listiny, pro celé mocnářství vydané, říjnového diplomu z r. 1860.

Tyto události přivodily zásadový obrat v české ústavní politice. V rozšířené říšské radě zvítězila maďarská teorie, že základem nově vybudovaného mocnářství mají býti t. zv. historicko-politické individuality. Za takové pokládali Maďaři země koruny svatoštěpánské jako celek, před Litavou však jen každou jednotlivou, druhdy stavovsky samostatnou zemi. V Čechách vykládali jsme si tyto individuality státoprávně, pojímajíce dřívější teritoriální stát koruny české jako jednotný celek, kladouce vedle něho ještě jako zvláštní historicko-politické individuality skupinu haličskou, ostatní země před Litavou, skupinu uherskou, trojjediné království. V témže smyslu vykládali jsme si pak říjnový diplom optimisticky důvěřivě tak, jako kdyby i před Litavou ústavní poměry měly se vrátiti k dřívějším historickým skupinám, ač zněním zákonné části diplomu takový výklad odůvodněn nebyl. Z těchto předpokladů byl konstruován nový český ústavní program federalistický, jehož nejúplnějším představitelem jest ústavní návrh, který na základě porad s polskými a jihoslovanskými politickými předáky vypracoval Rieger r. 1866. Srovnáme-li tento ústavní návrh, který dlužno označiti jako historicko-politický federalism, s národnostním federalismem Palackého, bude výsledek takový: 1. Národnostní skupiny byly odsunuty, nahrazeny dřívějšími teritoriálními státními skupinami, čili dle maďarské terminologie historicko-politickými, dle české terminologie státoprávními individualitami, mezi nimiž země

koruny české (Čechy, Morava, Slezsko) byly jedinou a jednotnou individualitou. 2. Na roztřídění pravomocí mezi státní celek a skupinové svazky v novém českém programu měl říjnový diplom rozhodující vliv. Diplom ten zřizoval pro celé mocnářství jednotný parlamentární sbor, říšskou radu, svěřuje jí účastenství v záležitostech vojenství, financí a obchodu v nejširším slova smyslu; všechny ostatní záležitosti byly přikázány sněmům, před Litavou k tomu ještě jistá, v diplomu nijak neohraničená, tudíž jakékoliv příští ohraničení připouštějící část záležitostí užší říšské radě. Nový federalism český vypravil pravomoc říšského parlamentu úplně ve smyslu diplomu, přikazuje ostatní pravomoci skupinám. Historicko-politické skupiny byly dle toho nadány mnohem rozsáhlejšími pravomocemi než národnostní skupiny Palackého. 3. Z Palackého návrhu převzata kostra zákonodárného a správního ústrojí státního celku i skupin. Odchylky některé prýštily odtud, že uvnitř skupin měly zachovány býti zemím sněmy pro »striktně zemské záležitosti« a že ústřední parlament svým vnitřním zařízením přibližovati se měl delegacím tehdy v Uhrách již proponovaným. 4. Rovněž tak bylo setrváno na parlamentárním uskutečnění navrhovaného programu.

*

Dualism a prosincovka z r. 1867 měly v zápětí nový a to nejzásadovější obrat v české ústavní politice. Úspěch maďarský byl české politice popudem, aby zařídila svůj program i svůj postup zcela dle vzoru uherského, nevšímajíc si ani různosti v seskupení politických sil ani různosti dřívějšího ústavního vývoje před i za Litavou. Dosavadní programy byly opuštěny, politice položena za základ nová, ryze historická a v jistém směru z jednání stavovského českého sněmu z let 1845—1847 čerpající idea státoprávní, vyjadřující myšlenku, že ústavní poměr zemí koruny české v rámci mocnářství má býti uspořádán ve smyslu formálních i věcných zásad těch starších ústavních listin, které nebyly výslovně změněny neb zrušeny způsobem v listinách těch předepsaným. Výrazem této základní myšlenky byla státoprávní deklarace z r. 1868, která byla spisem historickým, čerpajícím ve svých dedukcích a argumentacích nejen z uherských vzorů, nýbrž též z předbřeznových státoprávních programů bývalých českých stavů, zvláště ze stavovských desiderií z r. 1790 a ze stavovských postulátů protestního českého sněmu z r. 1847. Deklarace vrcholila v určitých ústavních dogmatech, jež lze zhustiti v tyto dvě věty: a) Zemím koruny české byla zachována právně dějinným vývojem uvnitř svazku mocnářství zvláštní státní

bytnost. b) Změny v ústavních poměrech těchto zemí mohou nastati jen obapolnou úmluvou (paktem) mezi panovníkem a politickým národem českým; tímto jednotným »politickým národem« byli míněni Češi i Němci v těchto zemích dohromady.

Srovnáme-li zase tento deklarační státoprávní program s předcházejícími federalistickými programy, dospějeme k těmto závěrkům: Zásadní je odvrat od moderního ústavního parlamentarismu k historické, z bývalého stavovského zřízení převzaté a pro toto zřízení nejpříznačnější formě paktu mezi panovníkem a tím činitelem, který právě třímá veřejnou moc ve svých rukách; federalism vyhledává dle konstitučních zásad pramen ústavy v parlamentu z volených zástupců obyvatelstva složeném, státní právo neguje oprávněnost parlamentu k tomu. Nutným důsledkem toho bylo, že deklarační státoprávní politika musila se parlamentu vzdalovati; neboť deklarační dogma o paktu nelze nijak srovnati s činným účastenstvím v parlamentu. S národnostním federalismem Palackého co do pojetí územních svazků nemá státní právo nejen nic společného, nýbrž jest přímo jeho protikladem; národnostní federalism ohraničuje územní skupiny uvnitř mocnářství bez ohledu na historický vývoj, neštítě se rozkrajovati, kde toho třeba, i staré, věkem posvěcené zemské svazky, kdežto státní právo sklání se s posvátnou úctou před svazky historicky vzniklými a utuženými. S historicko-politickým federalismem víže státní právo jedna společná myšlenka: územním základem státního celku mají býti historicko-politické čili státoprávní individuality, mezi nimi tedy individualita zemí koruny české. Jinak buduje historicko-politický federalism novou, zevně i uvnitř moderní budovu státní, připouštěje společné zákonodárné i správní ústrojí státní, kdežto deklarační státní právo mohlo znamenati jen trialism mocnářství. K nějakému podrobnějšímu nárysu státní budovy mocnářství podle státního práva však česká politika nikdy nedospěla. Proto také české státoprávní programy až do nejposlednějších dob obsahují sice povšechné, teoretické uznání státního práva, nenaznačují však ničeho o tom, jak by mělo neb mohlo prakticky ve skutek býti uvedeno.

*

Politický spád vedl od státního práva k fundamentálním článkům z r. 1871. Zase nová, odchylná formulace českého ústavního programu. Zvítězila táž idea, která byla zvítězila již r. 1848/9 na sněmu v Kroměříži, idea zemského patriotismu. Těžiště státu rakouského — fundamentálky smířily se již s dualismem — spočívati

má v jednotlivých zemích, nadaných rozsáhlou zákonodárnou a správní samostatností; takový byl obsah nového programu, takový byl také základní politický názor autora fundamentálek, hraběte Clama Martinice, který vycházel z bývalé stavovské samostatnosti jednotlivých zemí a hájil tohoto stanoviska již na rozšířené říšské radě 1859/60.

Z deklaračního historicismu zbyl ve fundamentálkách jen zevní obal: z českého a moravského sněmu vyšel popud k fundamentální akci, a korunovační sněm měl ji slavnostně se vší zevní nádherou zakončiti. Ale věcným svým obsahem opustily fundamentální články úplně deklarační dogmata: a) Nikoliv obapolnou úmluvou mezi panovníkem a politickým národem měly ústavní poměry koruny české býti uspořádány, nýbrž parlamentárním způsobem za účasti zástupců ostatních zemí, t. j. usnesením říšské rady, kde padnouti mělo vlastní rozhodnutí změnou říšských ústavních zákonů. Neboť z českého a moravského sněmu měly fundamentální články přeneseny býti do říšské rady, aby v této shodným usnesením obou sněmoven byly uzákoněny a teprve potom všem sněmům — ne snad jen sněmům zemí českých — k závěrečným usnesením předloženy. b) Země koruny české neměly míti ve státě jiného postavení než ostatní země, všechny jednotlivé země, každá o sobě, byly uznány v zákonodárství a ve správě ústavně za rovnocenné; vždyť na říšské radě měly usneseny býti fundamentální články nejen pro české, nýbrž i pro ostatní země, jak na potřebu toho sami čeští vůdcové vládu upozornili. Věcným svým obsahem znamenají fundamentální články nový typ českého ústavního programu, program federalismu zemského. Vzdalyť se systému územních skupin, jak národnostních, tak historicko-politických, jako nedosažitelných, i přistoupily na historické svazky zemské. Tklivým, jadrně výmluvným svým způsobem zval Rieger, odůvodňuje fundamentální články na českém sněmu, ostatní země k vytvoření skupin. Marně však. Stal se sice pokus zachrániti aspoň skupinu zemí koruny české; země tyto měly býti sjednoceny v oboru správy skrze úřad českého dvorského kancléře, i měla v novém zemském zřízení dána býti možnost dalšího sjednocení zákonodárného a správního, neb aspoň sjednocení určitých institucí neb výkonů v zemích koruny české. Ale tato snaha nenašla ohlasu ani na Moravě, kde, usnášejíce se o přístupu k fundamentálkám, zdůraznili historicky založenou, zákonodárnou i správní samostatnost markrabství. Ostatní konstrukce fundamentálek, zvláště zákonodárná a správní konstrukce státu i roztřídění pravomocí mezi stát a země

převzaty zásadně z projektů národnostního a historicko-politického federalismu. V tom právě spočívala slabina fundamentálek. Neboť federalistická budova státní vybudována byla na několika málo poměrně stejně nosných, nechť národnostních či historicko-politických skupinových pilířích; byly-li silné tyto pilíře nahrazeny ve fundamentálkách sedmnácti, mezi nimi některými velmi slabými, ale stejně s ostatními zatíženými zemskými pilíři, stala se celá budova vratkou. Autoři fundamentálek dobře to cítili, hledajíce pomoc proti tomu ve finančních podporách pro slabé země.

Fundamentálky byly ústavním českým programem, který dospěl blíže k svému uskutečnění než ostatní programy. Bylo o nich dlouze a pečlivě vyjednáváno mezi vládou a českými vůdci. Vláda Hohenwartova nestotožňovala se s tím obsahem fundamentálek, který byl na českém a moravském sněmu přijat. Naopak činila loyálně dlouhou řadu výhrad a to i výhrad zásadního rázu. Známe z pamětí Schäffleových a Zeithammerových do všech podrobností tyto výhrady. Známe také náladu, jaká panovala tehdy v poslanecké sněmovně říšské rady v otázkách ústavních; projevila se v té době, když tam právě v době vyvrcholených českých státoprávních zápasů a potom ještě půl roku po pádu fundamentálek byly projednávány polské ústavní požadavky, vyjadřované t. zv. haličskou sněmovní resolucí. Jsme proto s to, abychom s velkou pravděpodobností pronesli úsudek o tom, s jakým úspěchem by se jednání o fundamentálkách na říšské radě bylo bývalo setkalo, kdyby čeští poslanci byli zvolili tehdy týž postup jako haličtí Poláci, kdyby totiž svůj fundamentální projekt byli formulovali jako návrh na změnu prosincové ústavy z r. 1867, vstoupili s tímto návrhem na říšskou radu a podali ho tam prostě bez všech těch formalit, kterými ho k zvýšení jeho zevního lesku obetkali. Nebyli by dosáhli přetvoření rakouského státu ve federaci zemí; ale byli by dosáhli rozšířené pravomoci sněmů v oboru zákonodárství a zvýšené samostatnosti zemské v oboru správy. I to bylo by bývalo úspěchem cenným. Lpění na formě poškodilo věc samu, přivodilo zmar celé fundamentální akce.

*

Fundamentální články byly koncem éry velkých ústavních programů českých. V Emmersdorfu (1878) smlouval sice Rieger s Fischhofem a Etiennem o nových cestách pro českou politiku, ale výsledku dosaženo nebylo. Od těch dob nové programy nebyly již formulovány. Česká politika nedostala se k tomu. Národ dlouhou politickou pasivitou vyhladovělý a obratem světového hospodářství tísněný žádal

ochrany a pomoci od svých zástupců, když tito r. 1879 zahájili činnou politiku. Inteligence toužila po vybudování školství, vědeckých ústavů, rovného práva jazykového, po ochraně menšin. Rolnictvo vyžadovalo ochrany před přívalem zámořského obilí a dobytka, pomoci proti dluhovým břemenům, podpory v obdělávání zemědělské půdy, meliorací, hospodářských strojů, družstev. Živnostnictvo volalo po tuhé organisaci živnostenské, chránící ho proti velké výrobě, nekalé soutěži, zabezpečující mu stálý odbyt, zamezující vnikání nepovolaných živlů do jeho řad. Průmysl žádal vhodnou berní politiku nedusící jeho vzrůstu, opatření otvírající jeho výrobkům vývoz do ciziny, zabezpečující ho před náhlým stoupáním nákladů výrobních. Obchod potřeboval zdokonalené, co možná postátněné dopravy, úvěru, volnosti ku své činnosti. Dělnictvo vystupovalo se svými sociálními požadavky, toužilo po ochraně své práce, po politických právech, po volnosti koaliční, po dělnickém pojišťování, po zdravotních a j. opatřeních v dílnách. Úřednictvo státní i soukromé po lepším zabezpečení svých životních poměrů. V přívalu starostí, jež takto na českou politiku doléhaly, v přívalu práce, jež rostla české politice takřka pod rukama, zrálo poznání, že hodnota společenského svazku státního není určena ani tak ústavním jeho zařízením, jako mnohem spíše způsobem činnosti, jakou stát výkonnými svými orgány může vyvíjeti, že těžiště státu spočívá více ve správě než v ústavě, že před naléhavými potřebami lidovými ustupuje do pozadí »hledání nejlepší ústavy«, od níž v dobách liberalistických očekávána pravá spása, že český národ se svými, rychlým vzestupem ve všech odvětvích národního života rozšířenými potřebami nemůže čekati, až by podařilo se mu prosaditi ústavní změny dle přání. Poznání toto stupňováno demokratisací parlamentárního zřízení státního. Českým politikům bylo jasno, že všeobecné volební právo bude posilou národnostních českých tužeb, ale seslabením jeho velkých ústavních snah; neboť stavovství tíhne k partikularismu, demokracie k centralisaci. Konečně postupující politický rozklad ve strany v Čechách znemožňoval jakoukoli myšlenkovou sjednocenost, která je nezbytnou podmínkou, má-li býti vytyčen jednotný program.

Zevně hlásala sice česká politika v této periodě své aktivity věrnost k dřívějším ústavním programům: na říšské radě bylo podáváno a obnovováno státoprávní ohražení, na českém sněmu opětně přednášeny státoprávní návrhy a adresy, v programech stran, na voličských i jiných schůzích, v tisku utvrzována víra někdy v státní

právo, někdy ve federalism, někdy v obojí jedním dechem. Ale praktická politika, totiž ta, která se nejen hlásala, nýbrž také v příslušných parlamentárních sborech skutečně provozovala, pohybovala se zase v nových kolejích, v kolejích autonomismu, který vycházeje z daných ústavních poměrů, klade si za cíl rozšířiti působnost sněmů oproti říšské radě a působnost samosprávných orgánů zemských, okresních a obecních, pak působnost orgánů zájmové samosprávy oproti orgánům státní správy. Autonomism tento nebyl programový, t. j. ne takový, který by si přesně a jednotlivě vytkl, jaké zákonodárné obory mají z říšské rady býti přeneseny do sněmů, a jaké veřejné správní úkoly mají býti odevzdány z rukou státní správy do rukou místní a zájmové samosprávy, nýbrž byl to autonomism oportuní, t. j. takový, který kořistil z nahodilých příležitostí, vyskytly-li se jaké, aby svým snahám zjednal průchod. Na tomto poli získány opravdu cenné úspěchy.

Mezi politikou hlásající věrnost starým programům a politikou skutečně provozovanou byly rozpory, jež trpce pociťovali prozíravější politikové, zvyklí spatřovati v politice vážnou práci ve prospěch národa, nikoli však agitační snahu připoutati voličské masy pod prapor určité strany. Nejbřitší kritická slova, kterými byl bičován tento rozpor mezi hlásanou a skutečnou českou politikou, našel zesnulý Bráf ve svých Listech politického kacíře. Na přechodu z předešlého do nynějšího století s neobyčejnou vážností hledáno v myslících českých hlavách východisko z tohoto rozporu. Mezi pokusy dopracovati se v tomto směru k samostatným, moderním poměrům přizpůsobeným názorům řaditi sluší: program sloučené strany mladočeské s realistickou (1890); Kaizlovu myšlenku etapové politiky (1895); Schwarzenbergův nástin zásad pro státoprávní akci (1896); Bráfovy proposice (1902); Aloise Hajna projev ku programu pokrokové strany československé (1905); viz také spisek Česká strana pokroková a její ustavující valný sjezd dne 21. ledna 1906 v Pardubicích; Fořtův decentralisační návrh na říšské radě (1903) i návrhy v brožuře »Ven z přítmí« (1905); revisi programu české strany pokrokové, schválenou třetím valným sjezdem strany r. 1912 (vyšlo téhož roku v knize: Program české strany pokrokové).

(Dokončení.)

Kulturní a hospodářský význam novověkých kolonií evropských.

Napsal prof. J. Koloušek.

(Pokračování.)

Ale Velká Britanie využitkovala všech evropských válek k rozšíření své koloniální moci otřesené vzpourou osad novoanglických. Jako již v druhé polovici 17. století zmocnila se osad nizozemských a švédských v severní Americe (Nového Yorku, New Jersey, Delaware a j.), jako v sedmileté válce osadila francouzskou Kanadu a později Východní Indii, tak za válek s francouzskou republikou a s Napoleonem I. zmocnila se jižní Afriky (nizozemských osad), Ceylonu a jiných kolonií evropských. Ale zároveň Britové horlivě zalidňovali nové slibné krajiny dosud evropskou výbojností ani civilisací nedotčené. Tak ke konci století 18. a počátkem 19. začali se usazovati v Australii a na Novém Zélandě, nově kolonisovali starší evropské osady v Kanadě a v Jižní Africe; všude tam hleděli Britové zdomácněti jako v dřívějších osadách novoanglických (ve Spojených Státech).

Na rozdíl od dřívější nešťastné politiky, která chtěla osadníkům vnucovati přísnou vládu mateřské země a která skončila odbojem a neodvislostí potlačovaných kolonií, britské vlády ponechávaly již novým koloniím úplnou samosprávu, ano i skoro naprostou státní samostatnost. Ano i evropským cizojazyčným osadám, které násilím byly podmaněny, jako nizozemským republikám (burským), byla za krátkou dobu po jich podmanění přiznána podobná volnost jako čistě anglickým koloniím. Politika tato se znamenitě osvědčila, osady ty skoro úplně samostatné nejeví nižádné touhy odtrhnouti se snad od mateřské země, naopak zúčastňují se z dobrovolného rozhodnutí také jejích válek, ano i výbojů, jak o tom svědčí také průběh nynější světové války nebo nedávné války proti burským republikám (1899—1901).

Takovým způsobem si brzy Angličané nahradili těžké koloniální ztráty v severní Americe. Jak rychlé byly pokroky jejich osazování v Austrálii, pozná se z toho, že prvních stálých osadníků evropských tam bylo v r. 1788 pouze 859, a do r. 1789 se ještě zmenšil jich počet na 645, ale roku 1790 jich už bylo přes 2000. Na to přibývalo počtu kolonistů anglických v Austrálii takto:

roku 1800:	5 tisíc		roku 1860:	1146 tisíc	
» 1810:	12	»	» 1870:	1648	»
» 1820:	34	»	» 1880:	2232	»
» 1830:	70	»	» 1890:	3151	»
» 1840:	190	»	» 1900:	3765	»
» 1850:	405	»	» 1910:	4425	»

Tyto počty obsahují pouze obyvatelstvo evropské (anglosaské skoro výhradně) a nevztahují se na domorodce, jichž ostatně tam bylo velmi málo a kteří jistě v krátké době vyhynou.

Podobně i Nový Zéland, který byl teprve v roku 1840 poprvé kolonisován, náramně rychle rozmnožuje své evropské obyvatelstvo, jehož bylo (bez domorodců):

roku	1881	1891	1901	1911
tisíc	490	627	773	1008

a v Kanadě se napočítalo obyvatel evropského původu:

roku	1881	1891	1901	1911
tisíc	4325	4833	5372	7205

a Unie jihoafrická měla roku 1911 na 1·225 mil. km² 5·973 mil. obyvatel, z kterých ovšem jen 1·28 mil. bylo evropského původu (Angličanů a Nizozemců).

Ve všech těchto britických koloniích se samostatným státním zřízením žilo na ploše 19 mil. km² v r. 1911 14 mil. lidí evropských, velikou většinou anglicky mluvících (vedle francouzštiny a holandštiny původních kolonistů), kteří se cítí plnoprávnými Brity a jsou aspoň tak horlivými britskými občany jako Angličané v Evropě usedlí. K tomu jsou to teprve slibné počátky budoucího velikolepého rozvoje, který zajisté se nezastaví; ani pravděpodobně se již tyto osady neodcizí své mateřské zemi a odolaly by asi všem pokusům ohrožujícím jejich samostatnost.

Je tedy výsledek veškeré anglosaské kolonisace, které arci jdou v čele Spojené Státy v severní Americe, naprosto jiný, nežli byly osudy kolonisace španělské. Obojí ony osady (až na výjimky, které nejsou zásluhou Španělska) vydařily se zcela odchylně jak na prospěch zemí osazených, tak i zemí mateřských. Plémě anglosaské právě svou zdařilou kolonisační politikou nabylo nesporného světo-

vládného postavení, kterému se až dosud nedovedla vyrovnati žádná jiná světovláda. Obě anglosaské državy Spojeného království (United Kingdom, t. j. Velká Britanie s Irskem) a Spojených Států vládnou ohromným územím skoro 44 mil. km² (t. j. skoro třetinou obydlitelného povrchu zemského) a téměř 560 mil. obyvateli (t. j. asi 35% lidstva) i nesmírným bohatstvím, větším nežli v kterékoli jiné zemi. Proti tomu Španělsku nezbylo téměř nic z jeho osadní državy, a jeho bývalé kolonie jenom potud udržely si evropskou kulturu a jsou schopny samostatného civilisačního vývoje, pokud později byly vyhledávány od vystěhovalců také z ostatní celé Evropy. [Jsou to vzpomenuté již republiky Chile, Argentina a Uruguay s plochou 3·9 mil. km² velmi řídce olidněnou sotva 12 mil. lidí.]

Zmínky zasluhují ovšem také původně portugalská osada Spojené Státy Brasilie, které na ploše 8½ mil. km² mají 25 mil. obyvatel, z nichž asi 40% jsou bílého plemene (ostatní jsou míšenci, černoši a málo civilisovaní Indiáni). Také rozvoj této kolonie nastal teprve, když se odloučila od své mateřské země počátkem 19. století (vlastně když se tam na čas odstěhoval královský dvůr portugalský, jehož následníci se prohlásili za samostatné brasilské císaře).

V.

Skutečné osady evropské, t. j. země mimo Evropu ovládané řišemi evropskými, k nimž počítáme i země patřící Spojeným Státům americkým mimo americkou pevninu (t. j. ostrovy Filipiny, Havaii a Puertorico), lze sestaviti dle počtu obyvatel v toto pořadí:

Britské osadní panství[1]	asi 34 mil. km^2	s 394 mil. lidí
Francouzské osadní panství	» 10½ » »	56 » »
Nizozemské (obojí) Indie	» 2 1/20 » »	39 » »
Ruské panství v Asii	» 17 » »	33 » »
Belgické Kongo	» 2·4 » »	15 » »
Německá ochranná území	» 2·9 » »	12 » »
Spojených Států kolonie	» 0·3 » »	10 » »
Portugalské »	» 2·1 » »	9 » »
Italské »	» 1·6 » »	1½ » »
Španělské » (v Africe)	» 0·6 » »	½ » »
(pouze nepatrné jsou osady dánské v Záp. Indii)		
celkem všech osad	asi 73½ mil. km^2	s 570 mil. lidí

[1] K mimoevropskému panství britskému počítán tu jest i Egypt a Sudan egyptský, jelikož tyto země jsou už asi přes 30 let ovládány Anglií,

Lví podíl z tohoto osadního držení patří Sjednocenému království ani ne tolik dle plochy (z té jen 46%) jako dle počtu obyvatel. [Na anglické osady připadá ze všeho počtu osadního obyvatelstva 69%, na francouzské skoro 10%, na nizozemské sotva 7%, na ruské 5¾% a na všechny ostatní necelých 8½%.] Přihlížíme-li k počtu evropského obyvatelstva, vynikají jím pouze dvojí kolonie: britské, v nichž žije přes 15 mil. nesmíšených Evropanů, a ruské asi s 12 mil. Rusů (v Asii). V ostatních osadách už jsou sotva 2 mil. nesmíšených Evropanů, z čehož přes 1 mil. připadá na kolonie francouzské (hlavně v severní Africe), asi 700.000 na Portoriko (Spoj. Státům), kdežto všechny jiné evropské kolonie mají už jen mizivé zlomky evropských osadníků (sotva 150.000 je v nizozemských, německých, portugalských, španělských a belgických osadách).

Kromě těchto posud zabraných částí zeměkoule nezbývá již pro Evropany téměř nic, co by se hodilo pro významnější osazení evropského obyvatelstva, jak lze snadno poznati třebas i ze zběžného přehledu o mapě světové:

Australie má již téměř výlučně anglicky mluvící obyvatelstvo s dokonalou státní neodvislostí (se svými city, vojskem atd. jak v »Commonwealth of Australia« tak i na Novém Zélandě). Tyto britské osady uznávají sice anglickou svrchovanost, ale jen z dobré vůle a k poslušnosti je mutit nenapadlo by žádnou britskou vládu. Že by se jich mohla zmocniti kterákoli cizí moc evropská, o tom při jejich vzdálenosti od Evropy a při jich pevné vůli hájiti své samostatnosti proti komukoli nelze ani vážně mysliti. Jediné nebezpečí nebo ohrožení mohlo by vyvstati z Japonska nebo z Číny, tedy z Asie od žlutého plemene, a každá výbojná velmoc evropská jistě by tam zároveň musila býti připravena na utkání s Japonskem.

Podobně ani Amerika není přístupna další kolonisaci evropské, ani tam, kde dosud evropského plemene skoro není nebo je ho velmi poskrovnu (na př. ve Venezuele, na Haiti a j.). Nauka Monroeova o nedotknutelnosti amerických republik (indiánsko-románských nebo míšeneckých) proti výbojným zámyslům evropským nejen se stala každému americkému občanu nepochybným evangeliem, nýbrž je už také nesporně uznávána ode všech evropských

---

ačkoli státoprávně k ní dosud nepříslušely. — Za osady nebyly ovšem čítány země vyhrazené jen vlivu evropských říší jako Persie a některé jiné země vnitřní Asie (Mandžursko, Mongolsko, Tibet a j.).

států. Jenom samostatné britské kolonie severní Ameriky (Dominion of Canada a New Foundland), pak některé ostrovy Západní Indie (Jamaica, Malé Antily, Bahamy), britský Honduras a nezdravá a málo obydlená Guayana (britská, nizozemská a francouzská) zůstaly evropskými osadami. Spojené Státy žárlivě střehou neodvislost amerických republik a jednotlivé nesmělé pokusy evropských mocí vměšovati se do vnitřních záležitostí amerických jako Napoleonem III. zřízené císařství v Mexiku nebo zakročení ve prospěch evropských věřitelů ve Venezuele a na Haiti ztroskotaly žalostně.

Pro evropské moci zbývaly by tedy pouze Afrika s Asií ke kolonisaci kromě dosti nepatrné plochy roztroušených ostrovů v Tichém okeánu (v Polynesii), které ještě nejsou obydleny Evropany. Ale všechna vhodná mírná pásma těchto dvou dílů světa jsou již také v pevných rukách a pro tropické a suché subtropické krajiny je plémě evropské skoro neschopné k osazování.

Severní Asie patří již zcela nepopíratelně Rusům, kteří ji zalidňují už od 16. století svými nejzdatnějšími lidmi. Sibiř, která je o celou čtvrtinu rozlehlejší nežli veškera Evropa, jest ruštější nežli Rus evropská. Stepi a vysočiny střední Asie jsou pak obydleny mongolským plemenem velmi houževnatým, i pokud je tam nějaké území k osazení pro Evropany vhodné, mohlo by jistě býti zabráno jedině od sousedních Rusů. Pro jiné Evropany jsou končiny ty nelákavé, nepřístupné a jistě nevhodné k hromadnému osazování. Proti tomu Rusové vysílají ročně až na statisíce svých vystěhovalců do Asie.[1] Tam je budoucí veliká Rus asijská, k níž slibné základy položeny jsou již v Sibiři, ano i v ruském Kavkazu a Turkestanu, třebas k úplnému asimilování těchto dvou zemí budou potřebny ještě několikery lidské věky.

Východní Asie patří buď Číňanům nebo Japoncům, kteří sami by nejraději kolonisovali jiné cizí země; nebo se tamější krajiny ke kolonisaci evropské zhola nehodí. Jediné asijské Turecko bylo za starých dob makedonských a římských evropským obyvatelstvem (řeckým) úspěšně osazováno. Ale v nejnovější době Turecko asijské projevilo až nápadnou houževnatost na obhájení své samostatnosti, že lze těžko asi na jeho kolonisování pomýšleti. [Ostatně o tom již se rozhoduje zbraněmi v nynějším ohromném válečném zápolení světovém.]

[1] Do Sibiře a ostatní ruské střední Asie se vystěhovalo z Ruska od 1906—1910 za pět let 2·610 mil. lidí.

Afrika na svém mírném jihu jako Asie na severu je už také v pevných rukách a panství britské Unie jihoafrické (Union of South Africa), téměř neodvislé země osadníků britských a nizozemských, jest tam již úplně zabezpečeno. Arci na rozdíl od Kanady, Australie a Sibiře jsou v Unii jihoafrické dosud více než tři čtvrtiny obyvatelstva poddaní domorodci; ale ti jistě proti přistěhovaleckým proudům a asimilační schopnosti britských a nizozemských (burských) osadníků podlehnou a utonou. — Úspěšně se v jižní Africe až do nynější války rozvíjela také německá jihozápadní Afrika, která je však jen velmi řídounce osazena; — na ohromném prostranství 835.000 km² (tedy o čtvrtinu větším nežli celá naše monarchie) žily tam r. 1913 pouze 84 tisíce lidí, z nichž asi šestina (1/6) byla Evropanů. [Na poměrně veliké prostoře 100 km² bydlelo jen 10 lidí a ani ne 2 běloši.][1]

Sever Afriky, subtropický, příliš horký a po většině pustý i málo vhodný k evropskému stěhování, jest kromě toho úplně již ovládnut od Francouzů (Maroko, Alžír a Tunis), Italů (Libye a Cyrenaika), Angličanů (Egypt) a částečně i od Španělů (v Maroku). Jakkoli je blízko Evropy a namnoze již dlouho v evropském držení (francouzském a anglickém), přece výsledky evropského zalidnění jsou tam poměrně skrovné. Na severu africkém je pouze něco přes 1 milion Evropanů (kromě vojska), a sice přes ¾ mil. v Alžíru, 176 tisíc v Tunisu a sotva 150 tisíc v Egyptě. [V Tunisu jsou to kromě toho většinou Italiáni a v Egyptě Řekové a Italiáni, a nikoli tedy vládnoucí Francouzi neb Angličané.]

Ohromné to prostranství mezi Saharou a mořem Středozemním mělo za starověku dosti husté obyvatelstvo latinské (i řecké v Egyptě a Cyrenaice), nyní však jsou pozoruhodnější zlomky

[1] Evropanů bylo v jihozáp. něm. Africe r. 1913 pouze 14.830, z nichž 12.292 byli Němci. O zámožnosti tamních osadníků svědčí úžasná hojnost dobytka R 1913 napočetlo se tam 206 tisíc kusů hovězího dobytka, 555 tisíc ovcí, 517 tisíc koz, 50 tisíc soumarů (víc jak z polovice koní, ostatní osli, muli a mezci), 8 tisíc vepřového dobytka, 1½ tisíce pštrosů a přes 700 velbloudů. Připadalo by na jednoho bílého obyvatele (domorodci měli jen skrovný dobytek) víc než 37 ovcí, 35 koz, téměř 14 kusů hovězího dobytka a dva soumaři (kromě toho na 100 bělochů: 54 prasata, 10 pštrosů a 5 velbloudů). Počtu dobytka tam nápadně rychle přibývalo od r. 1907. Za šest let (od 1907 do 1913) se hovězí dobytek zečtyrnásobil, počet ovcí vzrostl pět a půlnásob, počet koz byl víc než pateronásobný, také koní bylo pětkrát více atd. Kromě farmaření, chovu dobytka a pštrosů věnují se evropští přistěhovalci také sbírání diamantů, jichž se nachází dosti hojně na tamních démantových polích.

evropského obyvatelstva pouze v Alžíru (sotva $^1/_7$ obyvatelstva), v Tunisu (9%), kdežto v Egyptě je zlomek evropského obyvatelstva pranepatrný (něco přes tisícinu).

Tripolis a Maroko jsou teprve nedávno v moci evropské, ale mohly by pro blízké sousedství se zeměmi kolonisujícími i pro jejich veliké vystěhovalecké přebytky (z Italie se stěhuje ročně 300.000 až 400.000 lidí za moře, ze Španělska 150.000 až 200.000) brzy nabyti podobné důležitosti jako francouzský Alžír. [Kdyby se ohromný italský vystěhovalecký proud aspoň z části obrátil do Tripolisu, stala by se tato země brzy skoro výlučně italskou osadou, jelikož domorodého obyvatelstva je tam velmi pořídku, ani ¾ mil. na 1·1 mil. km². Arci země je po většině písčitou pouští, ale dala by se aspoň z části zúrodniti. Hůře by si zvykali evropští osadníci skoro tropickému podnebí tamějšímu. — Také Maroko by se velmi dobře hodilo k osazování španělskému, kam již na př. v r. 1911 vystěhovalo se asi 27 tisíc Španělů. — Pro italské osazování byl by také Tunis, kde již dříve Italové se četněji osazovali.]

Kterak ostatní tropické osady pro usazení evropského plemene skoro nic neznamenají, je viděti na britické i nizozemské Východní Indii, jakož i na koloniích německých, portugalských a belgických.

V britské Východní Indii, zemi vynikající nesmírným přírodním bohatstvím a jistě v jednotlivých polohách (vyšších) také dosti vhodné k bydlení pro evropské obyvatelstvo, po uplynutí celého půldruhého století anglické usilovné kolonisace nebyla napočítána ani celá třetina milionu Evropanů (320.000 Evropanů bez vojska v r. 1911). A z tohoto skrovného počtu Evropanů (všech jazyků) ještě jest mnoho lidí jen vydržovaných tam anglickou vládou dočasně ke správě ohromného, hustě zalidněného území ($4^5/_6$ mil. km² s 316 mil. obyvatelů, t. j. na 1 km² 65 lidí). Teprve na 999 domorodých lidí připadá tam jeden Evropan (a to nikoli výlučně Angličan)!

Podobně je tomu v nizozemské Východní Indii (na ostrovech Sundských). Osady ty patří Holandsku již od počátku 17. století, a vlády nizozemské jim věnovaly nejpečlivější pozornost po všechna tři století, ale Evropanů roku 1905 bylo tam napočítáno pouhých 81 tisíc, kdežto Číňanů sedmeronásobné množství (565 tisíc) a malajských domorodců přes 37 milionů. Tedy na 998 asijského obyvatelstva připadají asi 2

(slovy d v a) Evropané, z nichž značná část má na péči správu ovládaného území a zdržuje se tam k tomu cíli leč jen přechodně. [Číňanů je pozoruhodnější zlomek, 1½%.]

A není tomu ani jinak v ostatních tropických britských osadách v Africe nebo v Americe, kde evropská krev nanejvýš se významněji projevuje v míšencích (mulatech) a to jen dosti málo britské krve, častěji se jen Románi směšovali s plemenem černým nebo rudým (m e s t i z z i).

V p o r t u g a l s k é A f r i c e (a také v Asii) není skoro ani evropských osadníků kromě vládních zřízenců, vojska a obchodníků. Portugalci sami pro své osady nikterak nehorují, ano při stěhování se jim až důkladně vyhýbají. Hojné proudy vystěhovalecké z Portugalska ubírají se především do Ameriky (zejména do Brasilie), částečně i do Evropy a Australie, ale skorem nic do Asie ani do Afriky, kde mají Portugalci své osady. Tak se vystěhovalo v posledních letech z Portugalska:

	celkem,	z toho: do Evropy,	do Ameriky,	do Australie,	do Asie a Afriky
r. 1909	38.137	64	37.203	861	9
r. 1911	59.611	203	59.150	239	19
r. 1912	88.920	328	88 375	127	90
za tato tři léta	186.668	595	184.728	1.227	118

Tedy do Ameriky šlo v těchto letech asi 99% všech portugalských vystěhovalců, do Australie skoro $^2/_3$%, do Evropy téměř $^1/_3$%, kdežto do Afriky a Asie pranepatrný zlomeček.[1]

Také belgické K o n g o, které je již po 30 let kolonisováno, nemá více než sotva 6000 evropského osadnictva na 15 mil. domorodého (černého) plemene.

Velikou péči věnovalo svým osadám N ě m e c k o, aniž šetřilo při tom nákladů. Mimo vojenská a námořní vydání, potřebná k ovládání kolonií, bylo na německé osady za posledních 17 let (od 1897

[1] Jak silně dosud napomáhají Portugalci k osazování B r a s i l i e, je viděti z vystěhovaleckých výkazů posledních sedmi let před válkou světovou (1907—1913). Z Portugalska přistěhovalo se tam za tu dobu:

v r. 1907	25.681	v r. 1910	30.857
» 1908	37.628	» 1911	46.754
» 1909	27.978	» 1912	76.530
		» 1913	75.665

dohromady 321.093 čili průměrně ročně 45.870. Zvláště v posledních letech těchto přistěhovalců portugalských do Brasilie vůčihledě přibylo (jde z nich tam přes 80%), zbytek jde do Spojených Států a něco také do Argentiny a Uruguaye.

až 1913) vydáno celkem 1494·2 mil. M, z čehož bylo kryto vlastními koloniálními důchody jen 383·7 mil. M. Říše německá musila tedy za ta leta přispěti svým osadám celkem 1110½ mil. M čili průměrný roční schodek osadní správy 65⅓ milionu M musil býti říší uhrazován.

Ale přese všechnu tuto nákladnou péči německých vlád, které neštítily se žádných finančních obětí na zvelebování svých osad, nepřirostly země ty nijak německému lidu saménu k srdci, jak je to pozorovati z počtu Němců usedlých v německých osadách. Ve všech německých t. zv. »ochranných územích« (»Schutzgebiete«) bylo na ploše téměř 3 mil. km² roku 1913 usazeno jen 24 tisíc Němců, z čehož více než polovice žila v jihozápadní Africe. Na samy tropické osady s plochou 2⅛ mil. km² připadalo z 12 mil. obyvatel tam bydlících pouze 7400 Němců (t. j. na území tak rozsáhlém jako království české asi 180 Němců).

Od r. 1894—1913 za posledních 20 let před válečnou dobou vystěhovalo se 545 tisíc Němců za oceán, z nichž skoro 89% šlo do Spojených Států, přes 2% do Brasilie, asi 7% do ostatní Ameriky (hlavně do Kanady a Argentiny) a jen něco přes 2% (ani celých 12 tisíc) do Asie, Afriky a Australie. Ovšem že ani všichni tito vystěhovalí do jiných dílů světa kromě Ameriky nešli jen do německých kolonií. Pro vystěhování a usazování německého obyvatelstva neměly tedy německé osady nijakého významu.[1]

Z dosud nezabraných zemí evropskými mocemi v Africe zbývají pouze dva neodvislé státy: Habeš, císařství, a Liberia, republika. Obě tyto země jsou k evropskému kolonisování málo lákavé, a kromě toho jich jaksi chrání ta okolnost, že se hlásí aspoň

[1] Ani velmi slibná jihozápadní Afrika německá při všech výhodách osadníkům poskytovaných, při velikém bohatství démantových polí, při značné hojnosti dobytka a výnosném chovu pštrosů nejevila nijaké přitažlivosti na německé vystěhovalce. Počet Němců v ní usedlý je jistě velmi nepatrný, asi takový, jako kdyby na ploše celého království českého bylo 765 Němců! Zvláště když považíme, že mezi osedlými tam Němci jsou čítáni také správní zřízenci a obchodníci pouze dočasně tam prodlévající. O péči vlády kolonii té věnované svědčí kromě dotčených již dokladů také ta okolnost, že tam bylo v provozu neméně než 2.104 *km* železných drah, tedy na 10.000 obyvatel domorodce v to počítaje) 250 *km* dráhy železnic, kdežto v samém Německu na 10.000 obyvatel nepřipadalo ani 10 *km* železniční délky. Také zdravotní poměry jsou tam výtečné; neboť v posledním pětiletí od 1909—1913 umíralo tam na 10.000 obyvatel jen 122 průměrně ročně, kdežto v samém Německu byl v témž pětiletí počet zemřelých na 10.000 obyvatel 171!

formálně k víře křesťanské. Liberia je pod jistou ochranou Spojených Států amerických, které tam kdysi vyslaly své černé občany k účelům civilisačním. Habeš již před lety krvavě odrazila italské pokusy o podmanění a přivtělení k italské osadě Erythreji na pobřeží Rudého moře. Je to země chudá, hornatá, obývaná bojovnými kmeny, které aspoň dle jména znají se po většině k víře křesťanské.[1]

Ve vnitřní Asii Afganistan, Persie a východní Turkestan s Tibetem nejsou sice ani vyhlédnuty ani příliš vhodné k evropskému kolonisování, ale jistě budou vykořisťovány obchodně. Není zajisté potřebí zvláštního prorockého daru, přetrvá-li nynější dohoda mezi Anglií a Ruskem tuto světovou válku, že ony země neubrání se pronikavému vlivu obou světových říší. Zrovna tak je již rozhodnuto o Mongolsku a Mandžursku mezi Ruskem a Japonskem, pokud se ovšem udrží nynější přátelské styky mezi oběma těmito říšemi.

(Pokračování.)

---

[1] Liberia má 93 400 km^2 s 1½ mil. obyvatel, z nichž asi něco přes 1% jen je civilisovaných černochů původu severoamerického. V Habeši na 1⅛ mil. km^2 bydlí sotva 8 mil. lidí.

O akademickém studiu žen.

Příspěvek k řešení ženské otázky. Napsal prof. dr. Frant. Krejčí.
(Pokračování.)

Pracným badáním bylo prý zjištěno, že všechny neurósy záležejí v tom, že příslušné osoby dovedly některé silně afektivní představy či vzpomínky a z nich vyplývající přání a touhy tak potlačiti, že v jejich myšlení nehrají žádné role, že do vědomí jejich nevstupují a tak jim samým zůstávají utajeny. Z tohoto zatlačeného a zatlačovaného nevědomého psychického podkladu pocházejí somatické a psychické symptomy neurós, které pacienty trápívají po způsobu zlého svědomí. Lékařovou úlohou jest nalézti ten utajený duševní podklad, učiniti jej vědomým; neboť tak jen možno proti němu působiti a vliv jeho odstraniti. Záleží tedy na tom, jak se k nevědomému dostati. Breuer používal k tomu hypnotické sugesce. Hypnotisovanému pacientu vsugerován stav, v němž se ponejprv symptomy objevily, a tu vynořily se mu vzpomínky, myšlenky, impulsy, které byly kdysi z vědomí vypuzeny, a když byly v afektivním vzrušení lékaři sděleny, byl symptom přemožen a nevrátil se již.

Freud vzdal se hypnosy, ježto nelze jí užíti u všech neurotiků a ježto má i jiné vady, a domnívá se, že našel cestu z přítomného stavu duševního k nevědomému komplexu představovému jinak. Předpokládá, že z něho do vědomí se dostávají části, všelijak ovšem zkomolené, v nenadálých nápadech, snech, bezděčných bezplánovitých výkonech, a že z působnosti nevědomého duševního pocházejí omyly ve všedních výkonech životních (přeslechnutí, přehmátnutí atd.). Tyto projevy nevědomého podkladu zachytiti, v pravém smyslu interpretovati a v souvislosti pochopiti je cílem vykladačské dovednosti, kterou se Freud honosí, nazývaje ji detektivním uměním. Počíná si při tom takto: Nemocného usadí do pohodlné lenošky, sám usedne za ním, nechá jej vypravovati historii choroby docela nenuceně, jakoby s někým hovořil páté přes deváté, a vyzve

jej, aby řekl bez ostychu všechno, co mu přijde na mysl, i kdyby se to zdálo nenáležeti k věci, a kdyby to nedalo žádného smyslu, anebo kdyby to byly věci méně delikátní. Zpravidla nemocnému selhává paměť, ve vypravování jsou mezery, žádná neurotická příhoda není bez mezer (amnesii). Lékař vyzve jej naléhavě, aby napial pozornost a mezery co možná doplnil. Tu počnou se dostavovati ony nápady, jež zdají se nesouviseti s věcí, a jež nemocný hledí odmítnouti a zatlačiti všelijakou kritikou, takže pocítí opravdovou nevolnost, když se konečně vzpomínka pravá dostaví. Tento vnitřní odpor, který klade vědomá psycha nemocného vybavujícím se představám jakkoli zkomoleným, je Freudovi důkazem, že skutečně pocházejí z onoho utajovaného komplexu, a na základě jich postupuje k jeho odkrytí dál vhodným dotazováním a spojováním s vědomým duševním obsahem. V psychiatrické praxi dodělal prý se pozoruhodných výsledků, které správnost nebo lépe řečeno oprávněnost jeho metody odůvodňují. To je však věcí lékařů. V psychologickém ohledu bylo by významno, kdyby cíl psychoanalytické metody spatřován býti mohl v tom: nevědomé učiniti přístupným pro vědomí odstraněním odporu udržujícího je pod prahem vědomí.

V tomto smyslu chopil se psychoanalyse dr. Adler a rozšířil princip její na duševní dění vůbec tak, aby psychoanalytické metody bylo využito k pochopení úlohy, jakou má nevědomé v životě duševním, a k rozřešení problémů instinktivnosti. Již Freud v pověstném spise Traumdeutung vzbudil zvědavost psychologů zdůrazněním významu sexuálního pudu pro veškerý život duševní. Adler ve Studie über Minderwertigkeit von Organen (1907) a ve spise Über den nervösen Charakter pokusil se využíti psychoanalysy tohoto druhu pro řešení otázky ženské.

Badáním o neurosách dospěl k přesvědčení, že přílišná přednost mužského pokolení je rakovinou kultury naší, a ženu na roveň postaviti muži že jest neodbytný pedagogický, ba sociálně hygienický požadavek.

Vzpružinou životního vývoje jest vědomí slabosti, méněcennosti vůči prostředí. Vyplývá z vad a nedostatků tělesného organismu. Z vědomí toho vzniká tendence zbaviti se vad, paralysovati jejich účin pro uplatnění sebe ve společnosti a zvýšiti sebecit, z citu nejistoty a slabosti dospěti citu zvýšené moci a jistoty. Wille zur Macht je instinktivní ženoucí silou vývoje jedincova i celého pokolení. Určuje směrnici individuálního rozvoje dávajíc člověku neuvědoměný životní plán, a snaha uskutečniti jej projevuje se

každým hnutím duševního života. Vůle k moci, snaha zveličit svůj sebecit jest imanentní tendence našeho veškerého pudového života. Proto individuální psychologie nemůže žádný jev duševní pochopiti leč v souvislosti s tímto základním, pro vědomí utajeným životním plánem.

Tak se musí tendence ta projevovati a prozrazovati ve své primitivní formě při neurosách. Ve studii o méněcennosti orgánů Adler ukazuje, jak tendence ta působí v organickém. Demosthenova koktavost, četné vady v řeči u herců, neobyčejné procento anomalií zrakových v malířských akademiích, sluchových u hudebníků atd. ukazují prý, že slabost nebo nedostatek orgánu je podnětem k paralysování jich úsilným cvičením ve službě sebezáchovy, a že vede mnohdy k nadprůměrným, ba geniálním výkonům, ovšem, a to častěji, také k chorobám, mravním výstřelkům, k neurosám. Za studia neurós shledal Adler, že ideál osobnosti nynějšího lidstva, jejž mu před oči staví instinktivní snaha po moci, má ráz mužský; neboť všichni neurotikové, muži i ženy, projevují zjevně nebo nepřímo upřílišenou tendenci k zmužnění (Vermännlichung). (Mužové bojí se, aby si »nezadali« před ženami, a ženy chtěly by býti muži, jako to naivně řekla Klárka v Egmontu: Welch Glück sondergleichen ein Mannsbild zu sein!) Je to nutným výsledkem vývoje, v jehož průběhu celé pokolení ženské pokládáno bylo za méněcenné, a z vědomí méněcennosti (Minderwertigkeitsgefühl) vznikla tendence vyrovnati se mužům. Představy mužský — panující, nadřízený; ženský — podřízený splývají; muž vlastně representuje člověka, a pojem ženy instinktivně spojen s méněcenností. Této podřízenosti ušly ženy tím, že z nouze udělaly ctnost a přijaly ideál ženy, jak jej líčí Shakespeare v Zkrocení zlé ženy,[1] a našly v slovech

[1] Tvůj manžel je tvůj pán, tvůj život, hlídač,
tvá hlava, mocnář tvůj . . .
Z tvých rukou nechce jinou bráti daň
než lásku, vlídnou tvář a poslušnost . . .
Co poddaný je dlužen knížeti,
to žena svému choti dlužna jest . . .
Mně stydno jest žen ončch zpozdilých,
jež válčí tam, kde mají o mír klečet,
neb vrch a vlády žezlo hledají,
kde sloužit mají, mlčky milovat.
Proč naše těla útlá, slabá jsou,
neschopna práce, světa klopoty,
než aby jemný vděk a srdce naše
se shodovaly s naším zevnějškem? —
Nuž nechte choutek, bojujete darmo,
a skloňte šíje pod mužovo jarmo.

těch také formuli pro své štěstí. Na druhé straně odškodňovaly se využíváním smyslnosti mužovy v erotice, a někdy z otrokyň stávaly se tyrankami, z pánů dělajíce tatrmany. Muži zase, aby unikli osidlům lásky, učinili z ženy idol, jejž zbožňovali a jemuž sloužíce své nadpráví udržovali. Vedle toho učinili z nich čarodějnice, jež spalovali. Že prý bylo prohlášeno za kacířství nevěřiti v čarodějnice, a že »Kladivo čarodějnic« vyšlo v době, kdy ženy se vzdělávaly v klášteřích, kdy lékařky a učené ženy vzbuzovaly obavu z konkurence, a kdy papež hrozil se sektářské propagandy pokročilejšími ženami podnikané. Fantom čarodějnic byl prostředek k upevnění mužského nadvládí ve společnosti a obranou proti možnému zrovnoprávnění ženy. Ženy konečně neustálým tlakem a týráním utrpěly v jistém smyslu úhonu na povaze tak, že dle slov Schleglových, snad i takové nakládání zasluhovaly. Z toho vyplývá oprávněnost moderního ženského hnutí, které propuká instinktivně, a které musí jíti směrem k zrovnocenění ženy při její zvláštnosti fysické i duševní a nikoli za planým heslem vyrovnati se ve všem muži.

Ale nejde mi tak o důsledky a návrhy na řešení sporu jako o metodu, kterou jsem obšírněji vylíčil. Metoda Adlerova je pochybená, a psychoanalysa po jeho způsobu nemůže se ujmouti ve skutečné individuální psychologii. Neboť předpoklady její nejsou bezpečné a mohou snad vystačiti pro psychiatrickou praxi, kde lékařův zkušeností nabytý takt obejde se bez přesných psychologických dedukcí a formulí a dobře může vésti k vyléčení pacienta. Praktický psychiatr tam zkoriguje teoretického psychologa; avšak nikoli mimo léčební síň.

Hlavní předpoklad je, že neurósové symptomy jsou v souvislosti s onou neuvědoměnou částí lidské psychy, na níž zakládá se směrnice životního vývoje, a jež určuje individuální ráz vědomého dění duševního. Z toho se vyvozuje důsledek, v němž záleží princip metody psychoanalytické, že od symptomů lze k onomu podkladu se dostati. Avšak v čem je záruka, že interpretace symptomu je správná? Psychologicky vzato v ničem. Jenom psychiatr může souditi o správnosti dle toho, zdali se na základě toho vyléčení zdaří. Avšak zase: odkud má jistotu, že vyléčení zdařilo se opravdu touto cestou? Jemu to může konečně při dobrém výsledku býti jedno; avšak vědecky je to bezcenné, a psychologie s tímto principem nemůže nic počíti, není-li tu jiných pomůcek souzení. A jsou-li, pak je princip zbytečný. To vidíme z Adlerova řešení otázky ženské. Kdyby se

omezil na data čerpaná při terapeutické praxi, nemohl by těch soudů pronášeti, které pronáší, a kterých je k řešení otázky ženské třeba.

Jiné metody, jichž užívá zvláště německá psychologie, jsou biografická, dotazníková, statistická a konečně experimentální (v pravém smyslu). Z názvů jejich je patrna také jich podstata, a každý snadno představí si jejich přednosti i vady. Vynikají nad předešlé větší objektivností a tím, že (mimo biografickou) připouštějí nasbírati dat v hojnosti libovolné a v účelném výběru, takže možno při nich užiti výhod zákona velikých čísel. Jenže v otázce naší bylo jimi pracováno poměrně málo, ba jen ojediněle, takže pro data jimi nasbíraná nedostává se záruky, kterou může poskytnouti jedině vzájemná kontrola četných pracovníků mnohonásobným opakováním týchž pokusů s náležitou variací a gradací. Nicméně, když se data všemi metodami i těmi dřívějšími nasbíraná srovnají na spolehlivé basi obecných zákonů psychologických, když se jich užije s náležitou opatrností k úsudkům nepřesahujícím sféru materiálem vymezenou, jest na základě toho možno pověděti něco o ženské psyše, co činiti může nároky na vědeckost a z ní vyplývající přesvědčivost, co nelze odbýti nějakými citovými důvody nebo poukazováním na vědy jiné.

Výtěžky dosavadní práce psychologické tohoto druhu jsou obsaženy v knize G. Heymansově: Die Psychologie der Frauen (Heidelberg 1910), o níž možno říci, že je to jediná dosud Psychologie ženy, která tohoto jména zasluhuje. Co je až do dnes pověděno o psyše ženy vskutku vědeckého, to jest hledati v této knize. Nemíním tím říci, že všechno, co Heymans dokazuje a vyvozuje, pokládám za správné, nýbrž jen tolik, že data vědecká, týkající se psychologie ženy, jsou zde uvedena, a problém ženský že jest řešen jen s tohoto stanoviska.

Hlavní úkol psychologie jest podle toho, co bylo řečeno dříve, stanoviti co možná vědecky rozdíl psychy ženiny a psychy mužovy, a tak určiti podstatu ženskosti. Rozdíly mohou býti v kterékoli stránce duševního života a v kterémkoli druhu duševních projevů; musí se stanoviti průměrně — průměrná žena proti průměrnému muži a za podstatný rozdíl, a tím za podstatný znak ženskosti bude se považovati ten, který týká se buď jedné ze tří základních stránek duševního dění vůbec (tedy buď představování, nebo cítění, nebo chtění), anebo nějaké obecnější formy projevů psychy (paměť, obrazivost, pozornost atd.), a na nějž lze redukovati všechny zvláštnosti a roz-

díly, co jich v jednotlivostech a podrobnostech všedního života i dějinného proudu bylo vypozorováno.

Heymans pokládá v tomto smyslu za podstatný rozdíl a charakteristický znak ženskosti v ě t š í e m o c i o n a l i t u, c i t o v o s t, t. j. ženy reagují citově na dojmy mnohem slabší než mužové, a živějším citem při dojmech stejných. Tato věc je obecně uznána i v běžné zkušenosti i literatuře o ženách. Možno citovati klasické výroky vynikajících filosofů a psychologů, možno odvolati se k pořekadlům a moudrosti lidové. Všemi metodami, jimiž se v psychologii pracovati může a jež vzbuzují největší důvěru, bylo to konstatováno. Heymans tím se liší od ostatních, že v emocionálnosti zří p o d s t a t u psychy ženské, a že všechny zvláštnosti její z toho vysvětluje. Tím se vyrovnává mnoho sporných zdánlivě údajů a pozorování, a jednostranné závěry uvádějí na pravou míru, anebo aspoň ve své jednostrannosti postihují. Vytknutím emocionálnosti jako podstatného znaku ženskosti činí se přítrž všemu povídání o inferioritě ženy v ohledu fysiologickém a duševním. Větší emocionalita nevylučuje inteligence a nepřekáží jejímu rozvoji, aniž ochromuje energii volní, nýbrž propůjčuje pouze celému životu, nebo řekněme psyše, zvláštní ráz, o němž a priori nelze říci, že by se nemohl přizpůsobiti okolnostem všem. Zase bych mohl citovati Mayrederovou na doklad, že větší emocionalita žen, o níž souditi musíme, že je ve fysické přirozenosti ženy založena, nezpůsobila inferiorní postavení ženy ve společnosti, poněvadž kulturu, jejímž je to postavení výsledkem a znakem charakteristickým, způsobily okolnosti jiné, muži příznivější.

Větší emocionalita ženy není její vadou přirozenou, jako není vadou žádná letora, jejímž rozdílům podléhají stejně muži i ženy. Ale větší emocionalitou vysvětlují se zvláštnosti ženské psychy, které v daných okolnostech mohou jeviti se nedostatkem a které proto bývají uváděny za důkaz původní přirozené nedostatečnosti. Víme-li o nich, že pocházejí z emocionality, jest možno je paralysovati, po případě změniti v přednosti. Neodstranitelné nejsou, když je za neodstranitelné nepovažujeme a když přirozeně založené větší emocionalitě ženy přizpůsobí se (pokud se ovšem dají) vlivy společenského prostředí.

Chci to všechno ukázati na konkrétním případě, na otázce zcela praktické, která sice nevyčerpává ani psychologie ženy ani otázky ženské, která však je v obou příčinách podstatnou složkou a je zároveň tak aktuální, že je přetřásána kdekoli a kdykoli se

o ženskou otázku zavadí, a k tomu poskytuje, jak známo, příležitost všední život každým okamžikem.

Míním totiž otázku o povolání žen k studiím vysokoškolským a k účasti na vědecké činnosti, kteréžto obory do nedávna vyhrazeny byly výlučně mužům — na skrovné výjimky. Otázka tato je časovou formulací otázky o ženské inteligenci, zdali se v té příčině žena liší od muže kvantitativně (stupňovitě) nebo kvalitativně, a doslovně vzata je tak nepřesná, že z psychologického vědeckého uvažování by se měla a limine odmítnouti. My bychom se vůbec neměli ptáti, hodí-li se žena vůbec ke studiu vyššímu, jako se neptáme, hodí-li se muž k tomu; nýbrž která žena se hodí, jako se ptáme, který muž se hodí k tomu; na obou stranách je to vlastně jen výbor, a tomuto výboru se má přístup k alma mater usnadňovati a umožňovati, těm ostatním však ne; anebo když postavíme se na stanovisko, že každý muž má míti přístup k nejvyššímu vzdělání, pak stejným právem to platí i o ženě. I ta má právo na nejvyšší míru vzdělání; nestejná schopnost je mezi muži zrovna tak jako mezi ženami. Než chceme ukázati, jak se má při praktické otázce, třeba teoreticky nesprávně položené, postupovati vědecky. Upřímně řečeno: Když bychom chtěli míti přesně vědecky zjištěnou odpověď, musili bychom říci, že není možná, poněvadž data, o něž by se měla opírati, jsou příliš kusá a nespolehlivá. Avšak, jak jsem řekl, chci naznačiti, jak se má při tom postupovati, když by se chtělo vědecky věc řešiti, a jak za vděk berouce s daty posavadními můžeme s nimi po vědecku naložiti.

1. Když běží o ocenění schopnosti k něčemu, je zajisté nejbližším měřítkem jejím to, co v oboru, jehož schopnost se týče, bylo dokázáno. Tedy čím mohou se ženy dosud vykázati v oboru vědecké činnosti? a pokud možno z toho souditi o schopnosti žen vůbec?

Jakožto fakt lze uvésti, že tvůrčích, geniálních duchů v oboru vědeckém, technickém a uměleckém je nepoměrně více mezi muži než mezi ženami, a to na všech stupních vývoje a v nejrůznějších, pro oboje pohlaví stejných okolnostech. Mantegazza našel v biografických slovnících 4—8% ženských jmen, Bourdet konstatoval mezi 54000 patenty na vynálezy jen šest vydobytých ženami. Mezi významnějšími objeviteli a vynálezci není vůbec jména ženského. Tento fakt není vyvážen okolností, že v nejrůznějších oborech vědních lze nalézti nějakou vynikající ženu a že nějak vynikajících žen v celku je také dosti. Dobře podotýká Heymans, že nesmějí se přirovnávati geniální ženy s průměrnými muži, nýbrž buďto geniální

ženy s geniálními muži anebo průměrné ženy s průměrnými muži. A když tak přirovnáváme, vyjde z toho fakt dříve uvedený, že proti vynikajícím mužům v oborech vyšší inteligence stojí jen nepatrný počet vynikajících žen.

Jak to vysvětliti? Co tento fakt znamená pro poměr psychy ženské a mužské? Někteří vidí v tom rozhodující důkaz neschopnosti žen pro vyšší studium. Ti pak, kdo předpokládají přirozenou stejnost pohlaví v ohledu duševním (les âmes n'ont pas de sexe), vysvětlují to dlouhověkým vlivem výchovy, která zanedbávala stránku rozumovou u žen a i na nejpokročilejším stupni účinněji chlapce připravuje k vědecké práci než děvčata, kterým vyšší učeliště byla do nedávna nepřístupna. Co po celé věky podmiňovalo vývoj žen, to nedá se moderními zřízeními rázem odstraniti. Vědecké talenty u žen musily zakrněti, kdežto mužské talenty měly příležitost se vyvinouti, a dostávalo se jim vzpružiny praktickým životem. Nelze tedy z nepatrných úspěchů na poli vědeckém usuzovati přímo o neschopnosti žen.

Má-li z toho faktu, že ženy v oboru nejvyšší inteligence tak málo úspěchy se mohou vykázati, něco určitého se usuzovati, jest třeba provésti přirovnání žen a mužů za stejných podmínek se vyvinuvších, lze-li vůbec takové případy nalézti, anebo vzíti k srovnání obory, v nichž pro ženy i muže jsou podmínky stejné. Jestliže i při tom srovnání shledá se týž poměr, pak nabývá pravděpodobnosti závěr, že nikoli nepříznivé poměry, nýbrž zvláštnost ženské psychy je příčinou, že je mezi ženami tak málo geniálnosti.

Takových případů je několik. Předně za doby renesance v Italii bylo vychování mužů a žen v nejvyšších vrstvách v podstatě stejné. Jak Burckhardt (Die Cultur der Renaissance in Italien II[10]) podotýká: Nevzbuzuje u Vlachů renesančních nejmenších rozpaků dáti literárnímu, ba i filologickému vyučování působiti stejnoměrně na dcery i syny. A přece vynikajícími osobnostmi této doby byli skoro výlučně mužové, a ženy stávaly se znamenitými také skoro výlučně jen svými poměry k znamenitým mužům. Ačkoli se tehdy vědy pěstovaly především v klášteřích, kde k tomu byly podmínky, a ačkoli do klášterů šlo mnoho a právě nejnadanějších a nejvzdělanějších žen, které, jak připomíná Ellen Key, utíkaly před tísnivými pouty manželství, a ačkoli žádný předsudek nebránil jim věnovati se vědám a umění, přece zůstala tato čest jenom mužům.

Za druhé byly a jsou dosud obory, kde jsou poměry v každém ohledu stejně příznivy ženám jako mužům, ne-li příznivější. Při-

pomínám jen hudbu. Vzdělání hudební náleželo do nedávna k požadavkům dámy ze společnosti, i v kruzích maloměstských, opičících se po vyšších stavech, dívky, třeba neuměly pravopis a neznaly z přírodních věd ničeho, učily se vedle drmolení němčiny, po případě francouzštiny, brnkat na piano a zpívat, a v domácích zábavách produkce slečen bývaly ne sice vítaným, ale nezbytným článkem programu. Měly k tomu více času než mužové, kteří za naší doby výminkou se vzdělávali z povinnosti v hudbě. Virtuosek je také ve zpěvu a v hraní na piano i na housle dost, snad stejně jako mužů. Avšak — kolik je v pravdě vynikajících hudebních skladatelek? Kolik oper složily ženy?

A vezměme jedno umění, které je pro domácí spokojenost tak důležité a které obecným souhlasem uznává se za doménu žen, bez něhož pojem české hospodyně je nemyslitelný — kuchařství. Geniálních kuchařů je více než kuchařek.

Proti těmto datům mohlo by se namítnouti, že se týkají vlastně extrémů. Větší počet extremních úkazů nemusí býti důkazem lepší kvality normálu, nýbrž třeba opaku. Vždyť přece svět závisí na průměrných lidech, t. j. na jejich stupni vzdělanosti; zjevy nadprůměrné jsou výjimky, a výjimky neruší pravidla. U žen je sice — dejme tomu — méně geniálních individuí — avšak není požadavkem, aby člověk ideálně dokonalý byl zrovna geniem: pak bychom musili chtíti, aby všichni lidé byli geniové — Übermenschen — nadčlověkové, což by přivedlo všechno hodnocení ad absurdum. Tato argumentace není bezesporná, avšak mohla by nabýti opory poukázáním k druhému extrému in malam partem: že je mezi ženami méně idiotů než mezi muži (podle Mitchella je poměr 100:79 a dle pruské statistiky z r. 1880 je proti 9809 mužských idiotů 7827 ženských). Aby se věc vyjasnila, je potřebí vedle nejvyšších a nejnižších stupňů srovnati také stupeň prostřední inteligence, která je přiměřená normálním požadavkům v společenské součinnosti.

V psychologii bylo provedeno množství pokusů o projevech inteligence normálního individua a při mnohých byl vzat zřetel na rozdíl mezi schopnostmi a činnostmi individuí mužských a ženských. Těchto pokusů pomíjíme, poněvadž byvše provedeny různými metodami, vykazují výsledky v naší příčině si odporující, o čemž pojednal jsem v Psychologii v III. díle.

Za to můžeme se více spolehnouti na data získaná dotazníkovou metodou, týkající se přímo otázky o schopnosti žen k vyšším, universitnímu studiu. Ankety takové jsou dosud podniknuty

a v literatuře využitkovány tři. Jednu uspořádal A. Kirchhoff, jenž rozeslal na četné německé universitní profesory, učitele ženských ústavů a na spisovatele dotazník, zdali pokládají ženy za schopné akademického studia, a o 122 odpovědích na tuto otázku podal zprávu ve spise Die akademische Frau, Berlín 1897. Druhou anketu uspořádala redakce časopisu »La Revue« 1903, která si vyžádala od mnohých a dostala od 30 ústavů zprávu o výsledku studia ženského na vyšších učelištích (La coéducation des sexes et leurs résultats pour la femme. La Revue 1903, str. 545—570). U nás podobnou anketu zavedla Ženská Revue, avšak odpovědí došlo příliš málo a otázky zněly příliš povšechně, takže jí nelze použiti. Třetí anketu uspořádal Heymans, kde dotazoval se přímo po schopnostech ženských a mužských akademiků, předkládaje určité otázky o výsledku různého druhu zkoušek a o pozorování profesorů a způsobu studia posluchačů (o horlivosti, pozornosti, o paměti, o zálibě, o vytrvalosti atd.). Nedám mnoho na dotazníkovou metodu, poněvadž tak, jak se dosud pěstovala, nemohla zaopatřit spolehlivých dat. Příliš mnoho bylo spoléháno na rozmyslnost dotazovaných, a nebyla učiněna opatření, aby nemohl kdokoli napovídati tazateli jakýkoli nesmysl. Avšak dotazník může býti sestaven tak, aby nemohly se takové věci státi. Je možno činiti otázky jednak tak, že odpověď musí býti přesná (na př. o datech číselných), jednak tak, že dotazovaný, i když má nejlepší vůli, nemůže voditi nás za nos, a čím víc takový úmysl má, tím více prozradí pravý stav věci. Musí se na dotazované zchytra, diplomaticky. Častou zkušeností resp. častým zklamáním nabyli dotazovatelé zručnosti a chytrosti v kladení otázek, že zúmyslné klamání buď je nemožné, anebo se jako takové ihned rozpozná. Takového druhu jsou dotazníky anket uvedených, a když jsou prosty vad z neopatrného užívání této metody plynoucích, má materiál jimi nasbíraný velkou cenu a předčí materiál nasbíraný metodou experimentální. Neboť je tu k srovnávání poskytnut materiál stejnorodý, jenž nevykazuje jiných různosti, leč ty, o které při srovnávání běží: mužští i ženští akademikové jsou ze stejných vrstev společenských, stejného stáří, stejného předchozího vzdělání atd., takže případné rozdíly v intelektuálních schopnostech spíše jeví se jako koreláty pohlavního rozdílu, než při ostatních výše uvedených příležitostech.

Heymans shrnul výtěžky všech tří anket v jedno a došel takovýchto výsledků: (128) Z vlastností a výsledků studia, které lze dle obecného úsudku pedagogů i veřejnosti širší pokládati za podmínky

nebo za známky schopnosti k vědecké práci, shledávají se ve větší míře u žen pouze: vyhovění školským předepsaným požadavkům (allgemeines Schulwissen), horlivost, vytrvalost a trpělivost, pilnost v návštěvě přednášek, pořádnost a svědomitost v studování, dobrá paměť; v kvantitativním ohledu (množství látky naučené, množství a objemnost vykonaných úloh, atd.) jsou si ženy s muži rovny; ve všem ostatním však, co se týče bystrosti v úsudku, věcného zájmu pro vědu jakožto vědu, pozorovacího talentu, snadnosti chápání, obratnosti v postupu kombinační činnosti, rozumného ne pouze školáckého chápání studia atd., jsou mužové rozhodně napřed. Úhrnem: Ženy v tom, co je známkou vědecké způsobilosti, stojí rozhodně za muži, a už z toho by se nabízel závěr, že se k vědeckému studiu hodí méně než muži.

Dokud nebudou jiná data po ruce, která by těmto uvedeným a na spolehlivost nároky činiti mohoucím, s jinými důsledky odporovala, dotud musíme se s nimi spokojiti a pokusiti se vysvětliti příčinu. Fakt je, že ženy projevují menší schopnosti k vědeckému studiu potřebné; odkud to? Vysvětliti se to musí nějak, sic by se to musilo činiti základním rozdílem ženské a mužské psychy, a v důsledcích by vyplynula inferiorita ženy. Heymans přijímaje tento úkaz jako fakt, uvádí jej v souvislost s tím, co považuje za základní rozdíl mužské a ženské psychy: příčinou, že ženy v ohledu na vědecké studium stojí daleko za muži, jest větší emocionalita ženy. K vědeckému rozvoji inteligence je třeba podmínek, jimž jest emocionálnost na odpor. Jest třeba k tomu předně abstrakční schopnosti, kdežto emocionálnost váže zájem na konkrétnost. S větší emocionálností jde ruku v ruce menší schopnost abstrakční, což u žen je patrno z mnohých a mnohých zkušeností i z experimentálního pozorování. (Meumann, Lobsien, Ribot-Havelock Ellis.)

K vědecké práci je dále třeba analysy, proti níž ženy také mají přirozený odpor. O tom postačí citovati Lotzeho a odvolati se k obecné zkušenosti. Poznání a chtění mužovo směřují k obecnému, ženino k celku. Mužská filosofie jest v tom: jednotlivé krásné zjevy rozčástiti a vyzkoumati, jakým zkřížením obecných podmínek ten který zjev nevyhnutelnou, nestrannou nutností vzešel; ženský pak způsob je v tom: analysu nenáviděti a celku, jak tu uzavřen jest, se obdivovati a požívati ho v jeho bezprostřední hodnotě a kráse. Všechny mechanismy jsou vynálezy mužovými, mužská je radost

způsobovati účiny obecnými silami dle obecných zákonů; ženské jest přiložiti vlastní ruku k dílu, toužiti, aby účinnou vřelost citu bylo cítiti v jeho bezprostředním přechodu v čin ... Mužské snahy spočívají na hluboké úctě k obecnu ... muž cítí se jako zvláštní případ obecna a žádá si býti i jinými měřen dle společného měřítka. Ženská mysl stejnou zbožností má se k celku: jako nedá se krása jedné květiny přirovnávati dle nějakého obecného měřítka ke kráse květiny jiné, tak nechce žena býti příkladem něčeho vedle ženy jiné. A kdežto muž rád sestupuje do množství stejně smýšlejících, aby sloužil obecnu, a v něm zaniká, chce žena jako krásný v sebe uzavřený celek, jen ze sebe samé pochopitelný, jen k vůli nepřirovnatelné zvláštnosti své individuální bytosti býti hledána a milována ... Ženy nemají dosti důvěry v dané slovo, nestačí říci jim něco jednou a na to spolehnouti, úmluvy žen jsou mnohoslovné, opakují se často — a přece závaznost jich necítí. Mužové nedají mnoho na harmonické uspořádání svého okolí, hledíce k praktickému využití, za to dají na dochvilnost, která je daleko větší podmínkou zdaru práce ... Lotze poukazuje k neprávnické (nejuristické) povaze žen, jako k věci známé; uráží je to, když zákony nepojímají mnohdy nějaký daný případ jako celek, ale vyjímajíce z něho jednotlivé rysy, podřizují je pod obecné pravidlo, což se ženskému rozumu zdá libovůlí ... Muži nerozpakují se podnikati věci, jichž konec je nedohledný, jen když se dějí v důslednosti nějakého obecného principu; ženy potřebují názorného vypodobení budoucího výsledků ... Majetek pokládá muž zpravidla za to, čím skutečně jest, za soubor upotřebitelných a dělitelných prostředků, a jeho štědrost nedbá na sounáležitost majetku. Marnotratnost žen záleží obyčejně v tom, že pořizují věci na cizí účet; a čeho takto lehce nabudou, to se jim jeví nedotknutelným celkem, jehož části od sebe odloučiti bylo by bezprávím ... Tisíce vkusných obratů užijí ženy při svých denních pracích; ale co provedou s největší dovedností, nedovedou popsati, dovedou to jen ukázati, atd.

Z toho soudí Heymans, že žena (průměrná) nikdy se nebude cítiti doma v oboru vědy. Ve vědecké práci není, v čem by se její zvláštnost specificky ženská mohla uplatniti; není tam ve svém živlu. Vědecké studium není jí nikdy účelem samo o sobě, nýbrž prostředkem k něčemu. Lásky k vědě není schopna. Zabývání se vědou jest jí povinností; nevnikne nikdy do ní, zůstává vlastně vždy vně und arbeitet mehr a n als i n derselben. Věda není ženám předmětem spontání a bezděčné pozornosti, nýbrž nutí se k ní násilím.

Na úsilí, na práci a dobré vůli ženám neschází, ale přes to nepřivedly a nepřivádějí to k nijakým značnějším výsledkům. Ne, že by neměly schopnosti, ale nemají pravé náklonnosti, pravého zájmu.

Při tomto poznání můžeme zůstati: Ženy mají schopnosti k vědecké práci, ale nemají pro ni dosti zájmu. Chtěli jsme vědeckým způsobem poznati rozdíl mezi psychou ženy a muže a tak bezpečného východiska nabýti k řešení otázky ženské. Nyní dospěli jsme něčeho, co sice není naprosto exaktní, ale co může vůči jiným tvrzením činiti nároky na exaktnost poměrně největší. Vidíme, že podstatu ženské psychy činí pravděnejpodobněji větší emocionálnost, a že se z toho dají vysvětliti rozdíly mezi uplatňováním se ženské a mužské psychy ve společenském životě. Musíme přijmouti jako fakt, že pro vědeckou práci ženy, tak jak jsou, méně se hodí, schází jim ten pravý zájem o věc, ač schopnosti mají.

Co z toho plyne pro ženskou otázku? To závisí na tom, jaký význam má pro celek ženského hnutí otázka, mají-li se ženy připustiti k akademickým studiím a s tím k funkcím společenským (úřadům, právům atd.), k nimž dle dosavadního řádu akademická studia jsou podmínkou. Mají-li ženy pěstovati vědu anebo ne, to je v sociálním ohledu vedlejší — věda se pěstovati musí, a jest jedno, zdali ten obor připadne mužům výlučně, aneb zdali se o to děliti budou se ženami. Soprán zpívají ženy a chlapci — vůbec kdo k tomu má hlas; bas nebudou zpívati ženy nikdy.

(Dokončení.)

Sporné otázky v nejstarších dějinách českých (do II. stol.).

Píše Rudolf Novotný.

(Pokračování.)

Nutno si představiti, jaké byly teritoriální poměry ve vých. Čechách koncem X. stol. Máme o tom několik pojednání, z nichž se přímo touto otázkou zabývají práce Tomkovy, Bretholzovy, nepřímo Kalouskovy, Pekařovy, Bachmannovy a Novotného. Z těch můžeme zkonstruovati asi tento obraz: Panství Slavníkovo v době, o které jednáme, zabíralo skoro polovinu Čech. Sídlem rodu byla Libice nad Cidlinou, a hrady pohraničné proti knížectví českému a Moravě byly Osek nad Mží, Chýnov proti Němcům a Litomyšl proti Moravě. To jest nesporné a svědectvím Kosmovým doloženo. Tato veliká moc rozsahem byla též veliká uvnitř. Její organisace byla vskutku knížecí. Kosmas mluví, a není příčiny mu v tom nevěřiti, o nádherném dvoru Slavníkově, o jeho stycích s králem německým, o velkém bohatství, jež rodu plynulo z jeho ohromných latifundií. Při tom tedy nepřekvapuje, že knížecí rod Přemyslovců a tento bohatý rod východočeský, který obepínal na dvou stranách majetek Přemyslovců pražských, tímto se stávaly soupeři, že Libice a Praha do jisté míry na sebe a na svůj vývoj žárlily. Neboť, a to jest postranní motiv, právě rod Slavníkův byl překážkou centralisační politiky Přemyslovců. A byl to tedy asi jediný vévodský rod v Čechách, který zůstal z celé té řady kmenových vévodství v Čechách po rozšíření své moci z dřívějšího vévodství Zlického. A byla to zase jeho vzrůstající moc, která u něho znemožnila proces, v němž podlehla všechna ostatní kmenová knížectví expansi knížectví pražského. Že měl tento rod velkou moc, to dokazuje bohužel nezjištěná okolnost, že rod Slavníkovců měl právo mincovní. Objevena byla totiž mince se záhadným nápisem »Zobeslau«, která se po kritice Smolíkově a Fialově rozhodně nehodí mezi mince rodu

Přemyslova. Mince ta byla předmětem vleklého, ale bohužel neplodného sporu, jehož kromě jmenovaných dvou numismatiků účastnil se Pekař a Šnajdr, kteří však nevnesli do sporu, v němž Fiala a Smolík zaujali stanovisko zamítavé, mnoho světla, takže tu dnes stojíme na půdě vratké. Podaří-li se však důkaz pravosti o mincích Slavníkových, pak tím vzroste význam celého rodu netušeně.

Ale při všem tom rozsahu panství Slavníkova lze konstatovati původně přátelské jeho styky s rodem Přemyslovců. Jistě lze se domnívati, že Slavník uvnitř tak samostatný, o čem pochybovali Dobner a Palacký, ale což vyvrátil jasně Tomek v Apologii, ve stycích s Přemyslovci přece byl poután závislostí, formou nám ovšem neznámou, která tu však jistě byla, třebas jen zásadní a nehluboká. Asimilována byla ovšem sňatky neb alespoň příbuzenskými svazky rodinnými. Již legenda staroslovanská o sv. Václavu vykládá, že matka Vojtěchova, Střezislava, byla z rodu Přemyslova. Kristián tvrdí, že Vojtěch byl příbuzný Boleslavův. Toto příbuzenství vzbudilo velkou polemiku v literatuře. Loserth upozornil na původ Střezislavin, Pekař přímo vykládá z Kristiána tvrzení výše uvedené, Voigt tvrdí, že Slavník byl sestřenec Raclavův, což mu plyne z Dalimila, jak tvrdí Novotný, a tu nutno předpokládati, že Slavník zdědil tuto moc se souhlasem knížat pražských a pravděpodobně asi jako Raclavův švagr.

Nelze proto z toho všeho, co dosud bylo pověděno o shodě rodu Přemyslova a Slavníkova, souditi, že potrvá stále. A nepřekvapuje, že se poměr kazí již dosti záhy, hlavně však r. 994, kdy se objevují trhliny v ní, rostoucí úmyslným štvaním a podněcováním záští jiného mocného, ale přece jen opomíjeného rodu, Vršovců. Záští to propuklo formálně po oné známé scéně na dvoře biskupském, kdy choť šlechtice asi z rodu Vršovců, jež zklamána manželstvím utekla se do náručí jakéhosi kněze, jak to vypravuje Kanaparius i Brun, a proto životem propadla manželu, utekla se pod ochranu k Vojtěchovi. A od té doby bylo nepřátelství rodu Vršovců, z jejichž rodu byl uražený šlechtic, již nezadržitelné. Lze připustiti, že to byl výbuch starého záští, že rod Vršovců již dávno záviděl Slavníkovcům jejich skvělý význam. Ale dosud nebylo podnětu k propuknutí záští. Teprve tato scéna je podnítila. I literatura historická všimla si tohoto podnětu. Palacký a po něm Jireček a Bachmann přijímají jedině tento motiv. Novotný jest opatrnější. Hledá proti těmto hlasům důvody konfliktu ve starém žárlení Vršovců na Slavníkovce, hledá je v jich stycích, jež jim zabezpečo-

vala jich dvorská kariéra. V tom také možno hledati počátky napětí mezi Přemyslovci a Slavníkovci. Vršovci patrně pomluvami dovedli mistrně pracovati k provedení svého plánu, ke znemožnění Slavníkovců. Těmito postranními cestami pak dovedli i Přemyslovce, kteří patrně neradi viděli, že Slavníkovo panství jim překáží v jejich centralisačním úsilí, vzbuditi k projevu ochoty, a tento mezník své expansivnosti odstranili. A příležitost se naskytla, když zemřel Slavník, a Vojtěch, biskup, zbyl se svými přísnými požadavky reformními, jimiž přirozeně nemohl imponovati knížeti. A tu nepřekvapuje, že Boleslav II. patrně po domluvách dvorských lidí, hlavně Vršovců, již netajeně vystoupil s plánem asimilace Slavníkova panství se svým. Vojtěch byl k tomu výhodným prostředkem. Hledány byly v literatuře historické různé příčiny konfliktu. Na myšlenku politické asimilace panství Slavníkova s Boleslavovým upozornil prvý Tomek, jenž své mínění rozvedl v teorii se značnou průkazností. Jiní hledali příčiny sporu nejen v politických tendencích Přemyslovců, nýbrž v přátelském poměru Slavníkově k Polsku i tehdy, kdy oficiálně poměr českopolský již přátelský nebyl, jak míní Hauck. Zamítati tuto domněnku, jak chce Novotný, myslím, že nelze, léta nejbližší ukazují, že přátelský poměr mezi Piasty a Slavníkovci jest staršího data. A jak vyložiti Soběborovo postavení v Polsku? Prameny ovšem nedovolují mysliti tak daleko. Výslovně mluví o příčině napětí, ale vidí ji ve svatosti Vojtěchově, jež jest jim prvním motivem zaujatosti Boleslavovy Ale proti tomu nelze zapomínati, že to jsou prameny přece jen legendární, v nichž osoba Vojtěchova nesmí býti dotčena sebe menším dotekem všednosti.

Jisto jest, že Boleslav utiskuje od té doby různými prostředky rod Slavníkův, že tito si do toho stěžují biskupovi, který těží z přízně, prokazované mu vznešeným přítelem Otou III., a stěžuje si mu. Konflikt propuká určitě r. 995, kdy Ota III. táhne proti Bodrcům, kdy mu pomáhá Boleslav Chrabrý, a kdy z Čech vypraven oddíl, vedený Boleslavovým synem Boleslavem, ale kdy vedle něho jaksi samostatně ku pomoci spěje též nejstarší syn Slavníkův Soběbor. To jest ovšem nápadné. Soběbor se totiž na této výpravě sblížil s Boleslavem Chrabrým, aby si stěžoval císaři na útisky knížete Boleslava Českého, což ponouká Boleslava k hroznému činu. Patrně na domluvu Vršovců povolí mlčky jejich násilnému dílu, pádu Libice a pobití rodu Slavníkova, pokud byli přítomni jeho členové. Konečně toto dílo Vršovci spáchané nebylo knížeti nevhod. Tím

uskutečněn toliko jeho plán, přípravné definitivní zcentralisování Čech.

Událost tato nebyla jednomyslně chronologisována. Palacký, Dobner, Bretholz datují ji k r. 996. Ale dle slov Brunových, že vigilie sv. Václava připadla na pátek, jest jisto, že se stala vražda libická 28. září 995.

Celý proud dějin českých X. stol. nabývá tím jiného rázu. Neboť pádem Libice padlo všechno panství Slavníkovo. A pánem jeho se stal kníže český, Boleslav II., jenž jest od té doby pánem celých Čech, od té doby zcentralisovaných a jednou rukou ovládaných. Tím mizí z dějin poslední záchvěv rodové samostatnosti, jež musila býti třebas takovým nečestným způsobem zničena, aby mohl dozráti plán dávno připravovaný.

Ale událost má dohru. Vojtěch nevrací se do své diecése, navazuje styky s Polskem, kam ho uvádí Soběbor a konečně 23. dubna 997 podstupuje smrt. A jméno jeho nástupce v Čechách? Opět se vrací jméno Strachkvas-Kristián.

Jestliže r. 992 Strachkvas nepřijal Vojtěchem mu nabízené mitry biskupské, víme, že nyní o hodnost tu stál. Kosmas alespoň tvrdí, že se Strachkvas tentokráte o biskupský stolec ucházel. Hodnosti biskupské vskutku došel, byv zvolen kapitulou pražskou a potvrzen mohučským arcibiskupem, ale funkcí duchovních a jich vykonávání se nedočkal, ježto byl raněn mrtvicí při obřadech na stupních oltáře koncem r. 996.

Při tom třeba se zmíniti o tom, kterak Novotný ve svých Českých dějinách kreslí obraz těchto událostí. Tu jest mu Kosmas hlavním pramenem. Ale Kosmas stále nemůže zapomenouti Strachkvasovi, že jest synem bratrovrahovým, ba dokonce mu vytýká, že chtěl býti nástupcem Vojtěchovým a nepřipouští vůbec, že byl zvolen biskupem, nýbrž místo něho prohlašuje hned bezprostředně po Vojtěchovi nástupcem Thidaga Korvejského. A v tom právě vidí Novotný okolnost dostatečně pověřenou, kterou bez rozpaků přijímá. Dokonce zavrhuje jistě samozřejmé námitky, že Strachkvas nemohl býti tak špatný, jak ho Kosmas líčí, již proto, že ho Vojtěch chtěl míti svým nástupcem, což odzbrojuje Novotný tvrzením, že Kosmas naznačuje, že Strachkvas nechtěl berly jen z rukou Vojtěchových a že by ji patrně po jiném biskupu byl přijal. Právě toto faktum jest důkazem značné výše povahy Strachkvasovy, který vidí ve Vojtěchovi vzor, jehož nelze dostihnouti. Ano, vždyť prý se rozešli ve zlém. V tom nevidím důvodu nehodnosti Kristiánovy, který

přece právě z té příčiny, že nepřijal pocty Vojtěchovy, mohl uraziti náladového a při tom přece o osud a budoucnost své diecése starostlivého Vojtěcha. Víme též, že Strachkvas byl učený, což mu přiznává i Kosmas, a Novotný to též dosvědčuje. Jsme však odjinud zpraveni, že Strachkvas byl stejně nábožensky reformní nálady, jako Vojtěch, že právě tyto dvě vlastnosti je sbližovaly, a tu to, co tvrdí o něm Novotný, jeho častý pobyt mimo klášter emeramský v Řezně, jehož byl mnichem, ničeho proti jeho důstojnosti nedokazuje.

A zase se vrací: cherchez la femme.

V tomto případě jde o záhadné heslo Emma regina-civitas Melnic. Víme, že jméno určuje choť Boleslava II., o níž Kosmas referuje, že byla vznešená rodem, vznešenější ctnostmi, perla ženského pohlaví, v tom zajímá hříčka slov: Emma-gemma. Palacký patrně po Dobnerovi tvrdí o ní, že byla dcera Konráda Burgundského, má to sice jen za pravděpodobné a opírá tuto domněnku přízní dvoru českého a bavorského, jež trvala ještě dlouho nejen u Boleslava a Jindřicha, nýbrž i u jejich dítek. Proti tomu vystoupil Büdinger, který vyvrátil tuto hypotésu. Pokud se týče záhadné mince s nápisem, byla předmětem numismatického badání, jehož se účastnil Snopek i Fiala a jehož výsledkem bylo tvrzení, že jest to mince z dob Boleslava II. a jméno na ní že náleží jeho choti. Proti tomu vystoupil bystrou studií Loserth a popřel vůbec existenci Emminu. Ale při vší nejistotě můžeme přece připustiti, že jest její původ nedomácí, snad bavorský. Velmi poučné výsledky přinesla práce Fialova, který soudí, že Boleslav II. byl dvakráte ženat, a Emma, dcera Burgundského Konráda, že byla jeho druhou chotí, první Biagota prý zemřela r. 967. Novotný upírá tvrzení tomu naprosto důkaznosti, připouštěje ovšem jen možnost dvojího sňatku Boleslavova. Soudím z toho, co positivního práce Smolíkovy[1] a Fialovy[2] o numismatice vykonaly, že i v tomto případě jest to značné plus, jež se do našich sporných míst vnáší.

Ke jménu Emminu pojí se ještě jedna věc. Zachoval se nádherný kodex s celou Gumpoldovou legendou o sv. Václavu, o němž se zjistilo studiemi, že jej dala napsati Emma a to hned v prvních letech XI. stol. Dříve se mělo za to, že jest to dílo pozdních let, ale po pracích Wattenbachových a Pekařových přijímá se názor o starším jeho původu. Jest to skvostný exemplář písma, úpravy i textu,

[1] Smolík, Denáry Boleslava I., II, III. Rozpr. čes. akad. 2.

[2] Fiala, České denáry.

který dovoluje souditi o vyspělé inteligenci a vkusu toho, kdo jej dal pořiditi. Že to byla Emma Boleslavova, jest pro ni velkou ctí, jež ji staví mezi řídké řady nejstarších českých bibliofilů, jichž význam není podnes dobře oceněn.

Ale to jest také závěr politických konfliktů literárních v nejstarších dějinách českých. Byl-li Samo prvním sporným člověkem v politických dějinách českých, jest choť Boleslavova Emma posledním článkem ve spletitém řetězu, jenž nás v těchto řádcích poutal.

Jaké byly společenské řády v X. stol. v Čechách? Jde o to, čemu říkáme boj o zádruhu. Jest to známé stanovisko rodinného nedílu, společného to majetku, který byl prý společný všem Slovanům, a jehož stopy lze prý sledovati též u nás. Hlavním badatelem v této otázce jest u nás Kadlec,[1] který vyvozuje oprávněnost existence tohoto společného majetku. Proti němu vystoupil Peisker,[2] jenž dokazuje vznik zádruhy z byzantského berního systému. Jeho tése vyvolaly odpor u Kadlece a polského badatele Balzera. Ale bylo to hlavně včasné zakročení Pekařovo,[3] jenž bystře upozornil na extrémy proti Peiskerovi se stanoviska historického. Přiměl obě strany k četným ústupkům, jimiž spor ovšem získal, ale pravého vyjasnění nebylo dosaženo.

Pekař příčiny a počátky hledání zádružného zřízení vidí v literatuře o rkp. zelenohorském. Ale byli to spisovatelé mimočeští, hlavně Maciejovski, kteří hlásali existenci staroslovanského svérázného práva, kdo poskytli Lindovi a Hankovi materiál k jich falsu po této stránce. Data k tomuto zidealisovanému obrazu staroslovanské minulosti poskytl Karamzin, který stál první proti teorii demokratické rovnosti Slovanů, ale přece nepřímo poskytl oběma falsátorům potřebná data. Po vydání rk. zelenohorského vystoupil Maciejovski se svými studiemi o staroslovanském právu. Po něm Lelevel otevřel prospekty staré »gminowladnosci« proti germánskému individualismu. A tu i Palacký, jenž tak lpěl na tesích Maciejovského, vystoupil se svou tési staroslovanského zřízení demokratického. Šafařík první poznal, že nebylo rozdílu mezi zřízením slovanským a germánským a zejména ne v právu dědickém. Bránil se však, jak mohl, této myšlence, k níž nechtěl a snad také ještě nemohl na-

[1] K. Kadlec, Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském. 1898.

[2] Peisker, Slovo o zádruze, Národopis. sborník IV. Týž, Die serbische Zadruga, Vierteljahrschr. f. Soz. u. Wirt. Gesch. VII.

[3] Pekař, K sporu o zádruhu, ČČH. VI.

lézti uspokojivého řešení. Ale Vocel učinil zase krok zpět v tomto problému, neboť hájí svéráznosti slovanského zřízení. Tvrdí, že v dobách pradávných vznikla ve slovanském národě idea rovnoprávnosti všech členů rodiny, jež se stala základním momentem rodinného spolku (družiny, zadrugy). Rodinný statek se považuje za společný majetek slovanské rodiny, t. j. všichni údové její měli stejné právo k jeho užívání. Statek spravoval otec neb starosta čeledí volený, dospělí členové rodiny mohli žíti buď v nedílnosti nebo samostatně. To jest první formulace rodinného nedílu. Ale Vocel nestotožňuje ještě této instituce s jihoslovanskou zádruhou.

Ale teprve H. Jireček přesně formuloval zádruhu, u něho však ustupuje nedílnost do pozadí. Hlavní jest mu patriarchální rodový řád. A hledá k tomuto obrazu vzor, jejž nalézá v jihoslovanské zádruze. Tato zádruha jest mu totožna se staročeským rodovým zřízením a uvádí ji v souvislost s rodovým nedílem.

Ale když padl R. Z., o nějž se tyto práce opíraly, trvá zadruga, a dokonce se ozývá mínění, že rukopis jest falsum, ježto prý líčí staroslovanskou zádruhu nesprávně. A tak se vkládala existence jihoslovanské zádruhy i do Čech.

Nové otázky vnesl do problému Peisker studiemi o rozloze a zakládání vesnic a osad typu Meitzenova, t. j. souboru krátkých širokých dílců beze všeho geometrického souměru, lišících se na prvý pohled ode vsí zakládaných německy. Dle toho každá ves takto založená vznikla ze systému zádružného. Peisker nalézá takové vsi zejména na Prácheńsku a opírá svá tvrzení doklady z pozemkových knih 18. stol.

Lippert[1] rovněž zná zádruhu staroslovanskou. Jemu jest to nejstarší forma slovanská, rozhoduje v ní mužská správa, což jest jen starší forma patriarchální rodiny. Dokladem zádruhy jsou Lippertovi termíny: unie, spolek, hromada, a dokazuje mu její rozšíření vývoj dědického práva. Zádruha vůbec jest prý společný zjev v pravěku, a proto nutno ji předpokládat také v Čechách.

Vacek[2] nezná zádruhy, jemu jest společenským východiskem rod, jenž sice žije s počátku nedílně, ale záhy se dělí. Nalézá se pro tento typ společenského života termín poruka obecná. Tím se ovšem blíží Lippertovi, jeho Hauscommunion, t. j. rodu.

Teprve však Kadlec vystoupil nejradikálněji pro starou zádruhu. Tvrdí, že jest nápadná podobnost mezi dnešním rodinným

[1] Lippert, Sozialgeschichte Böhmens.

[2] Vacek, Vývoj společenských tříd v národě českém. Týž, Sociální dějiny české. 1905.

zřízením ruským a jihoslovanským. Při různosti geografické polohy lze prý to vyložiti tím, že to jest zbytek dob, kdy všichni Slované tvořili jedno plémě. A tuto jednotu společenského zřízení representuje mu stará forma zádruhy či rodinného nedílu. Peisker vystoupil proti této práci novým názorem, že zádruha má původ ve starém zřízení byzantském a není tedy institucí slovanskou. Nelze prý spojovati šlechtického rodinného nedílu s demokratickou zádruhou. Vznikl vleklý spor, do něhož zasáhl Balzer a Pekař. Ale v tomto sporu nejednalo se již toliko o zádruhu, nýbrž o společenské a agrární poměry v nejstarších dobách v Čechách. Tu Pekař upozornil, že typ zádruhy jest též u Germánů, tedy že i tam existoval šlechtický rodinný nedíl. V něm a ve srovnání poměrů slovanských s germánskými možno viděti nejpádnější důkaz, že všude byl vývoj od původní Lippertovy Hauscommunion po moderní fideikomis.

Nezbývá než vylíčiti názory, jež dle Novotného asi nejspíše odpovídají pravdě. Není novinkou, že základem společenského názoru českého jest rodina, po případě rod. Z Kristiána víme, že člen rodu musí vším svým chtěním zájmů rodových, jež jsou posvátné, hájiti. Rod se spojuje v osady budoucím rozrůstáním, které někdy zřejmě prozrazují společný původ i formálně patronymiky, jež jsou hlavním důkazem společného původu. Jsou to jména na -ice. V čele rodu jsou starší rodu, t. j. náčelníci. To jsou Kosmovi natu maiores seu seniores. Ti jsou representanty budoucí šlechty, která se z rodu odlučuje, a kdežto většina rodu jest svobodna, tito representanti jeho mají význam eminentně šlechtický. To jsou š l e c h t a a s v o b o d n í, vedle nichž od nejstarších dob udržuje se vrstva nesvobodných. Že tato třída se již od nejstarších dob vyskytuje, toho příčinu vidí Novotný v počátcích dvojího druhu zaměstnání, totiž vyššího a výnosnějšího dobytkaření a namáhavějšího polaření t. j. mýcení lesů a těžkého, primitivního obrábění půdy. V tom právě záleží výše dotčená hypotésa Peiskerova o převaze cizích kočovníků nad slovanskými zemědělci, kterou však v poslední době značně restringoval hlavně po bystrých pracích Brücknerových a vyvrácení Niederlově. Šusta[1] bystře vyložil, že vrstvě t. zv. pastevců bylo usnadněno nabývání většího majetku tím, že měla větší počet pracovních sil, v čemž vidí počátek velkostatku. A tento rozdíl pastevců a zemědělců jest hlavním motivem společenského třídění vůbec. A v tom nemohla zádruha, alespoň u nás, hráti nejmenší

[1] Šusta, O roctví a velkostatek v Čechách. ČČH. V.

úlohy. Rod ustupuje záhy třídění společenskému, jež jest podmíněno vší stavbou slovanské společnosti vůbec.

Druhá sporná otázka týká se organisace správy, již podmínily hluboké hospodářské převraty tak charakteristické pro celý vývoj společenských poměrů vůbec. Ty byly v době nejstaršího vývoje charakterisovány nejen třídním dělením, nýbrž příchodem vyšších vrstev ke dvoru knížecímu resp. tím, co označujeme dvorskou službou, která ovšem neměla povahy protekce, nýbrž zásluhy. Ale jen s tohoto hlediska ji charakterisovati nelze. Bylo v ní mnoho postranních motivů, které podmiňovaly vývoj, obrážejíce se v celé správní organisaci Čech X. stol.

Palacký jest tvůrcem teorie t. zv. dekanátů, rozeznávaje 46 žup, které se někde spojovaly ve větší okresy, nazvané oukrají. Tomek přijal mínění Palackého o splývání rozdělení církevního s organisací politickou a tvrdil, že rozdělení církevní se udrželo, i když politické jako nemoderní zaniklo. Viděl v tom jistý konservatismus, který zvítězil nad postupem politického vývoje. Jeho práce stanoví počet žup na 51. Novotný vytýká Tomkovi, že vyšel z mylného předpokladu, že dekanáty, které jsou známy a doloženy teprve ve XIV. stol., jsou velmi staré. Byl to starý omyl, který se dlouho tradoval. Tomkovu teorii hájil též Kalousek.

Proti tomuto proudu vystoupil však rozhodně a směle A. V. Šembera, který dovozoval podezřelost slova župa a župan, ale byl to prvý Sedláček, jenž vystoupil první s teorií kmenového a krajského rozdělení, což zdůvodnil a prohloubil zejména nejlepší znatel těchto otázek Lippert.

Posléze Pekař v retrospektivním článku snesl všechny dosavadní poznatky vědecké této otázky se týkající.

Obraz, který předvádí Novotný o správní organisaci Čech, jest asi tento: Pojem župy v teritoriálním významu není doložen dokumenty. Neexistovaly tedy župy, ale přece prý nutno rozeznávati větší počet správních okresů a četná území samostatných kmenů. V pramenech jsou termíny provincia, regio; tyto pojmy se prý nekryjí, nýbrž provincia jest větší okres než regio. Tedy provincia značí území někdejších kmenů. Zprávy o kmenech má práce z IX. stol., t. zv. geographus Bavarus, a to jest jediný pramen, který poskytuje materiál k soupisu kmenů, jichž jména jsou nesporná.

Jest otázka, jaké bylo východisko při vzrůstu kmenů, o nichž víme z práce Pekařovy, že se jich území rozpadala v menší okresy,

a že postupem správních okresů ubývalo, z čeho plyne, že jich bylo původně více a že byly menší.

Jisto jest jedno. H r a d jest základní jednotkou správní; v nejstarší době nelze mluviti o zřízení krajském, nýbrž hradském. V tato menší teritoria, v nichž jest hrad přirozeným politickým střediskem, rozpadala se nepochybně ona větší, mnohdy i velmi rozlehlá území kmenová. Toto rozdělení kmenových území v menší jednotky správní jest také zcela pochopitelné. Velké kmenové území se jako celek špatně spravovalo. Vždyť sám terén toho nepřipouštěl. Krajina byla velmi neschůdná, místy bažinatá, místy lesy často neprostupnými porostlá, a tu ovšem při nedostatečné komunikaci mnohem lépe se ke správě hodily menší teritoriální jednotky, území hradská, jež mohla snáze ovládati krajinu. Jest jisto, že hradských území bylo více než kmenových území v době, kdy hradská organisace jest nesporná. To vyplývá, jak Novotný správně postřehuje, z jistého lidového konservatismu v terminologii místní. A tak lze též vyložiti, proč v pramenech nalézáme pojmenování provincia pro jednotlivé původní kmeny.

Význam hradů nebyl všude stejný. Jistě větší význam měly hrady pohraniční, kde byly zakládány jako instituce obranná proti eventuálnímu nebezpečí zahraničnímu, a proto právě při hranicích setkáváme se s větším počtem menších hradských území, podobně v krajinách nespolehlivých jistě bylo třeba více hradů než tam, kde jich bezpečnost tolik nevyžadovala. Tyto vnitrozemské hrady měly patrně význam organisační, kdežto hrady blízko hranic sloužily převahou účelům obranným, byly shromaždišti vojska, po případě byly útočišti lidu v době nebezpečí válečného, kdy nebylo možno klidně v otevřených osadách přebývati, a kdy nebezpečí volalo ke konsolidaci. Odtud si též vysvětlujeme časté termíny hradců, v nichž se kryje jich účel. Byla to i jinde než při hranicích doložená hradiště, jichž nekonečnou řadu máme doloženu po Čechách v různých polohách, a z těch dob se datuje též rozrůznění těchto opevnění dle významu polohy a síly.

Již Palacký soudil, že vedle drobnějších hradských území byly i větší správní okresy, t. zv. o u k r a j í. Tento vývoj lze asi nejlépe vysvětliti tím, že některý hrad polohou a významem krajinným zvláště vynikající vyrostl nad ostatní hrady, jež záhy zastínil, až místy úplně zničil. Takový zvláště důležitý hrad ovládal přirozeně větší území, jichž části si mnohdy usurpoval na účet menších hrádků. A tím vznikají větší správní okresy vycítěné již Palackým,

až z těchto původně hradských území splýváním menších teritorií vznikají větší, přímo krajské celky, jež jsou základem ve vývoji ovšem pozdější organisace správy krajské. Ale není tento absorpční proces všude stejný ani není všude patrný. Jest mnoho organisačních jednotek, jež nezanikly tímto vývojem, ano mnoho hradů, menších to středisek malých teritorií, existuje i pak, kdy jinde organisace krajská se již uplatnila, a mnoho hradů lze doložiti současně vedle krajů. A tím též ještě více vyniká nomenklatura: provincia vedle regio. Je v tom jistě určitá distinkce, jejíž pochopení jest velice nesnadné. Hrad sám bývá v pramenech označován pojmy urbs neb civitas.

Konečně se třeba zmíniti o sporném jméně c o m e s, t. j. hrabě. Byl to náčelník hradu, který měl značný vliv na okolí, z něhož tak vynikal. Ale vedle toho pro latinský pojem comes nalezneme též jiný výklad. Nemusil býti každý comes náčelníkem hradu, nýbrž byl to vynikající představitel určitého teritoria vůbec. Někdy se překládá tento termín slovem kmet, což však nevystihuje přesně všech nuancí, jež jsou v něm obsaženy. Tím méně lze připustiti překlad župan, alespoň jistě ne pro Čechy X. stol. Novotný doporučuje překlad h r a b ě a vymezuje dle Jasinského, Brücknera a Balzera jeho význam takto: Byl to v našem případě správce hradu, byl to civilní i vojenský úředník, hradský okres mu v celém svém rozsahu v obou těchto jurisdikcích podléhal. Byl velitelem hradské posádky, byl zástupcem knížete ve všech záležitostech. Jako ochránce pokoje byl také úředníkem soudním a dle Čelakovského též vykonavatelem soudního řízení. Ale není sám, jsou vedle něho odborní úředníci: iudex, camerarius a villicus.

Konečně třeba si všimnouti mínění B r e t h o l z o v a v jeho Českých dějinách o této otázce. Dříve třeba se však zmíniti o Bretholzově pojetí českých dějin vůbec.

Nebylo by třeba k odpovědi na tuto otázku znáti ani shovívavého referátu Šustova v Č. Č. H. 1913, tím méně ovšem Dvořákova v Č. M. M. 1913, stačilo by pouze přečísti si autorovo věnování na titulním listě, by bylo jasno. Palacký dle tvrzení autorova naprosto vědecky pochybil, dokazoval-li, že v Čechách nebylo vůbec němectví do počátku XIII. století. Byly prý tu sice drobnůstky německé kolonisace, ale význam jejich se prý ztrácel. Teprve v XIII. století vniká do Čech německý proud, jejž silně podporuje dynastie, vyciťující potřebu opory svého zvláštního postavení v nových vděčných kolonisačních jednotkách, městech

s cizinci s německými právy, jež rostou jen jako vůlí panovníkovou a knížat dotované individuality dýšící tak svůdnou novostí. Bylo to prý násilné, mnohdy dokonce nečekaně vynucené zakládání osad, do nichž byli cizí osadníci uváděni, kteří tak podstatně změnili všechny společenské a hospodářské poměry v zemi, jak jsou nám všechny tyto změny známy z dosavadních výsledků vědeckého badání. Tedy náhlý, nečekaný, nepřipravovaný přelom sociální a hospodářský, který způsobila suverenita panovníkova, zejména oněch panovníků, jimiž se vzestupně končí řada mohutných psychologicky i lidsky zajímavých zjevů dynastie Přemyslovců, totiž hlavně Václav I. a Přemysl Otakar II. Takovou bilanci vědecké práce historické provádí velice obšírně v poslední kapitole svého díla Bretholz. A hlavní bolest, již vyciťuje, jest, že tuto teorii o vzniku německých osad v Čechách přijímají též němečtí historikové za směrodatnou. A přece jest naprosto pochybená. Bretholz dokazuje, a to jest novum jeho práce, že německví v Čechách a na Moravě jest vkořeněno od nepamětných dob. Nebylo tu náhlého, nečekaného společenského a hospodářského zlomu, nýbrž byl tu pozvolný vývoj. A tento vývoj líčí autor asi tak: Čechy nebyly nikdy národnostně jednotné. Byla tu vždy jazyková dvojakost. Stopy germánského osídlení vryly se příliš hluboko do české půdy, než aby odchod Germánů ze země značil též konec všeho německví. Němectvo bylo zde dle Bretholze »angestammt«, a tedy nebylo třeba pozdější invase německého živlu panovníky dotované, když již doba Karla Vel. byla basí historicky nezvratně zjištěnou, na níž ode dávna vkořeněné německví rostlo a se vyvíjelo. Ale nejen doba Karla Vel., již má Bretholz pro Německví v Čechách za naprosto zjištěnou a ve které vidí základ německého městského zřízení ve XIII. stol., nýbrž snad i mnohem starší historické epochy bylo by lze nalézti pro bytnost německého živlu v Čechách. Ovšem tak konciliantní jest autor přece, by připustil alespoň slovanskou většinu v Čechách, vedle níž však stále mohutní německý živel v Čechách.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Několik slov úvodem. — Binding: Die Notwehr der Parlamente gegen ihre Mitglieder (Vorträge der Gehe-Stiftung zu Dresden 6 sv.). — Erich: Probleme der internationalen Organisation (1. seš. sbírky Völkerrechtliche Abhandlungen ve Vratislavi). — Otfried: Vorfragen des Völkerrechts (Jahrbuch des öff. Rechts der Gegenwart sv. VII.).

Budiž nám dovoleno dnes dodatečně v krátkosti pověděti několik slov o účelu a zamýšleném obsahu této hlídky.

Není třeba ani vykládati ani dokazovati, jaký význam má celý právní řád nejen pro život celku, to jest národa, státu, lidstva, ale i pro život jednotlivcův. Jakost, povaha a obsah všech pravidel právních, jež ve svém souhrnu tvoří tento právní řád, zasahují hluboko, ba možno říci až na dno tohoto života jednotlivcova. Určují jeho práva i povinnosti proti celku, v němž žije, i proti druhým jednotlivcům, určují dále jeho vztah k věcem, které jsou mimo nás, stanovíce, do jaké míry a jakým způsobem může jich užívati sám nebo společně s ostatními spolulidmi. Určují konečně také volnost jednotlivcovu, jeho svobodu pohybu, jednání a projevů všeho druhu, buď zaručujíce jistou míru práv v tom směru, buď kladouce meze této volnosti v zájmu ostatních jednotlivců nebo v zájmu celku, ba dovolujíce za jistých předpokladů zničení této volnosti nebo i osobnosti jednotlivcovy.

V úvahu padají tu v první řadě normy práva veřejného, které v rozhodujících okamžicích postaví se, kde toho žádá zájem celku, nad předpisy práva soukromého, omezujíce nebo rušíce jejich obsah právě s odkazováním k tomuto zájmu veškerenstva ve státu spojeného, k t. zv. zájmu veřejnému, jenž konec konců není, než životním zájmem státu, vyplývajícím z pudu sebezachování jeho, a to zájmem, jak jej pojímají ti, kterým ústava dává do rukou otěže vlády a tím i všechny síly a prostředky státu, právě pevným právním řádem spojené a vyústěné v jedinou mocnou výslednici.

Profesor freiburské university Richard Schmidt definuje právo jako minimum mravnosti a mravu čili obyčeje národa, jež jest státem uznáno a zaručeno (das vom Staate anerkannte und verbürgte Minimum der Volksmoral und Volkssitte). I když nám tato definice nestačí pro vy-

mezení obsahu norem veřejného práva, přece jen můžeme z ní čerpati velmi mnoho. Stane-li se nezlomným a nezvratným přesvědčením národa, a to přesvědčením *účinným*, na venek důsledně projevovaným, že určité poměry a vztahy, ať se již týkají pouze nejužšího okruhu jednotlivcova, nebo jeho poměru k státu, nebo konečně povahy celého státního zřízení nebo života a styků mezi státy, že tedy tyto poměry, vztahy a styky musí býti upraveny určitým způsobem, žádný moudrý zákonodárce, ať jest jím kdokoli, trvale nebude se moci vyhýbati tomu, aby tomuto *živému přesvědčení* národa dal průchod i v určité úpravě právního řádu.

Aby takovéto živé a účinné přesvědčení mohlo vzniknouti, jest třeba zájmu a pochopení pro otázky sem spadající, čili toho, po čem volají všichni lidé dobré vůle u nás, v Německu a snad i jinde, to jest větší úrovně politického vzdělání.

Právě nedlouho před válkou u příležitosti krise zemské samosprávy přesvědčili jsme se u nás, jak velká jest netečnost k základním otázkám života a zřízení státu, a jaké jest neporozumění obsahu veřejnoprávních opatření, a jaké jest nepochopení dosahu jejich.

Proto chceme zde buditi zájem o stěžejní otázky organisace státu a základních funkcí jeho orgánů, to jest buditi zájem pro stát a určité jeho uspořádání, pro jeho úkoly a způsob plnění těchto úkolů. Poněvadž pak po skončení války nastanou snahy — již dnes vidíme v odborné literatuře jejich předzvěsti — o pevnější organisaci a bezpečnější základ styků a poměrů mezistátních, budou zde podávány zprávy i z tohoto oboru veřejného práva. Rovněž bude sledováno vše podstatnější, co bude se vztahovati k úpravě organisace a působnosti svazků místní samosprávy. Přihlíženo bude tu jednak k novým zákonným úpravám otázek sem spadajících, jednak k projevům odborné literatury, zejména k těm, jež naznačují nové cesty, po nichž mělo by se bráti zákonodárství v těchto oborech veřejného práva. Přirozeno jest, že hlavní zřetel bude brán k tomu, co jest nám nejbližší, t. j. k poměrům v Rakousku-Uhersku a v první řadě opět v zemích českých a Čechy obývaných, mimo to však bude, pokud jest to možno, upozorňováno i na zařízení a veřejnoprávní řády a snahy cizí.

Někdy překročen bude okruh otázek, spadajících pod pojem veřejného práva, bude-li nutno poukázati na důležité zjevy a otázky základního života státu, jež jdou za hranice práva, na druhé straně opět nebude vyplněn rozsah pojmu veřejného práva, poněvadž nebude zde všímáno si některých jeho oborů, jako práva trestního, předpisů o soudním řízení a j. Po těchto stránkách nepřiléhá název hlídky úplně k jejímu obsahu.

Neúplnost zpráv bude musiti býti omluvena omezeností místa, jež v rámci úkolů tohoto časopisu naší hlídce možno jest v jednotlivých číslech vyhraditi.

* * *

V německé literatuře právní, a to jak říšskoněmecké, tak rakouské, dochází značné pozornosti parlamentarismus a jeho další vybudování.

Takovým problémům věnován jest spisek vynikajícího německého kriminalisty profesora Bindinga: *Die Notwehr der Parlamente*

gegen ihre Mitglieder (Vorträge der Gehe-Stiftung zu Dresden, 6 sv.).

V poslední době otevřené hlavy v Německu i u nás naplněny jsou obavami o budoucnost parlamentarismu pro jeho úpadek. Tak Tezner na počátku svého díla Die Volksvertretung (Vídeň 1912) praví, že jest psáno v době pokročilého úpadku rakouského parlamentarismu a za tak nízké politické úrovně jeho, že další poklesnutí nezdá se býti možným. A Zenker ve studii Der Parlamentarismus (Vídeň r. 1914) vyslovuje snad zbytečně černý výhled do budoucnosti, když praví: »Jest málo naděje, že se parlamenty z vlastního rozhodnutí a lepšího poznání napraví a očistí. Žádná konstituční moc na světě nechce se reformovati, každá chce zůstati, čím jest.« A Binding, mluvě o sebeobraně parlamentu proti útokům jeho členů a konfliktech z toho vzniklých, pokračuje: »... tyto (rozuměj konflikty) mají nyní v dějinách parlamentů tak hroznou úlohu — bohudík u nás (t. j. v Německu) mnohem méně než jinde! — a zneuctívají parlamenty tak, že nemůže býti potlačena obava, že toto zneuctění jest buď frivolně zamýšlený nebo frivolně nezamýšlený počátek konce.« Pro tento zřejmý úpadek parlamentarismu a z obavy o jeho budoucnost vyplývají právě Bindingovy úvahy: »Kdo ví, co parlament jest, a jakou nezměrnou cenu má v životě státním, — přes mnohé dnešní nedoceňování, — že nemůže býti nahrazen ničím, a že jeho zánik znamená tyranii, ať již absolutistické vlády nebo teroristické demagogie, ten snaží se přemýšleti o prostředcích, jimiž by toto velké nebezpečí bylo odvráceno a posílen parlament sám i pochopena cena jeho, tak aby těžká krise mohla býti překonána.«

Ve své práci vyslovuje Binding několik tak zajímavých, třebas ne vždy přijatelných, myšlenek, že jest prospěšno seznámiti se s nimi.

Předně Binding nepokládá za správný způsob, když parlament tvoří se mechanicky všeobecnou volbou ve volebních okresech. To jest dle něho úplným nepochopením toho, co jest to lid (Staatsvolk). Jest třeba, aby v parlamentu zobrazeno a vyjádřeno bylo neobyčejně bohaté rozvrstvení národa v politické obce, různé stavy, zejména povolání a kruhy zájmové. Tím jest národ a nikoli pouze obrovským stádem jednotek (etwas absolut anderes als eine Riesenherde von singuli). Přes veškerou obtížnost tohoto problému nutno přemýšleti, jak skutečné rozvrstvení národa vyjádřiti také ve složení parlamentu.

Parlamenty jsou podstatné a nepostrádatelné hybné síly při určitých důležitých státních úkonech. Proto jest každé rušení jejich práce bezprávným útokem na právní subjekt, vykonávající svou právní povinnost. Autor mluví pak o parlamentární obstrukci, vykládaje její původ a její zbraně, využívání jednacího řádu řečmi a návrhy podle tohoto řádu přípustnými, což jest t. zv. obstrukce podle jednacího řádu (geschäftsordnungsgemässe Obstruktion). Za obstrukci proti jednacímu řádu čelící pokládá obstruování hromadnými absencemi a dokonce pak takovou obstrukci, jež tumulty a hlomozením snaží se znemožniti jednání. Jako příklad takovéto násilné obstrukce uvádí Binding obstrukci v uherské sněmovně v září roku 1912 a souhlasí s násilným odstraněním

obstrunujících poslanců ze sněmovny, přes to, že jednací řád k tomu předsedu výslovně nezmocňoval.

Aby parlament byl chráněn před podobnými útoky svých členů, žádá Binding dvojí: právo parlamentu k odstranění nehodných členů a prostředky k tomu, aby mohl nerušeně v náležitý čas vyříditi práce naň vznesené.

Prostředky, jež zpravidla poskytují jednací řády, jako volání k pořádku, odnětí slova, přerušení nebo ukončení schůze, jsou namnoze příliš slabé a nevedou k cíli proti zatvrzelým a úporným útočníkům; proto musí býti po ruce krajní prostředek, t. j. vyloučení člena parlamentu a po případě jeho násilné odstranění, neposlechne-li vyzvání k opuštění schůze.

Pouze některé parlamenty mají v zákoně nebo autonomním jednacím řádu ustanovení, která by tento krajní obranný prostředek připouštěla. Binding jest však toho názoru, že i ostatní parlamenty mají toto právo, neboť ústavou a jednacími řády nevyčerpávají se veškerá práva parlamentu. Vedle toho zbývá parlamentu to, co vyplývá z jeho existence a jeho úkolů, t. zv. právo nutné obrany (Notwehrrecht des Hauses), totéž, co dříve bylo nazýváno nouzovým právem státu (Staatsnotrecht) a co nazývá Tezner biologickým právem.

Binding vůbec reklamuje de lege ferenda pro parlament právo, aby mohl očistiti se, zbaviti se nehodných členů, a to i takových, kteří neruší jeho jednání, ale mají závadnou minulost. »Ukáže-li se,« praví autor, »že člen parlamentu dříve byl odsouzen pro velezrádu, nadržování zločinu nebo pro koupi a prodej volebních hlasů, nemůže se žádati od parlamentu, i když zvolený mezitím opět nabyl občanských práv, aby jej trpěl ve svém středu. Takový člověk nepatří přece mezi vyvolené národa!« Binding vyciťuje asi přece jen povážlivost tohoto požadavku a snaží se ji zmírniti tím, že pro takovéto vyloučení doporučuje asi tříčtvrtinovou většinu.

Jednací řád pro říšský sněm německý připouští vyloučení poslance pro hrubé porušení pořádku (gröbliche Verletzung der Ordnung), avšak nezná odstranění vyloučeného, když tento dobrovolně neopustí jednací síň. V tom případě ustanovuje pouze, že má předseda schůzi přerušiti nebo ukončiti. Opatření toto vede však po případě jen k tomu, co roku 1895 prohlásil sociálně demokratický poslanec Singer, když byl ze schůze vyloučen a zůstal ve sněmovně: »Potom zůstane, pánové, poslanec, jenž měl býti potrestán, vítězem nad sněmovnou, neboť donutí předsedu, aby schůzi ukončil.«

Binding sleduje otázku tuto se stanoviska trestního práva a dochází k tomu závěru, že vyloučený poslanec zdržuje se v parlamentu bezprávně. Poněvadž pak jedině sněmovně přísluší právo a disposice místnostmi sněmovny, a tato má také svůj domácí mír, dopouští se poslanec, jenž přes řádné vyloučení v místnostech sněmovních setrvává, rušení domácího míru (Hausfriedensbruch) a tedy trestního činu. Tím jest také dáno právo sněmovně, aby jej dala násilím odstraniti. Chce-li to učiniti vlastními orgány nebo použíti k tomu policie, jest její věcí. Binding nezapomíná tu na nebezpečí, které by mohlo pro výkonnost par-

lamentu nastati, kdyby vyloučením většího počtu poslaců sněmovna stala se nezpůsobilou k usnášení se. Zde jest však s radou u konce, jak sám přiznává.

Při těchto všech opatřeních jest ještě jedna obava: aby většina sněmovny nepostupovala tu stranicky a nezneužívala své moci. Mohl by pak nastati případ opačný, to jest potřeba ochrany jednotlivého člena sněmovny proti přehmatům většiny. Zejména v tom jest také závada v parlamentech německých (a ovšem i rakouském), že předseda jest příliš odvislým od většiny sněmovny (již tím, že jest od ní volen). Namnoze připouští se tu odvolání z opatření předsedy ke sněmovně, kde pak opět rozhoduje většina. Vybudování práva parlamentárního mělo by se tu nésti tím směrem, aby skutečně byla zabezpečena nestrannost předsedy. V té příčině obdivuje se Binding zařízení sněmovny anglické, kde předsedající (speaker) jest naprosto nestranný a od své volby předsedou nenáleží žádné politické straně. Binding tu praví: »Nikdy jsem nebyl apoštolem přejímání cizího práva, avšak s plným obdivem hledím do Anglie, sleduji vývoj postavení speakera a pravím, že tento předseda dolní sněmovny anglické jest výtvorem největší parlamentární moudrosti a spravedlnosti. Proto musí býti vzorem pro naše předsedy sněmoven.«

K odstranění nebezpečí, že většina zneužije své moci proti jednotlivým členům parlamentu, doporučuje Binding zřízení státního dvoru soudního, jenž by o jednotlivých sporech tu vzniklých rozhodoval.

Bude zajímavo dodati ještě, že Binding konstruuje z n á s i l n ý c h pokusů překaziti nějaké usnesení parlamentu nebo vynutiti z parlamentu jisté rozhodnutí zločin veřejného násilí a že tvrdí dále, že by pokus některé strany ve sněmovně, kterým by v době války mělo býti proti právu zabráněno, aby sněmovna povolila vládě žádané od ní válečné úvěry, zakládal vedle útoku na sněmovnu ještě zločin velezrády proti Německé říši.

*

Jak bylo již v předešlém čísle upozorněno, způsobila nynější válka jen ještě živější zájem o právo mezinárodní, jevící se jak v pochybování o jeho užitečnosti a budoucnosti na jedné straně (hlavně u laiků), tak v intensivnějším ještě hájení jeho účelnosti, praktické ceny a hlavně jeho schopnosti dalšího a dokonalejšího vývoje na straně druhé. Tito druzí správně tuší, že výsledkem války bude poznání národů o vzájemné jejich odvislosti jakožto podmínce všeho kulturního života a pokroku. A vědomí této vzájemné odvislosti a souvislosti povede ke snaze upevniti úvazky států a národů pevnějším řádem, jehož normy budou právě obsahem práva mezinárodního, a postaviti tento řád na jiný bezpečnější základ, než tomu bylo dosud.

Již bezprostředně před válkou profesor Erich ve spisku P r o b l e m e d e r i n t e r n a t i o n a l e n O r g a n i s a t i o n (1. sešit sbírky, vydávané ve Vratislavi pod jménem Völkerrechtliche Monographien) zabývá se těmito otázkami a vyslovuje očekávání, že mezinárodní právo povede k sblížení lidstva přes hranice států: »Ať se jakkoli zdůrazňuje pravidlo, že mezinárodní právo zásadně upravuje pouze vzájemné vztahy suverénních států, přece jen nenechají se styky mezinárodní úplně a bez-

výhradně uzavříti do hranic suverénních států, zhusta příliš uměle utvořených.«

Práce tato, rozdělená v sedm kapitol (vyřizování sporů mezi státy, spory vyřizované rozhodčím soudem, o smlouvě rozhodčí, otázka revise, mezinárodní policie, o garancii a trvalé neutralitě, o hranicích státního a mezinárodního práva a různých mezinárodně-právních otázkách), poskytuje mnoho vážných podnětů.

*

Právě také bezprostředně před válkou předseda švýcarského sdružení pro trvalý mír (Schweizerische Vereinigung zum Studium der Grundlagen eines dauerhaften Friedensvertrages), profesor dr. Otfried Nippold, v článku Vorfragen des Völkerrechts (Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart sv. VII.) vyslovuje se nadějně o budoucnosti mezistátní organisace, klade však za podmínku takovou mravní výši národa, aby odpíral každému porušení práva. »Všechny pokroky, jež očekáváme od mezinárodního práva, jsou možné jen za předpokladu, že také mravní cítění národů povznese se znenáhla na vyšší stupeň. Lze to tedy jen vítati, stavějí-li se národové ve svém nitru proti každému porušení mezinárodního práva, a když reakce proti bezpráví v životě státním vzrůstá i tam, kde státní politika takové porušení práva mlčky přehlíží.« Dr. *F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Válečný zisk a válečná mzda. — Vládní ocenění dělnických odborových organisací v Německu. — Týdenní rozpočet dělnické domácnosti. — Úprava spotřeby mléka. — Nové předpisy o vymíláni a zvýšená cena mouky. — Průmyslová konjunktura v Anglii za války. — Sociální pojištění a válka.

»Generálskému socialismu«, jak nazývají Němci jisté kolektivistické náběhy v státní sociální péči po čas války, nelze upříti, aspoň v Německu, že jde za svým cílem skutečně důsledně a že oceňuje význam dělnictva ve válečných časech velice správně. Z nejnovějších činů, jimiž zasáhlo německé intendanční velitelství hluboce do posavadních sociálních poměrů, sotva který je důležitější než zavedení minimálních mezd v podnicích, pracujících o státních dodávkách. Od počátku války bylo v očividném nepoměru stoupání cen průmyslových výrobků s válečnými mzdami dělnictva. Výhody dobré průmyslové konjunktury byly by takto připadly jednostranně k dobru zaměstnavatelů. Dělník, domáhající se při stálém zvyšování cen aspoň normální mzdy, byl odbýván v různých instancích všemožnými odklady a výmluvami. V podmínkách pro válečné dodavatele krejčovské, uveřejněných v Německu koncem prosince, čteme důležitý pasus, který odklizuje neurčitost poměrů a umožňuje dělnictvu dosáhnouti přes zaměstnavatelův odpor zákonných minimálních mezd:

»Dodavatel musí ujednati se svými dělníky a případnými prostředkovateli, že všechny neshody, vyplývající z pracovního poměru, mají býti

předloženy výhradně dohodovací komisi, zřízené k tomu účelu u živnostenského soudu v Berlíně.

Rozhodnutí této komise, do níž se povolávají přísedící ze zástupců zaměstnaných a zaměstnavatelů, mají konečnou platnost.

Přihlášení stížnosti u dohodovací komise dějž se ve lhůtě co nejkratší, nejpozději měsíc po splatnosti příslušného požadavku.« Význam tohoto ustanovení oceňuje »Arbeiter-Zeitung« takto: »Právní myšlenka, jež tím dosahuje vítězství, spojuje cenu zboží a pracovní mzdu a zaručuje existenční možnost oněm dělnickým vrstvám, jež v první řadě snášejí v zázemí břímě války. Tato právní myšlenka zabraňuje jednak vysílení a zbídačení dělnické třídy, jednak maří nestoudné obohacování nehodných válečných spekulantů mzdovou lichvou.«

*

Ve výroční den založení říšsko-německé odborové centrály, o němž jsme se již v předešlém čísle zmínili, precisovala poloúřední korespondence »Ernährungsfragen« dnešní vládní názor na odborovou dělnickou organisaci takto: »Jubileum přichází v čas, kdy může očekávati od celé veřejnosti účast a zájem. Neboť odborové organisace, o jejichž postavení a významu byly ještě bezprostředně před válkou ostré spory, ukázaly se ve válečném roce užitečnými a cennými, ba v jistém smyslu nezbytnými orgány národního hospodářství. V oboru válečného hospodářství a válečné sociální politiky daly mnoho podnětů, z nichž část byla uskutečněna, a poskytly vojenským i civilním úřadům své poradní a sprostředkovací spoluúčasti. Vládní kruhy několikrát projevily uznání národa za vlastenecké výkony organisovaného dělnictva.«

*

Týdenní rozpočet severočeského dělníka, vydělávajícího týdně dvacet korun, byl uveřejněn v odborovém listě a zaslouží pozornosti. Rozpočty dělnických domácností jsou důležité sociální doklady a jejich občasné sbírky vynesly na světlo mnohý neznámý jev sociálního života. Zde tedy onen rozpočet čtyřčlenné rodiny ve válečném roce:

	Korun
Nájemné	1·70
Dříví, uhlí, líh, svítivo	2·70
Oprava obuvi	1·20
Mýdlo, soda	0·62
Zvláštní výlohy otcovy	0·90
Úhrnem K	7·12

Výlohy za výživu:	Korun
Chléb 9·8 kg	4·62
Máslo ¼ kg	1·50
Tvaroh 1 kg	0·56
Mléko, sedm litrů	1·96
Cukr, cikorie, slad	1·34
Brambory 12 kg	1·92
Zelenina	0·40
Sůl	0·08
Hovězí maso (v neděli)	0·50
Úhrnem K	12·88

Na první pohled je povážlivé nepostačující množství masa a tuků: mouka a vejce se v tomto rozpočtu vůbec nevyskytují.

*

Zásobovací akce se rozšiřuje v jednotlivých zemích, v některých případech v celém Rakousku, i na ony předměty spotřeby, jež nebyly dosud chráněny žádnou kontrolou. Dolnorakouské místodržitelství omezilo

spotřebu mléka těmito nařízeními: V hostinských a výčepních podnicích se nesmí prodávat mléko a nápoje, v nichž je mléko obsaženo, odpoledne od dvou do sedmi hodin. Pro menší hostinské závody, v nichž požívají chudé vrstvy obyvatelstva mléka jako nutné potraviny, může místodržitelství povoliti některé výjimky. Politické okresní úřady se zmocňují, aby vykonaly opatření, jimiž by byla zajištěna spotřeba mléka pro kojící matky, děti až do šesti let a nemocné, ošetřované ve veřejných ústavech. Tato úprava se může díti hlavně vydáním mléčných odběrných poukázek (mléčenek). Za spotřební kvantum pro kojící matky a pro děti do jednoho roku stanoví se nejvýše litr denně, pro děti od jednoho roku do tří let nejvýš tři čtvrti litru, od tří do šesti let nejvýše půl litru. Spotřeba pro nemocné se řídí povahou jejich nemoci. Nařízení nabylo platnosti 27. prosince. Současně vydaným nařízením stanoví se pro Dolní Rakousy maximální ceny pro vepřové sádlo a vepřovou slaninu. Nařízení obsahuje vedle maximálního ceníku důležitý paragraf: »Kdo žádá, slibuje, poskytuje nebo přijímá za některý z těchto druhů zboží vyšší cenu nebo jakýkoli vedlejší příplatek pro sebe nebo pro třetí osobu, bude potrestán úřadem peněžní pokutou až do pěti tisíc korun nebo vězením až pětiměsíčním.« Stejnému trestu podléhá, kdo vědomě nebo opomenutím povinné péče spolupůsobí, že zřízenec, pověřený prodejem, nebo osoba, prodej sprostředkující, jedná proti tomuto nařízení, dále ten, kdo podporuje nebo zatajuje přestoupení maximálních cen jakýmkoli způsobem.

*

Jiným nařízením, platným pro celé Předlitavsko, zakazuje se požívati pšeničné a žitné mouky k výrobě cukrářského zboží a jinak se jednak omezují, jednak vůbec ruší předchozí nařízení a předpisy o výrobě chleba a pečiva. Posledního prosince minulého roku byly pak vydány nové předpisy o vymílání obilí a doprovozeny citelným zvýšením ceny mouky. Při tom nařídil válečný obilní ústav, že i staré zásoby mouky, koupené za nižší cenu, musí býti prodávány za vyšší ceny; pro Prahu by to znamenalo zvýšení cen mouky za 1 kg z 66 h na 98 h a ze 78 na 1·20 K. Zvýšení cen nejdůležitější potraviny narazilo na jednotný odpor veškerého obyvatelstva, a nikdy snad nemluvil vídeňský purkmistr Dr. Weiskirchner tak oprávněně jménem všeho občanstva, jako když se ostře postavil proti tomuto novému břemeni širokých lidových vrstev. (Energie dra. Weiskirchnera se projevila v ostrém zakročení proti správě Schwarzenberských velkostatků pro zdražení ryb o vánočním trhu.) Společnému tlaku vídeňské obce, poslaneckých kruhů a žurnalistiky se podařilo dosíci některých podstatných ústupků — cenný to úspěch veřejného mínění právě v době, kdy jinak vnitro-politický život úplně ustal. V konferenci dra. Weiskirchnera s ministerským předsedou a ministrem vnitra prohlásil hrabě Stürgkh, že předpisy o mouce budou změněny, vysoké ceny mouky že budou částečně opět sníženy, a deficit obilního ústavu že převezme státní finanční správa. Deficit obilního ústavu se vysvětluje tím, že bylo kalkulováno s vydatnější žní, než jaká skutečně byla, a že se počítalo s větší účastí Uher na zásobování Předlitavska.

*

Dělnický korespondent »Daily Telegraphu« zmiňuje se o dobrých pracovních poměrech v Anglii po dobu války. Průměrné mzdy všeobecně stouply, a nezaměstnanost je menší než kdykoli jindy. Příčina je hlavně dvojí: Jednak se dalo veliké množství dělníků naverbovat do armády, jednak oživily průmyslový život obrovské válečné dodávky. Týdenní zvýšení mezd odhaduje pisatel na 1,200.000 liber šterlinků. Práce jest pro každého, kdo pracovat chce, a pro nevyučené je příležitost vyučiti se. Tím se naráží na známý příkrý rozdíl, který se činí v Anglii mezi kvalifikovaným a nekvalifikovaným dělnictvem. Že však odpor kvalifikovaných proti nekvalifikovaným se za války nezmenšil, o tom svědčí stálé domluvy Lloyda George vůdcům odborových svazů, aby připustili nekvalifikované dělnictvo větší měrou k práci v továrnách na válečný materiál.

*

Po vypuknutí války se soudilo, že je válkou na dlouhou dobu odloženo sociální pojištění. I dělnické vrstvy obrátily jiným směrem svůj zájem a zřetel finanční, dohady o státních potřebách po válce nasvědčovaly, že se sociální pojištění ukládá zatím ad acta. Mimo nadání bylo vzpomenuto důležitosti sociálního pojištění jako státní nutnosti s místa nad jiné významného: Nový ministr obchodu, dr. Spitzmüller, prohlásil ve své programové řeči, že sociální pojištění je téma, jež nám bylo velikou válkou přiblíženo. Bývalý ministr vyučování Dr. Gustav Marchet ve svém spise o zaopatřování válečných invalidů rovněž akcentuje význam sociálního pojištění, zdůrazňuje hlavně, jak může správní aparát pojišťovacích ústavů vydatně spolupůsobit při budoucí nutné péči o invalidy; a tak se zdá, že uskutečnění tohoto starého dělnického požadavku bude cennou vymožeností sociální, k níž dojde po veliké válečné lekci. *R.*

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Přídavky profesorům. — Doplňovací studia invalidních důstojníků. — Foerster o mravních účincích války na školní mládež. — Příliv na střední školy u nás a v Německu. — Školství haličské a chorvátské. — Změny v ministerstvu vyučování a zemské školní radě. — Biograf ve službách školských.

Rozpočtový rok 1915—16 přinesl profesorům zlepšení platů, přídavky, pokud byly dříve navrženy neuskutečněnou pragmatikou služební. Úprava nynější má ráz prozatímní na jeden rok, ač ovšem pensijní ustanovení sahají do další budoucnosti, a trvalé zajištění ostatních požitků slibuje se cestou ústavní. Císařským nařízením nabývají nyní suplenti jednotného služného 2100 K ročně, asistenti 1800 K, cviční učitelé a p. 1600 K; mimo to vzrůstá jim po 2., 4., 6. roce služebním plat o 10, 20, 30 procent dřívějšího příjmu. Rozdíl mezi služným loňským a nynějším byl jim dodatečně vyplacen.

Definitivním profesorům (IX. třídou počínaje) byla 2., 4. a 5. kvinkvenálka — pokud jich požívali již 1. ledna 1915 — zvýšena přídavky po

100 K (cvičným učitelům a učitelům tělocviku po 80 K); ředitelé nad to dostali přídavek 200 K.

Pensijní požitky budou vstupujícím do výslužby počítány již podle návrhů služební pragmatiky, t. j. zvýší se u profesorů až o 300 K, u ředitelů o 500 K, u učitelů tělocviku o 240 K.

*

I školy připravují se již na poměry poválečné. Tak bylo vydáno nařízení, upravující studia invalidních důstojníků. Chtějí-li se důstojníci (od VIII. hodnostní třídy dolů) připravovati na nové povolání, které předpokládá studia středoškolská a vysokoškolská, budou jim dány jisté úlevy: Kdo z nich absolvoval dříve vojenskou akademii, kadetní školu nebo poslední třídu veřejné školy střední, výjimečně nabude oprávnění spojeného s maturitním vysvědčením reálním, t. j. může i beze zkoušky maturitní studovati na vysokých školách. Kteří důstojníci pak podrobí se zkoušce maturitní, dosáhnou při ní úlev podle rozsahu dřívějšího vzdělání svého. Než nabudou maturitního vysvědčení, mohou býti zapsáni na vysokých školách jako posluchači mimořádní; započítají se jim z toho však nejvýše 4 semestry. Aspirantům učitelství na vojenských ústavech ustanoví se zvláštní zkouška pro tento úřad.

*

Mezi úvahami o tématu »válka a škola« množí se čím dále tím více zmínky o úkolech školy po válce. Dlouho trvající válka nutí vychovatele, aby si všimli také negativních vlivů doby válečné. Známý mnichovský pedagog prof. Fr. W. Foerster v jedné ze svých statí o škole za války obírá se mravním ziskem a škodou, jak je přinášejí mládeži zkušenosti válečné. Slibuje si, že příklad blízkých přátel bojujících povznese i v žactvu smysl pro vzájemnost a konkretně mu ozřejmí lásku k vlasti. V novém světle objeví se dospívajícím význam bezpodmínečných závazků; proti dosavadní změkčilosti a sebelásce pochopí dosah ukázňující přísnosti, když vidí ve válce povznášející souborné výkony kázně, a uvědomí si, že heroické ctnosti, zejména statečnost, projevují se nejen na bojišti, nýbrž i v denním, všedním životě.

Foerster upozorňuje, že škola má rovněž čeliti zhoubným vlivům válečným a připravovati mládež na doby klidnější. Mládež, která je daleko bojiště a nevidí hrůz válečných, tvoří si falešné představy, ztrácí soustrast, otupí se mravně. Proto Foerster doporučuje, aby škola mluvíc o válečných událostech dbala více věcné a etické stránky než příliš mnoho bezprostředního nadšení, aby tedy užívala tlumenějších tónů. Pedagog má potlačovati aspoň štvavé řeči o nepřátelích, když už nemůže mládež uchrániti rozčilujících vlivů vnějších. Foerster právem se obává, že jinak by se zahnízdila v mládeži mravní otrlost, ba velikášství, pyšnící se úspěchy jiných. Blížící se obnova jednoty národů přímo žádá, aby škola upozorňovala, čím jsou si národové navzájem zavázáni kulturně, hospodářsky a p. Proto Foerster (maje na mysli poměry říšsko-německé) nerozpakoval by se probírati právě nyní ve škole téma: Zač vděčí německá sociální kultura anglické kultuře, čemu se Němci mají učiti od Angličanů; zač vděčí fran-

cizské kultuře, a co ona ještě dále má dáti jim a celému světu. Taková mírotvorná cvičení budou mravní přípravou na nevyhnutelný národní zápas existenční v míru, čelice smírností svou nebezpečné a nemožné politice národního sobectví. Foerster staví se také proti vášnivé zaujatosti žen ve válce a vidí nejvyšší »ženské právo hlasovací« v tom, zabrání-li ženy vůbec koho zraňovati. Jistě pro tyto mravní úkoly výchovné bude míti pronikavé pochopení generace učitelů, kteří sami prošli školou polních zákopů.

*

Také v Německu uvažují o tom, jak po válce regulovati výběr žactva středoškolského. Nejde tam ovšem jen o to, aby čelili návalu na vyšší školy, nýbrž také aby zdemokratisovali přístup na studia. Byly totiž oprávněny stesky, že t. zv. přípravné třídy (přičleňované středním školám místo škol obecných), vysoké školné a málo podpor, podobných našemu osvobozování od školného, ve skutečnosti vylučují chudší žáky ze studií. Německé školství obecné má také stavovské přehrady, u nás bohudíky neznámé, rozlišujíc zvláštní školy podle zaplaceného školného. Proto pokrokoví pedagogové usilují o jednotnou školu národní; z Bavorska, kde nezmizelo ani konfesijní dělení škol, postavil se v popředí toho hnutí známý Kerschensteiner. Žádá škole přímo právo rozhodovati, zda žák může jíti na studie či nic. O věci rozepsal se v Zeitschrift für paedagogische Psychologie bremský inspektor dr. W. Hartnacke (Das Problem der Auslese der Tüchtigen). Stoje na umírněném stanovisku pokládá za nepřípustnou myšlenku, aby žáci byli tříděni hned na obecné škole do zvláštních skupin podle nadání — myšlenku, kterou po prvé prakticky řešil t. zv. mannheimský systém. Za to dává na uváženou, zda by místo přijímací zkoušky neměl prospěch v první třídě střední školy rozhodovati o dalším pobytu žákově na studiích, a zda by se nedoporučovala postupná zkouška do vyššího oddělení střední školy, aspoň u žáků pochybných. Je zajisté znamením doby, že se nyní vyskytují přípravou na reformy po válce právě úvahy o lepším výběru studentstva.

V Německu odvádí ze studií aspoň část slabých žáků starších jednoročnická zkouška již po VI. tř. ze střed. škol; i u nás byla podobná výhoda právem žádána, hlavně pro zvýšení žákovské úrovně ve třídách nejvyšších. Jednoročnické právo udělují také šestitřídní školy měšťanské v Německu, t. zv. Mittelschulen, z nichž vycházejí žáci průměrně 15—16letí. I Hartnacke slibuje si další úlevu vyššímu školství pomocí těchto Mittelschulen.

Přes podstatné rozdíly poměrů tedy také v Německu zdůrazňují význam škol měšťanských pro lepší výběr žactva středoškolského. Úsudek v našem listě projevený stýká se rovněž s prohlášením, které o výnosu ministerském proti návalu na střední školy uveřejnil spolek učitelů německých měšťanských škol rakouských. Některé požadavky tohoto spolku nejsou případné (na př. omeziti jednoročnické právo studujících středoškolských), za to jiné přímo vynucují si splnění. Aristokratické výlučnosti vzdělání středoškolského jako jediné přípravy na studia vysokoškolská sotva bude možno dále hájiti. Projev jmenovaného spolku uvádí známé

zjevy, že absolvent průmyslové školy nemůže státi se řádným posluchačem techniky, kreslíř učitel nemůže se zdokonaliti pro povolání středoškolské a p. Také učitelstvo českých škol měšťanských doprovází projev ministrův ve smyslu výše vyloženém.

Ovšem ne všechny země říše naší mají školství stejně rozčleněné. Kdežto v Čechách a na Moravě je vedle starších gymnasií přiměřený počet reálek, škol měšťanských i odborných, v Haliči zůstali věrni gymnasiím (118), k nimž pojí se pouze 14 reálek a jediná škola měšťanská, nemluvě o hrstce škol odborných. Citelný nedostatek rozčleněného školství vyššího mají Chorváté: v Chorvátsku samostatných reálek není, — nahrazují je oddělení reálně gymnasijní — v Dalmacii pak jest reálka jediná. Chorváté dále nemají vysoké školy technické a málo škol odborných (všech středních škol chorvátských v obou zemích dohromady je 30).

*

Poslední dobou bylo provedeno nové rozdělení středoškolských referátů v ministerstvu vyučování. Když totiž uprázdnil se referát pro didakticko-pedagogické věci středoškolské smrtí dvorního rady dra. J. Huemra, byla agenda rozdělena třem referentům, mezi nimi dvornímu radovi Ant. Setunskému. Tak z potřeby vzrůstá žádoucí vliv školských odborníků v ministerstvu vyučování. Zároveň bylo dovršeno národnostní rozdělení zemské školní rady v Čechách jmenováním dvou vicepresidentů: dv. rada V. Navrátil předsedá české sekci, dv. rada Campe sekci německé.

*

Po gramofonu, doporučovaném školám pro nacvičení přesné výslovnosti cizojazyčné, obrací se pozornost pedagogů ke kinematografu. Poznalo se totiž, že nástěnné obrazy, diagramy a podobné pomůcky statické nevykonávají služeb očekávaných. Promítané obrazy, často střídané a zvětšující detaily i vzdálenému oku, od let jsou pomůckou známou, ale vzácnou. Nyní však, kdy potřebné snímky jsou nádherně prováděny za cenu neobyčejně levnou, a kdy nabídka jejich mezinárodní organisací biografů vzrostla, novota jistě se ujme na školách trvale. V Německu vyrábějí již celé serie vážných snímků přírodovědeckých, technologických, zeměpisných a p., které občas objevují se také v našich biografech. Jde však o to, aby školy samy upravily promítací své přístroje také na obrazy pohyblivé — zařízení je dosti jednoduché — a vhodnou organisací vyměňovaly si tyto serie navzájem. Tak promítání obyčejných i pohyblivých obrazů může se státi pravidelnou složkou vyučování. Je potěšitelno, že město Praha již novotu zavádí pro svoje školy národní. Na středních školách by názornosti takovou vyučování rovněž získalo. Ve velkých městech by se střední školy mohly sdružiti na vydržování jedné ústředny tak, aby každému ústavu byly určeny filmy jistý den; na venkově umožní se novota spojením všech škol města nebo širšího obvodu. Podobná organisace osvědčila se již znamenitě v cizině, kde vážné obrazy kinematografické dávno pozbyly nezasloužené příhany. *q.*

LIDOVÁ VÝCHOVA.

Dvojí ráz lidovýchovné činnosti daný současnou válkou světovou a oslavami Husovými r. 1915. — Lidová škola Osvětového Svazu. — Potřeba přednáškové síně pro lidové přednášky v Praze.

Od vypuknutí války v červenci 1914 všecka lidovýchovná činnost u nás má dvojí základní ráz.

Vzplanutí světové války, nikým z kulturních pracovníků nečekané, ba většinou jich za nemožné pokládané, zastavilo na ráz nejen všecku činnost kulturní, ale téměř všecko obvyklé myšlení a snažení. Jiné cíle a jiné snahy volaly klidného občana k nejvážnějším povinnostem, kterých od něho stát požaduje. Ale ochabnutí kulturních snah bylo jen dočasné; energie na čas nevyužitkovaná našla si brzy nové, časovější a naléhavější úkoly, na nichž se mohly uplatniti právě novodobé kulturní snahy všech těch, které vojenská povinnost neodvolala na bojiště. Tu, doma, mimo bojiště válečné bylo třeba probouzeti vědomí, že všichni bez rozdílu, každý na svém místě máme účast na velikém zápase světodějném. Jednoho úsilí nebylo vůbec třeba probouzeti: účinné lásky k bližnímu, jak se ihned počala projevovati po všech nejrozmanitějších stránkách dobrovolné pomocné činnosti válečné. A tato skutečnost, že ihned spontánně, nevolána vytryskla myšlenka lidské pomoci všem, kdož této podpory potřebují, že tedy již hluboko kotví myšlenka humanitní v srdcích nejširších vrstev našeho lidu, jest, myslím, nejpotěšlivější kulturní zjev naší doby. Ale ukázala se i jiná věc, kterou třeba tuším zdůrazniti neméně, jakou mocnou oporou pro stát jest l i d v z d ě l a n ý. Vzdělání na př. zdravotnické a to jak moc a síla vědy lékařské, tak i zdravotnické vzdělání nejširších vrstev lidových prokázaly se jako nenahraditelná ochranná zeď proti nejobávanějšímu spojenci nepřátel, proti epidemickým nemocem nakažlivým. Ničím se tuším neprojevila odůvodněnost naší university a ničím se také státu neodvděčila česká universita tak, jako v nynější válce zdatnou odbornou průpravou hojných odchovanců české fakulty lékařské. Jasně se také projevilo, že s úrovní všeobecného vzdělání lidového stoupá i porozumění pro ochranná opatření proti nakažlivým nemocem, i rozvaha, s níž lid ochotně podřizuje své sobecké zájmy vyšším myšlenkám a potřebám celku v zápase hospodářském.

Bylo proto jen přirozeno, že obě naše veliká zřízení lidovýchovná, Lidové přednášky českých vysokých škol pražských i Osvětový Svaz, chápajíce správně význam takovéto práce lidovýchovné, zařadily do svých přednášek jak kursy zdravotnické, tak i přednášky národohospodářské. V extensích přednášel v podzimním období v listopadu a prosinci 1914 dvorní rada prof. dr. Emerich M a i x n e r o v á l e č n ý c h e p i d e m i i c h a o c h r a n ě p r o t i n i m, v zimním období v lednu a únoru 1915 dvor. rada prof. dr. Vítězslav J a n o v s k ý o nemocech válečných nenakažlivých a o nauce o sdělování (spáleniny, omrzliny, nemoci ranné, růže, ztrnutí, otrava krve, svrab, vředy, rozmanitá poranění; též dějiny a technika očkování) a profesor české techniky J. K o l o u-

šek o výživě a o drahotě zvláště v době válečné se zřetelem k našim zemím.

V podzimním období 1915 vykonán šestipřednáškový kurs o moderní péči o invalidy, zvláště válečné, v němž přednášeli: prof. dr. Rudolf Jedlička (o příčinách invalidity a dodatečném léčení válečných zranění), doc. dr. Stan. Tobiášek (o protésách neboli umělých částech těla), doc. dr. Otakar Rybák (o terapii prací a o školení invalidů) a prof. dr. Ot. Kutvirt (o péči o vojíny nahluchlé). Pro leden a únor 1916 přichystán opět šestipřednáškový kurs, věnovaný otázkám válečného lékařství, a to přednášejí o nemocech vnitřních, duševních a pohlavních: prof. dr. J. Hnátek (Válka a nemoci vnitřní, srdeční a plicní), prof. dr. E. Babák (Válka a výživa rostlinami), prof. dr. Fr. Šamberger (Válka a choroby pohlavní), přof. dr. L. Haškovec (Válka a choroby nervové), prof. dr. A. Heverock (Psychiatrické zkušenosti z války) a prof. dr. Th. Kašpárek (Cizopasníci živočišní těla lidského, s obrazy). Osoby vojenské mívají do všech přednášek vstup volný.

Osvětový Svaz především péči hygienické sekce vydal a ve 4 vydáních ve 40.000 výtiscích po 6 hal. rozšířil spisek z péra MUDra. V. Peyra »O epidemiích v době válečné a ochraně proti nákaze«, vyličující příčiny a průběh cholery, moru, neštovic, tyfů a úplavice a uvádějící i prostředky, jimiž se možno brániti nákaze. V každodenních přednáškách, při nichž se ustálil již zvyk věnovati každý den v týdnu jinému oboru — kromě středy, vyhrazené večerům hudebním — Osvětový Svaz měl v zimním období od 1. října 1914 do konce dubna 1915 tyto cykly přednášek, jejichž látka souvisela buď s válečnými okolnostmi nebo jinými otázkami časovými: Zdraví a válka (10 přednášek, v nichž přednášeli MUDři. Anna Bayerová, E. Vozábová, V. Peyr a L. P. Procházka. Přednášky navštívili 1024 posluchači). Základní zásady mezinárodního práva v míru i ve válce (3 přednášky JUDra. Jana Choura; 172 posl.). Přehledné dějiny válečnictví (6 přednášek dra. V. J. Haunera; 418 posl.). O vlivu války na hospodaření ve státě (s všeobecným úvodem do národního hospodářství, 6 přednášek doc. dra. E. Beneše; 608 posl.). O moratoriu a jiných důležitých zákonech, vydaných za doby válečné (2 přednášky JUDra. G. Švambergra; 90 posl.).

Také nový, na podzim 1914 se ustavivší vzdělávací spolek Vesmír uspořádal o časových otázkách s válkou souvisících několik přednášek, které se však — i tematy — obracely spíše k obecenstvu již vyspělejšímu a nikoliv k nejširším vrstvám lidovým.

Kromě těchto látek časových nebyla zanedbávána ani obvyklá činnost přednášková. Návštěva každodenních přednášek Svazu Osvětového byla s počátku poněkud slabší, ale již v třetím týdnu překonala loňskou a celkem navštívilo 179 přednášek (1913—1914 187) 37.167 posluchačů (1913—4 28.465) neboli průměrem jednu přednášku 207 (152) posluchačů, nečítaje v to ani žáky pokračovacích škol pražských, ani vojíny rekonvalescenty, kteří dostávali na některé přednášky volné vstupenky.

Největší průměrnou návštěvu vykazují nedělní přednášky cestopisné se světelnými obrazy (Havlasovy přednášky Deset let kolem světa 392 posl.), poměrně malou přednášky Husovy školy (137 posl.). Podobně i universitní kurs dra. A. Žáčka o bezdrátové telegrafii měl 293 účastníky, kurs prof. dra. Václava Novotného o dějinách náboženského hnutí českého ve 14. a 15. stol. jen 156 zapsaných posluchačů, Kybalův kurs o životě Husově o něco více, 223 posluchače, za to podzimní kurs profesorů Nejedlého a Arne Nováka jen 122 posluchače.

Výsledek přednáškové působnosti Osvětového Svazu v Praze jest jistě vší chvály hodný a právem si činnost tato zasloužila veřejného uznání, které jí vyslovil ve feuiletonu významně nadepsaném Orání za hřmění děl v »Národní Politice« č. 306 dne 6. listopadu 1914 F. A. Šubert. Přirovnav práci Svazu k oráči, který tiše sic, ale do hloubky úspěšně orá na lánech širých, obdivuje se, »co podati může a podává spolek, odkázaný jen na vlastní přičinění, a to při vstupném tak nízkém, několikahaléřovém, že do měsíce každý z nás může i několikráte si dopřáti být účasten těch pozoruhodných večerů«.

Jest jen přirozeno, že valná část všech přednášek v letošním roce byla věnována Husovi a látkám husovským. Při Svazu Osvětovém zvláštní Husova sekce vypracovala veliký plán, jak je otištěn v červnovém čísle České Osvěty, ročníku 1914. Válečnými okolnostmi uskutečněny z velikolepého plánu toho jenom části a ještě dobře, že uskutečněny aspoň ty. Nescházelo totiž hlasů, které radily upustiti od oslav všech, když není možno provésti je tak, jak byl prvotní úmysl, a oslavovati výmluvným mlčením...

Proč ke jménu Husovu připiaty snahy lidovýchovné, vyloženo při tryzně Husově, pořádané 4. července Osvětovým Svazem ve Smetanově síni obecního domu, že všichni, kdo snažíme se pozdvihnouti úroveň lidového vzdělání, jdeme vlastně ve světlých stopách toho, kdo nepřestal i jako učenec a vynikající učitel universitní cítiti s lidem, nepřestal cítiti jeho bídu kulturní i sociální a neváhal se státi jeho učitelem, neváhal rozsévati sémě svého poznání i do vrstev nejširších. Při oslavách Husových nebývá sice vzpomínáno tohoto významu Husova pro lidovou výchovu, ale je-li u nás tak malé procento analfabetů, má o tento poměrně vysoký stupeň vzdělanostní u nás největší zásluhu směr, který naučil již husitský lid čísti bibli a zpívati z kancionálu a staral se i potom o živný duševní chléb pro vrstvy nejširší. Ale je i příčina hlubší, proč spojujeme snahy o lidové vzdělání se jménem Husovým. V Husově osobnosti ztělesňujeme si touhu po pravdě, po svobodě svědomí, po mravním zdokonalování, po duchové očistě a obrodě, po pevnosti povahy, a všecky tyto snahy, připojíme-li k nim touhu novodobého člověka po kráse a po ušlechtilém požitku uměleckém, jsou také posledními cíli výchovy lidové. A proto mělo se snahám lidovýchovným a osvětovým vůbec dostati na paměť Husovu i vnější připomínky Husovské: lidové podniky vzdělávací měly nalézti svůj útulek v Husových domech nebo alespoň v Husových čítárnách; rozptýlené knihovny měly splynouti ve veliké knihovny Husovy a v ústředí lidové osvěty v Praze měla z přednášek Osvětového Svazu vyrůsti lidová universita Husova.

Co bylo opravdu provedeno, jsou skutečně jen úlomky: v universitní extensi sekulární cyklus o Husovi a husitství, v přednáškách Osvětového Svazu Husova škola, určená především pro výcvik řečníků o Husovi.

V universitních kursech v Praze přednášeli v lednu a únoru prof. dr. Václav Novotný o dějinách náboženského hnutí českého ve 14. a 15. století, v únoru a březnu doc. dr. Vlast. Kybal »Život mistra Jana Husa«, v listopadu prof. dr. Zdeněk Nejedlý o Husovi a hudební i umělecké kultuře jeho doby, v listopadu a prosinci doc. dr. Arne Novák o Husově činnosti literární (o Husově významu pro český jazyk a o Husových kázáních a listech).

V Husově škole Osvětového Svazu bylo připraveno 60 přednášek, ale vykonáno pouze 49. Přednášeli: univ. prof. dr. Fr. Drtina (Křesťanství a reformace, 1 př.); prof. dr. V. Flajšhans (Význam M. J. Husi v dějinách literatury a řeči české, 13 př.); univ. doc. dr. P. Hašk ovec (Od Husa k Rokycanovi, 1 př.); dr. V. J. Hauner (Husitské válečnictví, 2 př.); univ. prof. dr. J. Kapras (Právní a státní zřízení zemí koruny české v době Husově, 3 př.); univ. prof. dr. Zd. Nejedlý (O husitské písni, 1 př.); univ. prof. dr. Arne Novák (Hus v novodobé literatuře české, 3 př.); Ant. Rambousek (O M. J. Husovi, 2 př. se světel. obr.); univ. prof. dr. O. Schrutz (Lékařství a zdravotnictví na pražské universitě v době Husově, 1 př.); univ. prof. dr. J. V. Šimák (Dějiny české reformace, 12 př.); dr. V. V. Štech (Výtvarné umění století XIV.—XVII. v Čechách — Husova fysiognomie, 4 př. se světel. obr.); prof. dr. J. Vančura (Jak národ český uctíval památku M. J. Husa, 1 př.); JUDr. V. Vojtíšek (Praha doby Husovy, 1 př.) a univ. prof. dr. Č. Zíbrt (Kroje, domácnost a způsob života, 4 př.).

Od října 1915 uskutečněn počátek Husovy university v lidové škole Osvětového Svazu. Vypracován soustavný plán, získáni vynikající odborníci a stoupající návštěva ukazuje, že Osvětový Svaz jest na nejlepší cestě vybudovati opravdu lidovou školu vysokou, která slibuje býti vyvrcholením našich snah osvětových. Plán školy vysvitne z těchto podrobností. Pondělky letos vyhrazeny některým vynikajícím romanopiscům světovým,[1] při nichž zavedena novinka, že jeden pondělek je přednáška,

[1] Proti těmto tematům napsal Zvon (v 3. čísle letošního ročníku), že by se doporučovalo postupovati podle zásady vychovatelské od bližšího ke vzdálenějšímu a poučovati posluchačstvo dříve než o Kellerovi, Mannovi, Björnsonovi, Garborgovi, Jensenovi atd o romanopiscích českých nové doby. Osvětový Svaz odpověděl na tuto výtku v posledním sešitě České Osvěty, že je téhož mínění a že pořádal v posledních letech souvislé kursy (22 přednášky) o české literatuře, které byly přerušeny jen proto, že přednašeč prof. Pražák jest od počátku války ve službě vojenské. Zatím alespoň časové podněty (Heydukovy narozeniny, 70. výročí Sládkových narozenin) dávají příležitost k občasným pohledům do české literatury. Úspěchy těchto večerů budou asi příčinou, že v dubnu bude uspořádáno podobných večerů české poesie několik.

Na druhou poznámku Zvonu, že by bližšími látkami lidová škola snad skutečně přivábila dělný lid, Česká Osvěta neodpověděla. Ale podle zkuše-

druhý se předčítají význačné ukázky z tvorby spisovatelovy. Úterky do vánoc[1] vyplnil hudeb. skladatel prof. Piskáček volnými kapitolkami z dějin hudby, při nichž vykládal vždy vynikající zjevy hudební, které posluchači mohli příští den slyšeti o hudebních večerech. Pořady těchto pravidelných a dnes již v širokých vrstvách pražských dobře známých a oblíbených hudebních večerů středečních mají pravidelně 3 čísla, jež dohromady sice nečiní vždy slohového celku, ale každé jest součástkou samostatného cyklu, vinoucího se všemi večery. Jedno číslo věnováno vývoji klavírní sonaty od starých italských mistrů až do doby moderní, jedno cyklu smyčcových kvartetů Haydenových, Mozartových, Beethovenových a starých klasiků a romantiků a jedno číslo věnováno především tvorbě písňové, jež není sice předváděna chronologicky, aby nevznikla jednotvárnost večerů hlavně v první polovině období, jsou však na pořad každého koncertu položeny písně pouze jediného autora. Výjimečné poměry nutily loni i ještě letos slevit někdy s původního přísného plánu, ale celkem středeční večery plní již svůj cíl: seznámiti lidové obecenstvo s vývojem evropské hudby a postupně se všemi pracemi všech skladatelů, kteří na tomto vývoji měli význačný podíl.

Čtvrtky věnovány základům vychovatelství, vykládaným na podkladě přirozeného rozvoje dětského. V pátek jsou přírodovědecké přednášky vesměs universitních profesorů o vzniku světa a života na zemi (prof. Počty o prvních počátcích a vývoji země, prof. Němce o evoluční teorii a vývoji rostlinstva na zeměkouli, prof. Mrázka o vývoji a přizpůsobení se v říši živočišné a posléze prof. Weignera o tvarosloví lidského těla a postavení člověkově v tvorstvu). V sobotu prof. dr. Uhlíř vykládá úvod do filosofie a etiky (hlavní otázky filosofické, psychologii, sociologii a filosofii, sociální filosofii a etiku). V neděle a ve svátky odpoledne i večer jsou kulturně-historické, cestopisné a vlastivědné přednášky se světelnými obrazy.

Jak z přehledu tohoto patrno, vnitřní hodnota přednášek je taková, že není divu, když návštěva přednášek, v nichž se za 20 hal. nabízí takováto duševní strava, stoupá (v říjnu 1915 stoupla oproti říjnu 1914 se 4995 na 9343 o 87 proc.) a že se obliba jejich v nejširších vrstvách zakotvuje tak, že se staly již mnohým návštěvníkům opravdu denní potřebou. Osvědčila se tu nanovo skutečnost dříve již známá, že v lidových přednáškách kursy soustavné mívají nejen větší přitažlivost, ale i větší a trvalejší vliv než přednášky jednotlivé. Touto soustavností a prohloubením programu — jak právem poznamenala Novina 1. ledna 1916 — lidová škola přiblížila se ještě víc než kdy dřív potřebám obecenstva. Svědčí o tom aspoň statistika přednášek za období od října do prosince. R. 1914 byly 73 přednášky, které navštívilo 14.551 posluchačů (průměrně na jedné přednášce 199 osob), r. 1915 byly 83 přednášky navštívené 20.304

---

nosti odjinud se zdá, že ani tyto bližší látky nebyly by prostředkem bezpečným. Dělnictvo — jak se zdá — příliš již navyklo choditi výhradně na přednášky svých stran. Tu pomůže jen všeobecné sblížení stran, aby dělnictvo nabylo důvěry i k osvětovým a kulturním podnikům měšťáckých stran.

[1] Po Novém roce prof. dr. Petr Zenkl počal praktický kurs správné češtiny.

osobami (průměrně 244). Jednotlivé kursy měly tuto návštěvu: pondělní o romanopiscích celkem 2352 (průměrně 235), úterní z dějin hudby 2469 (247), čtvrteční o základech vychovatelství 2324 (211), páteční o vzniku světa a života na zemi 3338 (278), sobotní, úvod do filosofie a etiky 3045 (253), nedělní cestopisné, kulturně historické se světelnými obrazy 5548 (231). Novina k této statistice poznamenala: »V posluchačstvu těchto populárně vědeckých kursů zastoupeny jsou všecky vrstvy obecenstva; jejich pilná účast svědčí, že je záhodno u nás organisovat vyšší lidové školství, a že třeba pro ně soustavného a vážného programu. Považí-li se, že tolik posluchačstva shromažďuje se na pravidelných populárně vědeckých přednáškách za doby válečné, smíme snad soudit, že myšlenka l i d o v é u n i v e r s i t y je u nás na postupu; je to dnes i budoucně hlavní cesta vnitřního českého vývoje.«

K úplné dokonalosti ovšem lidové škole ještě leccos chybí. Nemám na mysli na př. ani nedostatek živějšího styku mezi přednášejícím a posluchači, bez kterého jsou přednášky Osvětového Svazu více universitou než opravdovou školou, nejtěžší bolestí je jistě nedostatek vlastního prostorného a vhodného sálu přednáškového. Osvětový Svaz jest jistě pražské obci z duše vděčen, že mu zdarma místo subvence poskytuje přednáškového sálu ve škole u Trojice, právě tak, jako vzácnou ochotou profesorského sboru české techniky smějí býti nedělní přednášky ve fysikální posluchárně české techniky, ale stačí se podívati na zklamané tváře těch, kteří nemohou již býti připuštěni při některých přednáškách do přeplněného sálu, aby vysvitla potřeba přednáškové síně pro lidovou školu. Lidová universita Husova potřebuje přednáškové síně v Husově domě lidovém. Jak dlouho bude po něm volati?

Před deseti lety, 6. ledna 1906 konána byla ustavující valná hromada Osvětového Svazu, který tedy bez hlučných oslav jubilejních právě vstoupil v druhé desítiletí své činnosti. Peněžní prostředky Osvětového Svazu, který před několika lety ještě zápasil s finanční tísní a nyní všecky své nevalné příjmy vyčerpává na svou činnost, nestačí asi nikdy, aby Osvětový Svaz sám mohl pomýšleti na stavbu lidovýchovného domu. Nezbude, než aby jiní veřejní činitelé mu těchto prostředků poskytli nebo o lidovýchovný dům, o útulek lidové universitě se jinak postarali. Dosavadní, slibný a vzestupný vývoj je zárukou, že si činnost Osvětového Svazu této pomoci zasluhuje. Pomoc tato nebude jen podporou, bude spíše příznivou podmínkou, aby se mohla rozvinouti činnost nová, bohatší, bude jistě kapitálem, který přinese národu úroky stonásobné.

J. V. Ka.

LITERATURA.

Krásná:

Josef Šusta, Cizina. Román. (Nakladatel Bursík a Kohout.) — George Eliotová, Romola. Román z doby renaissance. Přeložil Zdeněk Franta. (Laichterova sbírka krásného písemnictví.)

Dva romány, jejichž jevištěm je Italie! V jednom Italie dnešní, v druhém Italie s konce 15. století. U Eliotové Italie ještě rozkouskovaná

v řadu států a státečků, u Šusty již Italie zcelená, usilující hráti velmocenskou roli v koncertu světovém. Dva obrazy? Ne, jen v knize Eliotové obraz mohutný, sytý a živý, takže čtouce její knihu domníváme se býti přeneseni o několik století zpět do minulosti. U Šusty spíše rozhovory zúčastněných osob než dějem dovedeme si jaks taks utvořiti pojem o současné Italii. A hlavně ústy hrdinky, krásné Italky Biancy, která jaksi v knize zosobňuje touhu po síle a vzrůstu národní moci.

Vlastně běží v této knize o problém malého, nesamostatného národa v protivě k národu, jenž je unášen vzmachem svého mladého velmocenského postavení. A ještě určitěji řečeno, jde tu o problém národa českého.

Češství v této nevšedně zajímavé knize Šustově má několik zástupců, hlavním jeho representantem však je český politik a vůdčí poslanec Karel, jenž přijel do Italie prožít vzruch národa zpěněného válkou, kterou právě Italie vedla v Africe. Karel již před třinácti roky jako mladý doktor meškal v Římě, zabývaje se tenkrát studiem agrární otázky poloostrova. Tehdy poznal Biancu, která se do něho zamilovala. Ale rozešli se, Karel se oženil v Čechách, Bianca provdala se v Italii. Až zase po třinácti letech setkávají se oba ovdovělí v Římě, aby svým poměrem luštili právě otázku malého a velkého národa.

Řeknu hned, postava Biančina daleko lépe representuje Italii než postava Karlova český národ. Je to při nejmenším velmi podivný politik. Kdybych měl podrobně rozebírat jeho povahu a jeho názory, nedošel bych k příliš lichotivému výsledku. Tento vůdčí politik, místo aby uvažoval o tom, jak nejlépe by konal svůj úkol pro svůj malý národ, trápí se myšlenkou, že děti velikých národů jsou na tom daleko lépe než synové národa malého, je nespokojen, že pochází z malého státečka, kde přepočítávají každou hřivnu, takže sám pak marně setřásá pochybnosti, zdali dobře hospodařil. Na konec počne pochybovat nejen o ceně vlastní, nýbrž i o ceně veškeré národní námahy. »Přijde pak k tobě neslyšně pokušitel,« stýská si. »Nevede tě na vysokou horu, ale ukáže z dálky na sousední vysoké hřebeny horské, o tolik vyšší, nežli jsou kopce, na kterých stojíš. Začne ti hnísti duši pošklebkem, že malinké a malicherné je všechno kolem, odkrývat nečisté kouty domova, ukazovati, jak bídně živoří v chudé půdě slepí krtci, a jak hnusní brouci lezou po svadlé trávě. Všechnu všednost rodného okolí ti sváže do kytice, a jeho ruka při tom ukazuje výsměšně k vysokým štítům velehor, které mají na vrcholcích bílý sníh a září večer nachem, když u nás, v smutné krabatině, je již dávno šero. A pokušitel náhle zvážní, sevře přísně brvy a řekne s vysoka jako řízný činovník: ‚Jste chlapci, hrajete si na národ a nevidíte, že překážíte celému světu. S cesty s vašimi vozíčky, ať dospělé lidstvo přes ně neklopýtá.‘«

Tedy pochyby, jež konec konců každý z nás může míti v jistých okamžicích! Ale záleží na tom, v jaké podobě se jeví tyto pochyby, a pak u politika a vůdčího poslance chtěli bychom je vidět spíše překonány. Spíše chtěli bychom vidět směr, jakým se ubírat, chtěli bychom viděť i konečný cíl. Konkrétně prožíváme problém malého národa v knize Šustově v rozporu lásky Karlovy a Biančiny. »Dám vám ruku a napnu

všecky síly, abych vám dala také celou duši, ale jen zde chci být s vámi, ve své vlasti.«

Šusta řeší tento problém rozchodem Karlovým s Biancou, t. j. jeho rozhodnutím pro češství. Ale co tu na Karla působí! Asi dvacet slůvek, jež obdrží z vlasti od svého malého synka. Pod jich dojmem vzpomíná Karel na české meze s mateřídouškou, na vlídné květy pampelišek, jež se mu jeví náhle dražší než pyšná skalnatá země, vražená jako hrubá, žilnatá pěst do vln modrého moře. A Dán Hagenbang a jeho žena paní Hagenbangová musí teprve tohoto vůdčího poslance přesvědčit, že velký nebo malý národ, jen když vskutku žije a věří v sebe, a že jest sice těžké, ale nutné umění dovésti býti malým a při tom plně žíti. Tak rozhodnutí politika Karla přichází víc z vnějška než z vlastního nitra.

Šusta vůbec tohoto problému malého národa nerozvinul takřka positivně, nýbrž více jen negativně a pak též ne do takové šířky a hloubky, jak by bylo lze čekati od historika. Ba, zdá se, že spisovatel přes to, že je historikem, neprocítil a nepromyslil ani české minulosti příliš hlubokým způsobem. Alespoň těch několik stran, jimiž tu tam se dotýká minulých dob, nejsou projevem duše živě myslící a cítící duchem české minulosti.

Tak na příklad jen Karlův názor na demokratismus! Jakým podivným vůdčím politikem malého národa byl ten Karel, když dle něho politik, stavějící svůj žebřík na široké plece lidu, musí se nejen učit lhát bez uzardění, nýbrž naučiti se i lživě myslit a přelhávat sebe sama nejplanější frází! Ironicky nazývá to »zdemokratisováním ducha«. Zdá se, že jsme hluboko klesli od dob Havlíčkových. Tento pseudoaristokratism byl by pochopitelným u dekadentního literáta, ale je nepochopitelným u muže vědy, který snad přece chce vážně myslit o problému českého národa. A takových věcí je v knize víc.

Ale přes to je to kniha zajímavá, pozoruhodná a ještě spíše charakteristická, právě i proto, že ji psal historik, universitní profesor. Ačkoli není v pravém smyslu románem, nýbrž spíše sloučením turistických obrázků a dialogů s beletrií, přec jeví se v ní i nevšední nadání beletristické. Nejzajímavěji a nejpůsobivěji je vytvořena postava Biančina. S jemným vkusem stylisovány jsou scény, v nichž běží o její poměr ke Karlovi, zvlášť pěkná je scéna na lodi. Také zajímavý umělecky i ideově je další rozpor, který spisovatel vedle rozporu národního podložil poměru Karla k Biance. Oba, Karel i Bianca, kladou si otázku, mají-li právo vstoupiti v manželství, když stojí mezi nimi stíny mrtvé ženy a mrtvého muže? Zde, řekl bych, péro Šustovo zasáhlo i umělecky působivěji.

Také některé vedlejší postavy jsou vytvořeny živě. Tak na př. postava Jiříkova. Ale právě na této postavě profesor Šusta po příkladě mnohých jiných beletristů zkrášluje leccos, co vlastně není krásné. A také jinde leckde blíží se hranici laxnosti. K úkolům opravdového spisovatele však náleží, aby dobře rozlišoval mravní hodnoty.

Jak — o tom nikdy není na pochybách geniální anglická spisovatelka románu »Romola«, George Eliotová. V této mohutné knize hrdinka Romola praví v závěrečné kapitole:

»Žil muž, kterému jsem byla velmi blízka, takže jsem mohla viděti velkou část jeho života; ten měl dar, že ho skoro každý měl rád, neboť byl

mladý, obratný a krásný, a ke každému se choval jemně a laskavě. Myslím, že v době, kdy jsem ho poznala, nemyslil na nic krutého ani nízkého. Ale poněvadž se snažil vyklouznouti ze všeho, co bylo nepříjemné a o nic se nestaral tolik jako o svou bezpečnost, na konec dospěl k tomu, že páchal nejnižší činy — jaké páchají jen lidé hanební. Zapřel svého otce a nechal ho v bídě; zradil všechnu důvěru, která mu byla věnována, jen aby byl v bezpečí, byl bohat a dobře se mu dařilo. Ale neštěstí přece jej stihlo.«

A od začátku až do konce se nám v tomto románu z patnáctého století ukazuje, jak jen mravné, krásné a ušlechtilé činy jsou trvalými a vyššími hodnotami v osudech lidského života, a jak vyšší spravedlnost vždy kráčí v zápětí špatných skutků, a jak i jediný zlý čin může vyvolati těžké následky. »Jen drápek uváz, a ztracen je celý ptáček.« Toto téma, jež je podloženo dramatu Tolstého »Vláda tmy«, zde nalezlo živý doklad v Řeku Titovi, jenž právě byl oním mužem, na kterého se vztahuje uvedený výrok Romolin. Eliotová zaplétá Tita v celou řadu konfliktů, z nichž on po každé dovede se chytře vyvléknouti, upadaje však mravně a karakterově. Založil svůj poměr milence a manžela Romolina na lži, neměl síly, aby ji v čas odhodil, a propadl zkáze. Je neštěstím Romoliným. Ale v pravdě neštěstím? Vidíme, jak Romola ze všech strastí vychází zocelena. Má sice těžké okamžiky, okamžiky zoufalé skleslosti, neboť není žádného odškodnění pro ženu, která cítí, že nejdůležitější poměr jejího života byl pouhým omylem. Ztratila svou korunu. Nejhlubší tajemství lidské blaženosti napolo se jí všeptalo do duše a pak pro vždy přešlo kolem ní. A vedle toho i nejlepší podpora Romolina v tomto nejvyšším jejím ženském zármutku od ní odpadla. Nastal okamžik, že ztratila i víru v Savonarolu, jehož postavu Eliotová silnými rysy kreslí v tomto románu. Vidění velikého životního účelu, životního cíle, které by zušlechtilo vytrvalost a nadchlo všední skutky špinavého života božskými vzněty, na čas Romole zatemnil dojem zmatku v lidských věcech. Co konec konců byl muž, který pro ni představoval nejvyšší hrdinství — ne hrdinství hrdé, se sebou samým spokojené vytrvalosti, nýbrž ochotné, sebeobětovné lásky? Jaká byla věc, pro kterou zápasil? V trpkosti svého zklamání si řekla, že jeho úsilí o obrození církve a světa bylo úsilím o pouhé jméno. Ale Romola překoná tuto skleslost, a my vidíme, jak se jí vrací opět víra v Savonarolu, v životní cíl sebeobětovnosti a ve vyšší řízení života.

Kdyby Eliotová ve své knize byla se omezila jen na pouhý poměr Romolin k Titovi, již tím byla by vytvořila velké umělecké dílo. Neboť hle, jaké tu vystižení těchto dvou povah, muže a ženy, jaké tu hluboké vniknutí do duše ženské! Tento manželský poměr dobře by bylo možno promítnouti až do dnešních dob, tak příliš mnoho je v něm všelidského, pro vždy platného. Leckterý muž mohl by nalézti v Titovi jako v zrcadle po dnes svůj obraz, a Romola mohla by býti po dnes vzorem, jehož těžko lze dostihnouti.

Ale Eliotová neomezila se na jemnou, psychologickou kresbu Tita a Romoly a jejich manželství, nýbrž na pozadí tohoto poměru a těchto dvou osob oživuje před námi celou dobu se vším jejím kulturním ovzduším. Vyvolává z hrobu minulosti politické a náboženské události i neko-

nečnou řadu postav ze všech vrstev, od kruhů nejvyšších až k nejnižším. Jaká to pestrost života a scén, které se tu před námi rozvinují! A v jich středu mohutná postava Savonarolova! Romola má o Savonarolovi své pochybnosti. Ale jsou to jistě pochybnosti autorčiny, která snaží se prodrati jimi k pravému jádru tohoto reformátora a očistit ho od kalu, v němž na konec uvázl před očima většiny vrstevníků. Ovšem Hus přes to jeví se nám čistším a vyšším mluvčím k lidskému svědomí než tento italský mnich, který v době renesance usiloval o znovuzrození lepšího křesťanství.

V knize Eliotové snad někde nás zarazí příliš očividně konstruující ruka autorčina. Na příklad tam, kde Tito, vrhající se v řeku, aby se zachránil, dostává se do mstících rukou svého otce Baldassarra. Ale v těch náhodných událostech tajívá se hlubší smysl a právě hlavně v těch náhodných událostech, v nichž běží o poměr Titův k Baldassarrovi.

Nesnadný překlad tohoto románu jistě bude počítán v celou řadu oněch dobrých českých překladů, za něž již od let děkujeme Zdeňku Frantovi. *Z.*

Poučná.

F. Chudoba, Básníci, věštci a bojovníci. I. 1915. Manes, Praha. — J. S. Macharovi. Ročenka Vídeňské Matice za rok 1913. Sestavili Dr. Fr. Váhala a Jar. K. Pojezdný. Vídeň 1914, nákladem Vídeňské Matice.

F. Chudoba: Básníci, věštci a bojovníci. I. 1915. Manes, Praha.

Přítomná kniha je pokračováním studií, které autor započal knihou o Wordsworthovi (z r. 1911) a dalším článkem v řadě prací, jimiž nás seznamuje s vynikajícími zjevy moderní literatury anglické. První díl obsahuje essaye: Slovo úvodní, Shelley v zrcadle svých dopisů (psáno 1910), Keats (1913), Carlyle (1907—8) a Carlylův hrdina (1908), díl druhý podle Úvodního slova má pojednati o Ruskinovi, Browningovi, D. G. Rossettim a Meredithovi. Básníky, věštci a bojovníky nazval autor svou knihu a v úvodě vykládá, proč jí dal právě tento poněkud patetický název. Shelley mu představuje ve své osobě souhrn všech těchto vlastností, Keats je pouze básníkem, Carlyle opět je i básníkem i věštcem i bojovníkem.

Třeba že Shelley je líčen jen »v zrcadle svých dopisů«, přece se o jeho pohnutém životě dovídáme dosti všestranně a při hutnosti, jakou se Chudobovy stránky vyznamenávají, i důkladně. Jasně leží před námi duševní vývoj tohoto titána, ne ponurého, jako byl velký jeho soudruh Byron, nýbrž neochvějně věřícího v konečné vítězství lidského ducha. Autor, jak vím, má připravenu větší knihu o Shelleym, a tam jistě podá plně výsledek svých studií o největším anglickém básníku st. XIX.

Nejpropracovanější je Chudobova studie o Keatsovi, tomto zázračném básníku — je to opravdu vzor prací podobného druhu. Při Keatsovi tane mi vždy na mysli náš Mácha. Narozen 15 let před naším největším básníkem, jakého jsme posud měli, dožil se také jen 26 let, a nějakých pět

let jeho tvoření stačilo, aby mu poměrně několika málo básněmi zajistilo jedno z předních míst v anglické poesii, a aby svým vlivem působil na nejlepší básníky doby potomní — dále bych analogii rozváděti nechtěl. Keats je básníkem produševnělé smyslové krásy, harmonie a takové jemnosti, jaká je vzácná i v anglické poesii, mající tak význačný sklon k spiritualismu. Ani ne tak větší básně či zlomky větších básní, jako několik ód a znělek (»jemnou komorní hudbou básníkova srdce« je Chudoba případně nazval) a z jiných menších básní především kouzelná »La belle dame sans merci« (»její krása není z tohoto světa«) jsou odkazem Keatsova básnického genia pro všechnu budoucnost.

Keats je v této studii proanalysován, zvážen a změřen tak přesně a znalecky, že opravdu si nelze ani více přáti, ba že se zdá být toho dobrého až příliš tomu, komu nápověď a nedořeknuté slovo často je nejmilejším popudem vytvářeti si ostatní. Ale analysa je už jednou právo, které si kritika vymohla, v ní spočívá polovice její oprávněnosti — řekl bych skorem nutné zlo se stanoviska čtenáře, jenž chce básníka prožít bezprostředně. Chudoba však nezapomíná na tuto druhou podstatnou stránku kritiky, totiž p o c h o p i t autora a vyložit jej láskyplně a oddaně, nebo aspoň šetrně. Je patrno všude, jak se umí vžít do svého spisovatele, jak jej umí čtenáři přiblížit a učinit pochopitelným, jak je opravdovým tlumočníkem básníkovým, což je konec konců nejkrásnějším úkolem kritikovým. A pro Keatse je toho potřebí, stejně jako pro Shelleyho, v každém jiném, neanglickém prostředí. První podmínkou ovšem je dobrý překlad. Ze Shelleyho máme »Cenci« v překladě Černého, pak »Odpoutaného Promethea« a »Výbor lyriky« od Vrchlického, od Keatse několik jen básní (od Vrchlického v »Moderních básnících anglických« a od Sládka v II. dílu »Básnických spisů«). Ovšem že o překladech z obou básníků plně platí to, co řekl Vrchlický o Shelleym v úvodě k »Výboru«: »Obtíže jsou tu nesmírné, skoro nepřekonatelné.«

Poslední dvě studie jsou věnovány Carlylovi; prvé dal autor název »populární improvisace«, druhé »náčrt«. Carlylovi jistě přísluší všechna tři pojmenování titulní: jeho »Francouzská revoluce« méně je dílem dějepisným a více a především velkou básní, při tom je věštcem ve všech svých dílech (na něho zvlášť dobře se hodí výrok Friedricha Schlegla, že historik je prorok do zadu obrácený), zvláště v »Hrdinech«, a bojovníkem byl po celý svůj život. Já bych ho pojmenoval ještě kazatelem, který jako prorok starozákonní hřímal svoje přesvědčení o vládě nejvyšší spravedlnosti a svůj aristokratický ideál o vůdčím poslání velikých mužů, vedoucích lidstvo dle plánů Prozřetelnosti, do střízlivě demokratických uší svých vrstevníků, mezi nimiž velkých mužů vůbec neviděl. Kdybych měl pro Carlyla nalézti analogii, postavil bych vedle něho Tolstého, a kdybych mu měl nalézti protějšek, nebyl by to ani tak positivista Taine, ačkoli pojetí i zpracování francouzské revoluce u Carlyla a Taina přímo k tomu vybízí, jako spíše shovívavý a resignovaný Renan.

Také v studiích o Carlylovi je patrno, jak Chudoba dovedl vystihnout, co je na něm velkého a významného, a býti spravedliv k tomuto nespravedlivému velkému duchu, který jako pravý prorok byl nesnášelivý ke všemu, co se nesrovnávalo s jeho názorem, a který velmi mnoho ne-

dovedl pochopit a ještě méně odpustit. Vůči Carlylovi je opravdu dosti těžko býti kritický a nedat se strhnouti ani nadšením, ani nechutí — Carlyle u různých povah dovede vzbuditi buď jedno nebo druhé — Chudoba dovedl zůstati spravedlivý. Jako na velmi zajímavý příspěvek k charakteristice Carlylově upozorňuji na to, co o něm napsal Darwin ve Vlastním životopise (české vydání ve Světové knihovně str. 107—8).

O názorech a slohu Chudobově vůbec podotýkám ještě, že nepodléhá vlivu autora, o kterém právě píše, jak to leckdy bývá, a o jeho slohu zvláště, že mu od napsání jeho »Wordswortha« přibylo odstínovanosti a produševnělosti a neubylo prostoty a jasnosti — jak vidět, nejsou bohudíky tyto dva páry vlastností neslučitelné. *Z. F.*

J. S. Macharovi. Ročenka Vídeňské Matice za rok 1913. Sestavili Dr. Fr. Váhala a Jar. K. Pojezdný. Vídeň 1914, nákladem Vídeňské Matice.

Jubileum Macharovo přineslo také tuto sbírku vzpomínek a příspěvků literárních různé hodnoty a pestrého obsahu, jimž jednotící páskou má býti sama Vídeň, ať již jako bydliště básníkovo a spolupracovníků ročenky, ať jako místo děje samého. Ale vedle básní, vzpomínek a essayí nesoucích se k osobě Macharově — a v tom bych viděl širší význam publikace — podává svým místem i jakýs přehled činnosti starší i mladé generace spisovatelské ve Vídni jako dobrý příspěvek literárně historický. Je tu především dost obšírný článek Dr. Josefa Karáska o literárním ovzduší českém ve Vídni do let 1890, oceňující jmenovitě působení bratří Jirečků a obou Šemberů, jakož i pokusy o publikace všeslovanské (mezi redaktory Slovanského Almanachu vydaného r. 1879 uveden za Bulhary i Radoslavov!); doplňkem pojednání Karáskova je pěkný příspěvek Miloslava Hýska o mladé literatuře české Vídně, která bohužel po Macharovi nedovedla vnésti nových tónů a melodií (tu se mimo jiné setkáváme i s jmény u nás dobře známými Emila Saudka a Hugona Sonnenscheina). Literárního historika zajímati bude jistě i důkladné vylíčení Macharova boje o Hálka, podané Jar. Pojezdným, z něhož dosud je patrna úžasně nízká úroveň tehdejších Macharových odpůrců, i Zd. Přibíka srovnání Macharových názorů o antice a křesťanství s Nietzscheovými výroky o témže předmětu.

Příspěvky memoirové a líčení života Macharova doma, v úřadě i veřejnosti — ač sama předmluva konstatuje, že Machar nesplynul se společností česko-vídeňskou — nesou se celkem tónem diskretní intimity a podávají leckterý zajímavý detail. Za to Poslání v čele knihy je místy dosti frásovité a nabubřelé, ale obsahuje svou stručnou charakteristikou Machara jakožto »prvého Čecha vídeňského, který netápá, nekompromisuje, neuhýbá a neustupuje«, mimoděk trpkou výtku všem ostatním Čechům vídeňským. Dílko ozdobeno je portrétem Macharovým a několika ilustracemi, jichž sujet jest vážen z básníkova okolí. *N.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Mravnostní poměry.

V »Zukunft« č. 7 r. XXIV. (1915) pojednává Oskar A. H. Schmitz o poučení divek o pohlavním životě v článku »Geschlechtliche Aufklärung« a uplatňuje tyto názory:

Hetérství není dosti pochopeno společností a je nesprávně hodnoceno. Jsou ženy, které svůj pudový život nemohou podříditi mravnímu příkazu jednomanželství. Nikdy nebyly pokládány za plněcenné. Že však označovány jsou za vyvrhele společnosti, je následkem protipřirozeného, pokrytectkého vývoje posledních století. Místo aby hetérství bylo pokládáno za lidskou nutnost, má býti odstraněno jako sociální zlo, kdežto je vlastně nezbytnou psychologickou odrůdou. Přirozené hetérství mohlo by býti při správném uspořádání bez nebezpečí, bylo by i nutným k uspokojení žádosti mladých, k manželství dosud nezralých mužů. Zamezovalo by předčasné a často nevhodné manželství a k manželství schopná děvčata byla by chráněna před útoky mužů. Kde prostituce je příliš znehodnocena, jako je tomu v anglosaských zemích, a jemně cítícího muže odvrací, tam muž vnáší svoje žádosti do rodin, kde pak nastává tajná zkaženost, a muž je často vydán na pospas chladné vypočítavosti.

Škarohlídové tvrdí, že v každé ženě dřímá prostitutka. Je-li děvče vydáno špatným vlivům, mohou opravdu vyvinouti se takové vlastnosti. To obstarává dnes flirt. Sem spadá také hetérství požívačných vdaných žen, které jsou domýšlivé na svou zachovalost, protože nepřijímají od mužů ničeho.

Nejhorší je hetérství, které dnes hlásáno pod názvem »nová etika« chce novou mravností oprávnit neupravený volný pudový život.

Přicházíme tedy k závěru — píše autor — že ze všech forem prostituce hetérství je nejméně zlou. Z toho důvodu by bylo obnovení mravního hodnocení žádoucím. Skutečná prostitutka nepředstírá čistotu, její mravní úsudky jsou často přímé a přirozené. Vysoko nad jiné staví ji, že ví, že je prostitutkou a v okamžiku, kdy pozná pravou lásku, vše dobré v ní vstane, nenávidí svou prostituci, ba ji i překoná, ale nikdy nebude zásadně uplatňovat své právo na pohlavní volnost oproti volnosti muže. Kdo prostitutku osvobodí, dostane, co nikdo neměl, hluboce ukrytou čistotu; ty druhé ženy jsou té čistoty neschopny, protože v sebeklamu nemohou ani pochopit, že jsou prostitutkami. Svou prostituci vnášejí do manželství. Nemohou se kát, protože jejich drzost jim brání vidět vinu. Nelze je vykoupit, protože jich srdce je obemknuto falešnými poučkami.

Proto nemělo by se potlačovat nebo popírat hetérství, nýbrž mělo by býti uznáno za skutečnost, ale vykázány mu meze. Nemravný vliv má jen tehdy, kdy vnikne do rodin.

Vedle hetérství hájí autor nedotknutelnosti rodiny a čistoty manželství. Je správným, že rodina vypuzuje hetérsky založené ženy. Netřeba je však dále pronásledovat. V okamžiku, kdy poznaly pravé své postavení, vyplňují určitý sociální úkol. To nutno uznati, aniž by bylo třeba je ctíti jako slušné ženy. Za důstojnost čestné ženy mají svůj smyslový život,

jehož si žádají. Za to, že ty nejvolnější podrobeny jsou dozoru, měly by požívati největší ochrany před vykořistěním.

Jde o to: u ženy je pohlaví středem, u muže leží na kraji jeho osobnosti. Proto je pohlavní život, který žena zvolí, pro ni rozhodujícím, pro muže jednou z mnohých okolností. Květy ženina života pohlavního vyznamenávají se cudností, schopností lásky a mateřstvím, avšak nikdy nejsou bez pohlaví. Naproti tomu jsou u mužů zastoupeny všechny druhy pohlavnosti. Jeho duševní život není od ní odvislým a opravňuje ho k tomu, aby přecházel od ženy k ženě.

Jsou i ženy, které jsou oprávněny k pohlavní svobodě svou geniálností, avšak u všech řádných žen přece vždy ustupuje povolání před mateřstvím. K vůli několika ženám, které by svobody zasloužily, nelze měnit mravní zákony. Žena, která chce být matkou, nesmí si zahrávat s pohlavním životem, aby nestala se hračkou mužovou, jeho hetérou. To způsobuje erotika. To je něco, co nutno z manželství odstraňovat.

Muži však nemají vidět v ženě milenku neb kamarádku, nýbrž svou ženu, nejbližší příbuznou, která s nimi sdílí žalosti i radosti, matku svých dětí a bytost, s níž musí sdíleti i druhou polovinu svého života. Srdce a mysl, souhlas zvyků budou hlavními požadavky takových soudruhů. Mravnost může pak jedno oko přimhouřit. Jen čistota rodiny nesmí být dotčena.

Muž má zůstat pánem ženy; nikdy nesmí se úplně rozplynout před ní a těžiště bytí vidět v otázkách sentimentálního a vášnivého života pohlavního. Sentimentalita a erotika není duševní sjednocenosti. Mějte své ženy opravdu rádi, ale zůstaňte svými! Mnohý děkuje své ženě, že dosáhl vrcholu duševního života; nikdy však nebyl směrodatným myšlenkový obsah, který by byl od ní převzal, nýbrž: jeji srdce a bytost obklopila ho ovzduším, kterým dozrály jeho vlastní možnosti.

Uvedla jsem obsah stati Schmitzovy, aby bylo jasným jeho stanovisko a protože dobře postihuje stav společnosti, poctivě a otevřeně líčí poměr muže a ženy, jak dnes se vyvinul a hledá cesty k nápravě. Vzhledem k stavu dnešnímu snad i správné cesty volí k uvolnění, avšak ne k nápravě. Dvě otázky jsou základem jeho stati: Právo na rovný pohlavní život, a je-li pohlavní život skutečně středem ženiny osobnosti a mužovy jen krajem?

Autor zabývá se oběma otázkami se stanoviska muže. Uznává polygamické založení muže jako přirozené a z toho plynoucí právo na přelétavost od ženy k ženě. Týž muž, který odvrací se s hnusem od hetérského chování se v rodině, může mimo rodinu být upoután volným chováním se prostitutky, aniž by v tom bylo »něco požívačného« prostě proto, že je mu to přirozeným. Muž, kterého zvábila prostitutka, má právo vraceti se do rodiny a býti na dále pokládán za čistého a čestného, kdežto žena s týmiž pudy má býti vyloučena z rodiny a jako žena ne plně hodnocena, protože pohlavní život u ní je středem života. Autor přiznává jí právo na volný život, ale se ztrátou vážnosti společenské, kterou pro muže požaduje i dále, protože pro něj pohlavní život není středem, ale krajem. V tom je omyl i nespravedlivost. Zajisté, každý člověk má mít právo žít život dle své potřeby, dle svého založení, ale každý musí nést důsledky toho a proto,

má-li žena míti tutéž volnost jako muž, s určitými důsledky, má muž nést tytéž důsledky jako žena. Je ovšem rozdíl v tom, zvolí-li žena pohlavní život za své zaměstnání, ale i muž, nenese-li následky takové jako žena, porušen je duševně jako člověk. Muž nikdy neodchází od ženy tak, jak vstoupil, spojení jejich nepřechází beze stop, které nesmazatelně utkví na jeho duši. Z toho je jasno, že ne zevní příkaz, ale vnitřní zákon mravní je pro oba týž platným. Z ducha pochází pohoršení. Bude-li duch o jiném přesvědčen, ovládne tělo a bude je řídit ne slabošsky, ale zdravě a harmonicky, k štěstí obou pohlaví.

Existence hetéricky založených žen dokazuje právě tak, jako existence zdrželivých mužů, že není to jen polygamické založení muže, které mu dává právo na volný život pohlavní. Nebyl-li nám dosud odstrašujícím příkladem polygamicky žijící muž, musíme na ženě, která byla ideálně tak vysoko stavěna, vidět všechnu nízkost a zdeptanost duševní, přirozené a mravní zvrhlosti lidské.

Muž, který se děsí ženy volně žijící, musí v ní vidět obraz sebe, aby pochopil, kam až klesl člověk. Leč dnes takový stav dvojí morálky je, a ženy snaží se mylně o dosažení rovné svobody s mužem, a v tom je řešení nesprávné. Pokrok a lidštější stanovisko je, pakliže prostitutky nemají být na dále takovými bezprávnými vyvrheli společnosti, která je stvořila, ale mají za své vyloučení požívat veškeré ochrany před vykořisťováním.

Právo volného pohlavního života má býti dotvrzeno tím, že duševní život muže není odvislým od pohlavního života. Muž má v pohlavním životě krátkou funkci a rychle vrací se k své práci, k svému povolání. Žena nese delší dobu důsledky svým mateřstvím. Přes to však není otec méně otcem, a jsou-li úkoly jich odlišné, nestejné, je povinnost rovná a rovnocenná. Je tu dělba poslání, která však žádného z obou rodičů neuvolňuje, neboť otci přísluší starat se v tu dobu o ženu a matku. Je-li matka vázána fysicky, je otec poután mravně a duševně, a žádná jeho touha a t. zv. potřeba neopravňuje ho k nevěrnosti, nečiní nevěrnost hezčí neb mravnější. Na omluvu mnohoženství bývá uváděno, že žena těhotná má zůstati v klidu nejen pro své zdraví, ale že i smyslná náklonnost v plodu sílí pohlavním životem matky. Ukládat ženě zdrželivost k vůli pokolení a sám se jí zbaběle vyhýbat, nemůže být omluvou. To pak není ono toužené čisté manželství, nejsou-li oba manželé čisti a čestni. Muž přeletavý není čistým, a nestačí, aby jen žena jí byla. Čistá žena dovede chránit rodinného krbu sama, ale k manželství je třeba, aby oba byli čisti. Muž tedy jako otec je rovným ženě-matce, jen forma jejich úkolu je jiná, ale to nevadí, aby v podstatě ducha byli stejni, a tehdy vnitřní, duševní a mravní zákon je pro oba stejný, lidský a duchovní, ten, který řídí štěstí obou. Názor, který autor zastupuje a který tolik mužů a žen vyznává, vytváří muže tak, že je předpojatý k myšlenkám ženy a nedozná si, že vůbec něčeho od ní přijímá, chová nedůvěru a předsudek a nečiní sebe schopným něco od ní přijmouti. Nehledá-li pak muž a neočekává-li od ženy ničeho duševního, necítí se ani nikterak poután a vázán k věrnosti fysické. To je pravý a přirozený důsledek malého duševního soužití, nedostatečnosti společných tužeb a snah.

S téhož stanoviska nutno nazírat i na rčení, že pohlavní život je středem života ženina, že život ženy utváří se tak, jak rozhodne se žít pohlavně. Jistě jeví se tak v dnešních formách života. Zvolí-li manželství, je poutána a podrobena zákonu manželskému, a všechny cesty jsou jí zavřeny povinnostmi. Zvolí-li život volný, je vyloučena ze společnosti, a všechny cesty jsou jí zavřeny bezprávností. Odmysleme si ty formy a podívejme se na holý, skutečný život a uvidíme, že pohlavní život u ženy středem vytvořila výchova, zákonodárství, tradice, zvyk, protože jí pohlavní úkony uložila jako povolání životní, ale nikoli příroda. Pohlavní život je středem života ženy právě tolik, jako muže, jen že je žena jeho následky déle poutána. V té době nastávají muži povinnosti k ženě a dítěti, které kdyby plnil, byl by vysoko duševně a mravně povznesen: povinnost zdrželivosti, zodpovědnosti a péče o ženu. Že se tak neděje, má příčinu jednak v tom, že příliš velká váha klade se na mateřství, které je viditelné, a téměř žádná na otcovství, jehož vztahy jsou vysoce jemné, a jednak, že odlišuje se tělo od ducha, že pomíjí se jejich spojitost, souvztažnost, souručenství.

V ohledu duševním je žena právě tak odvislou od pohlavního života jako muž. Muž nemůže mluvit o neodvislosti, když pohlavním životem teprve zraje duševně, když uvolněním sexuálním uvolňují se jeho myšlenky, když ovzduší připravené ženou, citem, přítomností ženy dává dozrávati jeho možnostem. Pakli žena teprve vyvrcholí jeho schopnosti a přivede je k rozkvětu, to je odvislost naprostá. Totéž, co u žen se projevuje roděním fysického těla, projevuje se u muže tvořením duševním. Při tom nemůže totéž říci o ženě proto, že u ženy dosud téže volnosti nebylo. Jak už bylo řečeno, žena, rozhodla-li se pro manželství, odsoudila se zároveň ke konání určitých vymezených povinností, které zabírají celou její bytost, všechen její čas. Nevíme dosud, jak by vyvíjely se ženy, které by měly plnou volnost projevu bez trvalé povinnosti manželské a podřízenosti sexuální, při plné volnosti a vzdělanosti duševní, t. j. zušlechtěnosti ducha, nejen nahromadění vědomostí. Z naší literatury máme velkolepý Nerudův výrok, který je dokladem toho, že žena měla tvůrčí schopnosti, které zúrodněny stejnorodým duchem mužským byly by musily trysknout vysoko a jasně, kdyby se nebyla tomu vzpírala, poutána jsouc povinnostmi manželskými. Jde tu o totéž oplodnění ducha ženského duchem mužským, jaké dovedou připravit mužům ženy, chápající jejich ducha. Co jiného je to než oplodnění ducha mužova duchem ženy, pakliže zjev a celá její bytost přivede k dozrání jeho intelekt, jeho tvůrčí schopnost. Proto vyvinují se muž a žena na tělesnou i duševní dokonalost a skýtají si za odměnu navzájem sílu a krásu. Kdyby nebylo lidského pohlavního života, stal by se život pouští, umění a vědy, život státní, kultura, ba i značný díl náboženstev nemohly by existovat. Pohlaví je vzpruhou života, leč jde o to, správně je hodnotit, projevit a uplatnit. A zase docházíme k závěru, že není pohlaví fysického bez pohlaví duševního, které však musí být řízeno duchem lidským, vnitřním duševním zákonem. Nikdy nebyla pravda ta krásněji vyslovena nežli Kristem v kázání na hoře: Slyšeli jste, že říkáno bylo starým: Nezcizoložíš. Ale já?

pravím vám: že každý, kdož by pohleděl na ženu ku požádání jí, již zcizoložil s ní v srdci svém.

Autor svým článkem řeší dnešní stav společnosti a zapomíná na to, co vždy bylo: na všechno úsilí a snahy minulých pokolení i národů, na mravní zákony, na vnitřní snahy, které dosud tu jsou a svou existenci svědčí, že mají účel. Že lidstvo tak málo se jim přiblížilo, není důkazem, že by nebyly, nebo že by byly nesprávnými, nýbrž dokazuje, že egoism lidský, pohodlnost člověka, nedostatečnost je příliš velká, a že lidstvo dochází výš a dál jen velmi, velmi pozvolna.

Jako jediným zákonem lidstva je »milujte se« a ač jsme svědky nebývalého krveprolévání, přece nikdo nepopře ten základní a první zákon lidského soužití, tak také nelze popřít zákon o životě pohlavním, který plyne z téhož zákona všeobecné velké lásky. Když bude muž a žena se milovat opravdově, nezpůsobí sobě navzájem zla ani tělesného ani duševního, ale bude se každý krotit a ustoupí, kde toho třeba, k dobru druhého; odtud nutno řešit otázku i prostituce i manželství i života rodinného a pohlavního.

Dnešní muž je polygamicky vychovaný a zhýčkaný mnohými generacemi, jsou ženy pudově silně založené a chtivé — nuže, nechť mají volnost se vyžít přirozeně, bude to vždy lepší než prostituce veřejná, placená a tajná, v rodinách ukrytá, ale neříkejme, že to tak musí být, nesmě před sebou stále ten ideál čisté, krásné a povznášející lásky. Tolstoj učil, že ideál nese člověk stále před sebou, jako by světlo na tyči. Ideálu dokonalosti nedosahuje, ale světlo je stále před ním, vede ho, a člověk, i když klopýtne, ví, že klopýtl, ale zase se vzchopí a jde dále. Jen když ví, že klopýtl a upadl. Poznání už je obrat k nápravě, k další cestě. Je před ním stupnice, jeden dosáhne jen málo stupňů, jiný více, ale časem, jdouce stále za světlem postoupíme přece. Jen neříkejme, že takoví jak jsme, musíme být, jen nebeřme dnešní naše nedokonalé lidstvo za měřítko a neopouštějme ideálu. Ne dnešní úroveň naši, ale krásu a pravdu s dobrem postavme si za cíl a budeme zcela jinak jednat a rozhodovat se, naše zodpovědnost bude větší a hlubší a život krásnější a šťastnější. Tyto zásady a názory vštěpujme mládeži nejen dívčí, ale i mužské, učme ji být silnou a pravdivou, a dívka nedožije se zklamání tolik, a muž nebude jí klamati, ale budou si vzájemně pomáhati a se povzbuzovati. Pak bude žena muži platnou i duševně i mravně. Jen musí muž naučit se vidět a hledat pravé její hodnoty. Tomu naučí ho pravá duševní láska, která nesmí být odlučována od lásky tělesné.

ZPRÁVY.

Rozluštění problému hettitského dra B. Hrozného. Záhada národa hettitského, který v druhém tisíciletí před Kristem z Malé Asie pokoušel se ovládnouti Orient a soupeřil touto svou snahou s Babyloňany, Asyřany a Egypťany, zaměstnávala dosud celou řadu orientalistů a historiků, aniž se do dnes podařilo zjistiti, jakého původu tento bojovný národ byl, jakou řečí mluvil, a ku které skupině jazykové jeho řeč náležela. Marné byly všechny pokusy, rozluštiti nápisy hettitské, psané zvláštním písmem hieroglyfickým, marné také dosavadní pokusy, osvětliti tento problém pomocí klínových nápisů hettitských, jež r. 1906—7 a 1911—12 nalezl berlínský asyriolog Hugo Winckler v Boghazköi v Malé Asii. Otázka tato má nemalou důležitost i pro Starý zákon, který rovněž o národu hettitském (v Bibli Kralické: Hetejští) se zmiňuje.

Po smrti Wincklerově bylo vydávání hettitských nápisů z Boghazköi svěřeno Německou východní společností, jež si o jejich vykopání dobyla neocenitelných zásluh, několika asyriologům jiným, mezi nimi i našemu krajanu prof. dru. B. Hroznému ve Vídni. Od dubna r. 1914 zabýval se čtením a autografováním těchto předůležitých nápisů, uložených v museu cařihradském, a vedle toho i luštěním nesrozumitelné dosud řeči hettitské. I podařilo se mu záhadu řeči hettitské rozluštiti. Chceme vlastními jeho slovy naznačiti alespoň krátce obsah přednášky, kterou měl o věci v Berlíně před Předoasijskou Společností a ve Vídni v Eranos Vindobonensis.

»Myslím, že je možno vésti přesný důkaz, že řeč hettitská je řečí indoevropskou. Pro to mluví celá stavba hettitštiny, její skloňování, časování, její zájmena i adverbia i celá řada jiných slov hettitských: *dân* znamená »dávaje«, množné číslo zní *dantêš* (srov. lat. *dantes*). Koncovka nominativu sg. je *-š* (srov. indoevr. *-s*), genit. *-aš* (srov. indoevr. *-es, -os*), akkus. *-n* (srv. řecké *-n*) atd. Hettitské slovo pro »voda« je *wâtar* (srov. angl. *water*), genit. *vetenaš*. Hettitské sloveso *jami* »dělám« časuje se takto:

1. sg. *jami*, 2. *jaši*, 3. *jazi*; 1. pl. *javêni*, 2. *jattêni*, 3. *janzi*.

Podobnost tohoto časování s časováním řeckého τίθημι je na prvý pohled patrna. »Já« zní hettitsky *uga* (srov. lat. *ego*), »ty« *ziga* (srov.

řecké σύγε), »my« *anzâš* (srov. něm. *uns*), »kdo« *kuiš* (srov. lat. *quis*), »co« *kuid* (srov. lat. *quid*). »Od« zní hettitsky *apa* (srov. řecké ἀπό), »dolů« *katta* (srov. řecké κατά), »pití« *akuwanna* (sr. lat. *aqua* »voda), »jsem« *ešmi* (srov. české *jsem*), »obětuje« *šipanti* (sr. řecké σπένδει) atd.

Hettité jsou tudíž národem indoevropským, jejich nápisy patří nyní k nejstarším písemným památkám kmene indoevropského. Na základě jistých hláskoslovných zjevů nutno považovati hettitštinu za jazyk západoindoevropský, příbuzný asi nejblíže s latinou. Také domorodé řeči maloasijské měly na hettitštinu vliv. Toto rozluštění problému hettitského je velkým překvapením. Nikdo by nebyl dosud čekal indoevropský národ v tak dávné době v Orientě. R. 1930 př. Kristem zaplavili Hettité Babylonii; je proto jisto, že již v 3. tisíciletí př. Kr. zmocnili se Malé Asie. Jejich kultura je vysoká. Pisateli těchto řádků podařilo se mezi texty boghazköiskými zjistiti na př. kulturně velice důležitý zákonník. Jak politicky, tak kulturně měli indoevropští Hettité veliký vliv na starý Orient.

Pro některé další podrobnosti odkazuji prozatím na své předběžné sdělení o svém objevu v »Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft zu Berlin« č. 56 (viz tamtéž i původní článek prof. Eduarda Meyera »Die Entzifferung der hettitischen Sprache«), dále na článek prof. Webera »Eine neue indogermanische Sprache« ve Vossische Zeitung, Sonntagsbeilage č. 51 (1915), článek prof. Hommela »Eine neuentdeckte indogermanische Sprache« v Münch. Neueste Nachr. z 26. listopadu 1915, článek Dra. Gleye »Die Lösung des hethitischen Rätsels« v Tägl. Rundschau ze 14. prosince 1915, feuileton Dra. Frankfurtera »Die Lösung des Hethiterproblems« ve Wiener-Zeitung z 1. ledna 1916 a j. Obšírný důkaz přinese můj spis »Die Sprache der Hethiter«, který vyjde, dovolí-li to válka, tohoto roku v Lipsku.«

Zdravotní úkoly doby poválečné. O zdravotních úkolech přítomnosti promluvil známý mnichovský hygienik prof. Gruber v německém spolku proti zneužívání lihových nápojů v aule berlínské university. Úkolem lidstva doby přítomné a zejména po válce bude pečovati o rasovou hygienu a zajistiti lidstvu největší počet jednotlivců dokonalé životní zdatnosti. Tato zdatnost jednotlivcova a celého národa jest produkt jeho individuálních schopností a vlivu okolí. Souhrn schopností tvoří tak zvaný genotypus idioplasmatu v nás žijícího. Geny jsou něco mimořádně stálého. Změna genové kultury národa, jenž povstal smíšením rozmanitých ras (jako je národ německý) a jenž tudíž obsahuje v sobě četné, z části rozmanité genotypy, jest možna množením dle určitých zřetelů (hospodářského, sociálního a j.) a nestejnou rychlostí rozplozovací, to jest plodností rozmanitých skupin. Jestliže se schopnější, nadanější, silnější nedostatečně rozmnožují, zhoršuje se nezbytně životní zdatnost celého národa. Toto nesmírné nebezpečí u všech národů kulturních jeví se především v obyvatelstvu městském. Jest přivozováno zejména omezováním plození dítek, které ohrožuje budoucnost národa. Životní úkol národa jest bojovati proti soustavě dvou dětí. Obyvatelstvo musí býti poučováno o tom, aby ze zdatných genotypů se vyvíjelo co nejvíce faenotypů. Proto jest předním úkolem zdravotní výchova mládeže a rozumná životospráva do-

rostlých. Mezi vlivy, které omezují tento postup, na prvním místě jsou nebezpečny tuberkulosa, syfilis, alkoholismus. Nejhorší z nich jest alkoholismus. Zaslouží všestranné pozornosti nebezpečí hospodářského zneužívání alkoholu. Nesmírné sumy, které jsou vydávány za lihové nápoje v Německu (asi 3½ miliardy, s tabákem dohromady 4 miliardy ročně), ohromný náklad škod alkoholem způsobených, mrhání drahocennou půdou národní, oslabování sta tisíců dělníků s nejlepšími schopnostmi, to vše vyžaduje úvahy nejbedlivější. Ale tím nejsou vyčerpány škodlivé účinky těchto zlých metel lidstva. Zlo toto stíhá zajisté i vývoj faenotypu v lůně mateřském a vytvoření zárodku. Alkoholismus stejně jako nemoci pohlavní jest s to, aby zničil úplně produkci zárodku. Proto nejdůležitější úkol rasové hygieny jest boj proti těmto úporným zlům. A boj třeba podniknouti s tím větší odhodlaností, že válka jest schopna podstatně rozmnožiti případy zjevné tuberkulosy i nemocí pohlavních, a mír přinese možnost, že alkoholických nápojů bude tím více zneužíváno, nepostavíme-li se v čas proti tomu. Péče veřejného zdravotnictví, soustavné poučování lidu, důkladná oprava poměrů bytových, zamezení nákazy dítek, neustálý boj proti nemocem pohlavním, soustavné jich zjišťování, řádné léčení, účelná opatření, aby se nepřenášely, to jsou veliké úkoly doby poválečné. Myšlenky tyto i u nás zasluhují zvýšené pozornosti. *d.*

Zprávy knižní a literární. Zpráva o studijním roku 1914/1915, kterou při slavnostní inauguraci Ph. Dr. R. Dvořáka, rektora české university, dne 19. října 1915 podal JUDr. K. Henner. V Praze 1915. Str. 35. Vedle zprávy rektorovy jsou tu obsaženy posmrtné vzpomínky na zemřelé profesory: Ant. ryt. Randu, Jaromíra Čelakovského, Otakara Frankenbergra a Roberta Nováka. Posluchačů na všech fakultách v zimním semestru 1914/15 bylo 3073 (o 1667 méně než r. 1913/14) a v letním semestru 2441 (o 1881 méně než r. 1914). Jen bohoslovecká fakulta vykazuje malý vzrůst: v zimě 161 posluchačů (proti 144 r. 1913/14) a v létě 151 (proti 141 v r. 1914). Cizinců bylo zapsáno pouze 7, z nich 6 Bulharů. — Katalog výstavy, kterou pořádá od 15. června do 22. července 1915 na 500letou paměť úmrtí rektora pražského učení Mistra Jana Husi c. k. česká universita. Sestavili Karel Chytil a Václav Novotný. V Praze 1915. Str. 74 a 24 obrazy. Katalog tento vymyká se běžné představě výstavních katalogů. Obsahuje seznam 1. autografů Husových, 2. všech jeho spisů v rukopisech i tiscích, 3. všech zpodobení Husových do r. 1620 (s úvodem K. Chytila) a 4. nejstarších obrazů míst s životem Husovým souvisících. Ke každému číslu seznamu přičiněny jsou kritické poznámky a stručná upozornění. Je tu snesen bezmála všechen materiál vížící se k Husovi a jeho době. — Václav Novotný, Hus v Kostnici a česká šlechta. V Praze 1915. Str. 99. K 3·—. Jsou tu otištěny všechny stížné a pamětní listy a protesty, učiněné s české strany proti uvěznění, výslechu a upálení Husovu. Na prvních 41 stranách jsou obsažně a kriticky probrány a poznámkami osvětleny. Ke konci jest podána reprodukce protestu českých pánů ze dne 2. září 1415 nacházejícího se v univers. knihovně v Edinburce s popisem pečetí od Ant. Masáka. — Dr. E. M. Kronfeld, Der Krieg im Aberglauben

und Volksglauben. Kulturhistorische Beiträge. München 1915. 269 S. M. 2·50. Vážná a veliká doba válečná přinesla s sebou mnoho pověry: Ženy dotazují se vyděračných věštkyň po osudu svých mužů, vojáci do pole jdoucí dostávají obrazy svatých, amulety, prsteny, jež je chrání před nebezpečím, zde pozoruje se očekávaná válečná kometa 1914, tam zase posílá se známým po devět dní anglická modlitbička atd. Autor sebral tyto přerozmanité projevy lidské pověry ve válce u různých národů a z různých dob: Věštby, proroctví, zaříkání, ozdobné předměty z kovů, drahokamů, zázračná koření, dřívka zastavující krev a hojící rány atd. Přišel k závěru, že touto pověrou bývají zachváceny nejen prosté duše přírodních národů a nevědomé vrstvy obyvatelstva, nýbrž i kulturní a pokročilí národové, byť v menší ovšem míře. — Franz Meisel und Arthur Spiethoff, Österreichs Finanzen und der Krieg. München 1915. 36 S. Omezeni malým rozměrem knížky podávají autoři stručný přehled rakouských financí. Za války jest první povinností státu, který jest odkázán sám na sebe, postarati se o zabezpečení nezbytných plodin a podporovati produktivnost národního hospodářství. Rakousko jest schopno i po válce dobře obstát na základě svého daňového systému a poplatné síly svého obyvatelstva. A nemusí při mírových konferencích ve svých požadavcích politických a vojenských brátí ohled na válečnou náhradu, ač dle mínění autorů nebylo by si této tak zcela nepřáti. — Die deutsche Volksernährung und der englische Aushungerungsplan. Eine Denkschrift hrsg. von Paul Eltzbacher. Braunschweig 1915. Od řady předních odborníků jest tu podán první toho druhu pokus na základě statistického materiálu vypočísti spotřebu výživy 70miliónového národa. Za předpokladu anglickou blokádou zaviněného umenšení dovozu potravin všeho druhu jsou tu probrány všechny obory produktů hospodářských pod dvojím hlediskem: Předně, jak možno produktivnost půdy na nejvyšší míru zvýšiti a využiti, a potom, jak zase lze výživu lidskou na nejmenší míru snížiti a omeziti. Když se oboje dle předpokladů spisovatelů provede, pak se Anglii prý vyhladovovací plán nepovede. — Österreichs Volksernährung im Kriege. Unter Mitwirkung namhafter Fachleute verfasst von Dr. Johann Joachim. Wien 1915. 48 S. Ač účelem tohoto spisku má býti totéž co minulého, poučiti laiky o vyživovací otázce a přibrati tak všechno obyvatelstvo říše k součinnosti, stojí daleko za tímto v důkladnosti, jednotnosti a úplnosti. — England. Seine staatliche und politische Entwicklung und der Krieg gegen Deutschland. Von Eduard Meyer. Stuttgart 1915. 213 S. M 4·—. Ed. Meyer, profesor berlínské university a přední historik německý, ostře odsuzuje krátkozrakou školskou politiku pruské vlády, která zanedbávala angličinu na středních školách. Nejlepší zbraní proti nepříteli jest, znáti jej. Vlastní podstata anglické národní povahy jest bezmezný egoismus, který jest klíčem k poznání celých dějin anglického národa až k přítomnosti. Jím jest zcela ovládán každý jednotlivec i celý národ, na něm zbudována světová vláda Anglie, pod ním trpělo Irsko i Skotsko, pro něj nemůže se Angličan obětovati pro vlast, odtud ony obtíže s brannou povinností. Přítomná válka projevila v plné míře hrozný úpadek anglického

charakteru a morálky. — Otto Eissfeldt, Krieg und Bibel. Religionsgeschichtl. Volksbücher. 5. Reihe, Heft 15/16. Tübingen 1915. 92 S. M 1·—. Bůh Starého zákona jest dle autora Bůh války, jenž sám řídí válku pro svůj vyvolený národ. Ba i Nový zákon v boji proti zlým démonům jasně ukazuje, že křesťan smí se chápati meče proti národům, kteří jsou posedlí zlými démony. Kristovo »Kázání na hoře«, kde čteme, že jsou »blahoslavení tiší, pokojní; milujte své nepřátele« atd., vztahuje se prý pouze na poměr křesťana k člověku křesťanské církve. A právě pro tuto lásku k svému bližnímu jest křesťanovi mravní povinností nejen obětovati svůj život za druhé, nýbrž i vzíti nepříteli život, když ohrožuje existenci národa. Autorovo nové pojetí Kristovy morálky jest čtenáři zjevným důkazem toho, jak úzkostlivě jest hájiti pravého náboženství před klamnými vykladači. — F. Müller-Lier, Soziologie der Leiden. München 1914. 226 S. M 3·—. Jako by to byl autor věděl, že utrpení lidské v krátké době dostoupí nejvyšší míry a nejhrůznější tvářnosti, když napsal o něm spis krátce před světovou válkou. Všecka lidská utrpení mají prý svůj původ v sociálních nemocech a společenských vadách. Člověk reaguje různým způsobem proti zlu, jež ho potká: Buďto se oddává bezúčelnému nářku nebo různým ilusím, chtěje zlo tak přemoci; buďto smíří se s ním, pokládaje je za neodvratitelné, ba dobré k mravnímu čištění a zdokonalení člověka, nebo odhodlá se k aktivní obraně proti němu. Pravou cestu nevidí autor ani v tupé resignaci ani v prázdných ilusích, nýbrž v hotovém a cílevědomém odporu. — Friedrich Naumann, Mitteleuropa. Berlin 1915. 299 S. M 3·—. Ještě pokud hřmí děla a teče krev, jest dle mínění říšskoněmeckého poslance Friedricha Naumanna položiti základy k novému státopolitickému útvaru dvou spojeneckých říší, Německa a Rakouska, zvanému »Střední Evropa«. Úzké spojenectví v hospodářském, politickém a vojenském ohledu jest pro obě monarchie nutností vyplývající z nynějšího spojenectví vojenského. I probírá autor všecky otázky hospodářské, politické, celní, náboženské, národnostní, ústavní i vojenské v historickém vývoji obou monarchií, uvažuje o změnách, které v těchto bodech nastanou a podává v liberálním duchu a velkých rysech námět »Střední Evropy«. S vřelostí i zápalem líčí typ budoucího Středoevropana. Zejména jest poukázati na jeho smírné řešení národnostních problémů. Na posledních 10 stranách jest uvedena hlavní literatura, jež jest nutna pro poznání rakousko-uherské a říšsko-německé politiky. — M. Horten, Die kulturelle Entwickelungsfähigkeit des Islam auf geistigem Gebiete. Bonn 1915. 32 S. M 1·20. Autor tu hledá odpověď k otázce, zda jest Islam schopný kulturního vývoje. V dějinách projevil mnohý důkaz své kulturní schopnosti, a proto jest potřebí odstraniti běžný názor o jeho méně cenném nadání. Jen jest potřebí dle mínění autorova osvoboditi ujařmený Islam od francouzské a anglické panstvíchtivosti a jejich militarismu, všecky slabé národy znásilňujícího, a přinésti mu německou vědu a kulturu, jež respektuje tradicionální svéráz a samostatný národní vývoj. — Osv. Külpe, Die Ethik u. der Krieg (sbírky Zwischen Krieg u. Frieden č. 20, 1915). Předčasně 30. prosince 1915 ve věku 53 let zesnulý mnichovský psycholog a filosof

O. Külpe, svým Úvodem do filosofie i u nás dobře známý, o jehož významu »Naše Doba« přinese článek z péra prof. Čády, měl 9. února 1915 na universitě mnichovské přednášku o etice a válce, v níž dovozuje, že válka nutí nás k revisi a kritice našich etických zřetelů a teorií. Tak »válka káže na př. řečí, již nemožno přeslechnouti, proti eudaimonismu a individualismu, proti utilitarismu a naturalismu, proti výlučné morálce citů a nálad, instinktů a pudů i proti horování o antinacionální lásce k lidstvu s jejím klamem o míru a dokonalosti«. Bude potřebí válkou se přeučovati po stránce etické i přizpůsobovati mravní názory novým zážitkům. Zkušenost války poučila nás, že život není nejvyšší dobro, že ideje a oběti jsou předpokladem všeho pokroku, a že ve zdravém národě působí mravní síly, které vedou k vítězství nad bídou a smrtí. — Podobného směru je také spisek J. Kl. Kreibigův Gedanken über Moral und Krieg (Vídeň, Braumüller 1915). Vykládá, že válka znamená obrat etického vývoje: lidé všech stavů a povolání stali se nositeli stupňované duševní a tělesné síly, reky a obry. A okamžikový soucit s jednotlivým bližním rozšířil se k soucítění s osudem státního svazu v přítomnosti i budoucnosti.

Oznámení redakční. Pokračování článku R. Michelse K historickému rozboru patriotismu odkládá se na neurčito.

Ústavy, ústavnost a válka.

Píše Dr. Robert Flieder.

Válka na první pohled zdá se býti protivou práva, jeho opakem. Zdá se býti stavem, kdy právě uvolňuje se, ba přestává veškerý právní řád, poněvadž válka nastává tenkráte, když veškeré prostředky, jež právo k urovnání sporů mezi státy poskytuje, selhaly, a ukončuje a rozřešuje mocí to, co pokojnými cestami práva dosaženo a urovnáno býti nemohlo.

A přece jen byl by to omyl. Ač jest to zdánlivě protichůdné, přece jen i válka, stav válečný, jest za jistých podmínek mezinárodním právem uznáván, sice za krajní, ale t o h o č a s u přece jen neodvratný prostředek k vyřizování mezinárodních sporů. Mezistátní organisace se totiž ani dosud dosti nevžily, aby odstranily myšlenky výbojů, ani nestaly se dosud tak silnými, aby dovedly odkázati do pravých mezí takového člena mezinárodního společenství států, který by chtěl rušiti pokoj a klidný rozvoj státu druhého. V důsledku uznání nutnosti války jako krajní cesty k vyřízení mezinárodních sporů spojuje právo mezinárodní s válkou práva a povinnosti, které příslušejí jak oběma válčícím stranám, tak i státům, jež stojí mimo ně. Tím stává se také válečný stav, poměr válečný poměrem právním. Celá velká část mezinárodního práva zabývá se právě válkou, obsahujíc podrobné předpisy o zahájení i ukončení války, o vedení války pozemní i námořní. Že se nepodařilo dosud nalézti dosti silné garancie pro zachovávání předpisů mezinárodního práva, a že právě také nynější válka přinesla hrubá porušení právě mnohých nejzávažnějších z nich, nic nemění na tom, co bylo právě řečeno o souvislosti války s právem.

Předmětem této úvahy jest však něco jiného; jedná se zde totiž o vymezení souvislosti války, válečného stavu, s právem platným nikoli ve stycích mezistátních, nýbrž s právem, jež platí uvnitř jednotlivých států, a to s onou částí tohoto práva státního, jež obsahuje základní pravidla organisace státu a poměr státní moci k státním občanům.

Především bude nám odpověděti k otázce, pokud se ústava státu, — to jest právě souhrn základních pravidel o orgánech státu, jejich pravomoci a poměru státní moci k občanům státu, — zabývá válkou a válečným stavem, to jest pokud stanoví pravomoc orgánů státních v poměru k této skutečnosti, nebo práva a povinnosti státních občanů za trvání války. Dále bude nám řešiti otázku, jaký jest vliv války na zachování ústavních předpisů čili na ústavnost, a konečně za třetí bude učiněn pokus, možno-li zjistiti, jakým způsobem působily války na obsah ústav. V té příčině možno sledovati, zda docházelo za válek k změnám ústav, a pak jaké účinky v tom směru měly války vítězné a války nešťastně vedené a nešťastně skončené.

*

Pokud jde tedy především o otázku, pokud ústavní předpisy obsahují ustanovení vztahující se k válce a stavu válečnému, možno především poukázati k těm, které vztahují se k zahájení války a skončení jejímu a k uzavření mezinárodní smlouvy nebo smluv, kterými upravují se poměry mezi válčivšími státy zřetelem k výsledku války právě skončené. Téměř všechny ústavy moderních států obsahují taková ustanovení, jež řeší otázku, který orgán státu oprávněn jest tu jménem státu jednati a činiti rozhodnutí, po případě pokud jest vázán spolupůsobením jiného orgánu státního, to jest pokud jest v samostatném a svémocném jednání v té příčině omezen. Pravidlem mezinárodního práva i státních ústav jest, že válku vypovídá i ukončuje a mír uzavírá hlava státu (ať již jest to panovník konstituční monarchie nebo president republiky), a otázka jest pouze, zda a do jaké míry jest při tom vázán na spolupůsobení zastupitelstva nebo zastupitelstev lidu či národa, tedy parlamentu.

Otázkou touto, pokud jde o válčící státy, zabýval se článek »Válka a mír v ústavách válčících států«, otištěný na str. 193—204 ročníku XXII. Naší Doby, stačí zde tedy poukázati pouze k jeho hlavním výsledkům a doplniti jej některými údaji vztahujícími se k státům v dnešní válce nezúčastněným.

Vezměme především zahájení války a její skončení, pokud běží pouze o ukončení vlastní nepřátelské vojenské činnosti, nikoli však o úpravu všech důsledků války mezi válčícími a snad i jinými státy.

V naší říši tedy není panovník v této příčině vázán na spolupůsobení parlamentu, nýbrž sám vypovídá válku a uzavírá mír dle

ustanovení čl. 5. zákl. stát. zák. o moci vládní a výkonné z 21. prosince r. 1867.

V německé říši musíme rozlišovati, zhruba řečeno, mezi válkou obrannou a válkou útočnou (není však toto rozdělení úplně přiléhavé). V prvém případě, který jest v ústavě označen jako napadení území nebo pobřeží říše (es sei denn, dass ein Angriff auf das Bundesgebiet oder dessen Küsten erfolgt), jest panovník sám oprávněn učiniti rozhodnutí, kdežto jde-li o válku jinou, tedy nejen snad o válku útočnou, tedy o každý případ války, která není odpovědí na útok na území nebo pobřeží říše, musí si císař dříve vyžádati souhlas (Zustimmung) spolkové rady, chce-li válku vypověděti.

Kdežto ústava belgická nepodmiňuje vypovězení války předcházejícím souhlasem sněmoven, patrně proto, že v důsledku povahy Belgie jako státu trvale neutrálního jiná válka než v případě napadení jiným státem byla vyloučena, ústava francouzská nejurčitěji vyžaduje předchozí (préalable) souhlas obou komor parlamentu k tomu, aby president republiky mohl vypověděti válku.

Ústava španělská vypovězení války i její ukončení skládá do rukou králových a ukládá mu pouze, aby o tom podal s předložením nutných dokladů odůvodněnou zprávu parlamentu.

Ústava království dánského z 5. června 1849 a rovněž tak i ústava království norského neobsahují omezení práva panovníkova vypovídati válku a uzavírati mír. Podobně neomezuje v tom směru krále ústava řecká.

V ústavě království italského nenalézáme vůbec ustanovení o vypovídání války a uzavírání míru, proto asi, že se nepomyslilo na to, že by mohl nastati v této otázce někdy rozpor mezi národem a dynastií, která provedla italskou národní myšlenku.

Nejdále v tomto směru jde ústava Spojených Států Severoamerických, která vypovídání války a uzavírání míru odchylkou od panujícího pravidla nesvěřuje hlavě státu, nýbrž zastupitelstvu říše, to jest kongresu.

Poněvadž uzavírání míru může se státi pouze ve způsobě mezinárodní smlouvy nebo mezinárodních smluv, spadá otázka tato celkem v jedno s otázkou uzavírání takovýchto mezinárodních neboli státních smluv.

Ačkoli v Rakousku čl. 5. zákl. stát. zákona o moci vládní a výkonné ustanovuje, že císař vypovídá válku a uzavírá mír, jest ve spojení s čl. 6. téhož zákona a § 11. lit. a) základ. stát. zákona

o zastupitelstvu říše míti za to, že ke každé smlouvě mírové, kterou by se ukládalo břímě říši nebo jejím částem, nebo která by zavazovala jednotlivé státní občany, nebo konečně která by měla přivoditi změnu území království a zemí na říšské radě zastoupených, bylo by zapotřebí přivolení (Zustimmung) rady říšské.

Také v říši německé omezen jest panovník co do obsahu smluv a tedy i smluv mírových jím uzavíraných v té míře, že pokud vztahují se k předmětům zákonodárství říšskému vyhrazeným, zapotřebí jest k platnosti těchto smluv takového souhlasu spolkové rady a říšského sněmu, jakého jest zapotřebí k tomu, aby vznikl říšský zákon.

Také ostatní státy evropské mimo Rusko vyžadují jistého spolupůsobení sněmoven k platnosti státních smluv určitého závažnějšího obsahu. Výslovně platnost m í r o v ý c h s m l u v, ať jest jejich obsah jakýkoli, podmiňuje spolupůsobením parlamentu pouze ústava francouzská. Z ústav ostatních států teprve nepřímo vyplývá, že i státní smlouvy mírové, mají-li určitý obsah, vyžadují součinnosti zastupitelských sborů.

Tedy ve Francii každá mírová smlouva potřebuje k své platnosti předcházejícího souhlasu obou komor (Le traités de paix... ne sont pas definitifs qu' après avoir été votés par les deux chambres).

Ústava belgická požaduje svolení komor k takovým smlouvám, které zatěžují stát nebo zavazují jednotlivé občany. Takové smlouvy nemají platnosti (n'ont d'effet), dokud nedosáhly souhlasu (l'assentiment) komor.

Podobně stanoví i ústava řecká v článku 32., že veškeré státní smlouvy, které obsahují ústupky v záležitostech, o nichž bez zákona nic nemůže býti ustanoveno, a dále ty, které osobně zavazují jednotlivé Řeky, jsou bez schválení komor neplatny. Podle § 18. ústavy dánské nemůže král bez svolení sněmu uzavříti platně smlouvy a tedy ani smlouvy mírové, kterými by se měnily státoprávní poměry království. V Norsku pak vyžadovaly by spolupůsobení sborů zákonodárných takové smlouvy mírové, kterými by se omezovala svoboda jednání norských státních občanů nebo jimiž by se nějak naložilo se státními příjmy a jměním státu.

Zostřené jsou zpravidla požadavky pro smlouvy, kterými by mělo doznati změny státní území.

I pro německou říši jest dovozovati, že k změně spolkového území bylo by třeba zákona, poněvadž by šlo vlastně o změnu ústavy.

Ve Francii změna taková, a to nejen odloučení nějaké územní částky státu a směna, nýbrž i připojení nového území dle výslovného ustanovení čl. 8. ústavy ze 16.—18. července 1875 k platnosti své vyžaduje formy zákona. Totéž ustanovení má ústava belgická v čl. 68., a ústava srbská i ústava řecká (v čl. 33.) požadují takového spolupůsobení zákonodárných sborů, má-li býti od státního území něco postoupeno nebo směněno. Také ústava království španělského ustanovuje, že král má zapotřebí zmocnění zvláštním zákonem, aby mohl uzavříti smlouvu (i smlouvu mírovou), kterou by se něco zcizilo, odstoupilo nebo směnilo od státního území španělského, nebo něco k němu připojilo, kdežto v Dánsku stačí i k takovéto státní smlouvě pouhé svolení sněmu, aniž by bylo třeba formy zákona.

Ústava španělská poměrně nejpodrobněji vypočítává smlouvy, při nichž spolupůsobení parlamentu (kortesů) ve formě zákona jest podmínkou platnosti jejich. Vedle zmíněných již smluv, vztahujících se k změnám územním, jsou to všechny smlouvy státní, jimiž se připouští cizí vojsko do země, jimiž se uzavírají spolky na výboj, kterými se poskytuje cizí mocnosti finanční pomoc nebo které mohou osobně zavázati Španěly.

Vyjma tedy Francii, kde i mírové smlouvy výslovně uvedeny jsou mezi smlouvami státními vyžadujícími k platnosti své souhlasu zákonodárných sborů, mírové smlouvy ostatních států, pokud by neobsahovaly dosud zde uvedených předmětů, mohly by býti uzavřeny s plnou platností pouze hlavami států a vymykaly by se tudíž po této stránce platnosti jakémukoli přímému vlivu parlamentů. Nepřímému vlivu podléhaly by a mohly by podléhati i tyto smlouvy podle míry rozvoje ústavního života potud, do jaké míry se cítí ministři kontrasignující tyto akty panovníků (a vůbec hlav států) zodpovědni parlamentům svých říší.

Zajímavo jest, že tajnosti smluv mezinárodních a tím i celé diplomacie, kteroužto tajnost mnozí dnes vytýkají jako příčinu a umožňování mezinárodních zápletek, některé ústavy výslovně chrání alespoň do jisté míry.

Tak ústava republiky francouzské i ústava belgická ukládajíce hlavě státu sdělení všech státních smluv se sněmovnami (to platí ovšem jen o těch smlouvách, k jejichž platnosti není zapotřebí souhlasu zákonodárných sborů), připouštějí, že se to nemusí státi, dokud by to bylo zájmům a bezpečnosti státu na újmu.

Podobně připouští to na příklad i ústava řecká, a § 75. ústavy norské ustanovuje, že storthing jest oprávněn dáti si sděliti spolkové smlouvy a ujednání, jež král uzavřel s jinými státy, při čemž jsou z takového sdělení výslovně vyloučeny články tajné.

Naproti tomu chrání se opět některé státy proti účinkům tajných mezinárodních úmluv svých panovníků tím ustanovením pojatým do státních ústav, že tajnými články nemohou býti rušeny články a ujednání zřejmá (veřejná, uveřejněná). Ústavy belgická, řecká, norská a španělská obsahují tuto výslovnou výhradu.

*

A nyní přejděme k druhé otázce, jak upravují ústavy poměr státní moci k státním občanům za války, po případě pokud neobsahují žádných výminečných ustanovení pro tento případ.

Vypustíme zde se zřetele ustanovení o branné povinnosti, jejíž rozsah není vymezen ústavou, nýbrž zákony, které nepožívají těch zvýšených záruk nezměnitelnosti jako ústava sama, ale přece jen zákony, tak že není tu ponecháno volné pole moci výkonné ve státu a tedy juristicky zaručen vliv parlamentů na úpravu této státoobčanské povinnosti.

Ale zde jde o práva jiná. Zde se jedná o ta státoobčanská práva, která pro svou jaksi základnost nebo závažnost pojata jsou do ústavy, aby spolu s ní požívala zvýšené ochrany nezměnitelnosti nebo alespoň nesnadnější změnitelnosti, tvoříce tak zároveň jistý kruh svobody kolem jednotlivce, nepřístupný státní moci. Jsou to do jisté míry hranice státní moci, jak správně to označují někteří odborní spisovatelé.

Základem práv těchto jsou t. zv. lidská práva, jež nejprvé byla vyslovena v ústavách anglických kolonií v severní Americe a později za velké revoluce francouzské byvše uzákoněna v této zemi, přešla pak do ústav ostatních moderních států.

Pohleďme nyní, jak s těmito státoobčanskými svobodami nakládají ústavy samy pro případ vypuknutí války.

Začněme s Francií. Zde zákon ze 4. srpna 1849 a z 3. dubna 1878 stanoví podmínky, za kterých může stát na čas učiniti neúčinnými ústavní předpisy zaručující jistou míru nedotknutelných práv a svobody státních občanů.

Podmínkou vnější takového dočasného zastavení těchto svobod jest buď vypuknutí války nebo ozbrojených nepokojů. V takovém případě vyhlásí se stav obležení s těmi účinky, že pravomoc

civilních úřadů, pokud jde o udržování pořádku, přechází na úřady vojenské, že tato vojenská moc má právo provésti kdykoli domovní prohlídku, jisté osoby vykázati, žádati vydání zbraní, omeziti tisk a právo shromažďovací. V místech pak, kde jsou posádky, a v pevnostech válečný stav dle starších ustanovení může přinésti další omezení osobních svobod a občanských práv.

Ale to vše může se státi pouze za nejrozsáhlejší účasti a vlivu zastupitelstev národa. V pravidelných případech jest zapotřebí k vyhlášení takovéhoto stavu na čas rušícího záruky základních státoobčanských práv, aby vydán byl zvláštní zákon. Jen ve výminečných případech naléhavé nutnosti (jako by na př. mohlo býti nepředvídané přepadení země jinou mocností) může president republiky tak učiniti sám, ale pak se obě komory, jestli právě nezasedaly, samy o sobě shromažďují do dvou dní, aniž by bylo zapotřebí jejich svolání hlavou státu. Není-li komora poslanců vůbec ustavena, tedy je-li právě rozpuštěna, smí president jen v případě války sám vyhlásiti stav obležení nebo válečný, ale pak musí ihned nařídíti volby a svolati komoru k zasedání.

Také na příklad španělská ústava v čl. 17. dává státní moci právo na čas zastaviti platnost předpisů o státoobčanských právech. V takovém případě nastane použití zákona z 23. dubna 1870, a může nastati zrušení záruk osobní svobody, neporušitelnosti domácnosti, volnosti stěhování a pobytu, volnosti projevů a práva shromažďovacího a spolčovacího. Také zde vyžaduje se v první řadě cesty zvláštního zákona a jen v případě nezasedání kortesů připouští se pouhé opatření vlády, jež však musí býti v nejkratší době předloženo sněmovnám k schválení.

V Německu dává ústava spolková císaři právo vyhlásiti v kterémkoli území říše válečný stav, vyžaduje-li toho veřejná bezpečnost (öffentliche Sicherheit), a platí dle vlastního ustanovení článku 68. této ústavy pruský zákon ze 4. června 1851, pokud nebude otázka tato podrobněji upravena říšským zákonodárstvím. Podle tohoto zákona jest podmínkou tohoto výminečného opatření válka nebo vzbouření. Pak mohou býti císařem stanovena omezení státoobčanských práv a svobod, a to svobody osobní, neporušitelnosti obydlí, svobody tisku, práva shromažďovacího a spolčovacího, jakož i zrušena omezení co do zakročení ozbrojené moci.

Válečný stav vyhlašuje zde císař sám bez účasti parlamentu a omezen jest pouze tím, že akt tento jako všechny vládní akty císařovy potřebuje podpisu říšského kancléře.

V ústavě rakouské již sám základní státní zákon o všeobecných právech státních občanů pro království a země v říšské radě zastoupené připouští v čl. 10., že tajemství listovní smí býti porušeno a psaní zabavena i mimo případ zákonného zatčení nebo domovní prohlídky v případě války. Zákony z 15. listopadu 1867 o právu spolkovém a shromažďovacím ustanovují (prvý v § 37., druhý v § 20.), že v případě války a vnitřních nepokojů mohou ustanovení těchto zákonů býti na čas a pro určité místo zúplna nebo z části zbavena působnosti, a to vládou. Nemluví tedy ani dříve zmíněný čl. 10. o listovním tajemství ani toto zákonné ustanovení o nějakém vlivu nebo účasti parlamentu na takovýchto omezeních základních občanských práv.

Za to jisté spolupůsobení přiznává v tom směru zastupitelským sborům zákon z 5. května 1869, kterým »určují se práva zodpovědné vládní moci k vydání dočasných a místních výminek z platných zákonů«. Zákon ten vydán byl na základě čl. 20. základního zákona o všeobecných právech státních občanů a připouští, aby ústavní ustanovení o svobodě osoby, o ochraně obydlí, o tajemství listovním, o právu shromažďovacím a spolčovacím, o volnosti projevu a svobodě tisku byla úplně nebo z části zbavena působnosti. Výminečná opatření činí vláda, a sice musí zde býti usnesení celého ministerstva a schválení jeho císařem. Součinnost zastupitelstva říše předepsána jest v té formě, že vláda jest povinna takové opatření předložiti říšské radě ihned a není-li shromážděna, tedy v prvním nejbližším zasedání, a opatřiti si její usnesení. V opačném případě pozbývají výminečná opatření platnosti.

Jaký jest účel všech těchto výminečných opatření?

Plné požívání svobod a volnosti, jež ústavy zaručují státním občanům, předpokládá pravidelný chod života ve státu, klidný rozvoj a průběh ve všech činnostech lidských a v uskutečňování snah a cílů, jež ti kteří státní občané nebo celé skupiny jich si vytknou. Jakmile tento pravidelný chod a klidný rozvoj veškerého života ve státu jest otřesen, nebo dokonce snad podrývána a do budoucnosti ohrožena existence státu, zbavuje se stát všeho, co takovouto podvratnou nebo ničivou činnost mohlo by kryti nebo podporovati, a zúživ podstatně onen kruh, v němž jednotlivci i skupiny jejich mohou se volně a nesledováni pohybovati, jednak proniká vše hlouběji svou činností policejně preventivní i represivní, jednak připoutává je těsněji a zabírá větší měrou jejich činnost i celé jejich osoby pro účely ochrany své státní existence. A jak jsme viděli, přicházejí tu

již ústavy samy státu na pomoc a stanoví pouze podmínky a způsob, za kterých může býti provedeno to, čeho k bezpečnosti a uhájení nerušeného bytí státu jest zapotřebí v dobách pohnutých, k nimž ovšem v prvé řadě náleží vypuknutí války.

*

Tím přicházíme vlastně již také k další otázce: jaký jest poměr mezi válkou či lépe řečeno stavem válečným, v němž se určitý stát nalézá, a mezi ústavností?

Nutno si zde uvědomiti, co značí pojem ústavnosti. Nejširší výklad by byl ten, že ústavnost jest zachovávání ústavních norem. Kde však hlava státu by byla omezena do té míry, že by nemohla samovolně měniti ústavy a ústavních předpisů, nalézáme již omezenou monarchii. Účelem takového omezení jest záruka, že bude vládnuto v zájmu ovládaných, tedy nikoli libovolně, ne pouze v zájmu vládnoucích. Pojem ústavnosti a ústavního státu, jak se ustálil během dob, jest ještě užší. Označuje se jím takový stát, kde právě zmíněná záruka provedena byla v té míře, že národ, státní občané, lid, má svými volenými zástupci účast ve vládě. Jest to myšlenka nové doby. Rehm o tom praví: »Der Neuzeit dagegen gehört erst der Gedanke: Eine Herrschaft ist nur dann gut, d. h. selbstlos, wenn das Volk durch Repräsentanten daran teilnimmt.«[1] To jest tedy ústavní stát a ústavnost v užším a zároveň moderním slova smyslu.

Že by myšlenka tato a její uskutečňování bylo zásadně v rozporu se zájmy státu za války, nelze tvrditi. Opak vyplývá z účelu výše uvedené záruky.

Také současné události tomu dávají za pravdu, neboť v žádném z válčících států zastupitelstvo lidu neodepřelo za války státu ničeho z toho, čeho pro svou pohotovost a vytrvání v boji potřeboval.

Naopak nedaleký jest příklad opaku. Rusko, které až do rusko-japonské války bylo státem plně absolutistickým, tedy neústavním, nezvítězilo v této válce, ač by se na první pohled mohlo zdáti, že soustředění veškeré moci do rukou neomezeného vladaře způsobí také největší možné soustředění všech státních sil a vedení jejich jediným proudem k jednomu určitému cíli, tedy větší pohotovost státu.

*

[1] »Nové době naproti tomu teprve náleží myšlenka: Vláda je teprve pak dobrá t. j. nejedná pouze ve svém zájmu, má-li v ní lid účast svými zástupci.«

Konečně zbývá ještě říci několik slov o tom, jaký měly války vliv na ústavy, to jest na obsah jejich a na ústavnost (zde pro dobu po válce).

Války, zejména války, jež neomezují se na pouhé nepřátelské jednání dvou států, nýbrž zasahují více států a zachvacují celý kulturní svět horečným napětím, způsobují takový otřes v celém životě lidstva a tedy i v životě státním, a způsobují takové změny v mocenských poměrech různých sil uvnitř jednotlivých států, že nezůstávají války takové bez vlivu ani na obsah ústav.

Poněvadž z novějších dob není dosti zkušeností, a vůbec mnohé dosavadní předpoklady a hodnocení (ku př. na poli státního hospodářství) již dosud trvajícím průběhem nynější války světové byly vyvráceny, není možno tvořiti bezpečné soudy.

Jen k Rusku možno poukázati z poslední doby, kde nepříznivý výsledek války s Japonskem vedené vnesl do státního života něco ústavnosti.

Rozvíření, jež do života Evropy přinesly dlouhé války z prvních let XIX. století, a snad stálý styk národů válkami těmi způsobený nesporně daly vznik hnutí, které osvojivši si myšlenky anglo-amerického a francouzského ústavního typu s konce XVIII. století, vedlo někde k překotnému, jinde nenáhlému přetvoření a vybudování státního práva ve směru vytvoření moderních států ústavních.

Pokud jde o otázku změn ústavních za trvání války, možno poukázati zejména na Francii, kde za válek napoleonských byla provedena změna státní formy z republiky na císařství a za války s Německem naopak z císařství na republiku.

Ovšem takový přerod za války může dovoliti si jen stát velmi silný, který nemusí se obávati, že takovýmto vnitřním přetvořením oslabí se pozornost a úsilí národa i státní moci, jež v době války musí býti obráceny především proti vnějšímu nepříteli, nebo jsou znamením vnitřní slabosti, výrazem toho, že dosavadní řád nepokládá se za dost silný, aby stačil k soustředění všech státních sil ke zdolání nepřítele ohrožujícího stát.

Jedno jest v tom směru jisté: že totiž válka jest též zkušebním kamenem pro ústavu (a tedy také určitou míru ústavnosti) a to pro ústavu nejen takovou, jak jest napsána, nýbrž i pro takovou, jaká skutečně žije.

Společná myšlenka českých programů ústavních.

Napsal Dr. Fr. Fiedler.

(Dokončení.)

Najíti správné východisko z tohoto rozporu spočívajícího v samých základech české politiky je životní otázkou budoucího českého politického postupu. Neboť ze všech projevů nejen u nás v Čechách, nýbrž i mimo Čechy lze vyčísti probouzející se vědomí, že válkou bude zakončen určitý oddíl v politickém životě zúčastněných národů a zahájen oddíl nový, v němž poměr mezi státem a jednotlivými vrstvami i jednotlivci dozná mnohých změn ve znamení sesílené moci státní, a v němž bude třeba posuzovati politiku s širších obzorů. Vstoupiti do poválečné politiky zase v dřívější neujasněnosti mezi hlásanými programy a praktickým postupem znamenalo by, že česká politika byla by třtinou větrem se klátící, že neuzrála by k těm pevným směrnicím, kterých bude míti po válce zapotřebí.

Z mnohých východisk, která u nás již před válkou v starostlivých politických hlavách byla probírána, zdá se mi býti možné a době přiměřené toto: Není třeba opouštěti ideály, na kterých stavěli naši političtí otcové své programy pro ústavní úpravu v tomto mocnářství a státu, vycházejíce při tom vždy ze spravedlivého a za spravedlivé podnes uznaného hlediska, že v ústavním díle složitého mocnářství i státu musí nalezena býti pravá cesta, aby zabezpečen byl státní celek, a aby tento celek zabezpečoval národům klidný útulek. Třeba však z jednotlivých těchto programů v mnohých směrech se rozcházejících vyloupnouti to, co je všem společné, co je v nich tou jednotící ideou, z které všechny programy vycházely, a co by mohlo býti uznáno za společný cíl celým národem, tedy i těmi vrstvami, jež dřívější české ústavní programy nepřijaly za své, totiž vrstvami sociálně demokratickými. Jednotící a společnou tuto ideu najdeme, zhostíme-li se toliko dosavadní jednostrannosti ve výkladu dřívějších českých ústavních programů, jednostrannosti,

již nezavinili autoři těchto programů, nýbrž spíše pozdější vykladači. Neboť autoři ti neholdovali nikdy politické ortodoxii; nejlepším důkazem toho, jak měnili své programy i v zásadách. Teprve jich epigoni zavedli u nás programovou ortodoxii, vztyčujíce »proti bezděčnému tříbícímu vlivu zkušenosti heslo návratu k tuhým axiomatům minulosti« (Bráf). Spatřovali jsme až dosud hlavní těžiště velkých ústavních programů v tom, jak v nich byly konstruovány územní svazky, z nichž státní celek se měl skládati, zda projektovány národnostní (Palacký), či historicko-politické (Rieger), či zemské (Clam) svazky jako územní základy státní. A přece těžiště českých programů spočívá ještě jinde, ba lze říci ještě více jinde, totiž v tom, jak roztříděny veřejné funkce mezi státní celek a územní svazky. V tom právě záleží největší, dosud nedoceněná, až nespravedlivě přezíraná politická zásluha Palackého,[1] že nastínil již r. 1848, tedy v době úplné politické nehotovosti, smělými rysy plán, kterému všechny další velké české programy zůstaly věrny: Státní celek skládá se z územních svazků, nadaných určitou, ústavně zaručenou volností; státnímu celku náleží přesný, pevně ohraničený obor veřejných funkcí, rovněž tak územním svazkům; každý z nich obstarává si svůj obor funkcí samostatně vlastními orgány zákonodárnými a správními. Je to plán státu zákonodárně i správně decentralisovaného. Federalism, státní právo, fundamentálky, autonomism jsou jen různými způsoby, jak si česká politika decentralisovaný stát v různých dobách a za různých poměrů představovala. Dnes musí nám jíti o to, abychom pro svoji základní ideu státu zákonodárně a správně decentralisovaného našli takové programové formy, které, vycházejíce z dnešních vývojem uhnětených poměrů, hodily by se do poměrů poválečných. Nastíniti reálný, nikoliv oblačný program jednak pro decentralisaci zákonodárství, jednak pro decentralisaci veřejné správy, toť naším úkolem. Na jedno slušší upozorniti. Nakresliti decentralisační program pro případ, že by došlo k změně ústavy v duchu nám příznivém, není zapotřebí; vzorů k tomu je nazbyt v dřívějších českých programech. V takovém případě česká politika nebyla by věru v rozpacích. Klademe si zde spíše obtížnější, pro praktickou českou politiku vlastně rozhodující otázku: Je možno dospěti neb aspoň přiblížiti se k decentralisaci v rámci dnešní ústavy? Odpovídám: ano!

*

[1] V cenné Heidlerově monografii o Springerovi (1914) setkáváme se teprve s náležitě důrazným oceněním této stránky Palackého návrhů.

Běžné je u nás mínění, že překážkou zákonodárné decentralisace je dnešní ústava z r. 1867. Ústava ta není jistě naším ideálem; ale centralistický její ráz v oboru zákonodárství se přehání. Vyměřujíc pravomoci říšské rady podrobným výpočtem, obsahuje správnou zásadu, že náležejí zemím všechny záležitosti říšské radě výslovně nevyhrazené. Výpočet oborů říšské radě vyhrazených sám o sobě není pro sněmy tak nepříznivý, jak jest u nás zvykem vyčítati. Příčiny nepřízně vězí jinde. Nejprve v tom, že celý okruh předmětů říšské radě nepřikázaných nenáleží, jak by dle znění ústavy se zdálo, ve své celistvosti sněmům, nýbrž že o okruh tento děliti se musí mezi sebou sněmy a moc vládní. Při tomto dělení pochodí lépe pokaždé strana silnější. A priori je vládní moc ve výhodnější posici; vždyť zvítězilo u nás v praxi stanovisko, že moc vládní je povolána nejen prováděti zákony (nařízení secundum legem), nýbrž že může v případě potřeby zasahovati též v poměry, jichž zákonodárství dotud si nevšimnulo (nařízení praeter legem). Nepřemožitelnou stává se posice vládní moci v zemích, kde pro příkré rozpory národnostní neb jiné nelze na sněmu seřaditi pevný blok stran sjednocených hájiti odhodlanou vůlí pravomoci sněmovní. V tom je příčina, proč právě v Čechách a na Moravě rozsáhlé obory zákonodárné vymkly se z rukou sněmů, přešly do rukou vládních. Druhá příčina vězí v tom, že sněmy nedovedly uplatniti ani dnešní svojí pravomoci. Ústava v r. 1867 nemohla předvídati nových oborů zákonodárství, které teprve pozdějším vývojem vznikly a které, nemohouce býti zahrnuty ve výpočet říšské radě zůstavený, měly právem náležeti před forum sněmů. Zde záleželo na tom, který z veřejných činitelů chopí se nejdříve takových oborů, zda sněmy, či říšská rada, či vláda. Sněmům scházela — jak stýskal si u nás na to Bráf! — činorodost počinu. Nastupovala tedy říšská rada neb vláda. A následek? Rozsah působnosti veřejných svazků řídí se konec konců podle toho, jak bystře dovedou potřeby obyvatelstva předvídati a do vzniklých potřeb regulující svojí činností činorodě zasáhnouti. Svazek, který chce svoji působnost rozšířiti, musí podati důkaz, že jest s povinnosti z toho vznikající. Podaly tento důkaz sněmy, zvláště ty, které ostře vyhraněnými národnostními protivami ve své činnosti byly stále ohrožovány neb přerušovány? Odpověď najdete v tlustých svazcích říšských zákonníků a v hubených svazcích zemských zákonníků.

Vývody tyto buďte ilustrovány kompetenčním rozborem jediného oboru zákonodárství, o b o r u š k o l s t v í. Ústavou z r. 1867

bylo vyhrazeno říšské radě toliko zákonodárství o universitách a o základních pravidlech pro vyučování na obecných školách a gymnasiích. Úprava všeho ostatního školství náleží tudíž v pravomoc zemského zákonodárství. Patří tedy na sněmy a) v rámci říšských zákonů zákonodárství o podrobných pravidlech pro vyučování na obecných školách a gymnasiích; b) úplně samostatně zákonodárství o vysokých školách technických, o reálných školách, o celém odborném (zemědělském, obchodním, živnostenském, průmyslovém) školství od nejnižších až do nejvyšších ústavů a konečně o soukromém vyučování. Přehlédneme-li říšské i zemské obory školství a přimyslíme-li si k tomu vzestupný význam technického a odborného školství, musíme doznati, že pravomoc zemím ve školství náležející není tak skrovná, jak bývá líčena, že okruh školských materií zemských je svým rozsahem vlastně širší než okruh materií říšských. Jak dovedlo však zemské zákonodárství v Čechách využitkovati až dosud těchto svých pravomocí? Takto: 1. Podrobná pravidla o obecném školství skutečně vydána. 2. Na úpravu vyučování gymnasijního nevykonalo zemské zákonodárství dosud pražádného vlivu. 3. Vysokou školu technickou v Praze zařídila sice země, přenesla ji však na stát, který ovládá obě učiliště technická, ve která technika byla rozdělena, tak úplně, že zemské zákonodárství nemá významu. Technika v Brně zřízena výhradně správou státní i podléhá této úplně. 4. O reálných školách vydány sice v jednotlivých zemích zvláštní zemské zákony. Ale jak přes to je vliv zemí skrovný, poznati lze z toho, že zákony ty, usnesené na podkladě totožných vládních předloh, až na několik málo méně významných odchylek se shodují, a že školy ty podřízeny jsou ve všem všude vlivu státní správy, školství to přirozeně uniformující. Reálka v Čechách nerozeznává se v ničem od reálky třeba v Terstu neb Lvově, takže plná zákonodárná kompetence zemská vypadá jako něco cizokrajného. 5. Odborné školství představuje typ školství, který teprve moderní rozvoj hospodářský a vzestupný význam věd technických vytvořil. Na tomto poli osvědčil sněm svoji organisační způsobilost plně v jediném toliko odvětví školství zemědělského; všechna ostatní odvětví odborného školství — tři zemské živnostenské školy vyjímajíc — zůstala po stránce organisační na sněmu ležeti ladem, takže organisace toho spočívá v rukách státní správy. 6. O soukromé vyučování sněm ani nezavadil, platí tu starý patent z r. 1850.

Přehled tento dotvrzuje jedno: Mimo obecné a zemědělské školství nedovedlo zemské zákonodárství uplatniti ve školství své

pravomoci, neřku-li aby dovedlo vytvořiti zvláštní zemské typy školství. Proč? Ať nepřichází se s nářkem na nepřízeň vlády: dolnorakouský sněm dovedl regulující svojí činností do odborného školství účinně (1908) zasáhnouti. Ani s nářkem na finanční tíseň zemskou: našly-li se na jiná nová a značná vydání, ku př. na lokální dráhy, meliorace půdy, regulace řek atd. přes finanční tíseň prostředky, byly by se našly i pro školské obory zemské, protože taková vydání musí býti uhrazena z kapes poplatnictva, jemuž konečně je lhostejno, platí-li to ve formě zemské či státní daně. Pravá příčina záleží v tom, že pro zákonodárná díla vyšší koncepce, která předpokládají myšlenkovou sjednocenost pevné a imponující většiny, není za dnešních národnostních sporů na českém sněmu místa. Při každém zákonodárném díle, jež předpokládá organisační opatření, střetnou se na sněmu pokaždé dva protichůdné směry: směr přející si správní rozluky dle principu národnostní autonomie v hranicích zemských a směr zastupující nedílnost a jednotu zemskou. Dokud nenajde se oba tábory uspokojující smír neb aspoň kompromis mezi těmito směry, ohrožována bude sněmovní činnost přes nepochybnou, ústavně uznanou zákonodárnou kompetenci sněmovní i dále nejen v oboru školství, ale i v jiných oborech. Neboť ukáže-li se naléhavá potřeba, aby určitý obor duševního, hmotného neb sociálního života obyvatelstva byl regulován, mohou ti činitelé ve státě, kterým náleží zodpovědnost, složiti ruce v klín z jediné té příčiny, že sněm k regulaci oboru toho povolaný není z důvodů jakýchkoli s to, aby vykonal svoji povinnost? Nedivte se potom, že do oborů, které jako ku př. odborné školství náležejí nesporně před sněmy, zasáhla na konec vláda svojí nařizovací mocí. Jen namátkou upozorňujeme, že protichůdnými stanovisky českých a německých zástupců sněmovních zmařeny byly ku př. zřízení zemského školského fondu nebo slibné vybudování jednotné bankovní zemské organisace pro družstevní úvěr sloučením obou zemských úvěrních fondů malorolnického a maloživnostenského nebo zřízení zemské živnostenské rady a mnohé, mnohé jiné.

Závěrek je prostý: Cesta k zákonodárné decentralisaci vede přes opatření, kterými bude zabezpečena způsobilost sněmů k zákonodárné činnosti. Ústavní změna, rozšiřující působnost sněmů sebe více, málo pomůže, nebude-li zajištěna pracovní způsobilost sněmů. A potom bude třeba horlivé činnosti, aby sněm dokázal, že dovede dnešní pravomoci zemské vyčerpati ve prospěch obyvatelstva. Že tyto dnešní pravomoci nejsou nijak skrovné, toho lze se dočísti

v bohatém výpočtu, obsaženém ve známém návrhu dra Fořta na změnu zemského zřízení českého. Zkrátka: I v rámci dnešní ústavy decentralisace zemského zákonodárství je možna; jen plánovité práce — a nikoliv toliko nadšené deklamace o zákonodárné způsobilosti sněmovní — je k tomu třeba. Hic Rhodus, hic salta.

*

Jinou tvářnost má otázka decentralisace v oboru správy. Jakmile sněmy jsou uznány vedle říšské rady zásadně za sbory samostatnou zákonodárnou mocí nadané, získala zákonodárná struktura ve státě svůj určitý ráz, na kterém nemůže měniti již okolnost, patří-li v pravomoc sněmovní o nějaký předmět více či méně. Ale správní ústrojí státní je tím činitelem, skrze který zasahuje stát jako mocenský živel, skrze který provádí svoji vůli a vynucuje si poslušnost. Zákonodárstvím stát mluví, správou jedná; čin více než slovo. Struktura správy, toť vlastní struktura státu, dokonalost správního aparátu, toť tajemství síly státu. Tento význam správního ústrojí oceňovali plně čeští političtí vůdci, když v letech 1848 až 1871 budovali na svých ústavních projektech. Do každého z nich vložili náčrtek znázorňující, jak by decentralisovaná státní správa měla vypadati. Náčrtek ve všech programech zásadně shodný: pro říšské záležitosti vlastní říšský aparát správní, pro skupinové, po případě zemské záležitosti rovněž vlastní, samostatný skupinový neb zemský aparát; tedy dvojí souběžná zeměpanská správní kolej, říšská a zemská.

Prohlížíme-li si novodobé české programy, jedno v nich je zvláště nápadné: nikde reformní snahy správní nenavazují na tyto starší projekty. Proč asi? Protože k tomu, po čem naši političtí předchůdci toužili, přiblížili jsme se jinou neočekávanou cestou, vývojem samosprávného ústrojí. Nahodilou okolností, o jejímž dosahu původci neměli snad ani potuchy, že totiž při budování samosprávné ústavy výkon právní kontroly a dozorčí moci byl uspořádán stupňovitými rozčlánkováním jednotlivých orgánů uvnitř samosprávy samé, a že tím z rozmanitých svazků místní samosprávy v zemi od obcí přes okresy k zemskému výboru bylo vytvořeno jediné, sečlánkované těleso, položeny základy, z nichž vyrostl nám samostatný, do jisté míry zcelený a nikoli skrovnou působností nadaný zemský správní aparát, vykonávající své funkce souběžně vedle státního aparátu správního. Tento zemský aparát není sice dosud tak dokonalý, jak tanul na mysli autorům programů z let 1848 až 1871; ale může se

takovým státi, bude-li postupně a soustavně — slovo »soustavně« zvláště podtrhuji — k tomuto cíli na samosprávě budováno. Majíce toto dobře na mysli, vidíme jasně, kterou cestou máme kráčeti k decentralisaci v oboru veřejné správy.

V oboru samosprávy nosíme sovy do Athén, opakujeme-li u nás houževnatě rozšíření působnosti samosprávných orgánů jako politický požadavek. Věru zbytečně, ježto úkoly samosprávné pod tlakem zákona o rostoucích úkolech státních rostou stejně rychle jako úkoly státní správy, nechť terminologie samosprávné ústavy označuje úkoly ty jako samostatné či přenesené, ježto jde při obojích v podstatě o úkoly veřejné správy ve státním celku a ve prospěch tohoto společenského celku. Spíše třeba usilovati o takovou výzbroj samosprávy, aby mohla plné bohatství nových úkolů přejímati. Stát nebude se v nejvlastnějším zájmu vzpírati tomu, aby samosprávě pro své úkoly náležitě vyzbrojené byly odevzdávány nové správní úkoly k výkonu; zvláště při výkonu zemských zákonů bude lze potom samosprávu povolávati k součinnosti. Stačí jen uvědomiti sobě, jaká spousta nových správních úkolů vznesena byla za války na samosprávu, úkolů, jimiž tato i po skončené válce bude nucena důkladně se zabývati. K tomu třeba reformních opatření ve dvojím směru: Nejprve dlužno zvýšiti výkonnost samosprávných svazků, v první řadě obcí, které jsou a zůstanou základem celého samosprávného ústrojí, a jichž výkonnost a nosnost jest a bude měřítkem pro výkonnost a nosnost celého samosprávného tělesa v zemi; při nestejnorodosti obcí (velké, malé), která je v tomto směru vlastní překážkou, šlo by o to, aby vhodným organisačním zařízením i v menších obcích zaručena mohla býti dokonalost výkonů správních, a aby odborné vyzbrojenosti větších městských obcí plně bylo využitkováno. Tedy opatření za účelem sloučení menších obcí k společnému úřadování a statutárního vybudování větších městských obcí. Potom dlužno posíliti autoritu samosprávných orgánů, zase v první řadě obecních; propůjčením výkonné moci se toho dosáhne.

Nikoli bez úmyslu bylo zdůrazněno, že snahy po správní decentralisaci musí začíti sesílením obcí. Neboť až dosud spatřovali jsme hlavní obsah decentralisačních snah jednostranně v rozšíření funkcí zemských orgánů samosprávných, nevšímajíce sobě dostatečně, že strom samosprávy vyrůstá z kořenů samosprávy obecní, že jen nad kořeny náležitě vyživenými a v půdě do šíře se rozprostírajícími může zmohutněti bohatě se rozvětvující koruna.

V oboru státní správy úkol decentralisačních snah je dán sám sebou. Jest jisto, že všeobecný zájem a pořádek ve státě vyžaduje soustředěné správy v určitých oborech, jakými jsou finanční záležitosti státní, řízení velkých státních podniků, organisační úkony, legislativní přípravy, výkon vrchního dozoru. Ale tuhá soustředěnost, kterou vyhrazuje se správním ústředím množství místně sice důležitých, pro státní celek však nevýznamných záležitostí, zavdává podnět k žalobám nejen zásadním odpůrcům správní centralisace, nýbrž každému zastanci požadavku, že správa hověti má co nejdokonaleji, nejrychleji, nejlevněji zájmům obyvatelstva. Zvláštními poměry politickými i národnostními lze vysvětliti přílišnou soustředěnost správních záležitostí v Rakousku u ústředních úřadů a tím také přetíženost těchto úřadů množstvím agend, zasahování z ústředí nevyžadujících, tolik však pracovní síly spotřebujících, že trpí tím nejvlastnější, legislativní, organisační i dozorčí úkoly ústředních míst. Správně bylo v komisi pro reformu veřejné správy znalcem nad jiné povolaným (Haerdtlem) na to ukazováno, jak upřílišená soustředěnost ve správě tlumí iniciativnost dolních orgánů správních a je příčinou zjevu, který označuje se jako byrokratism a záleží v tom, že i záležitosti menšího významu probíhati musí celým instančním pořadím a zaměstnávati po několikráte úřední síly, než dojde ku konečnému rozhodnutí. Moderní vývoj spěje k tomu, aby postup ve správních a zvláště také ve sporných záležitostech v zájmu rychlosti řízení byl omezen z dosavadních tří na dvě instance a skoncován dle možnosti v zemských úřadech správních v těch případech, kde tyto úřady jsou druhou stolicí. Lze se dokonce dovolávati vzoru správní organisace v německé říši, která právě za války skvěle se osvědčila; není tam centralisována, nýbrž decentralisována, ježto každý ze států, z nichž říše ta se skládá, podržel svoji samostatnost v oboru vnitřní správy, aniž by to bylo správní výkonnosti říšského celku na újmu. Decentralisační snahy v oboru státní správy a zájmy obyvatelstva jsou shodné, domáhají-li se toho, aby řada agend správní soustředěnosti nevyžadujících byla přesunuta z ústředí do zemských orgánů, a aby instanční postup správní byl zakončen dle možnosti v týchž orgánech.

*

Shrnuji. Jednotící a společnou myšlenkou všech dosavadních českých ústavních programů jest: zákonodárná a správní decentralisace v státním zřízení. Rozepis cesty, po které dlužno za dnešních poměrů — a to podtrhuji — k tomuto cíli kráčeti, zní: pracovní

způsobilost sněmu; důkaz o potřebě rozšířené pravomoci sněmu vyčerpáním jeho nynějších pravomocí; zvýšení nosnosti a stejnoměrné výkonnosti i autority samosprávného tělesa od samého základu, od obcí; přesun určitých agend státní správy z ústředí do zemských orgánů.

Tento rozepis cesty sám o sobě nepovede ještě ku krajnímu ideálu decentralisačnímu. Nerozvinuje ústavní problém v plném jeho rozsahu, jak činily velké ústavní projekty z periody 1848 až 1871. Vytyčuje jen bližší, v rámci dnešních ústavních poměrů dosažitelné cíle. Je to omezení, které není bez jisté přednosti. Neohraničený politický ideál snesen na půdu ohraničené politické reality. Tím vybaveny z mlžin a určeny přesně cíle, k nimž tato politická generace má soustřediti své úsilí, aby zabránila neplodné ztrnulosti ideí po otcích zděděných a proklestila k dalším metám volnější dráhu příštím generacím, jež budou s to pokračovati za poměrů bohdá zase příznivějších.

*

I v politice pracuje obrazotvornost, spřádají se legendy. Česká politická legenda je nadepsána: Bílá Hora. S jménem bojiště slučují se u nás nerozlučně dvě fakta, jež takto nerozlučně sloučena nejsou, totiž porážka českých stavů a převrat v ústavních poměrech českých zemí k mocnářství. Tento převrat pokládá česká mysl za dějství tak dalekosáhlého významu, že dovede ho pochopiti jen ve spojitosti s velikou událostí historickou, nemohouc si představiti, že by k tak pronikavému ústavnímu převratu bylo bývalo lze dospěti takřka normálním, na venek málo znatelným tokem vnitřního života státního. Suchá prósa historická líčí však věc jinak než legenda. Ústavní převrat v zemích českých nebyl důsledkem jediné veliké události, nýbrž dlouhého, staletí trvajícího, nekonečnou řadu událostí obsahujícího vývoje, který začal již r. 1547 (potlačený odboj českých stavů za války schmalkaldské), pokračoval přes Bílou Horu (1620) a obnovené zřízení zemské (1627), přes mír vestfálský (1648) k reformám periody tereziánské a jozefinské, ve které položeny nejvlastnější základy k dnešním ústavním poměrům v mocnářství. Hledí-li se na celý tento vývoj jako na jediný sečlánkovaný řetěz, přímo do očí se vtírá základní jeho rys: ponenáhlé, bez velkých otřesů postupující vítězství státní soustředěnosti v předlitavské polovici mocnářství v zápasu mezi osvíceným absolutismem a stavovským zřízením; absolutism slavil vítězství proto, že maje hlubší porozumění pro zájmy širších vrstev městských i selských, rozvinul

reformní činnost, ku které stavovství ve své rodové i zájmové uzavřenosti nemělo způsobilosti ani odhodlanosti. Vývoj tento, jehož rozhodující fáse spadá do periody tereziánské a jozefinské, postupoval ku předu soustavně, takřka po etapách. Nejprve — a to bylo vlastně nejúčinnější opatření — sjednotil a soustředil osvícený absolutism ve svých rukách veřejnou správu, nahradiv stavovské ústrojí správní svým vlastním zeměpanským aparátem. Potom soustředil obor zákonodárství ve svých rukách, zasahuje v úpravu různých poměrů, jako konfesijních, živnostenských, obchodních, poddanských a velkými kodifikacemi v úpravu právních poměrů občanstva vůbec; dovršeno to finančním soustředěním, jehož dosaženo pronikavými reformami bernictví.

Historie není jen zábavným čtením, je učitelkou národů, má jí býti zvláště v politické jich činnosti. Z ní čerpáme i tuto poučku: Poměry, na nichž budovala pozvolna celá staletí, nedají se odkliditi a nahraditi za jediný den na ráz. Zase jen dlouhým, krok za krokem postupujícím vývojem. A i za příznivého postupu tohoto vývoje nelze počítati na návrat k nezměněným starým poměrům — ani sami bychom toho nechtěli —, nýbrž jen k takovým poměrům, ve kterých ideál z minulosti čerpaný slavil by vzkříšení ve formách moderní době přizpůsobených. Proto všichni ti, kdo noří se do ústavních ideálů českých, aby, ujasnivše si je skrz na skrz, našli správnou cestu politickou, dojíti musí na konec k přesvědčení, že k ideálům těm kráčeti nutno po týchž etapách, po kterých přivoděn druhdy převrat v ústavních poměrech zemí českých, tedy po etapách lidových reforem v oboru veřejné správy a zákonodárství v tomto státě, a že cílem nemůže býti prostá obnova starých, zašlých poměrů, nýbrž takové vnitřní, celému rázu a potřebám pokročilé doby odpovídající státní zřízení, kterým vyjádřena by byla moderní formou základní myšlenka toho, co bylo, jest i bude jádrem českých snah ústavních, myšlenka totiž, že stát historicky a národnostně tak složitý, jakým jest Rakousko, bude nejpevněji ztmelen, poskytne-li svým národům přiměřenou decentralisací svého vnitřního zřízení dostatečnou míru volného prostoru, na kterém by v duchu svých názorů vlastní činností zabezpečiti mohli svůj všestranný rozvoj. Je to cesta, kterou pokoušíme se v tomto článku vytyčiti. Cesta tato zdáti se bude ohnivým tužbám mnohých z nás zdlouhavá, lopotná, málo blýskavá; ale bude bezpečnější a — dodejme — i nadějnější.

Péče o děti a mládež.

Napsal prof. dr. Frant. Čáda.

Utěšený ruch a stupňované stále úsilí, které navykli jsme si označovati výrazy: »ochrana dětí«, »péče o mládež«, »ochranná a záchranná péče a výchova« a pod., zabírají čím dále tím širší kruhy obyvatelstva, obracejí se k příslušníkům obou pohlaví a všech stavů, apelují na členy společnosti, mohli bychom málem říci, kteréhokoli věku a kteréhokoli povolání, takže není možno, aby toto hnutí moderní péče o děti a mládež mohlo vůbec komu ujíti; a nemůže zůstati nepovšimnuto nebo dokonce snad neznámo ani člověku, jehož práce, zájmy a pozornost obracejí se k docela jiným odvětvím činnosti lidské, a jenž sám dětí nemá ani o jiné děti si starosti dosud nemusil připouštěti. Neodvažuji se říci, že »péče o mládež«, tak jak se v posledních právě letech všude rozvila, jest charakteristický rys právě století našeho, ale jistě mezi jinými rysy, vyznačujícími století dvacáté, péče o děti a mládež se nalézá a to nikoli na posledním nějakém místě. Ani u nás, kde poměrně čeří se vlny života společenského a zejména vlny altruistických proudů daleko méně mohutně a méně znatelně, než tomu jest u šťastnějších národů velikých, vyspěle a, smím-li krátce tak říci, velkospolečensky žijících, ani u nás nechybí hojně zřetelných známek, nasvědčujících tomu, že dosah a oprávněnost úsilí směřujícího k péči o děti a ochraně mládeže správně se postihuje a aspoň začíná oceňovati. Tím, že denní tisk volky nevolky popřává stále své sloupce zprávám, výzvám, oznámením o akcích a institucích i korporacích péči o mládež určených, tím, že vznikly i u nás české spolky a sdružení, menší větší, úkoly péče o mládež provádějící — v čele, jak známo, s největší naší v té příčině korporací, »Českou zemskou komisí pro ochranu dítek a péči o mládež v království Českém«, a podobnou jí korporací moravskou —, tím, že zanesena agitace pro snahy a

potřeby péče o mládež také d o š k o l (obecných i vyšších), upozorňují se mysli všech našich krajanů, burcuje se vědomí lidské a národní povinnosti přispěti k péči o mládež českou ze svých sil, a probouzejí se ušlechtilá, soucitná srdce lidumilů, a ruce štědré a ochotné přispívat hlásí se den ze dne v počtu hojnějším k práci, k podpoře, k opatřování nákladu a prostředků nezbytných k provádění a uskutečňování cílů péče o děti a mládež. Ba můžeme poukázati již i k teoretické práci na tomto poli, která zkoumá základy a hledá nových cest, metod k výkonu, k praksi ochrany a péče o mládež, která kriticky oceňuje skutečný dosavadní stav našich poměrů příslušných a předkládá návrhy, jaké k němu by bylo zaujmouti hledisko a jak by bylo radno odstraňovat závady, a poukazuje k záslužným pokusům, zřízením a tendencím jinde v příslušných příčinách již se uplatňujícím. Můžeme se pochlubiti tedy i po této stránce, teoretické, již jakousi l i t e r a t u r o u svou odbornou, a stačí, abych uvedl jen jména: D v o ř á k, C e r m a n, T ů m a, K a l l a b, F o u s t k a, Z e m a n, H a š k o v e c, L. W e i g n e r, M é z l, P š o r n, H o u s e r, M a u e r, Š i l h a, S o u k u p, S á l a j., abych označil, na které práce literární tím narážím, při čemž ani nedotkl jsem se přečetných, často velice pěkných a cenných pojednání našich vynikajících odborníků lékařských, pedagogických, právnických a národohospodářských, která vybrala si za předmět nějakou speciální otázku nebo závadu vyskytující se u nás v některé vrstvě dětí, anebo za určitých poměrů, kdy a kam by měla zasáhnouti právě péče o děti a mládež. Můžeme dále s radostí pochlubiti se, že máme také již po nějakou dobu vycházející (nyní právě VI. ročník začíná) svůj o d b o r n ý č e s k ý č a s o p i s »O c h r a n a m l á d e ž e« (a příbuzný mu na Moravě časopis »O c h r a n a d í t ě t e«), můžeme zdůrazniti faktum, že četné naše lékařské, pedagogické a jiné odborné časopisy mají stálé r u b r i k y péči o mládež určené, že v nejedné r e v u i naší (zejména budiž připomenuto také v revuích našich středisk ž e n českých) aspoň občas tak neb onak věnuje se oddíl zprávám o zjevech na onom poli péče o děti se naskytujících anebo připravovaných. Není proto divu, že i »Naše Doba« pochopujíc správně tuto celkovou situaci, nepodcenitelně důležitou jak s hlediska národnostního tak i všelidského, z části již podobně si vedla, jako jiné revue, nyní však chce jíti dále a za vedení p. J. M a u e r a otevříti část svých sloupců také pravidelnému respektování významnějších plodů a pozoruhodnějších zjevů, které objeví se na tomto širokém poli moderní sociální péče.

A úvodem k tomuto oddílu — aniž bych ovšem tím chtěl vymezovati, natož snad dokonce omezovati nějak názory redaktora tohoto oddílu — přál bych si, aby pokládány byly následující řádky, kteréž chtějí podrobiti úvaze základní otázky moderní péče o děti a mládež, totiž její pojem, její úkoly a cíl konečný.

I.

Obvyklý dnes a zejména také v širších vrstvách rozšířený pojem péče o mládež a ochrany dětí jest, že jde tu o ochranu, péči a výchovu dětí abnormních a leda ještě také dětí, které jsou v nebezpečí státi se abnormními; »abnormních« rozuměj ať jde o děti tělesně nebo duševně nenormální. Tento obvyklý pojem »péče o mládež« vyvinul se a zakotvil se pochopitelným způsobem. Vzdálenější pozorovatel vidí, že rozvíjí se úsilná akce ve prospěch mrzáků, ve prospěch dětí slepých, hluchoněmých, slaboduchých, ve prospěch dětí provinilých, že rozpoutala se i u nás na př. agitace pro sanatoria a útulky dětí chorých a opuštěných, že hlásá se potřeba a také do nedávna dálo se zřizování škol pomocných pro žáky opožděné ve vývoji a »lehce slabomyslné« atd., a tak vytvoří si znenáhla ponětí péče o děti a mládež jako jakési filantropické práce směřující ku blahu a ochraně dětí nenormálních a k záchraně dětí pobloudilých. Jakkoli však pochopitelně vyvinulo se toto pojímání »péče o dítě« a jakkoli obsahově není mylné, jest přece chybné, poněvadž jest to ponětí nesprávně zúžené, a poněvadž při této své úzkosti obsahu pojmového jest nad to ještě — i nebezpečné. Skrývá totiž se v něm nebezpečí, že se ozvou proti oprávnění této »péče o mládež« námitky, a také vskutku již nejednou bylo je možno u nás zaslechnouti. Starati se o lidská nedochůdčata tělem nebo duchem, zachraňovati nákladně děti, jimž by bylo lépe pro ně samy i pro společnost, aby raději od přírody nejsouce k životu, udělaly místo a uvolnily prostředky jiným dětem, normálním, jest prý nejen nerozumno, ale s hlediska celku společnosti dokonce škodno. Lépe prý by bylo ponechati tyto ať tělesné ať duševní slabochy a nedomrlé děti jejich osudu, nechat, aby lidstvo jich bylo sproštěno, a neubírati času, nákladu a péče, kterou na ně věnujeme prý bez výsledků kloudných, raději dětem zdravým, normálním, raději pomáhati, pečovati a zdokonalovati tyto zdravé potomky a věnovati jim více než dosud péče, výchovy a vzdělání, aby se lépe ještě mohly vyvinouti, uplatniti a prospívati člověčenstvu i sobě. Jest to prý jen nerozumná sentimentalita, která při nej-

lépe jinak míněné snaze a přes všemožné namáhání, péči a veliké náklady míjí se s cílem a leda pomáhá, aby individua nenormální živořila dále a to na účet vlastně dětí, které by toho nejen více zasluhovaly, ale i úspěchy svého zdokonalování pak mnohonásobně vynahrazovaly, co bylo času, peněz a práce vynaloženo na ně.

Takové a podobné rozumování, které nezřídka lze slýchati od těch, kdo buď zří nedostatky péče a výchovy, jaká dosud věnuje se dětem normálním (na př. zří nedostatečný počet škol, jejich nepostačující prostředky a výpravu, jejich závady) a rádi by viděli to zdokonalováno, než aby se činil náklad na ubožátka lidská, anebo od těch, kdo — upřímně řečeno — chtějí takto se vymluviti, proč nepřikládají pomocných rukou k dílu, které jest sociální povinností, a tedy, jak dobře cítí, také povinností jejich, takové rozumování, pravím, může se ke zdání svého oprávnění dovolávati právě onoho příliš úzkého, ale obvyklého ponětí »péče o mládež«. Není třeba široce mylnost a zvrácenost onoho rozumování ukazovati: nejen by stěží prokazovali důvodně hlasatelé jeho, že pečuje se o abnormní a ohrožené děti již příliš mně, že děje se tak marně, bez výsledků, že náklady ty jsou veliké (a zapomíná se na př., co nákladu stojí společnost pak dospělý člověk vzrostlý z takového jedince-dítěte »samému sobě« ponechaného), že krátce děje se tu jakási újma dětem normálním, zdravým, nadaným, ale nechtějí-li hlásati v dvacátém ještě století jakousi »taygetskou« metodu spartskou, pak věru nelze říci, jak si představují, že by se mohlo četných oněch dětí nedbati vůbec a (i kdyby nebylo tu v jednotlivých státech zákonitých předpisů o dětech takových a o dětech vůbec) jak by se vlastně měly »ponechati svému osudu« — o tom ani nemluvě zatím, že beztoho dosud jen nepatrný zlomek dětí těch dochází náležitější ochrany, péče a výchovy. Zajisté jest třeba pečovati také o děti normální, zajisté jest třeba všemožnou ochranu a péči těchto dětí především fedrovati a zdokonalovati; není o tom u propagátorů moderní péče pochyby nebo různosti mínění, naopak! Tím právě přicházíme k správnějšímu a arci širšímu pojmu toho, a jakmile ten si objasníme, nezbude námitkám podobným, o jakých jsem se zmínil, místa ani podkladu.

K tomu konci stačí vyjíti od otázky, kterou zasáhneme zároveň do ocenění nynější péče o děti a mládež a kterou zabráníme tomu, aby se dnešní práce nepřeceňovala na úkor dřívějšího stupně vývojového v ochraně dětí a péči o mládež. Míním tím otázku: Jest opravdu ochrana dětí a péče o mládež tak nedávného data? Ne-

bylo péče té již v dobách dřívějších? A odpověď k otázce té dopadne buď kladně nebo záporně podle toho totiž, pojmeme-li pojem péče o děti v úzkém rozsahu, jak jsme jej zastihli svrchu rozšířený v kruzích laických, anebo pojmeme-li péči o mládež a děti s plnou, náležitou šíří, zahrnujíce v ní ochranu, výchovu, vzdělání a starání se o dobro dítěte, krátce péči veškerou, a máme-li na mysli děti vůbec, t. j. děti normální i nenormální, zdravé i choré, děti v teple rodinného kruhu zrozené, vyrůstající a vychovávané, i děti opuštěné, osiřelé, atd. V širokém tomto slova smyslu n ě j a k á péče o děti a mládež byla v ž d y, dála se vždy, co lidstvo jest lidstvem a co čiře ž i v o č i š n ý m j i ž p u d e m staralo se nutně o sebezachování a dbalo přirozeně o zachování svého rodu. Rodina pochopitelně a instinktivně starala se o děti aspoň své, chránila jich, co dovedla, pečovala o úkoj jejich potřeb a dbala jejich výchovy; ale nad to: vždy aspoň některé rodiny nebo nějaké celky společenské vůbec pečovaly více méně o děti také j i n é, než jen o své vlastní, staraly se o dorost svůj, o potomstvo a naději »své budoucnosti«. Jiná mláďata živočichů nejrozmanitějších dovedou namnoze vyrůsti a udržeti se na životu »sama«, (téměř) bez přispění anebo jen za malého přispění svých rodičů, ale lidské mládě, dítě by nevyrostlo, zahynulo by, kdyby se rodiče o ně nestarali, kdyby se mu nevěnovali, o ně nepečovali bedlivě a úsilně; neboť i za menší, nedostatečné péče jejich dítě by snadno zhynulo, aneb aspoň utrpělo nesmírně rozličné úhony ve svém tělesném i duševním vývoji. Lidskému potomku jest péče, ochrany, výchovy od rodičů a dospělých lidí n e z b y t n ě potřebí, a proto také — vždy aspoň v nějaké míře a podobě péče tato se vyskytovala.

Ale i když bychom omezili výraz »péče o děti a mládež« — nechávajíce jej stále n á l e ž i t ě š i r o k ý m p o n ě t í m — jen na ochranu, péči, výchovu a vzdělání v ě d o m ě (ne tedy jen instinktivně) a ú m y s l n ě (se zřetelem k určitému cíli) dětem a mládeži poskytovanou, nalezneme takovouto péči za všech dob a všude; jenže zprvu málo jest ovšem rozšířena, málo rozvitá, málo pronikavá a intensivní, postupem však času, civilisace a vzdělanosti víc a více roste a se mění. Ba můžeme více ještě říci! Péče o děti a mládež v z n i k l a z potřeb, jednak z elementární potřeby zachování rodu, jednak z potřeb speciálních, mezi nimiž byly požadavky diktované poměry hospodářskými, politickými i rozličnými duchovými, a se vzrůstem, změnou a rozvitím těchto potřeb vzrůstala, měnila se a pokračovala a zdokonalovala se také péče ona. Můžeme

stručně říci, že každý národ a každá doba vyvíjí si péči o mládež podle celkové své formy společenské (na př. podle názorů svých náboženských, podle soustavy své státní, podle poměrů hospodářských, sociálních atd.). Na dlouhý čas ponechávána byla tato péče o mládež téměř výlučně anebo aspoň převahou velikou vlastní rodině neb nejbližším příbuzným; nebylo-li u těchto činitelů pro ni možnosti anebo porozumění, ponecháno bývalo dobrým srdcím, křesťanské lásce provádění péče o děti a ochrany mládeže, péče té potřebující a postrádající. Kromě soukromých těchto faktorů staraly se také aspoň poněkud stát, církev, veřejné korporace i rozličná sdružení a útvary jejich, rozmanité instituce soukromé nebo veřejné povahy o děti nemající pravidelné ochrany a péče. Za doby nynější znenáhla někteří z oněch v e ř e j n ý c h činitelů přebírají víc a více onyno p o v i n n o s t i rodiny a soukromých svazků. Jest to ovšem zároveň nutný následek anebo aspoň symptom toho, že rodina víc a více se uvolňuje, neplní (resp. nemůže plniti) úkolů přirozeně j í náležejících, že svazky rodinné a funkce jednotlivých členů rodiny se f a k t i c k y menší a rozvolňují. Vlivem především změněných hospodářských poměrů nejen otec pobývá největší část dne mimo rodinu a nemůže vykonávati výchovný svůj vliv na děti, ale často ani matka nemůže plniti své přirozené ochranné a výchovné funkce doma, v »mateřské škole«, poněvadž musí přispívati svým výdělkem, svou prací k úhradě potřeb domácnosti, ba nezřídka dnes i starší děti záhy odcházejí za výdělečnou prací, a tak menší sourozenci (i když jinak jsou normální a zdraví) postrádají potřebného ošetřování, výchovného působení a pěstování. Nepravím arci, že by tyto poměry prospívaly nějak jedincům ať nedospělým ať dospělým, tím méně bych chtěl tím naznačiti, že lze přezírati klidně hrozícího pozvolného rozkladu rodiny anebo dokonce mlčky ho schvalovati: ale jisto jest, že jest tomu tak, a že nezbývá aspoň zatím, leč počítati s tímto skutečným stavem věci a aspoň jeho následkům nejhorším čeliti, pokud to vůbec jest možná, z á k o n o d á r s t v í m i v e ř e j n ý m i a s o u k r o m ý m i o p a t ř e n í m i.

A proto možno snadno pochopiti, proč za této doby jest péče o dítě a mládež n u t n ě j š í m, n a l é h a v ě j š í m úkolem všech činitelů než za dob dřívějších, proč péče o mládež za dní našich stala se a stává se předně stále r o z s á h l e j š í, proč zaměstnává, v praksi i teorii, větší kruh veřejných činitelů i soukromých pracovníků, po druhé pak, že nabývá f o r e m z v l á š t n í c h, od forem předešlých dob odchylných.

Práce ta veškerá jest dále charakterisována vsahováním do zájmů a práv soukromých, která bývala dříve pokládána za nedotknutelná. Čím dále tím více a častěji se stává, že jest možno a že za nutno se uznává na př. zbavovati otce pravomoci otecké nad dětmi jeho.

Ruku v ruce s tím jde jiný, zajímavý zjev: šíří se a proniká víc a více poznání, že dítě a nedospělý jest bytost sui generis a že tedy vyžaduje také zvláštního nakládání, odchylného od nakládání s lidmi dospělými. Odtud také na př. hnutí, které může i u nás vykázati se již určitými úspěchy, hnutí za vyproštěním dítěte a nezletilců z obvyklých (pro dospělé) způsobů soudnictví a z obvyklých opatření trestních atd.

Posléze budiž vytčen markantní příznak moderní péče o dítě, že především usilovně teoreticky se přetřásají (odborně i populárně) jednotlivé otázky i celek péče o děti a mládež. I u nás, jak bylo svrchu připomenuto, vytvořila se již, třebas dosud nevelká, literatura o tomto předmětě, a přednášky i kursy o péči o mládež a ochraně dítek ani u nás nejsou neznámy. V cizině ovšem jsou mnohem dále a na př. kursy pro výchovu pracovníků v rozličných oborech péče o mládež jsou v Německu, Švýcarsku, Dánsku, Belgii a jinde nejen velmi hojné, ale namnoze již ve větších městech stávají se institucí, pravidelně po nějaké době se opakující. A ještě dále šli v této příčině ve Spojených státech severoamerických, ač vlastní, moderní hnutí za »Care of wealth and health of Children« tam jest mladšího data než jinde. Avšak nejen působí tam po několik let již velkolepý »Children Institute« ve Worcestru, Mass., zásluhou presidenta university Clarkovy, G. Stanleye Halla, zřízený, nýbrž v Novém Yorce mají delší dobu již i zvláštní učiliště pro vzdělání v péči o mládež, takže bude snad čtenáři vítáno, když o něm tu něco podrobněji vyložím, předpokládaje, že centrální »Ústav pro péči o děti« worcesterský jest i svým složením i působením dosti také u nás znám.[1]

Četné soukromé společnosti a jednoty dobročinné a filantropické v městě N. Yorku se sdružily již před delší dobou v jedinou velikou korporaci »Charity Organisation Society«, která opatřila si pro své společné úsilí organisovati péči o děti i dospělé, pomoci nebo péče potřebné, velikou budovu (v dolní části novoyorkského velkoměsta), nazývanou nyní »United Charities Building«. Společnost tato arci, jako každé sdružení, které obéře

[1] Srv. o něm na př. v Ochraně mládeže II, str. 123 n.

si cílem výkon péče a ochrany sociální, záhy pocítila nedostatek a potřebu mužů, kteří by k výkonu onomu měli nejen dobrou vůli, čas, ušlechtilé nadšení atd., ale i potřebné předběžné vzdělání a odborné vědomosti, jak sluší prováděti a říditi veškeru péči o individua ochrany a přispění vyžadující. Proto zřídila si uvedená společnost r. 1898 již zvláštní svou »Filantropickou školu« a hned v prvním letním semestru na ní uspořádala šestinedělní kurs pro ty, kdo majíce již nějaké znalosti a zkušenosti v oboru sociální péče, chtěli by se v nich zdokonaliti a tak k postavení výkonných činitelů »Společnosti« se připraviti. Hned v nejbližším roce započato s odpoledním a večerním vyučováním podobným, ale také již začátečníkům určeným, pak rok od roku program školy oné se rozšiřoval a prohluboval, a když milionovým odkazem John S. Kennedy škole zabezpečil trvalou existenci, vybudováno vyučování na ní ve dvouletý kurs, podávající mužům a ženám, kteří ať z povolání ať dobrovolně chtějí věnovati se výkonu sociální péče, veškeré potřebné průpravné vzdělání a umožňuje jim nabýti diplomu »sociálního pracovníka«. V čele školy jako její ředitel stál (v posledních aspoň letech před válkou) známý pracovník národohospodářský a sociolog, Samuel M. Lindsay, profesor na politické škole, kolumbijské universitě přičleněné (School of Political Science). Počet posluchačů oné školy filantropické za krátko podivuhodně vzrůstal, takže nyní pohybuje se číslice jeho okolo 300 osob, v čemž nejsou však zahrnuti účastníci kursů extense, kterou tato škola pro široké kruhy ročně uspořádává.

Vstoupiti do školy oné jest možno každému Američanu nebo Američance, jestliže před tím navštěvovali některou universitu nebo kolej americkou a mohou-li se vykázati, že poslouchali tu přednášky ze sociologie, národního hospodářství a pod., anebo aspoň mají vysvědčení o zkoušce dospělosti z některé »high school«, ale zároveň nějaký výkaz o tom, že již prakticky byli někde činni v oboru veřejné péče a dobročinnosti. Rozvrh hodin jest sdělán tak, že odlišovány jsou přednášky povinné a nezávazné k dosažení diplomu. Na konci prvého ročníku jest se kandidátům diplomu podrobiti ústním i písemným zkouškám z přednášek a učebních předmětů povinných, v druhém nebo pozdějším roce jest mu vykonati zkoušky z mimořádných předmětů a kursů, po případě osvědčiti se v badatelské práci, kterou řídí zvláštní bureau při »Filantropické škole« zřízené, anebo prokázati schopnost svou v praktických výkonech, které za vedení zkušeného odborníka

(a člena oné »Společnosti«) v druhém roce svých studií provádí v některém místě od ředitelství školy mu vykázaném. Povinné kursy trvají od října do května, týdně po pěti dnech a to od 8 hodin ráno do 5 hodin odpoledne, a přednáší se v nich kandidátům oněm o ekonomickém základě veškeré sociální práce, o metodách sociální vědy, o statistice, o zákonodárství a politice sociální, o ústavech filantropických a dobročinných atd. Po dva měsíce aspoň čtyři dny týdně jest kandidátům po absolvování řádných přednášek pracovati v četných kancelářích »Společnosti« a prakticky se zaučovati v navštěvování osob a rodin pomoci potřebných, podávati o svých pozorováních a zkušenostech zprávy, činiti vhodné návrhy pro odpomoc některé bídě (tělesné, mravní nebo hmotné), kterou zjistili, a pod. Školného platí se 150 dolarů za oba ročníky, ale když nabyl kandidát diplomu »školy filantropické«, snadno nalezne postavení, hmotně slušné, na některé z četných (více než tisíc!) »stanic« nebo »kanceláří«, které »Společnost« uvedená zřídila a vydržuje pro výkon péče sociální. Kromě toho »Společnost« rozdílí ročně nadaným absolventům několik stipendií po 500 dolarech ke studiu a praktickému řešení určitých otázek ochranné výchovy a sociální péče.

(Dokončení.)

Kulturní a hospodářský význam novověkých kolonií evropských.

Napsal prof. J. Koloušek.

(Pokračování.)

VI.

Vedle usazení plemen evropských v ostatních dílech světa jsou ještě zvláště pozoruhodny dvojí kolonisace: afrického černého plemene v Americe a žluté východoasijské raçy, která jedině dovedla soupeřiti s Evropany.

Kolonisace černého plemene v Americe velmi úzce souvisí s kolonisací evropskou — hlavně s románskou. Již bylo vzpomenuto, jak podmanění Indiáni nesnesli těžkých prací na plantážích a v dolech a rychle se opotřebovali, takže hrozilo úplné vyhubení rudého plemene v Americe. Proto hledána byla náhrada u jiných obyvatel tropů, u houževnatějších negrů afrických, kteří již počátkem XVI. století jako otroci byli přiváženi od Španělů a Portugalců do amerických osad. V následujících stoletích až skoro do polovice XIX. věku byly přiváženy spousty černých otroků nejen již do osad španělských a portugalských, nýbrž i do anglických, francouzských a nizozemských. Hnusný otrokářský obchod odvlékl na miliony nešťastných poddaných afrických despotů do těžkého otroctví. Zvláště jižní státy severoamerické Unie prosluly svým otrokářstvím snad ještě hůře nežli španělská Amerika a portugalská Brasilie. Myslilo se, že pěstování bavlny, cukrové třtiny, kávy, tabáku i jiných tropických plodin by se ani neobešlo bez černých otroků.

Stálému přílivu otrockého zboží do Ameriky učinila konečně přítrž Velká Britanie, potlačivši otrokářské loďstvo (ve známé otrocké válce kolem r. 1835), ale otroctví v Americe proto ještě hned nepřestalo. Teprve dlouhá i urputná občanská válka v Unii (1861—1865) Států Severních proti Jižním otrokářským a úplná

porážka Jižních Států osvobodila černochy z otroctví. Postupně se černoši vymanili také v románských republikách [nejpozději v Brasilii počátkem poslední čtvrti 19. století].

Černé plemeno v Americe bylo sice uznáno za plnoprávné, a americké zákony nedělají rozdílu mezi občany bílými, rudými, černými nebo smíšenými (nebo mezi bílými a barevnými). Ale povědomí někdejšího otročení a jeho zhoubné následky na povahu barevných (černochů i mulatů) ve společenském styku nedalo se dosti rychle odčiniti. Barevní lidé s přimíšením černé krve jsou v Americe všeobecně přezíráni, částečně i s jistým oprávněním; neboť jejich civilisační pokroky zůstaly namnoze až za plemenem rudým. Fysicky jsou černoši i jejich míšenci sice velmi zdatni a snesou snadně horké i nezdravé podnebí tropů, ale jejich duševní nadání se zdaleka nevyrovnává schopnostem bělochů, někdy ani rudých nedostihují. Zvláště mravní vlastnosti dlouhým otrockým ponížením velice utrpěly; nebývají proto barevní lidé afrického původu uznáváni za rovnocenné, ba ani ne za plnoprávné občany s bělochy proti výslovným ustanovením zákona.

Černoši také dlouho nedbali ani příliš, aby svým obecným vzděláním se přiblížili bílému plemeni. Nejlépe je to viděti podle výsledků sčítání ve Spojených Státech, jichž ústava lidem barevným až úzkostlivě se snažila poskytnouti všechna práva svobodných občanů. Ze všech amerických občanů ve věku nad 10 let neznalo čísti a psáti (v r. 1910): Z domorodých bílých obyvatel 3%, z přistěhovalých bílých 12·8%, z barevných obyvatel však 30½%. [Je však značný pokrok také v tom směru proti předešlému sčítání roku 1900, kdy z barevných lidí ve věku nad 10 let neumělo čísti ani psáti 44½%.] Ale podobné rozdíly pozorujeme také ve státech evropských (na př. rozdíl procenta analfabetů v Čechách proti analfabetům v Bukovině nebo v Dalmacii, nebo v Italii severní a jižní).

Kde černoši a míšenci jejich byli ponecháni sami sobě, tam arci si nedovedli zříditi ani pořádné státní správy; stálé občanské války a jiné nepořádky je velmi hubí. Toho dokladem je černošská a mulatská republika Haiti (s dorozumívací řečí francouzskou, jelikož vznikla z francouzské kolonie, ovšem již před 120 lety), — nebo jihoamerická Venezuela (v té je však značný podíl obyvatelstva rudého a rudých míšenců s černochy t. zv. zambů. — Ve Venezuele je sotva 1% obyvatelstva nesmíšeného evropského plemene a v Haiti kromě cizinců bělochů není).

Kolonisace afrického plemene v Americe měla tedy a bude ještě míti podstatný vliv na složení tamního obyvatelstva, zvláště v teplejších krajích. V celé Americe počítá se nyní přes 26 mil. černochů nebo lidí smíšených s africkou krví (mulatů nebo zambů, kteří jsou dosti četní v tropických republikách španělských), to jest téměř 14% veškerého obyvatelstva amerického. Nejvíce černochů a mulatů je ve Spojených Státech (asi 10 mil.), potom v Západní Indii (6 mil.) a v Brasilii (asi 4 mil.). [Ostatní jsou také s rudým plemenem pomíšeni ve střední a jižní tropické Americe — nejvíce ve Venezuele a v Kolumbii.]

Ve Spojených Státech přirozený přírůstek barevných lidí tmavé pleti — (rudého plemene je tam nepatrný podíl ¼ mil. asi a nepřibývá ho) — je sice dosti značný, ale nepřibývá jich arci tolik, co bílých, kteří se zvláště množí přistěhováním. Podle sčítání z roku 1900 a 1910 bylo tam

	1900	1910	přibylo za deset let
bílých ve Spojených Státech zrozených	mil. 56·471	mil. 63·387	21·10%
» v cizině zrozených[1]	» 10·250	» 13·345	30·20%
černých a mulatů	» 8·841	» 9·828	11·18%

Následkem toho podíl černochů a jejich míšenců ve Spojených Státech klesl od r. 1900 do 1910 s 11·58% na 10·69% (o 0·89%); ale až by ustal nynější silný proud bílých přistěhovalců, zajisté by se sotva již podíl barevných lidí zmenšoval.

Houževnatostí tělesnou ovšem černoši a mulati pro horké krajiny Evropany znamenitě předčí, ale samostatné kultury si nikde nezaložili, nýbrž přizpůsobili se napořád civilisaci evropské, na severu anglické, v Západní Indii a v tropické Americe románské (španělské, portugalské i francouzské. — Francouzsky se dorozumívajících černochů a mulatů jsou v republice Haiti i na Martinique, Guadeloupu a Guayaně bezmála 3 miliony). —

Proti násilnému otrokářskému osazování černochů plemenem bílým v Americe rozšiřovalo se plémě žluté ve Východní Asii podobně jako evropští osadníci dobrovolným vystěhováním, aby si hledali snazší obživy, jíž se jim doma nedostávalo. Číňané i Japonci opouštějí svou hustě zalidněnou vlast a tlačí se do sousedních zemí, v kterých potřebují nových pracovitých lidí. Stěhování to je často

[1] Z bělochů v cizině zrozených bylo podle sčítání z 1910 v Evropě zrozeno 11·662 mil., ostatní v Americe neb Australii (v Kanadě samé zrozeno bylo 1·196 mil. obyvatel Sp. Států).

jen dočasné — sezoní, — na nějakou dobu, nežli si vystěhovalci zaopatří jisté jmění, s kterým pak doma mohou lépe uhájiti svého živobytí. Podobné jest i stěhování Italů a Španělů, z nichž mnozí za nějaký čas ze zámořských zemí se vracejí s nabytým výdělkem do vlasti.

Číňané svou mírumilovnou činností rozmnožili se ve svých původních sídlech již dávno tolik, že jim vlastní půda nedávala dosti obživy. Proto ze severní Číny, původní své vlasti, stěhovali se všemi směry po pevné zemi i po moři, až zkolonisovali nejen celou jižní Čínu, nýbrž i Zadní Indii, vyhledávali ostrovy Sundské, usazovali se i v Korei, Mandžursku, Mongolsku, ve východním Turkestanu a v Tibetu. Země ty považovali za podrobené a ve mnohých z nich dovedli také uplatnit svou státní svrchovanost. Hlavně je lákaly země s teplejším mírným podnebím, ale nevyhýbají se ani zemím tropickým ani drsnějšímu podnebí severnímu. Číňané se stěhují zrovna tak do všech tropických zemí v Tichém oceánu nebo do zemí s ním sousedících, jakož i do Západní Kanady.

Smíšením s Číňany vznikaly i nové civilisace jako v Zadní Indii, neb aspoň se čínské civilisaci přizpůsobovali jiní východoasijští národové (Koreanci a Japonci). Tonkin, Anam, Siam a Birma přijali úplně čínskou vzdělanost, ano i písmo a řeč jejich. Tím spíše se pak ty země hodily k usazování čínských vystěhovalců.

Jak četní jsou nesmíšení činští osadníci v Zadní Indii, poznáváme z některých zemí, kde jejich sčítání bylo provedeno. V britské osadě »Straits Settlements« (v Zadní Indii) bylo Číňanů přes polovici všeho obyvatelstva (370 tisíc v r. 1912); v britické Východní Indii (hlavně v Birmě a v sousedních krajích) téměř 13 mil. buď ryzích Číňanů nebo jejich míšenců (podle sčítání r. 1911), v Siamu asi 2 mil. Číňanů přistěhovalých a ještě více smíšených s původními kmeny; ve francouzské Indočíně a v malajských státech pod britským panstvím je také veliká část obyvatelstva původu čínského. Na ostrovech Sundských jich bylo (v r. 1905) napočítáno 565 tisíc.

Ale Číňané v nejnovější době nespokojovali se těmito sousedními asijskými zeměmi, nýbrž hleděli se usaditi také ve Spojených Státech a v britských osadách samostatných (v Australii, na Novém Zélandě a v Kanadě), ale i ve východní Africe, na ostrovech Indického oceánu a v Jihoafrické Unii; také do Západní Indie, Střední i Jižní Ameriky se dostali. Tomuto šíření východoasijského vystěhovalectví opřeli se však bílí obyvatelé anglosaští ve Spojených

Státech i v britských samostatných osadách, jelikož se obávali pracovní soutěže čínské a japonské. Východoasijští dělníci prodávají svou pracovní sílu za tak nepatrný peníz, že hrozili tím snížiti úroveň životní pro všechno dělnictvo vůbec. Východoasijští dělníci spokojují se nejnuznější výživou, nejchatrnějším oděvem, a jejich obydlí bývají hotovými doupaty a zároveň semeništi nakažlivých chorob a všelijakých jiných neplech a neřestí. Tyto závady byly vhodnou záminkou, aby se anglosaské državy vzpíraly obávanému přílivu »žlutého nebezpečí«. Zákazy přistěhování proti Číňanům i Japoncům byly všeobecně jak v Australii tak i v Severní Americe zákonodárnými sbory usnášeny a přísně jsou prováděny.

Úspěch těchto zákazů je zejména ve Spojených Státech velmi dobře patrný. V roku 1900 bylo ve Spojených Státech načítáno Číňanů 119 tisíc, Japonců 86 tisíc, kdežto v r. 1910 bylo tam už jen Číňanů 71 tisíc a Japoncův 72 tisíc. Také v Australském státním Spolku nebylo 1911 více než 32 tisíc Číňanů a ani 4 tisíce Japoncův. Jsou tedy zlomky východoasijského obyvatelstva v těchto anglosaských državách pranepatrné, a přece zaujatost jest i proti těmto celkem nepatrným žlutým koloniím až přespříliš úzkostlivá.

Žárlivost Evropanů proti Číňanům omezovala se jen na hospodářské příčiny, politicky Číňané nikdy a nikde nebyli výbojni, naopak sami ve své vlasti nedovedli se ubrániti vlivům evropským, ano dali si líbiti nepřátelské vpády a vojenská zakročení evropských mocí ve své vlastní zemi. Za to Japonci nejen dovedli uhájiti své neodvislosti proti mocem evropským, nýbrž výbojně postoupili do Číny a tam se pevně usadili, zvítězivše proti Rusku a nejnověji zmocnili se i německého osadního území Kiaočau na čínské půdě. Výsledkem dosavadní této japonské výbojné kolonisace, která počala teprve koncem 19. století, je obsazení území 292.000 km² (většího než polovina Německa a skoro tak rozsáhlého jako Cislajtanie) asi s 20 mil. obyv. [Jsou to země Formosa, Korea, poloostrov Kvantun s bývalým ruským přístavem Port-Arturem a městem Dalným a jižní část ostrova Sachalinu a k tomu ke konci r. 1914 obsadili mocí německý Kiaočau.]

Japonci si osvojili úplně evropské státní zřízení se všemi vojenskými i námořními pokroky a jsou jistě vojenskou velmocí, která by mohla soupeřiti s každou evropskou, jak to dokázali už ve válce s Ruskem. Jistým pokrokům válečným naučili se od nich teprve Evropané (na př. krytí a bojování ve vojenských zákopech). Kromě toho činí si Japonci nároky na vedení veškerého plemene

žlutého a mohli by použiti ohromných spoust obyvatelstva čínského k vyzbrojení proti Evropanům. Takové moci by neodolala žádná evropská říše, ani Rusko ani Velká Britanie ani Spojené Státy, zejména kdyby se jednalo o pouhou obranu nebo vůbec o boj ve Východní Asii samé.

Avšak nejen vojensky Japonsko tak rychle vyniklo, nýbrž i kulturní a národohospodářské pokroky jeho jsou ohromné a velmi kvapné. Sluší uvážiti, že Japonsko před půl stoletím bylo ještě státem úplně feudálním, všemu cizímu světu zcela uzavřeným a podle našich pojmů naprosto barbarským. Ale za krátkou dobu jediného věku lidského proměnilo se v zemi kulturní, úplně po evropsku zřízenou, se všemi pokroky evropské civilisace hmotné i duševní. Zvláště si dovedlo osvojiti různé technické zručnosti a vymoženosti evropského plemene, kdežto vytrvalostí a skromností životních požadavků Japonci vynikají nad Evropany. Není tedy divu, že Japonsko se stalo obávaným i nebezpečným soupeřem všem obchodním národům evropským, pokud ti chtějí udržovati nebo rozšiřovati svou moc i svůj vliv ve vzdálených krajích východoasijských.

Jak Japonsko se kvapně hospodářsky vyvíjelo, lehko poznáme jen z některých dat, která tu uvádíme:

Obchodní loďstvo jeho mělo v roce 1895 parolodí s 200.000 tun (brutto), v r. 1911 však již 1,400.000 tun (brutto), tedy nosnost jeho parolodí za 16 let se zvětšila sedmerónásob. — Délka železnic byla v r. 1890 2.300 km, v r. 1914 přes 11.000 km, tedy za 24 let se zpaterónásobila. — Uhlí kamenného se vytěžilo v r. 1892 $3^1/_6$ mil. tun, v 1911 už $17^2/_3$ mil. tun, tedy za 11 let se výtěžek uhlí znásobil víc jak 5½krát. — Cena obvozu zahraničního vystoupla ze 488 mil. yenů v r. 1900 na 1360 mil. yenů v r. 1913 (yen má ceny 2·58⅓ franku), tedy za 13 let se znásobila víceněž 2¾krát.

Přirozeně se této japonské vojenské síly a hospodářské rozpínavosti i jejich imperialistických tužeb lekají Spojené Státy, které mají své osady v bezprostřední blízkosti na Filipinách, Havajských a Samojských ostrovech, jakož i tímto »žlutým nebezpečím« mní se ohroženy samostatné britské kolonie v Australii a na Novém Zélandě, ano ani v Kanadě necítí se dosti bezpečnými. Podobně hleděla Velká Britanie, Francie i Rusko navázati přátelství s obávanou východoasijskou velmocí a dosud se to těmto nynějším spojencům podařilo. Zdali přátelství to přetrvá také budoucí zkouš-

ky, je ovšem dosti pochybno při ohromných nárocích, které si Japonsko vytklo vůči Číně i vůči ostatním východoasijským kulturním národům, jimž chce býti vůdcem a snad se chystá jim i vládnouti.

Proti japonské rozpínavosti kolonisační bránily se anglosaské země dosud se zdarem. Stěžování vystěhovalectví do Spojených Států a do Australie mělo patrný úspěch, když Japonců jest v Unii pouze 71 tisíc a v Australském Spolku jich nejsou ani celé 4 tisíce.

Zdá se však, že prozatím ono »žluté nebezpečí« z Japonska evropskému lidstvu nehrozí, aspoň pro nejbližší doby nikoli, a pokud se týče Spojených Států, Kanady a Australie, snad vůbec nemusí se ty země Japonska lekati. Japonci mají dosti místa na dlouhé doby ke kolonisaci ve svých nově nabytých zemích, zejména v Korei a v jižním Mandžursku, které sice státoprávně Japonsku nepatří, ale které je japonskému vlivu úplně vyhrazeno, jako zase severní Mandžursko podléhá moci ruské. Korea měla (r. 1908) na ploše 219.000 km² něco přes 9¾ mil. lidí (45 na 1 km²); její poloha je značně jižnější nežli poloha Italie a má s ní podobné podnebí i úrodnost a může pojmouti aspoň trojnásobné obyvatelstvo, nežli je tam nyní. [Při známé hustotě japonských ostrovů by se tam uživilo snad i čtyřnásobné množství lidí.] Také jižní Mandžursko na ploše větší než 400.000 km² má sotva 11 mil. lidí (tedy jen 27 na 1 km²) a může ještě pojmouti veliké spousty vystěhovalců.

Proti tomu expanse japonská do Ameriky a na pevniny a ostrovy v Tichém oceáně je dosud velmi nepatrná, tam se více stěhovali Číňané, kteří však nejsou naprosto nic výbojni a jak bylo viděti, úplně podrobují se zákazům vystěhovaleckým v Americe i v Australii. Proud Číňanů rozlévá se více na jih do Přední a Zadní Indie i na ostrovy Sundské. Japonci pak nemilují naprosto drsnějších krajin severních; dobře je to viděti na jejich vlastním ostrově Hokkaïdu (nebo Jesu), který je velmi řídce zalidněn [na ploše 94 tisíc km² asi $1^1/_8$ mil. obyvatel, tedy jen 12 lidí na 1 km²], kdežto ostatní ostrovy japonské (Hondo, Shikoku a Kiushiu se souostrovím Liukiu) mají na malé ploše rovné povrchu království Italského (288 tisíc km²) přes 50 mil. obyvatel (asi 175 lidí na 1 km²). Proto ochotně Japonci přepustili severní Mandžursko vlivu ruskému a také severní t. zv. vnější Mongolsko.

Země v sousedství Tichého oceánu, pokud nejsou už v tisíciletém držení východoasijských kultur, byly vůbec až do polovice

19. století velmi řídce zalidněny, namnoze i liduprázdny. To platí zvláště o severní Americe, o severní části Asie a o Australii. V těchto zemích bylo domorodého obyvatelstva velmi skrovně, a možno říci, že až do druhé polovice 19. věku jen nepatrnými zlomky evropského obyvatelstva byly osazeny. Plémě žluté si jich rovněž nevšímalo. Ohromná prostranství východní Sibiře, Kamčatky, Přímoří Ochotského, Zabajkalska a Poamuří hostila jen několik tisícovek ruských trestanců nebo dobrodružných lovců, a Poamuří ani nepatřilo tehdy Rusku (připadlo mu teprve kolem r. 1860). Podobně západní Kanada při Tichém oceánu neměla v polovici 19. století skoro žádných evropských osadníků, a nynější Západní státy Unie na pobřeží tichomořském byly buď pod nominálním panstvím Mexika nebo nepatřily pod žádné evropské panství a byly řídce jen obydleny lovci indiánskými. Pouze v Australii (a na Novém Zélandě, který prvně osazován byl v r. 1841) žilo ne celého ½ mil. britských osadníků. Tedy veškerá evropská populace v zemích sousedících s Tichým oceánem nepřesahovala r. 1850 jistě ½ mil. lidí. [Totéž platilo také o zemích sousedících s Indickým oceánem, také tam ještě dosud je evropského lidstva velmi málo.]

Nyní však také na územích kolem Tichého oceánu počíná se evropské plémě trvale usazovati. Severní i jižní krajiny tamní jsou sice ještě velmi řídce olidněny, ale obyvatelstvo jejich jest už skoro výlučně evropského původu (po většině Anglosasové, z části Rusové). Jsou tím míněny tyto země: Západní Kanada (území Manitoby, Assiniboie, Alberty, Britské Kolumbie, Saskačevanu a Severozápadního teritoria s Yukonem); Západní Státy Unie (Washington, Oregon, Kalifornie, Nevada, Arizona, Nové Mexiko, Kolorado, Utah, Idaho, Wyoming, Montana, obojí Dakota); Východní Sibiř s Poamuřím (Amursko, Přímořská provincie, Kamčatka, Jakutsko a Zabajkalsko); Australie a Nový Zéland. Země ty jsou už napořád obydleny evropským obyvatelstvem (vedle nepatrných zlomků lidí domorodých), kde ho před šedesáti lety skoro nebylo. Toto evropské osazení zrovna v nejnovější době velmi silně vzrůstá.

[R. 1911 bylo napočteno v Západní Kanadě na 6½ mil. km² 1¾ mil. obyv., v Západních Státech Unie na 3½ km² 7⅓ mil. obyv., ve Východní Sibiři na 6 mil. km² přes 2 mil. lidí, v Australii s Novým Zélandem na 8 mil. km² přes 5½ mil. obyv. Na tomto ohromném prostranství 24 mil. km² bydlilo tedy v r. 1911 jen 16½ mil. lidí, tedy sotva 7 lidí na 10 km², ale jsou tam většinou, někde vý-

hradně, lidé evropští, proti kterým původní domorodé obyvatelstvo skoro úplně a záhy vymizí. Tyto končiny dostaly se tedy již do pevného držení evropského plemene, podle vší pravděpodobnosti pojištěného i proti »žlutému nebezpečí«. Povrch těchto zemí vztahuje se skoro na 18% bydlitelného povrchu pozemského; ale jich obyvatelstvo činí jen něco přes 1% lidstva; ale krajiny ty jsou právě pro toto své řídké zalidnění a pro veliká svá přírodní bohatství velmi slibnými.][1]

(Pokračování.)

---

[1] Zvláště rychle se zalidňují Západní Státy Unie v nejnovější době. Ony dříve vytčené západní státy Unie měly na ploše 3·47 mil. km^2 v r. 1901 asi 4·9 mil, r. 1911 už asi 7⅓ mil. obyvatel; přibylo tam tedy obyvatelstva za deset let o polovici. Také v Sibiři (na 12½ km^2) byl vzrůst v té době ze 6⅓ mil. přes 9 mil., tedy přes 42% a to hlavně ve východní části její. V Kanadě za touž dobu přibylo lidí o třetinu (z 5·4 na 7·2 mil.) a větší část toho přírůstku připadala také na západní provincie její. V Australii a na Novém Zélandě vzrostlo evropské obyvatelstvo za touž dobu o necelý milion (r. 1901 ho bylo přes 4½ mil., r. 1911 ani 5½ mil.), přírůstek tam byl asi o 20% za deset let.

O akademickém studiu žen.

Příspěvek k řešení ženské otázky. Napsal prof. dr. Frant. Krejčí.
(Dokončení.)

Také o to neběží, má-li se dopřáti ženám akademického vzdělání jakožto nejvyššího. Studovati čili choditi na universitu k vůli rozšíření vzdělání ženám brániti nemožno. To nemá vůbec smyslu, když se činí vzdělanost požadavkem člověka vůbec z důvodů, které platí pro ženy i muže stejně. Ať je los ženy jakýkoli, čím je vzdělanější, tím lépe nejen pro ni, ale také pro společnost.

Avšak se společenského stanoviska běží o tak zvané chlebařské studium, o to, mají-li a mohou-li býti ženy advokáty, profesory, lékaři, úředníky atd. A vzhledem k tomu zní odpověď z exaktních premis čerpaná, vědecky skoro zjištěná, takto: Pokud je podmínkou takového úkolu ženy akademické studium, potud nelze ženám odpírati práva zastávati takovou funkci ve společnosti. Neboť ženy k tomu schopnost mají, a jestli jim vadí pro vlastní vědeckou práci nedostatek přirozeného interesu (což je podmíněno jejich emocionálností), tož je proti tomu jisto, že tento interes není pro ony společenské funkce nezbytnou podmínkou, a že i mužové z veliké části zcela vyhovují požadavkům z takové funkce vyplývajícím bez interesu pro vědeckou práci. Ba je sporno, není-li taková interesovanost náležitému konání funkcí spíše na závadu. Co je advokátů, soudců, učitelů, lékařů, kteří věnujíce se svému povolání, necítí potřebu vědecky pracovati (což neznamená vědecky se vzdělávati, osvojovati si výtěžky postupující vědecké práce odborné)! A jak se jim často vědecká práce z úředních míst vyčítá! Zaměstnanost pracemi úředními a pracemi praktického povolání je tak často výmluvou a omluvou nevšímavosti k vědecké práci! To ženy také dovedou, a proto nechť se jim dá příležitost osvědčiti v povolání zmíněném ty vlastnosti, kterými zase ony nad muže vynikají od přirozenosti. Ideálu soudce, obhájce, učitele, lékaře blíží se jen jisté a dosti malé pro-

cento mužů — ženy neměly dosud příležitosti přiblížiti se mu. Muž jakožto muž anebo řekněme, ačkoli muž, míjí se, jak říkáme, s povoláním, nevyhovuje zkrátka požadavkům, o ženě jakožto ženě musí se to ukázati a nelze a priori souditi, že jim nemůže vyhověti, poněvadž je žena. To je důležitý výsledek vědeckého šetření, jak jsem je zde vylíčil, a instinkt ženy, který žene ji ke snaze po rovnosti s muži v této příčině, rozumovými důvody dochází podpory. Práva k dosažení této rovnosti nelze jim odpírati.

Rozumí se, že tím otázka ženská vyřízena není. Zůstává zde mateřství, úkol specificky ženský a pro společnost, ať si její urovnání představujeme, jak představujeme, nezbytný. Otázka nevyhnutelná, zdali žena, jsouc přírodou povolána či určena býti matkou, může nebo má věnovati se úkolům vyšší stupeň inteligence vyžadujícím a v tom závoditi s muži, jimž tyto úkoly vývojem společenským byly přiděleny. Nechci se do této otázky pouštěti; jen něco poznamenám, co souvisí s tím, co bylo řečeno. Můžeme míti o mateřství to nejvznešenější ponětí — proti všemu, co z toho usuzovati bychom chtěli o úkolech ženy, stojí prostý fakt: žen je více než mužů, a všechny nemohou býti matkami, jak se věci mají, i když nepočítáme velké číslo mužů neženatých, a všechny nemohou býti prostitutkami. Co s nimi tedy ve společnosti? Mají nésti nezasloužené odium, že jsou přebytečnými členy společnosti a svému bližšímu okolí na obtíž a dalšímu pro posměch, jakož je to všechno soustředěno v pojmu »stará panna«? Tomu se příčí sebevědomí žen, a tomu se vzpírá jejich instinkt. Odtud je hlavní vzpružina ženského hnutí. A k tomu druhá věc. Jako žena je povolána přírodou k mateřství, tak muž k otectví, a může-li muž bez otectví býti platným členem společnosti, má na to právo i žena, která nemůže nebo nechce býti matkou. A ženě, která chce se uplatniti ve společnosti, nemůže nikdo brániti, ježto všechny podmínky k tomu má. Společnost tím jen získává, když všichni členové její rozdělí se o práci a když žádná hřivna duševní energie nezůstane ladem.

Tím jest dána také odpověď Arnoldu Rugemu na jeho spisek Das Wesen der Universitäten und das Studium der Frauen. Ein Beitrag zur modernen Kulturbewegung. 1912. Ruge chce odvrátiti ženy od universit, aby feminismem nebyl ohrožen jejich ráz mužného rigorismu, který je charakteristickou známkou německé kultury a podmínkou německých úspěchů v koncertu národů. University jsou kulturním statkem německého národa, v němž se projevuje velký duch tohoto národa, který bývá

terčem výsměchu pro svůj smysl pro vše nad všednost se povznášející, který jest však také obáván jako nevyčerpatelný pramen nové síly, která se nazývá německým idealismem. University jsou výtvorem tohoto mohutného ducha, jich vlastní hodnota jest ve sféře, která se dá vytušiti z toho, co je na nich při všech změnách vývojových trvalého. Školy vůbec mají svůj původ ve víře v rozvoj vyšších sil v člověku ponořením se do čistého ducha vědění. Jich vznik jest veřejné ohlášení sociální hodnoty nadsmyslna, jsou mužným vystavením božskosti v člověku jako obecného statku, jsou probuzením a utvářením dřímajícího ideálu, povšechné idei, vědomým spojením konkrétního života s duchem, jenž se projevuje v rozmanitosti. Se závistí pohlížejí Američané, Angličané, Francouzové, Italiáni na velká duchovní semeniště německého národa a hledí se naučiti z německých vysokých škol duchu, disciplině a svobodě. Duch universit jest duch bez cíle, sám o sobě, duch se uvědomující. University jsou místa nejsvobodnější kultury duchovní. Nesou pečeť aristokratického smýšlení, nejsou nikdy trpělivé a poddajné, nýbrž poroučivé a hrdé. Jsou místa vědy, která jdou svou cestou bez zdvořilůstek, bez senilního klonění před formami a úspěchy života. Jich cílem jest nad jedinečnými hodnotami časově omezeného jsoucna nalézti hodnoty obecné, mimočasové, rozumem zdůvodnitelné; žádají o uznání těchto hodnot, ale nežebrají o ně. V universitách obráží se podstatný znak našeho lidu, jenž určuje jeho svéráz a jehož se jiní národové bojí jako něčeho cizího, nezdolného, mohutného, nepřátelského. Jest to rigorosita volného smýšlení (Rigorosität der freien Gesinnung): přísné lpění na principiích badání, bezohledné stopování cíle, hledání měřítka pro posouzení v podstatě věci a nikoli mimo ni, státi na pevném základě. To projevuje se nejen ve vědě, nýbrž v celé německé kultuře, a kdyby dojíti mělo k zápasení mezi národy, nepůjdou pouze najatí vojáci do pole nebo na moře, nýbrž mužové nezlomného smyslu pro to, co má býti, co stojí nad náladou a rozmarem okamžiku, nad patriotismem a sebeláskou. A tato kategoričnost, jež jako schéma spočívá na německé kultuře, jež často ztvrdne v byrokratism a stává se krutostí a neživotností, ta jest vláda p r i n c i p u m u ž s k o s t i v národě vědomém své celé síly. Kantovo: »Ty máš, protože máš« »ze zásady«, tvoří lešení německé kultury. V tomto železném, nezištném principu, který nepovolí tisícerým zženštilým a ženským náladám přítomnosti, jest původ všech mohutných otřesů, kterými těžkopádný duch národa svrhnul dlouholeté jho.

A právě německé kultuře s jejím mužským rigorismem povstává zhoubný nepřítel v plíživém, vysilujícím feminismu. Nikoli, že by snad zneuznávala se vlastní hodnota žen, když se vyhošťují z práce na vytváření rigorósní kultury, nýbrž naopak, poněvadž pocítěna a uvědoměna byla mocnost vztahu mezi mužem a ženou, rozstoupila se v povaze německé kultury dvojice světů, která v onom mocném vztahu opět se překonává. Na výši svého uměleckého tvoření německý národ stál před iracionálním zvláštním světem ženy s větší uctivostí než jiní národové. Při dělbě životní úlohy v kulturu vnější a vnitřní, ve vytváření osobnosti připadl ženě úkol cennější, lidsky vyšší. Je to »vymoženost« naší hrdé doby, že žena moderní, ta vyšší žena, není s tímto údělem spokojena, že chce život svůj zaprodati ubohosti výdělkářské a veřejného života pod tovární známkou rovnoprávnosti. Kolem nás zakalují se ony principy, stojíme před zředěním a otupením rigorósní mužnosti skrze konciliantnost, oddanost, citovost a před ponížením ženskosti skrze rigorosnost. Žena s nevypočitatelnými stavy tělesnými, rozmary, city a zážitky má býti zapřažena do všeobecnosti reglementu, anebo správní systém velké kultury pro obecnost vytvořený má býti vybudován na rozmaru, náhodě, náladovosti. Jak vysoko stojí žena svou osobní hodnotou nad mužem, který život svůj musí obraceti na venek a nechati vůstit v tuhé ztrnulé formálnosti, tak těžko pocítí rozdíl, který muže v jeho práci povznáší. Ale škodu ponese veřejnost. Neboť je jisto, že dobrovolně nastupují novou cestu jen ty ženy, jimž nedostává se vlastních hodnot ženských a lidských, jež zapírají a potlačují. Kdyby nová cesta učiněna byla principem obecným, vedla by k násilnému porobení sil, jež by na jiném oboru mohly se uplatniti. Jako židé, kteří se dají pokřtíti jen tak na oko, nenáležejí k nejušlechtilejším lidem, tak si bude musit žena nasaditi masku mužatství, aby ponenáhlu pronikla do pevných forem mužské kultury. Avšak jakkoli posvátny a mocny jsou vztahy muže a ženy za branami veřejnosti, tak hnusné jsou venku a nebezpečné.

Každý duševně a tělesně zdravý muž má tajné, hluboké vztahy ke každé stejněcenné ženě, jiné a mocnější než k muži. Proto náš velký a ušlechtilý národ odkázal tyto vztahy z veřejnosti a rozdělil kulturu. Nyní však chceme, zdánlivě donuceni nouzí, rovnoprávnost. Chceme vnitřního nepřítele vpustiti, s nímž spojeni jsou rozkladní živlové, mezitím co se hrozivě a hlasně zbrojíme proti vnějšímu nepříteli. Universita má přijmouti princip rovnoprávnosti žen nikoli z etických ani kulturních důvodů, nýbrž z nouze, která zbavuje roz-

vahy ... Kdežto životní a osobní hodnota ženy ve styku s mužskými principy vědy se snižuje, a její životní orgány vysýchají a odumírají, doznávají na druhé straně čisté formy vědeckosti skrze požadavky ženiny změny a znečištění. Oba světy, svět bezživotné vědeckosti, absolutního ducha a svět život milující, prohlubující. ženskosti, svět ducha subjektivního, každý o sobě vznešený, veliký, stejně cenný, pozbývají v tomto střetnutí své hodnoty. Ženy vnitřně se ochudí, pokud nepřistoupily k vědě již vnitřně chudě; věda stane se pragmatičtější t. j. banálnější. Rozdílnost obou světů žádá vzájemné se doplňování a nikoli vyrovnání vzájemným napodobením. Kdo popře, že do největší něžnosti zjemněné psychicko erotické reflexy nejvnitřnější a nejhlubší erotiky duševní při styku obou světů mají svou účast? Kdo by nenáviděl mladost, jež má mezi mužem a ženou vykvasiti s celou bezohledností? Kdo by velebil tupost, jež se činí požadavkem v té tak zvané objektivní, kamarádské spolupráci? A přece se tento požadavek dokumentuje ve vší své brutálnosti stržením hranic mezi oběma světy. Ovšem toto stržení stalo se v jiných vrstvách sociálních již dávno, avšak pro university znamená to vpád kulturní ubohosti na vrcholy někdejší kultury. Zveřejnění života ženy stává se obecným principem; musíme mocné životní nálady nechat utonouti v konkurenčním boji, nejvnitřnější city otupiti: musíme zvykat komilitonkám, přihlížeti, jak se odtělesňují, odženšťují, jak nosí brejle a špatný šat, jak posedávají v nuzných lokálech, jak jdou za reglementem všedního zaměstnání, které nemůže míti zřetel k jejich jemnějšímu ústrojí duševnímu a různým požadavkům jejich těla. Musíme škrtnouti v inventáři hodnot pojem ženy a naučiti se účelnosti ženy, jako se nám staví před oči účelnost vědy pro různé potřeby životní, a jak její ušlechtilý rigorosní smysl mizí zároveň s odloučeností muže a ženy.

Dr. Ruge zbytečně se rozhorluje. Dokud budou university sloužiti nejen pěstování vědy, nýbrž také vzdělání v jistých oborech za účely praktickými, dokud budou vzdělávati na kněze, lékaře, právníky a profesory, dotud není rozumného důvodu proti »komilitónkám«, jimž nemůže zvyknouti. A dokud nebude jiných míst, kde by mohl i nestudovaný člověk nabýti širšího vzdělání a podrobnějšího poučení o jistých věcech, dotud bude se právem volati po otevření přístupu na universitu každému, tedy i ženám. Šířením vzdělání mezi ženami nemůže utrpěti rigorosní idealism mužů, ani citová povznesenost ženy. Bude-li žena vzdělanější anebo dokonce učená, nechápu, proč by muži soudcové měli ztráceti svou nestran-

nost a objektivnost, proč by mužové musili jíti do boje jako námezdníci a nikoli z nezištného vědomí povinnosti. Co s tím vším má dělati studium žen? Jsou mužové opravdu tak slabí, že by pouhá součinnost se ženami na poli vědeckém, v síních universitních odváděla jejich mysl od ideálů k próze životní? Věru, pak by neměli práva na název silnějšího pokolení, a rigorósnost mužská nebyla by trvalým ziskem kultury.

Ženy nemusí pěstovati vědu, připravujíce se k praktickým funkcím jako mužové, a pokud ji budou pěstovati, bude záležeti na výsledku jejich práce, zdali budou shledány povolanými pěstitelkami věd. Podle Heymansových vývodů byla by naděje feministů a obava páně Rugova v té příčině zbytečná. I to musí dr. Ruge vzíti v počet, že nejvíce vynikající mluvčí ženského hnutí nemluví pro rovnoprávnost ve smyslu napodobovati muže a vyrovnati se jim ve všem všudy, nýbrž zcela rozumně tak, jak to i Ruge sám si přeje, pro doplnění ženské práce s mužskou na poli kulturním.

Ovšem něco jiného je zase otázka, dá-li se mateřství spojiti s povoláním úřednickým nebo učitelským — to nutno řešiti jen s praktického stanoviska, a nelze stanoviti žádnou formuli obecnou pro všechny druhy povolání.

A zase něco jiného je otázka, jak působí na ženskou povahu možnost buď se vdáti nebo studovati. O tom mám jisté zkušenosti a dovolil bych si podotknouti na základě jich, že tato věc pro rodiče výhodná, starosti jejich umenšující, pro dívky také výhodná, osvobozujíc je od bázně před staropanenstvím a vším, co s tím souvisí, nestvořila nám typ ženský, který by byl ziskem pro společnost a mohl se zváti zušlechtěním ženskosti. Takové slečny prostředních a zámožnějších kruhů jdouce na gymnasia atd. vedou si úplně jako chlapci, starají se jen o učení, a ty tak zvané ženské domácí práce si znechucují — vždyť jejich bratříčkové přijdouce ze školy také nejsou k žádným pracím nuceni. Co se může žádati víc, než aby dobře prospívaly, a prospívají-li — jaká to nespravedlnost, žádat něco víc? Tak to jde až po dobu, kde se v nich probudí žena, jak říkáme, a kde pocítí svou ženskou superioritu vůči ctitelům — a rozkol v duši je hotový. Jak mohou studiu věnovati se cele, když celá bytost je táhne jinam? Je to rozhodně jiná situace než u mladíka, jenž se za studií zamiluje — jemu milování nepřekáží (zpravidla) ve studiu, ba může býti vzpružinou, by je co nejdříve ukončil, aby stav se samostatným členem společnosti mohl se oženiti. Dívce však studium je, myslí-li na vdaní, něčím velmi vedlejším, a

at to s jejími tužbami dopadne, jak dopadne, studování tím vždy trpí. I když okolnosti způsobí, že vdaní pustí z mysli a opravdu studiu se věnuje, nemůže zaujmouti celou bytost takové ženy a tu prázdnotu, která nastala vzdáním se tužeb, úplně zaplniti. Ale než k tomu dojde, než se vdá nebo studia do opravdy chopí, je to stav zvláštní, polovičatý, nehotový, nijaký. Nestuduje — jiným pracím neuvykla a nenajde v nich potěšení, co vlastně dělá? Nechci říci: lenoší, ale nic nebéře vážně, a rozmar stává se jejím vládcem, flirtuje s životem a ve věku, kdy za jiných okolností na ženu naléhají těžké povinnosti manželské, jest nezkušeným dítětem, ale ne v tom smyslu, jak se to říkalo o panenkách (v tom smyslu ví všechno), nýbrž dítětem neschopným čeliti samostatně životu. Je také neschopná pochopiti ženskou otázku v celé její hloubce a stává se loutkou všelikých povrchních hesel. V domnění, že ona se vyrovná muži, béře tuto rovnost doslovně, »co muži, to ženě, a šmahem ve všech jednotlivostech«, nerozeznávajíc dobrých a zlých momentů.

Krátce studování, možnost studovati na universitě není takovýmto ženám štěstím a není štěstím pro jejich nejbližší ani pro celek. Avšak jest to jenom zjev přechodní, který bude tím rychleji mizeti, čím dříve pronikne poznání, že vzdělání je třeba každému člověku, nejen tomu, jenž se skrze ně chce zaopatřiti. Až bude co nejvyšší vzdělání požadavkem obecným pro každý stupeň společenského postavení, přestane chlebařské studium, a zmizejí úkazy neblahé, jež s tím souvisejí.

Sporné otázky v nejstarších dějinách českých (do 11. stol.).

Píše Rudolf Novotný.

(Dokončení.)

Svou tési dokazující tuto paralelní dualitu vžitých etnických živlů v Čechách opírá Bretholz všeobecně vyvrácenou teorií Palackého župního zřízení a zádruhové organisace. Dnes, kdy po pracích Šemberových, Peiskerových, Lippertových, Pekařových víme, že neexistovalo župní zřízení ani zřízení zádruhové v Čechách, ježto se opíralo jen o podvržené listiny a písně, neplatí mínění Palackého, jež organisaci takovou přiznávalo, a tu má ovšem Bretholz snadnou práci, dokazuje-li, že právě negace takové organisace jest mu důkazem koexistence německého živlu v Čechách již v nejstarších dobách. Ovšem k tomu hned dodává, že jest von geringer Bedeutung, dass man nunmehr sich bemüssigt sieht, an die Stelle der Zuppenverfassung die Kreisverfassung, die man früher gleichsam nur als Fortsetzung jener ansehen wollte, zu setzen.

Ale nejen neexistence Palackým míněné organisace jest důkazem autochtonity německého živlu v Čechách, nýbrž sám vývoj administrativního členění Čech jest toho jasným dokladem. Dle pověsti byl původ Přemyslovců velice skromný, a přece již Kosmas líčí knížete tak, že máme dojem jeho neomezené moci nad zemí. Jeho prestolné místo nad národem dokumentuje Widukind názvem rex, ač oficiálně sluje vždy dux, jen ve zcela ojedinělých případech sluje též monarcha. To jest Bretholzovi dokladem, že má podobné postavení v zemi jako vévoda v říši v době francké. Též Kosmas mluví vždy o »ducatus Bohemiae« a jest si při tom vědom téhož významu tohoto označení, jaký měla kmenová knížectví v říši v VII. a VIII. stol. Tedy v Čechách byl podobný vývoj, který jest předpokladem, ale i výkladem moci knížat z rodu Přemyslovců. Ale kníže jest též v zemi vůdcem, soudcem, správcem, ochráncem

i pánem. Tedy splývají v jeho osobě všechny funkce a hodnosti, jež měl kterýkoli německý vévoda.

Toto postavení knížete v zemi, jež tak koresponduje s postavením říšských knížat, nepřipouští jiného zřízení, jež by je snad předcházelo. Od nepaměti sídlí ve svém paláci na Vyšehradě v čele družiny, jež »in seiner Benennung und Gliederung durchaus an deutsche Einrichtungen gemahnt und den schwerwiegenden Einfluss der nachbarlichen und oberherrlichen Verhältnisse einerseits und den Mangel einer ursprünglichen einheimischen Hofordnung anderseits deutlich erkennen lässt«. Pražský dvůr má německý ráz. Německý vzor správní organisace sahá daleko do minulosti, a podle toho vzoru, který rozhodoval, vznikla též organisace správní soustavy ve 12. stol. Ale netoliko postavení vévodovo v zemi a jeho administrativní soustava dokazují německé vzory, nýbrž o tom přesvědčují také styky knížat s říší a císařem. Hlavním dokladem jest ovšem slavnostní forma udílení léna, o níž se kronikáři čeští stále zmiňují.

Byl-li knížecí dvůr rázem a organisací německý, bylo německé všechno rozvrstvení národa. Bylo tu především duchovenstvo, jež všechno podléhalo německým vlivům. Byla to bavorská církev, jejímž dílem bylo pokřtění knížete i národa. Že při založení pražského biskupství tento německý vliv byl zeslaben, toho příčinu Bretholz hledá v tehdejších politických poměrech. A již ta okolnost, že mezi prvními biskupy pražskými byl jediný Čech, kdežto ostatní byli německého původu, jest rovněž dokladem německosti církevní organisace v Čechách. A Bretholz jmenuje nástupce Vojtěchovy, oceňuje jejich národnost a setkává se s potěšitelným zjevem, že většina těchto církevních hodnostářů nebyla českého původu. Čestnou výjimkou jest mu ovšem jméno Jindřicha Zdíka, biskupa sice olomouckého, který však rozhodoval v církevních poměrech v celé zemi.

Podobné poměry shledává autor také v řádech a klášterech. Působil v Čechách příklad ze sousedních zemí, kde šlechta na svých panstvích zřizovala kláštery, a tak do země přicházeli němečtí mnichové a jeptišky, a to ne z vlastního popudu, nýbrž byvše voláni a prošeni.

Šlechta a lid byl též v těsné souvislosti s Německem. Šlechta sluje obyčejně primates terrae, prý tak jako v Bavorsku. Jindy proceres neb nobiles, a řada synonym se vyskytuje. Ale všechny tyto termíny jsou pouhou kopií termínů užívaných tehdy v říši. Není

prý slovanského termínu pro šlechtu. A jako prý jest těžko v Německu rozlišiti různé stupně hodnosti v názvech šlechty skrytých, podobně jest tomu v Čechách a na Moravě. Nejdůležitější význam mezi šlechtou mají v Čechách comites, t. j. hrabata. A Bretholz, tuším že úmyslně, tohoto termínu hrabě užívá, by doložil úplnou paralelu s německými řády. Jestliže nikde, tož jistě zde jest paralela upřílišena.

Hrabská organisace — jak směle zní tento obrat pro české poměry — prý působila mocným vlivem na české státní zřízení již od počátku historické doby. A nejzřejmějším dokladem toho jest autorovi rod Vršovců, jenž hraje právě téměř rozhodující úlohu v zemi a jejích vnitřních dějinách. To trvá po více než století. Z tohoto jejich vynikajícího vlivu v zemi rozpoutává se zoufalý zápas s panovníkem, jenž cítí se sevřeným jejich ohromnou mocí v zemi. A právě tento zápas moci panovníkovy s mocí hraběcí jest autorovi bezpečnou oporou jeho tvrzení, že jsou tyto poměry obdobné s německými, kde rovněž panovníci musili vésti dlouholetý boj se kmenovými knížaty a hrabaty říšskými o velmocenské postavení. Stále zdůrazňuje autor tento »Kampf zwischen Herzogs- und Grafengewalt in Böhmen«, jistě ne neúmyslně. Mluví-li o kompetenci hrabské moci, nalézá pro ni širokou omluvnou větu, že nelze přesně popsati této moci, nýbrž že ji lze jen skicovati. Ale zase ho uspokojuje závěr, že, byli-li tito hrabata správci země ve jménu vévodově, byli-li jeho nejvyššími rádci, s nimiž se dorozumívá na shromážděních, takže na nich spočívá všechna státní správa, jsou tak vlivní, že se nic důležitého neděje na dvoře bez nich, jsou-li průvodci vévodovými na jeho jízdách a výpravách a jsou-li tedy vlastně spoluvládci vévodovými, jak se kryje jejich postavení s postavením hrabat v říši francké. A z tohoto předpokladu dospívá Bretholz k přesvědčení, že nelze pochybovati o existenci německé šlechty v Čechách již v XI. a XII. stol. Neboť nebylo by prý možno zaváděti do země francké řády, kdyby nebylo německé šlechty.

Ale nebyl jen kníže, klerus a šlechta německým živlem proniknuti, nýbrž tento živel proniká i v nejširších vrstvách národa, a autor se s ním setkává také v lidu. Tato společenská vrstva se skládá ze svobodného obyvatelstva ve vesnicích a dvorech, jež se živí rolnictvím, řemeslem a obchodem, ale bez rozhodujícího vlivu kromě těch t. zv. milites, kteří jsou družinou vévodovou, jeho synů; má ji též biskup i hrabata. A tito milites, k nimž se druží rustici,

netvoří zvláštní třídy, není to šlechta původem, a také tu se jeví autorovi podobný vývoj jako v Německu. A konečně jest tu nejmladší společenská individualita v Čechách, stav městský. Ve XII. stol. dle autorova mínění nastává podstatná změna v sociálních poměrech českých. Není to však změna náhlá, nýbrž vleklá. Jádrem jejím jest vnikání demokratického živlu, který od nepaměti seděl v podhradích šlechtických sídel. Vývoj byl pozvolný. Jsou tu provincie, jež dle mínění autorova již od počátku historické doby jsou vlastním a jediným výrazem počínající se správní diferenciace Čech. V těchto provinciích vznikají vesnice, villae. A právě z těchto vesnic vznikají města, ač jindy právě urbs jest protikladem termínu villa. Od pojmu urbs nutno lišiti oppidum, pevné sídlo, jehož hlavní známkou jest záruka bezpečnosti. Synonymum pro urbs jest autoru civitas. A právě tyto termíny, jich vzájemné splývání a jakási neurčitost jsou opět autorovi dokladem paralely s německými poměry. Nejzajímavější při tom jest, že autor pozoruje tento vývoj zvláštních individualit správních i společenských již v IX. stol. a od té doby dokládá stále hlubší pronikání německého živlu v celé zemi jako směrodatné. Německé obyvatelstvo neobjevuje se v těchto koloniích teprve násilně byvši sem povoláno panovníkem, nýbrž existuje od počátku dějin českých jako zvláštní společenská individualita, jejíž výlučné postavení bylo formálně uznáno zvláštními výsadami. A jako v německém starověku vystupoval zvláště do popředí pojem civitas, tak tomu bylo již v IX. stol. v Čechách i na Moravě. Byly to kraje i jich obyvatelstvo se zvláštním střediskem, tedy ne vlastní hrady ani pozdější města. Tedy civitas a regio, jež se ve starších dějinách českých vyskytují, korespondují s provincia a urbs. Na počátku X. stol. nový živel vstupuje na místo bývalé civitas, totiž vlastní urbs. A ve XII. stol. objevují se již nové názvy: castrum, munitio, arx pro starou civitas jakož i pro urbs. A právě tento vývoj šel ruku v ruce s vývojem obyvatelstva německého kolem takových center usedlého.

Středověké město české bylo právě tak opevněno jako německé, ježto právě v Čechách jako v Německu vzniklo na úpatí hradu. Mělo též zvláštní vnitřní samostatnou organisaci. Tato samostatná organisace jest v nejtěsnější souvislosti se zvláštním právním zřízením, jež bylo uděleno obyvatelstvu. Právní zřízení jevilo se v urputném kontrastu mezi slovanským a německým obyvatelstvem. Přízeň knížecí byla nakloněna vždy německému obyvatelstvu, a proto dle Bretholze již v nejstarších dobách překvapuje napiatý antagonismus

nacionální. Obyvatelstvo německé vůlí panovníkovou tak protežované bylo nepříjemné slovanské vrstvě, s níž pochopitelně se pouštělo do konfliktu. Ovšem nebyla daleka doba, kdy Němectvo nad Slovanstvem v zemi snadno zvítězilo. Podmínky tohoto vítězství byly dány předem: lepší společenská organisace, přízeň vlády a bystřejší právní opora v zákonodárství. Takový obraz kreslí Bretholz o vlivu Němectva v Čechách a na Moravě od počátku českých dějin do XIII. stol. A v této kapitole, jež nejlépe dokumentuje poslání celé knihy, jest nejvíce nového.

V kapitole, jejíž obsah jsem právě stručně naznačil, vykreslil autor obraz společenských a administrativních poměrů v Čechách do konce XII. stol. způsobem tak frapantním, že bystrá kritika Šustova v Č. Č. H. 1913 ve článku Nový Antipalacký musila provésti příslušné restrikce smělých tvrzení autorových, by ukázala, že stav, jak jej Bretholz vylíčil, zcela pravdě neodpovídá. Novinky, jimiž tése Bretholzovy téměř hýří, nejsou tak naprosté, jak se býti zdá tomu, kde směle nadhozená tvrzení autorova svěří svému prvnímu dojmu. Osídlení Čech a rozvrstvení obyvatelstva, jež náleží rovněž ke sporným místům české historie, má celou literaturu, o níž se autor, snad vědomě, nezmiňuje.

Víme přece dnes bezpečně i bez Bretholze, že Palackého názor o župní a zádruhové organisaci jest odbytý přežitek, víme, že německé právo, jež znamenalo veliké plus v právních poměrech českých, se proto šířilo tak nápadně po celé zemi, ač ovšem nesměla při tom býti přezírána vůle panovníkova, kterou hledí Bretholz v tomto ohledu zatlačiti tolik do pozadí před přirozeným asimilačním procesem, jemuž všechno právní zřízení v Čechách podlehlo. Víme též, že města a hrady, jichž vývoj autor tak obšírně a místy až únavně líčí — zejména jest to výklad o vzájemném poměru termínů urbs, civitas, castrum, oppidum, arx — že tato města vznikala z největší části jako podhradí, kde od dávných dob bylo rušno, takže nelze se diviti, že právě potřeba opory tohoto ruchu hradem vyvolala vznik celé řady takových jednotek kolonisačních, ač nelze popříti, že čistě praktická potřeba dala ledakdes vzniknouti městu jakožto středisku ruchu tržního na křižovatkách cest zemi protínajících. Víme též, že venkov rád přijímal řády, jimiž mu imponovala města, že vznikaly též vesnice jakožto menší jednotky s německým právem. A víme konečně, že šlechta po vzoru knížecím a při jeho častých diplomatických a osobních stycích s říší a císařem takřka přirozeně přijímala německé řády, jež jí imponovaly.

Tvrditi však z těchto příčin, že německý živel byl zde autochtoní, že vše, co víme ze XIII. stol., jest jen výsledkem dlouholetého vývoje, jehož počátky lze stopovati do X., ano i do IX. stol., jest, jak dokázáno bylo odbornou kritikou, tvrzení upřílišené. Lze jistě sledovati pozvolný vývoj, jímž se bere vnikání německého živlu do Čech, jak ani jinak při poloze země a neustálých stycích s říší německou nemohlo býti a odpovídá jen celkovému, možno říci středoevropskému stavu vše, co přineslo do Čech stol. XIII.

Taková by byla asi bilance historického badání v nejstarších dějinách českých, pokud lze ji ovšem v mezích této práci vytčených alespoň v hlavních rysech provésti. Ještě mnoho neprobraného materiálu čeká, by se mohlo dojíti k uspokojivým výsledkům, ale i tak lze říci, že jest ve vší produkci vědecké, českých dějin nejstarších se týkající, svěží vzduch vanoucí z jasných, nepředpojatých premis a těšící svým osvěžujícím dechem, po němž se nám všem tak dlouho stýskalo. Jen tak bude možno všude, kde jen o pravdu se jedná, dospěti k cíli, třebas by byl ještě daleko...

ROZHLEDY.

PO SLAVNOSTECH HUSOVÝCH.

Literární žeň roku Husova není tak bohatá, nová, originální, jak se čekalo a čekati mohlo. Není pochyby, že zmatky a nepravidelnosti válečného roku mají toho hlavní, snad jedinou vinu. Již před rokem jsme to mohli předvídati. Když soutěž naší Akademie vyšla na prázdno, ačkoli delší její lhůta spadala ještě do doby míru, bylo již předem víc než pravděpodobno, ano skoro jisto, že prodloužení doby konkursní sotva bude míti žádoucí účinek. Arci dnes ještě není lhůta u konce — myslím, že doběhne koncem ledna, ač nedopadla-li přece již posledním prosincem roku Husova —, ale mnoho naděje myslím není. Některý církevní list katolický nadhodil hodně ironicky, že soutěž Akademie může přivodit jisté překvapení v tom směru, že by cenu mohl na konec obdržeti badatel katolický — míněn beze vší pochybnosti dr. Sedlák — a že jaké by to bylo divné svědectví o práci ctitelů Husových, kteří se honosí svou úctou k Husovi a svým pochopením pro něho, kdyby se to stalo skutkem. Určitého nebylo řečeno nic. Ale možná, že taková narážka je výmluvnější než výslovná řeč.

Pro mne by to nebylo překvapením za dnešních poměrů. Naopak mne trochu překvapilo, že s katolické strany nevyšlo větší dílo o Husovi,[1] a to hlavně proto, že pod nynější censurou jedině dílo psané ve smyslu a duchu katolickém má největší vyhlídku na uveřejnění. Skoro se divím, že kruhy katolické nepoužily a nevyužily této pro ně velice příznivé situace a nezaplavily čtenářstvo svou publikací.

Nejvíce bylo učiněno pro popularisování výtahů z děl Husových. J. R. Vilímek vydává lidovou edici Husových spisů. Vaněk a Votava na Smíchově publikovali ve své »Vzorné četbě pro mládež« Papírníkův výbor »Mistr Jan Hus mládeži«. Ottova »Světová knihovna« má několik drobných, ale dobrých publikací (Listy Husovy, spisy prof. V. Novotného, o nichž ještě bude řeč později). I některá venkovská nakladatelství učinila slušné pokusy v tomto směru (O. Kypr v Jihlavě).

Největší nová kniha o Husovi jest z péra F. V. Krejčího ve »Zlatorohu«. Největší, zajímavá, pěkně psaná i vypravená, ale pořád ještě to není život Husův, jakého potřebujeme, na jaký čekáme. Totéž

[1] Než toto bylo uveřejněno, vyšel již spis Dra Sedláka. Jakmile nás dojde, věnujeme mu posudek.

dlužno říci o spisu Dra. Františka V r a t i s l a v a, vydaném nakladatelstvím Rolnické tiskárny v knihovně »Venkova«. Jest patrno, že na pravý život Husův musíme ještě počkati. Co vynesl na povrch Husův rok za abnormálních poměrů, jest jen materiálem pro budoucího souborného pracovníka.

Pozoruhodná je publikace »Českého Čtenáře«: »Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu«. Titul je trochu nejasný, a obsah mu neodpovídá přesně. Má však pěkné články, a hlavní přednost jeho jest v hojnosti vyobrazení zajímavých a u velké části nových.

Sborník Husův ohlašovaný evangelickým nakladatelstvím »Comenia« nevyšel. Jako příznačnou kuriositu roku Husova dlužno zmíniti, že Karafiátův »Mistr Jan Hus, povahopis našeho reformátora, líčící jej, jakým v pravdě byl« po cirkulaci asi třicetileté, ne-li delší, byl zakázán. Zde je myslím klíč k pochopení fakta jinak divného, že se strany evangelické v roku 1915 nevyšlo nic většího. Ne výlučně Husem, ale přece také Husem a husitskou historií se zabývá »Země Husova«, historický průvodce po Praze a po Čechách od Stanislava K l í m y u Hejdy a Tučka v Praze.

Všecko, co jsme vyjmenovali — je to jen doplněk toho, co bylo uvedeno před 6. červencem 1915 v přípravách na památku Husovu, poněvadž bylo v čas hotovo —, pokládáme pouze za skrovnou a nedostatečnou splátku na veliký dluh, kterým je český národ zavázán Husovi jakožto svému spolutvůrci. Velikého, důstojného, výstižného pomníku literárního nám rok 1915 nedal. Literatura, věda zůstala pozadu za uměním. Umění sochařské dalo českému národu významný památník, předstihlo literaturu. Šalounův Hus na Staroměstském náměstí jest pomníkem, který sice neuspokojí všecky a neodpovídá představě a přání všech, ale jest velikým uměleckým a ideovým činem. Předskok před literaturou vůbec a vědeckou literaturou zvláště získalo umění skulpturní proto, že si bylo jasněji vědomo velikosti své úlohy a nesnází aspoň po stránce technické. Proto začalo pracovat dřív a následkem toho dokončilo svůj úkol. Věda si představovala svou povinnost a svůj dluh k Husovi příliš malým a snadným. Proto odkládala, byla pak překvapena nepříznivými účinky války a nedostála svému závazku. Tváří v tvář uměleckému výtvoru Šalounovu může si i věda jasněji uvědomiti, že není snadným problémem postaviti Husovi pomník literární. Teď, když známe úkol a jeho velikost, ujmeme se díla s větší vážností, a blízká budoucnost nám dá také literární pomník Husův. Literárním pomníkem myslím jen pomník literatury v ě d e c k é. K pokusům o básnické vystižení Husa nemám důvěry. Drobné básně, které nechtějí víc než vystihnout jeden moment, jeden osobní dojem, zpřítomnit jednu stránku Husovy velikosti, to pokládám za možno. Ale naprosto skepticky hledím na všecky pokusy větší a jmenovitě na pokusy d r a m a t i c k é. Máme jich několik, starých a novějších, domácích i cizích, ale ani v jednom není Hus tím, čím byl a býti má. Zdá se již jisto, že Husovo místo není na jevišti. Jiráskův »Jan Hus« jest velký a zajímavý historický obraz v dialogické formě upravený pro jeviště, ale dramatem není. Jestliže se drama o Husovi nepodařilo Jiráskovi, jehož síla nespočívá v dramatu, neznamená to sice, že se nemůže podařit jinému,

ale ve věci samé myslím spočívá příčina všech dosavadních i budoucích nezdarů.

Výročí Husovy smrti přešlo. Letos nastoupí výročí smrti Mistra Jeronýma Pražského. I ten by zasluhoval vděčné připomínky. A jistě by se mu jí dostalo v době klidu. Ale tak, jak okolnosti jsou, nebude učedník nad mistra: čeho nebylo dopřáno Husovi, nedostane se ani Jeronýmovi. Přejde mezi námi jeho památka tiše. Ale určitě přijde doba, kdy se dostane oběma, co jim patří, a kdy i jejich národu bude nahrazeno, čeho mu nedopřála nepřízeň doby.

V lednu 1916.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Kelsen: Reichsgesetz und Landesgesetz nach österreichischer Verfassung (Archiv d. öff. Rechts XXXII). — Hauke: Entwickelungs-Geschichte und Probleme des Immunitätsrechtes) Österr. Zeitschr. f. öff. Recht II.). — Schmid: Parlamentarische Disziplin (Archiv des öff. Rechtes 1914).

Otázka po státoprávní povaze zemí, z nichž sestává Rakousko, zaměstnává stále teorii. Konec konců téže otázce, o níž jednal se všech stránek jejích Redslob — o jeho spisu Abhängige Länder bylo na tomto místě referováno v 2. sešitě —, věnována jest také podrobná úvaha vídeňského docenta dra. Hans Kelsena »Reichsgesetz und Landesgesetz nach österreichischer Verfassung«, uveřejněná v Archiv des öffentlichen Rechts (XXXII. sv. str. 202—245 a 390—438).

Autor úplně pomíjí politickou stránku této otázky, t. j. odmítá výklad se stanoviska politické účelnosti (které jest vodítkem a východiskem pro výklady teoretiků centralistů, zejména Lingga a Spiegela) a snaží se spornou otázku poměru mezi zákonodárstvím zemským a říšským u nás vyložiti pouze právnicky, ač na konec zabíhá přece jen do hodnocení politického, jak sám jest nucen přiznati. Otázka poměru obou těchto zákonodárství jest jednou ze základních otázek pro řešení státoprávní povahy království a zemí na radě říšské zastoupených.

V odborné literatuře jest v otázce této celkem zmatek. Jellinek pokládá za stejně platné i únorovou zemskou ústavu z roku 1861 i říšskou ústavu prosincovou z roku 1867, avšak při tom přiznává svrchovanost kompetenční pouze říši. Nemůže však pro tento názor uvésti jiný doklad než ten, že působnost zemí byla upravena zákony říšskými, t. j. prosincovou ústavou říšskou a říšským zákonem z roku 1873, kterým zavedeny byly přímé volby do říšské rady.

Názor tento Kelsen odmítá a ukazuje správně k tomu, že přizná-li se stejná platnost únorovému patentu o zemských ústavách i říšské ústavě prosincové, nutno přiznati i stejnou kompetenční svrchovanost zákonodárství říšskému i zemskému.

Lingg (ve spisu Die staatsrechtliche Stellung der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder der österr. Monarchie, 1892) tvrdí, že zemským zákonem mohou býti provedeny pouze takové změny zemské ústavy, kterými se nemění státoprávní postavení zemí tak, jak je upravila říšská ústava.

Spiegel konečně pomáhá si při řešení sporu tím, že prohlašuje jak říšské, tak zemské zákony za zákony s t á t n í. Jak říšské, tak zemské zákonodárství provádí pouze zákonodárnou moc státu, státní, která jest právě pouze rozdělena mezi radu říšskou a zemské sněmy.

Kelsen odmítá oba tyto názory a uvádí zejména proti druhému, že roku 1861 nebylo stvořeno jedno a jednotné rakouské státní zákonodárství, nýbrž vedle sebe svrchované říšské zákonodárství a řada rovněž svrchovaných zákonodárství zemských.

Za správný pokládá Kelsen názor profesora české techniky brněnské Weyra, vyložený ve spisu Rahmengesetze (Vídeň 1913), dle něhož musíme přiznati stejně svrchovanost zákonodárci říšskému i zemskému, postavíme-li se na stanovisko plné platnosti jak zemských zřízení z roku 1861, tak i základního státního zákona o zastupitelstvu říše z roku 1867. Důsledkem toho bylo by ovšem pak to, že musíme připustiti vzájemnou derogovatelnost zákonů říšských a zemských, t. j. že říšským zákonem může býti změněna i ústava zemská a naopak zemským zákonem ústava říšská. To jest jediné právnicky správné posuzování. Zemské zákonodárství a říšské jsou navzájem právě tak neodvislé a svrchované jako rakouské zákonodárství v poměru k uherskému, praví Kelsen a dovozuje dále zejména proti Spiegelovi, že zákony říšské a zemské naprosto nejsou výronem vůle téhož subjektu (t. j. státu, jak tvrdí Spiegel), nýbrž dvou různých právních a vrchnostenských subjektů.

Kelsen ukazuje však na možné východisko z této dvojice svrchovaných zákonodárných mocí. Opusťme zemská zřízení a říšskou ústavu za současné a společné východisko usuzování a postavme se výhradně na stanovisko prosincové ústavy říšské jako rozhodující platné normy. Dle této říšské ústavy z roku 1867 přísluší zákonodárná svrchovanost pouze říši, neboť ústava tato upravuje také působnost zemí, a má-li v těchto zemích platiti, musíme za to míti, že země ztratily svou vlastní zákonodárnou svrchovanost. Nemá-li již země této svrchovanosti, jest každé ustanovení zemského zákonodárství, kterým by se zasahalo do zákonodárství říšského, napříště samo sebou neplatné, čímž se zároveň odstraňuje dvojice dvou navzájem neodvislých zákonodárných mocí, neboť zemské zákonodárství jest jen výronem, delegací zákonodárství říšského, zákonodárce zemský jest činným pouze z dopuštění zákonodárce říšského.

Stejně ovšem bylo by možno opět naopak vzíti za východisko zemské ústavy únorové z roku 1861 a dojíti k výsledku opět docela jinému, příznivějšímu opět pro povahu a rozsah zákonodárné moci zemské. To Kelsen patrně také sám nahlíží, neboť praví výslovně, že nelze uvésti pro to žádného právního odůvodnění, vychází-li se právě od prosincové ústavy říšské, že jest to pouze východisko nahodilé, nahodile zvolené.

»Pouze učiníme-li východiskem rakouské ústavy 21. prosinec 1867, pomineme-li zároveň všechny dřívější předpisy a rozhodneme-li se z p o-

litických důvodů postaviti se výhradně na stanovisko této ústavy říšské, dané v prosinci 1867, můžeme dospěti k výsledku právnicky a logicky uspokojivému, že v říši i zemích jest jediná zákonodárná moc, že jest zemská ústava pouze součástkou ústavy říšské,« praví doslovně Kelsen, čímž potvrzuje vlastně jen, že při usuzování přísně právnickém, při němž se nerozhodneme z politických důvodů pro rok 1867 jako základ a východisko výkladů, musíme dospěti k závěru o státoprávní koordinovanosti, souřadnosti zemského i říšského zákonodárství a tedy i k závěru o svrchovanosti zákonodárce zemského, stejně jako jím jest zákonodárce říšský.

*

V Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht (r. 1915, str. 38 a násl.) pojednává profesor Hauke v článku Entwickelungsgeschichte und Probleme des Immunitätsrechtes o vývoji poslanecké imunity a jejích mezerách v právu rakouském.

Hauke, smýšlením centralista, projevuje ve výkladu o vzniku práva imunitního své zadostučinění nad tím, že úpravu sem spadající látky strhlo na sebe zastupitelstvo říšské, kteréžto krok obhájen byl zejména též tím, že tu nejde o změnu zemských ústav, nýbrž o výjimky z všeobecného trestního zákonodárství, kteréžto zákonodárství přísluší radě říšské. Tím se stal zákon z 3. října 1861 o nedotknutelnosti a nezodpovědnosti členů říšské rady a zemských sněmů »důležitým projevem pro myšlenku právní jednoty a tím též pro jednotné státní nazírání«, jak praví Hauke, jenž přeje si, aby i nyní říšská rada jednotně upravila otázky sem spadající, třebas se týkaly zastupitelstva zemského: »Jest si velmi přáti, aby se říšské zákonodárství vzchopilo k rozhodnutí, aby jednotným způsobem a v duchu právní rovnosti upravilo veškerý komplex právních otázek, shrnutých pod označením imunity, ať se vztahují k radě říšské nebo zemským sněmům.«

Hauke uvádí dále nedostatky a mezery nynějších předpisů o poslanecké imunitě (zmíněného již zákona z roku 1861, pak § 16. zákona z 21. prosince 1867 o zastupitelstvu říše, a konečně zákona z 25. ledna 1914 č. 15 ř. z. o služební pragmatice státního úřednictva a zřízenectva, kterým rozšířena imunita i na disciplinární řízení).

Předně jest rozpor v tom, že některá ustanovení o imunitě požívají zvýšené ochrany nezměnitelnosti — to jsou ona, jež byla pojata do základního státního zákona o zastupitelstvu říše —, kdežto ostatní mohou býti změněna usnesením jednoduché většiny hlasů. To však jest pouze rozpor formálně právní povahy.

Důležité jsou některé rozpory materiálně-právní. Podle zákona o zodpovědnosti ministerské, na příklad, může býti ministr dán v obžalobu kteroukoli sněmovnou. Celé řízení, předsevzaté podle uvedeného zákona proti ministrovi, má ráz řízení trestního. Ministr však může býti členem kterékoli z obou sněmoven nebo dokonce zemského sněmu. Podle všeobecných ustanovení o imunitě nemohla by pak sněmovna vykonati své ústavní právo pohnati ministra k zodpovědnosti bez svolení sněmovny druhé nebo dokonce sněmu, jejichž členem by ministr byl. Hauke tu do-

poručuje rozřešení zákonem ve smyslu naprostého práva stíhati zodpovědného ministra.

Známý jest nedostatek, že členové delegace uherské nepožívají imunity, zasedají-li delegace na půdě této poloviny říše.

§ 88. služební pragmatiky pro státní zaměstnance rozšířil platnost imunity i na řízení disciplinární. Zajímavo jest, že pouze ochrana t. zv. imunity v povolání (berufliche Immunität), t. j. pro projevy učiněné u vykonávání poslaneckého úřadu, vztahuje se na členy sněmů i rady říšské, kdežto t. zv. imunita mimo povolání (ausserberufliche Immunität), t. j. vyloučení stíhání úředníka-poslance pro porušení služebních (t. j. státnězřízeneckých) povinností za doby vykonávání úřadu poslance, omezena jest na členy rady říšské.

Hauke pojednávaje zde též o otázce, zda státní úředník má býti volitelným, vyslovuje názor, jenž by v praxi mohl se státi dosti povážlivým: »Od žádné vlády není možno s druhé strany žádati, aby pracovala s takovými funkcionáři nebo je dokonce ponechala na místech zvláštní důvěry, kteří se v parlamentu stavějí nepřátelsky proti ní. Při takovém poměru nemožno vládě brániti, aby z důvodů služebních učinila opatření, jež však nikdy nesmí míti povahu disciplinárního potrestání.« Schvaluje úplně na př. přeložení takového úředníka na místo méně významné a p.

Jako to bylo učiněno v služební pragmatice s úřednictvem, chystala vláda také v předloze nového advokátního řádu ustanovení, dle něhož mělo býti vyloučeno zahájení a pokračování v řízení disciplinárním s advokáty, kteří jsou členy zákonodárných sborů, po dobu zasedání těchto sborů.

Zajímavá jest otázka, zda jest poslanec povinen před soudem vydati svědectví o obsahu své řeči, pronesené ve sněmovně, jde-li o trestní řízení proti jiným osobám. Nejvyšší soudní dvůr, dotázán o dobré zdání, zodpověděl tuto otázku kladně. Ovšem, že v případě odepření takového svědectví by použití trestu vězení jako donucovacího prostředku bylo odvislým od svolení sněmovny.

Autor zmiňuje se též o volnosti parlamentárního zpravodajství a ukazuje, že volnost ta nevyplývá z poslanecké imunity nebo vůbec souvislosti s ní, nýbrž vyplývá z myšlenky veřejnosti jednání parlamentu (Öffentlichkeitsprinzip). Proto také nevztahuje se tato svoboda zpravodajská na jednání výborů a komisí parlamentárních.

V příčině známé praxe parlamentem imunisovati zabavené tisky a umožniti tak jejich nové uveřejnění a rozšíření poukazuje Hauke na chystané omezení předlohou nového tiskového zákona a se souhlasem uvádí prohlášení ministra Hochenburgra, dle něhož musí vláda trvati na tom, aby buď vůbec bylo vyloučeno sdělování obsahu zabavených tisků s veřejností, nebo aby uveřejnění jejich nebo částí z nich bylo připuštěno pouze tenkráte, když se stane positivní usnesení sněmovny, kterým se takové uveřejnění připouští.

*

Jiné otázce parlamentárního života, totiž otázce ochrany parlamentu a jeho jednání proti rušivým činům jeho členů a osob v něm přítomných, věnována jest studie dra. Hermanna Schmida Parlamentarische

Disziplin, pracovaná k popudu prof. Anschütze a uveřejněná v Labandově Archiv des öff. Rechts (r. 1914, str. 439—579).

Otázka tato dotýká se vlastně též poslanecké imunity, neboť možno říci, že imunita má své meze v disciplinární moci parlamentu.

Disciplinární moc parlamentu mimo Anglii, kde zakládá se v starém právu obyčejovém, má dvojí různý základ, a podle toho můžeme kontinentální parlamenty rozděliti na dvě skupiny: Systém zmocnění nebo delegace parlamentu a systém rámcových zákonů. V prvém případě zmocněn jest parlament ústavou, aby sám si dal svůj jednací řád, kdežto v druhém vydávají se jednací řády ve formě zákonů, při čemž ponechává se parlamentu pouze, aby si upravil některé otázky podřízenějšího významu.

Pro prvou skupinu parlamentů stanoví Schmid právní povinnost použíti daného mu zmocnění a usnésti se na náležitém a účelném jednacím řádu. V Uhrách došlo před lety za předsednictví hraběte Tiszy k vyloučení řady poslanců ze sněmovny. Jím a ministrpresidentem Lukacsem byl tento postup ospravedlněn tím, že sněmovna byla zákonem zmocněna k vydání jednacího řádu, který by zajistil potřebný klid a pořádek při jednáních parlamentu. Pokud tento jednací řád sněmovnou usnesený nestačí k účelu zákonem vytknutému, není jím předseda sněmovny vázán a může s odvoláním se na zákon učiniti potřebná opatření. Schmid souhlasí, že v celku lze připustiti zejména v případě obstrukce takovéto nouzové právo předsedy sněmovny.

Autor řeší spornou otázku, pokud podléhají parlamentární disciplině zástupci vládní, ve sněmovně jako takoví přítomní. Ačkoli některé ústavy — na př. též rakouská — dávají vládním zástupcům v parlamentu právo slyšení kdykoli (jederzeit gehört zu werden), přece jen jest to možno pouze v mezích jednacího řádu, to jest slovo uděluje předseda sněmovny. U toho musí se zástupce vlády hlásiti o slovo, a předseda jest povinen co nejdříve mu je uděliti. Pokud jde o obsah řeči takovéhoto zástupce vlády nebo vůbec závadné jeho počínání si, poukazuje Schmid na klasický případ z bavorské sněmovny z roku 1912, kdy předseda prohlásil toto: »Prosím jeho Excelenci, aby tohoto slova již nepoužil. Ministr nepodléhá mé moci, musím však podotknouti, že u poslance bych toto slovo označil za nepřípustné.« Bezpečně v tom jest však mez disciplinární pravomoci předsedy sněmovny proti zástupci vládnímu, že tento nemůže býti vykázán, a že mu nemůže nikdy býti odňato slovo, když má dle ústavy nárok, býti v každé době slyšen.

Z jednacích řádů parlamentů kulturních národů dají se odvoditi tato disciplinární opatření: I. proti porušení pořádku: 1. volání k pořádku prosté nebo protokolované; 2. důtka prostá nebo protokolovaná; 3. odnětí slova; 4. vyloučení, jež může býti opět buď pouze odstraněním z určité schůze, vyloučením na určitou dobu nebo konečně vyloučením z parlamentu vůbec; 5. uzavření schůze; II. proti porušení řádu debatního: 1. volání k věci: 2. odnětí slova. Z těchto prostředků k udržení parlamentární disciplíny jsou v Rakousku zavedeny: volání k pořádku, volání k věci, odnětí slova a projev nelibosti.

Zajímavá jest otázka vyloučení poslance ze schůze, schůzí nebo parlamentu vůbec. Zásadně uvádí se proti přípustnosti tohoto obranného

prostředku proti rušiteli parlamentárního řádu a pořádku mnoho: jest zasahováním do práva poslancova účastniti se jednání, parlament nemá své výkonné moci, nemůže tedy sám provésti takové vyloučení, jest tím zkrácen volební okres, z něhož vyloučený poslanec vyšel, nebo porušuje se takovým odstraněním poslance vážnost celé sněmovny.

Schmid všechny tyto námitky vyvrací a z pojmu parlamentární disciplíny vyvozuje právo k takovému opatření a jest též toho názoru, že policie může samostatně, tedy i bez dožádání předsedy sněmovny zakročiti, poněvadž »nemůže býti popřeno, že se renitentní poslanec nalézá ve stadiu provedení trestního činu, tedy ve stadiu deliktu, směřujícího proti všeobecnému právnímu řádu«.

Naproti tomu Hubrich, jenž v díle Parlamentarische Redefreiheit und Disciplin (r. 1899) první podjal se úlohy právnicky proniknouti otázky sem spadající, připouští sice také zasažení policie v parlamentě, ale teprve na vyzvání předsedy sněmovny a tedy jedině s jeho přivolením, poněvadž podle jednacího řádu jest předseda zároveň nositelem a vrchním vykonavatelem policejní moci parlamentu. »Všechny úřady i poddaní vázáni jsou tímto článkem jednacího řádu o právu policejním, neboť článek ten jest výrazem parlamentárního práva obyčejového, které má závaznou moc jako zákon.«

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Uherské a německonacionální odborové organisace za války. — Válečné dodávky a dělnické mzdy. — Práce žen v průmyslových podnicích. — Zemský pojišťovací fond císaře Frant. Josefa v roce 1914. — Učňové na válečných úkonech. — Říšská konference nemocenských pokladen.

Uherské odborové organisace dělnické konstatují v předběžné zprávě o své činnosti za válečný rok značný úbytek členů — v některých odborech až sedmdesát procent — a enormní zvýšení celkové sumy vyplacených podpor. Hlavní zřetel organisací byl obrácen k podpoře rodin mobilisovaných členů. Organisace typografů vyplatila od počátku války do prosince 1915 celkem 918.957 K svým členům a jejich rodinám; ze 7430 členů jsou 3852 (tedy 55%) ve válce. Kovodělníci vyplatili přes milion K na podporách, z toho dělníci csepelské patronové továrny sami odvedli 557.000 K. Nejtíže byli postiženi válkou stavebníci, jejichž vydání jest za válečný rok dvakrát větší než příjem. V podnicích, pracujících pod státním dozorem, vymohly organisace zvýšení mezd o 10 až 15 procent; v jiných závodech pokoušeli se zaměstnavatelé dokonce o snížení mezd, takže v četných případech organisace se musily dovolávat ministerstva vnitra a války.

Německonacionální dělnické odborové organisace v Rakousku vydaly teprve nedávno bilanci za rok 1914; podle ní klesl počet členů téměř na polovinu — ze 79.539 členů, napočítaných r. 1913, zbylo v r. 1914 úhrnem

44.785 členů, z nichž ještě jen slabá menšina se rekrutuje z řad dělnictva průmyslového. Uvážíme-li, že rok 1915 působil na odborové organisace ještě zhoubněji než r. 1914, můžeme říci, že německé nacionální svazy, zřízené k potlačení a oslabení svazů socialistických, stlačila válka za necelá dvě léta téměř na stupeň bezvýznamnosti.

*

Otázka mezd dělníků za práci při válečných dodávkách nemizí s denního pořádku. Některé zjištěné případy křiklavě nepatrných platů vzbudily veřejnou pozornost a vynutily nápravu, veliká většina jich zůstává však bez povšimnutí. V poslední době na příklad byl zjištěn zlořád, že za šití přezůvek platili podnikatelé 50 až 80 haléřů za pár, ač ministerstvo války platilo podnikatelům 1·60 K. Zmínili jsme se na tomto místě již několikrát o účinných opatřeních, jež podnikají vojenská velitelství v Německu proti mzdové lichvě. Při nových objednávkách pytlů na písek stanovila na př. říšsko-německá intendantura: »Na příště musí každý uchazeč již při své nabídce udati, jakou část nabízených pytlů chce dát zhotovit domácím dělnicím. Aby se stanovily jednotně mzdy, přiměřené místním poměrům, nařizuje se, že jako čistá mzda má se platiti sazba, převyšující místní obvyklou mzdu aspoň o čtyřicet procent. Aby bylo dosaženo pokud možná stejnoměrného a spravedlivého rozdělení práce po celém Německu, zřizuje se válečný výbor pro domácí práci, na který budtež adresovány všechny žádosti o přidělení šičské práce. Výbor bude bdíti, aby jednotliví podnikatelé dostávali svým smluvním závazkům. Vojenská správa doufá, že tímto zařízením budou odstraněny nejasnosti a nepřístojnosti, které se posud vyskytaly a umožňovaly nesvědomitým podnikatelům, obohacovati se mzdovou lichvou.« Tato slova s autoritativního místa sama sebou jsou již příznačná a svědčí o dobré vůli a energické ruce německé vojenské správy.

*

Úbytek mužů ve všech pracovních oborech způsobil náhlý vpád ženských pracovních sil i v těch odvětvích, kde bylo dříve o schopnosti žen vážně pochybováno. Odborníci, na př. inženýr Stern ve »Frankf. Zeitung«, všeobecně chválí ženskou chápavost a přizpůsobivost v této příčině. Čím dále tím více se zaměstnávají ženy i v takových průmyslových podnicích, kde je jejich zdraví, hlavně pak schopnost vykonávati mateřské funkce, vážně ohrožena. Německá sociálně demokratická organisace žen se obrátila na ministerstvo vojenství s několika požadavky sociálními a hygienickými. Žádá předně, aby byla pro ženy zavedena osmihodinná pracovní doba a aby byla bezvýhradně zakázána noční práce žen. Dále se domáhá zřízení poradních výborů, v nichž by byli zastoupeni dělníci, lékaři a živnostenští inspektoři; výbory by dbaly, aby nebylo žen užíváno k pracím, poškozujícím jejich organismus. Posléze protestuje organisace proti tomu, že se žen namnoze užívá jako nástroje k snižování dosavadních mezd. Za stejnou práci, žádá toto memorandum, budiž stejně placena žena jako muž. O tomto choulostivém bodu soudí zajímavě říšskoněmecká »Arbeitgeberzeitung«: »Tvrzení, že žena, nedostávajíc za určitý výkon stejnou mzdu jako muž, dostává mzdu příliš malou, lze ve většině případů obrátit tak, že nedostává žena příliš málo, nýbrž muž relativně příliš

mnoho.« Odborové organisace, které očekává po válce velmi nevděčná práce, budou míti v otázce ženské práce o jeden nesnadný problém víc.

*

Zemský pojišťovací fond císaře Františka Josefa, jenž jest jakousi svépomocnou náhradou státního invalidního pojištění, vydal zajímavou zprávu za rok 1914. Počet pojištěnců činil toho roku 75.540 (proti r. 1913 + 3773 pojištěnci). Největší počet pojištěnců je z řad řemeslnictva, živnostnictva a obchodnictva (46.221 osoba), pak z hospodářů polních a lesních (19.868 osob); veřejní zřízenci jsou zastoupeni počtem 3279 osob. Minimální je počet pojištěnců umělců, spisovatelů, advokátů, lékařů a inženýrů, celkem 426 osob. Vklady r. 1914 činily 469.337 K. Vyplacených důchodů bylo 1616 v celkové výši K 369.051. Úhrnný příjem za rok 1914 činil K 2,170.566, vydání úhrnem K 2,115.574. Bonifikační fond živnostenský má nyní K 480.339, bonifikační fond pro nemajetné pojištěnce K 250.192.

*

Vídeňský svaz průmyslníků požádal místodržitelství, aby byli pro nedostatek pracovních sil osvobozeni učni po dobu války od školní docházky. Místodržitelství dolnorakouské se obrátilo na pokračovací školy s pokynem, aby projevily na požádání jednotlivých závodů co největší ochotu. Tato ochota byla by na místě ovšem v podnicích, pracujících o vojenských dodávkách, kdežto v podnicích jiných by znamenala, že by se zaměstnavatelům poskytlo množství neplacených pracovních sil bez zjevného sociálního prospěchu. Podle nového výnosu ministerstva války z 20. ledna 1916 může býti užito učňů od 14 do 17 let také při válečných úkonech.

*

Říšská organisace nemocenských pokladen německo-rakouských, sdružující asi 250 pokladen, svolala na 31. leden a 1. únor konferenci s časovým programem: 1. Budoucnost nemocenských pokladen po válce a 2. zaopatření vojenských invalidů a pozůstalých. K prvnímu bodu mluvil známý sociální politik Dr. Verkauf, jenž vytkl, jaké sociální úkoly očekávají stát po válce a navrhl zřízení státní ústředny pro nemocenské pokladny v ministerstvu vnitra. Státu přísluší, má-li býti zachováno obyvatelstvo ve zdraví a pracovní schopnosti, potírati nedostatečnou výživu a přepínání sil rozumnou sociální politikou. Hmotná podpora státní musí umožniti pokladnám plnění nových sociálních úkolů. Hlavně prospěje pokladnám uskutečnění sociálního pojištění, zavedení péče o nezaměstnané a státní sprostředkování práce. I v referátě Dra. Verkaufa i v následující debatě se upřímně přiznávala těžká situace pokladen za války a těžší ještě po válce, až budou pokladny zatíženy novými nemalými povinnostmi. Resoluce sjezdová se končí významnými slovy: »Nadějíce se podpory se strany státu, jsou pokladny ochotny přijmouti závazek těžkých a důležitých úkolů, které jim vážná doba ukládá, a svědomitě je plniti. Říšská konference musí však odmítnouti každou zodpovědnost za osud rakouského nemocenského pojištění, odepře-li stát a jeho orgány rozumnou a ochotnou pomoc a zůstaví-li nemocenské pokladny osudu, který je pak nevyhnutelně stihne.«

Vážná výzva této konference, aby se stát co nejdříve ujal plnění svých sociálních povinností, nebude snad hlasem na poušti, neboť válka dokázala nad pomyšlení jasně důležitost a prospěšnost sociální hygieny. V povolaných kruzích byla věnována proto konferenci pozornost jindy nezvyklá, a kromě jiných zástupců ministerstev a veřejných úřadů sám ministr obchodu dr. Spitzmüller svou přítomností na ní uznal její důležitost. *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Výroční zpráva zemské školní rady v Čechách o stavu národního školství za rok 1914. — Vliv světové války na školství.

Zemská školní rada v Čechách vydala koncem občanského roku 1915 výroční zprávu o stavu národního školství z 31. prosince 1914 a to na základě ministerského výnosu beze všech vysvětlivek. Zpráva je zajímavou tím, že ukazuje, jaký přesun v učitelských osobách se stal již po prvních pěti měsících světové války. Několikrát měli jsme příležitost ukázati v těchto rozhledech před válkou na sociální úkaz učitelské nezaměstnanosti, přivoděný několikaletým úsporným systémem v národním školství. Před válkou bylo v Čechách a na Moravě několik tisíc absolventův a absolventek učitelských ústavů bez míst. Otřesem války se problém učitelské nezaměstnanosti rozřešil, a dnes možno konstatovati, že není v Čechách ani v jiných rakouských zemích zkoušených učitelských sil, jež by byly nezaměstnány. Hned po vyhlášení mobilisace nastoupilo několik tisíc učitelů z Čech službu vojenskou. Uprázdněná místa po nich zaujali nezaměstnaní absolventi pedagogií, pokud ovšem sami nebyli při odvodech uznáni a vojenskou službu nenastoupili, a hlavně ovšem absolventky. Dnes pak, po půldruhém roce války, jest již citelná nouze o výpomocné učitelské síly, a k úkolu tomuto povolávají některé okresní školní rady i provdané učitelky.

Dle uvedené zprávy přibylo v Čechách v roce 1914 celkem 36 obecných škol, z nichž pouze 5 německých. Bylo tedy v Čechách koncem uvedeného roku 5693 obecných škol a to 3359 s vyučovací řečí českou a 2334 s německou. Přírůstek v roce 1914 byl příznivější než v roce předchozím, kdy činil v Čechách pouze 17 škol. Větší přírůstek českých škol vysvětluje se prostě tím faktem, že Němci v Čechách se hned v prvních dobách po vydání říšského zákona školského o náležitý počet škol starali, zatím co jsme my dělali nerozumnou opposici novému školskému zákonu z důvodů autonomních.

Je stále typickým zjevem ve školství v Čechách, že německých jednotřídních škol je tu 604 proti 500 českým. A zase to byla větší prozíravost na straně německé, která zřizováním malých škol pro nejmenší teritoriální obvody usnadňovala občanstvu a jeho dětem nucenou školní

docházku, zatím co v českých okresích, kde měly a dosud mají děti do školy značně daleko, se docházka ta valně znepříjemňovala a znesnadňovala.

Nejrozšířenějším typem českých národních škol jsou dvojtřídky. Jest jich více než dvakráte tolik co jednotřídek, t. j. 1072. Na německé straně jest dvojtřídek pouze o 61 více než jednotřídek, t. j. pouze 665. Z 984 trojtřídek je 618 v českých a 366 v německých školních okresích, ze 468 čtyřtřídek 351 českých a 217 německých, z 1154 pětitřídek je 712 v českých a 442 v německých školních okresích. Rozvojem školství měšťanského jsou obecné školy šesti-, sedmi- a osmitřídní na vymření. Bylo v roce 1914 v Čechách pouze 10 sedmitřídek a 5 osmitřídek.

Nepřirozeným a nevhodným zjevem jsou v národním školství t. zv. e x p o s i t u r y, t. j. pobočky obecných škol, zřízené v obcích přiškolených. Měly by se proměniti ve školy samostatné, jak v zájmu občanstva, tak zvláště v zájmu učitelstva. Jest jich v Čechách dosud 231, a to 129 v českých a 102 v německých okresích. Proti minulému roku jich 18 přibylo(!).

Ve vykázaných obecných školách bylo úhrnem s pobočkami a expositurami 19.190 t ř í d, z nichž 11.545 v českých a 7645 v německých okresích. Přibylo 94 českých a 37 německých tříd. Podle pohlaví je převážná většina obecných škol v Čechách k o e d u k a č n í c h. Jest jich totiž 4945 proti 389 chlapeckým a 359 dívčím. P o l o d e n n í v y u č o v á n í úplné nebo částečné zavedeno bylo v 1238 školách, v ostatních 4455 bylo celodenní.

M ě š ť a n s k ý c h š k o l přibylo v roce 1914 pouze 5, z nichž 2 české. Mezi těmito byla měšťanská škola v Košířích u Prahy, jež na své otevření čekala dlouhou řadu let. České obce v Břevnově, Dejvicích, Michli a mn. j., které čítají 6 až 11 tisíc obyvatelů, otevření měšťanských škol se dosud nedočkaly, a to zase vinou neprozíravé školské politiky našich obcí, které v dobách otevírání škol příznivějších se o otvírání těch škol náležitě nestaraly. Poměr k německým školám měšťanským se docela zhoršil o $^2/_{10}$ procenta. Dle národnostního klíče 63 : 37 měli bychom míti 412 měšťanek, t. j. o 30 více a máme pouze 61·2% proti 38·8%. České okresy krumlovský a česko-budějovický nevyhověly dosud požadavku zákona, aby byla v každém okresu nejméně 1 měšťanka chlapecká a 1 dívčí. Pokud se týče ročníků na měšťanských školách, bylo jich otevřeno o 115 méně než v roce minulém, t. j. 253 (166 českých a 87 něm.). Zavřeno bylo proti tomu 110 ročníků proti 70 roku předchozího.

Všech t ř í d v národních školách v Čechách je 21.602 a je opět zajímavo, že pro české třídy není 615 místností, pro německé pouze 37. Je tedy o vnější vybavení německých škol postaráno značně lépe než o vybavení škol českých, což k velké cti příslušných našich obcí neslouží.

D r u h é m u z e m s k é m u j a z y k u nevyučovalo se pouze na 16 měšťankách českých, ale za to na 182 měšť. školách německých. Francouzštině učilo se na 199 měšť. školách českých (pokles o 31 škol) a na 147 německých (stejně jako v letech předcházejících). Angličtině učilo se na 5 českých a na 8 německých měšťankách, těsnopisu na 5 č. a 8 něm.,

psaní na stroji na 5 č. a 12 něm., ručním pracím chlapeckým na 18 č. a 16 něm., pracím ve školní zahradě na 257 č. a 169 něm., hře na housle na 90 č. a 40 něm., na klavír jen na 4 měšť. školách českých. — Němčině učilo se na 689 obecných školách českých a češtině na 88 ob. školách německých, ručním pracím chlapeckým v 19 českých a 11 něm. školách obecných. Práce ve školních zahradách pěstovány ve 4449 školách obecných, t. j. ve všech, při nichž byly zařízeny školní zahrady.

Přes výslovná nařízení zákonná nemělo v Čechách dosud 106 škol žákovské knihovny. Výroční zpráva nepodává podrobnějších dat o žákovských knihovnách, t. j. o počtu svazků, výpůjček atd. Po vypuknutí války byl vydán z důvodů zdravotnických zákaz, aby se knihy ze žákovských knihoven žactvu nepůjčovaly.

Pomocné školství, jež v Německu a jiných státech je v netušeném rozkvětu, v naší říši a tudíž také v Čechách nemůže se dostati ze svých prvních počátků. Výroční zpráva zaznamenává tu přímo pokles. Byly pomocné třídy pouze na 15 školách, a to při 13 českých a 2 něm., takže pokles tu činí 5 tříd.

Nedělené vyučování, t. j. vyučování na jednu zápřež bylo zavedeno pouze na 32 českých a 10 německých školách. Jeví se v tomto směru postup o nových 8 škol. Počet školních lékařů vzrostl na 312 (+ 4). Žel, že výborná instituce tato je dosud poloviçatá, nesamostatná. Školní lázně zřízeny jsou jen v 80 školách. Přibyly pouze 4. Lázní na školách německých bylo 36, na českých 44. Školní spořitelny nemohou se také plně rozběhnouti ve vývoji. Jest jich dosud pouze 152, z nichž 112 českých a 40 německých. Poslední léta nejsou ovšem pro ukládání a spoření peněz valně příznivá. Nevhodných školních budov zjišťuje výroční zpráva 91 a to 81 v českých okresích na důkaz, že česká samospráva má místy menší porozumění pro kulturní potřeby svého občanstva než samospráva německá, která vykazuje takových škol pouze 10. Kursy průmyslové pro mládež odrostlou škole klesly z 21 na 10, hospodářské ze 143 na 69, čtvrté ročníky při měšťankách ze 70 na 52.

A také ovšem na školy mateřské dolehla tíha doby, hledající úspory na nepravých, bohužel, místech. Ubylo 7 českých a 22 německé a to v době, kdy by jich bylo při odchodu přemnohých otců do války tolik třeba. Ze zbylých 399 mateřských škol bylo 117 čes. a 282 německé. Počet opatrovaných chlapců byl v roce 1913 úhrnem 6196, ale v roce 1914 jenom 5368, počet opatrovaných děvčátek klesl rovněž ze 6996 na 5999. Velmi povážlivé to zjevy v době tak vážné.

Soukromých škol měšťanských bylo 9 českých a 15 německých (+ 1 v Mar. Lázních), soukromých obecných 61 českých (+ 8), německých 106 (—8). Bez práva veřejnosti byly 4 měšťanky německé, 12 obecných škol českých a 34 obecné školy německé.

Předchozí výroční zprávy vykazovaly vesměs přírůstky školních dítek. Poslední vykazuje úbytek. Je tu napočítáno školou povinných dítek 1,145.742, což proti minulému počtu 1,158.190 znamená o 12.448 méně. Z vykázaného počtu bylo chlapců 575.099, dívek 570.643. Dívek proti zkušenostem z let minulých o 4456 ubylo. Povážlivějším pro náš

národnostní klíč je fakt, že z vykázaného počtu ubylých dětí v Čechách bylo 12.073 v českých a pouze 375 v německých školních okresích. Z ubylých bylo 5962 hochův a 6486 dívek.

Do měšťanských škol chodilo 112.030 dětí (71.627 č., 40.403 něm.). Českých dětí v měšťankách ubylo 973, v německých přibylo o 13. V obecných školách bylo 1,002.022 dětí, z nichž 496.395 hochů a 505.627 dívek. Dívek bylo na obecných školách o 9232 více než hochů.

Dětí návštěvou školní povinných, navštěvujících školy střední a j., bylo 17.549. Frekvence středních a pod. škol se strany české byla větší než se strany německé. Českých bylo 12.116 (z nich 1753 dívek), německých 5.433 (674 dívek). Doma se vyučovalo 795, bez vyučování zůstalo 350 dětí hluchoněmých, z kteréhožto počtu na české děti připadlo 214, t. j. téměř dvě třetiny. Z 92 dětí slepých bez vyučování bylo 57 českých. Z 1329 slabomyslných dítek bez vyučování bylo 748 českých, ze zmrzačelých 1669 dětí bez vyučování bylo 1132 českých. Všech dětí abnormálních, jimž se dosud v Čechách nedostává vyučování, je 3440, z nichž 2151 v českých okresích. Jaké vděčné pole kyne tu práci v české filantropii, a jaký velký úkol čeká tu Českou zemskou komisi, která si vzala ochranu mládeže za svoje sociální poslání.

Jako novinku vykazuje výroční zpráva data o dítkách haličských uprchlíků. Bylo jich ve věku školou povinném 4479. Školu navštěvovaly z nich pouze 2204. Zpráva vykazuje za rok 1914 pouze jednu nouzovou školu s polskou řečí vyučovací a to v Karl. Varech, kterou navštěvovalo 60 chlapců. V roce 1915, jak jsme na těchto místech referovali, polské nouzové školy v Čechách se značně rozmnožily.

Zla všeobecných úlev v docházce použilo 6273 dětí, z nichž většina, t. j. 4649 bylo německých. Úlevy jednotlivé byly povoleny 66.946 dětem, z nichž 47.494 v českých okresích. Trestů pro nedbalou docházku bylo uloženo 17.487, z nichž 4044 bylo peněžitých, 8690 vězeňských, neprovedeno 4753. Pokuty pro nedbalou docházku vynesly 13.285 K.

Z 28.696 učitelských osob působilo na měšťankách 3294, na školách obecných 16.720, učitelů náboženství bylo 4425, industriálních učitelek 3328, učit. osob na školách soukromých 929. Na měšť. školách v českých okresích bylo 1413 učitelův a 721 učitelek, na německých 864 a 296. Na obecných školách bylo 12.143 učitelů a 4577 učitelek. V českých okresích bylo 7420 učitelů, 2918 učitelek, v německých 4723 učitelů a 1659 učitelek. Nekvalifikovaných učit. osob na školách měšťanských bylo 169, na školách obecných 64.

Vlivem války poklesl počet učitelstva na měšťanských školách o 225, z nichž 130 v českých a 95 v německých školních okresích. Učitelek na měšťankách přibylo 44. Počet pomocných učitelů na měšťankách klesl ze 351 na 293. Na obecných školách ubylo 3448 učitelů, přibylo 1015 učitelek. V českých okresích ubylo 1824 učitelů, přibylo 683 učitelek, v německých okresích ubylo 1624 učitelů a přibylo 322 učitelek. Ještě pozoruhodnější přesun učitelských sil vykáže ovšem zpráva za rok 1915.

Učitelů náboženství, ustanovených šk. úřady, bylo 528 za služné a 116 za odměnu. Od církve ustanovených bylo 3781. Industriálních učitelek vykazuje zpráva 2011 v českých a 1317 v něm.

okresích, z nichž 20 nekvalifikovaných. Na soukromých školách působilo 367 učitelů a 562 učitelek.

Učitelských ústavů vykazuje zpráva počet nezmenšený: 8 veřejných českých a tolikéž německých, soukromé 3 české. Na českých státních bylo 1004, na německých 588 žáků. Učitelů pedagogií bylo na českých ústavech 121, na německých 115. Abiturientů bylo 662, z nichž 119 externistů. Na českých ústavech byli 402 abiturienti, na ženských 493 abiturientky.

Výroční zprávy zemské školní rady zasluhují plné pozornosti naší široké veřejnosti, jíž by měly sloužiti za podklad pro účinné provádění dobré kulturní školské politiky.

LITERATURA.

Krásná:

F. X. Svoboda, Vlna za vlnou se valí. Román. (Spisů F. Svobody sv. XXV.) J. R. Vilímek v Praze. — Ivan Olbracht, Žalář nejtemnější. Román. (I. kniha »Žatvy«.) F. Borový v Praze 1916. — Jiří Karásek ze Lvovic, Král Rudolf. Drama. Nakladatelství Thyrsus na Smíchově 1916. — H. W. Longfellow, Španělský student. Dramatická báseň. Přeložila Marie Klímová. (Sborníku světové poesie sv. 123.) J. Otto v Praze 1916. — Ant. Nečásek, Brázdami života. Nové črty a povídky. (Ottovy Laciné knihovny národní sv. 251.) I. Otto v Praze.

V perspektivě válečné doby měl by nás dvojnásob skličovati román českého slabocha, české oblomovštiny, jak jej podává Svobodovo obsáhlé dílo Vlna za vlnou se valí. Snad nikdy ještě nevyskytla se v literatuře naší tak podrobná monografie o lži ze slabosti a nemohoucnosti. Svobodův Jiří Kvíčala, 22letý sběhlý student, je na konec »štvaným zajícem«, obětí životní lži své. To všechno z osudné slabosti, že nedovede čeliti vnějším okolnostem a ponechává sebe na pospas vlnám denního života, které ho nelítostně unášejí a posléze pohltí. Nedostávalo se mu síly, aby ve své opuštěnosti dokončil gymnasijní studia nebo chopil se jiného povolání. Fantasie ubožákova pohrávala si s přeludem, že není vlastně sirotkem po obuvníkovi, nýbrž knížecím synem, jehož vznešený otec spasí z bídy. Laciné výmysly jsou příjemnější než tuhý zápas: životní plány Kvíčalovy stále jej nadnášejí nad smutnou skutečností, odvádějí ho od činů a denní práce. Opáji ho dávný výrok otcův, že bude profesorem; tato utkvělá myšlenka stane se hříčkou spěchavé fantasie a strojí mu záhubu. Bez rozmyslu ožení se se švadlenkou, vydávaje se za suplenta. Nikdy již nenabude odvahy říci pravdu, nýbrž kupí lež na lež, aby žena nepoznala skutečnosti. Takový život stává se mu mukou, neboť stále se leká, že bude prozrazen. O skrovné místo kancelářské připraví jej opět váhavost jeho — od té chvíle klesá od stupně k stupni, jen aby ženu nepřivedl na stopu. Zachraňuje se vyžebranými podporami, chvilkovou krádeží, až se chystá vyloupiti skříň v umělecko-průmyslovém museu a

zahyne při zápasu s nočním hlídačem. To ve chvíli, kdy hodlal ubožák udělati první krok ku pravdě, roztrhnouti před ženou síť lží.

Svoboda krok za krokem, trpělivě stopuje půl roku události v životě tohoto slabého člověka. Román zdá se místy jen kronikou denních lží, vymýšlených klesajícím Kvíčalou. Chtěli bychom celý příběh odmítnouti jako nepravděpodobný, nemožný, ale marně se bráníme: živých modelů Kvíčalových chodí tolik po našich ulicích. Tento Kvíčala je typ našich dobromyslných polointeligentů, žalostných, neplodných snílků, kteří ve vznešených fikcích žijí den ze dne příživnicky, bezúčelně, nevědouce si rady v nejprostších věcech, jako lehkověrné hříčky v rukou jiných lidí a ovšem i slepého osudu. A stejně uvěříme neuvěřitelné lehkověrnosti ženy Kvíčalový i jejího otce; Svoboda ani nepotřeboval vymysliti, že starý hodinář byl slepý, — kolik vidoucích lidí našich nedovede se přesvědčiti o věcech nejbližších.

Případ Kvíčalův mohli by mravokárci nazvati přímo školským příkladem velkoměstské degenerace naší. Jiná otázka jest, zda bez námitek přijmou Svobodovu teorii, že život jednotlivcův jest určován spletí nesčíslných příčin vnějších; jako by osobní vůle — i slabošského Kvíčaly — byla tak málo významná. Svoboda ovšem umí v románě myšlenku svou předváděti vábivě a pravděpodobně. Zkušený autor má pohotově množství denních faktů, které rutinovaně řadí v dlouhý řetěz na důkaz, že okolnosti zdánlivě nahodilé nedají Kvíčalovi uniknouti z objetí obludy lži. Obkreslovací postup Svobodův je místy únavný, jako by vzatý z daleko odlehlých dob uměleckého realismu. I jinak zpracování poněkud ubírá látce přirozené tragičnosti její. Lehký konversační sloh a sebejistá ladnost románů Svobodových nehodí se tu dobře k vážnému obsahu. V knize plyne vše klidným proudem, jakoby bez vzrušení, až v poslední chvíli nastává neočekávaná katastrofa. Režiserskou dovednost přáli bychom si leckdy doplněnu intensivnějšími postřehy. Nutno však uznati, že Svoboda studoval dopodrobna Kvíčalovo prostředí a je vyzbrojen bohatými prostředky genrového umění. Vsunul do díla několik podařených figur příživníků velkoměstských, pensistů, řemeslníků a p. Společenský obraz Svobodův závažností své látky, jako lidský dokument, vyniká mezi ostatními díly spisovatelovými.

Hutnou knihou jest román Ivana Olbrachta Žalář nejtemnější. Ač Olbracht začíná teprve svou dráhu literární, vystupuje jako zralý, ucelený umělec. Proti pohodlné šířce starší tvorby naší snaží se o soustředěnost, jednotnost a vnitřní sepětí. Při všem moderním úsilí jest jasný a střízlivý, neplýtvá slovy, postavami ani episodami, neodbočuje od cíle předem určeného. Cítíme hned, že ovládá svou látku, stojí nad ní, nedává se jí bezradně unášeti. Mohl by patrně mnohem více říci než poví, zná však sugestivní účinek umělecké zkratky. Látka není všedně volena ani všedně zpracována. Olbrachtův komisař Mach trpí dvojí slepotou, tělesnou a duševní. Vyhaslý zrak nezpůsobí mu větších muk než žárlivost, t. j. neschopnost najíti pevné body styčné s duševním životem ženiným. Ba zdá se, že autor úmyslně zmenšuje tíhu slepoty tělesné, aby tím ostřeji vynikla duševní slepota Machova. Je to jediná nepravděpodobnost knihy, — uvěřiti v krajní zaujatost Machovu vůči ženě, když

jinak zdá se býti mužem velmi inteligentním a bystrým, neprojevujícím ani nápadného egocentrismu. Mistrně Olbracht chystá konečný výbuch, kde Mach, nemoha tělesným zrakem kontrolovati tíživé dohady své, s revolverem v ruce obléhá v pokoji neexistujícího milence ženina. V české literatuře není mnoho výjevů té drásavě bizarní působivosti, jako závěrečná kapitola románu se znamenitými detaily svými. Je také vítanou novotou, že se román soustřeďuje kolem jediné osoby, ba tou se skoro napořád obírá. I obě větší episody, o tetě Emě a studentské lásce Králově, mají přímý vztah k Machovi: první asketickým příkladem připravuje smír jeho s tělesným osudem, druhá sugeruje mu možnost milostných schůzek ženiných v bezprostřední blízkosti jeho. Tak výlučně osobnost Machova ovládá knihu, že na př. choť jeho pozbývá čím dál, tím více lidského významu a stává se pouhou folií bez individuálního života. Román Olbrachtův, to budiž uvedeno k chvále jeho, neblýská se odbornými vědomostmi, ač spisovatel nevyhnul se analyse duševních stavů slepeckých a osvědčil se vůbec psychologem pronikavým. Zejména vznik a růst žárlivé nedůvěry podařilo se mu výborně postihnouti. Olbracht omezuje se moudře na to, co dobře zná, opírá se o nejvlastnější zkušenosti, proto dílo jeho vzbuzuje důvěru a přesvědčuje čtenáře. Nutno se zmíniti také o výrazné a čisté mluvě románu, která dovede přístupně vyložiti i věci složité a vyniká konkrétností u mladších autorů vzácnou. Rádi vítáme knihu jako významný čin literární.

Při oživené zálibě pro historická dramata bylo by s podivením, kdyby literární směr Karáskův dal si ujíti vděčnou postavu R u d o l f a II. Karásek pojal krále jako mystického snivce, chvalořečníka noci, nepřítele života, jemuž magická tajemství přinášejí náhradu za realitu. Tomuto panovníkovi jsou ovšem vladařské povinnosti mučením, jehož nedovede se zbaviti. Nové drama, zdůrazňující v prvé polovině své dekadentní rysy povahy Rudolfovy, strojí tragický konflikt tím, že král procitl k životu a pozbývá trůnu právě ve chvíli, kdy chce opět jednati. Vyburcovala jej pozdní láska ke Gelchosse, dceři alchymistově, kterou připoutal k sobě popravou jejího milence. Msta divky změnila se neočekávaně v soucit s opuštěným králem, když ho naučila v i d ě t i skutečnost místo zázraků dobrodruhů, jimiž se opájel. Bizarní tento motiv je nejvýznačnější novotou Karáskova zpracování staré látky. Alchymistické ovzduší dává autoru vítanou příležitost uplatniti znalosti své v tomto oboru. Jinak drama Karáskovo pracuje ku podivu starými prostředky, ba nevybavilo se ani zcela z chlasů hlučné romantiky, jimiž dobu Rudolfovu vypravil J. J. Kolár, Svátek a j. Pouze druhé jednání stojí na plné výši, psychologicky pevně zceleno, ba možno skoro tvrditi, že jen k vůli tomuto zvláštnímu převratu ostatní jednání byla psána. Třetí jednání užívá uměleckých prostředků opotřebovaných, první pak prohloubením svým sotva převyšuje naše obvyklé exposice. Přes to, že dílo Karáskovo silně přiblížilo se konvenčnosti a zúžilo látku ve smyslu exotických zálib autorových, jest jinak stavba jeho dobře učleněná. »Král Rudolf« zůstává však věren technice knižních dramat. Zejména postava Rudolfova je divadelně chladnou a postrádá určitějších rysů dramatických. Proto zájem bezděky přechází na Gelchossu, již po dlouholeté samotě v domě otcově přikládá autor

neuvěřitelnou sílu ducha. Nedivadelní jsou charakteristiky Karáskovy: Gelchossina krása »je chladná, osudně smrtelná,... magnetisuje a ovládá«, Rudolf rozevírá zraky »zžírané nevyléčitelnou bolestí«. Dlouhé monology a projevy Rudolfovy dodávají knize básnického a mystického půvabu, jako celek však máme před sebou drama slov, na jehož plný účin bylo třeba větší síly tvůrčí.

Vedle zachmuřeného díla Karáskova jasná hra Longfellowova »Španělský student« jako kdyby pocházela z jiného světa. Před sedmi desetiletími mladý básník americký zpracoval konvenční látku španělskou o lásce mladíkově k ctnostné tanečnici, o nástrahách šlechtického záletníka, serenádách, souboji, cikánských táborech, venkovských hospodách a hrubozrnných služebnících. Ctnost vítězí dvojnásob čistá, jako deus ex machina přichází zpráva o vznešeném původu cikánské tanečnice. Longfellow vzdal tímto mladistvým dílem hold Španělsku, kde se dříve zdržoval. Patrně nezamýšlel napsati než lehkou hříčku, bez rozpaků přijal látkové i technické podněty z divadelních tradic španělských a anglických. Přes to romantickému výtvoru svému dovedl dáti lahodnou plnost, básnický vzlet a především vzácnou něhu. Psal s naivní vroucností, že i konvenční látka dotekem ruky mistrovy, překypující mohutností tvárnou, nabyla nového, svěžího rázu. Američan optimisticky hledí na život, důvěřuje mu; každé tragické nebezpečí pozbývá u něho své tíhy a rychle se rozuzluje usměvavou idylou. Dramatická báseň Longfellowova jen barvitým veršem svým vyžaduje názvu »básně«; prosaické vložky hovoří jadrnou mluvou plnou lokálních narážek španělských. Celek jest laškovným, vtipným a hybným kusem divadelním, z takových, jaké kdysi doprovázela roztoužená hudba Mozartova. Provedení na jevišti vadí četné krátké proměny, které by mohl režisér arci účelně škrtati. Překlad Marie Klímové vyniká čistotou jazykovou a šťastně vystihuje lehký tok mluvy Longfellowovy. —

Antonín Nečásek sebral do svazku Brázdami života nové příspěvky své pro lidové čtení. Jest venkovan původem a shledává především věci venkovanu blízké. Zajímají jej rázovité postavy kramářů, kočů, koňařů, hráčů, řemeslníků. Méně osobitá jsou jeho pozorování městská, tu řadí se bez náležitého výběru látky novější vedle opotřebovaných (Překvapení!) nebo mdle podávaných. Vypravovatelské umění Nečáskovo je poněkud staromódní, nevyhýbajíc se novinářským efektům, hlučné dramatičnosti nebo zase sentimentalitě. Zájem látkový převyšuje umělecké snažení autorovo. *K. V.*

Poučná.

Jos. Kožíšek, Poupata, čítanka malých illustrovaná Al. Mudruňkou. Nákladem Unie v Praze 1914, za 1 K. — JUC. Fr. Polák, Kulturní poměry Příbramska. 1914. Nákladem vzdělavacího sboru města Příbramě. — Šimák J. V., Hus a doba před ním. Duch a Svět. Spisy populárně poučné pořádá Jan Emler. Sv. 13. Náklad. Fr. Topiče v Praze, 1915. Str. 108, za K 1·—.

Jos. Kožíšek: Poupata, čítanka malých, ilustrovaná Al. Mudruňkou. Nákladem Unie v Praze 1914, za 1 K.

Poupata jsou vzácným obohacením naší literatury. Jimi dostalo se českým dětem knihy ušlechtilé, krásné a milé, škole čítanky duchem i obsahem české, odborné literatuře pedagogické spisu, ve kterém splnily se dávné tužby průkopníků výchovy národní, v němž ztělesněny byly výtěžky praktické pedagogiky zkusné a výrazu došly reformní snahy posledních let, v každodenní praksi školní uplatniti výtěžky studia dítěte a do popředí, v střed práce školní postaviti samočinnost dítěte.

Kožíšek jest nadán jemným citem, živým smyslem pro dětství a jeho radosti, umí nejen pozorovati, ale žíti s dětmi, zná do podrobností dětské záliby a zájmy, ví, jak s dětmi a k dětem mluviti, umí si získati všecky pružiny jejich konání a dovede si zjednati jejich plnou důvěru, aby s ním a za ním šly všude, kamkoli je vede. Tyto vlastnosti uplatnil plnou měrou v Poupatech. Navazuje učení bezprostředně k tomu, co dítě mimo školu a po škole dělalo a dělá, k zážitkům, zkušenostem, k zábavám a zaměstnání jejich. Proto nikde nepotřebuje učení oslazovati přitaženými historkami, Co podává, je dítěti o sobě zajímavé a nemusí býti teprve činěno zajímavým. Učí od počátku čísti nikoli mechanicky, ale pro obsah. Četbou děti zprvu jen baví, později znenáhla i poučuje, ale stále zušlechťuje jejich krasocit i city mravní. Není nikde sentimentální, nenajdeme u něho zdětinštělého tónu a také ne školského moralisování. Je učitelem-umělcem, je i spisovatelem, který se skutečným zdarem pracuje o slovesném umění pro děti. Již z dřívější činnosti jeho vznikly v oboru tomto výtvory trvalé hodnoty; v Poupatech uložil řadu článků, jež zůstanou vzorem prostého a ryzího umění, jak vyprávěti a psáti dětem.

Poupata jsou obsahem svým — bez ohledu na vlastní jejich účel didaktický — trvale cenným výtvorem v literatuře pro mládež, knížkou, kterou děti vždy budou vyhledávati a ku které často se budou s láskou vraceti. Jsou i zdařilou knihou obrázkovou. Jenom je žádoucno, aby v novém vydání věnováno bylo více péče reprodukci roztomilých, šťastně v duchu dětském pojatých ilustrací Mudruňkových, které text čítanky provázejí.

Ale jako čítanka mají Poupata pověst knihy novotářské. A nad tím novotářstvím se mnozí pozastavují, pro ně se zarážejí, když se jedná o přijetí Poupat do školy, které jsou určeny. O Kožíškovi je známo, že hlásá a připravil svými odbornými pracemi převrat elementárního vyučování čtení. Po dlouholetých podrobných studiích a pečlivých pokusech dospěl k vlastní, nové, duchu dětskému zplna odpovídající, prosté, rychle k cíli vedoucí metodě; v Poupatech a v »Průvodci« k nim vydaném arciť ukazuje, jak provésti reformu, kterou v posledních letech objasnil a odůvodnil teoreticky, ale čítankou touto nikomu této metody nevnucuje. Přijmouti, zavésti Poupata neznamená nutně přidržeti se této nové metody, ve které ostatně hledají se obtíže, kterých v ní není. Poupat lze užíti zcela dobře i při té či oné metodě dosavadní; užívání Poupat vůbec není vázáno na určitou metodu. Volbu její v podrobnostech ponechává autor této čítanky zcela vůli učitelově. Jenom v jednom předpokládá, že se přijme novota, v tom totiž, že se počne učiti napřed velkému písmu tiskacímu (»hůlkovému«). Tato změna je výhodná, protože tiskací písmo hůlkové je snazší, výraznější, zřetelnější než písmo psací, kterým se dosud

počínalo, protože nečiní obtíží zraku a nečiní jich ani ruce začátečníků nejméně obratných, a protože je k nacvičení psací latinky znamenitou přípravou: ta daří se potom mnohem lépe, nežli když se jí učilo hned od počátku roku. Mimo tuto novotu ve skutečnosti Kožíšek jiných nepředpokládá. A této novoty netřeba se obávati, nikomu nezpůsobí nesnází. To je nutno říci k upokojení všech, kdo váhali přijmouti do školy tuto krásnou, svěží knihu z obavy, že by nepostihli onu novou metodu Kožíškovu, že by ji neovládli a nedovedli jí dosáhnouti učebného cíle. Jinak nebylo a není u nás o hodnotě Poupat vůbec sporu. A když tedy je uznána, jde jenom o to, aby jim ztrnulost nebo pohodlnost neuzavírala bran školy, pro kterou jsou napsána, do níž přinášejí jas, radost z práce, a které umožňují dosáhnouti s menší námahou lepších výsledků. *J. Mauer.*

JUC. Fr. Polák: Kulturní poměry Příbramska. 1914. Nákladem vzdělavacího sboru města Příbramě.

Skromná monografie Polákova přes to, že je místy suchá a zdánlivě nemluvná, podává dobrý obraz dnešního kulturního stavu starobylého horního města, jež je v rozhodném úpadku hospodářském tak, že mu hrozí vylidnění, nebude-li v čas postaráno o nová odvětví průmyslu a nové prameny obživy. K tomu se pojí v poslední době zvýšený tlak klerikalismu, který stále mocněji doléhá na město v jádře svém pokrokové, opíraje se o bolestné faktum, že pomalu stávají se svatohorské pouti hlavním, ne-li jediným pramenem důchodů všeho občanstva. Je pochopitelno, že je proto těžký boj proti přílivu zpátečnictví, druží-li se k němu otázka chlebová a musí-li každý živnostník od Sv. Hory odvislý zaříditi dle hmotných svých zájmů také své politické přesvědčení.

Polák důkladnými daty statistickými podrobně ukazuje, jaký jest politický a osvětový život v končině tak ohrožené, odhaduje číselný poměr stran, vypočítává knihovny, spolky, divadla i přednášky, odběr časopisů atd., a na konec pro lepší názor připojuje řadu statistických tabulek. Plyne odtud, že obraz osvětové činnosti Příbramska celkem je hodně neutěšený, a že vykazuje mnohé vady, které pomalu dnes jsou již typickými nedostatky kulturní naší práce vůbec: knihy zbytečně se hromadí v spolkových knihovnách a mimo členstvo, které si vypůjčené knihy nechává u sebe třeba léta, jinak nejsou přístupny; přednáškám nedaří se valně pro slabou účast a nedostatek pevného programu (jen lidová škola příbramská je tu čestnou výjimkou, ač i v ní počet mužských posluchačů klesá), za to těší se oblibě pikantní představení divadelních společností a tanec; inteligence straní se namnoze docela lidu a nepracuje kulturně, jmenovitě z učitelstva je polovice vůbec pro veřejnou činnost ztracena, a také vysokoškolské studentstvo pořádá jen divadla a taneční zábavy; spolků je zbytečně mnoho a pokud mají dobré intence, zůstávají zas namnoze jen na papíře; z odbíraných časopisů denních daleká většina je zpátečnických; čítárna veřejná žije vlastně jen z milodarů a soukromého půjčování časopisů již přečtených; sama obec podporuje sbor ostrostřelců subvencí třikrát větší než vzdělavací sbor; občanstvo pod malichernými záminkami brání novým školám atd. atd. — zkrátka ať pohlédneme kamkoli, smutno a neveselo, a je svrchovaně na čase, aby se proti těmto nedostatkům pracovalo soustavně a vytrvale. Autor sem tam podává sám

některé praktické pokyny, jak další činnost zařídíti, při čemž patrně nejvíce si slibuje od zvýšené součinnosti pokrokové inteligence s dělnictvem; bohužel nelze se zhostiti obav, že všecko to nebude nic platno, nepodaří-li se v čas zastaviti hospodářský úpadek celého kraje. Příbram zajisté je zas jen z nespočetných dokladů známé pravdy, že bída hmotná rodí také duševní tmu. *P.*

Šimák J. V.: Hus a doba před ním. Duch a svět. Spisy populárně poučné, pořádá Jan Emler. Sv. 13. Náklad. Fr. Topiče v Praze, 1915. Str. 108, za K 1·—.

Již 7. číslo této drobné, úhledně vypravené sbírky »Duch a svět« věnováno bylo naší minulosti. Dr. Hanuš Opočenský vylíčil v něm »Protireformaci v Čechách po bitvě na Bílé hoře«. Číslo třinácté přináší zdařilý obraz vývoje reformačního proudu u nás v st. 14. a vyvrcholení reformních snah těchto v osobě Husově.

Právem řadí Šimák Husa mezi nejpřednější velikány lidstva. »Jím se počíná vrcholné období českých dějin, jím se počíná i obrat v historii světové, úvod nového věku.« Ale Husa nelze vytrhovati z jeho prostředí a jen jemu přičítati »všecko dobré i zlé«, co doba ta přinesla. Byl' jako jiní i »Hus jen vrcholem dějinné vlny, jež vyzvedla ho nad jiné, ale která se zvedala již dávno před Husem a zanikla teprve tehdáž, když již z hranice rýnské zbývala jen blednoucí vzpomínka«. Tomuto prostředí věnuje Šimák zaslouženou pozornost. Sleduje příčiny volání po nápravě v cizině i doma. Příčinu, že volání to ozvalo se nejsilněji v zemích českých, a že volání to propuklo v bouři, vidí Šimák v zeměpisné poloze vlasti naší, v tehdejší politické a společenské situaci a v důsledcích, jež odtud plynuly. A krisi hospodářské, jež u nás tenkráte zavládla, a jež byla jednou z příčin hnutí reformního, věnuje Šimák pozornost zvláštní, jak ostatně již naznačil prof. Pekař a šířeji motivoval prof. K. Krofta.

Klidně, věcně, s láskou a porozuměním líčí Šimák život Husův až do posledního okamžiku jeho. I jemu je Mistr Jan Hus »zjev tragický a veliký. I svou osobností, i životem, i úkolem, jejž mu bezděky vykázaly dějiny . . .«

Autor v doslovu poznamenal, že by prý nebyl rozmnožoval literaturu husovskou, k níž sám prý »může přidati sotva co nového a svého«, kdyby nebylo rozhodlo zde přání vydavatelstva. Ale i kdybychom připustili, že knížka Šimákova je taková, — ač tomu tak docela není —, nelze neuznati, že svým zpracováním přispěje opravdu ve vrstvách širších k osvětlení velké této doby naší minulosti. Spisek Šimákův není také bez příčiny věnován Al. Jiráskovi. *j. p.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Vojenská služba duchovních.

Jak se válka dotýká církví a náboženství ideově, o tom jsme měli zmínku i delší rozbor častěji. Dnes se chceme dotknouti jedné otázky

církevní praktické, pokud v ní válka dává podnět k novým pokusům o řešení, totiž vojenské služby duchovních osob.

V různých zemích jest tato záležitost zákonem i praxí řešena rozmanitě. U nás v Rakousku a v Uhrách jsou duchovní církví státem uznaných branným zákonem osvobozeni od vojenské služby vůbec. Již bohoslovcům se presenční služba odkládá až do konce studií, a jakmile dosáhnou ustanovení úředního v církvi, vztahuje se na ně výhoda osvobození. Jediný způsob, jímž duchovní církví státem uznaných slouží ve vojsku, jest služba polních kurátů, kteří jsou v hodnosti hejtmanské.

Přítomná válka nevyvolala u nás žádných nových otázek v tomto směru ani se neukázala potřeba nových řešení. Římsko-katolická církev zásadně nepřipouští vojenskou službu vysvěcených duchovních ve zbrani. Ostatní církve neřeší, nemohou řešit tuto otázku samostatně. Jestliže se vyskytli mezi evangelickými faráři a vikáři jednotlivci, kteří se dobrovolně přihlásili ke službě se zbraní, byli připuštěni a také již v některých případech zbraní zahynuli, a jestliže evangeličtí bohoslovci v Uhrách napřed a pak i v Rakousku také vstoupili v řady válečných dobrovolníků, tedy to není nové principiální řešení, nýbrž prostě to znamená, že se jednotlivci osobně vzdali výsady a výhody, jakou branný zákon přiznává určitému stavu. Ti pak, kteří se z vikářů a farářů přihlásili dobrovolně do zbraně, většinou, ne-li vesměs byli původem z říše německé, a učinili dobrovolně to, co jejich kolegové tam doma činí podle tamního vojenského zákona povinně.

Že byli jako jiní domobranci odvedeni a v některých případech již také do služby povoláni kazatelé církví státem neuznaných, rozumí se podle našich zákonů samo. Zákon v nich nevidí duchovních, nýbrž pokládá je prostě za osoby bez úředně duchovenské funkce a pravomoci.

V jiných zemích jest vojenská povinnost duchovních regulována různě takto:

Ve Švýcařích prodělá každý bohoslovec vojenský výcvik jako každý jiný občan v pravidelné milici. Jakmile dosáhne úředního ustanovení jako farář, jest mu dáno na výběr, buďto vystoupiti z vojska nebo sloužiti dál. Pravidelně asi čtyři pětiny duchovních vystupují. Zbylí slouží dále většinou u sanity, ale někteří — ovšem jen protestantští — i jako důstojníci. Jeden postupoval dokonce až k hodnosti majora a velitele praporu. Podle potřeby bývají duchovní povoláváni za polní kazatele v hodnosti setnické na základě návrhu církevních úřadů i civilních úřadům vojenským. Polní kazatel náleží do sboru důstojnického. Polního kazatele má každý pluk, je jich tedy 60 evangelických a 50 katolických, z obojích část přidělena lazaretům a sanitním oddílům.

Ve Švýcařích se církev stará velice účinně o duševní stravu a ušlechtilou zábavu i přiměřené občerstvení vojáků v poli přenosnými vojenskými domy, které mohou býti dopraveny za vojskem kamkoli a tam postaveny a použity za čítárny a sály ku přednáškám, i za bezalkoholové restaurace. Vedle církevních výborů jsou to hlavně křesťanské spolky mladých mužů, které pečují o tuto důležitou stránku vojenského života v poli.

V Nizozemsku jsou bohoslovci osvobozeni od vojenské služby.

V Dánsku podle nového zákona nezaujímá farář naprosto v žádném směru výjimečného postavení. Dánsko jest arci země protestantská.

V Anglii, kde není všeobecné branné povinnosti, přirozeně tato otázka odpadá. Ale přirozeně musila být také prodiskutována a rozhodnuta aspoň v tom smyslu, zdali jest možno a radno či snad dokonce nutno, aby se duchovní hlásili dobrovolně. V Anglii jest ovšem i to ponecháno osobnímu rozhodnutí každého jednotlivce, ale pro faráře anglikánské církve při její tuhé organisaci přece jest směrodatným a rozhodným mínění oficiální církve. V první době války nebyl tento problém naléhavým tak, aby se jím musila církev zaměstnávat. Teď však, kdy se apeluje na všecky mladé muže, vydali arcibiskupové canterburský a yorkský společný pastýřský list všem biskupům státní církve v Anglii a Walesu, jehož smysl jest shrnut v závěrečných slovech: »Učiníte dobře, když dáte radu mladším duchovním, kteří mohou býti v pochybnostech, co bude jejich povinností, když po soupisu — míní se úřední soupis veškerého mužstva ve věku vojenskou službou povinném — bude vydáno provolání ke všem mužům od 19 do 40 let. Nemáme důvodu domnívati se, že vůbec kdy bylo zamýšleno počítati duchovní v počet těch, kteří »jsou-li tělesně způsobilí, jsou upotřebitelni pro frontu«. Jsme stále toho přesvědčení, že se nesluší na duchovenstvo sloužiti jako kombatanti, a soudíme, že v přítomné době služba duchovních v jejich sborech jest stejně důležita, jako jiné druhy »nezbytné práce«, jež muže jí pověřené osvobozují od služby v armádě. Úkol duchovenstva nemůže být vykonáván od jiných lidí. To je potřebí správně pochopiti. Pak jsme jisti, že zmizí mnohé matení pojmů.«

Nejsložitější a nejaktuálnější jest problém vojenské služby duchovních v Německu. Nejsložitější tím, že zákonné předpisy v míru sdělané a na mír vypočítané nyní ve válce se ukazují jako neuspokojivé, a pak ještě více tím, že nastal značný rozpor mezi názory církevních úřadů a duchovenstva samého, totiž části duchovenstva, tak že v jeho řadách se objevily protivy těžko srovnatelné.

Zákony osvobozují duchovenstvo od vojenské služby se zbraní. Ve vojenských kruzích byla při sdělávání zákona ochota přiznati osvobození duchovním všech církví stejně. Ale protestantské církve zemské ve všech spolkových státech se této výhody vzdaly, tak že se vztahuje pouze na církev římsko-katolickou. Ta ovšem zůstala důsledna ve svých principech a nedovoluje farářům a vůbec osobám vysvěceným nositi zbraň.

Protestantské církevní úřady, zemské konsistoře a pruská vrchní církevní rada s počátku stály na stanovisku zákonných předpisů: duchovní nemají sloužit se zbraní. Ale mezi protestantským duchovenstvem bylo od samého počátku silné hnutí pod heslem: žádné rozdíly mezi duchovním a laikem, žádná dvojí morálka! Musí-li sloužiti se zbraní každý občan schopný, nesmí, když vlast a národní statky jsou v nebezpečí, ani duchovním býti bráněno ve vykonávání této eminentně vlastenecké povinnosti. Duchovní nechtějí býti pokládáni za občany druhého, nižšího řádu. Nezasluhují si tohoto snižování.

Charakteristický je pro toto smýšlení válečný testament jednoho faráře, který padl jako poručík gardového pluku, Haitoga z Dortmundu:

»Pokládal jsem za svou nejsvětější povinnost i jako farář táhnouti do války. Byl jsem nadšeným vojákem a jsem jím i dnes. Proto musím, když jde o všecko, a všichni muži jsou mobilisováni, se svými lidmi ven do pole, abych jako oni obětoval krev a život. Člověk váží jen tolik, kolik dovede obětovat. To se od časů Kristových stalo pevnou svatou pravdou. Proto jest i povinností farářovou, aby nejen těšil a kázal, snažil se léčiti a obvazovati rány, nýbrž i statečně spolubojoval a nastavoval svá prsa nepříteli. Ať vidí můj sbor, že nechci zůstati za ostatními. Moje služba vlasti má v přední řadě býti též službou mému sboru a má jemu pomoci nésti jeho nesčetné oběti. Bude-li mi dopřáno, budu i venku v poli vedle toho také farářem a snažím se o duchovní službu při každém.«

Rozumí se samo, že toto smýšlení nebylo a nemohlo být naprosto všeobecné bez četných výjimek. Byli faráři, kteří pokládali vlastní válečné zaměstnání v linii za nesrovnatelné s povoláním duchovního. Jiní nebo titíž soudili jako oni anglikánští arcibiskupové, že duchovní služba těšitelská a rádcovská a vůdcovská doma ve sborech mezi opuštěnými, zarmoucenými, mezi vdovami, sirotky atd. je také těžkou službou válečnou ve vlastním smyslu slova.

Byly sbory a ve sborech kruhy věrně církevní a zbožné, které soudily stejně. Tak vedle duchovních, kteří s nadšením táhli do boje, a kterým církevní úřady se viděly nuceny dávati svolení napřed jednotlivě na zvláštní žádost, pak hromadně a principiálně, byli značně četní takoví, kteří vůbec do války nešli a výsady zákona se nevzdali ne ze zbabělosti nebo z jiných podobných důvodů, na příklad z pohodlí, nýbrž z důvodů principiálních a ze zřetelů na praktické potřeby církve a jednotlivých sborů.

A ještě třetí skupina se vyskytla: faráři, kteří šli do války, ale ne se zbraní do fronty, nýbrž sice do vojska, ale do sanitní služby. I u nás v Rakousku četní bohoslovci evangeličtí se dali vojenské správě k disposici pro službu sanitní. V Německu jich bylo poměrně ještě víc. Ale praxe vojenská ukázala, že toto zařízení není uspokojivé: duchovní v sanitní službě podle četných zpráv a stesků církevních časopisů i těsně u fronty prý zaujímají postavení nepřiměřené, nedůstojné, hrají smutnou roli jako sanitní poddůstojníci a trpí prý nevážností, se kterou se všude potkávají denně. Není naděje, že by mohli býti povýšeni. Při povyšování bývají opomíjeni, kdežto ti, kteří slouží — jako v Sasku skoro bez výjimky všichni — se zbraní, těší se vážnosti a docházejí přiměřeného povýšení. Proto se vyskytují hlasy tlumočící přání, aby všichni duchovní, kteří v sanitní službě jsou dosud zaměstnáváni jako písaři, v kancelářích k sešívání akt a obracení obálek, k sortování pošty, byli vyzdviženi a přiděleni sborům, v nichž jsou faráři vojenské služby schopní, ale na přání sborů vyreklamováni jako nepostrádatelní. Dosud se nepodařilo vymoci svolení k žádosti farářských spolků, aby bylo duchovních používáno ve správě lazaretů.

Na radikální novou úpravu vojenských poměrů duchovenstva v Německu jako kdekoli jinde není ovšem ve vřavě válečné ani pomyšlení, ale je patrno, že po válce bude nutno na ni pomýšleti.

Ve Švédsku a v Norsku jsou zákonné předpisy o vojenských

povinnostech a poměrech duchovenstva analogické s německými, ale neutralita těchto zemí netlačí na změnu.

V Holandsku, kde, jak řečeno, duchovenstvo požívá plného osvobození od vojny, již nyní bez přímého tlaku války se uvažuje o změně ve směru odstraniti veškeré výhody.

V Rusku duchovenstvo přirozeně neslouží. Podobné poměry jsou asi ve všech zemích ortodoxních. Konkretních dat o tom nemám, ale jistě se nemýlím.

Zmatené jsou zprávy z Italie. Pronikly stesky, že italský stát nešetří principů a praxe katolické církve a nutí kněze k vojenské službě, ale obratem hned byly tyto stížnosti vyvráceny jako nepodstatné. Od té doby není nových dat, ale z jiných analogií lze s určitostí souditi, že stát italský zachovává k církvi stanovisko šetrné, nenásilné. Za to asi bude pravda, že vojenská správa italská neustanovila dostatečný počet vojenských duchovních a ponechává církvi samé péči o duše svých vojáků.

Ve Francii poměr mezi církví a státem upravený na základě zákona o rozluce vytvořil stav jediný svého druhu mezi všemi válčícími mocnostmi: stát nezná zvláštního privilegovaného stavu duchovních, a na kazatele kterékoli církve nemá žádných zvláštních ohledů, nýbrž pokládá je prostě za soukromé úředníky, jimž nepřísluší nijaká výsada naproti jiným občanům. Ve Francii duchovní slouží ve vojsku podle své tělesné způsobilosti. Podle zpráv evangelických synodů obou konfesí a všech tří odstínů — konservativních, liberálních a středních — slouží z duchovních ve vojsku více než polovička, to jest asi všichni ve věku vojenskou povinností vázaném, všichni ke zbrani schopní.

Římsko-katolická církev ve Francii se musila vpraviti v tento stav nezbytnosti a vpravila se výborně. Ze švýcarských časopisů vybíráme náladové líčení těchto poměrů: »Voják-kněz jest typem nového hrdiny, jejž vytvořila, jejž viděla růsti veliká válka roku 1914. Jest to neočekávaný a pro vlastní původce, otce pověstného zákona »o kněžích s rancem na zádech«, jistě svrchovaně překvapující a zarmucující výsledek politiky, která směřovala ne tak k tomu, aby získala pro armádu obránců vlasti nový přírůstek, jako spíše k tomu, aby způsobila církvi nové rozpaky. Ale rána vyšla zadem. V kasárnách osvědčil se seminarista zrovna tak dobře jako každý student protestantské teologie jako horlivý, přesný, dobrý voják. Byl hluchý naproti každému drsnému posměšku, obrněný naproti žertům často dvojsmyslným, pevný naproti léčkám kladeným jeho nevinnosti, a tak si u svých kamarádů vynutil úctu, aniž by se byl tvářil jako zrcadlo ctnosti. Neboť kázal výlučně svým příkladem. Postupně mizelo kouzlo novoty, jež lpělo na kněži-vojáku, a s počátku nebylo pozorovati žádného všeobecného mravního úspěchu. Ale jest jej již znáti. Soužitím v pluku rozptýlily se mnohé předsudky obyvatelstva proti duchovním, kteří »nejsou jako jiní lidé«. Společná místnost, společná práce, společná nemoc a společný manévr zasypaly příkop, jenž často dělival kněze od sedláka. Jeden se sice vrátil ke pluhu a druhý k oltáři, ale staří vojáci se zase potkávali a s radostí. Vesnický farář z roku 1914 může býti seržantem, adjutantem ano reservním důstojníkem. Vyšší vzdělání, lepší držení, přísnější sebekázeň učinily ze seminaristy vojáka, jenž vy-

nikal nad průměr. A když se vrátil zase k sutáně, měl svou hodnost v armádě. Kolik je takových duchovních? Více než deset tisíc důstojníků a poddůstojníků, nepočítaje dobrovolníky. Neboť 2. srpna se semináře vyprázdnily. Tak dodává katolická církev republikánskému vojsku důstojníky a vojáky. Na toto mužstvo lze počítati. Jsou dvojnásobně zakotveni v základu své lásky k vlasti a ke svému Bohu. Tak mi pravil nedávno jeden raněný: Co do válečné zmužilosti není přes tyhle kněze. Jako by měli čerta v těle!«

Takovéto vyprázdnění seminářů a bohosloveckých fakult a far ovšem uvádí církve do velikých rozpaků. Jak obsloužiti sbory? Jak zařídit bohoslužby? Jak opatřiti duchovní funkce? — Jakým způsobem si pomáhá katolická církev, nemáme zpráv. Jisto je, že jediná odpomoc je výpomoc se strany kněží, kteří zůstali doma. Pro evangelické církve není tento problém tak hrozný: podle zpráv synodních ujali se práce církevní laikové, obchodníci, lékaři, dělníci i ženy, každý toho, nač stačí, a podle principu všeobecného kněžství stačí společně všichni na všechno.

Zkušenosti, že duchovní ve frontě jako jeden z mužstva, jako poddůstojník anebo důstojník má příležitost uplatniti se jako duchovní působností přímo náboženskou, a že ta možnost bývá někdy širší a hlubší, než když je polním kurátem, mají v hojné míře též evangeličtí faráři v německém vojsku. Po válce dá i to církvím podnět k revisi úřadu duchovenského.

Listopad 1915. +

ZPRÁVY.

K národnímu souručenství. V dnešní válečné době, kdy volnost vnitřní politiky jest úplně vyřazena z daných možností, zbývá pouze zpytování vlastního svědomí. A u nás je k tomu dosti důvodů. Český politický život byl více ohlušující než intensivní, více rétorský než školený, více agitační nežli programový. Tak děje se všude, kde politika nemá dostatečné odborné a spisovatelské zálohy, kde veřejný život není politickými spisovateli upozorňován na problémy, vyvěrající ze společenského dění. Stává se pak, že veřejnost jest překvapena hotovými událostmi, když jich následky jsou již na bíledni.

Političtí spisovatelé, bádajíce o vytčeném komplexu otázek, upozorňují na symptomy blížících se událostí a do budoucna hledají prostředky, jak by bylo lze společenskými, zákonnými normami aneb správní neb svépomocnou organisací společnost kladně zařídit, upravit a zlepšit a následky osudové rány, pokud možno, zmírnit. Úkolem aktivních politiků jest tuto jakousi laboratorní, předběžnou práci prakticky provést. Kde se této vědecké zálohy politice nedostává, tam se snadno upadá v malichernosti, ježto široké publikum neví co počít, a politikové z nedostatku positivních vědomostí jsou zatlačeni na pole pouhého rétorství a hledí obecenstvo zaneprázdnit šumem veřejných polemik a sporů.

Dnes, přes to, že nelze ještě předvídat dob příštích, že nelze určovat programů pro okamžitý postup, nemělo by se přestávat na pouhých slibech, že nebudeme mít přebytečný počet stran, a že tón diskusí a polemik bude slušný. Bylo by vhodno s novými poměry tvořit současně potřebné formy národního souručenství, instituce, které by měly za účel vyvolávati politicko-ideologický kvas, teoretická ohniska politické inteligence všech stran i mimo strany.

Již na jiném místě[1] jsem psal o potřebě přeměny našeho Politického učení v ústav celonárodní, kde by byla zastoupena všechna stanoviska, kde by byla precisována hlediska se stanoviska vědeckého přesvědčení, bez zájmů stranicko-volebních. Potřebu toho dokazuje, že těsně před válkou začala se politicky probouzeti inteligence, která se sama nazývala nepolitickou. Účelem této školy musí být, aby dorost, jehož zájem jest lákán společenskými otázkami, nebyl pouhými heslovitými nápověďmi v běžných schůzích a letmých úvahách denního tisku časem změlčen aneb znechucením uspán. Ovšem musí být škola

[1] Viz stať: »Pařížský vzor a naše politické učení«, Akademie 1914, seš. 11—12.

v budoucnu uspořádána tak, aby toto ohnisko mělo dostatečnou přitažlivost svěžestí a novostí vyskytnuvších se námětů, aby mělo půvab symbolu, pro nějž by mládež horovala, aby působnost jeho přecházela v život generace.

Při škole musí být zřízen politický klub, který by soustřeďoval ony elementy, jež se zabývají problémy společenskými, aniž jeví touhy být omezeny na pouhý stranický úsek národního celku, a jež jsou schopny — pomocí spolupráce, která by se časem vytvořila — prohloubiti politickou kulturu. Snahy, pro které jsou v cizině zřízeny různé sociologické jednoty, kluby národohospodářů a různých interesentů o společenské vědy, mohly by se tu soustřediti. Jest to nesrovnalost, že u nás, kde jest tak málo odborných pracovníků, se tito navzájem nestýkají a nenabádají, nejsou v osobním kontaktu s mladšími jednotlivci, nejsou jim radou a účastí v jich snahách nápomocni. Podobným společným výměnám názorů nelze upříti nabádavého významu, a jest jich u nás tim více zapotřebí, čím méně odborných pracovníků máme, z čehož vyplývá nehybnost, ztrnulost, není-li dostatek vzájemné pobízející a kontrolující kritiky.

Podobný klub, který by měl zároveň míti ráz společenského střediska, jehož místnosti by po celé dny a večery byly otevřeny, musil by být vypraven příruční knihovnou významných knižních a revuálních publikací politických, jakož i z oboru věd společenských. Kdo se zabýval studiem politických problémů v cizině, ví, co obsáhlého materiálu, upozornění i stále nového nánosu podnětů lze nabýti stopováním vědecko-politických revuí. Nám, mimo několik revuí v universitní knihovně — ježto jednotlivci není možno je odebírat — tento kvasící svět politicko-teoretické literatury unikne, širší okruh akademické inteligence nezná jich téměř ani dle jména. Následek toho na příklad byl, že až do války bylo u nás běžným mínění, že otázky a spory koloniální jsou výhradními zájmy velkých národů, že však pro náš problém malého národa nemají významu. Teprve válka nás poučila, že existují problémy světohospodářské a světopolitické, jichž důsledky jsou rozhodující téměř pro veškeré vztahy vnitropolitické.

Podobné středisko by našlo náležitou odezvu v jednotlivcích, rozptýlených v různých stranách, kteří, hájíce svého přesvědčení proti ovladatelům strany, ocitají se osamocenými a jsou přehlíženi. Podobní zásadoví živlové bývají obyčejně vedení vlastních stan nepohodlni svojí pravdivou kritikou i vlastních řad, následkem toho pak nespravedlivě zakřikováni; po několika marných pokusech se ctižádostivější přizpůsobí, citlivější znechuceni a unaveni se odmlčí. Tak náš politický život bývá zbavován svých nejlepších živlů, ježto kromě agitačních a volebních organisací nebylo jiných forem politického veřejného života, a jednotlivci, kteří upadli v nemilost dočasných ovladatelů strany, nenalézali útočiště, kde by bez újmy svého politického kreda mohli volně dýchat, své přesvědčení literárně uplatňovat a tak zpětně na vlastní stranu působit.

Lze doufat, že by zároveň toto celonárodní politicko-teoretické prostředí vytvořilo vlastní edici politických přednášek, diskusí a knižních prací. Jaký nedostatek knižní politické literatury máme, ukazují příklady: Máme rozkvétající organisace zemědělských, konsumních a stavebních

družstev s ročním obratem mnoha milionů a při tom nemáme ani jediné knižní publikace o družstevnictví. Máme sta- a desetitisícové dělnické strany a organisace a nemáme jediné obsáhlejší původní knihy o sociální politice. Nemáme jediné knižní monografie o otázce pro malý národ nad jiné důležité, jako jest otázka vnitřní kolonisace atd. Aby se aktivní politikové vypořádali s denními politickými otázkami v obsažných knihách, jako jest tomu v Anglii, Francii, Německu (na př. právě vyšlá Naumannová »Mitteleuropa«), nemáme snad jediného příkladu. Revuální úvaha neb dokonce brožura jest maximum.

Rozhodně bychom potřebovali společnou, vědecko-politickou revui. Veškeré naše politické strany vydávaly sice před válkou své revue, avšak právě tato roztříštěnost nebyla vždy ku prospěchu, a nechceme jich vzhledem k dnešní jejich těžké hospodářské situaci blíže kritisovat. Sekretář společné revue by musil míti k ruce redakční sbor, jehož členové by si mezi sebou rozdělili jednotlivé hlídky. Každý pak dle svého oboru by byl povinen referovati o důležitých událostech a vyskytnuvších se problémech a vésti bibliografii důležitých publikací. Současné otázky by bylo úkolem členů redakčního sboru podrobněji v statích propracovat, vyžádat si, dát podnět k napsání podobných příspěvků, vzbudit diskusi atd. Prostě úkolem podobné společné revue by bylo stát se literárním arsenálem českého politického života.

Důležité i nesnadné bude vychovávati a získávati odborně vyškolené spolupracovníky. Zde by byla důležitá akce svépomocná, aby bylo existenčně postaráno o ty jednotlivce z dorůstající generace, kteří projeví schopnosti. Jest neúčelné a nehospodárné, že úřady, které neabsorbují úplně, jsou často obsazovány lidmi bez nadprůměrných snah. K věci dobře ukázal prof. Gruber, uvažuje v Obzoru Národohospodářském (roč. XX. 1915, č. 9, str. 431) o reformě veřejné správy: »Politickým úřadům a obcím vznikly válkou nezvyklé a nesnadné úkoly, zejména v otázkách zásobovacích, jimž ne všude s dostatek bylo vyhověno, a vina přičítá se jak pochybné správní soustavě, tak špatné přípravě a výběru osob, kdežto v Německu právě nynější válka ukázala, jakou hojnost talentů — důkladně vzdělaných národohospodářů a statistiků, výborných techniků i obratných a prozíravých správců — dovedly za míru zejména městské správy si vybrati z nejlepšího materiálu universitních seminářů, technik i ze služby státní.«

Dnes, kdy ve válce podlehlo plno talentů, majících se teprve v budoucnu kladně projeviti, kdy v době poválečné se vyskytne řada těžkých a nových problémů, kdy bude v neobvyklé míře třeba plodné práce v oboru věd společenských, jest otázkou národní kulturně politické ekonomie a solidarity dosadit schopné jednotlivce tam, kde by mohli národnímu celku nejlépe prospěti. »Největší umění politikovo jest postavit pravé lidi na jich místo«, napsal správně F. X. Šalda. Otázkou cti a zodpovědnosti, otázkou souručenství české inteligence jest, aby svépomocná organisace malého národa, potřebná k prohloubení naší politické kultury, stala se po válce skutkem. Dr. *E. Štern.*

Panamský průplav a válka.

Napsal Alois Šašek.

I. Úvod.

Panama byla ode vždy zemí fantasie. Na balkonech nejpřednějšího hotelu středoamerické šíje, v Tivoli na březích Tichého oceánu, mluvívalo se zpravidla o třech věcech: o revoluci, která střídala se v tomto kraji s ročním počasím, o orchidejích, jež rostou v tropických džunglích panamských v nádherných květech, a o slávě; průplav obrátí na nás zraky celého světa, říkali si Panamci, líní míšenci španělsko-indiánští. Ze všech dílů světa pohrne se k nám zlato, domnívali se. Panama stane se Cařihradem Pacifiku, universita města navštěvována bude studenty všech národů.

Události rozhodly však jinak. Otevření průplavu mělo se státi za přítomnosti válečných loďstev všech námořních států, yachty všech vlajek měly proplout novým dílem, president Spojených Států a zástupci všech národů měli býti pozváni k slavnosti, kdy průkop mezi dvěma největšími oceány odevzdáván byl veřejnosti. Válka zvrátila všecky tyto plány. Průplav otevřen byl 1. ledna 1915 zcela tiše: bojiště evropská odvrátila úplně pozornost od nové vodní dráhy, o níž řekl už Goethe, že dějepisec určovati bude jednou začátek nového období ve vývoji lidstva.

Panamský průplav neztratil však světovou válkou na svém významu. Naopak. Válka přivodila netušený rozvoj lodní dopravy šíjí americkou. Po čtyři sta let byla střední Amerika překážkou ve spojení mezi Evropou a Asií; bariéra tato padla ve chvíli, kdy vzplanul největší zápas světa. Panamský průplav měl zahájit činnost novou soutěží paroplavby americké a evropské. Anglie a Německo hotovily se už k hospodářskému boji proti protekcionismu Spojených Států. Snad byly by platily i bonifikace lodím, aby míjely průplav a volily cestu kolem jižní Ameriky. Chtěly tím vykonávati nátlak na vládu ve Washingtoně, aby zachovala rovnoprávnost všech států

v dopravním řádu. I tento nadcházející už boj byl přerušen, zastaven. Panamský průplav — neočekávaně a proti vůli Američanů — postaven byl do služeb války: přiznal tím, třeba v jiné podobě, určení, pro něž byl stavěn . . .

A k tomuto aktuálnímu stavu chce přihlížeti tato úvaha. Podám zde stručné vylíčení dějin, jak byl sen o tajemné dráze na západ uskutečněn. Jaký význam politicko-právní nová vodní dráha má a jaké zřetele vojenské a strategické vzbuzuje. Na konec oceněna bude její důležitost v síti světových spojení. Pomíjím tedy spory o technickém rázu díla, zdali měl býti raději zbudován projekt Tehuantepec, nebo Nikaragua, či naposled průkop ze zálivu Darienského; proč byl stavěn průplav komorový a nikoli v niveau hladin oceánů. Béřeme Panamský průplav jako hotový fakt. Chceme seznat jeho účinky a vliv.[1] —

II. Z dějin průplavu.[2]

Isthmus středoamerický působí velikou přitažlivostí hned od svého objevení. Kolumbus prohledává na své čtvrté cestě řeku Chagres a 2. listopadu přistává v Puerto Bello. Chce stále na západ. Domorodci vypravují, že kdesi je tam cesta, kudy se může po člunech k veliké vodě. Odhalením této tajemné dráhy moří se jedna výprava po druhé snad celé století. Slavný Drake pátrá usilovně kol mexických břehů po záhadné řece. Rodrigo de Bastidas, první Evropan, jenž zkoumá šíji panamskou s pevniny, jde rovněž po stopě tradice domorodců. Amerigo Vespuci vnikl 320 km do řečiště Atraty v zálivu Darienském, a odvážný farmář Balboa první pro-

[1] Berliner Tageblatt přinesl 3. ledna 1916 zprávu, že v průkopu Culebry udála se nová sesutí půdy. 10 mil. m^3 hornin je prý v pohybu a ohrožuje průplav. Zpráva berl. listu je datována v Panamě 23. listopadu a je vypočtena na sensaci. Od počátku stavby událo se tam 20 větších a menších sesutí půdy okolních pahorků. Toto sesouvání čedičových skal působí arci potíže, neohrožuje však samu existenci průplavu. K odstranění hmot má panamská správa mohutné stroje pohotově. Jakmile sejmuta bude se svahů průkopu větší vrstva, spodní půda nabude rovnováhy a sesouvání hmot ustane. Z Washingtonu bylo již 15. března ohlášeno, že 15. dubna průplav bude zase uvolněn i velkým lodím.

[2] K dějinám Panamského průplavu: Über Geschichte und Bau des Panama-Kanales od prof. K. E. Hilgarda, inž.-konsulenta v Curychu, 1915. — Der Panama-Kanal, seine Entstehung und Bedeutung, napsal John Forster Fraser. Něm. překl. Berlin, 1914. — Vaughan Cornish, The Panama Canal and its Makers, 1909.

niká 25. září 1513 k Tichému oceánu, kde spatřil udiven perlové ostrovy a nekonečnou hladinu nového moře. V té době založena byla stará Panama. Je to malá opevněná osada španělská.

První přichází na myšlenku umělého průplavu Cortez po marném hledání záhadného spojení obou oceánů. Ale jedvaže idea tato byla vyslovena, r. 1529 již vznikají spory o čtyři cesty na různých místech. Nedávné debaty o stavbě průplavu byly pak jen ohlasem diskuse staré: zdali kanál Panama, či Nikaragua, zdali šíjí Tehuantepec k Mexickému zálivu nebo zátokou Darienskou. Již se zdá, že Španělé záměr ten provedou. Král Karel V. naléhá na stavbu. Dějepisec Gamora píše r. 1551: Zvedají se tam hory, ale k čemu jsou dělníci?

Šestnáctým stoletím začíná soutěž Španělska s Anglií. Vzniká zápas o nadvládu na moři mezi těmito dvěma státy. Vody středoamerické jsou jevištěm mnohých bojů, Antily a Panama jsou rejdištěm pirátů. Morgan je nejobávanějším mužem celé španělské oblasti; Morgan vyplenil a zničil také starou Panamu r. 1671. O průplavu stále se mluví, nikdo však nemá odvahy chopiti se díla. Španělsko dokonce — ze strachu před Angličany — prohlašuje trest smrti na toho, kdo by průplav stavěl. —

Zvýšený zájem o průplav jeví se koncem 18. stol. a ve stol. 19. Nelson přichází k Isthmu v roce 1780 a uznává prokopání šíje za dílo nutné a veliké pro lidstvo. Humboldt navrhuje už v r. 1811 devět různých řešení vodní dráhy. Goethe — pod dojmem jeho zprávy — v rozmluvě s Eckermannem 21. února 1827 vidí v průkopu užitek všemu vzdělanému světu. Španělsko, jemuž šíje panamská náleží, podniká vážné kroky k uskutečnění ideje. V té době propuká však již revoluce v koloniích, a neodvislé republiky hledají pak samy pomoci finanční. Kongres středoamerických států v r. 1825 rozhodl se pro kanál via Nikaragua, a zástupci osvobozených území ucházejí se o přispění v Evropě na stavbu průplavu. V roce 1846 získal koncesi na stavbu tohoto podniku Louis Napoleon; týž vydal také brožuru ve prospěch své věci a upozorňoval v ní, že průplavem třeba čelit americkému rozpínání. Napoleon je však v zajetí, a nikdo nedbá jeho volání: »Pusťte mne do Nikaraguy!« Spojené Státy dlouho jevily nerozhodnost k velikému plánu. Teprve r. 1840 zajistily si výhradní právo stavby spojení přes Tehuantepec.

Anglie, která měla na pobřeží moskitovém (v Hondurasu a Nikaragui) kolonie, octla se se Spojenými Státy v konfliktu v otázce

průplavní. V r. 1855 vystavěna byla dráha z Colonu do Panamy, 80 km, za velikých obětí. Právo transitu zajistily si tu smlouvou s republikou Kolumbií. Ježto tehdy směr Nikaragua měl největší možnosti úspěchu, Spojené Státy zahájily jednání i s tímto státem: Američané přiměli Nikaraguu, aby jim postoupila své břehy, načež Angličané odpověděli válečnými loděmi. Z tohoto napětí vzešla pak první smlouva zv. konvence Clayton-Bulverova.

Mocným popudem k urychlení stavby Panamského průplavu byl úspěch Suezu v roce 1869. Spojené Státy, pod vlivem učení Monroeova, usilovaly pak o to, aby žádný evropský stát podnik ten neprováděl. Závazek daný jimi Angličanům byl jim poutem, jehož se hleděly zbavit. Kolumbie vyvíjela všecku energii, aby průplav založen byl v šíji Panamské, neboť očekávala z něho velký užitek. Plodnou půdu nalezla ve Francii. Pro věc získán byl Lesseps, stavitel Suezu. Proslulý inženýr chopil se ihned práce. Vypracovány plány pro Panamu, sehnán kapitál na 600 mil. K; Evropa měla převzít záruku za neutrální pásmo získané ve Střední Americe. To vše dělo se proti vůli Američanů. Marně vyhlašoval president Hayes v poselství senátu, že Spojené Státy nepřipustí, aby evropské mocnosti dotknuly se půdy americké, aby zrušeny byly všecky smlouvy a koncese Evropanů, »cizinců, kteří ohrožují svrchovanost Spojených Států«. V Americe chtěli Lessepse znemožnit za každou cenu. President Garfield zaslal všem evropským mocnostem notu, v níž ujišťoval, že evropská garancie pro americký průplav je naprosto bezpředmětná, že Spojené Státy převzaly už ochranu všech cest; evropské ručení, naznačoval president, bylo by pro Ameriku urážející a snadno by došlo tak i ke konfliktu válečnému. Spor mezi Amerikou a Anglií o práva v Nikaragui rozhodl pak císař rakouský výrokem ve prospěch Anglie. Tehdy zaručovaly Spojené Státy, ústně i písemně, naprostou neutralitu průplavu. Podnik francouzský zahájen byl na to 1. února 1881 za nesmírného jásotu; Sarah Bernhardtová přijela na slavnost, aby mu dodala více lesku. Finale panamské akce Francouzů je známé; proslulo v celém světě. Skončilo krachem 1888.

Úpadek panamské společnosti byl velikým neúspěchem. Ve Francii nechtěli se však ještě vzdát vší naděje. Nová společnost utvořivší se s kapitálem 72 mil. K zajistila si prodloužení koncese do r. 1904, do kteréž doby průplav musil býti hotov, nebo povolení zaniklo. Spojeným Státům byl neúspěch francouzský velmi vhod. Američané ujednali nyní s Nikaraguou novou smlouvu a hotovili se

k stavbě svého průplavu. Změna presidentská oddálila podnik, ale již r. 1890 zahájena byla činnost v Greytonu, kam dopravovány byly všecky potřebné věci. Podivuhodno však: i tyto pokusy, se dvěma společnostmi, skončily fiaskem. Také Američané dožili se neúspěchu. Všichni zúčastnění byli již zklamáni a syti ustavičného vyčkávání. Dvě okolnosti vzpružily zase průplavní ideu. Jedna anglická společnost získala výhradné právo plavby na jezeře Nikaragujském a na řece San Juanu; to Američany znovu popudilo. V roce 1898 propukla pak válka americko-španělská. Ta sice zdržela stavbu průplavu, avšak prokázala jeho potřebu vojenskou. Bitevní loď americká O r e g o n byla vyslána na pomoc loďstvu v Atlantiku. Musila uraziti 21.574 km z Tichého oceánu. Ve Washingtoně vzplanuly nové boje konkurenční o průplav; utvořily se také nové společnosti. Amerika byla vázána Anglií. Aby se tohoto pouta sprostila, bylo činěno několik pokusů v senátě a v tisku. Diplomatickou cestou jednali pak amer. taj. Hay a angl. vyslanec Pauncefote. Po mnohém rozčilování došlo konečně ke smlouvě 1. l i s t o p a d u 1900 (ratif. 18. listopadu 1901), kterou stará konvence Clayton-Bulver odstraněna, v níž Spojené Státy dosáhly práva nové dráhy vodní chrániti vojensko-policejně proti vší nezákonnosti. Po dlouhých komisích a rozpacích rozhodl pres. Roosevelt 28. června 1902: podepsal zákon o průplavu, a to trati Colon-Panama.

Zbývalo dokonat dvě věci: zajistit koncesi a pruh země v šíji panamské a rozhodnout se buď pro řešení o hladině zvýšené nebo v niveau moře. Republika Kolumbie odmítla v srpnu 1903 smlouvu se Spojenými Státy; spekulovala na větší zisk. Pobouření v Panamě proti vládě v Bogotě vyvrcholilo pak v revoluci 4. listopadu 1903. Panama se prohlásila za neodvislou. Ježto všecko bylo pečlivě promyšleno a připraveno (za revoluce zastřelen byl toliko jeden čínský kuli), Unie 7. listopadu t. r. uznala nový stát, a 18. listopadu podepsána již byla smlouva, kterou postoupeno bylo Američanům pásmo 10 km široké ku stavbě průplavu. Rozhodnutí druhé učiněno bylo v r. 1906. Průplav v niveau hladin byl ideálem. Většina inženýrů evropských byla pro tento plán. Isthmian canal commission a president prosadili průplav zvýšený, komorový. —

*

Dějiny Panamského průplavu jsou nesmírně poučné. Je to historie úpadku evropského vlivu na americké půdě. Evropské mocnosti vytlačovány jsou jedna po druhé z americké pevniny. Stavba

průplavu je stále zdržována, jednak řevnivostí států, jednak nedostatkem financí a technicky. Teprve když Spojené Státy vzrostly na výši velmoci, podnikají samy veliké dílo. Panamský průkop je dokladem učení Monroeova a novým krokem v expansivním vývoji států sdružených v severoamerické Unii.

III. Význam politicko-právní.

Panamský průplav dotýká se nejen zájmů přihraničených států, národů amerického kontinentu, nýbrž i zájmů všech námořních národů světa. Ježto pak Spojené Státy hleděly hned od počátku na tento podnik očima Monroeovy doktriny a v průplavním řádu uplatnily na konec velmi silně svůj protekcionism, evropské mocnosti snažily se naopak udržeti průplavní rovnoprávnost pro všecky a zaručenou neutralitou chránit průplav před zneužitím, vznikl z tohoto rozporu politických směrů spor o právní zřízení Panamy a různý výklad platných smluv uzavřených Spojenými Státy s interesovanými mocnostmi.

Průplav Panamský jakožto dráha spojující dva otevřené oceány má jiné právní postavení nežli nějaká úžina vnitřního, uzavřeného moře. Mezinárodní právo požaduje pro taková spojení svobodu plavby a rovnocennost všech států. Porušení této zásady mělo by totiž těžké následky pro celé pevniny, jak lze snadno seznati na př. z povahy Gibraltaru nebo Suezu. Stát, který je i suverénem těchto území, vykonává nad nimi toliko správu, jako nějaký ředitel v závodu.[1]

Těmto požadavkům odpovídá nejlépe ustanovení cařihradské smlouvy o Suezu z 28. října 1888, v níž se praví: »... qu' aucune d'elles (t. j. smluvních stran) ne recherchera d'avantages territoriaux ou commerciaux, ni de privilèges dans les arrangements internatiaux qui pourront intervenir par rapport au Canal.«[2] Suezský průplav spravuje mezinárodní společnost.

Zásada neutrality — vyslovená již v podstatě ve smlouvě Clayton-Bulverově ze dne 19. dubna 1850 — přejata byla z cařihradské smlouvy do úmluvy Hay-Pauncefotovy z 18. listopadu 1901 uzavřené mezi Spojenými Státy a Anglií,

---

[1] Hermann Gellmann: Die rechtliche Natur der Meeresfreiheit, Österr. Zeitschrift f. öffentl. Recht, II. roč. 4. seš., str. 471, 1915.

[2] »Žádná z nich ... nebude vyhledávati výhod územních neb obchodních, ani výsad v mezinárodních dohodách, kterými průplav byl by dotčen.«

neboť v čl. III. praví se výslovně: »The United States adopts, as the basis of the neutralization of such ship-canal, the following rules, substantially as embodied in the Convention of Constantinople signed the 28th. October 1888 for the free navigation of the Suez Canal that is to say: 1. The canal shall be free and open to the vessels of commerce and of war of all nations . . .«[1]

Zavázaly se tedy Spojené Státy, že ve správě Panamského průplavu budou dodržovati naprostou rovnoprávnost vůči všem lodím. Kritika pak vytýká Američanům, že jednostrannou interpretací Hay-Pauncefotovy úmluvy a vlastním panamským zákonem porušili zásadu neutrality, že omezili svobodu moří, že se prohřešili proti rovnoprávnosti nezbytné v takových úžinách vodních. Panamská kontroverse vzplanula na obou stranách Atlantiku v roce 1912, kdy americký senát přijal bill Taftovu, v níž vztyčena byla v Panamě jaksi celní zeď proti Evropě. V novém zákoně je ustanoveno:

1. Lodím náležejícím společnostem železničním zakázána plavba průplavem. (Část tato namířena byla proti paroplavbě železniční společnosti Canadian Pacific Railway.)

2. Lodi provozující plavbu mezi americkými přístavy, obchodující v t. zv. plavbě pobřežní, byly sproštěny poplatků kanálových. (Ježto pobřežní plavbu mezi americkými přístavy smějí konat jen lodi americké, byla takto vytvořena lodím jednoho státu výsada na úkor lodí států jiných, jež musejí poplatky odvádět.)

3. Lodi, jež se vládě Unie zavážou službami ve válce, mají volnou jízdu průplavem (rozumí se, že tento závazek mohou zase splniti jen lodi amerických občanů).

Spojené Státy dosáhly sice policejního práva v panamském území, neboť ve smlouvě Hay-Pauncefotově je také ustanoveno:

»Průplav nesmí býti nikdy blokován, na jeho území nesmí dojíti k žádným projevům nepřátelství. Spojené Státy mají na vůli zjednati žádoucí ochranu vojensko-policejní proti nezákonitostem.«

Avšak i tato koncese byla myšlena v rámci, že průplav jako dráha interoceánová zůstane mezinárodní. Panamabill byla odsuzována velmi ostře. Proti ní vyslovil se na př. sám Giddings;

[1] »Spojené Státy přijímají za základ neutralisace zamýšleného průplavu pravidla obsažená v podstatě v úmluvě cařihradské podepsané 28. října 1888 o svobodné plavbě Suezským průplavem, jež zní: Průplav je volný a otevřen obchodním a válečným lodím všech národů.«

New York Herald označil zákon jako »acte de brigandage international« (čin mezinárodní loupeže, Le Temps, 27. srpna 1912).

Angličané, aby smířili nesoulad a rozpory, navrhli — z obavy před většími následky — rozhodčí soud v Haagu za soudce v panamském konfliktu. K překvapení celého světa president Taft odmítl výrok nestranné instituce s odůvodněním, že spor může býti rozhodnut jedině nejvyšším soudem americkým. Toto prohlášení nemohl mu odpustiti ani Roosevelt, jak svěřuje ve svém životopise (prohlášením 7. ledna 1913), neboť Amerika to právě byla, která se zasazovala o soudní rozhodování v mezinárodních sporech velmi houževnatě, a americký občan Andrew Carnegie dal peníze na stavbu paláce v Haagu! Taft hájil také bill z r. 1912 výkladem, že slovy »all nations« byli míněni toliko národové cizí, nikoliv Američané, kteří průplav zbudovali svými penězi a mohou tudíž — poněvadž je průplav v oblasti amerických vod — poskytovat svým lodím výhody plavební.

Průplav Panamský měl už pro Američany větší výhodu nežli pro Evropu; měli v něm náskok svou zeměpisnou polohou. Nyní byla tato přirozená výhoda sesílena ještě uměle, a protekcionism ohlášen úředně za americkou politiku.

Poměr Spojených Států k Panamskému podniku karakterisoval Wilhelm Kaufmann (v Zeitschrift für Völkerrecht, sv. VI., str. 912) takto:

a) Právo Spojených Států vyplývá z jejich postavení jako vlastníka a provozovatele průplavu Panamského, jemuž náležejí poplatky lodní.

b) Spojené Státy jsou mocností kvasiteritoriální nad panamským územím.

c) Jim náleží právo ochrany a garancie.

Severoamerické státy dosáhly úplně svého cíle. Pravdu má zajisté J. Ellis Barker, napsal-li (v Nineteenth Century, říjen 1912, str. 755), že celá smlouva Hay-Pauncefotova byla vlastně omylem. Rovnoprávnost s evropskými mocnostmi na americkém teritoriu je něčím nepochopitelným americkému duchu. Američané netajili se svými ambicemi námořními, viděli v Panamě ukojení svých expansivních plánů; jejich diplomacie, podepsavši smlouvu, byla v naprostém rozporu s tendencí americké politiky.

Tak byl Panamský průplav znacionalisován; přešel do rukou jedné mocnosti, a ostatní svět ztratil možnost určovati a kontrolo-

vati jeho správu. Tato skutečnost považuje se namnoze za největší chybu evropské diplomacie, která měla možnost zajistiti mezinárodní ráz a garancie neutrality tak důležité světové dráhy, jako zase v táboře imperialistů spatřuje se ve vývoji tomto triumf americké politiky.

Důsledky tohoto vývoje nadešly dříve, nežli kdo tušil. Vláda washingtonská nařídila hned na počátku války r. 1914, že lodi válčících stran smějí nakládati uhlí v pásmě průplavním toliko jednou za 3 měsíce. Anglie a Francie nebyly tím nijak postiženy. Ale ovšem Německo, event. Rakousko. Oba státy čtyřdohody mají v oblasti Panamy svá uhelná skladiště, státy ústřední nikoliv.

Amerika ztížila velmi akci německým lodím před bitvou u Falklandských ostrovů (Dr. Rehm: Völkerkrieg und Völkerrecht, str. 11, Berlín 1914).

(Pokračování.)

Školství na Rusi.

Napsal Dr. Otakar Kádner.

Světová válka obrátila naši pozornost k osvětovým a školským poměrům carstva Ruského, o němž Evropa západní má dosud představy jen mlhavé, znajíc z něho dle případného výroku Hercenova[1] vlastně jen fasádu. Nebude proto snad od místa, podám-li v tomto článku kritický a pokud možno úplný obraz všech stupňů ruského školství dle stavu před vypuknutím války, při čemž opírati se budu především o ruské prameny samy, a to i monografické i články a zprávy v odborných časopisech ruských, jež mi byly přístupny.[2] Úvodem předešlu stručné vylíčení vývoje ruské školy, zvl. nižší, načež obvyklým pořádkem projdu všemi stupni školství od elementárního až po vysoké, a připojím všude potřebná data statistická. O změnách, jež se snad staly v době války, přirozeně se nezmiňuji, ježto časopisy ruské vůbec nyní nedocházejí, a z kusých a jednostranných zpráv našich žurnálů nelze si utvořiti úsudku spolehlivého, takže teprve po válce bude lze si opraviti a doplniti, čeho třeba.

§ 1. *Vývoj školství obecného na Rusi.*

Bylo-li školství všech stupňů v západní Evropě počátkem století devatenáctého všude aspoň v slibných začátcích vývoje, jehož tempu vadily jen neklidné doby válek francouzských, lze říci, že na Rusi v tu dobu není lidového školství téměř vůbec, neboť i reformy Petra Velikého a Kateřiny II. v této příčině vyzněly na prázdno.

V starších dobách vzdělání pokládalo se v Rusku za věc ryze soukromou a jen pro výchovu kněží a jich pomocníků kostelních bylo něco škol církevních a farních, v nichž se dle knih přeložených z řečtiny učilo čtení, mluvnici, náboženství a církevnímu zpěvu, při čemž cíl výchovy stanoven byl docela nábožensky v duchu Písma

[1] S onoho břehu, přel. Jos. Mikš 1908, 15.

[2] Úplný výčet literatury podán bude ku konci článku.

a sv. otců, jmenovitě Jana Zlatoústého. Výsledky učení bývaly již proto nevalné, že učitelům nedostávalo se odborné přípravy, a odborné literatury pedagogické de facto nebylo vůbec.[1] Nejvýše ještě z těchto starých církevních škol ruských stály akademie kyjevská (založená metropolitou Petrem Mohylou) a moskevská, v nichž mimo jazyky klasické pěstována i filosofie aristotelská. Vedle pravoslavných škol církevních existovaly v západní Rusi též jesuitské školy katolické a bratrské školy protestantské (v Ostrohu, Vilně, Kyjevě, Minsku a j.), které přijímaly na výchovu děti bohaté i chudé; v celku však počet všech těch škol ani z daleka nevyhovoval skutečným potřebám.

Car Petr Veliký (1672—1725) připojil k těmto školám církevním první školy světské, zvané počtářskými (cifirnyja školy), ježto se v nich vedle čtení a psaní učilo také počtům a měřictví hlavně pro potřeby plavců, ale jak ukázal Miljukov,[2] také v tomto oboru »reformy« Petrovy byly jen experimentem na slepo, neboť již v r. 1744 zůstalo všeho všudy osm takových škol s 222 žáky.[3] Zajímavo však, že za Petra vznikla v Moskvě r. 1703 první vyšší škola chlapecká, z které se později vyvinulo gymnasium; ředitelem tohoto ústavu byl Ernest Glück, který vedle Kopiewicze první na Rusi šířil znalost učebnic Komenského.[4]

Opravami školství usilovně obírala se také carevna Kateřina II. (1729—1796, vládla od r. 1762), jež v duchu osvícenství byla přesvědčena o neomezené moci výchovy, volala z ciziny opětně filosofy a pedagogy, aby v říši její upravili úplný systém školský, konečně studovala sama pilně spisy Lockeovy, Montaigneovy a jiných pedagogů, a dala do ruštiny přeložiti již r. 1768 i Komenského Orbis pictus i Basedowův Elementarwerk. Bohužel, její rádcové, povolaní ze západu, neměli zpravidla velkého vlivu, ježto nebrali v úvahu zanedbané poměry ruské: nebylo lze jmenovitě užíti ani návrhu, který pro carevnu vypracoval sám Diderot, a zklamal také filantropista německý Wolke, který jeden čas řídil carskou kadetku v Petrohradě. Hlubší bylo působení Ivana Ivanoviče Beckého (1704—1794, po matce rodilého Švéda), jehož zásluhou otevřeny v Petrohradě a Moskvě první vyšší dívčí školy, kdežto

[1] Kritické vylíčení tohoto starého školství podal P. Th. Kaptěrev, Istorija russkoj pedagogiji 1910, 1 sl. Srv. také Zolotarev, Očerki po istoriji pedagogiki 1910, 34 sl. a N. A. Rubakin, Sredi knig 1913, II. 408.

[2] Obrazy z dějin ruské vzdělanosti (přel. V. Dušek) 1902, II. 405 d.

[3] Kaptěrev v uv. sp. 230.

[4] Archiv pro badání o životě a spisech J. A. Komenského II. 24 sl.

zásady filantropismu a lidového vzdělání propagovali na Rusi svobodní zednáři Nikolaj Ivanovič Novikov a profesor moskevské university Švarc, rodem Němec z Transsylvanie.[1]

Na čas pronikly na Rus i vlivy nové úpravy školství rakouského za doby Marie Terezie a Josefa II., jejichž prostředníkem byl srbský právník Jankovič z Mirijeva, doporučený carevně samým Josefem.[2]

Výsledky všech těch opatření nebyly celkem značné: r. 1790 pro 26 milionů obyvatelstva bylo všeho všudy 269 škol s 16.525 žáky a počátkem století XIX. stoupl ten počet teprv na 315 škol s 19.915 žáky. Příčiny tohoto nepatrného počtu škol byly různé:[3] především sama správa školství byla chatrná a neodborná, nebylo dále ani dost peněz, ani dost vzdělaného učitelstva, nebylo organického spojení mezi jednotlivými stupni škol, ba nebylo ani osnovy dost životné a vskutku národní, takže zkrátka školství lidové je v tu dobu na Rusi na stupni velmi nízkém.

Po celou první polovici století XIX. za vlády carů Alexandra I. (nar. 1777, vládl 1801—25) a Mikuláše I. (nar. 1796, vládl 1825—55) nebylo pokroku v ruském školství obecném, pro něž oba vladaři neměli vůbec zájmu ani porozumění. Bylo sice hned s počátku vlády Alexandrovy (1802) zřízeno ministerstvo osvěty (přeměnou dosavadní Komise obecné výchovy), rozdělena země na šest okruhů, z nichž v každém tamní universitě příslušelo i právo dozoru na školy a ustanovování ředitelů škol, bylo dokonce dále již r. 1804 rozhodnuto, aby v každé farnosti zřízena byla jednotřídní škola farní a v sídle každého újezdu dvoutřídní přípravka na gymnasium, ba také duchovenstvo v té době počalo samo organisovati školy městské jako vyšší stupeň elementární, ale počet všech těch institucí byl docela skrovný (za 25 let jich otevřeno všeho všudy půl čtvrta sta!) a i školy, které vznikly, po čase zase zavírány: tak v gubernii novgorodské r. 1806 otevřeno sto škol, ale po dvou letech nebylo z nich ani jediné![4] Jakž takž udržely se jen

[1] Srv. Kaptěrev v uv. sp. 200 sl. a Miljukov v uv. sp. III. 554 sl.

[2] Jeho činnost vylíčil u nás J. L. Mašek v článku Tódor Janković z Mirijeva v Paedagogiu VI. 1884, 154 sl.

[3] Knjazkov-Serbov, Očerk istoriji narodnago obrazovanija v Rossiji do epochi reform Aleksandra II. 1910, 161 sl.

[4] Miljukov v uv. sp. II. 542. — Detaily o době Alexandrově podávají zvlášť V. Rodnikov, Očerki po istoriji russkoj pedagogiji 1909, 62, Jos. Stankiewicz, L'instruction primaire en Russie 1900, 18, Knjazkov-Serbov v uv. sp. 164 sl., J. Hughes-L. K. Klemm, Progress of education in the century 1907, 320 a j.

farní školy v městech jako předstupeň oněch škol újezdných a mohl proto ještě r. 1828 ministr Šiškov docela právem říci, že v Rusku není skoro vůbec škol elementárních. Při tom jako jinde v Evropě také v Rusku nedostatek učitelstva vedl k napodobení pověstné instituce Bellovy a Lancasterovy,[1] s kterou se seznámil poprvé r. 1813 v Anglii dr. Gamel, vypravený vládou ruskou na studia školství v cizině a kterou propagovalo potom zvláštní Obščestvo petrohradské vzniklé r. 1819 (první školy toho druhu otevřeny nejdříve sem tam pro účely vojenské, načež r. 1818 zřízena první civilní veřejná škola v městě Gomelji u Mohyleva);[2] vedle toho pořád v zámožných rodinách udržuje se instituce soukromých informátorů (často cizinců), najímaných leckdy několika sousedy najednou.

Nástupce Alexandrův Mikuláš snil o naprosté jednotě celé říše v duchu absolutismu a centralismu, a proto od počátku chtěl všecky »škodlivé a cizácké« elementy vzdělání ze škol vymýtiti a podávati jen vzdělání ryze ruské.[3] Starý dualismus škol farních a újezdních sice podržen, ale cíl jejich r. 1828 změněn tak, že odtud školy farní měly býti určeny pro vzdělání dětí selských, školy újezdní městských a šlechtických; kdežto proto školy újezdní jako předchůdci pozdějších progymnasií podávaly vyšší vzdělání elementární, jmenovitě i obchodní a průmyslové, ba sem tam i počátky latiny, byl úkol škol selských omezen docela jen na náboženství, čtení, psaní a čtyři základní úkony početní, a metoda vzájemného učení docela oficiálně prohlášena za pravidelnou metodu těchto škol. Je charakteristické, že i do těchto škol, které od let třicátých poprvé se počínají zřizovati nákladem samého státu, a z nichž měli především vycházeti písaři obecních úřadů, bylo nutno selské děti sháněti přímo násilím. Vedle ministerstva osvěty, jež od r. 1817 doplněno věcmi kultu v »ministerstvo duchovnych děl i narodnago prosvěščenija«, a vedle

[1] Při této úpravě škol žáci starší jako pomocníci učitelovi učí i zkoušejí žáky mladší a nahrazují tak neúplný počet učitelstva. Instituci tuto, jež počátkem století kvetla v celé západní a jižní Evropě, Americe, Africe i Australii, ze svých cest indických přivezl duchovní anglický Ondřej Bell (1753—1832) a skoro současně objevil i kvaker Jos. Lancaster (1778—1838).

[2] Vývoj lancasterských škol na Rusi vylíčila N. Tomaševskaja v článku: Lankastěrskija školy v Rossiji v časop. Russkaja škola 1913, březen, I. 36 sl.

[3] Detaily podávají Rodnikov v uv. sp. 64, Stankiewicz 19 sl., Knjazkov-Serbov 191 sl, Miljukov 543 sl., Hughes 321 sl. a j.

sv. synodu, jenž zřizuje školy své při kostelích neodvisle od státních, počínají školy elementární odtud zakládati z vlastních důchodů také jiná ministerstva, zvl. carských statků a vojenství, ale při tom všem byl přece jen počet škol až mizivě nepatrný: ještě r. 1863 ministerstvu osvěty byly prý v 36 guberniích podřízeny všeho všudy 692 školy, kdežto počet elementárních škol vůbec v tu dobu udává se obyčejně na 16.000 se 480.000 žáky.[1] Nepřekvapuje tudíž, že počet analfabetů byl v tu dobu na Rusi nejvyšší v celé Evropě: sotva dvě procenta rekrutů dovedla číst a psát ještě v letech šedesátých!

Epochálním činem, zrušením osobního poddanství na počátku vlády Alexandra II., Cara Osvoboditele (nar. 1818, vládl 1855 až 1881), otázka lidového vzdělání stala se přímo palčivou, neboť rázem stalo se občany tolik milionů lidí beze všeho vzdělání. Již r. 1864 ohlášena reforma obecné školy v ten smysl, aby jednotně organisovány byly pod společnou správou školních rad újezdních a guberniálních školy vydržované dosud orgány různými, a deset let potom poprvé zákonem svoleno, aby zakládání škol vedle státu, obcí a soukromníků ujmouti se směla u větší míře i zemstva (samosprávná zastupitelstva guberniální, zřízená r. 1864); otevřeny dále první semináře učitelské, normovány zkoušky učitelů a zřízen státní školní dozor.[2] Návrhy však, aby školství elementární stalo se povinným, a aby jmenovitě všecky obce venkovské i městské nuceny byly zřizovati školy obecné, narazily na odpor vlády i občanstva, ovšem i finanční správy, která se hrozila obrovských výdajů; stejně tak nebylo svoleno k tomu, aby všecko vyučování dalo se do rukou farního duchovenstva, jemuž svěřena toliko péče o učení náboženství i na školách světských. Bohužel, od počátku právě instituce státních dozorců stala se rejdištěm byrokratismu a semeništěm ne-

[1] Údaje statistické velmi kolísají: E. Levasseur, L'enseignement primaire dans les pays civilisés 1897, 208 udává pro ten rok počet škol ministerstva osvěty asi na 1000, Oskar Leuschner v Loosově Enzyklop. Handbuch der Erziehungskunde II. 519 mimo ty 692 školy udává ještě 5492 + 2127 v jiných ministerstvech; Čechov v spise Narodnoje obrazovanije v Rossiji 1912, 26 udává pro r. 1863 celkem 35.660 škol s 1,024.308 žáky; opět jiná čísla má K. Velemínský v úvodě k svému vydání Tolstého článků pedagogických 1912 I. str. CCXIII. Přidržel jsem se článku N. P. Malinovského Rolj krestjan v rasprostraněniji narodnago obrazovanija v časop. Russkaja škola 1911, únor, I. 60 sl., ač sám přiznává, že data ta nejsou spolehlivá.

[2] M. I. Děmkov, Istorija russkoj pedagogiji III. 1909, 211 sl.

důvěry, neboť inspektoři od počátku vedli si docela policajtsky, stíhali každé svobodné hnutí, censurovali přísně všecky učebnice, zkrátka paralysovali namnoze činnost zemstev, jimž vlastně teprv patří zásluha o národní školy ruské a jež od let sedmdesátých vyvinula horlivou i trvalou jejich propagandu v duchu a příkladem filantropa bar. K o r f a.[1]

Násilná smrt carova, jejž vystřídal A l e x a n d r III. (nar. 1845, vládl 1881—94), byla podnětem k nové a tuhé reakci. Car, cele oddaný vlivu neblahého předsedy sv. synodu, P o b ě d o n o s c e v a, nechával úplně volné pole kněžstvu, jehož vliv ve škole odtud hrozivě stoupl. Zpátečníci ruští právě školy zemstev vinili z toho, že prý vychovávají jen samé nihilisty i anarchisty, a spásu říše viděli jen v novém posílení farních škol, jimž tak od r. 1884 nastává nová doba rozkvětu. Vlivy synodu odtud pronikají i do škol zemstev, ovládají dále i pokračovací školy nedělní, uznané zákonem z r. 1874 jako doplněk a výpomoc pro výchovu sedláků i dělníků, jež r. 1891 již cele podřízeny duchovenstvu, ba v touž dobu moc kněžstva šíří se i na t. řeč. g r a m o t y pro učení jen čtení a psaní, které si zakládali prvotně sedláci sami z nedostatku škol zemstevních. Církevní školství dle zprávy sv. synodu z r. 1884 chce uskutečniti onen všenárodní ideál školy, který prý byl pokažen nevěreckou a blouznivou představou školy, aby šířila v lidu reálné vědomosti pomocí umělých metod, vydlužených z ciziny. Vláda všemi prostředky podporovala snahy církve pravoslavné o úplné ovládnutí školy, zvyšovala finanční podpory církevním školám a pronásledovala časopisy, které psaly na obranu škol zemstevních; vskutku proto zemstva mnohé školy dobrovolně předala církvi neb aspoň zvýšila podporu na školy církevní. Zkrátka zdálo se, že jest již jen otázkou času, kdy církev ovládne všecko školství elementární nadobro, a kdy škola zemstevní ustoupí nadobro vítězné konkurenci své »duchovní« soupeřky.

Ale nastolením na trůn M i k u l á š e II. (nar. 1868, vládne od r. 1894) oživuje znovu idea všeobecné povinnosti školní, které se dostalo neočekávané podpory i nešťastným výsledkem války ruskojaponské i povolením konstituce, třebas kusé a omezené. Nově zřízená (1905) d u m a g o s u d a r s t v e n n a j a, obdobná naší poslanecké sněmovně — funkce naší sněmovny panské má g o s u d a r s t v e n n y j s o v ě t — právě otázkám školním věnovala od

[1] Srv. zvlášť III. kap. uv. spisu Čechovova a článek A. V. Čarnoluského Zemstvo i narodnoje obrazovanije v Rus. škole 1910, únor I. 9 sl.

počátku intensivní pozornost. Půdu jí připravily mimo starší projevy různých sjezdů[1] zvláště návrhy, které krátce před tím na zavedení všeobecné návštěvy školní odůvodnili zvláště Farmakovskij (1903) a Kulomzin (1904);[2] vskutku hned v deklaraci, kterou se svolávala první duma, vláda mimo jiné úkoly určovala řešení otázky všeobecného vzdělání, ale než vůbec se duma k positivní práci dostala, byla, jak známo, »pro politické rejdy« rozpuštěna.

Stejný osud po krátkém trvání stihl i dumu druhou, ač si vedla již opatrněji vůči vládě; nicméně došlo v ní aspoň k obsáhlé debatě o věcech školních, při čemž ku podivu sám ministr národní osvěty mluvil liberálně;[3] na konec byla zvolena komise, jíž svěřeny všecky záležitosti, ale než se vůbec mohlo začít jednati, duma rozpuštěna vůbec (1907).

Velmi podrobně o obecném školství bylo jednáno v dumě třetí, ale tu již nešlo vůbec o zavedení povinné všeobecné návštěvy, nýbrž jen o to, aby dosavadní, třebas kusé a rozmanité školství elementární bylo postaveno na jednotný základ, aby jmenovitě pro celou říši vypracovány byly stejné osnovy učebné a zjednán byl souhlas v tom, kdo má býti učitelem, kdo dozorcem školy, jakým jazykem učiti atd. Vláda sama podala ve věci té předlohu hodně úzkoprsou, kterou však školská komise dumy v podstatných věcech zlepšila.[4]

V plenu sněmovny svedeny byly tuhé boje hlavně o poměr školy světské k církevní, o jazyk vyučovací i dozor na školu, ale většina dumy přes odpor duchovenstva schválila, aby také školy církevní byly podřízeny ministerstvu vyučování, aby dále proti intencím návrhu vládního daleko více práv přiznáno bylo jazyku mateřskému (návrh vlády chtěl zakládati vlastně jen školy s ruským jazykem vyučovacím), a konečně aby předsedou školní rady mohl býti i nešlechtic. Bylo projektováno, aby v době 15 let Rus pokryla se sítí

[1] Srv. Čechov v uv. sp. 185 sl.

[2] Srv. o nich článek Malinovského Očerki po istoriji načalnoj školy v časop. Russkaja škola 1912, zvl. pros. I. 71 sl., dále Kaptěrev-Muzyčenko Sovremennaja pedagogičeskija těčenija 1913, 80 sl. a Malinovskij Itogi dějatěljnosti 3-j Gos. dumy v oblasti narodnago obrazovanija, Rus. škola 1912, červenec I. 169 sl. (probírá vlastně činnost všech tří dum).

[3] Srv. uv. článek Malinovského v Ruské škole 1912, pros. I. 75 sl. a článek J. Jílka Školství ve druhé ruské dumě v Pedagog. Rozhledech XXI. 579 sl.

[4] Ruská škola 1912, červenec I. 170 sl., Národní Listy 7. pros. 1910, Pedagog. Rozhledy XXII. 927 a j.

obecných škol čtyřletých pro děti od 8. do 11. roku, bezplatných, s ročním nákladem asi 90 milionů rublů.

Ale ku podivu i v samé dumě bylo dost hlasů nepříznivých této reformě. Bylo namítáno jmenovitě, že prý všeobecná docházka školní je vlastně vsahováním do práv rodičů, že dětí je třeba k pracím domácím a polním, že na poměry ruské nelze přenášeti, co »se osvědčilo« v cizině, že prý je to znásilňování individuality dítěte(!), že instituce taková byla by v Rusku předčasná atd. Konec konců ani tento kompromisní a dýchavičný projekt reformy nestal se zákonem, ježto jej r. 1912 neschválil sovět hlavně prý pro příliš vysoký finanční náklad a pro rozšíření dozoru také na školy církevní; sama duma, ač jí bylo dáno kdysi jméno »duma národní osvěty«,[1] nedovedla proti tomu energicky obhájiti svého návrhu.[2]

A tak bylo zase jen ponecháno samým zemstvům, aby ve svém okruhu zaváděla všeobecnou povinnost školní, pokud chtějí a dovedou; vskutku již většina zemstev ujala se energicky práce osvětné a zakládajíc školy vlastním nákladem neb s podporou státu provádí de facto aspoň v omezeném rozsahu to, k čemu dosud nemohla se odhodlati sama vláda, která jakoby pořád nechtěla pochopiti, že bez všeobecné docházky školní a náležité úpravy elementárního školství není možno vyproštění z dnešní kulturní bídy a zaostalosti celé Rusi.[3] Teprve krátce před vypuknutím války objevila se v ruských časopisech[4] stručná zpráva, že vláda ohlásila novou předlohu zákona školního; jednání o ní bylo patrně odloženo až na doby klidnější.

§ 2. *Dnešní stav obecné školy ruské.*

Dnešní obecné školy ruské lze rozděliti dle jich vydržovatelů celkem na dvě hlavní kategorie: školy světské, podřízené mini-

[1] Škola i žizň 1913, 1, 2.

[2] Větší menší zprávy o návrhu i debatě v obou sněmovnách přinesly tehdy četné časopisy ruské i cizí. Sr. na př. Čas 10. říj. 1909, Nár. Listy 4. pros. 1908 a 17. července 1909, Pedagogické Rozhledy XXIV. 265, 718 a 940, Komenský XXXIX. 237, Hrvatski učiteljski dom 1912, 244, Russkaja škola 1910, dub. III. 78 a 1912, únor III. 54 sl., Škola i žizň 1912, 5, 1, Ruský obzor I. 44 atd. Detaily podávají: Čechov v uv. sp. 198 sl., Iv. Kljužev (člen dumy) v čl. K voprosu ob objazatěljnosti načaljnago obučenija, Rus. škola 1910, led. I. 1 sl., M. Mjatkov (kněz a člen dumy) v čl. Vopros o vsěobščem obučeniji v Rossiji v prošlom i v nastojaščem ib. říj. I. 1 sl., Iv. Kljužev Reforma systemy narodnago obrazovanija v gosud. dumě ib. 1911, duben I. 55 sl.

[3] »Všeobecná povinnost školy nemůže býti provedena bez značných prostředků finančních se strany státu,« dí správně Čechov v uv. sp. 216.

[4] Škola i žizň 1914, 739.

sterstvu osvěty, po příp. ministerstvu války, financí, námořnictví, vnitra a carských statků, a školy c í r k e v n í, které spravuje sv. synod v duchu přísně pravoslavném. Ze škol světských nejčastějším typem jest jednotřídní škola tříletá či spíše třízimá, do níž chodí děti 8—11leté aspoň po šest měsíců zimních, aby se učily náboženství, četbě Písma v jazyku staroslovanském a triviu, po případě i církevnímu zpěvu. Lépe jsou vypraveny školy dvoutřídní, v nichž dítě pobývá v každé třídě dvě léta, a školy městské, jež bychom zhruba mohli přirovnati k našim školám měšťanským neb vyššímu obecným, ježto přijímajíce děti již po návštěvě obecné školy v celkovém kursu až šestiletém podávají již i reálie, kreslení a tělocvik.

Školy církevní jsou jednak farní a to dvouleté neb čtyřleté (vedle trivia obsahují sem tam i dějepis) a jsou podřízeny přímo duchovenstvu farnímu. Pravidelně jsou s nimi spojeny jednak kursy pro dospělé analfabety, školy nedělní a kursy ručních prací, jednak t. řeč. gramoty pouze jednoroční pro vzdělání elementární. Koedukace je na všech obecných školách pravidlem, při čemž však dívek bývá jen asi třetina počtu hochů; návštěva školy celkem je chatrná, a to ještě až tři čtvrtiny dětí opouštějí školu před časem; zařízení školy je namnoze docela nedostatečné po stránce hygienické i pedagogické, ježto není vůbec zákonitých předpisů toho druhu.

Zákonem není také dosud prohlášena ani obligatornost ani bezplatnost učení, ba není ani jednotné a podrobné osnovy pro tento stupeň školy, jehož faktický stav je proto velmi různý. Nejhůře jsou opatřeny gramoty, které mívají místnosti docela ubohé a učitelstvo nevzdělané i špatně placené; relativně nejlepší je školství městské, ač i jeho stav je dalek našich poměrů. Ježto však škol je po venkově vůbec málo, nezřídka děti ze vzdálených obcí prodlévají ve škole celý týden a jsou proto pro ně leckde zřízeny i noclehárny a jídelny.

Sem tam (asi v tisíci škol) učí se pracím ručním, které poprvé byly zavedeny r. 1884 v učitelském semináři petrohradském zásluhou učitele Cirula;[1] šíří se nyní hlavně v západních končinách vlivy Německa a Švédska a mají sem tam již i své dílny. K tomu v posledních letech vláda i zemstva úsilovně propagují učení hospodářství přes odpor odborníků,[2] kterým se zdá, že se tak ruší jednota obecného vzdělání; dokonce staly se i pokusy — ostatně nezdařilé —

[1] Pabst, Die Knabenhandarbeit in der heutigen Erziehung 1907, 36; Pedag. Rozhledy XXIV. 45 a j.

[2] Srv. na př. Škola i život 1913, 16 (úvodník).

aby již žactvo obecných škol bylo organisováno k vojenskému výcviku v institutech t. řeč. potěšných po vzoru francouzských bataillons scolaires.[1] Lze jen schvalovati, že i na Rusi se nyní ujímá instituce školních lékařů a lékařek, jakož i dětských kuchyní a kolonií. Tělesné tresty ve škole jsou zakázány; za to hojně se užívá odměn, a to hlavně knih, ale i peněz, obrázků, křížků a pod.

Celkem ovšem výsledky dnešní obecné školy ruské nelze odhadovati vysoko: nejlepším toho důkazem je smutná okolnost, že negramotných (analfabetů) je stále ještě v evropském Rusku průměrem 65% mužů a 85% žen, a že dokonce v Sibiři klesá počet znalých čtení a psaní na sotva 12, v střední Asii na sotva 6%![2] Příčiny tohoto smutného stavu lidové osvěty ruské jsou různé.[3] Především sama absolutistická vláda si nepřeje vzdělaného lidu, a tak péče, kterou dosud zvlášť ministerstvo osvěty věnuje školám elementárním, je stále ještě nedostatečná, a nelze ji ani měřiti s tím, co po té stránce činí zemstva; vláda ruská nechce pořád a pořád pochopiti, že právě ignorance lidu živí nejlépe všeliké snahy podvratné, nihilismus a sektářství, ovšem i pijanstvo a chudobu mravní i hmotnou. Vláda dokonce není přízniva ani sdružením rodičů, která se také na Rusi objevila vlivem ciziny pro péči o školu;[4] jmenovitě pak nesouhlasí s tím, aby v komitétech těch zasedaly u větším počtu ženy. A když v poslední době nátlakem veřejnosti vláda počala se obírati reformou lidového vzdělání, chce i školy obecné užívati zase jako prostředku rusifikačního a nepřeje ani tu cizím národnostem svobody.

Rozumí se, že také byrokracie ruská, tento stát v státě a hlíza celé země, pověstná svou úplatností a nemravností, klade neuvěřitelné překážky těm, kdož zakládají i zlepšují školy — a do třetice všeho dobrého — i duchovenstvo pravoslavné namnoze se vyhýbá své osvětové povinnosti, ježto všechen čas mimo bohoslužbu věnuje raději vzdělávání polí a shánění vedlejších výdělků.

Škol obecných je dále rozhodně dosud velmi málo: v evropské Rusi dle úřední statistiky připadala r. 1908 jediná škola na 52 km²

[1] ib. 41 (úvodník).

[2] Pedagog. Rozhledy XXVII. 270, XXII. 362 (řada tabulek), Slovanský Přehled. XIV. 286, Niederle, Slovanský Svět 1909, 27 a j. (čísla nejsou všude shodná!).

[3] Srov. článek N. Jordanského Uslovija osuščetvljenija vseobščago obučenija v Rossiji v Rus. škole 1914, led. I. 1 sl. (přednáška na sjezdě pro lidové vzdělání).

[4] Škola i žizň 1914, 357.

a téměř 1300 obyvatelů, v Sibiři dokonce jedna škola na 350.000 verst a jeden žák na 173 obyvatelů![1] A tak tisíce dětí nemohou býti přijaty do školy pro nedostatek místa, tisíce jiných nechodí pro velikou vzdálenost, špatné cesty neb tuhou zimu.[2] Vadí dále nedostatečná délka školní návštěvy (učí se jen v zimě), pročež i ty děti, jež školu vychodí, namnoze zase v krátkém čase zapomenou, čemu se naučily, zvláště když i výdělečné práce úžasně rozšířené od pilné návštěvy je zdržely.[3] Není ani v lidu dost porozumění pro potřebu vzdělání, i dozorci škol stěží tu mohou přímým stykem s lidem šířiti lepší poznání, když jejich okresy jsou nepoměrně veliké. Připočtěme k tomu dále, že škola ruská má sice nad sebou mnoho poručníků, ale málo opravdových přátel, že učitelstvo, jak uslyšíme, je průměrem špatně vzděláno a bídně placeno (90% venkovských učitelek nemá vůbec žádného vzdělání), a že je ho citelný nedostatek (na 20.000 učitelů bylo by hned třeba, aby se jakž takž doplnila síť škol), že se stále ještě povinnost školy ztěžuje školním platem, že po stránce vnitřní má škola ruská citelné nedostatky, zvl. osnovu příliš omezenou a na venek je namnoze v stavu desolátním, umístěna jsouc v budovách nedostatečně osvětlených, vlhkých a studených,[4] bez pomůcek i téměř bez učebnic (i mapa a globus bývají rarity, kterými se učitel chlubí návštěvníkům), s chatrným nářadím, polámanými lavicemi, zastaralou knihovnou (pokud vůbec existuje!) — a pochopíme heroismus ruského učitele na venkově, který i za těch okolností plní svou povinnost čestně v bídě a nemocech.

Přes to nelze neviděti, že i v tomto zanedbaném odvětví školy ruské v posledních letech je patrný značný pokrok, a to především zásluhou zemstev, jejichž práce osvětové v době padesátiletého jubilea Rusové vděčně vzpomínají:[5] tak r. 1868 v rozpočtu zemstev náklad na obecné školství byl zastoupen 5%, r. 1913 již 25%, kdežto náklad věnovaný ministerstvem osvěty stoupl z 1367 tisícek rublů teprve r. 1910 na 35.884 tisícek, v pětiletí 1907—12 pak se skoro ztrojnásobil.[6] R. 1880 bylo v Rusku 22.770 venkovských škol

[1] Škola i žizň 1914, 132.

[2] Kaptěrev-Muzyčenko v uv. sp. 93 tvrdí, že více než polovina dětí nechodí do školy dosud vůbec.

[3] Russkaja škola 1913, duben I. 37 sl.

[4] ib. 1910, leden I. 64 sl.

[5] O práci zemstev po té stránce srv. zvl. Škola i žizň 1914, 3, 11, 15, 49; 1913, 2, 2; Rus. škola 1913, říj. III. 20, 1914, ún. I. 1 sl.; Rubakin v uv. sp. 449 sl.

[6] Rus. škola 1913, dub. I. 38, 1912, dub. III. 86.

s 1,140.915 žáky, r. 1911 již 80.382 s 4,731.526; r. 1901 byl náklad na obecné školství 7·5 mil. rublů, r. 1910 již téměř 36 mil. Za 13 posledních let vzrostl počet žáků o 260%, a počet škol se zdvojnásobil. Sotva byl projednán poslední projekt obecné školy v dumě, mělo již 391 újezdních zemstev (ze 426) vypracovánu síť škol a opatřeny prostředky pro ně. Jen r. 1911 otevřeno bylo dle sdělení ministra osvěty, pověstného Kassa (zemř. r. 1914), 11.000 nových škol, a rozpočet školní stoupl o 19 mil. rublů,[1] takže v tom roce bylo ve správě ministerstva vyučování 61.658 škol, kdežto padesát let před tím jen 26! Aspoň v městech již docházka rozhodně se lepší, a délka návštěvy roste tak, že není možno ani vyhověti všem přihláškám (v samé Moskvě stoupá proto náklad na školu obecnou v posledních letech o 100.000 rublů ročně).

Je jen potěšitelno dále, že stoupá rapidně počet škol zemstevních a ubývá církevních (r. 1903 jich bylo v evropském Rusku 43.900, r. 1904 již jen 40.000, r. 1907 37.700 průměrem o 43 žácích, kdežto ministerské školy měly průměr 73 žáků); nejvíce ubývá škol církevních v krajích západních, kde lid sám od nich se počíná odvraceti. Konečně nutno konstatovati, že i zájem o školu zvolna, ale přece jen roste: nejen sjezd zemstev v Moskvě r. 1911 obíral se především otázkami lidového vzdělání,[2] ale koncem r. 1912 (dle ruského kalendáře) byl již i sjezd pro rodinnou výchovu, koncem 1913 a počátkem 1914 první všeruský sjezd pro národní osvětu vůbec, který přijal řadu dobrých návrhů.[3] To vše jsou důkazy potěšitelného obratu a pokroku. (Pokrač.)

---

[1] L'éducation moderne 1912, 375.

[2] Pedagog. Rozhledy XXV. 42 sl.

[3] O sjezdech těch podrobně jednají Rus. škola 1913, únor III. 79 sl. a Škola i žizň 1914, 121 sl.

Výchova mrzáků, zvláště vojínů-invalidů ku práci výdělečné.

Napsal prof. Jiří V. Klíma.

I.

Když r. 1907 dvorní rada MUDr. Jan Dvořák v. XIV. ročníku Naší Doby se rozepsal o úpravě péče o mrzáky a v ročníku XVI.[1] — oznámiv již založení »Spolku pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáků« — vytkl za hlavní úkol nového spolku zříditi moderní ústav pro mrzáky v nejbližší periferii Prahy, jistě nepředvídal, za jakých okolností bude první český ústav pro zmrzačelé podle jeho návrhu o několik let později otevřený po šesti letech rozšiřován.

Tehdy správně zdůraznil, že by podle zkušeností v cizině měly péči o mrzáky vzíti na sebe stát nebo země, ale ježto v našich poměrech nelze se v dohledné době nadíti, že by se stát nebo »zemská správa z vlastní iniciativy, o své újmě a z vlastní pravomoci podjaly velice nesnadného úkolu organisace péče ošetřovné o mrzáky«, nezbylo, než aby — jako obvykle — organisována byla tato péče svépomocí, útvarem spolkovým, veřejnou dobročinností. Počátky spolku byly velmi trnité, a málem hrozil již myšlence ústavu pro mrzáky osud celé řady podobných zdravých myšlenek u nás, kde pro krásnou myšlenku vzplane na ráz mnoho hlav, ale jejich nadšení brzy shoří jako sláma, a dobrá myšlenka ocitne se na mrtvém bodě, na němž zhusta i zanikne úplně. V Ročence »České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v království českém« z r. 1910 lze (na str. 64—71) nalézti o tehdejší těžké krisi nového spolku zprávu, která alespoň poněkud odhalila a zachovala budoucnosti obraz velikých překážek, které se stavěly v cestu myšlence založiti

[1] Úprava péče o mrzáky. Sociologická studie. Naše Doba 1907, XIV, 273—284; Časová úprava péče o mrzáky v praxi. Ib. 1908, XVI, 805—819.

ústav pro zmrzačelé. Že se podařilo tuto krisi překonati, a že spolek byl přes ni převeden v dobu, kdy bylo možno uskutečniti jeho první úkol výše vzpomenutý, o to náleží veliká zásluha jeho místopředsedovi dvornímu radovi Dvořákovi. Ten v obdivuhodném úsilí a v neúnavné houževnatosti neumdléval, ani když se věc zdála již ztracena, kdy jiní by byli již dávno ruce složili v klín. Nedav se odstrašiti ani několikerým trpkým zklamáním s neochabující zmužilostí znovu hledal nových cest a nových prostředků, aby oblíbenou svou myšlenku mohl provésti.

Když první předseda prof. Kukula složil předsednictví, šťastný návrh prof. Deyla získal r. 1911 zmírajícímu spolku nového energického předsedu a dvor. radovi D v o ř á k o v i vzácného spolupracovníka v profesoru chirurgie R u d. J e d l i č k o v i, který brzy přejal otěže spolkové práce do svých rukou, dovedl nevtíravě vtisknouti celému úsilí osobitou pečeť svých ušlechtilých snah a zejména kouzlem své osobnosti získal krásné a lidumilné myšlence sta, ba tisíce oddaných přátel a věrných příznivců.

Nezúročitelná půjčka 100.000 K ze zemského sirotčího fondu vzácným porozuměním tehdejšího přísedícího zemského výboru K a r l a A d á m k a na zřízení ústavu již r. 1908 povolená, ale při krisi spolkové málem ohrožená, byla nyní zásluhou zemského rady dra A. Tůmy zvýšena na 130.000 K, za něž koupen dům na Vyšehradě v »pevnosti« zvaný »Polsko«, a v létě r. 1912 započato s přestavbou starší části domu podle plánů arch. Blechy pro prozatímní umístění malého ústavu pro zmrzačelé děti.[1]

V pokladně spolkové bylo několik korun, když se prof. Jedlička ujal předsednictví spolku. Proto většinu účelného vnitřního zařízení v rychle pokračující přestavbě opatřoval nový předseda sám, k němuž se však mezi jeho vděčnými pacienty přidružilo brzy tolik šlechetných duší s otevřenou dlaní, že již koncem roku 1912 spolek měl 208 členů a 23.938 K 64 h na hotovosti, a zdárný rozvoj ústavu byl zajištěn.

Bylo jen přirozeným výrazem zásluh, že ústav nazván po svém tvůrci J e d l i č k o v ý m ú s t a v e m p r o z m r z a č e l é.

[1] Podrobnosti uvádí První zpráva o činnosti Spolku pro léčbu a výchovu mrzáků, Jedličkova ústavu pro zmrzačelé a školy pro vojíny-invalidy v letech 1913 a 1914, která v červnu 1915 bohatě ilustrovaná byla vydána a na požádání se zasílá zdarma každému, kdo chce se státi (s příspěvkem nejméně 5 K) členem spolku anebo věnovati ústavu jakýkoliv dar.

Když byla přestavba na jaře 1913 dokončena, majíc asi 10 místností s velikou verandou a upravenou zahradou na vyšehradských hradbách, takže mohla poskytnouti útulku 12 chovancům, povolán do nového ústavu na můj návrh učitel Fr. Bakule z Malé Skály; 29. března 1913 přijat první a krátce po něm i ostatní chovanci. A na hradbách vyšehradských v malém útulném ústavě počal se brzy život, jehož budou vždy vzpomínati dějiny české práce vychovatelské.

Učitel Bakule nebyl tehdy již osobností neznámou. Jeho pokusy uměleckovýchovné konané s dětmi maloskalskými a jejich výsledky otiskované občas v Besedách Času a v Krásném Čtení vzbudily mezi učitelstvem oprávněný rozruch, který se stupňoval přednáškami Bakulovými v učitelských jednotách a porůznu i jinde (na př. v Praze v společenském klubu Slavii). Bylo patrno, že Bakule jest vychovatel, v němž se ujaly všecky význačné myšlenky soudobých reforem vychovatelských. Ale bylo by málo říci, že se tyto reformní myšlenky v Bakulovi zachytily. Bakule jest osobnost vychovatelská, která se svými dětmi žije a proto i výchovné reformy se svými dětmi p r o ž í v á. Stačilo na př. vidět Bakule na umělecké výstavě, jak vnímá umělecké dílo a zaslechnout poznámku: »Co by tomuto obrazu řekl Frantík?« abyste si ujasnili, na koho učitel myslil, ne na sebe, na vlastní požitky, ale na děti. V tomto životě pro děti, v tom, že žil životem svých dětí, bylo vždy tajemství úspěchů Bakulových. Ve svých uměleckovýchovných pokusech Bakule sloučil volnost školy jasnopoljanské s moderními směry uměleckovýchovnými, se všemi jejich přednostmi a vadami, ale neustrnul na nich, jakmile postihl jejich jednostrannost, a jakmile jím pronikla potřeba uplatniti volnost svých dětí i žákovskou samosprávou i tvůrčí samočinností hlásanou soudobým heslem činné školy pracovní.

Bakule přinášel si do Jedličkova ústavu i jinou důkladnou přípravu získanou o prázdninách 1912 studijní cestou po ústavech pro zmrzačelé v Německu. Tam poznal vůdčí zásady těchto ústavů, jak jsou vysloveny na př. i ve vědeckém sborníku Kruse-Selterově.[1] Kdyby tím tento stručný náčrt příliš neodbočoval od vlastního úkolu, bylo by jistě lákavo načrtnouti podle Macholova dějepisného přehledu, jak se kdy v které zemi starali o mrzáky, jak se tam o ně starají i dnes,

[1] **Die Gesundheitspflege des Kindes. Herausgegeben von Prof. Dr. W. Kruse und Prof. Dr. Paul Selter. Stuttgart. Enke 1914. 18. Kapitel. Krüppelfürsorge. Prof. Dr. A. Machol, Bonn. S. 723—740. Kapitoly Macholovy použito i v dalších výkladech tohoto článku.**

ale pro naši stať jest důležitější ujasniti si, ze kterých pohnutek i prvků vyrůstá dnešní veřejná péče o mrzáky, zejména její stránka vychovatelská.[1]

Především je dobře si připomenouti, že k založení prvního ústavu pro zmrzačelé nevedla r. 1832 Jana Nep. Kurze jen myšlenka lidumilná, nýbrž především snahy sociálně-výchovné, vychovati z mrzáka jedince schopného práce a výdělku. Proto většina ústavů do let devadesátých předchozího století, zejména podle severských příkladů vzniklé ústavy staraly se o výchovu a vzdělání a při tom i o řemeslný výcvik zmrzačelých dětí.

Nové podněty přinesl do těchto snah mnohoslibný pokrok ortopedie, která v posledních desetiletích přestává býti pěstována jako vedlejší odnož chirurgie, a staví si jako samostatná věda lékařská nové úkoly a cíle. A již v počátcích tohoto pokroku ukazují se možnosti, že léčbou mrzáků bude možno v péči o mrzáky zlepšiti výsledky snah dosavadních. Úplného vyléčení lze arci i dnes dojíti jen v málo případech, ale ve velké řadě případů ukazuje se možnost zlepšení a tím i velmi cenná naděje, že zlepšením tělesného stavu zlepší se také schopnosti výdělečné a tím i postavení sociální. Proto se v poslední době lékařské ošetřování stalo první a podstatnou částí péče o zmrzačelé, v níž se tedy dnes spojují tři činitelé snažící se svorně opatřiti mrzákovi potřebný podklad pro jeho samostatnou existenci sociální:

1. Co nejlepší klinické ošetření l é k a ř s k é, snažící se mrzáka vyléčiti nebo alespoň jeho chorobný stav co nejvíce zmírniti a zlepšiti;

2. individuální v ý c h o v a snažící se v mrzákovi vypěstiti všecky jeho schopnosti tělesné i duševní a poskytnouti mu pro životní boj potřebného vzdělání všeobecného v míře co největší a nejúčelnější, rozvíjejíc pokud lze současně

3. v ý c v i k ř e m e s l n ý, při němž tedy jest co nejdříve probouzeti a co nejusilovněji pěstovati všecky možnosti a schopnosti pracovní, které by mohly jednou zajistiti mrzákovi pokud možno samostatnou obživu životní.

[1] Přehled nejdůležitějších prací, hlavně Dvořákových, kterými u nás šířena myšlenka léčby a výchovy mrzáků, podal jsem v uvedené První výroční zprávě Jedličkova ústavu z r. 1915. Tu chci se dodatečně zmíniti ještě o dvou feuiletonech v Union, v nichž prof. dr. A r n o š t K r a u s načrtl jímavý obrázek dánského ústavu pro zmrzačelé v Kodani, řízeného vzorně slečnou Petersenovou, a volal (v dubnu 1909) po podobném ústavě i u nás.

Rozborem těchto snah došli bychom zajímavého výsledku, jak se jimi mění dnes pojem mrzáka, jak na mrzáka, který byl dříve lidem jenom na posměch nebo nejvýše budil útrpnost, díváme se dnes jako na člověka, který je schopen léčby, výchovy a řemeslného výcviku. Stejně mění se i úkoly ústavů pro mrzáky. Přestaly býti jen přístřeším, kde by se tito vyděděnci lidské společnosti chránili hladu. Dnes většina ústavů pro zmrzačelé jsou ústavy léčebné a výchovné pro zmrzačelé děti, aby se s léčbou a výchovou mrzáků začínalo co nejdříve. Včasným ošetřováním ústavy chtějí dojíti takových výsledků, aby zbylo co nejmenší procento takových mrzáků nevyléčitelných a neschopných samostatné obživy, které bude třeba v ústavech chrániti od nouze, aby tedy většina chovanců mohla býti propuštěna do života jako jedinci schopní výdělku, třeba zůstali s ústavem i potom jako veliká rodina v stálém styku. Lze-li podle statistiky aspoň u tří čtvrtin zmrzačelých včasným zákrokem zlepšiti jejich stav potud, že se mrzák může státi člověkem schopným výdělku, jest zřejmo, že ústavy pro zmrzačelé přestaly býti pouze lidumilnými asyly.

Jejich úkol je dnes jiný: mají býti ortopedickými klinikami spojenými s výchovnými ústavy, v nichž zase předním zřízením jsou cvičné dílny řemeslné. Tím ovšem mění se také podstatně i zařizovací náklad na tyto ústavy, poněvadž k individuální léčbě a výchově jednotlivých chovanců při veliké a mnohotvárné rozmanitosti jejich chorobných nedostatků je potřebí veliké a mnohotvárné rozmanitosti prostředků léčebných i výchovných. Proto ústav má míti pro léčbu operační sál s laboratoří röntgenologickou, ortopedickou tělocvičnu s léčebnou opatřenou potřebnými přístroji medikomechanickými, a pro výchovu nejen obvyklé místnosti učebné, ale i cvičné dílny pro výcvik řemeslný. Připomeneme-li si, že Machol uvádí na př. 41 zaměstnání, v nichž je možno vycvičiti dívky a 53 zaměstnání pro chovance mužské, a uvážíme-li, že volba budoucího povolání může se státi jenom podle individuálního stavu chorobného a tedy podle tělesných okolností mrzáčkových, uznáme, že by zřízení takového ústavu, který by poskytoval všech možností volby i výcviku, vyžadovalo nákladu milionového. A třeba takovýto ústav prof. Jedličkovi tanul a jistě stále tane na mysli jako konečný cíl všech jeho velikých a krásných snah, pro počátek bylo se přece spokojiti malým ústavem prozatímním, z něhož jako ze zárodečné buňky měl pozvolna vyrůstati daleký sice, ale velikolepý sen budoucnosti.

V maličkém pouze ústavě mohli tedy s počátku uskutečňovati prof. Jedlička a dvorní rada Dvořák své plány, které počal prováděti učitel Bakule. Jeho první starostí výchovnou bylo, aby nejdříve chovance osamostatnil ve všech domáckých pracích denního života, tak že brzy pouze někteří, kteří nemohou choditi, potřebovali, aby je ošetřovatelka přenesla. Obeznámiv se sám na kursech rukodílných i v dílně truhlářské s potřebnými technikami řemeslnými Bakule pustil se potom ihned se svými dětmi do práce řemeslné. Neulpěl ovšem na nejobvyklejší a mrzáčkům nejpřístupnější práci košikářské, ale počal uplatňovati i snahy uměleckovýchovné při vypalování do dřeva na památková srdéčka, na nože na papír, pro něž si děti počaly samy vytvářeti i kresbou návrhy ozdob. Zkusil vyráběti hračky podle vzorů učitele Jirsáka z Dobřenic z větviček, kořenů a plodů stromových, na nichž se nutí obrazotvornost dětská, aby domýšlela, čím na př. doplniti křivolaký pahýl nebo větvičku, aby byla vytvořena podoba zvířete nebo jiného předmětu. Využil také svobody dané mu v ústavě k vzácnému pokusu, že nezačal obvyklým postupem děti učit nejdříve číst a psát, nýbrž přistoupil k psaní, až když děti vycvičily na kresbě oko i ruku, že jim psaní nepůsobilo tolik obtíží a zejména až když probuzena v nich touhou psát domů nezadržitelná snaha naučit se psát co nejdříve. Ale především obklopil děti mrzáčky ž i v o t n í r a d o s t í, kterou vyvážil — což je první povinností vychovatelovou v ústavě mrzáků — zatrpklost povahy, kterou u mrzáků budí jak zdlouhavý a zhusta nevyléčitelný stav chorobný, tak i útrpné nebo dokonce posměšné pohledy lidí, z nichž mrzák čte obyčejně jen odsudek, že již nikdy nebude zdráv, že nikdy se nebude moci radovati jako děti normální. V radostných náladách Bakule vytvořil s prvními 13 chovanci Jedličkova ústavu život rodinné idyly, který připadal lidem, kteří jej poznali a mohli z blízkosti spolu procítiti, jako krásná výchovná pohádka z neskutečných krajin daleké Utopie. To, co Bakule sám o tomto životě napsal do vzpomenuté první výroční zprávy na str. 21—35, jest jen částečným, ač sám o sobě poutavým pohledem do »života dětí v Jedličkově ústavě«.

Když chovanců počalo přibývati, když někteří z nich počali dorůstati a blížiti se branám skutečného a neúprosného života, bylo třeba pomýšleti na takovou úpravu školského vyučování, aby m o h l o b ý t i d o s a ž e n o u č e b n é h o c í l e š k o l y o b e c n é, který se zachovává pro většinu chovanců jako základní požadavek školního vyučování v ústavě mrzáčků, ale při tom aby také

mohlo se postupovati výchovnými a vyučovacími cestami, jakých si nutně žádají změněný tělesný i duševní stav mrzáčkův. Cíl školské práce v ústavě pro zmrzačelé děti nespokojuje se tedy snad cílem a formou školy pomocné, která by mohla býti jen výjimečně na místě pro děti sice normálně nadané, ale zanedbané, nebo pro mrzáčky slabomyslné, jakých je však mezi mrzáčky procento poměrně velmi malé (podle německé statistiky jen asi 2·2%).

Aby mohlo býti přihlíženo ke všem osobitým okolnostem chovanců, stanoven především nejvyšší počet žáků pro třídu na 12 a zavedeno vyučování ve třech stupních, na kterých je ve všech letech výchova založena na práci rukodílné a odstupňována takto:

Na stupni nejnižším děti školou ještě nepovinné jsou prostě jen zaměstnávány, aby více hrou než prací byl živen jejich pud po zaměstnání.

Na stupni středním rukodílná práce zůstává také základem a středem všeho vyučování a to ne jenom pro mechanický základ příštího výcviku řemeslného, nýbrž i pro vnitřní vzdělavací hodnotu rukodílného vyučování, jemuž připadá při výchově mrzáků úkol vzdělávati duši i sprostředkovati vědomosti. Neběží tu ani o známý fakt, že dítě, které si samo zhotovilo nějaký předmět, jest o jeho vlastnostech lépe poučeno, než kdyby se mu tohoto poučení dostalo mrtvým slovem. Podstata vzdělavací ceny rukodílného vyučování v ústavech mrzáků jest ve vlastní, tvořivé práci mrzáčkově, kterou se sílí jak jeho tělesné schopnosti, tak i jeho duševní schopnosti pozorovací, kterou se rozvíjí i jeho myšlení.

Jest patrno, že problém rukodílného vyučování popřávajícího chovanci dosti svobody, aby sám z vlastního zájmu, vlastní prací si získával základní vědomosti, na něž se vhodně navazuje i poučování další, přestává míti důležitost pouze jako výchovná forma pro děti zmrzačelé a má a bude míti svými výsledky i veliký význam pro vychovatelskou teorii vůbec. Pro výchovu mrzáků má ovšem největší cenu tím, že vede při své vzdělavací hodnotě nenáhle, bez náhlého přechodu mezi školou a životem k skutečnému výcviku řemeslnému, pro nějž potom nejvyšší stupeň práce v ústavě pro mrzáky jest již skutečnou přípravou, při níž se již rozhoduje o volbě příštího životního povolání mrzákova. Tím dostává se veškerému vzdělání mrzáčků velmi cenné jednoty a plynulé souvislosti, které mnozí vychovatelští myslitelé pohřešují právě při výchově

dětí zdravých, jež z ovzduší dětské hry přesazujeme často ne bez nátlaku do zcela odlišného ovzduší školského a ze školy zase nezřídka náhlým skokem do zcela rozdílného prostředí na učení v dílně řemeslné.

Ale více ještě než tento jednotný směr veškeré výchovy zmrzačelých dětí, vlastní výsledky této výchovy a jejich význam sociální a národohospodářský byly a jsou největším důvodem, proč jest nezbytno dávati rukodílné práci jako východisku a základu výchovy mrzáků přednost přede všemi metodami ostatními. Výchova tělesnou prací nepřináší neocenitelný zisk jen mrzákovi samému, ve kterém vlastní tvořivou prací vyrůstá sebevědomí a sebedůvěra ve vlastní síly, ale větší ještě prospěch plyne z této výchovy mrzáků společnosti a státu, kterému — jak vhodně řekl prof. Jedlička ve své přednášce 15. května 1915[1] — každým samostatně se živícím mrzákem ubývá člověk potřebující almužny, představující tedy invalidní rentu, a přibývá jedinec, který sám hodnoty tvoří, platí daně a představuje tedy kapitálovou jednotku.

Ve velké soutěži pracovních sil, jaká byla v průmyslu před válkou do r. 1914, by arci mrzáci vychovaní k výdělečné práci těžko obstáli, kdyby měli soutěžit pouze tělesnou zdatností, k v a n t i t o u své práce. Bylo a bude tedy vždy třeba zvyšovati jejich zdatnost duševní a hodnotu vnitřní, uschopňovati je, aby mohli soutěžit k v a l i t o u své práce. Tento požadavek vede přirozeně k tomu, že se chápala potřeba vyhledávati v rukodílné práci zvláště směry umělecké a vésti chovance spíše k uměleckému řemeslu než jen k prosté práci řemeslné. V ústavě Jedličkově ukázala se brzy jak možnost této cesty, tak i poměrně dosti veliké procento chovanců opravdu umělecky nadaných a schopných umělecké výchovy.

Byli-li již dříve jednotliví mrzáci, kteří se při svém stavu naučili nějakému řemeslu nebo se jinak uplatnili jako samostatně se živící jedinci, výchovné výsledky některých ústavů byly přímo překvapující. Uvádí se na př., že král. bavorský ústav pro výchovu a vzdělání zmrzačelých dětí v Mnichově měl 90% výsledků, že tedy 90% chovanců může si vydělati své živobytí jako úplně samostatní jedinci pro boj o život dobře vyzbrojení a schopní soutěže se svými šťastnějšími bližními, takže jen malý zbytek chovanců zůstává ústavu trvale na starost.

[1] Moderní péče o mrzáky a invalidy. Výtah v besedě Času ze dne 18. května 1915 č. 339.

Péče o mrzáky není tedy jen pasivním lidumilstvím, nýbrž rozumně vedena uvedenými zásadami, vychovávajíc činné pracovníky množí národní hodnoty, přináší nesmírný prospěch veřejný. Měla by proto býti zákonem stanovenou povinností veřejné správy, ale zákonné ustanovení, že mrzák má právo na tuto péči, má snad jen Oldenburg, a pouze v Americe mají kromě velkých ortopedických klinik z 8 velkých ústavů pro mrzáky tři státní se zákonným závazkem přijmouti každé zmrzačelé dítě do léčby a výchovy (New York State Hospital v Havertrawu, Minnesota Spital v St. Paulu a Children orthopedic Warr ve Philadelphii).

Všude jinde výchova mrzáků je ponechána dobrovolné dobročinnosti veřejné. V Evropě nejlépe organisovánu mají ústavní péči o mrzáky v Německu, kde se nespokojují jen léčením a výchovou zhojitelných mrzáků a péčí o mrzáky nevyléčitelné, nýbrž snaží se profylakticky šířiti poučení o potřebě včasného odborného ošetření všech chorob vedoucích k mrzáctví v přesvědčení, že 75% těchto chorob včasným léčením může býti úplně vyléčeno, kteryžto fakt je tím významnější, když podle statistiky pouze $^1/_5$ všech mrzáků je mrzáky od narození, a $^4/_5$ svůj chorobný stav získalo nemocí nebo úrazem.

Stejný účel i význam mají i zvláštní poradny (Fürsorge- und Beratungsstellen) zřizované podle vzoru podobných poraden pro tuberkulosní. Vedle 53 ústavů Německo mělo r. 1912 již 34 takovéto poradny.[1]

Tyto cesty ukazovaly se Jedličkovu ústavu a spolku pro léčbu a výchovu mrzáků jej vydržujícímu, když tu v červenci 1914 vypukla světová válka a postavila spolek i ústav po sedmnáctiměsíčním trvání před nové otázky a úkoly.

(Dokončení.)

---

[1] O rozsahu péče o mrzáky do r. 1909 nejlépe poučuje veliké dílo vzniklé na podnět německého Zentralvereinu für Jugendfürsorge: Prof. dr. Konrad Biesalski, Umfang und Art des jugendlichen Krüppeltums und der Krüppelfürsorge in Deutschland. Nach amtlichem Material bearbeitet und herausgegeben. Hamburg. Leopold Voss 1909. (Tam i veliká bibliografie příslušné literatury.)

Péče o děti a mládež.

Napsal prof. dr. Frant. Čáda.

(Dokončení.)

II.

Obrátíme-li se k druhé zásadní otázce, totiž k rozsahu úkolů, které zabrala moderní péče o dítě ve své úvahy teoretické i ve své provádění v praksi, zeptáme se nejprve, kdy péče o dítě a mládež počíná a kdy končí, čili pohlédneme nejprve na rozsah časový péče o mládež. Pokud jde nejprve o mez horní, o »konec« péče u určitého individua mladistvého, odpověď jest na jevě, že tato mez jest dána přirozeně dosažením tělesné a duševní vyspělosti u individua normálního, u dětí pak abnormních mimo to že nutno považovati za dostižení cíle péče a ochrany jejich tenkráte, když dovedla je (bylo-li to vůbec možno) až tam, kdy mohou aspoň nejnutnější obživy své si opatřovati anebo aspoň k ní přispívati, společnosti lidské neohrožujíce ani jí nejsouce prostým břemenem. Jak patrno, o »ukončení« potřebné péče věnované individuím nenormálním, mělo-li by se vše díti tu, jak náleží, bude nutno rozhodnutí činiti v každém jednotlivém případě zvláště a po bedlivém uvážení všech okolností a vlastností individua dotud v péči se nalézavšího. Důležitější obecně jest požadavek z tohoto vymezení horní hranice péče o mládež plynoucí, že péče, cíle svého vědomá a racionálně k vyvíjející se bytosti dětské hledící, bude tedy nutně s počátku u dítěte co největší, ale chtíc dovésti k samostatnosti bude co možná své působení nenáhle uvolňovati, popřávati dítěti možnosti, aby znenáhla samo víc a více o své potřeby a zájmy se staralo; prostě: péče o dítě bude pamatovati, že jest jen prostředkem k snazšímu a dokonalejšímu vyvinutí dítěte a jeho schopností, nikdy však cílem nebo čímsi trvalým. Vědomí této vlastní podstaty péče o dítě dále povede k tomu, poněvadž každé dítě jest individualita a rozdílné od dětí jiných, že udíleti se bude péče i kvantitativně i kvalitativně dětem rozdílně, a to co možná přiměřeně

právě jejich individualitě. Posléze značí toto určení horní meze veškeré péče o mládež, že nutno dbáti fakta, že každé dítě schopno jest jen určitého stupně a způsobu rozvinutí svých schopností, nad nějž dále je dovésti nelze; proto hlasatelé a uskutečňovatelé racionální a správné péče o dítě nebudou nějaké »spásonosky obecné«, t. j. nebudou blouznivci, kteří by se domnívali, že jest možno »spasiti« a zachrániti všecka individua, anebo chtěli všecky děti stejně daleko dovésti, na nejvyšší stupeň vývoje schopností lidských je všecky dopraviti. Počínání takové by arci vedlo k tomu, že by péče o dítě stala se i rozsahově i časově navždy neukončenou, a chtějíc dosáhnouti neuskutečnitelných pomyslů, vyplýtvala by marně své síly a prostředky a při tom neprospěla by individuím ani těm ani oněm, která nějak křiklavěji se liší v přirozených svých schopnostech. Speciálně to, nač tu jen krátce narážím, znamená, že pokud jde o individua nenormální, nelze chtíti, aby péčí a výchovou byla přivedena na stupeň individuí normálních, vzdělávaných a vychovávaných svým způsobem, nýbrž že péče a výchova jich vystaviti si musí jiné cíle a podle toho také jinak, kvalitativně jinak (ne pouze snad kvantitativně a stupňovitě jinak) býti zařízena a upravena než u dětí normálních. Při péči a výchově individuí nenormálních často nepůjde nám tak o vzdělání intelektuální jejich stránky, o podávání jim a rozhojnění vědomostí, jako spíše o vypěstování některých aspoň zručností, jež by individuu poskytly pak (pokud vůbec to u něho ovšem lze) možnosti uživiti se a tedy také dosáhnouti relativní aspoň samostatnosti, vyspělosti a nezávislosti na dalším pečování a ochraně. Co odtud plyne pro výchovu na př. mrzáků, dětí nedosmyslných, dětí slabomyslných a pod., vyvodí si zajisté čtenář aspoň v hlavních rysech již sám, zde nutno na těchto několika povšechných poznámkách o horní hranici péče o mládež přestati.

Pokud jde o hranici dolní, totiž o to, kdy má péče o dítě počíti, není třeba než ukázati k tomu, že již Komenský správně ve svém »Informatoriu« upozornil, kterak nutno s výchovou začíti ještě před narozením dítěte, a zcela analogicky říci, že péče a ochrana dítěte nezačíná teprve snad při jeho zrození, nýbrž již před tím, že nutno dbáti, aby ochráněno bylo dítě a pečováno bylo již o ně tím, že chráníme a pečujeme o jeho matku, že zavčas pamatujeme na nutná opatření (zákonodárná i praktická), aby rodička mohla dáti nerušeně život svému potomku, aby uchráněna byla — ona i její děcko — jakýchkoli úhon, a aby bylo postaráno, by v první

aspoň době mohla se věnovati svému mateřskému povolání zcela a zdatně. To, nač tu narážím, týče se, jak patrno, zejména chudých rodiček, dále matek svobodných (a dětí nemanželských) a řeší se zřizováním útulků pro rodičky a ochranoven dětí, které právem nastupují na místo dřívějších »nalezinců«, určených původně, jak jméno ukazuje, jen pro děti nemanželské (a »pohozené«, »odložené« nalezence); na »nalezinci« nejlépe jako na konkrétním dokladě jest zříti přeměnu institucí původně jen filantropických a »humanitních« (ba institucí myšlených jen pro »kleslá« individua společnosti lidské a pro potomky jich, jaksi »méně cenné« a jen ze »soucitu« na živu udržované »nešťastníky, kteří za to nemohou«) v instituce věnované obecně ochraně a péči individuí kterýchkoli (jakmile jen ochrany té a péče vyžadují právě). K těmto institucím na záchranu dětí ještě nenarozených a novorozených i kojenců druží se pak jiný zjev moderní péče o dítě, dobám dřívější péče o dítě neznámý, totiž »pojišťování mateřství«. Účelem tak řeč. pojišťování mateřství jest totiž zajistiti nutnou pomoc lékařskou a porodnickou ženám těhotným a šestinedělkám, dále zajistiti jim možnost opatření léků, obvazů atp., jakož i zajistiti jim po určitou dobu peněžité příspěvky (pojistné částky), které by jim umožnily co možná beze ztráty mzdy obvyklé zachovávati lhůty k zdravotnímu stavu jejich i dítěte po dobu těhotenství a nedělí potřebné, z části i zákonem předepsané.[1]

Zvolivše tento příklad v otázce, kdy počíti má pravá péče o dítě a mládež, zároveň máme příklad toho, jací činitelé spolupůsobí při péči skutečně vykonávané, a jaké druhy péče nutno rozlišovati. Neboť i na tomto malém a speciálním příkladě z moderního uskutečňování péče o dítě zříme, že uplatniti se musí v péči pokaždé jednak zákonodárství (a musí uplatniti svůj vliv i positivně i prohibitivně), jednak faktická rozličná zařízení, instituce a rozmanité cesty neboli metody prováděcí v mezích právě zákona a využíváním co největším ducha zákonů určitého státu, určitého celku společnosti lidské. Po druhé také i onen příklad ukazuje, kterak výkon jakékoli péče o dítě může se díti cestou soukromé nebo veřejné péče (péče veřejných činitelů: státu, zemí, okresů, měst, obcí, po případě církví atp.); ovšem radno jest skoro pokaždé, aby péče prováděla se co možná

[1] Srv. o celé věci více v pěkném článku Dra Jos Lukáše: »Pojišťování mateřství spolu prostředkem k ochraně dítěte« v »Ochraně mládeže« roč. 1916, str. 1 nn.

oběma druhy oněmi i soukromou i veřejnou cestou; neboť jisto jest, že přečasto nelze na veřejnou péči čekati, až splní povinnost svou k členům státu, země, krátce společnosti určité, a podobně jest jisto, že kdyby sebe více přejaly úkol péče o děti a mládež onyno veřejné korporace, přispění soukromé péče o dítě nejen bude vždy vítáno, ale vždy ho ještě při tom bude *nutně* potřebí — o tom ani nemluvě, že k péči veřejné, soustavněji a v rozsáhlé míře prováděné, jest dosud snad ve všech státech moderních, bohužel, nesmírně daleko. Nebudeme tedy nikdy podceňovati ani veřejné ani soukromé péče, budeme si naopak klásti požadavkem, aby obojí se rozvíjela v celku i v jednotlivých úkolech v míře a stupni co největším, a aby navzájem spolupůsobily a se doplňovaly co nejladněji a nejúčelněji.

Tím docházíme však přirozeně k stanovení *druhů* ochrany dítek a péče o mládež. Neboť jest zřejmo, že tam, kde na štěstí pro dítě jsou poměry zcela normální, může díti se i ochrana, péče, výchova *pravidelná*, a tu poskytuje jen *vlastní rodina* dítěte; ale tam, kde — ať z jakýchkoli důvodů a jakékoli viny nebo bez viny rodičů — rodina úkolů pravidelné péče o děti nevykonává nebo nemůže plniti měrou náležitou, požadujeme pochopitelně, aby nastoupila o dítě péče *nápomocná* a *náhradná*. *Nápomocnou* péčí o dítě zvu veškeru ochranu a péči, která doplňuje péči pravidelnou v něčem anebo nějak nestačící. Již zajisté, když dítě v rodině vyrůstá, a když rodiče mají nejlepší vůli a ochotu s láskou dítěti se věnovat, může se státi, že *v něčem* nebo *v některé příčině* nemohou poskytnouti dítěti péče a výchovy, tak jak by bylo třeba. Na př. matka sama ráda by kojila (jak jest náležito a jedině správno i prospěšno dítěti i jí samé) své děcko, ale pro churavost nebo nedostatek vlastního mléka nemůže; třeba tedy, aby tak nebo onak bylo tu nápomocnou péčí přispěno. Nebo (případ to nejčastější) pro chudobu rodiče nejsou s to, aby kojenci poskytli, čeho k výživě potřebuje; má tu zasáhnouti tedy na př. nějaká instituce »dispensáře mléka pro kojence«, jindy nějaká »poradna« pro děti nejútlejšího věku a pod. Když pak dítě začne opouštěti kruh rodinný (návštěvou školní), *doplňují* četné instituce a opatření (na př. polévkové ústavy, feriální osady, ozdravovny, podpůrné spolky a nadace žákovské atd.) péči pravidelnou, a sluší to vše zařaditi v péči *nápomocnou*.

Náhradná ochrana, péče a výchova pak poskytovati se může dítěti buď zase v rodině (na př. nějakého pěstouna) anebo v ústavě;

a tak stanoví se nám r o d i n n á a ú s t a v n í výchova, péče a ochrana dětí, každá, jak známo, mající své přednosti, ale také své stinné stránky, takže nutno v konkrétním případě vážiti proti sobě obojí, než tu nebo onu zvolíme. Mezi oběma, rodinnou a ústavní výchovou, budiž vzpomenuto jaksi přechodního neboli prostředního typu: péče, ochrany a výchovy s k u p i n o v ě r o d i n n é (uskutečňující se v tak řeč. k o l o n i í c h rodin pěstounských anebo ve zvláštních s k u p i n á c h r o d i n soustředěných k péči nějakým centrálním orgánem) a péče, resp. ochrany a výchovy s k u p i n o u ú s t a v ů prováděné, k níž ovšem jsou teprve více jen náběhy vykonány.

A jakmile jsme si uvedli na paměť tyto druhy péče o dítě a rozdělili tak rozsah pojmu péče podle prostředků a cest, jimiž se skutečně provádí, hned jsme vedeni, abychom si uvědomili celý rozsah tohoto pojmu, k tomu, že si naznačíme rozličné subjekty, k nimž péče ta se obrací, čili jinými slovy, že naznačíme d r u h y d ě t í, které moderní péče a ochrana dítěte a mládeže zabírá v široký svůj okruh. Jest patrno, že přehled působnosti péče o dítě nejprve si učiníme, když řekneme, že vztahuje se k dětem nejen n o r m á l n í m, ale i a b n o r m á l n í m, a pak k dětem, které jsou jaksi uprostřed obou, k dětem, které sice jsou normálními, ale postavením svým, p r o s t ř e d í m, v e k t e r é m a j a k v něm vyrůstají, jsou v nebezpečenství, státi se nějak abnormálními, krátce: k dětem o h r o ž e n ý m. Další třídění péče mohu jistě místo mnoha slov naznačiti krátce následující přehlednou tabulkou, při čemž poznamenávám ihned, že při péči o normální děti naznačuji rozdělení podle stupňů věkových, které by bylo třeba opakovati (s modifikacemi arci) také u druhých dvou kategorií, dětí ohrožených a abnormálních, ale které tam úmyslně (k vůli právě přehlednosti) vynechávám. Naznačíme si tedy, že týká se:

Péče o děti

normální	ohrožené:	abnormní		
ve věku:	nuzné	a) d o č a s n ě c h o r é		
1. nejútlejším (do 1 r.)	žebravé	b) t r v a l e j i a b n o r m n í		
2. předškolním (do 6 r.)	osiřelé			
3. školním (6.-14. rok)	nemanželské	A) t ě l e s n ě:	B) n e r v o v ě a d u š e v n ě:	C) m r a v n ě:
4. poškolním (dorost, 14.-24. rok)	opuštěné	rachitiky	nervosní	zpustlé
	vykořisťované	mrzáky	epileptické	prostituující se
	týrané	skrofulosní	kretény	provinilé a
	mravně ohrožené	tuberkulosní	opožděné	zločinné.
	národnostně ohrožené	nedosmyslné:	slabomyslné	
		1. slepé	choromyslné	
		2. hluché a hluchoněmé		
		3. slepohluchoněmé		
		nezhojitelně choré		

Nemusím k přehledu tomu dodávati, že učiněn jest jen v hlavních rysech, že jednotlivé oddíly by bylo ovšem lze dále podrobněji třídíti, a že na př. nutno vřaditi tam vlastně ještě péči o kategorii dětí nadnormálních, t. j. nějak neobyčejně nadaných anebo nějakou schopností zvláště a neobvykle vynikajících, dětí to, k nimž moderní péče a výchova také — aspoň poněkud, ač dosud velmi málo — začíná se speciálně obraceti a hledí jim umožňovati další a vyšší vzdělání, po případě rozvinutí jejich schopností. Nemusím zajisté dále k oddílu péče o abnormní děti podotýkati, že rozdělení na tělesně, duševně a mravně nenormální jest učiněno jen z praktických důvodů »a potiori«, t. j. že děti duševně abnormní (pravidelně) bývají také tělesně abnormní, a děti »mravně« abnormní že jsou nejčastěji děti duševně (a tělesně) abnormní, rozmanitě zatížené a nad to obyčejně v prostředí takovém se zrodivší a vyrostlé, které nijak nestavilo, nýbrž spíše podporovalo vývoj jejich vadných a abnormních vloh. Celý přehled, který tu učiněn místo dlouhých výkladů souvislých, i tak, jak jest podán, dokumentuje zajisté s dostatek, jak širý a již nyní úžasně rozvětvený jest obor ochrany a péče o děti a mládež a jak veliký rozsah má ponětí »péče o dítě«. A rozsáhlost oboru výkonu péče o dítě a mládež ještě arci poroste, poroste jednak poměry sociálními a hospodářskými, které více a více imperativně budou si vyžadovati zasahování ochranné a záchranné péče a výchovy, jednak poroste přirozeně prohlubováním a zdokonalováním práce oné ochranné a záchranné samé. Ať o tomto rozrůstání a přibývání úkolů péče o mládež jakkoli soudíme, tolik jest jisto, že potřeba její čím dále tím méně bude odbavitelná, a že potřebí bude také čím dále tím více, aby každý schopný pracovník v oboru tom byl účasten, byl získáván, aby dbalo se včas i u nás přípravy a potřebného odborného vzdělání pracovníků nastávajících, a aby každý, uvědomuje si, že to jest jeho sociální povinnost, přispíval, pomáhal k provádění úlohy péče o mládež podle svých sil a prostředků.

III.

Zbývá povědět několik slov o konečném cíli péče o dítě a o cestě, jak se k němu má blížiti a již většinou také k němu směřuje péče ona, pojatá tak, jak bylo vyloženo. Cíl konečný jest jasný: jde o zachování a co možná všestranné zdokonalení generací příštích, především tedy generace nejbližší. Pečujíce o dítě, pečujeme o budoucí pokolení; chtějíce včas a náležitě pečovati o dítě,

musíme rozvinouti veškeru možnou péči o ně již před jeho příchodem, jinými slovy: musíme dbáti již o vzrůst počtu zdatných rodičů. Tedy obojím směrem, mohu-li tak krátce říci, péče o dítě, jsouc součástí sociální péče vůbec, ukazuje ke své organické souvislosti se snahami eugenickými. V plnění úkolu své sebezáchovy, v životních svých snahách po zdokonalování v nejrozmanitějších směrech a příčinách společnost lidská jest nucena chrániti, pěstovati a zdokonalovati co možná všecka svá individua, individua abnormní, ohrožená i individua normální, jest nucena si stanoviti jako sociální právě povinnost co největší rozmnožení, posilování, zušlechťování a zdokonalování zdatných jedinců — a tedy také dětí — normálních, a co nejúsilnější odstraňování závad a nebezpečenství, které hrozí ze zanedbávání, neochraňování, nevychovávání individuí — a tedy také dětí — abnormních, asociálních, po případě i antisociálních to živlů ve společnosti lidské. Konečného cíle moderní péče o mládež lze dosíci tedy jenom, krátce-li to zahrneme v heslo nějaké, socialisací této péče veškeré. Promyšleně prováděná a co možná náležitě organisovaná tato ochranná a záchranná i zušlechťovací činnost vyžaduje především buzení vědomí u každého jednotlivce, že jest jeho nevyhnutelnou povinností ke společnosti — a to k celku společnosti lidské, jako částem tohoto celku, k příslušnému státu, kmenu, národu atd. —, aby nevyhýbal se účastenství v práci péče o mládež, ale radostně, účinně podle postavení svého, schopnosti, sil a prostředků svých, krátce podle místa, které přirozeně se mu vykázalo neb vykáže v kruhu pracovníků na poli péče o mládež, plnil tuto obecně lidskou i národní povinnost. V národním cítění, ve vlastenectví, zajisté dávno jsme se již »probudili« a právem konáme ochotně a obětavě své povinnosti národní; jest třeba, aby se dostavilo analogon »vlastenectví«, analogon »národní probudilosti«: vědomá a obětavá péče o dítě naše i »cizí«, aby k »lásce k vlasti« opravdové a činy se jevící přidružila se co nejživější, nadšená a ničím nezastrašená, skutky projevovaná »láska k maličkým«, láska k mládeži, všestranná, promyšlená a vytrvalá péče o dítě a mládež.

Kulturní a hospodářský význam novověkých kolonií evropských.

Napsal prof. J. Koloušek.

(Dokončení.)

VII.

Evropské osady lze rozděliti na trojí druh:

1. Osady, které jsou rozšířením mateřské země, jež mají obyvatelstvo stejné kultury a po většině také stejného jazyka se zemí vládnoucí. Takové osady mají pouze Angličané v severní Americe, v Australii a v Jižní Africe. Pokud bychom také severní Asii čítali za koloniální zemi, měli by i Rusové v Sibiři podobnou osadu. [Ovšem Sibiř se ani ve způsobu správy nijak neliší od Rusi evropské, a gubernie sibiřské jsou nerozeznatelné od gubernií velkoruských. Sibiř je už jen geografickým pojmem, a jednotlivé pohraniční evropské gubernie sáhají daleko do Sibiře bez ohledu na zeměpisné hranice asijské, na př. gubernie Permská a Orenburská jako Stavropolská do Kavkazu i provincie Uralská do stepí kirgizských.]

Není naděje, že by mimo vytčené britské osady, které ostatně jsou jakoby samostatnými státy, mohlo více takových kolonií vzniknouti. Podobnou osadu by si mohli snad stvořiti také Francouzi v severní Africe, ale schází jim k tomu přebytek obyvatel, který by se tam z mateřské země mohl umístiti. Alžír po osmdesátiletém držení má jen 9% Francouzů (ostatní tam žijící Evropané jsou Italové, Španělé a Židé, celkem asi 4½% z celé populace). Snad Italie si vytvoří podobnou osadu v Libyi, nebude-li tomu vadit příliš horké klima. Pro dosti blízkou budoucnost bude takovou osadou také Kavkaz, který již na severu je značně ruský, ale i na jihu tam Rusů přibývá velmi rychle. Snad i ruský Turkestan a ruská Střední Asie budou většinou ruskými, aspoň ty části, které se dají uměle zavodňovati. —

2. Mnohem početnější ne sice rozlohou, ale obyvatelstvem, jest druhý způsob kolonisování evropského, kde Evropané setkali se s domorodými civilisacemi dosti vyspělými, aby je mohli dále rozvíjeti, národohospodářsky posilovati a k poměrnému blahobytu jim dopomoci proti dřívějším zmatkům, všeobecné bídě i zchátralosti, jaká v nich dosti často byla před evropským panstvím.

Vzorem tak zdárně prospívající domorodé civilisace po dlouhou dobu téměř půldruha století může býti nizozemská osada Java, nejmenší to ostrov z Velikých Sundských. [Borneo má 733 tisíc km², Sumatra 431 tisíc km², Celebes 179 tisíc km², Java 126 tisíc km².] Java (s ostrovem Madurou a některými menšími ostrůvky) jakožto správní celek s rozlohou 131½ tisíc km² měla v r. 1780 necelé 2 mil. obyvatel dosti nuzných, asi v podobném málo civilisovaném stavu, v jakém žijí dosud domorodci na jiných ostrovech nizozemské Indie. Holanďané však tam zavedli spořádaný způsob zemědělského těžení pod dozorem státním, kázali zavésti všude umělé zavodňování pro plantáže rýžové a cukrové třtiny a starali se všemožně, aby výtěžky z tamní velmi úrodné půdy se co možná rozhojnily. To bylo arci také ziskem pro státní důchody koloniální, jelikož výnos daní silně vzrostl, a dosti velká část obdělávaných polí byla majetkem osadní vlády. Obyvatelstvo zvyklo si tímto vedením přičinlivosti a pečlivému obdělávání půdy, a jeho zámožnosti vůčihledě přibývalo.

Tímto blahodárným vedením množila se tamní populace pouhou přirozenou měnou stálým a nepřetržitým vývojem více než kdekoli jinde na povrchu zemském. Kdežto v r. 1780 nebyly tam ani 2 mil. lidí, za pět čtvrtí století v r. 1905 napočítalo se již 30·1 mil. obyvatel, tedy více než patnácteronásobné množství. Nyní je tam jistě již asi 33 mil. obyvatel, t. j. přes 250 lidí na 1 km². Je to hustota, jakou má v Evropě pouze nejhustěji zalidněná Belgie, která však při tom nemá ani čtvrtinu té rozlohy co Java (v r. 1780 bylo na Javě pouze 15 lidí na 1 km²). V dlouhé době 125 let přibývalo tam průměrně ročně asi 2·2%, přirozený přírůstek to, který bychom darmo hledali kdekoli. [Při tom vzrůstu se tam obyvatelstvo zdvojnásobilo vždy asi za 32 léta průměrně, kdežto při nejrychleji se množícím obyvatelstvu přirozenou měnou nebylo zdvojnásobení docíleno nikde jinde dříve nežli za 40 nebo 50 let.]

Při tak ohromné hustotě na Javě zabývá se obyvatelstvo skoro výhradně zemědělstvím[1] a vyživuje se nejen svými vlastními plodinami, nýbrž vyváží velmi mnoho ze svých plodin ještě za hranice. Na př. v r. 1911 bylo z Javy vyvezeno 1½ mil. q cukru třtinového, ½ mil. q rýže, po ⅓ mil. q kávy a čaje, veliké množství všelikého koření atd. [Průměrná úroda třtinového cukru v desetiletém období 1904/05—1913/14 byla ročně 12 mil. q; množstvím i jakostí svého čaje soupeří Java s Čínou i s Východní Indií, kdežto kořením vyniká nade všechny ostatní země.]

Podobným úspěchem se může honositi také kolonisování Egypta Anglií. Egypt byl za špatných vlád dřívějších zemí velmi zuboženou a dosti málo zalidněnou, ačkoli přirozená úrodnost jeho mohla vyživovati miliony obyvatel, jako tomu jest dnes, kdy na ploše sotva 30.000 km² zavlažované vodou z Nilu žije přes 12 mil. lidí, tedy více než 400 lidí na 1 km² (je to vůbec nejhustší zalidnění na tak značné poměrně ploše ne zcela o polovinu větší nežli Morava). — Na počátku 19. století žilo tam 2·46 mil. lidí, a do roku 1821 obyvatelstva skoro nepřibývalo, neboť roku 1821 napočetlo se tam pouze 2·536 mil. lidí (jen o 3% více než r. 1800). Za vlády energického a mocného Mehemeda Ali vzmohl se již Egypt znamenitě, tak že r. 1882, kdy jej obsadili Angličané, měl už 6·81 mil. obyvatel a hustotu větší než tehdejší Belgie (230 lidí na 1 km² měl Egypt, kdežto Belgie jen asi 192 na 1 km²). Jak za obsazení anglického vzrostlo obyvatelstvo vlastního Egypta (samého povodí Nilu bez pouště a oas), dosvědčují data úředních sčítání. Bylo tam totiž:

	obyvatel	poměr. vzrůst	na 1 km^2 lidí	v Belgii v téže době bylo na 1 km^2
roku 1882	6·814 mil.	1000	230	192
» 1897	9·734 »	1429	330	221
» 1907	11·190 »	1624	380	245

(Při vzrůstu takovém, jaký byl v patnácti letech 1882—1897, bylo by se obyvatelstvo zdvojnásobilo za třicet let. Vzrůst ten arci povolil, jelikož hustota je už příliš veliká, a nedostává se již zavodňované země k obdělávání. — Proti tomu na nizozemské Javě je stále ještě veliký přebytek vzdělavatelné půdy.)

[1] Velikých měst na Javě při tak ohromném počtu obyvatel ani skoro není, jsou to jen veliké osady spíše vesnicím podobné. Přes 100.000 nebo blízko 100 000 lidí mají pouze čtyři místa, jejichž počet obyvatel dohromady nedosahuje ani ½ mil. t j. asi 1½% ze vší populace.

Také v Egyptě zrovna jako na Javě vyživuje se obyvatelstvo výhradně ze své vlastní půdy. Více než dvě třetiny ze zaměstnaných bylo činných v rolnictví. Kromě vlastní výživy tak četného obyvatelstva poskytuje egyptská půda ještě mnoho plodin k vývozu. [V r. 1913 vyvezeno bylo přes 3 mil. q bavlny v ceně přes 26 mil. lib. sterl., 4¾ mil. hl bavlníkového semene, ¼ mil. q rýže, dosti značné množství pšenice, mouky, ječmene, luštěnin, kukuřice, cibule, lnu, lněného semene, tabáku, cigaret, gumy, datlí atd. — Bavlna a semeno bavlníkové činilo ovšem 90% z ceny veškerého vývozu egyptského.]

Angličané provedli v Egyptě velkolepé zavodňovací práce; zvláště zřídili na Nilu obrovská zdymadla a nádržky vodní podobné jezerům, z kterých zavlažují se pozemky dříve suché a pusté. Největší stavbou je zdymadlo u Assuanu, které však nemohlo býti zplna využitkováno, aby se nezničily nadobro staroegyptské stavební památky, jež by se octly úplně pod vodou (bývalé Theby egyptské a ostrov Philae) při vyšším stavu vzduté vody.

Největší kolonie starobylé domorodé civilisace je Východní Indie, která jistě důvodně nazvána byla císařstvím — imperií — a je vůbec snad nejmohutnějším politickým útvarem aspoň co do počtu obyvatelstva (vedle Číny). Východní Indie, k níž druží se v těsné blízkosti Ceylon, měla roku 1911 přes 320 mil. obyvatel na prostoře 4·9 mil. km² s hustotou průměrnou asi 65 lidí na 1 km² (což pro tak rozsáhlý prostor je průměrná hustota velmi značná).

Obyvatelstvo Východní Indie živí se po výtce zemědělstvím. (Vyloučí-li se lidé bez zaměstnání a služebnictvo v domácnostech, zbývalo roku 1911 295¾ mil. příslušníků různých zaměstnání, z nichž přes 226½ mil. čili téměř 77% bylo příslušníků zemědělských.) Poněvadž tropické podnebí občas bývá velmi suché, opakovaly se v Indii dosti časté místní neúrody, a dostavoval se občasný děsný hlad i hladomor, takže vymíraly někdy celé rozsáhlé oblasti neúrodami postižené. Britické vlády však zdokonalením dopravy a upravením zásobování dovedly aspoň v nejnovější době tomuto řádění hladomoru čeliti. Následkem toho množí se indické obyvatelstvo stále, ačkoli podle dřívějších způsobů hospodaření namnoze indické krajiny byly již přelidněny. Doby hladu byly však dosti citelny ještě ke konci 19. století v krajích s nedostatečnou dopravou. Nyní v britické Indii je přes 56.000 km železných drah, a jejich délka se za posledních dvacet let zdvojnásobila. Lacinou železniční

dopravou se dá již všeobecnému hladu čeliti, a následky neúrod neúčinkují tak zhoubně, jako tomu bylo ještě před 15 nebo 20 lety.

Pravidelně může Indie značné množství potravin vyvážeti. Tak v r. 1912 bylo odtamtud vyvezeno 28 mil. q rýže, 27 mil. q pšenice a 12 mil. q různých semen. Kromě toho byl značný vývoz bavlny (asi 4 mil. q), juty (9 mil. q) a různé příze a tkaniv z těchto vláken. V novější době je zvláště velký také vývoz čaje (1¼ mil. q) a opia (2¼ mil. kg). Na různé plodiny (nepočítaje v to průmyslové výrobky z nich) připadalo r. 1912 více než dvě třetiny z ceny veškerého vývozu.

Jak obyvatelstva v britické Indii (bez Ceylonu) přibývalo, je zřetelné z dat sčítání. Bylo zjištěno obyvatel:

roku	1881	1891	1901	1911
mil.	254	287	294½	316
poměrně	100	113	116	124

Přibývalo tedy obyvatelstva ve Východní Indii dosti povolně, patrně také, protože hustota jeho jest už podle způsobů tamního nedokonalého hospodaření příliš značná. Nepatrný byl přírůstek obyvatelstva zvláště mezi r. 1891 až 1901 pro časté místní neúrody, jimž britské vlády nedovedly tehdy ještě náležitě čeliti. [Mezi rokem 1901 až 1911 přibylo obyvatel o 7⅓%.]

3. Třetí druh kolonií jest ten, kde vládnoucí země území ovládnutá ani neosazuje svým vystěhovalým obyvatelstvem, ani domorodé obyvatelstvo není schopno samostatného kulturního vývoje. Vládnoucí země takové kolonie hledí jen hospodářsky vykořisťovati tím, že z nich nabývá cenných surovin nebo potravin a za to v nich odbývá různé své průmyslové výrobky, po případě i jinak je v odvislost uvádí svými rozmanitými kapitálovými investicemi. Přímá poplatnost berněmi nemá však v takových hospodářsky málo vyvinutých zemích přílišné důležitosti. —

Takovými osadami jsou všecky skoro tropické země v Africe a v Asii, které vynikají sice vzácným přírodním bohatstvím, ale kde obyvatelstvo buď je kulturně nevyspělé nebo teprve poměrně nedávno bylo v odvislost evropskou uvedeno, tak že tam působení evropské na domácí kulturu mohlo býti dosud jen nepatrné. Někdy ovšem může býti vinna vládnoucí země sama, že si nedovedla získati jiného vlivu na domorodé obyvatelstvo, leč jen který má ve své vojenské a správní moci. Portugalské osady na př., ačkoli jsou z Evropy ovládány již po několik století, nezměnily se za ty dlouhé věky podstatně v rázu svého obyvatelstva, jehož kulturní vývoj jest

skoro nedotčen vlivem Portugalců. Již také bylo k tomu poukázáno, jak portugalským vystěhovalcům ani nenapadlo vyhledávati osad své vlastní otčiny. Namnoze bylo i panství portugalské v osadách prováděno pouze podle jména, a kolonie belgické, francouzské, německé i britské vznikly na územích, která dříve Portugalci považovali za své panství, ačkoli jimi skutečně nikdy neovládali. [To zejména platilo o západním i východním pobřeží tropické Afriky: o Kongu belgickém i francouzském, o jihozápadní německé Africe, o britské a německé východní Africe.]

Mezi koloniemi druhého a třetího druhu jaksi na přechodu jsou evropské protektoráty nad cizími státy, které podržely sice dle zevního zdání svou původní domorodou vládu i správu, ale kde evropské říše si na tuto správu vymínily rozhodující vliv. Vládnoucí země tam převzaly zvláště úpravu všech styků s cizinou, po případě obsadily v nich důležitá místa svým vojskem. Ovšem někde původní státní samostatnost takových odvislých zemí sklesla na pouhou formalitu nebo vztahuje se toliko na vedlejší záležitosti a na vnější okázalost prokazovanou nominálním vládcům. Tak není podstatného rozdílu mezi bezprostředními britskými provinciemi východoindickými a mezi poddanými státy indických knížat (maharadžů; feudatory states). Egypt je také takovým protektorátem anglickým, ačkoli byl zde zařaděn mezi osady s domorodými kulturami po evropsku vedené. Podobně není zvláštního rozdílu již mezi bezprostředním panstvím francouzským v Alžíru a odvislým (zdánlivým jen) státem beje v Tunisu. [Po jisté době bude snad i Maroko stejně ovládaným územím jako Alžír.]

Jisté osady mají pouze čistě obchodní nebo vojenský a strategický význam, slouží buď za stanice hlavně pro námořní obchod nebo jsou uhelnými stanicemi a důležitými opěrnými místy pro válečnou moc námořní. Takových osad má nejvíce Anglie, po ní Francie, Německo, ano i Spojené Státy. Anglické koloniální stanice toho druhu jsou roztroušeny ve všech dílech světa i v Evropě samé [Gibraltar, souostroví Malty a na rozhraní Evropy a Asie Cypr; v Asii jsou nejdůležitějšími opěrnými body britskými Aden, Bahreinské ostrovy, Lakkadivy, Maledivy, Andamany, Nikobary, Penang, Singapore a Straits Settlements, Labuan, Hongkong, Weihaiwei; u Afriky Sokotra, Amiranty, Seychelly, Mauritius a skupina ostrovů kolem něho, Tristan da Cunha, Sv. Helena, Ascension atd.; u Ameriky Bermudy, Bahamy a četné ostrovy Antilské, Trinidad v brasilských vodách, Falklandské ostrovy, Jižní Georgie

atd.; v Tichém oceánu přečetné ostrovy v Polynesii]. Těmito osadami se udržuje světové námořní panství britské, a je zřetelno, že na zachování jeho je Anglie zvláště žárlivá a ochotná ke všem obětem, aby ho nejen nepozbyla, nýbrž je i rozšiřovala. Vedle těchto britských opěrných míst pouze francouzské ještě jsou velmi četné v ostatních dílech světa mimo Evropu [u Afriky Réunion, Komory a jiné drobnější ostrůvky připojující se k Madagaskaru; v Jižním moři Crozetovy ostrovy, Kerguelen, S. Paul, Nový Amsterdam; u Ameriky St. Pierre, Miquelon, Martinique, Guadeloupe; v Polynesii Nová Kaledonie, Marquesy, Tahiti atd.]. Také pro Spojené Státy podobnou důležitost mají Havajské, Samojské a Filipinské ostrovy. Jak dalece Německo udrží nebo rozšíří své opěrné body osadní, o tom rozhodne budoucí mír.

VIII.

Předešlými úvahami bylo dostatečně prokázáno, jak staletá kolonisační činnost hlavních evropských národů ovládla zeměmi evropskými i mimoevropskými, které dříve patřily plemenům cizím, i kterak kolonisací tou rozšířilo se lidstvo evropské po všech dílech světa i ovládlo největší částí zeměkoule. Vznikly tak opravdivé světové říše Velká Britanie s Irskem, Spojené Státy a Rusko, kdežto z románské kolonisace zbylo pouze rozsáhlé osadní panství francouzské. Na troskách španělské světovlády však vynikly jenom ony země, které znovu osazovány byly v 19. a 20. století jako svobodné republiky nejen ze Španělska, nýbrž ze všech zemí evropských (Argentina a Uruguay vedle Chile). Podobně i portugalská bývalá osada Brasilie je slibnou říší evropské civilisace přispěním všech národů evropských (arci s převažujícím přílivem portugalským).

Nesmí se však na druhé straně přehlížeti, že ani nejrozsáhlejší osady nezadržely úpadku mocných států, jakými byly Španělsko a Portugalsko. Podobně je známo, že velmi rozlehlé a po případě nejzdárnější osady se buď úplně osamostatnily (Spojené Státy, Brasilie a jiné americké republiky), nebo načisto proměnily své pány (tak francouzské osady v severní Americe staly se britskými nebo připadly Spojeným Státům; Východní Indie a Ceylon přešly od Portugalců na Nizozemce a Francouze a od nich na Angličany; jižní Afriky nabyli Angličané od Nizozemců; Spojené Státy převzaly Filipiny a Puertorico od Španělů atd.). Ze všech osad evropských prospívají nejlépe ty, kterým pod ochranou mateřské země dopřána byla plná samostatnost (Kanada, Australie, Jižní Afrika,

Nový Zéland), nebo kde pod vedením evropským domorodé přičinlivé obyvatelstvo hledí si udržeti svou starou kulturu pečlivou mírumilovnou prací (Java, Egypt, Východní Indie a j.).

Podle skutečného stavu dnešního, k němuž osazování evropské dospělo, zbylo již velmi málo krajin, které by se hodily za nové kolonie evropské. Zvláště není zemí neopanovaných evropským lidstvem neb evropskými státy, které by se ještě hodily k usazování Evropanů; všecky k tomu vhodné končiny jsou v nesporném držení buď anglosaského nebo ruského nebo románského plemene. Nezbývá tedy pro ostatní státy leč jen paběrkování nebo zmocnění se kolonií cizích. Ale nové nabývání kolonií je velmi nesnadné, není-li nemožné, protože dnes není skoro země, která by nebyla buď poddána evropské moci některé, nebo které by lze bylo se zmocniti bez nepřemožitelného skoro odporu domorodců. Evropské moci mohly by tedy jen nových území nabývati na úkor jiných evropských držav, mohly by se zmocniti kolonií evropskými státy zabraných. Nebylo by to tedy kolonisování, nýbrž pouhá změna evropské vlády, která by se dala provésti jen násilným uchvácením i nákladnými válkami a která by měla v zápětí asi také děsné poruchy a pohromy národohospodářské.

Pokud by evropská kolonisace chtěla v krajích mimoevropských podříditi si zbývající samostatné domorodé civilisace, narážela by zrovna tak na houževnatý odpor domácího obyvatelstva (Turecko, Persie, Afganistan a Habeš jsou toho dokladem), jako by se tím rozněcovaly těžké zápasy s mocemi evropskými, ano i asijskými (kdyby se pokusy kolonisační děly v zemích východoasijských, jistě by to narazilo na tuhý odpor Japonska). Ostatně podobných zemí evropskou kolonisací nedotčených jest již velmi málo, a jest velmi pochybno, zdali se vůbec k silnějšímu evropskému osazování hodí.

Pro samo osídlení evropského obyvatelstva vystěhováním, aby se tak založily nové evropské koloniální civilisace, není naprosto již vhodných neosazených území. Kde taková území ještě zbyla, nejsou ani od evropských vystěhovalců vyhledávána. Na př. jihozápadní německá Afrika nelákala ani těch nečetných vystěhovalců, které Německo do zámořských zemí vysílá, jak už o tom zmínka se stala. [V posledním desetiletí před válkou vystěhovalo se z Německa do Afriky jen 264 lidí, tedy průměrně ročně jen 26 vystěhovalců šlo do celé Afriky, kdežto do Ameriky vystěhovalo se za touž desetiletou dobu (1905—1914) 224.000

lidí z Německa čili asi 845násobný počet, do Asie nešel vůbec skoro nikdo a do Australie jen 1973 vystěhovalců německých.]

Veškeren proud evropských vystěhovalců ubírá se do zemí od Evropy neodvislých nebo téměř neodvislých, do samostatných osad britských nebo do republik jihoamerických. Pouze Rusko vedle toho kolonisuje po suché zemi přilehlé své země asijské, kam ovšem také vysílá i své nedobrovolné vystěhovalce (trestance a politicky provinilé).

Jak ohromný proud takto odchází každoročně do zámoří, hlavně do Ameriky, nejlépe svědčí data o vystěhování evropském z nejnovější doby, pokud se dala před válkou sehnati: Za r. 1912 odešlo z Evropy do zámoří asi 1,940.000 vystěhovalců, a sice v tomto pořadí: z Velké Britanie (čísla přibližně udávají tisícovky vystěhovalých) 468, z Italie 417, z Ruska s Finskem 281, ze Španělska 265, z Rakousko-Uherska 254, z Portugalska 89, z Turecka 40, z Řecka 26, z Německa 20, z Francie 19, ze Švédska 17, z Norska 10, z Dánska 9, ze Švýcar 6, z Belgie 6, z Nizozemí 5, ze zemí balkánských (kromě Řecka a Turecka) 9. Z tohoto počtu šlo do Spojených Států asi 950 tisíc (tedy 49%), do ostatní Ameriky přes 790 tisíc (skoro 41%), do Australie asi 100 tisíc (přes 5%), do Asie ani ne celý tisíc, do Afriky a do jiných nezjištěných končin asi 100 tisíc (přes 5%). [Do Afriky jdou četnější vystěhovalci pouze z Velké Britanie, ze Španělska a z Italie.] Je tedy z toho viděti, že cílem vystěhovaleckým je skoro pouze Amerika a britické osady v Africe a v Australii (britské osady v Africe a Australii skoro výhradně z Velké Britanie; do Australie z jiných zemí kromě Velké Britanie nešly ani celé 4 tisíce vystěhovalců, do Jižní britické Afriky zcela nepatrný počet).[1]

[1] Jaké bylo vystěhování do jednotlivých zemí amerických v poslední době z hlavních evropských zemí, znázorní nám tato tabulka:

Ze země	do Spoj. Států		do Argentiny a Uruguaye		do Kanady		do Brasilie		na Kubu	
	1911-12	1912-13	1911	1912	1911-12	1912-13	1911	1912	1911	1912
z Ruska a Finska	162 395	291.040	9.820	20.900	17.535	31 806	13.898	9.193	12	29
z Rak.-Uherska	178.882	254.825	4.750	6.600	24.693	26.729	3.156	3.045	18	25
z Italie	157.134	265 542	63.292	86.200	7.590	16 601	22 821	31.785	146	195
z Velké Britanie a Irska	83.027	88 204	2.241	3.700	138.121	150 542	1.045	1.077	934	556
ze Španělska	6.327	6 167	124 361	162.400	191	296	27.007	35.492	32.104	32 531
z Portugalska	10.230	14.171	2.683	5.100	6	9	46.754	76.530	24	65
z Turecka	14.481	14 128	13.605	19.800	632	790	6.233	7.302	223	320
z Řecka	21.449	22 817	1.036	3.400	693	1.390	—	—	13	14
z Německa	27.788	34.329	4.081	4.400	4.689	4.998	4.223	5.733	128	119
z Francie	8.628	9.675	5.367	5 600	2.094	2.755	1.340	1.513	263	257
z ostatních evrop. zemí	48.479	54.957	3.735	4 800	12.124	15.068	—	—	157	145
	718.820	1,055.855	234.971	322.900	208.368	250.984	126.477	171.670	34.022	34 254

Data tato se ovšem úplně přesně s hořejšími pro rok 1912 neshodují.

Když tedy vlastní osady pro vystěhování domácího obyvatelstva nemají u veliké většiny evropských mocí skoro žádného významu, zbývaly by snad důchody státní z nich a prospěchy obchodní a hospodářské, které by prospěly zemím vládnoucím.

Co se týče finančních důchodů z kolonií, ty jsou po většině jen negativní. Ani Velká Britanie nemá ze svých osad žádného přímého zisku finančního, naopak musí mateřská země připlácetí na jejich správu velmi značnými sumami. Samostatné kolonie britské vydržují se sice samy ze svých vlastních prostředků, ale také nejsou nijak do Evropy poplatny; za to na jejich ochranu musí býti vydržováno velmi nákladné loďstvo válečné. [Vojenskou moc mají svou vlastní Kanada, Australie a Nový Zéland.] Ostatní kolonie nejsou ani s to, aby ukryly samy ze svých důchodů výlohy veškery civilní správy, ale za to je nutno v nich udržovati silnou vojenskou moc, na kterou značné sumy musí doplácetí mateřská země. [Podle úředních zpráv bylo pro osady na r. 1913/14 rozpočteno evropského britického vojska asi 110 tisíc mužů, k tomu indického domorodého 176 tisíc a přes 4000 jiných domorodých osadních vojáků. Indické vojsko je vydržováno arci z vlastních prostředků osadních.]

Francie na správu svých osad musí ročně vynakládati přes 80 mil. franků, které nejsou nikterak ukryty z osadních důchodů státních. Kromě toho po většině na účet vojenského rozpočtu francouzského jsou vydržovány značné armády v koloniích francouzských a sice přes 56 tisíc mužů v Alžíru, 18 tisíc v Tunisu, skoro 60 tisíc v Maroku a značné vojenské síly domorodců i evropského mužstva v tropických osadách afrických, asijských, amerických i australských.

O čistých státních vydáních Německa na osady již se stala zmínka (v posledních 17 letech činil průměrný roční čistý výdaj říšský na německé osady přes 65 mil. M, tedy asi tolik, co ve Francii. K tomu ještě roční vydání na říšský koloniální úřad — téměř 3 mil. M). Značná část připadala by ovšem ještě na námořní válečnou moc, která pro ochranu osad jeví se nutnou. Je viděti, že německé říšské náklady na osady nebyly rozhodně menší nežli veškerá francouzská státní vydání na rozlehlou koloniální říši francouzskou.

[Jak ostatně koloniální finance proti financím zemí mateřských jsou skrovné, k tomu stačí srovnati státní vydání Velké Britanie proti státním vydáním Indické říše koloniální: Na rok

1913/14 byla státní vydání velkobritská rozpočtena na 196 mil. £, kdežto indický rozpočet na touž dobu činil jen 81 mil. £, od čeho sluší odečísti ještě vydání na státní železnice (kterých v britickém rozpočtu není, jelikož Velká Britanie nemá státních drah), takže státní indická vydání s britskými srovnatelná by činila jen 68 mil. £. Na jednoho obyvatele ve Velké Britanii s Irskem by podle toho připadalo státních vydání £ 4 sh 4 d 3, kdežto v Indii pouze sh 4 d 3, čili asi dvacátý díl toho, co ve Velké Britanii.]

O tom, jak nepatrně povznesl se zahraniční obchod země vládnoucí stykem s koloniemi, nejpoučnější svědectví podává nám zahraniční obchod Německa s vlastními německými osadami v posledních šesti letech před světovou válkou.

Průměrná cena veškerého ročního dovozu zboží do Německa činila v období šestiletém 1908/1913 9382 mil. M, průměrná roční cena zboží z Německa vyvezeného za totéž období 7938 mil. M, tedy průměrná roční cena zahraničního obvozu Německa za šestileté období 1908/1913 byla 17.320 mil. M. Z toho připadalo na německé osady v témž období šestiletém 1908/1913: průměrné roční ceny zboží do Německa dovezeného 41·7 mil. M, průměrné roční ceny zboží z Německa do osad vyvezeného 47·3 mil. M.

Tedy na dovoz z německých osad do Německa pouze 0·45% z celého německého importu a na vývoz německý do německých osad pouze 0·6% z celého německého exportu. Z celého německého obvozu zahraničního připadalo v šestiletém období před válkou průměrně ročně na německé osady jen 0·51%, tedy málo více nežli $^1/_{200}$ (slovy pouhá dvousetina). Tak zcela nepatrný podíl měly německé osady na zahraničním obchodu německém. Když si uvědomíme, že německé kolonie neposkytly Německu ročně zboží ani za celých 42 mil. M, i že zboží to musilo býti dobře zaplaceno, ale že kromě toho Německo musilo svým osadám na různých investicích vyplatit z říšské pokladny průměrně každého roku 65 mil. M, poznáme snadno, že dosavadní výsledky koloniální politiky na německý obchod byly úplně negativní a mohly by se dostaviti teprve v budoucnosti.

V roku 1913 bezprostředně před válkou bylo dovezeno z německých osad do Německa zboží za 53¼ mil. M, tedy asi ½% z ceny německého dovozu; vyvezeno do německých osad z Německa zboží za 57·2 mil. M, t. j. 0·57% z ceny německého vývozu; celý za-

hraniční styk německých osad s Německem měl toho roku ceny 110½ mil. M, t. j. 0·53% německého obvozu.

Proti tomu byly obchodní styky Německa s Východní Indií britskou za rok 1913: z Východní Indie britské dovezeno zboží do Německa za 541·8 mil. M, t. j. 5·03% německého dovozu, do Východní Indie britské vyvezeno zboží z Německa za 150·7 mil. M, t. j. 1·49% německého vývozu; zahraniční styk britské Východní Indie s Německem činil 692·5 mil. M, t. j. 3·32% německého obvozu.

Byl tedy obvoz Německa s britskou Východní Indií více nežli šesteronásobné ceny proti obvozu s vlastními osadami německými. (Cena dovozu z Východní Indie do Německa byla asi desateronásobná nežli dovozu z německých osad, a cena vývozu byla více jak 2½krát větší než do německých kolonií.)

Ano i s nizozemskou Východní Indií byly zahraniční styky Německa nepoměrně čilejší nežli se všemi německými osadami. Roku 1913 z nizozemské Východní Indie do Německa bylo dovezeno zboží za 227·6 mil. M, t. j. 2·11% německého dovozu, do nizozemské Východní Indie z Německa bylo vyvezeno zboží za 98·7 mil. M, t. j. 0·98% německého vývozu; zahraniční styky nizozemské Východní Indie s Německem měly ceny 326·3 mil. M, t. j. 1·56% německého obvozu.

Tedy obvoz Německa s nizozemskou Východní Indií měl skoro trojnásobnou cenu nežli obvoz s vlastními německými osadami.

Z toho je zřetelno, že význam německých osad daleko nelze oceniti dosavadními jich styky obchodními s vládnoucí zemí, že snad v budoucnosti by ty styky mohly býti důležitější, ale že hlavní význam jejich nemohl býti obchodní, nýbrž jen ten, že se o ně mohla především opírati námořní moc německá.

Ano ani pro obchod britské imperie nemělo celé ohromné východoindické císařství rozhodujícího významu, když z veškerého britického obvozu připadalo na Východní Indii v roku 1913 jenom 8½% ceny (s Německem roku 1913 měl obvoz Východní Indie 3⅓% ceny celého německého obvozu). Kdyby britský obvoz s Východní Indií také byl podstatně zmenšen ztrátou britského panství, nebyl by tím bri-

tický zahraniční obchod nijak podstatně ohrožen.

Ovšem rozsáhlé britské osady v celku zúčastňují se dosti značnou měrou na zahraničním obchodu Velké Britanie s Irskem, ale ani tato účast není přílišná proti ostatním zemím od Velké Britanie úplně neodvislým. Celková cena zahraničního obchodu (generálního) velkobritského za rok 1913 byla:

Dovezeno zboží za 768·73 mil. £, vyvezeno za 634·82 mil. £, tedy obvoz měl ceny 1403·55 mil. £. Z toho připadalo na britské kolonie (kromě Egypta, který úředně byl považován za cizozemí): z kolonií dovezeno za 191·88 mil. £, do kolonií vyvezeno za 195·6 mil. £, veškeren zahraniční obvoz s koloniemi byl tedy 387·48 mil. £. Z dovozu připadalo na osady ani ne 25%, z vývozu 30·8% a z celého obvozu 27·6%. [Z toho na Východní Indii britskou z dovozu 6·3%, z vývozu asi 11%, z celého obvozu sotva 8½%.]

[Počítáme-li k britským osadám také Egypt, byla by cena dovozu z kolonií do Velké Britanie 212·31 mil. £, vývozu velkobritského do kolonií 205·41 mil. £, a cena zahraničního obvozu s koloniemi 417·72 mil. £. Připadalo by na všechny osady i s Egyptem z dovozu 27·6%, z vývozu 32·4% a z obvozu 29·8%.]

Na jednotlivé osady dělil se tento zahraniční obchod s Velkou Britanií takto:

do Velké Britanie dovezeno zboží:		do nich vyvezeno z Velké Britanie	obvoz byl
z britské Východní Indie	48·47 mil. £	70·4 mil. £	118·87 mil. £
z Australie	38·15 » »	34·55 » »	72·7 » »
z Kanady	30·54 » »	23·74 » »	54·28 » »
z Egypta	21·43 » »	9·81 » »	31·24 » »
z Nového Zélandu	20·33 » »	10·81 » »	31·14 » »

Proti tomu zahraniční obchod Velké Britanie s Argentinou byl téhož roku: z Argentiny dovezeno za 42·56 mil. £, do Argentiny vyvezeno za 22·64 mil. £ a celý zahraniční obvoz Velké Britanie s Argentinou byl 65·2 mil. £, nepoměrně větší nežli s Kanadou, která je mnohem rozsáhlejší a má také více obyvatel nežli Argentina. [Na Kanadu připadalo z britského dovozu asi 4%, na Argentinu přes 5½%; z vývozu na Kanadu asi 3¾%, na Argentinu 3·6%; z celého obvozu na Kanadu sotva 3·9%, na Argentinu 4⅔%. — Také Německo mělo s Argentinou nepoměrně větší obchod nežli se všemi svými koloniemi. Z Německa do Argentiny bylo r. 1913 vyvezeno

zboží za 265·9 mil. M a z Argentiny do Německa přivezeno za za 494·6 mil. M. Činil tedy dovoz z Argentiny do Německa 4·6% veškery ceny německého dovozu a vývoz z Německa do Argentiny 2·6%, zahraniční obvoz s Argentinou měl 760·5 mil. M ceny čili přes 3·6% ceny celého zahraničního obvozu německého; mělt e d y obvoz Argentiny s Německem téměř sedmeronásobnou cenu nežli obvoz Německa s vlastními koloniemi.]

Tyto doklady postačují k důkazu, že obchodní styky zahraniční mateřských zemí s koloniemi se patrně obecným míněním velice přeceňují. Hospodářský význam osad pro země vládnoucí zdaleka není takového dosahu, jak se obecně za to dosud mělo. Ale ještě menší význam mají kolonie také pro osazování evropského lidstva v zámořských zemích kromě samostatných britských kolonií. Také kolonisační činnost evropského plemene je v hlavních rysech již zcela určitě vymezena na mírná pásma a její ráz rozhodnut především ve prospěch plemene anglosaského (v celé severní Americe, v jižní Africe a v Australii) a vedle něho také ve prospěch národa ruského (v severní a střední Asii).

Jak dalece vedle toho pronikne ještě nová románská kolonisace v horké a poměrně málo úrodné severní Africe, o tom nelze dnes ještě s bezpečností rozhodnouti; dosavadní tamní pokusy (kolonisace francouzské, italské a španělské) nebyly ještě nikterak pronikavým zdarem provázeny, jednak jsou teprve v počátcích (kolonisace italská v Tripolisu a španělská ve španělské části Maroka). — [Románská starší kolonisace v jižní mírné Americe a v Brasilii zdařila se podobně jako anglosaská v severní Americe přispěním vystěhovalců ze všech zemí evropských, s převahou ovšem ze zemí románských.][1]

[1] Do Argentiny přibylo za šest let od 1907—1912 z Evropy vystěhovalců 1,394.000. Z toho na Španělsko připadalo asi 711 tisíc, na Italii 418 tisíc, na Francii 26½ tisíce, na Portugalsko 15 tisíc, na Rumunsko 1½ tisíce, tedy na románské země 1172 tisíc čili 84%; z ostatních zemí na Rusko s Finskem 79 tisíc (5⅔%) hlavně na židy, 56 tisíc na Turecko (4%), 29 tisíc na Rakousko-Uhersko (přes 2%), na Německo 19 tisíc (1⅓%), na Velkou Britanii 12½ tisíce (skoro 1%), na ostatní země zbytek asi 2%.

Do Brasilie v sedmiletí 1907—1913 vystěhovalo se z Evropy asi 735 tisíc lidí, z čehož na Portugalsko připadalo 321 tisíc (43½%), na Španělsko 163 tisíce (přes 22%), na Italii 116 tisíc, na Francii 7 tisíc, tedy na románské země 607 tisíc (skoro 83%); dále z Ruska a Finska 41 tisíc, z Německa 29½ tisíce, z Turecka 27 tisíc, z Rakousko-Uherska 21 tisíc atd.*

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Denkschrift über die von der k. k. Regierung aus Anlass des Krieges getroffenen Massnahmen. — Lammasch: Vertragstreue im Völkerrecht (Österr. Zeitschr. f. öff. Recht 1915). — Bittner: Chronologisches Verzeichnis der österr. Staatsverträge (Veröffentlichungen der Kommission f. neuere Geschichte Österreichs r. 1914). — Naumann: Mitteleuropa (Berlin 1915). — Alfred Fried: Europäische Wiederherstellung (Zürich 1915). — Die Grundlagen eines dauerhaften Friedensvertrages (Denkschrift herausgegeben vom Schweizerischen Komitee zum Studium der Grundlagen eines dauerhaften Friedensvertrages, Olten 1915). — Anti-Orlog Raad. — Union of Democratic Control.

Rakouská vláda vydala pod názvem »Denkschrift über die von der k. k. Regierung aus Anlass des Krieges getroffenen Massnahmen« věcně roztříděný a seskupený podrobný přehled a výklad všech právních opatření, jež ve všech oborech veřejné správy byla u nás učiněna až do konce června 1915. »Válka,« praví se v úvodě, »přerušivši pravidelný chod národního a státního života, postavila vládu ve všech odvětvích právního a hospodářského řádu před netušené nové problémy. Není možno uvésti jediný obor státní správy a téměř žádné pole volné soukromé činnosti, kam by nebyla zasáhla válka, sama změny působíc i změn vyžadujíc. A právě tak četná, mnohostranná a hluboko sahající jako tyto změny musila býti také opatření vlády, aby bylo právo a hospodaření přizpůsobeno neúprosným požadavkům doby.«

Látka seskupena jest v osmi oddílech: 1. Výživa obyvatelstva a zemědělství, 2. obchod, průmysl, živnosti, hornictví, 3. železnice, plavba, pošta a telegraf, 4. úvěr a všeobecná finanční správa, 5. soudnictví, 6. vyučování, 7. všeobecná ochranná opatření, 8. bezpečnostní policie.

Přílohy obsahují mimo různé statistické přehledy také chronologický seznam všech válečných opatření. Celá kniha má 371 stran velkého kvartového formátu.

*

Profesor Lammasch neúnavně snaží se přehlížeti to, co zůstalo z trosek mezinárodního práva neporušeno, a hledá cesty, které by vedly k bezpečnějšímu vybudování nové stavby styků a života mezistátního.

V článku Vertragstreue im Völkerrecht (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht 1915, str. 1—37) věnuje pozornost jedné z nejzákladnějších otázek mezinárodního práva, t. j. otázce, mají-li a musí-li býti mezinárodní smlouvy zachovávány.

Vskutku jde tu takřka o životní otázku mezinárodního práva, neboť dokud nepodaří se vybudovati mezistátní organisaci, stojící nad státy, dokud tyto stojí vedle sebe jen jako suverénní jednotky, není jiné cesty k upravování mezinárodních poměrů a styků než právě cesta smluv. Proto právem praví Lammasch, že jen tenkráte jest mezinárodní právo možným, zodpoví-li se otázka po závaznosti mezinárodních smluv kladně.

Lammasch vykládá vývoj otázky mezinárodních smluv a jejich dodržování a obírá se zejména důležitou otázkou t. zv. výhrady změněných poměrů (clausula rebus sic stantibus), kterou v teorii i praxi odůvodňováno bylo ustupování od závaznosti smlouvy, když dodržení její stalo se tomu kterému státu nevýhodným nebo jen nepohodlným. Lammasch rozhodně popírá, že by takováto výhrada byla mlčky obsažena v každé mezinárodní smlouvě. Naproti tomu prof. Kaufmann, jenž ve spisu Das Wesen des Völkerrechts und die clausula rebus sic stantibus (r. 1911) sestavil o této otázce názory všech novějších badatelů, dochází k tomu, že většina jejich, zejména většina badatelů německých má za to, že taková výhrada jest mlčky obsažena ve všech státních smlouvách a že tvoří přirozenou hranici závazné moci těchto smluv. Ovšem jest otázkou, jednotlivými těmito učiteli mezinárodního práva různě řešenou, jaká změna poměrů od uzavření smlouvy nastalá má omezující nebo rušící vliv na její platnost.

Nemá-li platiti jen hrubá moc, nutno bezvýminečně trvati na závaznosti a skutečném dodržování státních smluv. Lammasch uvažuje o prostředcích, jimiž by bylo lze dosáhnouti tohoto pro lidstvo tak významného cíle.

Především nesmí býti obsahem mezinárodních závazků nic nemožného. Dále musí býti smlouvy tyto zbaveny vší obvyklé diplomatické nejasnosti nebo dokonce dvojsmyslnosti. Nad to musí býti smlouvy mezinárodní uzavírány »s náležitým oceněním potřeb a zájmů zúčastněných národů«. Proto doporučuji někteří větší vliv parlamentů na správu zahraničních záležitostí. Lammasch tento lék připouští s tou podmínkou, že parlamenty správně pochopí a budou sledovati blaho celého národa a nikoli jen zájmy jednotlivých jeho částí a povznesou se k poznání solidarity zájmů celého lidského pokolení. »Neboť zájmy různých národů, jako národních celků,« praví Lammasch dále, »budou si jen v nejřídčích případech odporovati, i když zájmy vládnoucích kast nebo jednotlivých tříd v jednom státu, t. j. velkoobchodníků, podniků lodních, velkoprůmyslníků, velkostatkářů nebo tisku jsou v rozporu se zájmy týchž tříd ve státu jiném. Podaří-li se spravedlivému rozdělení politické moci uvnitř jednotlivých států přivésti k platnosti něco, co se aspoň přibližně podobá společné vůli (Gesamtwille) určitého národa, pak nebude také již vzdáleno upravení mezinárodních vztahů dle práva a spravedlnosti, k čemuž v první řadě náleží též věrné zachovávání smluv.«

Ale to vše znamená politickou vyspělost národů a předpokládá náležitou politickou výchovu jejich.

*

Dobrou pomůckou pro každého, kdo chce studovati mezinárodní vztahy Rakousko-uherské říše, bude vydání seznamu všech státních smluv naší

říše, počínaje rokem 1526 až do doby nejnovější. Práci tu provedl Ludwig Bittner, jehož dílo pod názvem Chronologisches Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge vyšlo mezi publikacemi komise pro novější rakouské dějiny (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs r. 1914).

Celé dílo rozděleno jest na tři období: 1. obsahuje státní smlouvy rakouské od roku 1526—1763, 2. od roku 1763—1847 a 3. státní smlouvy císařství Rakouského a Rakousko-Uherské monarchie od roku 1848—1911.

*

Na str. 319 tohoto časopisu byla sice již všeobecná zpráva o Naumannově »Mitteleuropa«, ale poněvadž se o otázce užší jednoty alespoň s říší německou stále ještě diskutuje, nebude na škodu poukázati několika větami na plány a názory tohoto publicisty a politika německého, pokud se vztahují k ústavním otázkám.

Dle názoru a přání Naumannova měla by býti Střední Evropa vlastně státem nad několika státy zbudovaným, státním útvarem, jenž by spojené v něm státy překlenul vyšším svazkem: Oberstaat Mitteleuropa. Svazek tento musil by z důvodů hospodářských a jiných zahrnovati v sobě mimo Německo a Rakousko i jiné menší státy, o nichž prý nyní za války z ohledů taktických není možno ještě mluviti. (Známý učitel mezinárodního práva Liszt ve spisku »Ein mitteleuropäischer Staatenverband als nächstes Ziel der deutschen auswärtigen Politik« praví, že by tento svazek států pod hegemonií Německa měl sahati od Skandinavie přes Holandsko až k Italii.)

K spojení těchto států ve vyšší celek mělo by se postupovati velmi opatrně a za šetření jejich samostatnosti ve věcech, jež by nebyly prohlášeny za společné středoevropské záležitosti. Počátek stal by se mezi Německem, Rakouskem a Uhrami (doposud Rakousko-Uhersko vystupovalo na venek jednotně, Naumann příliš staví do popředí Uhry jako zvláštní stát a samostatnou smluvní složku na úkor jednoty říše). Spojení to znamenalo by centralisaci jistých státních záležitostí. Věci, které by byly ponechány samostatné úpravě spojených zemí, byly by dle Naumanna tyto: záležitosti náboženské a jejich úprava, školství, úprava otázky jazykové (zejména praví Naumann, že nebudou moci očekávati Němci v Uhrách, že »Maďarům bude jejich ovládání v duchu maďarském nějak zkracováno«), dále vnitřní zařízení jako volební řády a p., a konečně práva koruny.

Co tedy bude společným? Naumann to shrnuje slovy, že středoevropský problém jest znanáhlé odlučování národních států od státu hospodářského a vojenského (allmähliche Sonderung der Nationalstaaten vom Wirtschafststaat und vom Militärstaat). Záležitosti hospodářské a vojenské mají býti tak vykrojeny z celé státní činnosti jednotlivých států, aby mohly býti sjednoceny v onom vyšším svazku. (Že by pak nebylo možno mluviti o volném sebeurčení těchto států a neztenčení práv výsostných, zdá se býti jasným.)

Spojení těchto záležitostí a vůbec utvoření vyššího svazku Střední Evropy mělo by se státi státními smlouvami. Smlouvami těmito stvořil by se dvojí druh společných záležitostí. Jedny z nich obstarávány by

byly úřady a úředníky každého ze spojených států, druhé pak, úžeji sjednocené, musily by se svěřiti společným smíšeným komisím nebo výborům, které by byly vlastně již orgánem oné vyšší státní jednoty. Jakmile vznikne více takových středoevropských komisí nebo vrchních správních orgánů, bude tu již středoevropská ústřední správa (mitteleuropäische Zentralverwaltung). Za sídlo záležitostí zámořského obchodu určuje Naumann Hamburk, za bursovní středisko Berlín, pro sjednocení práva Vídeň a pro všechny středoevropské společné záležitosti, jež nejsou takto místně vázány, pak doporučuje Prahu.

Takto vzniklá Střední Evropa mohla by se v budoucnosti státi čtvrtým světovým státem (Weltstaat) vedle Anglie, Ameriky a Ruska.

K národnostem neněmeckým chce býti Naumann snášelivým, aby se nestaly nepřáteli myšlenky středoevropské státní jednoty. Na str. 101 vykládá, jak si věc představuje: Střední Evropa bude v jádru německá, bude míti přirozeně v německé řeči svůj jazyk světový a dorozumívací, musí však od počátku projevovati shovívavost ke všem zúčastněným národním jazykům.

Zajímavo jest, že souhlas této poloviny říše Naumann s myšlenkou středoevropského státního svazku prostě předpokládá a uchází se nadsázkami o přízeň Uher pro ni, při čemž — jak již bylo řečeno — osamostatňuje tuto částku mocnářství více než dle platné ústavy a vývoje jest oprávněno. Na str. 262 praví dokonce: »Uhry jako neněmecký stát mají část budoucnosti německého národu ve svých rukách, neboť jestli Uhry odmítnou Střední Evropu, sotva bude moci býti uskutečněna.« Odpor jejich — očekává Naumann — vznikne z obavy o národní existenci ve velkém cizojazyčném moři!

Práce Naumanova vznikla v dubnu 1915

*

Otázkami, jak bude po válce, zabývají se neustále odborní spisovatelé v neutrálních zemích. Hlavní problém jest, jak uspořádati vztahy států v době míru, aby zabráněno bylo vzájemným dobývačným snahám a vzájemnému ohrožování se.

Spisek vzniklý v téže době, kdy Naumannova Střední Evropa, pod názvem »Europäische Wiederherstellung« propaguje ještě více než Naumann, t. j. Spojené státy evropské.

Spisek vyšel ve švýcarském Curychu, a autor Dr. Alfred Fried jest známým pacifistou, jenž již spisy Handbuch der Friedensbewegung (dvě vydání), Pan-Amerika, Entwicklung, Umfang und Bedeutung der panamerikanischen Bewegung 1810—1910 (Berlín 1910) a Der Zweckverband Europa (1912) ukazoval cestu k dohodě národů.

Příčinu nynější války vidí autor v naprosté mezinárodní anarchii, jež právě utvořením se dvou mocenských skupin s protilehlými zájmy dostoupila vrcholu. Aby se nynější události nemohly opakovati, k tomu vede jediná cesta: státy evropské stanou se dobrovolnými smlouvami spojenci na podkladě nepolitickém. Dohodou učiní se záležitosti hospodářské, dopravní, sociální a čistě kulturní záležitostmi společnými, jež se

svěří společné mezinárodní správě, kterou bude utvořen účelový svazek Evropa (Zweckverband Europa).

Již před válkou pozůstával zárodek tohoto svazku v Evropě v celé řadě úmluv obchodních, v oboru soukromého práva, v oboru policie atd., a nyní by šlo pouze o další vybudování v tom směru, že pro takové věci by se stvořilo jediné středisko a jediná centrální správa v některém hlavním nebo větším městě některého neutrálního státu.

Tím, že se takové záležitosti za společné prohlášené odejmou zvláštnímu projednávání a úpravě každého ze zúčastněných států (Einzelbehandlung) a odevzdají středisku (Zentrum für das allgemein Europäische) — po způsobu Pan-americké Unie, zasedající ve Washingtonu — vyloučí se třecí plochy, a zúčastněné státy zvyknou si v tomto pevném a trvalém středisku hledati rozřešení a urovnání sporných zájmů. Podmínkou jest však, aby byly zúčastněny všechny evropské státy, poněvadž by každý jiný podobný velký svazek vzbuzoval podezření, že čelí proti někomu. Obnovená Evropa (Europäische Wiederherstellung) má však čeliti pouze staré, rozhárané Evropě.

*

Způsobem věcnějším a kritičtějším snaží se otázku trvalého míru řešiti pamětní spis švýcarského komitétu pro studium základů trvalého míru vyšlý roku 1915 pod názvem Die Grundlagen eines dauerhaften Friedensvertrages.

Spisek vychází od potřeby nesporně správné a všemi pociťované, aby mír, jenž ukončí přítomnou válku, nenesl hned v sobě opět zárodky nových nepřátelství a příprav k válce nové.

Aby cíle toho bylo dosaženo, propaguje, aby mír projednáván byl na kongresu, jehož by se zúčastnili i všichni neutrálové. Poněvadž neposlední příčinou války byly prý spolky mezi státy, které čelily proti státům jiným, měl by býti tímto společným kongresem vysloven zákaz zvláštních spolků (Verbot der Sonderbündnisse) a zákaz tajných smluv, kteréhožto cíle by se dosáhlo také rozšířením účasti zastupitelstev lidu na zahraniční politice a správě zahraničních záležitostí.

Poněvadž pamětní spis nepokládá svazek všech evropských států dosud za možný, doporučuje alespoň zřízení trvalého evropského úřadu (europäisches Bureau) k projednávání otázek a zájmů společných všem těmto státům.

K zabránění nebo alespoň oddálení válek navrhuje se: vyloučení územních anexí bez souhlasu (plebiscitu) domácího obyvatelstva, dohodu o zbrojení (zejména vyloučení výroby zbraní soukromými podnikateli pokládá se za účinný prostředek) a pak hlavně právní závaznost mezinárodního soudnictví. Autoři pamětního spisu (prof. Ottfried Nippold, Wiedmer-Stern a Ernst Trösch) netají se obtížemi otázky exekutivy, výkonné moci mezinárodního soudního tribunálu, ale doufají, že delším vývojem dospěje se i k tomuto cíli. Správně kladou váhu na úctu k právu, již lze získati šířením vzdělání a mravnosti: Budoucně nesmí jíti moc před právem, nýbrž musí býti právu zjednáváno stále větší pole platnosti. Jen tak lze předejíti válkám.

*

V Holandsku mírové sdružení Anti-Orlog Raad k zabránění válek doporučuje, aby parlamentům byla přiznána větší účast v řízení zahraničních záležitostí.

*

V Anglii za války vznikla Union of Democratic Control, která vychází z myšlenky, že jen změnou politického systému evropského lze zabrániti opakování světové války. Základní požadavky její jsou: žádné území nesmí býti zabráno bez souhlasu domácího obyvatelstva; žádná státní smlouva nesmí býti uzavřena bez souhlasu parlamentu, a musí býti zřízena lidová kontrola zahraniční správy; spojení se všech evropských států v jednotu se společnou nejvyšší radou, jejíž porady a usnesení musí býti veřejné; omezení zbrojení. Dr. *F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Nařízení o obchodních pomocnících. — Péče o invalidy v Dol. Rakousích. — Studium sociálních následků války. — Zákon o úpravě dětské práce ve Spojených Státech. — Hnutí stavebního dělnictva v Německu. — Pracovní trh v červenci a srpnu 1915. — Dělnické hnutí ve Švédsku r. 1914.

Císařským nařízením ze dne 29. února 1916 upravuje se pracovní poměr mobilisovaných příslušníků všech kategorií zaměstnanců, jichž se týče zákon o obchodních pomocnících. Dle posavadních norem měl mobilisovaný obchodní pomocník nárok na čtyřnedělní mzdu, byl-li v témž závodě zaměstnán aspoň jeden rok. Nevrátil-li se do čtyř neděl, byl zaměstnavatel oprávněn propustiti jej, ovšem že osobně dodanou výpovědí. Novým císařským nařízením se stanoví, že vypověď je platna jen tehdy, když ji dal zaměstnavatel svému zaměstnanci před 1. lednem 1916. Nedostal-li do toho dne zaměstnanec výpovědi, upravují se jeho pracovní nároky takto: Mobilisovanému obchodnímu pomocníku nesmí býti dána výpověď a nemůže být propuštěn z pracovní smlouvy. Vrátí-li se mobilisovaný z vojenské služby, zůstává nadále zřízencem svého bývalého zaměstnavatele. Po návratu domů má mobilisovaný právo na třináct dní dovolené. Nenastoupí-li čtrnáctého dne, pokládá se propuštěným a ztrácí všechna práva. Vrátí-li se však z vojenské služby nemocen, takže se nemůže znovu ujmouti své práce v obchodě, musí mu zaměstnavatel vyplatiti mzdu za šest neděl. Po návratu do pracovního poměru platí výpovědní lhůta stejná jako před narukováním. Pokud zaměstnanec slouží na vojně, není zaměstnavatel povinen platit zaň příspěvky k nemocenskému, úrazovému neb pensijnímu pojištění. Tyto zákonné garancie nevztahují se na zaměstnance v takových závodech, jejichž provozování bylo vlivem válečných poměrů zastaveno nebo podstatně omezeno. Rovněž se netýkají výhody nového nařízení těch mobilisovaných zaměstnanců, kteří dostali výpověď do posledního prosince minulého roku. I s těmito výhradami znamená však nařízení vážný a úspěšný krok k stabilisaci sociálních poměrů bezprostředně po válce.

*

Otázkou prvotřídní důležitosti se stává sociální zaopatření válečných invalidů. Je samozřejmo, že o invalidy z této války bude musit být mnohem vydatněji postaráno, než jak se stávalo po válkách dřívějších. Invalida s kolovrátkem nesmí být trvalou památkou této války, bylo prohlášeno s autoritativního místa v Německu. Pokud bude jen lze získati invalidy opět pro produktivní sociální činnost, musí být vykonáno vše, co vykonati bude možno. Důležitá opatření v této příčině dějí se již nyní v Německu. U nás se jeví aspoň náběhy k zákonné úpravě sociální péče o invalidy. U jednotlivých zemských ústředen pro opatření práce byla zřízena zvláštní kuratoria pro zprostředkování práce válečným invalidům. Dolnorakouské kuratorium opatřilo do listopadu minulého roku válečným invalidům 1.400 míst. Kuratoriu byl přidělen ministerstvem vnitra odborný instruktor. Invalidé pak jsou po šest měsíců po umístění v občanské výdělečné činnosti vedeni kuratoriem v evidenci. Prvního prosince 1915 bylo vydáno první číslo zvláštního časopisu »Österreichischer Arbeitsnachweis für Kriegsinvalide«. List přináší také všechny úřední výnosy, pokud se týkají invalidů.

*

V Kodani byla založena zvláštní společnost pro studium sociálních následků války »Selskabet for Social Forsken af Krigens Folger«. Účelem společnosti jest připravovati sociální přestavbu společnosti po válce včasným snesením a výkladem hospodářských, finančních a sociálně politických výsledků války. K tomu cíli hodlá společnost sbírati a zpracovávati veškeru literaturu tohoto oboru ve všech evropských jazycích a pomýšlí na vydávání vlastního buletinu.

*

Sociální poměry v Severní Americe, líčené idealisticky mnohými evropskými i americkými národohospodáři, jsou v příčině sociální péče živým dokladem liberalistické ziskuchtivosti v jejím primérním, dravém stadiu. Poněvadž je sociální zákonodárství většinou reservátem jednotlivých států Unie, jeví se dnešní jeho stav ve Spojených Státech jako pestrá směs moderních i nejzastaralejších zákonů, mezi nimiž centrální správa jen s obtíží nachází jakési vyrovnavací možnosti. Teprve nedávno schválila na příklad ústřední sněmovna velikou většinou hlasů (337 : 46) zákon o ochraně dětí v průmyslových podnicích. Počítajíc s autonomií sociálního zákonodárství každého státu Unie, formulovala sněmovna zákon tak, že se zakazuje mezistátní doprava zboží, vyrobeného v podnicích, kde jsou děti mladší sedmnácti let zaměstnány více než osm hodin denně, nebo kde pracují před sedmou hodinou ranní a po sedmé hodině večerní. Mimo to se stanoví minimální věk dětí, zaměstnaných v továrnách, na čtrnáct let a v hutích a kamenných lomech na šestnáct let. Zákon byl schválen přes odpor demokratické strany, která však přece získala některé ústupky pro továrny na konservování ovoce, kde právě byly zlořády ve využívání dětské práce nejkřiklavější. V senátě nenarazí prý zákon na nepřekonatelné obtíže. Dětská práce je v Spojených Státech nesmírně rozšířena. Podle posledního sčítání lidu r. 1910 bylo zaměstnáno v celém státě 1,990.225 dětí mladších sedmnácti let v průmyslu a zemědělství, to jest 18·4% všech dětí příslušného věku;

roku 1900 bylo procento dětských pracovních sil 18·2; zvýšení připadá výhradně na účet zemědělství, kdežto v průmyslových podnicích v uvedeném desetiletí počet dětských zaměstnanců značně klesl. Zákon o ochraně dětí v průmyslu se týče pouze zaměstnanců v závodech, nevšímaje si dětských zaměstnanců v domácké práci. A tím se nechávají otevřena zadní dvířka pro ty zaměstnavatele, kteří se budou chtít vyhnouti omezením nového zákona.

*

Občanský mír v Německu neodstranil všech sociálních třenic, jak nasvědčuje spor mezi zaměstnavateli a dělníky v živnostech stavebních. Při konferencích, konaných v říšském úřadě vnitra, objevily se v požadavcích obou smluvních stran podstatné rozpory. Zástupce zaměstnavatelů C. Behrens prohlásil: »Jsme ochotni upustit od našeho požadavku, aby nouzový ceník platil ještě šest měsíců po uzavření míru, za těchto předpokladů: Smlouva se prodlužuje až do 31. března 1917 a potrvá beze všeho ještě do 31. března 1918, nebude-li stav válečný ukončen do 31. prosince 1916. Co se týče válečného drahotního přídavku, uznali jsme trvající drahotu a prohlásili jsme, že převezmeme část břemen. Podnikatel nemůže svaliti zvýšené útraty jen na objednatele, nýbrž musí přídavek uhradit hlavně ze svého jmění. Nejsme vinni drahotou a nejsme v takovém postavení, abychom mohli poskytnout takové přídavky, jak byly uvedeny dělnickými zástupci... Chceme poskytnout přídavkem v ceníkových místech až do 5000 obyvatelů za hodinu tři feniky, ve všech ostatních ceníkových obvodech s desítihodinnou letní pracovní dobou pět fenikú za hodinu, při delší pracovní době čtyři feniky za hodinu.« Jakkoli pak v dalším vyjednávání zvýšili zaměstnavatelé svou nabídku o jeden fenik za hodinu, odmítli zástupci dělnictva proposice, prohlašujíce je příliš nízkými u srovnání s velikým zvýšením cen všech životních potřeb. Jednotlivé schůze pořádané v některých větších místech vyzněly velice bojovně, takže se konflikt spíše přiostřil.

*

Stav pracovního trhu v Rakousku v loňském červenci a srpnu vysvítá z těchto tabulek o sprostředkování práce; v statistice je zahrnuto 829, příp. 826 zprostředkovatelen.

Kategorie práce	Červenec			Proti červenci 1914					
				nabídek		poptávek		zprostředkování	
	Nabídky	Poptávky	Zprostředkováno míst	přibylo (+) ubylo (—) o					
Mužská práce	34886	32604	17841	— 2446	% 6·6	— 1010	% 3·0	+ 78	% 0·4
Ženská práce	23479	30473	14841	— 2823	10·7	— 3038	9·1	— 2257	13·2
Muž. a žen. práce	58365	63077	32682	— 5269	8·3	— 4048	6·0	— 2179	6·3
Učednických míst	3746	6027	1385	+ 1021	37·5	+ 1959	48·2	+ 573	70·6
Úhrnem	62111	69104	34067	— 4248	6·4	— 2089	2·9	— 1606	4·5

Úhrnný obraz za měsíc srpen, na němž participovalo 826 zprostředkovatelen, je tento:

Kategorie práce	Nabídky	Poptávky	Zprostředkováno míst
Mužská práce	32723	31228	15656
Ženská práce	25116	32890	15579
Muž. a žen. práce	57839	64118	31235
Učednických míst	3398	5882	1127
Úhrnem	61237	70000	32362

*

Ze statistiky pracovních konfliktů ve Švédsku za rok 1914 vyjímáme tato data:

konfliktů bylo 115
účastněných zaměstnavatelů 247
» dělníků 14.385
ztracených pracovních dní 620.469

Nejvíce konfliktů bylo v silniční a vodní stavbě (17), v pilařství (15) a v stavebnictví (10). Příčinou sporu byl v 71 případě požadavek vyšší mzdy, v 14 přijetí a propuštění dělníků, ve 4 kolektivní smlouva atd. Plným úspěchem se skončilo konfliktů 26, částečným 47, neúspěchem 33. V 9 konfliktech je výsledek neznám. Ve dvaceti případech spolupůsobil při odklizení konfliktu státní smírčí soudce. *R.*

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Odkaz arcib. Kohna na českou universitu na Moravě. — Nové plány vysokých škol v území okupovaném. — Problém vysokoškolských přednášek.

Všenárodnímu našemu požadavku, aby zřízena byla druhá česká universita na Moravě, na niž má národ český nepochybné právo svou početností, poplatností a kulturní vyspělostí, dostalo se uznání se strany, odkud — mimo několik zasvěcenců — snad nikdo ho nečekal; nedávno zvěčnělý arcibiskup olomoucký, jenž v březnu 1914 k výslovnému přání papežské stolice zřekl se svého úřadu a trávil odtud zbytek života (narodil se z rodičů chudobných r. 1845) na odpočinku, na svém statku Ehrenhausenu, odkázal téměř veškeré své jmění, úhrnem asi 1,240.000 K, na zřízení české university v Olomouci a zavázal arcibiskupa olomouckého i tamní kapitolu metropolitní, že budou nadaci tu spravovati a pečovati o to, aby byla svého času realisována; kdyby však stát neb někdo jiný sám tuto universitu zřídil, mají peníze po dohodě zástupců duchovenstva a českých politických stran připadnouti jinému kulturnímu účelu moravskému, který by s universitou souvisel, jmenovitě příští moravské akademii věd a umění.

Není u nás mimo českého mecenáše Hlávku dokladu odkazu tak vysokého, třebas by obnos ten nerovnal se ani ročnímu nákladu na dosavadní jedinou českou universitu v Praze, pro kterou státní rozpočet na př. na r. 1912 preliminoval náklad řádný i mimořádný téměř 2 mil. K; ale daleko větší význam má morální stránka odkazu, jíž se našemu požadavku dostává nové posily a vzpruhy v dobách tak pohnutých a významných. Šedesát let uplynulo od doby, kdy zavřeny brány poslední světské fakulty olomoucké a ponecháno pouze theologické učiliště jako samostatná fakulta a poslední zbytek vysokého učení, jež ve formě jesuitské koleje zřízeno bylo již r. 1566 biskupem Vilémem Prusinovským a na universitu povýšeno již císařem Maxmiliánem II. r. 1573. Na čas (1778—81) přeneseno bylo do Brna, načež vráceno sice Olomouci, ale v ztenčené formě lycea (vysoké školy filosofické a theologické); znovu doplněno a povýšeno byvši na úplnou universitu 1827, zrušeno bylo definitivně v letech padesátých minulého století. Od r. 1864, kdy školský odbor moravského sněmu a Moravská Orlice ve zvláštním úvodníku (dne 17. června) žádají za znovuzřízení české university moravské a od r. 1869, kdy na táboře u Smržic blíže Prostějova P. Vrba dožadoval se moravské university i techniky, nepřestává býti tento všeobecný požadavek našeho národa předmětem jednání sborů zákonodárných i nesčetných schůzí lidových a manifestačních, při čemž s počátku usilováno o universitu utrakvistickou (tedy oběma národům společnou), od let devadesátých výslovně již o universitu ryze českou.

Byly doby, kdy zdálo se býti uskutečnění tohoto petita téměř na dosah ruky. Tak již r. 1896 min. Gautsch prohlásil, že otázka druhé české university je »předmětem povinné péče vyučovací správy«; opětně r. 1905 tvrdil, že vláda je odhodlána ještě v tehdejším zasedání podati říšské radě předlohu o zřízení druhé university na Moravě a dala prý již i dokonce vzdělávati v Praze první učitele nové university; sliboval nám dále universitu moravskou i Körber; r. 1908 docela i poslanecká sněmovna schválila resoluci, aby vláda podnikla příslušné kroky k otevření university s českou řečí vyučovací na Moravě, ale zatím se ze záležitosti kulturní vyvinulo »politicum«, a vnitřní poměry říše nadobro odsunuly realisaci podniku tak naléhavého.

*

V poslední době objevují se zprávy, že chystají se nové školy vysoké v území, jež průběhem války okupovala vojska německá a rakouská. Především se projektuje otevření vlámské university v Gentu (Gand), kde existuje sice již státní universita belgická, ale s vyučovacím jazykem francouzským. Je známo totiž, že Vlámové, kmen původu germánského, tvoří sice většinu obyvatelstva belgického, ale že úřední řečí a proto také vyučovacím jazykem všech čtyř universit belgických (dvě jsou státní: v Gentu a Lutychu, dvě svobodné: v Bruselu a Levně) je francouzština. Německá vojenská správa, která dopomohla k rovnoprávnosti Polákům proti Rusům a otevřela jim universitu ve Varšavě, z příčin patrně

politických: chce také svým soukmenovcům belgickým zjednati vlastní vysokou školu. Je zajímavo, že na čas při francouzské universitě gentské vskutku již existovaly stolice vlámské pro dějiny a řeč německou (sections normales flamandes d'histoire et de langue germanique), otevřené královským nařízením r. 1884, ale již po 6 letech zavřené katolickým ministerstvem; nyní tedy má se dostati Vlámům úplné školy vysoké.

Sama francouzská vysoká škola tamní byla založena právě před sto lety rozhodnutím krále Viléma I. ze dne 25. září 1816 o čtyřech fakultách: filosoficko-filologické, právnické, lékařské a přírodovědecké: na čas umístěna byla v radnici, pak v starobylé koleji jesuitské a obdržela od města darem i velikou bibliotéku i rozsáhlou zahradu botanickou. V revolučních letech třicátých vedlo se jí nevalně, a dokonce zrušeny byly i dvě její fakulty, ale r. 1835 nastává nový rozkvět a pozvolné rozšiřování školy, jež před vypuknutím války obsahovala čtyři fakulty: filosoficko-literární, právnickou (připojena byla škola obchodní), přírodovědeckou (k této zase přidruženo bylo učiliště pro civilní inženýry a škola umělecko-průmyslová) a lékařskou; k celku přiřazen byl institut tělocvičný (institut supérieur d'éducation physique). Dojde-li k otevření vlámské university gentské, byl by to po Praze druhý případ na světě, že v témže městě existují vedle sebe dvě samostatné university, ovšem s různým vyučovacím jazykem.

Na straně polské objevil se především projekt, aby v bývalém ruském městě Chelmu, obsazeném Rakušany, byla zřízena polská vysoká škola lidová, s kterou prý (dle zprávy časopisu Vossische Zeitung) bude spojena lidová knihovna a čítárna. Přednášky a kursy mají se týkati polské řeči a literatury, dějepisu, zeměpisu, matematiky, věd přírodních a hygieny. K tomu nutno připomenouti, že také k hnutí lidových universit, které se na Rusi objevuje již od let osmdesátých patrně vlivem národů severních — Dánsko jest, jak známo, vlastí vysokých škol lidových — chovala se vláda ruská vždy chladně, ne-li odmítavě. Přes to bylo prý v roce 1905—6 již lidových universit na Rusi asi čtyřicet vesměs péčí soukromníků neb různých společností, a r. 1908 byl první, r. 1912 již druhý sjezd delegátů národních universit v Moskvě, kde mimo jiné podrobně bylo uvažováno o tom, jak vláda ruská činí všemožné překážky lidovému školství různých národností a vnucuje všude ruštinu za řeč vyučovací. Ač lidové university prosperují všude dobře, a ač je jich tolik potřebí v říši s tak hrozným číslem analfabetů a tak nepatrným počtem národních škol, ministerstvo vyučování až do světové války nezměnilo svého odmítavého stanoviska ke školám lidovým, které si nedovedly získat ani mravní ani hmotné podpory ruské vlády. Po té stránce bude tedy chelmská[1] lidová škola vysoká, založená v kraji převážnou většinou židovském (r. 1890 napočteno tu bylo 65% židů!) a polském, v končinách, které kdys patřily ku knížectví vladimirskému, dobrým mementem ruské vládě, aby nestavěla se v cestu nepochybným potřebám lidového vzdělání.

[1] I české časopisy nesprávně tvrdily, že Chelm (rusky Cholm) je město guberniální, kdežto patří ve skutečnosti k ruské gubernii lubelské.

Také obyvatelé Vilna, ruského gubernského města a kdysi hlavního města knížectví litevského, nyní okupovaného Němci, usilují o to, aby se jim dostalo vlastní university, resp. aby vzkříšena byla vysoká škola tamní, jež pod jménem akademie otevřena byla již r. 1578 od Štěpána Bátoriho, od Alexandra I. proměněna byla v universitu, ale již r. 1830 zavřena byla jakožto středisko národní propagandy polské (obyvatelstvo Vilna ovšem dle posledního sčítání je téměř z polovice židovské) přičiněním pověstného guvernéra Paskeviče a jeho pomocníka Golovina. Vilenští Poláci patrně jsou nadšeni dobrými výsledky nových polských škol vysokých ve Varšavě, kde jmenovitě na techniku chodí nyní neobyčejný počet žen, jak v oboru chemie a architektury, kdežto i v Německu samém dle posledních zpráv ženské studium na technice bylo výjimkou (proti 4575 ženám zapsaným na německých universitách je všeho všudy 54 posluchaček technik!).

*

Problém vysokoškolských přednášek, o jejichž vědecké a pedagogické hodnotě tolik již bylo psáno, nepřestává býti předmětem úvah v kruzích odborných. Posledně zase důkladně o této otázce pojednal (v souvislosti s moderním heslem výchovy k samostatnosti) soukromý docent nové university frankfurtské, doktor lékařství a filosofie F. E. Otto Schultze, v pozoruhodném díle Systematische und kritische Selbständigkeit als Ziel vom Studium und Unterricht (Leipzig, Klinkhardt 1914). Promluvím v příštím svém referátě přehledně o něm i ostatních návrzích reformních v tomto směru.

15. února 1916. *Kd.*

LITERATURA.

Ferdinand Strejček, Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880. Rozpravy České Akademie, třída III. č. 40, stran 152. — Hotowetz R, Rakouský státní problém. (Praha 1915, nákl. vlast., v komisi knihkup. Fr. Řivnáče.) — F. V. Krejčí, Jan Hus. (Zlatoroh. Sbírka ilustrovaných monografií. Nákladem spolku výtvar. umělců Manes. S 30 obrazovými přílohami.) — MUDr. Jan Dvořák, c. k. dvorní rada atd.: Vznik a vývoj organisace boje proti tuberkulose v Čechách. Pamětní spis vydaný na počest otevření »Jubilejního sanatoria na oslavu J. V. císaře a krále Františka Josefa I. na Pleši« z podnětu jednomyslného usnesení, jménem a nákladem výboru Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami v král. českém. Díl I. 107 str. za 3 K.

Ferdinand Strejček: Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880. Rozpravy České Akademie, třída III., č. 40, stran 152.

Od literárních bojů Lumírovců dělí nás už téměř čtyřicet let, z jejich účastníků žije už jediná Eliška Krásnohorská, a možno snad už se divat nepředpojatě i na osoby, které se toho boje účastnily. Věc sama je stále živá, a zvláštním naším národním postavením nepozbývá své časovosti: je to otázka po oprávněnosti a míře »vševlidského« a »národního« v literatuře a umění. V naší literatuře první takový boj byl sveden po

vydání Máchova Máje, druhý při vystoupení Hálkově a Nerudově, třetí je právě ten boj Lumírovců, a pokračováním jejich, třebaže v podobě mnohem komplikovanější, bylo vystoupení realistů a české moderny v bojích o Rukopisy, o Hálka a vůbec o nové nazírání na českou kulturní minulost a přítomnost. Do jisté míry mohly by se boje ty nazvati i boji »otců a dětí«, ale především zápasily tu dva směry, v jejichž poměrné rovnováze třeba hledati normální stav naší literatury. Je-li překonána jedna jejich forma, vyvine se nová — všeobecný vzrůst nacionalismu v přítomné době ukazuje, že spor ten dostane se do nového stadia. Jasná a přesná formulace, kterou bojům kolem r. 80 dal Strejček, platí všeobecně: »Šlo především o boj čistě ideový: na jedné straně hlásání světovosti, nedbání hranic národních, neobmezování prací na motivy a formy domáci, nebo nanejvýš slovanské, na druhé neličená bázeň o ztrátu svéráznosti národní, snaha o zachování a rozvíjení ducha domácího a umění výlučně národního.« Celá ta otázka vypadá vlastně dosti naivně, a odpověď na ni zdá se být snadná, že totiž každé literární dílo je dobré, je-li umělecké, ale není to tak jednoduché, hledíme-li na literaturu jako na orgán národní kultury, a v letech 80. to už docela nebylo jasné.

Spor veden byl na jedné straně v »Lumíru« za »kosmopolitické« Lumírovce (Vrchlického, Sládka, Zeyera, Liera a družinu »Máje« z roku 1878) hlavně Sládkem, za »národovce« v »Osvětě« Ferd. Schulzem a Krásnohorskou (tou také v »Ženských listech« a v »Musejníku«) a v »Paleček« Rudolfem Pokorným. Nejlepší kritické hlavy z let 70., Neruda a Jos. Durdík, stáli stranou toho sporu, také Zákrejs se ho neúčastnil. Neruda teprve ke konci v referátu o novém písemnictví v Osvětě 1881 zaujal stanovisko prostředkující.

»Kosmopolité« cítili silně to, co už mnozí naši buditelé a co cítíme my všichni, totiž malost našeho národa, a po příkladě Nerudově — na nějž se odvolávali jako na svého předchůdce — ale ne vždy v jeho duchu pracovali svým opravdu skvělým nadáním, aby naše umění slovesné myšlenkově i formově pozvedli na světovou úroveň. »Národovci« (a s nimi tak zv. »moravská« kritika) chránili národní ráz české literatury; ale byť v teorii, soudíc podle některých výroků, zvláště Schulzovi dosti bylo jasno, oč jde, v kritické praksi chápali podstatu národnosti jednostranně, když ji hledali především v domácích látkách. Zeyer nebyl o nic více národní a méně kosmopolitický ve »Vyšehradě«, než byl v »Bájích Šošany«, a duch jeho poesie byl tenkrát i později stále stejný, ať na Vyšehradě nebo pod pyramidami a na Gangu — myslím, že jeho blouznivost má hodně slovanský ráz. Stejně na př. Vrchlického »Epické básně« prozrazují českou, slovanskou povahu i pod rouchem nejcizokrajnějším — to u něho později dobře vycítili Polák Przesmycki, Němec Friedrich Adler a Francouz Denis. To ušlo tehda »národovcům«, jako jim nepřipadlo na mysl, že českým kosmopolitům mohli nejlépe ukázati, co je to národní umění, na Nerudovi, jehož Kosmické písně tak dýší českým duchem (Schulz uvítal je v Osvětě r. 1878 přímo dityrambicky, ale význam jejich viděl jinde), kdežto básně Sv. Čecha, jejž stavěl proti »kosmopolitům« jako básníka národního, byly při svých domácích látkách aspoň tak kosmopolitické jako Vrchlického nebo Zeyerovy.

Ti dva nejvíce dráždili »národní« kritiky svými nenárodními látkami — Vrchlický krom toho svým »kultem nahoty«. Lumírovci měli jednu velkou výhodu, totiž své skvělé nadání a značnou produktivnost, v čemž se s nimi protivná strana nemohla měřiti — proto si vyzvedla na svůj štít Sv. Čecha. Bojovalo se kritikami — celými i narážkami v nich, zaslány, epigramy a básněmi tištěnými i rukopisnými (ty ovšem byly říznější), ba i holí (o tom je vypravování Sládkovo na str. 124) — osobní stránka, jak to při takových sporech bývá, převládala velice a ovšem ne na prospěch věci. Lumírovci byli hrozně nedůtkliví i tam, kde byly výtky dobře míněny a docela oprávněny, Schulz hodně pedantský, ačkoli jeho posudky svědčí o vzdělaném a opravdovém duchu a jsou posud cenné — pěkně na př. ukazuje, jak umění moderní, realistické, musí vyrůstati z kořene národního, Rud. Pokorný přikládal hlavně jen polínka a vůbec v tom sporu nehraje pěknou úlohu. Nejvíce taktu a rozmyslu uchovala si Krásnohorská ve svých bystrých projevech ve prospěch umění národního, třebas její básnička v »Palečku« o »sládkovi« (citována na str. 123) k ochlazení Sládkovy »rozpálené hlavy« jistě nepřispěla.

Zmíněnou úvahou Nerudovou se protivy umírnily, a ostatní vykonal čas i společné ideové a jiné zájmy. Hned r. 1882 Schulz v »Osvětě« nadšeně píše o Vrchlického Hilarionu, tedy básni pranenárodní, a když počal redigovati »Zlatou Prahu«, Vrchlický stává se jejím přispěvatelem. Když došlo k novému literárnímu boji starých a mladých, vzníceném Macharovým článkem o Hálkovi v Naší době, stojí už Vrchlický se Schulzem a Krásnohorskou v jednom šiku. Zde však i Elišku Krásnohorskou rozvaha opustila — ovšem nejenom ji a její stranu. To vůbec byla prudší vojna než ta lumírovská, a zasáhla také hlouběji do našeho kulturního života. R. 1895 a 1896 píše už Krásnohorská do Osvěty essaye o Vrchlickém a Sládkovi tónem značně jiným, než o nich psala v Musejníku r. 1877 — za tu dobu ovšem se oba básníci rozvinuli v úplné individuality. Na str. 133 své knihy Strejček cituje, co Krásnohorská o tom napsala r. 1911: Čas, zkušenosti životní a dobrá vůle svedly bývalé protivníky, a dojemně působí konečná její slova: »Tak jsme se všichni setkali v uznání a přátelství, než jsme se stali ubohými invalidy, kterými jsme dnes, Vrchlický mezi námi nejubožším — — —.«

Ferdinand Strejček vykonal práci neobyčejně záslužnou, že shromáždil, roztřídil a literárně-historicky vzorně zpracoval všechen materiál bojů těch se týkající. Jsou tu dokumenty, sebrané ze jmenovaných časopisů, jsou tu i cenné zprávy soukromé, zvláště od Sládka a Krásnohorské. Látka vyčerpává se ve třech dílech: Redaktoři »Lumíra« od r. 1873—98, Hlavní spolupracovníci »Lumíra« za redakce Sládkovy a Literární boje kolem r. 1880. V oddílech těch, rozdělených na kapitoly, snesena je spousta zajímavých fakt z našeho literárního ovzduší, pojících se ke jménům spisovatelů té doby a k jejich činnosti, mnoho charakteristických rysů povahopisných a literárních (hned první kapitola: Jan Neruda a Vítězslav Hálek, je velmi zajímavá) i vhodných vysvětlujících poznámek k nim.

Strejček právem mluví o dramatickém konfliktu obou stran. Byl tu kypící duševní život, skorem veskrze upřímné přesvědčení, dva oprávněné názory tu narážely na sebe — nyní, kdy nás už neruší osobní momenty, s chutí a dychtivostí čteme tyto zápasy svých literárních otců, kterými sami si razili cestu a budovali literární tradici pokolením následujícím. Ten rušný život podařilo se znamenitě zachytiti Strejčkovi v jeho knize, psané živým, prostým a milým slohem, a to činí ji tak poutavou a cennou krom důležitého materiálu, který tu podán. *Z. F.*

Hotowetz R.: Rakouský státní problém (Praha 1915, nákl. vlast., v komisi knihkup. Fr. Řivnáče).

Ve všech úvahách, týkajících se úpravy vnitřních poměrů naší říše, shledáváme se se společnou myšlenkou, že totiž poměry doby předválečné musí býti pronikavě změněny.

snaží se Čech Hotowetz vycházeti především od potřeb říše a jen v mezích jednotnosti její popříti volný rozvoj všem národům v ní spojeným: »Jednotnost všech státních funkcí za účelem uspokojení hmotných zájmů občanstva a samostatnost národů omezená potřebami jednotného státu za účelem uspokojení jejich specificky národních duševních zájmů.« »Všechny národy musejí tedy ochotně dáti jednotnému státu, co jeho jest, a za to obdržeti od státu záruku svobodného svého rozvoje národního.«

Při tom rozeznává Hotowetz to, co jest všem národům v říši společné a to, co je dělí. Pojítkem všech národů tu jest: »záruka větší a mocnější ochrany svého (t. j. každého národa) bytí a lepšího a úspěšnějšího uspokojení svých hospodářských zájmů ve velikém státě.« Dělí pak tyto národy »požadavky a potřeby jejich specificky národního života«.

Aby tedy docíleno bylo cíle výše již uvedeného, navrhuje Hotowetz především vyloučení záležitostí hospodářských z takového zákonodárného sboru, kde by právě narážely na sebe různé zájmy specificky národního života kmenů v říši sloučených. Tohoto by bylo dle jeho zdání dosaženo zřízením ústředního hospodářského parlamentu pro celou říši. Do tohoto parlamentu provedly by se volby ve velkém volebním okresu a to způsobem, jenž by byl věrným odleskem různých hospodářských podnikání a zájmů v říši zastoupených, tedy s vyloučením rovného práva volebního, dle stupně hospodářského zájmu a hospodářského významu voličova.

Takový parlament by dle mínění autorova nebyl jevištěm zápasů národnostních.

Pro ostatní záležitosti společné všem národům byl by příslušným ústřední parlament politický, kterému by se musily předkládati též zákony hospodářským parlamentem usnesené.

Kdežto parlament hospodářský by měl jedinou komoru, měl by parlament politický sestávati ze dvou komor. Horní by odpovídala složením nynější sněmovně panské, dolní by sestávala z vyslanců národních rad.

Tyto národní rady byly by parlamentem každého národa říše (kolik národů, tolik národních parlamentů), jejž by si příslušníci toho

kterého národa volili na základě všeobecného, rovného a přímého práva hlasovacího, pro vyřizování svých specificky národních záležitostí. Autor zde připouští i hlasovací právo žen, zda jen aktivní, či též pasivní, to neříká.

Záležitostmi, svěřenými těmto autonomním národním parlamentům, jsou dle výpočtu Hotowtzova: školy, umění a věda a snad též »jiné projevy národního života«. Ve školství přikazuje péči o základní a občanské školy státu »ve spolku s národem«, a teprve ostatní školy výhradně národům. Poněvadž nad to veškeré hospodářské zákonodárství vymykalo by se těmto autonomním národním radám, jsouc záležitostí ú s t ř e d n í h o hospodářského parlamentu, byla by působnost a moc jejich velmi omezená. Snad ani povolování nákladů na vlastní národní záležitosti by jim autor nepřiznal, poněvadž by povolování veřejných dávek bylo věcí sněmu hospodářského. A i ve věcech specificky národnostních náleželo by stanovení všeobecných zásad ú s t ř e d n í m u parlamentu politickému!

Jaký úkol a účel by zůstal korunním zemím, Hotowetz neuvádí; patrně měly by klesnouti na pouhé s p r á v n í obvody. Snad nastal by pak zmatek ještě větší, když by správa státní děla se dle korunních zemí, a správu specificky národních věcí by prováděly zvláštní národní správní orgány, zřízené dle území národnostních.

Jazykové právo chce míti autor rozřešeno podle zásady naprosté rovnoprávnosti všech národů, obývajících tu kterou korunní zemi. Tedy béře za základ korunní země jako správní obvody a žádá provedení tohoto jazykového práva stran důsledně až do posledních instancí.

Naději, že by jím doporučovaný hospodářský parlament nebyl zmítán národnostními zápasy, zdá se, že autor značně přeceňuje, a přikazuje-li i hospodářské záležitosti ještě ústřednímu sněmu politickému ke schválení, vydává je alespoň tam posuzování a rozhodování po této stránce zvláštních zájmů jednotlivých národů.

Přes tyto pochyby jest úvaha Hotowtzova zajímavým a vážným projevem muže, jenž svými bohatými zkušenostmi a myšlenkami v těžkých dobách chce přispěti k šťastnému rozřešení tak spletitých otázek organisace Rakouska. Dr. *F.*

F. V. Krejčí: J a n H u s. (Zlatoroh. Sbírka ilustrovaných monografií. Nákladem spolku výtvar. umělců Manes. S 30 obrazovými přílohami.)

Mluvě o mládí Husově v této monografii, praví F. V. Krejčí, že představa, již uvedl v oběh o matce Husově básník Machar, líčící ji po vzoru biblické Alžběty jako ženu, které se dostává v pokročilém věku netušeně štěstí mateřského, jest pouhou poetickou licencí.

Pravda. Ale i o Krejčího životopisu Husově dalo by se říci, že byl psán poněkud s použitím poetické licence. Nejen svým slohem poukazuje částečně na uměleckou tvořivost, nýbrž i celkovým zpracováním, které se snaží v nás vyvolati dojem bezprostředního názoru a co největší životnosti. Tato životnost je velkou předností knihy F. V. Krejčího, ale má i své stíny, plynoucí z okolnosti, že autor není odborným historikem. Proto mohou býti jeho práci vytýkány vady v jednotlivostech — stalo se

již také — ale mohlo by býti i leccos vytknuto na celkovém pojetí postavy Husovy. Hlavně lze tu vytknouti, že Krejčí líčí nám Husa příliš jako průměrného, prostředního člověka, který jen vlivem vnějších popudů, zvláště vlivem Wiklefovým, stává se tím, čím byl. Hus je mu veskrze normálně založeným mladým mužem, v jehož duši neplála jiskra geniální iniciativy, je mužem, který se dává více posunovat událostmi, než aby sám zasahoval činně. Nelze souhlasit s tímto pojetím, s přílišným akcentováním Husa jako prostého venkovského synka. Hus — pravda — v teologii nebyl zcela samostatný a původní, působil zde naň Wiklef, ale jde o to, jak toho Wiklefa Hus použil pro svůj život, jak jej zpracoval, jde o vývoj člověka. A vývoj u takového muže, jakým byl Hus, děje se převážně z nitra. Normální, průměrný člověk byl by se nestal a nemohl státi Husem, tím Husem, jehož sílu ducha a mravní velikost autor sám přece vidí a uznává. Normální člověk nebyl by se stal geniem — genij se rodí. A nelze také tak všeobecně říci, že Hus nebyl člověkem iniciativy. Byl jím v kapli betlémské, byl jím hodně v universitních záležitostech, byl jím v reformě jazyka českého a byl jím ve své při s církví až do posledního dechu. Kdyby nebyl mužem iniciativy, byl by se vyhnul Kostnici. V Husovi se snoubí síla a pokora.

Ale přes toto pojetí, poněkud seslabující velikost Husovu, kniha F. V. Krejčího je velmi milá a cenná kniha a lze ji jen vítati. Je to zdařilý pokus o co nejtěsnější přiblížení Husovy postavy dnešnímu člověku. Kniha vzbudí zájem čtenářův hned prvými kapitolami, jež nás živě uvádějí v ovzduší doby Husovy, a v nichž je výrazně zhodnocen i teritoriální význam Čech a Prahy. Tento zájem dovede si udržeti až do konce. Je psána s vřelým cítěním pro náboženské a mravní úsilí Husovo. Lze očekávati, že tato monografie, která se čte takřka jako umělecké dílo, bude nabádavě působit na široký kruh inteligence a leckoho pak pohne, aby se opravdověji a odborněji seznámil s českou minulostí.

Kniha je krásně vypravena. Text je doplněn mnohými cennými ilustracemi. *l.*

MUDr. *Jan Dvořák,* c. k. dvorní rada atd.: V z n i k a v ý v o j o r g a n i s a c e b o j e p r o t i t u b e r k u l o s e v Č e c h á c h. Pamětní spis vydaný na počest otevření »Jubilejního sanatoria na oslavu J. V. císaře a krále Františka Josefa I. na Plešivci« z podnětu jednomyslného usnesení, jménem a nákladem výboru Českého pomocného zemského spolku pro nemocné plicními chorobami v král. českém. Díl I. 107 str. za 3 K.

O krásném ideálním soucitu našeho lidu a dobročinné jeho lidumilnosti na jedné, o nesnázích, jež působí organisacee lidumilných snah u nás, na druhé straně mohl by bohaté a cenné zkušenosti vypravovati autor uvedeného spisu dvorní rada D v o ř á k, nejpřednější náš pracovník na poli péče sociálně-humanitní, na nějž u příležitosti čtyřicátého výročí jeho doktorátu právě v příštích dnech (4. dubna) jistě všecka česká veřejnost vzpomene s úctou a vděčností. Literární činností, články v časopisech (také v Naší době), ve výroč. zprávách, knihami, činností veřejnou na vědeckých kongresech, ve sněmovně MUDr. Dvořák rozvinul jako podněcovatel, šiřitel a navrhovatel lidumilných myšlenek činnost opravdu obdivuhodnou. Probouzel zájem o jednu myšlenku sociálně humanitní za druhou,

ale staral se také, aby zájem o myšlenky tyto, jak již u nás bývá, po prvním nadšení neusnul, nýbrž živen vydal i užitečné plody v praktickém nějakém díle lidumilném.

V knize nedávno vydané, kterou tuto oznamujeme, Dvořák sám vyličuje vznik a rozvoj organisace boje proti tuberkulose v Čechách. Myšlenka boje tohoto vznikla přirozeně sama, jakmile se prokázalo, že onemocnění tuberkulosní je způsobováno zvláštním bacilem, a že tuberkulosa je nemocí sdělnou. Tím bylo lékařům jasným a samozřejmým požadavkem, že je třeba nemocné stižené tuberkulosou odděliti od nemocných ostatních. Proto také záhy vedle myšlenky zvláštních sanatorií pro nemocné stižené plicními chorobami vyskytla se i snaha přizpůsobiti i dosavadní veřejné nemocnice tomuto požadavku a zřizovati při nich zvláštní oddělení nebo pavilony pro moderní léčení souchotinářů, jaký jest na př. od r. 1905 přičiněním dra. Teunera přičleněn k okresní nemocnici v Benešově. K těmto dvěma směrům přidružila se myšlenka léčiti děti tuberkulosní otužujícím léčením sluncem, vodou a vzduchem v rodinném ovzduší, kterou r. 1901 provedl podle příkladů v cizině vzorným ústavem v Luži MUDr. Hamza, a posléze i myšlenka výpomocných stanic, dispensářů, kterou nám podle návrhu Angličana Philipa a Francouze Calmettea a podle vzorů lilleského a lutyšského přinesl r. 1904 prof. Maixner. Úkolem dispensářů je starati se o chudé rodiny stižené tuberkulosou a radou i podporou pečovati v nich o příznivější podmínky životní na prospěch zhojitelných nemocných a dětí, aby si chudí nemocní mohli opatřiti jiný vhodný byt, lepší výživu, desinfekci a pod. Jak jest z tohoto náčrtku patrno, otázky boje proti tuberkulose jsou otázky lékařské, a bylo přirozeno, že myšlenka organisovati boj tento vznikla mezi lékaři, jejichž prací byl r. 1899 ustaven a přednáškou prof. Thomayera zahájen spolek, v jehož čelo se již r. 1901 postavil nynější jeho předseda, dvorní rada prof. dr. Maixner, který se stal spolku nejen ideovým, ale i organisátorsky pevným a neúmorně horlivým vůdcem. Teprve časem přibývalo porozumění pro snahy spolkové i mimo lékaře, zvláště když se r. 1903 spolek ustavil jako Český zemský pomocný spolek s úřední ochranou a podporou a vznikaly i na venkově místní odbory, jichž dnes spolek má 57. Dnes má na práci a záslužném díle spolkovém podíl všecka veřejnost česká, dnes dvorní rada Dvořák mohl právem napsati, že spolek náleží mezi nejoblíbenější dobročinné korporace, a že co do rozsahu činnosti nemá rovného. Úsilí spolku zříditi sanatoria pro tuberkulosní uskutečněno bylo nejdříve roku 1905 zakoupením Albertovy vily v Žamberce s nádherným parkem a rozsáhlými, větším dílem zalesněnými pozemky, v níž dnes umístěno sanatorium pro děti i dospělé stižené počáteční tuberkulosou, skrofulosou, křivicí a chudokrevností pro více než 100 nemocných se všemi moderními metodami léčebnými i s jednotřídní soukromou smíšenou školou. Ředitelem Albertina byl nejdříve MUDr. Panocha, od r. 1912 jest ředitelem MUDr. R. Lukes, na jehož podnět zřídil odbor v Ústí nad Orlicí r. 1912 na lesní pláni v Lipovci i provisorní útočiště s ochrannou chýší pro ženy a děti, otevřený ochranný pavilon pro muže v Ústí nad Orlicí a podobné útočiště i v České Třebové.

Hamzovým ústavem v Luži i Albertinem v Žamberku bylo prokázáno, že i v našem ovzduší lze nalézti vhodná místa k léčení tuberkulosy, a myšlenka velikého sanatoria nabyla r. 1907 pevného základu velkodušným věnováním knížete Josefa Colloredo-Mansfelda a kněžny Ivony, kteří věnovali na Pleši pozemky ve výměru 279 jiter, na nichž na počest 60letého panování Jeho Veličenstva z výtěžků dvou věcných loterií, velkého bazaru r. 1909 i jiných darů a příspěvků postaveno veliké moderně zařízené jubilejní sanatorium. R. 1915 sanatorium mělo býti odevzdáno svému účelu, ale světová válka rozhodla jinak. Spolek neváhal postoupiti sanatorium na dobu 2 let vojenské správě pro nemocné vojíny, stižené plicními chorobami, a dne 2. února 1916 bylo sanatorium na Pleši s tímto vlastenecky humáním úkolem slavnostně otevřeno.

Doplníme-li tento letmý náčrt činnosti spolkové výčtem jen největších zařizovacích nákladů od r. 1899 do 1. listopadu 1915 sumou 851.213 K 73 h: na dispensář (umístěný nyní ve vlastním domě v Kateřinské ulici v č. 1475-II., koupeném za 30.910 K) 18.501 K 53 h, na Albertinum 159.902 K 62 h, na Pleš 672.809 K 58 h, vidíme, že opravdu co do rozsahu činnosti spolek nemá rovného. MUDr. Dvořák shledal do 1. dílu svého spisu kde koho, kdo se o tuto činnost zasloužil, rozděluje se vzácným smyslem pro historickou pravdu, věrnost a úplnost spravedlivě světlo i stín. Kdo chce sám přehlédnouti, co úsilné práce vykonáno svépomocí na poli krásného lidumilství, ať objedná si za 3 K spis, jehož stručný obsah tu podán, vykoná jeho zakoupením i dobrý skutek na prospěch věci, která opravdu zasluhuje podpory co největší. *Jiří V. Klíma.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Co nám válka přinesla. — Sdružení akademicky vzdělaných žen.

Válka tak změnila poměry, přesunula hodnoty a zasáhla do našeho života soukromého i veřejného takovým způsobem, že umlkly některé proudy, některé otázky a za to vyvstaly nové problémy a posíleny byly snahy, do té doby přezírané a zanedbávané. Tak ženské hnutí úplně obrátilo se od domáhání se práv, a všechen zřetel věnován je dvojímu směru. Milosrdenství, které ženám jedině bývá údělem v době války, a sociální a národohospodářské činnosti, která od ženy je požadována tak, jak dosud nikdy. O tom, co vykonala žena v milosrdenství a humanitní péči, svědčí válečná výstava v Praze. Výstava předvádí ve zvláštním oddělení činnost české ženy v pomocné službě válečné, která záleží v občerstvování vojínů na nádražích, ošetřování v nemocnicích a v péči o lazarety, v konání sbírek peněžních i veškerých potřebných předmětů a potravin pro vojíny a chudé, nezaměstnané a po vojínech pozůstalé, a vůbec ve všem, čím česká žena přispěla ku pomoci.

Jest tu i uvedeno množství věnovaných předmětů, sebraných peněz, počet a jména i fotografie členek činných v této akci i s ošetřovanci-vojíny a ukázky prací. Dva hlavní činitelé znamenají práci české ženy v pomoci válečné, a to ženské spolky a organisace, školy a mládež. Předveden je tu zlomek činnosti, která plně oceněna bude moci býti až po skončení války, až všechen materiál bude přehledně a soustavně upraven. Zatímní výstava ukazuje, jak se žena po této stránce přičinila, v jakých oborech pracovala, a konečně nalézáme tu obrysy, jak asi utváří se nejpřirozeněji sociální práce u nás. Žena pracuje osobně, ve spolcích, v lazaretech a svou prací přimyká se a doplňuje činnost muže v obcích. Obce soustředily všechny nutné pomocné činitele a povolaly i ženy k práci lidumilné, sociální a hospodářské, jako nejschopnější a nejpřirozenější organisátor. A poněvadž válečné úkoly jeví se jako vysoce zvýšené úkoly sociální, které rozšířily se z menšího okruhu působnosti na veliké množství osob i poměrů, a ty byly původně povinností obcí, přimyká se i činnost žen samozřejmě k činnosti obcí, a na tomto základě bude musit být i v budoucí úpravě poměrů pokračováno. Neboť koncem války úkoly ty nezaniknou, naopak, budou odkazem války a jejím předním důsledkem. Válka otevřela v mnohém oči a poučila nás o významu všeobecného blaha a povinnosti.

*

Válkou uvedena byla žena tam, kam směřovalo dosud marně veškeré její usilí neb kam jen zvolna dospívala, překonávajíc velké překážky nepochopení a neochoty, které tkvěly v muži, v jeho založení a výchově: do všech mužských zaměstnání a míst. Muži odešli, a ženám zůstaly jejich živnosti, obchod a zaměstnání, a ženy musily se jich ujmouti, rychle se vpraviti a naučiti pracovati v nich osobně, rozhodovati samostatně, jednat zodpovědně. Bez příprav, bez učení musily chopit se vedení i vykonávání prací zanechaných muži a vpravit se a zastat všechno. Avšak i na místa jiná, do úřadů, k práci průmyslové i těžké práci v dolech a železárnách byly ženy veřejnými i soukromými činiteli povolávány, až došlo k velkým vyhláškám vojenských úřadů, aby ženy hromadně nastupovaly práci mužskou ve všech odvětvích. To proto, že muž, který dosud hájil své držby, nebyl doma, byl na bojištích, a ženy zůstaly jako strážkyně krbu i udržovatelky všeho života vnitrostátního. Válka postavila takto ženy do nového prostředí, naučila je býti samostatnými, převzíti starosti o rodinu, majetek, o vše, co souvisí s životem; a ženy konají tyto své povinnosti při nejmenším právě tak jako muž. A proto nemožno, aby již nyní neozývaly se hlasy, zda možno, »aby budoucí zákonodárství nevšímalo si toho, čím byla žena za nynější války? Žena, která tolik práce, energie, důmyslu musila osvědčiti nyní, musí být plně respektována v celém příštím zákonodárství — praví Dr. B. Franta — platné, pravé budoucí právo hlasovací nemůže, nesmí býti bezprávím pro ženy.«

*

Poměry válečnými mnoho žen bylo zbaveno svých míst a své práce a tím i obživy. Byly zastaveny podniky výrobní, zavřeny závody, a práce zmenšena na míru nejmenší. Tím ocitlo se mnoho žen bez výdělku. Je pravda, mnohá práce nová, nové obory a četná místa byla ženami nahra-

zena a vyplněna, avšak osobami jinými, jinak připravenými. Ženy jsou volány, aby zastoupily muže, ale tím více otevřenou zůstala otázka zaopatření žen. Vrátí se mnoho invalidů, a již dnes je známo, a byly v tom smyslu učiněny výzvy, aby v obsazování míst byla následována správa státní i soukromými podnikateli, aby nejprve byli umísťováni a zaopatřováni vojenští invalidi. Tím budou se ženy zase vracet od svých prozatímních povolání k domovu, ale mnohá další žena zbavena bude existence, neboť invalida vrátivší se nebude moci konati plnou práci a nebude míti asi té výše platu, aby mohl živit celou rodinu jako dříve a bude odkázán na přispění ženy, která bude bez zaměstnání, ať je to manželka, sestra, matka, anebo nebude se moci ženit. Proto již nyní měla by se zvýšená péče věnovati organisaci práce žen a novým drahám ženské práce, jako se věnuje péče opatření invalidů, a mělo by se směřovati k tomu, aby práci žen a mužů byly vykázány určité směry tak, aby vzájemně si nepřekážely, ale se doplňovaly.

*

Dosavadním ideálem společenského zřízení byla dělba práce na základě rodinného života. Muži určena péče o zevní stránku, o zaopatření, vydržování a vedení rodiny, ženě přenechána domácnost, život rodinný, péče a výchova dětí. V této její působnosti nemohl ženu nahraditi muž, ale žena je volána, aby zastupovala a nahradila muže na všech stranách. Ženu to činí, ale tím trpí rodina. Jen výjimečně silné osobnosti mohou sloučiti zaměstnání výdělečné a péči o rodinu i domácnost, ženy se chrání, a musí-li konati práci mužskou, snaží se vyrovnati, a nastává tedy úbytek porodů. Není to jedinou příčinou, jsou tu okolnosti, existenční, sociální pohnutky, dědičné i získané nemoci, alkoholism, prostituce, a to jsou mocní činitelé; přece je jisto, že kde žena musí voliti práci a dobývání chleba, tam nestačuje i na úkoly mateřské a musí se jich vzdalovati. Ale válka vyžádala si tolik obětí lidských životů, že budí všeobecný zájem o vzrůst populace. Vědci i národohospodáři i státníci pojednávají o otázkách populačních, celá literatura pojednání, návrhů a článků vznikla, a všichni obracejí se k ženě o pomoc. Žena je tu hlavním činitelem, od ní očekává se náprava, znovuvybudování statného a četného potomstva. Aby to mohla, usnadňují se jí všemožně sňatky, ochraňuje se v těhotenství, otec přidržuje se ke konání povinností k matce nemanželské, budují se útulky pro rodičky, pojištění, premie a odměny, a vychází se všestranně vstříc matce, aby dítě bylo uchráněno a opatřeno, aby mohlo se vyvíjeti a růsti ve zdárného občana. Požaduje-li společnost na jedné straně od ženy práci, zde jí chce dát náhradu ochranou mateřství a péčí o dítě. Ženy, které dávají, co mají nejlepšího, svůj cit, svou práci do služeb válečníků, kteří jsou jejich otci, manžely, syny, dostávají náhradu ochranou matek a péči o mládež, která rychle má nahraditi otce a bratry.

*

Nejde jen o vzrůst populace, ale i o její jakost. Je vždy lépe pro matku, vychová-li čtyři děti ve zdatné lidi, nežli aby z šesti tři, čtyři

zemřely a ostatní zůstaly méně cenny. Proto vedle ochrany matek, kterou mají býti ženy ochráněny před nebezpečími těhotenství a porodu, která pečuje, aby stalo se tak za okolností příznivých zdravotně i hmotně, aby matka své dítě mohla uživiti a zachovati, uplatňují se dnes více než jindy snahy eugenické a poučují a vysvětlují závažnost toho, aby zdraví lidské bylo chráněno, aby degeneraci bylo čeleno a zamezeny byly zhoubné následky pohlavních a jiných nakažlivých chorob a učí, jak si počínati, aby docíleno bylo zdravého a zdatného potomstva. V Čechách pracuje v tom směru eugenická společnost, která vedle badání a studia uvedených otázek šíří uvědomění a pečuje o povznesení poměrů populačních. Tím přimyká se plně k snahám žen, které nesměle, ale rozhodně již před válkou poznávaly význam snah o zlepšení potomstva pro lidstvo a pro národ.

*

Jednu činnost dosud dosti kusou a přezíranou vnesla válka do společnosti lidské a do kruhů žen a sice vyšší uvědomění si nebezpečí, jaké hrozí rodinám i potomstvu nakažlivými chorobami, které velice šíří se mezi vojskem. V tom směru podal Ústřední spolek čes. žen petici, aby učiněna byla opatření, aby voják postižený byl dříve vyléčen a navrátil se domů uzdraven tak, jako musí být dříve prost všech jiných nemocí nakažlivých. V Německu statisíce letáků poučných bylo rozšířeno mezi vojskem, aby vojáci poučeni byli a dovedli se uchránit. Nebyla by platna nic všechna opatření a podpora vzrůstu obyvatelstva, kdyby poté stránce byla zdatnost jeho ohrožena. Praxe tisková v tomto směru nedovoluje žádné veřejné akce tiskem, avšak povolaní činitelé zajisté jsou uvědoměni o nebezpečí a dovedou mu silnou vůlí čelit neb aspoň je omezit.

*

Sdružení akademicky vzdělaných žen vydalo v listopadu 1915 svou VII. výroční zprávu. Činnost v r. 1914—15 byla přes nepříznivé současné poměry dost intensivní. K přednáškám, jež se na schůzích konaly (částečně o tematech, týkajících se školského života, jako poměru profesora k žákům, o kolegialitě atd.), pojila se pravidelně debata. Sociologická sekce při SAVŽ pořádala v době předvánoční cyklus přednášek, jež se vztahovaly k pomocným akcím válečným. Bylo pořádáno několik vycházek do okolí pražského. SAVŽ pečovalo také o to, jak rozšířiti okruh zaměstnání, přístupných ženám. Měl býti zařízen kurs věd knihovních pro absolventky středních škol, — nedošlo však k němu pro nedostatek vhodných místností, a protože ministerstvo povolení odložilo. Rovněž se ještě nezdařilo vymoci přístup na právnickou fakultu. Sdružení ujímalo se nemajetných studentek i poskytovalo informace i o studiích i o místech pro absolventky. Byl dále podán návrh, aby byly pro žačky vyšších tříd škol středních pořádány přednášky z etiky, estetiky a sociologie. Účelem mělo býti prohloubiti takto jejich všeobecné vzdělání a vzbuditi také jistou měrou zájem pro studium odborné. Kurs tento byl pořádán pro absolventky středních škol, přednášky (2 týdně) trvaly od října do začátku prosince a setkaly se s živým zájmem.

BESEDA.

Ukázka nového překladu Shakespeara.

Blízký den Shakespearova jubilea uvádí znovu na přetřes otázky o vztahu a povinnostech našeho písemnictví k největšímu dramatikovi nové doby. Zásluhou a neúmornou pílí Sládkovou dostalo se nám ve svazcích, doplňovaných dnes A. Klášterským, nového překladu Shakespearových her: ale jak ve vědeckých, tak v divadelních kruzích vzmáhá se přesvědčení, že tím není dluh naší literatury a našeho pokolení splacen jednou pro vždy. Přinášíme ukázku z nového českého Makbetha, jenž překladatelské úkoly řeší podle zásad odlišných od metody Sládkovy. Vybíráme karakteristické čarodějnické výjevy prvého aktu, jež u nás i jinde vábily hojně překladatelů a zpracovatelů, k napodobení baladické úsečnosti a k vystižení nálady škotské pláně.

Z SHAKESPEAROVA MAKBETHA.

Přeložil Otokar Fischer.

1. scéna.

(Pusté místo. Hrom a blesk. Tři čarodějnice.)

Prvá: Kdy se sejdem zas my tři
v lijáku, v blesku, v povětří?
Druhá: Až ztichne ten ryk a křik a sten,
až zvíme, kdo vítěz, kdo poražen.
Třetí: Tedy dřív, než stmí se den.
Prvá: Kde se najdem?
Druhá: Na pláni.
Třetí: S Makbethem slavit setkání.
Prvá: Jdu, Šedomoure!
Druhá: Ropucháč volá. Hned!
Všechny: Hnus je krása, krása hnus;
slizkou mhou, hej hola, v let a klus!

(Zmizejí.)

3. scéna.

(Pláň. Hromobití. Tři čarodějnice.)

Prvá: Kdes byla, sestro?
Druhá: Dávila jsem vepře.
Třetí: A sestro, ty?
Prvá: Plavcova žena žmoulá kaštánky
a mlask a mlask a mlask. Já řekla: »Dej!«
»Pryč, strašidlo!« řve nacpaná ta svině.
Muž její, kapitán, jel do Aleppa:
Já se mu v cestu připletu,
popluju za ním v řešetu
jak myš, jak myš, jak bez ocasu myš.
Druhá: Svůj vítr ti daruji.
Prvá: Děkuji.

Třetí: Já svůj ti dám.
Prvá: Ostatní já už ovládám.
Kamkoli ať popluje,
vítr za ním zaduje
v každý přístav, kout.
Jako troud ho vysuším,
nedovolím, aby zdřím,
ať je noc či den.
Živ si buď, leč zatracen!
Devět neděl devětkrát
děs ho bude hrýzt a žrát.
Loď se mu nemůže rozbíti,
však vichrů vztek ať ucítí.
Hleď, co mám.
Druhá: Co máš, co máš?
Prvá: Palec lodníka to jest.
Ztroskotal, když připlul z cest.
(*Za scénou bubnování.*)
Třetí: Ratatatam!
Makbeth jde k nám.
Všechny: Sestřičky, sudičky, v dlani dlaň,
vedem se, nesem se přes moře, pláň;
kouzlo teď točme kol a kol:
Třikráte ty a třikráte já,
třikráte ty zas, to devět dá.
Kouzlo již vábí. Dost!
(Vstoupí Makbeth a Banquo.)
Makbeth: Tak hnusného a krásného já dne
jsem nezažil.
Banquo: Jak daleko je Forres? —
Co je to zde? ty scvrklé stvůry, v kroji
tak divokém, to pozemšťanky nejsou,
a jsou přec na zemi? Jste živy? lze
vám otázku dát? Chápete mne, zdá se,
neb na vyzáblý pysk si každá z vás
dráp klade ostrý. Řek' bych, že jste ženy,
leč mate mne váš vous.
Makbeth: Řeč-li vám dána,
já ptám se vás: kdo jste?
Prvá čarodějnice: Zdar, Makbethe! zdar, thène z Glamisu!
Druhá: Zdar, Makbethe! zdar, thène Cawdorský!
Třetí: Zdar, Makbethe! zdar, jenž se staneš králem!
Banquo: Co je ti, pane? jako by ses bál
slov znějících tak svůdně?
(*Čarodějnicím*:) Pro boha,
jste přízrak? či jste doopravdy, čím
se býti zdáte? Vznešený můj druh
z úst vašich zaslech přítomnou svou slávu,

slib větších poct, ba naděj v království.
Teď stoji, schvácen: na mne nemluvíte.
Je-li vám dáno, v setbu času zřít
a símě znát, jež ujme se či ne,
též na mne promluvte, jenž neprosím
vás o milost, ni strachu nemám z hrozeb.

Prvá: Zdar!

Druhá: Zdar!

Třetí: Zdar!

Prvá: Menší než Makbeth, a větší.

Druhá: Ne šťasten tak, a mnohem šťastnější.

Třetí: Ty králem nebudeš, leč krále zrodíš;
nuž, Makbethe i Banquo, zdar!

Prvá: Banquo i Makbethe, vám zdar!

Makbeth: Víc mluvte! Stůjte, věštky nejasné!
Vím, po Sinelovi já z Glamisu
jsem thén: leč z Cawdoru? Vždyť Cawdor živ
a štěstím zahrnut. A králem být,
to není víry o nic hodnější,
než stát se Cawdorem. Nuž, odkud vám
ta divná zvěst? a proč nás rušíte
na této pusté pláni pozdravy
tak prorockými? Mluvte, káži vám.
(Čarodějnice zmizejí.)

Banquo: Má země bubliny, jak voda: ty zde
jsou z nich. Kam poděly se?

Makbeth: Do vzduchu.
Co tělesným se zdálo, jako dech
je vpito větrem. Kéž tu zůstaly!

Banquo: Což byly zde, ty, o nichž mluvíme?
Či kořínků jsme blínu požili,
jež matou rozum?

Makbeth: Tvé děti budou králi.

Banquo: Králem ty.

Makbeth: A také thénem z Cawdoru — či ne?

Banquo: Tak znělo to. Tak do slova. Kdo tu?
(Vstoupí Ross a Angus.)

Ross: Král s potěšením přijal, Makbethe,
zvěst o tvém vítězství. A slyše, jak ses
vrh na buřiče, žitím zhrdaje,
svůj velký úžas tlumil pochvalou,
již tobě vzdát chtěl. A tak, beze slov
když obzíral, co den mu přinesl,
zas tebe v boji s hrdým Norem zřel
a jak ses nebál smrti přízraků,
jež sám jsi tvořil. Zpráva za zprávou
jak krupobití dopadala; vždy
zas nová zvěst, jaks jeho království
byl štítem přemocným.

Angus: Jsme vysláni
svým velkým králem, díky tobě vzdát,
před jeho tvář tě uvést, nikoli
tě odměnit.
Ross: Král uložil mi v důkaz příštích poct,
bych thénem Cawdorským tě provolal;
nuž, zdar ti buď, zdar, théne z Cawdoru:
toť jméno tvé.
Banquo (*stranou*): Jak! mluví ďábel pravdu?
Makbeth: Thén z Cawdoru je živ: Co strojíš mne
v šat půjčený?
Angus: Jenž thénem byl, ten živ
je posud: pod ortelem tráví však
svůj život propadlý. Zda s Nory byl
snad ve spolku, zda tajně zbojníku
byl pomocníkem, či zda s oběma
se k vlasti zmaru spik, mně neznámo.
Leč velezrady doznání a důkaz
ho svrhly.
Makbeth (*pro sebe*): Glamis, Cawdorský též thén.
To největší, to přijde.
(*Rossovi a Angusovi*): Pánové,
můj dík.
(*Banquovi*): Zda nedoufáš, že tvoje děti
se stanou králi podle slibu těch,
od nichž já Cawdorem byl zván?
Banquo: Když těm
se svěříš, touhou po koruně vzpláš,
neb Cawdorem už jsi. Jak zvláštní věc:
tmy poslové kus pravdy řeknou nám,
by uvrhli nás ve zmar; zlákají
nás poctivostí v malém, aby pak
nás mohli zradit v citech nejhlubších. —
Teď, drazí, k vám.
Makbeth (*stranou*): Dvé pravd je vyřčeno:
toť šťastný proslov před nádherným dějstvem
her královských. — Dík, pánové. — Ni zlé
to pokušení světa onoho
být nemůže, ni dobré: Zlé? proč byl
bych dostal příslib úspěchu
tou prvou pravdou? Cawdorský jsem thén.
A dobré? proč mne svádí vnuknutí,
jež děsnou představou mi ježí vlas,
a pro něž srdce nepřirozeně
mi buší do žeber? Děs přítomný
lze snésti spíš než pouhý přelud hrůz.
Má myšlenka, v níž vražda posud je
jen stínem, rdousí mne, že všechen čin

je zdušen představou, a není nic
než to, co není.

Banquo: Jak schvácen je náš druh!

Makbeth (*stranou*): Chce-li mne osud králem, korunu
nechť bez přispění mého dá mi sám.

Banquo: Ty nové pocty jsou mu jako šat,
jenž přizpůsobí se, až obnošen:
pak zvykne jim.

Makbeth (*stranou*): Cokoli stihni nás:
dnem nejbouřnějším prožene se čas.

Banquo: Makbethe vzácný, čekáme tvých slov.

Makbeth: Ach, promiňte. Můj dusný mozek zmaten
byl věcmi zapomenutými. — Čest,
již jste mi vzdali, zapsal jsem si v pamět,
bych denně číst ji moh. Teď ke králi.
(*Banquovi*): Měj dobře v mysli, co se stalo; pak,
až uvážíme všechno, promluvme
si o tom bez obalu.

Banquo: Velmi rád.

Makbeth: Teď dost. — Jděm, přátelé.

(Odejdou.)

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Alfred Lichtwark, Výcvik nazírání na díla umělecká. Spisů »Dědictví Komenského« čís. 160. V Praze 1915. Str. XXVII a 72. Cena K 4·—. Ředitel hamburské Kunsthalle, Alfred Lichtwark, chtěje nabýti zkušenosti o tom, jak se člověk umělecky necvičený učí pozorovati obrazy, vodil po několik neděl třídu vyšší dívčí školy do obrazárny. Dívkám předkládal otázky vztahující se k pozorovanému obrazu a znamenal si jejich odpovědi. A tyto otázky i odpovědi, podrobný to rozbor desíti obrazů, jichž reprodukce jsou vzadu připojeny, podává jeho spis. Účelem jeho jest dáti návod, jak se má divák laik a zejména dítě cvičiti v nazírání na umělecká díla. — Námořní válka. Napsal Ing. Jan Dvořáček. Praha 1915. Str. 120. Spis tento, jeden z nemnohých ohlasů světové války v české literatuře, chce stručným a přístupným způsobem poučiti českého čtenáře o různých typech lodí, starých i nejnovějších, o ponorných člunech, torpedech, minách, vodních létadlech, o válečných operacích na moři, organisaci loďstev, tvoření bitevních linií atd. — Sborník prací věnovaných prof. dr. L. Niederlovi k 50. narozeninám společností Národop. musea českoslov. v Praze. V Praze 1915. Str. 208. Obsahuje práce národopisné, literárně historické, statistické a j. od 12 českých spisovatelů. Obsažná jest studie J. Horáka, Tři čeští spisovatelé v Haliči (Zap, Rittersberg, Dunker), K. Chotka, Široký Důl (národopisná monografie české vesnice), J. Matiegky, K anthropologii kolonie české ve Vídni (statistický materiál o českých dětech ve Vídni: České dítě ve Vídni narozené vykazuje u srovnání s dětmi v Čechách menší výšku a váhu těla, menší obvod hrudníku, hlavy, špatnější výživu, špatně vyvinuté svalstvo, chatrný chrup) a j. — Archiwum komisyi do badania historyi filozofii w Polsce. Tom I. część 1. W Krakowie 1915. S. 188. Krakovská Akademie věd začala vydávati nový archiv pro historii polské filosofie. Z prvního seš. upozorňujeme na stati: W. Horodyski, Średnowieczne źródla do filozofii mesyanizmu. Dr. K. Michalski, Przedstawiciele skotyzmu w Polsce. — Wilh. Jerusalem, Der Krieg im Lichte der Gesellschaftslehre. Stuttgart 1915. 116 S. M 3·—. Vídeňský profesor filosofie, W. Jerusalem, posuzuje a hodnotí přítomnou válku se stanoviska sociologického. Moderní kulturou byl lidský život na nejvyšší míru zindividualisován, práva i povinnosti každého jedince byly co nejvíce vystupňovány. Světová válka však zasáhla netušeným způsobem socialisačně do života jednotlivců, národů a států: Potlačila individuální zájmy a přání, utlumila protisociální individualisování

a národnostní isolování uvnitř států (v Rakousku) a posílila ve všech směrech a oborech cit sounáležitosti. Přítomná válka však projevila též dle mínění autorova vědomí »státní důstojnosti« (dodržování mezinár. smluv, péče o zajatce atd., a to zejména u centrálních mocností), takže snad v budoucnosti již se nebudou opakovati tak zhoubné války, když toto vědomí »státní důstojnosti« učiní ještě další pokrok. — Prof. Dr. Jul. Wolf, Ein deutsch-österreichisch-ungarischer Zollverband. 2. Aufl. Leipzig 1915. 36 S. Jsou to referáty, přednesené na konferencích středoevropského spolku hospodářského. Po přítomné válce bude Německo s Rakouskem ve vývozu zboží ve veliké nevýhodě vůči ostatním státům. Proto jest to v jejich vlastním zájmu, aby uzavřely mezi sebou celní unii. Ta však nesmí býti uzavřena hned hotově, nýbrž musí býti smlouvami celními pomalu připravována; v pěti až šesti letech zmenšovala by se postupně nynější cla, takže by k úplné unii došlo asi v 50 letech. Z celní unie vzejdou prý Rakousku větší výhody než Německu; ona bude krovem při stavbě politického spolku. — Die wirtschaftliche Annäherung zwischen dem deutschen Reiche und seinen Verbündeten. Hrsg. von Dr. Heinr. Herkner. Teil 1. u. 2. München 1916. S. 403 u. 496. Tyto dva obsažné svazky jsou doplňkem ke knize Fr. Naumanna, Mitteleuropa. Naumann řeší problém Střední Evropy se stanoviska politického, kdežto H. Herkner se svými 19 spolupracovníky probírá v řadě samostatných článků všechny ostatní stránky středoevropského spojenectví. Čtenář tu najde poučení o různých otázkách hospodářských, o celní unii, obilním monopolu, dobytkářství, o všech odvětvích průmyslu, obchodu, o dělnické otázce, sociálním pojišťování atd. — Deutsch-ungarische Beziehungen. Von Karl v. Cserny. Mit einem Vorwort von St. Tisza. Leipzig 1915. S. 32. K. Cserny, poslanec uherského sněmu, i minist. předseda Št. Tisza hlasitě vyzývají říši německou, aby nevěřila pomluvačným nepřátelům Maďarstva, neboť prý nikde na širém světě nežijí národnosti tak spokojeny v nacionálním ohledu jako v Uhrách. Poslání maďarského národa v Střední Evropě poznal již Fr. Palacký, když v příchodu jeho viděl rozražení tvořícího se právě státu slovanského. Kdyby nebylo státu maďarského, musili by jej Němci utvořiti, neboť jen úzkému spojenectví národa maďarského a německého podaří se vytvořit hráz proti ruskému barbarství, a Němci pomocí Maďarů, jako spojovacího článku, získají styk s Balkánem, Islamem, ba i až s Vých. Indií. — Die Internationale der Arbeiterklasse und der europäische Krieg. Von Eduard Bernstein. Tübingen 1915. 56 S. Bylo by asi bývalo těžkou úlohou autorovi kriticky posouditi význam internacionály ve válce, zda se osvědčila či selhala, proto vyhnuv se tomu, objektivně vypravuje pouze to, jak se v kterém státě sociální demokracie chová během války. Německá, francouzská, belgická sociální demokracie schvaluje válečné náklady vládou požadované, anglická ostře sice kritisuje první válečné kroky vlády, neodhodlává se však k odepření válečných úvěrů; to činí jedině soc. demokracie ruská. V neutrálních státech sympatisuje soc. demokracie očividně se čtyřdohodou.

K jubileu Shakespearovu.

Ke sporu o Shakespeara-filosofa.

Napsal Vilém Mathesius.

O básnickém geniu Shakespearově zřídka kdy pochybovali i ti, jichž příliš saloní klasicismus nebo nepotlačitelná latinskost krve prohlašovala jej za polovičního blázna. Nesnadněji pronikalo přesvědčení, že vedle básníka byl Shakespeare i veliký umělec. Ale i tu hromadící se postřehy kritiků a soustavné studium literárně vzdělaných odborníků proměnily posléze původní tesi v jistotu. Problémem, o který je dosud spor, zůstal však třetí rys literárního profilu Shakespearova: byl geniální básník a veliký umělec také filosofem?

O jaké rozdíly v posuzování díla Shakespearova tu jde, ukáží nejlépe hlasy, které se ozvaly v posledních asi desíti letech z obou táborů.

Více než stostránková knížka, kterou vydal r. 1909 v Lipsku Dr. Fr. Lütgenau s názvem »Shakespeare als Philosoph« a které r. 1911 pochvalně vzpomněl i Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, může být mluvčím těch, kdož věří ve filosofický význam Shakespearův. Již terminologie nás poučuje, že jde Lütgenauovi o filosofii v pravém abstraktním slova smyslu. Hned na začátku literárního tvoření, v hře »Marná lásky snaha«, hlásí se u Shakespeara determinismus poznáním, že vůle lidská je určována životem pudovým a vnějšími okolnostmi. Důsledkem toho nemá však být fatalistické odevzdání se vlivům na vůli působícím, nýbrž, jak se ukazuje později v »Othellovi«, úsilí, aby nabyl v nás trvalé nadvlády jeden pud a tím vznikla silná vůle. »Kupec benátský« dosvědčuje, že v době jeho vytvoření Shakespeare dospěl — učeným asi studiem — k poznání o relativnosti práva a snad už i mravnosti a k dějiné filosofii vyjádřené asi větou, že vždy vyšší pojetí boří tradiční ustanovení. V hrách z prvních let XVII. století

hlásí se u Shakespeara skepse pramenící se z přesvědčení, vyjádřeného již v »Jindřichu V.«, že poznání lidské závisí na smyslech. Shakespeare shledává lidský rozum nedostatečným, nahlíží subjektivnost všeho poznání a proto si činí Hamlet mravní normou subjektivní ideál. Při tom však ještě uznává Shakespeare nadpřirozený pramen některých pravd, je stále ještě theista a dualista. Vedle skepse a subjektivismu máme však v Hamletu ještě jiné známky filosofického úsilí autorova. V Horatiovi seznamujeme se s typem stoika a tak přicházíme na stopy Shakespearova studia filosofie řecké, o němž podává hojně důkazů i »Julius Caesar«, a v životě Hamletově nalézáme odsuzující kritiku pesimismu, který posléze překonává Hamlet sám činem i tím, že posledním takřka dechem hlasuje pro Fortinbrase jako krále dánského. Velmi důrazně hlásí se Shakespeare k aktivní filosofii vůle v »Králi Learovi«. Lear hyne, protože se vzdal moci. Jeť životní nutností vydobýt si moci a dobytou moc si udržeti. Dobro i zlo pojímá tu Shakespeare biologicky: to je dobré, co podporuje a zvyšuje život. Vůle mu jde nad intelekt, zdatnost nad ctnost. Theismus jest už opuštěn. »Bouře« pak ukazuje, že filosofický vývoj Shakespearův vyústil v přesvědčení, že veškerý svět je veliká jednota. Příroda a duch jsou jedno, a rozdíl mezi subjektem a objektem mizí. Šel tedy Shakespeare podle Lütgenaua od naivního theismu a dualismu přes skepsi k pantheismu.

Lütgenauovi a vykladačům jemu podobným je tedy Shakespeare filosof, v jehož hrách se projevuje pronikavé abstraktní myšlení a intensivní zpracovávání nejrůznějších filosofických problémů. Že není přesvědčení to obecné, dokazují hlasité protesty dvou moderních odpůrců Shakespearových, T o l s t é h o a S h a w a. Ve své studii o Shakespearu, která se v překladech západoevropských objevila r. 1906, útočí sice Tolstoj hlavně jako neúprosný realista na Shakespearovu dramatickou stilisaci skutečnosti a úsudek svůj o jeho filosofii zakládá hlavně na výkladech Gervinových a Brandesových, ale čteme-li u Lütgenaua, že pantheismus posledního stadia Shakespearova proniká intuitivně k samému jádru a k samé podstatě náboženství, je jistě zajímavo slyšeti, jak Tolstoj horlí proti Shakespearovi jako proti autoru nenáboženskému a nemravnému, který psal své hry bez jakékoli myšlenky náboženské, ba i bez jakékoli myšlenky mravní. Shaw je v úsudcích svých o myšlenkové potenci Shakespearově určitější. V dopise Čertkovu, který bývá otiskován se studií Tolstého, stručně shrnuje své mínění o »prázdnotě Shakespearovy filosofie, o povrchnosti a nesprávnosti

jeho morálky, o slabosti a nedůslednosti jeho myšlení«. Na jiném místě, v předmluvě ke hře »Man and Superman«, praví zase, že bohatá Shakespearova pozorování života a jejich ztělesnění nejsou seřazena v jakoukoli filosofii nebo náboženství. Svět je mu veliké jeviště bláznů, s nímž si neví rady. Dovede velmi mnoho ukázat, ale ne něčemu učit. A to se nemůže říci o umělcích-filosofech.

I když nepřikládáme příliš mnoho závažnosti příkře hodnotícím úsudkům Tolstého a Shawa, přece nás mohou jejich hlasy alespoň skepticky naladit k tvrzením, jaká jsme našli u Lütgenaua. A skepse ta se zvyšuje, přehlížíme-li jiné ještě kritické úsudky o Shakespearově filosofickém významu. S jedné strany shledáváme, že úsudky, které jej popírají, nejsou omezeny na oba horlitele moderní. Vedle výtky Tolstého, že je Shakespeare nenáboženský, nalézáme slova Krasińského, že Shakespeare schýlil hlavu a očima dosahuje toliko k zemi. »Není v něm naděje, není spojení země s nebem.« (E. Masák, Názory Z. Krasińského o umění a poesii. Hlídka, 33/1916. Str. 94—95.) A vedle tvrzení Shawova, že Shakespeare ničemu neučí, možno uvésti úsudek Dra Johnsona, že Shakespeare dbá daleko více o líbivost než o poučení, takže se zdá, jakoby psal beze všeho mravního účelu. S druhé strany zase vidíme, že i kritici, kteří jsou o filosofické pronikavosti Shakespearově stejně přesvědčeni jako Lütgenau, docházejí při výkladu konkrétních názorů dramatikových k výsledkům zcela opačným. Kdežto podle Lütgenaua dospěl Shakespeare od naivního dualismu a theismu přes skepsi k pantheismu, jemuž se veškerý svět jeví jako veliká jednota, tvrdí prof. Deutschbein pět let po vyjití knížky Lütgenauovy v přednášce o Shakespearu jako překonateli myšlení renesančního se vší přesvědčeností vědeckého pracovníka, že Shakespeare byl naopak až do konce XVI. století monista, jenž odmítal všechen dualismus přírody a ducha, a pantheista, jemuž všecka příroda byla velikým organismem, a že v kritické své periodě, jejímž výrazem je »Hamlet«, bolestně poznal rozpor mezi individuem a světem, až posléze v »Bouři« objevuje se příroda podrobená člověkem.

Jediným možným důsledkem takových nesrovnalostí je poznání, že není jen spor o hodnocení filosofie Shakespearovy, nýbrž i o to, jaké myšlenky vlastně Shakespeare hrami svými vyjadřuje. To vede nás k samému jádru všeho problému, k otázce metodické: z čeho a jak můžeme bezpečně poznat Shakespearovy názory o životě lidském?

Lütgenau, který z kritiků uvedených v naší přehlídce podává výklady nejsystematičtější a nejpodrobnější, má pramenem téměř napořád řeči Shakespearových osob. Praví sice, že výroky takové je třeba pilně sbírati a kriticky srovnávati, ale kriterií, podle kterých jest při tom postupovati, nepodává. A bylo by bývalo toho zapotřebí, protože, jak ukazuje Deutschbein, možno i při stejných předpokladech odvozovati z téhož celkem materiálu důsledky zcela jiné. Než neuvažuje-li dopodrobna o metodických principech svého zkoumání sám Lütgenau, uvažovali o metodických principech zkoumání takového kritici jiní. Jeť problém filosofie Shakespearovy jen částí problému širšího, který se točí okolo otázky, p o k u d m ů ž e m e z d í l a S h a k e s p e a r o v a p o z n a t i j e h o o s o b n o s t. Jak jsem ukázal před několika lety — v článku O osobnost Shakespearovu, otištěném v Přehledu IX/1911—12, str. 895 n. a 910 n. —, jsou o širším tom problému názory celkem trojí. Některým kritikům zdá se být dílo Shakespearovo otevřenou knihou, v níž stačí jen číst zřetelně napsané věty, abychom bezpečně poznali povahu i myšlenky autorovy. Naproti tomu jiní poznavše, že i subjektivnost sonetů, nejosobnějšího zdánlivě díla Shakespearova, jest při nejmenším pochybná, odmítají skepticky vůbec veškeré dedukce z díla Shakespearova o jeho povaze a myšlení. Třetí, stejně sice kritičtí jako předešlí, ale přece věřící, že dílo básnické alespoň trochu prozrazuje mysl a srdce, z nichž vyrostlo, snaží se opatrně vyzkoumati, jaká nepřímá svědectví nám poskytují díla Shakespearova o svém tvůrci. K této kategorii, vědecky střízlivé, ale ne přespříliš skeptické, hlásí se teoreticky i Lütgenau, praví-li, že Shakespeare je do té míry dramatikem objektivním a neosobním, že myšlenek svých neprojevuje přímo jako na příklad Schiller, takže Shakespeara-filosofa můžeme odkrýt jen badáním. Ale přece nedbal asi v praxi dostatečné obezřelosti, došel-li k celé soustavě filosofické tam, kde jemný kritik anglický, A. C. B r a d l e y, patřící v problému osobnosti Shakespearova díla k téže střední skupině, dochází jen k několika opatrně formulovaným domněnkám.

Chyba je v Lütgenauově materiálu i ve způsobu, kterým ho užívá. Vybírá si doklady z řečí Shakespearových osob, a to nejen na př. z výroků Hamletových, ale i ze slov jeho otčíma a z veršů, které promlouvá král ve hře Hamletem nastrojené, nejen z řečí Antoniových, nýbrž i z argumentů Pompeiových a poznámek Enobarbových, atd. To je metoda nemožná. Nejsmeť téměř nikdy jisti, slyšíme-li ze slov Shakespearových her skutečně autora. S jedné

strany se podrobným badáním stále častěji ukazuje, že i místa pro filosofický svůj zvuk proslulá bývají jen obohacené parafrase výroků, které Shakespeare někde vyčetl, a s druhé strany zase vždy je dána možnost, že řeči Shakespearových postav vyplývají jen z jejich povahy a z dramatické situace. Jak se může některý výrok měnit povahovým zabarvením mluvčího, je patrno z poznámky kdesi učiněné, že slova Falstaffova — na př. známá úvaha o cti — zcela dobře by mohla být pronášena Hamletem, jenže ovšem s docela jinými konklusemi pro hodnocení života. Proto může nás slovní obsah Shakespearových her poučiti sice o rozsahu autorova zájmu, o rozmanitosti jeho četby a o pohyblivosti jeho intelektu, ale ne o vlastních jeho názorech na život.

O těch spíš se můžeme něčeho dopátrati rozborem dějového obsahu tragedií a veseloher Shakespearových. Jeť fabule vždy u Shakespeara prvkem základním, z něhož teprve vyrůstají postavy a jejich činy i řeči, a proto výběr a utváření fabule nejspíše nám ukáže, jaký obraz života Shakespearovi tanul asi na mysli při jeho tvoření, třeba že ani tu nesmíme zapomínati požadavků kladených uměleckým cílem autorovým. Jelikož pak jsme celkem dobře zpraveni i o pramenech dějové látky Shakespearových her, můžeme s poměrnou spolehlivostí posouditi, co Shakespeare k ní přidal nebo na ní změnil, a čím tedy k utváření fabule skutečně přispěl.

Použijme této metody předem na Shakespearovy tragedie, a to na »Hamleta«. Tematem této hry je tragedie mladíka, který mstí otce. Je tragika, pokud tkví v ději samotném, nevyhnutelná, obecná? Srovnejme děj Hamleta se starou anglickou baladou, která je založena na témž tematu msty za otce. Dva mladíci žijící u Carlislu, Bewick a Graham, přísahali si pobratimství. Tu se však pohádají otcové při víně, a starý Graham poručí synovi, že se musí bít za jeho čest s pobratimcem. Marně mladík prosí, aby od žádosti upustil. Otec hodí na zem rukavici a prohlásí, že z boje není vyhnutí: buď se bude syn bít podle přání otcova s pobratimcem nebo odpyká neposlušnost v boji s vlastním svým otcem. Mladý Graham podrobí se nutnosti, poraní v souboji mladého Bewicka na smrt, ale pak nalehne na meč a usmrtí se. Zde je situace skutečně pro mstitele otcova tragická, není z ní prostě zdravého vyváznutí. Naproti tomu situace Hamletova, posuzována jsouc sama o sobě, je pouze obtížná. Poznáváme to zcela dobře z povídky Bellefo-restovy, která byla pramenem anglických her o Hamletovi, a v níž Hamlet překonává obtíže v cestu se mu stavějící a osvědčuje se

mstitelem úspěšným. Čím se stává tedy osud Hamletův tragickým, nevyplývá-li tragika nutně ze samé situace? I tu ukazuje nám cestu srovnání Shakespearovy hry s povídkou Belleforestovou, třeba že mezi oběma byla asi ztracená hra Kydova. Shakespeare propracovává a mění ústřední postavu tak, že vznik i řešení konfliktu stává se závislým na její povaze. Ne tragika vyplývající s osudovou přísností jen z dané situace, nýbrž tragický konflikt působený reakcí povahy rekovy k situaci nebo k životu vůbec — toť základ Shakespearovy tragedie. Ukazuje se to v povaze situací, které si Shakespeare vybírá k dramatickému zpracování. Nejtragičtější situace v Shakespearových hrách je snad ve hře »Veta za vetu«, když Isabella má volit mezi vlastní hanbou a smrtí bratrovou, a tuto situaci Shakespeare neřeší, nýbrž uhýbá se jí komplikovanou zápletkou. Hamlet, jak svrchu bylo dovozeno, dostává se do situace obtížné, ač jím nijak nezaviněné, Lear, Macbeth a Othello si osudnou situaci vlastně sami vytvářejí z poměrů celkem neutrálních. Vždyť na př. motiv bezdůvodné žárlivosti vyskytá se u Shakespeara nejprve v souvislosti zcela komické ve »Veselých ženách Windsorských«, přejde do sféry patetické tragicky se začínající, ale šťastně se končící žárlivostí Claudiovou v »Mnoho povyku pro nic za nic«, a když projde tragickou výhní osudu Othellova, je zase zmírněn v motiv patetický v »Cymbelinu« a v »Pohádce zimního večera«.

Ale tím ještě není dokreslen obraz života, který nám podávají tragedie Shakespearovy. Shakespeare nám sice předvádí pád mužů, které sám charakterisuje jako statečné (Macbeth), královské (Lear), čacké (Othello) a šlechetné (Hamlet), ale neukazuje, že by rys povahy, který je žene do katastrofy, byl nutně spojen s ušlechtilými těmi vlastnostmi, že by tedy tragika byla vlastní všem lidem, kteří se jimi vyznačují. Tři z hrdin hlavních jeho tragedií jsou z rodu královského, a čtvrtý je slavný vůdce, ale ani s vysokým jejich postavením nelze tragiku jejich života příčinně spojovati, alespoň ne v první řadě. Rovněž nejsou reci ti obránci hodnot kulturních, kteří by se právě svým předbojnictvím dostávali v tragický konflikt s okolnostmi, z nichž by člověk kulturně tak neinteresovaný vývazl bez pohromy. Zkrátka: tragedie Shakespearovy jsou tragedie osudů zcela individuálních. Je-li dokončena jejich dráha, zavrou se vody života nad obětí a znovu svítí na hladinu slunce a padá na ni déšť jako dříve. Proto všecky se končí slovy a činy těch, kdož zůstali tragickým dějem nedotčeni nebo aspoň ne-

skláceni, — není přece možno rys ten vykládat prostě tím, že alžbětinská hra se musila končit ne obrazem, nýbrž dějem — a proto též vždy lze pozorovat již před rozuzlením, že vír jejich nezasahuje všech, kdož jsou mu na dosah.

Můžeme tudíž z vedení děje v Shakespearových tragediích vyluštiti pouze tolik ideového podkladu, že i lidé vynikajících vlastností ducha a srdce mohou být povahou svou strženi v katastrofu. Neprojevuje se jimi pesimistický úsudek o životě, nýbrž jedinečnou formou básnickou a dramatickou ztělesňují se v nich individuální osudy lidské. Shakespeare cítil utrpení svých reků, úchvatně je vyjadřoval a bystře je motivoval, ale filosoficky si neřešil jeho významu pro celkové chápání smyslu lidského života. Jen někdy — v »Othellovi« na př. odchylně od pramene — zdůraznil očistné působení bolesti na srdce vášní zprahlé.

Individuálnost Shakespearových tragedií a víra v život, která se projevuje koncovými jejich scénami, sbližuje je s jeho hrami veselými nebo alespoň šťastně se končícími. Není třeba uznávati mezi oběma druhy her zásadní rozpor, jejž dlužno by bylo překlenovat teoriemi o proměně původního optimismu autorova v pesimismus a pesimismu zase v optimismus. Tak rozbor náš vede jinými cestami k témuž výsledku, jehož se dopracovali literární historici vřazením díla Shakespearova ve vývojovou souvislost alžbětinského dramatu a jejž odkryli kritici bystrostí pátravého svého postřehu.

Značná část Shakespearových veseloher je dějově opřena o tak holé lešení náhod a omylů, že nemnoho lze z nich vytěžit pro autorovu kritiku života. Zklamal by se též, kdo by čekal, že alespoň často Shakespeare naznačí ve veselohrách výsměchem své mínění o životních zjevech. Platíť i o veselohrách jeho celkem slova Hazlittova: »Shakespeare v jednom smyslu je nejméně morální ze všech spisovatelů; neboť to, co se nazývá obecně morálkou, záleží v antipatiích, a jeho nadání zakládalo se v sympatii s lidskou přirozeností ve všech jejích podobách, stupních, poníženostech i povýšenostech.« Jen proti jednomu typu lidskému Shakespeare je ve veselohrách zřejmě odmítavý. Žalostné ztroskotání asketické Akademie na dvoře navarském v hře »Marná lásky snaha«, odzbrojení mužské a ženské exklusivnosti Benešovy a Blaženiny v »Mnoho povyku pro nic za nic« (a podobně i mužské odmítavosti Bertramovy v hře »Konec vše napraví«), nevýhodná situace puritánsky naladě-

ného Malvolia ve »Večeru třikrálovém« a bezohledné odhalení vnitřní lživosti přísného soudce Angela ve »Vetě za vetu« — to vše ukazuje k jediné věci: Shakespeare nebyl asi nakloněn snahám, které by chtěly volné vlny života sevřít v příliš úzké hráze. Ale odmítavé toto stanoviště má hned dvě stránky positivní. Zjednává se jím jednak volný přístup vzduchu a slunci ke květu lásky, jehož rozvití Shakespeare tolikrát a s takovou rozkoší líčí, dávaje mu zřídka kdy zhynouti tragicky, jednak vede k odpouštění těm, kdož se provinili, a jichž skrytá dobrota může být probuzena ke kajícnosti. Je zajímavo, že typ provinilce kajícího se a docházejícího odpuštění je význačný pro Shakespeara, jenž ve svých tragediích vytvořil přece několik postav ničemů přímo ďábelských, a jenž i do her dobře se končících uvádí Dona Juana (»Mnoho povyku pro nic za nic«) a královnu-travičku (»Cymbelin«). Motiv kajícnosti a odpuštění objevuje se již v »Dvou šlechticích veronských«, kde v Proteovi se hned při výčitkách Valentinových náhle svědomí a kde Valentin tak velikomyslně mu odpouští, že jeho slova se stala pravým křížem kritiků. Třikrát se pak ještě Shakespeare uchýlil od svého pramene, aby motivu tomu zjednal platnost. V »Jak se Vám líbí« vévoda-usurpátor přicházeje s vojskem k lesu Ardenskému, aby zahubil bratra a jeho družinu, setká se na pokraji lesa s poustevníkem, a jeho napomínání pohne jej tak, že vzdá se světského života vraceje vládu dobrovolně zapuzenému bratru. V Shakespearově prameni, Lodgeově románu o Rosalindě, vydobyta jest naproti tomu vláda zapuzenému vévodovi krvavou bitvou, v níž vévoda-usurpátor padne. V »Cymbelinovi« odpouští Posthumus Iachimovi, který šalbou svou způsobil mu tolik strastí, kdežto v novele Boccacciově je prototyp Iachimův Ambrogiuolo k odpykání viny hrozně utracen. V »Bouři« posléze odpouští Prospero těm, kdož zbavili ho trůnu, kdežto v povídce Eslavově, která buď byla přímo pramenem Shakespearovým nebo alespoň je skutečnému jeho prameni blízka, zapuzený král Dardanus potrestá usurpátora i jeho nevěstu smrtí. A zkoumáme-li blíže atmosféru, v níž probouzí se u Shakespeara uspalé svědomí provinilcovo, seznáme, že alespoň ve třech hrách — v »Dvou šlechticích veronských«, v »Jak se Vám líbí« a v »Bouři« — je to volná příroda a to po dvakrát les. Je příznačno pro básnický vývoj Shakespearův, že sice nikdy se neodcizil přírodě, jak ji v mládí poznal na venkově, ale že se přece intensivním svým životem londýnským dostal k ní do dosti veliké distance, aby si s pomocí vyprávění Ovidiových mohl vytvořiti pohádku

o šťastné její říši, v níž zlo se napravuje a ztajená dobrota proviněného srdce se probouzí.

Shrneme-li názory o životě, pokud se jeví v dějových liniích Shakespearových veseloher, vidíme, že vědomí zrádných úskalí životních, o něž se ztroskotávají vinou své povahy ušlechtilí často rekové jeho tragedií, doplňováno je v hrách dobře se končících širokou shovívavostí ke všem projevům života a vírou v utajenou dobrotu lidského srdce, již kouzlo přírody a laskavá domluva mohou probudit. Přidejme k tomu ještě lásku k pořádku a svornému spolupůsobení společenských sil, jež zdá se dýchati ze Shakespearových her historických. Výsledkem je nazírání na život, kteréž nezavírá očí před zlem, v životě se vyskytujícím, ale nedává se jím též zviklati ve své víře v život sám. Je to nazírání klidné a v základě zdravé, nazírání, z něhož zcela organicky vyrůstá Shakespearův shovívavý humor, a jež dýchá vší prostou pevností empirické životní vyrovnanosti venkovanovy. Nedá se metodou naší dokázati, že bylo Shakespearem nějak filosoficky prohlubováno. Jen sny básníka, jejž současníci se zálibou nazývali »gentle Shakespeare«, tepleji ozlatily optimistické jeho prvky, a vidiny prvního dramatika své doby promítly trpké jeho poznatky v krvavé požáry tragických osudů. Kořeny hluboce vrostlé v půdu venkovskou a koruna bujně olistěná a rozkvetlá v lahodném teple a světle vyspělé kultury velkoměstské a dvorské: to vůbec je obraz, k němuž vždy se vracíme, snažíme-li se pochopiti dílo Shakespearovo v organické souvislosti jeho vzrůstu. Venkov dal Shakespearovi pevný základ životní víry, dal mu primární poznání elementárních citů, které někdy sopečně vzplanou v lidských nitrech a jindy je blaženě hřejí, dal mu nezahladitelné vzpomínky na mírně zvlněný kraj, rozkošně posetý loukami a lesíky na březích klidně tekoucí říčky — sílil ho jako člověka, dramatika i básníka, ale nestačil mu nasytiti duši, lačnou krásy. »Večer tříkrálový« se svými třemi kontrastujícími skupinami osob zřejmě ukazuje, kam spěly Shakespearovy sympatie. Odmítavě, ač ne nenávistně staví se k Malvoliovi, representantu úzkoprsého rigorismu, který za krátko měl přetvořit cítění vší Anglie; se shovívavým humorem kreslí pana Tobiáše Říhala a jeho veselou družinu, zástupce »veselé Anglie«, jimž švanda, jídlo a pití je vším; ale se vší intensitou básnické své síly i se vší jemností uměleckého svého krasocitu líčí svět Violin, Oliviin, Orsiniův a Šebastiánův, svět lidí vytříbeného cítění a krásné vášnivosti, květ ušlechtilé krve a vyspělé kultury. Atmosféry příbuzné tomuto světu

Shakespeare potřeboval k plnému rozvití svých darů. A Štěstěna byla příznivá rodáku malého městečka v hrabství warwickém, v jehož žilách krev podnikavé rodiny venkovské byla zušlechtěna příměsí krve zemanské. Ne příliš záhy a ne příliš pozdě dostal se do Londýna, kypícího tehdy bujným životem metropole nově upevněné říše a opojeného rozkoší z literárního umění nově rozkvetlého, a úspěchy herecké a dramatické brzo ho zbavily všech tísnivých pout vnějších. Proto se vyklenula nad životními základy, jež byly darem rodného jeho venkova, v brzku tak velkolepá budova poesie a umění, že zcela zakryla půdu, na níž vyrostla. Funkce základů však trvá a pronikavější prozkoumání budovy bezpečně je odkryje. Ale nikdy se nesmí zapomínati, že jsou to jen základy, a že hlavním plodem Shakespearovy tvořivé síly je to, co na nich postavil. Pokusy usilující o to, aby Shakespeare byl změněn ve velikého filosofa, nejen konstruují něco, co nikdy neexistovalo, nýbrž zastírají i skutečnost nad jiné cennou: že především jiným Shakespeare byl veliký básník a veliký umělec.

Makbeth v Čechách.

Napsal Otokar Fischer.

Makbeth nezapustil u nás tak hlubokých kořenů jako jiné Shakespearovy hry. Ale — ať už náhodou či důvodně — zvýšený zájem právě o tuto tragedii býval znakem obrozujícího se poměru k básníkovi, býval ukazatelem směru naší shakespearovské tradice. Letošní nové nastudování a scenování bylo významnou událostí, po níž bezprostředně došlo k velkému cyklu Národního divadla. R. 1898 Makbethem zahájil Sládek souborné vydání Shakespearových děl. R. 1852 režisér Chauer (podle údaje Kabelíkova) Makbethem začal představení Shakespeara. A čím dále do minulosti, tím více vzrůstá význam kusu pro naši literaturu. Makbeth je vůbec prvé, z originálu přeložené drama Shakespearovo, jež se dostalo na české jeviště (20. ledna 1839), a co více, Makbethem poprvé přišel Shakespeare — byť i oklikou a ve zkomolené podobě — do českého písemnictví. To bylo r. 1786, přičiněním K. H. Tháma, a tento prvý pokus o zčeštění Shakespeara vyžaduje si větší pozornosti, než jaká se mu obyčejně věnuje: vždyť stojí u východiska dlouhé a významné, posud ne-

ukončené dráhy, vždyť poučuje o stavu a intencích naší obrozenské literatury a vrhá ostré světlo na tehdejší úroveň naší kultury a mateřštiny.

Prvé poznání, jež se vnucuje, jest ovšem trudné. Shakespeare přišel do Čech, zubožen k nepoznání. Předlohou Thámovou nebyl originál, ale ani ne správný překlad třeba Wielandův či Eschenburgův, nýbrž divadelní zpracování. Jungmann v Historii české literatury má záznam, převzatý do Stankovského Divadelního slovníku a posud ještě opakovaný v letošních »jubilejních« článcích, že Thám překládal podle Schillera: to je omyl, neboť Schiller zpracoval Makbetha čtrnáct let po Thámovi. Úprava, jíž se přidržel Thám, má autorem, jak v jiných článcích a monografiích správně zjištěno, jakéhosi F. J. Fischera: a také o něm, jakožto o duševním otci prvého českého Shakespeara, bylo by radno uvésti několik údajů.

Fischerovo zpracování Makbetha nebylo ojedinělé v německé literatuře. Třeba že Lessingem, Gerstenbergem, Herderem Shakespeare byl vybojován pro kritiku, mladými nadšenci »Sturm und Drang« pro soudobou tvorbu: pro divadelní praxi platil předsudek, že nutno originální výtvor přibližovati vkusu obecenstva přepracováním, škrty a po případě i doplňky. Velký herec Schröder proslavil se divadelními úpravami, které měly význam i pro výmarský klasicismus, a jichž se nadobro zhostila teprve schlegelovská škola filologická a romantická. A namnoze byly Shakespearovy hry, vyproštěné už ze znešvařujících improvisací »Anglických komediantů«, prostupovány zas novým nešvarem a nevkusem. To platí zvlášť o Makbethovi, jenž v letech 1772—1800 byl v Německu osmkrát přeložen a upraven. Na konci této periody stojí Schiller se svým antikisujícím a ryze schillerovským zpracováním; z jiných upravovatelů vynikl baladik Bürger svou uvědomělou snahou o zlidovění tónu čarodějnických scén, které v jeho podání závodily s drastičností a naturalismem originálu. Řadu zpracovatelů zahájil vídeňský autor Stephanie ml., jenž zvláštním způsobem hověl požadavkům svého publika. Leccos z dobových i místních poměrů dá se vyčísti z různých těch jevištních versí. V Paříži za francouzské revoluce (i později v libretistické úpravě, již pořídil autor Marseillaisy) Makbeth se těšil oblibě jakožto drama o královraždě. Stephanie ml. svému obecenstvu vyšel vstříc, přetvořiv Makbetha na strašidelnou historii, v níž vystupuje duch zavražděného krále Dunkana; a tak ve Vídni Makbethem nahrazovali o dušičkových dnech, kdy i před

Mlynářem a jeho dítětem nutně musil vystupovati nějaký duch, španělskou hru o sevillském svůdci Juanovi a o kamenném hosti.[1] Proti tomuto nedůstojnému snížení Shakespearova ducha vystupovali jiní němečtí dramaturgové, proti němu byl namířen též Makbeth J. F. Fischera.

O tomto Františku Josefu F i s c h e r o v i víme jen málo.[2] Byl aktuárem pražské knižní censury a přičinlivým pomocníkem svého představeného, známého censora Seibta; jeho styky s divadelním životem byly zprvu literární: Fischer v letech 1777—8 adaptoval čtyři Shakespearovy hry »pro pražské divadlo«. Později vstoupil k jevišti praxí v přímější vztah. Sám herec a manžel herečky, stal se r. 1788 členem Wahrovy divadelní společnosti v Praze, působil 1791—1793 ve Výmaru, byl r. 1799 ředitelem divadla v Inšpruku, pak aktuárem censury vídeňské. Pro německou literaturu má jakýsi význam jeho episoda výmarská, jež ho uvedla v osobní styk i v úřední korespondenci s Goethem, tehdejším ředitelem dvorního divadla. Fischer jakožto herec, zvláště jako nově angažovaný režisér výmarského divadla, hrajícího též v Erfurtu a Lauchstädtu, měl mnoho nepříjemností, o nichž Goethovi do Výmaru referoval. Pro výmarský repertoir navrhoval r. 1792 vedle Lessingovy »Emilie Galotti« též »Makbetha« (ve svém zpracování?) a »Krále Leara«; propósici, aby byl (ve Schröderově zpracování) hrán dvojdílný »Jindřich IV.«, odmítl prostořekými a opovážlivými slovy: »Ježto jsem z toho kusu teď udělal pořádné drama o pěti aktech, vedlo by ke zbytečným zmatkům, kdyby byl zase rozdělen na dva večery.« Pozorujeme tedy, že Fischer i ve Výmaru zasahoval do struktury Shakespearových her a na svých dramaturgických úpravách patrně si zakládal. Nebylo naň vzpomínáno ve zlém, neboť dostalo se mu od Goetha samotného několik uznalých slov: »ein Schauspieler in Jahren, der sein Handwerk verstand, mässig, ohne Leidenschaft, mit seinem Zustande zufrieden, sich mit einem beschränkten Rollenfache begnügend«; krom toho na něm smířlivý ředitel Goethe chválí snášelivost a takt vůči hereckému souboru (v autobiografickém spise »Campagne in Frankreich«: v sekulárním vydání Cottově 28, 199).

[1] Tyto i jiné údaje podle znamenité knihy »Schiller als Dramaturg« od lipského profesora Alberta Köstera (1891). Stephanieovo drama čte se v 1. svazku jeho sebraných her (2. vyd., 1777, p 275); stručnou zmínku o něm má J. Arbes v Květech 1896, II, p. 193.

[2] K literatuře, uvedené u Goedeka 5^2, 348, přistupuje důležitý pramen: J. Wahle, Das Weimarer Hoftheater unter Goethes Leitung (1892); tam, str. 35, omylem je řeč o pražském »Kgl. Nationaltheater« (v 18. století!).

Goethe začíná svou zmínku o skromných zásluhách Fischerových mírnými slovy: »Aber auch dem Manne, der uns diese Anstalt gründen half, müssen wir eine dankbare Erinnerung nicht schuldig bleiben.« Totéž můžeme říci my se svého českého stanoviska o oné činnosti, která předcházela Fischerovo působení výmarské, totiž o jeho pražských úpravách Shakespeara. »Macbeth. Trauerspiel nach Schakespear fürs deutsche Theater« vyšel r. 1777; roku následujícího dvě další jednotlivé hry a vydání souborné: »Schauspiele von Schakespear für das Prager Theater adaptirt«, obsahující Makbetha, Benátského kupce, Richarda II. a Timona. Valné pověsti tyto práce v německém učeném světě nepožívaly: nejmenovaný kritik berlínské Allgemeine deutsche Bibliothek (38, 1779, 148) konstatuje na základě překladatelského lapsu, že se Fischer řídil Wielandovým převodem, ne originálem, a shrnuje svou odmítavou kritiku: »Es ist nichts weiter mit dieser Adaptirung, als Verkürzung und Verstümmelung der Schakespearischen Stücke, und Verringerung der Personenzahl, vermuthlich nach Maassgebung des Personals derjenigen Gesellschaft, für welche der Herr Adaptirer arbeitete.« O Fischerově Makbethovi, na němž nám tu sejde především, platí totéž. Po vnější stránce jsou hlavními znaky této úpravy: zjednodušení scénické a zmenšení osob. Místo 26 proměn má Fischer jen deset, ze seznamu osob škrtá krále Dunkana (proto jeho zavraždění mine se jakýmkoli účinkem), krom toho vynechal ulohy šlechticů Lennoxa, Rossa, Angusa, Banquova syna Fleance, oba Siwardy, Makduffovu ženu a jeho synáčka, hejtmana i vrátného, starce, anglického lékaře i vrahy; za to vzrostly episodické role Menteithe, Caithnesse, Seytona, a Makbethovi (podle vzoru Stephanie ml.) přidán důvěrník Kuran. Scény příliš hrozné padly za obět vkusu útlocitného obecenstva; čarodějnické výjevy upraveny k nepoznání; z Makbetha se stal zbabělec, za to jeho žena je pravou potvorou a k tomu komediantkou: nejen že svou mdlobu po královraždě pouze předstírala, usmívá se ještě své dovedné přetvářce a dodává: »Ich habe mich noch nie so gut befunden, als da ich ohnmächtig wurde. Ein Stück meiner Rolle.« Svůj názor o idei kusu vyslovuje Fischer v předmluvě: »Makbeth« — tak rozumuje tento rozumář — sleduje prý tendenci, aby dokázal, »jak ošidné bývají kouzelné věštby, a že není radno jim věřiti«; proto prý také v osvíceném století smějí být ponechány čarodějnice na jevišti, třebaže ve skutečnosti neexistují: aspoň budou diváci »Makbetha« napříště vydávat peníze raději za poučnou návštěvu divadel než za zbytečné rady cikánek, jež vykořisťují jejich pověrčivost!

Takto zubožený a znetvořený Shakespeare byl tedy prvým pramenem naší probuzenské literatury. Dle Fischerových úprav byly pořizovány české obsahy Shakespearových kusů, kde dramatická forma je zachována leda v rozdělení na díly (akty) a představení (scény), částečně též ve »vyznamenání osob«, kdežto děj sám podán novelisticky. V Jindřichově Hradci u Hilgartnera tištěny r. 1782 tímto způsobem dvě knížky, které Dobrovský ve svém Litt. Magazin 2, 1786, 139 n. odbyl několika řádky (»... für das gemeine Volk, auch für Bürgertöchter in böhmischen Städten scheint diese Arbeit bestimmt zu seyn ...«). Prvá z těch knížek, v jejíž předmluvě se slibuje, že obdobné kusy budou následovati, jest »Kupec z Wenedyku, nebo Láska a Přátelstvo. Z německé Komedye na Česko přeložený«. Třeba že rozdělení scénické nesleduje Fischera do písmene, jest odvislost od něho patrna už z podtitulu (»Liebe und Freundschaft«), z trojaktové úpravy, ze jména prince Morochia, z textu tří rýmovaných vložek a p.[1] Druhá knížka je nadepsána: »Makbeth. Vůdce Šottského Vojska. Z německé Komedye v Češtinu přeložený; V pěti Dílech, a osmnácte smutných Představeních vyobrazený.« Prvý pohled na »vyznamenání osob«, v němž episody jsou přiděleny Makduffovi, Mentetovi, Katnesovi, Kuránovi a Seytonovi, přesvědčuje o tom, jak věrně použito Fischerovy adaptace. Předmluva této literární kuriosity budiž tu citována jakožto ukázka stylu:

Makbet, o kterém se zde čísti bude, byl udatný vůdce vojenský, ve velkém důstojenství a ohledu postavený; poněvadž ale on, a mnohém více jeho paní manželka jménem Lády, skrze pejchu a nádhernost ještě po větších hodnostech dychtěla, a on mimo toho od nějakých ošemetných Mámiček, v podivným kroji přistrojených (že by někdy králem byl) hádáno měl; umluvili se vespolek jejich krále Dunkana usmrtiti, aby tím spíše té země králem mohl učiněn býti. To všeckno jest z německé komedye vytaženo, a v češtinu obráceno. Poněvadž ale všickni lidé takové komedyi přítomni býti nemohou (neb se nejvíce jen v hlavních městách představuje;) tak se to milým Česko-Čtenářům tuto představuje a podává.

Čeština knížky dělá dojem naprosté libovolnosti. »Mámičky« se zvou také »předpovidatelkyně« a »omámičné sestry«; str. 44

[1] Fischerovo zpracování vyšlo v Praze u W. Gerleho r. 1777. V předmluvě odůvodňuje upravovatel, proč pro počátek zvolil z Shakespearových veseloher kus »eines geringeren Werthes«. Pod seznamem osob varuje představitele Shylocka, aby nepřeháněl židovského nářečí, ježto Shylock byl vzdělaný, světa znalý, jemnější člověk: »Er erlaube sich jezuweilen nur den allerfeinsten, beynah unbemerktesten Akzent von diesem Dialekte, und unterscheide sich übrigens blos durch Geberden- und Minenspiel.«

čteme: »Pryč proklatý fleky z mých Rukouch«. Str. 26 n. se mluví o shromáždění »v Halle« (to vzniklo z Fischerových slov II. 7 na konci: »wir wollen . . . in der Halle zusammenkommen«).

R. 1786 byl v Praze u J. F. z Schönfeldu vydán »Makbet. Truchlohra v pěti jednáních, od Ssakespeara. V Češtinu uvedená od Karla Hynka T h á m a«. Předmluva zdůrazňuje morální účinek »her divacích« a po té rozvíjí vlastenecký program:

. . . Jestliže se takové hry na divadlech veřejných od herců provozují, tím více, jsouce nám přítomné, dochází a pronikají k srdci, všeliká v něm vzbuzujíce hnutí, a dobré působíce účinky. Vší tedy pochvaly zasluhují oni horliví, na obecné dobré velmi opatrní vlastencové, jichžto původem a přičiněním minulého roku hry divací v jazyku Českém na veřejném Pražském vlastenském divadle od Bondynského tovaryšstva Německých herců představeny byly. A každý zajisté, znaje veškeren národ Český, dosvědčiti musí, že provozování her v jazyku vlastenském nejen k rozšíření a zvelebení jazyka, nýbrž též k osvícení i vzdělání národu nemálo by prospělo. Však k vyvedení takového předsevzetí kdož jiný nežli zemané, a lidé mohutní napomocni býti mohou a mají, chtíli pravými se dokázati vlastenci, dobře vědouce, k jakému by prospěchu řádné hry divací České sloužily, zvláštně těm, jenž v osvíceném tomto století mnohého ještě osvícení zapotřebí mají.

Tuto smutnohru složil Ssakespear Engličan v řeči Englické, an v skládání činoher smutných rekovných nadevšecky skladatele vynikl, a je převýšil, nesmrtedlnou sobě u potomstva způsobiv slávu; pak byvši tato smutnohra od mnohých z Englického v Němčinu přeložena, též na Německá se uváděla divadla; nyní i v Češtině na světlo vychází . . .

Byl si tedy Thám vědom, že Shakespeara přejímá z třetí, čtvrté ruky, třeba že přesné filiace svého překladu neuvádí. Od prvého výstupu kouzelnic »a kouzelníků« na »suchopáru« (jindřichohradecká knížka mluvila o »louce«) až do konce hry pozorujeme Shakespeara přiblíženého baletnímu stylu a kolportážnímu vkusu tehdejších divadelních úprav. Jisto je, že Thámův překlad nenáleží do historie našeho poměru k anglické literatuře, nýbrž patří na konto naší tehdejší odvislosti od německého vkusu i nevkusu. Shody s Fischerem bijí do oka, netřeba se déle zdržovati při ději. Thámův Makbet nevyrovná se z daleka jeho Loupežníkům. Překlad ze Schillera byl tehdy literární čin a byl, jak dovodím na jiném místě, pozoruhodný svou asimilující snahou jazykovou. Překládati však Shakespeara podle špatného zpracování, to nesvědčilo ani o širokém rozhledu ani o vysokých aspiracích.

Zásluhu o český jazyk Thámovu překladu upříti nelze. Jako v Loupežnících, i zde projevuje svou puristickou snahu (nejzřejměji p. 52, kde »Marsch« překládá slovem »vojenský tah«, ale

z opatrnosti přidává v závorkách »marš«). Snad nebyl Fischer jeho jediným pramenem: má tu a tam o nějakou shakespearovskou větu víc, Makbethovu smrt a poslední řeč Makduffovu (p. 76) zatěžuje sentimentálnostmi, jichž Fischerův text z r. 1777 nemá; nevím, zda snad Fischer tyto vsuvky vložil do souborného vydání svých adaptací z roku následujícího — tohoto vydání neznám[1] —, pravděpodobnějším zdá se mi, že Thám používal místo knižního textu nějaké jevištní verse rukopisné. Tomu nasvědčují některé překladatelské chyby, nejsnáze vysvětlitelné z přehlédnutí při četbě špatné kopie: p. 6 stojí absurdní poznámka, že Makbet po několika větách, jež promluvil k sobě, »čte« svou řeč před pány — snad v předloze stálo »laut« a ne »liest«; p. 11 »jest slyšet bubny, lády Makbet odejde« a hned po té je v 7. výstupu zase na scéně; p. 70 mluví Makbet o vodě »života« svého místo o vodě své země (»Landes« čteno za »Lebens«) a p. Důležitější než tato podružná otázka je zkouška, zdali a do jaké míry Thám Shakespearovi rozuměl. A zkouška ta dopadá prabídně: k Fischerovým nechutnostem přistupuje tu několik nesmyslů, za něž odpovídá pouze český překladatel. Ta slova znějí snad příkře, ale o Thámově ledabylosti svědčí každá stránka tohoto překladu. Zde alespoň tři doklady: p. 10 lady dočtla dopis a má uvažovati o Makbethovi, že je ctižádostivý, že touží po velkosti: u Thána čteme »ty nejsi ctižádosti prázdn*a*; chtěl*a* bys rád*a* býti velik*ou*« atd., zkrátka monolog lady Makbethové je přejat do Makbethova dopisu; p. 24 čteme větu, svědčící o naprostém neporozumění: »Čím bližší jsme k krvi, tím více jsme nebezpečni«; p. 51 »dokud veliký les Birnamský na kopci Dunsyánském na něj nepřitáhne« (má ovšem být: na kopec, proti kopci Duns., toť nejdůležitější proroctví); a mnoho, mnoho jiných omylů, z nichž nejtrapnější p. 53, kdy Makbeth má spatřiti dvojitá říšská jablka (Reichsäpfel), u Thána vidí však »rajská jablka«! Jediná veršovaná vložka (1. scéna 1. aktu) nechť ukáže naprostou odvislost překladu od německé předlohy (Fischer zde zase opisuje Wielanda):

Still! Trummeln, Trummeln! Macbeth kömmt.	Ticho! bubny, bubny! Makbet jde.
Die Schicksals Schwestern Hand in Hand,	Pospolu sestry osudu,
Schwärmen über See und Land,	Těkají přes zem a vodu,
Drehen so im Cirkel sich,	V kole se tak točejí,
Dreymal für dich,	Třikrát za tě křičejí,
Und dreymal für mich,	Třikrát za mne křičejí,
Und dreymal, dass es neune macht.	A třikrát, ať devět vyjde,
Halt! der Zauber ist vollbracht.	Stůjte! nyní Makbet přijde.

[1] Ačkoli Fischerovy úpravy byly vesměs tištěny v Praze, nalezl jsem ve zdejších knihovnách pouze jeho zpracování Benátského kupce a pozdější adaptaci jedné komedie Zschokkeovy. Jeho »Macbetha« z r. 1777 cituji podle

Nezachovaly se zprávy o tom, že by se Thámův překlad byl v »Boudě« či mimo Prahu dostal na scénu, víme však, že již v 18. století byly u nás podle Shakespeara pořizovány rukopisy divadelní k scénickým účelům. V archivu Národního divadla zachoval se (a laskavostí pana archiváře Elsnice mně byl zapůjčen) rukopis, švabachem psaný, letopočtem neoznačený, s titulním listem: »Makbet, dle Šekspíra zčeštěná truchlohra v 5ti jednáních H.(?) K u k l o u.« Předlohou této úpravy, pořízené patrně k praktickým účelům divadelním, jest Thám, jejž Kukla (spisovatel či herec mně jinak neznámý) v dlouhých partiích vypisuje slovo za slovem: ale přece neutkvívá na Thámovi jediném. Do seznamu osob je vepsáno několik jmen, o něž Kuklova úprava Thána obohatila; to jest vedle Lenoxe, Angusa, Siwarda skotský král Dunkan a lady Makduff: Kukla restituuje tedy úlohu královu, předvádí podle Shakespeara zavraždění Banquovo i přepadení Makduffova hradu na scéně, zakončuje druhý akt výjevem starého muže a p.: a tak, třeba že beze vší pochyby i tyto doplňky se zakládají na nějakém překladu německém, pozorujeme přece snahu oprostit básníka od cizích příměsků a vrátit se k správnějšímu textu.

Po Thámově Makbetu byly též jiné Shakespearovy hry oklikou přes německou literaturu uváděny do Čech. Na počátku 19. století nebyl Shakespeare už řídkým hostem na našich jevištích a v literatuře; Hamlet byl nejen hrán, ale i parodován, Romea a Julii znali v Čechách i ve zpracování Weisseově i jako Belliniho zpěvohru, Štěpánkův »Faust druhý« byl, opět prostřednictvím německé literatury, odvislý od Zkrocení zlé ženy; Komedii plnou omylů uvedl k nám významným překladem A. Marek, Othella (jako libreto) Macháček, Leara Tyl . . . Historie Makbetha je spiata se jménem herce i básníka J. J. K o l a r a. Premiéra jeho překladu byla v Královském stavovském divadle 20. ledna 1839, necelý rok před jeho Kupcem Benátským, sedm čtvrtí roku před jeho překladem Schillerových Loupežníků, tedy v době překotné Kolarovy práce jak literární tak divadelní. Nebyl to doslovný překlad, neboť na divadelní ceduli tohoto představení, jež se konalo ke Kolarově benefici (v. Květy 6, 24), stojí, že Kolar kus přeložil »a pro české divadlo vzdělal«. V čem toto vzdělání záleželo, nevíme, leda že Kolar zkrátil text a přidal, dle tehdejšího zlozvyku, podtitul hry: »Makbeth, aneb: Proroctví čarodějnic«; dojista však nemůžeme tento prvotní Kolarův překlad

exempláře královské knihovny berlínské; tamní knihovna universitní má jeho »Schauspiele von Schakespear« z r. 1778.

souditi podle tištěného vydání, k němuž došlo až r. 1869 a v němž se překladatel přesně drží originálu. I jinak lze doložiti, že Kolar svoje překlady, podnikané pro divadelní praxi, knižně vydával v podobě pozměněné: Loupežníky, jichž překladem se stal stejně jako v Makbethovi pokračovatelem Thámovým, přeložil původně podle mannheimské verse, vydal však podle Schillerovy úpravy originální. O premiéře Makbetha informují soudobé kritiky v České Včele (1839, p. 32: Kl. Püner) a v Příloze ku Květům (1839, p. 58: W—ský). Makbetha hrál Grabinger, lady Makbethovou panna Manetinská (pozdější Kolarova choť), která prý »zvláště dobře si počínala a bezmála německou herečku pannu Herbstovou v 5. jednání dostihla«; Banqua dával Šmiller, Dunkana Brava, Malkolma Skalný, tři čarodějnice panny Forchheimova, Nikolaiova, Fišerova. J. J. Kolar sám — »statný dilletant, pěkných divadelních schopností, jichž i zdárně používati umí, jen by se někdy poněkud chrániti měl přepínání« — hrál Makduffa: jeho příliš živou mimikou tratila se prý mužnost Makduffova, »divá vášeň se ve vyvedení jeho jevila, kdežto pouze šlechetný cit panovati měl«. Překlad byl by prý zdařilý, »kdyby řeč dosti plynna byla; mnohé periody příliš dlouhé pro nedosti důsledné sestavení slov byly těžce k srozumění. Možná, že toho i nezdařilá deklamací herců některých vinna — možná ale také, že naopak řeč takto uspořádaná snadně se deklamovati nedá.«

Mezi premiéru Kolarova překladu a jeho další osudy vsunula se v historii českého Makbetha zajímavá episoda, která pro divadlo sice nepřinesla ovoce, ale je příznačná pro tehdejší literaturu, pro kulturní vzájemnost československou stejně jako pro směšování učenosti a lidového tónu. R. 1838 vyšel v Kuzmányho Hronce (3, 20) zlomek z Hamleta, obsahující scénu Ofeliina šílenství a vynikající spíše kuriositami než slovesnou hodnotou. Překladatelem byl Slovák Bohuslav K ř i ž á k, s jehož jménem se v odborných příručkách nesetkáváme (Jungmann omylem píše: Křížek); ukázka měla literární veřejnost upozornit na to, že přeloženo je dílo celé. Kuzmány sám, který tenkrát horoval pro pospolitost obou literatur, referoval o překladu do Prahy (v. Přílohu ku Květům 1838, p. 15), a jeho prostřednictví Křižák patrně děkoval, že mu Květy tři léta po té otiskly »Výjevy kouzedlné z Makbeta« jakožto »okázku česko-slovanského Šekspíra, jehož více dílů již hotovo« (Příloha 1841, 57 a 63). Redakce nebyla si jista, pokud může převzíti odpovědnost za překlad těchto »arci velmi těžkých« scén, i připojila poznámku, v níž ohlašovala překladatelské plány Kolarovy i Tylovy,

varovala před tříštěním sil a poněkud skepticky vyzývala literáty, aby se o Křižákově práci vyslovili. Nevím, stalo-li se tak; myslím, že až na dva (nepřesné) citáty jeho práce zapadla. Neprávem. Neboť mluví z ní správná snaha, byť i slovesné provedení zůstávalo daleko za vytčeným cílem, byť se i překladatel ocital na pokraji nechtěné komiky. Oč mu běží, je nahrazení představ originálu pokud možno adekvátními výrazy domácích podání a pověstí; provází tudíž text poznámkami, v nichž hájí a vysvětluje nezvyklá slova. Dojem je asi ten: o co v Německu poněkud nekriticky usiloval kdys Bürger mocí svého básnického slova, tomu slovenský literát dopomáhá učeností a komentářem.

Pláň se u něho zve »lado«, místo o čarodějnicích mluví o »strygách«: redakce toto latinské slovo chce raději transskribovati »stryhy« nebo »střihy«, tedy jako Čelakovský a Jungmann, kdežto Křižák užívá formy na Slovensku obvyklé. Také jinak svou češtinu osvěžuje málo užívanými výrazy, o kterých nechť odborníci rozhodnou, pokud na nich má podíl nářečí slovenské, pokud sklon k novotvarům a pokud tíseň veršovnická. Kočka »Graymalkin« je mu »Mourka, Cicouš«, ropucha »Paddock«: skokaně; vítr: fouk; jméno: meno; kloub: stavec; Hekate: Mořena (dle obvyklé terminologie bájeslovné); babky (beldams): čmely; žíhaný kocour: pružák macek; káně (Nachtrabe; tak si vykládá »harper« na počátku IV. aktu): kozdoj; netopýr: netpejr; had slepýš: vřítenička; žralok: psohlav; zábava: bava; kozel: košut; křovina: hať; pavián: pauřán. Vyslovený smysl má pro zvukomalbu. Slavné dvojverší, refrénem zpívané nad čarodějnickým kotlem:

Double, double toil and trouble;
Fire, burn; and, cauldron, bubble

napodobuje věrněji co do hlásek než podle smyslu:

Duplem, duplem, zmař a moř;
Bublem kotle plameň, hoř!

A nevystižitelné »hurlyburly« v třetí řádce vstupní scény svádí ho k zábavné kakofonii:

Když se skoná hrk, strk, stisk,
Bitva ona, — ztráta, zisk.

Větší ceny než teoretické a programové Křižákův pokus nemá. K činu po této ukázce nedošlo, a tradice Makbetha dala se u nás jiným směrem než tímto, který mohl přece jen snadno vésti k etymologickým hříčkám. Nikoli akademickým experimentům, nýbrž živoucímu umění náležel Makbeth v Čechách.

R. 1859 vydal Smetana scénu z Makbetha (»Makbeth a čarodějnice«) pro piano; v šedesátých i sedmdesátých letech hrán byl Makbeth aspoň tu a tam (1864—66, 1869, 1871, 1875) na jevišti Prozatímního divadla (obsazení: Dunkan — Kolar ml.; Makbeth — Kolar st., později Šimanovský; Banquo — Pulda; Makduff — Šimanovský, později Šamberk; lady Makbethová — paní Šamberková), ovšem že v překladu Kolarově. Týž překlad uveden za režie Puldovy a Šmahovy r. 1884 a 1891 na scénu Národního divadla, kde Dunkana hráli Pulda a Řada, Makbetha Slukov, Banqua Šimanovský, Makduffa Seifert, lady Makbethovou Otilie Sklenářová a (21. dubna 1891) velká polská tragédka Helena Modrzejewska.

Tiskem vyšel překlad J. J. Kolara, jenž tedy jako herec Makduffa zaměnil za roli titulní, r. 1869 v 6. díle Shakespearových Dramatických děl, vydávaných Museem Království Českého. Jako jiné Kolárovy práce, ať původní ať přeložené, vyniká i Makbeth pádností výrazu, mluvnou a přiléhavou dikcí (odsudek Pünerův z r. 1839 nezdá se mi správný), vznosným divadelním slohem. Realistické detaily, jež Kolar rád stupňuje do drastičnosti, mají v jeho překladu silný a životní zvuk: »Můj skřítek heká,« přidává si Kolárova Hekata (p. 46), Makbeth nechce být zván »loutkou holek« (p. 44) a hrozí vbodnout na kůl každého, »kdo o bázni cekne« (p. 72). Ale záliba v silných výrazech stává se též slabou stránkou Kolarovy dikce. Slova »pitomý« a zvláště »blbý« jsou důležitými součástkami jeho slovníku, a epiteta tato rozdává i tam, kde Shakespeare mu nedává popudu; zpitomělí sluzi, pitomá přítomnost, v blbý svět se dívat, blbé hovoření, jak blb jsem změkčen, tamť nezná úsměvu než ten, kdo blb a pod. »Rýmy z nouze«, které nejlíp poučují o překladatelově svérázu, jsou ryze kolarovské tam, kde může verš zakončiti nějakou »zběří«, nebo bezvýznamným sláctvím jako »v nehorázu«, »v tom smyku«, »zvrat«, »k rasu« a p. Do slavnostní tirády závěru vkládá banální »já řku«. Rytmika a metrika jsou dosti libovolné, pro ně zkracuje slova buď ve vulgární »ňáký« nebo v »tol'ko«, »bol'hlav«, »vraž'dný«.

Kolárův Makbeth (stejně jako Hamlet) byl Sborem matičním ještě v rukopisu předán k revisi Jakubu Malému, jenž po té pořídil vlastní, samostatný překlad a vydal jej na sklonku svého života, r. 1884, v »Ústřední knihovně« (č. 164-5), byv k tomu vyzván redaktorem sbírky Františkem Zákrejsem. Některé doslovné shody s Kolárovým textem vysvětluje tím, že dotyčná místa vkorigoval do Kolárova rukopisu, reklamuje tudíž prioritu nejednoho výrazu

pro sebe. Pokroku však v Malého překladu neshledávám: jednak jsou tu ve srovnání s Kolarem některé očividné chyby: p. 8 ptá se Banquo: »lekáte se krásných očí těch? (things)«; jednak a zvláště je metrum ještě více prostoupeno časoměrnými přežitky, takže je blankvers místy přiveden ad absurdum, a hudba i rytmus zmizely; hůře ještě (s výjimkou lepšího pátého aktu) vedlo se Shakespearovým gradacím a pointám, které jsou zanedbávány a poškozovány; místo patosu nastupuje povážlivá veršovaná prósa, místy s žurnalistickým přídechem: p. 20 »já stkvěle jsem oslavován veřejným míněním«, p. 27 »ani také Makbeth nemá víc spáti«; rýmy ku konci 4. scény 3. aktu jsou pro tato pozorování zvlášť poučné.

Rozhodný a to veliký pokrok za to znamená jak po rytmické tak vůbec po básnické stránce překlad J. V. Sládka. Vyšel r. 1896, jako 43. svazek Sborníku světové poesie, dvě léta po té jako prvý svazek souboru Shakespearových děl, vydávaného, stejně jako Sborník, Českou Akademií; r. 1907 vyšel v druhém vydání, r. 1901 vydán pro školy s poznámkami a obšírným úvodem Jos. Bartochy. Dne 6. dubna 1902 uveden byl Jaroslavem Kvapilem na scénu Národního divadla s Vojanem a Ludmilou Danzerovou v hlavních úlohách; Banqua hrál Šmaha, Makduffa Želenský, čarodějnice: Hübnerová, Pštrosová, Ryšavá. Po třech reprisách zmizel s repertoiru a objevil se na něm až letos 26. února v nové inscenaci, rovněž Kvapilově (částečně dle návrhů Jos. Weniga), s Eduardem Vojanem a Leopoldou Dostalovou (Dunkan: Želenský, Banquo: Hurt, Makduff: Schlaghamer, čarodějnice: Nasková, Brzková, Suchánková); reprisy byly dosud dvě, třetí bude vřazena do Shakespearova cyklu.

O Sládkově překladatelské činnosti úsudky se neshodují. Když Sládek ohlásil svůj nový překlad, setkal se u konservativních literátů s odporem i s výtkou nepiety. Když prorazil a když se stal překladatelem Národního divadla, námitky utuchly a Sládek se dožil nadšené, často i nekritické, sumární pochvaly. Dnes díváme se na jeho velké dílo z odstupu doby, nepodceňujeme jeho předchůdců, uznáváme vřele, co přinesl Sládek nového a cenného, bezpodmínečnými jeho chvalořečníky nejsme a překládání z Shakespeara nemáme už za privilej jediného básníka. Sládkův Makbeth je na počátku jeho shakespearovské činnosti; není sice, jak se tvrdívá, jeho prvým překladem z Shakespeara, neboť předcházelo Zkrocení zlé ženy (č. 26 Sborníku světové poesie), snad i Sen noci svatojanské; ale dokonalosti překladatelské Sládek ještě neměl v tomto dramatě,

které asi sotva odpovídalo jeho básnickému naturelu. Sen noci svatojanské má v Sládkově překladu (soudím zvlášť podle divadelního představení) mnoho kouzla, má mnoho z Shakespearova ducha a mnoho též ryze české hudebnosti. Ale Makbeth v Sládkově překladu nezní mi dost makbethovsky.

Při srovnávání jednotlivých překladů ze Shakespeara je poněkud nespravedlivé, vytrhneme-li z kontextu nějakou jednotlivost a dokazujeme-li podle detailu superiornost či inferiornost celé práce. Na duchu celkovém záleží nejvíce. Soudy o určitém místě, o určitém výrazu svádějí k nesprávným generalisacím tím spíše, že není ani nesporně uznávaného textu originálu, ani není docíleno shody o smyslu a psychologii kusu. Každý zpracovatel má v mysli svůj vlastní komentář, krom toho se však opírá o odchylné výklady i o různící se čtení. Půda, na které se pohybujeme, je podryta krtčí prací exegetickou i textově kritickou, a není význačnějšího místa, aby nebylo bráno v pochybnost anebo aby nebylo opravováno, upravováno příliš horlivými kritiky. Jejich spekulace šla tak daleko, že se soužili otázkou, zda snad třetím z Banquových vrahů není Makbeth sám, zda se v banketové scéně po Banquovi nezjevuje duch zavražděného Dunkana. Z úchylek jednotlivých překladů není hned dovoleno soudit, že jeden text je »chybný« a druhý »správný«: jestliže u Sládka (p. 17) Ross praví, že zvěst za zvěstí šla »jak krupobití«, kdežto v dřívějších překladech stálo »jak po poště«, má to důvod ten, že jedni uznávají čtení folia »tale« a jiní to mají za chybu tisku (místo »hail«); jestliže u Sládka (p. 26) lady Makbethová volá na duchy »k mým ženským prsům spějte, ssajte žluč tam za mléko«, není to, jak se tvrdilo, »nesprávný« překlad slov »take my milk for gall«, nýbrž je to jich výklad, snad přehánějící. Skutečný omyl nalezl jsem jediný: na konci 4. aktu u Shakespeara Makduff praví, že by také dovedl chvástat se a plakat; Sládek (p. 100) překládá nesprávně minulým časem (»A já jsem hrát moh úkol ženy svýma očima a šermovati chlubným jazykem!«), čímž se ztrácí důležité Makduffovo přiznání, že ani teď — v nejhroznějším bolu — neprolévá slz; kdyby se zde Sládek byl držel originálu, nebyli bychom viděli a slyšeli v Národním divadle Makduffa štkát! Kolar i Malý ostatně jsou na tomto místě věrni originálu. I jinak tu a tam pozorujeme u Sládkových předchůdců něco přeloženo výstižněji než u něho; Kolarovo zvolání »Makbeth víc nemá spát« zní sugestivněji než iambicky správnější Sládkovo »spát Makbeth nesmí víc«; pointa před zavražděním Banquovým ztratila u Sládka výraznost (»Dnes

v noci dostaneme déšť — Má dolů«); »boží bojovník« Kolarův a Malého je u Sládka (p. 119) seslaben na »božího vojína«. Ale těmito detaily nemíním ztenčovati nesporné zásluhy, jimiž Sládek vynikl nad své předchůdce. To zvláště všude tam, kde běží o scénický lyrismus jako v krásných slovech o Makbethově podzimním životě, o blížící se noci, ve scéně lady Makduffové a j.; dále tam, kde mohl uplatniti svůj umírňující vkus, své bohatší nadání pro rým, pro lepý verš a uhlazenou formu, svou zálibu pro obecné pravdy, vyjadřující moudrost životní.

Ale nechme již srovnání se Sládkovými předchůdci. Mně po několikeré četbě i po dojmu divadelním nejhloub se vryly ze Sládkova překladu verše pátého aktu, kde Makbeth shrnuje své pesimistické nazírání na život; na nich poznáme, co je to »sládkovské« v krásném i v méně výhodném smyslu:

Již shasni, malá svíce, shasni již!
Jest život jenom putující stín,
jen herec ubohý, jenž chvíli svou
si vykračuje, řádí na prknech
a potom o něm neslyší se víc.
To povídka, již vypravuje blb,
jen hluk a vřava, neznačící nic.

To je jistě místo ryze básnické hodnoty. Břitké ve výrazu, při tom symetrické ve svém uspořádání, ostré ve svých zakončeních a při tom jako by samo v sobě uzavřené, zaokrouhlené. A přec... Poslyšme, jak zní originál:

... Out, out, brief candle!
Life's but a walking shadow, a poor player
That struts and frets his hour upon the stage
And then is heard no more: it is a tale
Told by an idiot, full of sound and fury,
Signifying nothing.

To je stejná myšlenka; ale forma, jíž to vyjádřeno, struktura, rytmus jsou různé. U Sládka venkoncem a monotoně mužský verš, u Shakespeara čtvero zakončení dvojslabičné; u Sládka co verš to úsloví, u Shakespeara verš se přelévá do verše bez pausy, myšlenka vytváří jakýs enjambement, verš má svou hlubokou cesuru; u Sládka poučná sentence na způsob okřídlených slov, u Shakespeara mluva bolesti, mluva přírody — Je život jenom putující stín: Life's but a walking shadow —; a pak: u Sládka plných sedm veršů, u Shakespeara necelých pět. Ten číselný poměr zaráží; a není to výjimka, je to pravidlo. Prvá scéna třetího aktu má v originálu 142 verše,

u Sládka je zvětšena o čtvrtinu, a celý kus má v překladu přes půlčtvrta sta veršů víc než originál, nehledě ani k tomu, že Sládek místo Shakespearových polo- a čtvrtveršů dává pravidelně úplný pětistopý iamb. Ježto Makbeth nemá celých 2000 veršů, je to skoro, jako by byl v češtině přidán celý akt. Ant. Fencl ve svém prospektu nových překladů naznačuje cos obdobného o jiných hrách: ale nikde jinde se číselný nepoměr tak trpce nepociťuje jako v nejekonomičtějším díle Shakespearově, kde (s výjimkou IV. aktu) slovy je spořeno, ba skrbleno, kde každý verš je napěchován obsahem. Zde je na místě co možno největší pregnance, a každá zbytečná floskule, každý nemluvný archaismus jako sládkovské »žeť« a »znov«, každý pleonasmus jako »stranou pohodit«, »věštbou prorockou« a p. působí jako rozvodňování. Nač překládat »a přece zas váš vous mi brání za to mít, že jimi (ženami) jste« (p. 15), když nám stačí pět slov? Takové lehce rytmované verše jako »a řekni přec, že není tomu tak«, nebo »což nemělo se tak to udělat«, »již, hostitelko, račte dovolit« a mnohé jiné mají zvuk zeyerovský — Zeyerovi je překlad věnován —, nemají však hutnosti Shakespearova výtvoru z doby jeho zralosti.

Sládek překládá doslova. Toť jeho přednost na místech, kde s podivuhodnou dovedností a minuciosností nalézá v češtině výraz a vazbu odpovídající představové sféře originálu. Ale doslovný překlad vede k mnohomluvnosti i k nejasnostem. Sládek je v detailu tak věrný, že nezapomene takřka na žádné »almost«, »very«, »scarce«, »is said« originálu; kde stojí »good men's lives expire«, tam překládá »život dobrých lidí hyne«; shakespearovskou nejasnou konversační floskuli (p. 17 »co tvé má být, co jeho zůstat má«) přejal zcela doslova a tím svedl svého posuzovatele v zajímavé stati[1] k mylnému, jak myslím, úsudku, že Makbeth je zváben ke královraždě přesvědčením, že se ke královskému úřadu sám hodí líp než Dunkan. Ale přes to, že tolik lpí na slovech originálu, nemá smyslu pro nuanci v prvých Makbethových slovech, jež užívají čarodějnické formulky »fowl and fair« (také Sládkovi předchůdci nedbali této slovní shody, která se nám, zvl. po výzkumech Werderových a j., zdá z nejdůležitějších součástí makbethovské psychologie). Co se pak týče čarodějnických scén samotných: ve IV. aktu jsou rozřešeny ducha-

[1] J. Vodák v Rozhledech 5, 1895-6 str. 622; upozorňuji též na cennou Vodákovu studii v letošních Lidových Novinách z 2. března, kde také překlad je podroben rozboru.

plně a povedly se znamenitě, ale v prvém stačí zacitovati počátek »When shall meet we three again In thunder, lightning, or in rain?« a podotknouti, že stejná struktura mužských rýmů je zachována i nadále, ráz na ráz, úsečně, baladicky, ostře a bojovně: položte vedle toho Sládkovy ženské rýmy — nezdá se vám, že Shakespearův rytmus je nahrazen čímsi neadekvátním? A není karakteristická mluva čarodějnic porušena, jakmile užijí poetického příměru »ve vln lomu«, bližšího Vrchlickému nežli Shakespearovi?

Nemám ani úmyslu ani práva podceňovati Sládkovo velké dílo, za které mu naše literatura je vděčna a vděčna zůstane. Ale úvaha o jeho Makbethovi mne opravňuje, abych formuloval zásadní rozdíl v chápání překladatelského úkolu. Býti věrným překladatelem, to podle mého přesvědčení nejenom nevyžaduje překladu doslovného, nýbrž naopak: vylučuje jej. Být věrným duchu a ne liteře, celku a ne vždy detailu, rytmu a ne floskulím, náladě i atmosféře a ne každému nenapodobitelnému výrazu; býti si vědom různosti jazykových možností originálu a překladu, dbáti ekonomie dikce, přiznávat barvu i na místech nejasných a takřka nesrozumitelných, míti na paměti, že běží o divadlo a ne o pouhou báseň, ostří point raději stupňovati nežli stírat, zachovávati dynamický ráz scénických závěrů pádným mužským rýmem a mužnou prostotou, zůstati blízek shakespearovskému pojetí i tam, kde slovo vyžaduje od slova se vzdálit... Neříkám, že taková j e s t má překladatelská praxe: ale byla by mým ideálem.

Panamský průplav a válka.

Napsal Alois Šašek.

(Dokončeni.)

IV. Strategický význam průplavu.

Není pochyby, že vlastní pohnutky pro výstavbu průplavu byly rázu vojenského. Rozmach Japonska vzbudil ve Washingtoně různé obavy. Vítězství nad Ruskem r. 1905 přimělo Američany k urychlení stavby. Roosevelt, ve svém životopise, vyznává, že v rozhodování r. 1903 a 1906 veden byl důvody, aby Spojené Státy mohly čelit mocí svému sousedu na druhé straně Pacifiku. Vojenské požadavky nové vodní dráhy zdůrazněny byly už velmi jasně v poselství presidenta Hayeke kongresu v roce 1880, v němž pravil: »Naší politikou je průplav za americké kontroly. Toto právo nemůžeme svěřiti nějaké evropské mocnosti, za žádných okolností. Překážky stojící v cestě takové politice musejí býti odstraněny. I kdyby průplav byl vystavěn cizími penězi, nemůžeme připustiti zasahování nějaké cizí moci k jeho ochraně, jež připadá výhradně nám. Vodní dráha šíjí mění ze základu nejen vztahy zeměpisné mezi našimi břehy atlantickými a pacifickými, nýbrž také mezi Spojenými Státy a celým ostatním světem. Průplav musí býti tedy integrující částí našeho pobřeží. Je-li už větší náš zájem obchodní na něm, nežli všech ostatních zemí, je jeho vliv na naši moc a blaho, na naši schopnost obrany, naši národní sevřenost a náš mír, jakož i naši jistotu veliké důležitosti pro celý národ.«

První fakt, který ukázal vojenskou potřebu nového spojení, byla plavba Oregonu za války španělsko-americké v r. 1899. Na tuto významnou událost bylo již poukázáno dříve. Po druhé opakoval se týž zjev v r. 1908, kdy admirál Evans objížděl celou Jižní Ameriku, aby na západním pobřeží demonstroval moc Spo-

jených Států. Záblesky nových poměrů přinesla i světová válka: u jihoamerických břehů Conception byla svedena námořní bitva anglo-německá, a u Falklandských ostrovů došlo po té k nové srážce. Události tyto, řekli bychom, byly prvým zahřměním v oblasti Tichého oceánu, znamením, že na dálném Východě změnily se úplně vztahy zemí a národů, že nadchází doba nových dějin i na druhé polokouli světa.

Bylo by vděčnou úlohou vystopovati všecky ty změny na Východě v posledních letech. Zde přestávám na pouhém uvedení: že Rusko připojilo Evropu k asijské oblasti sibiřskou drahou; že Německo zasahovalo na Východ svou osadou Kiaučau, kapitálem a dopravou; že Anglie organisovala v Číně síť hospodářskou; že i Francie zvyšovala svou moc na březích Pacifiku, nehledě ještě k Japonsku, které vyrostlo ve velmoc. Od Vladivostoku po Hongkong rozvíjel se urputný zápas diplomatický a hospodářský. Asijský východ byl zabírán stále více v okruh světových zájmů. A podobně i západ americký spěl k netušenému rozmachu. Od Aljašky až k úžině Magelhaensově hospodářský ruch nabýval rychlosti. Na pobřeží jindy tiché Kalifornie ozýval se už hluk velkých závodů, dvě pacifické dráhy spojovaly střediska americká na Atlantiku s bohatými zdroji Tichého oceánu. Střední Ameriku přetínaly trati v šíji Tehuantepec a nověji na převlace Panamské. Levné vodní spojení Colon-Panama zkrátilo paroplavební linie mezi Evropou a jihoamerickými republikami o polovičku, přiblížilo hlavně Nový York k Ecuadoru, Peru a Chile, ovšem i k San Francisku, a usnadnilo valně dopravu k východní Australii...

Nerovnost soupeřů zvyšovala ještě energii soutěže: Veliká Unie severoamerických států s 95 miliony obyvateli na rozloze 9·3 mil. km² nutila malé Japonsko o 670.000 km² a s — bez mála — 70 mil. lidmi k horečné činnosti. Čína s více než 400 mil. obyvateli byla pak nesmírnou konsumní silou. Přičteme-li k těmto mocenským činitelům ctižádost politiků žluté rasy, vydobýti si nejen rovnoprávnosti, ale přímo prvenství na Východě, řevnivost o zachování všech posic východních moří, jistý odpor proti žlutému plemeni v Australii, jež byla Japoncům uzavřena, a v Americe, odkudž byli vypuzeni, když získávali koncese v Kolumbii, když najímali osady v dolní Kalifornii a v Mexiku, kde všade Američané znemožnili japonskou kolonisaci na americké půdě — to byly prvky nového vývoje, o němž právem napsal nejmenovaný znalec v Nautiku 1913:

»Tam daleko na Tichém oceáně je do jisté míry ohnisko, v němž sbíhají se zájmy čtyř pevnin, Evropy, Asie, Australie a Ameriky. Světové britství, vojenská síla mladého Japonska a prudká expanse americká — hle, síly, jež se tam křižují. Jsou to nejen otázky hospodářské, nýbrž také rozdíly kmenové, ovšem i náboženské, které tu hrají roli. Problémy tu vyrůstající nerozřeší, zdá se, žádná diplomacie — jedině železo a krev ... V budoucím zápasení Panamský průplav hráti bude roli význačnou.«

Vědomí této skutečnosti řídí americkou vládu. Z tohoto poznání vydobyty Filipiny a získávány četné opěrné body v široké oblasti Pacifiku, až vybudována byla celá síť takových spojení, poskytujících ochranu americké akci.

Úhelným článkem v pacifickém řetězu obranném jsou Americe ostrovy Hawaiské. Je to první etapa na cestě do Asie. Držení jich značí převahu v Tichém oceánu. Spojené Státy zbudovaly proto na ostrově Oahu lodní opěrný bod neobyčejného významu v Pearl-Harbor. Přístav byl opatřen obrovskými opevněními a silnou posádkou, má velká skladiště uhlí a dílny na opravu lodí. Přístav zaujímá centrální polohu v severním Pacifiku a je předmostím Panamy; ovšem také San Franciska. Byl přirovnán — pro svůj vojenský význam — k anglickému Gibraltaru a německému Helgolandu. Z Nového Yorku je do Pearl-Harbor (via Panama) 6726 nám. mil (dříve 13.280!). Z Pearl-Harbor do Japonska ještě 3400 nám. m.; k americkým ostrovům Samojským (Tutuila a Manua) 2300, do Guamy (na Marianech) 3300 n. m. Kdo chce přeplouti Tichý oceán musí doplniti své zásoby uhlí na Hawai. V ocenění důležitosti této posice prohlásil již v r. 1842 amer. president Tyler: »Unie nedovolí jinému státu usaditi se na Hawajských ostrovech.« A vojenská komise zkoumající svého času získání jich Spojenými Státy vydala nález: »Hawajské ostrovy jsou stěžejným bodem k ovládání Pacifiku a k ochraně pacifických břehů Ameriky.«

Expansivní politika Ameriky je dnes viditelna už všem soudným zrakům. Dokládám poznání to zase autorem stati: »Panamakanal als militärischer Machtfaktor« v listě německého generálního štábu. Týž praví:

»Stále energičtěji projevuje se vůle ruku v ruce s mocným nástrojem Panamského průplavu zaujmouti postavení moře ovládající. V nepopíratelné vnitřní souvislosti s vojenským cílem průplavu je pak získání uhelných skladišť na Aljašce, ostrova

Guam na Marianech, malých ostrůvků Samojských, ostrovů Sandwichských; založení mocné lodní báse v Pearl-Harbor na nich, jakož i stavba všech námořních opatření a opevnění na pacifických březích, především v San Franciscu a Puget-Soundu.«

Získání a vybudování pacifické etapní dráhy ze San Franciska nebo z Panamy přes Pearl-Harbor do Guamy a na Manilu řadí se v Americe k národním činům prvého řádu. Pomocí průplavu dány jsou této síti mocenské na ochranu všecky vojenské síly Unie.

Že v Japonsku pocítili už jistou nevolnost z této americké expanse, je samozřejmo. Ozvaly se tam již hlasy, aby budoucímu nebezpečí předešlo se obrannou válkou. Jisto je, že po otevření Panamy stav Japonska není již tak příznivý. Postavení jeho vyjádřeno bylo alternativou: »Buď náhlý útok na průplav nebo báječné závodění v námořním zbrojení.« Obojí řešení je velmi riskantní.

Přihlédněme však k atlantické straně Panamského průplavu. Zeměpisná poloha Spojených Států je tu daleko ještě příznivější. Bohaté souostroví táhne se jako věnec od Floridy k Venezuele a uzavírá hrází 1200 km dlouhou Karibické moře od oceánu. Oblast tato naplněna je dějinnými vzpomínkami na boje od dob Kolumbových. Ostrovy Západní Indie seřaděny jsou tam jako na stráži a uzavírají přístup k průplavu a činí z Karibického moře americké moře Středozemní. Řetěz ostrovů otevírá dva průlivy na cestě k Novému Yorku, Yukatan a Windward, a na cestě do Evropy dvě úžiny, Monu a Anegadu. Spojené Státy vybudovaly si v této soustavě ostrovů, břehů a splavných drah nový válečný přístav, Guatanama na Kubě, o němž námořní tajemník Meyer se vyslovil: »Nechceme učiniti z Guatanamy velkou stanici ku stavbě lodí, nýbrž přístav, jenž by poskytoval možnost k opravě lodí po boji námořním, jenž by byl také cvičištěm a přístavištěm vojsku a loďstvu.«

Cena Guatanamy — dle dobrozdání americké vojenské komise vyslané k studiu tohoto místa — spočívá v okolnosti, že má centrální polohu v celém obvodu Karibického moře. Šedesát nám. mil dělí je od průlivu Windwardského, 100 mil od Colonu; Key-West, Yukatan, dráhy Mona a Anegada jsou v blízkém dosahu lodí kotvících v Guatanamě. Guatanama je závěrem (zase obdobou Gibraltaru) Panamy na východě jako Pearl-Harbor (event. ostrovy Tabago a Flaminco) na západě. —

Tato vůle, podříditi americké moci pevninu i vody nového dílu světa rozvázala a zpřetrhala také všecky výhrady a překážky právní, jak bylo dovozeno v kapitole předcházející. Od smlouvy Clayton-Bulwerovy v r. 1850 až do Panama-aktu v roce 1912 Spojené Státy vytlačují cizí vliv na průplav. Z podniku neutrálního a mezinárodního, jakým průplav je zamýšlen na počátku, vyvinul se podnik čistě americký: penězi, svrchovaností a správou. V roce 1850 vůdčí zásadou plánu je, aby průplav nebyl ani blokován ani opevněn ani v rukou jedné mocnosti; v r. 1901 Spojené Státy získávají mlčky právo vojenské obrany průplavu; v r. 1914 Panama je už nástrojem určité politiky.

Lodi projíždějící průplavní drahou plují dnes pod ochranou amerických děl. Pevnostní výzbroj zdělána pak na základě nejmodernějších zásad. Dělové baterie umístěny jsou hlavně po obou stranách oceánů, na přilehlých ostrovech a březích, ale také na důležitých bodech po délce průplavu; mají chrániti především lodních komor. V pohyblivých lafetách byla namontována děla 35·6 cm a sice 10 kusů; dále 28 hmoždířů 30·5 cm, 12 děl 15·2 cm, 20 houfnic 11·9 cm. Zkoušena byla i děla o kalibru 40·6 cm a nepochybně byla tam umístěna.

Panamským průplavem byla zjednána Spojeným Státům možnost přesunouti své válečné loďstvo takřka za 24 hodiny z jednoho oceánu do druhého. Amerika sesílila tím své obě fronty; schopnost její obrany stoupla, ovšem vzrostlo i nebezpečí této politiky. Všecky námořní státy byly tím postaveny před nové úkoly. »Žádný politik — píše adm. Valois (v studii Amerikana), — jenž hledí dále a má praktickou zkušenost, nebude odsuzovati toto jednání, neboť salus patriae suprema lex, a vlastnictví Panamského průplavu bylo pro Unii významu největšího.«

Američané učinili z průplavu ve svém celku — obraz ten nastíněn byl právě v hořejším výkladu — »silně opevněný válečný přístav vyzbrojený všemi možnými přístroji, jehož zvláštní předností je, že má východ ke dvěma světovým mořím« (Nauticus, 1913).

S vojenského a imperialistického chápání úkolů Panamské dráhy je sice americká politika pochopitelna. Avšak snad se stejným právem možno namítnouti, že opevnění průplavu bylo chybou. D'Estournelle de Constant táže se s jistou výtkou, velmi srozumitelnou: »Proti komu byl průplav opevněn? Proti anarchii v jeho pásmě stačila by dobrá policie. Byl snad průplav opevněn

proti Japonsku? Na tu vzdálenost?« A praví dále ve spise Les Etats Unis en Amérique: »Injustifiée en droit et en principe, inutile en fait, la fortification du canal de Panama est encore un signe de la croissance de l'impérialisme américain; c'est l'effet des suggestions mauvaises qui pèsent sur les bureaux de Washington, c'est un acte de militarisation sans motif . . .«[1]

Hlasy toho druhu nejsou ojedinělé. Mohu uvésti i úsudek gener. S. W. Davida, jenž měl obavy podobné a již v říjnu 1909 napsal: ». . . monopolisován Spojenými Státy, průplav přestane býti chráněn zájmem všech. Stane se drahou vyhrazenou, ve skutečnosti zbraní v rukou Spojených Států: překážkou a hrozbou všem zemím.«

Američané vzali na sebe velkou odpovědnost, když z Panamy udělali válečnou pevnost. Všecka prohlašování o neutralitě průplavu byla zvrácena. Panama, toť dnes největší politický program, kterého lekají se ovšem s jistým právem i na jihu úžiny, který budí stále větší překvapení v Evropě i na druhé straně Pacifiku.

Program ten, zdá se, tlumočen byl slovy st. taj. Shawa, jenž nedávno řekl: »Americký blahobyt a americká činnost, k tomu država Hawai, Filipin a Panamského průplavu, jakož i největšího obchodního loďstva světa, jež si Spojené Státy budou muset vybudovat, to vše převede panství Tichého oceánu s vlajky britské na americkou.«

A Tichý oceán? To je půl světa! Od roku 1898, od války se Španělskem klíčí a zraje myšlenka tato v hlavách amerických státníků. Do nedávna mluvilo se o ní ve Washingtoně ještě ostýchavě. Dnes, po vykrvácení Evropy, po etapě panamské, Američané mohou již nahlas říci, co chtějí, totiž: »Nám patří druhá polovice světa!« Je to jen důsledek Monroeovy doktriny o nedotknutelnosti americké půdy.

K tomuto velikému úkolu připravují se Američané všemi směry. Jejich největší autorita ve vojenství, admirál Mahan, přemýšlí o věci usilovně v díle The Isthmus and Sea Power: »V převratech, jež průplav způsobí, budeme zataženi do záležitostí veliké rodiny národů a budeme musit převzíti na sebe břemena z toho plynoucí.« Ve spise Naval Strategy týž autor uvedl:

[1] »Neospravedlněna právně i zásadně, věcně neužitečna, průplavní opevnění v Panamě jsou znamením vzrůstu amerického imperialismu; je to účinek lichých popudů, jež doléhají na vedení ve Washingtoně; je to čin bezdůvodné militarisace.«

»Všeobecná mezinárodní důležitost takové obchodní dráhy, jakou je Panamský průplav, bude ovšem zdrojem i mezinárodních sporů a jednání, jež nabývají mnohdy forem války. To jest: rozhodnutí jich jest odvislo od vojenské moci... Jisto jest: Karibické moře je klíčem k oběma velkým oceánům, k Atlantiku a k Pacifiku, jež oba jsou našimi námořními frontami.«

Takové je pozadí díla míru, Panamského průplavu — —

*

V. Závěr.

Světová válka a z ní vyplývající krise starého světa mnoho přispějí k novému sesílení amerického sebevědomí. Dočasné přerušení plavby Panamou u Culebry nic neznamená; tím více utvrdí přesvědčení, jak je nová vodní dráha důležitým činitelem vojenským, neboť Panamou procházely nesmírné náklady pro čtyřdohodu.

Příští dějepisec bude spatřovati význačné znamení ve faktu, že v roce 1914, kdy vzplanul zápas o prvenství světa, padla také hráz mezi dvěma největšími oceány. Dožili jsme se doby, kdy ze dvou míst vzejdou popudy nové budoucnosti: z bojišť evropských a z převlaky Panamské. Na obou polích vidíte stopy slávy a úpadku velikého imperia; tam španělského ve zbořeninách starých tvrzí, tu v řádech minula v celé společnosti. Zapadá před našimi zraky včerejšek, a vyvstává nový zítřek. Veliká likvidace odehrává se v naší přítomnosti.

Rok 1914 bude zajisté východiskem nové historie. —

Školství na Rusi.

Napsal Dr. Otakar Kádner.

(Pokračov.)

§ 3. *Ústavy družící se ke škole obecné. Vzdělání a postavení učitelstva.*

Z ústavů družících se ke škole obecné dětské zahrádky a opatrovny dosud na Rusi narážejí na odpor občanstva i učitelstva škol obecných: toto jmenovitě naříkává na nezpůsobnost, ochablost, lenost, nepozornost i špatné chování dětí přicházejících z dětských zahrádek do školy elementární.[1] Je zajímavo, že stejné nářky a stejný odpor v kruzích odborných — objevují se ostatně, jak známo, občas i u nás — ozývaly se na Rusi již v letech šedesátých, kdy první ústavy toho druhu po vzoru Fröblově zřizují se v Petrohradě, Moskvě a jiných městech; právě těmto odpůrcům čeliti chce od r. 1908 petrohradské sdružení zvané Obščestvo sodějstvia doškolnomu vospitaniju dětěj, jež vydává i svůj propagační sborník.

Na ten čas vedle městských dětských zahrádek, spojených pravidelně s opatrovnami a jeslemi, existují jmenovitě i zahrádky při gymnasiích dívčích (pro pedagogický výcvik žaček) a soukromé ústavy toho druhu, jež si zřizují skupiny rodičů samy svým nákladem v jednotlivých privátních domech (některé z nich slovou »inteligentní«, ježto si je zřizují rodiče z kruhů lepších jakožto přípravky ke škole střední); konečně jsou leckde již i zahrádky a opatrovny po venkově pro děti dělníků a rolníků.[2] V zemi se škol-

[1] Sr. článek J. Maslovské Prijutskija děti v gorodskich školach v Rus. škole 1913, červenec I. 73 sl.

[2] Srov. tyto články v encyklopedii (Praktičeskaja školjnaja enciklopedija) Tulupova a Šestakova: M. Čechova, Dětskije sady (str. 431 sl.), V. Babakov, Lětnije dětskije prijuti — jasli v děrěvnjach (721 sl.) a M. Golicyn, Jasli dlja děrěvěnskich dětěj. — O školkách ve voroněžském újezdu jedná podrobně Bělozěrov v Rus. škole 1913, leden I. 59 sl., o vzorné mateřské škole moskevské Pedag. Rozhledy XXV. 716.

stvím tak zanedbaným mají dětské zahrádky význam tím větší; bohužel, právě v nich převládá na Rusi dosud příliš vliv německý a — co je konečně pochopitelno při nedostatku škol obecných — program zahrádek pravidelně se rozšiřuje i na trivium (čtení, psaní a počty), a tak se stírá vlastní jejich úkol.

Vůbec jsou instituce charitativní na Rusi teprve v počátcích; sirotčince na př. dosud se zakládají jen sporadicky a mají proto často rozměry abnormální, ježto jsou de facto celými koloniemi (v Moskvě je největší sirotčinec světa pro 10.000 dětí, založený již Kateřinou II.). O slepce a hluchoněmé není dosud soustavně postaráno vůbec; za to Rusi patří čest málo známá i v odborných kruzích, že měla pomocnou třídu dávno před Němci, neboť již r. 1844, jak ukázal nedávno K a p t ě r e v,[1] při moskevském a petrohradském sirotčinci zřízeno bylo zvláštní oddělení pro málo nadané dívky, které si tam mimo elementární nauky osvojovaly i znalost ručních prací, aby absolventky mohly pak najíti zaměstnání jako služky, švadleny a pod. Dokonce byly v Petrohradě 1866 a v Moskvě 1871 založeny i zvláštní pomocné reálky ženské, z nichž se udržel jen ústav moskevský pod změněným názvem. Celkem však je dosud i školství pomocné na Rusi opatřeno velmi slabě a zastoupeno hlavně jen institucemi konfesijními (v samé Moskvě jsou dvě pomocné školy a deset pomocných tříd).[2]

První pokus o letní školu pod širým nebem stal se r. 1911 v Moskvě a to zásluhou učitelů, kteří byli před tím na studijní cestě v Londýně;[3] r. 1913 otevřena první lesní škola pro hochy u Kyjeva;[4] dívčí gymnasium v lese existuje s názvem Zorka u Novgorodu (je to spolu pokus ruské školy výchovné na venkově);[5] jiný pokus stal se v soukromé střední koedukační škole Levické v Carském Sěle,[6] opět jiný v kyjevské gubernii.[7]

Bylo již řečeno, že našim školám měšťanským z h r u b a odpovídají elementární školy městské. V poslední době ministerstvo

[1] V časopise Škola i žizň 1912, č. s. 2. str. 2.

[2] Srv. článek R o s s o l i m ů v a K a š č e n k ů v v řečené encykl. 404 sl. (Děfektivnyja děti, jich obučenije i vospitanije); o petrohradských školách toho druhu píše Rus. škola 1913, září III. 90 sl.

[3] Obrázek této školy při vyučování přinesl časopis London Teacher v 1. čísle r. 1912.

[4] Hlídka 1913, 745.

[5] Škola i žizň 1912, 18, 2.

[6] Wychowanie w domu i szkole 1912, V. Tom. II. 55.

[7] Škola i žizň 1914, 595.

osvěty předložilo podrobně vypracovaný návrh na přeměnu těchto škol v skutečné vyšší školy obecné, řešilo tu jmenovitě i poměr jich ke škole střední i postavení učitelstva atd.[1] Komise dumy probrala důkladně celý návrh, podle něhož se mají zatím školy toho druhu zřizovati v každém větším středisku újezdu jako pokračování školy obecné tak, že by k dosavadním městským školám přibylo nově ještě asi 1220 škol — ale zatím věc nedospěla ještě přes úvahy finančního rázu a je pořád ještě projektem.

Stejně zbývá na Rusi řešiti ještě otázku *školpokračovacích*, k nimž nanejvýš bylo by lze počítati nedělní kursy pro mládež a dospělé, zakládané od konce let šedesátých hlavně pro to, aby umenšen byl počet analfabetů. Jsou zřizovány po městech i vesnicích pravidelně v budovách obecných škol, jejichž učitelé a učitelky působí v kursech obyčejně zadarmo.[2] Přes to, že úkol jejich je tak důležitý a že posluchačstva mívají hojnost, péče o jich zakládání a vydržování spočívá dosud většinou jen na soukromnících, řídčeji na obcích neb zemstvech, kdežto stát svůj úkol po té stránce mimo skrovnou subvenci neplní vůbec; ministerstvo vyučování vydalo jen řadu nařízení o úpravě těchto kursů,[3] jichž počet je dnes po venkově již několik tisíc. Také ve vojsku jsou školy toho druhu pro analfabetické rekruty (r. 1898 bylo kursů těch na 7500!) pod správou ministerstva vojenství. Vedle toho dobře působí *lidové knihovny*, pro něž pravidla o vydržování a zřizování vyšla již r. 1876;[4] jenom z pozůstalosti nakladatele *Pavlenkova* bylo jich zřízeno 2000!

O vzdělání učitelstva škol elementárních až do dob Alexandra II. nebylo postaráno vůbec:[5] učili bývalí žáci gymnasií a kněžských seminářů, soukromníci sotva znalí čtení a psaní, ba i bývalí lokajové, staří vojáci atd. Teprv od let šedesátých vznikají první učitelské ústavy[6] a to obyčejně z kursů 3—8nedělních, které před tím sem tam existovaly pro výcvik učitelstva jako kdysi i u nás. Dnes se lišívají obyčejně tříleté *školy normální* či

[1] Podrobnosti viz v časopise Narodnoje obrazovanije 1912, září, 268 sl.

[2] Srv. uv. spis *Čechovův* 127 sl. a článek V. *Kostrominé* (Školy i kursy dlja vzroslych) v uv. encyklopedii 638 sl.

[3] Registrována v řečené encyklopedii 656 a 770 sl.

[4] Srv. uv. spis *Čechovův* 128 a Rus. školu 1913, duben I. 1 sl. (čl. *Medinského*).

[5] Srv. uv. sp. *Cechovův* 107 sl.

[6] Obyčejně se za první učitelský ústav pokládá seminář ve vilenském Molodečně založený r. 1864.

instituty pro vzdělání učitelstva škol městských, dále semináře rovněž pravidelně tříleté pro učitele škol jednotřídních a dvoutřídních, místy ještě pedagogické školy pro učitele na školách jinorodců; kde ani těch není, zřizují se aspoň kursy při školách městských i venkovských, a to jen pro výcvik odborný; konečně je dosud velmi mnoho učitelů beze všeho odborného vzdělání a to jmenovitě žen, které jinak nabývají pedagogického vzdělání na dívčích školách středních neb po případě i zvláštních kursech.[1] Proto dosud není jmenovitě po venkově vzácností, že učí vysloužilec neb politický vypovězenec, ďáček, ba i sedlák.

Semináře učitelské podávají vedle odborného výcviku pedagogického vzdělání všeobecné v náboženství, ruštině, reáliích i kreslení, tělocviku a zpěvu, a jsou spojeny pravidelně se školou cvičnou a internátem. Při přijímací zkoušce do semináře žádají se vědomosti z dvoutřídní obecné školy; jenom do normálních škol přijímají se zpravidla pouze absolventi škol středních nebo seminářů učitelských. V poslední době také na těchto školách pěstují se horlivě ruční práce žákovské, ač sotva pětina absolventů vskutku potom může pracím těm v praxi učiti.[2]

Doplňkem ústavů učitelských, jichž je stále citelný nedostatek,[3] takže se o přijetí hlásí vždy několikrát více žáků, než co lze přijmouti, jsou kursy a sjezdy prázdninové, pořádané na různých místech z rozmanitých disciplin obyčejně nákladem zemstev nebo ministerstva neb sv. synodu, ale vždy pod pečlivým dozorem opatrné vlády, která hlídá i soukromé styky učitelů i spolkům učitelským — nejstarší vznikl teprve r. 1889[4] — dělá leckteré potíže, nelibě vůbec nesouc, že učitelstvo tolik usiluje o hlubší vzdělání. V posledních dobách učitelstvo ruské konává i společné exkurse za hranice, aby poznalo cizí školství z vlastního názoru.

---

[1] Z nich nejvýše stojí Ženskij pedagogičeskij institut petrohradský, o němž viz řečenou encyklopedii 529.

[2] O stavu vyučování ručním pracím dobře informuje článek Solominův, Zadači prepodavanija ručnogo truda v učitěljskich seminarijach v Rus. škole 1912, září I. 128 sl.

[3] R. 1908 bylo jich všeho všudy v celé říši 92, při čemž prý za 32 let (1880-1912) nebyl otevřen ani jediný nový!

[4] Škola i žizň 1914, 424. — O spolcích učitelských jedná Zolotarev v uv. sp. 234 sl., o kursech N. A. Malinovskij v čl. Lětnije učitelskije kursy i vystavki v Rus. škole 1910, led. I. 152 sl. a uvedená ruská encyklopedie 528 sl., o exkursích tamže 551 sl. (J. Šnějerson, Pojezdky za granicu).

Zvláštní místo zaujímá dvouletá pedagogická akademie petrohradská,[1] která vznikla r. 1908 společným úsilím ředitelstva pedagogických kursů při tamním pedagogickém museu a t. řeč. Ligy obrazovanija. Prvním presidentem byl generál Makarov, sekretářem Něčajev; posluchačů, jimiž jsou absolventi vysokých škol, bylo hned v prvním roce 114. Akademie podává vědecké vzdělání pedagogické a to vlastní prací posluchačů, má svou pokusnou školu koedukační tříletou o 60 žácích, v níž koná soustavná pozorování pedagogická a pedologická, vydává odborné monografie (pod souborným názvem Pedagogičeskaja akademija redakcí Něčajevovou) i společnou publikaci (od r. 1910). Také při museu moskevském a kyjevském jsou podobné instituce vzdělavací a kursy, ale v daleko menším rozsahu.

Celkem jest s dnešním stavem učitelského vzdělání na Rusi obecná nespokojenost a uvažuje se také tam pilně[2] o reformě učitelských ústavů, jmenovitě o dalším ještě doplnění nauk pedagogických i rozšíření obecného vzdělání na úroveň úplné střední školy; dokonce i na Rusi jsou hlasy, aby byl zřízen jednotný pedagogický institut pro učitele všech stupňů škol. I v té věci již byl třetí dumě předložen vládní projekt,[3] rozšiřující semináře o ročník, ale ponechávající jinak předchozí vzdělání kandidátů beze změny; také tento návrh čeká v čtvrté dumě na vyřízení.

Ale nemenší nespokojenost je i s postavením učitelstva, jež je po všech stránkách: materiální, sociální i právní stejně bídné. Plat učitelský kolísá mezi 200—600 rubly, ale vyplácí se často velmi nepravidelně, takže život učitele na venkově je dosud až idylicky nuzný.[4] Za to poručníků nad učitelem ruským zřízeno dost, a to namnoze nevzdělaných a krutých, proti jichž libovůli není zastání. O pensijní zaopatření učitelstva po 25leté

---

[1] Zprávy o ní podávají zvlášť: Ruská encyklopedie 531, Wychowanie w domu i szkole 1913, II. 64 sl., Napredak 1911, 422, Russkaja škola 1910, únor I. 175 sl., u nás Komenský XLI. 320.

[2] Srv. na př. článek člena gos. dumy Ključeva K voprosu o preobrazovaniji učitělskijch seminarij v Ruské škole 1910, březen I. 89 sl. a téhož článek O reformě učitělskijch institutov tamže 1913, březen I. 73 sl.

[3] Otištěn v Ruské škole 1912, květen I. 52 sl., srv. též Pedag. Rozhledy XXVII. 267 sl.

[4] Bídné postavení ruského učitele vylíčil sám beletrista Čechov (srv. Gorkij, Vzpomínky na A. P. Čechova v Pelclových Chvilkách 107, 3 sl.). Dojemné líčení jest jmenovitě v časopise Škola i žizň 1914, 193. Srv. též článek J. Kopřivy, Jak žijí učitelé v Rusku v časop. Komenský 1909, 503.

službě postaral se stát teprve r. 1910;[1] před tím nebylo pensí vůbec neb jen velmi chatrné. Sami Rusové proto přiznávají, že patřila k tomu dosud odvaha, býti na Rusi učitelem neb dokonce učitelkou, a nelze se diviti, že tolik učitelů dosud z povolání svého utíká neb předčasně hyne vysílením.

§ 4. *Školství střední a dívčí.*

Vývoj střední školy ruské v století XIX. byl velmi neklidný, trpě jednak antagonismem klasicismu a realismu jako v ostatní Evropě, jednak specificky ruskými vlivy politickými a dynastickými, pro něž osnova gymnasií opětně radikálně měněna. Až do počátku století nebylo vlastně gymnasií než v Petrohradě, Moskvě a na čas i v Kazani, kdežto jinde musily potřebu vyššího vzdělání hraditi jen vzpomenuté školy městské. Teprve rok 1804 je de facto rokem vzniku ruské školy humanitní,[2] neboť péčí nově zřízeného ministerstva osvěty otevřeny tento rok střední školy, jejichž osnova byla však přeplněna, obsahujíc vedle obvyklých předmětů všeobecně vzdělavacích ještě nauky filosoficko-sociální a politické, které přece patřily právem teprv na universitu; výsledek byl, že naopak zas na universitě bylo nutno teprv pracně doplňovati nauky gymnasijní, a že tak gymnasium nepodávalo ani uceleného všeobecného vzdělání ani zas nepřipravovalo dostatečně na universitu.[3]

Proto již r. 1811 hr. Suvarov jakožto popečitělj (školní kurátor) petrohradský provedl opravu gymnasia v ten rozum, že jednak omezil ony disciplíny universitní, jednak zavedl do gymnasií oba klasické jazyky jako nezbytný prostředek k nabytí vyšších vědomostí. Ale právě toto klasické vědění, jež po příkladě petrohradském r. 1817 bylo zavedeno do všech středních škol ruských, manifest nově nastupujícího cara Mikuláše I. vinil, že v mládeži živí luxus polovědění a svádí ji k drzému blouznění. Byla tudíž r. 1826 dosazena zvláštní reformní komise, v níž došlo k tuhým sporům o význam klasických jazyků, zvláště řečtiny; přes odpor některých členů a samého cara jazyky ty zůstaly hlavním předmětem, ale řečtina byla de facto omezena jen na některé ústavy, kdežto v ostatních místo její zaujaly moderní jazyky (francouzština) a matematika.

[1] Předpisy o právním postavení a zvl. pensi sebrány v uv. encyklopedii 758 sl. a 770 sl.

[2] Srv. Ruskou školu 1913, leden I. 98-103 a 1910, listopad I. 39 sl.

[3] Miljukov v uv. sp. 499 sl.

Ježto však odtud počet žactva rostl rychle (v 25 letech se více než zdvojnásobil!), jmenovitě pak přibývalo valem žactva z nižších tříd společenských, vláda již v letech čtyřicátých odhodlala se čeliti tomuto přílivu mladých lidí, pro něž prý vyšší vzdělání je zbytečným přepychem, svádějíc je na kluzké dráhy životní — a ku podivu zase vedle oněch filosoficko-politických nauk hlavní škodlivý vliv přičítala jazykům klasickým; v tom byla jen posílena okolností, že ideje revoluční r. 1848 nalezly právě v studentech střední školy nejhorlivější zastance. A tak r. 1852 řečtina až na pět ústavů odstraněna vůbec, počet hodin latiny omezen, a gymnasium od čtvrté třídy (bylo dosud jen sedmitřídní) rozděleno bylo na tři sekce, z nichž jedna měla připravovati pro služby civilní a podávala proto zvláštní kurs právnický, druhá se značným počtem hodin matematiky a věd přírodních byla přípravou k službě vojenské, konečně třetí s latinou, po případě i řečtinou, byla předstupněm university.

Několik málo let stačilo, aby mínění vlády o ceně klasického vzdělání opětně se radikálně změnilo. Již r. 1864 zase řečtina stává se obligátním předmětem všech gymnasií, ač s počátku nebylo pro ni ani dost učitelů, ale současně již vlivem západní Evropy objevují se na Rusi i první školy reálné. Cestu jim připravily ústavy šlechticko-vojenské, v nichž synkové ruské šlechty, od počátku se vyhýbající gymnasiím jakožto příliš občanským, vzdělávali se ve vědomostech a obratnostech potřebných pro kariéru vojenskou, tedy zvláště v jazycích moderních a tělocviku, ovšem i tanci a hudbě. A tak r. 1864 vedle gymnasií klasických — Rusové říkali filologických —, majících i na dále střed v obou jazycích klasických, zřízena poprvé gymnasia reálná pouze s latinou i vědami přírodními a matematikou, a když organisace jejich jako polovičatá nikoho neuspokojila, změněna r. 1871 v ryzí reálky.

Odtud tedy byl i v Rusku dualismus školství klasického a reálného proveden úplně a to hlavně zásluhou ministra Dmitrije Andrejeviče Tolstého, který zase právě v jazycích klasických viděl žádoucí korektiv proti výstřednímu materialismu i nihilismu a proto je všemožně na gymnasiích propagoval. A protože nebylo hned dost domácích učitelů znalých obou řečí klasických, vláda ruská jednak zřídila při lipské universitě filologický seminář pro přípravu učitelů klasických jazyků na gymnasiích ruských, jednak houfně povolávala učitele z ciziny, jmenovitě i z Čech. Je smutné, že časem právě tito čeští profesoři, z nichž někteří žijí

na Rusi dosud, stali se namnoze pak nástrojem reakce, která zastaralou, nercili rezavou zbraní klasických jazyků chtěla čeliti vzmáhajícímu se uvědomění ruského člověka: Čech (vedle Němce) dusil svobodu Ruska v samém zárodku a propůjčil se za ochotný nástroj vražednému systému zpátečnické vlády!

A následky se objevily velmi záhy. Ministr Tolstoj sice chlubně hlásal, že se postará, aby z gymnasií nevycházeli domýšliví hejskové rozumějící všemu a nic neznající, nýbrž lidé skromní a solidně vzdělaní, praví aristokrati rozumu, vědění a práce — ve skutečnosti v letech 1872—90 jen 4—9% žactva absolvovalo gymnasium v čas, t. j. v osmi letech, a jen dalších 21—37% došlo do konce aspoň s opakováním třídy; daleká většina odcházela dříve jako úplně neschopná. Výsledky ty byly tak křiklavé, že sama vláda r. 1890 byla nucena zrevidovati statut gymnasií a omeziti vydatně zvlášť požadavky v jazycích klasických: ještě r. 1899 konstatuje sám oběžník ruské vlády bankrot klasického gymnasia, v němž výchova úplně znemožněna bezduchým kancelářským formalismem. Proto vláda již r. 1901 za ministra Vanovského zase omezila řečtinu a to tak, že od 4. třídy zavedena bifurkace gymnasia na oddělení s oběma jazyky klasickými a oddělení pouze s latinou; de facto sotva 5—6 z více než 200 gymnasií řečtinu podrželo obligatorně, kdežto asi na sedmdesáti ústavech nepřihlásil se do ní vůbec nikdo.[1]

Ale nové proudy reformní propagované v cizině nezůstaly ani na Rusi bez vlivu. Již r. 1910 ohlášena nová úprava ruských gymnasií,[2] která odtud s reálkami mají splynouti v jednotnou střední školu tak, aby k jednotnému dvouletému základu pojily se tři sekce šestileté: jedna s oběma jazyky klasickými, druhá pouze s latinou, ale s jazyky moderními, třetí konečně pouze s jazyky moderními; výchově tělesné má býti věnována zvýšená pozornost; vysokým školným, od něhož smí býti osvobozeno jen 10% žactva, má se čeliti přílivu žactva z tříd chudobných; péče o vydržování škol svaluje se téměř úplně na zemstva a města, kdežto stát zavazuje se krýti jen nejvýš třetinu nákladu.

O projektu tom radila se komise dumy od konce r. 1911 a dala

[1] Ewald Horn, Das höhere Schulwesen der Staaten Europas 1907², 134.

[2] Podrobnosti o ní viz v Ruské škole 1910, listop. III. 43 a 1911, červenec III. 82 sl., v časop. Wychowanie III. 97, 687, v Pedag. Rozhledech XXIV. 43, v Čase 3. září 1910 a j.

nepokrytý výraz nespokojenosti občanstva s dnešní střední školou;[1] s druhé strany konference klasických filologů, svolaná vládou do Petrohradu koncem r. 1911, podobně důrazně se prohlásila proti dalším ještě ústupkům od klasického vzdělání — vláda totiž dávala na uváženou, neměl-li by realistům býti povolen vstup i na fakultu právnickou, lékařskou a přírodovědeckou — neboť od dob zřizování reálných gymnasií, resp. reálek, klesá prý úroveň střední školy; když prý bylo realistům dovoleno vstupovati na universitu po doplňovací zkoušce z latiny, sníženy byly požadavky této zkoušky tak, že se lze k ní připravit přes prázdniny, a že se nyní výklady klasiků na universitě musí díti docela elementárně (i Livius prý na př. přesahuje vědění posluchačů, na Tacita se ani neodváží!); ale klesá prý dokonce i vědění v dějepise, němčině, francštině, ba i ruštině, takže prý pomalu nebude ani dosti schopných učitelů těchto disciplin!

Po rozpuštění třetí dumy i tento projekt převzala čtvrtá duma jako nemilé a nevyřízené dědictví;[2] teprve však v době války (v červnu 1915) pronikla i k nám zpráva, že v ministerstvě osvěty konají se nové porady o reformě gymnasií za předsednictví samého ministra hr. Ignatěva, při čemž členům komise prý patrně tane na mysli reforma provedená u nás svého času Marchetem, kdežto samo ministerstvo nechce vydatně omeziti vyučování klasickým jazykům, odvolávajíc se na — přání samých rodičů, kteří prý toto vzdělání považují za základ vzdělání vysokého a jsou proti všelikému příliš praktickému vypravení školy střední.

Na ten čas tedy v Rusku existují stále ještě vedle sebe gymnasia s bifurkací od IV. třídy (s řečtinou a bez řečtiny) a reálky (ona o 8, tyto o 7 třídách); vedle úplných gymnasií jsou i t. řeč. progymnasia o 4 neb 6 třídách. Gymnasium obsahuje vedle předmětů obvyklých jmenovitě latinu od třídy III., francštinu od II., němčinu hned od I., filosofickou propedeutiku v VII. a VIII. (v novém projektu vládním není jí vůbec!); reálky mohou v V. a VI. třídě vedle základního oddělení obecného (spočívajícího jako u nás na jazycích moderních a vědách matematicko-přírodních, jakož i kreslení) míti i oddělení věd obchodních, kdežto VII. třída je zase jednotnou třídou závěrečnou, jež ostatně na mnohých reálkách

[1] O jednání tom srv. Ruskou školu 1912, červenec I. 60 sl. (Projekt reformy střědněj školy) a čl. Dr. J. Leziusa Zur Lage des Gymnasiums in Russland v časopise Monatsschrift für höhere Schulen XI. 427 sl.

[2] Škola i žizň 1913, 8, 2.

vůbec chybí.[1] V poslední době také na Rusi do škol středních a odborných po příkladě ciziny zavádí se občanská nauka. Absolvent VI. třídy reálné má právo na jednoroční službu vojenskou, absolvent VII. třídy smí vstoupiti na techniku a po doplňovací zkoušce z latiny i na universitu vyjímaje fakultu historicko-filologickou (a teologickou fakultu v Jurjevu), kde se vyžaduje znalost řečtiny. Do I. třídy se přijímají žáci 10—12letí po přijímací zkoušce z náboženství, čtení, psaní a počtů; obyčejně je při střední škole i přípravka rázu elementárního a pensionát.[2] Rok školní trvá od 16. srpna do 1. června (dle ruského kalendáře); učí se od 9—3 hodin; ovšem s přestávkami. Vedle gymnasií veřejných od r. 1856 dovoluje se zřizovati i ústavy soukromé, ale pod dozorem státním; sem tam na zkoušku se zavádí nyní koedukace. Zvláštní je, že na Rusi existují gymnasia i na vsích. Velmi oblíbeny jsou feriální cesty žactva, konané vedením profesorů s nepatrným nákladem (žáci spí ve školách neb železničních vozích), tak že na př. dvacetidenní cesta prázdninová 3000 km po Urálu podniknutá r. 1908 stála jednotlivce asi 53 franky![3]

Profesoři středních škol ve své práci didaktické mají poměrně dost volnosti, ale příprava jich odborná nebývá dostatečná; proto se počátkem roku 1911 objevila zpráva, že ministerstvo vyučování chce obnoviti v Lipsku seminář učitelský, kde by se asi stodvacet stipendistů vzdělávalo vedením německých pedagogů, pak zase zpráva, že semináře takové budou zřízeny v Berlíně, Tubinkách, Paříži a Karlsruhe,[4] ale proti projektům těm ozval se takový odpor, jmenovitě i se strany akademie petrohradské, že jej vláda odložila ad acta a spokojila se zatím jen kursy v sídlech jednotlivých universit ruských.[5]

Pevné příjmy má od r. 1912 z učitelů středoškolských jen ředitel (4500 rublů mimo byt) s povinností učiti nejvýš šest hodin a jeho zástupce, zvaný inspektor (3375 rublů) s touž povinností učebnou; za každou paralelku dostanou 60, resp. 50 rublů funkčního přídavku. Profesoři jsou placeni dle hodin, jichž smějí míti nejméně 12, nejvíce 24, takže z počátečního platu 900 rublů při 12 ho-

[1] Srv. osnovy uvedené v řečeném spise Hornově 134 sl.

[2] Revue internationale de l'enseignement 1909, 314 sl

[3] Revue universitaire 1909, II. 336.

[4] Srv. zvlášť L'enseignement secondaire 1911, 318, Rus. školu 1911, červenec XIX., Akademische Rundschau 1912-3, 119 sl., Ruský obzor 1911, 124 a 257, Pädagogisches Archiv 1914, 179.

[5] Russkaja škola 1912, červenec XII.

dinách učení stoupnou až na 2500 rublů po 25 letech, kdy mohou odejíti do pense; za každou hodinu přes 12 a za třídnictví mají zvláštní přídavky, mimo to po určité době služby dostávají čestné tituly radů (dvorních, kolejních a státních); profesoři jsou v VIII., inspektoři v VI., ředitelé v V. »činu« (dietní třídě).[1] Připomínám, že profesoři ruští nejsou s touto úpravou spokojeni a domáhají se zase platů stejných a stálých bez ohledu na počet hodin.[2]

Také tento stupeň ruské školy má dnes na Rusi mnoho odpůrců,[3] kteří vytýkají jmenovitě mrtvý formalismus učení a nedostatek výchovného momentu i tělesných cvičení,[4] nedostatek svobody a samostatnosti žáků, úpadek disciplíny (v tomto smyslu odsoudil ruskou střední školu na př. jmenovitě člen třetí dumy Kapustin).[5] Školy, zvláště veřejné, jsou vedeny docela policajtsky:[6] žákům omezuje se doba večerního pobytu venku, stíhají se i mimo školu styky obou pohlaví, zakazují se vůbec styky společenské, ba i účast na přednáškách a koncertech a vypůjčování knih z veřejných knihoven (z knihoven žákovských vylučují se i spisy jako Tolstého Vojna a mír!) atd. S druhé strany žactvo propadá namnoze alkoholismu a různým neřestem, dopouští se vůči profesorům neuvěřitelných surovostí,[7] vytlouká okna ve školách, pořádá stávky na znamení nespokojenosti a protestu (mnoho bouří studentských po celé Rusi bylo zvláště r. 1905—6).[8] Policejní chikanování je takové, že na př. ve Voroněži, když si učitel hygieny přivedl své žáky do pracovny svého přítele, aby shlédli postup bakteriologického pozorování, policie zakročila a žáky rozehnala pro nedovolené shluknutí![9]

(Pokračování.)

---

[1] Muzeum 1912, II. 274 sl.

[2] Tamže 1914, I. 257.

[3] Petrow, Schule und Leben (překlad z ruštiny) 1906, 1, 22 sl.

[4] A. Apochin, Zadači fizičeskich upražněnij v srědněj škole v Rus. škole 1910, leden I. 143 sl.

[5] Russkaja škola 1912, březen I. 76.

[6] Tamže, leden III 60 (Vnutrennaja žizň srědněj školy).

[7] Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti 1912, 434.

[8] Kaptěrev-Muzyčenko v uv. sp. 62 sl.

[9] Popotnik 1913, 144.

Výchova mrzáků, zvláště vojínů-invalidů ku práci výdělečné.

Napsal prof. Jiří V. Klíma.

(Dokončení.)

II.

Jakmile vypukla válka, uvažováno již v srpnu 1914 na podnět dvorního rady MUDra Dvořáka ve výboru Spolku pro léčbu a výchovu mrzáků o tom, jak by mohlo býti využito zkušeností v ústavě získaných na prospěch invalidů s bojiště se vracejících, kteří se neodbytně přihlásili jako první následky války.

Mladý, nedlouho trvající ústav Jedličkův neměl sice ještě výsledků tak výmluvných a přesvědčivých, jaké uvádějí statistiky ústavů v cizině již po léta a desítiletí činných, ale i ty úspěchy, kterými se mohl vykázati na př. v technické zručnosti chovance-litografa pracujícího vlastně nikoliv rukama, nýbrž jen jakýmisi ploutvovitými zbytky rukou, nebo v úhledném písmě a v košikářských i vypalovaných pracích bezrukého Františka i jiných chovanců, všecky tyto drobné úspěchy byly příliš lákavé, takže výbor se rozhodl bez dlouhého otálení nabídnouti zkušenosti, místnosti i síly ústavní vojenské správě pro výcvik vojenských invalidů. Toto rozhodnutí bylo z těch projevů naší veřejnosti, v nichž hned po vypuknutí války vytryskla nevolána nebo hned na první výzvu krásná účinná láska k bližnímu snášející vedle tisícových darů boháčů i haléř po haléři od lidí nejchudších do sbírek pomocné akce válečné a vyhledávající nové a nové obory činnosti, jimiž by bylo možno odvrátiti nebo alespoň zmírniti bolestné následky válečné. A když se bylo lze domýšleti, že bude přibývati těch, kteří se sice vrátí s bojiště živi, ale bez nohy nebo ruky nebo jinak neschopni, aby se mohli vrátiti s nezmenšenou silou pracovní i ke svému dřívějšímu zaměstnání, bylo také jasno, že jako v oboru válečnickém projevil se pokrok nesčetnými důmyslnými vymoženostmi a vynálezy tech-

nickými, bude i na tomto poli lidstvu dokázati, pokročilo-li od těch dob, kdy invalidovi byl údělem jen graciál, plat z milosti, nebo almužna a příslovečný kolovrátek. Kdo viděl malé děti mrzáčky radostně pracovat, tomu bylo jasno, jaký neocenitelný dar by dal vojenským invalidům, kdo by jim dovedl vlíti stejnou chuť k životu a ku práci. Proto se také hned s prvním rozhodnutím nabídnouti ústav vojenské správě nabízela myšlenka uvésti invalidy mezi děti-mrzáčky, aby žili a pracovali ne-li stále mezi nimi, tedy alespoň v témž ústavě, aby radostná chuť ku práci a důvěra v budoucnost takřka přecházela s dětí i na invalidy vojenské.[1] Arciť bylo třeba míti na mysli, že se u dětí počíná s výchovou ve věku, kdy všecky údy jsou ještě v období růstu a vývoje a jsou proto jistě poddajnější než u lidí dospělých, kteří se kromě toho útrapami na bojišti, dlouhým léčením v nemocnicích dostanou do ústavu obyčejně teprve po delší době, ve které právě mnohé a velmi rozmanité vlivy mimotní mohou zanechati trvalé stopy v duševním stavu invalidově. U invalidy s takovýmto stavem duševním nelze ovšem potom přirozeně předpokládati stejné podmínky jako u dítěte, které se snáze přenáší přes tísnivé nálady vzbuzené ztrátou některého údu nebo podobným stavem chorobným. Jeden předpoklad osvědčil se však u dětí stejně jako u invalidů dospělých, že v nitru každé bytosti živé vyvěrá zázračný pramen životní: v ů l e k ž i v o t u, která nutí vyhledávati a posilovati nové možnosti, když ztraceny staré. Bylo zřejmo, že podaří-li se proto včas a brzy zachytit tuto vůli, dokud ještě neochabla a nezmalátněla, bude úspěch zajištěn i u invalidů dospělých. Alespoň život všech těch, kteří úrazem přišli jako dospělí o některou končetinu a potom si našli novou cestu životem, ukazuje, že je k samostatnosti a nezávislosti na cizí pomoci dovedla táž cesta, která se stává heslem v ý c h o v y v ů l e vůdčí myšlenkou stejně moderní ortopedie jako moderní pedagogiky. Vůle jediné může vlíti v nitro invalidovo potřebnou sebedůvěru, vůle jediné může mu pomoci přemáhat všecky překážky, všecky s počátku marné pokusy i všecky nesčetné, ale nezbytné cviky, vůle jediné vede mrzáka k novému cíli životnímu, k novému životu. Nejznámějším příkladem takovéhoto osamostatnění je hrabě G e z a Z i c h y, který jako chlapec přišel o ruku, ale vlastní vůlí naučil se

[1] Zásada tato byla zachována v podstatě stále i při dalším rozvoji ústavu a byla oceněna jako přednost pražské školy zejména ředitelem vídeňské školy invalidní prof. dr. H. Spitzym při jeho návštěvě v ústavě pražském.

levou rukou nejen všem pracím potřebným při životních úkonech, ale naučil se i levou rukou střílet, jezdit na koni, ba proslul i jako jednoruký virtuos na klavír. Na povzbuzenou válečným invalidům vydal koncem roku 1914 knížku,[1] s jejímž nabádavým tónem shodovalo se i poselství, se kterým se obrátil ke všem válečným invalidům známý německý ortoped prof. dr. Konrad Biesalski, ředitel a řídící lékař ústavu pro léčbu a výchovu zmrzačelých dětí v Zehlendorfě u Berlína, v stručné, ale dobře a výstižně poučující knížečce: »Es gibt kein Krüppeltum, wenn der eiserne Wille vorhanden ist, es zu überwinden«![2]

S těmito úvahami a s těmito hesly moderní péče o mrzáky vykonány přípravy pro zřízení školy pro vojíny-invalidy v Praze, která byla tedy prvním pokusem o ústav toho druhu v celém mocnářství. Škola byla založena na týchž základech a zásadách, jako dříve ústav pro zmrzačelé děti, takže vlastně Jedličkův ústav rozšířen jen o mrzáky dospělé, o vojenské invalidy. Rozšíření toto bylo ovšem nutno provésti postupem tak kvapným, jak kvapem přibývalo invalidů škole přidělovaných. Dne 16. listopadu byl škole přikázán první zraněný, a ihned počato s adaptacemi ústavního domu »Polska«, který do té doby byl pronajímán jako dům činžovní. Touto ztrátou nájemného spolek sice přišel o značný příjem asi 7000 K ročně, řada chudších rodin na Vyšehradě o levné byty, ale úprava domu pro účely ústavní byla jedinou možnou cestou, kterou spolek mohl v době nejkratší opatřiti potřebné místnosti. V době necelých dvou měsíců dům celý adaptován tak, že v něm umístěny nejen cvičné dílny, ale i zřízena v něm výrobna prothes, umělých údů a jiných ortopedických aparátů. Invalidů však přibývalo a vzrůstající jejich počet vynutil si a vynucuje si stále ještě nové a nové roz-

[1] Das Buch des Einarmigen. Ratschläge zur Aneignung der Fähigkeit, mit einer Hand selbständig zu werden. Mit 40 photogr. Aufnahmen und einem Vorwort von Prof. Dr. Frhrn v. Eiselsberg, Wien. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt. Podobných návodů pro jednoruké vyšlo od té doby v Německu několik. Uvádím zde na př. alespoň Einarm-Fibel. Ein Lehr-, Lese- und Bilderbuch für Einarmer herausgegeben von Privatdozent Dr. Eberhard Frh. von Künszberg und den Lehrern der Heidelberger Einarmschule.

[2] Kriegskrüppelfürsorge. Ein Aufklärungswort zum Troste und zur Mahnung im Auftrage der Deutschen Vereinigung für Krüppelfürsorge und der Deutschen Orthopädischen Gesellschaft herausgegeben von dem Schriftführer beider Gesellschaften Prof. Dr. K. B. Mit 85 Figuren. Leipzig, Leopold Vos, po 35 fenikách. Poslední vydání, které mám po ruce, je 121.—140. tisíc.

šiřování ústavu. Nejdříve přistavěna na dvoře budovy ústavní dílna, v níž umístěna výrobna bandažistická a výroba ortopedické obuvi, v říjnu 1915 přikoupen a adaptován pro cvičné dílny a ubytování invalidů blízký dům činžovní na Pankráci a v dubnu 1916 rozhodnuto přistavěti před domem »Polsko« veliké nové dílny cvičné. Všecko toto rozšíření vyžádalo si statisícových nákladů, na které přispěli velikými subvencemi zařizovacími veřejní činitelé: ministerstva války i vnitra, zemský fond invalidní, zemská pomocná úřadovna válečná, obchodní a živnostenská komora, král. hlav. město Praha, okresní i obecní zastupitelstva, ale valnou část, více než $^2/_3$ všech nákladů uhradila lidumilná ruka nejširších vrstev dobrovolnými sbírkami. Uvážíme-li, že se tak stalo v době válečné, v době, kdy všecky vrstvy občanské byly zatíženy při rostoucí drahotě potravin a všech životních potřeb mimořádnými výdaji i na jiné podniky a sbírky pomocné akce válečné, třeba jistě vytknouti tento projev dobrého srdce a šlechetné dobročinnosti českého lidu se zvláštním uznáním.

V rámci tohoto vnějšího rozšiřování i vnitřní rozvoj školy invalidní byl stále doplňován, prohlubován a zdokonalován. S počátku stejně organisována jako ústav pro léčbu a výchovu zmrzačelých dětí škola měla invalidu:

1. l é k a ř s k y doléčiti, pokud ještě léčby zejména ortopedické byl schopen a potřeben, a opatřiti mu nejvhodnější a nejúčelnější náhradu za chybějící údy (prothesu) nebo i jiné potřebné aparáty ortopedické;

2. v ý c h o v n ě působiti především na invalidovu vůli, zejména aby nepodléhal chorobnému stavu, t. ř. rentové psychose, kterou přejímá lehkověrně invalida od invalidy a která se zakládá na mylné představě, že invalidní renta poskytne invalidovi i jeho rodině dostatečné obživy a že invalida bude moci žíti z invalidního příspěvku vůbec bez práce; výchovně třeba buditi v invalidovi vědomí, že — není-li mu třeba měniti zaměstnání — úbytek kvantitativní výkonnosti pracovní lze nahraditi zvýšenou kvalitou a zdatností práce, zvýšenou úrovní vzdělání; v případech však, když poranění invalidovo nepřipouští, aby se invalida vrátil ke svému dřívějšímu povolání, nastává invalidní škole nejtěžší a nejdůležitější úkol:

3. v y h l e d a t i p r o i n v a l i d u podle jeho tělesného stavu i podle jeho schopností a průpravy a také podle sociálních poměrů, do nichž se vrací, tedy p o d l e p o d m í n e k o s o b n í c h i s o-

ciálních nejpřiměřenější povolání nové, aby se invalida mohl vrátiti do občanského života jako samostatně se živící jedinec.

Tyto dva hlavní úkoly: lékařské ošetření, vlastně doléčení, spolu s opatřením vhodných prothes — je-li jich třeba — a výchova ku práci výdělečné, nejsou ani časově ani svými cíli odděleny, nýbrž — jak ještě uvidíme — zasahují do sebe a splývají. Hlavním činitelem v invalidní škole jest ovšem lékař, ježto pouze lékař může předpisovati způsob a postup doléčení i druh prothes i rozhodovati o stupni invalidity, o možnostech a pracovní výkonnosti invalidově. Při výchově a výcviku spolupracuje s ním vychovatel a řemeslný mistr, při výrobě prothes technik-konstruktér, kdežto při volbě příštího povolání invalidova lékař přibírá na pomoc praktického znalce poměrů živnostenských a sociálních, jehož slovo bývá nebo alespoň mělo by býti ovšem nejzávažnější. Spolupůsobí tedy v invalidní škole lékař, vychovatel, technik, řemeslný mistr i živnostenský praktik a sociální národohospodář, ale vůdčím činitelem zůstává lékař.

Pražská škola invalidní jest šťastna, že má vzácného vůdce a organisátora v profesoru Rudolfu Jedličkovi, který již na krásném sanatoriu pražských lékařů v Podolí dokázal, že se neleká ani zdánlivě velmi odvážných podniků ani žádných překážek, chce-li uskutečniti dílo opravdu potřebné, veliké a krásné. Jenom jeho neúmorné a vždy svěží energii se podařilo vybudovati s řadou obětavých a ochotných spolupracovníků i školu invalidní do těch rozměrů i k té výkonnosti, jakými se dnes může vykázati. Organisace školy je také z největší části myšlenkovým dílem Jedličkovým, který využívaje svých přebohatých zkušeností i přizpůsobuje se stále potřebám přibývajících invalidů přinášel stále nové a nové podněty ku práci. Jeho zásluhou škola invalidní zejména spojena s reservní nemocnicí č. 3, která majíc dvě rozsáhlé pobočky v Nuslích a ve Vršovicích mohla nejen umístiti všecky přikázané invalidy, nýbrž poskytovala ve svých pobočkách dosti místa pro léčebny, pro něž zprvu škola invalidní měla k disposici nádherně zařízené léčebny v Pražském sanatoriu v Podole. Výrobna prothes a ortopedických přístrojů zůstaly s cvičnými dílnami v Polsku a na Pankráci.

Obraz, jak se dnes péče o invalidy jeví v pražské škole invalidní, jest asi tento: Invalidovi se nejdříve lékařem předepíše, čeho k jeho doléčení jest třeba. Požadavkem dříve již zmíněným, aby invalida přišel do invalidní školy co nejdříve, dokud vůle jeho ku

práci není podlomena, bývá však občas do školy přikázán i raněný, který vlastně ještě invalidou není. V mnohých případech svaly a klouby, u nichž buď průstřelem ochrnuty nervy nebo u nichž dlouhotrvajícími obvazy nastala nehybnost nebo zkrácenina, mohou nabýti vhodným léčením zase takové výkonnosti, že raněný může býti uznán i znovu schopným ke službě vojenské. K pojmu invalidy náleží však podstatný znak, aby raněný pozbyl tolik výkonnosti tělesné, že jest nejen neschopen další služby vojenské, ale při vstupu do školy i neschopen takové práce výdělečné, kterou by se samostatně mohl obživiti. K této práci škola jej má zase dovésti a jest přirozeno, že tento cíl ukazující invalidovi již do občanského života jest mu i při jeho neschopnosti mocnou vzpruhou.

Doléčování invalidů, není-li již třeba chirurgického zákroku operativního, děje se masáží, lázněmi uhličitými, elektrickými i horkovzdušnými, mechanoterapií, ortopedickým tělocvikem a — řemeslnou prací v cvičných dílnách. Zejména vzpomenuté již obrny nervové a nehybnost i zkráceniny svalů a kloubů léčí se zvláštními přístroji medikomechanickými, pro uvolnění (mobilisaci) každého kloubu zvlášť, účelně a někdy velmi důmyslně sestrojenými, uváděnými v kyvadlový pohyb buď závažím nebo i poháněnými motorem elektrickým. Vedle těchto přístrojů (Zanderových) užívá se hojně i přístrojů portativních, připevňovaných pro trvalý účinek na delší čas (Schedeových přístrojů flexních i extensních, pro ohyb i natažení, Hofova přístroje extensního, Kruckenbergovy flexní rukavice a pod.). V pražské škole invalidní byla řada těchto přístrojů modifikována a kromě toho ústavním ortopedem MUDrem Juliem Hanauskem sestaveny nové metody i zvláštní přístroje k výcviku únosnosti na pahýlech.

Medikomechanické přístroje jsou zařízení poměrně drahé, zvláště když by pro veliký počet raněných bylo třeba opatřiti jich větší množství. Kromě toho význačný ráz léčby na těchto přístrojích, že totiž invalida zůstává při většině pohybů léčebných pasivním, způsobil, že se dává leckde přednost ortopedickému tělocviku, který jest nejen lacinější, ale má životními pohyby i leckterou jinou přednost. Prokázalo se zejména, že tělocvičná soustava vůbec poskytuje pro uvolňování pohybů jednotlivých kloubů tolik odstupňovaných prvků od nejsnadnějšího k nejsložitějším a velmi namáhavým, že lze sestaviti celý metodický postup ortopedické léčby tělocvičné prostředky velmi jednoduchými. Ve školní tělocvičně vršovické školy, v níž jest umístěna pobočka záložní ne-

mocnice č. 3, upravena léčebna s 31 druhem nářadí o 113 kusech a sestaveno 160 cviků (23 pro pohyby prstů, 14 pro kloub zápěstní, 15 pro loketní, 11 pro otáčivý pohyb kloubu ramenního a loketního, 28 pro ramenní, 16 pro hlezenný, 21 pro kolenní, 26 pro kyčelní, 6 pro uvolnění krční části páteře). Podle povahy zranění předepisují se určité cviky, které invalidi denně s patrnými výsledky provádějí. Léčebnu vede nyní záložní nadporučík Karel Matoušek, profesor tělocviku na státní reálce v Novém Městě na Moravě.

Ale vedle všech těchto léčebných metod nedoléčení invalidi přikazují se přímo do cvičných dílen, aby tam pohyby řemeslné práce také metodicky odstupňované nabývali zase ne-li úplné, alespoň takové výkonnosti, jaké jim třeba k výdělečné práci řemeslné. V cvičných dílnách se také invalidi amputovaní učí pracovati s prothesami; ti, kterým bylo nezbytno vyhledati nové zaměstnání, učí se tu však pouze základům svého řemesla a přikazují se do státních škol průmyslových a řemeslnických, které záslužným rozhodnutím ministerstva veřejných prací otevřely invalidům své vzorně zařízené a vedené dílny. Invalidi, kteří se mohou vrátiti ke svému dřívějšímu povolání, odcházejí do nejrozmanitějších kursů, jež se snad ve všech oborech lidské práce pro ně zřizují ve škole invalidní i mimo ni, aby se v nich invalida mohl vyzbrojiti novými vědomostmi a dovednostmi do boje životního. Ve škole invalidní samé vedle 18 řemeslných dílen, v nichž se invalidi cvičí v 33 řemeslných odvětvích, jsou stále otevřeny kursy pro analfabety (zejména pro invalidy z Haliče), pro jednoruké, učící se vedle pohybů pro život potřebných i psaní na stroji a pod., kursy jazykové a kurs obchodní. Nejzajímavější oddělení, které ve škole invalidní vzniklo, jest přírodovědecká laboratoř, ústav pro výrobu vědeckých pomůcek učebných. Obětavým vedením inspekčního lékaře ústavu MUDra Otakara Rybáka, docenta farmakologie na lékařské fakultě, laboratoř vyvíjí se rychle na veliký podnik mnohoslibný, který chce mrzákům majícím dost zručnosti i trpělivosti poskytnouti příležitosti k obživě výrobou učebných pomůcek dotud u nás nevyráběných a z ciziny za drahé peníze dovážených.

Nejdůležitějším oddělením ovšem staly se dílny ortopedické, výrobna umělých končetin, prothes a jiných přístrojů ortopedických. V obecenstvu bývají o prothesách zhusta nejasné pojmy. Úkolem prothesy není pouze zakrýti nedostatek na př. ruky, jak tomu jest u prothesy t. zv. kosmetické, nýbrž nahraditi ztrátu pokud lze tak, aby prothesa srostla takřka s tělem invalido-

vým jako živý úd a nahrazovala mu ztracený úd i při práci — prothesa pracovní. Pro tyto prothesy pracovní pražská škola invalidní používá upraveného vzoru prof. Hoeftmanna z Královce, který na pahýl navlékl koženou objímku, do níž lze nasaditi a upevniti rozmanité nástroje, s nimiž potom invalida pracuje.

Umělé nohy zhotovují se obyčejně tak, že se na pahýl podle sádrového odlitku zhotovuje nejprve prothesa prozatímní, na níž se amputovaný učí choditi tak, aby mohl choditi úplně bez hole, a teprve po čase (po půl létě po zhojené amputaci i později), když pahýl jest již ustálen, zhotovuje se prothesa definitivní se všemi klouby. Ortopedická dílna v pražské škole invalidní upravila si také již své vzory prothes v poslední době za velmi vzácné a ochotné součinnosti profesorů strojního inženýrství na české technice pražské, kteří s heslem »Technika amputovaným« spolupracují s J. M. rektorem techniky prof. Josefem Jedličkou v čele na teoretickém i praktickém vyřešení tohoto dnes nejčasovějšího a nejpotřebnějšího problému strojnického.

Činnost všech těchto oddělení pražské školy invalidní osvětlí tato čísla. Do 1. března 1916 bylo ve škole doléčováno 3235 invalidů, z toho ve vršovické pobočce od 15. září 1170; v cvičných dílnách — při denní návštěvě asi 150 mužů — cvičen celkem 721 invalida. 745 invalidů posláno k dalšímu výcviku do odborných škol a kursů.

Výkonnost ortopedických dílen od května do konce roku 1915 jeví se v těchto číslech. Sádrové odlitky pahýlů zhotoveny 1542, provisorních prothes pro dolní končetiny 910, definitivní 84, kosmetické ruce 64, pracovních prothes 36, podpěrné aparáty 73. Ve výrobně ortopedické obuvi vyrobeno 290 párů zvláštních bot a 13 přístrojů pro zkřivené nohy.

Činnost jistě mnohostranná a bohatá výsledky, a přece ještě úplně neuspokojuje. Neboť až invalidní škola splní všecky tuto naznačené úkoly, které na sebe vzala, úloha bude rozřešena jenom na polovic; těžší její část zůstane — budoucnosti. Budoucnost teprve ukáže cestu i práci, které bude ještě vykonati, aby obživa invalidů mohla býti zajištěna trvale. Jedno jest již dnes jisto, že nebude možno invalidy odkázati pouze na příspěvky invalidní nebo na milodary veřejné dobročinnosti, nýbrž bude třeba upraviti jim podmínky životní tak, aby mohli žíti a pracovati jako jedinci schopní a odhodlaní živiti se — třebas s podporou příspěvků invalidních — přec jen samostatně.

Tento veliký úkol národohospodářský čeká na své řešení v budoucnosti snad již blízké, snad teprve daleké. K otázce této ozvalo se již u nás i v Německu mnoho návrhů, na př. aby v každé obci byly zřizovány domoviny, jakýsi druh vnitřní kolonisace, buď domky se společnými, hygienicky zřízenými dílnami řemeslnými nebo malá hospodářství zemědělská, malé závody zahradnické, zkrátka vesměs návrhy, aby invalidům byly poskytnuty příležitost a podmínky k intensivní práci živnostenské a zemědělské, k nimž se výchova ve školách invalidních je snaží uschopniti.[1] Stát zřídil ve Vídni a také u nás státní zemské ústředny pro péči o bojovníky vracející se s pole, které vyvíjejí nyní činnost zejména na poli sprostředkování míst, u nás pomocí zemského ústavu pro sprostředkování práce. Ale vzpomenutá veliká úloha sociálně-národohospodářská vyžádá si neodbytně řešení ve velkých rysech, a bude k ní třeba napiaté součinnosti všech veřejných činitelů. U nás zvláště český odbor Zemědělské rady pro království české chápaje dosah této otázky i její význam pro zemědělství české věnuje jí pozornost usilovnou. Arciť dokud hřmí na bojištích děla, nesnadno upravovati život po válce jinak než teoretickými úvahami. Ale vždy jest možno i nutno připravovati příznivé podmínky těm, kdož přijdou po nás, tím spíše, jde-li o ty, kdo za nás, za náš život neváhali obětovati nejdražší statek lidský — krev.

V tomto stručném náčrtku mohl býti jenom letmým přehledem naznačen veliký soubor otázek hlásících se v obor moderní péče o mrzáky a invalidy. Lidský soucit snoubí se v nich s vědeckými snahami lékařskými, vychovatelskými i technickými a národohospodářskými v dílo, které jistě plní nitro každého blahým citem, vírou v pokrok lidstva na poli humanity i snahou přispět také svou hřivnou velikému dílu lásky.

---

[1] Inž. Stan. Špaček, Péče o invalidy a jich pracovní výchova. Duch a svět sv. 14. Nákl. F. Topiče v Praze. Za 1 K. — Dr. Hans S. Weber, Ansiedlung von Kriegsinvaliden. (Der deutsche Krieg. Politische Flugschriften 71.) Deutsche Verlags-Anstalt in Stuttgart, za 50 f.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Válečná literatura mezinárodního práva v Německu. — E. V. Zenker: Die nationale Organisation Oesterreichs (Kriegspolitische Einzelschriften, seš. 5, Berlin). — Karl Kautsky: Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas (Stuttgart 1916). — Hugo Poetsch: Das Imperium und die Arbeiter (Sozialistische Monatshefte r. 1916, seš. 4.). — Dr. Rudolf Sieghart: Zolltrennung und Zollfreiheit. Die Geschichte der öster.-ung. Zwischenzollinie nach den Akten dargestellt (Vídeň 1915 u Manze). — Dr. Adolf Arndt: Das selbständige Verordnungsrecht in Österreich (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht seš. 4. r. 1915).

Současná válka, jež přinesla tak četná nedbání a porušení i stěžejných zásad mezinárodního práva, snad právě proto tím větší podnět dává k teoretickým úvahám, zejména o otázkách, vztahujících se k válce pozemní a námořní.

V Německu pokračuje se v budování celé válečné literatury mezinárodněprávní. Za války vyšlo desáté změněné vydání jednoho z prvních učitelů tohto odvětví právního, *Františka Liszta* Das Völkerecht (Berlín 1915), přizpůsobené na některých místech smýšlení a stanovisku autora za této války. Se stanoviska německého pojednává o válce pozemní spisek *Pohlův* Deutsches Landkriegsrecht (Berlín 1915), téhož autora pak spisek England und die Londoner Deklaration (Berlín 1915). obrací se proti rozhodnutí anglické vlády z 20. a 29. srpna 1914, kterým byla blokáda zostřena, a dochází k závěru, že mezinárodní námořní právo bude jen tenkráte možno, bude-li zlomena anglická nadvláda na moři. Ve spise Weltkrieg und Völkerrecht (Berlín 1915) podrobuje *Müller* jednotlivé zjevy nynější války kritice s hlediska mezinárodního práva a dokazuje mimo jiné, že Belgie sama porušila svou neutralitu.

Námořním právem válečným zabývá se kniha *Wehbergova* Das Seekriegsrecht (Handbuch des Völkerrechts sv. 4. od. 1. a 2.), jež podává zpracování veškeré látky k tomuto předmětu se vztahující, a dílo *Huberichovo* Das englische Prisenrecht (Berlín 1915), jež pojednává o vývoji anglického nazírání i praxe na tuto stránku námořní války, při čemž podrobuje kritice uchýlení se anglické vlády od londýnské deklarace a ostře odmítá prohlášení z 11. března 1915, dle něhož mohou býti v Severním moři zadrženy všechny lodi, které jsou pravděpodobně určeny nepříteli, jsou vlastnictvím nepřítele nebo nepřátelského původu.

*

Německý liberální poslanec rakouský *E. V. Zenker* napsal do sbírky »Kriegspolitische Einzelschriften«, vycházející v Berlíně, své názory a návrhy o budoucím uspořádání Rakouska pod názvem Die nationale Organisation Oesterreichs.

Jako všichni spisovatelé a politici zabývající se touto otázkou, vychází i Zenker od toho, že ústavní poměry předválečné musí býti každým způsobem změněny. Příčiny dosavadních neúspěchů různých ústavních pokusů v Rakousku a nezdaru úpravy poměrů národnostních nevidí Zenker v neschopnosti vlád a státníků, nýbrž v neobyčejné obtížnosti celého problému. Rakousko nemůže býti státem národním, nýbrž národnostním (Nationalitätenstaat) a jedině v tom bylo zdánlivé nebezpečí pro Evropu, »že stát tento nenalezl formu státu národnostního«. »Pochybnosti o oprávněnosti tohoto státu jsou nyní vyvráceny,« praví Zenker dále, »nutnost Rakouska jest dnes opět prokázána. Neobyčejně těžká práce nás čeká, kterou nebude možno řešiti dosavadními státoprávními šablonami. Jest to však velká a vznešená úloha. Když to ještě dnes nikdo v Rakousku nepochopí, pak to chápeme my, Němci, kteří radostným přiznáním se k našemu starému milému Rakousku přinášíme největší národní oběť, jaké kdy byl který národ schopen, zároveň však očišťujeme svůj národ od výtky, že Němec jest utiskovatelem cizích národností. Idea Rakouska jest naší myšlenkou, jest to německá myšlenka a znamená vyrůstání národní myšlenky nad sebe samou k myšlence národní svobody, spravedlnosti a míru mezi národy.« (Zde autor úplně přehlíží, že říši vybudovali také stavové čeští a maďarští, když po vymření domácích dynastií povolali Habsburky na osiřelé trůny a tím připojili země české a uherské k domácím zemím této dynastie.)

Vyličiv politický vývoj říše od počátku doby konstituční, dochází autor k tomuto výsledku: »načrtl jsem tento vývoj, abych vyvrátil mínění všech těch, kteří mají za to, že Rakušanům nedostává se dobré vůle nebo dosti rozumu zavésti si doma pořádek. Zejména mohou z toho, co bylo řečeno, čerpati poučení ti, kteří by problém národnostní rádi řešili způsobem řízným (mit Schneid).« Naproti tomu vítá Zenker názor, jenž v poslední době před válkou zjednal si platnosti, že tyto národnostní otázky v říši dají se řešiti pouze cestou dohody jednotlivých národů mezi sebou a nikoli přehlasováním: »konečně jest zásada, že národnostní otázky nemohou býti rozhodovány per maiora (většinou), skutečně jediným praktickým pokrokem, který učinil vývoj národnostního práva v Rakousku za éry ústavní. Bylo by velkou, v důsledcích nedozírnou chybou, kdyby oprávněnost této zkušenosti neměla býti i po válce uznávána.« »Nové Rakousko«, které povstává v nynější válce, jak píše autor, musí na jedné straně uspokojiti kulturně oprávněné požadavky svých národů, na druhé straně však musí si zajistiti státní jednotu. »Silný jednotný stát (Einheitsstaat), o němž snil Josef II., musí se státi skutkem.«

Překážku této jednotnosti vidí Zenker hlavně v nynějších zemích a jejich postavení jako politických individualit. Trvání dopřává jim pouze jako obvodům správy státní a místní samosprávy. Ostatek jest jen pozůstatkem stavovských zřízení a má býti odstraněno. Rušení těchto zemských politických individualit musí se zastaviti u dualismu, jak byl

smluven roku 1867. Vše, co bylo později přičiněno, a čím se spojení obou polovin říše uvolnilo, musí být zvráceno. Již to jest velkým ústupkem Maďarům, kdyby se sjednocování říše zastavilo u tohoto dualismu z roku 1867, neboť »více než u každého jiného národa ukázala se jim celá říše (Gesamtstaat) jako zachránce, a musí býti jednou řečeno, že způsob, jakým někteří uherští politikové právě nyní za války mluví o Uhrách jako zcela isolovaném státu spolčeném s Německem, činí zde v Rakousku co nejhorší dojem.« Proto požaduje Zenker společnou politickou organisaci, společné zákonodárství a společné zastoupení pro sjednocený stát, poněvadž jednota státní (Einheitsstaat), třebas jen podle ujednání z roku 1867, nesmí zůstati pouze abstraktem, nýbrž musí se jeviti ve skutečných a trvalých společných zařízeních státních.

Pro Uhry požaduje autor národní autonomii nemaďarských národností v rámci uherského státního práva, kterážto národnostní samospráva by měla býti postavena pod ochranu koruny, společné vlády a společného parlamentu.

V této polovině říše provedla by se rovněž autonomie jednotlivých národností, nikoli však tak, aby se stát rozpadal na jakési národní státečky, nýbrž že by se národnosti učinily nositelkami jistých veřejných práv a staly základem pro tvoření se orgánů veřejné správy. Své speciálně národní potřeby uhrazoval by si každý národ sám. K těmto účelům měly by se hranice obvodů správy státní i samosprávy upraviti tak, aby vznikly, pokud možná, obvody národnostně nesmíšené.

V příčině úřadů a jejich jazyka připouští Zenker pro jednání se stranami u nižších instancí jazyky národní. »Žádati více, neodpovídá ani skutečným potřebám národů, nýbrž slouží pouze národní propagandě nebo státoprávním zastaralostem, které musí býti co nejrozhodněji potírány.« Zejména jednotnost úřední řeči úřadů ústředních musí býti zabezpečena; podobně jest autor toho názoru, že »stanovení němčiny za jednací jazyk rady říšské a jejích výborů nebude znamenati ani nejmenší zkrácení práv národů neněmeckých«.

Úzké hospodářské společenství s Německem pokládá Zenker po válce za nezbytné (»ich spreche von Notwendigkeit und nicht von Möglichkeit«, »die Schaffung dieser Gemeinschaft ist die unabweisliche Folgerung des Krieges« [»mluvím o nutnosti a nikoli o možnosti«, »utvoření tohoto svazku jest neodvratným důsledkem této války«]), a musí dle něho nabýti výrazu ve vyšším svazku stojícím nad oběma státy.

Otázku, kdo má provésti v Rakousku nové uspořádání poměrů, rozřešuje autor slovy: konstitutivní moc tvořící právo můžeme však viděti pouze tam, kde se objevila skutečná moc udržující říši.

*

Aby se mimo tisk strany projevila o otázce Střední Evropy, Naumannem propagované, kritika říšskoněmecké sociální demokracie, vydal *Karel Kautský* řadu svých článků, uveřejněných v časopisu »Neue Zeit« jako zvláštní spisek pod názvem Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas.

Myšlenky Naumannovy namnoze ironisuje, zejména povlovný, ba zdlouhavý a tajemně opatrný postup od případu k případu, kterým by se

mělo brániti uskutečňování tohoto svazku středoevropských států. »Nedovede-li Naumann,« praví Kautsky, »v masách obyvatelstva střední Evropy vzbuditi mocné nadšení, které by bylo tak silné, aby čelilo jednotlivým zvláštním zájmům, pak jsou vyhlídky tohoto útvaru státního velmi slabé. Nadšení může však býti vzbuzeno pouze daleko jdoucím, určitým programem, nikoli však nejasnou vyhlídkou na dorozumívání od případu k případu.«

Z celé knihy Naumannovy uvádí Kautsky místa, z nichž vyplývá vlastní, třebas ne přímo přiznaný, účel Střední Evropy. Účel tento Kautsky odmítá: Zřízení Střední Evropy bylo by velmi pochybným pokrokem, kdyby se dělo jen k tomu účelu, aby byl udržen i po válce protiklad středních mocností proti jejich sousedům nebo dokonce protiklad tento ještě zvětšen, kdyby měla Střední Evropa sloužiti k tomu, aby se ve válečné politice v době míru pokračovalo jinými prostředky.

Kautsky odmítá tedy imperialismus jako podklad takového sdružování států a rovněž tak odmítá názor, že se národní státy přežily, a že vývoj směřuje k tomu, aby se tvořily státy spojující různé národy (übernationale Groszstaaten). Ukazuje to na příkladech z poslední doby, jež svědčí spíše o pochodu opačném (rozluka Norska a Švédska, vznik dualismu Uher a Rakouska).

Také hospodářské důvody nejsou tak bezpečné a rozhodné, aby nutily ke vzniku Velkého Německa, jak si je Naumann představuje. Správně ukazuje Kautsky k tomu, že obvod hospodářských zájmů a území státní nespadají v jedno, a není vzájemný vztah takový, že by vzrůstání prvního musilo míti nutně v zápětí také rozšiřování státního území.

Také vojenské důvody nemohou býti rozhodné. Na příkladu Belgie a Srbska ukazuje Kautsky, že ani svazek s největšími mocnostmi nechrání od pohromy. Ukazuje, že státy tyto neutrpěly pohromu proto, že jsou to státy malé, nýbrž pro svou polohu, stejně jako utrpěl sever Francie a západ Ruska, třebas to jsou části států velkých.

Zajímavé jsou vývody Kautskyho o národnosti a poměru proletářů k ní; neméně i důvody, kterými vykládá zájem proletářů právě pro stát národní, v článku nadepsaném Nation und Sozialismus.

*

Že názor Kautskyho odmítající utvoření imperialistického velkostátu není plně sdílen v řadách říšskoněmecké sociální demokracie, o tom podává výmluvné svědectví článek *Hugo Poetsche,* Das Imperium und die Arbeiter, uveřejněný ve 4. sešitu letošního ročníku Sozialistische Monatshefte.

Vývoj prý vede k tomu, že národní státy hospodářské přejdou (eingehen) ve větší imperia, aniž by při tom zanikly jako státy nebo národnostně. A právě socialisté mají uznati, že tento vývoj k větším územím hospodářským znamená vyšší stupeň hospodaření a tím uvolňuje cestu k socialismu.

Mimo to mají prý dle Poetsche větší svazky, tedy i větší státy větší vědomí zodpovědnosti a nedají se tak snadno strhnouti k brannému nepřátelství jako státy malé. Jděme klidně se skutečnostmi, vyzývá autor své soudruhy, i když vedou k imperialismu! Německu se podařilo ve svazku

s jeho spojenci ubrániti se, což se stalo i v zájmu pracujícího lidu. Neboť »kdyby dohoda byla mohla zničiti Německo, byl by utrpěl i socialismus otřes, z něhož by se byl nemohl zotaviti po desítiletí. Zajištěním a posílením Německa bude také zajištěn a posílen socialismus.«

Proto vítá Poetsch utvoření se velkého svazku států pod vedením Německa a očekává, že imperium a dělníci nebudou dva nepřátelské extrémy, jak to hlásal zastaralý způsob myšlení.

Nějaké positivní doklady pro své předpovědi nebo příklady a doklady z vývoje států v posledních dobách — jako to činí pro své opačné tvrzení a myšlenky o spojování států a o imperialismu Kautsky — autor neuvádí.

*

Pro hospodářskou stránku rakousko-uherského vyrovnání i pro objasnění státoprávních otázek poměru obou polovin naší říše získán velmi cenný příspěvek knihou jednoho z účastníků posledních vyrovnávání *Siegharta*: Zolltrennung und Zollfreiheit. Die Geschichte der österreichisch-ungarischen Zwischenzollinie nach den Akten dargestellt.

Na podkladě archivního materiálu líčí zde tento na slovo vzatý znalec materií sem spadajících vývoj otázky zvláštního celního území uvnitř říše od doby, kdy ještě každá ze zemí měla svou zvláštní celní čáru v době ústav stavovských. Když absolutismus překonal tuto překážku hospodářské jednoty v této polovici říše, zbyla celní čára dělící země této poloviny říše od zemí uherských. Po pokoření revoluce uherské zrušena roku 1850 i tato celní přehrada. I do vyrovnání z roku 1867 pojata zásada jednotného území hospodářského. Sieghart dokazuje, jak jednota tato přišla i Uhrům vhod, a to nejen uherskému zemědělství, nýbrž i průmyslu, a že se tak stalo bez újmy pro myšlenku uherského státu.

Pro budoucnost jest autor pro zachování jednotného hospodářského území, pro jednotnou a jedinou obchodní politiku na venek, což obojí jest podmínkou velmocenské váhy říše.

*

V posledním sešitu Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht ročníku 1915 uvažuje berlínský universitní profesor *Arndt* v článku Das selbständige Verordnungsrecht in Österreich o jedné z nejzávažnějších otázek rakouské ústavy.

Samostatným nařizovacím právem lze nazvati takové vydávání nebo tvoření právních předpisů, které se neopírá o zákon nebo nějaké zmocnění zákonné, nýbrž vyplývá z vlastního práva osoby nebo moci nařizující, nařízení vydávající.

Ústavní oprávnění tohoto způsobu tvoření právních norem v Rakousku, vládou skutečně užívaného, pokládá Arndt za sporné.

Ti, kteří hájí toto samostatné právo nařizovací (v literatuře téměř jen *Zolger*, Österreichisches Verordnungsrecht 1898 u nás, a *Zorn*, Reichsstaatsrecht v Německu), opírají se o to, že opak, tedy vyloučení takového práva koruny, musilo by býti výslovně v ústavě uvedeno. Tak jest tomu na př. v ústavě belgické, kde ustanovením »il faut que chaque arrêté prenne sa source dans une loi« (každé nařízení

musí se opírati o zákon) jest výslovně předepsáno, že nařízení vlády musí míti svůj podklad v zákoně, t. j. v takovém činu právotvorném, který vyžaduje spolupůsobení zastupitelstva lidu k tomu, aby mohl vzniknouti.

Kdyby byl správným názor, že jen předměty, které se výslovně přikazují k působnosti zákonodárných sborů u nás, vyžadují cesty zákona k své úpravě, musili bychom míti za to, že i tak důležitá část každého státního práva, jako jest stanovení řádu trůnní posloupnosti a každá změna tohoto řádu, ponechána jest u nás takovému samostatnému nařizovacímu právu a tedy vyňata ze spolupůsobení rady říšské nebo sněmů zemských.

Arndt otázku tuto nerozhoduje, ponechávaje ji za spornou a končí svůj článek tím, že hranice mezi zákonem (který vyžaduje spolupůsobení zastupitelstev lidu) a pouhou cestou nařizovací (tedy bez této účasti zastupitelských sborů) jest otázkou poměru mocenského koruny a lidu v říši, a historického vývoje, nikoli však doktriny.

Konečné mínění toto nelze sdíleti, poněvadž třebas skutečně rozhodovala i v životě států moc, možno a nutno přece jen rozhodovati a zjistiti, zdali ten který čin nebo ta která skutečnost dávající vznik právu vyplývají organicky z celé právní soustavy v tom určitém státu platné nebo se s touto soustavou neshodují nebo ji dokonce porušují. Dr. *F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Uherský zemědělský zákon. — Odborové Sdružení československé r. 1915. — Péče o mládež ve Vídni. — Smírčí zákony sociální v Norsku. — Statistika zemských stravoven a sprostředkovatelen práce.

Nedostatek pracovních sil v zemědělství přiměl uherskou vládu k činu, který má nemalý sociálně politický význam. Zákony o zemědělském dělnictvu a čeledi z r. 1898 a 1906 upravovaly poměry zemědělského proletariátu velmi neuspokojivě. Nebylo tedy divu, že při nynějším náhlém úbytku schopného agrárního dělnictva neprojevovala se nikde touha, nahraditi vzniklé mezery, neboť hlavně při nynější drahotě klesala existenční možnost venkovského dělníka až po pomyslitelné minimum. Na druhé straně je v zájmu státu jak z důvodů vojenských, tak sociálně politických, aby právě při polních pracích byl úbytek pracovních sil nahrazen co nejplněji. Pro velkostatky byla otázka rozřešena tím, že jim byli dáni k disposici váleční zajatci. Aby ani selské polnosti nezůstaly neobdělány, o to mají podle vládního uherského nařízení pečovati zvláštní zemědělské komise, zřízené ve všech notářských obvodech a městech. Komise mají dbáti, aby bylo použito k polním pracím všech lidských i tažných sil, které posud nejsou jinak zaměstnány. Účelným rozdělením sil má býti docíleno toho, aby všechny pozemky byly obdělány. K tomu cíli bude třeba posílati také dělnictvo do cizích okresů. A aby poměry toho dělnictva byly upraveny snesitelněji, toť z předních tendencí vládního naří-

zení. Muži, ženy a děti, vysílají-li se k práci na cizí majetek, mají obdržeti šedesátiprocentní přídavek k průměrné mzdě, v místě obvyklé. Nařízení je novým dokladem, jak válečné nutnosti lámou i velice silné protisociální předsudky a volky nevolky nutí stát k sociálním opatřením trvalé důležitosti jak po stránce materiální, tak po stránce mravní.

*

Přinesli jsme v jednom z posledních čísel statistiku československého Odborového Sdružení za rok 1914. Předběžná šetření a posavadní sumární výsledky, uveřejněné v časopise odborové ústředny, dokazují jen, jak v druhém roce války postupovala ochablost odborového hnutí — ne pouze českého, neboť statistika vídeňské odborové ústředny je neméně tristní. Koncem roku 1914 mělo Odborové Sdružení ještě 54.646 členů; pokles proti roku 1913 nečinil ani padesát procent. V druhém roce dostavily se následky válečných poměrů citelněji. Ze zbylých 54.000 členů bylo povoláno dalších asi 10.000 ke konání vojenské služby, jiných 10.000 ubylo jiným způsobem, takže ke konci roku 1915 čítalo Odborové Sdružení kolem 34.000 členů. Mnoho lze vysvětliti nezaměstnaností v některých odborech. Ale jiné odbory pracovaly se 100% zaměstnaností — příčiny úbytku členstva dlužno tedy hledati i v jiných motivech. Jak ubylo nezaměstnanosti ve druhém roce války, vidíme ze statistiky příslušných podpor: za devět měsíců 1915 vyplatil 31 svaz K 89.692·79 na podporách nezaměstnaným, kdežto roku 1914 jen za tři měsíce červenec-září bylo vyplaceno K 205.463. Okolnosti zúžily ovšem pracovní program Sdružení velice podstatně. Neutěšené poměry finanční a nedostatek schopného personálu byl příčinou, že některé svazy se sdružily k vydávání společného orgánu — tak dělnictvo knihtiskařské, novinářské a knihařské, zemědělci, lučebníci a hlinodělníci, kameníci, zedníci a tesaři, vzorkáři a kovodělníci. Vnější činnost byla velmi omezena. Svaz horníků se účastnil voleb v nově zřízené úrazové pojišťovně hornické a docílil velmi pěkných úspěchů v III. volebním okrese (střední a západní Čechy), kde byli jeho kandidáti zvoleni 22.000—29.000 hlasy z 33.000 hlasů odevzdaných. Velkých odborových sjezdů nebylo. Jenom menší svazy konaly své výroční nebo mimořádné valné hromady; celkem se jich konalo devět — v roce 1914 ještě patnáct. Pro organisované ženské členstvo začal býti vydáván vlastní odborový časopis.

*

Křesťansko-sociální správě města Vídně dlužno přiznati, že nezavírá oči před důležitými sociálními problémy naší doby. Čilá činnost starosty Dra. Weisskirchnera na poli aprovisačním byla již na tomto místě oceněna. Také důležité péči o mládež věnuje se v městském zastupitelstvu vídeňském pozornost, jak vidíme z návrhů dvou křesťansko-sociálních členů, učitele Rummeldharda a obecního radního Steinera. Jmenovitě návrh Rummelhardtův je pozoruhodný; zní takto:

Úřad pro péči o mládež města Vídně.

1. Budiž soustředěna a přiměřeně rozšířena péče o mládež města Vídně od kojenectví až po výdělečnou schopnost s výjimkou péče o učedníky. Za tím účelem budiž zřízen ústav pro péči o mládež města Vídně.

2. Budiž ustaven v městském zastupitelstvu zvláštní výbor, jenž se bude zabývat všemi otázkami, spadajícími v obor úřadu pro péči o mládež.

3. Vídeňská obec ať naváže vyjednávání s vládou, aby jí byl ponechán výtěžek t. zv. mládenecké daně nebo jiných přirážek k dani z příjmů osob bezdětných. Takto získaných peněz budiž užito k sociální péči o mládež v rozměrech co nejširších.

Obecní radní Steiner vypracoval celou obšírnou osnovu speciální péče o kojence a nemajetné šestinedělky. Naší české veleobci nelze nevýtknouti, že ráda ponechává primát v sociální péči jiným, odhodlávajíc se leda dodatečně k poloviČatým opatřením.

*

»Soziale Rundschau« referuje o sociálním zákoně, vydaném v Norsku v srpnu 1915. Podle tohoto zákona se nesmějí spory o tarifních smlouvách mezi zaměstnavateli a dělnickými organisacemi vyřizovati stávkami nebo výlukami, nýbrž smírčím soudem. Za odborovou dělnickou organisaci považuje zákon každou organisaci, sdružující aspoň dvacetpět dělníků nebo dělnic. O tarifních smlouvách stanoví zákon toto: Smlouvy mezi dělnickým odborovým spolkem a zaměstnavatelem nebo zaměstnavatelským spolkem o pracovních a mzdových podmínkách nebo o jiných pracovních poměrech musí býti vyhotoveny písemně, musí obsahovati ustanovení o výpovědní lhůtě a nejdéle dvě neděle po vyhotovení musí býti poslány v opise říšskému smírčímu soudci. Nepraví-li smlouva nic o době své platnosti, má platit tři léta po podepsání smlouvy. Nevypoví-li se smlouva tři měsíce před uplynutím této lhůty, trvá další jeden rok. Výpověď staniž se písemně. Spory o platnosti, výkladu nebo podstatě tarifní smlouvy musí býti předloženy zvláštnímu pracovnímu soudu (arbeitsret) v Kristianii, ač nepřijaly-li strany soukromé smírčí sprostředkování. Pracovní soud se skládá z předsedy, čtyř jiných členů a po dvou zástupcích každého člena. Každý zaměstnavatelský spolek aspoň se sto členy, kteří zaměstnávají aspoň 10.000 dělníků, a každý odborový spolek aspoň s 10.000 členy mohou navrhovati polovici členů soudu a jejich náhradníky. Z kandidátů každé strany se pak vyvolí po dvou členech a zástupcích, kteří jsou jmenováni králem na tři léta. Všichni členové soudu musí býti norskými občany, starší třiceti let a nesmějí býti členy předsednictva spolku dělnického, resp. zaměstnavatelského, ani být v jejich službách trvale zaměstnáni. Předseda musí míti vzdělání soudce nejvyššího soudního dvoru. Strany mohou vystoupiti před soudem samy nebo zastoupeny plnomocníky. Sporný případ musí býti soudu předložen písemně; hlavní řízení je ústní, nesvolí-li obě strany k projednávání písemnému. Jednání soudu je veřejné. Rozhodnutí soudu se děje většinou hlasů. Za účelem smírčího jednání ve sporech o mzdových a pracovních podmínkách, neupravených tarifní smlouvou, se rozděluje říše v smírčí okresy. V každém okrese funguje smírčí soudce a smírčí rada, v níž vedle smírčího soudce zasedají dva občané smírčího okresu. Smírčí soudce určí den a místo projednávání sporu. Má vyšetřiti případ co nejdříve a nabádati k smírnému dorozumění mezi oběma stranami. Dojde-li k shodě, sepíše se tarifní smlouva, podepsaná oběma stranami nebo jejich zástupci. Zákon hrozí poměrně vysokými tresty všem, kdo proti němu jednají, a svou ne-

jasnou stylisací na konec vážně ohrožuje svobodu odborových organisací, neboť pasus o peněžitém potrestání každého, »kdo vybízí k stávce nebo výluce a sbírá příspěvky na pokračování v nich«, je nadmíru pružný.

*

Poněkud opožděně vyšla statistika veřejnoprávního sprostředkování práce a působnosti stravoven v království českém v letech 1911, 1912, 1913. (Zpráv zemského statistického úřadu království Českého svazek XXIV., sešit 2.) Zemský náklad na stravovny a veřejnoprávní sprostředkování práce činil podle této příručky roku 1913 K 121.856, r. 1912 K 106.536, r. 1911 K 105.015. Ze statistiky sprostředkování práce uvádíme aspoň tato data:

Roku	Počet volných pracovních míst mužsk.	ženských	učed.	učednic	Počet uchazečů mužsk.	ženských	učed.	učednic
1913	108.086	106 297	10.063	346	110.369	100.090	10.376	863
1912	118.486	106.025	9.882	372	99.704	94.709	8.736	387
1911	104.868	96.209	7.803	280	90.641	89.557	6.077	207
1903	43.176	14.021	1.910	17	29.326	18.262	1.286	8

Roku	Počet do práce daných osob mužských	ženských	učedníků	učednic
1913	68.387	72.537	3.880	191
1912	68.457	72.634	3.509	170
1911	59.125	65.544	2.628	127
1903	30.490	9.147	592	3

Roku	Celkem bylo hlášených míst	uchazečů	zadáno míst
1913	224.792	221.698	153.787
1912	234.765	203.536	152.766
1911	209.160	186.482	135.562
1903	59.124	48.882	40.232

Suma sprostředkovaných míst je vyšší než součet detailních cifer, neboť se do ní započítávají také do práce daní návštěvníci stravoven. Stravovnu navštívilo roku 1913 cestujících 14.456 (z toho 6 žen), r. 1912 cestujících 11.433 (6 žen), r. 1911 cestujících 12.745 (7 žen); roku 1900, jímž se statistika stravoven začíná, bylo návštěvníků 22.955, z toho 126 žen. Veliká většina cestujících je mladší třiceti let (roku 1913 na př. činili v celkovém počtu 14.456 návštěvníků 9339). *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Hmotná situace učitelstva v Čechách. — Rozpory v taktice zemských učitelských organisací při domáhání se zlepšení postavení stavovského. — Školské oddělení válečné výstavy pražské.

Hmotné postavení učitelstva v Čechách nebylo utěšené nikdy za dob normálních. Osud předlohy o učitelských platech vypracované ve mnohých a dlouhých schůzích školské komise je dotud v živé a neblahé paměti. Německé strany politické chtěly předlohu propustit k projednání

i s příslušnou úhradou osamoceně od ostatních předloh vyrovnávacích. České strany na návrh nepřistoupily, chtějíce projednati předlohu o učitelských platech v souvislosti se sanací finančních poměrů zemských a souborem vyrovnávacích předloh národnostních. Sněm zemský byl rozpuštěn, a dosazená zemská komise vládní po zajištění si nových příjmů rozřešila otázku hmotného postavení učitelstva povolením zatímních přídavků od roku k roku. Přídavky těmi nahrazuje se po srážce desetiprocentní jednak zvýšené základní služné ve vypracované předloze, jednak se jimi vyrovnává rozdíl mezi dosavadními pětiletými přídavky a budoucími trienálkami.

Čin zemské správní komise ulehčil hmotné tísni učitelstva v Čechách, ale jen pro dobu předválečnou. Znamenal vyrovnání s učitelstvem, ale sotva na padesát procent. Aktivní přídavky, jež školská komise vsunula do předlohy pro všechno učitelstvo a upravila je poměrně dle míry aktivních přídavků státního úřednictva, zatímními přídavky se nenahrazují, rovněž jako některé jiné výhody přijaté předlohy!

Ke všemu překvapila světová válka a přináší den ode dne rostoucí zvyšování všech životních potřeb nejen o sto, ale i o dvě stě a více procent. Učitelstvo je v této tísnivé době i jinak hmotně tísněno. Od samého počátku války nevypisují se konkursy na mužská učitelská místa, čímž postup učitelů v Čechách je nadobro zabrzděn. Pokračovací školy živnostenské, v nichž mnoho učitelů nahrazovalo si vyučováním nedostatečné příjmy za služby ve školách národních, na mnohých místech se na dobu válečnou zavřely. Z mobilisovaných 7—8 tisíc učitelů v Čechách našlo již hodně přes půl tisíce hrdinskou smrt na bojištích. Přes tisíc jich bylo raněno. Mnozí z nich byli ženatí a otci dítek. Vdovám a sirotkům po nich vyměřuje se skrovné výslužné, jež nestačilo pro dobu předválečnou, natož pro nynější dobu neslýchaného zdražení všech potřeb. Státnímu úřednictvu a učitelstvu, jehož platy před válkou byly učitelstvu národních škol ideálem, dostává se nyní jistě zasloužených a oprávněných přídavků drahotních.

Učitelstvo v Čechách nese břímě i horko dne nejtíže. Zemská správní komise po dohodě s vládou uvedla v novém roce v život celou řadu drobnějších zemských dávek, jež v roce 1912 vypracovala bývalá finanční komise, a jež měly sloužiti jednak sanaci zemského rozpočtu, jednak měly dáti finanční základ pro předlohu o učitelských platech, vypracovanou bývalou školskou komisí. Šla však i za meze návrhů bývalé komise finanční a s ohledem na mimořádné úbytky zemských finančních zdrojů zvýšila zemskou pivní dávku ze 4 na 8 K z 1 hl a zemské přirážky z projektovaných 10 na 20 procent. Učitelstvo vidí tedy, jak všechny finanční předlohy, z jichž výnosů měly býti platy jeho konečně sanovány, se via facti již uskutečnily a jak při tom jeho hmotné postavení je den ode dne bezradnější.

V této době uvažovalo učitelstvo v Čechách o otázce uzákonění předlohy o jeho platech císařským nařízením. Do nedávné doby nebylo shody v této otázce mezi českými zemskými spolky učitelskými a zemským spolkem německým. Posledně jmenovaná organisace, v níž je sdruženo téměř všechno německé učitelstvo z Čech, usnesla se koncem prosince

1915 nedomáhati se uzákonění předlohy císařským nařízením. Důvod hledala ve válce a jejích následcích.

Dle mínění věstníku německého zemského spolku učitelského, Freie Schulzeitung, »nezměnilo se od Nového roku v zemských příjmech nic nebo téměř nic; neboť »malé daně«, jež byly odhadovány za normálních poměrů na 3 miliony korun ročně, vynesou nyní, za válečné doby, nejvýše asi 1 milion. Provisorium učitelských platů vyžaduje přes 12 milionů, celý zákon o platech (při provedení nejnižší varianty pro aktivní přídavky) přes 24 miliony K. Zvýšeným příjmem 1 mil. K není možno však uhraditi scházejících 12 milionů K, a bez trvale zabezpečené úhrady je sankce zákona v platech nemožná. Jestliže tedy české organisace zemské praví — tak argumentoval věstník německého učitelstva —, že jsou nyní pohotovy všecky prameny příjmů, které doporučovala permanentní finanční komise, jest to formálně arci správné; ale ani nejkrásnější prameny nejsou nic platné, neplynou-li vůbec nebo plynou-li jen nedostatečně. Odvolávati se na jsoucnost pramenů příjmů samo nestačí, nýbrž třeba vyčkati jejich pravidelného přítoku.

Zdroje kterýchkoli zemských příjmů jsou dnes slabé nebo vůbec žádné. Zemské přirážky, pivní dávka, úděly — všechno vynáší daleko méně nežli za doby normální. Zvláště pivní dávka, která slibovala býti pro království české zdrojem příjmů prvého řádu, klesla velmi značným omezením výroby piva pro nedostatek ječmene as na 40% výnosu. Pro nedostatek dělnictva a surovin nepracují mnohé továrny a podniky anebo pracují ve velmi omezené míře; to stlačuje přirozeně také na všeobecných daních závislé zemské přirážky ... Jsme o stavu věcí v zemi i v říši tak důkladně poučeni, že nyní s takovými kroky (t. j. s akcí za uzákoněním předlohy císařským nařízením) nemůžeme souhlasiti, poněvadž jest velmi odvážné, ba nemoudré tak důležitou věc vystaviti nebezpečí odmítnutí.«

Německý zemský spolek učitelský odkládal ještě koncem ledna t. r. rozhodnou akci za úpravu platů na dobu po válce vítězné, kdy nebude ani třeba vyčkávati úplného návratu pravidelných poměrů, poněvadž již jistota, že po válce nastane opět řádný výnos zemských příjmů, má pro učitelskou věc veliký význam. Také ústavní život dostaví se potom jistěji, nežli lze se nyní nadíti, protože ho všechno — a právem — bude bouřlivě vyžadovati. Takový názor měl německý zemský spolek učitelský ještě před měsícem, ačkoli malá část německého učitelstva sdružená v separátní jednotě německého učitelstva škol měšťanských klonila se k názoru českých zemských učitelských organisací.

Pamětní spis společného permanentního výboru českých zemských organisací učitelských v Čechách z 6. ledna zaslaný německému zemskému spolku učitelskému poukazoval zejména na fakt, že »veškeré zdroje příjmů, určené výhradně ku hrazení zvýšených nákladů, potřebných k úhradě předlohy školské komise, byly koncem roku 1915 zplna uzákoněny, ale jimi podmíněna předloha školské komise, že nevstoupila v platnost ani počátkem roku 1916! Naopak služné učitelstva zůstává v té nedostatečné výměře, ve které bylo určeno v roce 1901, tedy před 15 lety, neboť mimořádné, do pense nevpočitatelné přídavky, zavedené 1. lednem 1914, každou chvíli odvolatelné, nemohou býti přece pokládány za posta-

čitelnou a nynějším drahotním poměrům odpovídající úpravu učitelských platů.« České organisace jsou přesvědčeny, že kritický okamžik pro dosažení sankce předlohy nastal, a že je lze Nejvyšším císařským nařízením dosíci trvalé úpravy, když ne v plném rozsahu, tedy aspoň tak, že by 1. lednem 1916 vešly v platnost paragrafy stanovící základní služné a trienálky a od 1. ledna 1917 paragrafy ostatní.«

Dle posledních zpráv německého věstníku učitelského lze pozorovati, že mínění německých učitelů z Čech se kloní k mínění učitelstva českého. V čísle Freie Schulzeitung z 11. února lze čísti již slova: »Se zřetelem k drahotním přídavkům, přiznaným státnímu úřednictvu, zaujalo předsednictvo stanovisko, jež má býti podkladem pro další postup v otázce platů a pro nejbližší schůzi výboru připravovaná usnesení k dosažení našeho zákona o úpravě platů.« Lze tedy učitelstvu v Čechách přáti, aby po uzákonění všech finančních předloh, jež měly předlohu o jeho platech podepříti, společnou vůlí domohlo se uzákonění předlohy, přijaté školskou komisí, jež by jeho neutěšeným poměrům hmotným učinila konec.

* *
*

Vztah národní školy k válce znázorniti mělo ve svém programu školské oddělení válečné výstavy pražské. A je ku podivu, jak národní škola, která v normální době tak pomalu a těžko se přizpůsobuje poměrům, v době válečné dovedla přizpůsobiti svoji působnost novým poměrům tak rychle a úspěšně.

Válečná doba vyvolala v život »Prázdninové družiny pražské školní mládeže«, jež na uvedené výstavě měly jedno z nejzajímavějších oddělení. Pečovaly o mládež osiřelou, o děti mobilisovaných otců a matek, jimž starost o výživu nedovolovala konati patřičně úkol vychovatelský. V prázdninových družinách bylo o prázdninách roku 1915 pečováno v 19 skupinách, rozdělených na 83 družiny, o 2680 dětí (1795 hochův a 885 dívek). Děti obíraly se různými ručními pracemi, jichž ukázky tu byly vyloženy. Byly tu práce z modelování, ukázky dětské malby na skle, ruční výšivky a pod., jež byly o prázdninách zhotoveny ve dnech nepříznivého počasí.

Také předměstské obce staraly se o mládež o prázdninách. Na Král. Vinohradech bylo pečováno o 805 dětí, v Karlíně o 79, na Smíchově o 86. Obrázek péče o dorost podaly na výstavce pražské besídky učednické, v nichž na pochodech, při hybných hrách, výletech, koupelnách a plovárnách pečováno bylo hlavně o tělesnou výchovu dorostu. Oddělení junáckého skautu znázornilo výchovnou soustavu českého skautismu.

Válečná světnička školská znázornila na přehledné tabuli účast pražských škol ve válečné péči. Pražská mládež odvedla pro vojsko na 8000 souprav, přes 80.000 vložek do obuvi, sebrala 42.299 kg vlny, 5658 kg kaučuku, upsala 13.904 K na válečnou půjčku. Pražští učitelé upsali k tomuto účelu 181.827 K. Mimo to odevzdáno bylo pražskou mládeží na 5000 kusů praktických dárků pro vojíny, jako nátepniček, rukavic, kuklí a pod.

Obraz, jak válka působí na kázeň, mravy a pilnost žactva, byl by velmi poučný. Nebylo však možno pro krátkost času jej předvésti. Byla tu jen jediná ukázka z libeňských škol na Korábě, na níž srovnány diagramaticky poměry mezi neválečným rokem 1913—14 a válečným 1914—15.

Slohové práce a kresby »Světničky pražských škol« ukazovaly, jak válečné děje svým tlakem působily na dětskou mysl a ovládaly ji. Pedopsycholog našel tu mnoho zajímavého právě tak, jako ve vystavených modelech ve hlíně.

Na zvláštních diagramech byl znázorněn vliv války na počet žactva pražského. V míru bylo zapsáno v Praze 20.574, ve válečném roce pouze 19.728 školních dětí, tak že ubylo 15 tříd. Na 45 školách bylo zavedeno po celý rok střídavé vyučování polodenní, čímž snížen počet vyučovacích hodin o třetinu.

Zemský poradní a pomocný komitét učitelských organisací pro dobu války znázornil vhodnými diagramy účast učitelstva ve válce. Velmi názorně bylo tu předvedeno, kolik učitelů bylo mobilisováno, kolik jich při vojenské službě onemocnělo, kolik bylo raněno i kolik padlo.

Plný a všestranný obraz bude možno podati ovšem teprve po válce, kdy známa budou podrobně všechna data.

LITERATURA.

Krásná:

Antonín Sova, Kniha baladická. (Praha Hejda a Tuček. 1915. 2 K 30 h.) — Anna Maria Tilschová, Fany. (Praha. F. Topič 1915. 1 K 80 h.) — Alfons Brěska, Eurydike. Orfická allegorie. (Biblioteka fondu Julia Zeyera při České Akademii cís. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Sv. 13. Praha. Bursík a Kohout. 1915.)

Deset čísel nové básnické knihy Sovovy je až na Baladu o jednom člověku a jeho radostech, která vyplňuje třetinu knihy, soubor drobnějších balad vyšlých tu a tam po listech; šest je z nich rozsáhlejších, tři kratší. Všechny mají tematem lásku; lásku ubitou, mstící, krutou a rozdvojující, první její puky nesmělé a sotva tušící v jarních návalech puberty, lásku zapomenutou a stále hořící, umírající a zmatenou, ďábelskou, zrazenou a nejideálnější, která chce svým kouzlem překonávat a vznést. Najdete-li, že v kresbě jich básníkův pohled nezahleděl se do nových obzorů dálných, nebo že světlo jeho zraku neosvítilo snad skrytých jakýchsi tajemství lásky, aspoň unese čtenáře tu rytmus a silně řezané obrazy, které obestírá kouzlo měsíčních nocí, jinde blankvers, jenž svádí básníka k užití některých slohových obratů vlastních epice slovanské, takže vzbouzí v duši kouzlo echa domoviny. Básnická jich linie nesleduje vnějškový děj, posvětila se nitru, a tu snad shledáš, že velká symbolisace není dost odstínovaně nebo hluboko a důsledně provedena, křižování blesků citových ne dost jasně zachyceno ve své propastnosti, avšak za to

uchvátí tě vždy jisté svérázné patos, které prochvívá dějem a objímá, trochu obvykle již u básníka, i vnějšek, jenž druhdy stojí pouhým doprovodem. S touto patetickou notou, která sluší individualitě lyrikově a prohřála tyto balady tak subjektivně zabarvené, patrně souvisí též básníkova záliba, jakožto stilistický prostředek, v drobných i velmi široce založených antitesách; celá antitesou je Balada o Marcele. K tragice látek, do níž zabíhá i ta, která by jí mohla být nejvzdálenější (Přátelská sonata posvěcená památce J. Nerudy a K. Světlé), k tragice, jež leží tu na všem lidském jako osud-kletba, tento stilisační postup, kdysi tak oblíbený u romantiků rázu Hugova, vhodně odpovídá, zvyšuje její sílu, ba někdy jedině zaručuje dojem. Není-li v ní druhdy také založena síla některých scén Balady o jednom člověku, která po třinácti letech (vyšla tehdy s výraznými obrazy Kupkovými) nezměněna tu znovu vychází odrážejíc se svými pravidelnými slokami a jich pesimistickou ironií, jež si libuje v detailu, od tragiky širokých linií v ostatních básních? Tato kniha baladická celkem důstojně se řadí k dosavadním osmi svazkům básníkových spisů, ať si její sujety některé jsou staršího střihu, ať nehledá zvláštních a nových řešení, však je podává výrazně, českým slohem, stavbou, duchem a cítěním.

Přes všechny možné vlivy svojí vlastní podstatou zdá se mi též svéráznou a plně českou knihou prosa pí A. M. Tilschové. A je jasně možno říci proč. Nikoli proto, že příběhy v rodině či v rodinách dcer zemřelého měšťana mají dobře zachyceno své staré ovzduší městských kruhů českých, kde dva živly národnostní, dvojí i trojí, ba několikeré generace zcela různého obzoru duševního v sebe zapadají; tím méně proto, že tyto příhody jsou spiaty postavou a duševními převraty i vývojem typické mladé dcerky, pak vyspělé dívky Fany, která už roste v novém ovzduší: rostla volně, vyrostla tedy v životní pravdivosti a přerůstajíc poslední léta, kdy mladé ženy před třicátým rokem loučí se s leckterou ilusí, s radostí a pochopením nevykvetlého mateřství ujímá se mimovolně výchovy malých synovečků; ti přišli do rodiny jako nemanželské děti hejtmana, strýce Adolfa, který nemoha vybřednouti z dluhů, přivádí je v náruč babičce, představí a v zahradě vily hyne dobře mířenou ránou. Tato kniha více právě pro svůj názorový základ a způsob podání jeví se svou a českou. Je-li nadepsána Fany, je to proto, že osobnost této dívky dodává příhodám pouto, jako peněžní obtíže Adolfovy založené v jeho povaze zabarvují je dramaticky, avšak mohla by stejně dobře být nadepsána Z rodinné kroniky či tak nějak, neboť neběží jí o pevný, učleněný a výlučně dramaticky podložený děj jako o jasné a hluboké obražení jisté reality. Proto také ani si hned neuvědomíme některé neúměrnosti v rozložení látky. Jsme totiž odškodňováni ustavičně tolika věcmi, v jichž přirozenosti, bezprostřednosti a lidsky citovém prožití čím dále tím zřetelněji znamenáme kouzlo knihy, jemuž se posléze obdivujeme. Věci, osoby, celé okolí jich, stavy psychické a bez nejapného paralelismu jich hmotná stafáž, to tu je na každé stránce vyvoláno jasně a plasticky. V tom žije kouzlo čistého i hlubokého postřehu, kouzlo má ono jakoby bezúčelné a přece tak svědomé a vhodné řazení jich. Příčiny věcí jakoby se nevyhledávaly, pouhé konstatování je odhaluje; tak z pochopení a procítění

všeho působí tu dojem zcela básnicky promítnuté a vědomě tlumočené skutečnosti. A s tím ruku v ruce jde podání, přednes autorčin. Věci, osoby jdou jako v kaleidoskopu, jakoby netříděny, nepředstavují se, nevykládají; na věcech zachycen včasný a vlastní rys, osoby se nerozebírají, avšak žijí, jednají — a slovo, gesto i nejmenší drobnost je odhaluje do dna. Vezměte školní scénu mezi dívkami, ne zcela a z brusu nové psychologie, a přece má své nové zabarvení a individuální prožití. Nebo si všimněte Fany: život jde jakoby mimo ni, a přece vidíš, jak všude v ní zanechá z něčeho kus, ona zvláště v poměru k otci nedokreslena, nerozebírán tento poměr, a přece jej cítíš. Ona ve svých duševních projevech, ve svém úsilí mravním, ve svých převratech neanalysována, ale žije, mluví, jedná, poznáváš ji a vidíš; není tu chtění, není tu znát nikde aranžerské ruky autorčiny, a jak v této duši dívčí cítíš, ba přímo makavě znamenáš kus nám tak blízkého cítění mravního, vidíš českou duši, tušíš něco z tradic domácích, ne-li ve věci samé, aspoň v jejím odstínu. A tak všude postřeh dáván bezprostředně jako živá realita, postřehů směsice, a přece tím právě mají výslední svůj akord; zní nám nějak blízce. Fany v zahradě, napětí mezi ženami domu, každá scéna rodinná odhaluje tuto techniku autorčinu: nechat žíti osoby jako věci, řadit postřehy sounáležité, avšak nezdůrazňovati, nevynášeti, nehledati a nepřipomínati jich souvislosti, ať si je v nich sama, ať si žije v nich, tak ji čtenář nejlépe ucítí. Někdy je to z procítění autorčina; ženský cit, ženské hodnocení, které tu dobře svědčí látce i ovzduší knihy, hlásí se silně o slovo, a to plným právem. Syn důstojník, v němž matka žije, napomíná ji k tichu: Hned poslechla stará paní atd., a prostá věta odhaluje celý psychický vztah jich obou. A tak nejprostší věty jindy kreslí duševní stav osob jednotlivých, celou atmosféru společnosti a v ní plasticky podávají se živé osoby. Tato kniha nehledá strojeného stilu, chce působit silou živného chleba denního, bezprostředním básnickým tlumočením světa, nesnaží se najít svoji váhu ve zvláštnostech, nýbrž v pevné jasnosti čistě lidského hodnocení. Necítíte-li ho z poslední věty knihy, v níž jako by ani nebylo pevného zakončení, a přece je, jakmile si uvědomíme vývoj Fanin? Moudrá Máry, důvěrnice Fanina, ve svém přirozeném citu postihne a udělá více dobra než svým věčně neomylným hodnocením bigotní a ve své jistotě vnitřní bezcitná Rosina; ona chápe mateřskou něhu a péči stárnoucí dívčiny, souhlasí s jejím laskáním, má také cit pro ubohé dětičky, — na cestě vnitřního vývoje citového sešly se služka-chůva a slečinka. Básnicky bezprostřední podání, vysoké stanovisko, s něhož věci podávány tak, že zorný úhel autorčin se nijak nevnucuje, ba místy ho rázem ani neznamenáš, to tedy charakterisuje tuto knihu, která se jistě zalíbí všem těm, kdož si oblibují četbu života.

Nevzdaluje se ho úplně též knížka p. Breskova. Jde cestami, které v naší literatuře vyznačili zvláště Zeyer a Karásek; tu a tam se ti v ní mihne obraz z Březiny. Postavila svoji látku na spiritualistní základnu víry v metempsychosu, ale operuje ji velmi opatrně. Je to i kus kritičnosti i snad něco neodvahy. Zdá-li se René-Mariovi, že adoptovaná dcera kněžny de Val Beata není jen dokonale podobná jeho před dvaceti lety zemřelé choti Beatě, vlastní krvi kněžnina rodu, nýbrž že je to ona sama,

jeho žalem ze záhrobí přivolaná Beata, tak jako hlas Orfeův kdysi vyvolal Eurydiku, nezneužije básník narážky doktorovy, aby tuto dokonalou podobnost vyložil fysickými zákony dědičnosti a svoji prósu tak zbavil kouzla rozevřených, ale zašeřených perspektiv spiritualistních, v něž však čtenáři nechce vsugerovávati klamnou důvěru, nechá je prostě svítiti pouze matným světlem subjektivní víry Renéovy a v skutečnosti oné nad pomyšlení dokonalé podoby ponechá pro čtenáře zajímavou hádanku, do jejíž osnovy mohl vetkati svůj příběh. Ten jí získal na poutavosti, jest však poškozován časem známými již líčeními dekadentních stavů pod dojmy staropražských zákoutí, nad vzácnými relikviemi a drahými památkami. Ale druhdy tyto obrázky mívají přes otřelost sujetu pěkný detail, zachytnou krásně některý moment psychologie ovšem statické, ukáží dobré vyrýsování. Na škodu snad uživají přes míru nutnou cizích slov a někde propasou neobratnost stilovou (Jásavý jas slunce), naproti tomu však čteš tu i nově ražené obraty (Zahrady přetékaly staletým břečťanem). A tak se nám zdá kniha pěkným slibem znamenitých schopností koncepčních, právě proto, že vzavši starý motiv v plné jeho symbolice dovedla jej postaviti na reální půdu skutečnosti; projeví se i silnou, až se zbaví starých vlivů s jich skladem významných malicherností a laciných impresivních podrobností, jež už postrádávají síly typičnosti. *M. P.*

Poučná.

Sborník Společnosti Jaroslava Vrchlického 1915. Publikací Společnosti Jaroslava Vrchlického č. 1. — Arne Novák, Myšlenky a spisovatelé. Studie a podobizny. V Praze, nákladem J. Otty. (České knihovny zábavy a poučení sv. XXXIII.) — Dr. A. Matějček, Umění 19 století. — Jan Zachoval, Psáno pro Věru Valentovou. (Nákladem J. F. Bučka v Prostějově.) — Doc. Dr. V. Dvorský, Přímořské země říše rakousko-uherské (bez roku). — Karel Nováček, Úkoly politiky obecní. (Knihovny české samosprávy r. XIII., č. 17, vyd. »Obecní zájmy« v Roudnici.)

Sborník Společnosti Jaroslava Vrchlického 1915. Publikací Společnosti Jaroslava Vrchlického číslo 1.

Po příkladě společností cizojazyčných, založených pro literárně-historické studium velkých spisovatelů (Shakespeara, Goetha, Shelleyho atd.), ustavila se i u nás Společnost Jaroslava Vrchlického, jejíž literární odbor chce vydávati ročně sborník. První ročník vyšel redakcí Jar. Boreckého, P. M. Haškovce a Ant. Klášterského. V jeho rubrikách, které budou stálé (Nevydané práce Vrchlického, K dílu Vrchlického, K životu Vrchlického, Dopisy, Posudky, Zprávy a drobnosti, Bibliografie), je obsažena hojnost nejrozmanitějších příspěvků. Nevydané práce nerozhojní už asi obrovského literárního díla básníkova ani kvantitativně (leda neuveřejněnými překlady), tím méně kvalitativně. Soudíc podle článku Bedř. Frídy: Rukopisná pozůstalost Jar. Vrchlického, básník vydal většinou vše, co napsal, za svého života. Z netištěných básní v čele Sborníka je postavena tklivá a výstižná vlastní charakteristika básníkova, psaná 1906:

Sobě na hrob.

Postůj zde, poutníku, v hrobě tom Vrchlický Jaroslav leží,
básníkem doby své byl, mravencem pilností svou,
klenoty nejdražší z ciziny v pokladnu přenes své vlasti,
myšlenkám vlastním však též dal ražbu i kov.
Málo měl na světě štěstí, přátel však, lásky též dosti,
v otčiny půdě teď spí, spokojen, tichý a rád.

Zamyslíme se, srovnáme-li toto skromné vlastní ocenění s některými dřívějšími projevy básníkovými o sobě, zvlášť se sebevědomou básní Své matce v »Dojmech a rozmarech«, s refrénem »již řečí bohů mluvím deset roků«. Mezi oběma básněmi uplynulo přes 25 let básníkova života.

Největší význam pro poznání básníkovo krom jeho díla budou míti jeho dopisy (zde uveřejněna řada dopisů J. V. Sládkovi a německému básníku a překladateli Vrchlického Friedrichu Adlerovi) a vzpomínky jeho přátel (Klášterský: Vzpomínky a glosy, částečně i Adler: Jar. Vrchlický). Zde měli by mluviti všichni, kdo se s Vrchlickým stýkali, zvláště jeho vrstevníci, doposud jich je dosti, a mluviti otevřeně. V životě Vrchlického bylo mnoho tragiky, a platí-li o básníkovi za živa to, co cituje Klášterský z jeho »Trilogie o Samsonovi« (Sborník str. 79), neplatí to po jeho smrti, kdy máme právo poznat i člověka. Nejde tu o sensaci — ať se to uveřejní po čtvrt, po půl století, ale ať to tu je, ať to nesejde se světa s těmi, kteří dovedou o tom něco důležitého říci. Pak jistě objasní se nám i mnoho v jeho činnosti literární, a přiblíží nám to básníka lidsky. Už z těch Klášterského vzpomínek je patrna jeho dětská až někdy naivnost a neobyčejná dobrota.

Z prací K dílu Vrchlického je tu článek Arne Novákův: Sonety Jar. Vrchlického do r. 1885, vystihující jemně formální stránku umění Vrchlického, Brtníkův: Původní rozvrh »Knížat«, jejž označuje autor jako »část větší práce«, a Kubkův: Jak nazíral Vrchlický na Goetha a jeho dílo — samé zajímavé věci a nutné, neboť pracemi podobného druhu teprve pomalu budeme Vrchlického opravdu studovati. A to je třeba především, abychom mohli v české poesii a kultuře spravedlivě zjistiti místo toho velkého ducha, už od počátku přeceňovaného i nedoceňovaného. Čím dále budeme od něho, tím spravedlivěji budeme moci posuzovati zjev jeho v celosti. Jako všude, i zde bude viděti budoucnost jasněji než jednostranně se obdivující a jednostranně odsuzující vrstevníci.

»Co křehkého, to časem na něm svadne,
co lidského, to jako slupka spadne,
a pouze, co v něm nesmrtelné bylo,
se vrátí v lidstvo, by v něm dále žilo.«
Vrchlický: Co život dal (Epilog).

Z. F.

Arne Novák: Myšlenky a spisovatelé. Studie a podobizny. V Praze, nákladem J. Otty (České knihovny zábavy a poučení sv. XXXIII).

V knížce určené především za četbu mládeže středoškolské shrnuta řada menších prací staršího původu (z let 1906—1913), jež vznikla vět-

šinou z podnětů příležitostných a je, jak již ostatně sám titul spisku napovídá, dvojího rázu. Většinou jsou to charakteristiky vůdčích postav z našeho literárního obrození neb z moderní české tvorby slovesné, na něž upozornila jejich jubilea neb současné úmrtí (Voigt, Šafařík, Palacký, Erben, Havlíček, Němcová, Světlá, Neruda, Sládek, Čech, Winter, Vrchlický); úvodem k těmto studiím, jež jsou rozhodně hodnoty velmi různé a nezřídka docela výrazem subjektivních názorů autorových, předesláno pět studií obsahu širšího o tom, jak čísti knihy a jaký zvláště význam mají vydání souborná, dále biografie a pohádky. Jak patrno, není tu vskutku soustavy jednotné, nýbrž jen shoda dost nahodilá a vnější, kterou diktovaly zřetele spíše formální než věcné. Přes to spisek má všecky přednosti péra Novákova: čte se svižně a lehce, podává leccos originálního neb aspoň nezvyklého a pro detaily neztrácí celkové syntese; za četbu střední školy hodí se proto docela dobře. *K.*

Dr. A. Matějček: Umění 19. století.

Spisek Matějčkův, vyšlý jako 11. svazek sbírky Duch a svět (vydává F. Topič v Praze v úhledných svazečcích po koruně), podává zhuštěný, ale přece přístupný obraz vývoje výtvarných umění v době XIX. století, počínaje tedy klasicismem, vzešlým z Francie, přes protivy romantismu a realismu, historismu a akademismu až k impresionismu a jiným směrům moderním. Líčení doloženo na konec dvaceti šesti ukázkami maleb, plastik a staveb, které i při svých nepatrných rozměrech působí v ostrých a výrazných reprodukcích dojmem dobrým. Správno je, že Matějček všude hledí na vývoj umění v souvislosti s veškerým myšlením a kulturním rázem určité epochy, a že také celkem dobře charakterisuje účast vedoucích osob, které jsou hodnoceny nepředpojatě a výstižně; docela nenápadně také autor podává čtenáři i řadu odborných poznatků o technice výrazu a požadavcích uměleckého krásna, takže na 57 stránkách malého formátu nemohlo býti vskutku podáno nic lepšího a detailnějšího. Bohužel se Matějček skoro výlučně ve svém líčení obírá jen umělci francouzskými a německými; o Anglii a Holandsku mluví se jen příležitostně, slovanské a zvláště i české umění neexistuje dle spisku Matějčkova vůbec, neboť jen na jediném místě nalezli jsme suchou zmínku o Brožíkovi v počtu žáků Pilotyových. Bylo by správno proto, kdyby byl spisovatel již v titulu knížky výslovně označil, že mluví jen o umění určitých dvou národů; takto čtenáři slibuje titul více, než se mu ve skutečnosti pak podá. *x.*

Jan Zachoval: Psáno pro Věru Valentovou. (Nákladem J. F. Bučka v Prostějově.)

Malá knížečka o sebevraždě mladé dívky, středoškolské žákyně!

Problém sebevražednosti mládeže znepokojoval již Dostojevského. Dostojevský viděl příčinu zla v indiferentismu, byl nezvratně přesvědčen, že mladí sebevrahové končí z jedné a téže duševní nemoci — z nedostatku vyšší ideje o bytí, z nedostatku víry v nesmrtelnost své duše. U nás — a právě v tomto listě — zabýval se obšírně sebevražedností mládeže prof. Bř. Foustka. Také hledal základní povšechnou příčinu tohoto smutného zjevu a viděl ji v obecném ovzduší doby, v obecném stavu duchovním, mravním, sociálním i fysickém, v jakém se octl novodobý člověk, v úsilí

o nový život, o hmotný i duchovní základ tohoto žití. Novodobý člověk opustil starého boha a jal se hledati božství nové, ne každý však nalézá a neztráci sil.

V malé knížečce Jana Zachovala se nám na určitém případě ze života ukazuje toto úsilné hledání boha a vyššího smyslu životního. »Celý ten problém, kam se přimknouti, kudy cestu nalézti, proč žíti,« stal se otázkou osobního života sedmnáctileté dívky. »Jak já se vroucně modlívám, abych uvěřila,« s nekonečným steskem mluvila tato žákyně středoškolského ústavu. »Je nesmrtelnost?« ptá se a chce míti pro to důkazy. Knížka Zachovalova snaží se pak ukázati, jakými prostředky nutno čeliti zhoubné krisi, jak z ní vyváznouti a dopracovati se pevného životního názoru, jak si ujasniti, čím je naše bytí vezdejší oproti skutečnosti záhrobní, jak nutno si utvářiti obraz o ní na podkladě jeho znalosti. Autorovi, jenž vlastně nastiňuje zde svou vlastní cestu za vyšším smyslem životním, nestačí samo poznání rozumové, nýbrž žádá, aby i cit i vůle měly stejná práva k spolupráci o naší osobnosti jako rozum. Stručně, ale velmi plasticky je v knížce načrtnut bezpečný životní názor člověka starověkého a středověkého, proti nimž stojí moderní člověk se svou velkou nerozřešenou otázkou. Knížka je psána jemně, s živým porozuměním pro bolestný problém. Je to knížka člověka, který sám bolestmi dopracoval se víry. Má místa, která silně zasáhnou. Svou formou dialogu blíží se umělecknému zpracování. A mimo to je tato knížka neobyčejně význačným dokumentem k otázce sebevražednosti mládeže. *I.*

Doc. Dr. V. Dvorský: Přímořské země říše rakousko-uherské (bez roku).

Světová válka obrátila naši pozornost také k přímořským částem našeho mocnářství, na něž ode dávna zálusk má bývalý náš spojenec a nyní náš nepřítel, Italie, ač i dle poslední statistiky země ty z 80% jsou obydleny Slovany a Italů větší množství jest jen v Istrii (v Dalmacii čítají sotva 2% obyvatelů, a to jsou ještě z většiny usazeni v jediném Zadru). Bude proto jen vítáno objektivní a při tom živé a instruktivní vylíčení přírodních, hospodářských i národnostních poměrů těchto zemí, jež nám podává Dvorský v známé Topičově sbírce Duch a svět, která patrně i vnějším vypravením i cenou chce konkurovati s německými sbírkami popularisačních spisů. Autor podává tu především stručné dějiny zemí těch, zvláště v době jich sjednocení s ostatním mocnářstvím, načež následuje podrobný popis geografický a geologický, pro nějž právě přímořské země skýtají mnoho vděčných momentů. Dobře vyloženy dále poměry národnostní, důkladně promluveno o prostředcích dopravních, které jsou dosud teprv v počátcích, i o poměrech hospodářských, které zase trpí jistými vlivy vnitřní politiky rakouské; jmenovitě Dalmacie je stále a stále odstrkována a zanedbávána, ač je právě v ní dosti přírodního bohatství. Není přece správno, když spojení Dalmacie s protějším břehem italským a tak i s evropským světem je pořád lepší a soustavnější než s vlastní monarchií rakouskou. Svým místem připomenuto také, co dosud v přímořských zemích a hlavně lázních tamních bylo podniknuto českým kapitálem. Je škoda, že spisek tak pěkný není opatřen ani vysvětlivkami terminů vědeckých, které nemohou býti známy širšímu obe-

censtvu, ani mapkou, třebas jen primitivní, ani rejstříkem jmen; také výklad o stavu kulturním těchto zemí neradi pohřešujeme. *K.*

Karel Nováček: Úkoly politiky obecní. (Knihovny české samosprávy r. XIII., čís. 17, vyd. »Obecní zájmy« v Roudnici.)

Tato knížka seznamuje české čtenáře s obsahem a myšlenkami německého politika Adolfa Damaschke, uloženými v knize »Aufgaben der Gemeindepolitik« a částečně i Thissena ve spisu »Sociale Tätigkeit der Gemeinden«.

Autor přihlíželje k našim poměrům a našim potřebám podává zde stručně, ale způsobem každému přístupným vše, co v uvedených spisech jest závažného a posloužil tak vytčenému účelu lépe, než kdyby byl oba tyto spisy přeložil v celém jejich rozsahu.

Spisek podává na 84 stránkách opravdu bohatý materiál a mnoho dobrých popudů v kapitolách, jež nesou tyto názvy: otázka vzdělání, otázky dělnické, otázky středního stavu, renta z přírůstku (t. j. z přírůstku hodnoty pozemků), o obecním majetku půdy, otázka bytová, daně a obecní podniky.

Všechny úvahy ty kladou důraz na sociální působení a úkoly obcí a také český zpracovatel v úvodě vytýká za účel své publikace: »probuditi aspoň částečně toto sociální vědomí v našich komunách«.

Za nezbytnou podmínku, aby obce mohly splniti své sociální úkoly, jest zapotřebí, jak uvádí Damaschke, především důsledně a poctivě provedená samostatnost obce a tedy omezení státního dozoru na míru nezbytně nutnou, a za druhé nesmí v obcích býti kterékoli části této obce zaručen zvláštní vliv na správu. Odtud vycházejí další úvahy, jejichž čtení možno doporučiti všem samosprávným činitelům. *-er.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Pokusy o sblížení, součinnost a sjednocení církví. — »Společnost pro zachování víry v Římě«.

V různých oborech způsobila válka jisté vyrovnání proti a sblížení, pevnější stmelení celků. Sbližuje nebezpečenství společné, sbližuje každá velká věc, každý mohutný společný zájem. Válka pevněji sloučila státy politicky tak, že známá přemíra, skoro přebytek a luxus mnoha politických stran pod tlakem války aspoň prakticky téměř zmizel, jistě ne navždy, ale jistě také nezůstane toto zastavení politického stranictví bez trvalých následků. Nastalo pevnější stmelení sociální, ne sice tak, že by naprosto ustal boj různých zájmů, ale zredukoval se na rozpor skutečných zájmů, přestal býti kolbištěm zájmových tříd. U států jen poněkud národnostně jednotných pak vzniklo tužší národní souručenství, vědomí národní vzrostlo, stupňovalo se. Na všech skoro stranách stala se ne heslem, ale potřebou snaha »Do houfu!«.

Na poli církevním a náboženském nejinak. Jeví se zmírňování protiv, klade se důraz na zájmy společné, uhlazují se rozpory a překlenují se propasti. Z části negativně. Tím se, myslím, začalo: zastavila se polemika a její přestřelky a výstřelky napřed v mezích jedné církve mezi různými směry, v Německu mezi konservativci a pokrokovci, pak i přes hranice konfese jedné ve vztazích ke konfesím jiným, zase v Německu v poměru mezi katolíky a protestanty. »Evangelischer Bund zur Wahrung deutschprotestantischer Interessen« zastavil svou činnost hned na samém začátku války. Když na všech zevnějších hranicích se ozýval rachot zbraní, doma aspoň byl prohlášen »Burgfriede« — mír uvnitř hradeb. Nebyl sice všude spolehlivě dodržován, tu a tam se vyskytla nějaká menší přestřelka proti dohodě mlčky uzavřené, ale v celku se jistě mohlo právem mluvit aspoň o příměří a klidu zbraní mezi církvemi a mezi církevními směry. Dokonce i za hranice křesťanství šla tato snaha po vnitřním sjednocení: v německé říši zastavily svou činnost též strany antisemitské.

Pouhé zastavení boje by arci nebylo ještě skutečným mírem. Vedle těchto zjevů negativních jsou také příznaky positivní. U nás v Broumově zřídily vojenské úřady kostel, kterého mohou a budou užívati katolíci římští a východní a k tomu evangelíci i muslimové, tedy kostel v nejširším smyslu interkonfesijní. Ve frontě, za frontou, na obvazišti a v lazaretě zastupují se polní kuráti různých konfesí při loži umírajícího s předsmrtnou útěchou, o pohřbech, v proslovech před bitvou. Na francouzské půdě však za německou frontou mluví v katolickém kostele katolický kněz francouzský k protestantským vojákům německým. V německém táboře pro cizí zajatce slouží zajatý francouzský voják-kněz v sutaně přes uniformu přehozené mši pro zajatce, a spolu s nimi se účastní přijímání též němečtí katoličtí vojáci. Světová organisace křesťanských spolků mladých mužů zařizuje v zajateckých táborech domy pro duševní osvěžení s čítárnami, sály ku přednáškám pro všecky bez rozdílu vyznání, u nás a v Německu, právě tak jako v Rusku.

Nouze sbližuje, společné nebezpečenství slučuje. Je dobře, že se to konečně přece stalo, ale je divné, že se stalo teprve pod zevním

tlakem a ne z vlastního svobodného rozhodnutí, co hlásá prastará formule: »In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas«.

Jakým směrem a v jaké síle a trvalosti vyrostou mezikonfesijní vztahy po válce, nutno vyčkati, jako se vším, k čemu dává podnět abnormální doba válečná.

Nejtrvalejší může býti sbližovací účinek uvnitř jedné církve. O protestantské církvi v Německu se po této stránce mnoho uvažuje. Vůbec se zdá, že válkou se dostalo vývoji církevně politickému v Německu poněkud jiného směru, než jaký se ukazoval před válkou. Tehdy se jednalo o možnosti odluky aspoň v teorii, hned na začátku války však bylo velice energicky zakřiknuto každé sebe nesmělejší hnutí v tomto směru: »Keine Trennung von Staat und Kirche!«, to se ozývalo i v kruzích, které nebyly principiálními odpůrci odstátňovacího procesu. Zdá se dokonce, že válkou se poměr mezi státem a církví v Německu prakticky ještě utužil.

Rozhodně se utužuje vnitřní kohese v německém protestantismu. Jako by se na církevním poli opakoval slučovací proces politický po vzoru německé říše kolem roku 1870.

Organisačně není německý protestantism jednotný. Prakticky se skládá ze 44 — pravím čtyřicetičtyř — samostatných zemských církví. Organisace církevní zůstala daleko za politickou, ačkoli touha po sjednocení v jediný celek jest v církvi aspoň stejně dávná jako v politickém národě. Již před rokem 1848 se ozývala hlasitě. V onom roce svobodného kvašení konal se první evangelický sjezd v Německu, přirozeně v městě Lutherově, ve Wittenbergu, a na něm usneseno jako první bod resoluce: »Evangelické církevní sbory Německa se sestupují v církevní svaz«. Byl-li toto především projev konservativní pravice, tedy proudy v protestantismu liberálním směřovaly ke stejnému úsilí; jejich formulace byla: »Německá protestantská národní církev jako cíl protestantismu.« Každá zemská církev má své vlastní zřízení, ale v některých z nich je pamatováno na principiální ustanovení, že ta a ta zemská církev chce »vstoupiti v organické spojení s ostatními evangelickými církvemi Německa«. Ale teprve v prvních letech 20. století došlo k utvoření církevního výboru německých evangelíků — »Deutschevangelischer Kirchenausschuss« —, který ovšem není nic víc než dobrovolné, nezávazné, výkonnou mocí neopatřené těleso ze zastupitelů církevních správ nebo vlád jednotlivých zemských církví.

Teď pod dojmem mohutného sjednocení německého národa tlakem války navrhuje se konkretně uskutečniti ideu jednotné říšské evangelické církve.

Jakási mohutná centralisace tedy? Ano, centralisace. Centralisace ve státním celku národnostně jednotném má ostatně jinou oprávněnost než v celcích různorodých. Vznáší se tu před očima některých nesporně vzor katolicismu s jeho tuhou jednotou organisační, která umožňuje jednotné projevy a jednotné účinky náboženské, etické a snad — kdo ví? — též i politické; leckomus aspoň připadávalo divné a nepřirozené, že v německé říši menšina konfesijní má mohutnou a často ve sněmu rozhodující politickou stranu, kdežto většina takto organisována není. Zatím ovšem nejde o organisaci politickou a snad k ní ani nedojde, po-

nevadž in politicis stojí protestantism principiálně jinak než katolicism. Jde o organisaci církevní a k církevním, náboženským cílům rázu teoretického i praktického. Tu pak se vývoj jistě bude bráti směrem k jednotě.

Širšího než církevního a protestantského zájmu pak zasluhuje způsob, jakým sblížení a sloučení má býti provedeno. Cítí se, že celému církevnímu zřízení německému chybí podklad v lidu. Proto navrhuje prof. Weinel přičleniti ke stávajícímu církevnímu výboru, který se skládá ze zástupců církevních úřadů, ještě říšskou synodu zvolenou na základě všeobecného, přímého, tajného volebního práva, a to s poměrným zastoupením, aby všem směrům i menšinovým bylo zaručeno přiměřené zastoupení.

Jest jistě zajímavo již to, že takový návrh byl učiněn a jest vážně diskutován. Znamená, že se velice živě cítí potřeba zdemokratisování církevních volebních řádů a církevních zřízení vůbec. I zástupcové konservativního směru v církevní správě cítí dobře a předvídají jasně, že ti, kteří se vrátí z válečného pole částečně s novými náboženskými zkušenostmi a zájmy, sami se budou hlásit o přiměřený podíl na správě církve.

Očekávané zdemokratisování církevního zřízení v Německu jest věc principiálního dosahu pro širší kruh zájmů než jest pouze církevní. Arci sotva lze čekati, že nová organisace skutečně bude založena na všeobecném, přímém, rovném, tajném hlasovacím právu. Již teď se to mnohým zdá příliš radikální a tudíž nepraktické, neproveditelné a nežádoucí. Místo toho navrhuje pruská generální synoda ústřední zastoupení zvolenými poslanci ze zemských stávajících synod.

Zajímavý jest také projev o tom, co v této společné ústř. organisaci má býti jednotícím principem. Jest prý jasno, že to nemůže býti žádné ani staré ani nové dogmatické vyznání víry, nýbrž náboženské smýšlení, které se posud vždy osvědčilo jako prvek tvořivý, budující společenství náboženské. Některé věty Weinelova článku zasluhují býti citovány: »Jest svrchovaný čas, aby se slova Ježíšova o stromu, který se pozná podle ovoce, a slova Janova o lásce jakožto jediném prostředku, podle něhož se pozná učednictví Ježíšovo pravé, brala vážně. A kdo myslí, že to jako křesťan nemůže, ten nechť konečně dá se poučiti velikou dobou utrpení a hrdinství vlasti a pak nechá své dogmatické námitky stranou. Jednota na půdě plné svobody, to jest rozřešení staletého sporu. Mějme přece důvěru v »neviditelnou církev«, o které tolik mluvíme, a ve velikost reformačního dědictví, jež spočívá jistě nějakým způsobem ve všech těchto zemských církvích, konfesích, směrech a sektách.«

*

Koncem roku 1915 konala »Společnost pro zachování víry« slavnostní schůzi v Římě, která nabývá zvláštního významu účastí samého papeže a proslovem, jejž papež měl ku přítomným. Pro zajímavost uvádíme z něho úryvek podle citátu v německých novinách z »Osservatore Romano«:

»Především si přejeme, aby váš úmysl horlivější práce pro »Společnost k zachování víry« se osvědčoval ve vytrvalém úsilí uvésti ve známost jiným veliký význam tohoto díla. K tomu cíli by dostačilo, když svým příbuzným a přátelům předložíte vážnou otázku, zdali by dovolili,

aby některý z jejich nebohých bratří, od zločinců z lesa vyrazivších přepaden, byl oloupen o svůj jediný a vzácný majetek. Ne, tisíckrát ne! odpověděli by vaši příbuzní a přátelé, pamětlivi jsouce zákonů lásky a spravedlnosti. Nuže tedy, jak byste mohli váhati poukázati na to, jak vaši bratří v Římě jsou vystaveni útokům loupežníků, kteří jsou horší než oni z lesa vyrazivší! Činili bychom vám, milovaní synové, křivdu, kdybychom se domnívali, že nevíte, že víra jest daleko vzácnější statek než všecky statky světa, poněvadž jest »kořen a základ« veškerého křesťanského života, poněvadž bez ní křesťan »Bohu líbiti se nemůže«, poněvadž bez ní křesťan by byl něčím protimyslným, ježto věřící bez víry jest nemyslitelný. Jest vlastně zbytečno dokazovati, že ten, kdo loupí víru, opravdu zasluhuje názvu loupežníka. Co však činí oni poslové satanovi, kteří uprostřed svatého města zřizují chrámy, v nichž se Bohu odpírá pravá úcta, kteří zřizují otravné kazatelny, aby šířili mezi lidem bludy, kteří plnýma rukama rozsévají lži a pomluvy proti katolickému náboženství a jeho služebníkům? Takové ďábelské úskoky jsou útoky na víru synů Říma, a tyto útoky jsou tím nebezpečnější, poněvadž se dějí tak často. A jsou tím lstivější, poněvadž příliš často jsou provázeny lákadly světských výhod. Ó, vy otcové rodin, jimž se nabízí bezplatné vychování dětí za cenu odpadnutí od církve! Ubozí synové, jimž se slibuje podpora pro dobu nemoci starých rodičů s tou podmínkou, aby se rodiče i děti přiznali k evangelické sektě. Jest bezúčelno ještě obšírněji popisovati nebezpečenství, jež hrozí víře synů Říma. Stačí projíti ulice tohoto vznešeného města, aby člověk viděl, na kolikerý způsob se kladou nástrahy katolické víře a podnikají se zákeřné útoky na ni v jejím nejvlastnějším sídle. Rovněž tak jest zbytečno šířiti slova, abych zdůraznil, jak takové útoky jsou podlé, právě proto, že jsou namířeny na střed katolického náboženství. Ó, není nebezpečenství, že by pekelné brány mohly zvítěziti. Ale nicméně, kdo by neměl lítosti především ze škody, již by z toho utrpělo svaté město samo, a pak i z pohoršení, jež by bylo vzbuzeno v katolickém světě, kdyby Luther a Kalvín dosáhli toho, že by mohli v městě papežů trvale rozbíti své stany. Vy, milovaní synové, kteří máte štěstí vyznávati pravou cenu pokladu víry, vy byste z toho měli lítost především, vy, kteří spolu s námi litujete právem náboženské lhostejnosti, jež jest prvním účinkem onoho nezdravého vzduchu, v němž jest mládež naší doby nucena žíti. Ale co pomohou dodatečné nářky! Nyní jest čas zachovati víru našich nebohých spoluobčanů, nyní jest čas zabrániti, aby se nedál onen zatracení hodný lup k jejich zkáze. Nezdá se nám, milovaní synové, že by našim slovům mohla býti činěna výtka přepínání, když označujeme všecky tyto útoky na víru synů Říma jako »pravý lupičský čin«. Ale spiknutí takových lupičů musí býti zmařeno silnou organisací se strany obránců víry, a takovou máte ve „Společnosti pro ochranu víry v Římě".«

Slova tato vzbudila rozruch a nepokoj. Papežská stolice dala svými zástupci oficiální ujištění, že jest jí daleko chtíti se dotýkati citů a zájmů německého protestantismu. Hrot je namířen tedy patrně především proti anglickým a americkým církvím, které misionaří v Italii.

3. března 1916. +

ZPRÁVY.

Sibiř. Naše představa Sibiře neliší se ještě valně od starého pojmu doby před revolucí 1905 a před sibiřskou dráhou. Sibiř znamenala jen zemi dlouhé, tuhé zimy a žalářní kolonii s trestanci a vypovězenci politickými. Tato stará, tradiční Sibiř už neexistuje. Ani Sibiř nezůstala bez hospodářské změny přivoděné světovými vlivy.

Jak vypadala moderní Sibiř před válkou, dovídáme se z informativního pojednání Kurt Wiedenfeldova Sibirien in Kultur und Wirtschaft (Bonn 1916, A. Markus & C. Webers Verlag), jež je předběžnou zprávou z výtěžků vědecké cesty podniknuté za Urál.

Sibiř vyrůstá na vývozní oblast prvého řádu. Zatím jsou to zlato, kůže a máslo, jež vyvážejí se ve velkém na evropské trhy. O exportu másla spisovatel praví:

Dánové seznali nejdříve povahu stepi jako velké mléčné výrobny a pečovali o to, aby kodaňský trh, nemohoucí již dostačiti obrovské spotřebě Evropy, jmenovitě Anglie, doplňován byl z dálných končin východu. Vývoz másla přesunul se rychle ze západu na východ, a dnes je každá osada, každá kozácká vesnice na Sibiři ve spojení se světovým trhem. Ročně vyváželo se ½ mil. q, a snad ještě více, sibiřského másla do Evropy. Jedině Německo spotřebovalo v r. 1913 tohoto produktu neméně než 30.000 tun v ceně as 63 mil. marek. Podkladem obrovského vývozu másla ze Sibiře jsou tamní příznivé výrobní poměry, jež Wiedenfeld blíže karakterisuje. Je-li pak nyní v Německu tíseň o máslo, není to tak ani následkem blokády anglické, jako spíše zastavením vývozu ze Sibiře.

Wiedenfeld, prostudovav literaturu odbornou a seznav stav sibiřského hospodaření, došel k úsudku, že Sibiř při své rozloze (dvakrát tak veliká jako evropské Rusko) bude obilní a tovární zásobárnou konsumu mnoha států na Západě. Válka nepochybně urychlí tento vývoj.

š.

Řekové v Malé Asii. V současné válce a v řecké politice významná úloha připadá řeckým osadám na půdě maloasijské. Programem panhelenistického hnutí je: sloučiti všechny řecké živly v jeden státní celek. Uskutečnění tohoto cíle klade se v cestu zvláštní roztříštěnost řeckého obyvatelstva v zeměpisném osídlení na ostrovech, na březích Egejského moře na západě i na východě. Jak známo z denních listů, Řecko mělo být

získáno čtyřdohodou pro válku slibem, že dostane se mu v náhradu za oběti osad maloasijských. Je řecký živel v tamní oblasti tak silný? Touto otázkou obírá se Dr. Karel Dieterich, doc. novořec. filologie na univ. v Lipsku, ve spisku Das Griechentum Kleinasiens (nakl. Veit & Comp., Leipzig 1915, ve sbírce Länder u. Völker der Türkei, seš. 9; dosud vyšlo 12 sešitů). —

Od nějaké doby vzplanula v řeckých osadách mohutná propaganda, kterou Turci upozorněni byli na řecké nebezpečí, čelící k dobytí hospodářskému, kulturnímu a národnímu pobřeží Malé Asie. Válka zvýšila ještě boj obou národností. Dieterich sleduje krátce pronikání řeckého živlu v Malé Asii i do minulosti a dokládá, že v kompaktních kmenech udrželi se Řekové na tamní půdě do dnes hlavně ve střední Kapadokii a ve východním zákoutí Pontu. Tu dosahuje počet Řeků 25—30% všeho obyvatelstva, celkem 250.000 duší; žijí hlavně v Trapezuntu a Samsunu. V Kapadokii udrželo se as 40.000 Řeků. Údaje tyto opírají se o sdělení Thumbova, Groetheho a Dawkinsova (viz str. 12 cit. sp.).

Přesně počet Řeků nelze stanovit, ježto mnohé obce jsou tajně křesťanské, z politických důvodů uznávají islam, vnitřně udržují však helenism. Všecky ostatní řecké osady — kromě těchto dvou — byly Turky silně roztříštěny, jazykově a správně promíšeny tureckými obyvateli; řeky, hory, města přezvána turecky; více se udržela hospodářská a sociální zřízení.

Nově oživeny byly řecké kolonie poblíže ostrovů Mithilen, Chia, Samu a Rhodu, v obvodu Smyrny. Autor odhaduje řecké obyvatelstvo tohoto pásma (v 16 městech) na 240.000 duší, z nichž jedině ve Smyrně 120.000. Mimo města žije však na venkově ještě po různu as 200.000 Řeků podél celého pobřeží maloasijského, takže osady ty tvoří tam celý věnec řecký. Hospodářsky, a také intelektuálně, znamenají tito Řekové mnoho. Národní cítění udržuje se vzpomínkami na řeckou minulost a projevuje se hlavně v péči o školství. Také církev chová se u velké vážnosti zvláště proto, že jako škola pomáhá udržovati jednotu řeckou. Nejstarší školou je pak smyrenská škola evangelická zal. r. 1708; je od r. 1747 pod anglickým protektorátem, od r. 1861 řádným gymnasiem. Udržování její vyžaduje ročně 100.000 fr., jež hradí se obcí a dary. Ve Smyrně vychází také nejstarší řecký list na turecké půdě »Amalthea« již po 75 let. Ve Smyrně je však ještě dalších 17 škol obecných (řeckých), dvě obch. šk., dívčí lyceum a j. A tak, v menším rozměru, je školství řecké zastoupeno i v jiných městech. Do nitra seskupují se řecká místa (menšiny) v okruhu smyrenském podél drah čtyřmi směry v provincii Aïdin.

Jak početné je řecké obyvateltvo v nitru Malé Asie, lze toliko odhadovati. Autor připouští číslici 200.000.

Nejnovější, arci řecká statistika, snad trochu optimistická, počítá v celku řeckých škol 700 v Malé Asii a žáků v nich přes 100.000 (62.274 hochů, 48.468 dívek), což by ukazovalo as na 1. milion obyvatel na pobřeží a v přilehlém vnitrozemí vůbec. S pontickými a kapadockými Řeky as 1½ mil., ač ani tento počet nevyčerpává úplně řecké obyvatelstvo v Malé Asii, neboť některé menšiny roztroušeny jsou i dále na východě.

Š.

Zprávy knižní a literární. Der deutsche Krieg und Katholizismus. Hrsg. von deutschen Katholiken. Berlin 1915. 127 S. M 3—. Rektor katolické university v Paříži, Baudrillart, vydal za přispění arcibiskupa pařížského, remešského, řady francouzských biskupů a učenců spis »La Guerre allemande et le Catholicisme«, v němž ostře útočí na německý protestantism, jehož odpor proti katolicismu činí spoluzodpovědným na světové válce. Proti těmto názorům obracejí se zase němečtí katolíci ve jmenovaném spise. Uvádějíce po řadě obžaloby francouzské odpovídají k nim se stanoviska německo-katolického se stejným rozhořčením a odmítnutím. — Index Romanus. Zusammengestellt von Dr. A. Sleumer. 6. Aufl. Osnabrück 1915. 193 S. M 2·40. V obšírné předmluvě seznamuje vydavatel čtenáře s důvody, proč církev římská nedovoluje svým věřícím čísti všechny knihy i časopisy. Jest to jejím právem i povinností; jako stát se hájí proti podvratným živlům, smí i církev užíti všech prostředků proti »první velmoci ďábelské«, proti tisku. Papež Pius V. ustavil zvláštní t. zv. »Indexovou komisi«, která sestavila všechny mravně a nábožensky závadné knihy všech řečí a věků v knize »Index librorum prohibitorum«. Dnes počet zakázaných knih jest přes 4000. Kniha obsahuje též pravidla indexu: Jaká vydání bible jsou přípustna, jaké tresty stihnou ty, kdo čtou zakázané knihy, je tisknou a prodávají atd. Větší díl knihy obsahuje seznam zakázaných knih německých a i hlavních cizojazyčných. — Osteuropäische Zukunft. Zeitschrift für Deutschlands Aufgaben im Osten und Südosten. Jahrg. I. No. 1. München 1916. M 8—. Nově založený čtrnáctidenník má za účel podporovati snahy německého národa, aby utvořen byl z Ukrajiny samostatný, na Rusku nezávislý stát. Ukrajinu, čítající 30 milionů obyvatel, jest prý osvoboditi od barbarských Rusů a připoutati ji k západoevropské kultuře, aby znovuzřízeným státem ukrajinským byli Rusové vytlačeni od Černého moře, a centrálním státům sjednána volná cesta z Berlína přes Vratislav, Lvov do Oděsy, k Perskému moři a do Indie. I na tomto časopise jest patrna usilovná organisace a cílevědomá expansivnost německé říše. — Die Polen und der Weltkrieg. Von A. v. Guttry. 3. Aufl. München 1916. M 3—. Účel této knihy jest podobný jako svrchu jmenovaného čtrnáctidenníku: Polsko jako nositel západoevrop. kultury musí se státi hradbou proti ruskému barbarství. Autor navazuje na řeč kancléře Bethmanna-Hollwega, že přítomná doba musí býti počátkem nového utváření se poměru mezi Německem a Polskem. Stará nedůvěra musí přestati. Když dali Poláci důkaz loyálnosti vůči centrálním mocím, zasluhují si odměny; jest potřebí jen navzájem se dorozuměti. — A. Sartorius, Das Auslandskapital während des Weltkrieges. Stuttgart 1915. 53 S. M 2—. Světová válka učinila úplný převrat v mezinárodním peněžnictví. Produktivně-hospodářský účel cizozemského kapitálu jest zcela zatlačen účelem konsumtivně-politickým. Státy samy staly se věřiteli cizozemska, a silnější z nich musí poskytovat ohromné sumy peněz svým spojencům. Autor jest toho mínění, že Anglie zůstane přes heslo »Pryč od Londýna« i po válce státem věřitelů ve světovém hospodářství, a Novému Yorku nesplní se přání státi se »světovým bankéřem« mezi-

národního trhu peněžního. — Dr. Rud. Hotowetz. Rakouský státní problém. Praha 1915. Veliká doba válečná přiměla autora, politického života se vzdalujícího, rozhovořiti se o nutné reorganisaci rakouského státu. Po válce bude nejvyšší čas učiniti přítrž hrozícímu vnitřnímu rozvratu v rakouském státě. Cestu k tomu nevidí autor v bezobsažném hesle »národního vyrovnání«, nýbrž v základní přeměně pravomoci rakouského parlamentu. Aby byla zachována jednota říše, povede zákonodárství a správu ve všech záležitostech hospodářských ústřední parlament hospodářský. Bude to kuriový parlament. V záležitostech zahraničních, vojenských, právních bude rozhodovati centrální politický parlament, v němž zasedati budou delegáti Národních rad. Kdežto záležitosti národní (řeč, školství, věda a umění) budou spravovati Národní rady, do nichž budou voleni poslanci, event. i ženy všeobecným, přímým a rovným právem volebním.[1] — V Londýně (Grafton & Co.) vyšly 3 sv. bibliografie světové války: Books on the great war. An annoted bibliography of literature issued during the European Conflict. By F. W. T. Lange & W. T. Berry. Preface by R. A. Peddie. Seznam sahá do konce července 1915. Hledí především k literatuře anglické, ale zaznamenává také tisky německé, francouzské, holandské a španělské. Seznam rozdělen je na 160 skupin věcných. — V Curychu vyšla kniha (nakl. Orell Füssli; 104 str., 2 M) O. Umfried, Weltverbesserer und Weltverderber. Umfried je známým pacifistou. — Concordia Deutsche Vergl.-Anst., Berlin, vydala Der organische Aufbau Europas od Dr. Alb. Rittera (68 str., 80 f.). — Zaznamenáváme dále: Au dessus de la mêlée, od Roman Rollanda (Paris a Neuchâtel 1915, Attinger frères, 163 str. 2 fr.) a obhajobu spisovatele z péra Henri Guilbeauxe: Pour Romain Rolland, Ženeva 1915, J. H. Jehebér, 64 str. — Das geistige Italien gegen den Krieg, von August Mayer, Mnichov 1915, Georg Müller (3. vydání). 143 str., M 1·50. —

[1] Srv. N. D. 6., str. 466.

Život a věda.

Napsal prof. F. Mareš.

Každý člověk slouží svým dílem životu pospolitému, třebas i myslil jen na sebe a své nejbližší. Jen kdo sám nic netvoří, ale hojně užívá díla jiných, jest marný příživník pospolitého života, a nezůstane tu po něm stopy.

Člověk koná své dílo, ač ví, že sám neokusí jeho ovoce. Tvoří do budoucna, ač ví, že brzy umře. Jakýsi cit pudí člověka, aby dělal, jednal, tvořil, jakoby sám měl stále žíti, aby se staral o život i umíraje. Cit pudící člověka k dílu nedá se potlačit jistotou smrti, nedá se zaplašit jako klam světlem rozumového poznání, jakoby prýštil z jakési vyšší pravdy, nedostupné tomuto poznání, osvědčované nezmarnou nadějí v život, která člověka neopouští ani ve smrti.

V pravdě trvá život v pospolitosti všech, kteří žijí, žili a žíti budou, jakoby byl jeden, nesmrtelný, času nepodlehlý. Smrt jest překonávána rozením; život obrozuje se neustále. Pokolení právě žijící cítí se solidárním s minulými a budoucími; všechna přispívají svým dílem ke zvelebení jednoho života. Každý cítí se zavázán povinností přispívati k tomu svým dílem, a tím stává se účastným nesmrtelnosti života.

Cit zavazující člověka povinností k životu pospolitému jest jako hlas jakési vyšší, nadosobní pravdy, která překonává pravdu osobní, poznávanou skrze smysly a rozum, poukazující jen k dobrému opatření vlastního života. Neboť právě v tom jeví se tato osobní pravda klamnou, že ukazuje též na marnost takového opatření, pro blízkou smrt, která přeruší všechno jen osobní dílo, jehož ovoce sklidí jiný.

Onen cit vyšší pravdy však nabádá člověka, aby neustával ve svém díle, vzdor nevyhnutelné blízké smrti. Citová pravda osvědčuje se jednáním, navzdor smyslovému a rozumovému

vědění. Ona jest kořen metafysické potřeby člověka, které nelze upokojiti žádným rozumovým důkazem, že metafysika jest vůbec nemožná jako věda.

Citová pravda, zavazující povinností k dílu na životě pospolitém, jest nemožná jako věda, poznávající skrze smysly a rozum, ale trvá po věky v lidské mysli jako přesvědčení a víra. Z ní plynou vnitřní pohnutky lidského jednání, kdežto poznání a věda jest pouze jeho vnějším vodítkem k dosažení chtěného účinu.

Věda, založená na smyslech a rozumu, dosáhla velikého úspěchu v tom, jak usnadňuje lidské jednání, pomocí prostředků, kterými jsou překonána báječná díla Daidalova. I očekávalo se od vědy vše: i to, že ukojí metafysickou potřebu člověkovu, tak že osvětlí pohnutky lidského jednání, k němuž poskytuje tak znamenité prostředky.

Nechyběly pokusy učiniti předmětem vědy nejen prostředky lidského jednání a jednání samo, nýbrž i jeho vnitřní pohnutky a cíle, ano, vystihnouti vědecky život vůbec jakožto přírodní děj. A pokusy ty opakují se stále v nezvratném přesvědčení, že se konečně podařiti musí, když se již vědě tolik podařilo. A v jistém očekávání zdaru již hlásány vědecké pravdy, které určují lidské jednání a život vůbec k tomuto cíli: co největší blahobyt co největšího množství.

Avšak život jest plný kontrastů; zeleno převrací se v červeno, a zármutek končívá veselostí. Cíl života, k němuž ukazuje věda, může právě tak býti převrácen v opak, a proto nemůže býti cílem pravým, nýbrž jen prostředkem k tomuto cíli.

Člověk táže se po cíli anebo smyslu života, ale čeká marně odpověď k té otázce od vědy, založené na smyslech a rozumu. Neboť smyslu života nelze poznati z pocitů, od kterých vychází věda; možno však tušiti jej v citu, který zavazuje k mravnému jednání.

Mnohý, spoléhaje na vědu, pochybuje, má-li život vůbec nějaký cíl a smysl, nějaký úkol, jejž by měl splniti, či není-li spíše život sám sobě cílem, kde by byla pravá zásada všeho jednání: žít, užít, vyžít se.

Avšak právě věda svědčí, že život směřuje k jakémusi cíli, že cosi hledá s neochabujícím úsilím, že se pachtí za něčím přes mnohé nezdary a stálé utrpení, že prahne po něčem, čeho

velmi těžko dosáhnouti; a toto prahnutí přechází s pokolení na pokolení.

Věda totiž stanoví životní vývoj od nejprvotnějších útvarů až k nejposlednějšímu, ke člověku. Vývoj jest postup od méně dokonalého k dokonalejšímu. Takovýto postup není možný, jak se ukázalo, bez vnitřní tendence k dokonalejšímu. Hlavní činitel vývoje, vlastní jeho vnitřní pružina, jest životní pud k dokonalejšímu. Ostatní okolnosti vývojové, výběr v boji o život, výhody situace a pod. jsou výpomocné, ježto samy nemohou uskutečniti vývoje.

Životní pud k dokonalejšímu nenachází nikde nic hotového v tomto směru, nýbrž musí vše sám teprve vytvořiti. Neví napřed, co by bylo dokonalejší, neví ani, oč vlastně usiluje, ale hledá tápaje ve tmách, zkouší tak a onak, přichází na scestí, potkává se s nezdary, ale neustává, nezdar jen zveličuje jeho úsilí, a zdar dopřává jen krátkého uspokojení.

Tak tvoří si život sám především prostředky ke svému trvání a působení. Upotřebuje nerostných hmot a energií k budování živých těl, vynikajících velikou rozmanitostí a krásou. A dospívá i k oceňování krásy, ke krasocitu. Ukazuje snad krása k cíli, za kterým jest puzeno životní úsilí?

Hlavní prostředek životního působení jsou hmoty a energie nerostné přírody. Tyto soustřeďují se činností rostlin v potravě. Pud životní shání se především po potravě, a to s takou prudkostí, jakoby cílem života bylo ukojiti hlad a býti syt, v čemž jest též jakési uspokojení.

Mnozí zůstávají na tomto cíli, nedopřává-li jim nouze pohlédnouti dále. Ale někteří zůstávají na něm i v hojnosti, pěstujíce jakýsi vyšší hlad, po ovládnutí co největšího množství hmot a energií. Některé druhy pravěkých zvířat daly se již tímto směrem, zmocňovaly se vší hmoty a energie ve svém dosahu a rostly do obrovských rozměrů. Zahynuly přebytkem svých hmotných prostředků. Cíl životního vývoje neleží v tomto směru.

Životní pud připadl na zvláštní, svůj prostředek, kterým by ovládl potřebné hmoty a energie bez potřeby obtížit jimi živé tělo samo; ten totiž, říditi se dle pocitů, které v živém těle vzbuzují vnější hmoty a energie, a dle paměti minulých podobných průběhů. Tak rozsvítil si život pomocí pocitů a paměti rozum; a tímto směrem pokročil vývoj života až k člověku a jeho vědě.

A tu jest otázka, není-li cílem životního vývoje poznati a ovládnouti celou přírodu?

Naznačeno již, že toho nelze uznati za konečný cíl, dle zásady, že konečný cíl musí být hodnoty naprosté, tak že ho nelze upotřebiti jako prostředku k nějakému dalšímu cíli. Poznání a ovládání veškeré přírody vědou nemá této naprosté hodnoty, ježto jest možno upotřebiti vědy jako prostředku k účelům dobrým i zlým.

Věda poskytuje téměř neomezené prostředky, kterých třeba upotřebovati ke tvoření vyšších hodnot směrem k cíli hodnoty naprosté.

Pomocí vědy možno založiti blahobyt co největšího množství lidí, zvířat i rostlin. Avšak člověk žijící v blahobytu, totiž oplývající všemi prostředky, nedochází v tom uspokojení, neužívá-li svých prostředků ke tvoření něčeho lepšího. Nuda vyhání jej z jeho blahobytu; i může šáliti neuspokojený životní pud ke tvoření lepšího hromaděním ještě hojnějších prostředků; ale šálení to skončí nevyhnutelně ničením. V tom směru neleží cíl života, jak ukázal již hrubší pravěký nezdar.

Věda jest prostředek k životnímu tvoření, jehož konečný cíl jest cosi naprosto dokonalého, čím by se uspokojilo životní prahnutí. Věda má sloužiti životu ke tvoření lepšího a dokonalejšího, má sloužiti životní kultuře. Toto přesvědčení vyslovil jsem již před 15 roky; dodal jsem tehdy, že pouzí vědcové, pěstující vědu pro vědu, v domnění, že budují základy příštího poznání pravdy, se zklamou; že jejich pilná práce, hledající fakta pro fakta, činská práce pro práci, která jest sama sobě cílem, zůstane planá, nevytvoří-li nic; že úkolem vědy nemůže býti poznání pravdy, ani vypátrání podstaty života, nýbrž že tím úkolem jest sloužiti životu.

Tato slova vzbudila tehdy odpor u našich učenců, jako zlehčování vědy, jejíž úkol přece jest hledati pravdu. A ještě nedávno ozvala se slabá ozvěna tehdejšího rozhořčení. A tu jest významné, jaký smysl byl podložen slovům, že věda má sloužiti životu: ten, že věda má napomáhati člověku opanovati přírodu a zužitkovati jejích sil ve prospěch pohodlnější praksе životní. Naproti tomu vytčeno, že přírodovědec, jenž se snaží včleniti poznatky získané v laboratoři v soubor přírodních zákonů, nikterak není veden jen stanoviskem utilitaristním, že jeho

práce je podmíněna prvotní snahou po poznání, člověku vrozenou, nepodmíněnou výsledky, ke kterým povede.

Již mi není třeba vysvětlovati nedorozumění; ale o vědě jako plodu prvotní snahy po poznání, člověku vrozené, třeba přece říci slovo. Poznání, jehož poskytuje věda, přikládá se tu naprostá hodnota, za kterou jde vrozená snaha; a to poznání čistému, bez účelu vytvořiti něco prostředkem tohoto poznání.

Jsou zajisté učenci, kterým jest poznání samo účelem. A mnohý přestává na poznání dost omezeném; sbírá fakta, hromadí vědomosti, jest pilný pracovník ve svém oboru. Ale nedovede vytvořiti dílo: učenec-pasivum.

Mladí učňové vědy chovají někdy též jen čistou vědychtivost, ušlechtilejší druh obecné zvědavosti. Chytají všeliké vědomosti, které jim brzy zas ulétají; nedovedou ovládnout a upevnit je vlastním dílem. Student má vládnout svými vědomostmi, jinak podlehne jejich návalu. Ovládne-li jistý soubor vědomostí, tak že jich dovede upotřebovati, zasluhuje prominutí nějaké nevědomosti v souborech jiných; neboť jistě ovládne všechny, dle potřeby.

Fakta, zjištěná pilnou prací, mají cenu, slouží-li k vytvoření vědeckého díla; jinak zapadnou. Velké vědecké knihovny jsou jako velké hřbitovy. Zjištěná a zapadlá fakta očekávají tu vzkříšení, kterého se stanou účastnými jen fakta vhodná k novým vědeckým činům.

Vrozená snaha po poznání byla by zdravá, kdyby poznání, jehož člověk vůbec může dosáhnouti, mělo naprostou hodnotu. To předstírá se též, klade-li se vědě za úkol odhaliti pravdu. Co jest pravda?

Učenci definují pravdu jakožto souhlas našich představ se skutečností. Pravda by byla dle toho jakýsi myšlenkový obraz skutečnosti, totiž skutečnosti bytující o sobě, nezávisle na lidských představách a myšlenkách, naprosté skutečnosti.

A tak podala čistá věda již všeliké pravé obrazy naprosté skutečnosti, které však mají všechny stejný základní rys: pohyby materiálních částic. Ano, věda podala též obraz skutečnosti, na které spočívá zvláštní zjev přírodní, zvaný souborně život: pohyb částic, soustava látkových a energetických proměn zvláštního způsobu. Toho totiž, že proměny ty nastávají, zachová-

vají se, rozmnožují a upravují se s a m y; povstaly náhodou, vypěstovaly se mechanickým výběrem, ježto proměny, které se samy nezachovávaly, se nezachovaly; účelnost těchto proměn jest jen zdánlivá, ježto jest vysvětlena mechanicky; v utvařování živých těl nepůsobí žádná »utvařovací duše«, žádná »potřeba«, žádný »účel«. Stále jest vyhlídka na umělé z h o t o v e n í nejjednoduššího živoka, postupným pěstěním základních funkcí.

To jest nejnovější p r a v d a o životě, uvedená slovy velmi slavných učenců. Podobá se, jak vidno, úplně pravdám již dávno hlásaným. Je-li tato v ě d e c k á p r a v d a pravý obraz naprosté skutečnosti, jest to vpravdě s a i s s k ý o b r a z, od kterého se člověk musí odvrátit se smutnou beznadějností, a který by bylo lépe nechati navždy zastřený. Neboť ochromuje všechnu tvořivou snahu, ničí ideály, o jejichž uskutečnění člověk usiluje, ano popírá i vývoj života vůbec jakožto postup k dokonalejšímu cíli. Je-li život vůbec p r o d u k t nerostného dějství, co může měniti na tomto dějství, co může t v o ř i t i n o v é h o? Nic, ježto vše děje se nutně, po řetězu příčin a účinů.

Dle v ě d e c k é p r a v d y není svobody, není mravnosti, není povinnosti ani zodpovědnosti. Jest jen neustálý pohyb částic, věčné kolotání, věčný návrat téhož, nic nového, žádná jakost, žádná hodnota; z mlhovin světy vznikají a v mlhoviny zanikají. Sám N i e t z s c h e, tvrdý duch, zhrozil se této p o u š t ě. Lidé odvraceli se od takové v ě d e c k é p r a v d y a začali pochybovati o ceně vědy vůbec. Tak ohrožoval vědu úkol, se který vůbec není, úkol o d h a l i t i p r a v d u.

Věda stanoví skutečnost, kterou poznáváme svými smysly a svým rozumem, tuto skutečnost naší zkušenosti, e m p i r i c k o u skutečnost. Nemůže však odhaliti skutečnost, jak bytuje sama o sobě, nezávisle na našich smyslech a našem rozumu. Rozhodnouti o tom, co věda může a nemůže v tomto směru, nenáleží vědě samé, nýbrž k r i t i c e l i d s k é h o p o z n á v á n í, která vyšetřuje jeho prostředky a jeho platnost.

Problém lidského poznávání, význačný pro filosofii nového věku, pozvedl D e s c a r t e s, hnuli jím L o c k e, B e r k e l e y, H u m e, K a n t. Výsledek těchto těžkých »z k o u m á n í o l i d s k é m r o z u m u« jest, že skutečnost nevstupuje do našeho vědomí tak, jaká sama jest, nýbrž oděná v roucho našich smyslů a našeho rozumu, z něhož nemůže býti vysvlečena. Problém lidského

poznávání jest závratný, sotva ubrání se závrati, kdo se do něho zahloubá. Těžko učiniti poznávání samo předmětem poznání.

A tím těžší jest učiniti předmětem poznání, co *život sám jest* ve své podstatě. Věda o životě může vypátrati látkové a energetické proměny, na kterých spočívají tělesné výkony, a poslouží tím velice *správě života*, v lékařství a hospodářství. Ale co život sám jest, nikdy nevypátrá, neboť jest sama jen *výtvor života*.

Věda spočívá na smyslovém pozorování a myšlení. To však jsou *životní výkony*, podobné jiným výkonům. Myšlení jest reakce na podnět, jako tělesný pohyb, odpovídající potřebě vzbuzené podnětem. Jako správnost pohybu tělesného jest určena měrou, jak vyhovuje potřebě, tak osvědčuje se též správnost nebo *pravdivost* myšlení měrou, jak vyhovuje opatření potřeby. Myšlení není jen ku poznávání, nýbrž hlavně *k jednání*; jen tím osvědčuje se jeho správnost. Věda řídí lidské jednání oproti skutečnosti, do které jsme postaveni. Byl by nedostižný i marný cíl chtíti poznati bytnost této skutečnosti samé. Podobně asi jest *pavučina* výraz pavoukovy vědy o mouše.

Věda stanoví skutečnost, jak se jeví v lidské zkušenosti. To však není její vlastní úkol, na kterém by mohla přestati. Skutečnost jest, co se stalo; jest složena ze samých *fakt*. I chtějí někteří učenci míti vědu omezenou jen na *fakta* a podmínky, za kterých se stala. Taková věda byla by čistě *historická* (historie přírody).

S tohoto hlediska do *minulosti* vzniká zvláštní *vědecký klam*, způsobilý vzbuzovati pochybnost o ceně vědy. Hledí-li se do minulosti, tu vše, co se stalo, *musilo se státi a nemohlo se státi jinak*, za podmínek, které právě *byly dány*. A z toho vzniká klam, že vůbec vše, *co se děje a díti bude*, jest nutně určeno příčinami, že řetěz příčin a účinů jest uzavřený, tak že nic do něho nemůže zasahovati, že budoucnost jest určena minulostí a že nemůže přinésti *nic nového*, než co jest již dáno řetězem příčin a účinů: Vše děje se dle nezměnitelných, *železných* zákonů.

Nelze tedy nic dělati, nic změniti, nic nového vytvořiti? Tak ochromovala by věda tvořivý pud k jednání, tak povstával by *učenec-pasivum*, pěstující vědu pro vědu a vzdalující se *skutečného* života.

Všední, *skutečný* život vyvrací tento vědecký klam. Tvoří stále nové, neočekávané, nepředvídané. Zasahuje mocně v přírodní

dějství a dává mu směr, kterým by se samo nikdy nebylo dalo. Upotřebuje látkových a energetických proměn ke tvoření hodnot. A člověk konečně, pomocí vědy, dává brutálním silám konati práce, kterých by samy nikdy nekonaly: práce, jejichž výtěžek jsou kulturní hodnoty. Věda jest prostředek k životnímu tvoření hodnot.

Onen vědecký klam spočívá na jistotě, že minulosti nelze změniti; s hlediska do minulosti jeví se i přítomnost a budoucnost jako nezměnitelný chod přírodního mechanismu.

Avšak každý děj závisí na mnohých proměnlivých okolnostech a podmínkách, tak že není naprosto určen jednou příčinou. Změna nejmenší okolnosti již dává ději jiný směr, kterým by se jinak nebyl dal. A tak může býti každý děj obrácen do rozmanitých směrů, dle možných změn okolností. Co se právě děje a co se dále stane, závisí na množství okolností, které může měniti náhoda, které však může měniti též život dle svých potřeb. Budoucnost jest plná možností, z nichž jedna se stane skutečností: a tu jest možna volba a možno jednání, tu jest »osud« v moci člověkově.

Hlavní úkol vědy jest tedy ukazovati příští možnosti, na základě minulých fakt a jejich podmínek. Vědecká fakta mají sloužiti za návod ad faciendum. Věda nesmí být jen historická. Vždyť sama historie jest magistra vitae.

Rozkvět vědy, zvláště přírodní, v novém věku přivodil, jak se učívá, Francis Bacon tím, že povznesl induktivní výzkum nad scholastickou dedukci. Induktivní výzkum počal již před Baconem, ale nebyl u vážnosti ve vědě, ježto postupuje po lidské zkušenosti, což se zdálo nehodné vědeckého ducha. Mnohdy však mínívá se, že induktivní výzkum má, dle Bacona, stanoviti fakta a jejich podmínky, určiti příčiny a zákony, bez zřetele k bezprostřednímu užitku. Induktivní myšlení spočívá ovšem na minulé zkušenosti: tolikrát stalo se toto, za těchto podmínek; ale míří do budoucnosti: tedy stane se to vždy zase tak. Váha spočívá tu na určení příštích možností. A to jest, dle Bacona, skutečný a pravý cíl vědy, obohatit lidský život novými pomůckami a prostředky: věda jest moc. Rozkvět vědy nastal tím, že jí byl vykázán úkol sloužiti životu; scholastická věda pro vědu zašla neplodná.

Vracíme se k otázce: Co jest pravda?

Pravda a skutečnost jsou pojmy rozlišené již v obecné mluvě. Všední smysl pojmu pravda jest souhlas našeho myšlení a našich výpovědí se skutečností, totiž touto lidskou, empirickou skutečností, opak omylu a klamu. Ale již tu prosvitá pravý smysl pojmu pravda na tmavém podkladu její protivy, lži, úmyslném převrácení skutečnosti. Pravda ukazuje se tu jako hodnota mravní.

Skutečnost prostě jest; ale pravda není jen, co jest, nýbrž co býti má. Skutečnost koření v minulosti, pravda však směřuje do budoucnosti, ku překonání a přetvoření skutečnosti, která jest mnohdy hrozná. Pravda má překonati tuto hrůzu a utvořiti skutečnost žádoucí; jest cíl a naděje.

Věda může velice přispěti k dosažení pravdy, nejen zajištěním souhlasu našeho myšlení se skutečností, nýbrž poskytnutím prostředků ku překonání a přetvoření skutečnosti. Věda může opatřiti hojné životní prostředky, ulehčiti fysické břímě života všem, tak že by se mohl každý oddati vyššímu cíli života: hledati a tvořiti pravdu.

Tu jest naznačen vlastní vysoký cíl životního vývoje: hledati pravdu, tvořiti hodnoty, konati, co býti má. Tento cíl jest obdobný onomu, který se ukazuje zevně na živých tělech jako krása, tedy jaksi vnitřní jádro krásy, pravda. Krásy a pravdy nelze zneužiti jako prostředku k jinému cíli, jejich hodnota jest nepodmíněná, všem dobrá, nikomu zlá; i mohou býti pokládány za konečný cíl nebo účel života.

Je-li v životě na zemi vývoj, jak svědčí věda, tedy směřuje k dosažení cíle nepodmíněné hodnoty. Stupeň vývoje dosud dosažený jest člověk, jakožto bytost rozumová a mravní.

Vývoj intelektu postupuje od pocitů, vzbuzovaných vnějšími podněty, spojovaných pamětí, k myšlení představovému a konečně, u člověka, k myšlení pojmovému, jehož plod jest věda. Intelekt vztahuje se na vnější svět a řídí jednání, kterým si život činí tento svět služebným.

Vývoj mravní naproti tomu koření v citu, jenž se vztahuje na vlastní nitro; postoupil od prvotní péče rodičské ku pospolitosti a solidaritě, k lásce, a dostoupil vrcholu citem prospravedlnost, požadovanou nezávisle na nižších citech náklonnosti a lásky nebo nenávisti.

Vývoj intelektu, který směřuje k zabezpečení života ve světě, dostoupil výše než vývoj mravnosti. Lidská věda stojí vysoko

nad lidskou mravností. Někdy pokládá se i mravnost jen za prospěšné zařízení pro blahobyt života. Je-li vývoj, tedy jest zvláště potřebný ve směru mravním.

Pružina vývoje jest pud ke tvoření dokonalejšího, který se projevuje citem povinnosti zavazujícím k jednání, kterým by se uskutečnilo dokonalejší. Věda neosvědčuje se pouhým věděním ani mravnost pouhým smýšlením, nýbrž jednáním. Věda poskytuje zevní prostředky k jednání a řídí je k dosažení chtěného účinu. Mravnost však určuje, jaký účin má býti chtěn, určuje vnitřní pohnutky jednání. Nikdo necítí se zavázán k vědění, nevědomost cti netratí, a mnozí velmi dokonalí lidé necenili vědy vysoko. Ale k mravnímu jednání cítí se každý zavázán povinností, zlá vůle zahanbuje i před vlastním svědomím. Zavazuje-li tedy pud ke tvoření dokonalejšího, tedy cílí k dobré vůli a k mravnímu jednání.

Vývoj života na zemi jest velmi zdlouhavý, plný nezdarů a zpětných úpadků; těžké fysické podmínky života na zemi vyžadovaly dosud největšího úsilí životního pudu tvořivého k zabezpečení života. A tu zdá se toto zabezpečení, ovládnutí nerostné přírody, blahobyt, jako konečné vítězství, a věda jako vrchol vývoje. Potom byl by život v blahobytu sám sobě účelem; ideálem života byla by moc nad přírodou, živou i neživou. Vyšší člověk, k jehož zplození byl by člověk zavázán povinností prýštící z vývojového pudu, byl by člověk vyšší moci, vládce a pán.

Avšak ideál moci a ideál pravdy těžce si odporují. Moc spočívá na brutální skutečnosti; ta však má býti překonána pravdou. Moc jest prostředek obojetný, k dobrému jako ke zlému. Moc jedněch jest slabost jiných. Budí pýchu neznající studu, vyzývá závist a nenávist. Pravda však jest všem stejně dobrá. Tvoří lidskou důstojnost, která vzbuzuje úctu a chrání se studem. Silný činitel vývoje mravního je stud, a třeba jej pěstovati, zvláště mládeži. Rozmáhá-li se u veřejnosti nestoudnost a nevážnost k jiným, znamená to vývojový zpětný úpadek.

Ve skutečnosti není pravdy. Brutální příroda jest ukrutná, nezná soucitu ani lásky, není v ní spravedlnosti ani svobody. To vše má život teprve vytvořiti. Nelze očekávat, že jakási nadpřírodní spravedlnost napraví křivdy a zkrotí násilí lidská. Dokud lidé sami nebudou činiti spravedlnost, nebude

jí. Ďábel nabízel Kristu tento svět, je tedy ďáblův. Království boží není s tohoto světa, nýbrž jest království ducha a pravdy, jest v nitru našem.

Věda o vývoji života jest též stále jen historická; dokazuje vývoj života v minulosti, a že člověk jest původu zvířecího. Avšak i tato věda má ukazovati do budoucnosti. Je-li vývoj, tedy směřuje k cíli. Je-li člověk zvířecího původu, tedy má překonati bestii v sobě, obroditi se v duchu a pravdě, státi se synem božím. Takový jest ideál křesťanství, vyslovený v podobenstvích a symbolech.

Člověk tvoří si ideál dokonalé krásy a pravdy, nejvyššího dobra, i věří, že to nejsou čiré domysly, spoléhaje na příklady krásy a pravdy, které se vyskytují v životě třebas nedokonalé. Jest přiměřeno lidské mysli pokládati své ideje za skutečné bytosti. Tak myslí též ideál nejvyššího dobra jako skutečnou bytost. Věří v boha, ježto potřebuje této víry k usilování o uskutečnění svého ideálu dobra, k čemuž se cítí zavázána povinností. Člověk potřebuje náboženství, kteráž potřeba jest výraz vysokého stupně vývoje, k němuž život dospěl v člověku. Zamítati tuto potřebu znamená upadati nazpátek.

Člověk tvoří hodnoty, upotřebuje k tomu fysických prostředků. Tyto prostředky, hmoty a energie, nemění se v lidském díle, ale dílem tím utvořeno něco nového, co má hodnotu pro život nebo hodnotu naprostou. Tvůrčí pud životní tvoří mnohdy jako z vnuknutí; nejskvělejší objevy a vynálezy prýštívají z takovéto bezprostřední intuice, ne z pracného logického usuzování. Tak vede tvůrčí pud životní k víře v nejvyššího tvůrce, jenž vdechl tvůrčí sílu do prachu země: Tvoř dále, tu jsou dány všeliké možnosti. Zakopáš svou hřivnu, či vytěžíš z ní něco dobrého; dospěješ ku pravdě, či zanikneš pod tíhou hmoty?

Každý člověk klade si svobodně své účely, po jejichž uskutečnění prahne. A tak i každý národ. Víra ve společný ideál tvoří národ, nejen společný původ a jazyk. Ideál národní jest výraz charakteru i kulturní vyspělosti národa; jest důvod pro jeho bytí. Lid bez společného ideálu není národ; a národ ztrativší víru ve svůj ideál rozptýlí se a zanikne.

Životní vývoj ustrnul mnohdy na přechodních útvarech, které se jevily jako konečný cíl; zakrněl a upadal zpět. A tak ustrnuli též mnozí staří národové na ideálech přechodní hodnoty, jako byly ideály blahobytu a panství, moci a msty. Tyto ideály mívali náro-

dové výlučně pro sebe, na úkor jiných. Jsou však též ideály naprosté hodnoty, stejně dobré všem lidem. První vedly ke svárům a bojům, tyto k sjednocení v míru a pokoji všech lidí dobré vůle.

Dobrá vůle jest to jediné, co může být uznáno za dobré bez omezení, nejen na světě, nýbrž vůbec. Tak hlásal velký filosof německý Kant. Dobrá vůle, ne pouhé chtění a přání dobra, nýbrž účinné úsilí činiti dobro všemi prostředky. Činiti dobro jest povinnost, ke které zavazuje mravní zákon, jejž si dává lidská mysl sama, jako svůj vlastní, autonomní zákonodárce. Každá rozumná bytost smýšlí a jedná z úcty k svému vlastnímu mravnímu zákonu, a tím právě jest sama svůj účel, osoba hodná úcty, které se nesmí užívat jen jako prostředku k libovolnému cizímu účelu. Obcování rozumných bytostí spojených společným mravním zákonem jest říše účelů, která jediná může být uznána za konečný účel života.

Tato »říše účelů« jest asi jako Kristovo »království boží«, které jest v našem nitru, a do kterého nikdo nevejde, kdo se neobrodí v duchu a pravdě.

Český národ již před tisícem let byl odvrácen od nebezpečných ideálů moci, panství, msty a obrácen k ideálům vyšší hodnoty. Ctil za svatého vévodu Václava, ač byl jím uveden ve služebnost mocnému sousedu. Ale v těchto službách cizím politickým ideálům stala se naše vlast ohniskem, ze kterého zazářilo světlo vyšších ideálů, a náš národ se stal prvním kulturním činitelem ve středu Evropy. Tehdy měly kulturní snahy formy náboženské, ale jejich smysl jest i dnes stejný: mravní obroda člověka. Naši předkové jali se všemi silami hledati království božího, hledati pravdy, která nade vším vítězí a mocná jest na věky. A hledíce do těchto dálek přezírali věci tohoto světa, až jim byla vláda nad nimi vzata z rukou.

Máme proto naříkati nad svými předky? Vždyť snad právě jejich odvrat od věcí tohoto světa, kterých nemohli udržeti, a jejich víra ve vyšší ideály všelidské hodnoty způsobily, že národ nezahynul, ale povznesl se zase kulturně vysoko, ač v řízení věcí tohoto světa stále se potkává s nezdarem.

Smysl našeho národního života, a tím i důvod k jeho zachování a zvelebení, jest pevná a účinná víra v ideály pravdy a spravedlnosti, kterou nám odkazovali naši duševní otcové: hledejte pravdu, pravdy každému přejte, — vždy dle pravdy! V tomto

smyslu může býti náš nový život spojen s životem dávných předků, třebas i byly formy časem rozdílné. Máme-li se vzdělávati, zbraněmi ducha bojovati, nemá to znamenat jen snahu po pouhé osvícenosti rozumu, nýbrž hlavně snahu po mravní pravdě, která má určovati všechno naše smýšlení a konání.

Máme všeliké chyby: svárlivost, nevážnost k sobě navzájem, nekázanost, malou vytrvalost v dobře počatých podnicích. I spravedlivý denně hřeší, třeba se polepšiti. A však hříchu proti duchu svatému musíme býti vždy čisti: nikdy poznané pravdě neodpírati!

Potom nebude nám báti se smrti.

O výživě rostlinami.

Napsal prof. Dr. Edward Babák.

Doba válečná vzbudila široký a hluboký zájem o řadu otázek výživy, zvláště výživy člověka se týkajících. A tu opět výživa rostlinami nabyla obzvláštního významu, neboť největší masy obyvatelstva byly odkázány na převážně rostlinnou potravu, kdežto před válkou jmenovitě obyvatelstvo městské požívalo nadměrných množství potravy původu živočišného (tak zvláště v Německu, kde roční průměr spotřeby masa na hlavu přesáhl značně dokonce i veliký průměr anglický, přestoupiv 50 kg; u nás byl jistě nejméně o 10 kg nižší).

Vznikly však i další otázky týkající se vyživování obyvatelstva různými rostlinnými potravinami, když při netušeném protažení války objevovala se mnohde i tíseň ve výživě rostlinami. Pokusíme se v dalším vystihnouti stručnými rysy zajímavou složitost příslušných problémů výživy, v osvětlení, jež v mnohých směrech získala novodobá fysiologie. —

Živočichové jsou ústrojenci heterotrofní, t. j. odkázaní výživou na existenci jiných organismů, v poslední řadě autotrofních (způsobilých živiti se zcela samostatně z anorganických látek v přírodě se naskýtajících); do jaké míry sahá heterotrofie živočichů, ovšem posud není úplně zjištěno; rozhodně žádají živočichové, aby jmenovitě uhlík a dusík byl jim podán ve vazbách ústrojných, jaké představují hlavní tři skupiny organických živin (a zároveň nejhlavnějších skladových součástí těl rostlinných a živočišných): uhlohydráty, tuky a bílkoviny (bílkoviny resp. jich sloučeniny chovají též síru resp. i fosfor a j.). Ale podařilo se vyživiti v umělých pokusech ssavce i jistými poměrně jednoduchými látkami, v něž se bílkoviny působením chemických činidel a také v těle živočichů po požití — trávením — rozkládají (t. zv. aminokyselinami). Zdali musí živočich i prvky v solích obsažené, na př. železo, vápník, hoř-

čík, draslík a j., dostávati v organických vazbách, není posud jisto; celkem se má za to, že na př. člověk může tyto prvky přijímati i ve způsobě anorganických sloučenin, tedy jeví se k nim »autotrofním«; leč někteří fysiologové i tu zdůrazňují potřebu, aby potrava obsahovala organické sloučeniny zmíněných prvků (na př. dětem jest asi třeba poskytovati vápník v ústrojných sloučeninách, v hojnosti zvláště v ovoci obsažených atd.; anebo železo vhodně přijímáme v organických vazbách jeho, vyskytujících se v zelených částech rostlinných, krvi nebo krevnatých ústrojích atd.).

Vyživitelnost živočichů rostlinami především prokazují t. zv. býložravci; jejich organisace tělová je veskrz přizpůsobena ke zmáhání rostlinné stravy, poměrně objemné a těžce zpracovatelné, stravitelné i využitkovatelné; jmenovitě padají v úvahu předžaludky přežvýkavců anebo slepé a tlusté střevo (králík, kůň atd.), kde se rostlinná strava maceruje a symbiotickými bakteriemi činí přístupnou trávicím šťavám: bez těchto bakterií nemohl by se přežvýkavec, jednokopytník atd. rostlinami vyživiti (v. dál).

Masožravce lze vyživiti výlučně živočišnou potravou, na př. psa masem. Mezi oběma skupinami rozeznáváme různé stupně omnivorů, brzy převážně rostlinnými, brzy živočišnými látkami se živících; za jistých okolností podaří se takovéhoto živočicha vyživiti jen masem, anebo jen rostlinami, po případě lze pak docíliti příslušných — i morfologických — přizpůsobení různých jedinců k té aneb oné stravě, takže upomínají na organisaci čistých masožravců anebo býložravců (na př. zdařilo se to zvláště v mých výzkumech na žabích pulcích, kde při výlučném krmení masem vytvořily se zažívací roury krátké a široké, při výlučném krmení rostlinnou potravou dlouhé a úzké, jak tomu jest za přírodních poměrů u dravců a býložravců zvl. mezi ssavci). Také u masožravců, které člověk zdomácnil a na smíšenou stravu navykl, změnila se po jistou míru organisace; pes a domácí kočka mají zažívací rouru zřetelně delší než divoké druhy. Ba také organisace člověka jeví takovouto plastičnost; Japonci, téměř výlučně rostlinami se živící, mají delší zažívací rouru (v poměru k délce těla) než středoevropské obyvatelstvo, a to už dědičně.

Organisace lidského těla stojí při srovnání se ssavci k různé výživě přizpůsobenými mezi oběma extrémy: nemá nápadných zařízení pro využití syrových, zvláště zelených částí rostlinných, jaká známe u býložravých ssavců, aniž možno ukázati u lidského těla na úpravu pro vlastní masožravce typickou; celkem však blíží se přece

jen více k těmto než k vlastním býložravcům. Skutečně pak jen výjimečně živí se jisté kmeny lidské (nomádi, arktičtí Eskymáci, pastýři lovící a rybařící na pampách a j.) výlučně masem; za to téměř výlučně rostlinami — ovšem vhodně pěstovanými a upravenými — živí se i celí národové (Japonci, Indové, ostrované tichomořští a j.). Celkem se zdá, že smíšená strava, se značnou převahou kulturních rostlin, by byla pro člověka nejpřiměřenější; ba při vhodné úpravě mohlo by se lidstvo, jmenovitě v mírném podnebí žijící, s prospěchem vyživovati převážně vegetářsky, za přibrání jistých potravin původu živočišného, zvl. mléka, sýra, másla, vajec a j.

Naproti těm, kteří s přehnáním se stavějí proti živočišné potravě u člověka, možno už na srovnávacím podkladě zdůrazniti, že mláďata všech ssavců, i novorozenci lidští živí se dokonce výlučně živočišnou potravou přírodní (mlékem), a právě tak i celý vývoj jich v těle mateřském, a rovněž vývoj zárodků ptačích (plazích a j.) děje se výlučně na podkladě látek mateřským tělem poskytovaných. Přechod k výlučné býložravosti děje se druhotně a ponenáhlu, a nikoli vždy bez ohrožení zdraví.

Srovnejme nyní především potravu živočišnou a rostlinnou s hlediska látkového (energetické hledisko ponecháme celkem stranou).

V podstatě chovají těla rostlin i zvířat stejné hlavní živné látky organické, nicméně naskýtají se už po stránce mnohosti pozoruhodné rozdíly u jednotlivých skupin těchto živin, srovnáme-li části těl rostlinných a zvířecích. Tak bílkovin bývá v rostlinných potravinách celkem méně než v živočišných, vyjmeme-li semena luštěnin a přípravky z obilek (10 g bílkovin jest obsaženo v 48 g libového hovězího nebo 65 tučného vepřového masa, 62 slepičího žloutku — 43 g hrachu, 80 pšenice, 125 rýže, 300 kapusty, 500 brambor, 900 mrkve, 2500 jablek; mléko (kravské) — při velikém obsahu vodním — má 10 dílů bílkovin ve 300 dílech). Rovněž tuků bývá v rostlinných potravinách málo, ale za to chovají rostlinné části hojnost uhlohydrátů, zvl. škrobu, kdežto u potravin živočišných pouze mléko má značnější množství cukru.

Tyto poměry obrazí se také v úpravě (takřka instinktivní) naší stravy: toužíváme po mase, pokud ve vejcích, mléku atd. — jak tomu jest u venkovanů — nepřivážíme do těla dostatek bílkovin; Japonci aspoň občas vyhledávají (rybí) maso, ostrovanům tichomořským je maso »kořením«. Při stravě převážně rostlinné mastíme zvířecími (nově také z cizích rostlin připravovanými) tuky, aby-

chom nahradili přirozený nedostatek tuků v potravě rostlinné. Přidávání zeleniny, brambor atd., i ve výstředně masité stravě našich hostinců obvyklé, po případě požívání cukru, v nové době čistě připravovaného, kompensuje přirozený nedostatek uhlohydrátů v masitých potravinách.

Rostlinné potraviny, jak uvedeno, jen zřídka obsahují hojnost bílkovin podobnou, jako na př. maso; ale i pak úpravou, na př. vařením hrachu, se rovnomocnost ta odstraní neb aspoň oslabí: kdežto syrový hrách (a j. luštěniny) chová dokonce o něco více bílkovin než maso, po uvaření je značně chudší jimi než maso, neboť se jeho objem velikým příjmem vody značně (až o 60%) zvětší, kdežto maso naopak úbytkem vody (až i o 50%) se scvrkne. Také rýže atd., i zeleniny a j. úpravou bobtnají, takže příjmem vody jich živné látky se takřka zředí. Tu přicházíme k vážné závadě rostlinné potravy: k její veliké objemnosti. Tato závada je zvláště význačná na př. při výhradném požívání brambor, kde živiny činí pouze kolem 22% váhy už ve stavu syrovém (20% škrobu a 2% bílkovin). Při rostlinné potravě, zvláště jde-li o potraviny chudší živnými látkami, klade se na zažívací rouru pro objemnost této stravy značný nárok, zpracování velikých kvant jest obtížné, nehledě k jiným ještě momentům, o nichž dále se zmíníme.

S hlediska jakosti látkového složení rostlinné a zvířecí potravy třeba především uvážiti též právě uvedené mnohostné poměry jednotlivých ústrojných živin; jen vhodně volená rostlinná potrava obsahuje dostatek bílkovin, jichž jisté denní minimum je jinými látkami naprosto nenahraditelné, kdežto mezi tuky a uhlohydráty jest aspoň poněkud možna vzájemná náhrada (jmenovitě po stránce energetické: tu 2 g uhlohydrátů rovnají se přibližně 1 g tuku). U dospělého člověka bylo by třeba, se zřetelem ke specifickému významu bílkovin, na př. brambor požíti denně mezi 2—3 kg (ba dle dřívějších názorů snad až 5 kg), aby se tělu dostalo dostatečného krytí potřeby bílkovinné při výlučném požívání brambor. Tu však brzy po naplnění žaludku přestává pocit hladu, a tak vzniká nebezpečí, že se nepřijme dostatek bílkovin, v přílišném objemu teprve obsažený, a organism chátrá nedostatečnou výživou, přes to, že nepociťuje hladu. K tomu přistupuje značně horší využití příliš objemné potravy naproti méně objemné (v. dál).

Dále má velikou důležitost poznatek, že bílkoviny různých rostlin i živočichů mají velmi různou výživnou hodnotu. Již před lety upozornil jsem při pokusech o vlivu různých bílkovin na vývoj za-

živací roury (pulčí), a později při pátrání, z jakých bílkovin nejsnáze se buduje rostoucí tělo, že jest hodnota bílkovin potravních velice nestejná. Nové výzkumy shledaly to u ssavců i u člověka (na př. Michaud, Osborne, Abderhalden, Rubner, Thomas); sem ostatně bychom mohli vším právem zařaditi také zkušenost zcela obecnou, že nejlepší růst kojenců podmíněn je přívozem bílkovin stejnorodých: u lidských novorozenců mlékem mateřským, kdežto cizí mléko působívá větší menší obtíže při trávení i zažívání.

Z těchto nových nálezů jmenovitě vyplynulo, že živočišné bílkoviny jsou vesměs hodnotnější než rostlinné, dále že zase mezi různými rostlinnými bílkovinami jsou podstatné rozdíly. Srovnejme na př. dle šetření Thomasových hodnotu bílkovin hovězího masa nebo mléka, kolem 100 oscilující, s některými jinými potravinami: ryba 94, rýže 88, brambory 79, třešně 78, kvasnice 70, špenát 64, hrách 56, pšeničná mouka 40, kukuřice 30. Zvláště překvapí nízká hodnota bílkovin hrachových a teprve ještě pšeničných a kukuřičných; za to bramborové a ještě více rýžové bílkoviny blíží se hodnotou bílkovinám živočišným. Nelze věc podrobněji rozváděti, ale význam už těchto posavadních nálezů leží na bíledni. Pochopujeme odtud řadu zjevů: tak nabývá nepochybného zdůvodnění snaha u lidí, aspoň něco bílkovin uhradit ze zdrojů živočišných; objasňuje se nám znamenitá cena brambor jakožto hlavního pokrmu nejširších vrstev v nové době u nás a rýže od nepaměti u národů východních (1 g bílkovin bramborových ve výživné hodnotě rovná se 2 g bílkovin pšeničných, takže brambory, třebaže jsou šestkráte chudší bílkovinami než pšeničná mouka, výživností po stránce bílkovin jen třikráte zůstávají za touto).

Další důležitý moment je těžká stravitelnost a poměrně špatná využitkovatelnost rostlinné potravy. Tkáně rostlinné tvořeny jsou buňkami o celulosových stěnách, jež leda u mladých částí rostlinných jsou snáze rozrušitelny; celulosa (buničina) se trávicími šťávami živočišnými nerozpouští, takže ony buničky v požité potravě, jež nebyly na př. rozmělněním a j. úpravou otevřeny, odcházejí ze střeva nevyužity (odtud pochopíme nesmírné spousty, které nadělá hmyz — kobylky, chrousti, housenky atd. — pasoucí se na zelených listech: poněvadž z úlomků listových, kusadly pořízených, jen obsah natržených buněk se stráví, opouští převážná část listové tkáně zažívací rouru nevyužita, a hmyz je nucen, aby si dobyl dostatku živin, žráti takřka bez ustání). Teprve symbiosou s jistými bakteriemi, zkvašujícími celulosu, nabývá organism živočišný schopnosti

využitkovati důkladněji části rostlinné; takové bakterie žijí u přežvýkavců v předžaludcích, u králíků a j. hlavně v t. zv. slepém střevě, u koně a j. a též u člověka v tlustém střevě; prospívají jednak tím, že rozpouštějí celulosové stěny a otvírají tím jejich výživný obsah pro zpracování šťavami trávicími živočichem vyměšovanými, jednak poskytují příležitost, aby střevní stěny vstřebaly část kvasných produktů celulosy (konečně snad i sama těla těchto bakterií částečně se stravují trávicími šťavami živočichovými). Za pomoci těchto bakterií může se veliká masa těla na př. skotu, koně, slona atd. vyživit tak těžce stravitelnými syrovými částmi rostlinnými; u člověka našich krajů však i přes částečnou pomoc těchto symbiontů až přes 40% rostlinné potravy (měřeno dle dusíku) odchází z těla nevyužito, a pouze Japonci, jednak pro svoji organisaci vhodně přizpůsobenou, jednak následkem znamenité úpravy rostlinné potravy (zkvašováním jistými bakteriemi atd.), dosahují využití až i 80%. Naproti tomu vhodně upravená smíšená strava jevívá ztrátu nevyužitím až i jen pod 10%.

Avšak tato zvláštní součást rostlinné potravy, celulosa, nemá jen stránek špatných, nýbrž vyniká také velmi cennou předností, která zase schází výlučné stravě masité. Podněcuje totiž mechanicky pohyby střevní (tlakem i dotykem ev. drásáním), takže důkladnějším hnětením, mícháním a posunováním obsahu střevního dociluje se lepšího využití potravy, kdežto výlučná potrava masitá svým poměrně malým objemem a celkovou konsistencí podmiňuje stagnaci obsahu střevního (zácpu) a v důsledku silné hnilobné pochody (spojené s dražděním sliznice střevní, i příznaky otravnými atd.); odtud poruchy trávení a zažívání u obyvatelstva městského, kde k tomu i sedavý způsob života poměry zhoršuje. Zvláště požívání bílého chleba, chovajícího nepatrně celulosy, je tu též na závadu, neuhradí-li se nedostatek celulosy hojným požíváním zeleniny (jak tomu zvl. ve Francii i v Německu); černý chléb je daleko vhodnější, ale ovšem ne příliš černý: neboť tu pak zase přílišné podnícení peristaltiky střevní, podmíněné též kyselými produkty kvašení uhlohydrátového, při velikém objemu těžko stravitelné potravy nastávajícího, nadmíru urychluje postup potravy zažívací rourou (průjmy), takže se ani lehce stravitelné a vstřebatelné látky její nevyužijí — tudíž dochází k velikému plýtvání živinami.

Tím nejsou ještě zdaleka vyčerpány zřetele k jakostným poměrům rostlinné a živočišné potravy. Mohli bychom zdůrazniti na př., že i rozmanitost a chutnost stravy je neméně důležita než

vhodné množství živných látek po stránce látkové a energetické. A tu právě výlučná rostlinná strava bývá poněkud monotoní a nevzbuzuje dosti apetitu, významného to psychického činitele při zpracování potravy trávením a zažíváním. Maso samo o sobě už působí jako »koření«, takže i když se ho nepožívá množství s hlediska kvantitativního na váhu padající, uplatňuje se touto stránkou kvalitativní: tudíž na př. tichomořští vegetářští kmenové hledí si občas toto »koření«, t. j. maso naší řeči, opatřiti, a rovněž Japonci přibírají si tu a tam látek živočišných, ale dovedou mimo to, jak už svrchu uvedeno, upravovati rostlinnou svoji stravu, takže je daleko chutnější, rozmanitější, stravitelnější a využitkovatelnější, než je tomu u našich vegetariánů. U bídně živených zemědělců italských (kukuřicí, kaštany, bramborami a j.) docílili Albertoni a Rossi podstatného zlepšení výživy přidáním 100—200 g masa nebo 2—4 vajec denně, ba zlepšilo se pak i značně využití zmíněných rostlinných potravin. Pozoruhodno je, že i přidání luštěnin tak působilo. Polévka zeleninová má ostatně podobný povzbuzující význam pro činnost ústrojí zažívacího, jako polévka masová a j.: jde o sesílení zvl. vyměšovací činnosti žláz (látkami vyvařenými, kdežto vlastní výživná hodnota polévky, po stránce mnohosti látkové, je nepatrná, nepřidáme-li do ní tuku a j.). Rovněž úprava masa a rostlin smažením, pečením atd. přispívá významně ke vzniku vonných kořenících látek.

Nedávno bylo ukázáno i na jiné pozoruhodné stránky výživy, rovněž povahy daleko více jakostné než mnohostné. Tak chovají rostlinné části zelené a vůbec t. zv. kutikulárními hmotami bohaté (na př. prášek špenátový, jemně rozemletá sláma ovesná a j., Boruttau) jakési látky, jež už v nepatrném množství zlepšují využitkovatelnost rostlinných bílkovin: po přidání špetky prášku špenátového nebo prášku z ovesné slámy zvýšila se výživná hodnota pšeničných bílkovin o 10 až i přes 20%. Zcela jinak se uplatňují opět t. zv. vitaminy, látky to, jež jsou rovněž hlavně v obalných vrstvách semen, pod slupkami plodů, hlíz atd. obsaženy (Funk): těchto látek musí tělo jisté, váhově ovšem zcela nepatrné množství dostávati, jinak se dostaví při sebe větší hojnosti »vlastních« živin — bílkovin, tuků, uhlohydrátů — akutní nebo chronické poruchy výživy, známé u t. zv. kurdějí, beri-beri a j. (beri-beri vzniká asi hlavně nedostatkem vitaminů při výhradné výživě loupanou resp. hlazenou rýží). Snad i nedostatek jistých solí resp. organických vazeb jistých prvků (jak to právě tvrdí Urbeanu pro draslík)

podobně působí; je pozoruhodno, že o vitaminech anebo organických sloučeninách draslíkových a p. se tvrdí, že se i při částečně zachovaných obalech semen a j. v potravě ruší přílišným vařením, konservováním, kyselením atd., takže, jak vidno, ani úprava potravy není lhostejná pro tyto zvláštní kvality. Po jistou míru nabývají tu opodstatnění názory vegetariánů, že se nemá ovoce napořád jen loupané nebo vařené, pečené atd. požívat, nýbrž i syrové a neloupané.

Dotkli jsme se právě stanoviska horlitelů pro výlučné stravování lidstva rostlinami. Výstřední křídlo jejich zamítá nejen maso, nýbrž jakékoli potraviny původu živočišného, tedy i vejce, mléko, sýr, máslo a j., a nařizuje i dalekosáhlé omezení úpravy potravin rostlinných, doporučujíc syrové ovoce, zeleniny, luštěniny atd., nerozměl'něné stroji a p. Není třeba vytýkati, že takové výstřední úsilí sice může vésti k udržení jednotlivců (více méně fanatických) na živu, po případě i při zdraví a při jisté výkonnosti, ale jako podklad životosprávy nejširších vrstev národa se nedá provésti. Sedmihradští zemědělští dělníci sice požívají po celý život téměř jen kukuřici a svinský bob, v úpravě velmi primitivní a jednotvárné: ale to by přece nemohlo býti vzorem pro pokročilé lidstvo; bylo by smutným zjevem, aby člověk nedovedl vymožeností přírodních věd a jmenovitě pokroků fysiologie využíti ke zlepšení výživy nejširších vrstev. — Zajisté je možno vhodnými přípravkami z obilin (moukou, kroupami, krupicí atd.) a přiměřeně upravenou zeleninou, ovocem a j. lidské tělo znamenitě vyživit, a poměrně lacino, ač jisté obtíže se naskýtají u nás i za doby normální: nepěstuje se u nás dosti druhů zelenin a v hojnosti, úprava do chutnosti a rozmanitosti výlučně rostlinné potravy je dražší než u živočišných potravin, a j.

Ostatně námitky proti jistému mírnému požívání masa a j. potravin původu živočišného jsou plané. Rozumí se, že výstřední požívání masa je závadné: nadměrné zaplavení organismu rozkladnými produkty příslušných látkových pochodů v těle je škodlivé bezprostředními účinky, ale též nepřímo tím, že se budí žízeň (potřeba zvětšeného přílivu vody k vyplavení těchto látek z těla), a tak za mnohých příležitostí je dán podklad pro šíření alkoholismu; rozsáhlé hnilobné děje v zažívací rouře dráždí ji a vedou až i k otravným zjevům celkovým; povstávají podněty, kterými u lidí s jistou diatesou budí se příznaky dnavé atd. To vše odpadá však, požívá-li se masa jako součásti stravy převážně rostlinné; tu pak naopak vy-

nikne hodnota masa jakožto potraviny přinášející v malém objemu značné množství lehce stravitelných bílkovin, nehledě k prospěchům plynoucím z tohoto zrozmanitění výživy.

Skutečné poměry prokazují, že nejširší vrstvy obyvatelstva zemědělského nejvhodněji se vyživují převážnou rostlinnou stravou za přibrání produktů zvířecích, jmenovitě vajec, mléka, tvarohu, sýra, másla; maso má tu úlohu podřízenou, hlavně za příležitostí svátečních nebo sezónních. Takováto potrava je přiměřená jmenovitě pro mírné podnebí; takřka instiktivní regulací se tu poněkud mění množství i složení potravy v jednotlivých obdobích ročních. V tropických anebo zase arktických krajích zvláštní extrémy vnějších podmínek vynucují si hlubších změn výživy, takže v tropech s celkovým množstvím omezuje se potrava na rostliny, málo bílkovin a tuků, dostatek uhlohydrátů chovající, v studeném podnebí pak stává se výhradně masitou, pro velikou potřebu tuků v zájmu zachování tělové teploty.

Omezení příjmu živočišných potravin a rozhojnění potravy rostlinné, jak bylo válkou vynuceno, postihlo hlavně obyvatelstvo městské; přechod od obvyklé luxusní stravy, příliš bílkovin a tuků chovající, k převážně rostlinné vlastně by bylo vítati (pokud se neudál příliš rychle); neboť znamenal by podstatné ozdravění výživy. Dle přesných statistik říšskoněmeckých[1] připadala v letech před vypuknutím války na hlavu spotřeba denně skoro 90 g bílkovin, 106 g tuků (a 530 g uhlohydrátů); lze počítati, že to jest kol 40% u bílkovin a 50% u tuků nad skutečnou potřebu. Rozsáhlejší uplatnění rostlinných součástí v potravě, válečnými poměry přivoděné, má už samo o sobě za následek větší celkovou ekonomii ve výživě, i po stránce národohospodářské. Vedle toho by z této změny vyplynuly i četné výhody fysiologické, svrchu naznačené, vyznačující smíšenou potravu s převahou potravin rostlinných.

Ztížené poměry dovozu i domácí výroby potravin vedly ovšem i po umenšení celkového průměru spotřeby (zvláště při protažení války, dostavivším se nepochybným navykáním) k rozmanitým poruchám zásobování obyvatelstva po stránce kvantity i kvality potravin. V Německu bylo těmto obtížím čeleno, jak lze zvláště v právě citovaném sborníku shledati, už předem promyšlenými opatřeními, která se do veliké míry osvědčila a částečně i u nás byla napodobena.

[1] Die deutsche Volksernährung usw. Hrsg. v. P. Eltzbacher. Braunschweig 1915.

Umenšení zásob masa a těžké opatřování si této důležité potraviny bílkovinné (pro drahotu) nemělo by tak dalece následků, kdyby současně nedocházelo i k tísni u jiných živočišných potravin — mléka, sýra, vajec; jmenovitě pro výživu mladších dětí mělo by býti mléko jako náhrada masa reservováno. Z rostlin bylo by obrátiti veškeru pozornost k co nejrozsáhlejšímu pěstění luštěnin, bohatých bílkovinami (luštěniny vůbec měly by zaujímati významnější místo v naší výživě, než bylo dosavad); bohužel právě luštěnin bylo už loni dáno jen nepatrné množství obyvatelstvu k disposici.

Náhrada bílé mouky (pšeničné) tmavší, důkladnějším vymílání i povrchových vrstev obilek připravenou, sice naráží na odpor širokých vrstev zvláště městského obyvatelstva, ale neprávem; tmavší mouka chová více bílkovin, což v dnešních dobách nedostatku živočišných potravin padá velmi na váhu; a i jinak (v. výše) je pro výživu důležita. Do chleba, u nás už v míru z tmavých mouk pečeného, je vhodno přidávati brambor, ale třeba míti na mysli, že po přidání většího jich množství pozbývá chléb obvyklé hodnoty bílkovinné: chová ve stejném kvantu, obvykle požívaném, bílkovin méně, a to je dosti považlivo, zvláště v těchto dobách tísně o bílkoviny. Kroupy, krupice, jáhly atd. jsou velmi cennými potravinami; už proto, že činí dnešní, převážně rostlinnou potravu rozmanitější, měly by býti ve větším množství dány obyvatelstvu k disposici.

Brambory jsou vedle obilí hlavní potravinou; jich výživná hodnota, jak jsme uvedli, novými výzkumy byla prokázána větší, než se do nedávna za to mělo. Omezení výroby líhu, škrobu atd., v Německu od počátku války zavedené, zcela místně čelilo zmenšení jich zásob, pro dnešní výživu člověka tak důležitých. Bylo by dále přihlédnouti i ke vhodnějšímu uschování jich zásob, konservování atd., jak tomu je v Německu; dále by bylo brániti plýtvání nesprávným loupáním (v Německu se odhadovala ztráta živných látek loupáním syrových brambor dvěma miliony tun do roka!).

Pěstování zeleniny mělo by býti u nás daleko rozsáhlejší, zvláště v dobách válečných, kdy tyto potraviny jmenovitě velmi rozmanitou chutí zpestřují zchudlý výběr pokrmů; obsahují mimo mnohdy dosti hojné uhlohydráty a j. i důležité soli. Ovšem je třeba věnovati jim více kuchyňské péče, zvláště teď, kdy pro nedostatek tuků jejich úprava jest obtížnější. — Různé plody a ovoce podobně by měly pomáhati zvětšení rozmanitosti válečného stolu, jmenovitě ovoce zavářené a konservované s cukrem. Cukr je velmi cennou ži-

vinou, už tím nadmíru hodnotnou, že se v těle naprosto spotřebuje; v Anglii a Americe požívá se (v Anglii dokonce našeho málem o polovici lacinějšího) cukru více než dvojnásobné množství na osobu naproti poměrům u nás, kde stále ještě se dochovává tradice našich předků, že je pamlskem, který se má před dětmi uzavírati. Hojné zásoby cukru, o kterých se loni u nás psalo ve vztahu k zaraženému vývozu (do Anglie a j.) a nemnoho zmenšené výrobě, měly by býti dány nejširším vrstvám obyvatelstva co nejlaciněji k disposici, a zároveň by se mělo obyvatelstvo poučiti o jeho živné hodnotě a o různých způsobech, jimiž se ho dá použíti větší množství než posavad v denní potravě.

Že má potrava převážně rostlinná i význam etický, není pochybnosti. Vegetářští Indové a j. národové dokonce právě tento etický smysl povýšili na hlavní, spatřujíce i ve zvířatech svoje bližní, takřka bratry na nižší úrovni vývojové. Ovšem nelze toto hledisko příliš přeháněti; neboť na konec — i rostliny jsou živé bytosti, jenže jich zabíjení není tak nápadné, poněvadž ani jejich projevy životní nejsou nápadné. Ale člověk jako ostatní živočichové nemůže se obejít bez živných látek jinými ústrojenci připravených.

Invalidní otázka se stanoviska technicko-hospodářského.

Napsal Ing. Stan. Špaček.

Ve vážné době nynější množí se úvahy o divných a těžkých problémech, z nichž otázka invalidní zejména po stránce pracovní jest řaděna mezi nejdůležitější, takže stále vzrůstá zde počet spolupracovníků ze všech možných oborů, snažících se přispěti všemi silami ku zlepšení osudu zmrzačených, a zároveň přibývá nejrůznějších nových návrhů a opatření.

Když po prvních poplašných dnech počátku světové války nastalo částečné uklidnění, počali se mnozí, zejména po objevení se prvních raněných, hroziti otázky, co stane se s válečnými mrzáky, a nechybělo i pověstí, že zřizuje se již pro ně velká továrna na kolovrátky. Leč brzo objevily se v denním tisku uklidňující zprávy, seznamující nás se státní organisací péče o zmrzačelé. V Německu zejména známý profesor Biesalski velice účinně v přednáškách a lidových pojednáních propagoval možnost znovuuschopnění invalidy k další činnosti v nejrůznějších zaměstnáních.

U nás byl před několika lety Dr. Dvořákem[1] spolu s jinými založen ústav mající za úkol vychovávat mrzáčky a řešit tak nejvýše důležitý sociální problém, neboť ve vlastech našich máme mnoho dětí mrzáků, jichž život se vytváří velice trudně a trpce, kteří v ústavech lékařsky a pedagogicky vedených mohou se opět státi řádnými a nadanými spolupracovníky svých občanů. Tento veřejností ne zcela doceněný ústav Jedličkův[2] stal se dnes jednou z nejdůležitějších složek válečné organisace, kde pod názvem »Škola pro vojíny invalidy v Praze« rozšířena jeho působnost na všechny kruhy vojenské. A tak vidíme zde a v druhých ústavech, zejména prof.

[1] Podrobně viz ve článcích dra Dvořáka v České Revue a jinde.

[2] Viz článek prof. J. V. Klímy o výchově mrzáků v minulých dvou číslech N. D.

Dr. Kukuly s docentem Dr. Tobiáškem na české technice a jinde zázraky moderní léčby, kde lékař ortopéd dává beznohému choditi a bezrukému umožňuje opět pracovati.

Vmyslíme-li se v beznadějný stav zmrzačeného, jemuž byl některý úd amputován, a v jeho obavy pro budoucí život, pochopíme nejlépe úžasný význam moderní péče o léčbu a pracovní výchovu zmrzačených po stránce citové, tělesné i národohospodářské. Válečné doby dřívější nevykazovaly nikdy takového množství válečných invalidů, jako jest tomu dnes, neboť boje nebyly tak obrovské, a péče nebyla tak vzorná, jelikož po amputacích, které byly takřka všeobecné, bylo mnoho úmrtí.

O způsobě léčby a pracovní výchově bylo již mnoho uveřejněno[1] v tisku denním i odborném a promluveno na různých přednáškách,[2] proto obrátíme hlavně pozornost k hospodářské stránce otázky invalidní. Zmíníme se povšechně a stručně o různých návrzích řešení této otázky. S přibývajícím počtem invalidů nastala otázka, jak vytvořiti další jich budoucnost, tak, aby se stali lidské společnosti užitečnými, by mohli opět pracovati, a život jich stal se opět poměrně tak účelným jako dříve, neboť bez práce člověku práci zvyklému stal by se život velice nepříjemným, ne-li břemenem. Uvážíme-li pak, jak ohromné ztráty pracovní naprostým odstavením invalidů od práce by nastaly, seznáváme tím více důležitost jich pracovní výchovy.

Nejdříve ovšem staral se stát o organisaci péče o zmrzačelé; z ministerstva vnitra bylo zavčas vydáno nařízení, kterým hlavně průmyslovým školám předán úkol odborné výchovy invalidů, kde vyléčený zmrzačelý má příležitost buď doplniti své dřívější vzdělání aneb vzdělati se dostatečně pro povolání nové. Ke školám průmyslovým přidružily se brzo odbory další, zejména zemědělský ústav při české vysoké škole technické v Praze, školy hospodářské, školy obchodní, kursy hedvábnické, včelařské, lesnické, kurs při ústavě ku zvelebení živnosti obchodní a živnostenské komory v Praze a jiné, kde všude horlivě bylo pracováno o to, by zmrzačelému byl umožněn další nový život zvětšením jeho vědomostí pro zaměstnání původní neb nové. Jelikož pracovní schopnost jest u zmrzačelého sní-

[1] Podrobněji ve spise Ing. Stan. Špaček: Péče o invalidy a jich pracovní výchova. F. Topič, Praha 1915 (kdež uvedena též literatura). Sbírka Duch a Svět čís. 14. Cena 1 K.

[2] Cyklus přednášek prof. Dr. Jedličky, Dr. Hanauska a dec. Dr. Rybáka ve Spolku architektů a inženýrů v království českém.

žena, jest třeba ho seznámiti s nejnovějšími stroji a nejúspornějšími výrobními metodami, by jeho pracovní schopnost se tím poněkud vyrovnala a zlepšila. To sledují též zejména dílny ortopedického ústavu v Norimberce, kde továrny, dodavatelé školy, odborová družstva i jednotlivci dodali ze všech možných odborů nejmodernější dílenská zařízení zdarma ke zdokonalení odborného výcviku invalidního pracovníka, při čemž jest vždy průpravou vzorně zařízené oddělení kancelářské a účetní, se všemi modernímí pomůckami, psacími, počítacími a rozmnožovacími stroji, takže se takto doplňuje zároveň přípravné vzdělání pro příští samostatné živnostníky.[1]

U nás kromě vzdělání odborného teoretického učí se invalidi prakticky za změněných okolností nejrůznějším řemeslům a pracím a docilují výsledků velice pozoruhodných a překvapujících ve všech oborech, což ovšem jest možno nejenom vynaložením úžasné energie jich samých, nýbrž i jich učitelů a lékařů. Nebudeme se zabývati podrobným rozborem této pracovní výchovy, spíše obrátíme zřetel k životu invalidovu v praksi.

Invalidita může být různá: rozličné poranění údů neb onemocnění orgánů vnitřních, plic, srdce, nervů a různé jiné. Při ochromení a onemocnění těžkém ovšem nemůže být o nějakém dalším zaměstnání invalidy v životě vůbec řeči, a tu lze jedině v případě, že nemá invalida rodiny neb prostředkův, mluviti o jeho trvalém umístění v tak zvaných invalidovnách, kde stranou veškerého životního snažení zvolna svůj vyměřený čas dožije.

Pro invalidy práce schopné jeví se snaha nalézti práci v jich původním zaměstnání, kde by se jim přidělil lehčí úkol, neboť i s umělými údy může při dobré vůli vykonávati práci velice pozoruhodnou. Při dobré vůli zaměstnavatelů dal by se tudíž snadno určitý počet zmrzačelých umístit v jich původním zaměstnání, hlavně v průmyslu a obchodu, o což se též v příslušných kruzích jeví živý zájem. Z kruhů zaměstnavatelů a odborníků dělnického pojišťování v Německu, majících na starosti sprostředkování práce pro jednotlivce stižené úrazem, byla však pronesena pochybnost, bude-li vůbec možno výdělku méněschopné ve větším počtu v soukromých závodech umístiti.[2] Dobrý znatel dělnických poměrů soudí takto: V průmyslu a obchodu jest jeden dělník závislý na druhém. Vázne-li práce na místě jednom, pak jest zdržena všude. Průmyslový velko-

[1] Kriegsinvalidenfürsorge. Würzburg 1915.

[2] Podrobně v citovaném spise: Péče o invalidy a jich pracovní výchova.

provoz se svým stále rafinovanějším systémem »speeding up« potřebuje plně zdravé síly pracovní. I člověk zdravý 40 až 50letý neplatí již za plnéhodnotného a nebývá rád nově přijímán v závod. Průmyslové kruhy ukázaly se být ochotnými zaměstnati část invalidů, což dovedeme jen tenkrát ocenit, uvážíme-li, jak vytrvale hleděl průmysl zaměstnávati pouze síly mladé, by zůstal schopným konkurence. Dnes při zvýšeném nadšení a obětavosti jest to možno, leč dá se očekávati, že při prvním větším poklesnutí konjunktury průmyslu budou jistě invalidi zde prvními, kteří pozbudou zaměstnání. A proto bude třeba hledati nové způsoby pro definitivní rozřešení otázky invalidní. Tu zejména v Německu upozorňuje se opět na otázku zahradních měst a bytových kolonií, kde ve zdravých příbytcích obklopených zahradou v těsném spojení s přírodou válkou schromený by svůj denní chléb klidně mohl vydělávati.[1]

Upozorňuje se zejména na rentové statečky, kde by hlavně příslušníci stavu zemědělského na přidělených pozemcích mohli hospodařiti, čímž by jistě posílili zemědělskou produkci, která, jak dnešní válka ukazuje, patří k nejpřednějším a nejdůležitějším zájmům každého státu. Kromě toho uvažuje se o organisaci takového domáckého průmyslu, který by venkovskému invalidu-osadníku vyplňoval veškerý čas, v němž zemědělské práce odpočívají, a kterého nějak musí býti využito.

Navrhoval jsem podobné řešení již v roce 1912 v přednášce ve Spolku archit. a inženýrů[2] o potřebě decentralisace průmyslu a zřízení společenských pracovních domů v horách Orlických, čímž čelilo by se nouzi a depopulaci hor, tak by veškeren volný čas horského zemědělce byl vyplněn prací průmyslovou, ovšem takovou, která by mu potřebný výdělek zajistila. Tato kombinace zemědělství s domáckým průmyslem ve skutečnosti jest již provedena, leč velice uboze. Je to tkalcovství a korálkářství v Krkonoších, knoflíčkářství v horách Orlických, síťkování a soustružnictví na vysočině českomoravské: vesměs zaměstnání, která neskýtají výdělku k výživě potřebného v krajích, kde nad to zákaz kořalky by se stal lidu největším dobrodiním. Bezděčně vzpomínám vyhublých tváří našich

[1] Prof. Dr. Hermann Salomon: Unseren Kriegsinvaliden Heim und Werkstatt in Gartensiedlungen. Leipzig 1915.

[2] Čas 1912. Inž. Stan. Špaček: O řešení otázky nouzové v horách Orlických. Čechische Revue: Ing. Stan. Špaček: Über die Lösung der Notstandsfrage im Adlergebirge (1912).

horských tkalců v nízkých dusných světničkách — jak v době nouzových staveb na Orlicku vždy na jaře po bídné zimě oslabeni těžce lopatou zápolili s tvrdou zemí. Domácké zaměstnání podobného druhu by tedy vedlo spíše k horšímu než k lepšímu, neboť k výdělku přispívá nepatrně, za to však hrozně zvětšuje degeneraci celých rodin.

Jednalo by se tedy o reorganisaci domáckého průmyslu, hlavně o decentralisaci průmyslu vůbec. V době dnešní, kdy elektrický proud našich přespolních elektráren vítězně vniká i v poslední horskou vesničku, kde všude usnadňuje a zrychluje lidskou práci, jest dobře možno uvažovati o novém domáckém průmyslu, který by místo špatně placených výrobků běžných tvořil výrobu kvalitní. Zajímavo jest po této stránce stanovisko švýcarské, kde v Curychu a okolních kantonech sdružení: »Genossenschaft für neue schweizerische Heimarbeit« již po dobu pěti let pracuje k dosažení lepších výrobků, čemuž jest přikládán veliký význam národohospodářský, neboť pro lepší jakost výrobky déle vydrží, ušetří se tím spotřeba importované cizí suroviny, zmenší se vývoz peněz za hranice. »Úspora spotřeby a výroba kvalitní souvisí těsně se zlepšením a prohloubením způsobu života, s probuzením sociálního svědomí jednotlivce i celého národa.«[1] Družstvo toto řeší tudíž otázku nezaměstnanosti, vylidňování vesnic, nedostatečné výživy, zmenšení národní síly, hlavně výrobou jednoduše krásných, účelných, kvalitních předmětů národa pro národ.

Jelikož nemá žádných jiných zájmů než nejlepší opatření spotřeby, doporučuje se národu jako kontrolní a důvěrné místo pro reální obstarávání nákupu. Tedy kvalitní domácký průmysl má hlavní sociální úkol zajistiti dělnictvu a tedy zejména invalidům takovou práci, která nejen že jim poskytne živobytí, ale hlavně dodá tolik vnitřního uspokojení, by cítili se spolučiniteli o eticky i esteticky lepší budoucnost. Dr. Hermann Salomon upozorňuje v pamětním spise něm. společnosti pro zahradní města, že zejména dnes nastává pro toho, kdo zná oceniti ne pouze čísla, nýbrž též lidské schopnosti a síly, otázka, zdali jest vskutku toho třeba, by veškerá zručnost maloprůmyslového dělníka, všechna jeho ele-

[1] V okolí Mantua a Cluse tká se skoro ve všech vesnicích hedvábí, při čemž rolníci veškerý volný čas při hospodářství zužitkují tkaním, takže celá řada malých dílen (ponejvíce ani ne se 20 stavy — jedna se 100 —) jest po vesnicích roztroušena na řece tekoucí z hor. (Peter Kropotkin: Landwirtschaft, Industrie und Handwerk, str. 168.)

mentární inteligence, dar vynalézavosti, zašla ve vše srovnávajícím a otupujícím systému továrním, místo aby se stala plodným pramenem pokroku.[1] Praví dále: »Toho nebude třeba, podaří-li se přednosti kapitalistického velkoprůmyslu nahraditi družstevní organisací, výrobkům zjednati organisovaný odbyt sítí komunálních družstev, výrobou pro vyrábějící místo pro obchodníky.«

I od vynikajících velkoprůmyslníků bylo nejednou uznáno, že výrobky speciální, k nimž třeba pracovníků zaučených, jsou nejlepší z dílen menších, zaměstnávajících jen menší počet dělníků. Společné družstevní malodílny na lacinám pozemku postavené v blízkosti bytů, opatřené elektrickou energií pro pohon, nástroji, stroji, topením, větráním, skladišti a vším potřebným, by nejlépe vyhovovaly pracovním požadavkům takového družstva i pro invalidní dělníky.

Z toho pak plyne nové heslo: Domácký průmysl nemá být na příště provozován v úzkých, přeplněných, špatně osvětlených, nevětraných, nezdravých bytech, kuchyních a ložnicích, nýbrž ve světlých, dobře větraných, topených, osvětlovaných, obecně i družstevně vedených malodílnách.[2]

Kombinací domáckého průmyslu s pracemi zemědělskými odstraníme nedostatek a úbytek dělnictva na venkově pro zemědělství, zvětšíme zemědělskou produkci a naopak průmyslovému dělnictvu umožníme na čas zaměstnání zemědělské na čerstvém vzduchu — pro regeneraci lidstva požadavek to velice důležitý. S moderním naším spolupracovníkem, elektrickým proudem, jest řešení této otázky dnes velice dobře možno. I velkoprůmysl by mohl těmto podnikům dáti základ tím, že by se některé výrobky a práce předaly jim k výrobě, a závody by se organisovaly, co se správy, vedení i výroby týká, částečně dle velkovýroby. Problémem tímto zabýval se již v roce 1911 E. Schiff ve svém spise »Kleingewerbliche Werkstättenhäuser«, v němž soudí, že kapitalistický velkoprůmysl se může rozvíjeti jen do jisté výše, neboť i ve velkém nastávají hranice, které se nedají přestoupiti, jelikož provoz se nedá již přesně kontrolovat. Tímto a úplnou možností moderního vypravení dílny s použitím elektromotoru jest oprávněno podporování malovýroby, jež jinak v době dokonalé výroby hromadné zdála by se zbytečnou; kromě toho nelze též výrobky

[1] Totéž praví Kropotkin v citovaném spise.

[2] Denkschrift der Deutschen Gartenstadtgesellschaft (Dr. prof. Hermann Salomon).

zvláštní vyráběti po továrnicku, kde vše se normalisuje, což hlavně přispívá k ničení vkusu a krasocitu; výrobky zvláštní jsou ve výrobě hromadné nemožny, a z tohoto důvodu jest podporování malovýroby i v zájmech velkoprůmyslu. Dle návrhu Schiffova by společenské dílny maloprůmyslové musily zůstati majetkem zakladatelovým, a výrobcům by byly pouze pronajímány. Budova i technické zařízení dílen musily by s vyloučením vší nádhery technicky nejdokonalejším způsobem k účelům maloprůmyslu být navrženy a zařízeny. Musily by být opatřeny dobrou a lacinou silou poháněcí, osvětlením, topením, výtahy a pod. Mohlo by se jednati pouze o takové dílny, které by vyráběly pouze předměty stálé potřeby, nebo prováděly běžné práce, jichž jest pravidelně třeba. Za těchto podmínek by se stanoviska finančního byla zajištěna prosperita; dobré udržování a ekonomický provoz dílenský byl by zajištěn stálým dohledem zkušeného inženýra, který by byl ve službách podniku. Tím pak by, ať již by byl zakladatelem kapitálově silný, odborně i obchodně zkušený podnikatel jednotlivec, neb družstvo, takto nově vytvořený maloprůmysl byl s to přivésti závody na úroveň nejvyšší technické výrobní možnosti, neboť by byly známy laciné a dobré prameny nákupní, nákup ve velkém a zajištěný odbyt by značně zmenšil režii a usnadnil provoz. I celý závod by se stavěl levněji na základě zkušenosti a přesného programu zakladatelova. Hlavně velkobanky by měly považovat za čestnou povinnost tímto způsobem maloprůmyslu vrátit opět část sil, které mu velkoprůmyslem s velkobankou jsoucím v úzkém spojení byly odňaty, což konečně i se stanoviska čistě obchodního by bylo pro banky dosti výhodné.

(Dokončení.)

Bilance roku Husova a český protestantism.

Píše dr. Jan Kozák.

S nadějemi i obavami šli čeští evangelíci vstříc roku Husovu. Obavy byly oprávněny. Poučeni byvše mnohonásobnou zkušeností, báli se, že oslavy národního mučedníka zvrhnou se v nedůstojné pyramidy frází; že Hus bude slaven jako bojovník za práva národa nebo dokonce reformátor pravopisu, kdežto o vlastní jeho velikosti náboženské bude zachováno opatrné mlčení. Průběh jubilea byl však v tomto směru nad očekávání dobrý, zejména přihlížíme-li k publikacím, jež o Husovi vyšly. Dík vůdčí roli, již v tomto směru si uhájili zdatní historikové a inteligenti, projevilo se tu značné porozumění pro zvláštnost jeho osobnosti; i tím, že patřičný důraz byl položen na mravní čistotu, laskavost a lidovýchovnou sílu kazatele betlemského, vyšlo se vstříc skutečné potřebě; neboť Hus povždy by byl vydán nebezpečí nešetrných výtek, kdyby význam jeho měl býti hledán v tom, čím ideově od Wiklefa se liší.

Kdežto oslavy Husovy se stránky zevnější i věcné proběhly bez hlubších disonancí, ve věci druhé nestalo se nic. Církevní naděje českých protestantů se nesplnily. České církve protestantské nestaly se středem a cílem proselytů, jak jest jejich dávným přáním; žádné hnutí náboženské nerozvlnilo hladiny české veřejnosti. Je arci více než samozřejmo, že jakýsi, snad značný podíl na neúspěchu tom mají trudné poměry válečné; avšak nebylo by správné hledati zde vinu celou. Okolnost, že vůbec nic se nezměnilo v postavení české veřejnosti vůči protestantským církvím, nasvědčuje tomu, že není předpokladů pro takovou změnu. Jejich vliv byl by snad zlomkem možné hodnoty, nikoli však roven nule; neboť absolutních překážek stav válečný nepostavil v cestu ani přestupům, ani literární činnosti, ani přednáškám, ani v praksi tak významnému osobnímu vlivu.

Kde leží příčiny neúspěchu? Odpověď k otázce té hledá Lic. Bednář pěkným článkem v lednovém čísle »Husa«. Zjistiv, že protestantism český není veličinou oblíbenou, pátrá po příčinách »ledového chladu českého člověka vůči evang. církvi a náboženskému problému vůbec«.[1] Dlužno tu, jak praví, rozeznávati dvojí: U vrstev méně vzdělaných působí církevní tradice katolická; ty vždy dívají se na protestantism očima svého kněžstva. Jinak u lidí vzdělaných. Při vší sympatii k evangelickému hnutí českých dějin nemají zájmu pro protestantism dnešní. Jsouce většinou odcizeni náboženství vůbec, dávají přednost církvi, k níž je poutá rodinný svazek a bázeň před ústrky, které by přestupem mohli vyvolati.

Cena úvahy Bednářovy leží v tom, že pisatel snaží se domysliti, jakou účast a vinu má ve vylíčeném stavu evangelická církev sama. »Dáváme se skutečně poznati, jak vnitřní hodnota protestantismu zasluhuje? Byla církev i na poli sociálním a mravním takovou průkopnicí všeho dobrého, aby se ukázalo, že její zásady — zásady křesťanské, t r v a l e mají svou cenu i když jednotlivé církve se jim zpronevěřují?« K otázkám těm dává autor z valné části zápornou odpověď. »Dogmatický názor náš jest pro mnohého kamenem úrazu. Jsme evangelíci, buď helvetského nebo augsburského vyznání. Domorodého v tom není zevně nic. Již pouhý název je překážkou.« A tak, ztrácejíce často mnoho času obhajobou věcí, jež s jádrem křesťanství nemají mnoho nebo nic společného, nemůžeme se diviti, že inteligent hledající vůdce v boji o světový názor nesáhne k naší literatuře. Dogmaticky protestantism neimponuje, budě naopak dojem, že se o vyrovnání rozporu mezi názory náboženskými a moderními vůbec nestará. Přidáme-li k tomu fakt, »že mravní stav českého protestantismu není takový, aby sám volal k celému národu«, uznáme, že »takové prostředí nemůže přitahovati, že jen náboženské oživení vlastní může přivoditi náboženské oživení druhých«.

Výklad, z něhož úryvky podáváme, jest pln mužné pravdivosti a dokazuje sám, že není jen úpadek v táboře, jenž má takové mluvčí. Ale tam, kde úvaha přechází k vytčení cest, jež zvoliti nutno k nápravě poměrů, tříští se pojednou celistvost vývodů, a neubráníme se dojmu jisté bezradnosti, ač-li nezpůsobila to snaha neprodlužovati článek. Poukazuje se na vliv, který má zevní uspořádání bohoslužeb; trošce uměleckosti a liturgické výzdoby dostává se přímluvného slova. Brojí se proti klamu, »že více slov člověka přemůže« — dlouhá kázání a mnoho řečí. Konečně omluvné slovo pisateli mimo-

[1] Nevidí příliš černě?

děk se vtírající nadlehčuje odium na protestantismu spočívající. »Jsme církví velice exklusivní. Žijeme svým životem jako tiší v zemi. Není to vinou osobní, ale spíše našich poměrů. Chtěli jsme jednou, dvakrát na venek, dali nám přes prsty, a poznali jsme, že styk s okolím nebyl dobrý pro naše údy.« K tomu pojí se jiné překážky, hlavně nedostatek hmotných prostředků. Těmto těžkým poměrům se přizpůsobiti jest povinností evangelické církve. »Musíme sáhnouti více k péru. Nesmíme zavírati svých očí před moderními proudy a otázkami. Je-li na naší straně pravda, pak není se třeba báti sebe větších pochybností. To jest tolik, jako bylo řečeno již jinde: musíme z kostelů vyjíti, konati misii . . .« Ale — jak nezavírati očí před moderními proudy, když »mnozí to pokládají za popularisování nevěry«? A jak zahájiti usilovnou činnost tiskovou? »Tisk vyžaduje lidí a hmotného podepření. Nemáme obojího — ač práce by nadějná byla.«

Tak končí článek. Celkový dojem jeho možno zhustiti v slova, jimiž sice není uzavřen, a jež ovšem nechtějí býti výsledkem jeho, ale přece v něm se vyskytují: »Jest to jako kruh, circulus vitiosus.«

Je to vskutku kruh, z něhož by nebylo východiska, když český protestantism nemůže do předu? Víme, že často se věc tak líčívá. Říká se: Jsme potomky Husitů a Českých Bratří, dědicové jejich ducha. Jak rádi bychom probudili opět svědomí svého národa a obrátili srdce jeho zpět k jeho lepší minulosti! Ale jsme malí a chudí. Propaganda, literární činnost, spolky, to vše stojí peníze, jichž však nebudeme míti, dokud nevzrosteme, t. j. dokud se nezdaří práce — k níž se nemáme, atd. Leč toto není circulus, v němž by vše bylo vázáno k nějaké nesplnitelné podmínce, a do něhož by nebylo lze vniknouti. Sestavte si věc jak chcete, vždy vyjde na jevo, že vnější okolnosti a těžkosti mají silnější vliv na činnost a ducha protestantismu, než naopak on na ně: »Naše poměry nás učinily, jací jsme.« — Leč je-li tomu tak, pak všecko ve všem je pouze doznáním vlastní slabosti. Silné osobnosti a korporace jsou arci do jisté míry podmíněny a vytvořeny svým okolím, avšak jinak platívá o nich, že si poměry t v o ř í. Tato slova nejsou polemikou proti článku v »Husu«, jehož autor nikterak nechtěl svůj circulus bráti ve smyslu tragické nepřekonatelnosti, nýbrž samozřejmou pravdou. Na těžkosti a odpor naráží tvrdě každá ideální práce; ale jestli zastaví se tím všechen pohyb, pak správně soudíváme, že je nedostatek hybné síly.

Ano, český protestantism trpí slabostí, a my stojíme před úkolem poukázati na této slabosti příčinu. Není to nedostatek dobré

vůle, nebo nadaných a vzdělaných hlav, ani převládající nějaká neúcta k pravdě nebo nevážné smýšlení. Slabost ta jest ve všech svých podstatných rysech projevem věroučné krise, jež v poslední době zmítá protestantismem na kontinentě vůbec. Doufáme, že se nám podaří přesvědčivě doložiti, jak logicky se všechny svrchu vytčené vady dají pochopiti pod tímto zorným úhlem.

Je poučno jíti pro definici protestantských církví našich do právního světa.

»Církev evangelická augsburského a helvetského vyznání« (tak úřední titul) »zahrnuje v sobě příslušníky obou těchto vyznání v obvodu zemí mocnářství rakousko-uherského sídlících« (F. X. Veselý, Všeob. slovník právní).

Slova »vyznání« je použito v této definici v dvojím smyslu; po druhé ve smyslu psaného vyznání víry, t. j. konfese. Míněna jest Confessio Augustana a Confessio helvetica posterior. Zvláštní pozornosti zasluhuje tu výraz p ř í s l u š n í c i obou vyznání. Nemluví se o p ř í v r ž e n c í c h; za přívržence byli považováni evangelíci v době, kdy jejich dobrovolnými přihláškami t v o ř i l a se církev, tedy v době toleračního patentu — ač i zde, jak známo, s jistou reservou, poněvadž neměli plnou svobodu volby. Od oné doby se v opatrné řeči právní může mluviti pouze o příslušnících; a každý, kdo se v církvi evangelické narodí nebo k ní z jakýchkoliv důvodů přistoupí, platí za takového. Dále se nejde, neboť stát si neosobuje práva nahlížeti do osobního stanoviska svých občanů; toto je lhostejno, pokud se neprojeví způsobem ohrožujícím právní rovnováhu.

Leč jinak je tomu uvnitř církve. Tu není žádoucno míti pouhé příslušníky — pak by mohla klidně přestat existovat. Církve chtějí míti přívržence, živé údy, kupící se dobrovolně kol jistých životních pravd.

Kde oficiální zástupci protestantismu rakouského hledají tyto pravdy, o tom nemůže býti pochybností. Čtvrtý generální synod evangelické církve h. v., shromážděný ve Vídni dne 30. října 1883, usnesl se na př. na následujícím prohlášení:

»Generální synod dává jednohlasně na jevo, že tuzemská církev helvetského vyznání vidí své vyznání úplně vyslovené v Helvetské konfesi druhé (1566) a v Heidelberském katechismu (15. listopadu 1563).« Podepsáni: Dr. Eduard Böhl, předseda, J. E. Szalatnay, O. Schack a j. Prohlášení to bylo vzato na vědomí a promulgováno vyn. min. kultu a vyuč. dd. 4./VI. 1884, č. 8750, a má tedy uvnitř

církve reformované zákonitou platnost. Tu není sporu, co ustanovil synod, zákonodárný elektivní zástupce celé církve, platí pro všecky členy.

A přece i tehdy bylo na místě více opatrnosti a méně pádnosti. Synod mluvící takto za všechny měl více se ohlížeti na četné jinak smýšlející jednotlivce, kteří měli stejné právo na svobodu vyznání. Co bylo pravdou o synodu, nebylo pravdou o celé církvi. Krátce před tím byl »pro bludy« disciplinárně vyšetřován svobodomyslný a vlivný farář pražský Košut ml., a co ten měl přívrženců, bližších a vzdálenějších! Dosud najdeme i mezi rolnictvem lidi, kteří bývali jeho blouznivými nohsledy a dodnes se nezhostili pocitu hořkosti nad způsobem, jak byl umlčen.[1] Usnesení čtvrtého synodu bylo v souvislosti s bojem proti Košutovi; bylo zbraní proti němu i budoucím opovážlivcům a určitějším pokynem pro potírání jejich »bludů«. Ale stejně jasno jest, že v něm bylo kus tvrdosti vlastní Böhlovi a jeho škole. Skutečnost byla přistřižena dle vídeňského profesora reformované dogmatiky.

To je víc než volba konvenční firmy, štítu. Zde šlo a jde o skutečné právo. A realisování tohoto vnitřního práva předáno — právníkům. Zřízení evangelické církve v Předlitavsku jest, jak známo, toho rázu, že v ní vládne vlastně c. k. evangelická vrchní církevní rada ve Vídni. Samosprávné prvky jeho jsou u srovnání s její mocí významu zcela podřízeného. Konventy seniorátní a superintendenční scházejí se zřídka a vždy na velmi krátkou dobu, v níž není možno ani část programu řádně vyříditi. Zákonodárný synod zasedá jednou za šest let! A tak ve skutečnosti prvek konsistoriální v její správě nadobro převládá. Stále úřadující senioři a superintendenti jsou sice voleni, ale v činnosti své podřízeni církevní radě, o niž se musí opírati nepoměrně více, než o těžkopádný trojdílný aparát samosprávy. Leč církevní rada, ač má též duchovní členy, svým duchem, svou metodou, svým presidentem jest institucí právnickou. Úřaduje dobře, pravidelně a věrně, ale jestliže jí nikdo vlastně nemiluje, má to svou příčinu v její suché korektnosti. Jen při loyálních příležitostech zaznívá z jejích výnosů struna srdečná. Ve vnitřních věcech hájí zákon s onou právníkům vlastní věrností. Dejte jim hájiti knihu Mormonovu, a učiní to s nejdojemnější neochvějností. Činí-li § 116 církevního zřízení ji strážcem nad čistotou učení, může býti každý jist, že se tak stane ve smyslu svrchu citovaného

[1] Bylo by velmi zajímavo podrobiti nyní, po 30 letech, aféru Košutovu nestrannému rozboru.

výnosu ministerského — pokud ovšem nový synod a výnos věc nezmění, což není mimo dosah možnosti.

Tyto poměry nesou s sebou, že plné a nesporné právo domovské má v evangelické církvi živel konservativní, jenž dle slov Harnackových vždy v sobě nese zárodek smrti. Stoprocentní víra à la Böhl. Tento samozřejmý důsledek není zrušen faktem, že zpátečnictví tam nevládne, že přívrženci ortodoxní dogmatiky reformační nejsou příliš mocni. Damoklův meč srážky s paragrafem visící nad hlavami svobodomyslných bohoslovců nemusí se po léta utrhnout, a neutrhne se, jsou-li zticha. Leč stane-li se tak přece, pak situace jejich je předem beznadějná, jak dokázal v Německu případ Traubův.

Zůstává v platnosti i tehdy, když přívrženci konservativního směru jsou lidé křesťansky laskaví a dobří, kteří nevyhledávají sporů a nezneužívají své moci. Neboť kdo může ručiti za to, že takovými osobami vždy budou zastoupeni, že někdy svobodné nebo (jak leckdy vina na obou stranách bývá) nedosti taktní slovo nevydráždí jich k odporu a hněvu, že si někdy neuvědomí nebezpečí zániku a nesvolají bojovníky pod svůj prapor? A kdo dokáže, že vždy laskaví a dobří b y l i? Mohli bychom něco vypravovati o případech nevalně sympatických, jak českobratrský katechism(!) vydaný jako náhrada za nezáživný heidelberský po léta čekal úředního schválení, až se dožil několikerého vydání, atd.

Leč dosti o tom! Malicherným se stává sám, kdo mnoho přemýšlí o malých lidech. Nám jde o posouzení ideového stavu českého protestantismu, ne o stíny vrhané osobami.

Zevně pozorovány, činí obě církve dojem klidu. Neděli co neděli, svátek co svátek shromáždí se sbor v kostele nebo v modlitebně, zpívají se staré písně, někdy skvosty náboženské poesie, jindy bezcenné rýmovačky; konají se modlitby, někdy krásné a vzletné, jindy dávno známé, svou veleslavínskou češtinou úsměv vzbuzující; pak následuje kázání, více nebo méně obsažné a dobré, dle schopností duchovního. Ve školách se vyučuje dle katechismů a více méně nemožných dějeprav; týmž způsobem se postupuje o konfirmačním cvičení mládeže, jež končí slavnostním přijetím mezi dospělé údy sboru. Pohřby bývají důstojné, s více řečmi, a docházívají často chvály. Jinak dobročinnost a obětavost je vynikající, a jen stranický zrak by přehlédl mnohé dobré stránky evangelických jednotlivců a rodin. Celkem jeví církevní život a úkony týž ráz jako před padesáti a více lety. Vše je přirozeně méně patriarchální, tu a

tam nastala změna na př. tím, že zanikly staré katechisace po vesnicích (výborná to příležitost k osobnímu styku duchovního s údy sboru) a místo nich zavedena jen anglickým poměrům přiměřená, ale diasporním poměrům rozptýlených sborů se příčící nedělní škola. Uzavřenost je menší nežli za dob pamětníků pouhé tolerance, ale ne v tom smyslu, že by se evangelíci více účastnili národního života, nýbrž tak, že začínají napodobiti katolické okolí své, čímž rázovitost jejich ponenáhlu roztává. Vliv a přitažlivost mimocírkevních, zejména agrárních organisací začínají převládati nad přitažlivostí kostela a sboru. Ale celkem klid. Není věroučných polemik, není diskusí o otázkách světového názoru; také literatura evangelická, až na dvě, tři čestné výjimky a občasný krotký, spíše naznačující článeček, jakoby neznala krise, jež v Německu otřásá velkými církvemi, vede k disciplinárním procesům a k založení liberálního Protestantenbundu, už i v Anglii se k slovu hlásí a všude ve vzduchu visí. Mladí faráři evangeličtí studují v Německu, poslouchají nebo čtou Harnacka, Gunkela, Bousseta a Troeltsche, ale svá studia zdánlivě zažijí tak dobře, že až na ojedinělá slova nejeví ničeho z moderních těch zásad, a zjeví-li, vyhnou se všemu, co by způsobilo hluk.

Jak posoudíme ten klid? Vyplývá z dobrovolné jednomyslnosti? Je v zákulisí obrovská, vše podmaňující myšlenka, jež by vše ostatní činila nepodstatným? Či je to klid před bouří anebo pouhá setrvačnost zvyku?

Máme za to, že jest to především obava. Obava, že cosi by se otřáslo, shroutilo snad, kdyby zmíněné otázky byly podrobeny otevřené diskusi. Neboť mnoho, mnoho vody uplynulo od té doby, co naposledy byly věroučné věci řešeny víc než na papíře, to jest též církevně. A veliký převrat, jenž se stal od té doby v podivuhodné teologii protestantské, dávno přerostl přes hlavu mužům prakse. A nepojí se snad k této obavě druhá, aspoň u těch, jichž existence, rodina, dítky na církvi visí, aby je nestihl osud Traubův? Ba, osud horší ještě. Ne pro každého je připraveno předsednictvi bohatého spolku.

(Dokončení.)

Školství na Rusi.

Napsal Dr. Otakar Kádner.

(Pokračování.)

Také poměr občanstva ke škole nebývá zdravý: často přísného, třebas spravedlivého učitele stíhá udáními a domáhá se přesazení jen na škodu svou i ústavu. Středních škol je dále rozhodně málo (jen v Petrohradě proto ročně bývá odmítáno na 400 žáků pro nedostatek místa, ač vykonali zkoušku přijímací dobře), a z nich zase jen nepatrná část je vydržována úplně státem, kdežto ostatní mají jen státní subvence neb cele jsou udržovány z prostředků obecných a soukromých. Nelze se ani dále diviti, že proto střední školy bývají leckdy vypraveny víc než chudě a to ku podivu zas obzvláště školy státní.[1]

Ale nejžalostnějším výsledkem středoškolské »výchovy« ruské je úžasné procento sebevrahů mezi žáky, kteří nedovedli jinak přetrpěti neb paralysovati v sobě zhoubné vlivy školy. Dle statistiky Gordonovy[2] z 18 případů r. 1902 stoupl počet sebevražd v osmi letech na 482 (v r. 1909), při čemž polovice jich připadá právě na žactvo středních škol, třetina vysokých; skoro v třetině případů zjištěna přímá vina školy ve formě špatných výsledků zkoušek neb trestů. Tak v Charkově zastřelil se žák VI. třídy reálné, protože mu pro špatnou známku z mravů odepřen postup do vyšší třídy, v Taganrogu otrávila se žačka V. tř. gymnasijní, nemohouc snášeti stálých nadávek, že je zlodějkou, ač k činu sama se přiznala a jej odpykala atd. Ruská střední škola zkrátka — smíme-li věřiti slovům Boczkowského[3] — nevychovává a nevzdělává

[1] Feuilleton Času, 20. srpna 1909.

[2] G. J. Gordon, Der Schülerselbstmord in Ruszland v Zeitschrift für Kinderforschung XVII. 1912, 468.

[3] H. Boczkowski, K sebevraždám školní a akademické mládeže v Rusku v Hlídce Času 1909, 38, 3 a Škola a školské sebevraždy v Rusku ve Volné Škole VIII. 37 sl. Srv. i Naši Dobu XVIII. 848 a Komenského XXXIX. 415.

ruskou mládež, nýbrž ji vraždí! — a proto prý i pokrokový časopis ruský kdysi napsal: nezavádějte všeobecně povinné školní návštěvy, aby nebylo všeobecného sebevraždění. Nemohlo by býti hroznějšího odsudku školního systému ruského, než taková zoufalá slova pokrokového člověka, který nechce raději žádné vzdělání než výchovu dosavadního směru.

* * *

A tak upraveného vyššího vzdělání dostává se s nevalnými změnami také dívkám na Rusi. Počátky vyššího dívčího školství na Rusi vůbec sahají do dob Kateřiny II., která založila první školy pro šlechtické dívky, kdežto o vzdělání děvčat z vrstev středních starala se teprve vdova Pavla I., Marie Feodorovna; její péčí vznikla řada ústavů, zvaných odtud mariánské, jež měly dle intencí carevny hlavně vychovávati srdce i charakter a rozvíjet jemné způsoby společenské (dosud je těchto institutů dvacet).[1] V letech čtyřicátých objevují se první školy církevní toho druhu pro vzdělání dcer kněžských, r. 1858 založeno první dívčí gymnasium v Petrohradě, po němž následovalo pak několik ústavů jiných; konečně r. 1870 osnova dívčích gymnasií a progymnasií uvedena v souhlas s osnovou analogických ústavů chlapeckých, vyjímaje jazyky klasické, místo nichž učí se fakultativně francštině a němčině, obligatorně zpěvu, ručním pracím a tanci. Další vzdělání vysokoškolské musily absolventky dívčích gymnasií opatřiti si zprvu v cizině, jmenovitě ve Švýcarsku a Francii, než došlo, jak uvidíme, k řešení této otázky doma.

Dnes obsahují dívčí gymnasia či lycea ruská, jichž počet v poslední době dokonce převýšil úhrn ústavů chlapeckých,[2] vesměs 7 neb 8 ročníků, z nichž poslední dva neb tři bez výjimky podávají všude i pedagogiku, a to jednak ryze teoretické výklady o otázkách výchovných, o psychologii dítěte i organisaci dětských zahrádek, jednak praxi didaktickou a kursy o hygieně a ošetřování nemocných;[3] proto absolventky gymnasií dívčích mají (po speciální

[1] Russkaja škola 1914, únor, III. 65.

[2] D. Aïtoff v Buissonově Dictionnaire de pédagogie s. v. Russie 1819 odhaduje počet chlapeckých gymnasií dne 1. ledna 1907 na 249 (z toho 22 soukr.) s 100.931 žáky, progymnasií 37 s 6.365 žáky a reálek 178 s 55.499 žáky, celkem tedy 464 školy se 162.795 žáky, kdežto gymnasií dívčích v tu dobu bylo prý 433, progymnasií 172, celkem tedy 605 škol s 200.761 žačkami.

[3] Srv. Revue universitaire 1910, II. 241, Revue pédagogique 1910, 185 a článek E. Friedrichse Die höhere Bildung der weiblichen Jugend und ihre staatliche Anerkennung in Ruszland und bei uns v Paedagogisches Archiv 54, 39 sl.

zkoušce) právo i k učitelskému povolání i ke vstupu na universitu, kde jmenovitě mohou potom získati i aprobaci středoškolskou.

Vedle ústavů vydržovaných státem je dosud řada soukromých škol, určených hlavně pro dívky z vyšších kruhů; jsouce proto vždy spojeny s internáty, jsou zařízeny pravidelně s přepychem a spolu prakticky.[1] Konečně mohou dnes dívky studovati spolu s hochy na mnohých ústavech chlapeckých,[2] jmenovitě na školách podřízených ministerstvu obchodu, dále mnohých seminářích učitelských a zvláště, jak již řečeno, i v soukromém gymnasiu Levické v Carském Sěle, kde ministerstvo dovolilo koedukaci na zkoušku dle příkladu anglických ústavů výchovných. Dnes je na Rusi silné hnutí čelící k tomu, aby koedukace ještě více byla rozšířena, a aby spolu v duchu doby reformována byla organisace speciálních dívčích škol středních, dnes rozhodně již zastaralá a nedostatečná: jmenovitě sjezd pro ženské vzdělání na Rusi počátkem r. 1913 přijal řadu resolucí toho druhu.[3]

§ 5. *Školství odborné a vysoké. Správa školství.*

Školství odborného má Rusko celkem citelný nedostatek. Tak o organisaci škol hospodářských pokusy dějí se teprve v století XX.; nedávno publikován byl projekt ministerstva,[4] dle něhož mají býti jednak zřizovány roční neb dvouleté obecné či národní školy pro selské mladíky a dívky od 18 let, znalé čtení a psaní, jednak střední školy hospodářské o šesti ročnících, z nichž první dva by byly povahy všeobecně vzdělavací, další odborné. Lesnické vzdělání prostředkovali nejdříve Němci již v letech třicátých století osmnáctého; dnes jest asi 40 škol nižších pro hajné, dále kursy a výklady toho druhu na některých školách středních, konečně dvě vysoké školy lesnické v Petrohradě a v Nové Alexandrii u Varšavy

[1] Srv. líčení André Lirondellea v Revue pédagogique 1909, II. 238 sl.

[2] Srv. článek petrohradského docenta Rumjanceva Die Frage des gemeinsamen Unterrichts für Knaben und Mädchen in Ruszland v Archiv für Pädagogik II. 181 sl.

[3] Srv. Škola i žizň 1912, 22, 2 a článek K. S. Mitjagina Vopros o sovměstnom obučeniji na I. vsěrossijskom sjězdě po obrazovaniju ženščin v Rus. škole 1913, březen, I. 96 sl. a duben, I. 78 sl. Nebyl mi dosud přístupen sborník pojednání o koedukaci vůbec a na Rusi zvlášť, který r. 1914 vyšel redakcí Sokolova a Tumima (Zentralblatt für Psychologie und psychologische Pädagogik 1916, II. 168).

[4] Hrvatski učiteljski dom 1913, 107.

(tato je zároveň školou hospodářskou); mimo to je vysoké učiliště hospodářské v Moskvě a kursy ženské toho druhu v Petrohradě, konečně i vysoké školy hornické (viz níže).

V oboru školství průmyslového a technického mělo Rusko dříve jen speciální třídy na některých reálkách; samostatné ústavy toho druhu pro stavbu budov, silnic, železnic, splavnění řek atd. vznikají teprve v letech osmdesátých péčí ministerstva osvěty, jemuž školství to svěřeno. Jsou jednak na stupni docela elementárním (pro vzdělání dělníků), jednak středním (pro kresliče, mechaniky atd.), jednak konečně, jak ještě níže se zmíníme, jsou to vysoké školy polytechnické; r. 1907 bylo prvých škol 172, druhých 23, třetích pouze 6.[1] Některé školy neb kursy toho druhu jsou výslovně určeny pro ženy; ministerstvo osvěty podalo sovětu nedávno projekt o jejich reformě i doplnění[2] a pomýšlí docela i na odborné střední školy toho druhu, rozumí se, zase především nákladem zemstev a obcí. Sem lze přiřaditi dále i školy kreslířské i umělecko-průmyslové (carská akademie umění je v Petrohradě, carské konservatoře hudební jsou v Petrohradě a Moskvě).

Utěšeně se vyvíjí dále školství obchodní: mimo pět vyšších škol toho druhu asi s 4200 žáky (obého pohlaví) bylo r. 1908 již přes tři sta škol středních a nižších, a počet ten ještě dále roste hlavně proto, že dnes školy tyto podřízené ovšem ministerstvu obchodu nesou se docela jiným a to nepoměrně svobodnějším duchem než školy ministerstva vyučování a proto konkurují úspěšně s reálkami a zavádějí mnohé dobré novoty.

Podobně jsou dosud velmi oblíbeny školy vojenské: také ty mají v dějinách ruské školy místo význačné, ježto na rozdíl od našich poměrů právě z nich vyšly mnohé podněty reformní. Těchto škol, zvaných prvotně vojenskými gymnasii a od r. 1882 kadetkami, je nyní na 30; v sedmi ročnících podávají celkem vzdělání reálek, načež absolventi přecházejí po případě do vyšších škol válečných (pro důstojnictvo); konečně jsou dvě akademie pro štábní důstojníky, dále dvě nižší a dvě vyšší školy námořní. Všecko školství toto vyžaduje náklad abnormálně vysoký, neboť na př. r. 1912 jen na školy kadetní s 10.460 chovanci bylo rozpočteno přes půl sedma mil. rublů.[3] Proto se dnes pomýšlí na novou úpravu, při níž by byly

[1] Data o stavu školství obchodního a průmyslového za r. 1908—9 byla v Nár. Listech 1. listop. 1911.

[2] Srv. Rus. školu 1913, prosinec, III. 94.

[3] Škola i žizň 1912, 7, 2.

odstraněny i jiné vady, zvl. nedostatek pedagogicky vzdělaných učitelů.[1] Mimo vojenské školy má Rusko čtyři instituty zvěrolékařské (v Charkově, Jurjevě, Kazani a Varšavě); čtyřleté studium na nich předpokládá absolvování aspoň šesti tříd gymnasia a vede k hodnosti zvěrolékaře, po případě (po dalších studiích) i k magisterství zvěrolékařskému.

* *
*

Je pochopitelno, že v zemi tak absolutistické, kde každé svobodné hnutí se stíhalo dosud policejně jako zločin, university ve smyslu západoevropském, jakožto tedy školy svobodného badání a učení, měly vždy postavení velmi choulostivé.[2] Pojal sice již car Petr Veliký úmysl založiti universitu ruskou v Petrohradě, ale ústav ten, otevřený k samému sklonku jeho vlády r. 1724 jako pobočka nové akademie věd, od počátku pouze živořil; první profesoři a posluchači byli vůbec povoláni z ciziny, hlavně Německa, a teprve r. 1738 objevují se i první žáci ruští; ještě r. 1742 na dvanáct profesorů připadalo celých dvanáct posluchačů, a první absolventi skuteční v počtu devíti(!) osob vyšli teprve r. 1753, načež po desíti letech ústav na čas uzavřen, ježto ho dle všeho nebylo vůbec třeba. Za první skutečnou universitu ruskou pokládá se teprve ústav moskevský, otevřený v přirozeném středisku Ruska r. 1755, ale i této škole nevedlo se s počátku valně, ježto jmenovitě ani sama Kateřina nepovažovala universitu za věc na Rusi nutnou.

Teprve za vlády Alexandra I. vznikají rychle po sobě university v Jurjevu (Dorpat) r. 1802, kde se přednášelo však po celá desítiletí jen německy,[3] pak ve Vilně, jež však již r. 1830 zavřena jako středisko polského hnutí, dále v Kazani, Charkově (obě r. 1804), znovu v Petrohradě (1819); k nim za dalších vladařů přibyly ještě university v Kyjevě (1835), Oděse (1865), Varšavě (1869; polský ústav existoval tam již v letech 1816—32 a od r. 1861), v Tomsku (1808) a jako nejmladší v Saratově (1909), takže Rusko mělo před válkou celkem deset universit (mimo finskou v Helsingforsu).

[1] Srv. čl. O. Černavceva Nedostatky nynějších kadětskich korpusov kak zakrytych učebnych zaveděnij v Rus. škole 1913, únor, I. 90 sl.

[2] Srv. článek N. Karějeva University a vyšší ženské kursy v Rusku v časop. Slovanský Přehled XIII. 1911, 304 sl, Miljukov v uv. sp. 483 sl., Hughes v uv. sp. 323 sl. atd.

[3] Srv. čl. Dr. L. v. Schroeder Die Universität Dorpat v Akademische Rundschau III. 1915, 464 sl.

Ale již koncem vlády Alexandra I. prožily university ruské jakožto domnělá sídla bezbožnosti a revoluce mnohá pronásledování, která se ještě stupňovala v dobách reakce za cara Mikuláše I. Došlo na konec k tomu, že vůbec zakázáno přednášeti filosofii i státní právo, že počet posluchačů omezen všude na tři sta, a že všickni studenti byli nuceni podrobiti se vojenskému výcviku a režimu, při čemž studium v cizině bylo vůbec zrušeno neb aspoň velice ztíženo.

Teprve za vlády Alexandra II. také university si oddechly, a mezi posluchači objevili se i první synkové z nižších vrstev, jmenovitě ze stavu kněžského, ba sem tam i dámy. R. 1863 byl vydán pro university po dobrozdání čelných učenců z ciziny nový statut, vskutku svobodomyslný, jehož jedinou vadou bylo, že nepřipouštěl studia žen, pro které proto musily býti zakládány vyšší kursy zvláštní; bylo omezeno dále všeliké zasahování byrokracie, zlepšeno postavení profesorstva a zřízena řada nových stolic. Ale po zavraždění cara Alexandra II. dostavila se nová reakce, autonomie universit vůbec zrušena (1884), a posluchači podřízeni znovu přísnému dozoru policejnímu.

Odtud jsou nepokoje studentů v Rusku na denním pořádku stejně jako sesazování profesorů neoblíbených u vlády a utiskování studentských spolků. Dokonce v letech 1905—6, kdy Rusko prožívalo revoluci, po tři semestry se nepřednášelo vůbec, a universita varšavská od té doby až do světové války byla v znamení bojkotu, ježto vláda ji nechtěla vydati Polákům. A tak má pravdu známý historik ruský S o l o v j e v, tvrdí-li (ve spise: Russkije universitěty v jich ustavach i vospominanijach sovremennikov I. 1914), že dnes university trpí se v Rusku vlastně jen pro forma a ze studu před cizinou: dokladů, jež snesl Solovjev o pronásledování nepohodlných profesorů, je vskutku řada nepřehledná.

Dle statutu z r. 1884, doplněného r. 1905, kdy aspoň některá práva autonomní universitám vrácena, má vrchní řízení každého ústavu kurátor (popečitělj) pod vrchním dozorem ministerstva vyučování. Jemu podřízeni jsou: rektor (volený na tři léta z profesorů řádných a potvrzovaný carem), jeho zástupce prorektor jakožto správce universitní kanceláře a agendy vůbec, dále akademická rada všech profesorů řádných i mimořádných (pro udílení akademických hodností a dobrá zdání o věcech školních), ředitelství (rektor, prorektor a děkani) pro správu ekonomickou, konečně děkani jednotlivých fakult, jichž je pravidelně (v Charkově, Kazani,

Kyjevě, Moskvě, Oděse a Varšavě) po čtyřech (fakulta historicko-filologická, fysikálně matematická, právnická a medicinská), jen v Jurjevě pět (mimo tyto čtyři ještě fakulta teologie protestantské); v Petrohradě místo mediciny je fakulta orientálních jazyků (celkem tedy zase čtyři), konečně universita v Saratově má dosud jen fakultu medicinskou, v Tomsku medicinskou a právnickou.

Profesoři jsou ustanovováni ministrem, a to buď po návrhu sborů, buď po volném »uvážení« vlády; předpokládá se doktorát a aspoň tříletá učitelská činnost v postavení soukromého docenta; nižší kategorie učitelstva jmenuje sám kurátor pravidelně ve srozumění s fakultou. Platu mají profesoři řádní 3000 rublů, mimořádní 2000 mimo kolejné a taxy; po třiceti letech bývají překládáni do pense, ale mohou se svolením ministerstva ještě dále působiti a podrží vždy své místo a hlas ve sboru.

Imatrikulace posluchačů je spojena s mnohými formalitami; mimo absolventy gymnasií a výjimkou i seminářů kněžských mohou se za jistých podmínek připustiti »dobře smýšlející« osoby jiné. Mezi tresty disciplinárními jest uveden dosud i žalář i relegace (bez práva vstoupiti na jinou universitu). Semestry trvají od 20. srpna do 20. prosince a od 15. ledna do 30. května (dle ruského kalendáře); délka studií, jichž postup jest na každé fakultě přesně normován řádem, je na medicině deset, jinde osm semestrů. Podrobně normovány jsou i státní zkoušky (na fakultě historicko-filologické se dovolují čtyři, na matematicko-fysikální dvě skupiny) a akademické grady (jsou všude dva: magisterský a doktorský, pouze na medicině jest jen doktorát).

Neobyčejně značný jest v Rusku počet vysokých škol se speciálně vymezeným úkolem vzdělání. Především našim teologickým fakultám odpovídají duchovní akademie, z nichž čtyři jsou pravoslavné (v Kazani, Kyjevě, Moskvě a Petrohradě) a jedna katolická (v Petrohradě). Řídí se dosud statutem z r. 1884, ač již 1910 vyšla organisace nová, dosud neprovedená, a ač se dosud nepřestává diskutovat reforma těchto škol.[1] Přijímají se jen absolventi duchovních seminářů[2] nebo středních škol a pokud nežijí v místě, musí

[1] Hlídka 1911, 649.

[2] Tak slují ústavy stupně středního pro výchovu hochů (pravidelně z rodin kněžských), kteří se chtějí věnovat povolání kněžskému; na ten čas jest jich asi šedesát. Také tyto ústavy mají býti nyní reformovány (Škola i život 1914, 503); proti gymnasiím dosud kladly větší důraz na náboženství a menší na učení moderním jazykům.

bydliti v internátě, při čemž denní pořádek je velmi přísně normován (předepsány i posty, bohoslužby atd.). Studium čtyřleté věnuje vedle teologie pozornost i jazykům a konfesím orientálním, filosofii, dějinám literatur; kurs studijní jest přesně vyznačen a obsahuje i povinné práce písemné i cvičení v kázáních. Absolventi mohou dosíci magisterství a doktorátu teologie, mimo to vybraní kandidáti připravují se na státní útraty k profesuře na ústavech duchovních. Vrchní správu ústavů pravoslavných má svatý synod, ústavu katolického ministerstvo vyučování; kurátory jsou místní biskupové, řízení samo má rektor a inspektor jednak se všemi členy sboru, jednak jen s třemi profesory řádnými, jakožto členy ředitelství ústavu. V dějinách ruské osvěty mají tyto ústavy své význačné místo, jmenovitě ústav kyjevský jest dnes vlastně nejstarší vyšší škola vůbec, ježto pochází asi již ze 16. století a nově upravena byla slavným metropolitou Petrem Mohylou.

Dále existují na Rusi samostatné ústavy medicinské a farmaceutické (mimo učení lékárnická na jednotlivých medicinských fakultách universit) a to vesměs v Petrohradě: carská vojenská medicinská akademie s konce 18. století, na níž působila již řada znamenitých specialistů a učenců, carský institut pro experimentální lékařství (otevřen 1890 pro badání vědecká zvláště v oboru infekčních chorob) a carská klinika velkokněžny Jeleny Pavlovny (1855); pro ženy určeny výslovně Ženskij medicinskij institut (1897), vzniklý z bývalých ženských kursů lékařských (od r. 1904 státní) a soukromý ústav farmaceutický pro absolventky dívčích gymnasií.[1]

V oboru práv jest proslulé Děmidovské právnické lyceum v Jaroslavli (založ. 1803), carské lyceum (právnická fakulta s gymnasiem) v Moskvě, carské učiliště práv v Petrohradě pro synky šlechtické, carské alexandrovské lyceum v Petrohradě pro obory právnicko-kameralistické, konečně vojenská akademie práv pro výchovu auditorů vojenských tamže.

Dále má Rusko i samostatné ústavy povahy historicko-filologické: Lazarevskij institut vostočnych jazykov v Moskvě (pro studium orientální filologie), historicko-filologický ústav knížete Bezborodka v Něžině pro přípravu středoškolských profesorů filologie a historie, podobný ústav v Petrohradě pro příští profesory nauk humanistických, zmíněný již Ženskij pedagogičeskij institut tamže, vzniklý z volných kursů dívčích a určený pro přípravu uči-

[1] Srv. Revue pédagogique 1912, I. 495 a Friedrichs v uv. čl. 39 sl.

telek věd historických, filologických, matematických a přírodních (má i svou elementární školu a gymnasium). Orientální akademie jsou dále i v Petrohradě a ve Vladivostoku, carské ústavy archeologické v Petrohradě, v cizině pak v Athénách a Cařihradě.

Samostatně organisovány jsou i ústavy technické a hornické. Sem patří technologický institut v Charkově (s oddělením mechanickým a chemickým), vysoká škola hornická v Jekatěrinoslavi, polytechnika v Kyjevě o čtyřech odděleních (inženýrství, mechanika, chemie, hospodářství), technika moskevská (pro mechaniku a technologii), jiný ústav tamže pro stavební průmysl, polytechnika v Novočerkassku, rovněž o čtyřech odděleních (hornictví, kulturní technika, mechanika, chemie), technologický ústav cara Mikuláše I. v Petrohradě (pro strojnictví a chemii), polytechnika cara Petra Velikého se šesti odděleními (mezi nimi i zpracování kovů, lodnictví a hospodářství), institut cara Mikuláše pro vzdělání civilních inženýrů, jiný cara Alexandra I. pro inženýry staveb vodních a cestních, elektrotechnický ústav Alexandra III., hornická škola carevny Kateřiny II. a polytechnické ženské kursy o dvou odděleních (od r. 1906) vesměs v Petrohradě; konečně jsou techniky nyní ještě v Rize (o šesti odděleních, mezi nimi i obchod a hospodářství), v Tomsku (o čtyřech, mezi nimi hornictví) a ve Varšavě (rovněž o čtyřech s hornictvím). Všecky tyto školy mají přesně vymezené osnovy a povinnost zkoušek, ovšem i normy pro přijímání posluchačů pouze v omezeném počtu, školní plat atd.[1]

Je důležito, že na Rusi dosud se nemohli odhodlati ku koedukaci na vysokých školách, a že proto ženám se zřizují školy neb kursy zvláštní (mimo již vzpomenuté medicinské, farmaceutické, polytechnické atd. jsou i zvláštní kursy historicko-filologické, matematicko-přírodnické, ba i právnické na sedmi místech: v Charkově, Jurjevě, Kazani, Kyjevě, Moskvě, Oděse a Petrohradě). A přece bývaly ženy připouštěny k studiím universitním již v letech padesátých a šedesátých;[2] ale od statutu z r. 1863 marně se domáhají rovného práva k studiím s muži, a jen výjimkou sem tam a s nebezpečím profesorů byly jednotlivé ženy zaměstnány v pitevnách a laboratořích. Všecky snahy o stejné právo žen na vysokých

[1] Některé z těchto škol podrobněji probrány u nás v Protokolu I. sjezdu federace českého studentstva 1914, 298 sl.

[2] Srv. tyto články: Kovalevskij Ženskoje obrazovanije v Rossiji v časop. Škola i žizň 1912, 1, 1; Šocholj K voprosu o dopuščeniji ženščin v universitěty v Rus. škole 1912, listopad, I. 97 sl. a H. Boczkowski Z dějin ženského vysokého školství Ruska ve Volné Škole 1914, 51.

školách byly dosud marny, ač přece ani vláda nemůže upříti, že jmenovitě lékařky mají veliký význam i na poli lidové výchovy, jsouce prostému mužíku rozhodně bližší než muž. Vše, co se dosud stalo ve prospěch ženského vyššího vzdělání, jest, že r. 1905 také těmto kursům ženským dána jistá autonomie, jmenovitě i svobodná volba rektora a děkanů a právo spolčovací, ovšem »rusky« omezené. Teprve v době války přinesl Denník Poznaňský zprávu, že prý vláda dovolila ženám přístup na všecky university v Rusku.[1]

Vůbec je stav vysokého školství ruského rozhodně velmi smutný, neboť vláda nemajíc smyslu pro svobodu učení vystupuje proti každému volnému hnutí profesorů a studentů s neuvěřitelnou přikrostí, merci-li surovostí: zní jako pohádka, že k zakročení pověstného Trepova ministr vyučování odvolal dokonce svolení, aby v aule university kyjevské bylo postaveno poprsí Tolstého.[2] Okleštěná samospráva a policejní režim nevábí k povolání učitele vysokoškolského, zvláště když každý svobodomyslný profesor, třeba sebe více ve vědě proslulý, bývá bez odkladu propuštěn: před válkou bylo na deseti universitách aspoň sto dvacet stolic vůbec neobsazeno, a některé university, na př. moskevská, byly tak přivedeny takřka na kraj záhuby. Opětovným nepokojům studentstva vláda čelí hromadnými relegacemi; tak v r. 1911 bylo dle samých ruských listů[3] beze všeho soudu na šest tisíc studentů relegováno, deportováno do vzdálených gubernií neb uvězněno. Účast studentstva na oslavách Tolstého po jeho smrti vedla k úplnému zrušení studentských organisací (i vědeckých).[4] Když se posluchačstvo lékařské akademie petrohradské zdráhalo vzdávati vojenské pocty důstojníkům a utkalo se proto s vojskem opětně na ulici, vláda zkrátka celý ústav zavřela;[5] stejně tak zavřen ženský ústav medicinský, když posluchačky protestovaly proti úmyslům vlády, aby ještě více omezena byla samospráva universit.[6]

(Pokračování.)

---

[1] Ženský Svět 1915, 271.

[2] Škola i žizň 1914, 432.

[3] ib. 1912, 1 (úvodník).

[4] Čas 19. ún. 1910, Přehled IX. 356.

[5] Čas 19. dub. 1912.

[6] Nár. Listy 6. srp. 1911, Ruský obzor I. 60. Srv. i článek Menclův Nepokoje ruského studentstva v Rus. obzoru I. 7 sl. a Akademische Rundschau 1912, 684.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Oswald Redlich: Österreich-Ungarns Bestimmung. (12. seš. Flugschriften für Österreich-Ungarns Erwachen, vyd. Rob. Strache, Warnsdorf 1916.) — Literatura o trvalé neutralitě Belgie a Reinhard Frank: Die belgische Neutralität, ihre Entstehung, ihre Bedeutung und ihr Untergang. (Tubinky 1915.) — Georg Jäger: Der preussisch-deutsche Staat und seine Machtorganisation. (Schmollers Jahrbuch 1916, seš. 1.) — Heinrich Lammasch: Das Mediationsrecht der Neutralen. (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, r. 1915, seš. 2.)

Se zájmem a očekáváním saháme po knížce profesora vídeňské university Osvalda Redlicha nesoucí slibný název Österreich-Ungarns Bestimmung. O předmětu tomto dalo by se říci jistě dosti nového a mnoho zajímavého. Tím spíše dalo by se to čekati, ujme-li se slova autor takového jména. Obsah spisku přináší však v tom směru zklamání, neboť zde nalézáme pouze všeobecné soudy a přání do budoucnosti, jež jsme na různých místech již mnohokráte slyšeli od některých politiků rakouských, nového však nic.

Na počátku vyvrací Redlich mínění proniklé i mezi muže vědy — na př. švédský profesor Kjellén, jehož dílo o evropských velmocech dožilo se v německém překladu pod názvem Die Grossmächte der Gegenwart právě druhého vydání —, že Rakousko jest anachronismem. Úkol jeho dán jest jeho historií, kterou Redlich ve stručnosti podává. Počátek jeho klade souhlasně s českým naziráním do roku 1526, kdy volbou Ferdinanda Habsburského králem českým a uherským a spojením těchto dvou států spolu se zeměmi starorakouskými v jedné dynastii dán byl základ k říši, v níž žijeme. Příčiny, jež k tomu vedly, byly úvazky a vztahy kulturní a přirozené, vedle toho však též společné nebezpečí od východu hrozící nutilo menší tyto skupiny spojiti se ve větší celek.

Vedle absolutistické doby druhé poloviny 18. století velebí Redlich také dobu od roku 1849 do roku 1860, dobu to absolutisticko-centralistického státu, jež byla obdobím »velkolepé a plodné práce a vnitřního přetvoření říše, ve všech odvětvích státní správy a vyučování, v obchodu a oběhu zboží, směrem k moderním organisacím a útvarům«.

Jako v minulosti tak i dnes jest úkolem a smyslem Rakouska, jak praví Redlich, »stráž proti východu, ochranná zeď humání a na výši stojící říše národů proti panství Moskovitů«. Úkolem jeho jest »konečně nyní a s konečnou platností odstraniti vliv Ruska z Balkánu«. »Naše

říše jest to,« píše dále Redlich, »která ruku v ruce s Německem těžce zkoušeným národům balkánským dá a zaručí pravou svobodu, která z tohoto věčně bouřlivého zákoutí Evropy učiní spořádanou a pokojnou skupinu států.«

Aby úkolu tomu mohla říše dostáti, musí býti sama dosti silnou a jednotnou. K tomu povede pouze »vyrovnávající spravedlnost od národa k národu«. Na str. 20 podává klíč k tomu: »Kdežto ve Švýcarsku stojí vedle sebe pouze tři velké kulturní řeči, jest v Rakousku deset různých kmenů a jazyků. Mezi nimi jsou jazyky, jež zaujímají pouze malý obvod a nikdy větší zaujímati nebudou, které nikdy se nestanou všeobecnými kulturními jazyky a tedy nehodí se nikdy za řeči dorozumívací. To jest dějinnou skutečností, neznamená to žádné odstrkování, nepřekáží to nikterak, aby takové řeči a národnosti ve svém užším kruhu dosáhly rozkvětu. Ale stát, jenž je všechny uzavírá ve své ochraně, potřebuje nezbytně jednotně prostředkující a dorozumívací řeči, a tou nemůže býti v Rakousku žádná jiná než německá.« Tak si představuje v souhlasu s dosavadním stanoviskem německých politiků řešení rakouského problému národnostního profesor Redlich.

*

Otázka neutrality Belgie stále zaměstnává literaturu. Stanovisko belgické vykládá nejnověji Waxweiler ve spisu vyšlém v Lausanne r. 1915 pod názvem La Belgique neutre et loyale. Úkol spisu tohoto jest očistiti Belgii z obvinění, že sama porušila nebo zamýšlela porušiti svou neutralitu.

Naproti tomu stanovisko německé právnicky snaží se zdůvodniti profesor mnichovské university Reinhard Frank ve spisku Die belgische Neutralität, ihre Entstehung, ihre Bedeutung und ihr Untergang. Vykládá nejprve vývoj, jenž neutralisování Belgie předcházel a jenž vyúsťoval asi v ten smysl, aby tato část Nizozemí byla chráněna před anekčními snahami Francie. Účelu tomuto mělo sloužiti také mírem vídeňským provedené sloučení Belgie s Holandskem v jediné království, opevňované pod vedením Angličana Wellingtona. Když tento pokus spojení celého Nizozemí v jeden celek selhal pro branný odpor Belgičanů, pokusil se Talleyrand, zástupce Francie na londýnském kongresu r. 1831, o to, aby dosáhl rozdělení Belgie mezi Francii a Holandsko podle sklonu obyvatelstva země ke každému z obou těchto států. Proti tomu bylo uskutečněno hlavně k naléhání a v zájmu Pruska prohlášení Belgie za stát trvale neutrální. Od té doby trvá tato zvláštní právní povaha belgického státu. Neutralita Belgie byla založena smlouvou mezi Holandskem a Belgií jako smlouvou hlavní a dvěma smlouvami uzavřenými mezi Pruskem, Rakouskem, Francií, Anglií a Ruskem s jedné a Belgií a pak Holandskem s druhé strany (to vše roku 1739), kteréžto smlouvy dosud výslovně nebyly rozvázány.

Prof. Frank zabývá se po tomto konstatování otázkou, zda snad Belgie sama, tedy jednostranně, neporušila svou neutralitu chováním, příčícím se mezinárodnímu právu. Aby k rozřešení této otázky dospěl, táže se především, zda trvalá neutralita státu ukládá mu jistá omezení již

pro dobu míru. Probírá pak hlasy a názory spisovatelů francouzských a belgických o této otázce, zejména těch, kteří mají přísné stanovisko v té příčině, ukládajíce neutralisovanému státu omezení co nejdalekosáhlejší již pro dobu míru, hlavně co do otázky uzavírání spolků se státy jinými (tak činí Piccioni, Essai sur la neutralité perpétuelle, 1902, a Kleen, Lois et usages de la neutralité, 1898).

Ukazuje pak, že v poslední době přísné nazírání v tomto směru se změnilo. Za doklad uvádí zde Descampa (La neutralité de la Belgique, 1902) a dva Belgičany, profesora Nyse (článek Notes sur la neutralité v 2. sv. Revue de droit international et de législation comparée) a generála Brialmonta. Z tohoto obratu v laxnější nazírání na povinnosti neutrála vyvozuje Frank, že zde byl úmysl belgických vlád z povinností uložených neutralisováním se vyzouti a tak jednostranně zrušiti trvalou neutralitu vlastního státu, kterémužto úmyslu měla právnická literatura urovnati cestu uvolněním názorů o povinnostech trvale neutrálního státu za doby míru. Při tom vychází prof. Frank z myšlenky a účelu, jimž měla tato neutralita belgického státu sloužiti, to jest zachování evropské rovnováhy.

Nyní navazuje autor na tři dokumenty nalezené při obsazení Belgie německým vojskem a uveřejněné v německé žluté knize, z nichž možno souditi, že již před nynější válkou bylo jednáno s lordem Robertsem a anglickým nadporučíkem Bridgesem o obraně Belgie proti případnému vpádu německého vojska, za kterýmžto účelem byly prý sděleny také plány na hájení Antverp s anglickou vojenskou správou. Tím vzniklo, jak soudí Frank, porušení rovnováhy evropské, kterézto rovnováze měla právě neutralisace Belgie sloužiti, poněvadž seznáním plánů hájení Antverp měla Anglie možnost a výhodu před ostatními státy, zmocniti se tohoto opevněného místa a obsaditi celou Belgii.

Tak dospívá profesor Frank k výsledku, že v době, kdy německá vojska vtáhla do Belgie, nebyl tu již neutrální stát, nýbrž byla tato neutralita již dříve zrušena vylíčeným právě jednáním belgické vlády. O této skutečnosti zvěděla německá armáda, když na vítězném pochodu Belgií obsadila Brusel a zabavila tam diplomatický materiál.

Své právnické úvahy končí Frank prohlášením, že při budoucí úpravě poměrů Belgie musí býti vzat zřetel k zájmům Německa alespoň takový, jako k zájmům kteréhokoli jiného státu. »Kdyby se to nepřátelé zdráhali uznati, budeme jednati podle vzoru galského Brenna a přihodíme na vážky evropské rovnováhy dobrý německý meč.«

*

Zajímavou úvahu o německém státním zřízení a pokus o státovědecké obhájení vojenské diktatury nalézáme v článku Der preussisch-deutsche Staat und seine Machtorganisation, jejž Georg Jäger uveřejnil v 1. seš. Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reiche (r. 1916).

Nynější válku pokládá Jäger v první řadě za boj mezi německým a anglickým státem, lépe řečeno mezi německým a anglickým státním typem. Základem anglického státu jest volontary princip, jeho síla má spo-

čívati ve svobodě individuální iniciativy, kdežto německý stát znamená naprosté podřízení veškeré vůle a síly jediné a jednotící státní moci. Jäger sám o tom praví: Německá říše jako stát jest silnější než stát anglický. »Má ve své státní, politické, vojenské a sociální mocenské organisaci převahu nade všemi protivníky svými. Vyniká nade všecky silou státní kázně, kterou stát každé myšlení a chtění dovede ovládnouti a disciplinovati. Ucelenosti svého sociálního práva váže pevně život jednotlivcův k životu společnosti státně organisované. Žádný z evropských států neukázal ve své politické, vojenské a národohospodářské organisaci stejnou pevnost a výkonnost. To dokázal německý stát v průběhu této války, ať jest konečný výsledek její jakýkoli.«

Konkrétně vyjádřeny, přednosti tohoto státního zřízení jsou především v úplné soustředěnosti monarchické moci. Německo ve své podstatě jest stát jednotný (Einheitsstaat), forma federalistická slouží tu pouze myšlence jednotící, a to monarchické myšlence jednotící. Tento charakter vtiskl celé říši pruský stát. Vše sjednocuje pevně říšská monarchická vláda a činí to touto soustředěností ještě silnějším. Mnohohlavý senát nebyl by schopen vésti německou říši v jejím zápase o život. Nestačila by tu moc formální, moc na oko, nýbrž jedině jednotná, skutečná moc. U Pruska byl každý boj bojem na život a na smrt a tato dějinná skutečnost vybudovala silnou ústřední moc, budíc potřebu její. V monarchické mocenské organisaci opřené o vojenskou mocenskou organisaci uskutečňuje se jednota a síla německého státu. Právní formou této mocenské organisace jest vojenská diktatura, která jest jedině s to úplně soustřediti síly státu v jejich dějinné podstatě a zvláštnosti. Diktatura tato nevznikla teprve za války, nýbrž byla již dříve připravena, a to v zákoně sebezachování státu, v jeho nepsaném právu ústavním.

To jsou asi hlavní myšlenky Jägrova článku, jenž na konci způsobem ne dosti jasným formuluje myšlenku, jakou Německo svým státním zřízením může dáti všem kulturním národům: Jest to »uskutečnění sociálního státního života společnosti lidské podle ideje sociální spravedlnosti, pod ochranou silné státní moci, která jest sobě samé, to jest státní a právní ideji, zodpovědna«.

*

Při stanovení práv a povinností neutrálů kladen dosud hlavní důraz na to, aby neutrální stát nebyl rušen ve svém volném pohybu a hospodářském životě. Proto zamítána dosud zásada, že by neutrální stát měl povinnost na př. zameziti dodávku zbraní válčícím státům nebo některému z nich, pokud dodávek těch nezúčastňuje se neutrální stát sám, nýbrž pouze jeho občané. Podobně tomu bylo také v příčině půjček, tedy finančního podporování válčících mocností poddanými států neutrálních. Vyjma zákazu vypravení nebo vyzbrojení válečné lodi v obvodu neutrálního státu, podle mezinárodního práva nemají neutrálové povinnost zameziti dodávky svých občanů pro válčící státy. Zejména Spojené státy severoamerické hájily si tohoto práva. »Our citizens have always been free to make, vend and export arms . . . To suppress their

callings, the only means perhaps of their subsistance, because a war exists in foreign and distant countries, in which we have no concern, would scarcely be expected« (naši občané mohli vždy svobodně vyráběti, prodávati a vyvážeti zbraně... Abychom potlačili jejich obchody, snad jediný prostředek jejich obživy, poněvadž vznikla válka v cizích a vzdálených zemích, na níž nemáme zájmu, to snad sotva bude od nás očekáváno). Tak vyhrazovaly si již v roce 1793 svobodu jednání v tom směru. V posledních válkách pak na př. Německo ve válce rusko-japonské povolilo hromadný vývoz zbraní, kdežto ve válce španělsko-americké jej zakázalo.

Nyní začíná si zjednávati půdy názor opačný, a lze očekávati, že si zjedná průchod i v budoucí úpravě mezinárodního práva. Mají-li neutrálové zájem na odvrácení války nebo zkrácení jejím — a přítomná válka ukázala, jak těžce i oni jsou postiženi — nesmějí dodávkami válečných potřeb a půjčkami prodlužovati válku a tím zvětšovati i hospodářské poruchy ve vlastním státním životě.

K tomuto názoru dospívá též neúnavný obhájce mezinárodního práva Lammasch v článku Das Mediationsrecht der Neutralen (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, r. 1915), v němž zabývá se otázkou, o níž nyní jest tak zhusta slyšeti, to jest otázkou prostředkování, mediace, neutrálů mezi státy válčícími.

Toto sprostředkování (la médiation) v případě konfliktu mezi dvěma nebo více státy má své pevné místo v teorii mezinárodního práva, a označuje se jím jen takové přátelské zasahování států na sporu nezúčastněných, které se děje se souhlasem států se svářících. Jinak se nazývá pouze prokazováním dobrých služeb (bons offices). Účel takového prostředkování jest na snadě; má se buď hrozící válce předejíti nebo vypuklé již válce konec učiniti. Při úpravách otázek práva válečného činěn vždy pokus učiniti takovéto sprostředkování závazným pro členy společnosti států sdružených společným právem mezinárodním. Obhájci této myšlenky sledovali tu cíl, který se nedá přezírat. Odklad vypovězení války způsobený jednáním se státy prostředkujícími urovnání sporu vždy může posloužiti a snad i zjednati převahy živlům umírněným ve státu k válce již téměř odhodlaném. Nedosaženo však této závaznosti, nýbrž mediace prohlášena pouze za užitečnou a žádoucí (utile et désirable). Správně vystihl — jak praví Lammasch — pamětní spis ruské vlády z roku 1899, domáhající se stanovení povinnosti neutrálních států k prostředkování mezi válčícími, skutečnost, že následkem úplné solidarity zájmů všech kulturních států není možná isolace, a moderní válka, třebas vypukla pouze mezi dvěma z nich, stane se zlem mezinárodním (un mal international). A v témže smyslu asi, a předvídaje strašné účinky moderní války i pro neutrály, předpovídá Barclay ve své zprávě roku 1904 podané ústavu pro mezinárodní právo: Le temps viendra, et peut-être bientôt, ou les neutres se coaliseront contre les belligérants et cerneront les deux parties par un cordon (přijde čas a snad brzy, kdy se neutrálové spojí proti válčícím a oddělí obě strany šňůrou). Již roku 1749 navrhuje německý filosof

Christian Wolff ve svém díle Jus gentium, aby každý stát byl povinen připojiti se k státu, jenž vede válku spravedlivou!

Praktický význam mediace neutrálů bude míti tím spíše, čím větším nátlakem bude pro stát k válce náchylný. Za nejpovolanější pokládá tu Lammasch státy, jež se vzdaly myšlenky výbojů. Státy tyto mají se sdružiti kolem států trvale neutrálních ve svazek států ad hoc zřízený k odvrácení nebo ukrácení válek, a Lammasch očekává bezpečný výsledek. Ukáže se pak, že neutralité permanente není nullité permanente, jak se posměšně říká. Nejdůležitější jest zde, získati čas: již tím jest mnoho dosaženo, když rozvaděné státy, i když již zmobilisovaly své armády a loďstvo, byly by nuceny ještě jednati za účasti neutrálů. Aby toho bylo možno dosíci, navrhuje Lammasch tento postup: Vypukne-li spor mezi státy, nechť státy nezúčastněné nabídnou prostředkování. Kdyby je některá ze svářících se stran nechtěla vyslechnouti a začala ihned válku, budiž její boj pokládán za bellum nec iustum nec pium, a se státem tímto méně příznivě jednáno za války, nebo dokonce od něho žádána náhrada škody válkou neutrálům způsobené. »Mocnosti, jimž záleží na zachování míru, jež chtějí od sebe samých i celého lidstva odvrátiti utrpení, jsou oprávněny spolu s nabídkou prostředkování prohlásiti oběma spornými stranám, že svým příslušníkům povolí podporu oné strany, jež bude ochotna během přiměřené lhůty vyslechnouti jejich sprostředkující návrhy, a že naproti tomu zakáží svým příslušníkům pod trestem podporovati onu stranu, která toto sprostředkování odmítne nebo předčasně přeruší.« Mělo by jistě výsledek takové zasažení, »kdyby je provedl svaz neutrálů, který by byl silný počtem a odhodlaností a úplně sjednocen«. »I když dnes právo neutrálních států k mediaci není ještě závazkem právním, přece jest povinností kulturní,« ukončuje Lammasch svou úvahu. *Dr. F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Hnutí v truhlářském odboru. — Nové soudní poplatky a dělnictvo. — Úrazová pojišťovna v Praze r. 1914. — Smlouvy v odboru stavebním. — Finský zákon o úpravě podpory nezaměstnaných. — Dánské organisace odborové v roce 1915. — Snížení hranice věku ve starobním pojištění v Německu.

V odboru truhlářském nastává hnutí, aby byli zaměstnavatelé donuceni splnit podmínky kolektivní smlouvy z roku 1914. V květnu 1914 byla totiž zaměstnavateli a dělníky přijata smlouva, podle níž pracovní týden měl trvati 53 hodiny, od května 1915 pak 52½ hodiny, posléze od května 1916 týdně 52 hodiny. Mzda se zvyšovala pro rok 1914 o K 1·06 týdně proti mzdě dosavadní, od první soboty 1915 měla stoupnouti mzda o jeden haléř za hodinu a od první soboty 1916 o dva haléře za hodinu. Minimální mzda měla činiti pro dělníka první rok po vyučení 32 haléře za hodinu, čtyři roky po vyučení 44 haléře, pro samostatného dělníka 48 haléřů. Roku 1915 se zaměstnavatelská organisace vyhnula splnění kolektivní smlouvy, odůvodňujíc své rozhodnutí špatnou konjunkturou. Jak dnes věci

stoji, je v truhlářském odboru plná zaměstnanost, ba počíná se jeviti nedostatek schopného dělnictva; úbytek soukromých zákazníků byl vyvážen státními dodávkami i v tomto odboru, jako v tolika jiných. Nelze-li tedy mluviti o špatné konjunktuře, naopak, nutno-li nazvat letošní konjunkturu přímo skvělou, je opravdu zajímavo, jak rozřeší tentokrát podnikatelé svou při s dělníky o podmínky kolektivní smlouvy. Poměry sice zešněrovaly akční možnost dělnických organisací nadmíru citelně, ale lze očekávati, že by ani v nynějších dobách nebylo nemožno domoci se splnění mzdových úmluv ujednaných před válkou, když-tě nemůže býti ani řeči o tom, že by podnikatelé trpěli válkou podstatné škody.

*

Nařízením ze dne 15. září 1915 byly upraveny soudní poplatky novým tarifem, jenž znamená proti tarifu dřívějšímu značné zvýšení soudních výloh. Přes to, že i nový tarif pamatuje na dělnictvo výjimkami, platnými pro živnostenské soudy, zhoršuje se jím přece postavení dělníka jako strany v každé příčině. »Odborové sdružení československé« a »Spolek dělnických přísedících živnostenských soudů« se obrátily proto na ministerstvo spravedlnosti se žádostí, obsahující tyto hlavní postuláty: 1. Aby byly osvobozeny od poplatků před živnostenskými soudy předměty sporné hodnoty aspoň do 500 K, a to i při přelíčeních odvolacích. 2. Právo chudých, pokud je ho třeba k osvobození od poplatků, budiž povoleno bez průtahů, když je dokázáno, že příjem žadatelův nedosahuje výše podléhající dani z příjmů. 3. Kde příjem žadatelův přesahuje tuto výši, ale podle zákona může žadatel žádati o právo chudých, budiž umožněno, aby ke sporům námezdním stačilo vysvědčení nemajetnosti, vystavené obecním úřadem v žadatelově bydlišti. 4. Potřebné šetření o údajích žadatelových nechť provádí také obecní úřad ve lhůtě 48 hodin. 5. Výhody platné pro právo chudých ve sporech námezdních buďtež rozšířeny také na řízení exekuční, konkursní a vyrovnávací, pokud běží o uplatňování nároků dělníků nebo zřízenců, vzešlých z námezdního poměru. — Podobnou žádost podal i vídeňský spolek přísedících živnostenských soudů.

*

O činnosti úrazové pojišťovny dělnické v Praze v roce 1914 jsme se již letmo zmínili jednou v této rubrice. Nyní přinášíme několik statistických dat vyňatých z právě vydané zprávy jmenovaného ústavu. I v roce 1914 končil účetní rok přebytkem, a to nemalou sumou K 4.248.898·60. Pojistné činilo K 9,034.123·08, jmění ústavu koncem roku 1914 dostoupilo výše K 56,170.915·74. Odškodného vyplatil ústav v uvedeném roce K 8,251.178·61. Do podacího protokolu došlo 366.270 podání.

Celkové příjmy ústavu r. 1914 činily s připočtením dodatečně předepsaného pojistného K 12.037.697·11, z toho na pojistném z podniků průmyslových K 11,547.467·73 a z podniků zemědělských K 490.229·38. Proti roku 1913 kleslo pojistné z průmyslových podniků o K 2,517.221·56, kdežto v podnicích zemědělských pouze o K 2544. Výnos uložených jistin činil K 2.341.383·27, v roce 1913 K 2,135.753·34. Úroky z hypotekárních zápůjček stouply o K 70.283·22. Stoupnutí se vysvětluje tím, že ke 151. zápůjčce z r. 1913 v sumě K 2,209.338·44 přibyly v roce 1914 nové zá-

půjčky, takže dosáhly koncem účetního roku 1914 výše K 2,924.433·78. Vydání stoupla s K 8,250.456 v roce 1913 na K 8,251.178·61, tudíž o % 0·01, ačkoli počet úrazů klesl o 5476. Úbytek úrazů byl totiž vyvážen stoupnutím závažnosti úrazů zbývajících, v čemž se již jeví následky zaměstnávání nekvalifikovaných sil v průmyslových podnicích. Vydání na důchody poléčebné činilo K 6,662.992·34 (proti roku 1913 + K 41.339), důchody vdovské K 546.933·89 (proti roku 1913 + K 25.961·60). Na pohřebném vyplaceno K 10.223·83, na důchodech dětských K 354.240·32, na ascendentních K 20.522·16 a léčebních korun 575.647·60, na odbytném vdovám K 11.468·63.

Výlohy spojené s vyšetřováním úrazů klesly na K 324.769·53 (proti roku 1913 — K 33.022·63), komisionelní výlohy na vyšetřování úrazů úřady politickými na K 83.360·98 (proti roku 1913 — K 12.285·61), cestovní výlohy zraněným na K 58.567·09 (— K 4441·90), náklady rozhodčího soudu, u něhož bylo vyřízeno 5068 žalob, na K 123.288·63 (— korun 13.111·36).

*

Koncem dubna vypršely kolektivní smlouvy stavebního dělnictva, ujednané r. 1912 pro Prahu a Plzeň; jde při ní o dělnictvo cihlářské, zednické, pomocné a tesařské. Již před delší dobou zahájily příslušné odborové svazy jednání se zaměstnavatelskou organisací, jehož prozatímní výsledek je tento: Kolektivní smlouva se prodlužuje do 31. března 1919, a základní mzdy pomocných dělníků do sedmnácti let se zvyšují o 3 h, u žen o 4 h, u ostatního dělnictva o 5 h. Mimo to se poskytuje všemu dělnictvu bez výjimky drahotní přídavek 15%, platný po dobu války, nejdéle čtyři měsíce po uzavření míru. Úmluva tato se týká zatím dělnictva zednického a pomocného, kdežto zástupci dělnictva tesařského a truhlářského ještě s příslušnou korporací zaměstnavatelskou vyjednávají.

*

Koncem dubna přijal finský sněm osnovu zákona o úpravě pojištění v nezaměstnanosti. Osnova je zpracována celkem podle dánského vzoru. Pokladnám pro nezaměstnané, spočívajícím na dobrovolném pojištění, poskytují se příplatky z prostředků státních a obecných. Aby pokladna byla uznána, musí vyhovovati těmto podmínkám: Smí zahrnovati jen námezdní dělnictvo a musí míti aspoň 50 členů. Člen musí být aspoň šest měsíců členem pokladny, než nabude nároku na podporu, jež činí denně nejméně 50 feniků a nejvíce tři marky. Podpora za první dvě neděle se nevyplácí a nesmí býti vyplácena častěji než za 90 dní do roka. Je-li nezaměstnanost způsobena stávkou, výlukou nebo nemocí, nebo nechce-li člen přijmout práci, jíž mu nabízí sprostředkovatelna práce, ztrácí nárok na podporu. Uznaným pokladnám se hradí z veřejných prostředků dvě třetiny vyplacených podpor, musí-li nezaměstnaný vydržovati děti mladší patnácti let. Za jiné podpory se hradí z veřejných prostředků polovina. Příplatky vyplácí pokladnám stát, ale obec, v níž nezaměstnaný bydlí, hradí státu polovinu tohoto příplatku. Nyní jedná o této důležité sociální předloze finský senát.

*

Dánské odborové organisace konaly sjezd 28. dubna t. r. v Kodani. Kdežto ve všech válčících státech oslábly odborové organisace tu více tu méně, ve státech neutrálních nepřestává odborová organisace působiti stále stoupající přítažlivostí. V 52 svazech soustřeďovala v r. 1915 dánská odborová ústředna 112.121 člena, o 10.768 více než roku 1914. Kromě toho existuje v Dánsku 29 odborových spolků a sdružení, čítajících 41.179 členů, stojících na podkladě socialistickém, ale z různých důvodů odpírajících připojiti se k odborové ústředně. Mzdové hnutí dánské r. 1915 nebylo rozsáhlé, zahrnovalo jen 37.487 členů; 18.631 dělník dosáhl zlepšení pracovních podmínek, z toho 17.706 bez námezdního konfliktu, 925 pak stávkou. Docíleno v některých odborech podstatného zvýšení mezd, při hodinové mzdě někde i 15 K měsíčně, při mzdě akordní pohybovalo se stoupnutí mezi 5 až i 20 procenty. Pracovní doba zkrácena o 3—6 hodin, v jednotlivých případech až i o 8 hodin týdně. Nezaměstnanost roku 1915 nebyla horší než v letech předcházejících, činila průměrně asi 11%. Podpor nezaměstnaným a cestujícím členům bylo vyplaceno okrouhle K 2,300.000. Volné jmění dánských odborových organisací stouplo na K 6,277.820, kromě toho na půjčkách a obligacích je uloženo K 1,944.832. Jmění pokladen pro nezaměstnané se páčí na K 3,750.000, jmění nemocenských pokladen přes 260.000 K. Pokladna odborové ústředny mající pouze administrativní účet měla jmění na K 170.000. Úhrnem vládne dánské organisované dělnictvo v různých organisacích, pokladnách a fondech jměním 12,500.000 K, přírůstek jmění za rok 1915 činí K 675.843. Kromě bilančních bodů byl na programu sjezdu též požadavek vysoké dělnické školy, odborového domu v Kodani a úprava platů zaměstnanců v jednotlivých odborových kancelářích.

*

Roku 1910 zamítla německá vláda při poradě o říšském řádě pojišťovacím snížení hranice stáří ze 70 let na 65 let z finančních důvodů a setrvala až do poslední doby na tomto stanovisku, ačkoli zatím pojištění zřízenců stanovila jako hranici 65. rok. Společnost pro sociální reformu se obrátila na říšský sněm s výzvou, aby obnovil starý požadavek o snížení hranice stáří. Opravdu pak v dubnu 1916 byla podána vládou říšskému sněmu osnova, splňující staré přání říšského sněmu. Zatížení, jež tím státu vznikne, bude činiti podle osnovy 5,000.000 marek ročně; výhody snížení hranice bude prý moci užíti ihned 90.000 pojištěnců. Vedle toho přináší osnova i malé zvýšení sirotčí renty; je to koncese, kterou činí vláda starým požadavkům sociálně demokratické sněmovní frakce. *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Výroční zpráva c. k. zemské školní rady v Brně o moravském školství v prvém roce války — 1914.

Inter arma silent Musae«, říkají staří latináři. »V dobách bojů krní vědy!« Ano vědy krní, školství upadá. Dnešek nás o pravdivosti toho přesvědčuje s dostatek.

Vyšla nedávno výroční zpráva c. k. zemské školní rady moravské v Brně a třebas velmi stydlivě, přece to dokazuje též. Proti dřívějším zprávám zeje silně prázdnotou. Mnoho a mnoho rubrik, jež jindy vyplněny čísly docela zřetelně mluvily o stavu moravského školství, neobsahuje ničeho jiného než řady docela droboučkých a spolehlivě, plně mlčících teček . . .

Mlčí tentokrát zprávy o školách mateřských, institutu to právě v dnešních zlých dobách veledůležitém, o pokračovacích kursech průmyslových, hospodářských, o vhodných a nevhodných školních budovách, o školních lékařích, školních spořitelnách, školních lázních, o formě vyučování — totiž vyučování celo- a polodenním, o vyučování dětí druhému zemskému jazyku, jiným jazykůmm cizím, o vyučování houslím, klavíru, chlapeckým ručním pracím, psaní na stroji, těsnopisu, mlčí o počtu tříd a rozšiřování škol, o úlevách a o pravidelné školní návštěvě, o školních knihovnách, o přechodu žactva ze škol obecných na střední a o celé řadě jiných důležitých otázek školských, jež nejsou otázkami bezvýznamnými, nýbrž často velmi aktuálními a akutními.

Tím nikterak nemíníme činiti komu předhůzky, jež by měly poukazovati na nepohotovost. Toho za dnešní doby naprosto činiti nelze, neboť mají zajisté kruhy povolané k tomu za dnešních těžkých dnů daleko více práce a mnohem méně výkonných orgánů při ruce než za let minulých. Přes to však přece litujeme té neúplnosti, ježto jí mnoho cenného a zajímavého materiálu pro úvahu o našem školství a jeho změnách v prvých měsících války přichází na zmar. Vždyť jistě nebylo by nezajímavo zjistiti, jaké oběti přineslo moravské školství vlasti v dobách potřeby! Kolik školních budov propůjčeno bylo vojenskému eráru k použití za kasárna neb nemocnice, v kolika případech uskrovnilo se školství z tohoto důvodu ve vykonávání svého kulturního poslání a vyučovalo děti v místnostech najatých celo- neb i jen polodenně; kolik jednotlivců z té velké rodiny učitelské vykonává dnes platné služby vlasti na poli válečném a jak získána za ně náhrada; kolik jich již padlo; kolik pro udatnost bylo vyznamenáno; jaké sumy upsalo učitelstvo i žactvo na válečné půjčky; jaké jiné služby žactvo i učitelstvo vlasti v době tohoto tuhého světového zápasu poskytlo, na př. kolik odvedeno bylo školními dětmi resp. pak školami na červený kříž; kolik odvedly děti cupaniny, kolik hotových částek zimních oděvů; kolik ostružiníkového listí na výrobu čaje atd. atd.

To vše by bylo zajisté jednou znamenitým kulturním dokumentem dneška.

Leč toho všeho není tu uvedeno, ježto data nebylo možno asi v čas opatřiti, proto spokojme se zatím s tím, co máme. — —

Dle zprávy té bylo 31. prosince 1914 otevřeno veřejných obecných škol s vyučovacím jazykem českým celkem 1943 (o tři více než loni), 158 veřejných českých škol měšťanských a to 91 chlapecká a 67 dívčích.

Německých veřejných škol obecných bylo 747 (o jednu méně než roku minulého) a 94 veřejných měšťanek, totiž 52 chlapecké a 42 dívčí.

S vyučovací řečí českou i německou jsou na Moravě školy tři veřejné. To je rarita moravského školstvi!

Větší polovinu škol obecných — jak českých, tak německých — tvoří školy méně organisované a to jedno- a dvojtřídky. Z 1943 všech obecných škol českých je škol tohoto typu 1159. Nejrozšířenější formou veřejné školy moravské je pak dvojtřídka. Těchto je 664 proti 495 jednotřídkám. Z výše organisovaných škol — té i oné národnosti — je nejčastější pětitřídka (257) asi proto, že je skoro ve všech městech a městečkách, kde zřízeny jsou školy měšťanské, jež pak zastupují poslední ročníky školy obecné. Leckde však i v takovýchto místech jsou šestitřídky (60). Obyčejně v městech průmyslových. Tu pak šestá třída bývá t. zv. třídou závěrečni, do níž zařazovány bývají ponejvíce ony děti, jež pro nevyhovující prospěch do školy měšťanské postoupiti nemohou nebo z toho či onoho důvodu tam přijíti netouží. Osmitřídek na Moravě není. Sedmitřídka je jen jedna. Je specialitou moravského hlavního města. Nahrazuje tu vlastně školu měšťanskou, jíž je v Brně třeba jako soli. Jsouť tu české veřejné měšťanky pouze dvě (1 chlapecká a 1 dívčí) a to jako cvičné školy při ústavech učitelských — proti 13 veřejným měšťankám německým. Je-li pro všechno obyvatelstvo brněnské třeba 15 veřejných měšťanek, jistě by velká česká menšina brněnská z nich zasloužila aspoň $^1/_3$ t. j. pět. Že jich tolik skutečně potřebuje, to dokazuje ta okolnost, že kromě zmíněných dvou veřejných cvičných měšťanek velmi dobře v Brně prosperují ještě 2 české měšťanky soukromé a ona shora uvedená sedmitřídka obecná! —

Týž poměr asi je též u moravských veřejných škol obecných německých. I zde tvoří ménětřídky větší polovinu všech škol. Jeť jich 411 ze 747. I zde jsou ještě sedmitřídky (7).

Také smutně proslulé expositury na Moravě dosud se udržují, ač v menším počtu než v Čechách. Jsou ve 20 okresích českých a v 9 krajích německých. Proti minulému roku ubylo 6 expositur českých a 2 německé patrně tím, že byly proměněny v samostatné jednotřídky.

Doufejme, že časem tento zvláštní kvítek na větvici moravského školství také ovadne!

Také počet exkurendních stanic se na Moravě zmenšil proti právě uplynulému roku. Ubyly 3 české a 1 německá, zůstala 1 česká a 3 německé. Exkurendní školy jsou školy ještě pěknějšího genru než expositury. Na takové dochází učitel z cizí školy aspoň třikrát za týden vyučovat. Tak praví zákon. Tož takové jsou na Moravě ještě 4!

O úhrnném počtu tříd a expositur zpráva mlčí. — Dle pohlaví dítek, jež školy navštěvují, jsou moravské obecné školy veřejné skoro všecky smíšené čili koedukační. Speciálně chlapeckých škol českých je jen 80, dívčích jen 72, ostatní počtem 1791 jsou všechny smíšené. Stejně proti 612 německým smíšeným školám obecným stojí 70 chlapeckých a 65 dívčích.

Soukromých škol obecných s vyučovací řečí českou bylo na Moravě v r. 1914 vydržováno celkem 39, z nichž 33 mělo právo veřejnosti, 6 pak nikoli. Německé školy soukromé s právem veřejnosti byly

32, bez něho 11, úhrnem 43; 1 obojjazyčná. S vyučovací řečí polskou celkem 4, a to 1 s právem veřejnosti, 3 bez něho.

Žactva na obecných školách veřejných s vyučovací řečí českou bylo 313.825 (a to 156.886 chlapců, 156.939 děvčat, proti loňsku +2229), na českých obecných soukromých 5226 (—144 proti roku minulému); úhrnem 319.051. — Měšťanské školy v čísla tato nejsou vpočteny. — Do veřejných škol německých chodilo 110.991 dětí (55.736 chlapců, 55.255 děvčat, proti loňsku +216; to nejsou však vždy děti ryze německého původu, nýbrž namnoze děti české menšinové), do německých soukromých 3840 dětí (+23); dohromady 114.831. — Připadalo by dle toho průměrně na 1 českou školu veřejnou 165 děti, na 1 německou školu veřejnou průměrně 153 dětí. Jsou tedy na tom české děti na Moravě dosud poměrně hůře. —

Stav veřejných škol měšťanských se dle zprávy této tuze nezměnil. Nepřibylo jich ani neubylo. Českých veřejných měšťanských škol chlapeckých bylo 91, dívčích 67, celkem 158. Německých veřejných chlapeckých 52, dívčích 42, úhrnem 94. Staré školy dle potřeby byly doplněny. Z těchto důvodů bylo otevřeno celkem 9 českých tříd postupných a 3 nové německé. Vyprázdnily se I. a II. třída německé dívčí měšťanky v Litovli, jejichž žákyně (v I. tř. 11, ve II. 14) zařazeny byly jako hospitantky do příslušných tříd místní měšťanky chlapecké. Byly-li zmíněné třídy zrušeny či jen dočasně uzavřeny, snad dokonce z příčin časových, o tom se ze zprávy ničeho nedovídáme. Tu připomínáme, že dívky jako hospitantky na chlapeckých školách nejsou zde žádnou zvláštností. Setkáváme se s nimi ve 30 případech na školách českých a v 18 případech na školách německých, a dle soukromého tvrzení učitelstva není tato koedukace výchově nijak na škodu. Přes to, že tu a tam byly zřízeny nové postupné třídy, přece je ještě na Moravě 1 neúplná česká (Tršice, okres Hranice) a 3 neúplné německé měšťanky.

Pokračovací kursy (IV. ročníky) měšťanských škol zřízeny byly letos u 3 českých škol chlapeckých (Přerov, Slavkov, Zábřeh n. O.) a u 2 českých dívčích (Zábřeh n. O., Přerov). V Husovicích a Tišňově letos jich zpráva nevykazuje. U německých škol chlapeckých byly v 8 případech, u dívčích v 7 případech a na 2 chlapeckých mimo to dívky hospitovaly. Zdá se, že německá města moravská zase lépe chápou důležitost těchto doplňovacích kursů než moravská města s obyvatelstvem českým.

Návštěva škol měšťanských veřejných, jak se strany dětí českých, tak se strany dětí německých byla slušná. Na českých veřejných měšťankách bylo 11.860 hochů a 10.532 děvčat, celkem 22.392 dětí; na německých 7500 hochů a 8068 dívek, dohromady 15.568. Pohyb žactva těchto škol proti roku minulému byl tak nepatrný, že se o něm ani nezmiňujeme.

Mimo to bylo vyučováno žactvo na 19 soukromých měšťankách s vyučovacím jazykem českým — z nich 13 bylo dívčích (14 mělo právo veřejnosti) — a na 5 německých vesměs s právem veřejnosti. —

Data o školních knihovnách letos odpadla, arcit na základě výnosu ministerského, jímž bylo zakázáno půjčování knih žactvu z důvodů zdravotních, aby se předešlo epidemiím. Jak víme, nakažliviny sku-

tečně omezeny jsou za této války dík pokročilé vědě lékařské na míru nejmenší, totiž na ojedinělé případy, a tím člověku mně na mysl připadá, zda by toto nařízení nemohlo být upraveno nějak, aby nezamezovalo zcela četbu žactva. Snad by stačilo zavedení účinné desinfekce knih před každou výměnou. Duši děcka dostalo by se pak zase nutné a pěkné stravy duševní, po níž dychtí, a jistě by tím omezena byla velmi vhodně ona zbujnělost mládeže, o níž se dnes čím dále, tím více mluví i píše.

Z téhož důvodu, ze kterého vymizely zprávy o knihovnách, zmizely i poznámky o úlevách. Kdežto v dřívějších letech byly úlevy na žádost mnohých obcí — což těmto jistě slouží ke cti — rušeny, letos, jak ze soukromých zpráv víme, hojně se povolují. Úřední fermany je letos stále a stále fedrují. Jinak také nebylo možno činiti, když se všude doporučovalo užívati dětí jako pomocníků při pracích polních i domácích. Děti takových výhod zužitkovávaly, jak náleží. Úlev bylo mnoho, třebas nezaznamenaných. Říšským zákonem ustanovená povinnost školní utrpěla leckde citlivou trhlinu, jíž bude asi později zas těžko spravovat. Tak to vypadá ve skutečnosti s úlevami a docházkou. Úlev a neomluvených půldnů tedy v třídních knihách nepřibylo, ne proto, že by jich nebylo, nýbrž proto, že učitel byl nucen přijímati za omluvu prostě vše, co dítě uvádělo. Pokud se tím prospělo dosažení cíle vyučovacího a vychovávacího, o tom dnes nelze uvažovati, neboť válečná doba je zvláštní čas. —

O vyučování slepců, hluchoněmých, slabomyslných dovídáme se z kusé poznámky pouze to, že výchovny hluchoněmých (v Ivančicích, Lipníku, Valašském Meziříčí, Šumperku [něm.]), výchovna slepců v Brně i pomocné třídy, pokud kde byly, zůstaly po dobu války uzavřeny, ježto budovy jejich jsou propůjčeny vojenskému erári. Jsou tedy děti tyto tohoto roku bez ošetření, a skytá se jim vhodná příležitost, aby zapomněly to, čemu se naučily za let předešlých.

Ničeho nelze se též dopátrati o vyučování dětí haličských uprchlíků na Moravě, a bylo jich tu přece hojně, a tu i tam, dle zpráv novinářských víme, že jim byly zřizovány i samostatné školy. Dost možná, že se o nich dozvíme až roku příštího.

Při zprávách o učitelstvu škol obecných a měšťanských vymizely tentokrát jindy nevyhnutelné rubriky »definitivní, zatímní, výpomocný«. Což by si leckterý učitel zavýskl, kdyby tak zmizely na vždy! —

Z dat těchto vychází na jevo, že na českých veřejných školách obecných působilo v r. 1914 celkem 3784, na českých veřejných školách měšťanských 536, na českých školách soukromých 76, t. j. úhrnem 4396 mužských učitelských sil. — Žen vyučovalo v tomto roce na českých veřejných školách obecných 1503, na měšťanských veřejných s vyučovací řečí českou 139, na školách českých soukromých 159 — celkem 1801. Všech českých vyučovacích sil literních na těchto školách na Moravě bylo v r. 1914 6197. —

Proti minulému roku ubylo na školách měšťanských 46, na veřejných českých obecných 1066, na soukromých českých školách 49 učitelů. Zmenšil se tedy počet vyučujících sil mužských celkem o 1161 českých učitelů,

kteří většinou do 31. prosince 1914 nastoupili činnou službu vojenskou ať již ve frontě nebo při vojenských pracích posádkových či nemocničních.

Myslili bychom, že tento rapidní pokles mužských učitelských sil bude vyrovnán silným stoupnutím počtu učitelek. Ale není tomu tak. Počet učitelek jeví totiž přírůstek maličký, docela ne takový, aby uhradil ono silné klesnutí. Přibylo na měšťanských školách pouze 6, na veřejných obecných 196 učitelek, na soukromých počet jich klesl o 3. Celkový vzrůst označí tedy dobře číslo 199, jež proti 1161 odešlým učitelům je docela nepatrné!

Podobně je tomu i na školách německých. Na německých veřejných měšťankách učilo celkem 369, na veřejných obecných 1113, na soukromých 85, tedy celkem 1567 učitelů; a na měšťankách 124, na veřejných obecných 743, na soukromých obecných 153, celkem 1020 žen. Všech literních vyučovacích sil bylo 2587.

Ubylo 112 učitelů na školách měšťanských, 613 na veřejných obecných, 9 na soukromých, celkem 734. Tuto ztrátu měl vyrovnati přibytek 57 žen na všech školách! —

Učitelů náboženství ustanovených úřady za služné bylo 97 na českých, 77 na německých školách — celkem 174; ustanovených za remuneraci 17 českých, 20 německých, tedy 37; od církví dosazeno jich bylo na školách českých 1174, německých 587, tedy úhrnně 1771.

Industriálních učitelek bylo 1212 českých a 420 německých, všeho všudy 1652.

O výši způsobilosti té které vyučovací osoby dnes zprávy docela ničeho nesdělují. Proč, toť patrno.

Výchovny učitelů byly na Moravě letos tři veřejné české a dvě veřejné německé. Ze 414 českých chovanců maturovalo 94, z německých 193 bylo abiturientů 46. —

Ústavy pro vzdělání učitelek byly státem vydržovány dva, a to 1 český, 1 německý. Ze 165 českých chovanek podrobilo se zkouškám 45, ze 160 německých 42. Mimo to byly na Moravě 3 soukromé ústavy s vyučovací řečí českou, 1 soukromý s vyučovací řečí německou a 1 obojjazyčný. Na českých bylo 321, na německých 95 chovanek, z nichž maturovalo 76 Češek a 31 Němka.

Všech abiturientů a abiturientek českých bylo 170, německých 80. Při jednom ústavě byl V. ročník pro abiturienty středních škol se 42 chovanci. Externistů bylo 22+52 českých a 2 německí.

K vyučování na školách měšťanských českých bylo aprobováno nově 31 učitelů a 9 učitelek (40); 10 učitelů a 8 učitelek (18) na školách německých. Pro školy obecné české 133 učitelů a 87 učitelek; pro školy německé 50 mužů a 32 žen. Speciálních zkoušek z němčiny pro školy měšťanské vykonalo 14 zkoušenců a 5 zkoušenek, z češtiny jako II. zemsk. jazyka 6 učitelů a 11 učitelek německých, z francouzštiny 2 Češi a 2 Němci, z angličtiny 11 Němců, z hospodářství 1 Čech, z vyučování slepých 1+1, z vyučování hluchoněmých 2+2.

*

Toť vše, čeho se dovídáme ze zpráv. I ze stručných těch sdělení cítíme, že válka silně otřásla moravským školstvím, a jen důvěra, že po válce zase starost a snaha o povznesení jeho vzroste, udržuj v nás víru, že kulturní úroveň národa neklesne, čehož všichni zplna srdce si přejeme.

Petrus.

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Rozvoj středních škol v Čechách. — Válečné přídavky státním učitelům. — Tělesný výcvik a junobrana. — Časopis žákovský.

Ve Věstníku českých profesorů dr. A. Boháč uveřejňuje statistickou studii o středním školství českém. Významem svým článek vymáhá si všeobecné pozornosti a měl by proto vyjíti jako samostatná brožura. Dr. Boháč formuluje totiž údaje o vývoji vyššího školství našeho přesnými číslicemi a snáší tak potřebný materiál pro dobu poválečnou. Známý fiskalista posl. dr. Steinwender svého času navrhoval, aby byl seškrtán středoškolský rozpočet státní, při čemž ukazoval též na nadbytek ústavů českých. Patrně opíral se o údaje prof. Rauchberga, který z úředních dat vyvozoval nadprodukci studentů českých a tvrdil, že státní úřady budou zaplaveny českými žadateli. Studie Boháčova vyvrací přesnými číslicemi tyto názory, dovozuje naopak, že od počátku nynějšího století Němci posílají svých synů poměrně více na studie než Češi. Kdežto r. 1881—2 na středních školách v Čechách připadal jeden český žák na 250 Čechů a jeden německý na 301 Němce (studovalo tedy Čechů poměrně více), r. 1910—1 změnil se poměr v náš neprospěch: jeden český žák byl na 187 Čechů, jeden německý na 207 Němců.

Závěry Rauchbergovy jsou proto nepřesny, že nedělal rozdílů mezi ústavy venkovskými a velkoměstskými. Kde obyvatelstvo je soustředěno v rozsáhlých městech, mládež má větší možnost i potřebu studovati. Boháč právem uvažuje o poměrech v Praze, Plzni a Č. Budějovicích odděleně. Ve Velké Praze je 30 mužských škol středních, z nich třetina německých; průměrně navštěvuje jeden ústav český 406 žáků, německý 235 (ve Vídni činí průměr ten 394). V posledních 20 letech počet českých studujících středoškolských se tu téměř zdvojnásobil, hlavně pro rychlý vzrůst českého obyvatelstva. Podobně stalo se v Plzni, kde vedle 3 středních škol českých (každou navštěvuje průměrně přes 370 žáků) mají Němci 2 střední školy (o průměru 240—260), jakož i v Čes. Budějovicích (1000 studujících českých a 500 německých).

V Čechách měla r. 1910 ostatní města 44 středních škol českých a 36 německých. Jeden venkovský ústav český připadá na 77.163 obyvatelů, německý na 68.323; průměrně navštěvuje jeden ústav český 273 žáků, německý 251. Kdyby z úsporných důvodů měly býti rušeny střední školy, došlo by přirozeně na ústavy nejméně navštěvované — tedy nikoliv na české.

Růst středního školství v Čechách znázorňuje tato tabulka:

	V Čechách bylo středních škol		Jedna střední škola připadala	
	českých	německých	česká na Čechů	německá Němců
ve šk. r. 1881—2	38	30	91 322	68.472
1890—1	40	31	91.105	69.223
1900—1	53	40	74.153	58.425
1910—1	67	50	63.312	49.354

Třeba že se rozdíly znenáhla vyrovnávaly, hustota středních škol českých zůstala za německými. Jsme tedy oprávněni očekávati další rozvoj českého školství středního podle vzrůstu obyvatelstva, znenáhlé rozdělování ústavů přeplněných v Praze, Plzni, Č. Budějovicích a j.

Vedle studie Boháčovy (dosud neukončené) bychom nutně potřebovali také podobné statistické studie o vývoji škol odborných. Vůbec by se školství politikové na budoucí dobu měli vyzbrojiti číslicemi co nejpečlivěji snesenými o celém souboru školských problémů našich.

*

Po výpomoci státním úředníkům poskytnuté koncem r. 1915 došlo k válečné úpravě platů od 1. ledna 1916. Normy stanovené pro zlepšení příjmů státního úřednictva platí tentokráte rovněž pro všechny státní učitele, mimo suplenty a asistenty. Přídavky byly odstupňovány podle rodinných poměrů úředníků ve 3 třídy: do první patří svobodní a bezdětní vdovci, do druhé ženatí bezdětní a otcové 1—2 dětí nezaopatřených, do třetí otcové více dětí. Středoškolští učitelé podle výše dosavadních příjmů svých (s kvinkvenálkami, avšak bez aktivních přídavků) dostali přídavky různé od 800 do 180 K. Asistentům a suplentům byl vyměřen podle rodinných poměrů jednotný přídavek: v I. třídě 250 K, ve II. 350 a ve III. 400 K. Zvýšení služného platí jen pro r. 1916 a jest odůvodněno rostoucí drahotou válečnou.

*

Zaznamenali jsme snahy zvýšiti tělesný výcvik za doby válečné a připravovati dorost budoucí službě vojenské. Po příkladu německém na každé střední škole byla organisována t. zv. junobrana. Vojenské cviky jsou částí výchovy školní a mají se jich účastniti žáci od 16. roku věku svého (t. j. od 1. ledna ti, kteří r. 1916 dosáhnou toho věku), z 15letých pak ti, kdož se vyznačují zvláštní způsobilostí tělesnou a byli lékařsky prohlédnuti. Dispens povinným členům uděluje se jen v případech nejnutnějších.

Účelem junobrany jest podle úředního nařízení, aby studující mládež byla vedena k tělesné, duševní a mravní dokonalosti tak, aby vyspěla v řádné státní občany, věrné trůnu a vlasti, jakož i ve zdatné vojíny. Zvláště jest jí vštěpovati cit povinnosti a smysl pro pořádek, kázeň, poslušnost, družnost, nezištnost, podnikavost, odvahu a duchapřítomnost, rozhodnost, statečnost, sebezápor, zkrátka pro všechny ctnosti dokonalého muže. Prostředky k tomu jsou: a) vojenská příprava účastníků, b) všeliké účelné cviky tělesné, c) přednášky, výklady a rozhovory všeho druhu, týkající se zejména význačných událostí válečných; d) návštěvy historicky památných míst, ústavů a cvičení vojenských, e) poučování o zdravotnictví, záchraně a první pomoci.

Na cvičeních jest zachovávati při povelech výhradně řeč německou jakožto řeč armádní. Jinak základní pojmy cvičebního řádu vojenského mohou učitelé vykládati mateřským jazykem žáků.

Jedno volné odpůldne v témdni jest určeno vojenským cvikům. Za nepříznivého počasí konají se populární přednášky o branné moci vojenské nebo cviky připravující ke střelbě na ostro. Druhé volné půldne v témdni konají se hry pro všechno žactvo a to po celý rok, i na podzim a v zimě, za příznivého počasí; jest při nich míti zvláštní zřetel na hry polní. Každý 17. den v měsíci junobranci stráví celý na pochodovém cvičení a nemají vyučování školního.

U nás vyšly již pomocné spisy odb. inspektora J. Klenky, obsahující povely a j. poučení. V znaleckém článku orgánu německých profesorů Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen ředitel dr. A. Bernt upozorňuje na to, aby učitelé-cvičitelé nestírali hranice mezi žádoucí přípravou vojenskou a výcvikem vojenským, který do školy zaveden není. Maje na mysli všestranný výcvik tělesný, jemuž nade vše prospívají hry, skepticky se vyslovuje o ceně střeleckých cvičení, jak byla stanovena od r. 1910.

Ježto již před válkou některé spolky poskytovaly mládeži výcvik namnoze podobný junobraneckému (skauti a j.), ředitelství středních škol mají pečovati o to, aby žáci účastí na několikerých místech současně se nevyčerpávali. Úředně se doporučuje, aby opatření k tělesné výchově mládeže směřující řízena byla jednotně školou samou, a zemská školní rada vyhrazuje si nadále sama rozhodovati, lze-li žákům účastniti se tělocvičných kursů, pořádaných tělocvičnými spolky.

*

Chystaná správní reforma v Rakousku jistě prospěje též středním školám. Mnoho věcí v agendě ředitelské, inspektorské a také učitelské je zralo, aby byly pronikavě změněny. Již před válkou vyskytovaly se zprávy o nutném zmodernisování kázeňského řádu žákovského; dosavadní předpisy byly v cestě řadě dobrých novot, jež by škole naší jen prospívaly. Ve vídeňském Zeitschrift für die Realschulen přimlouvá se vládní rada Bechtel, aby bylo u nás dovoleno žákům vydávati časopis ústavu. Dobré zkušenosti s časopisy žákovskými v Americe, Anglii a Německu poučují s dostatek, že bezpředmětny jsou obavy před zneužíváním této »literární« činnosti mládeže. I pedagog konservativní jako Bechtel soudí, že doba volající tolik po samočinnosti žákovské nemá zbytečně zakazovati podobných podniků, které mohou jen posíliti zdravé vztahy mezi žáky a školou. Bechtel navrhuje, aby časopisy žákovské obíraly se těmito aktualitami: 1. Mají se vyslovovati o polních cvičeních, hrách, tělocviku, zaznamenávati pozorování o oblibě různých oborů tělesného výcviku, únavy a pod. 2. O učivu, o oblibě jednotlivých předmětů, aby učitel z těchto projevů poznal individuální vlohy, urychlil nebo zmírnil postup a přizpůsobil se zájmu žáků. 3. O učebnicích a závadách jejich, o rozsahu a úpravě těchto knih. 4. O školní a soukromé četbě. 5. O písemných pracích. 6. O vlivu válečných událostí na mysl žactva. 7. O budoucím povolání.

Návrhy Bechtlovy mají na mysli zdravé sbližování a dorozumění mezi žáky a učiteli. Příklady zahraniční povzbuzovaly by k programu ještě daleko širšímu, mladistvějšímu a osobitějšímu. Při součinnosti žáků s učiteli nesporně by se povznesla časopisem žákovským vynalezavost, podnikavost a samostatnost mládeže, nemluvě o výcviku slohovém, kreslířském a příležitosti seznámiti se se sazečstvím neb aspoň psaním na stroji.

Kv.

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Péče o slaboduché.

Název »slaboduchý« — pokud vůbec vybavuje určitější představu — uvádí někomu na mysl osobu z kategorie lidí »směšných a ubohých«, někomu zrůdnou postavičku budící soucit i odpor současně, někomu tvář zavilou a potměšilou, jinému stále blažený, spokojený obličej nějakého dobráčka-hlupáčka z rodné vesnice, nezapomenutelné typy z pastoušek, z venkovských poutí, z hospůdek. Lid je počítá mezi »tiché« nebo »dobré« blázny, a bodrým sousedům někde dělají šašky přetrpělivé i k žertům obhroublým. Najdeme je v zábavních podnicích, kde ukazují svoji tlouštku, vystupují jako trpaslíci, »poslední Aztekové«, »hadí lidé« s podivuhodně ohebnými údy, ale také mezi žebráky a tuláky, mezi prostitutkami a zločinci, také bývají v chudobincích, tu a tam v ústavech pro choromyslné. Máme slaboduché děti ve školách a 1329 jest jich v Čechách z docházky školní vyloučeno; veliká většina těchto dětí jest i bez přiměřené výchovy, velká část jest jich asi i bez náležitého ošetření.

Obraz slaboduchosti jest velice rozmanitý, a slaboduchost bývá různého stupně. Jsou slaboduší nápadní svým vzezřením, tupým výrazem, zakrnělostí vzrůstu, nesouměrností postavy, útvarem lebky, obličeje atd., ale jsou také slaboduší, jejichž zevnějšek (aspoň na prvý pohled) ničím není nápadný. Někteří slaboduší jsou mírní, tiší, poddajní, lhostejní, tupí, ale jiní jsou neklidní, těžce ovládatelní, ničiví, zcela oddáni hrubým a často zvrhlým pudům, vyhledávající všemi prostředky ukojení svých prudkých žádostí, suroví, podlí, lhaví, zlomyslní. Slaboduší jsou ubozí, ale nezřídka jsou i nebezpeční. Bývají vydáni často ústrkům, svízelům, bídě, zneužívá se jich, podléhají snadno svodům, stávají se nástrojem, někdy i pachateli zločinů, začasté jsou původci rozličných neštěstí; ohrožují společnost nebo aspoň ji zatěžují. Nejen soucit, ale vědomí nutné sebeobrany společnosti velí pečovati o slaboduché.

Péčí o slaboduché rozumí se buď jen ošetření a zaopatření jejich nebo i výchova, dle toho, o jaký stupeň slaboduchosti jde; obrací se především k dětem, ale nepřestává ani u dospělých, poněvadž slaboduchý, i když fysicky dospěje, stále ještě potřebuje vedení a ochrany.

Ustálilo se, rozeznávati tři stupně slaboduchosti: 1. blbost (idiotii), 2. slabomyslnost (imbecilitu), 3. nedoumnost (debilitu).[1] Nedoumnost označuje se také jako »lehká« slabomyslnost.

[1] Česká terminologie prof. Kuffnera.

Hranice těchto »stupňů« nejsou nijak určité, od nejtěžší, největší slabosti duševní, od blbosti k slabomyslnosti, a odtud výše k lehčím nedostatkům rozumnosti, k nedoumnosti, k omezenosti, přihlouplosti až k té úrovni duševní, která se považuje za průměrnou, normální, je celá řada podstupňů, mezistupňů a přechodů, které těžko lze vymeziti, karakterisovati. V odborné literatuře nacházíme řadu pokusů o další rozlišení a roztřídění těchto tří stupňů, na př. na idiotii hlubokou nebo nejnižší, střední nebo prostou a »lehčí«, nebo 1., 2. a 3. stupně, slabomyslnost prvého, druhého, třetího řádu. Ale pokusy tyto, poněvadž je jednotliví autoři provádějí dle různých znaků, s různých hledisk, a dosud nedošlo k žádnému ujednocení, dle jakých měřítek a dle jakých vůbec kriterií aspoň k obecnému dorozumění by se další rozlišení mělo provésti, často místo k vyjasnění vedou ke zmatku. Tuto netřeba se jimi zabývati. Jde tu jen o to, naznačiti zhruba, o jaké děti jde, jaký a v čem jest jejich nedostatek; podrobné popisy najdou čtenáři, kteří o věc tuto se zvláště interesují, v odborné literatuře. A přihlédnu tu zatím blíže jen k dvěma prvým, nižším stupňům slaboduchosti.

Blbé děti (idioti) nižšího řádu nedovedou a nenaučí se choditi a vykonávati ani hrubé účelné pohyby rukama (nedovedou nic uchopiti, podati si, držeti); jsou trvale nečisté (močí, kálejí bezděčně, slintají, z nosu řine se stále hlen), nemluví a nenaučí se mluviti, jenom vydávají nečlánkované skřeky, nedávají na jevo hlad, ale když jsou krmeny, jedí hltavě a nenasytně; jsou nápadny jednotvárnými, stále opakovanými pohyby nebo posunky, nepoznávají rodičů, ošetřovatelů a neprojevují k nim žádné náklonnosti; nejeví — i když čidla jejich jsou pravidelně vyvinutá a nedotčená — čivosti pro dojmy sluchové, zrakové, chuťové, hmatové, a nejsou u nich vůbec patrny žádné známky dění duševního. 2. Blbí vyššího řádu dovedou nebo naučí se časem choditi, třeba velmi nemotorně, chápou rukama předměty, avšak nedokonale (nestavějí na př. palec proti prstům), také u nich vyskytují se jednotvárné, opakované pohyby, nemluví, vyjadřují svoje potřeby posunky nebo citoslovci, nebo celá »řeč« jejich záleží v tom, že vyrážejí několikrát po sobě nějakou slabiku nebo skupinu hlásek. Také u nich jest chut k jídlu nesmírná; jsou hltaví, v jídle nevyběraví — pohlcují i věci nejedlé, často i odporné, hnusné. Dávají na jevo jistou náklonnost k některým osobám, poznávají rodiče nebo ošetřovatele, někteří pamatují úryvky melodií nebo i písně slyšené a potom je ustavičně prozpěvují: vnímají jen to, co se jim líbí, slyší a vidí jen to, co je zajímá, jinak zdají se slepí a hluší; čich, hmat jsou tupé, pozornost nestálá. Naprosto si neuvědomují nebezpečí, ničí často vše, co se jim dostane do rukou, okusují si nehty, drásají se do krve, koušou sebe i spoluchovance. Liší se od prvých hybností, chůzí a schopností chápati věci rukama. Ale nedovedou se ochrániti úrazu, a často ohrožují spoluchovance, na které někdy bez rozvahy a bez úmyslu, jaksi nutkavě, vrhají, co jim do ruky přijde.

II. Slaboduší druhého stupně nazývají se slabomyslní (imbecilli). Liší se od blbých tím, že napodobí, jeví paměť a to někdy v některém směru značnou, ale pozornost jest velmi nestálá, vůle chabá, soud-

nost nedostatečná. Slabomyslní soudí nikoli dle dřívější zkušenosti, nýbrž dle nahodilé představy; nejsou schopni užiti životních zkušeností. Okruh představ a myšlení jest velmi omezený. Celý život jejich se točí kol osobního blahobytu a soustřeďuje se tu.

I u nich bývají pohyby více méně neurovnané, nemotorné, chůze klátivá, vláčivá, nejistá, ruce jsou neohrabané, chápou a drží předměty neobratně, prsty jsou k výkonům jemnějším a přesnějším — pokud nebyl slabomyslný zvláště a pečlivě cvičen — často vůbec nezpůsobilé. Řeč často je vadná co do výslovnosti, hrubě nesprávná ve vyjadřování, chudá, jednotvárná ve výrazu. Někteří slabomyslní jsou lhostejní, váhaví, nehybní, jejich klid nedovede na světě nic porušiti. Jsou poddajní, trpěliví; dělají, když se naučí nějaké práci, zvolna, stále, strojově a někdy docela dobře, jen když není třeba mysliti, uvažovati, když se nenahodí nic, při čem by musili měniti byť sebe méně svůj výkon, když nenaskytne se žádná překážka, když prostředky není nutno nově, jinak přizpůsobiti účelu. Jsou bytosti zvykové, a co protiví se jejich zvyku, to je naprosto zmate: ustanou a nehnou prstem, dokud jim někdo neukáže, co a jak dále, nebo nestrčí je k jiné práci. Když nejsou zaměstnáni, chodí sem tam bez cíle, bez účelu, stojí nebo sedí netečně a hledí do neurčita; nemají dlouhé chvíle, netouží po zábavě, nevyhledávají her. Škádlení, žerty chytřejších snášejí lhostejně a jen když jsou velmi týráni, vybuchuje někdy u nich neočekávaně prudký vztek, a pak často své trapiče zle pohmoždí. Ale jinak potom žijí zase svým obvyklým pokojným a spokojeným životem.

Jsou také slabomyslní bázliví, nesmělí, věčně ustrašení, úzkostliví, samotáři, ale zvláště význační jsou slabomyslní neklidní, stále vzrušení. Jsou čilí, veselí, žvatlaví, chlubiví, při vší omezenosti lstiví, když jde o jejich zájmy; často bývají kruti, zejména vůči slabším a mladším dětem. Klevetí, podněcují spory, jsou marniví, strojiví, ale čistoty a pořádku nedbalí, v jednání a hovorech rádi svoji osobu stavějí do popředí, sobectví jest význačným rysem jejich povahy. Všechen zájem, veškeren život jejich točí se kol osobního blahobytu a soustřeďuje se k tomu, aby se domohli věcí, po nichž touží. Jsou lhaví, jeví náklonnost ku krádeži, bývají mravně tupí. Dovedou třeba dobře říci, co je správné a co nikoli, ale na jednání jejich toto poznání nemá vlivu. Zřídka jeví rozpaky nebo zahanbení, jsou-li usvědčeni ze špatného jednání. Rádi vyhledávají si druhy mezi dětmi mnohem mladšími než jsou sami nebo mezi dětmi ještě nižší duševní úrovně. Jsou-li ohroženi, chovají se bázlivě, zbaběle. Snadno podléhají sugesci a snadno se dají svésti. Jsou líní, libují si v zahálce. Záhy se u některých probouzí pohlavní pud a mají-li příležitost, brzy se oddávají pití a kouření. Nedostává se jim vytrvalosti. Často nabudou zručnosti v některé práci, ale konají ji jen za vedení a přísného dozoru normálních, vždy jenom nuceně.

Z toho, co právě bylo uvedeno, bude zřejmo, jakéno opatření vzhledem k stupni slaboduchosti jest zapotřebí: pro blbé děti nižšího řádu nelze učiniti ničeho více nežli poskytnouti jim útulku a o š e t ř e n í, u těch výchova ničeho nepořídí.

Stav blbých dětí vyššího řádu lze v ý c h o v o u zlepšiti potud, že zvyknou pořádku, čistotě, jisté slušnosti, naučí se choditi, užívati rukou,

více méně se obsloužiti při oblékání, mytí, při jídle a naučí se některým domácím pracím (pomáhati při úklidu, v kuchyni, v prádelně), nějaké snadné hrubší práci ruční, lze jich upotřebiti k některým pracím v zahradě a v zemědělství.

U dětí slabomyslných dá se v témž směru ve mnohém ohledu dosíci za řádného vedení a za bedlivého dozoru v jednotlivých případech velmi mnoho, průměrně aspoň tolik, že chovanci obstarávají své potřeby, práce v domácnosti, na dvoře, v zahradě, v hospodářství ústavním, vyučí se některým řemeslům aspoň potud, že uspokojivě konají práce dílčí; z některých slabomyslných stanou se i dobří dělníci obuvničtí, krejčovští, košikářští a pod. (ovšem nedovedou pracovati samostatně, vždy potřebují vedení rozumného mistra, který by měl ohled na jejich duševní nedostatek a na zvláštnůstky povahy, občasné vrtochy, »osudné dny«, kdy jejich výkonnost silně poklesá), slabomyslné dívky vyučí se domácím pracím, praní, žehlení, šití, pletení, hodí se dobře k ošetřování dobytka, k pracím zemědělským (arciť je nutno, aby bylo postaráno o jejich ochranu a aby tam, kde jsou zaměstnány, bylo hleděno k jejich duševnímu stavu).

Rodina není s to poskytnouti slabomyslným přiměřené a správné výchovy; také ošetření dětí blbých nemůže se náležitě věnovati. Proto je třeba ústavů.

Pro blbé děti nižšího řádu je třeba ústavů ošetřovacích, pro blbé vyššího řádu a pro slabomyslné ústavů vychovávacích, vhodně zařízených, t. j. tak organisovaných a opatřených takovými prostředky, aby chovancům a chovankám poskytovati mohly (schopnostem jednotlivců přiměřené) výuky pracovní. Na tu třeba ve výchově slabomyslných především a hlavně klásti důraz. Prací hmotnou a při práci jenom lze u slabomyslných rozvíti a učiniti prospěšnou tu skrovnou míru duševních schopností, kterou mají, v ní také jest nejúčinnější prostředek jejich mravní výchovy, která při chabosti jejich vůle, omezenosti jejich duševního obzoru, nepatrné soudnosti a při častých a hrubých vadách citového života skytá tolik obtíží. Ve vychovávacích ústavech pro slabomyslné na pevnině evropské skoro zpravidla chovanci ve věku školou povinném vesměs se učí čísti, psáti a počítati, t. j. aspoň se přidržují, aby v čas v rozvrhu dne učení tomu vyměřený byli v ústavní škole, a v té škole zase se přidržují, aby se zabývali písmenami, číslicemi, počítadlem a perem. A často jsem v ústavech, které jsem shlédl u nás, v Rakousku, v Německu, ve Švýcarsku, viděl mladíky, kteří už měli pod nosem chmýří, mořiti se na prvých stránkách slabikáře, chybně čítati do deseti a marně se lopotiti perem. Tři — čtyři léta se učili, rok — dva se snad ještě budou učiti a — nenaučí se. Takové případy nejsou snad v ústavních školách ojedinělé. A někdy se slabomyslní s velikým úsilím naučí čísti, t. j. skládati písmena, spojovati hlásky, ale celé toto pracně vštípené umění jim k ničemu nebývá, protože skutečně si přečísti nic nedovedou, čtením ničeho se nedovídají, nevědí, co čtou, smysl nechápou, nehledají. Mnozí slabomyslní se naučí obstojně, někteří slušně, pěkně psáti, ale napsati sebe kratší zprávu, lístek, sděliti, požádati o něco

písemně, jestliže jim vzkaz nebo žádost někdo nepředepíše — nedovedou a nenaučí se tomu. Leckterý slabomyslný zdánlivě umí počítati, ve skutečnosti však se jen naučil — protože vládne slušnou pamětí — řadě rovnic, tu a tam se vyskytne skutečně na pohled zběhlý (a někdy i »zázračný«) počtář, ale toto počtářství jest jen mechanické — vypočítati, řešiti třeba zcela jednoduchý příklad samostatně nedovede. Školské vědění a umění — i když ho nabude — ve značné většině případů slabomyslnému prakticky málo prospěje nebo mu není k žádnému užitku. Výjimky jsou, ale nejsou časté. Ovšem to, že dítě v ústavě nabude aspoň jisté míry školských vědomostí a dovedností, bývá rodičům jeho jistou útěchou, že přece stav jeho není tak ubohý a také bývají v obecném mínění velmi často — arciť mylně — školské vědomosti, jež si dítě z ústavu přineslo, třeba to byly jen drobty a útržky, jež nikterak nesouvisejí a se kterými nic nelze počíti, měrou k posouzení činnosti ústavu, svědomitosti, pečlivosti výchovy, které se tam dítěti dostalo.

V odborných kruzích nabývá nyní vrchu názor, že za každou cenu a v každém případě slabomyslné učiti čísti, psáti, počítati jest zbytečným plýtváním sil, a převládá snaha, využívati místo toho raději u slabomyslných dětí schopností, které tu jsou, které lze rozvíti a zdokonaliti. Pracně naučená abeceda nebo násobilka jsou nástrojem, kterého degenerovaný mozek slabomyslných nedovede užíti. Naproti tomu přiměřená, poloautomatická práce hmotná slabomyslného těší, prospívá mu, jest prakticky užitečna jemu i společnosti, která o slabomyslného pečuje. Jí přestává býti slabomyslný příživníkem, stává se aspoň v jisté míře užitečným členem lidské společnosti, potud aspoň, že výnos práce částečně uhrazuje náklad, který jeho vydržování v ústavě vyžaduje. Není tím řečeno, že by se v ústavech pro slabomyslné literním předmětům vůbec nemělo učiti. Jenom se na ně nesmí klásti větší váha, nežli tu mohou míti vzhledem k duševní úrovni chovanců. Jistě jest správné zkusiti, zdali a do jaké míry dítě vyšší schopnosti k učení tomuto potřebné má a využíti jich, pěstiti je až k dosažitelné mezi zdokonalitelnosti, ale na druhé straně jest příkazem moudré hospodárnosti sil, přestati, jestliže se ukáže marnost úsilí, nenamáhati zbytečně učitele a nemořiti dále dítě tím, pro co nemá vůbec schopnosti, nebo v čem již nelze se nadíti vyššího rozvoje a zdokonalení.

Zbývá ještě přehlédnouti, co v oboru péče o slaboduché u nás bylo vykonáno. V oboru teoretickém, propagačním byl vykonán v posledních letech dobrý kus práce »Českou zemskou komisí pro péči o mládež« a »Stálým výborem pro pořádání českých sjezdů pro výchovu slabomyslných a školství pomocné«. Byly uspořádány tři sjezdy (v Praze, v Brně, v Polské Ostravě), na kterých probrány byly mnohé teoretické i praktické otázky předmětu toho se týkající, a vydané zprávy sjezdové jsou snůškou velmi cenných příspěvků ke studiu jeho. Vedle těchto zpráv došla otázka péče o slaboduché v jednotlivých bodech zpracování v časopise »Ochrana mládeže«, byla soustavně sledována v rubrice »Pedopatologie«, kterou v »Pedagogických Rozhledech« založil prof. Dr. Čáda, potom vedení její převzal prof. Dr. Heveroch a posléze cís. r. Dr. Herfort. Ve směru organisačním vykonala Česká zemská komise veliký

a záslužný čin zřízením a vydržováním »chlapecké výchovny« v Hradci Král. a chorobince v Praze II., v Kateřinské ulici; posledně jmenovaný ústav jest u nás jediný, ve kterém docházejí útulku nevychovatelní idioti. (Pro tyto ubožáky mělo býti zřízeno oddělení při zemském ústavě pro choromyslné v Bohnicích; pro nepříznivé poměry dosud však k tomu nedošlo.) Chlapecká výchovna v Hradci Král. a »Ernestinum« v Praze jsou jediné naše ústavy pro výchovu slabomyslných. (O zřízení těchto 3 ústavů v některém z příštích Rozhledů.)

J. Mauer.

LITERATURA.

Krásná.

Otakar Theer, Všemu na vzdory. Básně. (III. kniha Zlatokvětu. Borový. Praha. 1916.) — Otokar Fischer, Ozářená okna. Básně. (Borový. Praha. 1916.) — Lomikar Kleiner, Moře a oblaka. (Přerod. Král. Vinohrady. — O. Parma. 1916.) — Jan Havlasa, Světla dalekých přístavů. Zlomky života. (Kočího knihovny »Besedy s dobrými autory« svazek druhý. B. Kočí. Praha. 1915.)

Nová sbírka Theerova značí jistě nový krok v jeho tvorbě. Krok mužné odhodlanosti a rozvahy, ale také jistoty, že nastoupena cesta pravdy. Pokud mu přisvědčí budoucnost a její vývoj? A tak sbírka jde ve znamení boje o vnitřní, osobní pravdu životní i o básnický výraz jí úměrný. Zhusta obrazy básnické i ty, které již dávno bloudí literaturou, dostanou tu svůj vlastní tón. Kde je báseň pointována, zní tak nějak pravdivě, přirozeně a nutně taková pointa. Až na čísla erotická, která mívají nejvíce pelu básnické bezprostřednosti, vše, co lze shrnout tu pod pojem reflexe, nese se jakýmsi čistým idealismem; tento idealism vůle a odhodlanosti ve svůj boj dodává jim rázu hymničnosti. Více než duma, zamyšlení a úvaha chví se v těchto verších touha, chtění, vřelost rozletěných přání a oslava všeho toho, na čem se mohou v životě upnout nebo s čím splynout — hymnus! Jedině trojdílná Golgota našla reflexi o životě a jeho marnosti proti síle svobodného života vnitřního jistou plastiku básnickou. Tu se praví: »Nedočkavý touhou — člověka v sobě zlomil jsem, — a není než radost,« jakoby typicky pro knihu. Skutečně, ve sbírce tu a tam (V neděli v restauraci) málem by oko také zřelo obratně maskovanou slabost, neboť mladickost oné touhy po silných pravdách mate, je-li pevné rozhodnutí jít za nimi, nejde-li však noha ještě po úplně bezpečné cestě. A tou se nám také ještě nezdá útvar příliš druhdy volný těchto veršův. Nevěříme poetice básníkově zatím doslova; přišel krásný a zdravý podnět, nemůže býti definitivním řešením, co pod ním vzniklo. Také básně strofické, pravidelných veršů, zní tu plněji a mají druhdy dech plného zralého léta, jsou silná lyrika, protože prostá a hutná, někdy i hluboká. Než i tak máme tu skutečně básnickou knihu hodnou vřelého přijetí, pozorného čtení i opravdového zamyšlení.

Ze sbírky Fischerovy mluví k čtenáři široká a pružná inteligence, znamenáš tam mnoho bystrého uvažování, hledání jemných odstínů v duševních vztazích, jdeš podél paradox a rozkolů věcí; na spodu všeho pak vidíš tu negaci, nezměrnou touhu, které jsou trvalou vzpruhou i živlem neustálenost, nepevnost, nedověra, nemožnost žít v pevném zakotvení vnějším. Jak by pak některé ty básně netrpěly přemírou obrazů, druhdy bez plastické koherence, jak by celý jich fond nebyl určován více rozumovými hodnotami než vlastní podstatou básnickou? Nejsou někdy bez delikátnosti ty přeletavé a prchavé pocity, nejsou bez odvahy změřiti hloubky duševního života, ale marně se pídíš po jednotné jich základně, lituješ, že není vyhraněnosti těch slok, tak odvážně bojujících o člověka; potěší-li tu čtenáře slibná transposice obrazová, rozdrobí hned potom ono, někdy i koketní, přesvědčení o nicotnosti všeho, o zdánlivosti denních věcí, marným vyčerpáváním v honbě po ztajeném smyslu věcí, kus chleba živné poesie, jehož vůni už už jsi cítil. Po této své druhé sbírce pilný překladatel cizí poesie učiní jistě krok, aby se úplně našel. Promluvil z něho básník, jemný hodnotitel vnitřního života.

Sbírka L. Kleinera (tuším první) má obrázky, které zůstávají (aspoň v reprodukci) nesmírně daleko za jeho verši. Celý svět myšlenkový jeho knihy, není-li podložen erotem, aspoň v jeho země vždy se zase vrací; okruh jeho obrazů je ryze přírodní, moře, země i oblaka jedině inspirují jeho smysly, dráždí jeho nervy. Ale kde se na vlnách poesie spustil pevného kormidla forem, autor tvoří volný verš, v němž nikde nepocítíš vnitřní zákonitosti. Proložil své básně třemi prosami, jichž výraz není příliš básnický a stůně po pevnějším rytmu. Nicméně pěkný slib, neboť sbírka není náhodným (zdá se) seskupením postupem dní se v duši vynořivších námětů, nýbrž zčleněná a pevnou páskou prožití (i myšlenky?) spojená řada.

Mílo je čísti cestopisné črty Havlasovy. To proto, že nevykládá o cizích krajích nasbírané učenosti, nýbrž volně vypráví jen to, co sám viděl a seznal. A není bez širokého rozhledu, není bez povýšeného stanoviska. Bojím se, že někdy i přese vše utkvělo v něm něco z té naříkavosti české, která každý případ nemilý lehce generalisuje, vidí už v něm znamení ohavného rysu národní povahy nepátrajíc po příčinách individuálních zjevů; však v Povídkách o přátelství se ukazuje, jak nemožno přes velký počet případů jednoho rázu zevšeobecňovati, myslíme totiž, že případ Josefa Štěpána psychologicky je právě pro českou povahu příznačný. Když nás tedy autor vodí s Tahitských ostrovů do Japonska, odtud zase do Číny nebo Indie a pak do Ameriky severní i jižní, a mezi tím stále myšlenkou, úvahou i jinak zabrousí do Čech, sděluje všude bez nároků, bez strojenosti své dojmy, své názory o věcech, které po vyjádření toho volaly, pak si rádi věc přečteme. Poznáváme země i národy, chápeme jich cíle, rozlišujeme prostředky k nim, obzor se šíří věcným názorem, třeba už pod úhlem osobního zhodnocení spisovatelova. Škoda jen, že nestrojenost myšlenková, bezprostřednost sdělování dojmů odvádí jej od péče o sloh, který tu druhdy zavání nedbalým slohem novinářským a místy ztrácí barvu, které bychom právě čekali, nebo i zabředne. Kdyby

tak dostihl zhuštěnosti a plastiky cestopisných obrázků Nerudových, jaká četba při hojnosti a šíři jeho poznání! Než i přes to se slohem odlišuje od průměrných cestopisů našich. O některých ideích teď ovšem nelze diskutovati. *P. M.*

Poučná.

Ch. Gide a Ch. Rist: Dějiny nauk národohospodářských od doby Fysiokratů až po naše dny, díl I. (Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných, kniha XLI, vyd. Jan Laichter v Praze 1915.) — Dr. Bohuslav Franta: Parlamentní právo žen. (Český čtenář. Sbírka poučné a krásné četby české. Svazek 3.) — Katalog výstavy na pětistoletou paměť úmrtí rektora Pražského vysokého učení Mistra Jana Husa . . . Sestavili Karel Chytil a Václav Novotný. V Praze 1915. Nákl. Univ. komise pro pořádání slavnosti Husovy, str. 74+24 přílohy. — Novotný Václav: Rektor Pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby. MCMXV., str. 24. Nákladem akadem. senátu c. k. české university Karlovy Ferdinandovy v Praze. — Emerich Maixner: O válečných epidemiích. (Sbírka přednášek a rozprav, serie VI. čís. 9.) Nákladem J. Otty v Praze, bez roku.

Ch. Gide a Ch. Rist: Dějiny nauk národohospodářských od doby Fysiokratů až po naše dny, díl I. (Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných, kniha XLI, vyd. Jan Laichter v Praze 1915).

Jeden z obou autorů Charles Gide jest českým čtenářům známý již z díla Principes d'économie politique, jež bylo před časem do češtiny přeloženo pod názvem Zásady národního hospodářství. Kdežto toto dílo seznamuje nás se zjevy života hospodářského, podávají nám Dějiny nauk národohospodářských obraz a přehled idei, myšlenek o tomto životě, o zákonech jej řídících a úkolech, jež na tomto poli splniti jest těm, kteří řídí život lidských společností.

Jak jest uvedeno od autorů v předmluvě k prvnímu vydání Dějin nauk národohospodářských — český překlad pořízen jest dle vydání druhého — jest ve Francii dějinám národohospodářských teorií věnováno daleko více pozornosti než v jiných zemích. Každá právnická fakulta má stolici této nauky, kdežto na př. také u nás větší důraz klade se na dějiny hospodářských zjevů a zřízení.

Přítomný svazek obsahuje pouze část díla Gidova a Ristova, které shrnuje národohospodářské nauky od druhé poloviny 18. století ve větší celky dle jejich příbuznosti a v tomto rámci podává pak tyto seskupené celky příbuzných učení, jak po sobě následovaly, v pěti obdobích. Kniha, o níž mluvíme, podává překlad části obsahující první dvě historická období. Autoři nazývají obdobím zakladatelů první z nich, obdobím odpůrců pak období druhé. Zpracování samo rozdělili mezi sebe oba autoři tím způsobem, že celkový plán jest dílem společným, kdežto podrobné zpracování jednotlivých kapitol provedl pouze jeden nebo druhý z nich pod vlastní zodpovědností. V knize právě vydané jest kapitola o fysiokratech a pesimistech, Malthusovi a Ricardovi v části první a kapitola o R. Owenovi a Ch. Fourierovi v části druhé prací Ch. Gida, ostatní kapitoly dílem Ristovým.

Nejprve seznamuje nás kniha s počátky učení tak zv. fysiokratů, s jejich hlavními představiteli Quesnayem, Turgotem atd. a podává výklad o jejich »přirozeném řádu«, dále učení o jediném čistém výnosu, t. j. výnosu půdy, a seznamuje nás s názory jejich o oběhu statků, načež následují praktické důsledky jejich nauk pro život státu, tedy jejich hospodářská politika a kritika její. Zvláštní kapitola věnována jest Adamu Smithovi, jeho učení a odchylkám od názorů fysiokratů, kteří jim docházejí zvrácení svých nauk.

V další kapitole přechází Ch. Gide k vyličení nauk, které se liší podstatně od nauk dosavádě uvedených základním pojetím vlivu hospodářských zařízení na blaho lidské. Kdežto spisovatelé dřívější objevovali, jak zařízení hospodářská a vůbec sociální slouží dobru jednotlivců i celých národů, vznikají nyní nové nauky plné pochybností a temných nálad, které do harmonického uspořádání světa vnášejí rozpory a nesrovnalosti. Jest to zejména učení o rentě pozemkové, jejíž vzrůst pro nepracující menšinu jest přímo provázen stoupající bídou pracující většiny, dále učení o trvalém klesání zisku podnikatelského. Pro tento ráz svého učení, zejména v protivě k naukám je předcházejícím a pak proto, že ani nedoufají v lepší budoucnost a nevěří ani příliš v pokrok společnosti lidské, právem jsou shrnuti tito myslitelé pod názvem pesimistů. Náleží k nim zejména Malthus se svým zákonem o stálém vzrůstání populace, a to vzrůstání nepoměrně rychlejším, než se mohou rozmnožovati prostředky obživy, a pak Ricardo slavný svým učením o rozdělení statků, jež učinil si hlavním problémem celé národohospodářské politiky.

Všechna tato učení vybudovala základy nauky národohospodářské. Netrvalo však dlouho, a základy tyto podrobeny ostré kritice a vikláno jimi tak, až se shroutily. Druhá kniha přeloženého právě svazku vyličuje rozkladný proces tento v kapitolách shrnutých pod názvem »odpůrcové«. Kapitoly tyto až na jednu (o Owenovi a Fourierovi) napsal Rist. Sismondi podrobuje kritice zásadu volné soutěže a zobrazuje bídu a utrpení, jež přinesla pracujícím třídám. Přívrženci Saint Simonovi, o nichž jedná následující kapitola, jdou již k smělému vybudování nového řádu, navrhujíce odstranění soukromého vlastnictví a zrušení dědického práva a řízení veškerého hospodářství silnou centrální vládou. Kapitola třetí tohoto dílu pojednává o »socialistech družstevních«, kteří lék sociálních nesrovnalostí hledali v dobrovolném sdružování. Zajímavě líčeny jsou zde jejich utopistické plány o stvoření nového prostředí, zrušení zisku, o sdruženích spotřebních a výrobních atd., jež vytvořili Robert Owen, Charles Fourier a Louis Blanc.

Kapitola následující věnována jest Bedřichu Listovi. Jím vnesena myšlenka národní do národohospodářské nauky. Kapitola pak poslední nadepsána jest: Proudhon a socialismus v r. 1848. Na rozdíl od léků dosud hledaných chce Proudhon pomoci reformou oběhu. Rok 1848 dal socialistům všech směrů příležitost prakticky uplatniti své myšlenky. Tyto pokusy se názorně líčí a zejména pokus banky ku sprostředkování směn, která měla odstraniti úrok z peněžních kapitálů. Poměrem Marxa k Proudhonovým ideím a naznačením vlivu jejich na organisace dělnické končí se tento svazek.

Celá bohatá látka tohoto díla podána jest způsobem neobyčejně jasným; charakterisování a kritika jednotlivých učení dějí se větami pádnými a důmyslnými a slohem tak plynným, že jest to požitkem, knihu tuto čísti. Volá-li se u nás po větší míře politického vzdělání a jeho co největším rozšíření, pak jistě kniha tato velmi přispěje v tomto směru, a jest velmi záslužno, že vydáním jejím dána českému čtenářstvu možnost čerpati z tohoto vzácného díla cizí odborné literatury. Jest si přáti co možná největší rozšíření této knihy u nás; zásluhu o toto rozšíření bude míti nejen poutavé a neobyčejně snadno přístupné zpracování její, nýbrž i pěkný překlad, jenž jest prací Jana a Milady Koudelových.

Bylo by si přáti, aby vydání překladu dalších částí cenného díla Gidova a Ristova brzy následovalo. —*er.*

Dr. Bohuslav Franta: Parlamentní právo žen. (Český čtenář. Sbírka poučné a krásné četby české. Svazek 3.)

Světová válka na čas zastavila v Evropě boj ženského hnutí za dosažením politické rovnoprávnosti žen s muži, t. j. za přiznáním parlamentního práva volebního ženám. Lze však čekati, že po válce toto hnutí vzplane nanovo a že zvláště i v Anglii, kde boj poslední čas byl nejakutnější, ženy budou se dovolávati na podporu svého hnutí všech činů, jimiž za frontou napomáhaly bojujícím mužům.

Jistě i u nás po válce ženy nesloží zbraní v klín. Proto velmi vhod v zatímní tišinu politickou vpadá obsažný spisek Dr. B. Franty o parlamentním právu žen, podávající nejen v stručném a jasném přehledu obraz politických úspěchů žen v jednotlivých státech a zemích evropských, ba i v Americe a v Australii, nýbrž připravující zároveň jakýsi základní program mužské politice oproti tomuto úsilí našich žen za dosažením práva volebního. Spisek jeho totiž nemluví ani tak k ženám jako spíše k mužům. Autor dobře ví, že ženy dál půjdou za svým cílem, ale vidí, že moc je dosud v rukou mužů a že tedy tato moc musí býti zlomena na prospěch žen. »Moci nemá tedy se užívati k tomu, aby konána byla nespravedlnost; je povinností moci, aby pomáhala ke spravedlnosti, k právu.« Autor vidí v tom ponížení i pro muže, když vzdělaná žena je vyloučena z volitelnosti do parlamentu, ačkoli muž jen proto, že je mužem a dosáhl třicátého roku, smí tam zasedat, třeba byl analfabetem. Běží tedy o to, aby ženě bylo poskytnuto jen to, co je slušno a spravedlivo. Po té stránce spisek je velmi důrazným apelem k mužům a má svůj historický význam, neboť vznikl vlastně ze zprávy, kterou Dr. B. Franta podal r. 1913 ústavnímu výboru říšské rady jako referent pro volební právo žen.

Není však bez významu tato dobrá knížka ani pro naše ženy. Zde hlavně prospěje svým přehledným obsahem nynějšího politického postavení ženina u nás i v cizině a pak seznamem bohaté literatury o tomto předmětě, který jistě mnohé pracovnici v této otázce umožní orientaci.

z.

Katalog výstavy na pětistoletou paměť úmrtí rektora Pražského vysokého učení Mistra Jana Husa . . . Sestavili *Karel Chytil* a *Václav Novotný*. V Praze 1915. Nákladem Universitní komise pro pořádání slavnosti Husovy, str. 74+24 přílohy.

Novotný Václav: Rektor Pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby. MCMXV., str. 24. Nákladem akadem. senátu c. k. české university Karlovy Ferdinandovy v Praze, 1915, str. 23.

Jednoduchým, ale důstojným způsobem vzpomněla universita česká pětistého výročí smrti rektora svého, M. Jana Husa. Ve dnech 15. června až 22. července 1915 pořádal zvláštní komitét v místnostech Musea království českého výstavu památek »na světlý zjev« Husův. Podnět k výstavě této dal univ. profesor Dr. Fr. Mareš, tenkráte rektor university pražské.

Výstava rozdělena byla na čtyři oddíly. V prvém byly vyloženy písemnosti, jež byly kdy v nějakém vztahu osobním k Husovi, na př. autografy jeho, pečeť Husova k listině o založení koleje královny polské Hedviky a j. V oddělení druhém vyloženy byly rukopisy a tisky spisů Husových podle doby vzniku. V třetím oddělení podán vývoj představy o podobě Husově. (Viz též článek Ant. Dolenského ve Veraiconu, 1916, a Dra V. V. Štecha studii »Jan Hus ve výtvarném umění« v knize »Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu«.[1]) Oddělení čtvrté bylo jakýmsi itinerářem Husovým. Provádělo návštěvníka výstavy po místech, pokud zjištěno, že Hus v nich přebýval.

Výstavou prováděl Katalog. Vznikl společnou prací prof. V. Novotného, který sestavil pečlivě oddělení I. a II.. a zároveň jim předeslal úvod dobře orientující, a prof. K. Chytila, který uspořádal oddělení III. a IV. spolu s Drem A. Dolenským. Úvod k části této napsal prof. Chytil. Katalog doprovázejí 24 zdařilé reprodukce.

Důstojným dovršením výstavy této byla universitní oslava Husova, konaná dne 5. července r. 1915 ve velké aule Karolina. Slavnostním řečníkem byl prof. Dr. Václav Novotný. Promluvil na tema »Rektor Pražské university Mistr Jan Hus v historii a ve veřejném mínění«. V prvé části promluvil o významu Husově, zvláště pro českou universitu, v druhé pak vylíčil, kterak hleděla na Husa cizina za života a v prvých letech po smrti jeho. Pře Husova na koncilu kostnickém byla pouhou episodou. Cizině byl Hus kacířem, dříve než rozhodl o něm koncil. Záhy však mínění o Husovi se změnilo. Aspoň někteří letopisci počínali viděti v něm muže vynikajícího učeností a ctnostmi. Německým letopiscům byl »ain grosser gelehrter maister«, nebo »ain grosser meister in gotheit«, a vlašský letopisec Andreas de Redusiis jmenuje ho »vir magnae scientiae praestantiaeque atque virtutis«, ač uznávají všickni, že byl arcikacíř. Kronikáři města Lukky — byl jím Giovanni Sercambi — byl Hus »uno gran maestro .. di Plaga ...« A Gerson vyslovil se kdysi, že ani Hus nebyl by býval odsouzen, kdyby byl měl advokáta . . . Universita pražská záhy po smrti Husově veřejně vzdala chválu svému výtečnému členu, »mistru, jehož rozum byl všem ku podivu, jenž byl v chápání bystřejší, ve psaní pohotovější, v odpovídání povznesenější nade všecky jiné, v kázání nad ostatní v pravém smyslu slova horlivější a lepší ...«

[1] ČČH. 1916, str. 179 a n.

Prof. Novotný oceňuje historický význam Husův dovolává se slov prof. J. Golla, jimiž jej vystihl hned v zaniklém Atheneu. Podle něho tkví v jeho odepření slepé poslušnosti také autoritě v tu chvíli nejvyšší, v jeho odmítnutí odvolati bez poučení, i když takového odvolání žádá autorita v tu chvíli nejvyšší . . . *j. p.*

Emerich Maixner: O válečných epidemiích. (Sbírka přednášek a rozprav, serie VI. čís. 9.) Nákladem J. Otty v Praze, bez roku.

Spisek nestora našich internistů, jenž ve formě knižní podává kurs jeho šesti přednášek, proslovených počátkem světové války v lidových extensích české university, je z těch, které vyvolala doba: chce v čas nás upozorniti na nakažlivé choroby, které se šíří právě válkou, a podati spolu i přehled ochranných opatření proti těmto epidemiím. Maixner sice opět a opět zdůrazňuje, že při dnešních rozsáhlých opatřeních hygienických a státní ingerenci v oboru hygieny nebezpečenství, že nakažlivé choroby budou rozvlečeny i mezi občanstvo, je daleko menší, než bývalo ještě před několika lety, nicméně při ohromném počtu bojujících, kteří se do Evropy dopravují namnoze právě z končin zamořených, je nejvyšší opatrnost na místě. Proto objektivní výklad Maixnerův, který líčí všude vznik i příznaky choroby a podává i pokusy léčebné, bude jistě vítán i našemu obecenstvu, tím spíše, že látku podává celkem přístupně a pokud vůbec lze, i zajímavě, podniká jmenovitě i exkurse do dob předešlých a srovnává ztráty v jednotlivých válkách posledních století; ale sem tam bylo by rozhodně jen s výhodou pro čtenáře, kdyby leckterý odborný výraz lékařský neb cizí slovo stručně bylo vyloženo v poznámce, neboť nemá každý po ruce konversační lexikon (tak na str. 15 asi na 20 řádkách čtou se výrazy: bacily, peptonisující enzymy, fermenty, pathogenní bakterie, paralysovati, antitoxická tělesa, imunisace). Jmenovitě úvodní přednáška o podstatě a vzniku infekčních chorob vůbec průměrnému čtenáři bude tvrdým oříškem; rozhodně snáze čte se již výklad vlastních chorob a to úplavice, střevního tyfu a cholery (všecky se objevily intensivně hned počátkem války), dále skvrnité i vratné horečky, neštovic, malarických chorob a konečně moru. Zajímavá (pro srovnání s dnešními poměry) jsou data z předchozích válek, která dokazují jednak, jak malý byl tehdy celkem počet přímých ztrát na životech lidských a jak za to daleko více lidí umíralo ne ranami, nýbrž právě epidemiemi (tak v krymské válce z Francouzů padlo něco přes 20.000 lidí, ale tyfem onemocnělo 35.000 s úmorem 50%!); dnes ovšem jsou poměry právě obrácené. Neodborník bude překvapen zprávou, že i v Čechách bývalo hnízdo malarie, a to docela u Prahy (v okolí Botiče) a ještě před 40 lety i v nížinách labských a v pánvi nýřanské, takže není dokonce vyloučen návrat ani této choroby; snad jediné neštovice, jak dokazuje svým místem Maixner, ztratily dnes své bývalé nebezpečenství (ještě v 18. stol. v Německu každý rok umíralo neštovicemi 80.000 lidí!). Dobré jest, že sám autor ku konci spisku, který čtenářům svým vřele doporučujeme, varuje před nemístnými obavami; nicméně opatrnosti nikdy nezbývá. *x.*

ZPRÁVY.

Střední Evropa a učitelstvo. Spis Fr. Naumanna Mitteleuropa (Berlín, Reimer 1915), který také u nás vzbudil jistou sensaci, došel odezvy také v kruzích učitelských. Naumann, jak známo, v něm navrhuje, aby státy střední Evropy utvořily k své obraně užší svaz politický a hospodářský, ježto nynější válka ukázala nevyhnutelnou potřebu těsnějšího přilnutí. Otázkou obírá se také G. Röhl v úvodním článku nového ročníku časopisu Die deutsche Schule a vítá ji sympaticky. »Nemohu říci, jak bude nový státní útvar vypadati, ale to se také mně světovou válkou objasnilo, že v budoucnosti říše německá, na sebe samu odkázaná, vedle obrovské (gewaltig) Anglie a Ruska není dost veliká ani silná, že však s Rakousko-Uherskem ve spolku věci veliké může vykonati a po boku ostatních spojenců bude skoro nepřemožitelná (fast unbesiegbar).« Tento nový útvar bude prý dojista ve svém jádře německý a bude samozřejmě užívat němčiny jako řeči státní a sprostředkovací, ale nesmějí býti přezírána při tom i národnostní práva menšin rakouských. »Ne sami Němci vyhrávají na jihu i východě bitvy a uvolňují cestu střední Evropě. Po boku našich německých vojínů bojují udatně Maďaři, Poláci, Srbové, Čechové, Slováci, Charváté, Slované (Slawen!) a jiné kmeny. Také ty mají a chtějí s námi se vydati na cestu do střední Evropy.«

K.

Největší psychologický ústav na světě má nyní universita v Moskvě, o čemž podrobnou zprávu podává ruský psycholog Čelpanov v publikaci ústavu (Trudy psichologičeskago instituta atd. 1914, 273 sl.). Otevřen byl v září 1912 z daru 120.000 rublů, které věnoval moskevský boháč Ščukin; ředitel institutu, zmíněný Čelpanov, prostudoval před tím zařízení podobných ústavů v Evropě i Americe a převzal odtud nejlepší formy úpravy. Ústav je umístěn v budově o třech poschodích a má celkem 59 místností, v čemž jsou dvě posluchárny, veliká bibliotéka, deset místností, určených pouze pro praktické pokusy, zvláštní místnosti pro pozorování akustická a optická s nejmodernějšími vymoženostmi techniky, kabinety, laboratoře atd., v přízemí budovy je rozsáhlá dílna, v níž se hotoví potřebné aparáty. Celkem zaměstnával ústav r. 1914 již sedmdesát lidí a měl přes 150 aparátů. Účastníci musí po tři léta studovati teoreticky i prakticky experimentální psychologii, než dostanou povolení k vlastním vědeckým pracím, jichž bylo v zimním semestru 1912—13 celkem podáno dvacet (patrně od samých učitelů ústavu, ježto posluchači nemohli býti v té době ještě vycvičeni). *K.*

Zprávy knižní a literární. České dějiny. Dílu III. část I. Věk Poděbradský. Napsal R. Urbánek. V Praze 1915. Str. 976. K 14·50. Jest to již 3. sv. Českých dějin V. Novotného. Poněvadž v nich dosud nevyšla část o Husovi a jeho době, byl nucen Urbánek předeslati svému spisu »Předpoklady«, v nichž probírá v obrysech ohlas husitství v cizině, kompaktáta a utrakvismus v poměru ke katolictví. Část vlastní (str. 227—904) rozvrhl na dva díly: 1. r. 1438—1439 a 2. 1440—1444, tedy od zvolení Albrechta II. až do konce bezvládí za Ptáčka z Pirkštejna. Předmětem objemného svazku jest tedy historie Čech za pouhých 6 let. K dílu připojeno jest 29 obrazů a 12 obrazových příloh. — M. Jan Hus. Napsal Dr. Jan Sedlák, prof. bohosloví v Brně. V Praze 1915. Str. 378 a 353. Až dosud jest to největší dílo, jež vyvolalo výročí upálení M. J. Husi. Všichni, kdo psali dosud o Husovi, praví autor, byli zcela závislí na F. Palackém, který byl »v úsudcích ne vždycky spolehlivý, v jednotlivostech neúplný nebo i nesprávný. Tak pře Husova jevila se ve světle historicky nepravdivém.« Dosavadní obraz Husův zrevidovati obral si za úkol prof. Sedlák; chce podati moderní kritický životopis Husův se stanoviska katolického. Snaží se zejména dokázati, že Hus nevyrostl z půdy svých t. zv. předchůdců, nýbrž dal se cele strhnouti při své »receptivnosti povahy, nedůstojné závislosti, nedostatku dobře vychované silné vůle« Viklefem k revolučním naukám a proudům. Postaviv proti autoritě církve autoritu university a rozumu, otevřel v Čechách dokořán bránu sektářství. Druhá část knihy o 353 stranách podává literární dokumenty k životu Husovu, z nichž některé byly již porůznu otištěny. — Mistr Jeronym Pražský. Napsal Jan Putna. S předmluvou dra. J. Herbena. V Praze 1916. Str. 52. K —·80. Ve válce zemřelý autor tu podává zhuštěně životopis Jeronýmův, jeho vzdělání, názory náboženské a filosofické, národní uvědomění, a srovnává ho s Husem v jeho životě i smrti. Jest to písemní práce, jíž prof. Putna dosáhl středoškolské profesury. — Ewigkeit. Weltkriegsgedanken über Leben und Tod, Religion und Entwickelungslehre. Von Ernst Haeckel. Berlin 1915. 128 S. M 1·50. Stařičký Haeckel chopil se péra, aby k útěše svým spojencům, kteří jsou ve válce, napsal několik kapitol o příčinách, významu a cíli světové války ve světle a zásadách učení monistického. S obdivuhodným temperamentem obrací se proti nacionálnímu egoismu Anglie, její nestoudné a prolhané politice, jejímu barbarskému a infámnímu vedení války. S žhavým výsměškem oznamuje naprostý bankrot křesťanství: »Vojevůdci i knížata, vedoucí do krvavých bitev své voje, prosí o pomoc milosrdného Boha, a důvěřují, že se dostane vítězství jejich dobré věci«; křesťané, kteří si nakazují »milujte nepřátele své« a věří ve všemohoucí mravní řád božský ve světě, tasí proti sobě meč. Z pohřebiště krví napojeného povstane požehnání nesoucí Phönix — monismus. Německo nechť hledí válkou své území podstatně rozšířit a v novém území »energicky a bezohledně germanisovat«. — Das Ende des Dreibundes. Von Dr. W. N. Doerkes-Boppard. Berlin 1916. 142 S. M 3·50. Na základě diplomatických aktů uveřejněných i neuveřejněných popisuje spisovatel poměr Italie k centrálním mocnostem od posledního obnovení trojspolku dne 5. pros. 1912.

Velice zevrubně probírá všecko jednání mezi Vídní, Berlínem a Římem od vypuknutí války až k rozpadnutí trojspolku a vypovězení války Italií Rakousku. — Comenius und die Böhmischen Brüder. Von Friedrich Eckstein. Leipzig 1916. 76 S. K —·90. Na dvaceti úvodních stranách jest podán náčrt Jednoty Bratrské: Její původ v husitském hnutí, její význam pro český národ i lidstvo, zejména pak život jejího nejkrásnějšího výkvětu, J. A. Komenského. V ostatní části spisu jsou uveřejněny ukázky ze spisů J. A. Komenského a některé církevní písně bratrské. Předeslána jsou tomu významná slova Herderova o Komenském; závěr tvoří stručná bibliografie. — England und der Kontinent. Von Alex. v. Peez. 9. Aufl. Wien 1915. 79 S. K 1·20. Alex. v. Peez, bývalý člen rakouské panské sněmovny, napsal tento spis již před šesti lety; teď vyšel již šestkrát po jeho smrti. Nebyl tedy diktován světovou válkou, v čemž jest jeho přednost před ostatní zaujatou literaturou nynější, v mnohém ohledu však v něm proráží předtucha světové konflagrace. Anglie jako polyp s trpasličím tělem, ale obrovskými chapadly, objímá celý svět, vládneť $^{15}/_{20}$ moře a $^{1}/_{20}$ země, čili $^{4}/_{5}$ celého povrchu zemského; oblast to 90krát tak veliká, jako je Anglie sama. Kdo oddá se jejímu vlivu, dočká prý se takového konce jako Španělsko, Portugalsko a Irsko. Angličané jako lidé jsou pravdiví a poctiví, jako stát však násilní a zhoubní. Se svými spojenci nevcházejí nikdy v úzký svazek, užívají jich jen k ukojení nacionálního egoismu, každého však, kdo jí přijde v cestu, ať arijského nebo semitského, křesťanského nebo mohamedánského původu, nemilosrdně rozdrtí. Teď cíl jejích snah jest obrácen do Asie, kde Německo pomocí Turecka jí kazí plán, proto nezbude nic jiného, než nebezpečného konkurenta pokořit. — Die Bilderstürmer. Von Julius v. Végh. Strassburg 1915. 140 S. M 4·50. Jest to překlad z maďarštiny; obě vydání vyšla roku loňského. Za třesku zbraní ztichly musy. A je-li řeč o umění za dnešní války, jest to jen jaksi v negativním smyslu: Kam a jak byly ukryty umělecké památky, zda poškozena byla lovaňská radnice, zda právem střileno bylo na remešskou katedrálu atd. O nepřátelích umění výtvarného jest tematem i knihy Véghovy. Stanoviv zásadně poměr uctívání obrazů a náboženství, umění a politiky, probírá historicky odstraňování a ničení uměleckých památek ve všech zemích Evropy. Zejména prodlévá u německé, švýcarské a Savonarolovy reformace a Tolstojova odmítavého stanoviska k umění. Mravnímu a náboženskému rozhořčení husitských bořitelů uměleckých památek, jejich odporu proti cizímu umění autor nerozumí, husitské voje jsou mu loupežné bandy a »pestilenzische Leute«. *H.*

M. Jeronym Pražský.

Napsal prof. Dr. V. Novotný.[1]

Jméno M. Jeronyma Pražského náleží jistě mezi nejznámější jména celých našich dějin, jest z těch, která jsou majetkem dějin světových, a není snad vzdělaného člověka, který by ho neznal. Přece však, slyšíme-li je, neubráníme se mnnoze dojmu, jako by neznělo plným zvukem, jako by se tu spíše ozývala ozvěna velikého jména Husova. Jest pravda: životní osudy obou přátel úzce se stýkají a proplétají, nelze mluviti o jednom beze zmínky o druhém, a zvláště vzpomínka na Husa při vypravování o Jeronymovi nedá se potlačiti. A jest tudíž také přirozené, že v tomto sousedství, vedle velebného zjevu Husova postava Jeronymova, třeba sama nikterak bezvýznamná, nutně poněkud ustupuje do pozadí, že také jeho činnost, dílem zúmysla jinými cestami se ubírající, nesnese vždy srovnání s mohutným působením kazatele Betlemského, jako se také povahy obou, třeba jedna myšlenka je spojovala, přece naprosto různí, a jako se také Jeronym, slouže témuž cíli svými prostředky, převaze Husově ochotně podřizoval.

Než i při tom všem a přes to vše nelze zapříti, že někdy jde to dále než třeba, že někdy v líčení doby této zjev Jeronymův ustupuje více, než tomu bylo ve skutečnosti, že se tím někdy při všem nepopíratelně větším významu Husově Jeronymovi děje téměř křivda.

Není tomu tak teprve nyní, lze to pozorovati již ode dávna a skoro již v dobách současných. Již současníkům ve stínu mohutné postavy Husovy Jeronym někdy téměř zaniká, a nemůže-li zpravidla zmizeti vůbec, přece bývá mu spokojovati se úlohou podřízenou více, než tomu bývalo v životě.

Když zpráva o kruté smrti Husově vzrušila českou veřejnost, v projevech odporu, jež tak úchvatným a mužným způsobem se

[1] Předneseno při oslavě Jeronymově pořádané akad. sp. Jeronym v Praze v předvečer pětistyleté památky jeho upálení 29. května 1916.

ozvaly, jméno Jeronymovo — myslilo se tenkrát v Čechách, že také on již byl upálen — stojí ještě vedle Husova. Ale hned potom, ač snad spíše ještě náhodou, nastává jistá změna.

Svátek Jeronymův byl slaven v den upálení Husova, nikoli v den jeho vlastní smrti, a již tím, bezděky a nechtěně, dostává se do pozadí. V kázáních na ten den ovšem vzpomínáno také Jeronyma, také o něm složeny zvláštní »pašije«, přece však jest to především svátek Husův, Jeronymův teprve v druhé řadě. Mezi 28 (vlastně 29) bohoslužebnými písněmi, které koncem 16. století byly sebrány ve zvláštní kancionálek nedávno objevený, najdeme, ač ovšem téměř všecky ostatní také Jeronyma vzpomínají, přece jenom dvě, věnované výhradně jemu. Četní kronikáři cizí zaznamenávají ovšem zprávu o jeho upálení, ale také zde nezřídka děje se to jen jako příveskem k zprávě o smrti Husově, mnohdy k mylnému datu, ano věc jde tak daleko, že srbský životopisec Štefana Lazaroviče despoty z 15. stol., dotýkaje se zvláštní zmínkou běhů života Husova, jmenuje sice Husa, ale uvádí z většiny osudy Jeronymovy.

Vše to dovedeme si sice vysvětliti, nicméně cítíme přece, že tím význam Jeronymův do jisté míry jest stlačován. Lze opakovati, že vystupování Jeronymovo bez činnosti Husovy jest téměř nemyslitelné, že teprve v rámci velikolepých obrysů pronikavého působení Husova nabývají činy Jeronymovy náležitého pozadí i osvětlení, ale ani opačný poměr není úplně nesprávný, a není-li snad možno říci, že ani působení Husovo není myslitelné bez Jeronyma přece jest nesporné, že na obraze doby Husovy těžko by bylo postrádati zjev Jeronymův. Ale lze říci i více: Význam Jeronymův netkví toliko v tom, čím se uplatnil v rámci působení Husova, čím je podporoval a dílem i určoval.

Jeronym jest syn své doby. Snad v žádné jiné době nebyla možna jeho různotvárná a mnohostranná činnost nežli v době této, kdy nesnesitelný tlak dusící autority probouzel v lidstvu snahu po uvolnění, kdy všecko chtění a toužení lidstva všemi, byť namnoze neuvědomělými prostředky směřovalo k tomuto cíli, kdy zejména u nás opravné hnutí, tíživým oním stavem dávno již probuzené, právě svým mravním úsilím bylo přivedeno k Wyclifovi, v jehož promyšlené soustavě našlo vysloveny a zdůvodněny všecky ty záhady a otázky, k nimž neuvědoměle směřujíc, nenacházelo vždy určité odpovědi.

A snad v žádné jiné době nebyla možna činnost Jeronymova nežli v této, kdy přesycení z úzkostlivého formalismu zevnějškového

církevnictví, zejména však rozkladné vlivy dlouhotrvající dvojice papežské otřásly úplně samým základním názorem na svrchovanost papežskou a podryly zcela vážnost církevní klatby, častým zneužíváním beztoho zviklané.

Na druhé straně však, je-li již v tom, že pokynů doby dovedl užiti, část samostatného významu Jeronymova, nelze ani jinde neviděti, že syn své doby svou dobu předstihuje.

Přilnuv k Wyclifovi, Jeronym stává se jeho nadšeným ctitelem a přihlašuje se do služeb propagandy wyclifismu, či lépe, stává se hlasatelem nových myšlenek, neboť ani Jeronym, třebas mu snad více než kdokoli jiný oddán, nenásleduje Wyclifa nekriticky. I když jeho časté ohrazování, že nechce držeti jeho bludů, nýbrž přijímá jen jeho pravdy, má někdy význam toliko teoretický, nelze přece popříti, že právě učení Wyclifova o svátosti oltářní, které se stanoviska tehdejší církve již bylo kacířstvím, opravdu nehlásal, a jeho vášnivé obrany Wyclifa, jež právě umožňovaly protivníkům podezření, že přijímá Wyclifa celého, konec konců nejsou ničím jiným, než výrazem touhy po volnosti projevu, na jaký se ostatně redukují tehdejší spory vůbec.

A je-li již to důkazem značné samostatnosti duševní, jest jím potom zejména jeho poměr k církvi řecké, který jest, i když z části vodítkem mohl býti Wyclif, a i když snad přispěl také odpor proti formalismu církve Římské, bez oné vlastnosti nemyslitelný.

Než doklady toho druhu, třeba způsobem ne vždy tak vysloveným, podává i celý život Jeronymův. Třeba syn své doby, Jeronym jest přece do značné míry také zjevem výjimečným, zjevem zvláštním. Jeví se to již zevními známkami, jimiž ovšem někdy také hlubší, zásadní rozdíly se ohlašují.

Ačkoliv mistr svobodných umění několika slavných universit, Jeronym nenáležel — prameny to výslovně, a někdy s podivením zaznamenávají — stavu duchovnímu, nýbrž byl laik. V jedné věci osud byl k němu laskavější než k jiným, zachovav nám ne sice podobiznu, ale přece dostačující zmínky o zevnějšku tohoto krásného muže vysoké a statné postavy, s dlouhou černou bradou, jenž v čas potřeby dovedl tyto skvělé dary přírody podporovati nádherným rouchem a chováním dvořana.

Ve svobodných uměních, a co s tím souviselo, byl Jeronym odborníkem, jemuž rovných nebylo mnoho, zejména jako přívrženec filosofického realismu proslul po celém světě, a jeho výklady o universáliích jsou skutečnými vzory vědecké práce toho druhu, stejně

jako dovedl ve svém »štítu katolické víry«, či jak to jeho nominalističtí protivníci přezvali, ve svém »štítu ohavnosti kacířské« neobyčejně šťastně a názorně zpřístupniti základ této nauky a užíti jí k výkladu tajemství Trojice. Jeho učenost a zběhlost ve vědách naplňovala obdivem i jeho protivníky. V Kostnici jeho pohotovost řečnická a vědecká, jež mu zjednala sympatií Poggiových, uváděla v úžas i ty, kdo sympatií neměli, a současný historik koncilu Dětřich Vrie, ač se s nechutí a bolestí odvrací od zatvrzelého kacíře, nemůže přece odolati, aby nezaznamenal mínění jeho přívrženců, podle kterého ten arcikacíř obdařen byl takovou moudrostí, že ani učenost celého křesťanstva nemohla ho důvody přemoci ... A přece tento muž věděním věhlasný nevidí svého úkolu v klidné práci vědecké, mimo několik kvestií a přednášek nic z jeho literární činnosti není zachováno, a nepochybně ani nic nepsal, leda snad některé satirické písně na protivníky svých snah.

Vrozená výmluvnost, jež dovedla posluchače svou strhující silou nadchnouti a uchvátiti, činila ho v disputacích universitních odpůrcem obávaným a vítězným; začasté, jak uslyšíme, protivníci jeho neměli opravdu silnějšího důvodu proti němu než obžalobu z kacířství, jak to arci při tehdejším poměru směru realistického a nominalistického nemůže překvapovati, a jako také Jeronym sám neváhal přední zástupce směru nominalistického zváti ďábelskými kacíři, ač jinak onoho prostředku — obžaloby z kacířství — nikdy neužil. Při tom však Jeronym stejně obratně jako vědeckými důvody dovedl vlásti také mečem nebo zpolíčkovati prostořekého mnicha odpůrce, a nejednou těmito prostředky přesvědčoval své protivníky, jako také neváhal užiti násilí, chtěl-li ztrestati pomluvače Wyclifovy a očerňovatele opravných snah.

Sám vynikající učenec, nehledá úspěchů jenom na katedře universitní. Bez rozpaků přiznává se, že nejednou jezdil v průvodu krále Václava, objevuje se na královském dvoře uherském, byl vítán na dvoře polském, mohl se chlubiti pozváním panovníka litevského, a úspěchy, jichž tím dosahoval, nebyly věcí neznámou. O tom, že těmito styky dochází velikých výsledků, mluvilo se veřejně, a ne nadarmo Vídeňský profesor Jan Sywart obával se vlivu Jeronymova na šíření nových nauk při jeho chystané návštěvě Polska a Litvy. Na dvoře polském v Krakově upoutal již svým skvělým zevnějškem, a vždy můžeme se obdivovati, jak bezpečně dovedl se pohybovati na této hladké půdě.

A tento poloviční dvořenín neváhá v těchto kruzích proslovovati, ač laik, skutečná kázání směru opravného a proti kněžstvu namířená, a uvádí protivníky přímo ve zděšení větou, již ovšem i z úst Husových mohl slyšeti, že také nekněz smí kázati slovo boží. Zde arci nejvíce prozrazuje své příslušenství k onomu mohutnému hnutí opravnému, jež, nesnesitelným stavem tehdejší církve byvši, zvláště u nás, probuzeno, jím také, třeba jen neuvědoměle, bezděky a nesměle, puzeno bylo k požadavku, jehož část i oním prohlášením Jeronymovým i touto jeho činností jest vyslovena.

Také Jeronym tedy, ač na pohled pouhý Wyclifista, vyrůstá z domácí půdy. Ale právě tu snad nejlépe lze pochopiti, že činnost Jeronymova nedala se sevříti úzkými hranicemi. Nové hnutí při svém dalekosáhlém významu potřebovalo svého Pavla, a nalezlo ho v Jeronymovi. Od nejzápadnějších hranic tehdejšího světa až daleko na východ prostírá se jeho působiště nebo aspoň jeviště jeho vystupování, od nejslavnějších středisk souvěké kultury až do končin polobarbarských rozvinuje se jeho činnost. Nesčetné nástrahy číhají naň, ale sotva jedněm se vymknul, již zase neohroženě kráčí jiným vstříc. Muž jeho nadání, vědění a chtění snad ani nemohl jednati jinak. Rušný, pohyblivý a dílem i dobrodružný život jeho připomíná zjev ptáka bouřliváka, jenž prý věští příští bouři, i když v ní snad zahyne.

Také proto jest smrt Jeronymova vyvrcholením jeho životního úsilí, a také proto jest tento závěr tak krásný. S lecčím, co v životě snad zaráželo, dovede usmířiti, nejednu protivu vyrovnává, chvilkový nesouzvuk zlaďuje v mohutný, velebný akord závěrečný. Z ptáka bouřliváka stává se pták fénix, který očištěn a ozářen z plamenů vzlétá k výšinám.

Jistě také dějinný význam Jeronymův vyvrcholuje se jeho smrtí. Ale jest to přece jenom vyvrcholení jeho celého díla životního, a nebylo by spravedlivé pro význam jeho smrti přehlížeti význam jeho života.

Bojím se však, že budu příliš zneužívati shovívavosti váženého shromáždění, mám-li nyní stručně aspoň dotknouti se životních osudů Jeronymových, třeba spíše jen na doklad předcházející karakteristiky, než nějakým soustavným vylíčením. Úkol ten nebyl by snadný. Již proto, že prameny neplynou tak hojně, jako bychom si přáli, a často pouhé »snad« a »možná« musí stačiti, kde bychom žádali vědění plného.

Jeronym Pražský, Hieronymus de Praga zní jeho jméno ve všech současných pramenech, a nahodilé zmínky potvrzují výslovně, co již z toho lze souditi, že Praha, Nové město její, jest jeho rodištěm. Ale více bezpečného nic se nedovídáme. Zpráva, že ještě v 17. století byl ukazován jeho rodný dům, ač o ní samé netřeba pochybovati, nedovede zaručiti, že nevyplynula z omylu, a stejně jsem na rozpacích, jsem-li oprávněn k němu vztahovati zmínku, podle níž jeho otec byl by slul Václav. Ale již za studií universitních vidíme ho v přátelských stycích se staršími vrstevníky, Jakoubkem, Markem z Hradce a zvláště Husem, jenž mu také vymohl potřebnou dispens, když, došed, asi dne 19. září 1398 hodnosti bakaláře, zatoužil poznati cizí kraje.

Byla to, jak sám přiznává, universita Oxfordská, která ho lákala, především pro jméno Wyclifovo, jehož filosofické spisy, od několika let teprve v Praze známé, získaly mu zde rázem četných přívržencův. Jeronym později mužně zná se k tomu, že v Oxfordě díla Wyclifova horlivě sháněl a některé spisy, zvláště Dialog a Trialog, vlastnoručně opsal a do Čech přinesl. Zásluha, že své krajany s Wyclifem teologem seznámil, náleží mu asi právem, ale není zcela jisté, že se to stalo již nyní, ba není ani zcela jisté, navštívil-li Oxford již tenkrát. I později míval Jeronym spisy Wyclifovy u sebe, a ještě z Paříže posílal je přátelům do Čech.

R. 1401 potkáváme ho v Praze, ale toliko na chvilku. Když dne 28. května 1403 starý a nový proud na universitě poprvé se střetl o články Wyclifovy, Jeronym nebyl v Praze, nýbrž — ani zde arci není plné jistoty — na místech všemu křesťanstvu posvátných a krví Spasitelovou posvěcených, u hrobu Božího v Jerusalemě a snad i na Sinai.

Ale hned potom vidíme ho na opačném téměř konci tehdejšího světa. Dne 7. dubna 1404 byl přijat jakožto bakalář Pražský na universitu Pařížskou, a vykonav do roka zkoušky mistrské, začal dne 27. ledna 1405 přednášeti jako profesor. Universita Pařížská byla tehdy nejslavnější na světě. »Mistr Pařížský« bylo označení, kterého bylo lze záviděti. Tím spíše mohl na ně býti hrdý Jeronym, když mu nemohlo býti odepřeno, ač náležel filosofickému směru naprosto protichůdnému onomu, jenž v Paříži vládl. Universita Pařížská stojí ve znamení filosofického nominalismu, a přesvědčena o výhradné správnosti nazírání svého, hledí se nepohodlného konkurenta — realismu zbaviti výtkou kacířství. Jeronym však přišel do Paříže jako přesvědčený, pevný a vyškolený přívrženec realismu

Wyclifova, a svým přesvědčením nemínil se tajiti. Při kterémsi hádání hájil realistického názoru o universáliích, a hájil ho tak, že všickni přítomní byli nadšeni. Teprve když dospěl k určitým závěrům, někteří mistři byli jimi zaraženi, a řečník vyzván, aby takto nepokračoval, čemuž ochotně vyhověl.

Jest to svědectví neobyčejně cenné. Později v Kostnici vzpomínka na toto hádání ozývá se obviněním Jeronyma z tvrzení, že Bůh nemůže ničeho zničiti. Nemůže býti pochybnosti, že Jeronym nic takového netvrdil, že to jest toliko důsledek, který z některých jeho základních vět mohl, ač nutně nemusil, býti vyvozován, zrovna tak jako jiná podobná obvinění, na př. že ve sv. Trojici vedle tří božských osob nutno připouštěti ještě jiné věci, nejsou než pokusem těmito násilnými výklady zeslabiti důkaz, na němž si Jeronym právem zakládal, že jenom s realistického stanoviska lze vysvětliti tajemství nejsvětější Trojice.

Jistě není Jeronymovi k necti, že také muž jistě učený a věhlasný, slavný kancléř university Pařížské, Jan Gerson, pokládal za nejpádnější důvod proti výmluvnému protivníku — podezření z kacířství. Z jeho popudu Jeronym měl býti donucen odvolati. Ale nedošlo k tomu, Jeronym v čas opustil Paříž.

Zdá se, že nyní — chronologie není zcela bezpečná — dal se připsati k universitě v Kolíně nad Rýnem, ale i zde hned ocitl se v rozporu s ostatními kolegy, a dne 7. dubna 1406 připsán k universitě Heidelberské.

Ale tím mění se toliko jeviště a episodní postavy dramatu, hlavní osoba, látka a z části i průběh jsou stejné jako ve scéně Pařížské. Ještě r. 1406 Jeronym ve čtyřdenní disputaci hájil proti svým kolegům realismu Wyclifova. Tento odvážný čin způsobil nesmírné rozčilení. Ale byly to zase jen d ů s l e d k y jeho tesí — a některé Jeronym připustil, — které mohly býti shledávány závadnými, a na jejichž základě Jeronym obžalován u biskupa Wormského — byl jím tenkrát slavný a svými ostře reformními spisy známý někdy profesor Pražský Matouš z Krakova, tou dobou již arci reformních snů zvolna se vzdávající. Ani zde však Jeronym nevyčkal konce, se sklonkem r. 1406 vrátil se do Prahy a v lednu 1407 přijat jako mistr Pařížský na universitu své rodné obce.

Pověst, jež ho předcházela, u cizích mistrů, kteří — většinou formální nominalisté — na universitě měli převahu, nebyla doporučením. Aspoň mezi studenty povídalo se, že jeho přijetí, ač vědeckým podmínkám dostál skvěle, nebylo bez rozpaků.

A lze to pochopiti. Jeronym neusvědčil své pověsti ze lži, záhy již vědělo se po Praze, že jeho byt vedle jiných filosofů ozdoben jest také podobiznou Wyclifovou, jíž pomlouvačná pověst přidávala gloriolu světce kolem hlavy, což však Jeronym rozhodně popřel. A také činnost na universitě dávala hojně příležitosti osvědčiti své smýšlení. Spory mezi nominalisty a realisty na universitě Pražské, od delší doby již se vlekoucí a protivami národními, zejména však tím přiostřované, že se v nich střetl princip pokroku a reakce, když čeští realisté, většinou přívrženci Wyclifovi, byli nadšenými přáteli reformy církve, kdežto mistři cizí, nominalisté již jen podle jména a formy, jinak však zbaveni pokrokovosti tohoto směru, většinou byli ne-li přímo protivníky oprav, aspoň k nim lhostejni a spokojeni dosavadním stavem, nesnesitelným pro duchy opravdové, spory tyto právě nyní blížily se svému vyvrcholení, když asi v polovici r. 1408 M. Ludolf Meisterman znovu udal váženého M. Stanislava ze Znojma u kurie, tentokráte vině z kacířství jeho přesvědčení filosofické.

Mezitím však také arcibiskup Zbyněk, do nedávna straně Husově přející a opravám v církvi nakloněný, dal se, také jinými okolnostmi směru reformnímu odcizován, přesvědčiti o zhoubnosti snah opravných, jakožto kacířstvím Wyclifovým nakažených, a zahájil ostré kroky proti celému směru i některým členům jeho, maje oporu i v tom, že král Václav z příčin, jichž hned bude dotčeno, těžce nesl podezření o kacířství ve svých zemích.

Avšak poměry tyto, snažení pokrokových mistrů českých nepříznivé, změnily se rázem, když do nich zasáhla vlna událostí světových. Již třicet let trvala dvojice papežská, a právě nedávné události, ukázavše jasně, že dosavadní pokusy k cíli nepovedou, pohnuly kardinály, aby se odhodlali vrátiti církvi jednotu proti vůli obou papežů svoláním obecného koncilu, jenž by zvolil papeže nového. Byla to cesta poněkud považlivá a jenom v této době možná, kdy dlouhotrvající rozkol v církvi otřásl samými základy církevní organisace. Bylo to vlastně popření svrchovanosti papežské, třebas jen podmíněně a dočasně.

Pro české mistry oddané Wyclifovi o přípustnosti tohoto postupu nemohlo býti pochybností. Bylo to vlastně nepřímé potvrzení zásady Wyclifovy, k níž přilnouti nutil je na základě souvěkého stavu církve celý domácí vývoj, že papež není vlastně hlavou církve. Na štěstí však cesta k odstranění rozkolu nyní navrhovaná došla souhlasu také u veliké části těch mistrů českých, kteří k směru opravám přejícímu nenáleželi. Přispělo k tomu jistě i to, že cesta tato

v tuto chvíli jediná, jak se zdálo, slibovala výsledek, i to, že návrhu jeho původ v kolegiu kardinálů do jisté míry odjímal jeho revolučnost.

Ale vedle toho snad také působila naděje, že tímto způsobem bude lze dojíti toho, co bylo, třeba z nestejných příčin, přáním českých mistrů všech — odstranění cizí nadvlády na universitě. Král Václav, jak známo, uvítal odhodlání kardinálů také proto, že se mu tím otvírala naděje odčiniti křivdu, která na něm byla spáchána volbou vzdorokrále v říši Římské. Ačkoli papeže Řehoře neodřekl se hned, jevil přece zásadní ochotu podporovati kardinály, uznají-li ho za pravého krále Římského — rada českých mistrů toto jeho rozhodnutí ovšem vydatně podporovala. Ale také to je známo, že v tom narazil na prudký odpor arcibiskupa Zbyňka, a když proti němu hleděl se opříti o universitu, cizí mistři, kteří měli většinu, vyslovili se zamítavě. To byla chvíle, jíž nebylo lze zanedbati.

Nemusím líčiti známé věci, že čeští mistři přičinili se o to, aby příhodného okamžiku bylo užito, a že Hus sám rád se přiznává, že k tomu pracoval. Ale vedle něho a před ním stojí Jeronym. Byla-li jednota českých mistrů způsobena také ohledem na tento společný požadavek, jistě lze v tom viděti také zásluhu pružného a obratného Jeronyma. Ale on to také byl, jenž, jak sám přiznává, značnou měrou přičiňoval se o splnění přání českého u krále Václava a v kruzích dvorských, jako i později spolu s Husem jednání s králem na Žebráce i jinde se účastnil. Ano zdá se, že Jeronym byl si jist dobrým výsledkem již před skutečným rozhodnutím, nebo aspoň se neobával, že by je mohl ohroziti.

Nadešel leden r. 1409 a s ním nejvýznamnější slavnost universitní, disputace de quolibet, v níž obtížnou úlohu kvodlibetáře převzal mladý M. Matěj z Knína, zvaný Pater. On to právě byl, jenž v květnu 1408 byl úřadem arcibiskupským vyšetřován pro některé články Wyclifovy a donucen, ač neusvědčen, k odvolání. Sama volba jeho kvodlibetářem byla tedy již demonstrací, a vskutku nyní někteří mistři němečtí nemínili se disputace účastniti. Sám král sice nařídil jim to zvláštním rozkazem, mnozí však nepřišli přece. Ale Jeronym dovedl lesk disputace zvýšiti jinak. On to byl, který k ní pozval i konšely Staroměstské, mezi nimiž měl oddané stoupence, on to byl, který také pozval členy poselství brabantského a francouzského v Praze přítomné. Již tím disputace, jejíž průběh byl neobyčejně skvělý, byla přiostřena proti cizím i domácím odpůrcům Wyclifovým a proti arcibiskupovi, a Jeronym neopominul vyhrotiti ji ještě nápadněji. (Dokončení.)

Filosof a psycholog O. Külpe.

Napsal prof. Dr. Fr. Čáda.

Velice překvapila všecky, kdo obírají se filosofií, psychologií nebo estetikou, zpráva zarmucující, že mnichovský profesor filosofie, Oswald Külpe, na samém konci loňského roku, 30. prosince 1915, zemřel, zpráva zarmucující hlavně proto, že bylo se nadíti vědecké psychologii a filosofii ještě mnoha nesmírně cenných plodů od tohoto předního z nynějších pracovníků filosofických, jenž zesnul nedosáhnuv ani 54. roku a jenž pro práce s akademickým působením souvisící dostal se poměrně málo k tomu, aby plody svého přemýšlení, studia a experimentů svých hojnější měrou a vydatněji publikoval. Mne sama a myslím i některé jiné kolegy mé tím více překvapila a dojala ona zvěst, poněvadž nám ke Külpovi víže se řada, a to vesměs milých vzpomínek. Külpe to byl, jenž, když r. 1891 jsem pobýval na universitě lipské, mne seznámil s celou laboratoří psychologickou Wundtovou, ukázal mi všecky práce, přístroje atd. tohoto ústavu, učinil mi přístupnými nejen své přednášky, ale i své privatissimum, a dal mi účastniti se i své nově tehdy počínané práce experimentální o subjektivních počitcích, kterou prováděl společně s Arnoštem Meumannem — také již nyní, bohužel, zesnulým. A jako mně prokázal se v každé příčině vědecké práce ochotným a laskavým, tak i jiným Čechům, kteří navštívili ho později v dalších působištích jeho, anebo setkali se s ním na filosofických sjezdech, vycházel vstříc co nejvlídněji a nejlaskavěji.[1] Máme tedy i intimnější důvody, smím-li tak říci, abychom práce a názorů tohoto muže vzpomněli, o tom ani nemluvě, že samy sebou práce ty zasluhovaly dávno, aby o nich podrobněji bylo promluveno; neboť nejsou jen odborně významné, nýbrž mají daleko větší i obecně vědecký a praktický dosah, takže zajímati mohou každého inteligenta, jenž aspoň trochu pozornost věnuje práci filosofické a psychologické.

Napřed měl bych snad podati líčení života Külpova. Ale přiznávám, že marně po bližších datech tu jsem se sháněl, ba, zdá se

[1] Srv. i co píše v pěkné své črtě dr. Ant. Uhlíř v Novině I, str. 245 (čís. 15).

mi, že život Külpův po v n ě j š í stránce ani vůbec nevykazoval nijakého pestřejšího obrazu.[1] Oswald Külpe narodil se 3. srpna 1862 v Kandavě, městě to kuronském, tam se nalézajícím, kde nedávno zuřil mohutný zápas vojů německých a ruských. Külpe studoval na gymnasiu v Libavě, pak odebral se na universitní studium do Jurjeva, Lipska, Berlína a Gottink. R. 1888 habilitoval se prací »D i e L e h r e v o m W i l l e n i n d e r n e u e r e n P s y c h o l o g i e« (ve Philosophische Studien, V. svazku, i samostatně vyšlou), stal se tu 1894 mimořádným profesorem a záhy po té ve Würzburku řádným, načež r. 1909 přijal místo po B. Erdmannovi v Bonnu a r. 1913 byl povolán do Mnichova na universitu po zesnulém Theod. Lippsovi. Ženat Külpe nebyl (domácnost vedly mu dvě příbuzné, jimž věnoval také poslední své veliké dílo) a také veřejné činnosti nějak významněji, co vím, se neúčastnil, žije cele své práci vědecké a akademické a na venek vystupuje skoro jen na vědeckých sjezdech pro filosofii neb psychologii; na těch se mi podařilo ho ještě třikráte vyhledati a pokaždé také o vědeckých otázkách s ním si pohovořiti, i vyznávám rád, že bylo s ním nejen milo, ale i nábadno rozmlouvati.

* * *

Külpe s počátku úplně hlásil se k učení Wundtovu, jak ve filosofii tak i v psychologii, i namáhal se vším možným způsobem, aby na př. Wundtova psychologického ponětí apercepce uhájil a nějak učinil je přijatelným. Když však z docentury lipské se vymanil a dokonce když stal se profesorem ve Würzburku, čím dále tím více se v psychologii (nercili ve filosofii, estetice) vzdaloval Wundta, šel svou samostatnou cestou, a ačkoli zachoval vděčnost k svému učiteli (což dokázal na př. o 80. narozeninách Wundtových),[2] přece ve vědě i teoriích postavil se proti Wundtovi zcela zřetelně. Wundt nesl to nelibě, a nejen vystoupil určitě proti celé »würzburské« škole a především proti psychologickým eksperimentům o myšlení Bühlerovým, Wattovým a jiných žáků Külpových, snaže se ukázati, to že vůbec nejsou psychologické eksperimenty, ale úmyslně i nechával nepovšimnuty jejich práce, a »o psychologii myšlení« ani nerefe-

[1] Teprve nedávno oznámila redakce »Archivu für gesamte Psychologie«, že v II. čísle letošního XXXV. svazku přinese z péra N. A c h a nekrolog o Külpem a vůbec číslo to určí památce Külpově; ale dosud (do 3. června) toto číslo nevyšlo.

[2] Wilhelm Wundt zum 80. Geburtstag (Archiv für gesamte Psychol. 24, 1912, str. 105—110).

roval nikde (ač mu to bylo na snadě) ani ve známém svém díle psychologickém, v novém a novém vydání vycházejícím, náležitěji jí nerespektoval. Ovšem činnosti Külpově a školy jeho to pramálo ublížilo, a zajímavo jest, že nakonec i někteří žáci Wundtovi (na př. Američan E. V. Moore) v laboratoři Wundtově jali se konati podobné experimenty z oboru psychologie myšlení (o abstrakci), a to metodou Külpovou právě!

S Wundtem se rozešel Külpe předně v pojímání filosofie, metafysiky a noetiky. Külpe jest přesvědčen o možnosti kritické metafysiky, uznává, že kromě vědomí eksistuje, a to nezávisle na něm, cosi věcného, jakási realita. Tato pak realita jest předmětem přírodovědy, kdežto filosofie, logika a noetika mají zcela jiné úkoly, ač ovšem jsou navzájem v těsných a četných vztazích.

Filosofie podle Külpe liší se úkolem i rozsahem od noetiky a má trojí úlohu: předně má vypracovati, či lépe řečeno: vybudovati jednotný názor na svět; po druhé má filosofie ohledati a zkoumati předpoklady veškeré vědy, a po třetí filosofie má připravovati nové vědy speciální. Vědy speciální dělí se pak na vědy »ideální« (matematika, geometrie atd.), jimž jde o konstrukci, a vědy »reální« (= přírodní vědy), jimž podle Külpe jde o vysvětlování neboli interpretaci jejich objektů.

Pokud jde o nauky tak řečené »filosofické«, jest jistě pozoruhodno, že Külpe, ač sám psycholog byl tělem a duší, nejen nedal se strhnouti k psychologismu, ale výslovně proti psychologistickému stanovisku zdůraznil, že logika (a sní i noetika) jest normativní nauka a nemá tedy býti stavěna na psychologii. V noetice celkem klonil se ke kantovskému kriticismu, anebo chcete-li, jeví se tu v protivě na př. k Avenariovi, Machovi (jimž jinak jest dosti blízek) více racionalistou. Noetika podle Külpe jest věda o základních pojmech a zásadách (= základních větách) jakožto věcných předpokladech všech speciálních věd.

Vypracovati metody badání jest úkolem jednotlivých speciálních věd; noetika má úkolem určiti obecné základy a obecné metody badací, které celým skupinám věd jsou společny, a nejobecnějším předpokladem noetiky jest zkoumati možnost a metodu nejobecnějšího předpokladu všech věd, totiž klad a určení reálností.

Jsou vůbec takové nějaké »reálnosti«? Dva směry filosofické v té příčině stojí tu proti sobě v Německu již hezky dávno: Jednak jsou tu stoupenci Kantovi, kteří v duchu svého mistra uznávají sice

vnější věci, ale jen jako »zjevy« (fenomena), a hlásajíce takto fenomenalism zdůrazňují zároveň, že o podstatách těchto zjevů nedovedeme nic blíže vypovídati, že vnější věci (res) sice jsou, ale jsou neurčitelné. Jednak zase jsou tu myslitelé, jako Mach a filosofové jemu blízcí, kteří hlásají, že to, čemu říkáme »věci«, »tělesa«, »hmota«, konec konců nejsou leč vztahy a souvislosti barev, tvaru, zvuků atd., že krátce mezi tělesnem a duševnem není rozdílu, že není nějakých věcí mimo subjekt (= není »transsubjektivní reality«), nýbrž to, čemu pravíme »svět věcí«, že se rozpadá konec konců na veliké množství počitků neboli stavů našeho v ě d o m í (= conscientia). Tento »k o n s c i e n c i a l i s m« neméně nežli onen »f e n o m e n a l i s m« podle Külpova mínění, již v přednášce jeho r. 1910[1] vysloveného, značí rozklad a odstranění vlastního podkladu v ě d y p ř í r o d n í, a proto již v této přednášce Külpe obracel se proti oběma oněm směrům a stavěl proti nim svůj k r i t i c k ý r e a l i s m, t. j. názor, jenž hájí existence i určitelnosti realit, t. j. věcí o sobě jsoucích (na nás nezávislých), ale přece od nás skrze právě poznatky přírodní vědy určitelných. Külpe vykládá, že obsahy smyslových počitků jsou subjektivní, pročež to, co postihujeme z objektivní reality, jest pro naše vědomí »věcí myšlenkovou« (ein Gedankending), jest zákonitostí relační (Beziehungsgesetzlichkeit), ale — objektivně reálného významu. Nositeli těchto relací jsou sice dojmy smyslové, nicméně jsou to jen zástupné »známky« (Zeichen) pro skutečné členy vztahové, které jsou nám neznámy. I kvality počitků »mechanického smyslu« (t. j. počitky tlaku, strku, tahu, síly, neprostupnosti) jsou právě tak subjektivní, jako počitky jiné; přírodovědecké pojmy pohybů a pohybových sil neobsahují ničeho než souvislost relací. Avšak třebas byly takto naše pojmy o objektivním světě přírodním zcela abstraktní a nenázorové, přece poučuje nás logika, matematika a psychologie, že e x i s t u j í nenázorové obsahy vědomí, a že předměty vědeckého zkoumání n e m u s í býti dány v názorové představě. Jest pravda, že někteří noetikové chtěli vyhověti reálním vědám tím, že kladli počitky jako elementární obsahy vědomí, jako pojmy, které se měly přizpůsobiti počitkům podle principu ekonomie myšlení, a k tomu přidávali nevyzkoumatelnou a proto pro vědu zcela lhostejnou »věc o sobě«. »Výrok o světě jako naší představě, který původně vznikl ze skutečného

[1] Erkenntnistheorie und Naturwissenschaft. Přednáška, kterou prosloviil na 12. valné schůzi něm. přírodozpytců a lékařů v Královci 19. září 1910.

pochopení nezávislosti veškerého poznání na poznávajícím subjektu a byl výstrahou před dogmatickými předsudky a metafysickými ukvapenostmi, stal se nyní — dogmatickou frasí« (str. 39).

Myšlenky v této přednášce vyslovené jsou předzvěstí hlavního díla filosofického a zároveň díla jeho z větších posledního, totiž spisu: Die Realisierung. Ein Beitrag zur Grundlegung der Realwissenschaften (I. díl, v Lipsku 1912). Spis obírá se vnějšně otázkou vědoslovnou, jaký jest základ a co jest předmětem reálních neboli přírodních věd, ve skutečnosti a vnitřně jest to však noetické a to kriticky noetické Credo Külpovo. Vlastním sujetem spisu jest »realisace« neboli uznávání realit, čímž rozumí autor, jak naznačeno, klad a určení reálna; otázka pak, jež k tomu se odnáší, jest pokaždé dvojí: je-li vůbec přípustno, a jak jest možno mluviti o tom. Tím podrobněji dostaneme celkem čtvero otázek: 1. je-li vůbec možno klásti reálno? 2. jak lze reálno klásti? 3. je-li vůbec přípustno nějak blíže určiti reálno? 4. jak možno určiti reálno. Jednotlivé otázky tu uvedené jsou předmětem pokaždé zvláštního dílu uvedeného spisu. Bylo tedy, jak patrno již z toho, dílo Külpovo vypočteno na čtyři svazky neboli díly; pohledněme na první, základní a jaksi úvodní, díl celého spisu blíže!

Všecko, co může býti jakkoli »předmětem« jakékoli úvahy a jakéhokoli zkoumání, lze rozvrhnouti na tři veliké skupiny: buď jsou to gramatické značky anebo logické pojmy anebo objekty (= věci). V úvaze o realisaci jde pouze o objekty; základem jich jest ovšem zkušenost, ale věda jest nucena rozličným směrem jíti nad zkušenost. Věda vychází od skutečných objektů, totiž od daných neboli »aktuálních« fakt vědomí, a abstrakcí, kombinací nebo modifikací dosahuje z nich ideálních objektů, tvořících předmět matematiky, etiky a estetiky. Věda však také vysuzuje z oněch fakt vědomí na rozličné eksistující reální objekty a zdali právem, toť právě jest sujetem prvního dílu práce Külpovy.

Myšlení naše vskutku jde ve všech svých funkcích nad rozsah toho, co jest názorově dáno; k realisování dostáváme první podnět z empirie samé: ze vněmů, kteréž jsou přece vesměs nezávisly na naší vůli a kteréž dějí se se zákonitou pravidelností, usuzujeme právem na reálné objekty, na nás působící, jakožto právě na nutný základ oněch vněmů. Toto usuzování ze vněmů na skutečno má ovšem více možných stupňů. Můžeme na př. nejprve vysuzovati

pouhé zákonitosti ve světě vnějším, aniž bychom se ptali hned po nositelích těchto zákonitostí. Ale získávajíce víc a více zkušeností, že k zákonitostem oněm dochází i bez jakéhokoli chápajícího je subjektu, vedeni jsme právě těmito zkušenostmi k hypotese, že základem oněch zákonitostí jsou nositelé, kteříž jsou schopni, aby provedli ono působení, od nás zakoušené. Nutí nás tedy, krátce řečeno, ke kladu transscendentních objektů neboli k přijetí stanoviska kritického realismu.

Kritický realism přijímají fakticky všichni pracovníci v oboru přírodovědy, a ukázal se i ukazuje ve všech naukách přírodních svrchovaně plodným názorem. Ale nejen v přírodních, nýbrž i v duchových vědách, a speciálně v psychologii a v kritické neboli induktivní metafysice, jest kritický realism jediná plodná půda veškerého badání. Neboť i v těchto naukách jde o to, aby to, co jest nám dáno, naše zážitky, bylo pochopováno a interpretováno tak, že převádí se to vše na objekty nějaké reální, na nás zákonitě působící kompleksy, krátce na nějaké reálné dění. Jinými slovy: i v duchovědách proces realisace jest nejen přípustný, oprávněný, ale i — nutný.

Základem všech věd reálních jest pozorování, a proto chybuje naprosto objektivní realism marburské školy filosofické, jenž pokládá předměty za »konstanty poznání«, jenž nepovažuje předměty za dané (gegeben), nýbrž za uložené (aufgegeben) a jenž proto zří v matematice prototyp veškeré vědy. Zajisté i reální objekty nemůžeme nežli mysliti, ale jestliže provádíme v tomto případě nikoli »pouhé myšlení«, nýbrž realisaci, značí to myšlení na základě empirie a ruku v ruce s ní, nikoli však myšlení, které by nějak konstruovalo samostatně onyno objekty. Tím právě liší se reální vědy od věd »ideálních« (= matematických, formálních), že vědám ideálním jest myšlení produkující funkcí, konstruováním, kdežto reálním vědám jde o postihnutí a pochopení i interpretaci toho, co prozrazuje se pouze svými empirickými příznaky ve své eksistenci a podstatě.

Külpe sám doznává, že již před více než 14 lety studiem logických rozprav Treudelenburgových byl přiveden k hlavní otázce své kritické metafysiky, pak že působili na rozvíjení pojetí jeho kritického realismu Mach, Avenarius, Wundt, dále Riehl, Erdmann a v. Kries. I dodává, že mu nešlo snad o kritiku a kritický rozbor učení některých filosofů, nýbrž o teorii onoho badacího postupu věd reálních. Proto také vyznívá jeho mínění (zcela ve shodě s jeho

osobním charakterem, jak jsem ho mohl poznati vůbec) smířlivě: Konsciencialism, praví, zůstane teorií fenomenologického poznávání, objektivní idealism teorií ideálně vědeckého poznání, a kritickému realismu zbude speciální úloha učiniti srozumitelným reálně vědecké poznání. Obecná však noetika podle Külpe nebude a nemůže býti ani konsciencialistická ani idealistická ani realistická, nýbrž má úkol daleko povšechnější, jak bylo svrchu pověděno.

Řekli jsme již, že spis Külpův byl rozvržen ve čtyři díly; druhý ani následující dosud nevyšly. Zdali je uvidíme? Snad. Nemožno to aspoň není, poněvadž Külpe přednášel o tom, co tuto chystal vydati, posluchačům po 8 semestrů a ze III. svazku chystaného vyšla nedávno partie »Zur Kategorienlehre« (ve Zprávách bavorské akademie věd v Mnichově 1915, 5. pojednání filosof. historické třídy); snad tedy jest další část rukopisu Külpova zachována v jeho literární pozůstalosti. Zatím povězme několik slov kritických o tom, co právě máme.

První svazek uvedené práce Külpovy obírá se tedy obecnou otázkou o přípustnosti obecné realisace, jinými slovy, obírá se možností prostého kladu objektů reálních. Külpe v něm ještě důkladněji, než ve zmíněné přednášce, vyvrací námitky konsciencialismu, jenž by rád veškeré reálno rozložil a zredukoval na pouhé jevy vědomí »bezprostředně dané«, i námitky objektivního idealismu, jenž domnívá se, že může ukojiti všecky potřeby empirického poznání prostě jen »ideálními objekty«; ač tento směr proti konsciencialismu správně zří a zdůrazňuje veliký rozdíl mezi pouhými »jevy vědomí« a vlastními předměty poznání, Külpovi nevyhovuje přece, poněvadž přenášeje hledisko věd matematických i do věd reálních, identifikuje po vzoru elejské filosofie anebo Hegelova panlogismu jsoucno a bytí s myšlením. Külpe rád by zaujal střední a kritické místo: jest přesvědčen (a dokazuje to negativně i positivně), že právem lze a jest nutně klásti věcné bytí neboli reálnost objektů vědy přírodní, a proto zve směr svůj realismem, arci »kritickým«, i snaží se tímto svým kritickým realismem nejen zajistiti přírodovědě její oprávněnou samostatnost (oproti vědám »formálním« neboli »ideálním«), ale zabezpečiti ji zároveň jak proti podceňování (jakoby konec konců její předměty byly jen psychickými jevy našimi), tak i zameziti její přeceňování na úkor jiných nauk. Počínání Külpovo upomíná (aspoň mne) na obdobné úsilí Kantovo uplatniti kriti-

c i s m filosofický proti dogmatismu racionalistické metafysiky stejně jako proti skepticismu Humovu. Tragickou při tom může se jeviti nám další analogie mezi oběma mysliteli, totiž že jako Kant přes předběžnou práci svou, »kritiku« teoretického čirého rozumu, nedostal se dále k vlastnímu cíli, k vypracování kritické transscendentální filosofie své, tak i Külpovi že bylo snad smrtí zabráněno vypracovati do konce a pro tisk kromě základní úvahy o možnosti kladu reálních objektů i další a vlastní práci, totiž odpovědi k otázkám, k t e r a k jest možno provésti determinaci neboli bližší určení těchto reálních objektů.

A když již narazil jsem na podobný osud práce a filosofického názoru Külpova s Kantem, připojím ihned zmínku, že Külpe — jenž meritorně arci nijak s učením Kantovým nesouhlasí — napsal velmi instruktivní spisek o velikém filosofu kraloveckém, nastíniv a oceniv zdařile jeho filosofii a život.

Pěkně vylíčil jak osobnost a osobní vlastnosti — bystrost, hloubku, střízlivost — Kantovy, tak i původnost, důkladnost a historický význam jeho filosofie.[1] Külpe zří v Kantovi především »vědeckoosobní jednotu tří momentů«: převahy rozumu nad smyslností, autonomie poznání a vůle, a primátu praktického rozumu před teoretickým. Co provedl Kant sloučením těchto momentů, jest a zůstane prý obdivuhodným, velikým i ve své nedokonalosti. Třebas celá »látka« Kantovy bytosti a filosofie byla pomíjející, aspoň »forma« jeho může zůstati předpokladem, na jakékoli časovosti nezávislým, vskutku »regulativním principem« pro všecko úsilí naše, pro všecky snahy lidské. Duch Kantův, duch oné obezřetné, poctivé a důkladné práce bude posilovati v každé době jakékoli snažení a zkoumání; jeho prosté, silné a věrné plnění povinnosti kéž stane se vzorem všemu našemu konání a působení. Kant h l o u b k o u své teoretické filosofie může býti stavěn po bok h l o u b c e kteréhokoli vroucího mystika, a nesporně řadí se ke skutečným »klasikům filosofie«.

* * *

[1] Immanuel Kant, Darstellung und Würdigung (ve sbírce »Aus Natur und Geisteswelt« svazek 146) v Lps. 1906 a častěji. O podobně populárním (v dobrém smyslu) spisku Külpově, totiž »Die Philosophie der Gegenwart in Deutschland« (již 6. vydání), se nezmiňuji, protože jest znám obecně. Podobně necitoval jsem a neobírám se podrobněji tu jeho praktickým »Úvodem do filosofie« (1895, 7. vyd. 1915), také do češtiny přeloženým, poněvadž skoro všem studentům filosofie jest znám, a hojně se ho užívá.

Není sporu, že nejvlastnějším oborem Külpovým byla od sama počátku až do konce jeho života psychologie. Té, a speciálně experimentální psychologii, věnoval se již jako docent a asistent Wundtův v Lipsku, v ní pracoval nejobsáhleji a nejoriginálněji, pro ni získal nejvíce žáků a nadaných i plodných spolupracovníků, v ní rozvinul také svůj talent organisační a uplatnil se znamenitě jako zakladatel a ředitel ústavů psychologických.

Trojí věc, zdá se mi, jest na poli psychologickém pro Külpe nejvýznačnější a v trojí této věci jeví se nám nejvíc originální: předně v celkovém pojímání úkolu a předmětu psychologie, dále v nauce o citech a posléze ve svých experimentálních pracích v oboru psychologie myšlení. Promluvím o nich postupně.

I. Psychologie Külpovi jest ovšem speciální naukou, naukou odbornou, nikoli tedy naukou snad »filosofickou«. To však nevylučuje nikterak, aby se snažila dáti odpovědi k základním svým otázkám, odpovědi o tom, jak mysliti jest si povahu toho, co zveme »psychičném« (duševnem). Podle Külpe úplná naše empirie, t. j. to, co bezprostředně prožíváme, ať to lze vztahovati na věci vnější nebo na nás samy, ať jest to tělesem nebo »jen« představou, tato empirie sama o sobě není ani cosi fysického ani cosi psychického. Naivní reflekse a přírodní věda rozcházejí se v určení rozsahu »fysična« a »psychična«. Kdežto naivní reflekse tvrdí na př., že vnější věci jsou barevné, že znějí, chutnají atd., přírodní věda nás poučuje, že kvality smyslové nejsou vlastnosti těles, nýbrž že eksistují jen v našem vniterním vnímu, počitku, představě. Takovýto spor, jaký skutečně jest mezi naivní reflekse a mezi vědou, byl by nemožný, kdyby hned rázem bylo možno ve zkušenosti rozpoznati, co jest v ní »fysického« a co »psychického«. Nazvu-li ve své empirii to, co jest závislo na mně samotném, subjektivním, mohu krátce definovati psychologii jakožto nauku o tomto subjektivnu, anebo šíře-li to vyjádříme slovy Külpovými: Předmětem psychologie jest v úplné empirii individua to, co jest závislé na tomto individuu samotném, naproti tomu předmětem přírodní vědy jest to, co v empirii úplné jest na individuu nezávislé. Má tedy psychologie dáti dokonalé popsání těch vlastností zážitků, kteréž nejsou závisly na prožívajícím je individuu, a staví se tak proti přírodovědě, či, lépe řečeno, jí a všem jiným naukám po bok. Neboť podle Külpova mínění psychologie nejen není nějak »isolována« od jiných nauk, nýbrž psycho-

logie těsně právě souvisí s nejrozmanitějšími vědami jinými. »Jest to krásná výsada filosofova, že ve velkém svém oboru může udržovati styky se všemi kruhy zájmů. Filosof v pravdě může říci: Nic lidského nepokládám sobě za cizí. V logice a noetice filosof pěstuje živou vzájemnost s veškerou vědou, v estetice snaží se otevříti si širou říši krásy, a v metafysice buduje most mezi poznáním a vírou. Chceme-li však dnes označiti obor, kterým filosof především si vytvořil uznané centrum, v němž sbíhají se všecky nitky vědomého lidského úsilí, nutně ukážeme k psychologii. Ta usiluje o to, aby odhalila v duševním žití základy pro vědu a umění, pro mravnost a náboženství, pro výchovu a výuku. Té se jistě podaří vzbuditi ohlas v duchu každého z nás, ta říci může komukoli: »Tua res agitur!«[1]

A Külpe sám skutkem ukazoval, kterak psychologie jest ve stycích nerozlučných a pro obě strany jen prospěšných s estetikou, pedagogikou, logikou atd., zejména pak také s medicinou.[2] Na př. v pojednání svém: »Psychologie und Medizin« (vyšlém v »Zeitschrift für Pathopsychologie«, I. svazku, a samostatně v Lipsku 1912) uvažoval o vzájemných vztazích mezi lékařstvím a psychologií, o významu psychologie pro medicinu, o metodách eksperimentální psychologie a o problému agnosie (»duševní slepoty«) a programu, jak ji probadati.

II. Pokud jde o nauku o citech, lze teorii citu Külpovu dosti krátce naznačiti a k podrobnějšímu jejímu rozvedení jednak v známém díle jeho Grundriss der Psychologie (1893) a pak v pojednání, které přednesl na 3. mezinár. sjezdě pro filosofii r. 1908 v Heidelberce, poukázati. Külpovi jest zprvu (zcela wundtovsky) cit způsobem, jak apercepce reaguje na počitky a představy. Později však uchyluje se tu také víc a více od Wundta a zdůrazňuje, že cit podstatně jest rozdílný od počitku, že lze pouze základní dvě kvality jeho, slast a strast, stanoviti, že tedy nelze, jak Wundt chtěl, určiti dokonce více základních dimensí kvalit citových a speciálně, že jest mylné učení Wundtovo, jakoby mezi těmito kvalitami byly také »vzrušení« a »napětí«; podle Külpe vzrušení a napětí vůbec nejsou city, a to, co podstatně vyznačuje city, jest podle něho právě to, že citů nelze ani si představiti ani jich reprodukovati. To, co se zdá býti »repro-

[1] Külpe v Internat. Monatschrift str. 1070.

[2] Nebyla to nezasloužená proto pocta, když universita giessenská udělila Külpovi čestný doktorát medicinský.

dukcí« určitého citu, jest jen nový, aktuální cit provázející určitou představu naši. V této věci se rozcházel Külpe podstatně tedy na př. s Ebbinghausem, Wundtem a j., a bližší jest zase na př. názoru Jodlovu, i myslím, že v jádře jest správně vystihnuta od Külpe tato (arci negativní) stránka jevů citových.

III. Ale nade vše to a jiné charakteristické jest pro činnost Külpovu v oboru psychologie to, co vykonal na poli experimentální psychologie. Ta byla jeho nejvlastnějším oborem pracovním, v té poznal jsem také (r. 1891) Külpe ještě jako začínajícího pracovníka, asistenta v psychologické laboratoři Wundtově, jejíž byl duší a skutečným ředitelem, maje za nejhorlivějšího spolupracovníka E. Meumanna, jenž tehdy ještě byl studentem lipské university a jakýmsi, jak bychom podle svého řekli, demonstrátorem téže laboratoře Wundtovy. Tehdy Külpe sice úplně v duchu svého učitele pracoval, eksperimentoval a zejména studiu asociace představ se oddával, ale ústně projevoval značně již samostatné názory. I hledal nových cest pro eksperimentální psychologii, až se mu podařilo v novém a samostatném působišti uskutečniti své touhy a věnovati se přede vším jiným: eksperimentální práci z oboru psychologie myšlení (Denkpsychologie) a státi se tak opravdu zakladatelem tohoto nového pole studia psychologického, jehož jádro a dosah pokusím se tu obšírněji podati, poněvadž u nás dosud (kromě nepatrných zmínek a více jen narážek) psáno o něm nebylo, a pak i proto, poněvadž leccos jest mi známo o názorech Külpových z příležitostných s ním rozmluv.[1]

(Dokončení.)

---

[1] Literárně »psychologii myšlení« Külpovu učinili známou více jeho žáci a stoupenci (zprvu Marbe, hlavně však Bühler, Watt, Messer, Kofika, Selz a j.) než sám Külpe. Náš filosof soustavněji pojednal o pojmu, úkolech, cílech a významu psychologie myšlení vlastně jen v přednášce, proslovené na 5. sjezdě pro eksperimentální psychologii v Berlíně (1912), jež pak stručně ve zprávě sjezdové v Lipsku 1912) rozšířeně vyšla s nadpisem: »Über die moderne Psychologie des Denkens« v známém měsíčníku »Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik« 1912, VI, str. 1070—1110. Tím právě, že Külpe poměrně málo i o psychologii myšlení publikoval, vysvětlíme si, že Karel Marbe může si přičítati v článku svém: Zur Psychologie des Denkens (Fortschritte der Psychol. III, 1, str. 1—42) zásluhu, že vlastně on sám zahájil eksperimenty z oboru psychologie myšlení, a popírati jakýkoli vliv Külpův na sebe, tvrdě, že není ani »žákem« ani prý nikdy nebyl asistentem Külpovým. Pravda jest, že Marbe také vedle Külpe a současně sám za pomoci jiných (na př. Thumba, Mayera, Ortha a Külpe sama) konal eksperimenty z oboru psychologie soudu a myšlení, že došel k stanovení nového, zvláštního ponětí »psychické disposice« neboli »rozpoložení vědomí« (Bewusstseinslage), proti kterémužto ponětí a pokusu jim pochopiti a vystihnouti intelektuální pochody myšlení již r. 1912 Külpe velmi určitě se vyslovil právě v uvedené přednášce své »O moderní psychologii myšlení«.

Invalidní otázka se stanoviska technicko-hospodářského.

Napsal Ing. Stan. Špaček.

(Dokončení.)

Dr. Jiří Bonn v »Soz. Praxis« praví, že ať venkovan či dělník tovární, každý zmrzačelý vojín měl jen jedno přání: »Míti vlastní domovinu«, což mělo v Německu za následek utvoření hlavního výboru pro domoviny vojínů, který si vytkl úkolem vymoci říšský zákon, na základě jehož má se domů vrátivším se vojínům poskytnouti možnost pomocí veřejnou získati buď v říši neb osadách domoviny, ať již za účelem zemědělského neb zahradnického osídlení neb zřízení bydliště. Má se to díti na následujícím podkladě:[1] 1. Každý vojín má nárok na levnou půdu, o jejíž ceně nerozhoduje trhová hodnota, nýbrž jedině zřetel na trvalé zabezpečení domoviny. 2. Pozemek se převezme za mírnou nevypověditelnou rentu, která nesmí býti zvýšena, pokud vojín žije a své domoviny nezcizí. 3. Musí být opatřeny stavební půjčky na levný úrok a úmor, při čemž u zemědělských nebo zahradnických podniků se předpokládá odborná způsobilost a přiměřený kapitál provozovací. Tyto úmorové půjčky smějí dosáhnouti plné výše stavebního nákladu, aby také nemajetným bylo umožněno zříditi si domovinu.[2]

Zmíněný Dr. Bonn založil dělnické domoviny v nejdražší vilové kolonii u Hamburku s hypotekou 463.000 M, kterou poskytl zemský pojišťovací ústav šlesvicko-holštýnský. Z tohoto kapitálu byly zřízeny domoviny pro 125 dělníků majících nad 500 dětí; z in-

[1] Domoviny a byty pro vojáky a jejich rodiny. Od Jana Vorla, Zemědělská Politika XIV, čís. 4, Brno 1915.

[2] Dr. Otto Goldschmit vytýká návrhu národohospodářský a zákonně-technický diletantismus, pročež soudí, že návrhem tímto nelze dosíci vysokého agrárněpolitického cíle, a jest tudíž třeba toto hnutí o zřízení domovin, které se stává otázkou lidovou, uvésti na pravou cestu. Grundbesitz und Realität Nr. 47: Regierungsrat O. Goldschmit: Die Heimstätte. Nr. 43: Siedlungsreform und Kriegerheimstätten. Nr. 34: Ödlandkultur und Ödlandsteuer. Dr. Luppe: Zur Frage der Kriegerheimstätten (Frank. Zeit. 31.-XII. 15). Henschmann: Die Heimstättenfrage (Zeitschrift für Kommunalwissenschaft 11, 8, 9, 1915).

ventáře živého jest tu nad 235 prasat, 15 koz, 1300 slepic, 32 hus a kachen a 878 ovocných stromů. Dr. Bonn praví dále: Nechť město spojí se s některými občany a zřídí stavební družstva dělnická a středostavovská. Má-li město svoje pozemky, nechť dá je k disposici v děditelném nájmu, kdežto zemský pojišťovací ústav poskytne nutné peníze na stavbu. Nové zastávky na drahách, nově zakládané elektrické dráhy předměstské snadno zjednají přístup k dalším pozemkům a přispějí tak k přirozené soustavné a naléhavě nutné decentralisaci našich měst. Nemá-li město samo žádných pozemků, nechť je získá, bude-li nutno, třeba i vyvlastněním, neboť není účelu, který ve veřejném vlastenectví a sociálním zájmu by byl naléhavější a nutnější, než jest tento. Zemské pojišťovací ústavy uloží pak svoje peníze sotva bezpečněji a užitečněji, poněvadž uložením těchto peněz v domovinách čelí se zároveň dalšímu ubývání porodů, tuberkulose, alkoholismu a celé řadě jiných nemocí, jež podkopávají pracovní sílu a zdraví dělníků. Zřízení domovin s chlévy a zahrádkami jest nejdůležitějším zdravotním opatřením, které musíme v nejbližší době učiniti pro naše městské i venkovské dělnictvo a současně též nejdůležitějším opatřením sociálním.[1]

[1] Uvádím některé zajímavé věty ze spisu »Peter Kropotkin: Landwirtschaft, Industrie und Handwerk«: Každý národ svým vlastním hospodářem a továrníkem; každé individuum, ať dělník zemědělský ať technik, každý jednotlivec obeznámen s vědeckými znalostmi a řemeslnickými pracemi — to jest dle našeho tvrzení dnešní snahou kulturních národů. Čím více bude každý seznámen s technickým věděním, tím spíše bude moci každý národ věnovati své síly nejrůznějšímu zaměstnání průmyslovému i hospodářskému; tak by toto obojí bylo spojeno co možná nejvíce. Tvrdíme, že společenským ideálem, k němuž spějeme, jest společnost, kde každý jednotlivec pracuje zároveň duševně i tělesně, kde každý práce schopný jest dělníkem, a každý dělník pracuje sám na poli i v dílně — čili, že národ si největší díl svých hospodářských a průmyslových potřeb sám vyrobí a sám spotřebuje; pokrok jde dnes jiným směrem: vyráběti pro domácí spotřebu. Průmysloví národové musí se vrátit k zemědělství, musí nalézti nejlepší prostředky spojiti je s průmyslem, což nutno hned, bez ztráty času. A tu třeba studovati venkovský průmysl, domácký průmysl a maloprůmysl, ne však v dílech národohospodářů, kteří jsou příliš náchylni považovati je za zastaralé typy průmyslové, nýbrž v samém životě, v jich zápasech, s jich chybami a přednostmi. My civilisovaní muži a ženy víme vše, máme pevné mínění o všem, zajímáme se o vše — nevíme pouze nic o tom, odkud přichází chléb, který jíme, a i když připouštíme, že o tom něco víme — nevíme, jak vyrostl, jakou práci dá těm, kteří ho vyrábějí, jak možno tuto námahu změniti, jaký druh lidí to jest, kteří nás vyživují; po té stránce jsme nevědomější než divoši, ač naše hlavy ve školách jsou plněny mnohými zbytečnostmi. Domácký průmysl, který není ve spojení se zemědělstvím,

Na prvním místě ovšem musí vydatně zasáhnout v řešení této otázky sám stát. U nás bude se jednati hlavně o to, jak rozřešiti otázku bytovou, a to nejen ve městech, ale i na venkově, kde zejména, nemá-li nastati nedostatek mužského dělnictva, bude nutno pro ně opatřiti byty. V bezprostřední blízkosti měst, zejména Prahy a jejích předměstí by se daly získati větší plochy pozemků, kde by se dala ideálně řešiti podobná výrobní centra, takže by kromě společenského domu výrobního byly postaveny domky obytné s určitou plochou půdy k pěstování zeleniny, okopanin, stromů a plodin zemědělských, takže by majitel si mohl držet i kozu neb krávu k vlastní potřebě. Město Vídeň usneslo se postaviti nákladem 3·5 milionu korun válečné domoviny na ploše 135.000 m² a to nejprve 252 domků. Kol Prahy bylo dříve plno zelinářských zahrad, které mizejí, poslední zatlačuje úprava Botiče v Michli — zdá se, že by to bylo i pro opatření zeleniny důležito, nové tyto kolonie uvésti v život, které by byly jakýmsi oddělením zahradních měst. Otázce pěstování více zeleniny jest vůbec třeba věnovati novou pozornost, neboť jest to dosti výnosné zaměstnání a pro národní výživu velice důležité, u nás však doposud dosti nevyvinuté. Vzpomeňme jen našeho zelinářství na Brandýssku, kde v sezoně nacházíme, zejména ve Dřízech, obrovský trh[1] okurkový s vývozem do Německa.

živoří nejhroznějším způsobem. Rozšíření maloprůmyslu ve Švýcarech podporuje se rozvojem družstevnictví, technickou výchovou školní, zavedením nových odborů uměleckého řemesla a opatřením domů motorickou silou elektrickou. Po roce 1871 povolala kavkazská vláda francouzské dělníky a dělnice z okolí Lyonu a Marseille, by naučili tamější lid nejlepšímu způsobu chovu bource morušového a zpracování hedvábí, taktéž Stavropol se stal novým střediskem hedvábných tkalcoven. V Rusku vyšetřovala anketa již před několika desetiletími domácký průmysl spojený s rolnictvím; výsledek snesen v 465 svazcích s podrobnými daty ohledně hospodářství a průmyslové výroby, a zjištěno tehdy, že z 80 milionů (dnes 122,550.700, celkem 173,359.900) obyvatel evropského Ruska skoro 7,500.000 jest zaměstnáno domáckým průmyslem a vyrábělo ročně za 2000 milionů rublů. Bylo zjištěno, že domácký průmysl roste s rozvojem továren, a že domácký průmysl hospodářský přispívá značně k rozkvětu.

Uvážíme-li, jak malý počet skutečné hodnoty vyrábějících v naší společnosti jest, a jak jich práce jest mrhána, musíme uznati, že měl Franklin pravdu, když řekl, že denně pět pracovních hodin musilo by všeobecně dostačiti, by každý člen kulturního národa byl opatřen vším tím, co dnes jen několika málo jest umožněno, předpokládaje, že by ve výrobě, pokud jeho se týče, každý konal svou povinnost.

[1] Zřízený hlavně na popud Dr. J. Kladrubského, tehdejšího c. k. okresního hejtmana v Brandýse n. L.

Na dosti malé ploše docílí zde v příznivém roce majitel pozemku značného výnosu — ovšem práce s tím spojená jest značná, neboť pracuje se od časného rána pozdě do noci. Pěstuje se zde hlavně vodnice, okurka salátnice a rané brambory. Dalo by se uvažovati o zřízení závodu k nakládání okurek, dala by se zde pěstovati jemnější zelenina, zejména chřest, který se zde dobře daří, celer, křen a jiné, čemuž by mohl následovati závod ku konservování zeleniny a lepší organisování odbytu.

I naše ovocnictví, ač v posledních letech značně zlepšené, jest doposud velice ubohé, neboť není nikterak postaráno o organisovaný prodej, takže platíme dosti značné sumy za ovoce, které lze na venkově dostati za babku, levně jde i do ciziny, a mnoho se ho zkazí. Ovocnictví v domovinách by poskytlo též část výživy, a s ním by se dalo spojit včelařství a hedvábnictví. Hlavní podmínkou by ovšem bylo organisování výroby a prodeje a jakési organisování porady a inspekce, které by byly zdarma; na př. sázení několika málo druhů ovoce, které jest osvědčeně dobré a úrodné, ve všech domovinách, což by mělo i jistý význam pro prodej. Jest dosti větších objektů na prodej, a stálo by to za pokus, rozděliti jeden z nich na menší díly, které by za mírných podmínek a splátek ve spojení s domáckým průmyslem byly dány osvědčeným a zapracovaným pilným válečným invalidům k použití.[1]

I od velkostatku by se daly některé části oddělit, který by takto nejlépe ukázal dobrou vůli přispět ku zmírnění běd lidských, aniž by jakkoli byl finančně při tom poškozen neb účasten, což jest tím spíše možno, uvážíme-li, že po válce následkem nedostatku venkovského dělnictva bude provoz ve větších objektech hospodářských dosti obtížný. Význam hospodářský by podobné řešení mělo obrovský, neboť by se získal velký počet nových lidí, kteří hrozili se státi společnosti a státu břemenem, a zatím takto by se stali velice důležitými spolupracovníky, tvořícími nové hodnoty zemědělské i průmyslové a přispívajícími značnou měrou státu i placením daní — jak ohromné národohospodářské to plus ve státním rozpočtu!

Zesnulý ministr vyučování Dr. Gustav Marchet rovněž ve svém spise[2] zdůrazňuje, že účelem péče o invalidy není pouhé po-

---

[1] Peter Roseger doporučuje ve spise: »Heim zur Scholle« vrátiti se co možná nejvíce k zaměstnání zemědělskému jako nejpřirozenějšímu a nejúčelnějšímu ze všech lidských prací. (Warnsdorf 1915).

[2] Dr. Gustav Marchet, k. k. Unterrichtsminister a. D.: Die Versorgung der Kriegsinvaliden und ihrer Hinterbliebenen. Warnsdorf 1915.

skytnutí podpory, nýbrž zachování a využitkování, jakož i zvýšení pracovní síly invalidů. Invalida nesmí však býti konkurentem zdravého vojína, aby ho z občanského života zatlačoval. Dle možnosti měly by býti určité druhy práce invalidům vyhrazeny, jako v Německu se pomýšlí na to, aby práce tovární, které nyní jsou dovoleny toliko mladistvým dělníkům mezi 14—16 lety, byly vyhrazeny zákonem invalidům práce částečně schopným. Navrhuje rovněž organisaci invalidních kolonií se společenskými dílnami, spočívajícími na svépomoci, vyhrazenými pro invalidy.

Pro nárok na zaopatření invalidní a pro jeho výši mělo by býti v prvé řadě směrodatno občanské povolání invalidovo, nikoliv jeho způsobilost k službě vojenské. Dr. Marchet shledává dále nutnou souvislost mezi opatřením invalidů a invalidním a starobním pojištěním, a právě nynější dobu považuje za vhodnou, aby invalidní a starobní pojištění bylo uzákoněno, a zdůrazňuje, že invalidní pojištění dělníků bylo by v zájmu správy vojenské, jíž by odňata byla velká práce a ušetřeny byly velké výdaje správní.[1] Poukazuje na to, že z kruhů železničních byl min. Förstrem založen ústav pro ozdravění invalidů-úředníků, a tu by se doporučovalo, by každý obor průmyslu, jako cukrovary, pivovary, strojírny, pro své invalidy-vojíny hleděli rovněž založiti léčebné ústavy a domoviny.

Rovněž zcela důvodně poukázal A. Dyk ve článcích »Hlasu Národa«,[2] že by se výrobou vlastní mohl zameziti dovoz rané zeleniny, brambor, olivového oleje, květin a surového hedvábí z ciziny, hlavně z Italie; z majetku měst, veřejných korporací, velkostatků a klášterů daly by se vyprostiti neb levně zakoupiti odlehlé parcely a utvořiti tak domkářské živnosti s domácím řemeslem neb lidovým průmyslem. Vůbec by se doporučovalo sestaviti statistiky dovozu a vývozu, a z toho usouditi, co by se zde dalo na účet dovozu ještě produkovati.[3]

[1] U nás uvažoval již dříve prof. Gruber o zavedení pojištění invalidního všeobecně a starobního i jiných odvětví a vyslovil požadavek, by všecka ta odvětví sociálního pojištění byla co nejúčelněji organisována a vzájemně pokud možná souladně sečleněna.

[2] Al. Dyk: Pro invalidy. (Hlas Národa 11. a 12. září 1915. Zvláštní otisk.)

[3] Některé položky dovozu a vývozu dle Österreichisches Statistisches Handbuch, XXXII. Jahrgang Wien, 1914.

	Dovoz v roce 1913 za korun	Vývoz v roce 1913 za korun
Zelenina čerstvá a sušená	25,151.000	9,446.000
Ovoce čerstvé a sušené	21,395.000	39,212.000
Semena	132,693.000	25,754.000

V předešlém uvažovali jsme hlavně o možnosti samostatného života invalidů, věnujme též pozornost výchově průmyslové a výrobní po stránce ekonomické. Upozorňovali jsme již dříve častěji na nutnost reorganisace naší průmyslové výroby a posledně hlavně na ekonomičtější výchovu dělnictva.[1]

Jistě velká část inteligentních invalidů věnuje se opět průmyslu a bude umístěna opět na dřívějších místech, a tu by jim značně prospělo seznámení s moderním vedením práce dle nových amerických a německých poznatků tak zv. Scientific Management, kde každému pracovnímu prvku a každému zlomku času, v němž se ta která práce koná, jest věnována stejná pozornost, tak že na konec přesným měřením a pozorováním práce dle jejích prvků se sezná, jak racionálněji by ta práce s menším vynaložením času a lidských sil se dala vykonati. To by bylo stejně užitečné nejen pro odbor průmyslový, ale též pro odbory stavební, kdež zejména by se dali velice dobře uplatniti v moderním vedení práce vychovaní dílovedoucí, kteří by pracovali dle pozorování časových a tím značně redukovali náklady stavební, neboť dobrých a schopných dílovedoucích na stavbách všeho druhu, jak vysokých, tak i inženýrských, není u nás nikterak nadbytek. Takto vyškolený invalida stavbyvedoucí by byl jistě na stavbě na svém místě. Podrobněji bylo o tomto návrhu pojednáno ve článku uveřejněném v »Technickém Obzoru«.[2] Přirozeně, že i pro navrhované společenské dílny by pak bylo dobře vycvičiti pracovníky dle těchto zásad pracovní ekonomie, což by ovšem bylo úkolem poradných inženýrů. V malodílnách tímto způsobem organisovaných by se tedy mohly vyrábět předměty kvalitní a běžné i pro státní dodávky a pro vojsko, čímž bychom měli záruku o bezvadné jakosti, neboť pro tyto dodávky by si vojenské úřady do-

Obilí	97,299.000	35,846.000
Vepři	7,441.000	177.000
Ryby	12,048.000	3,636.000
Lněný olej	3,248.000	16.000
Sýry	12,512.000	618.000
Hedvábí a hedvábné zboží	116,585.000	51,528.000
Elektrické stroje, aparáty a elektrotechnické potřeby	34,619.000	12,201.000

[1] Podrobně ve článku: Akce o pracovní výchovu invalidův a její význam. Píše inženýr Stan. Špaček, Technický Obzor 1915, Časopis dílovedoucích 1915. Též v uvedeném spise sbírky Duch a Svět.

[2] Ing. Stan. Špaček: O pozorování prací inženýrských. T. O. 1915, čís. 15 a článek dříve citovaný.

dávaly samy materiál a svými úředníky by vedly dozor a přejímaly hotové tovary, čímž by byla též již připravena velkolepá organisace pro případ války, neboť dnešní všeobecné účastenství veškerého průmyslu na výrobě válečné dokazuje nejlépe, že decentralisace průmyslu i pro výrobu vojenských potřeb jest nejen možná, ale i dokonce výhodná. Tyto společenské malodílny by mohly být již tak postaveny a vystrojeny, by v případě potřeby mohlo jich býti všeobecně použito pro speciální výrobu vojenskou.

Ze všeho uvedeného tedy vysvítá, že po lékařském restaurování zmrzačelého nemusíme nazírat tak příliš pesimisticky na osud těchto našich těžce postižených spoluobčanů. Zdá se, že otázka jich příštího zaměstnání se rozřeší za pomoci rozhodujících činitelů, na prvním místě ovšem státu, zcela přirozeně sama sebou. Jest však povinností nás všech, bychom se snažili přispěti všemi silami k organickému řešení této nesmírně těžké a nesmírně důležité otázky, a považuji zejména inženýry za přímo povinné uvažovati o této otázce se stanoviska technicko-hospodářského, zejména vzpomenu-li, jak americký spisovatel, tuším Telford, karakterisoval inženýra jako člověka, který dovede udělat »za tolar jeden to, co druhý za dva« — čímž je řečeno, že inženýr má míti na mysli vždy otázku hospodářskou, a to nejen se stanoviska hmotného zisku, ale hlavně též po stránce lidské.

Při veškerém dalším zaměstnání invalidů musíme míti na mysli jich zmenšenou pracovní schopnost, musíme tudíž *nově studovati pracovní problém* a přizpůsobiti ho nově vytvořenému tělu se zmenšenou výkonností tak, by efekt zůstal poměrně týž. Bude nutno tudíž hledati nové cesty, nové způsoby pracovní, šetřiti co nejvíce lidskými pohyby a lidskou energií, studovati invalidu se stanoviska psycho-technického, tak, bychom ho dovedli přesně umístit tam, kam dle své individuality a dle svých vloh a sklonů nejlépe se hodí (jak vlastně každý člověk před volbou svého životního povolání by měl být prozkoumán), studovati jeho možné pohyby a vytvořiti nové pracovní výkony tak, by i se zmenšenou potencí mohl poměrně stejnou práci vykonati. To by ovšem vyžadovalo též do jisté míry přizpůsobení nářadí a nové uspořádání pracovních prostředků i okolí.[1]

Všechny tyto problémy a otázky stanou se ještě naléhavějšími v nedaleké budoucnosti, až zvíme přesná data, která nás jistě pře-

[1] Ing. Stan. Špaček: O pracovní a lidské ekonomii. Ekonomické zásady pracovní. Časopis Cement, Železo a Beton, 1914. Inž. Stan. Špaček: O lidské ekonomii. Časopis Vzdělání lidu, 1914.

kvapí. Otázka invalidní nebude rozřešena letos ani ne napřesrok — bude to problém více let, který bude těsně souviseti s problémy hospodářskými vůbec. Bude je nutno řešiti velice opravdově a poctivě. Proto jest již dnes nutno, by každý hospodářsky založený člověk bedlivě o těchto otázkách uvažoval a snažil se vlastní zkušeností přispět k novému řešení. Jistě můžeme očekávati, že i v kruzích technických, v nichž nalézáme soustředěny muže vědy i práce s bohatou a dlouhou nejrůznější praksí životní, jistě najde se pochopení stále větší, jež i činem ku zlepšení osudu našich spoluobčanů se vždy víc a více osvědčí.

Sledujeme-li usilovnou snahu ortopedů, vytvořiti nový umělý úd mechanicky tak, by nahrazoval úd starý, a uvědomíme-li si úžasnou sílu vůle zmrzačelého touto umělou rukou pracovati náhradně tak, by nedostatek vlastního údu vyrovnal, tu teprve pochopíme, jak podivuhodnými konstrukcemi jsou naše údy, jaké bohatství v nich člověk má, a jak ohromnou duševní i fysickou energii vyvíjí zmrzačelý, by i s umělými údy stal se opět užitečným členem lidské společnosti. A tu dlužno se zamysliti nejvíce: Dovedou si uvědomiti ti, jimž zůstaly údy, čivy i smysly zdrávy — v poměru k těmto regenerovaným zmrzačelým, svoji pracovní povinnost, nutnost zintensivnění práce fysické i duševní, povinnosti občanské i lidské, by jich práce byla v poměru zdraví ekvivalentní práci zmrzačelých?!

Válkou bude snad oslabena na čas životní energie mnoha národů, a dle toho, jak který národ dovede se zbývající energií hospodařiti a ji oživit, zařadí se jeho místo na příštím bojišti mírovém, na bojišti práce. Tu teprve musí přijít k platnosti zásady nejracionálnější výchovy, zásady o lidské ekonomii, o pečlivém zkoušení a posuzování každého jedince a dle výsledku této zkoušky další zařadění v jeho příští povolání. Poctivá organisace výchovy a práce a pečlivá pracovní a lidská ekonomie stanou se nutnými a nejdůležitějšími požadavky příští doby mírové, v níž i těm, již zůstali ryku válečného ušetřeni, připadnou velké povinnosti občanské, jež dlužno si zavčas uvědomit. A z nich otázka invalidní není nikterak na místě posledním.

Bilance roku Husova a český protestantism.

Píše dr. Jan Kozák.

(Dokončení.)

Kdo by tu nevzpomněl Goethova kouzelníka? Duchy vyvolati, to dokázal by mnohý. Ale zdali by též nad nimi udržel vládu? Tato obava plodí vědomí slabosti, a vědomí slabosti dusí činorodou snahu, a z toho plynou téměř všechny stesky, jimiž své činné povaze ulevil autor článku z »Husa«. Český protestantism sedí ve svém ústraní a netroufá si říci, že se obává sám sebe. Vystoupí-li, učiní to způsobem agitačním a mentorským, drže národu před očima jeho velkou husitskou minulost a volaje: »Probuďte se, k nám pojďte, my jsme jejich potomci!« Zdá se mu samozřejmým, že láska a obdiv pro »protestantism české minulosti« musí vzbuditi tytéž city vůči husitství přítomnosti, a nelogickým jednání každého, kdo Husovi pomník staví a k dnešnímu potomku jeho se obrací zády.

Ale ono to nemusí býti tak nelogické. Dejme tomu, že bychom, jako že nejsme, byli fotograficky věrným obrazem Husitů nebo Českých Bratří, s touž láskou k Písmu a kalichu, s týmž až ke komunismu se stupňujícím nadšením — co kdysi bylo ohromnou silou tvůrčí, dnes by bylo nesympatickým anachronismem. Dokud se protestantism nestane vůdcem a světlem dnešnímu člověku — a mohl by jím být — nedosáhne daleko viditelného úspěchu, jako ho nedosáhl v roce Husově. Takto, s nevyrovnanými účty, s cizí, nečeskou firmou, s vědomím nedostatečné opory v sobě samém, je odsouzen k neúspěchům. Pak arci ho není nikde vidět, jak řekl známý básník, pak arci činí dojem, že sedí v koutku s uraženou tváří člověka, jenž byl kdysi majetníkem celého domu, ale již jím není, jak nám psal jistý universitní profesor. Budí soucit u toho, kdo ví, jak mnohá touha šlechetných lidí zůstává takto nesplněna.

Je těžko představiti si vzdálenost, již protestantské myšlení náboženské urazilo od dob své první klasické formulace, v celé veli-

kosti. Proto, ač o věcech těch vždy znovu a znovu se píše, nemůžeme si odepříti několika slov, jež dokáží, že mluvíme o krisi nesmírné váhy. Čím se liší dnešní bohosloví evangelické od myšlenkového světa reformace, ztělesněného v jeho symbolických spisech?

Je jisto, že v mocném hnutí náboženského obrození, jež dlužno bráti jako celek, nikoli jako dílo jednotlivých heroů, splynuly podněty velmi mnohostranné. Abychom začali podružnými: politika, cit národní i sociální nespokojenost hrály tu úlohu důležitou, u Valdenských, Wiklefa, Husitů, Zwingliho, a v menší míře všude jinde. Ale ve dvou věcech všechny proudy reformační se shodují. Počínajíce snahou a obrození mravní, nebo jí alespoň důkladně připraveny byvše, obracejí se vždy uvědoměleji k Písmu jako jedinému prameni víry a života. V něm nalézají zbrojnici pro potírání všech odchylek, jimiž církevní tradice zakalila křesťanství i mravní charakter jeho, z něho čerpají poznání, že všechny jejich tužby jsou vlastně snahou o obnovení původního křesťanství. A ač vývoj dějinný nikdy se nevrací k svým východiskům, ač každý návrat je z části novým dílem a odpovídá změněným potřebám doby, přece reformace v nejedné své fasi značně se přiblížila jistým vůdčím silám prvotní církve.

Dá se tedy celý biblicism reformace s myšlenkové stránky charakterisovati jako užití historické metody proti tradici, pověsti, legendě a jejich špatným vlivům. Je nesporno, že historická metoda ta je plna naivností, ale přece byli reformátoři v položení stejném, jako dějepisec, jenž staré prameny vede do boje proti vládě pozdních kronik a pověstí.

Ale tu se její úsilí prozatím zastavilo; nikdo nemohl tehdy žádati více. Bylo téměř podstatným rysem průměrného typu středověkého, k němuž patří ještě i Luther, Kalvín, Knox, že nalézal klid duše, když opřel se o absolutně pojatou autoritu. Zde se tedy historisující pud jejich zastavil.[1] Ztotožněním posvátného kanonu s pojmem zjevení a slova božího dosaženo sice kritického principu prvého řádu, ale spolu stanoveny i meze tohoto kriticismu. Mechanický způsob, jakým dogmatikové protestantští, Melanchthonem počínaje, používají biblických citátů ve formě vytržených, často i symbolicky vyložených »dicta probantia«, dokazuje, že

[1] Ač najdeme i výjimky dost zajímavé, zejména u Luthera, než jeho konservativní povaha a pochybný smysl politický v něm plně zvítězily. Ep. Jakubovu nazývá »slaměnou epištolou« pro její odchylky od paulinismu, list k Židům připisuje duchaplně Apollovi atd.

dogma o slovní inspiraci Písem nejvěrněji odpovídalo jejich intencím. Půda všude stejně pevná; »k čemu chtíti plovati na pevné zemi?« (Böhl). Fallitur quisquis aliunde christianismi formam petit, quam e scriptura canonica (Loci comm.). Neomylnost, jež tímto způsobem zavedena do nauk reformace, a racionalisující přenesení těžiště víry do souhlasu s dogmaty církve jsou čímsi katolickým v protestantismu. Římští polemikové ihned to vycítili a jen se tázali ostrovtipně: »Co jest tedy tou neomylnou autoritou, Písmo nevyložené či vyložené?«

Pevná a statná budova dogmatická, kterou takto budují přečetní scholastikové protestantští s velmistrem svým Kalvínem v čele, vyhlíží, jako by byla vystavěna jen a jen z biblického materiálu. Ale tak tomu není. V oboru ducha nevzniká nic naprosto nového; i radikální pochybovačnost Cartesiova, jakmile opustila obor záporu, navazovala na dřívější myšlení. Také reformace nevytvořila nového názoru o světě, nýbrž jen zjednodušila a usměrnila dědictví scholastiky svým kritickým principem. Středověk převládá. Luther hází kalamářem po ďáblu, Kalvín slídí pln obav po čarodějnicích, jejich epigoni píší proti Koperníkovi, Cartesiovi, o Spinozovi nemluvě, se stejnou srdečností jako jejich římští nevlastní bratři. Čímž nemíníme ovšem podati vyčerpávající charakteristiku ani zastírati obrovské obrození mravní a obnovení niterní zbožnosti, jež reformace, zejména švýcarská, provedla, jimiž obohatila a povznesla mnoho národů.

S onou přestavbou středověkého systému souvisí, že též výběr otázek byl čistě časový. Jaké význačné místo má tu na př. nauka o večeři Páně! Smířili bychom se s tím, že Luther dovedl v Marburku odmítnouti nabízenou pravici Zwingliho z tohoto důvodu; ale že by se dnes dovedli lidé příti o to, zda oslavené tělo Kristovo je »vedle, nad a pod« chlebem a vínem čili nic, je nám přímo nepochopitelno. Jak středověká to otázka!

Všechny tyto středověké prvky nesou církve protestantské v Německu a u nás dnes oficiálně na svém štítu. Dávno se tak ani netážeme, neřku-li abychom tak odpovídali, dávno jiné záhady zajímají lidstvo, pozornost obrácena k základům náboženského života a názorů vůbec, dávno je to pravdou, že evangelíci potřebují vyznání, jež by vyjádřilo jejich stanovisko vůči panteismu, mechanismu, evoluční teorii, divům atd. atd. — ale dosud poučují nás výnosy ministerské, že církev evangelická toho neb onoho vyznání považuje tu neb onu dávnou konfesi za přiměřený výraz svých ná-

zorů a na nich trvá. Proč? Protože žil ztrnulý profesor, jenž se narodil ve století devatenáctém a zemřel v šestnáctém, a že se tomuto profesorovi a jeho přívržencům podařilo ovládnouti zákonodárný synod. Byl-li již onen krok nešťastný, bude chyba stále růsti; a kdo vyvrátí výtku pozorovatele, jenž toto zdání nazve nedosti mravným a nedůstojným církve, jež »za pravdu hoří v svaté oběti«? Bylo by divné, kdyby se shledalo, že dobrovolná soudržnost jejích členů povoluje, že tu a tam se objevují záblesky svatého hněvu? Kdysi, ano kdysi byly ony — nesporně krásné a vynikající — knihy na výši doby, a samo přiznání k nim budilo nadšení a povznášelo mysli — ale jak dlouho tomu, co již nejsou prostředkem, nýbrž předmětem obrany? A což nejsou již v praksi podány důkazy, že mohou existovati církve vůbec bez konfesí?

Přes to protestantism náš mlčí. Mlčí z obavy. Neboť za onou hrází konfesí a katechismů vzniklo zatím celé jezero, jehož hladina denně stoupá. Je to hladina tichá a hladká, a mnohý snad si namlouvá, že nic se neděje. Ale pouhý pohled na ni vzbuzuje obavu, že otevření hráze by bylo katastrofou. Kdo ručí za to, že se průlomem nevyhrnou divé ručeje odnášející s sebou díla ruky lidské?

Ano, jest to více než možno, že diskuse tak dlouho oddalovaná bude příliš prudká, aby bylo okamžitě možno jísti její ovoce. Jest tu sraz povinností, jenž vznikl, jako vždy, z předcházející chyby. Oněm bořitelům chrámů, kteří přijdou k slovu a činu, mnoho rukou vztáhne se prosebně vstříc: »Neškoďte církvi svých otců!« »Posílíte zas jen římskou vládu!« A oni, budou míti dost velikosti, aby jednali s láskou a hned stavěli zas? Ve věcech církevních je nestrannost a věcnost vzácným zjevem. Vezměte kterýkoli příklad — kdo může říci, že není ani straníkem pro ani straníkem proti?

Leč tedy k věci! Jaké úkoly čekají protestantism český?

Dnešní bohoslovecké vědy protestantské, jež jsou povolány býti vůdci při tomto díle, stojí ve znamení přesné historie. Jsou pokračováním v práci, kterou reformace začala kdysi, ale tak brzo zastavila, dovršením jejího historického principu. Máme-li nalézti zpět cestu k prvotnímu, čistému křesťanství, musíme je znát, a k tomu nestačí pouhá četba nového zákona. Teolog přestává býti homo unius libri a studuje křesťanství s celým jeho někdejším okolím. V dnešní teologii, jejíž obrovská práce musí buditi zasloužený podiv, všechno úsilí se vynakládá na to, abychom spisům biblickým rozuměli ne alegoricky — přesně tak, jak to mínili jejich spisovatelé, když je psali. To znamená mnoho. To znamená pohřížiti se

do jejich duševního světa, seznati důkladně myšlenkový obzor starého Izraele, pozdního židovství, helenismu, pochopiti kulturu předoasijskou i vzdělanost římského imperia, znáti jejich dějiny a ovšem i jejich řeči a literatury. To znamená probadati metodou literárně historickou vznik biblických knih, znáti křížem krážem jejich myšlenky, výroky, tendence, vývoj, neshody, polemiky, urovnati vše to v jasný obraz náboženského života těch period, o nichž dotyčné spisy svědčí, kresliti se stále vzrůstající jistotou, jak se jednotlivé vrstvy na sebe ukládaly a lidé měnili. To znamená ovšem též podrobiti je nestranné kritice a odhadnouti, jak daleko jde jejich historická spolehlivost. Neboť errare humanum est.

Humanum. Takto studovány, ztratí biblické spisy svůj bezprostředně božský titul. Inspirační teorie náleží minulosti, a všechny pokusy předělati je a dokázati, že je bible »přece slovem božím«, jsou vedeny spíše snahou o zachránění titulu nežli smyslu, a mimo to zbytečny, neboť kdo zná Boha jako absolutní příčinu, tomu nic není prosto božství. Byla degradována bible? Není vznešené lidství lepší než diktát Boha, jenž se mýlí, si odporuje, špatně cituje a často se zlobí? Není lépe a důstojnější člověka každou autoritu vzíti jako relativní, jako dobrou radu a vzor lidí větších než jsme sami? Autority absolutní odpuzují a dráždí. A kácejí se samy.

Dlužno si ovšem též uvědomiti důsledky. Ona bibliotéka, zvaná právem knihou knih, má svůj význam ne proto, že by byla učebnicí kosmologie, přírodopisu, zeměpisu, astronomie, nýbrž právě jako památka náboženská a zdroj náboženško-etických kvalit. Nic víc a ovšem nic méně. Oněm starým představám: »Roztáhls nebesa jako kortýnu, sklenuls na vodách paláce své, založils zemi na sloupích jejích, tak že se nepohne na věky« jen hlupec bude se smát. Pravý čtenář vezme to jako nejedlou sice, leč drahocennou patinu na jejím povrchu. Z toho plyne ovšem, že základy a poznatky v ě d e c k é části světového názoru musí býti vzaty odjinud než z bible. V tom jest jedině směrodatné slovo věd. Našimi otci v tomto směru jsou Koperník, Galilei, Kepler, Newton, nikoliv Hus, Luther, Kalvín.

Historická kritika biblická má však ještě, mimo jiné, dva velké důsledky. První je změněný pojem e v a n g e l i a. Reformace je vybudována v podstatě na základě paulinismu. Všecky vůdčí ideje její jsou motivy z listů Pavla Tarsenského, jehož mocná řeč a věroučná polemika více působily na příbuzné duchy reformační nežli zastřené a různorodé tendence synoptiků (prvních tří evangelistů)

a menších epištol. Jen spisy Janovi připsané působily na ně rovným kouzlem. Nemohouce rozuměti obranným obratům, jež jako jehly z nich trčí, ctili a milovali je jako vrcholné body kultu Ježíšova, jako mocné kázání přikázání lásky. Celkem vzato, jest to evangelium *o* Kristu, jež sytilo hladové duše Římem odpuzených otcův.

Dnes, ať je jakékoliv osobní stanovisko badatelovo, jednomu poznání nelze se uzavírati. Je to poznání rozdílu mezi evangeliem o Kristu a evangeliem Kristovým, jehož pramenem jsou synoptikové. Doba, kdy přesnější vymezení a rekonstrukce kázání Kristova bude postavena mimo spor různých směrů, je arci dosud daleko. Potíž leží v tom, že učení to a krásný onen život známe jen z podání navzájem odlišných, u nichž velmi těžko říci, kolik připadá na účet evangelistův. Ale, ač nejsou o věci té dávno ještě uzavřena akta, přece vždy zřetelněji vystupuje nám obraz evangelia Kristova jako vznešeného mesianismu, s nímž sice spojeno bylo očekávání velmi brzkého uskutečnění království božího na zemi, jenž však království to chápal jako čistou vládu dobra a lásky. A čím více se přibližujeme novému pochopení zdroje křesťanství, tím prudčeji vzrůstá přitažlivost tohoto náboženství prostého všech helenisticko-římských pojmů, vší pomíjející dogmatičnosti a mystiky, náboženství všem dobám blízkého, jehož podstatou jest důvěra a láska k Bohu, láska a milosrdenství k lidem. Tím mění se i obraz ušlechtilého tvůrce jeho, chudého mesiáše, jenž z proroků, žalmů a hlavně vlastní duše vzal to nejlepší, co bylo, etiku beze stínů, a byl ukřižován za to, že neupustil od svých zásad.[1] Ne očekávání brzké parusie, ne dogmata o divuplném narození, výkupné smrti, ospravedlňujícím z mrtvých vstání, dvou přirozenostech, duchovním požívání a parusii božského Logu tvoří podstatu tohoto evangelia, nýbrž prosté a přece podstatu vší víry vystihující vztahy: Bůh a lidská duše, lidská duše a její Bůh.[2]

Druhým důsledkem historismu jest problém divů, oněch nápadných událostí, jež starověku a středověku byly denním chlebem a samozřejmým projevem božstva. Poznání zákonitosti přírodní způsobilo tu převrat, a dnes může se říci, že snad jen spor o universalie ve středověku byl veden s neúnavností a záplavou slov větší. Dnes můžeme však také říci, že teoretické debatování o mož-

[1] Pochybnosti Drewsovy a Jensenovy o existenci historického Ježíše máme za vědecky vyvrácené.

[2] Harnack.

nosti a nemožnosti zůstává neplodným, poněvadž obor možnosti lze libovolně rozšiřovati, jakmile ji učiníme závislou na fantasii místo na faktu. Otázka divu je přece právě quaestio facti a jako taková přísluší kritice historické. Každá zpráva historická, jež trpí rozpory s jinými o téže události, jež je z nepřímého, události vzdáleného pramene — atd. — celý kritický počet pravděpodobnosti byl vypracován na tomto podkladě — je nedostatečně zaručena. Historie vám neodpoví k otázce o divu dogmaticky, nýbrž řekne s jistotou, proč se v tom onom případě tak svrchovaně skepticky chová, proč některý »div« zase nemá se za div podle našich pojmů. Jest tedy věcí historie dáti v každém jednotlivém případě své dobrozdání; pochybuje-li kdo o zdůvodnění jejích pochybností, musí na to jíti ne floskulí, nýbrž od případu k případu objektivnějším hodnocením pramenů. Hájiti divů na př. poukazem na to, že dějiny neznají jistoty naprosté, je zbraň velmi dvojsečná.

Ortodoxie má na jednotlivých divech zájem různý. Snad by připustila ještě nesprávnost podání někde ve starém zákoně, někde u Eliášova vzetí do nebe, budiž; řeklo by se: co je nám do toho, co se stalo kdysi, co mělo význam jen pro očité svědky; ale ty »Heilstatsachen« v novém zákoně jsou skoro vesměs divy: nadpřirozené početí, zmrtvýchvstání, nanebevstoupení! Sáhne-li se na to, kam se poděje křesťanství (= evangelium *o* Kristu)? Kdo ručí za to, že žíravý proces nepůjde dál a dál, až skončí čirým nihilismem?

Ovšem, nikdo. Není-li náboženského ducha a citu, jenž by na pravém bodě sám reagoval, pak je též zbytečné zavírati jej do neprodyšných lahví. Snad by bylo dobře pustiti trochu větru pod příkrov konfesijní víry, aby se zjistilo, zda tam bylo samé náboženství.

Vážněji zní námitka jiná. Opustí-li protestantism půdu svých konfesí a křesťanství půdu paulinismu, budou vůbec ještě protestantismem a křesťanstvím?

Ano, pravíme; neboť zde rozhoduje pouze souvislost vývoje. Na obé lze pohlížeti způsobem dvojím: normativně a historicky. Při prvém rozhoduje v značné míře libovůle. Kdo mi brání zveličiti n u t n é odchylky kterékoli dnešní formy dnešního křesťanství od jakkoliv pojatého původního do té míry, abych mohl říci: to není křesťanství vůbec? Církve arci se budou vždy chtíti říditi vzorem některého starého stadia; ale bez odchylek toho provésti nelze. Na příklad očekávání brzkého příchodu Kristova bylo omylem, jenž se dá snad tutlati, nikoli vyvrátiti; žádný si netroufá převzíti tuto kapitolu prvokřesťanské naděje beze změn a bez vysvětlivek, dejme

tomu podobných oněm z t. zv. 2. listu Petrova. Jinak jest tomu při dějinném řešení otázky. Křesťanství všech devatenácti století tvoří nepřetržitý proud, proud, který má ovšem své přítoky, a jehož voda je dnes a byla ve středověku méně čistá než u pramenů, prodělavši dlouhou cestu mezi břehy z hlíny země; ale jest to křesťanství zrovna tak jistě, jako že Vltava v Praze jest táž řeka, jež pramení na Šumavě. Ovšem, chci-li se napíti z Vltavy, půjdu k oné studánce, z níž vyvěrá.

Jsme přesvědčeni, že toto jsou obě podstatné obavy, jimiž zachvívá se srdce mnohého patriarchy českého protestantismu. A přece vývoj věcí jde směrem, který jsme vylíčili. V nejrozmanitějších odstínech hrají tu názory, v nejrůznějších vzdálenostech krouží duchové kolem společného ohniska, jež jest v podstatných rysech, ne ve všech, totožno s tím, co zvěstoval Ježíš Nazaretský, ne s tím, co o něm zvěstováno bylo.

Nechceme tvrditi, že by otázky a názory mezi našimi evangelíky nebyly otevřeny literární diskusi. Budiž poukázáno znovu na př. na knihu: »Boj o světový názor« od E. G. A. Molnára, jež přes jistou nesmělost zůstane světlým zjevem pro vzácné smýšlení jí vanoucí, a samostatnosti má více než sama sobě doznává. Ale c í r k e v n ě se neděje nic. Dosud jsou nuceni nastávající duchovní podepisovati reversy věrnosti vůči dochovaným konfesím. Dosud rok co rok musí každý duchovní stoupati na kazatelnu o neděli velikonoční, nanebevstoupení, o svátku Trojice. Kdo dokáže nám, že leckterý nečiní tak s oním spontáním nadšením, jež diktovalo tyto svátky do církevního roku, že mnohý »nesesiluje« své vlastní zbytky positivní víry o dotyčném dogmatu neb divu, že v obyčejnou neděli nekáže (třeba na text ze starého zákona, jenž je mu v mnohém bližší než nový) daleko ochotněji a lépe? A kdo vyvrátí, že v tom není kus sacrificium intellectus? Ale nelze jinak. Celá tíha existenční vázanosti, zde ne jednotlivců, nýbrž celých spořádaných rodin, spočívá na jejich výkonu. A na změny v církevním roce nelze mysliti — ještě dlouho, dlouho! Bylo by divno, kdyby se za těch okolností vykonávání služby jejich znenáhla stalo unaveným, mdlým, kdyby podobné ochabnutí konečně znenáhla se rozlilo i do citu posluchačů, rodin, mládeže, kdyby ruku v ruce s tím šla nivelisace s povrchním okolím? Kdo dokáže, že se tak nikdy nikde nestalo?

Při všem tom my věříme v budoucnost českého evangelictví. Nepravíme už protestantismu, neboť evangelictví jest nám čímsi jiným, čímsi méně cizím, méně oficiálním a právnickým, životem

dle zásad evangelií. Věříme, že v sobě chová mnoho utajených sil. Ale ty je třeba vzbudit novými ději, vzbudit k nové součinnosti na díle pravdy, vzbudit oním ruchem, v němž je »radost žít«. Touha po nových formách života — i náboženského dostaví se zajisté po ukončení války a musí se jí vyjíti vstříc.

Jak, můžeme pouze naznačiti, nejenom proto, že velmi mnohé závisí na imponderabiliích, které se teď rodí v hluku děl a nebezpečích války, ale též, že by to vypadávalo z rámce tohoto listu, jenž uveřejňuje naši úvahu.

Obrození náboženské, návrat k duchu Husitů a Českých Bratří v celém národě nebo velké jeho části, nemůže býti prvním a blízkým cílem českých evangelíků. Ovoce neroste přes noc. Zde navazujeme na to, co o reformaci jsme poznamenali. Jako se husitism rodil v knížkách Štítného a v Jerusalémě Míličově, tak i vytoužené proselytství nemůže než vyrůsti z dalekosáhlých předpokladů etických. Jen vážnější lid, ne lid amorální a kluzký, jak bývalo modou, může hlouběji pojímati problém života. To je první cíl, věčné ceterum autem, k němuž by se mělo soustřediti soustavně všechno úsilí slova, tisku, styku, školy, příkladu. Ostatní je podřízeného významu pro první čas. Leč zatím musí protestantism rozluštiti otázku svou vnitřní, přejíti v evangelictví. Jak to zařídit, jak nalézti cestu taktní a neničivou, musilo by se státi předmětem jiné úvahy podrobné. Nebylo by možno onu hráz z našeho srovnání místo prolomení část po části systematicky snésti formou dodatků ke konfesím? »Neodsuzujeme těch, kteří . . .«

Jen nebudiž řečeno, že toho není zapotřebí — ta rána by trefila toho, kdo to praví; ani, že by akce usnula — to byla by rána církvi. Nikdy nám.

Ke konci jen jedno slovo ještě. Česká reformace, na prvém místě Bratří, měla jednu zajímavost. Nebyla nikdy hotova. Toho hledání, toho střídání katechismů, ten vývoj přes luterství ke kalvinismu a ve všem tom in dubiis libertas, in omnibus charitas! Ti, kdož se nad tím potřásají (obyčejně ad maiorem Germaniae gloriam), bijí sebe v tvář. Neboť v onom hledání je rys ohromný, moderní, snad ještě víc! Máme-li v Čechách vskutku dědice jejich ducha, ať učiní podobně. Pravda prospívá výměnou názorů. Ať přivolají dobu, kdy ocení se krása slova Lessingova: »Ne pravda, kterou člověk nějaký má, nebo se domnívá míti, nýbrž upřímné úsilí, jež věnoval tomu, aby k pravdě pronikl, tvoří cenu člověka.«

Školství na Rusi.

Napsal Dr. Otakar Kádner.

(Pokračování.)

Učení dále je vůbec všude příliš reglementováno a při tom přecpáno tak, že nemůže ani vzniknouti u studentstva opravdová snaha po vlastním prohloubení studia.[1] Při tom je počet vysokých škol rozhodně příliš skrovný na tak velikou říši, a proto i přeplněnost některých universit jest úžasná (v Petrohradě na př. měla universita r. 1912 9760 posluchačů!). Veliký počet Rusů nucen jest studovati proto v cizině, kde se jim však již před válkou dělaly různé potíže; tak r. 1912/3 studovalo na vysokých školách v Německu 2840, ve Francii 2769 Rusů[2] a r. 1914 odhadl sjezd ruské mládeže v cizině v Bernu počet ruských posluchačů na školách zahraničních na 8700 (z čehož 5600 na universitách), při čemž prý data ta byla kusá, ježto z mnohých míst nedošly vůbec zprávy.[3]

Teprve před samou válkou objevily se zprávy, že vláda pomýšlí na nové školy vysoké, jmenovitě prý novou universitu v Rostově, techniku v Samaře, agronomický ústav v Tomsku, Permě, Nižném, Jekatěrinburku, zkrátka již v tu dobu bylo patrno, že vysoké školy ruské nestačí ani kvantitativně, svým počtem, ani kvalitativně, svou organisací, jsouce de facto paskvilem svobodných učilišť; proto náležitá reforma jejich ve smyslu středoevropském je z nejpalčivějších problémů dnešní ruské školy vůbec.

Zmínil jsem se již jinde, že se vláda ruská chová upiatě dosud také k hnutí lidových universit, k němuž první náběh stal se již koncem let osmdesátých.[4] První skutečná instituce toho druhu byla

[1] Petrow v uv. sp. 8, 18.

[2] Škola i život 1912, 9, 4, Akademische Rundschau 1912, 667.

[3] Přehled XII. 746.

[4] O lidových universitách na Rusi jednají zvláště Iv. Lapšev Obzor dějatěljnosti obščestv narodnych universitětov v 1910 g. v Rus. škole 1911, září, III. 63, Syromjatnikov Narodnyje universitěty v uv. encykl. Tulupo-

otevřena teprve 1898 v Petrohradě, načež rychle přibývalo dalších, takže již r. 1905—6 bylo lidových universit asi na čtyřicet v různých místech vesměs péčí soukromníků neb různých společností (t. řeč. »dům nauky« v Tomsku na př. otevřen byl z daru kupce Makušina). Roku 1908 byl první, r. 1912 druhý sjezd delegátů národních universit v Moskvě,[1] kde bylo podrobně jednáno jmenovitě o tom, jak vláda činí všemožné překážky lidovému školství různých národností, všude jim vnucujíc ruskou řeč vyučovací, takže lidové university odtud mají i hradit tento nedostatek škol vskutku národních. Dobře se na ten čas daří lidové universitě jmenovitě v Petrohradě, kde má svůj dům pro přednášky, zábavy i kinematografické produkce, a v Moskvě, kde od r. 1908 existuje lidová škola generála Šanjavského:[2] ve dvou odděleních (populárním a akademickém) konají se tu přednášky a cvičení seminární v jazycích moderních, vědách přírodních, historii, sociologii, právech atd. Úplný kurs trvá tři léta. Vedle toho je v Moskvě i osvětové sdružení dělnické (t. řeč. prečistěnské kursy), ba i lidová konservatoř hudební. Přes všecky tyto úspěchy hnutí, které je dnes již všeruským, nedovedlo získat ani mravní ani hmotné přízně ruské vlády, která zakazuje dokonce jako státu nebezpečné i výklady o tuberkulose, Nové Zemi, Nietzscheovi a Schopenhauerovi.[3]

* * *

Správa školství v Rusku je sice přísně centralistická, ale při různosti škol není přece jednotná, neboť vedle škol podřízených přímo ministerstvu vyučování jest, jak jsme viděli, řada ústavů vydržovaných a řízených ministerstvy jinými, a také školy církevní mají své středisko mimo ministerstvo ve sv. synodu. Celkem je nyní školství, pokud je podřízeno ministerstvu vyučování, rozděleno na dvanáct okruhů školních; v čele každého okruhu je kurátor (popečitělj), podporovaný radou zástupců šlechty, ministerstva, církve i občanstva. Každý okruh obsahuje dále několik gubernií,

vově 597 sl. (tu je uvedena i další literatura); u nás J. Kalivoda Volné lidové školství v cizině a u nás 1911, 45 sl.

[1] O 1. sjezdě viz článek J. J. Snahy o znárodnění výchovy v Rusku v Pedag. Rozhledech XXII. 700, o druhém Rus. školu 1912, březen, III. 105.

[2] O ní viz zvl. Škola i život II. 1912, 5 a článek Sadyrinův Gorodskoj universitět imeni A. L. Šanjavskago v Moskvě v téže encyklopedii 611 sl.

[3] Boris Kritschnewsky Volksunterricht in Russland v Dokumente des Fortschritts I. 1908, 457 sl., dle něhož jen kursy moskevské r. 1907 měly přes 100.000 posluchačů, hlavně dělníků.

v nichž jsou zase rady guberniální, analogicky sestavené. Pro vlastní dozor jsou jednak t. řeč. ředitelé škol (po jednom v každé gubernii), jednak inspektoři, podřízení sice nominálně kurátorům, ale ve skutečnosti závislí na ministerstvu, jemuž referují. Účastenství samosprávy, zvl. zemstev, na správě škol je dosud jen omezené, neboť činnost jejich vyčerpává se de facto téměř jen péčí o vnější zabezpečení školy.

V samém ministerstvu existuje pro věci školní zvláštní sbor poradní, jehož sneseními však ministr není vůbec vázán. Školy církevní spravuje pod vrchním řízením sv. synodu v každé diecési rada školní, jejíž členové jsou jmenováni samým biskupem z kněží i laiků; biskup sám má vrchní dozor na všecky církevní školy diecése, ovšem s pomocí místních duchovních. Konečně mají zmíněné mariánské ústavy dívčí vlastní svůj centrální orgán, t. řeč. správu ústavů carevny Marie, kdežto školy vydržované jinými ministerstvy mimo vyučování mají ovšem své středisko vždy v školním oddělení příslušného ministerstva. Ač moc ministerstva je nad školami národními tak značná, přece v poslední době stal se pokus, aby práva inspektorů nad učitelstvem byla ještě utužena v ten smysl, že by inspektoři sami měli právo ustanovovati učitele i na školách zemstevních bez zřetele k návrhům autonomních orgánů, což však narazilo na jednotný a spravedlivý odpor dumy i občanstva.[1]

§ 6. *Školy pro jiné národnosti. Školství polské a finské. Statistika škol.*

Pro kulturní a školské potřeby jiných národností — a počítá se jich na rozlehlém území evropské a asijské Rusi prý ke stu, t. j. více než třetina všeho obyvatelstva (60 mil. ze 164 dle sčítání z r. 1910) — rusifikační systém vládní nemá ovšem porozumění; jen Finové, jak ještě vyložím, dovedli si i ve školství dosud obhájiti samostatnost. Teprve po válce rusko-japonské po dlouhých úradách a pod nátlakem dumy i veřejného mínění vláda r. 1907 vydala nová nařízení (schválená a doplněná později dumou a sovětem) o školách pro »jinorodce« jedno- neb dvoutřídních, kde se však mateřský jazyk jako vyučovací dovoluje pouze v prvních letech učení, načež musí býti (mimo vyučování náboženství a mateřštině) nahrazen ruštinou, která jest ostatně již od počátku obligátním předmětem. Vedle toho se pomýšlelo, aby jednotlivým národnostem dovoleno bylo zakládati si n i ž š í střední školy soukromé

[1] Srv. zvl. Škola i žizň 1914, 347 sl., 351, 356, 369, 381.

v mateřském jazyku žáků, tak jak dovoleno bylo jmenovitě i Polákům, při čemž by však ruštině, zeměpisu a dějepisu učili vždy jen učitelé ruského původu.[1]

Přes tato nařízení, ostatně hodně úzkoprsá a kusá, je faktický stav školství mimoruského velmi špatný. Je charakteristické především, že ani takové okleštěné školy se nezřizují vůbec na př. Bělorusům — ti si vydržují tajné školy tím, že učitel najatý chodí učit chalupu od chalupy — ani Malorusům, jimž se znemožňují i soukromé školy a kulturní podniky, ba násilím odnímají i knihy domácím jazykem psané;[2] sám sovět vyloučil při rokování o oněch pravidlech škol jinorodců jazyk maloruský, ježto prý vůbec neexistuje nějaká maloruská národnost.[3] Za to si vláda ruská netroufala vůbec na pobaltské Němce, jimž universita v Jurjevě byla dlouho nedobytným střediskem kulturním a kteří měli dlouho i vlastní střední školy; teprve od let šedesátých a zvlášť za Alexandra III. vláda šíří jazyk ruský i do těchto oblastí, poruštila i universitu i střední školy, ba nařídila i obligatorní vyučování ruštině a ruskému dějepisu a zeměpisu v soukromých školách elementárních, stavějíc tak němčinu docela na roveň jiným jazykům ve smyslu řečených nařízení.[4]

Ovšem vláda dokračuje dále i na Litvany, jimž vnucuje, jak známo, i nevhodnou pro ně azbuku (knihy litevské tisknou se proto a pašují z ciziny!) a rozpustila i litevské osvětové organisace i lidové university.[5] Židům sice vláda dovoluje dosud, aby vedle ruských škol veřejných směly jejich děti navštěvovati i židovské školy náboženské,[6] ale počet studujících židů na školách středních a vysokých omezuje do určité výše (obyčejně 5%, ale ve skutečnosti kolísá počet židovských studujících dle úřední statistiky z r. 1911 v jednotlivých stupních škol od 5·4 do 13·6%);[7] před válkou se objevila zpráva,[8] že prý vláda dovolí Židům, aby si v městech přes 100.000 obyv., ale jen v krajích převážně židy obývaných, zřizovali vlastní školy střední, ale s vyučovacím jazykem ruským!

---

[1] Srv. Encyklopedii Tulupova 747 sl., Čechovův uv. spis 182 sl., Napredak 1908, 371 a Pedagog. Rozhledy XXIV. 940.

[2] Čas 31. pros. 1910, Ruský Obzor I. 6.

[3] Slovanský Přehled 1912, 373.

[4] Nár. Listy 28. března 1914.

[5] Čechov v uv. sp. 167 sl.

[6] Čechov 168 sl., Škola i žizň 1913, 39 feuill., Izvěstija po nar. obrazovaniju 1913, říjen 82 sl.

[7] Izvěstija 1914, 171.

[8] Nár. Listy 27. dub. 1914.

Arménům sice bylo při jich přivtělení k říši ruské zaručeno právo vlastního školství, ale od let šedesátých přes jejich protesty vláda postupně omezuje arménskou školní samosprávu, ba na čas násilím jim pozavírala všecky školy, ale na konec nucena byla přece couvnouti před jednomyslným odporem národa, takže dnes mají Arméni vedle vlastních škol elementárních i několik nižších a jednu vyšší školu duchovní.[1] Není pochyby, že školy arménské zachránila jen těsná jich souvislost s národní církví; stejně tak nepořídila nic vláda ruská proti mohamedánským mektebám a medresám, které také na Rusi podržely svůj primitivní ráz a starou organisaci.[2]

Rapidně však roste počet ruských škol na Kavkaze, kde při pestré směsici národností ruský jazyk stává se jediným dorozumívacím prostředkem;[3] ruština pronikla také tam tolik, že není dnes již r y z í c h škol národních vůbec, a že v severním Kavkaze se vůbec učí již jen rusky. Ale ruština jako řeč škol proniká dnes i do nejodlehlejších a nejméně civilisovaných koutů Rusi: najdou se ryze ruské školy na př. i mezi Samojedy na Nové zemi i u Sibiřanů, kde řídce osazené obyvatelstvo musí dosud za vděk vzíti školami kočovnými.[4] V ztracených těch končinách širé Rusi práce učitelstva nabývá ovšem neobyčejné tvářnosti, a proto i život školní bývá ne nevhodným předmětem cestopisné beletrie.[5]

Krutý byl na Rusi osud školství p o l s k é h o.[6] V dobách, kdy dělena byla nešťastná Polska, bylo školství její na ten čas v stavu

[1] Čechov v uv. sp. 172 sl.

[2] O školství moham. Tatarů píše Srpska škola 1912, 44, Škola i žizň 1912, 17, 2 a 1913, 7.

[3] Srv. článek J. J. Lidové školství na Kavkaze v Pedag. Rozhledech XXVI. 277 sl.

[4] Napredak 1911, 33, Revue pédagogique 1912 I. 195, Škola i žizň 1913, 19, 2 a j.

[5] Školství u Kalmyků líčí F a r f o r o v s k i j v Ruské škole 1912, leden, III. 58 sl., Školství u Kirgizů S a l a m a t o v ib. 1913, leden I. 83 sl., život z loparské školy dle vlastní zkušenosti velmi zajímavě podává N. K o z m i n v Narodnoje obrazovanije 1912, I. 4 sl.

[6] K následujícímu oddílu srv. zvláště heslo Polska v polské encyklopedii pedagogické (Encyklopedya wychowawcza) IX. 1913 sl., Čechov v uv. sp. 163 sl., článek C. S. Polské školství v Rusku v Komenském XXXIX. 307 sl., anonymně vydaný spis L'instruction publique au royaume de Pologne 1910, Fr. M a j c h r o w i c z, Historya pedagogii 1907, 270 sl., Eug. P i a s e c k i, Les écoles polonaises et leurs conditions hygiéniques 1910, 15, heslo Poland v americké encyklopedii pedagogické IV. 733, článek Škola v král. polském v Samostatnosti II. čís. 239 sl. a spis B e l l ů v Sprawa szkolna w królewstwie polskiem 1905—10.

rozhodně dobrém, a to zásluhou proslulé Komise výchovné, která již r. 1773 zřízena jako nejstarší evropské ministerstvo vyučování a až do r. 1794 spravovala autonomně všecko školství polské. Komise reformovala jmenovitě akademie v Krakově a Vilně, v duchu filantropickém opravila školství střední, konečně zřídila i řadu elementárních škol okresních a farních, v nichž učeno bylo také reáliím a nauce občanské. Na vysoké škole vilenské, jejímž kurátorem stal se osobní přítel cara Alexandra I., hr. Adam Czartoryski, působili mimo jiné učence bratří Śniadečtí (jeden matematik a filosof, druhý chemik a lékař); řada výborných učitelů byla i na gymnasiu v Křemenci volyňském, povýšeném na lyceum, jež reorganisovali hlavně Tadeusz Czacki a Hugo Kołłątaj.

V knížectví varšavském, jež Napoleon utvořil po míru v Tylži 1807, a jež pak po pádu Napoleonově bylo přivtěleno k Rusku, střediskem snah osvětových byla Izba edukacyjna pod předsednictvím Stanislava Potockého, která vypracovala jednotný plán úpravy všeho školství od stupně nejnižšího až po universitu.

Vláda ruská s počátku ponechávala školám polským úplnou svobodu, ba zřídila docela novou universitu polskou ve Varšavě (1816), takže celkem měli Poláci r. 1829 dle svědectví současných přes 770 škol elementárních a na 130 středních a vyšších.[1] Ale po nešťastném povstání polském r. 1830 situace rázem se změnila, a vláda zahájila bezohledný boj rusifikační pomocí pověstného guvernéra Paskeviče a jeho pomocníka Golovina. Vysoké školy polské zavřeny byly vůbec a knihovny jejich rozvezeny; r. 1833 vydán nový reglement pro školy elementární, v němž učivo bylo omezeno na míru nejnutnější, zdůrazněna poprvé potřeba znalosti ruštiny a zavedeny tělesné tresty neméně než v 16 stupních! Šest let po tom zavedeno obligatorní učení ruštině do všech škol nižších, načež došlo na školy střední, jichž počet spolu vydatně ztenčen; přístup na vysoké školy byl ovšem i Polákům dovolen, ale jen v omezeném počtu tří set; za to nebylo dovolováno studium za hranicemi a hlídáno přísně i vyučování soukromé: každý domácí preceptor musil složiti přísahu, že se cele podřídí nařízením vládním.

Za Alexandra II. na čas zavanul jiný vítr; zásluhou hr. Wielopolského (1803—77) usnadněno zase zřizování polských škol soukromých, zvýšen počet středních ústavů, ba r. 1861 obnovena Polákům (téměř po 30 letech) i universita varšavská, již předešla o několik let medicinsko-chirurgická akademie. Ale od ministra

[1] L'instruction 21 sl.

Tolstého (od dubna 1867) počíná se nové bezohledné pronásledování škol polských; r. 1869 polština jako vyučovací jazyk vůbec odstraněna z gymnasií a nahrazena ruštinou (polštině smělo se odtud jen někde vyučovati jako jiným předmětům, ale pouze fakultativně!); téhož roku poruštěna i universita varšavská, konečně r. 1871 nařízeno učit rusky i na všech školách elementárních (mimo náboženství). Lze si pomysliti, jaké bylo odtud učení na školách, do nichž vstupovala mládež neznalá vůbec jazyka vyučovacího a z nichž odcházela do života bez pevného vědění, neznajíc nanejvýš než pár frasí ruských a něco čtení a psaní: ještě r. 1895 přiznává sama vláda, že prospěch žactva polského v ruštině je velmi slabý, a že děti nedospějí ani na vyšších stupních k čtení plynnému a vskutku správnému. K tomu byl počet škol elementárních naprosto nedostatečný; jen ve Varšavě na př. ještě r. 1904 bylo 40.000 dětí polských docela bez vyučování, a počet analfabetů byl ještě r. 1897 41·7% mužů a 55·39% žen![1] Na středních školách bylo možno-li ještě hůře, neboť bráněno mluviti polsky (i mimo školu!) a čísti polské knihy, žáci špehováni a krutě trestáni, rusky učilo se i polštině, ba znenáhla i katolickému náboženství. Všude bylo bezduché memorování učiva bez samostatnosti a vlastního rozumování; vlivy rodiny pokládány docela za revoluční a škole nepřátelské.

Poláci bránili se svépomocí: žáci scházeli se mimo školu k studiu řeči a literatury domácí, dospělí navštěvovali kursy pokračovací, zakládány i pokoutní školy elementární i kursy učitelské přes všecky tresty a pokuty se strany vlády, jejíž orgány vnikaly i do rodin. Zní neuvěřitelně, že rusifikován byl i ústav pro hluchoněmé a slepé, založený knězem Falkowským r. 1817 ve Varšavě; i tam nesmělo se učit rusky, a chovanci nesměli mezi sebou mluvit než rusky! Konečně na universitu varšavskou byli sice vábeni zvláštními výhodami profesoři ruští z jiných universit, ale Poláci nebyli připouštěni neb násilím odstraňováni, takže na konec nezbyl než jeden jediný pro dějiny polské literatury.[2]

Zdálo se, že po nešťastném výsledku války s Japonskem, kdy celou říší zmítala revoluce sociální a politická, zasvitnou i Polákům konečně lepší časy. Sám Sienkiewicz adresuje ministru vyučování svůj proslulý protest, všecka mládež polská zahajuje takřka rázem v lednu 1905 boykot všeho školství ruského, a velikolepá manifestace rodičů v únoru téhož roku ve Varšavě schvaluje nadšeně tento zoufalý krok svých dětí. Vláda konečně couvla a z donucení

[1] ib. 46. [2] ib. 65.

vydala r. 1905 nařízení, dle něhož[1] odtud ve všech školách neprivilegovaných, t. j. soukromých, a to nižších i středních mohlo se učit polsky až na ruštinu, dějepis a zeměpis Ruska;[2] na ústavech veřejných zůstala i na dále ruština výhradním jazykem vyučovacím až na náboženství katolické. Je pochopitelno, že tento ústupek nemohl stačiti Polákům vědomým svého práva: hleděli sice odtud ještě horlivěji a intensivněji vypěstovati školství soukromé, ale neustávali v bojkotu škol veřejných, jejž opětně slavnostně prohlásilo shromáždění studentů polských v Zakopaném r. 1909. A když vláda r. 1906 povolila aspoň kusou svobodu spolkovou, Poláci založili si Školskou matici, jež hned v prvním roce trvání měla 150.000 členů a otevřela přes 300 školek a přes 500 knihoven lidových.[3] Vláda od počátku sledovala nepřátelsky novou tuto instituci, bránila její práci lidovýchovné, konečně ji násilím rozehnala (již r. 1907); stejně tak pozavírala lidové university i společnosti pro vzdělání dětí a dospělých analfabetů,[4] ba i spolek pro podporu chudých studentů polských,[5] odpírala autorisaci jakékoli instituce osvětové, zkrátka sama zase v praxi anulovala to, co v spolkovém právu povolila z donucení r. 1906. »La loi de 1906 est devenue lettre morte.«[6]

A přece všemi těmi opatřeními nepodařilo se vládě ruské Poláky poruštit, ale za to rozhodně klesla s počtem škol také mravní a vzdělanostní úroveň lidu: ještě r. 1905 bylo v ruském Polsku na 62% negramotných branců, a číslo nedospělých trestanců dostoupilo 46%![7] Polská věda na universitě varšavské zničena, vyučování polštině na veřejných gymnasiích sníženo na paskvil a soustavné urážky národních citů, mezi učiteli a žáky vyhloubena propast, vypěstěna soustavně instituce vládních špiclů, a demoralisován tak veškeren politický a společenský život v ruském Polsku. Zkrátka — dle svě-

[1] ib. 75.

[2] Těmto předmětům měli odtud na středních školách učit jen rodilí Rusové, což v poslední době před válkou neprávem bylo šířeno i na školy obecné.

[3] Data vzata z L'instruction 87; jiná mají Pedag. Rozhledy XXI. 374 a Přehled VIII. 522.

[4] Tak Oświatu v Minsku 1909, Związek katolickiego królewstwa Polskiego téhož roku (Pedag. Rozhledy XXIII. 268 a 607, jiná sdružení ib. XXIV. 1054).

[5] Towarzystwo wpisów szkolnych (ib. 47).

[6] L'instruction 101.

[7] Přehled VIII. 522.

dectví gen. Hurky z r. 1890[1] — Poláci od mládí vinou ruské vlády naučili se do krve nenáviděti vše, co je ruské a co jim působilo od dětství tolik hořkých slz, tím hořčích, že jich původcem byla ruka bratrská . . .

Jedinou záchranou Polsky byly před válkou školy soukromé, na jichž existenci přes všecku nepřízeň vláda ruská přece ještě neodvážila se sáhnouti. Existovaly před válkou především školy elementární (vedle veřejných škol ryze ruských); faktický stav byl ten, že přes »ukaz« z r. 1905 polštině i na těchto školách nebylo věnováno místo dostatečné, neboť úřady školní nedovolovaly ani užívat map a pomůcek polských, ba vnucovaly i těmto školám, kde mohly, učení ruské již od prvního roku;[2] uvážíme-li, že ve veřejných školách učilo se i počtům rusky, že na cviky v polském čtení nezůstalo tam pravidelně než šest neděl na počátku prvního roku, že hned odtud všude se vtloukala ruština; uvážíme-li, že nemůže dítě prodleti ve škole pravidelně déle než tři léta a že na jaře a v létě pro práce školní bývají všeobecné úlevy, takže celé vyučování elementární trvá asi 18 měsíců; přimyslíme-li si dále, že učitelstvo je pravidelně bídně vzděláno, že mimo jistou zásobu šablon a vzorů si do praxe nepřinese pranic, že jeho finanční postavení je víc než ubohé, že vláda nedovolovala nikde dosazovati na školy uvědomělé národovce, že první polský učitelský ústav (ovšem soukromý) byl otevřen teprve r. 1907 blíže Varšavy:[3] dedukujeme z toho všeho, že celkový výsledek polského školství elementárního byl dosud rozhodně smutný.

Tím záslužnější je, že se horlivě práce osvětové uchopily i ženy polské, jak dokázala i výstavka polské ženy u nás r. 1912.[4] Ženy vydržovaly před válkou samy řadu škol mateřských, elementárních a průmyslových; vedle toho se účastnily výchovy v sirotčincích, jichž mají Poláci padesát, dále činnosti v ústřední organisaci pro péči o mládež (Towarzystwo opieki nad dziećmi) ve Varšavě. Připomínám, že ve Varšavě existují také dva internáty polské pro mládež trestnou, ústav pro slepce a hluchoněmé, ba dokonce že mají Poláci i dva venkovské ústavy výchovné pro hochy a dva pro dívky.[5] Když byly zavřeny vládou polské university lidové, z nichž zvláště varšav-

[1] ib. IX. 901.

[2] Učitelj (srbský) XXX. 648, L'instruction 107, Pedag. Rozhledy XXIV. 39 sl. (výtah z časopisu Nowe Tory).

[3] Pedag. Rozhledy XXII. 704.

[4] Přehled X. 754.

[5] Piasecki v uv. sp. 27; L'éducation IV. 249.

ská výborně prospívala, učiněn pokus s kursy pro dospělé analfabety, v nichž jmenovitě se soustavně vykládaly i počty a vědy přírodní.[1]

O málo lépe než školám elementárním dařilo se i soukromým školám středním, do nichž před válkou přes to, že neskýtaly ani práva k jednoroční službě vojenské ani k studiu na universitě v Rusku (na universitách haličských a francouzských ano!), chodilo přece asi devět desetin studentů polské národnosti. I tyto ústavy vláda, kde mohla, šikanovala, vnucovala jim na př. i ruské učení dějinám vůbec (nejen ruským!), zavírala je ze všemožných důvodů; přes to r. 1913 bylo takových škol 66 buď ryze chlapeckých buď koedukačních, a to 24 gymnasia, 8 reálek, 29 škol obchodních a 5 průmyslových;[2] vedle toho bylo 113 vyšších škol dívčích pravidelně s internáty; dohromady studovalo na těchto školách 44.000 žáků a žaček.

Ježto na universitu ani techniku varšavskou před válkou uvědomělý polský student nevstoupil (universita byla proto docela tři léta zavřena), odcházeli abiturienti středních škol polských na další studia do ciziny, zvl. Haliče, Německa a Francie;[3] pro dívky existovaly soukromé kursy všeobecné i odborné ve Varšavě.

Teprve v době války počaly se jeviti důkazy toho, že vláda ruská přiznává špatnost svého dosavadního postupu vůči Polákům a že jim chce i ve věcech školských učinit důležité koncese. Chtěla ze soukromých škol polských učiniti instituci stálou a přiznati zakladatelům škol právo určovati jazyk vyučovací a jmenovati učitele; i oněm »ruským« předmětům měli odtud učit jen Poláci, ovšem zas po rusku;[4] otevřena řada nových škol (jen ve Varšavě padesát), a dovoleno dokonce, že abiturienti středních škol polských smějí maturitní zkoušku vykonat polsky mimo z ruštiny, dějepisu a zeměpisu, při čemž vysvědčení budou míti zákonitou platnost.[5] Ale teprve okupace Polsky vojskem německým a rakouským přinesla, jak z denních zpráv časopisů dostatek známo, i všeobecnou povinnost

---

[1] Pedag. Rozhledy XXV. 941 a 267. — O hnutí lidových universit v Polsce referuje Helena Radlińska v čl. Uniwersytety ludowe v Polsce v časop. Przewodnik oświatowy 1910, 437 sl.

[2] Nár. Listy 27. září 1913. Jinou statistiku udává Ruský obzor II. 54. Srv. i čl. Romana Wegnerowicze Školství v království polském v Ped. Rozhledech XXVI. 391 sl.

[3] Edm. J. Reyman v časop. Wychowanie w domu i szkole V. 2. díl 146 sl. dobře vyložil, že ne dosti soustavné studium v cizině v lecčems škodí studentům i národnímu celku polskému.

[4] Nár. Listy 6. července 1914.

[5] Věstník čes. profesorů XXII. 269.

školní i náležitou úpravu školství obecného,[1] které je teď buď jen polské (pro Poláky), buď německé (pro Němce a Židy), i reformu středního školství i konečně jako dovršení znovuzřízení polské university a techniky ve Varšavě.[2]

Připomínám, že mají Poláci své školy také v cizině, zvl. v Americe (ve Spojených státech a v Brasilii), vydržované vesměs z prostředků soukromých; celkový stav jejich sami Poláci nečení právem vysoko.[3]

(Dokončení.)

---

[1] Dle zpráv odborných listů (na př. Die deutsche Schule 1915, 659 a Hrvatski učiteljski dom 1916, 16 sl.) provedla vláda německá v polských školách elementárních dokonce i některé reformy, které nemají ani německé školy říšské.

[2] Srv. Naši Dobu XXIII. 227.

[3] Srv. na př. Slovanstvo 423, Piasecki 92, Pedag. Rozhledy XXV. 268.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Dr. Karl Renner, Oesterreichs Erneuerung. Politisch-programmatische Aufsätze. (Vídeň, vyd. Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Comp.)

Jeden z předáků německé soc. demokracie v Rakousku ujal se slova, aby řadou článků nyní spojených v knihu (VIII a 160 str.) vysvětlil stanovisko své a své strany k nynějším událostem válečným, k vnitřním poměrům v říši, jejich budoucí úpravě a smyslu a úkolu říše na venek, v rodině evropských států. Své úvahy rozdělil ve čtyři skupiny, z nichž první se nazývá »Reform des politischen Bewusstseins« (náprava politického smýšlení), druhá jest nadepsána »Oesterreich-Ungarn und seine Völker« (Rakousko-Uhersko a jeho národové), třetí jest věnována správní reformě »Die Verwaltungsreform« a čtvrtá se zabývá otázkou Střední Evropy »Oesterreich-Ungarn und Mitteleuropa«. Poněvadž kniha vzbudila mnoho zájmu a pochází od muže, jenž již v dřívější době řadou pozoruhodných prací snažil se vysvětliti a obhájiti stanovisko německé sociální demokracie v Rakousku, zejména k úpravě národnostních poměrů této říše, uvedeme poněkud zevrubněji myšlenky a popudy v knize Rennerově obsažené. (Z dosavadních prací Rennerových zmínky zasluhují zejména obě obsažnější publikace »Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat« — Zápas rakouských národů o stát — z roku 1902 a »Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie« — Základy a cíle vývoje rakousko-uherské monarchie — z roku 1906, kterážto obě díla byla úplně rozebrána.)

V úvodu opakuje Renner obecně již známé nářky na úplnou disorientaci politických stran v Rakousku, při čemž uvádí, že politicky nejzralejší třídou v zemi jest proletariát. Této naprosté neorientovanosti a nerozhodnosti rakouské vnitřní politiky učinila válka konec: »V této hrozné hodině rozhodnutí musil prostý muž v zákopech svou krví zpečetiti myšlenku říše, s kteroužto myšlenkou politické státní kanceláře mocnářství si nevěděly rady, jejíž ani stín měšťáčtí politikové nepostřehli, myšlenku nad národy stojícího a mezinárodního právního a hospodářského státu malých a rozptýlených národů (die Idee vom überund internationalen Rechts- und Wirtschaftsstaat der kleinen und versprengten Völker).« To jest nově vytvořená positivní půda, od které se musí vycházeti. Otázka jest nyní: když tyto národy musí již žíti spo-

lečně, za jakých podmínek, pod jakým právním zřízením, může tento společný život býti poměrně nejlepší. Renner k této otázce odpovídá již v úvodě všeobecnou zásadou: Jest třeba vytvořiti takové útvary ústavní, v nichž by si mohli národové říše svůj vlastní právní okruh (autonomen Rechtskreis) opatřovati sami (autonom erfüllen) a záležitosti jim společné obstarávati společně. Za účelem takovéto úpravy jest nezbytnostní obrození Rakouska po válce.

A nyní přihlédněme k tomu, jak si Renner v podrobnostech představuje toto obrození říše ve směru právě uvedené zásady.

Nejprve vychází z poznatku, jejž prý lze získati pozorováním nynějších států a jejž lze shrnouti asi v ten výsledek, že v životě států myšlenka národních států dohrála svou úlohu. Národnostní stát, to jest stát z více národů sestávající, stal se pravidlem. Čím více bude směřovati vývoj k vytvoření světových států (Weltreiche), tím více toto pravidlo se bude uplatňovati. Státotvornost myšlenky národní přestala. Jak se tedy uplatňuje myšlenka národní v životě států? Renner zároveň sleduje v tomto životě států jiný zjev, jenž k otázce této odpovídá: Nastalo probuzení národů bez minulosti (der geschichtslosen Nationen). Toto povstání národů dosud sloužících nestalo se však tím způsobem — jak líčí dále autor —, že by národové tito odpadli, odtrhli se od státu, ke kterému dosud náleželi, nýbrž dobýváním stejného podílu na státu, — patrně má tu autor na mysli podíl na státní moci —, který mají národové nebo národ státem dosud vládnoucí. Neděje se tudíž toto probuzení národů potlačených získáním vlastní státní suverenity, nýbrž dosažením samosprávy ve státu, v němž až dosud žili. »To svědčí pouze o tom, že národní myšlenka stala se ze zakladatelky států vnitřním organisátorem států.«

To byl dle Rennera již stav před válkou. Nynější světové události stav tento — praví dále Renner — nejen nezvrátily, nýbrž utvrdily: Všude a bez výjimky se objevilo, že stát jest mocnějším než národní snahy rozkladné (als die nationalen Absonderungsbestrebungen). Při tom musíme poznamenati, že za národnostně smíšené státy pokládá Renner i Francii, Anglii a Rusko, přes to, že v těchto státech vždy jeden národ má naprostou početní převahu, tak že druhé jsou vedle něho mizivou menšinou.

Jako národnostní (ne národní) státy vůbec se osvědčily, tak zejména Rakousko — dovozuje dále. Jeho vnitřní poměry, jeho ústavu atd. lze kritisovati jakkoli, ale jeho hlavní znak, totiž že jest státem mnohých národů, nemůže již býti důvodem odporu k tomuto státu. »Ať zamýšlely jeho vlády cokoliv, přece jen ve skutečnosti udržel si zde každý, i ten nejmenší národ, svůj jazyk a ráz.« Co jest však přitažlivostí takového velkého státu pro malé národy? Moderní stát jest v první řadě velkým hospodářským svazkem, a přitažlivost jeho vysvětluje se právě velkým ziskem, »jenž spočívá v tom, že malí národové užívají výhod a předností velkého hospodářského území, kterého by se jim nikdy nedostalo, kdyby dosáhli samostatnosti.« A zde také nalézá Renner smysl

státu, v němž žijeme: »Každý chápe rakousko-uherskou monarchii úplně klamně, kdo hledá její životní princip, její skutečný podklad v něčem jiném než ve společném území hospodářském, než ve velké hospodářské jednotě malých národů.« Naproti tomu autor naprosto odmítá teorii, dle níž vznik říše vykládá se pouze získáváním dalších území jedinou zeměpanskou mocí (»Hausmachtgründung«, »nur um der Hausmacht willen«).

Je-li tato říše nutností — dovozuje dále — a společným zájmem zúčastněných národů, jest také nutnou její obrana. Přes to, že jest autor přívržencem světového mírového hnutí, jest »pod dojmem mas ruského vojska« pro vojenské zřízení. Po válce úplně zahynou sny po zvláštních státních zřízeních malých národů, neboť pojímání této říše jako nezbytného branného společenství (Wehrgemeinschaft) stane se přirozeným a samozřejmým. »Rakousko-uherská monarchie má své opodstatnění jako branné a hospodářské společenství svých národů. To musí býti a zůstati nepohnutelným východiskem nové politiky.«

Myšlenku tuto stále rozvádí Renner dále a znovu a znovu dokazuje, že národní státy se přežily a že nastal čas útvarů klenoucích se nad více národy (übernationale Gestaltungen). »Národní stát jest příliš malý, svět dělí se v několik velkých skupin, nutno mysliti v dílech světových (man muss in Erdteilen denken).« Celé dva články »Der übernationale Staat« a »Noch einmal der übernationale Staat« jsou věnovány těmto důkazům.

Jest jen důsledkem tohoto podřízení myšlenky národní myšlence státní, že autor vystupuje proti šovinismu národnímu a jeho uplatňování v životě státním. (Nezdá se být však zcela spravedlivým, vidí-li tento šovinismus pouze u jediného národa, jak ukazuje poznámka na str. 30 nahoře.) Také zcela odpovídá tomu, co dosud bylo uvedeno, dospívá-li autor v otázce poměru mezi státem a národem k výsledku: Der Staat steht vor der Nation (stát jde před národem), ačkoli hned na stránce následující (58) v článku nadepsaném »Der Anteil der Nationen am Staate« (účast národů na státu) utěšuje malé národy, aby se nebály, že zahynou ve velkých státech, slovy: Die Nation ist vor dem Staat und nach ihm (národ jest před státem i po státu).

A nyní nastává otázka vlastní: jak totiž upraviti vnitřní poměry v Rakousku, aby říše zůstala mocnou a jednotnou na venek, a při tom aby se národům v ní obývajícím dostalo žádoucího podílu na státu.

Roku 1867 musilo býti jednáno tak, jak se stalo. Podle stupně vývoje jednotlivých národů nebylo možno učiniti nic jiného — jak má za to Renner — než svěřiti vládu v této polovici říše Němcům a v druhé Maďarům, neboť pouze tito národové byli tím, co se nazývá vyspělým národem (eine volle Nation). Když pak vývoj kapitalistického hospodářství způsobil rozmach ostatních národů v říši, v první řadě a nejdokonaleji Čechů, dostalo se těmto zcela automaticky účasti na státní moci, právě tou měrou, jakou se doplňovala jejich třídní soustava. Účast tato byla však a zůstávala pouze faktickou, nedostalo se jí zároveň právní sankce, a poněvadž národům nedostalo se jako takovým v říši této orga-

nisace právní, zůstávala jim jediná cesta, cesta organisace politických stran, čímž ovšem vnášeny boje a rozvrat nejen do parlamentu a tedy do zákonodárství, nýbrž i do veřejné správy. Proto jest jediná cesta k vnitřnímu ozdravění rakouské politiky ta, aby národové přestali býti societas inordinata (právně neorganisovanými společnostmi), a naopak aby jejich pouze faktický podíl na státní moci proměněn byl v právní a tím se stal nesporným.

Jest to vůbec uskutečnitelno, a jak to provésti? Jediným východiskem, odpovídá Renner, jest tu především úplné přetvoření veřejné správy v říši. Prvním lékem k tomu bylo by krajské zřízení. Kraje, pokud možná, národnostně ohraničené staly by se místním základem národnostní samosprávy, která by se utvořila spojením krajů k velkým veřejnoprávním svazkům, které by kulturní úkoly každého národa autonomně spravovaly a byly by nositeli celého okruhu zvláštních práv každého z těchto národů. Všechny ostatní záležitosti, které by přesahovaly hranici kulturních zájmů každého národa, tedy úkoly a zájmy všenárodní (übernationale Aufgaben), byly by scentralisovány z celé říše v jediném ústředí, jímž by byl parlament pro zákonodárství a vídeňská vláda pro správu.

Tedy žádné další dělení říše ve směru dualismu z let 1867, nýbrž pouze národní autonomii v tomto právě uvedeném rámci pokládá Renner za postačitelnou i pro zúčastněné národy a jejich zvláštní zájmy, i bezpečnou v tom směru, že se jí neohrozí potřebná jednotnost a síla říše jako celku. Při tom musíme hned poznamenati, že veškeré hospodářské záležitosti pokládá autor asi za takové, jež by náležely správě ústřední, říšské, a jež by tedy byly z onoho samosprávného okruhu národů vyňaty, poněvadž právě branné a hospodářské společenství malých národů pokládá za podklad a smysl Rakouska.

Vůbec zejména otázku krajského zřízení má Renner téměř za zázračný lék, jenž odstraní hlavní nesnáz dosavadních poměrů. Za jedno z největších zel pokládá autor dvojakost správy v Rakousku. Oddělenou správu autonomní a paralelní správu zeměpanskou, které navzájem nejsou organicky spojeny, podrobuje autor kritice: »Poněvadž nemáme systém samosprávy, to jest účasti státních občanů na státní správě, nýbrž mimostátní zvláštní správu vykonávanou občany privilegovanými, a vedle toho čistě byrokratickou organisaci bez občana a proti němu, nezbývá místa pro řádnou součinnost národů na úkolech správy státního společenství.« Odpomoci tomu může pouze důkladná a pronikavá reforma správy, která by odstranila tento správní dualismus a zavedla to, co jedině pokládá Renner za samosprávu, totiž vykonávání správy státní sice úředníky z povolání, avšak za účasti a pomoci živlů neúřednických, občanských. Tento zavržitelný dle autora dualismus způsobuje také to, že správa státní jest zkrácena o účast společnosti, a samospráva prý postrádá odbornosti: »Zde život bez odbornosti, tam vyškolenost bez života.« »toto rozdvojení správy připravilo stát o živou účast společnosti a nás společnost o živou všestrannou účast na záležitostech státních, o skutečnou samosprávu«.

Dnešnímu úřednímu zřízení správy státní vytýká autor také to, že vlastně za dnešního stavu špatně pochodí správa ta nejdůležitější, totiž místní, jež právě má sprostředkovati styky s občanstvem a má nejen snad rozhodovati, nýbrž v první řadě jednati. Neboť dnes správu agendy u nejnižšího správního orgánu, t. j. u okresních hejtmanství, vykonávají úředníci nejmladší; zde, kde právě by měli býti mužové nejzkušenější, správní juristé zpravidla počínají svou úřední dráhu, a jakmile zde si zjednají větší rozhled a zběhlost ve vyřizování záležitostí tak zvané politické správy, většinou opouštějí tato sídla bezprostřední, t. j. ve styku s občanstvem jsoucí správy státní, a odcházejí k správním úřadům druhé nebo i třetí stolice.

Ale i v jiném směru pokládá autor dnešní správní řízení již za nepostačitelné a nesrovnatelné se změněnými poměry hospodářskými a všeobecně blahobytnými, jež nastaly od dob, kdy tato organisace byla uvedena v život. V článku nadepsaném »Andere Zeiten, andere Ämter« (jiné doby, jiné úřady) drastickým způsobem ukazuje, jak postavení správního úředníka, kdysi nad jeho okolí vynikající a vzbuzující žádoucí respekt, tím, že ostatní třídy obyvatelstva se povznesly jak finančně tak i svým vzděláním, pozbylo nejen svého lesku, nýbrž i potřebné váhy. Místo toto jest tak zajímavé a příléhavé, že je uvedeme v doslovném překladu. (Dokončení.)

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Úspěchy stavebníků. — Rozpočet pražského obecního zřízence. — Zastoupení dělnictva v zásobovacích korporacích. — Mzdové hnutí v Německu a v Anglii za první rok války. — Pracovní trh v Německu v dubnu 1916. — Bilance velkonákupní družstevní ústředny v Německu za rok 1915. — Sociální konflikt v Norsku.

Mzdové hnutí stavebníků, o jehož částečných úspěších jsme předešle referovali, dosáhlo i v odboru tesařském značných ústupků se strany zaměstnavatelů. Analogicky podle smlouvy zedníků byla prodloužena kolektivní smlouva o další tři léta, a stanovené základní mzdy zvýšeny v prvním roce o 2 h, v druhém a ve třetím po 3 h za hodinu, takže mzdy činí letos první rok po vyučení 54 hal., druhý rok 62 hal., pro zapracované dělníky 67 hal. V roce 1917 bude poměr 57—65—70 hal., v roce 1918 pak 60—68—73. Mimo to sjednán patnáctiprocentní drahotní přídavek po dobu války. Také v Plzni došlo v stavebních odborech k prodloužení a přiměřené úpravě kolektivní smlouvy do roku 1919 a patnáctiprocentnímu drahotnímu přídavku. Zvýšení mezd činí pro tesaře 6·33 K, pro zedníka 5·46 a pro pomocného dělníka K 4·65 týdně. Vydání stoupla ovšem proporcionálně mnohem více.

*

»Obrana«, orgán obecních, zemských a státních zřízenců, přináší jídelní lístek a rozpočet čtyřčlenné rodiny obecního zřízence v Praze. V tomto

jídelním lístku schází vůbec maso v jakékoli podobě, moučné pokrmy se ocitají na stole pouze dvakrát týdně, ostatní program na celý týden vyplňují téměř vesměs brambory a káva. Úhrnem zkonsumuje tato rodina 14 kg brambor týdně — denně osoba ½ kg. Toto pokrmové minimum stojí týdně 21·88 K. Devět desetin pražského obecního dělnictva — píše zmíněný list — nemá mzdy 30 K týdně, a mzda jejich kolísá mezi 12 až 22 korunami. Jak uhradit z této mzdy ostatní nejnutnější vydání, když vydání za potravu pohltí celý týdenní výdělek? A to jde ještě o dělnictvo, které při svých malých mzdách má přece jakousi existenční jistotu a není vydáno v šanc soukromému vykořisťování. Poměry dělnictva v podnicích soukromých jsou namnoze ještě méně růžové.

*

Čím déle válka trvá, tím nutkavější je požadavek, aby se dostávalo vrstvám nejmenších konsumentů zastoupení ve všech sborech zásobovacích, a aby se rozhodující činitelé přímo informovali u samého zdroje, za jakých poměrů žijí nyní nejnižší lidové vrstvy, najmě proletariát. S přímočarou energií, která je pěkným rysem všech zásobovacích opatření v Německu, byl učiněn v Německu počátek v této příčině ve válečném vyživovacím ústavu, dnes vedle generálního štábu nejdůležitější to korporaci říšskoněmecké. Vyživovací ústav řídí devitičlenné představenstvo v čele s »diktátorem« šlechticem Batockim. Jedno z osmi míst pak bylo vyhrazeno sociální demokracii, a povolán k této funkci byl známý družstevnický odborník August Müller. Nehledě ani ke konkrétnímu významu, který jistě má účast sociální demokracie v říšské potravinové ústředně, jde o věc velikého dosahu zásadního, jež do kořenů otřásá všemi posavadními zvyklostmi. Jakmile jednou oficiálně uznáno právo dělnictva na zastoupení v takovýchto institucích, těžko bude upírat jim je, až válečné podmínky pominou. Zdá se, že i u nás proniká vědomí, že je nutno lépe se informovati o dělnických poměrech. Ministr financí Dr. ryt. Leth při nedávné inspekční cestě do solnohradských solivaren udal úředně jako jednu z příčin cesty úmysl, »aby si bezprostředně dal podati zprávy také o potřebách dělnictva«. Proti Německu, kde zástupci odborových svazů vyjednávají s říšským kancléřem a potravinovým diktátorem jako moc s mocí, je to stále ještě málo, ale aspoň je to počátek. Dělnictvo přineslo válce již tím velikou obět, že se vzdalo svépomocných odborových akcí ve větších rozměrech, a omezení koaliční volnosti nepostihlo žádnou vrstvu tak jako dělnictvo, a to i v jeho materiálním zájmu. Nemůže-li tedy proletariát reklamovat zlepšení své situace s náležitým důrazem, není jiné cesty, než když se zástupci nejdůležitějších úřadů postarají o to, aby byli o hospodářských podmínkách proletariátu v nynějších svízelích informováni bezprostředně také zástupci těch vrstev, které přirozeně cítí tíži poměrů nejživěji.

*

Časopis říšskoněmeckého úřadu práce přináší zajímavé srovnání mzdových hnutí v Anglii a v Německu za první válečný rok od 1. září 1914 do 31. srpna 1915. Podle této statistiky bylo v uvedené době

	v Německu	v Anglii
stávek nebo výluk	125	511
stávkujících nebo vyloučených	10.739	345.394
stávkových dní	37.838	2,957.700

K tomu sluší dodati, že německá statistika zahrnuje i zcela malé stávky, kdežto anglická nikoli. Srovnání tedy ilustruje výstižně hospodářskou stabilitu Německa za první válečný rok. Ovšem je na druhé straně jasno, že ke frapantnímu rozdílu v obou státech přispěla nemálo i ta okolnost, že v Anglii nebyla koaliční práva dělnictva válkou téměř nikterak dotčena, kdežto v Německu byla částečně přizpůsobena válečným nutnostem.

*

Statistika pracovního trhu v Německu za měsíc duben roku 1916, otištěná rovněž v orgánu výše citovaném, konstatuje vůči dubnu r. 1915 téměř všeobecně hospodářský vzestup kromě živnosti tkaninářské a oděvnické. Těžba uhelná, průmysl železářský a strojnický, industrie lučební a elektrářská mají příznivější pracovní poměry než v měsíci dubnu minulého roku. V odborech stavebních se udržel loňský stav celkem nezměněný, v některých odvětvích textilního průmyslu, jak již řečeno, nastalo zhoršení. Statistiky nemocenských pokladen vykazují 1. května vůči předchozímu měsíci vzrůst zaměstnaných o 192.049, t. j. o 2·32%. Nicméně v 38 odborových svazech, jež podávají zprávu o 824.399 členech, bylo zjištěno koncem dubna 18.997 nezaměstnaných, t. j. 2·3%, kdežto v březnu jich bylo 18.741, t. j. 2·2%. Je tu tedy nepatrný vzestup nezaměstnanosti, ale vůči dubnu 1915 je i tu poměr příznivý — byťať cifra nezaměstnanosti v dubnu 1915 2·9%. Statistika ústavů pro opatření práce zjišťuje, že nabídky u srovnání s předešlými měsíci stoupají.

*

Není nezajímavo sledovati, jak působila válka na ústav tak mohutný a významný, jako je říšskoněmecká »Velkonákupní společnost konsumních spolků«, pilíř říšskoněmeckého družstevního hnutí. Ve 22. výroční zprávě čteme nejprve povšechné úvahy o obtížích, jež válka klade obchodu zbožím, hlavně když byla distribuce a prodej některých důležitých předmětů spotřeby postátněna. Tak se stalo, že letos poprvé nevykazuje bilance vzestup, nýbrž proti roku 1914 úbytek, ač celkem menší, než bychom očekávali. Obrat zboží za rok 1915 činil 152,858.636·10 marek proti 157,524.040·68 v roce 1914, tedy méně o 4,665.404·58 marek, t. j. o 2·96%. Závodní kapitál činí 67,643.825 marek, čistý zisk 1,759.101 marku. Zaměstnáno bylo r. 1915 celkem 2015 osob (899 mužů a 1116 žen), r. 1914 bylo 1145 mužů a 870 žen. Na služném a mzdách bylo vyplaceno celkem 2.735.011 marek. Výdaje na válečnou péči činily 382.715·86 marek, od začátku války do konce roku 1915 pak úhrnem 511.155·38 marek.

*

Přes dalekosáhlé zákony, jimiž se určuje v Norsku zasahování státní autority jako smírčího činitele v mzdových konfliktech, dochází právě nyní v Norsku k velikému měření sil organisací dělnických a zaměstnavatelských. Počátkem velikého zápasu, z něhož doposud jsme mohli pozo-

rovati teprve první akty, byla výluka horníků, jež trvá již od února. Koncem dubna nastal mzdový spor v jednom odvětví železářském; spor vyústil v stávku, a v odvetu bylo všech 18.000 organisovaných kovodělníků postiženo výlukou. Spor kovodělníků měl účelem, aby bylo dosaženo nového kolektivního ceníku, neboť starý 1. dubna vypršel. Zaměstnavatelé odepřeli jednati o novém ceníku s kovodělníky, pokud neupustí od svých požadavků horníci. Z tohoto požadavku, na který odpovědělo 2000 dělníků stávkou, vznikla výluka 18.000 lidí. Kovodělníci jsou nyní ovšem hledáni jednak ve státech válčících, jednak i v neutrálních, dodávajících materiál válčícím mocnostem. Většina vyloučených našla tudíž dosti brzy v cizině zaměstnání. Aby podepřela svaz zaměstnavatelů v kovoprůmyslu, usnesla se norská organisace zaměstnavatelů zahájiti generální výluku všeho organisovaného dělnictva počátkem června. Z výluky byli by vyňati pouze námořníci, dopravní dělníci, pekaři a typografové. Z osmdesáti tisíc odborově organisovaných norských dělníků postihla by výluka plných 70.000. Lze ovšem předpokládat, že by po skutečném vyhlášení generální výluky byly strženy do kolosálního sociálního konfliktu i ony odbory, na které zaměstnavatelé při výluce zatím nepomýšleji. Před počátkem konfliktu byla na rychlo svolána konference skandinávských odborových ústředen zemských. Kdežto v míru mohlo by norské dělnictvo spoléhat na peněžní pomoc ciziny — hlavně německé odborové svazy bývaly štědré — nezbylo by letos než spolehnouti jen na sebe a pomoc spíše morální dělníků švédských a dánských. Vláda ještě koncem května nevěděla, jakým způsobem by měla do konfliktu zasáhnouti. Ministrpresident Gunnar Knudsen prohlásil, že by generální výluka za dnešních poměrů znamenala neštěstí pro zemi. *R.*

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Problém vysokoškolských přednášek a nové hlasy o něm.

Metoda učení vysokoškolského a zvláště universitního po staletí trvala bez podstatných změn, pokud bylo nezvratné přesvědčení, že úkolem university není hledání nových poznatků ani návod k podobné činnosti, nýbrž jenom předávání a zprostředkování předepsaných pravd, jež obsaženy jsou v bibli a Aristotelovi. Po staletí tedy učitel vysokoškolský s katedry vskutku jenom čte určený spis, vykládaje jej po obsahu i formě, kdežto posluchači majíce opisy nebo později otisky textu před sebou a trpně naslouchajíce »výkladu« profesorovu, zapisují si případné poznámky a memorují je pak i s textem k předepsaným zkouškám. Teprve v XVIII. stol. objevují se při universitách první vědecké semináře, v XIX. stol. první praktická cvičení posluchačů, kteří tu v omezeném počtu vedením profesorovým snaží se sami vědecky pracovati a osvojiti si jmenovitě i techniku vědeckých publikací. Jak roste odpor proti dosavadní pasivnosti školních metod a naopak snaha po tom, aby žák co mož-

ná hledal si poznání sám, jak sílí moderní hnutí individualistické, opřené dokonce o spekulace filosofické a kultus Nietzscheův, tak vzmáhá se i odpor proti formě universitních přednášek, které se dnes prohlašují namnoze nejen za zbytečné, nýbrž dokonce i škodlivé volnému vývoji vědychtivého posluchačstva.

Není tu místa, abych otázku vysokoškolských přednášek probral v celé její šíři dnešní a historickém vývoji, nýbrž omezuji se jen na několik význačných hlasů. Velmi ostrou kritiku této instituce pronesl jmenovitě sám T o l s t o j již r. 1862 v článku Výchova a vzdělání, vydaném v časopise školy jasnopoljanské, který se pozastavuje nad tím, že profesoři jako žreci vzdělávají studenty tajně, beze svědků, a spokojují se pouhým čtením svých přednášek, jakoby nebylo dobrých nakladatelů, kteří platí slušný peníz za dobré knihy, a jakoby nebylo studentům mnohem pohodlnější, čísti knihy profesorů doma a ležeti při tom na posteli, než zapisovati si přednášky. Tolstoj nevěří v námitku, že by ústní přednes více v mysli utkvěl, nýbrž tvrdí, že by měl význam jen tehdy, kdyby studenti měli právo oponovati a přednáška změnila se tak v besedu. Za dnešních poměrů prý přednášení jest jen zábavným obřadem, který nemá nižádného smyslu a který je zábavný zvláště vážností, s kterou se koná.

V Německu, kde si na přednášení brousil svůj jízlivý vtip již satirik Baltasar S c h u p p v 17. stol., a kde počátkem století XIX. instituci tuto zle posuzují jmenovitě filosofové F i c h t e a S c h l e i e r m a c h e r, v poslední době velmi ostře se proti přednáškám vyslovil zvláště známý historik B e r n h e i m, který chce jen několik jedno- neb dvouhodinných čtení orientačních a hlavní váhu klade na cvičení seminární, dále pedagog G a u d i g, jemuž zase nejvíce proti mysli je okolnost, že posluchač je tu zcela trpný a nemůže se ani při ničem zastaviti, co by ho zajímalo, filosofové Ed. v. H a r t m a n n, D ü h r i n g a mnoho jiných; výtku pasivity čteme i u francouzského pedopsychologa B i n e t a (v spise Les idées modernes sur les enfants, 1911, 155), který odtud vyvozuje i zlozvyk, nepátrati sám po ničem dále a spokojiti se jen tím, co je psáno v knize; dokonce slavný anglický historik a politik C a r l y l e zve kdesi university ústavy, pro které dosud nebyl vynalezen tisk, a známý německý chemik O s t w a l d docela otevřeně prohlásil, že budoucnost universitního studia tkví jenom v ústavech, seminářích, klinikách a laboratořích, kde jedině jest možný úzký styk a spolupráce učitelů a žáků, a kde také jedině může posluchač svobodně zvoliti si téma své práce. Ale protože přednášky i semináře předpokládají přece u posluchače již jisté kvantum vědění, které si ze střední školy nemohl přinésti, někteří právem se domáhají, aby na všech fakultách každý rok byly stručné přednášky úvodní (hodegetické), které by jmenovitě nové posluchače seznámily s hlavními problémy, jiní zase chtějí, aby paralelně s přednáškami a jako jejich doplněk šla repetitoria, jak prý v praxi skutečně nyní zkouší zvlášť berlínský docent H o b o h m.

Nutno ovšem po pravdě konstatovati, že jsou mezi vysokoškolskými učiteli dosud mnozí, kteří hájí přednášek i v dnešní jejich formě. Tak Otto B r a u n (v článku 'Vorlesung oder Seminar? v časopise Akade-

mische Rundschau, 1913, 341) obrací se zvlášť proti Gaudigovi a tvrdí, že nelze přece nechat posluchače samy, aby si hledali všecko vědění, že u mnohých z nich vůbec asi nejde o nějakou vědychtivost, nýbrž jen pohodlnou přípravu ke zkouškám a pro praktický život, že také v seminářích většina členů sedí trpně atd. Theobald Ziegler (Über Universitäten und Universitätsstudium, 1913, 79) připouští, že je v tom něco špatného, když student dostává v denních porcích rozkouskováno to, co by si mohl pohodlně pročíst v souvislosti v knize, ale že je tu důležitý moment ústního podání a bezprostředního styku učitelova s posluchači; dokonce i zapisování přednášek je prý lepší, než se tvrdívá, ježto nutí posluchače k rychlému pojímání a shrnování, k duševní spolupráci a spoluchůzi (Mitgehen). Dokonce Friedrich Paulsen opětně ozval se ve prospěch přednášek slovy, jež v jeho formulaci rozhodně vyzývají ke kritice a odporu: profesor podávající tu výsledek svých studií učí prý tak spolu i důvěře ve vědu; přednáška je prý něčím pohyblivým a vznikajícím (ein lebendig Bewegliches, ein Werdendes) a podává prý s hodiny na hodinu přehledný celek v živém styku s duchem posluchačů, v působivé formě a v trefném výrazu; napětí posluchačů je při tom prý větší než čtenářů; přednáška může prý víc než kniha vytknouti jen hlavní rysy a vyhnouti se detailům atd. Netřeba ani obšírně proti tomu vykládati, že tyto vychvalované přednosti přednášek v praxi se redukují často na nejmenší míru: je jisto jmenovitě, že na výkladu profesorově nebývá právě patrno, jak k názorům svým dospěl, nýbrž že místo vznikajícího a pohyblivého obrazu podává hotový systém s detaily leckdy až únavně zbytečnými.

Do tohoto problému vysokoškolských přednášek, který patrně dlouho ještě zůstane otevřen, zasáhl posléze, jak jsem se zmínil již ke konci svých předchozích rozhledů (str. 463), docent nové university frankfurtské F. E. Otto Schultze v spise: Systematische und kritische Selbständigkeit als Ziel vom Studium und Unterricht (Leipzig, Klinkhardt, 1914; cena 6·20 M). Jak již titul knihy zřetelně napovídá, autor řeší otázku výlučně se stanoviska výchovy k samostatnosti: těžiště vědecké výchovy dle všeho musí tkvíti v tom, aby vypěstěna byla u posluchačů schopnost pořádati poznatky (Erkenntnisse aufzubauen und ihren Aufbau bewusst zu machen). Posluchači mají se naučiti pořádati a vyvozovati (ableiten) vědecké pravdy, neboť výkonům lze se naučit zas jen výkony a ne snad teoretickými úvahami o konání. Kdežto na škole elementární žádá se pouze, aby žák rozuměl látce, na škole střední, aby mohl vydati počet o svém vědění, ve škole vysoké přistupuje k tomu ještě schopnost kritiky. Schultze nesouhlasí s obvyklým tvrzením, že úkolem university jest vzdělávati vědce, neboť k tomu prý se nehodí jako místo výchovy hromadné, nýbrž kritické odborníky (kritische Sachverständige).

A zkoumaje s toho stanoviska dnešní formy akademického vzdělání ovšem snadno dochází závěru, že tomuto úkolu v celku nevyhovují, ježto příliš zdůrazňují veliké přednášky odborné a neobsahují dost cvičení, takže osobní vliv učitelův na posluchače jest možný jen v rozsahu velmi

omezeném. Nejhůře na tom jsou právě posluchači prvních ročníků, kteří si ze střední školy nepřinášejí pravidelně žádné odborné přípravy a najednou beze všeho přechodu mají vyslýchati přednášky čtyř- neb pětihodinné. Obrovský rozsah látky a zvyklost docentů, aby ve svých výkladech podali celou teorii svého oboru, které potřebují posluchači pro zkoušky, jsou příčinou, že posluchač nepoznává de facto v té spoustě ony hlavní pojmy, fakta a teorie, které jsou základnou pro další duševní zpracovávání. Ba ježto posluchač musí hned od prvního semestru poslouchat několik tak rozsáhlých přednášek vedle sebe, nezbývá mu vůbec ani času, aby si látku rostoucí do nekonečna klidně zpracoval a ji pamětí svou ovládl. »A tak jsou obtíže, které studující prvních semestrů v mnohých oborech musí překonávati, přímo enormní a jdou často vůbec nad jeho síly.«

Proto je nutno právě pro začátečníky dnešní systém vysokoškolských čtení změniti ve cvičení katechetické a maieutické formy a získati tak spolu přechod od vázanosti středoškolského učení k volnosti vysokoškolských přednášek. Posluchač na tomto stupni potřebuje pomoci učitelovy, aby si s ním látku přednesenou probral a aby zároveň napodobením příkladu jiných vychoval sebe sám k samostatnosti a kritice. Tedy Schultze chce, aby stejně času, co přednášce, věnováno bylo i rozhovorům (Besprechung) o jejím obsahu a cvikům, jež mají nového vědění využíti v případech analogických, po případě není-li dosti kdy, tedy aspoň tomu, aby probrány byly znovu formou katechetickou hlavní body přednášky a tak opatřen byl posluchačům vstup do odborné vědy; v tom právě je podstatný rozdíl této Schultzeovy instituce od dnešních cvičení seminárních, že jeho metoda chce býti cestou úvodní, kdežto v seminářích se již znalost hlavních poznatků odborných předpokládá. Časem nechť vedle těchto katechetických cviků nastoupí maieutické v tom smyslu, že posluchač ze známých předpokladů má se vésti k tomu, aby sám hledal nové, jemu neznámé důsledky a cvičil se tak v sebepozorování a metodické úpravě (Rechtfertigung) vědeckých procesů myšlení.

Není pochyby, že návrh Schultzeův má do sebe mnoho vábného a že skutečně by mohl přispět k tomu, aby přechod ze střední školy na vysokou nebyl tak příkrý a náhlý. Jak dnes věci jsou zvlášť na fakultě filosofické, kde učitelé mají svá čtení rozdělena na řadu semestrů, takže jen část posluchačů vstoupí na fakultu, když serie čtení vskutku se začíná, kdežto většina nováčků přijde již do prostřed neb na konec řady a slyší tedy na př. dějiny literatury teprv z doby nejnovější, jsou aspoň pravidelná úvodní kolegia (ne-li cvičení) nezbytnou nutností, která vedla, jak známo, i k instituci proseminářů jakožto přípravného stupně k složitým pracím seminárním. Jistě by z podobné instituce, jakou má Schultze na mysli, vzešel prospěch oběma stranám a docílilo by se sblížení obou. Ale — a tu obtíž přiznává sám navrhovatel, který v dalších partiích spisu podává praktické ukázky svých návrhů — taková cvičení byla by vskutku možna jen při velmi malém počtu posluchačstva a ježto by spolu vyžadovala mnoho času, vedla by důsledně k tak nebývalému zvýšení počtu

učitelstva a sil pomocných, že žádná vyučovací správa by se nemohla odhodlati požadavek ten provésti, aspoň ne v plném rozsahu, tím méně, že jistě také v školství se bude po válce především — šetřit. *Kd.*

LITERATURA.

Krásná.

Božena Benešová, Myšky. Povídky. Ottovy Laciné knihovny národní sv. 253. — Petr Dejmek, Metelice. Obraz z Podkrkonoší. Libuše běh XLV. F. Šimáček 1915. — R. Těsnohlídek, Poseidon, jeho život a svět. Ilustroval Josef Ulrich. Vilímkova Humoristická knihovna.

Síla skromného umění Boženy Benešové tkví v tom, že neopouští pevné základny spisovatelčiny zkušenosti a nechlubí se cizími příkrasami. Všude cítíte v nové knize M y š k y, jak autorka vážně a svědomitě pojímá svůj úkol pozorovatelský a jak dobře zná své typy z úzkého prostředí městských i venkovských úředníků, hlavně moravských. Její zájem je soustředěn přirozeně na ženy, obyčejně trpné a pokorné, přijímající dar lásky jako osvobození z opuštěnosti. Tak podařilo se jí vytvořiti několik ženských postav osobité výraznosti. Tu vynořuje se bledá dcera venkovského kupce, schnoucí v stařeckém mládí, onde mladá učitelka, přicházející z rukou změkčilého otce, berního, přímo do nástrah vesnické samoty. Nad ně — nejtragičtější a nejostřejší typ v knize — vystupuje žena správcova, zakrslá vedle muže krasavce u vědomí nízkého původu svého i nedostatku půvabů, bezmocně revoltující proti mužovým záletům a zároveň donášející prádélko matkám nemanželských dětí jeho. Vedle žen trpných, nezkušených a jen chvilkovým záblekem lásky se vzněcujících Benešová zná městské ženy posměšné, nelítostně požívačné a ironisující slabost mužů: taková je Běta v Povídce s dobrým koncem, taková zejména poloodrostlá dcera roztoužené paní Pekové v Lakomém osudu nebo druhá žena berního v největší povídce Myšky. Muži mají v knize Benešové úkol málo závidění hodný, — ani jeden není bez kazu. Nejmužnější z nich, správce Veleta, léčí nerovné manželství své láskami více méně temnými. Ostatní jsou t. zv. »hodní« lidé, buď měkci a neplodní, nebo neurastenicky zatrpklí. Typem takového bavlnkového muže jest učitelčin tatínek berní, »majoráneк«, jak mu říkají v rodině; ne o mnoho tvrdší jest korektní úředník Holec v povídce Pýří. K nim důstojně se druží šlechetný, patetický Barda, nově objevený ctitel paní Pekové, a moderní obměna jeho, změkčilý student Miloš Janík, sebezbožňující člen zlaté mládeže, který si hraje na spasitele žen.

Nedostatek rázných neb aspoň pevných lidí dodává knize měkkosti příznačně ženské a příznačně — české. Nemůžeme se ubrániti dojmu, že spisovatelka má pravdu, že takových typů vyskytuje se u nás více než u jiných národů. A zdá se, že Benešová úmyslně dává jednotlivým postavám vystupovati, že jejich plastickému vypracování věnuje více po-

zornosti než samému ději. Všechny povídky knihy mají ráz episod více méně rozvinutých. Třeba že autorka roste od knihy ke knize, třeba že si osvojila jistou povýšenost nad svými látkami (ba i přídech ironie pro své postavy), není ještě zcela prosta jisté schematičnosti. Tato slabost jeví se v seskupení osob, vzestupu děje, ale hlavně ve zvláštní patetičnosti některých závěrů, kdy lidé věrně odpozorovaní náhle přejdou k velkým slovům, k tónu sobě nedost přirozenému. Tak schematický jest zejména Miloš Janík a Barda, jakož i obě přítelkyně — sokyně v zajímavé povídce Theorie. Jinak kniha Benešové je zjevem veskrze sympatickým a významným. Teplá upřímnost a oddaný zájem spisovatelčin, jemné schopnosti pozorovatelské a zkušenosti životní povyšují tento soubor povídek nad průměr beletrie nynější a zajišťují jim účinek u čtenářů. Benešová nepíše jen pro vyvolené, nelibuje si v situacích a problemech exotických; zdravá plnost družící se s pružnou lehkostí právem přináší jí vzrůstající úspěch. —

Petr Dejmek svědomitě a ze široka sbíral životopisný materiál typické selské rodiny podkrkonošské za poslední čtyři desetiletí pro lidopisný obraz M e t e l i c e. Práci jeho podporovala přímá znalost kraje, snad i tradice rodinné a vlastní zkušenosti z mládí. Na tvrdém osudu rodiny Mečířovy ukazuje, jak život podkrkonošského sedláka byl vrchovatě naplněn námahou a sebezapíráním. Zvolil typ nejkrajnější, Mečíře, muže až skoupého, zotročujícího rodinu tělesnou prací a nemajícího již smyslu pro nic nehmotného. V odlehlém kraji způsobují převrat novoty průmyslové, společenské a náboženské. Domácký průmysl (korálkářství) a později továrny ruší nehybný klid. Dorost dělnický přilne k osvobozujícím snahám socialistickým, vesničané hledají rozjasnění svého osudu ve spiritismu. Všechny tyto novoty vniknou do rodiny Mečířovy a tragicky střetnou se s neohebnou vůlí otcovou. Dejmek pravdivě staví fakt vedle faktu, správně kreslí syny Mečířovy, zejména studenta souchotináře a dělníka socialistu, jakož i venkovskou agitátorku spiritistickou. Kdybychom cenu dobré knihy lidové odhadovali jen podle spolehlivé látky snesené, dílo Dejmkovo ocitne se jistě na jednom z předních míst. Avšak cílem románu nemůže býti jen šířiti užitečné poznání. Na podkrkonošském obrazu Dejmkově leží tíha látková, chybí mu pravá síla umělecká. Prodíráme se ku předu řadou kapitol vždy stejně solidně pravdivých, stejně vážných, ale postrádajících stupňování uměleckého. Teprve ke konci těžký tok vypravování dramaticky se zvlní a — poněkud opožděně — prozrazuje osobní cíl autorova úsilí. Ani lidové povídky nemůžeme dnes již dělati hlavou. Škoda, že umělecký nedostatek nutno vytknouti dílu jinak opravdovému a cennému.

Humoristický obraz Rudolfa Těsnohlídka P o s e i d o n obrací se také k širokým vrstvám čtenářů. Umělecká kritika nedobře se snáší s výtvory tohoto druhu, ač mívají u svých čtenářů úspěch živý, ba hlučný. Přítomná kniha jest zajímavou již autorem svým, který kdysi zkusil síly na uměleckých útvarech mnohem aristokratičtějších. Brněnský humor lokální nalezl v něm nyní epika oddaného a vskutku znaleckého. Kupí své řemeslníky, domovnice, hokynářky, milovníky a ochotníky tiché čtvrti brněnské kolem spolkařského vládce, záhadné existence pana Poseidona

(pseudonymu), vlastně kolem sňatkových plánů dam jeho rodiny. Tento volný rámec dovoluje mu vsunovati nejrozmanitější episody a figurky, karikatury i portrety, jejichž plná cena ovšem vynikne jen znalcům brněnského života a nářečí. Ač látka sama valně se vymyká hodnocení literárnímu, nelze Těsnohlídkovi upříti vervy, obratnosti a jisté distinguovanosti. Humor jeho snaží se býti spíše usměvavý než hlučný a obhroublý. *K. V.*

Poučná.

Antonín Hartl, »H. G. Schauer«. Literární studie. 1913. (II. obálkové vydání 1916.) Nákladem Pokrokové revue. — Alfred Lichtwark, Výcvik nazírání na díla umělecká. Přeložil P. K. A. Lichtwark a jeho metoda nazírání na díla umělecká. Úvodem napsal J. Brant. V Praze 1915, nákladem Dědictví Komenského. — Alfred Lichtwark, O kultu květin. Přel. Boh. Markalous. V Praze 1916, nákl. Jana Laichtera. — Servác Heller, »Z minulé doby« našeho života národního, kulturního a politického. Upomínky a zápisky. Díl I. Český čtenář. Sbírka poučné a krásné četby české. Roč. VIII. Sv. 1. a 2. 1916. — Adolf Srb, Z půl století. Kniha vzpomínek. (Matice lidu. Nakl. F. Šimáček.) — Fr. Ad. Šubert, U nás v Dobrušce. (Nakl. Emil Šolc v Karlíně.) — Saverio de Dominicis, La scienza comparata dell' educazione. Storia della pedagogia. Milano 1913.

Antonín Hartl: »H. G. Schauer«. Literární studie. 1913. (II. obálkové vydání 1916.) Nákladem Pokrokové revue.

Když Schauer r. 1892 zemřel ve věku 30 let, bylo z nekrologů patrno, že jednotliví kritikové a žurnalisté jsou si dobře vědomi, jakého neobyčejného člověka jsme ztratili. Od té doby uplynulo přes 20 let, a Schauer zůstal neoceněn přes jednotlivé zmínky, zvlášť v literárních polemikách, z nichž stále bylo patrno, jak vysoko si ho jeho vrstevníci cenili. Jeho články, kritiky a studie zůstaly roztroušeny po českých a německých časopisech; vypravovalo se leccos až legendárního o jeho životě, ale následující generace znala ho většinou jen podle jména. Proto je Hartlova studie i při svém nevelikém rozsahu záslužnou prací, že znova upozorňuje na našeho prvního moderního literárního kritika. Škoda, že Hartl se nerozepsal více a v knižním vydání nerozšířil podstatně původní článek z Pokrokové revue. Je vidět, že má promyšleno, co píše, a Schauera i v té stručnosti vystihl a pochopil. Z toho materiálu snadno a dobře by byl mohl vyvésti práci několikrát větší a důkladnější — fond na to má, a Schauer by to zasluhoval. Nyní, po 25leté už činnosti naší moderní kritiky, kterou se nové názory literární staly u nás všeobecně platnými — ať už o jejím výsledku soudíme jakkoli — ztěžka si dovedou mladší představiti, co znamenaly koncem let 80. a začátkem 90. kritiky Schauerovy, v nichž po prvé literatura česká byla měřena měřítkem evropským. Když si nyní, po přečtení knížky Hartlovy, znovu připomínám, co a jak Schauer psal (Hartl na konci podává důležitý dodatek své studie — seznam Schauerových prací), je mi jasno, že byl z našich pořád ještě vzácných duchů širého, evropského rozumu a českého srdce, který lite-

raturu chápal nejen literárně, který v ní viděl součást kulturního života vůbec.

O literární kritice Schauer měl ponětí neobyčejně vysoké (viz str. 30 a 31) a jistě ji přeceňoval, anebo lépe řečeno úlohu její tak rozšiřoval, že se stávala filosofickou kulturní historií, ba kritik mu byl »ve světě umění tím, čím prorok v náboženství«! To odpovídá i teorii pozdějších našich kritiků, z nichž někteří činnost kritickou prohlašovali za zvláštní genre umělecko-vědecký, ale neodpovídá asi pravdě. Prožívat takto umění je pouhou náhražkou za umělecké tvoření pro ty, kdož nemají vlastní umělecké tvůrčí síly. Toho si asi byli více méně jasně vědomi ti z našich kritiků, kteří s větším či menším nezdarem — posuzujeme-li je vlastním jejich měřítkem — se pokoušeli o umělecké tvoření samostatné. Jeť slunce přec jenom více než měsíc.

Schauer za těch několik málo let své spisovatelské činnosti prožil mnohou změnu, ale hledal se vždy upřímně a bez pózy a zemřel, když byl blízek nalézti si svou cestu. Mohli jsme být podstatně dále v názorech na literaturu, kdyby byl Schauer mohl ukazovat cestu i jiným. To jeho hledání! S jakou upřímností a bezohledností p r o ž í v a l v pravém slova smyslu na př. otázku odnárodnění — snad jen jediný ještě z našich vrstevníků prožil »problém malého národa« tak intensivně jako on, a on jistě ze všech nás nejbolestněji. Pochybování o vlastním národě je pro opravdového člověka hrozně bolestné, neboť přisvědčit znamená konec konců mravní sebevraždu, něco hrozně nepřirozeného, čemu se každý vší mocí brání. Dnes už jistě nikdo z nás nepochybuje o budoucnosti našeho národa, ale kolik našich nejlepších lidí strašila ta příšera, — od Dobrovského přes Jungmanna a Nerudu až k Schauerovi, a kolik jich podlehlo! —

Význam spisu Hartlova v nynější jeho podobě spočívá hlavně v tom, že znovu obrací naši pozornost na spisovatele tak vážného a ducha v našich poměrech velikého, jakých jsme mezi vrstevníky měli málo. Práce Schauerovy v o l a j í po souborném vydání — mělo se to už dávno stát — a Hartl by se k tomu jistě hodil nad jiné. *Ž. F.*

Alfred Lichtwark: V ý c v i k n a z í r á n í n a d í l a u m ě l e c k á. Přeložil P. K. — A. L i c h t w a r k a j e h o m e t o d a n a z í r á n í n a d í l a u m ě l e c k á. Úvodem napsal *J. Brant*. V Praze 1915, nákladem Dědictví Komenského.

Sbírka Lichtwarkových proslulých statí, jež v originále vyšly již nejméně desetkrát, objevuje se u nás v překladě úplném — jednotlivé partie sem tam překládány totiž již dříve — až rok po smrti původcově, kdy i samo hnutí jím propagované také v Německu přešlo již bod vrcholný, učiniviši místo jiným heslům »časovějším« a modernějším, i metoda právě Lichtwarkem hlásaná zastarala a vystřídána byla výklady jinak upravenými a myšlenými. Přes to bylo povinností české pedagogické literatury, aby měla řádný převod této práce, která jako dílo kdysi průkopní má dnes sice především význam historický, ale nesmí býti dosud přece přezírána jako fase odbytá; škoda jen, že z důvodů vnějších nevyšel český překlad aspoň o deset let dříve, kdy vskutku byl pořízen známým žurnalistou českým a propagátorem hnutí volnomyslitelského u nás. V té-

to své podobě jistě jest z dobré polovice vlastně prací prof. Branta samého, který překlad slovo za slovem pečlivě zrevidoval i opravil a pro informaci čtenářovu doplnil úvodem sice stručným, ale obsažným a jadrným. Má sice úvod ten předmětem svým hlavně vylíčení osobnosti a zásluh Lichtwarkových o hnutí uměleckovýchovné, ale vedle toho třebas letmo dotýká se i mnohých otázek zásadních a základních, jež bohužel u nás stále a stále čekají náležitého osvětlení. Lituji, že Brant, který léta již všecko hnutí uměleckovýchovné sleduje u nás i v cizině s velikou pečlivostí a prostudoval všecku přístupnou literaturu toho směru, vytkl svému úvodu meze tak úzké, neboť mám jej za jedině povolaného u nás, aby nám vyložil řečený problem po všech pedagogických stránkách a důsledcích: dnes, kdy můžeme na hnutí to hleděti jako na směr celkem již uzavřený a máme také již četné zkušenosti praktické v tom oboru, byla by rekapitulace jeho možna a vítána.

Připomínám výslovně, že Brant hodnotí dílo Lichtwarkovo ve svém úvodu docela kriticky a věcně: přiznává jmenovitě právem, že byl Lichtwark ve své metodě intelektualistou, a že výklad jeho vykazuje četné odbočky, vlastně úryvky věcného učení, což také u nás bylo mu již vytýkáno Edgarem (Zodpovědnost umělecké výchovy, 1910). Je na metodě Lichtwarkově příliš patrno, že to jsou vlastně výklady docela školní, podávané soustavně třídě žaček hamburských, které ad hoc voděny byly do tamní Kunsthalle: některá místa čtou se docela jako popis, ovšem dialogicky zpracovaný. Němci sami sice Lichtwarka zprvu napodobili, ale záhy jej překonali a zabočili na dráhy jiné; dnes vidíme v něm proto především průkopníka, který učil poprvé děti soustavnému pozorování uměleckých děl a po prvé nejen zdůrazňoval teoreticky, nýbrž i prakticky ukazoval, že také k uměleckému požitku třeba dáti návod a výcvik. V té věci zůstanou mu zásluhy vždycky zajištěny, a pro ty také našim čtenářům budiž vřele doporučeno dílko, opatřené šestnácti krásnými reprodukcemi obrazů, jejichž rozbor se v textu podává. *Kd.*

Alfred Lichtwark: O kultu květin. Přeložil Boh. Markalous. V Praze 1916, nákladem Jana Laichtera.

Skoro současně s překladem hlavního díla Lichtwarkova, v němž ukázal, jak prakticky učit nazírání na obrazy, dostalo se nám pečlivého a plynného překladu menšího spisku: Blumenkultus — Wilde Blumen, v němž se hamburský estetik a pedagog pokouší regulovati nově oživlou zálibu v květinách a ukázati jmenovitě, jak i v tomto oboru nutno posíliti moment estetického vzdělání. Vyšed z fakta, že květiny v rybářských a lodnických vesnicích působí mnohem plnějším dojmem než v Hamburce, vykládá, jak nutno již nátěrem okenních rámů zvýšit účinek barvitosti květin; vytýká, že ani samy květinářské obchody nedovedou vkusně upraviti své výkladce. Stýská si, že pominula ušlechtilá moda květináčů okenních, často původu starobylého, ale že za to ujaly se květinové koše tvarů namnoze docela nevkusných, květinové sklenice o tenkých stěnách barev mdlých, ba odporných, vázy zbytečně drahé a přece nepraktické. Velmi ostře se vyslovuje proti školám kreslířským a uměleckoprůmyslovým, ježto prý nenavázaly na domácí hrnčířskou tra-

dici, ale naopak zkazily vkus a oblažily svět uměleckoprůmyslovými obludnostmi. Má dále pokyny i o úpravě zahrad letních a zimních a plotů zahradních, dokonce jedná i o pěstění některých rostlin zvláštních (chrysantém, šípkových růží, lučního jetele, planých květin). Nepochybujeme, že všecky tyto rady přijdou vhod také našim lidem, ať již jsou šťastnými majiteli venkovských domků a vil, ať se musí spokojiti jen pěstěním květin v pokojích svých velkoměstských bytů a za okny; také u nás je tu dosti nevkusu a nepraktické hledanosti, ba leckdy i zbytečné honosivosti, které by trochu střízlivé úvahy o tom, v čem vlastně je estetický účel pěstění květin v domácnostech, nebylo na škodu.

Překladu svému předeslal prof. Markalous krátké ocenění činnosti Lichtwarkovy a neopominul vytknouti, že jeho příliš horliví napodobitelé (také u nás) ušlechtilé snahy jeho diskreditovali. Tvrzení Markalousovo o překladu Lichtwarkových Übungen na str. 14 není ovšem přesné.

Kd.

Servác Heller: »Z minulé doby« našeho života národního, kulturního a politického. Upomínky a zápisky. Díl I. Český čtenář. Sbírka poučné a krásné četby české. Ročník VIII. Svazek 1. a 2. 1916.

Servác Heller, žurnalista velké životní zkušenosti, rozhledu a vzdělání, podává tu »z pestré zásoby svojí paměti« vzpomínky na některé osoby a zjevy z našeho života, jež se mu zdály být zvlášť pamětihodné. Dlouhým svým životem a intensivní účastí na našich veřejných i literárních událostech hodí se k tomu jako málokdo. V prvé vzpomínce »Obraz Svatopluka Čecha, jak utkvěl v mojí paměti«, dlouholetý přítel a spoluredaktor Čechův píše s láskou a obdivem o povaze básníkově. V druhé, »Z mladých let Svatopluka Čecha«, líčí hlavně dobu, kdy oba prožili několik let v studentském konviktě. Zde je zajímavo přirovnati vzpomínky Hellerovy k těm, které sám Čech nám zachoval o svém konviktském životě ve »Druhém květu«. V hlavních rysech se ovšem shodují, ale v Hellerově líčení nám jaksi živěji, realističtěji vystupuje obraz, který u Čecha je jako zamžen modravou parou touhy po mladosti, jež je pro jeho vzpomínky tak charakteristická. Následují dvě črty: »O králi houslistů — Ferdinandu Laubovi« a »Moje literární začátky«, z nichž zvlášť první je velmi plastická, a celou knížku uzavírají dvě vzpomínky z žurnalistické činnosti Hellerovy: »V bývalé redakci ‚Národních listů'« a »Z první doby nového ‚Lumíru'«. — V »Redakci« vidíme pracovat a slyšíme rozmlouvat Sladkovského, Julia Grégra, Nerudu, Hálka, Baráka, — zde je Heller v nejvlastnějším svém živlu a dovedeme ho pochopiti, jmenuje-li tehdejší redakci Národních listů »laboratoří, v níž vyrábělo se světlo pro hlavy a teplo pro srdce českého lidu, a z níž vycházely výrobky, které se staly fundamentem všeho téměř, oč nynější národní a kulturní život se opírá«. V článku o »Lumíru« poutají naši pozornost vedle Čecha, Nerudy a Hálka hlavně Bozděch, Hostinský, Goll, Thomayer a Zeyer, jehož literární počátky jsou tu vylíčeny. Ať jen Heller ve svých pamětech rychle pokračuje, může být ujištěn, že najde mnoho a vděčného čtenářstva.

Z. F.

Adolf Srb: Z půl století. Kniha vzpomínek. (Matice lidu. Nakladatel F. Šimáček.)

Velmi dobře se hodí Srbovy Vzpomínky do Šimáčkovy sbírky Matice lidu. Jsouť nejen svou prostou vypravovatelskou formou přístupny nejširším kruhům, nýbrž i svým obsahem velmi dobře poučí lidové vrstvy o kulturním a politickém vývoji českého národa za posledního padesátiletí. Když nás spisovatel na počátku své knihy uvádí do Prahy a líčí nám ji, jak vyhlížela víc než před půlstoletím, nebo když nám líčí české venkovské město v letech padesátých, jsme v ovzduší idyly, která teprve postupem času se proměňuje v rušné epos. Jako v kaleidoskopu střídají se události, jak je spisovatel od dětských a jinošských dob prožíval. Dovídáme se v jakémsi intimním, osobním zabarvení o říjnovém diplomu a únorovém patentu, o příkladech národní neuvědomělosti a statečnosti, o českém sněmování, o českém spolkovém životě, o založení Sokola, o persekuci českých novinářů, o bojích za rovnoprávnost na středních školách a na universitě, o pouti do Moskvy, o opositičním ruchu v Čechách a táborech, o Beustovi, Hohenwartovi atd. atd. Politické stati jsou líčeny v souvislosti s celým kulturním českým životem, takže se vynořuje před čtenářem plastický obraz českého národního rozvoje. Vzpomínky jsou psány duchem pokrokovým, což vysvítá již z úvodu, v němž autor praví, že viděl při práci muže nadšené a poctivé, kteří ničeho pro sebe nežádajíce jedině blaho svého národa na mysli měli, že však viděl a pozoroval i jiné, kteří dovedli různými prostředky čelná místa zaujmouti, aby hověli buď nezřízené ctižádosti, buď touze po rychlém zbohatnutí aneb oběma. »Byl jsem svědkem bezpříkladné obětavosti lidu i jednotlivců a zase netečnosti, poddajnosti a prodajnosti i kořistění z jmění národního.«

Zajímavě čtou se v knize i vzpomínky autorovy na Sabinu, Klostermanna a Stroupežnického. Knihu lze co nejvřeleji doporučiti. I mladší inteligence nalezne v ní živé poučení. *Ch.*

Fr. Ad. Šubert: U nás v Dobrušce. (Nakladatel Emil Šolc v Karlíně.)

Ze života malé rodiny a malého města v polou věku devatenáctého vypravuje své vzpomínky zesnulý ředitel Národního divadla a neúnavný organisátor mnohých důležitých podniků českého kulturního světa. Téměř na sklonku svého života zadíval se do minulosti, aby z ní vyvážil vzpomínky na otce, matku a na okolí, v němž tkvěl kořen jeho pracovité osobnosti. Tyto vzpomínky nezabírají tedy tak širokého všenárodního okruhu jako vzpomínky Srbovy nebo Hellerovy, ale nejsou bez významu. Neboť i tento autobiografický rámec osobnosti Šubertovy lze po mnohých stránkách a zjevech generalisovati a rozšířiti v typický obraz českého venkovského a hlavně maloměstského života za toho určitého, značně již odlehlého období, jež nám tu líčí Šubert. Kolik českých lidí vyrůstalo v tak malém, uzounkém ovzduší jako Šubert, kolik českých lidí mělo svůj základ v pracovitosti malého člověka! Ale i v tak malém člověku sídlila nevšední duše, jak nám Šubert ukazuje na svých rodičích. A kolik českých měst se probíjelo z toho jistého starousedlého života k živější, rušnější existenci jako rodiště Šubertovo! Snad by byl Šubert své vzpomínky rozšířil — snad by v nich byl pokračoval. Snad... Smrt péro mu vyrvala. *Ch.*

Saverio de Dominicis: La scienza comparata dell'educazione. Storia della pedagogia. Milano 1913.

Profesor university pavijské několik již desítiletí propaguje v Italii evolucionistickou filosofii Spencerovu a opětně již pokusil se o to, aby v tom smysle přepracovány byly i moderní teorie pedagogické. Již r. 1874 v spise La pedagogia ed il Darwinismo (znovu otištěném v jeho Idee per una scienza dell'educazione 1907, 255 sl.) dovozuje, že teoriím pedagogickým až do té doby vyloženým schází vědecký základ, ježto pedagogové idealističtí i empiričtí nehledali zákonů výchovy v dědičnosti ani vývoji sil psychických ani v působení okolí fysického a sociálního; jen opřeme-li pedagogiku jednak o vědu o vývoji jednotlivce, jednak o sociologii jakožto vědu o vývoji společnosti, zjednáme jí pevnou basi vědeckou, zlepšíme její metodu, uvedeme ji v úzký vztah k životu, prohloubíme didaktický proces a vysvětlíme i historický vývoj celé disciplíny a školy.

A je to opět tato velikolepá idea evolucionismu, na níž spočívá také poslední veliké dílo autorovo, přinášející patrně konečnou formulaci jeho pedagogických názorů: opět, jak předmluva jasně vykládá, sociologie pedagogická a antropologie (nikoli jen psychologie) pedagogická jsou opěrné teoretické pilíře pedagogiky, jichž doplněním jest vylíčení samé školské prakse a jejího vývoje historického. Dosavadním pracím historickým v tomto oboru autor vytýká, že pravidelně jsou kusé, ježto nemajíce jednotné vůdčí ideje řadí prostě fakt k faktu bez zřetele k dějinám lidské společnosti i kultury: a přece historie pedagogiky musí nezbytně a důsledně přihlížeti k vývoji lidské společnosti, nemá-li zůstati torsem a minouti se s účinkem. V tom smysle proto dílo Dominicisovo počíná dokonce s výchovou zvířat, ježto »první kapitolu dějin výchovy najdeme napsánu v zoologii« (54), a ježto vzestup v soustavě živočišstva jest i vzestupem u vývoji výchovy, načež se jedná o výchově národů nevzdělaných, výchově obyvatelů staré Ameriky i Asie, konečně obvyklým rozvrstvením časovým o výchově Řeků, Římanů, křesťanů až po doby nejnovější. V každé kapitole podávají se především potřebná fakta a data sociologická a kulturně historická, jež mají býti pak základem pro vlastní téma. Po pravdě nutno konstatovati, že právě těchto základních a úvodních momentů je sneseno pravidelně tolik, že vlastní líčení rozhodně tím trpí a zbytečně se zkracuje: tak když se autor dostal k Číně, vykládá a ilustruje vzezření, povahu, jazyk, písmo, morálku, náboženství, zaměstnání Číňanů, mluví docela i o čínské zdi, Konfuciovi, Menciovi, Marku Polovi, životě rodinném, čemuž všemu je věnováno přes 8 stran, a na to teprv sotva 4 strany jednají o čínské výchově samé. Nebo: úvodem k partii o řecké výchově skoro na 10 stranách mluví se o všem možném z jejich kultury, podávají se obrázky Homéra, Parthenonu, Akropole, ba i různých sloupů, Venuše, Apollona, Dia, tragiků řeckých a divadla, docela i vatikánského obrazu antických škol filosofických atd. atd., takže v celé té úvodní partii pak necelé dvě strany obsahují charakteristiku výchovy řecké vůbec.

Přirozeným důsledkem tohoto způsobu zpracování, jež ostatně v celku, detailech i volbě ilustrací až nápadně připomíná francouzské dílo

Guexovo, jest, že mnohým pozoruhodným postavám pedagogiky evropské nedostává se vůbec dosti pozornosti. Tak o Vivesovi čteme sotva čtyři řádky na str. 344 a jiné čtyři (neúplné) na str. 382, Erasmus Roterd. musil se spokojiti sotva stranou, o Ramovi mluví se sice na dvou místech, ale vždy jen pár vět, Salzmann uvádí se jen jménem jako stoupenec Basedowův atd. Nejhůře pochodila doba moderní, která se u Němců končí Herbartem a Fröblem, u Francouzů spisy o dívčí výchově a Jacototem, u Angličanů Spencerem a Bainem. Slované až na Komenského pro italského autora neexistují vůbec, při čemž se oceňují jen jeho zásluhy o organisaci školy a jeho idea humanitní výchovy, kterou má autor přímo za prorockou, za naprosto originální výtvor Komenského. Dost divno konečně, že i pedagogika domácí (italská) v době nové odbyta tak stručně: i italské učebnice dějin pedagogiky pro ústavy učitelské, které znám, mají tu rozhodně více látky. Zkrátka byla by kniha jen získala, kdyby autor byl omezil ono pozadí kulturně historické, ale za to více rozšířil i prohloubil vlastní líčení dějin výchovy. *Kd.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Hnutí ženské a eugenické.

Se ženským hnutím úzce je spojeno hnutí eugenické. Snahy i cíle obou jsou si blízké i prostředky jsou takřka totožné, a přece mohlo se státi, že eugenikové řadí ženské hnutí mezi své nepřátele a vystupují proti němu, jak to čteme ve spisku Zušlechtění lidstva od MUDr. Fr. Laška ve Vilímkově knihovně Za vzděláním, sv. 61. Leč jsou to právě jen eugeničtí muži, kteří tak jednostranně a s malým egoistným obzorem i s neporozuměním odsuzují ženy, nikoli eugenika — idea.

Co chtějí obě hnutí?

Eugenika chce zušlechtění lidstva. Chce podporovati potomstvo lidí zdravých, učí zdravé lidi, jak si zdraví zachovati, chce zameziti množení jedinců zrůdných, bádá, v čem zrůdnost záleží, činí opatření, aby se nezhoršovala a nerozšiřovala atd., a směřuje k tomu cíli cestou zákonodárných opatření i badáním, poučováním i povzbuzováním lidstva.

Lidstvo má poznávati, v čem záleží jeho zdraví, jeho zdatnost, zdar a vzestup, a má dle toho žít správně, mravně, duševně uvolněně, krásně ku svému štěstí a rozvoji. Musí však poznávati svého nepřítele, který je v jeho požitkářství, nezřízenosti, slabosti, bezohlednosti, sobectví, a proti tomu musí pracovat všemi prostředky vnějšími i vnitřními, aby odhalen byl a žil životem pravým člověk v celé své schopnosti a velikosti. Nikdo nemusí živořit, kdo ví, v čem záleží pravý život. Nikdo nemusil by živořit, kdyby zákonem lidstva byla láska Kristova. Leč není-li jí, musí být člověk

chráněn zákonem, a nastupují sociální opatření. Jaká mají býti, učí eugenika.

Ženské hnutí chce uvolniti, osamostatniti, povznésti ženu, aby se poznala, uplatnila své lidství, svou kulturu, zušlechtila sebe a muže, a tím přispěla k společnému životu svobodnému, krásnému, vyššímu — lidskému. Aby to mohla, musí poznávati svého nepřítele — ne v muži — ale ve své nevědomosti, slabosti charakteru, nejistotě, v čem je dobro a zlo, ve své podřízenosti duševní a hospodářské, nerovnosti právní a sociální, a musí se snažiti odstranit vše to, co překáží rozvoji celé bytosti ženy-člověka.

O naplnění těchto podmínek rozvoje ženy za účelem poznání pravd života a dosažení lepšího soužití usiluje cestou zákonodárnou na ochranu žen slabších, vzděláním, badáním, poučováním, uvědomováním a osamostatňováním všestranným ženy, aby k muži přistupovala ne oběť, ne žena nevědomá, méněcenná, ale družka sourodá duševně i tělesně.

Tyto snahy ženského hnutí nemohou tříštiti snah eugenických, naopak eugenické hnutí má v ženském hnutí mocného spojence a nesmí ho jen tak ledabyle odstrkovati a odmítati, musí přijmouti veškeru podporu, které mu ženy mohou poskytnouti k posílení snah a přiblížení se k cíli. Musí zavládnouti vzájemnost, a nezbude, než aby eugenikové to uznali a přijali fakt, který ostatně i přes jejich hlavy by působil. Neboť nelze přece mysliti, že by ženské hnutí přestalo působiti jen proto zdárně, že toho několik mužů neuznává. Pravda zůstává pravdou, i když jí lidé nevidí a nepochopují, nižádný zákaz ani rozkaz jí nezmění. Nestane se tedy uznáním součinnosti nic jiného, nežli že se pozná souběžnost obou proudů.

V čem tedy záleží nedorozumění?

Na str. 24 uvedeného spisku čteme: »Eugenika vystupuje i proti výstředním snahám ženského hnutí (feminismu). Ženské hnutí dotýká se těžce eugeniky a rasové zdravovědy. Není možno dotýkati se tu otázek feminismu a uvažovati o jeho oprávněnosti. Jest jistě zcela správné, že se žena vyprošťuje z tisícileté méněcennosti, odmítá rytířství, prokazované jí jako slabšímu plemeni, a staví se po bok muži. Rozumová síla ženu jistě k tomu opravňuje; také se nelze diviti, že ženy hledají živobytí, když není každé ženě popřáno, aby se šťastně vdala. Účelem ženského hnutí jest ženu hospodářsky osamostatniti.« Tedy podle názorů našich českých eugeniků ženské hnutí jiný účel nemá, než jen vnější, nejbližší cíl, vyrovnati se muži a osamostatniti se hospodářsky. Oni nevidí celý ten ohromný soubor probouzejícího se vnitřního života ženy, onen vzestup duševních schopností a sil, vývoj ženy k uvědomělému, produševnělému člověku, onu snahu, státi se v životě lidském takovým činitelem, aby ten ubohý náš život byl zkrášlen, zopravdověn, aby byl radostným děním i naší vůle a vyvrcholením všech schopností a sil?

Proč děje se tak, proč nevidí to muži dneška dosud většinou?

Jsou to nejprve muži, jednostranně, krajně mužsky založení a svou mužskostí omezení v pochopování ženy jinak založené. Dokud byly ženy

stejně krajně žensky založené, setkávala se obě pohlaví v sexualitě a v životě manželském jako dva protilehlé póly. Kulturním životem se však krajně vyvinuté povahy pohlaví promísily a dnes žádají si více splynutí a vzájemnosti. Pak také si více rozumějí. Kde však zůstal muž na svém původním stupni nebo stanovisku, tam nepochopuje bytost ženy, a život její není mu jasný. Připomínám znovu spis Dr. R. Mayrederové: K e k r i t i c e ž e n s k o s t i, v němž trefně vystižen jest tento základ povahy mužovy. (O spise bylo referováno v roč. 1911.) Zde tedy vládne neporozumění ženě, a z toho plyne nepochopení a nepronikнutí ženských snah a vnitřních cílů ženského hnutí.

Jedním z neblahých důsledků zrůdnění je úbytek porodů a z toho plynoucí početný úpadek lidstva. Dnešní válečné poměry, ohromné ztráty obyvatelstva zmobilisovaly i eugenické hnutí k tomu, aby péči o zdatný a početný dorost věnovalo více napiaté pozornosti a péče. A tu eugenikové hned obrátili zřetel mimo jiné k ženám. Ženy se osamostatňují, ženy se nevdávají, a vdají-li se, nemají mnoho dětí! Ve spise shora vzpomenutém píše autor: »Než pohlédneme-li na ony stavy, kde žena jest hospodářsky osamocena, a kde jí ani stát ani země nebrání, aby se vdala, jest procento vdaných žen proti procentu ženatých a v témže oboru zaměstnaných mužů neobyčejně malé, čili žena hospodářsky samostatná mnohem řidčeji se vdává. Okolnost tato vede nutně ke zmenšení počtu porodů, čili jinými slovy »každé osamocení ženy zaplatí národ ztrátou několika potomků«. Dokladem toho mají býti známá data, sebraná Dr. Bertillonem na nejstarším a nejznámějším vysokém učení dívčím v Americe, Mount Holyoke College. (O datech bylo referováno na tomto místě.) Ústav tento má, pokud lze, v patrnosti všecky své dřívější chovanky a činí o pozdějších jejich životních osudech záznamy. Z 5000 propuštěných chovanek sebrána jsou data o 2827. Obraz tím získaný není utěšený. Veliké procento studovaných žen zůstalo neprovdáno, a statistika praví, že počet neprovdaných z posledních 10 let ustavičně stoupá, takže lze jich počítati více než dvě třetiny. — »Z toho patrno, že vyšší vzdělání zmenšuje v ženě touhu nebo možnost založiti si rodinu, což jest tím nápadnější v Americe, kde otázka věna je zcela podřízena.« »Ale statistika ukázala ještě jednu nedobrou věc: že manželství žen s vyšším vzděláním zůstávají většinou bezdětnými. Jak dlouho by potrval národ, kdyby všechny ženy obdržely vyšší gymnasijní a universitní vzdělání?« Touto směšnou větou končí článek Dr. Bertillona. Možno ji opáčiti v jiném ovšem smyslu: jak by vypadal národ, kdyby všichni muži obdrželi vyšší gymnasijní a universitní vzdělání? Leč to je jiná otázka. »Se stanoviska eugenického — píše autor — mají býti obě pohlaví vychována tak, aby bylo jich ideálem vejíti v manželství dětmi obdařené, a ne aby se domnívala, že není čestno míti děti. S m ě r y, k t e r é s n i ž u j í ž e n ě n í a m a t e ř s t v í, n e l z e n a z ý v a t i v y š š í m i, n ý b r ž j s o u n e j n i ž š í z n í z k ý c h, dokud se vědě nepodaří odstraniti smrt. Důležito je dále, že studiu věnují se zvláště ženy duševně a často i fysicky silnější, a to ve množství stále se zvětšujícím, a tím se vzdalují své nejcennější národní povinnosti.« — To silně připomíná názory německého

hygienika prof. M. v. Grubera, který by chtěl pěstiti ženy a dívky jako krávy a klisny, aby byly zdatné a zdravé pro plnění povinností plemenných.

»Také tam, — píše dále — kde zaměstnanost žen jest rozšířena, jest počet úmrtí kojenců veliký, ježto ženy odvykají kojiti. Eugenika staví se tudíž proti přílišným snahám ženského hnutí ze strachu o budoucí pokolení. Ženě při tom ovšem neubližuje, chce míti ženu vzdělanou, s mužem rovnocennou, silnou duchem a tělem, avšak volnou, aby nemusila prožívati boje o život, byla šetřena pro mateřství a mohla se plně věnovati péči o potomstvo. Eugenika ovšem jen vyslovuje přání a nezadrží pochodu v ženském hnutí.« — Eugenikové si právě neuvědomují, že ženské hnutí usiluje o to, aby ženy, které musí jíti za výdělkem, byly ve svém mateřství chráněny, aby byly pro ně budovány útulky, pojištění, prémie za kojení, školy pro matky, a všemožná podpora jim poskytnuta, aby úděl nešťastných matek a kojenců se zlepšil. Není to tedy ženské hnutí, které způsobuje úmrtnost kojenců, ale sociální poměry, o jichž nápravu ženské hnutí usiluje, a v tom mělo by býti eugenickým hnutím posilováno a podporováno. Má-li eugenika přání neublížiti ženě, pak jí eugenikové musí porozuměti.

Byla by to těžká obžaloba studia žen, kdyby odvracelo ženy od manželství a mateřství. Byly by tu ženy vzdělané, výkvět národa, stavěny na pranýř jako vyslovené egoistky, bytosti nezušlechtěné, mravně nevyvinuté. A přece studium člověka povznáší, zušlechťuje, uvolňuje od sobectví a činí lepším. Činím tu ovšem rozdíl mezi studiem skutečným, které otevírá lidskému duchu nové obzory, a nikoli učení se k výdělkářství. Ze skutečnosti pak vím, že dívky studující i ženy, které dosáhly všech cílů svého studia, existenci, hodnosti, a mají další cesty volny, nezapírají svůj rodinný cit a rády se provdávají, naleznou-li muže sobě rovného, sebe hodného, ušlechtilého a v pravdě vzdělaného ducha i srdce, a těší se na svoje mateřství, a přistupují k němu zodpovědně a uvědoměle. A přece dochází k této obžalobě, která opřena statistikou, je zdánlivě neomylnou. Nic se však tak povrchně neodbývá, i vzdělanci a odborníky, jako vše, co týká se žen. Odsuzovatelé rádi zapomínají, že k manželství a mateřství je zapotřebí dvou činitelů, muže a ženy, že k manželství šťastnému je zapotřebí dvou lidí stejně zušlechtěných a k založení rodiny dvou lidí stejně zdravých a zdatných. A tu žena vzdělaná, která nejde jen za svým pudem, ale hledí kolem sebe s rozumem probuzeným a jasným otevřeným okem, vidí všechno to pokrytectví, lež a nemravnost, která byla vypěstěna v kult smyslnosti rozumovou vládou muže, a odvrací se od toho. Nemůže-li žena taková nalézti život krásný, její touze odpovídající, obrací se k sobě, stává se soběstačnou. Žena poznává, že muž není zdravotně, mravně s ní rovnocenným a pohrdá jím. Muž to cítí, ví, že musí být lepším, silnějším, aby bylo možným soužití krásné, a nechce-li se mu upustiti od svých zvyků a požitků, odsuzuje ženu. Jen uvykněme si viděti vše pravdivě a správně, měřme věci s širších hledisek, než jaké dává nám náš egoism osobní, a poznáme

věci, o nichž neměli jsme dosud ani ponětí. A ty věci a pravdy jsou kolem nás, a my žijeme uprostřed nich, a nevidíme jich a nechápeme, a tím ochuzujeme svůj život vlastní.

Oproti hlasům mužů, kteří tak povrchně odsuzují ženské hnutí, uvádím hlas zkušené a věci znalé lékařky: Uvádí se nejapná statistika americká a dokazuje se, jak vyšší vzdělání žen je zhoubné, odvádí-li je od vdavek. O tom však ani se nešpetne, že dívky americké odstrašuje mezi muži řádící kapavka od vdávání se, ony příliš často vidí, jak vdavkami přítelkyně a známé na vždy zničily si zdraví, a nemají chuti smutný ten experiment na sobě prováděti, i obracejí se raději ke studiím, slibujícím jim alespoň život prací vyplněný a ne — docela zbytečnou, hnusnou nemocí. Ale kdež by se muž, i eugenicky nadšený lékař, ptal po hlubších příčinách, proč se rozumné ženě znechucuje manželství! Pro vyžilé mužské bude společnost stavěti sanatoria, ale při tom úzkostlivě sečítá to minimum žen studujících, a nevdávají-li se horem pádem, už mobilisuje se proti ženskému studiu.

Sečítá-li se počet svobodných graduovaných žen a vytýká-li se malý počet dětí graduovaných matek, mělo by se v zájmu spravedlnosti ihned vedle toho počítati, kolik jejich manželů neb graduovaných mužů, manželů neb otců je nezhojitelně nemocných.

Konečně mužové rádi přezírají, že je všude žen neprovdaných přebytek, brojí proti zrušení celibátu žen a nevidí, že je tolik žen prostituovaných muži — jen v Praze samotné současně 5490 — které většinou mohly by býti matkami. Nemluvím o těch dědičně zatížených dcerách alkoholiků a prostitutů. To se však nevidí, neboť prostituce slouží muži, kdežto studované ženy jdou za svým cílem.

Z uvedeného je patrno, že přední snahou eugenického hnutí má býti spíše zostřené tažení proti prostituci a šíření nakažlivých nemocí. Že lze s prostitucí rázně zatočit, o tom svědčí energické a účelné kroky vojenského velitelství, které nemazlí se tolik s tímto hnusem a jde přímo k jádru věci. Nevyhubí prostituci, ale omezí ji a ukáže ji. A to stojí také za mnoho. Eugenické hnutí, které vytklo si cíle tak vysoké, nesmí dopouštěti se tedy nespravedlivosti, ale musí se snažit dobře vidět a správně rozpoznávat pravé škodlivé činitele od pomocníků. Jeť žena vzdělaná, zušlechtěná a rozumná, která vidí, co ji a dítě v manželství nedobře založeném očekává, a má tolik zodpovědnosti a síly, že se ho raději zříká, než by se stala a svou rodinu učinila nešťastnou, pravým činitelem eugenickým, neboť svou abstinencí od manželství přivádí muže k poznání, kterak musí žít, aby si ženu ušlechtilou naklonil. Tyto ženy právě konají své poslání, přinášejíce oběť zapřením své ženskosti. Nechť si muž, který ve svém sobectví ničeho si nedovede odepřít a pro svou choutku dovede šlapati po zničeném zdraví a zklamaném srdci ženy, nemyslí, že každá taková oběť ženy je bez sebezapření, že obětí není. Žena je pouze k oběti a sebezapírání schopnější a pohotovější než muž, který byl vychováván k přijímání a vyžadování obětí. To přece víme, že muž po stránce sexuální není vychován, ba je zhýčkán, pakli se mu namlouvá, že je v zájmu jeho

zdraví býti nezdrželivým, a že může žít výstředně, má-li toho potřebu, neboť je to jeho přirozená povaha. Ale pak bezdětnost, úmrtnost kojenců, nezdatnost potomstva klade se za vinu ženě, protože některá studuje, sama se živí, po případě celou rodinu. Zmíněná lékařka míní, že by bylo na čase, aby ženy přímo obrátily se na nadšence pro eugeniku a zeptaly se, co asi svedou s eugenikou, vyloučí-li ženy. »Tak bych si myslila — píše — že by eugenika docela jinak vypadala, pracovala a prospívala, kdyby se jí chopili muži inteligentní a ženy inteligentní. Každému hnutí vede se znamenitě, které zahrnuje v sobě muže i ženy stejnoprávně. A v našem nešťastném národě stále se ještě nerodí muži dosti inteligentní, aby postřehli, jako ve Finsku, že právě v menších národech je třeba stejně a svorně práce žen i mužů, všude jinde svítá — jen u nás děsná tma — i eugenická!«

Česká eugenická společnost u nás učinila náběh, získati ženy pro ideály eugenické nejprve žurnalisticky, poučováním a uvědomováním žen. Určitého programu vypracovaného však dosud nemá. Jeť pole eugeniky samo sebou tak obsáhlé, že je těžko hned na počátku celý rozsah jeho nastíniti, zejména když stýká se s obory, které nejsou pracovníky ani dobře pochopeny a rozpoznány, jako to ukazuje poměr k ženskému hnutí. Leč právě proto měly by se ženy-pracovnice, uvědomělé a pohotové, chopiti práce v eugenickém hnutí a připraviti program a ukázati na cesty, které by mělo eugenické hnutí uskutečniti, aby bylo v souhlase s ženským hnutím a odpovídalo spravedlivému cítění a životu žen. Nepochybuji, že dobrá vůle se strany českých eugeniků vyjde jim vstříc, a navzájem čeští eugenikové mohou být ubezpečeni, že naleznou v našich českých ženských kruzích uvědomělé, pohotové pracovnice, které budou nápomocny v práci, v dobývání širších vrstev a v uvědomování žen.

BESEDA.

Oslavný cyklus shakespearský na Národním divadle. Několik poznámek. Napsal Vilém Mathesius.

Na cyklus her, jímž Národní divadlo oslavilo letos třísté výročí Shakespearovy smrti, můžeme být hrdi. Jak jeho rozsah a provedení, tak účast obecenstva dávají nám k tomu právo. Pohlížíme-li do minulosti, konstatujeme pokrok a nemusíme se lekat ani srovnání s cizinou. A přece jistě nikoho není tajno, že cyklem tím nebyly rozřešeny definitivně všecky problémy, které klade Shakespeare českému divadlu. Že počet her bude rozmnožován, jde již z původního programu, který v době válečné nemohl být uskutečněn. Ale i v hrách, které byly provedeny, bude leckdy třeba zdokonalení, aby dramatická myšlenka autorova plně byla realisována. O tom několik poznámek.

Výprava hry musí plniti dva požadavky. Musí jevištně oživit dílo podle vlastních intencí autorových a musí toho docilovat způsobem ryze uměleckým.

Pokud se týče uměleckosti výpravy, dlužno doznati, že jsme viděli scény opravdu skvostné. Připomínám jen liniové rozvržení královských zahrad v Jak se vám líbí a v Zimní pohádce a barevný efekt soudní scény v hře naposled jmenované. Ale vnitřní jednotnosti a harmonické rovnováhy nebylo dosaženo všude. Po stilisované dekoraci prvního jednání přišla v Jak se vám líbí lesní dekorace zcela naturalistická, a ani s venkovskými sceneriemi Zimní pohádky nemohu se smířit vedle pěkných obrazů palácových, které se objevily na začátku a na konci hry v scénách sicilských. Jak může být rovnováha hry porušena upřílišeně honosnou výpravou jednotlivé scény, ukázala Komedie plná omylů. První její výjev je zcela úvodní, rámcový, jemuž odpovídá zas až scéna poslední, která je ovšem pro rozuzlující svou funkci mnohem důraznější. V letošním cyklu byla první scéna — odchylně, pamatuji-li se dobře, od představení v letech dřívějších — vypravena s těžkou pompésností orientálního dvora. Zástupy otroků a okázalá nádhera dekorační dodávaly přílišné důležitosti tomu půldruhému stu veršů, které scéna obsahuje, a výsledkem byl dojem porušené rovnováhy.

Požadavek, aby vhodnou výpravou oživlo na jevišti dílo ve všech základních kvalitách dramatických, poskytuje mnohem obtížnější problémy než postulát pouhé uměleckosti. Hry Shakespearovy mají svůj osobitý spád i rytmus. Děj je v nich předváděn v scénách rychle se střídajících a různě lokalisovaných. Ústřední pásmo dějové je tak osvětlováno s různých stran (o této metodě kombinovaných reflexů pojednávám podrobněji v poznámkách o římských hrách Shakespearových v červnovém sešitě Osvěty), a hře se dostává jedinečné životní plnosti a bohatosti. Rozpor mezi základní touto strukturální stránkou Shakespearových her a těžkopádností ilusionistické dekorace poshakespearovské vedl postupem času k dvojímu řešení: nejdříve ke komolícím úpravám textu a teprve na sklonku XIX. století k požadavku zvláštního jeviště, které by umožnilo předvésti Shakespearovy hry v plné jejich bohatosti (o německých řešeních této otázky přehledně referuje H. Hecht, Shakespeare und die deutsche Bühne der Gegenwart. Germanisch-romanische Monatsschrift, 2/1910, str. 288 n. a 348 n.; a P. Marx, Shakespeare und die modernen Bühnenprobleme. Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, 51/1915, str. 53 n.). Zásluhou Kvapilovou byly tyto moderní snahy uvedeny i na jeviště Národního divadla. Plně však ještě nezvítězily. Ještě stále bývá z důvodů inscénačních měněn spád i rytmus Shakespearových her na úkor jejich působivosti i uměleckého rázu. Nejnázorněji se to ukázalo letos v hře Jak se vám líbí. Nepatří k nejdramatičtějším dílům Shakespearovým, ale má přece mnohem více života, než se zdá podle představení na Národním divadle. Byl velmi porušen rytmus jejích scén. Kdežto v originále má první jednání tři scény, z nichž každá se děje jinde, ztratila se na Národním divadle kaleidoskopická živost toho dějství tím, že jeho výjevy byly stálou a

příliš určitou dekorací zámecké terasy slity v scénu jedinou, nevýrazně členěnou. Pak přišla přestávka tak dlouhá jako celé téměř první jednání, protože namáhavě musila být stavěna realistická lesní dekorace. A další jednání zase neměla potřebné členitosti, protože všecek ostatní děj byl položen na totéž zcela konkrétní místo lesa, kdežto v originálu až do začátku třetího jednání jsou vtrušovány v řetěz scén lesních výjevy před domem Oliverovým nebo v paláci vévody-usurpátora. Na Národním divadle byla vůbec vymýcena celá složka děje vedoucí k obrácení Oliverovu. Tím vším ovšem ubylo hře velmi mnoho z její živosti, a vymizela z ní i význačná pro Shakespearovo tvoření variace jednoho motivu. Aby takové komolení Shakespearových her bylo odstraněno, bude třeba v úpravě shakespearského jeviště postoupit ještě k větší prostotě, od realismu ještě dále k stilisaci. Není to sen o věcech nemožných. V Německu už několikrát teoreticky byl vysloven požadavek zcela jednoduché úpravy jevištní — Kilian dokonce praví v druhém svazku svých Dramaturgische Blätter: »A přece by bylo jeviště, které pracuje výhradně jen se záclonami a plastickými sloupy a snaží se konkrétní místo naznačiti nanejvýš tam, kde je toho naprosto třeba, několika diskrétními symboly, zříkajíc se zásadně všeho malířství, snad jediným rozřešením scénického problému, které by mohlo být uznáno za skutečně důsledné a stilové« — a — co je důležitější — byly už několikrát s úspěchem učiněny praktické zkoušky toho druhu. Stejně i v Anglii a v Americe. U nás pak dlužno vzpomenouti Kupce benátského v divadle smíchovském, kde Shakespearova veselohra byla mrštně sehrána zcela podle originálu a s jedinou jen delší přestávkou. Pokud bylo lze v obecenstvu pozorovati, nijak nevadila prostá, neměnící se výprava (jen v poslední scéně učiněna byla odchylka ne příliš šťastná), a naopak zase každý mohl poznati, jak svědčí hrám Shakespearovým, ponechá-li se jim bohatá jejich členitost a prudké tempo.

Ale netoliko celkový spád a rytmus Shakespearových her trpívá na Národním divadle režisérskou jejich výpravou. I rázovitá jejich zakončení bývají měněna. Není na př. bez uměleckého zdůvodnění, že se Hamlet a Othello nekončí přímo smrtí rekovou, nýbrž doslovy osob, které zůstaly katastrofou ušetřeny. Doslovy ty se u nás bezdůvodně vynechávají (u Hamleta docílila kritika již nápravy). V Jak se vám líbí je zase — snad aby se Rosalinda zatím mohla pohodlně převléci — přehozen pořad obou posledních událostí, takže se hra končí poznáním Rosalindiným místo zvěstí o pokání vévody-usurpátora a epilogickými slovy Jaquesovými.

Přecházíme-li od výpravy a úpravy her k výkonům hereckým, jest se třeba zmíniti o obecném jejich rázu a souhře. Příliš volné tempo Shakespearových her na Národním divadle není zaviňováno jen dlouhými přestávkami, jichž je třeba k vyměňování komplikovaných dekorací a často i k nekonečnému vyvolávání oblíbených herců, nýbrž i příliš volnou hrou herců samých. Sledujeme sice s rozkoší podrobné vyjadřování citových peripetií, které se dějí v srdci a mysli čelných postav, ale není potřebí hráti tak volně a s tak rozvážným důrazem úlohy všechny. Jistě Shakespeare psal své hry, maje na mysli, že budou

hrány tak, jak sám radí hercům ústy Hamletovými: »Mluvte tu řeč, prosím vás, jak jsem vám ji předříkal, mrštně od jazyka. Ale budete-li to v ústech obracet, jako mnozí z vašich herců to činívají, raději bych, aby mé verše přednášel městský vyvolávač.« Nezapomínejme, že řečí realisticky roztrhanou ničí se spád Shakespearových veršů, že se realismem podání postavy Shakespearovy leckdy příliš vytrhují z básnického svého ovzduší (čarodějnice v Macbethu), a že upřílišeným zdůrazňováním každého detailu hra se roztřišťuje, a v Shakespearově fabuli se odkrývají slabiny, které by při prudším spádu zůstaly zakryty. Hra Shakespearova má strhnout svou dramatickou a básnickou účinností, ne přesvědčovat detailní realistickou pravděpodobností. Proto též by měl zájem nerušeně být soustřeďován na hlavní pásmo dějové a hra zlaďována přísnou kázní jednotlivcovou v naprostý celek. Zbytečná alotria, jako špalíčkové boty Biančiny v Othellu nebo příliš živá hra v pozadí při první scéně Zimní pohádky a při posledním výjevu hry Jak se vám líbí, zájem divákův bez potřeby tříští.

Při posuzování jednotlivých postav setkáváme se s nesnadnou otázkou, jak dalece je oprávněno odchylné pojetí individuální a národní. Proto lze tu spíše jen charakterisovat než klásti požadavky. Velikost umění Vojanova je nesporná. Právě v cyklu shakespearském jsme názorně poznali jeho úžasnou převtělovací schopnost a účinnost jeho výrazové střídmosti. Ale jedna věc zdá se mi nepochybná. Vojan je typ herce přemýšlivého, u něhož hra vyplývá z umění koncentrovaného a zcela vědomého. Právě tím se však ocitá někdy v rozporu s charaktery Shakespearovými. Dvakrát jsem pocítil nesouhlas s jeho pojetím. Jeho Lear byl pro mne před šílením příliš stařecký. Příliš silně jsem cítil, že je mu osmdesát let, a příliš málo, že je to král, jejž požadavkovitost vede v katastrofu (a naopak naše Cordelie neměla v první scéně pravé citové zdrželivosti, která činí její odpověď teprve pravděpodobnou; viz výklady o obou postavách v mé knížce William Shakespeare, Praha 1916, str. 21 n.). Chvílemi opravdu spíš jsem myslil na naši baladu Měl tatíček měl tři dcery, než na patetickou Shakespearovu hru o králi Learovi. Vojanův Petruchio pak byl víc virtuosní krotitel než drsný a krevnatý chlapík, který Kateřině bezohledně vnutí svou vůli, ale na konec přece získá si její náklonnost. Hra o králi Learovi vedle hlavního reka měla ještě jednu postavu, která ji zabarvovala po česku. Byl to Learův šašek, spíš roztruchlelý než zahořklý, s charakteristickou tváří venkovského našeho starocha. K němu bych připojil Jaga, ničemu bez patosu a bez démoničnosti, konajícího zlo prostě jako denní funkci. Neodpovídaly postavy ty obvyklým představám Shakespearových čtenářů, ale byly obě cenné a sluší je započísti do aktiv cyklu.

ZPRÁVY.

Problém Evropy. Válka provádí veliké přeskupení sil v Evropě i mimo Evropu. Válečné dění je jednou — zrychlenou a tedy jaksi revoluční — kapitolou celého převratu. Zbraně vykonají toliko část velkého díla, jímž svět bude jinak a znovu uspořádán a organisován. Hledíme-li na dobu minulých dvou let z delší historické perspektivy, nemůžeme říci, že válka je dílem osob, jednotlivců, že veliký boj je sporem o malé, místní záležitosti (na př. o Elsas-Lotrinsko, Srbsko atd.). Převrat tak ohromných rozměrů musí míti hlubší kořeny, svou zdůvodněnou logiku a ovšem: své určité cíle, k nimž ženou síly dnešní bouře.

Této hlubší podstaty války snaží se dopátrati nejjasnější hlavy žijícího pokolení. Snahu o zachycení a řešení velkých otázek války se širšího hlediska můžeme pozorovati i v úsilí promysliti t. zv. p r o b l é m s t ř e d n í E v r o p y, jenž vzbudil už tolik úvah a tolik diskusí. Avšak: jde t o l i k o o střední Evropu? Odpověď k této otázce je daleko těžší a složitější. Vidíme, že válka zasahuje opravdu celý svět, že je to vskutku válka světová v účincích i následcích. Nejde tedy jen o Evropu. Vedle a kolem naší pevniny vyrůstají nové mocnosti, nová imperia státní a hospodářská. Evropa měla do války prvenství světa, po válce bude už míti soupeře, snad dokonce odpůrce, a kdož ví, neztratí-li své staré, dominující, vůdčí postavení?

Jistá starost o budoucnost Evropy ozvala se již na několika stranách. Jak bude s námi, vyrostou-li Amerika, Japonsko během války na samostatné celky, mohutné zbrojí i bohatstvím, rozlohou i spojeními? Bude-li Evropa postavena před několik rovnocenných skupin s určitými vyhrazenými oblastmi vlivu?

V takovém osvětlení zabývá se válkou také prof. Alex. Redlich, známý poslanec vídeňského parlamentu, ve spisku P r o b l é m E v r o p y (D. Verl.-Anstalt, Stuttgart 1916). Myšlenky Redlichovy jsou nám novým dokladem, že jde vskutku o více nežli jen o nějakou úpravu hranic na východě či na západě, že jde o více nežli o střední Evropu: ž e j d e o E v r o p u c e l o u!

Redlich docela správně, tuším, rozpoznává, že předmětem války není n á r o d n o s t. Kdyby svět měl být spořádán dle zásady národnosti, jak by vypadala Anglie, jak Rusko? Hybnou silou boje je zápas o větší útvary hospodářské, o koncentraci moci, o prvenství ekonomické. To je cílem politiky Anglie. Ze zájmových protiv vyrostl rozpor anglo-německý, ten je vůdčí ideou války námořní, a až zmlknou zbraně, bude bojován nepochybně dále prostředky hospodářskými. Anglie si vytvořila první světové imperium. A toto imperium bylo ohroženo. Dnes ona stará konstrukce anglické říše vlastně již neexistuje. Osady (účastí ve válce) nabyly tolik vlivu, že britská říše je v přerodu ve f e d e r a t i v n í imperium, jehož základními články budou Australie, Afrika, Kanada a Indie (snad

i Egypt). Druhé podobné imperium se všemi znaky (bohatstvím zdrojů i lidí) představuje už Amerika. Třetí mocenská oblast světová roste lvími kroky v Japonsku. Podmínky k čtvrtému budoucímu imperiu má Rusko; má lidi, suroviny všeho druhu, bude míti moře, všecka podnebí. Jenže Rusko se k takové říši světové teprve vyvine. Tedy: Anglie, Amerika, Rusko, Japonsko — říše, jež svírati budou celou oběžnici v železném kruhu. I Evropu! A tu je jádro věci: co se stane s touto malou pevninou? Má-li tento starý díl světa se svými národy a státy obstáti, zbývá mu jediné východisko: sloučit se, spojit všecky součástky svých sil, vytvořit na obranu proti novým, mocným sousedům imperium páté — evropskou jednotu, jež by na venek, v zahraničních velkých otázkách vystupovala jednotně a vnitřní (podřadné) spory vyřizovala sama bez války. Evropu se společnou, jednou vůlí, Evropu s východisky do celého světa (moře Středozemní stalo by se vnitrozemským mořem evropským, když by k sféře naší přidělena byla severní Afrika). Tak zv. střední Evropa byla by k tomuto velikému cíli toliko krokem jedním, prvním. Druhým byl by snad tvořivší se svaz neutrálů, jehož myšlenka nadhozena již byla několikráte. Bylo by tedy chybou uvázat se předčasně v jednu formu, na př. takovou, jak ji navrhl Naumann. —

Potud Redlich, s nímž lze v podstatě souhlasit, především v konečném plánu budoucího spořádání; jen v jednotlivostech máme jiná východiska, odchylné výklady a své hodnocení. Velkou potíž v tomto plánu působilo by smíření Francie s Německem. Bylo by však nutné, neboť spor elsas-lotrinský se přežil, je neplodný a s hlediska světové politiky podřadný. Druhá tkvěla by v poměru k Rusku. Redlich doporučuje modus vivendi docela přátelský. I předválečný spolek s Francií by mu nevadil. Obav nepřátel Německa z t. zv. pruského militarismu Redlich nesdílí. Naopak: podobným vývojem, jakým šlo Německo, budou musiti jít i ostatní země. Nová Evropa byla by součtem svých částí (bez Anglie a Ruska), o to by vzrostla její moc — ale byla by více než pouhou adicí: v státním, federativním svazku evropském bude třeba vykonat důkladnou revisi politického myšlení, spořádat všechen řád, poměry majetkové, výrobní a vyživovací. —

K takové důkladné, dalekosáhlé práci bylo by potřebí veliké svobody duševní a osvobození od minulosti, aby lidé, kteří budou dělat novou úpravu, nehleděli na staré vzory, aby se řídili novými cíli a potřebami. Právě proto, že budoucí úprava míru bude dílem lidským, tedy nedokonalým, je třeba ukazovati už dnes na vůdčí ideje osnovy, aby bylo uděláno co možno málo chyb, aby mír byl co nejtrvalejší.

Toho dosíci lze jen poučením, že v dnešní válce jde o Evropu celou. Že Evropu zachráníme před zkázou jen jejím sbratřením.

š

Zprávy knižní a literární. Graf Jul. Andrassy, Wer hat den Krieg verbrochen? Leipzig 1915. 98 S. Dle Andrassyho jest v celém Rakousku přesvědčení, že jediná velmoc jest vinna světovým požárem, totiž Rusko se svými staletými aspiracemi na Poznaň, Halič a Turecko. K svému plánu potřebovalo nevyhnutelně

Srbska, aby mohlo Rakousko se dvou stran sevřít. Anglie a Francie jsou jen přisluhovači Ruska. Nepochopitelno zůstává, proč se tyto daly strhnout do války; zejména Anglie, jež může dobře vědět, že vítězná Francie bude po dobytí Porýní žádati i ústí Rýnu, a vítězné Rusko půjde přes poražené Turecko do Indie a Egypta. Německo by jí nebylo nebezpečnějším soupeřem. Nečekala patrně, že dojde k opravdové válce, doufajíc, že Německo se zalekne obklíčení se všech stran. — Die Bevölkerungs- und Grundbesitzverteilung im Zartum Polen. Von Dr. Erich Zechlin. Berlin 1916. 137 S. M 2·—. Bylo to obtížno autorovi podati přehled o Rus. Polsku na základě neúplných statistik. Čtenář se i přes to dobře poučí 1. o lidnatosti Rus. Polska (11 milionů lidí na 91·6 čtver. km; z toho bydlí 8·3 mil. na venku — živí se rolnictvím — a jen 2·6 mil. ve městech — živí se průmyslem; a ač je země rozdělena Vislou na polovičku, bydlí na levém břehu Visly 7·5 mil. lidí, na pravém pouze 4·3 mil.), 2. o národnostním a náboženském složení obyvatelstva (z 11 mil. je 9 mil. Poláků, 14·7% židů, něco Rusů, Rusínů, Litavských a Němců; náboženství je převážně katolické, protestantů je 5·3%, většinou Němci) a 3. o držitelích půdy, velkostatkářích, malé šlechtě a rolnících (není to země rozsáhlých velkostatkářských latifundií, nýbrž převážně malých rolnických pozemků). — Philosophie des Krieges in Umrissen. Von H. Gomperz. Gotha 1915. 252 S. M 2·50. Jest to osm pro tisk upravených a rozšířených přednášek o válce a míru, jimiž nechtěl spisovatel dle vlastního doznání podnítiti své posluchače k záští a opovržení vůči nepříteli, nýbrž nepředpojatě probrati s filosofického stanoviska všecky otázky a problémy, jež válka s sebou přinesla. Mluví o požehnání, jež přináší válka lidstvu (napětí sil, obnovení života, rozvrstvení života schopného od neschopného atd.), o poměru války k morálce (požadavek: »milujte své nepřátele« nemůže být naprosto směrodatným pro naši dobu; válka se nemusí vésti se záštím, ukrutností, nýbrž »blahovolně, lidsky«), o poměru války a práva (žádná válka není bojem o právo, nýbrž o moc; žádná se nevede pro »spravedlivou věc«, nýbrž pro životní zájmy společnosti), o světoobčanství, věčném míru (rozhodčí soud by mnohý spor odstranil, ale věčný mír by nepřivodil). Při každé otázce jsou uvedeny četné projevy nejrůznějších myslitelů lidstva. — Dr. Alois Soldát, O válce po právu přirozeném a mezinárodním. V Praze 1915. Str. 116. K 1·50. Profesor církevního práva na teol. fakultě v Praze pojednává tu se stanoviska právnického o právu ve válce pozemní a námořní, o neutrálech, kontrabantu, uzavírání míru, vzniku a nutnosti války, věčném míru atd. Autor je toho názoru, že válka jest nutným zlem a věčný mír utopií. Přiznává však válce sociálně-mravní význam: Válka je prý očistným ohněm v ohledu náboženském, zbystřuje smysl pro právo a spravedlnost, zvyšuje cit pro lidskost, pospolitost, obětavost a lásku. — Technické studium. Za redakce V. F. Zadražila. V Praze 1915. Str. 73. K 1·—. Sta českých abiturientů reálek a gymnasií jest každoročně postaveno před otázku: Co nám studovat? Stojí před ní bezradně, jsouce sami nezkušení a majíce mnohdy i své rodiče a rádce věci neznalé. Pro ně jest napsán tento spis, do něhož přispělo 15 spisovatelů z řad českých profesorů a techniků. Úkolem jeho

jest, podati všestranně a nestranně pravdivou informaci o vyhlídkách i povaze studia na všech odborech i kursech české techniky v Praze. — Das Problem des ewigen Friedens. Von M. Frischeisen-Köhler. Berlin 1915. 48 S. M 1·—. Co bylo příčinou světové války? Nemohli jsme jí býti ušetřeni? Jest snad věčný mír pouhým snem lidstva? To jsou otázky, k nimž autor hledá odpovědi. Dějiny lidstva jen zdánlivě nás poučují, že vývojem kultury lidstvo spěje k vzájemnému dorozumění smírnou cestou, neboť kultura národní ve svém výlučném rázu musí naopak nutně vésti ke konfliktům s národy sousedními. Válka vede k vnitřnímu prohloubení a k netušenému rozpětí kulturních sil v národě. Tedy k vůli kultuře nelze válku zavrhovat, naopak válka jest podmínkou kulturního vývoje. Války jsou i v budoucnu neodvratny. — Sven Hedin, Ein Volk in Waffen. Leipzig 1915. S. 534. M 10·—. Zkráceně: S. 191. M 1·—. Od téhož autora: Nach Osten. Leipzig 1916. 511 S. M 8·—. Zkráceně: S. 181. M 1·—. V dílech zprvu jmenovaných popisuje Sven Hedin dojmy ze své cesty po západní frontě v první době válečné a v druhých dvou zase výsledek svých pozorování z fronty východní, na které pobyl jako host německého vojenského velení od března do srpna r. 1915. Jeho stanovisko jest známo: Jest příslušníkem neutrálního státu švédského, ale přes to svými sympatiemi stojí cele na straně německého národa a nijak se tím netají. Líčí osobní styky s veliteli, vojskem, raněnými, zajatci, popisuje hrůzy bojů, vyhledávání raněných po bojišti, pohřby padlých atd. — William J. Bryan, The message from Betlehem. New York 1915. Jeden z vynikajících státníků amerických, odstoupivší sekretář presidenta Wilsona, W. J. Bryan, napsal nadšený spisek pro světový mír. Sám, nejsa srozuměn s válečnými choutkami presidenta Wilsona, odstoupil z úřadu. Oznamuje tu smlouvu, kterou uzavřelo třicet států (vyjímaje Německo, Rakousko a Turecko); dle ní má napříště stále zasedat rozhodčí soud pro vyřizování sporných otázek mezi státy, a stát může teprve za rok po vypuknutí sporu vypovědět svému nepříteli válku. Všech 30 diplomatů smlouvu tuto podepsavších dostalo kovové těžítko z roztavených šavlí s nápisem z proroka Isaiáše: »I zkují meče své v motyky a oštěpy své v srpy.« Bryanovi jest náboženství bezpečnou zárukou konečného vítězství světového míru. — Paul H. B. D'Estournelles de Constant, America and her problems. New York 1915. I touto knihou jest Amerika poučována o hnutí pacifistickém. Její autor jest senátorem franc. republiky a jejím vyslancem na mírových konferencích v Haagu. Jest mu nade vši pochybnost jisto, že vinu na válce nese válečná strana v Německu. Německý idealismus byl nahrazen militarismem; úkolem dohody nyní jest, zprovoditi tento militarismus ve jménu idealismu se světa. A proto jen když se podaří dohodě německou ústavu rozrazit, jest naděje na šťastnou budoucnost lidstva, avšak hospodářskou sílu Německa jest třeba udržeti již ve smyslu jeho nepřátel.

Sto let banky Rakouskouherské.

Napsal prof. Dr. Josef Gruber.

Dne 1. června 1916 bylo tomu sto let, co dvěma císařskými patenty založena byla »Privilegovaná Národní banka Rakouská« s úkolem, »aby opět zjednala pravidelnost v rozháraném peněžnictví«. Přes vážnost doby, kterou prožíváme, i přes to, že chybí možnost i nálada srovnávati přítomnost s kritickými periodami minulosti, nelze nechat bez povšimnutí událost, která znamenala obrat v dějinách peněžnictví v Rakousku.[1]

[1] Budiž zaznamenáno, že sté výročí rakouské cedulové banky přešlo do dnes (konec června) beze stopy ve vědecké literatuře německorakouské; i vídeňské deníky, do kterých přece píší dokonce pravidelné články Philippovich, Wieser, Rauchberg, Grünberg, Grunzel a j. a z Německa Schmoller, Wagner, Brentano o thematech jim se zamlouvajících, na př. o celní unii rakouskoněmecké, přinesly k jubileu stati skoro jen od členů dnešní či bývalé správy bankovní. Srv. jubilejní články guvernéra Rakouskouherské banky Dra Alexandra Popovicse »Das hundertjährige Jubiläum der Österr.-ungar. Bank« v N. Fr. Pr. z 1. června 1916 a »Ungarn und die Notenbank« v Die Zeit z téhož dne, dále články Dr. Arn. svob. p. Plenera »Finanzminister Ignaz von Plener und die Bankakte von 1862«, gen. sekretáře Rakouskouherské banky Friedr. šl. Schmida »Erinnerungen an die alte Bank« a vl. r. Dra Ludv. Calligarise »Das Jubiläum der Österr.-ungar. Bank als Notenbank« v N. Fr. Pr., šl. Schmida »Zum hundertsten Jahrestag der Gründung der Notenbank« v Neues W. Tagblatt, dv. r. Dra Jos. Raudnitze »Zum hundertsten Jahrestage der Gründung der privilegierten österr. Nationalbank« ve Wiener Zeitung, vesměs z 1. června, dále redakční stati ve Fremdenblattu z 31. května, Zeitu a W. Ztgu z 1. června, čl. Herm. Loewyho v červnovém »Plutus« a j. — »Naše Doba« přinesla již v II. ročníku (1895) článek prof J. Kolouška Obnovení privileje rakouskouherské banky (str. 715 a 777) a vůbec četné zmínky v Rozhledech, »Obzor národohospodářský« přinesl o bance m. j. články »Rakouskouherské vyrovnání v příčině společné cedulové (rak.-uh.) banky« od prof. J. Kolouška (1896, str. 273), »Cedulové banky, banka Rakousko-uherská a její nové privilegium« (1899, str. 467) od red., »Rakouskouherská banka a Čechy« od Dra F. Fiedlera (1904, str. 1 a násl.), každoročně pak v rozhledech zprávy o obchodech Rakouskouherské banky a zejména v českých jejích filiálkách, o valných hromadách a zastoupení českých akcionářů v generální radě banky a pod, a nyní jubilejní stati v čísle 4. a 6. ročn. 1916.

Celé dějiny Národní, nyní Rakouskouherské banky jsou ostatně také vlastně dějinami našeho peněžnictví v posledním století.

Národní banka nebyla první bankou, ba ani první cedulovou bankou v Rakousku.[1] Již v 17. století zaměstnávalo se Rakousko — arcit nikoli z ohledů na potřebu obchodu, nýbrž ze stálé finanční tísně státu — opětovně myšlenkou zříditi banku, jež by svým žirem nebo akceptem zjednávala lepší úvěr dlužním úpisům státu. I založen k tomu cíli r. 1703 ve Vídni státní »banco del giro«, a když tento již po dvou letech octl se v úpadku, zřízeno r. 1706 Wiener Stadt-Banco, jehož operace záležely skoro vesměs v zápůjčkách státu nebo v přejímání závazků a platů pro stát oproti zástavě různých dávek, cel, dolů a domén státních ve všech částech říše. Tato městská banka vídeňská byla také první bankou cedulovou v Rakousku. Když koncem r. 1761 následkem dlouhé války s Bedřichem II. pruským byly státní pokladny téměř do dna vyčerpány, navrhl president dvorské komory hr. Hatzfeld Marii Terezii vydati nezúročitelné peníze papírové. Císařovna proti radě ostatních finančních důvěrníků a sama jen se zdráháním nakonec přivolila. Patentem z 15. června r. 1762 nařízeno vydání 12 mil. zl. v »bankocetlích«, jež mohl však každý vyměniti za 5% bankovní obligace plně bankovně kryté. Tímto o sobě nevinným opatřením octlo se však Rakousko na dráze, která měla jednou vésti k těžkým hospodářským pohromám a určovati skoro 1½ století finanční stav monarchie. Protože jich užívání bylo pohodlné, a ježto byly hledány ku placení daní, stoupla jejich obliba a placeno za ně dokonce ažio až 2½%. Již r. 1771 vydány nové bankovky, možnost výměny za obligace však odpadla, a učiněno toliko závazným placení určitých dávek v bankocetlích. Zatím vídeňská městská banka s rostoucím absolutismem upadala ve vždy větší závislost na státní finanční správě, až konečně zanikla úplně ve finančním ministerstvu. R. 1785 staré bankocetle staženy a vydáno za 20 mil. zl. nových — obnos zvýšen, ježto měly nyní obíhati také v Haliči, v Uhrách a Sedmihradsku — a r. 1788 vydáno bez vědomí obecenstva dalších 10 mil. zl. S počátkem válek napoleonských emise r. 1794 a 1796 opětovány, obecenstvo stávajíc se nedůvěřivým hledělo vyměňovati bankocetle u státních pokladen za peníze kovové, a když vláda činila potíže, obecenstvo odpovědělo disažiem jejich: koncem r. 1797 bankocetle

[1] Srv. k tomu články J. Schmida »Die Gründung der Nationalbank« v N. W. T. z 6. a 12. ledna 1916 a dv. r. Dr. J. Raudnitze ve Wiener Ztg. z 1. června 1916.

obdržely poprvé »kurs« naproti penězům kovovým, a když jejich rozmnožování pokračovalo, zmizely kovové peníze rychle z oběhu, lidé se hleděli bankovek zbavovati i za drobné mince měděné, až konečně patentem z 15. července 1800 stanoven nucený oběh bankocetlí. Tím odstraněna však poslední překážka neobmezeného vydávání nekrytých papírových peněz, »od tohoto okamžiku rozléval se příval těchto peněz nezadržitelně po zemích císařského státu rakouského«.[1] Náklady druhé a třetí koaliční války (1799 až 1801 a 1805) i války z r. 1809 hrazeny skoro výhradně bankocetlemi, jichž oběh do konce r. 1810 stoupl na víc než 1060 mil. Z velikých území, která Rakousko ztratilo mírem prešpurským a pak schönbrunským, vracely se bankocetle hromadně do území při Rakousku zbylých, ažio úžasně stoupalo; kdo chtěl za bankocetle obdržeti kov, musil za 100 zl. konv. m. dáti 1300 ba 1500 zl. v bankocetlích. Neuvěřitelné zdražení bylo následek tohoto znehodnocení státních peněz papírových, zvlášť městské obyvatelstvo a především úředníci na pevné platy odkázaní trpěli hrozně, drahotní přídavky víc než vyčerpány až pateronásobným zdražením všech potřeb životních. Známo, že nalezeno konečně východisko ve státním bankrotu: patentem z 20. února 1811 sníženy bankocetle na pětinu své hodnoty, na místo 1060 mil. zl. v bankocetlích mělo vstoupiti 212 mil. zl. v nových papírových penězích, »směnných listech« t. zv. vídeňské měny, jež měly býti znenáhla umořovány. Avšak válka proti Rusku r. 1812 a pak s Ruskem proti Napoleonovi vyžadovala nového rozmnožení papírových peněz, a protože dle slavného slibu v únorovém patentu 1811 nemělo směnných listů býti vydáno nad obnos patentem určený, saženo k anticipaci budoucích příjmů daňových a vydány pat. z 16. dubna 1813 nové papírové peníze, »listy anticipační«, zprvu za 45 mil., do konečného přemožení Napoleonova však okrouhle za 470 mil. zl. Hned po druhém míru pařížském jednáno o nápravě měny, podány nesčetné anonymní i neanonymní projekty a návrhy císaři i ministrům, v nichž snad většinou poukazováno, že nápravu přinésti může jen samostatný bankovní ústav, sice pod vrchním dozorem, ale nikoliv pod přímou správou státní, nejlépe dle vzoru Banque de France r. 1800 Napoleonem zřízené. Osnova Pillersdorfem vypracovaná v celku schválena, a již 1. července r. 1816 vydány dva patenty, z nichž první

[1] Z censurních ohledů držíme se v tomto líčení vesměs jubilejních statí uveřejněných citovanými autory v úřední Wr. Ztg. a j. listech vídeňských.

»hlavní« zabýval se úpravou peněžnictví, stažením papírových peněz a založením Národní banky a druhý »bankovní« bližšími předpisy o jejím zřízení. Nečekáno ani na její definitivní ustavení, již dne 1. července 1816 se »Privilegovaná Národní banka Rakouská« konstituovala provisorně a začala provisorně své obchody, 1. srpnem počaly přípravy pro její konečné ustavení se (volba akcionářského výboru, vypracování osnovy stanov, jmenování či potvrzení guvernéra, jeho náměstka a bankovních ředitelů), dne 15. července 1817 schváleny konečné stanovy, jimiž bance uděleno první privilegium na 25 let, dne 18. ledna 1818 skončeno její definitivní konstituování a začala její obchodní činnost. K hlavním úkolům banky patřilo stažení státních peněz papírových, listů směnných a anticipačních. Část jich byla ihned odstraněna tím, že se splátky na akcie banky měly díti jen z $^{1}/_{11}$ ve stříbře, z $^{10}/_{11}$ však v papírových penězích víd. měny, t. j. z akcií na 1100 zl. znějících se mělo splatiti po 100 zl. ve stříbře konv. m. a po 1000 zl. v papírech víd. m. (do konce r. 1819 vydáno 50.621 akcií, staženo tedy již akciemi 50·62 mil. zl. v papírech, další emise akcií byla pak zastavena), papíry na každou akcii splacené byly zničeny, a stát vydal za to bance 2½% obligace, které se měly postupně opět stáhnouti za každých 200 zl. obligací víd. m. splacením 100 zl. konv. m. ve stříbře. Banka byla dále zavázána dle poměru mincovních zásob jí od finanční správy předávaných nebo jinak jí připlývajících vydávati bankovky kdykoli za kov směnitelné a stahovati jimi obíhající papíry víd. měny. Protože se toto stahování dělo jen velmi zdlouhavě, zůstávaly ještě dlouho vedle sebe v oběhu bankovky stříbru na roveň postavené a státní papírové peníze víd. měny, aby pak zjednala pevný poměr mezi oběma měnami, určila vláda kurs vídeňské měny na 250, t. j. 100 zl. konv. měny ve stříbře nebo v bankovkách postaveno na roveň 250 zl. vídeňské měny, zlatka kovová (»Gulden-Münz«) měla tři stříbrné dvacetníky (60 kr.), kdežto zlatka šajnů (»Gulden-Schein«) platila jen 24 kr. Byl to tedy vlastně druhý státní bankrot, druhá státní devalvace papírových peněz, tentokrát na 40% hodnoty: z původních 100 zl. bankocetlí konv. měny stalo se v r. 1811 20 zl. víd. měny v listech směnných či anticipačních a z těchto v roce 1816 opět jen 8 zl. konv. m. v nových bankovkách či ve stříbře.

Počátky Národní banky byly velmi skrovné. K eskontu v bance připouštěny jen směnky ve Vídni splatné, v lombardu bylo povolování půjček omezeno zprvu na jediný den v týdnu a při-

pouštěno jen zlato a stříbro a některé státní papíry, teprve později zavedeny úlevy a rozšíření, ačkoliv pak měla banka výhradné právo zakládati, kdekoli se jí zdálo užitečným, filiálky nebo eskontní pokladny, po třicet let práva tohoto nepoužila. Svůj úkol stáhnouti z oběhu znehodnocené papírové peníze vídeňské měny banka splnila dobře a přes nepříliš pevný podklad kovový, přes ne bezvadnou diskontní politiku i přes vnější otřesy — vleklá obchodní krise v Anglii od r. 1815, válka ruskoturecká (1828—9), červencová revoluce r. 1830 v Paříži — udržovala výměnu svých bankovek za mince kovové. Určitým předpisům o úhradě bankovek ani uveřejňování výkazů nebyla podrobena, takže o jejím stavu měli vědomost jen zasvěcenci.

Dne 1. července 1841 bylo Národní bance uděleno nové privilegium na 25 let; dosavadní privilegované postavení Národní banky jakožto eskontního ústavu bylo odstraněno, hypotekární obchody vyloučeny, poprvé určen minimální poměr kovové úhrady k celkové emisi bankovek číslicí 1 : 6. Kovový poklad sílil však koupěmi stříbra a státními půjčkami let 1841 a 1843, takže koncem r. 1847 byly bankovky kryty v poměru 1 : 3·12, obchody její nabývaly vždy většího rozsahu. R. 1847 byla zřízena první filiálka, a to v Praze, načež teprv r. 1851 po zdolání uherské revoluce následovala Budapešť, r. 1852 Linec, r. 1853 Lvov, Brno, Terst. Akcie banky, která za r. 1822 rozdílela skoro 3 mil. zl. dividendy a v dalších pěti letech vždy 4 mil., stouply ze 600 zl. konv. m. na 1200 zl. v r. 1825 a od r. 1840 na více než 1500 zl. Zároveň sesílil však přeznačně i vliv vlády jak na správu banky tak co do vydatného používání úvěru bankovního, takže do konce r. 1847 dluh státu u banky vzrostl na 171·79 mil. zl., ježto však banka neuveřejňovala výkazů, zůstal tento poměr širší veřejnosti utajen. Bouřlivé jaro r. 1848 otřáslo také důvěrou v banku, bankovky počaly se hromadně vraceti k výplatě, až v květnu 1848 směnitelnost bankovek zprvu omezena a pak docela zastavena a 21. června 1848 bankovkám propůjčen oběh nucený, po marném zákazu vývozu drahokovů a marném pokusu umístiti 5% pokladní poukázky státní vydávány četné formy státních papírových peněz, i drobné papírové peníze po 10 a 6 kr., kovové peníze dostaly ihned ažio a zmizely z oběhu. Po vítězství v Italii a v Uhrách vláda ihned se uchopila reformy valutní. Dohodou z 23. února 1854 převzala banka všechny v nuceném oběhu jsoucí státní papírové peníze k výkupu za bankovky (mělo jich dle dohody býti za 149·88 mil. zl., později se však ukázalo, že jich

bylo v oběhu o 50 mil. zl. více), začež měl stát ročně spláceti bance nejméně 10 mil. zl. a zastavil jí zárukou příjmy celní; nové státní papírové peníze s nuceným oběhem neměly býti vůbec vydávány. Zápletka krimská znovu však zvýšila dluh státu o 100 mil. zl., takže byly bance r. 1855 dány ke správě a znenáhlému prodeji státní domény v odhadní hodnotě 156·48 mil. zl., a s tím v souvislosti zřízeno při bance oddělení hypotekární.

Rozmnožení akciového kapitálu r. 1853 a r. 1855 celkem na plných 110 mil. zl. přivedlo bance nové prostředky a sesílilo kovový poklad její tak, že se u provedení čl. XXII. mincovní smlouvy s Německem z 24. ledna 1857 mohla cís. nař. z 30. srpna 1858 (současně se zavedením měny »rakouské« na místo »konvenční«) bance uložiti úhrada bankovek z jedné třetiny kovem a počínajíc 6. zářím 1858 opětná směnitelnost bankovek. Následkem války s Italií a Francií však směnitelnost bankovek znovu již koncem dubna 1859 zastavena a od té doby neobnovena, výdaje války hrazeny bez emise státních papírových peněz skoro výhradně ze záloh banky, takže dluh státu bance stoupl do konce 1859 na neslýchanou dotud sumu přes 300 mil. zl.; znovu se objevilo ažio, i drobné mince stříbrné mizely z oběhu.

Po uzavření míru znova pečováno o nápravu, první říšská rada, r. 1861 svolaná, prohlásila opravu bankovních a měnných poměrů za jeden z nejpřednějších úkolů. Zákonem z 27. prosince 1862 (t. zv. Plenerova akta) prodlouženo bance — po prvé parlamentem — privilegium s novými stanovami od 14. ledna 1863 do konce 1876; dluh státu bance do konce r. 1862 obligacemi na 217 mil. zl. snížený měl býti do konce 1866 prodejem státních domén i hotovými splátkami splacen až na 80 mil. zl., jež měla banka ponechati státu jako nezúročitelnou zápůjčku, kdyby však dividenda banky v některém roce nedosahovala 7%, měl stát za to přispěti ke zvýšení dividendy obnosem do 1 mil. zl. Co do úhrady bankovek přijato dle vzoru anglické Peelovy akty, že obnos bankovek převyšující 200 mil. zl. musí býti hrazen kovem (stříbrem nebo do ¼ zlatem) — ustanovení to, které v krisi r. 1873 musilo býti dočasně suspendováno (v. níže).

Válka r. 1866, za které kovový poklad banky převeden do Komárna a Franzensfeste, přinesla však opět, s počátku bankou bývši financována, místo hotového placení novou emisi státovek; nešťastné toto finanční opatření pojí se ke jménu tehdejšího finančního ministra hr. Larische-Mönicha. Nejprve převzaty ban-

kovky po 1 a 5 zl. k tíži státu a prohlášeny za státovky, banka musila dáti za ně (112·4 mil. zl.) státu bankovky vyšších druhů, zákonem z 5. srpna 1866, ř. z. č. 101, nařízena výměna jich za skutečné státovky a emise dalších státovek do celkového obnosu 300 mil. zl., k čemuž zavedeny r. 1867 i státovky po 50 zl., a státovky uvedeny v souvislost se starými (z r. 1848) zúročitelnými salinkami, takže obojí papíry neměly dohromady překročiti obnos 400 mil. zl. R. 1868 zvýšeno přípustné maximum státovek o 12 milionů zl. náhradou za »mincovní šajny« po 10 kr., které byly v listopadu 1860 náhradou za drobné mince (stříbrné desetníky) z oběhu zmizelé v uvedeném celkovém obnose vydány a nyní zpět za novou drobnou minci z oběhu stahovány. Marně protestovala banka proti porušení svého privilegia, »státovky zůstaly, přečkaly největší politické převraty a tucty ministerstev a zmizely úplně teprve po více než čtyřiceti letech«, stříbrné zlatníky až do r. 1878 vymizely z oběhu majíce ažio, jehož výška stále kolísala a které zmizelo teprv znehodnocováním stříbra i stoupnutím směnné hodnoty peněz papírových. Ačkoliv dluh státu bance byl v roce 1867 až na smluvených 80 milionů zl. splacen, nebylo lze k vůli vydaným státovkám obnoviti výměnu bankovek i dáno jen bance náhradou zákonem ze 13. listopadu 1868 povolení snížiti akciový kapitál ze 110·25 mil. na 90 mil. zl. a včítati devisy do bankovní úhrady i rozšířen obvod jejích obchodů. Stálé znehodnocování stříbra, příklad nové říše německé, států skandinavských a j. tlačily i u nás pomýšleti a připravovati valutní reformu v směru monometalistickém, k měně zlaté. V moudré prozíravosti proslulý generální sekretář banky šl. Lucam již počátkem let 1870 ve vší tichosti bez všelikého porušení mezinárodního trhu nakoupil zlata za 80 mil. zl., jež byly základem nynějšího tak mohutného zlatého pokladu naší cedulové banky, a již r. 1872 zrušen předpis, že kovová úhrada smí jen ze čtvrtiny sestávati ze zlata.

S národohospodářským rozmachem let 1868—1872 v Rakousko-Uhersku přišla i bance doba rozkvětu, přerušená pak arci bursovní krisí vídeňskou z 9. května 1873. Bankovní akta byla od 14. května 1873 do 18. října 1874 suspendována. Současně nastávalo bance obtížné jednání o obnovení privilegia se zřetelem k nastalému zatím vyrovnání s Uhrami z r. 1867, v kterém o úpravě cedulové banky jednáno nebylo. Uherská vláda nepřiznávala platnosti bankovnímu privilegiu rakouským parlamentem uzákoněnému — dodatečná legitimace pro Uhry omezila se na rakouskou měnu

za absolutismu v r. 1857 zavedenou — nýbrž prohlašovala jen toleranci faktického stavu až do vypršení privilegia banky koncem 1876, a především z politických důvodů požadováno hlučně v Uhrách zřízení samostatné cedulové banky uherské v Budapešti. Výsledkem dlouhých vyjednávání, jež nebyla prosta dramatických momentů, bylo t. zv. bankovní vyrovnání z r. 1878, provedené v Rakousku zák. z 27. července 1878, č. 66 ř. z., v Uhrách zák. článkem XXV. z r. 1878, dle něhož obě části monarchie ustoupily na nejbližších 10 let od příslušícího jim a vzájemně uznaného práva zříditi samostatné cedulové banky a určily, že pro dobu od 1. července 1878 do 31. prosince 1887 má býti zřízena »Rakousko-uherská banka« jakožto výhradně privilegovaná cedulová banka obou států monarchie. Jako název změněna i organisace banky ve smyslu dualismu, a to podstatně, zřízena dvě ředitelství, ve Vídni a v Budapešti, bankovky počato vydávati toliko s textem německým a maďarským, dluh 80 milionů zůstal formálně dluhem rakouské polovice.

Další prodloužení privilegia (zák. z 21. května 1887 ř. z. č. 51) do konce r. 1897 přineslo v podstatě jen nepřímé kontingentování emise bankovek 5% daní bankovkovou na ten obnos vydaných bankovek, který převyšuje kovový poklad o více než 400 mil. korun. Kdežto v Uhrách pro tehdy hrozící válečnou srážku s Ruskem obnovení privilegia nepotkávalo se s obtížemi, v parlamentě rakouském sveden boj o české požadavky, jenž skončil jen potud úspěchem, že se správa banky zaručila vyhověti některým z nich cestou administrativní. V dobu tohoto druhého privilegia spadá provedení valutní reformy r. 1892, k níž nutil stále kolísavý poměr naší papírové měny k valutám cizích zemí zlatových. Reforma záležela v tom, že jednak staženy státovky z oběhu, a to bez devalvace v plné nominální hodnotě, jednak že na místo dosavadní stříbrné měny rakouské zavedena korunová měna jakožto měna zlatá. Státovky vykoupeny zlatem, jež si oba státy, Rakousko a Uhry, opatřily půjčkou, a když to provedeno, nařízeno zákonem z 4. července 1894 ř. z. č. 154 nejprve svolání státovek za 200 mil. zl. (v tom všech bývalých »jednušek«, celkem za 57·88 mil. zl.) a cís. nař. z 21. září 1899 ř. z. č. 176 svolání zbývajících 112 mil. zl. Vlády daly z těchto 312 mil. zl. bance úhrnem 272 mil. zl. ve zlatých 20korunách (40 mil. zl. státovek bylo vyměněno za koruny), začež vydala banka oběma státům v r. 1894 160 mil. zl. ve zlatnících a v bankovkách a v r. 1899 nových 32 mil. stříbrných zlat-

níků, z nichž raženy pětikoruny, a 80 mil. zl. v papírových desetikorunách. Dnem 31. srpna 1907 stažení státovek dokončeno, od toho dne obíhají u nás toliko bankovky po 10, 20, 50, 100 a 1000 K a od srpna 1914 i po 2 K.

Zatím došlo po dvojím ročním provisoriu na rok 1898 a 1899 v Rakousku cís. nař. z 21. září 1899 k novému prodloužení privilegia Rakouskouherské banky do konce 1910 a zákonem z 8. srpna 1911 ř. z. č. 157 opětně do konce r. 1917, kdy končí také platnost rakouskouherského vyrovnání i většiny obchodních smluv našeho mocnářství s cizinou. Od r. 1899 organisace banky vybudována paritně, v některých bodech materiálních Uhři mají dokonce výhodu, akciový kapitál zvýšen ze 180 na 210 milionů korun ve 150.000 akcií po 1400 K. Od roku 1888 vztahuje se privilegium banky i na Bosnu a Hercegovinu. Hotové placení (výměna bankovek za zlato) sice vůbec nezavedeno, statutem z r. 1911 však uloženo bance pod ztrátou privilegia udržovati paritu směnečných kursů, pokud by porušení parity nebylo způsobeno vyšší mocí oběma vládami uznanou, jako je tomu v nynější válce. Před šesti lety zvýšen také nezdaněný kontingent bankovek nad zlatý poklad vydaných ze 400 na 600 mil. K.

Banka Rakouskouherská má dnes kromě dvou hlavních ústavů, ve Vídni a v Budapešti, 102 filiálky (57 v Rakousku a 45 v Uhrách, dále 3 v Bosně a Hercegovině) a četná pobočná místa, zařídila nyní expositury i v hlavních místech území za války zabraných (v Lublíně a Bělehradě), zaměstnává přes 1200 úředníků, její zlatý poklad činil koncem posledního roku mírového (1913) 1240·97 mil. K a k tomu za 86·23 mil. korun zlatých devis a cizozemských bankovek, celkem tedy zlatých hodnot za 1327·20 mil. korun (dne 10. srpna 1894, když vstupovala v platnost valutní reforma, měla banka zlata jen za 59·64 mil. zl. a k tomu za 20·46 mil. zl. anglických devis), a k tomu přes ¼ miliardy K mincí stříbrných; průměrný obnos obíhajících bankovek činil v roce 1913 2349·56 mil. K; podíl obou států na čistých výtěžcích banky činil v l. 1911 až 1913 pořadem 11·31 mil., 18·28 mil. a 22·37 mil. K. Nyní za války statut bankovní změněn tak, že zvýšeno množství bankovek daně prostých, suspendován předpis o poměru kovové úhrady k celkové emisi bankovek a cedulová banka naproti dosavadnímu statutárnímu zákazu půjčuje státu přímo, od 23. července 1914 zastaveno vydávání výkazů bankovních, takže nejsou známy podrobnosti z jejích obchodů a z jejího stavu, také valné hromady nebyly konány,

a stého výročí založení vzpomenuto jen schůzí generální rady z 31. května t. r., ražením pamětní mince a věnováním 4·2 mil. K (po 2 mil. K za Rakousko a Uhry a 0·2 mil. K za Bosnu a Hercegovinu) na válečné invalidy.

Také banka Rakouskouherská prožila za války kritické dni a zvláště na počátku války bouřlivý příval zuřil kolem ní, a dosud činí se na ni nesmírné nároky; jestliže dosud obstála v neotřesené důvěře a ukázala se pevnou oporou válčící monarchie, za to děkuje tomu, že vedle finanční síly nastřádala si zejména v posledním půlstoletí i veliký kapitál mravní. »Pokud banka a její vedení i v této nejtěžší době, která jí od jejího založení byla souzena, ukázaly se hodnými velikých tradicí a vysokého úkolu svého, co vykonaly a v čem snad chybily, to posouditi musí býti zůstaveno hodině klidnější, chybí k tomu také ještě potřebný materiál skutkový a spisovní.«[1] K této klidnější hodině ponecháváme si také pojednati o poměru Rakouskouherské banky k Čechám a k českému národu.

[1] W. Federn ve stručné stati Hundert Jahre Oesterreichisch-ungarische Bank v Oester. Volksw. z 10. června 1916.

Státní a politický vývoj Anglie ve světle německé vědy historické.[1]

Referuje prof. Dr. Josef Janko.

Proslulý berlínský profesor *Eduard Meyer,* spisovatel dějin starověku, jež, nejsouce dosud dokončeny, dospěly pátého svazku a tím i uzavření dějin řeckých, muž, který uvykl pozírati na osudy národů jako na výslednici podmínek a příčin antropologických, sociologických a psychologických, předem daných a v dalším průběhu nově přistupujících, avšak vždy neúprosně působících, odhodlal se za nynější války světové zkušeným zrakem pohlédnouti směle v tvář problému dějinnému, jenž bude rozuzlen teprve v budoucnosti — poměru dvou nejvážnějších soupeřů v boji o panství světové a nyní zjevných nepřátel odpovědných, *Anglie a Německa.* Spis jeho o Anglii, jejím státním a politickém vývoji a válce proti Německu jest druhým a při tom lidově levným vydáním spisu, jenž po prvé vyšel na světlo v den, kdy začata soustavná válka ponorkami proti Anglii (18./2. 1915).

Z knížky Meyerovy promlouvá k nám hodnotitel dějepisný a zároveň vlastenec říšskoněmecký, a byť tento — jak nemůže ani býti jinak — neměřil zjevů anglických a německých měřítkem vždy stejným, onen jistě bystře a zajímavě nás poučuje o svérázné povaze a soustavě anglického, po případě i amerického státu a státního i veřejného života. Podle Meyera právě tato zařízení anglická vykonala již své poslání a v dnešním překotném hospodářsko-světovém rozmachu vlastně se přežila: přes to spisovatel pomocných zdrojů tamních nepodceňuje, naopak počítá s tím, že se též Britsko lecčemu přiučí a k pevnině i v zařízeních státních těsněji přikloní nežli dosud.

[1] Eduard Meyer: England. Seine staatliche und politische Entwickelung und der Krieg gegen Deutschland. Volksausgabe 1.—10. Tausend. Štutgart a Berlín u Cotty, v srpnu 1915, XXIV a 213 stran za 1·80 M.

Zatím ovšem základní odlišný rys anglického vývoje politického počínajíc 16. století tkví v tom, že ne vladař, ale stavy a z valné části lidový parlament jsou nositeli moci státní. Stinná toho stránka byla arciť — aspoň do reformního roku 1832 — ta, že vysoká šlechta a episkopální duchovenstvo, tedy »dům lordů«, ovládal ve skutečnosti sněmovnu dolní, a že se vůbec různí ctižádostivci cestou opoziční bez zvláštní odpovědnosti mravní tlačili k lavicím vládním. Od r. 1832 nastávalo sice stálé zlepšování ve prospěch demokracie, »rotten boroughs«, drobná volební místa šlechtou dříve úplně ovládaná, zrušena, dvěma třetinám dospělých mužů přiznáno r. 1885 právo volební, velká střediska obchodní a průmyslová na severu království dobývala sobě čím dále většího vlivu, jenž zhusta rozhodoval i v politice. Průmysl a volný obchod a tím i neomezený kapitalismus proti někdejší agrární struktuře země — toť obraz dnešní Anglie, osvobozené konečně od přílišného vlivu státní církve anglické, očištěné z nejkřiklavějších aspoň zjevů parlamentní korupce. Přes to, že dnes ze všech parlamentních stran nejvlivnější jest strana irská a dělnická, přece jen v Anglii — a ne jinak v Unii americké — nebojuje se o zásady vytčené stranickými programy, nýbrž přímo *o politickou moc,* která jest vyjádřena poměrem toliko dvou velkých skupin, majority a minority, poměrem ovšem kolísavým, vždy ob čas i nadobro zvráceným. Parlamentník anglický neslouží svým ideálům, ale především zájmům své většiny; již při volbách ony dvě velké skupiny zápasí spolu s vyloučením užších voleb, rozhodujeť většina již poměrná. Správa státu spočívá podle toho v rukou ani ne parlamentu, nýbrž jeho většiny, vlastně *kabinetu* z ní vyšlého — jednotlivec zrovna tak málo platí jako nominální hlava státu, král. Od r. 1911 pak, kdy zrušeno právo veta, přísluševší dotud domu lordů, zlomena i přílišná moc aristokracie, alespoň tak, že nyní vládne skutečně většina sněmovny dolní anebo, lépe řečeno, kabinet opírající se o ni. Proto však vliv aristokratů na všechny záležitosti veřejné ani dnes nevymizel, jakož vůbec tradice, precedencie, slovem zvykové právo ovládá ústavu anglickou, dodnes nenapsanou, znající sice »tajnou radu« (Privy Council) nyní úplně bezvýznamnou, avšak neznající vládního činitele nejhybnějšího — kabinetu. Nad kabinetem, nad zápasem těch dvou velkých, celkem ustálených skupin stojí však rozhodčí jich všech: oprávnění voliči nejsoudnější, kteří se nezapsali bez podmínky žádné z obou stran, případní nespokojenci, jazýček na vážkách volebních.

V ústavních bojích 17. století vyhranil se v Spojeném království zcela jiný pojem státu a svobody, než jest běžný v zemích kontinentálních. Tuto jest *stát* nejvyšší jednotkou, souborem veškerých lidových, obyvatelských sil, nezbytnou podmínkou života a činnosti jednotlivcovy: stát podrobuje sobě všecky snahy a statky úkolům svým vyšším, začež jest zase povinen nezávisle na vlivech stranických zastupovati, ochraňovati zájmy veškerenstva, jeho idea a tím jeho bytí jsou v teorii nezničitelné, věčné. Naproti tomu v Anglii (z valné části také v Americe) souborného, soustředivého, při tom všem individuálnostem nadřazeného a proto nezměnného orgánu takového prostě není, ani slovo *the Empire* (Velkobritsko se všemi osadami) ani *the Government* (dočasná vláda) nevyjadřují »státu« v našem slova smyslu, jakož také slovo za »vlast« *(fatherland)* přejato teprve z němčiny (domácí *home* = domov) i užíváno ho s posměškem právě o vznešeném pomyslu německém. Angličan, a to hlavně pravý Angličan — rozhodně ne Ir — jest sice prodšen silným národnostním citem anglickým a ideálem v pravdě veliké, všecka moře a tím i svět absolutně ovládající Britanie, avšak proměnný pojem strany, bažící po majoritě, zůstává konec konců přec jen nejvyšší metou a instancí politickou, za níž spěje.

Anglický pojem *svobody* pak, vyrostlý již v 17. a 18. století jednak v bojích parlamentu proti koruně, jednak v úsilí o velmi značnou občanskou svobodu osobní, jest společný aristokratům i demokratům, toriům jako whigům: jsa povahy negativní, obrací se právě proti všem citelnějším nárokům moci státní na občana a individuální jeho život, jenž má býti co nejvíce volný a sloužiti především osobním zájmům soukromým i hospodářským. Poněvadž však člověk ani v Anglii nepřestává býti bytostí sociální, různé úkoly a povinnosti, splnitelné toliko jednolitými skupinami, stejnorodou celkem společností, připadají tam (a nejinak v sev. Americe) veřejnosti vůbec, jejímž výrazem, ba příkazem zhusta až tyranským jest »veřejné mínění«, mrav, tradice, názor většiny. V Němcích přese všechnu svrchovanost státní každý jednotlivec už od dob osvícenských osobuje si právo na samostatný, nezávislý názor životní a světový, v Anglii teprve John Stuart Mill ve stati »On Liberty« požadoval pravé svobody myšlení a víry, které však ani dnes tam nedosaženo zplna pro nezlomenou nadvládu podání a zvyků.

Důsledky toho všeho jsou v státním zařízení anglickém zcela patrné, a pochopíme je snadno i my, kteří jsme se dosud při zá-

kladních vývodech Meyerových zdržovali poněkud déle. Vládne tam jakási nedůvěra, ano nepřízeň k státu (všecky daně bez rozdílu povoluje parlament, a to pouze na dobu přesně omezenou), a v teorii má Anglie míti *armádu* jen tehdy, když toho vnější situace vyžaduje nezbytně. Ani důstojník anglický nepřestává býti politikem, a jak pozemské vojsko, tak i loďstvo podléhá výhradně svrchovanosti kabinetu. Při tom se uplatňují i stinné stránky najímací soustavy tamní: podezřelá zhusta kvalita obyčejných vojínů a poddůstojníků, obecná nevážnost k armádě, kázeň ne vždy dosti tuhá atp. V boji arciť, přes přípravu a výzbroj často nedokonalou, přece jen vrozené sebevědomí a raçová houževnatost, rváčství a sportovnictví vítězí nade všemi nedostatky a mezerami organisačními. Chápeme nyní zajisté odpor, který se již dříve a zvláště také za nynější války zdvihal proti požadavku všeobecné branné povinnosti; Angličan raději by platil a skupoval vojáky cizí, než by sám se zříkal své osobnosti, svých soukromých zájmů, své zlaté svobody. Meyer (str. 33) dokonce v nechuti k branné povinnosti shledává poslední, nejhlubší příčinu nenávisti k Německu a jeho militarismu, a tím i prapříčinu světové války jakožto boje zaostalých prý národnostních i politických zřízení anglických proti německým daleko vyspělejším, eticky a politicky nad ně povzneseným!

Lze ukázati — a Meyer činí tak vydatně —, že též jinde, na poli reforem sociálních a politických, preponderance tradice a zdlouhavá cesta parlamentního (zhusta malicherného, i zřízení nových tramwayových tratí si vyhrazujícího) zákonodárství působily jen rušivě neb odkládavě, že především organisace duševního života, výchovy a pěstování vědy i umění více než kde jinde spočívá na bedrách soukromých společností, jednotlivců soukromých. Abych uvedl jen jeden příklad, styků nějakých mezi starými *universitami* Oxfordem a Cambridží, zařízenými pro nastávající gentlemany, a státní mocí není téměř vůbec, a university mladší Manchester, Liverpool, Leeds a j., určené prakticky se vzdělávajícímu stavu střednímu, požívají nepatrné toliko podpory státní. Mezi vědeckými veličinami je málo ochotných, nadšených učitelů, a znamenité někdy výkony jednotlivců vzcházejí často z jednostranně omezeného, širším názorem neoplodněného odbornictví.

Také v sociální oblasti anglický ideál individuální svobody bezmezné, která se však ve skutečnosti rovná vládě kapitalismu a hmotných zájmů tříd majetných, nejednou v minulosti překazil včasnému provedení navrhovaných oprav, a proto tam ještě

dnes trvá neumenšeno mnoho bídy v dělnických čtvrtech, bídy, jež se může každým okamžikem provaliti ohromnými stávkami. Meyer ovšem připouští, že také v tomto oboru od let třicátých minulého století lecco vykonáno; avšak přes to, že uznává a oceňuje v anglickém životě též snahy ideálně humání, sledované někdy až s význačnou jednostranností, přes to vytyčuje jakožto typický národní rys průměrného Angličana nezkrocené sobectví, plynoucí již ze sama pojmu anglické svobody a bránící bezohledně svých vlastních zájmů proti nárokům jiným sebe více oprávněným. Při tom dovede prý Angličan, zvláště také ve všelikém jednání veřejném, krýti sebe zvučnými idealistickými frazemi anebo, nejsa — přes čelné výjimky — od přírody příliš nakloněn hloubavým nějakým spekulacím, béře nejednou v plné důvěře za bernou minci to, co není prý než vědomě pokrytecké »blahostné deklamování vznešených hesel morálních«, což angličtina označuje termínem *cant* (vlastně »licoměrnost, původně náboženská«). —

Irské otázce, která teprve nedávno, tedy již po vyjití Meyerovy knihy, pozdvihla opět hrozivou svou tvář, spisovatel věnoval plných 30 obsažných stran: *Irsko* jest mu prvním demonstračním předmětem toho všeho, co dosud vykládal o anglické povaze. Meyer, jenž by patrně neschvaloval nebo nesměl schvalovati ani násilné, dobývačné, vyvlastňovací politiky jinde, ostře odsuzuje všecko počínání Angličanů, jsa od prvopočátku svými sympatiemi úplně na straně Irů; Angličanům šlo při tom nejen o zcelení jejich »království«, ale i o kolonisaci v jejich prospěch (Irům ponechána jen severozápadní neúrodná provincie Connaught), o potlačení neb aspoň omezení katolictví ve prospěch protestantské církve státní, o udržení Irů v nevědomosti a hospodářském područí, ano o vypuzení valné části jich z milované vlasti. Meyer praví na str. 55 doslova: »Fikce Angličanů, že jsou občany Spojeného království a tudíž povinni loyálně se k němu chovati, zotročené obyvatelstvo neuznává a nemůže uznati.« To znamená, že tlak i zde způsoboval jen protitlak, totiž odboje a spiknutí, a že konečně od r. 1880 Angličané byli donuceni, aby se vážně zabývali problémem irským. Jest známo, že *Home Rule Bill* již před válkou byl přijat a do sbírky říšských zákonů zapsán; proveden arciť nebyl, a proto Meyer té »komedii« nevěří dokládaje, že by se Irsko otevřeně postavilo proti Anglii, kdyby nebylo násilně zdržováno tím, že země odzbrojena, minami obklopena, přístavy uzavřeny i neutrálům, volný tisk potlačen, každý prostořeký nebo podezřelý ihned potahován k zod-

povědnosti. Nejnovější události předstihly sice výhledy Meyerovy, daly však jemu za pravdu v tom, že Irsko stále zůstává »Achillovou patou Anglie«.

Jako nebylo nám možno podrobně referovati o vývodech Meyerových strany Irska, tak i další, vesměs zajímavé kapitoly nutno registrovati pouze sumárně. Meyer, než počíná jednati o anglické politice a světové moci, dotýká se ještě tří poučných zjevů: předně toho, jak i v keltském *Skotsku* starobylé zřízení clanové Angličany bylo rozrušeno zrovna tak jako domorodé konfese ve prospěch státní církve presbyterské — anglický kapitalismus zpustošil pak skotské výsočiny k účelům pastvy a hlavně sportovní honitby hůře prý nežli Turci Malou Asii, což oboje spisovatel poznal z autopsie; druhý pozoruhodný moment jest ten, že zájmy obchodu a kapitalismu anglického dosáhly vrcholného uplatnění zrušením obilních cel r. 1846 a zavedením i všestrannou — skrze školu manchesterskou — propagací *volného obchodu*, což způsobeno úpadkem domácího zemědělství a nutností, zásobovati se obilím ze zámoří a domácím výrobkům průmyslovým zjednávati odbytiště co nejhojnější; posléze Meyer vytýká, že neschopnost velkých kulturních (tudíž jaksi soběstačných) národů, pronikati poměry cizonárodní (na př. německé) a přiučovati se jazykům cizím, jest u Angličanů i sebe více osvícených rozhodně nejkřiklavější: sám Gladstone a nynější ministr věcí zahraničních Sir Edward Grey jsou toho názornými doklady. —

Vzrůst a rozmach *světovládné moci anglické* počíná se podle pragmatického vylíčení Meyerova za královny Alžběty bojem proti Španělsku a prvními pokusy kolonisačními (od r. 1584); druhým a to obchodně velmi považlivým soupeřem Anglie, jenž r. 1654 donucen uznati *Act of Navigation* (zboží evropské směllo býti do Anglie dováženo jen na lodích anglických neb domácích, zboží mimoevropské vůbec jen na lodích anglických), bylo Nizozemsko; konečně, když r. 1659 evropská hegemonie přechází se Španělska na Francii, tato se stává hlavním, nebezpečným odpůrcem Anglie. Proti ní bylo užito několikrát hesla o »zachování evropské rovnováhy«, z níž ovšem Anglie sama je vyňata; aby jí dosáhla, spolčuje se Anglie se slabšími státy pevninskými proti nejsilnějšímu z nich. Nastává doba koalic, jimiž jediná Anglie není plně vázána; došla-li sama cíle, nebo hrozí-li přílišné posílení koalice, nastupuje nové ministerstvo a sobecky, ba věrolomně *(perfidious Albion)* ruší

smlouvu spojeneckou, bezohledně dbajíc pouze svého prospěchu. To Meyer živě demonstruje na údobí sahajícím do r. 1814, kteréž je vyznačeno osamostatněním zemědělských osad severoamerických (1776), tedy ztrátou Anglie na jedné straně, avšak několikerým ziskem na mnoha stranách jiných, tak že v letech 1814—1863 anglická nerušená světovláda, zabírající Přední Indii a osídlující čím dál více Australii, dostupuje vrcholu, jsouc obecně uznávána jako nezměnné přímo určení osudu.

Arci běh světodějných událostí nebyl ani tím zastaven: Francie po napoleonských válkách záhy zesílila, Rusko stávalo se ponenáhlu, ale poměrně rychle kolosem, tlačícím se směrem k Indii, a ještě dvě státní i hospodářské mocnosti vzmáhaly se zvolna, ale jistě, Severní Amerika a Německo (Prusko). Tu utrpěla Anglie v letech 1862—1864, jednou v americké občanské válce, po druhé v »německé« válce proti Dánsku, dvé velkých porážek diplomatických. Vinna byla jimi po obakrát kolísavost anglického stanoviska a neupřímnost vedoucích právě politiků. Po té následovala doba, kdy Anglie více trpně sledovala události evropské (na př. válku Rakouska s Pruskem, sjednocení Německa atp.) a kdy — mimo energické kroky protiruské před válkou a za války ruskoturecké — projevována přesně podle nauk školy manchesterské jakási lhostejnost, únava ve věcech státně-politických vůbec, jen když bylo zajištěno přirozené rozvinutí veškerých sil hospodářských.

Obrat, vynucený »veřejným míněním«, nastává zase v letech 1881—1901. R. 1882 byla bombardována Alexandria i vyrvána nadvláda nad Egyptem Francouzům, jimž však jinde nekladeny překážky v oboru osadním. Proti vzrůstající moci severoamerické Unie Anglie vybudovala pevně osadu svou Kanadu, navazujíc jinak s Unií styky a vztahy co nejpřátelštější. I s Ruskem počalo se vyjednávati a smlouvati, tím spíše, že formule o nedotknutelnosti Turecka pozbyla platnosti od doby, kdy není již všecko obilí do Anglie dováženo z Černého moře. Zbýval jen jeden, stále stoupající, hospodářsky (zvláště po zavedení celního tarifu Bismarckem r. 1879) stále sílící konkurent — *Říše německá.*

Ta, jsouc ochranným celnictvím — protivou to volného obchodu — i zemědělsky s dostatek zabezpečena, byla sociálním zákonodárstvím též hmotně povznesena; rozkvět průmyslu a obchodu německého od r. 1871 do r. 1913 nejlépe je vyznačen ne-

obyčejným vzrůstem obchodního loďstva, jehož nosnost se za tu dobu víc než ztrojnásobila. Zboží německé, dříve špatné a laciné, záhy se vyrovnávalo zboží anglickému, jež nebylo přizpůsobováno přáním cizích národů; Německo pak tím, že hledalo sobě nových odbytišť a zakládalo dokonce zámořské osady, přímo zasahovalo do sféry, vyhrazené dotud svrchovanosti anglické. Nezbylo Angličanům než opět se chopiti výbojné politiky koloniální a zvláště v Africe vyzískati, co se ještě dalo, a to i násilně zceliti (burská válka r. 1899). Přes to jest Anglie kolem r. 1900, kdy ve východní Asii Rusko převzalo vedení a naráželo tam po prvé na nově povstalou velmoc žaponskou, kdy v burské válce veškeré sympatie byly na straně čackých obhájců své svobody, jaksi upozaděna, ba přímo osamocena *(splendid isolation)*.

Tu úmrtím staré královny Viktorie (1901) a nastoupením jejího syna Edwarda VII. nastal převrat nepředvídaný. »Věčný« princ Waleský dovedl býti i v anglických poměrech opravdovým králem a vycházeje z »německého nebezpečí«, jež nutně povede k válce, hleděl do postavení »skvělé osamocenosti« dostati právě Německo, což se mu obratností diplomatickou z valné části podařilo. Meyer uznává sice bystrý přirozený rozum a chladnou vypočítavost Edwardovu, upírá mu však porozumění pro mravní potence, ovládající život a tím i historii; proto soudí, že uvedl Anglii na dráhu ne moci a slávy, nýbrž přímo záhuby. — Zatím ovšem množily se třecí plochy mezi oběma soupeři: císař Vilém II. byl již r. 1896 telegraficky blahopřál burskému presidentu Krügerovi, že odrazil vpád Jamesonův do Transvaalu; mimo jiné se uplatňovalo Německo i ve východní Asii (od r. 1898 v Kiaučau) a zvláště v Cařihradě a na východě vůbec (dráha bagdadská, císařova cesta do Jerusalema a Damašku r. 1898 a j.); válečné loďstvo německé po dokončené stavbě průplavu mezi Severním mořem a Baltem a po vybudování pevnosti Helgolandu stávalo se druhým závažným činitelem na moři hned po Anglii; absolutní námořní nadvláda anglická zdála se citelně dotčena, a nebezpečí hrozilo jednak zámořským osadám, jednak možným odříznutím britských ostrovů samých od dovozu. Vytvoření nového typu dreadnoughtového r. 1905 a pokusy o dohodu s Německem v příčině rozmnožování loďstva nezpomáhaly, na zavedení všeobecné branné povinnosti tehdy teprve nebylo pomyšlení — a tak zbývala prý jen válka, dokud Německo nezesílilo příliš. Meyer soudí, že vlastní příčina rozhořčené nenávisti Angličanů k Němcům a tudíž i samé války netkvěla pouze v řevnivosti

Anglie k hospodářskému a osadnickému rozmachu Německa, nýbrž — jak napověděno už jednou výše — *hlavně a podstatně v nárazu a boji dvou rozdílných útvarů státních, zaostalého svobodnického anglického a daleko pokročivšího, právě svou eminentně státní organisací tak výkonného, při tom význačně monarchického útvaru německého.* Pravda, Anglie dovedla Německo co nejvíce isolovati, spojivši se na př. napřed se Žaponskem a pak i s Ruskem, poraženým od Žaponska; při tom však dopouštěla se dvou podle Meyera osudných chyb: diplomatické nezdary Německa z posledních let před válkou (Marokko atp.) vykládala sobě za znamení slabosti soupeřovy a pro hybné morální síly uvnitř německého organismu národního neměla, podceňujíc je, dostatečného porozumění. Meyer je přesvědčen, že Německo do poslední chvíle nechtělo válce, že konečné rozhodnutí o míru a válce bylo v rukou Anglie, bez jejíž pomoci by se ostatní mocnosti (Rusko, Francie) nebyly vrhaly střemhlav do podniku nejkrvavějšího; avšak v Anglii, tak jak jsme ji poznali z kapitol úvodních, není takové těžké zodpovědnosti, spočívající na hlavě státu a její vládě, jako v Německu — ani král jako Edward VII., jenž však zesnul již r. 1910, nebyl by mohl tu působiti leda nepřímo obratností svou, všecka zodpovědnost ministrů pak neodnáší se k státnímu celku, nýbrž toliko k jejich straně, k majoritě, jež může přes noc zmizeti. »Žádná korporace nemůže býti nositelkou pravdivé zodpovědnosti, rozdělená zodpovědnost není již zodpovědností.«

Co se *války* samé týče, Meyer usuzuje ovšem podle stavu ze začátku roku 1915, přes to jest zajímavo vyslechnouti jeho hlas o průběhu, pravděpodobném výsledku a účinku jejím v dohledné budoucnosti. V tom, jak válka jest vedena Angličany, Meyer spatřuje jen doslovnou aplikaci toho všeho, co vykládal o povaze státu a karakteru anglického: Anglie také tentokrát nechá hlavně spojence všemi silami jejich bojovati, šetříc sama svého lodstva, jemuž připadá především ochrana jejího dovozu, a skrovných svých vojů a prostředků pozemních. O zvučná hesla, že ona jest na stráži práv neutrálů, že bojuje za svobodu drobných národů a pod., není prý rovněž nouze; nerozumějíc Německu, hromadí prý i za války lichými, ano lživými zprávami nedorozumění na nedorozumění. A přece se vtírá historicky myslící hlavě výstražná paralela dějinná, ta, kdy se proti světovládné Karthagině s vojskem žoldnéřským pozdvihl soupeřící, v pozemní válce dotud vždy vítězný Řím, jenž se po příkladu cizím odhodlaně pouštěl i na moře. Tolikéž Meyer

věří v tuto paralelu, která v starověku znamenala mezník dvou dob, mezník, v němž vrcholil dosavadní vývoj osvětový a po němž následoval nenáhlý úpadek, ústící v naprostý rozklad a poměry nejprimitivnější.

Meyer sice důvěřuje ve vítěznou vytrvalost německou, neví však, bude-li už tentokrát možno zlomiti světovládu Anglie a vynutiti na ní svobodu moří a volný pohyb národů. Avšak i kdyby nastalo po válce jen dočasné příměří s odročenými zatím problémy světovými, Meyer je prodchnut přesvědčením, *že se poměry, vládnuvší před 1. srpnem 1914, nikdy již nevrátí.* V prvé řadě námořní hegemonie anglická zůstane podle Meyera už na vždy zraněna různými úspěchy německými na moři, útoky na anglické bitevní a obchodní lodi, útoky na pobřeží jejich domácí. Irská otázka neusne, Egypt rovněž bude moci býti ohrožován, vážnost Anglie mezi mohamedány utrpěla nenapravitelně. Zvítězí-li Anglie, stoupne zároveň ruský vliv, a nová válka s Ruskem a i Žaponskem bude následovati. Možná však, že souběžnost s válkami punskými půjde ještě dále. Mezinárodní právo bylo — podle Meyera — pošlapáno, zničeno Anglií (i vůči Belgii prý už dříve než Německem); bláhové sny o věčném míru mezi národy a rozhodčím soudě jakožto nejvyšší světové instanci jsou prý pohřbeny nadobro. Dvacáté století, nezvítězí-li Německo úplně, bude i nadále semeništěm dlouhých, krvavých válek, prýštících se z prazdroje nenávisti mezi Německem a Anglií; národnostní snahy budou se silněji a bezohledněji než dosud uplatňovati, nejsouce mírněny, korigovány oficiálními styky a shodami mezinárodními ani ve vědě a v umění. A jako se na zříceninách Karthaginy a později římské republiky a římského panství světového probouzely k novému životu orientální národy a kultury, až proud jejich v Arabech a Turcích dokonce se obrátil proti západu, tak i po dnešní světové válce nejdříve se prý pozdvihne Žaponsko, aby si proti Americe s jedné, Anglii a Australii se strany druhé zajistilo panství nad Tichým a Indickým oceánem, a Indie a snad také veškerý Islam budou se zasazovati o úplnou samostatnost, ba nadvládu. V Africe vzájemný boj bělochů posílí dojista probouzející se sebevědomí domorodců, tím více, čím hojněji od Angličanů a Francouzů jsou černoši povoláváni k spolurozhodování na evropských bojištích. Podle Meyera stihla by ještě daleko větší pohroma Evropu a Asii za úplného vítězství Angličanů: tehdy by Rusko, negace prý veškeré evropské osvěty, oba ty díly světa opanovalo a kulturně zničilo!

Úhrnem — tak končí přední zástupce německé vědy dějepisné svoje chmurné a snad přece trochu škarohlídské výhledy — nynější válka přinesla a přinese i příště nesmírné ztráty hodnot kulturních. Němcům však vyplyne trojí naučení z ní, čeho totiž jim také v budoucnosti nezbytně bude třeba: pevné vojenské organisace, všestranné hospodářské organisace s vydatnou ochranou zemědělství, silné, nad stranami postavené, tvůrčí, všecky síly národa jednotící monarchie.

M. Jeronym Pražský.

Napsal prof. Dr. V. Novotný.

(Dokončení.)

V poslední den disputace, když byl s neobyčejným zdarem vyložil své stanovisko filosofické, ujal se slova k památné řeči, známé jménem Recommendatio artium liberalium (chvála svobodných umění). Jest to jeden z nejsilnějších projevů osobnosti Jeronymovy, podnes hodný pozoru, třeba našemu vkusu ve všem již nevyhovoval, nový důkaz strhující výmluvnosti Jeronymovy a jeho obdivovaného nadání řečnického, jeho neobyčejné učenosti a bystrosti úsudku, ne bez humanistického téměř zabarvení, výraz žhavého vlastenectví a uvědomělé oddanosti k Wyclifovi a snahám opravným, ale také projev prudké vášně a bezohlednosti, obracející se i proti těm, kdo opominuli slavnosti se účastniti, i proti těm, kdo »toto svaté město« a český národ kaceřují, i konečně nadšenou chválou mladého kvodlibetáře zejména proti arcibiskupovi. Jeronym se ostře obrací proti původcům utrpení Knínova, kteří usilovali o jeho bezživotí a dnes jeho úspěchem jsou usvědčeni z křivdy, prudce doráží na utrhače Wyclifovy a směle vybízí studenty, aby, s náležitou opatrností ovšem, četli knihy tohoto velikého filosofa, o jehož pravověrnosti předložil také pochvalné svědectví university Oxfordské, nedávno do Prahy přinesené. Veliká manifestace stala se bouřlivou demonstrací, tenkráte z úst Jeronymových padlo také osudné vyzvání, aby napříště nikdo knih Wyclifových nepředkládal k prozkoumání . . .

Rozčilení bylo tím stupňováno, cizí mistři, správně oceňujíce význam vystoupení Jeronymova, v přestrašení žádali krále, aby jich chránil při jejich právech. Sám král byl asi útočností Jeronymovou překvapen nemile, ale když brzo po té nesouhlas většiny universitní s jeho církevní politikou nedal se utajiti, nebylo nesnadno smýšlení jeho změniti. Jen několik dní po disputaci vydán dne 18. ledna 1409

památný dekret Kutnohorský, jímž českému národu na universitě pojištěna většina.

Jest to událost příliš známá, aby bylo zapotřebí u ní se déle zdržovati a její význam oceňovati. A ani to není věcí neznámou, čím ke konečnému rozhodnutí přispěl Jeronym. Lze to oceniti podle míry nenávisti, jež tomuto »zločinnému laiku« a »původci vší špatnosti« připadla za to v cizině, a již hned po roce za mnohé dal výraz jeden ze svědků Vídeňského procesu Jeronymova Mikuláš Czungl, farář v Berndorfě, prohlásiv upřímně, že sice Jeronyma nemá v nenávisti, ale že pokud spravedlivě může, s radostí ho chce pronásledovati, poněvadž pracoval o zničení studia Pražského.

Českým vítězstvím na universitě nebyl, jak známo, zlomen odpor arcibiskupův, jehož trestům propadl arci i Jeronym, také na dalších událostech zúčastněný. Ten však, rozradován úspěchem jedním, zatoužil po jiných. Ještě snad dříve než poměry na chvíli uklidněné znovu se přiostřily, vydal se znovu na cesty.

Bylo to nyní, po odchodu cizích profesorů a studentů z Prahy, mnohem nebezpečnější, než Jeronym nedbal. Na zelený čtvrtek r. 1410 na dvoře uherském před králem Zikmundem a hojně shromážděným panstvem a duchovenstvem proslovil řeč na slova Písma: M a n d a t u m n o v u m d o v o b i s, plnou stížností na zkažený stav kněžstva i církve a ovšem rovněž na Wyclifovi založenou. Posluchači byli touto odvážlivostí neobyčejně pobouřeni, arcibiskup Ostřihomský vzal řečníka do vazby, a když potom došly do Uher stížnosti Zbyňkovy, Jeronym v průvodu jakéhosi rytíře poslán do Čech.

Ale o málo později podává důkaz své odvahy přímo hrdinské, v létě r. 1410 objevuje se ve Vídni, tedy přímo mezi těmi, od nichž již pro své účastenství na národním sporu v universitě Pražské i pro svůj wyclifský realismus nesměl se nadíti přijetí laskavého. Ano jeho sebevědomá odvaha šla tu tak daleko, že v samé Vídni, setkav se na ulici s M. Konrádem Kreuczerem z Neuenburga, s nímž byl znám z Prahy, přímo mu pověděl, že by, kdyby se to již nebylo stalo, i nyní rád se přičinil o vítězství české na universitě, poněvadž jest slušné a spravedlivé, aby domácí měli převahu.

Co se dalo očekávati, stalo se. Jeronym zatčen a vyslýchán z článků Wyclifových i z vlastních svých vin, z nichž některé krátce popřel, jiné mužně vyznal a chtěl jich hájiti. Zahájen proti němu proces, o jehož konci nemohlo býti pochybnosti. Jeronym proto, ač se před tím zavázal přísahou, že města neopustí, prchl z Vídně, prohlásiv

přísahu za vynucenou. Jen svého soudce, oficiála Pasovského, uvedl v rozčilení, oznámiv mu z Bítova posměšným dopisem, že navštívil — on exkomunikovaný — jeho farní kostel v Lavě. Jinak však o další postup ošizených nepřátel, kteří ovšem stíhali ho tresty církevními, se nestaral, a ještě po letech v Kostnici odbyl žalobu, že nedbal klatby naň vydané, ledabylou poznámkou: po mém odchodu mohli si psáti, co chtěli. Ale pátrání inkvisitorů dovedl se skrýti tak důkladně, že se také nám po nějakou dobu nedostává o něm vůbec zpráv.

Teprve r. 1412 objevuje se znovu v Praze, aby zasáhl do památného sporu odpustkového, jenž zpečetil Husův rozchod s církví a přivedl Husa na vrchol jeho mravního významu. Slavná disputace Husova proti odpustkům účastenstvím Jeronymovým stala se ještě slavnější, ale také zde objevuje se celý rozdíl povah i působení obou těchto mužů. Kdežto Husova prudká, na Wyclifovi založená řeč omezuje se přece celkem na vývody teologické a morální, Jeronym uchvátil shromáždění ohnivou řečí, přednesenou se strhující výmluvností jemu vlastní. A v rozjaření vzchopil se pojednou, že ihned půjde na radnici dokázat konšelům, že jsou to falešní odpustci, většina studentů, ohněm jeho stržena, ihned byla ochotna doprovoditi ho. Jen stěží rektor Marek z Hradce uchlácholil rozjařeného přítele. Ale Jeronym stal se hrdinou dne, po schůzi provázel ho do jeho bytu zástup studentů mnohem větší než samého Husa.

Rozechvění odpustkovým sporem zaviněné vybíjelo se pouličními výtržnostmi a demonstracemi v kostelích proti prodavačům odpustků. Na některých Jeronym jistě měl účastenství, sotva neprávem spojovala pověst jméno jeho s potupným průvodem, který uspořádal dvořan králův Vok z Waldštejna, přítel Jeronymův, a který skončil spálením odpustkové listiny, a také žaloby na jeho srážky s prodavači odpustků na venkově sotva mohou býti pouhým výmyslem.

Ale ani tento čilý ruch Jeronyma dlouho ve vlasti neudržel. Do roku následujícího padá jeho cesta na Litvu. V Krakově sice vzbudil svým chováním pozornost, a biskup Krakovský, dav ho před shromážděným duchovenstvem vyšetřovati také o článcích Wyclifových, ač dobře obstál, poslal ho zpět do Čech s ironickou poznámkou, že půda v Polsku a zvláště na Litvě jest ještě příliš nepřipravena, aby mohla přijmouti sémě učenosti takového filosofa. Ale cesty jeho na Litvu tím nezmařil, a také jeho ironická poznámka měla býti, ač ponekud jinak, usvědčena z nesprávnosti. Jest to ona

slavná cesta, která tolik obav vzbudila v mysli Vídeňského profesora Sywarta, která ještě dnes mnoho zmatku působí v historii, ale která také, jak dotčeno, jest svědectvím neobyčejné duševní samostatnosti Jeronymovy, s jakou ani u nejvýznačnějších hlav souvěké společnosti se nepotkáváme, a vzácné neohroženosti, s jakou se k ní znal. Jeronymovi příslušníci řecké církve nebyli kacíři, za jaké je měl celý svět, stykům s nimi se nevyhýbal, spíše je vyhledával, vyslovoval se odmítavě o potřebě nového křtu u těch, kdo z řecké církve přestupují ke katolictví, a neobával se ani vůči vyšetřujícímu biskupu nazvati je dobrými křesťany.

Jestliže právě proto musíme litovati, že o této episodě života Jeronymova nemáme zpráv více, nemá tím býti řečeno, že by jinde spolehlivých zpráv byl nadbytek. Teprve o konci jeho života dostává se nám zpráv více, jako by již tím mělo býti naznačeno, že se blížíme bodu vrcholnému. Před odchodem Husovým na koncil Jeronym, jsa již opět v Čechách, náležel k těm, kdo Husovi radili, aby se ke koncilu vydal. A právě proto cítil tím více mravní závazek neopouštěti toho, jemuž v životě tak často stával po boku, a k němuž ho pojilo i při rozdílnosti povah stejné smýšlení a přátelství, když došly zprávy o příkoří, jichž zakouší. Ale různost osobností hlásí se i zde, celá neohroženost srdnatého Jeronyma, která, hraničíc někdy až na lehkomyslnou důvěru ve šťastnou hvězdu, jest zároveň důkazem jeho velikosti, všecka ta síla přesvědčení a všecko to pohrdání nebezpečím jeví se v jeho odhodlání vydati se na koncil beze všech záruk.

Dne 4. dubna 1415 překvapil užaslé přátele Husovy v Kostnici. Dal se arci přemluviti k odchodu do Überling, odkud dne 7. dubna žádal krále a koncil o glejt. Nedostav však do dvou dní odpovědi, opatřil si svědectví přátel o svém postupu a nastoupil svou poslední cestu do vlasti, které již neměl dokončiti. V Hiršavě, již blízko hranic českých, prozradil se smělými řečmi před kněžími, a rychtář Teynstorfar vydal ho falckraběti Janovi. V Kostnici, kde zatím proti němu vydán půhon, již 22. dubna vědělo se o tom, list falckraběte potvrdil příštího dne radostnou novinu. Počátkem května již očekáván jeho příchod, ale teprve dne 23. května rozbujnělému sboru dostalo se divadla, které i jej bylo by mělo vzrušiti. V tuhých okovech a na těžkém řetěze vedli surový strážcové slavného filosofa do shromáždění koncilu.

Dovedeme se vžíti v myšlenkové ovzduší tehdejšího člověka, dovedeme chápati na př. postup slavného Pařížského kancléře vůči

Husovi, o jehož kacířství, třeba bez vážných důvodů, byl přesvědčen. Ale přece zůstane věčnou skvrnou na jeho jinak ušlechtilém zjevu, že ani v tuto chvíli nedovedl nepřipomenouti někdejšímu vědeckému protivníku své spory s ním. Špatného příkladu následovali ovšem i odpůrci Kolínští a Heidelberští, ano ozvaly se i hlasy, volající, aby prokletý kacíř byl upálen. Ve chvíli největšího ponížení zjev Jeronymův stává se velebným: »Stojíte-li o mou smrt, ve jménu páně,« zněla jeho odpověď ...

Jen okamžik útěchy poskytlo mu několik slov vyměněných s krajany, již za to neušli protivenství, a již na celý rok zapadly nad ním dveře žalařní.

Kdyby jen půle toho, co o jeho vězení bezpečně jest zjištěno, a čeho nelze přečísti bez hrůzy, byla pravdivá, stačilo by to vysvětliti, že těmito útrapami a těžkou chorobou z nich vyplynuvší nepoddajný duch na chvíli byl zlomen. Již v červenci mluvilo se v Kostnici, že se Jeronym dal na pokání, ač se ještě nevěřilo jeho upřímnosti, v srpnu posel university Vídeňské oznamuje domů, že se Jeronym k žádnému bludu nezná a že se chce podrobiti koncilu i v otázce odsouzení Husova a Wyclifova, i domnívá se posel onen — stejně naivně jako příznačně, — že není proti Jeronymovi závažnější výtky nežli ta, že nedbal klatby ve Vídni vydané ...

Bylo to ve chvíli, kdy koncil potřeboval odvolání Jeronymova na potlačení bouře v Čechách pro smrt Husovu vznikající. Jeronym, znaje toto pozadí, mínil ho užiti, ale ustupoval zvolna. Dne 11. září čteno ve schůzi jeho dobrovolné prý schválení soudu nad Husem a Wyclifem, o den později psal v tom smyslu panu Lackovi z Kravař a konečně 23. září přijal a veřejně přečetl formuli odvolání koncilem žádanou a odsouzení Husovo schvalující.

O jedné věci nelze pochybovati: Jeronym očekával, že mu odvolání vrátí svobodu, a očekávali to sami jeho soudcové, třeba již tenkrát nechyběło ani těch, kdo nedůvěřovali úplně. Není úkolem historie hádati, co by se bylo stalo, kdyby k tomu bylo došlo. Ale historie byla k němu spravedlivější než Jeronym sám k sobě ve chvíli odvolání, přála si, aby čistotu jeho velikých cílů provázel i veliký konec.

Když odvolání přineslo mu jen ulehčení žaláře, nikoli svobodu, Jeronym byl zklamán. Již v polovici října vědělo se, že jeho povolnost značně ochabla. Když pak také jeho soudcové, marně se snažívše o jeho vybavení, po příchodu nových žalobců z Čech za své úsilí musili snésti i výtku uplacení a vzdali se úřadu, došlo k roz-

hodnutí. V tu chvíli zklamání svých nadějí Jeronym rozpomenul se na to, co jest povinen své minulosti, svému příteli a svému lepšímu přesvědčení. Novým soudcům odepřel výpověď, žádaje slyšení veřejného.

Dne 23. května 1416, po roce, znovu stanul tváří v tvář celému sboru. Ale toho dne, ač již mužná odvaha, s níž Jeronym odpovídal k jednotlivým žalobám, dílem popíraje nebo omezuje, dílem statečně je přiznávaje, a duchapřítomnost a pohotovost, v níž břitce a vtipně odrážel výkřiky nepřátel, zjednaly mu obdivu mnohých, jednání neskončeno a odloženo k 26. květnu. To jest ono slavné slyšení, kdy Jeronym, obdržev konečně slovo k souvislé řeči obhajovací, promluvil tak, jak na koncilu nikdy dříve a nikdy potom neslyšeno. To jest ona slavná řeč, úchvatná obsahem i formou, jíž ani protivníci nesměli upříti hloubky a účinnosti, v níž nemohli se neobdivovati ohromné učenosti a podmanivé výmluvnosti řečníkově, i když litovali, že jest to kacíř. Dojem vystoupení Jeronymova zračí se již v tom, že z jeho řeči máme zachovány výtahy, podlehli mu bezděky, podávajíce ve svých zprávách obsah jeho obrany, i ti, kdo v něm nenáviděli kacíře, vysvítá stejně působivě z prostě upřímných slov oddaného českého ctitele, jako z nelíčeného nadšení, jímž mu dal výraz slavný Poggio ve svém nádherném vylíčení posledních slyšení Jeronymových; zde jen bezprostřednost jest o to větší, že slavnému humanistovi ideály Jeronymovy byly zcela cizí.

Tenkrát Jeronym účtoval zmužile s celým svým životem, otevřeně znal se ke svým činům, z nichž jako svého nejtěžšího hříchu litoval jediného, toho, že na tomto zlořečeném místě projevil souhlas s odsouzením svatého muže, M. Jana Husa. Při těchto slovech přítomní preláti šeptali si, že jimi Jeronym sám se odsoudil. Ve chvíli neodvratného rozhodnutí Jeronym nalezl sebe, v tu chvíli objevuje se takovým, jakým byl po celý život ve svých nejšťastnějších činech.

Ještě jednou, dne 30. května, dostalo se mu příležitosti vzbuditi obdiv svou výmluvností a neohrožeností, ale tenkráte tyto city musily ustoupiti silnějšímu obdivu nad hrdinstvím, s jakým podstoupil mučenickou smrt. Na samé hranici po německu, aby každý rozuměl, opakoval divákům, že neumírá pro nějaké kacířství, nýbrž proto, že nechtěl souhlasiti s nespravedlivým odsouzením M. Jana Husa. A v tomto přesvědčení umíraje, rozloučil se se životem ve své mateřštině slovy: Bože otče, odpusť mi mé hříchy . . .

Oním šepotem, jímž provázeli výrok Jeronymův o nevinné smrti Husově, preláti opravdu vystihli, na čem záleželo. Jestliže Hus odmítl bez poučení podrobiti se autoritě, třeba nejvyšší, Jeronym jde ještě o krok dále, Jeronym tuto autoritu usvědčuje z křivdy, odmítá přisvědčiti jejímu rozhodnutí, již učiněnému. V tom tkví vlastní význam jeho smrti, ale to také dává hluboký smysl jeho životu.

Chápeme, že slavný Poggio, svědek smrti, jaké, jak praví, žádný z filosofů nepodstoupil tak hrdinsky a klidně, nazvav Jeronyma často před tím mužem výtečným až na víru, v tuto chvíli volá vzrušeně: »Ó muže hodného věčné paměti lidí.« Opravdu, muž, jenž dne 30. května 1416 v plamenech Kostnických dotrpěl, jest hoden, aby věčně a vděčně žil v paměti lidí, aby vděčně a věčně žil v paměti naší.

Filosof a psycholog O. Külpe.

Napsal prof. Dr. Fr. Čáda.

(Dokončení.)

Külpe přišel z Lipska do Würzburku jako řádný profesor filosofie a estetiky r. 1894 a byl nucen přednášeti i působiti ještě ve staré budově universitní (Domerschulgasse), kdež byly umístěny fakulty právnická, teologická a filosofická, tam, kde nyní jest umístěna knihovna university würzburské. Když pak r. 1896 vystavěna byla nová budova kolejní (na Sanderringu), Külpe vymohl si, že některé místnosti, kterých nutně biblioteka universitní nepotřebovala, byly přikázány »do odvolání« jemu pro práce »psychologického ústavu«, který těšil se zprvu »skvělé« dotaci, totiž ročních 280 marek.[1] Bez asistenta, bez mechanika, ba i bez jakéhokoli sluhy Külpe začal činnost v tomto »ústavě pro experimentální psychologii«, ale neúnavné snaze jeho podařilo se nejen postupné vymahání příspěvků zvláštních na ústavní práce a jeho zařízení, ale i zvýšení dotace na 1200 marek, a když záhy milá a agilní osobnost Külpova připoutala k sobě nejen vědecký dorost, ale i širší kruhy,[2] dostalo se ústavu Külpovu za několik let odkazem žačky Külpovy, sl. Konstance Schweichové, zvláštní fundace (na počest jejího otce, Leopolda Schweicha, pojmenované), která skýtá ústavu psychologickému ročních asi 2000 marek.

Külpe záhy připoutal ke své práci mladistvé kolegy university würzburské — dnes vesměs to známé pracovníky filosofické — docenty K. Marbe, Arnošta Dürera a Karla Bühlera. Prací členů ústavu psychologického o rozličných otázkách bylo provedeno za

---

[1] O ústavě würzburské university, jeho zařízení, pracích v něm podal vylíčení nástupce Külpův, Karel Marbe, ve »Fortschritte der Psychologie« II, 1914, str. 302—320.

[2] Na př. r. 1908—9 stal se Külpe i předsedou fysikálně medicinské společnosti lékařské ve Würzburku.

13letého působení Külpova ve Würzburku (a to vesměs buď k podnětu anebo aspoň za řízení a dozoru Külpova) velké množství a z nich více než 60 publikováno.[1] Külpe nad to řídil také filosofický seminář, jehož cvičení konal však v týchž místnostech ústavu psychologického.

Tam tedy jal se rozvíjeti eksperimentální studium jevů, které označujeme jako myšlení a myšlenky, a záhy toto eksperimentování (nikoli teoretické úvahy!) vedlo Külpe k zvláštnímu pojetí právě těchto psychických aktů, k pojetí, které teoreticky před tím již někteří psychologové hlásali (zejména škola Brentanova, ale i Lotze, Dewey a j.) a které, mimochodem řečeno, také sám od let 1896 pokládám za správné: že totiž to, co zveme »myšlením« (souzením) a myšlenkami (soudy, úsudky), jsou psychické jevy sui generis, psychické jevy zvláštní třídu tvořící a nepřevoditelné na jinou třídu psychickou (na počitky nebo představy na př.). Külpe v jádře učí souhlasně, ale došel k svému názoru jinou cestou.

Külpe — a právem — nejprve odmítl psychologický atomism a mechanism. Atomism psychologický klade určité psychické prvky (počitky, vněmy, představy a jejich kompleksy) a domnívá se, že prostě skládáním jich, kombinováním a syntesou nějakou vyloží veškerý život náš psychický v celé jeho nejen složitosti, ale i zavitosti a svéráznosti. S atomismem blízce jest spiat mechanism psychologický, který všecko psychično rád by z něho sama vyvinul zcela po způsobě věd fysikálních, vylučuje jakoukoli spontánost v duševním dění. Külpe nejen teoretickými úvahami, ale především svými eksperimenty došel k pevnému přesvědčení, že již myšlení (natož pak akty volní) jest druh psychické funkce, která vyznačuje se účelností a ujednocenosti, která zřetelně jest ve spojení i s dřívějšími i budoucími jevy, kterou nelze prostě rozanalysovati v řady a kompleksy počitků, představ, která není jejich prostou nějakou asociací. Kdyby bylo myšlení jen asociací takovýchto elementů, bylo by vyznačeno nahodilostí a stačily by pro výklad jeho i toho, co podává — a to,

[1] Po Külpovi, který počátkem října 1900 dostal se za profesora do Bonnu, stal se profesorem a ředitelem onoho ústavu ve Würzburku Marbe, jehož asistenty stali se Kurt Koffka a W. Peters, a za jejich činnosti dostal se würzburský ústav v řadu největších a nejlépe zařízených ústavů psychologických v Evropě; čítá celkem 16 místností, mezi nimi posluchárnu, pracovny, knihovny, přípravny pro eksperimenty atd.

co podává, by nemohlo býti nic v pravdě »nového«, »původního«, — úplně pravidla neboli, jak se říkává, »zákony asociační«. Ale odkud vyložiti pak tvůrčí moc myšlenek, odkud onu právě zvláštní ujednocenost v rozmanitosti, odkud to, co jest právě typické a charakteristické pro veškeré myšlení, že totiž v něm průběh představ jest od n á s tak, jak chceme, řízen, že úmyslně a vědomě některé z představ vybíráme, jiné nikoli, a že dosahujeme pokroku, zdokonalení v myšlení svém? Čiň co čiň, nutnému důsledku z pečlivého pozorování o povaze myšlení našeho neujdeš, že to jest psychický jev p o d s t a t n ě od pouhého představování rozdílný.

A Külpe proto zdůrazňuje podstatu rozdílu mezi psychickými o b s a h y a mezi psychickými f u n k c e m i (z nichž jednou funkcí jest — myšlení právě). Obsahy psychické jsou sensoricky zprostředkované »zprávy« o věcech mimo nás, o vnějším světě, jsou to p o č i t k y, v n ě m y a jejich k o m p l e k s y. Jsou to dále p ř e d s t a v y k oněm počitkům atd. náležející a p ř e d s t a v y o »vniterních« našich jevech psychických samých i průvodní všeho toho c i t y; při všech těchto obrazích psychických lze mluviti o jich »pasivnosti«, hledíme-li k tomu, že jsou nám jaksi vnucovány, a my že při tom jsme trpní, pasivní. Jinak jest tomu s f u n k c e m i. Funkce jsou č i n n o s t nás samých, jsou aktivní, jsou to vědomá naše chování neboli »atitudy« k vyskytujícím se nebo mizejícím oněm obsahům psychickým. To, jaké »postavení« zaujímáme k řadám nebo skupinám představ, počitků atd., se mění, nejsme vydáni na pospas obsahům oněm, jak právě a náhodou se objeví nebo neobjeví, nýbrž stavíme se nějak k nim — ať souhlasně ať odmítavě ať (jak nejčastěji) vybíravě, ale pokaždé tedy tak, jak sami chceme resp. co »zamýšlíme«, t. j. k čemu máme zření, k jakému cíli právě zasahujeme v proud oněch obsahů se naskytujících a jak k tomuto cíli, k této »úloze« proud ten řídíme, upravujeme. Krátce, m y š l e n í j e s t f u n k c e, v níž jsme v í c e než pouhými diváky kaleidoskopicky měnivého postupu a seskupení obsahů psychických, zasahujeme do tohoto postupu a seskupení s a m i podle toho, k č e m u myšlením chceme dospěti, podle ú k o l u, který nám byl dán nebo který jsme si sami uložili »rozřešiti«, podle c í l e, k němuž myšlením svým směřujeme. Myšlení jest v ě d ě n í o předmětech, o předmětech názorných nebo nenázorných, o předmětech reálních neboli ideálních, a charakteristický znak myšlení jest právě u p ě t í neboli i n t e n c e na nějaké objekty a s m ě ř o v á n í k nějakému c í l i. »Vědění« nezáleží ve zpřítomnění si něčeho v podrobnostech, ve

všech a oddělených jednotlivostech, nýbrž v úhrnném přehledu toho všeho. Předměty »vědění« jsou myšlenky, naše upětí na ně jest myšlení.

Funkce a obsahy tedy jsou podstatně rozdílny, ale pravidelně dány jsou pospolu. Pravím: pravidelně jsou dány pospolu, a tím již naznačuji, že může dojíti k jich oddělení. A vskutku na př. ve snu jest častá disociace představ a vědění našeho. Rozdíl pak mezi obsahem a funkcí záleží (mimo to, co bylo pověděno, ještě také) v tom, že obsahy můžeme za svého jich prožívání bezprostředně pozorovati, funkce nikoli. Mohu na př. zříti strom a uvědomiti si bezprostředně a současně, že mám takový a takový počitek, mohu jej pozorovati bezprostředně i ve vzpomínce. Naproti tomu nemohu při počítání nějakém své toto počítání pozorovati, o něm mysliti. V tom záleží vlastně prý tak řečená »úzkost vědomí«, že nemohou dvě funkce různě zaměřené současně býti ve vědomí, t. j. býti prožívány. Funkci svou můžeme pozorovati jen »dodatečně«, ve vzpomínce, zpět jaksi zírající, a právě proto tak dlouho ucházela psychologům potřeba podrobiti myšlení eksperimentálnímu zkoumání pomocí dotazů a výpovědí osob, které tu nebo onu myšlenku měli, tak nebo onak myšlení nějaké zažili.

Eksperimentálně lze to vše prokázati: Řekneme opé[1] na př. substantiva: strom, dům, barva, síla, hudba, vztah, čas ... a ptáme se pokaždé pak, jaký měla při uslyšení slova zážitek. Někdy dostaví se názorná představa (na př. určitého »stromu«), tím však nebyl vystižen význam slova, nebyla tu vytvořena myšlenka; ale často nedostaví se nic. Již, když r. 1892, dávno před Külpem, začal takto eksperimentovati Th. Ribot, přiznávaly se mu opé, že sice slovu rozuměly, ale nic si nepředstavovaly, že neměly nijaký zážitek. Ale dále. Dejme opé slovo podmětové »hudba«. Nač na vše může opá připadnouti. Jeden připadne na »piano«, druhý pomyslí na »koncert«, třetí na »Smetanu«, čtvrtý na určitého »umělce hrajícího« atd. Ale všecky tyto představy, které snad se vynoří podle asociačních zákonů tak nebo onak u opých, nejsou přece to, co znamená »hudba«, nejsou přece význam slova »hudba«, to, co má býti (ve smyslu Külpově) myšlenkou onou. A přece snad všecky opé, jimž dáme slovo ono »hudba«, vědí, co jest tím my-

[1] Tak zkracuji podle vzoru v psychologii obvyklého odborný název »osoba pokusná« (opá) a koncovkou naznačuji pád a číslo (na př. zde tedy: osobě pokusné = opé).

sliti. Patrno tedy, že p o j m y můžeme mysliti, aniž bychom měli představy příslušné, že lze pojem míti bez — představy! Descartes to již pěkně a dávno pověděl: »Tisícinu nemohu si představiti, ale mohu si ji mysliti,« a obecně lze říci, že m y š l e n k o v ě mohu si uvědomiti obsahy, kterých pouhým představováním nemohl bych učiniti psychickým svým zážitkem. Slovo jest v symbolickém vztahu ke svému významu, a »význam« jest m y š l e n k a, jest něco, co víme, co myslíme, ale nikoli představa, nýbrž myšlenkově na svou značku význam jest přenášen. Külpe objasnil to řadou experimentů takových: Opá usedne před tachistoskopem (aby se měřila rychlost jejího reagování na podnětové slovo) a k danému slovu podnětovému vysloví slovo reakční (= slovo, kterým na podnětové co nejdříve právě dovede reagovati) do recipientu (t. j. zvláštního trychtýře aparátu, jenž jest ve spojení s elektrickým chronoskopem, na př. Hippovým). Vyslovení slova (t. j. výdech opé) způsobí otevření proudu elektrického, zastavení chronoskopu a tím údaj doby reakční v tisícinách vteřin. Nás tuto nezajímá délka doby reakční opé, nýbrž to, co povšechně takové eksperimentování podalo o tom, jak jeví se »myšlenka«. A tu ukázaly pokusy ve würzburské laboratoři konané trojí způsob, jak myšlenka se projevila: 1. jakožto vědomí r o z s a h o v é. Rozsah pak, do něhož obsah pojmový náleží, označen byl slovem reagujícím na slovo podnětové a) jako pojem nadřazený (na př. eksperimentátor dal slovo podnětové »kruh«, a opá reagovala slovem »obrazec«; »dusík« — »prvek« chemický, »práce« — lidská činnost a pod.); b) jako pojem rozsahem blízký, po případě i souřadný (město — ves, plot — trní); c) anebo se vědomí rozsahové (Sphärenbewusstsein) jevilo v určitém citu, náladě (na př. eksperimentátor dá opé podnětové slovo »ničema« a opá hlásí jen, že uvědomila si jakési opovržení, nebo k podnětovému slovu »trpělivost« hlásí, že dostavil se jakýsi cit, trpělivost obyčejně provázející).

2. Význam, resp. myšlenka projevuje se jako nějaká vlastnost význačná pro obsah pojmový (k slovu »úřad« dostaví se opé ponětí čehosi obtížného, těžkého, k slovu »Italie« — ponětí »umění«). Tudíž prozrazuje se tuto porozumění slovu uvědoměním si nějaké vlastnosti, předmět onen charakterisující.

3. Ono uvědomění významu vyjádří se v postihnutí předmětů, které (nikoli logicky, nýbrž) praksí s předmětem označeným souvisí (na př. podnětové slovo »drahý« vzbudilo reakci »potraviny«, »továrna« — stávka dělnictva atp.).

Výsledky těchto pokusů neukázaly ovšem podstatu zážitku významového, neboť tento zážitek jest cosi dále neanalysovatelného a nevystižitelného představami, ale ukázaly, jak si pomáháme, jaké okliky a vedlejší cesty volíme k tomu, abychom zmocnili se myšlením ponětí nějakého.

Ještě jasněji se to ukáže, jestliže začneme zkoumati, kterak postihujeme význam v ě t, kterak postihujeme smysl toho, co vyjádřeno jest větou. Kdybychom totiž p o k a ž d é musili nejprve vytvořovati ke všem jednotlivým slovům každé věty příslušné představy, bylo by porozumívání větám namahavé, obtížné a téměř neuskutečnitelné, nastal by tu, abychom mluvili se Schopenhauerem, »tumult představ«, zběh a matenice představová.

Zvolme si na př. větu: »Čím menší nožka, tím větší účet za střevíčky.« Budeme při větě té vybavovati si »příslušné představy«, abychom porozuměli jejímu významu? Vždyť význam věty té jest obsažnější a hlouběji za slovy se skrývá, než mohou vůbec sebe »přesnější« (přesněji odpovídající) představy k jednotlivým slovům nám pověděti! Ostatně názorných představ, odlik skutečných předmětů neužíváme pro p o r o z u m í v á n í větám, nýbrž (tehdy, když povaha předmětu sama to žádá) jen pro ř e š e n í určité ú l o h y. Na př. děje se to při řešení úkolů geometrických. Když by byla dána třebas otázka, v kolik trojúhelníků rozdělí se úhlopříčnami pětiúhelník, p o r o z u m ě n í této otázce (t. j. uvedené v ě t ě právě) podává se samo sebou, jakmile máme pojmy trojúhelníka, pětiúhelníka, úhlopříčny, dělení obrazců. Ale ř e š e n í oné otázky dá nám teprve, když si to, co třeba, nakreslíme, t. j. zpodobíme na př. v názorových představách. Podobně, kdo začíná se obírati nějakou naukou, potřebuje ze začátku mnoho názorných představ, pomocných kreseb atp., ale čím dále pokračuje ve vědě, tím m é n ě oněch pomůcek užívá a tím snáze a rychleji dovede vpraviti se ve smysl pouček (= vět) vědeckého výkladu p ř í m o.

Při větách naplněných metaforickými výrazy by ulpívání na příslušných představách názorových porozumění nejen neprospívalo, ale ještě je ztěžovalo. Čteme na př. výrok Hegelův: »Vavříny pouhého chtění jsou suché listy, které nikdy se nezelenaly.« Když tyto obrazné výrazy, které nikdy nejsou zcela smyslu adekvátní, přece pojímáme v příslušném jim významu, vysvitne nám tertium comparationis, a obraz, jenž tu byl prostředkem a nikoli sám cílem, dopomohl nám k vlastnímu cíli, k postihnutí myšlenky. Ba jsou věty, kde mohl bych vytvořiti si snadno názorné

představy, ale nečiním toho, a přece myšlenka jest mi jasná; na př. dám-li k porozumění větu: »Umírněnost jest energie hlupákova.« A posléze jsou věty, při nichž vůbec nemohou se názorové představy vyskytnouti a přece znalec věci jim dobře rozumí, chápe význam jejich, postihuje myšlenku; na př. pravím-li: »Kategorie jsoucna jest nejobecnější predikát.«

Ze všeho vyplývá: názorných představ není pro porozumění, pro myšlenku třeba; mylno jest, že bychom nemohli míti vůbec zážitku, když jsme neměli názorných představ. Víme leckdy dobře, co »v duchu« myslíme, co říci chceme, ač nám vhodných, případných »slov« se nedostává k tomu. Myšlení krátce není psychický akt, který by nutně konal se na názorném materiálu (jako jsou počitky, představy, city), nýbrž v myšlenkách.

Bylo by lze nyní ještě dále uváděti jiné zajímavé výsledky experimentování Külpova (a snad dokonce i četných experimentů žáků Külpových, jichž počet jest nemalý), bylo by jistě zajímavo povědětí na př., jak bylo zjištěno, že úkol vyhledati nadřazený pojem k danému podřazenému byl splněn rychleji než naopak, že myšlení předmětově zamířené jest charakterisováno daleko větším množstvím optických představ (60% průměrně) než logické myšlení, kde zrakových představ se dostavuje daleko méně (10% asi průměrně), že myšlení naše vůbec nekoná se příliš rychle, a jsou-li, jak se samo rozumí, tu dosti značné diference individuální mezi opými, že přece zase opé, které příliš snad rychle myslí, snáze zase dopouštějí se chyb v myšlení svém, tak že kratší doba, jíž potřebovaly tu na př. k řešení nějakého myšlenkového úkolu, jest zase vykoupena poměrně větším počtem chyb, atd.; bylo by konečně velice zajímavo promluviti o vtipných experimentech Külpových (a jeho školy) ve příčině abstrakcí a abstrakčního pochodu, o pokusech prozkoumati »determinující tendenci«, kterou projevuje daný nějaký úkol a vytčení cíle na průběh představ a na postup našeho myšlení atp. To vše, pravím, jistě by bylo zajímavo, ale nedostává se tu místa pro tyto čiře odborně psychologické otázky a experimentální zkoumání, a proto raději přecházím k obecněji důležité věci: co vyplývá z Külpovy »psychologie myšlení«, k jakým důsledkům vede.

Pozoruhodno jest, že první důsledek, který svrchu jsme naznačili, že vyplynul o povaze myšlení lidského, jest negativního rázu: Psychické akty naše, jež označujeme slovy: všimnouti si něčeho,

srovnávati a odlišovati, poznávati, mysliti, uznávati, zavrhovati, krátce souditi, vysuzovati atd., jakož i chtíti a zamítati jsou vesměs akty, které mohou býti sice provázeny představami, počitky, krátce: názorovými obsahy psychickými, ale nemusí, a všecky tyto akty jsou samy prosty názorového rázu, jaký mají na př. počitky. Myšlenky jsou nezávisly na značkách, jimiž a v nichž je vyjadřujeme, jsou samostatny, jsou vyznačeny velikou spontánností v hledání, přijímání a pochopování předmětů, v tom, jak se jimi obírají, jak do nich zasahují a na ně působí. Do prací o psychologii myšlení bylo možno mluviti na př., že »jsme pozorni, poněvadž naše oči se zamíří na určitý bod pole zrakového, a svaly, které je v této poloze udržují, jsou silně napiaty,« nyní však bylo zjevno, že takovéto mluvení jest zcela zvrácené a že ve skutečnosti má se říci: my zamíříme oči své na určitý bod pole zrakového a napínáme svaly oční při tom, poněvadž chceme na tento bod soustřediti svou pozornost, poněvadž chceme jej pozorovati. Aktivnost naše vystoupila takto v popředí a receptivnost, mechanism představ atd. staly se podružnými. »Monarchické zařízení našeho vědomí stalo se patrným. Naše »Já« sedí na trůně a vykonává akty vlády. »Já« pozoruje, »Já« vnímá, konstatuje, co do říše jeho vstupuje, obírá se s tím, béře na poradu osvědčené své ministry, zásady a normy svého státu, získané vědomosti a názory, nahodilé potřeby přítomnosti, a »Já« uzavírá, jak se k tomu zachová, zdali dotěravce onoho nechá nepovšimnuta, či zda dá mu nějakou případnou formu či zda proti němu bude reagovati.« Akty tohoto »Já« jsou pokaždé prováděny podle určitých hledisek anebo úloh a slouží nějakému cíli, ať již od »Já« sama vystavenému nebo od někoho nebo něčeho jiného danému, uloženému. Myšlení jest tedy nástrojem, pomocí něhož jedině jest možný klad a poznání reálna. Myšlení jest psychologický předpoklad práce ve vědách reálních, ve vědách empirických, jimž nejde arci o představy, počitky atd., nýbrž o nějaké reálno. Když právník opíraje se o indicie konstruuje si pochod spáchaného zločinu, když jazykozpytec z určitých změn hlásek konstruuje si zákony tohoto pochodu, když historik ze zpráv svých pramenů vysuzuje stavy a události minulé, když astronom vypočítává vzdálenosti a dráhy těles světových — ve všech těchto případech provádí se myšlení, a výsledkům jeho přikládá se hodnota reálna. Myšlení tedy může zamířiti se na předměty, které od něho sama mohou býti podstatně rozdílné, a ne-

mohou se státi prostě tím, že jsou myšleny, pouhými obsahy myšlení anebo pouhými myšlenkami. Předměty myšlení mohou býti velice různé, mohou býti ideální, mohou býti neskutečné, mohou také býti reální a skutečné, t. j. mohou býti takové, že nespadají v jedno se zjevy myšlení sama, nýbrž že mají transscendenci oproti myšlení. Reální svět přírodozpytcův může býti myšlen a může býti postihován pouze myšlením, podobně reální svět psychologův, metafysikův. Sice jsou směry noetické (konsciencialism a objektivní idealism myslí právě tu zase Külpe), které i za předměty věd reálních prostě substituují zážitky naše, ale právě psychologie myšlení ukazuje, že zcela jinak pochod realisace ve vědách přírodních si jest mysliti, že to jest klad a určování předmětů, které nejsou s myšlením totožny, nýbrž mají samostatnou, na myšlení nezávislou eksistenci.

A tak, jak patrno, psychologie myšlení Külpovi ukazovala jen nové zdůvodnění jeho noetiky a metafysiky a podávala základ pro jeho »kritický realism«. Ale nad to ještě! Tato psychologie myšlení se svými eksperimenty »vyptávacími« a výpovědními dala mu pevnou oporu pro vybudování jeho estetiky (a vedla jej k eksperimentální jeho estetice),[1] dala mu možnost, aby s pomocí stoupenců a žáků svých (Marbe, Thumb, Bühler, Messer a j.) prozkoumával eksperimentálně a dokonaleji stanovil předměty a problémy lo-

[1] V estetice Külpe stavěl se proti Lippsovi i proti E. Meumannovi; Meumannově estetice platilo také poslední pojednání Külpovo, jež vyšlo za jeho životytí; napsaltě do »Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experim. Pädagogik« (do červnového čísla 1915) vzpomínku na Meumanna a dotkl se také jeho estetických názorů. To vzbudilo odpověď Störringovu (v Arch. f. gesamte Psych. 1915, svaz. 34, str. XIV a v Zeitschr. für päd. Psych. duben 1916, 166—169 otištěnou), na niž reagoval Külpe klidným a rozhodným způsobem, ale uveřejnění této své odpovědi (v Arch. f. ges. Psych. 35, 1916, 155 a Zeitschr. f. päd. Psych. 1916, str. 169 n.) se již nedožil.

K obecné estetice Külpe významněji nepřispěl; lze v této příčině uvésti jen (mimo partii v »Úvodu do filosofie«) starší pojednání jeho ve »Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie« 1899; »Über den assoziativen Faktor der ästhetischen Eindrücke«. Naproti tomu získal si veliké zásluhy o pokrok ve práci eksperimentální estetiky, z níž uveřejnil práce: Ein Beitrag zur experim. Aesthetik (1902) a kritický rozhled: »Der gegenwärtige Stand der experim. Aesthetik« (přednáška na sjezdě psychologickém v Giessenu 1907). Velmi cenná práce jeho jest konečně: Anfänge psychologischer Aesthetik bei den Griechen (ve Philosoph. Abhandlungen Max Heinze zu 70. Geburtstag gewidmet, v Berlíně 1906, str. 101—127).

g i k y, psychologie myšlení poskytla Külpovi, aby zaujal určité stanovisko i k otázkám p e d a g o g i k y, zejména k otázce významu názoru ve výuce a výchově, k otázce formálního pěstování paměti, k pěstění energie a pevnosti vůle chovancovy atd. O tom všem snad jindy bude mi možno podrobněji vyložiti, zde omezuji se úmyslně jen na to, že ukázal jsem k těsné souvislosti Külpovy práce v oboru psychologie myšlení a v oboru jeho filosofického názoru, jeho kritického realismu a končím slovy jeho: »Tak povznáší se z psychologické laboratoře zrak k celku našeho vědění a umění. Každý veliký pokrok ve vnikání do dílny našeho ducha jest spolu vymožeností pro filosofii. Pokrok takový dává nám poučení o některé stránce duše naší, z níž temení všecko, co dovedeme a víme, dává nám nové měřítko pro ocenění člověka a jeho povolání, jeho postavení ve světě, osvětluje nám určitým směrem síly, které uschopňují nás k poznání, tvoření a jednání.«

* * *

Zbývá dodati několik kritických slov o těchto psychologických názorech a experimentech Külpových. Experimentální psychologie vůbec není příliš dávného data: ani 60 let ještě netrvají práce její, když klademe — jak jest obvyklé — počátky její do let 60. předešlého století, kdy základ k experimentování psychologickému dán byl »E l e m e n t y p s y c h o f y s i k y« F e c h n e r o v ý m i. Po Fechnerovi, jemuž především šlo o to, aby prokázal platnost zákona psychologického (»Weberova-Fechnerova«) a teprve v další řadě o to, aby vůbec experimentálně prozkoumal poměr mezi jevy psychickými a »fysickými«, »mezi tělem a duší vůbec«, rozvila se záslužná práce v laboratořích psychologických, jimž na dlouho vzorem byla první dokonalejší laboratoř psychologická, zařízená a vybudovaná od W. Wundta v Lipsku. Pracemi především Wundta sama a jeho žáků, dále Stumpfa, Ebbinghausa, G. E. Müllera a četných jiných pracovníků psychologických experimentální psychologie soustředila se na obor počitků, na studium jejich intensity, trvání, na vztahy jejich k podnětům fysikálním a fysiologickým, atd., dále zejména na studium asociace představ, a pod. Krátce: dlouhý čas práce experimentální psychologie obracela se a o m e z o v a l a s e na studium oněch »obsahů vědomí«, jak by řekl Külpe. Trvalo to dlouho, než zásluhou dánského prof. Alfr. Lehmanna začato bylo se studiem experimentálním jevů citových (vlastně: výrazů citových jevů), a trvalo to ještě déle, než experimentem zasáhlo se v obor jevů volních (to učinili právě již žáci Külpovi) a

než bylo učiněno předmětem eksperimentálního zkoumání — myšlení a myšlenky. A toto zkoumání jest právě zásluhou, snad největší, O. Külpe a »würzburské« jeho školy.

Ovšem podrobiti myšlení lidské eksperimentování vyžadovalo užití daleko větší měrou metody nějaké impresivní. Chtěje vniknouti do podstaty a zvláštností myšlení a myšlenky (Gedankending), Külpe byl nucen počínati si tak, že opým dával podnětem nějaké věty, po případě vyzýval je vyhledati na př. druhou část věty k dané části prvé, a když rozkaz tak nebo onak provedly, vyptával se jich na to, co by mohly mu o svých zážitcích při tom, o rozličných okolnostech průvodních a pod. sděliti. Tím dosahoval od nich určitých výpovědí (kromě toho, čím reagovaly samy na dané podnětové slovo nebo podnětový větný celek nějaký). Výpovědní tyto eksperimenty (jako všecky eksperimenty psychologické) mají své stinné stránky; ale když Wundt a E. v. Aster proti nim se ozvali a posměšně je nazývajíce »Ausfrageexperimente« prohlašovali, že to vůbec nejsou psychologické experimenty, jistě přestřelili, a žákům Külpovým bylo snadno se hájiti. A dočkali se toho, že, jak řečeno, r. 1910 v laboratoři Wundtově Američan Th. V. Moore pracoval (o abstrakci) — metodou právě Külpovou.

Külpe ovšem klade největší hodnotu ve výsledek obecný svého eksperimentování o myšlení a myšlenkách, totiž že dává mu pevnou oporu pro jeho názory estetické, logické, pedagogické, a zejména pro jeho kritický realism. Naproti tomu bych hledal význam celé jeho »psychologie myšlení« a jejích výtěžků dosavadních v tom, že jasně vynikla samostatná a aktivní povaha soudu (= myšlení) i rozdíl jeho od pouhých asociací, a dále že tímto zkoumáním jsou kladeny prvé základy k psychologii úlohy. Külpe dobře postihl, jak se dostavují »determinující tendence« v myšlení našem, jakmile jest nám myšlením postihnouti a řešiti nějaký daný úkol neboli úlohu, ať jest jakákoli. »Zření k cíli« vytčenému úlohou to jest, podle něhož my (Külpe říká: naše »Já«) upravujeme své myšlení a myšlenky, zasahujeme do zásoby svých představ, počitků, vybíráme určité, jiné necháváme stranou, kombinujeme, měníme, modifikujeme je atd. V tom tedy, anebo ještě šíře řečeno, v tom, že Külpe učinil třídu jevů psychických, jež označujeme jako myšlení (souzení, usuzování) a myšlenky (soudy, úsudky a pod.), předmětem úsilného a slib-

ného studia psychologického, spočívá jeho zásluha nepopíratelná a trvalá, které nepoprou ani neumenší námitky proti způsobu jeho eksperimentování, ať je již uznáme za oprávněné čili ne. A tak i tu osvědčí se vlastní slovo Külpovo: »Metody, které zprvu tu byly vypěstěny k dosažení obecného výtěžku, ukázaly se znenáhla na něm nezávislými a skrývaly v sobě zárodek neustálého pokroku, zárodek aplikace a prohloubení svého rozličnými směry. Cíl sám se víc a více oddaloval, ale cesta k bližším stanicím byla nalezena, a mohla býti vytvořena z ní silnice bezpečná, pevná a mnoha poutníkům s dostatek prostory poskytující.«

Školství na Rusi.

Napsal Dr. Otakar Kádner.

(Dokončení.)

Jediný národ v Rusku, který si dovedl přes všechen útlak samoděržaví udržeti samostatnost v oboru školy, jsou Finové. Od svého připojení k říši ruské (1809) až do nedávné doby bylo Finsko vlastně státem v státě, majíc naprostou samosprávu ve všech vnitřních záležitostech; sama carevna Alžběta chtěla tak vytvořiti přirozenou hranici mezi Ruskem a Švédskem a zabrániti ustavičným třenicím a válkám obou států; teprve r. 1910 přes protesty Finů a veškeré Evropy bylo pod záminkou lepší bezpečnosti říše Finsko zbaveno svých svobod a degradováno na obyčejnou provincii. Ponížení toto bylo Finům tím citelnější, že již v dobách připojení k Rusku měli školství a kulturu daleko vyšší, než bylo v ostatní říši, a že do dnes sami Rusové kladou vývoj finského školství, na něž ostatně měli vždy vliv především Švédové, za vzor svým krajanům.[1]

Víme, že také ve Finsku existovaly nejdříve školy klášterní;[2] v dobách reformace prostřednictvím Švédů přibývají školy protestantské, a to jmenovitě zásluhou hr. Brahe, guvernéra finského za švédské královny Christiny (v pol. 17. stol.). Pozdější časté války Rusů se Švédy sice zadržely na čas vývoj školství, ale od polovice století XIX., kdy probouzí se národní vědomí Finů, lze znamenati nový a nepochybný rozmach. Národní buditel finský, Uno Cygnaeus (1810—1888), jakožto inspektor škol obecných šíří doma zásady školství německého, francouzského a švýcarského,

[1] Srv. na př. anonymní článek o zavedení všeobecné školní povinnosti ve Finsku v časop. Izvěstija po narodnomu obrazovaniju 1909, duben, 1 sl.

[2] Dějiny finského školství obšírně líčí Knut Svanljung v Reinově Encyklop. Handbuch der Paedagogik III.² 1905, str. 204 sl. s. v. Finnländisches Schulwesen. Srv. také americkou encyklopedii pedagogickou II. 610 sl.

speciálně vlivy Pestalozziovy, v jehož duchu otevřena první normální škola r. 1863. Zásluhou Cygnaeovou bylo jmenovitě již r. 1866 vydáno nařízení, dle něhož každá městská obec měla se postarati o dostatečný počet obecných škol pro mládež od 8—14 let, kdežto t. řeč. ambulatorní školy, také ve Finsku obvyklé pro nedostatek učitelstva, byly odtud reorganisovány jako přípravky úplných škol obecných. Řada dalších nařízení upravila i dozor na školu i osnovu učebnou a rozšířila jmenovitě povinnost zakládati školy i na obce venkovské.

Dosud ve Finsku prvního vzdělání v triviu, jakož i náboženství dostává se dětem buď doma neb na školách ambulatorních pod dozorem církve.[1] Na těchto pak základech staví po venkově vlastní či pravidelná škola obecná, jejíž vzdálenost od bydliště dítěte nemá býti větší než pět kilometrů. Tu se učí obě pohlaví společně po čtyři léta od 9. roku věku vedle náboženství a jazyka mateřského reáliím (jmenovitě i hygieně), kreslení, zpěvu, tělocviku, pracím ručním i v zahradách. Pokud počet dětí ve všech čtyřech ročnících školy nepřevyšuje 50, stačí dle zákona jediný učitel neb učitelka s povinností učiti 30—36 hodin týdně. Teprve při větším počtu dětí škola se dělí mezi učitele a učitelku, po případě i osoby další. Daleká většina (asi šest sedmin) všech škol má vyučovací řeč finskou, a jen zbytek jsou školy švédské. Vydržování škol přísluší obcím s pomocí státu; obce jsou jmenovitě povinny zajistiti učiteli řádný byt, otop a aspoň 250 finských marek[2] ročně, k čemuž stát přidává sám ještě aspoň 900 marek s dalšími příplatky až do třiceti let služby, kdy učitel může jíti do pense.

V městech jsou školy obecné vesměs šestitřídní tak upravené, že obyčejně první dvě léta nahrazují onu domácí neb ambulatorní výchovu venkovskou, čtyři vyšší třídy pak odpovídají oné řádné škole obecné; proto také je věk dětí vstupujících do školy proti venkovu snížen obyčejně na sedm let. Koedukace je i v městech aspoň na nižších stupních pravidlem. Příjmy učitelstva jsou vyšší než na venkově (maximální jsou v Helsingforsu a to až 3900 marek!); jinak jsou učitelé i v městech i po venkově zákonem chráněni proti všeliké libovůli obcí a jeden z nich má vždy jmenovitě

[1] Srv. čl. T. K. Szkolnictwo ludowe w Finlandiji v časop. Wychowanie III. díl I. 1910, 550 sl. — U nás psal o školství ve Finsku Jos. Klimeš v časop. Komenský, roč. XXXV. a Jos. Kořenský v Paedagogiu VII. 1885, 26 sl.; srv. též Klikův Stručný slovník pedagogický s. v. Čuchonské školství.

[2] Finská marka = asi 80 hal. naší měny.

hlas v místní školní radě jakožto první instanci dozorčí; vedle toho každé město má svého voleného inspektora, kdežto venkov je rozdělen na 20 okresů dozorčích, jichž dozorci jsou jen odborníci (často učitelé obecné školy se zkouškami universitními).

O rozvoji školství obecného lze se poučiti srovnáním několika čísel: v školním roce 1875—6 bylo venkovských škol 285 s 11.421 žáky, r. 1890—1 již 880 s 35.187 žáky, r. 1902—3 dokonce 2115 s 86.986 žáky; v týchž letech učilo v městských školách 180 učitelů 6813 ž., resp. 580 učitelů 18.298 žáků a 956 učitelů 29.157 žáků. Analfabetismus jest vzácností, neboť počet negramotných nepřesahuje nikde 1—2%.[1]

Pro vzdělání učitelstva jsou semináře (celkem osm, z nichž dva koedukační), vesměs státní o čtyřech třídách, z nichž poslední věnuje se především praktickému výcviku na cvičné škole; přijímají se aspoň 18letí absolventi školy obecné dobrého zdraví i chování. Mnozí učitelé mají ve Finsku vzdělání vyšší, středoškolské neb docela universitní; také pokračovací kursy pro učitelstvo konají se od let pravidelně na universitě.

Pokračovací školy žákovské v městech i na venkově jsou teprve v počátcích a pomýšlí se na jejich reorganisaci; největší oblibě těší se praktické učení řemeslům a dovednostem. Vedle toho existují zvláštní řemeslnické školy pro učedníky večerní a nedělní, dále kursy průmyslové i obchodní pro bývalé žáky obecných škol; také o vzdělání hospodářské a hospodyňské je postaráno dobře školami nižšího i vyššího typu (Finsko má i samostatnou vyšší školu hospodářskou a lesnickou). Značná péče je věnována i dětem abnormálním, slepým a hluchým, pro něž existuje celkem deset ústavů státních; chválí se, že učí se v nich dle nejnovějších a nejlepších metod a že chovanci vesměs mají zdravé, spokojené vzezření.

Na stupni středním má Finsko od r. 1884 osmitřídní státní lycea dvojího typu: klasická (s latinou od III. tř.) a normální či reální (bez latiny); zvláštní místo mají dvě lycea v Helsingforsu, v nichž se fakultativně učí i řečtině, jinak z lyceí odstraněné. V osnově učebné je ovšem obligatorní učení ruštině, druhému zemskému jazyku (švédštině neb finštině) a němčině, na reálních lyceích (místo latiny) francouzštině, neobligátně ještě angličtině, takže počet jazyků je rozhodně přílišný; za to propedeutika schází

[1] H. Boczkowski, Finsko a finská otázka 1911, 18.

vůbec. Přijímají se žáci 9—12letí, vyšlí z obecné školy neb přípravky; závěrem studií jest zkouška maturitní, zvaná studentská, písemní i ústní, při níž zkoušejí sami profesoři university. Rok školní trvá od 1. září do 31. května; o vánocích jsou prázdniny skoro čtyři neděle, jimiž se učení dělí na dva semestry. V roce školním jsou všecka odpoledne volná pro hry a studium. Zvláštní jest, že pět nižších tříd reálního lycea tvoří uzavřený kurs, někde docela samostatně ustavený, jehož absolventi mohou odejíti do praxe neb školy průmyslové. Pro dívky existují pětitřídní lycea zvláštní, k nimž nezřídka bývá připojen ještě tříletý kurs, připravující k vysokoškolským studiím; nyní se pomýšlí na novou úpravu dívčího studia, zvláště rozšíření o rok. Konečně existují ve Finsku i školy soukromé rázu vesměs reálního. Zajímavo jest, že vedle škol ryze dívčích je ve Finsku od r. 1880 dovolena také koedukace na školách středních, při čemž však úsudky o její ceně dosud nejsou ustáleny; vytýká se mimo jiné ku podivu, že právě ustavičné styky od mládí zbavují druhé pohlaví vší přitažlivosti, že žáci vidí v žačkách jen přátele a spolužáky a že proto klesá ve Finsku počet sňatků i porodů.[1] Celkem udává statistika z r. 1908 26 státních lyceí chlapeckých rázu klasického, sedm reálného mimo 16 dívčích škol a asi 70 soukromých škol koedukačních neb oddělených; většina ústavů má vyučovací řeč finskou, jen menšina švédskou.

Jediná universita ve Finsku, založená r. 1640 v dobách zmíněného hr. Brahe vládou švédskou v Abo, byla r. 1827 přenesena do Helsingforsu a obdržela poslední statut svůj r. 1852; šest let potom po prvé připuštěna vedle švédštiny finština, jež je dnes mezi profesory i posluchači na vzestupu. Vrchní řízení má kancléř, jmenovaný carem (dlouho jím býval ruský korunní princ), neb jeho zástupce (vicekancléř), dále rektor a prorektor (jmenovaní kancléřem) a konsistoř vybraných 13 řádných profesorů za předsednictví rektorova; hospodářskou správu má oddělení ekonomické (rektor, prorektor a dva profesoři). Kancléř ustanovuje dále na tři léta i děkany fakult, jež jsou jako u nás, jen že fakulta filosofická je rozdělena na tři sekce (historicko-filologickou, fysikálně matematickou a agrikulturně ekonomickou); konečně přísluší kancléři i jmenování všeho učitelstva. Semestry trvají od září do polovice prosince a od polovice ledna do konce května. Studenti dělí se jako ve Švédsku na národnosti (nyní dvanáct), jichž náčelníci (inspektoři) jsou potvrzováni konsistoří; každá národnost má vlastní po-

[1] Čas, 25. září 1910.

kladnu pro udílení odměn za vědecké a literární práce. Ženy mají táž práva na universitě co muži. Grady akademické jsou na filosofii čtyři (kandidát, magister, licenciát, doktor), na ostatních fakultách schází stupeň druhý; mimo to jsou přesně předepsány státní zkoušky (také pro učitele škol středních). Celkem bylo r. 1908 na universitě finské 2140 posluchačů řádných, z nichž 450 žen. Vedle university existuje v Helsingforsu vysoká škola technická (od r. 1847) o pěti odděleních: pro architekturu, inženýrství, strojnictví, chemii a předměty všeobecné.

Dobře se daří také ve Finsku vysokým školám lidovým. Vznikají po příkladě dánském teprve koncem let osmdesátých min. století a rychle se šíří vlivem politických poměrů jako obrana proti nátlaku rusifikace; hlavními propagátory jsou studenti vysokoškolští, kteří koncerty, loteriemi a slavnostmi lidovými shánějí též potřebné finanční prostředky. Dnes je ústavů těchto již přes dvacet, většinou zase finských; učí se obyčejně šest měsíců velmi pilně (od 6.—7. hod. ráno až do večera) a to i předmětům intelektuálního vzdělání i zručnostem technickým; večer bývají diskuse a zábavy. Ročně účastní se asi 900 mužů a žen společně za nízké kolejné (celkový roční náklad bývá 7—8000 marek); mnohé z ústavů mají již vlastní budovy, ba i internáty. Roční schůzky absolventů a slavnosti národní udržují vlivy vysokých škol lidových na trvalé výši. Mimo to v městech existují zvláštní přednáškové kursy pouze pro dělníky.

Vrchní správu všeho finského školství má vrchní ředitelství škol o dvou odděleních (pro obecné a vyšší školství); mimo vrchního ředitele a jeho zástupce patří k němu ještě čtyři zemští inspektoři, jimž jsou podřízeni řečení inspektoři okresní.

Připomínám na konec, že v poslední době vláda ruská vnucuje i Finům dobrodiní ryze ruských škol, které však vesměs jen živoří (některé mají sotva deset žáků). Vedle toho nyní zavedeno bezplatné vyučování finštině a švédštině na některých středních školách petrohradského školního okresu patrně proto, aby odtud vyšli první ruští úředníci pro finské kraje.

* * *

První oficiální statistika školství na Rusi byla podniknuta teprve r. 1880 centrálním statistickým komitétem, ale nebyla dovedena do konce; později bylo šetření konáno opětně, zvláště pro světovou výstavu v Chicagu r. 1893. Ministerstvo osvěty podává nyní každý rok dumě sumární zprávu o stavu školství, ale přesná a

úplná statistika sotva bude možna dříve, dokud nebude zavedena povinná návštěva školní. Poslední pokus o přesné sečtení všeho školství stal se zásluhou ministerstva vyučování r. 1911, kdy se měla reformovati škola obecná; výsledky šetření zpracoval tehdy ruský statistik Pokrovskij a publikovány jsou v Ruské škole teprve 1914 v čísle lednovém (odd. III. 39 sl.) a únorovém (III. 62 sl.), jakož i v uvedené encyklopedii Tulupova-Šestakova, 576 sl.[1]

Jednotlivá zemstva provedla statistická šetření již v dobách starších, ale ovšem vždy jen ve svém okruhu;[2] také sv. synod sčítává pravidelně školy církevní a výsledky podává v kalendáři (Školnyj kalendar), přidávaném k orgánu těchto škol Narodnoje obrazovanije. Konečně r. 1913 zasedal první ruský sjezd pro statistiku školy, který probral důkladně všecky otázky obecné i speciální.[3] Co tedy do r. 1911 v oboru statistiky podávají publikace úřední i odborné,[4] nutno bráti vždy jen s opatrností, přes to ovšem i z těchto kusých a nedostatečných dat je patrný pokrok, třebas nenáhlý a nerovnoměrný. Tak v dvacetiletí 1872—91[5] stoupl počet škol obecných vůbec z 19.373 na 47.970, počet žactva ze 799.290 na 2,133.064, kdežto počet analfabetů klesl ze 77·95% r. 1874 do r. 1887 sotva o 9% (na 68·66). Náklad na školství v 5 letech stoupl z 85 mil. rublů na 170;[6] na r. 1914 rozpočten byl obnosem 161,629.822 rublů.[7] Dle řeči Kulomzinovy v hosudarském sovětu[8] připadá na 1000 obyvatelů v evropské Rusi 50·5, na Kavkaze 45·5, Polsku 42·2, Finsku 74·8, Zakavkazí 27·5, v Sibiři 33·0, v Asii střední 21·1 žáků.

*

Toť tedy obraz ruské školy v době před vypuknutím světové války, jíž Rusko se účastní nezvyklým počtem vojska všeho druhu.

---

[1] Statističeskija dannyja o položeniji narodnago obrazovanija v Rossiji. — Srv. také úvodník časopisu Škola i žizň 1913, 23 a článek Andrejevův Někotoryje resultaty perepisi načalnych škol v Rus. škole 1912, listopad, 1 sl. U nás o věci psal H. Boczkowski v čl. První všeobecný statistický soupis obecného školství v ruské říši ve Volné Škole IX. 58.

[2] Škola i žizň 1913, 29, 2.

[3] Škola i žizň 1913, 28, 2.

[4] Stankiewicz v uv. sp. 35 sl. má data z let 1872—93, Buissonův Slovník 1822 data z r. 1907, Čechov v uv. sp. 142 sl. data z různých let a srovnání se Spojenými Státy Severoamer. atd.

[5] Levasseur v uv. sp. 221.

[6] Rivista pedagogica 1913, 754.

[7] Rus. škola 1913, říjen III. 56.

[8] Museum 1912, II. 222.

Je patrno, že právě na poli lidové osvěty očekává Rusko po válce obrovský úkol, neboť co dosud provedlo v oboru školství, nemohlo naprosto stačiti skutečným potřebám. Možno sice uvésti na omluvu a výklad historické faktum,[1] že dlouhé věky Rusko musilo na obranu Evropy bojovati s národy mongolskými a že také později dějiny jeho vyplněny jsou boji s Litvany, Poláky, Švédy i Turky, že konečně mělo rozhodující účast v porážce Napoleonově; nicméně právě v devatenáctém století Rusko daleko se opozdilo za svými sousedy, tak že jeho školství patří k nejhůře opatřeným v celé Evropě.[2] Bude nutno počíti ze základu, zavésti především všeobecnou povinnost školy (třebas s počátku jen v malém rozsahu let) a na řádně opatřeném a vypraveném školství elementárním vybudovati celou moderní a solidní soustavu organisace školské. A last not least — bude nutno také na Rusi definitivně se rozloučiti s myšlenkou, že školství má býti prostředkem státní uniformity a jednotného státního jazyka, ale musí také tam školství všech stupňů a jmenovitě zase školství obecné opatřeno býti v duchu národním, t. j. v jazycích přečetných těch kmenových individualit, které obývají v rozlehlé říši. To ovšem jest přirozeno, že ruskému jazyku jakožto společné pásce nejrůznějších národů zůstane zachováno význačné místo; obligatorní jeho učení na všech vyšších stupních škol — elementární učení dle všech rozumných a střízlivých pedagogů musí býti jen v jazyku mateřském — zůstane i na dále požadavkem nezbytným pro státní jednotu, požadavkem, který jistě připustí i samy národnosti, zbavené konečně útlaku rusifikačního.

Válka krymská přinesla Rusku zrušení nevolnictví, válka rusko-japonská zřízení parlamentární, třebas kusé a neúplné: válka světová snad tedy mu dá i zdravou a spravedlivou úpravu veškerého školství, jakožto nezbytnou podmínku lidové osvěty a národního pokroku.

*

[1] Zdůrazňuje je posléze také Dr. Petar Tomić v článku Izvadak iz statistike o njemačkom i ruskom školstvu v časopise Hrvatski učiteljski dom 1916, 58, jenž dobře připomíná, že až do XIII. stol. celkem kulturní stav Ruska nebyl nižší než v ostatní Evropě.

[2] V právě vydaném IV. svazku Roloffovy pedagogické encyklopedie přičinila redakce k stručnému článku Straszewského o ruské škole tuto poznámku »Wie grosz die Unkultur in Ruszland noch immer ist, haben inzwischen mit erschreckender Deutlichkeit die unerhörten Grausamkeiten, Mordbrennereien und Schandtaten aller Art verraten, die von den russischen Heeren in Ostpreuszen und anderen vorübergehend besetzten feindlichen Landesteilen nachgewiesenermaszen verübt worden sind.«

Literatura o ruském školství není dosud valná. Je charakteristické, že veliká pedagogická encyklopedie Reinova i ve svém druhém desítisvazkovém vydání mimo vzpomenutý již článek — ostatně rozvleklý — o finském školství nepřinesla (ani v dodatcích) slibovaného vylíčení ruského školství, ač na př. škole italské věnuje plných 100 stran kvartového formátu, japanské 56 stran atd. V jiných encyklopediích je toto heslo odbyto velmi stručně a povrchně: tak kniha Loosova věnuje mu všeho všudy asi 5 stran, Buissonova necelých 9 stran, Roloffova dokonce jen 3½ strany; také vylíčení ruského školství v naší české encyklopedii Klikově (str. 1564 sl.) je příliš krátké, aby mohlo podat náležité poučení.

Nemenší závadou jest, že daleká většina monografií i článků o ruské škole je dnes naprosto zastaralá a nemá než významu historického. Tak i příslušné oddíly v knize Levasseurově L'enseignement primaire dans les pays civilisés 1897, 202 sl. a 222 sl., ve spise: Sendler-Kobel, Übersichtliche Darstellung des Volkserziehungswesens etc. I. 1900, 38 sl. a II. 1901, 475 sl., ovšem také oddíl o střední škole ruské »von einem Gymnasialdirektor und Lehrer im Innern des Reiches« v Baumeisterově spise Die Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens 1897, 561 sl. Zastaralé jsou také tyto monografie a časopisecké články: F. Jaroš, Osvěta na Rusi (v časop. Paedagogium IV. 1882, 495 sl.). — V. Vaníček, Učitel v aulu Kirgizském (tamže 259 sl.). — N. Lavrovsky, Les écoles de la Russie 1854. — M. Vladimirsky-Boudanoff, L'état russe et l'instruction publique en Russie d'après des documents officiels 1807. — C. Woldemar, Zur Geschichte und Statistik der Gelehrten- und Schulanstalten des k. russischen Ministeriums der Volksaufklärung 1865. — Th. Oldenburg, Écoles primaires de la Russie d'Europe 1896. — Leuzinger, Über russische Schulverhältnisse v 56. roč. časopisu Pädagogisches Archiv. — A. Neufeld, Das russische Elementarschulwesen v Deutsche Zeitschrift für das ausländische Unterrichtswesen V. — D. A. Tolstoi, Ein Blick auf das Unterrichtswesen Russlands im 18. Jahrhundert bis 1782. Übersetzt von P. v. Kügelchen. — Kobel, Der Stand des russischen Volksschulwesens v Pädagogische Reform 1899. — C. Hippeau, L'instruction publique en Russie 1878. — Khanihoff Nicolas de, Études sur l'instruction publique en Russie 1865. — Jen s opatrností nutno užít článku Simkhowitchova History of the School in Russia v Educational Review 1907, květen (vyšel též o sobě téhož roku). Nestojí rozhodně vysoko ani publikace, vzniklé u příležitosti různých výstav a sjezdů, pro informaci ciziny zběžnou a nedost objektivní; tak na př. E. Kovalevsky, L'instruction publique en Russie (1905, psáno pro výstavu v Lutychu). — Týž, L'instruction publique à l'exposition nationale de 1896 à Nijni-Novgorod 1897. — Exposition Universelle de 1900. Notices sur Finlande 1900. — Petrus Nordmann, Exposé de ce qui a été fait par l'initiative privée pour l'instruction primaire dans le Grand-Duché de Finlande publié en vue du Congrès international de Paris 1889. — C. Jeannot, Russie, Rapport du jury international 1900. — Správné údaje a spolehlivé poučení nutno hledati především v knihách ruských, zvl. uvedených spisech Rodnikova (tu na str. 2 je i jiná literatura), Děmkova, Kaptěreva, Kaptěreva-Muzyčenka, Knjazkova-Serbova, Čechova, jakož i českém překladě citovaných Obrazů Miljukovových (tu II. str. 566 sl. je i další lite-

ratura). Mimo to upozorňuji ještě na spis Děmkovův (ostatně dost povrchní): Načalnaja narodnaja škola, jeja istorija, didaktika i metodika 1911. Stručné vylíčení vývoje ruské školy podává také uvedený sborník Rubakinův (Srědi knig), který připojuje podrobný soupis veškeré odborné literatury ruské (také o jednotlivých otázkách školských). Z příspěvků, psaných cizími jazyky, mimo citovaný spis Stankiewiczův (dotud cenný) upozorňuji na článek D. Prohasky, Ruska srednja škola v časop. Nastavni vjesnik XXIII. 251 (dle vlastních pozorování) a na spis Tom. Darlingtona Education in Russia, vydaný jako XXIII. svazek sbírky Special Inquiries and Reports on educational subjects péčí anglického ministerstva osvěty (obšírný výtah z něho přinesl na Rusi časopis Izvěstija po narodnomu obrazovaniju část XXV. 1910, 41 sl.). Hojně materialii k dějinám ruské školy snesl Rožděstvenskij (Rozhdestvensky) ve spise: Materials on the History of Educational Reforms in Russie in the Eighteenth and Nineteenth Centuries 1910. Speciálními problémy ruské školy (mimo články a spisy citované) obírají se zvláště ještě: K. Šochol, Vyssěje ženskoje medicinskoje obrazovanije v Rossiji v časop. Izvěstija po nar. obrazovaniju 1912, 172 sl. — Ropp, Čto sdělala gosudarstvenna duma dlja narodnago obrazovanija 1912 (s úředními doklady, ale stranicky se stanoviska okťabristů). — Narodnoje obrazovanije v zemstvach 1911 (sborník prací redigovaných Obuchovem, Čechovem a j.). — V. Čarnoluskij, Zemstvo i narodnoje obrazovanije I. 1910. — O. Jern, K voprosu ob otnošeniji gosudarstva i obščestva k sredněj škole v časop. Russkaja škola 1911, březen I., 111 sl. (vidí hlavní nedostatek v přílišném centralismu). — I. Alešincev, Istorija gimnazičeskago obrazovanija v Rossiji 1912. — F. V. Gec, Školnoje obučenije u russkich jevrejev v časopise Izvěstija po nar. obrazovaniju 1913, část XXXIX. 82 sl. a 1914 část XLI. 145 sl. — Marcus Wischnitzer, Die Universität Göttingen und die Entwicklung der liberalen Ideen in Russland im ersten Viertel des 19. Jahrhunderts (zvl. kap. 2. a 5.), 1906 (dokazuje, že universita moskevská byla v té době kopií vysoké školy v Gotinkách). — Jar. Bidlo, Z ruské university (Čes. časopis historický 1898, IV. 11 sl.; mluví hlavně o studiu historie). — H. Boczkowski, Z dějin varšavské university v Slov. Přehledu IX. (dle rus. spisu Dubrovského), týž, Ruská žena a universita v Žen. Obzoru XIII. (dle úředních statistik). K uvedené literatuře o školství polském připojuji ještě: J. Lukaszewicz, Historya szkół w Polsce, 4 díly 1849 - 52. — Praca oświatowa, jej zadania metody, organizacya 1913 (sborník lidové výchovy vydaný péčí lidové university krakovské). — Wł. Korotyński, Losy szkolnictwa w Królewstwie polskiem w ubiegłem czterdziestoleciu 1905. — A. Lange, Analfabetyzm i walka z ciemnotą w Królewstwie polskiem 1906. — Ad. Suligowski, Miasto analfabetów 1905. — J. Moszczeńska, Nasza szkola w Królestwie polskiem 1905. — Hojně spisů o školství finském — většinou finsky psaných — uvádí řečený článek v Reinově Encyklopedii III. ke konci. Srv. ještě: W. Beyer, Das Volksschulwesen in Finnland v Deutsche Zeitschrift für das ausländische Unterrichtswesen V. a Yrjö-Koskinen, Elementary Education in the Grand-Duchy of Finnland v Special Reports on educational objects vol. III. 673 sl.

Oprava. Na str. 684, ř. 13. zdola před slovem »rusky« doplň: než.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Dr. Karl Renner, Oesterreichs Erneuerung. Politisch-programmatische Aufsätze. (Vídeň, vyd. Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Comp.) (Dokončení.) — T. zv. londýnská deklarace o válečném právu námořním.

»Naše hejtmanství byla zřízena v roce 1869. Představme si průměrný okres této doby: okres obsahuje vedle jednoho nebo dvou vzdálených městeček bez ruchu mnoho vesnic, které jen nepatrnou měrou jsou účastny na trzích. Velká většina vesnických učitelů nevyšla ještě z moderních vzdělavacích ústavů, nýbrž sestává z vysloužilých poddůstojníků, venkovským lékařem jest většinou ranhojič, felčar, který odešel do civilu, nikoli doktor. Správcové šlechtických statků nejsou žáky vysokých škol zemědělských, nýbrž praktikové, kteří se vyšvihli během služby. Města jsou bez průmyslu, zděděná řemesla dodávají jim svůj ráz. Mezi řemeslníky a maloobchodníky sedí ojediněle a v osamělosti nejvýše nějaký advokát, notář, medik.

V tomto rámci objeví se nyní okresní hejtman. Pochází zpravidla z vyšších společenských kruhů, ze šlechty pozemkové nebo erbovní, přichází ze zemského nebo říšského hlavního města, a sloužil před tím blízko i daleko v říši: jest v uzavřených kruzích svého nového správního obvodu téměř jediným sesláním z venku i s hůry. Jest při tom právníkem a finančníkem a stojí tudíž i v hospodářských naukách nekonečně vysoko nad občany svého obvodu, nad řemeslníky a sedláky. Hluboko pod ním ve stínu stojí advokát a lékař a několik ostatních s plnými nebo polovičními studiemi. K tomu má — pro tehdejší dobu! — veliký plat, vypravuje se, že plat ten jde do tisíců zlatých! Zkrátka, representant veřejné moci jest hospodářsky, sociálně i duševně nedostiženou hlavou společnosti v okresu.

Od těch časů však společnost tato zcela neočekávaně vyrostla do šíře i výše, zprůmyslověla a nabyla vzdělání. Především jest zde několik bohatých lidí — obchodníci vínem, majitelé vápenných pecí, stavitelé, nájemci dvorů, továrníci — kteří do roka vydělají právě tolik stovek, kolik i nejvíce placený úředník správní dostává korun. Úřední budovy, většinou staré kláštery, konvikty, zámky, zrušená kasárna a pod., jež dříve svou rozlohou téměř utlačovaly malý domek měšťanský, zapadají za elegantními obchodními i obytnými domy mnohých občanů, ba i jejich činžovní domy zastiňují úřad svým vzhledem a leskem. Vysokými okny své prostorné a úpravné pisárny dívá se obchodník vínem do nejasných zamřižovaných okének úřadů.

Ale to jsou věci zevnější, jež nic nedokazují. Kolkolem na statcích sedí správcové a adjunkti z vysoké školy — věda zemědělská zastínila

v jednom bodu starou kameralistiku. Velcí sedláci navštěvovali střední hospodářské školy a odbírají si odborné listy. Jirchářův syn stal se inženýrem, nazývá se továrníkem na zpracování koží a mluví se zálibou o nejnovějších typech motorů. Na každém rohu městečka bydlí advokát, doktor veškerého lékařství nebo architekt, nebo konečně alespoň bába vynášející se svým diplomem. Vše kolem má tituly a hodnosti, diplomy a dekrety, kanceláře nebo alespoň pokladnu. A každý odbírá noviny, v nichž si bezmála tyká s ministry, každý byl někdy ve Vídni, mnozí dokonce v lázních. Každý, koho něco tlačí, dovede se již v hlavním městě zemském nebo říšském obrátiti na pravé místo . . . Ale hlavní věc jest: vědění a umění se nekonečně diferencovaly a specialisovaly. Každý jest jednostranným, má svůj obor, a soutěž jej nutí, aby dosáhl co největší důkladnosti v tomto svém oboru. Správce politického úřadu okresního má však říditi vše a všechny, má býti všestranným: nejen lepším právníkem než advokát a notář, lepším medikem a zdravotním odborníkem než lékaří, též lepším hospodářem než knížecí správce, lepším technikem než inženýři a úředníci tovární, také lepším rolníkem než statkář! Neboť on má bdíti nad všemi těmito záležitostmi a rozhodovati ve věcech zdravotních, o průmyslových závodech, o všem a ve všem! A při tom dodávají mu zákonníky a sbírky nařízení téměř denně hory paragrafů o všech jen myslitelných odvětvích, jež lidé znají a zmohou . . . Není tu od byrokratického aparátu žádáno příliš mnoho?«

Tomu ovšem nemůže byrokratický aparát vyhověti a proto tak časté volání po samosprávě. Jest to hlas po tom, aby do správy uvedeno bylo více věcnosti a odbornosti, aby právo bylo více proniknuto moderním hospodářstvím, a mrtvá písmena zákona byla oživena duchem průmyslovosti a intelektualismu. Toho nelze dosáhnouti ani přibráním tak zv. odborníků (lékařů, techniků atd.) za úředníky, neboť i těmto, jakmile se věnují jen úřadu, nedostává se oné nutné souvislosti s praktickým životem a přímá účast v té které odborné práci po všech jejích stránkách i s risikem takových praktických povolání. Pomoci zde může pouze samospráva jakožto využití nejlepších sil společnosti pro veřejnou službu. Proto se Renner přimlouvá pro tak zvanou smíšenou správu, to jest takovou správu, kde vedle státního úředníka z povolání zasedá volený odborník z řad občanstva a »obě tyto části správy mají pouze ten úkol, vésti záležitosti státu, aniž by při tom sloužily tak zvaným autonomiím stojícím vedle státu«. Zejména místní správa musí býti takto zařízena, poněvadž ona jest základem vší spořádané správy.

Vedle této reorganisace státní správy politické musí býti také důkladně změněny obecní řády, zejména volební řády měst, jež valnou část obyvatel obce vylučují ze vlivu na správu obecních záležitostí. »Správa rakouských měst jest zastaralým zastupitelským řádem téměř výhradně obětována živnostem s potravinami, majitelé domů a obchodníci jí vtiskují svůj ráz. Nejlepší část občanstva a celá třída dělnictva stojí mimo radní síně. Také jediný obecní řád pro města i venkov pokládá Renner za nonsens. Nejlépe se neschopnost této správy prý ukázala na nedávném

sjezdu německých měst rakouských konaném v druhé polovině roku 1915 ve Vídni: »tímto pořádáním nebylo měšťanstvo rakouské representováno, nýbrž kompromitováno«.

Své studie o vnitřním obrození říše ukončuje Renner voláním po třech věcech. Žádá: »Krajské zřízení, které teprve nám přinese pojem a požehnání místní správy, městské zřízení, které osvobodí průmyslové obyvatelstvo od úzkoprsého poručníkování domácích pánů a cechů a přivede tvořící průmysl, inteligenci a dělnictvo k účasti na správě; konečně obecní řád pro obce venkovské, kterýžto však není daleko tak nutný jako prvé dvě věci.«

V otázce vnějších poměrů říše vítá Renner podnět Naumannův, jeho Střední Evropu, kterážto myšlenka ostatně byla již před Naumannem: »Střední Evropa jest zejména pro nás socialisty nejúplnější skutečnosti (Realität)«, a volá k nynějším držitelům moci v středoevropských státech: »My (= socialisté) nemáme ve svých státech moc — ta jest ještě v rukách měšťáků, a k těm voláme: Vy máte zodpovědnost — vy jste povinni dáti nám svobodnou a jednotnou Střední Evropu jako záruku světového míru a volného světového hospodářství. Nezdaří-li se vám dílo, k němuž se nabízíte, pak vězte, že padá vina na vás. Tak musí dle mého mínění mluviti sociální demokracie Německa i Rakousko-Uherska.« —

Že by krajské zřízení bylo tak universálním lékem, jak myslí Renner a jiní, nelze pokládati za tak bezpečné. Ač jinak jsou tužby Rennerovy po reformě správy — zejména pokud jde o reformu politické správy státní, opravy městských zřízení a zlepšení postavení správních úředníků —, velmi sympatické, nelze souhlasiti s tak přikrým odsouzením samosprávy, tak jak dnes jest u nás organisována. Proti soudu Rennerovu stojí úsudky příznivé, vyslovené od odborníků nejméně tak povolaných jako jest on. Mimo to při svém nářku na nedostatek samosprávních svazků místních, nad obcemi stojících, zapomíná Renner úplně na zastupitelstva okresní, zavedená v některých rakouských zemích.

Nynější hranice království a zemí, z kterých sestává tato polovina říše, Renner úplně přehlíží a pro budoucnost staví se na stanovisko správních obvodů nikoliv dle zemí, nýbrž dle národností. Úměrně k tomu odbývá také úplně 17 zemských sněmů. Naproti tomu dualismus Rakouska a Uher jest mu nedotknutelnou posvátností. O druhé polovině říše mluví dokonce takto: »das mit uns verbündete und befreundete Ungarn« (spojené a spřátelené s námi Uhersko)

Že názory, návrhy a přání Rennerova nejsou sdíleny ani všemi jeho straníky, dočteme se v knížce Karla Kautskyho »Die Vereinigten Staaten Mitteleuropas«, o níž bylo v tomto časopisu referováno na str. 535—6 v seš. 7 letošního ročníku. Kautsky sám přirovnává stát zařízený dle návrhů Rennerových k »falanstéře« francouzského družstevního socialisty Fouriera.

*

Jedním ze závažných zjevů této války jest odvolání tak zvané l o n d ý n s k é d e k l a r a c e Anglií. Tím padá opět jeden ze základních kamenů práva mezinárodního, tentokráte válečného práva námořního. Londýnská deklarace uvedla značnou míru pevnosti v kolísavost dosavadní praxe ve

věcech války námořní. Původ má tato deklarace v konferenci zasedající od 4. prosince 1908 do 26. února 1909 v Londýně, a sice na popud vlády anglické. Výsledkem porad, jichž se zúčastnily: Francie, Holandsko, Italie, Japonsko, Německo, Rakousko, Rusko, Španělsko a Spojené státy severoamerické, byla ustanovení shrnutá pod názvem »Déclaration relative au droit de la guerre maritime«, která obsahují jakési hranice pro omezování volné plavby a obchodu neutrálů státy válčícími a naopak meze svobodného obchodu těchto neutrálních států.

Poněvadž otázky touto deklarací upravené dotýkají se událostí nyní téměř denně se objevujících a po válce budou předmětem úvah a nové úpravy, uvedeme zde stručně, v čem ustanovení londýnské deklarace záležela. Při tom jest nutno předeslati, že ustanovení ta dle výslovného předpisu článku 65 této deklarace t v o ř í c e l e k, tak že měla býti přijata nebo zachovávána všechna a nikoli snad jen některá zachovávána, jiná odmítána vládou kteroukoliv.

Především řeší deklarace otázku blokády, při čemž se vší rozhodností se staví na stanovisko blokády skutečné, t. j. takové a takovými prostředky vykonávané, že skutečně jest zamezen příjezd do nepřátelských přístavů ze širého moře a naopak. Blokáda t. zv. papírová, která se pouze prohlásí, aniž by se zároveň loďstvem uzavřela cesta k blokovanému pobřeží, se tedy rozhodně odmítá. Blokáda, má-li býti platnou, musí se mimo to prohlásiti, při čemž musí býti stanoven počátek její, vyznačeno pobřeží, které má býti jejím předmětem a konečně určena i lhůta, v níž by neutrální lodi mohly opustiti blokované nepřátelské území. Následek takovéto právoplatné blokády jest, že může býti zabavena každá neutrální loď, která blokádu tuto ruší, dá-li se předpokládati, že jest jí známo prohlášení blokády.

Další ustanovení týkají se kontrebandu. Ve věci této panoval zmatek tak veliký, že byl neutrální obchod námořní téměř znemožněn. Proto se navrhovalo zrušení tohoto zařízení. Zvítězil však názor opačný, při čemž — což jest zvláště zajímavo — uváděno bylo, že by se připuštěním úplné volnosti pro obchod jakýmkoli zbožím v době války mezi neutrály a válčícími způsobilo, že by neutrálům vždy záleželo spíše na prodloužení války, když by bez jakýchkoli nebezpečí mohli zpeněžiti jakékoli své výrobky a dopravovati je za tím účelem po moři pro válčící státy. Dosavádě byl činěn rozdíl mezi kontrebandem absolutním a relativním. Prvému náležely předměty sloužící výhradně válce, druhému pak věci takové, jež mohly sloužiti účelům válečným i neválečným. Rozdílu tohoto přidržela se také londýnská deklarace a vypočítává především v 11 bodech předměty, které se pokládají za kontreband absolutní, t. j. o kterých tedy každý musí již předem věděti, že vypukne-li válka, jsou kontrebandem. Nové vynálezy sloužící výhradně válečným účelům mohou býti rovněž prohlášeny za kontreband, mimo tyto právě uvedené. Čl. 24. vypočítává předměty, které jsou kontrebandem relativním a k nimž náleží také potraviny. Mimo to jsou určeny v čl. 28. věci, které za kontreband vůbec prohlášeny býti nemohou (náleží sem vlna, bavlna, hedvábí a jiné suroviny textilní, dále kaučuk, lak, surová kůže, kosti a rohy, hnojivo i umělé,

vápno, kámen a drahé kameny, cihly, porculán, skleněné zboží, papír a suroviny pro jeho výrobu, mýdlo, barvy, soda, čpavek, stroje pro zemědělství, hornictví, průmysl textilní a tiskařský, hodiny, zboží módní, péra, vlasy a domácí zařízení). Kromě toho z důvodů humanity jsou vyloučeny ještě předměty pro ošetření nemocných a raněných a věci sloužící postižené lodi, jejím cestujícím a mužstvu.

Kontreband může býti zabaven, ale jen tenkráte, když absolutní kontreband jest určen území nepřátelskému nebo nepřítelem obsazenému, relativní pak tehdy, když se má vyloditi v nepřátelském přístavu. Je-li při tomto relativním užívání k účelům válečným vyloučeno, jest vyloučeno také jeho zabavení, leč by byl určen pro nepřátelskou správu státní. Pro určení zboží nepříteli platí určité domněnky.

Je-li kontrebandu této vlastnosti na lodi více než polovina veškerého nákladu, může býti zabavena celá loď jej vezoucí.

Napomáhati nepříteli mohou neutrální lodi způsobem příčícím se neutralitě zejména tak, že se dopravují nepřátelští branci, nebo se obstarává doprava zpráv nepřátelských. Případy tyto rovněž učinila londýnská konference předmětem svých porad a rozdělila je na dvě skupiny: provinění menších a provinění těžšího rázu.

V případě prvém (loď neutrální veze jednotlivé brance válčící moci, nebo celý oddíl vojenský, nebo jednotlivé osoby za jízdy provádějí nepřátelský čin) může nastati zabavení takové lodi. V případě pak druhém (loď se zúčastní přímo nepřátelského jednání, pluje pod velením nebo dohledem nepřítele, slouží výhradně k dopravě vojska válčící moci nebo jejích zpráv) jest připuštěno naložiti s touto lodí jako s lodí nepřátelskou.

Nyní jest důležitá otázka, zda a v kterých případech jest možno neutrální loď přistiženou při některém z jednání dosud uvedených (mimo právě poslední, v kterém jest to samozřejmé) potopiti. Otázku tuto rozřešila londýnská deklarace tím způsobem, že předně musí býti zjištěno právo k zabavení, a mimo to musí tu býti pro válečnou loď provádějící zabavení nějaké nebezpečí nebo obava, že výkon zabavení bude zmařen. Při tom musí býti šetřeny dle 50. článku deklarace jisté opatrnosti, zejména musí býti dříve zachráněny osoby v lodi se nalézající.

Podle ustanovení londýnské deklarace musí míti každá loď svou národnost vyznačenou vlajkou, kterou předpisují zákony té které země, a mimo to průkazní papíry rovněž podle předpisů té které země. Tato vlajka lodi určuje tedy její příslušnost. Stává se pak, že takováto loď změní svou příslušnost čili národnost. Skutečnost tato, snad lhostejná v míru, může znamenati mnoho za války. Stát válčící mohl by své ohrožené lodi tímto způsobem učiniti nedotknutelnými, prodav je státu neutrálnímu. Také tuto spornou otázku řešila londýnská konference, aby ukončila kolísání dosavadní praxe. Byla-li loď válčící moci prodána neutrálnímu státu nejméně třicet dní před válkou, má změna platnost, a loď nesmí býti zadržována, není-li tu jiné příčiny. Stala-li se koupě později anebo za války, musí nový majitel lodi dokazovati, že při tomto prodeji nebylo úmyslu zachrániti loď před zkázou nebo zajetím. Stala-li se však změna tato za jízdy nebo v blokovaném přístavě, nebo je-li tu vyhrazeno právo

koupě zpáteční nebo zpětného nápadu, platí domněnka nepřátelské povahy lodi a tedy se vychází od neplatnosti celého jednání, které mělo způsobiti změnu v příslušnosti lodi.

Jako se příslušnost lodi posuzuje dle vlajky, tak opět se určuje povaha zboží dle jeho vlastníka. Je-li neutrálem, jest zboží neutrální, je-li nepřítelem, sdílí tuto vlastnost i zboží.

Důležito jest ustanovení, že loď obchodní neutrálního státu, je-li provázena válečnou lodí tohoto státu, nesmí býti prohledávána. Potřebné zprávy tu podá velitel provázející válečné lodi.

Jest nyní otázka, jak se má válečná loď zachovati, když neutrální loď se vymyká některému úkonu, ke kterému mají lodi válčících států dle ustanovení londýnské konference právo. Odpor tento může záležeti buď v útěku nebo přímém násilném vzepření se. V prvém případě nastanou pro neutrální loď následky porušení neutrality, avšak pouze tenkráte, zjistí-li se na ní kontreband, v případě druhém pak propadá neutrální loď i se svým nákladem zabavení. Tak ustanovuje článek 63.

Londýnská konference a deklarace z ní vyšlá chrání neutrální plavbu ještě tím, že ukládají válčícímu státu v článku 64. náhradu škody pro jednání příčící se ustanovením deklarace, ovšem jen tenkráte, nezavinil-li zabavení lodi nebo zboží poškozený sám.

Ustanovení a předpisy zde zhruba uvedené určují hranice, v kterých se neutrální plavba a obchod měly volně a svobodně pohybovati. Že to bude znamenati velké omezení této volnosti, prohlásila-li Anglie londýnskou deklaraci pro sebe za nezávaznou, jest více než jisto a rovněž tak zdá se býti nepochybným, že vzroste zájem neutrálů tím postižených na brzkém skončení války. Právní stránku tohoto prohlášení rušícího závaznost deklarace a právní účinky jeho bude možno bezpečně posouditi teprve, až bude známo znění tohoto prohlášení a okolnosti je provázející nebo vyvolavší.

Dr. *F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Hirsch-Dunckerovské spolky ve válce. — Kolektivní smlouvy v Rakousku. — Kolektivní smlouvy v Dánsku a Švédsku. — Průměrná denní mzda v Čechách. — Péče o invalidy. — Nedělní klid v Uhrách. — Úrazové pojištění válečných zajatců.

Referovali jsme již o těžkých ztrátách, které utrpěly válkou říšskoněmecké organisace sociálně demokratické. Ještě hůře pochodily organisace slabší, jak vysvítá z výroční zprávy t. zv. Hirsch-Dunckerovských odborových spolků. Před válkou čítaly spolky 129.000 členů; v prvním roce války klesl tento počet na 77.750 členů, v druhém pak dokonce na 61.086 členů. Z 2142 místních odborových spolků zaniklo jich 283 (první rok 145, druhý rok 138). Finance spolkové také utrpěly, ale jejich stabilita nebyla přece otřesena. Součet příjmů v ústředním svazu činil roku 1914 M 2.545.047, roku 1915 pak M 1,899.826, tedy o M 645.221 méně. Celkové

výdaje činí M 1,858.669, tedy o více než M 40.000 méně než příjmy. Jmění Hirsch-Dunckerovských odborových organisací činilo r. 1914 M 4.056.923, roku 1915 pak M 4.452.647 — bilance tedy příznivější, poněvadž se v druhém roce války rozproudil opět průmyslový ruch; proti mírovému roku 1913 činí finanční bilance svazů v druhém roce války již jen o M 13.000 méně.

*

Ze statistiky kolektivních smluv v roce 1913 — sociální statistika postupuje ve svých šetřeních zoufale pomalu! — vyjímáme několik hlavních cifer. Koncem r. 1913 byla v Rakousku v platnosti 1601 smlouva pro 39.519 závodů a 419.372 dělníky — proti roku 1912 pokles, neboť tehdy zněly příslušné cifry 1766—42.556—450.225. Pokles nastal hlavně v odboru textilním (53—179—21.868 proti 27—64—5349) a oděvním (úbytek 10.000 dělníků). Nejmenší počet smluv shledáváme v zemědělství a zahradnictví — roku 1912 smlouvy 2 pro 127 dělníků, roku 1913 smlouva 1 pro 87 dělníků. Významné jsou kolektivní smlouvy v odboru kovodělném (pro 78.000 dělníků), stavebním (99.450 dělníků), hornickém (39.200 dělníků), kamenickém a příbuzných odvětvích (21.240 děl.), dřevodělném (24.180 dělníků), potravním (30.857 děl.), grafickém (23.900 děl.), papírenském (10.266 děl.) a obchodním a dopravním (18.590 děl.). Podle sčítání z roku 1912 bylo účastněno na kolektivních smlouvách 17% dělníků v Rakousku. Vyšší procento mají horníci (27%), kovodělníci (24%), čalouníci (34%), oděvní odbory (22%), papírenský (21%), stavebníci (36%) a grafikové (78%). Význam a sociální důležitost kolektivních smluv teprve ve válce náležitě vynikla.

*

Kolektivní smlouvy jsou v zemích skandinavských poměrně mnohem rozšířenější než u nás. Ze statistiky dánského úřadu práce vyplývá, že bylo v Dánsku 1. srpna 1915 úhrnem 1.127 kolektivních smluv pro 120.938 dělníků, z toho 15.349 žen. Podle odborů dělily se smlouvy kolektivní takto:

Potravinářství	smluv	327	pro	20.710	dělníků
textilnictví	»	32	»	4.980	»
oděvnictví	»	48	»	11.526	»
stavebnictví	»	175	»	26.721	»
dřevodělnictví	»	39	»	3.420	»
kožedělnictví	»	12	»	546	»
kamenodělnictví, sklářství	»	83	»	7.678	»
kovodělnictví	»	116	»	17.789	»
chemický průmysl	»	81	»	3.541	»
papírnictví	»	9	»	1.094	»
grafika	»	10	»	5.893	»
obchod a dopravnictví	»	195	»	17.040	»

Ze všech smluv se vztahovalo 48 s 53.822 dělníky na obvod celého Dánska. Doba platnosti byla

na jeden rok	u smluv	70	pro	1.786	dělníků
do dvou let	»	186	»	11.309	»
dvě až tři léta	»	272	»	32.350	»

tři až čtyři léta	u smluv	195	pro 19.399	dělníků
čtyři až pět let	»	250	» 40.802	»
přes pět let	»	41	» 8.439	»
bez stanovené doby platnosti	»	113	» 6.853	»

Smluvená pracovní doba v 861 případě nepřesahuje deset hodin, v pěti případech je osmihodinná.

Ve Švédsku bylo koncem roku 1914 kolektivních smluv 1.408 pro 244.390 dělníků, hlavně v průmyslu textilním, chemickém, v stavebnictví a námořním dopravnictví. Smlouvy byly ve 148 případech uzavřeny s jednotlivým zaměstnavatelem, v 7 se vztahovaly na celou říši. Platnost kolektivních smluv nepřevyšovala zpravidla čtyř let. V 52 smlouvách, platných pro 8.322 dělníky, byly stanoveny minimální časové mzdy. Pracovní doba, kolektivně smluvená, je ve Švédsku průměrně značná; jen pro 3998 dělníků platila pracovní doba osmihodinná.

*

Průměrná denní mzda pojištěnců Úrazové pojišťovny dělnické činila roku 1914 K 3·23. Rok před tím byla vypočítána na K 3·20, roku 1912 na K 3·14, roku 1911 K 3·— a roku 1910 K 2·91. Jeví se tu jisté stoupání, ovšem nepoměrně pomalejší než stoupání cen všech předmětů spotřeby. V okresech zemědělských jsou mzdy zpravidla nižší a proti roku 1913 namnoze i poklesly, na př. v Německém Brodě (2·60—2·43 K). Pelhřimov (2·41—2·33 K), Strakonice (2·33—2·23 K). To ovšem není ani ještě průměrná mzda venkovského dělníka vůbec, neboť dělnictvo, podléhající úrazovému pojištění, tvoří na venkově nejlepší kategorii dělnictva a nejlépe placenou. Pokles mezd hlavně na českém jihu lze vysvětlit mimo jiné i tou příčinou, že ustalo sezoní stěhování do ciziny (vliv války), a tím silně stoupla nabídka pracovních sil doma.

*

Co s válečnými invalidy po válce, toť otázka, jež již dnes se ukazuje v plné své palčivosti. Invalida, jenž bude moci i nadále provozovat své předválečné zaměstnání, byť i se zmenšenou pracovní schopností, zařadí se i po válce bez velikých obtíží opět na své staré místo v sociálním organismu. Invalida, jenž bude vůbec práce neschopen, stane se předmětem péče příslušných korporací vojenských a humánních. Největší potíž působí otázka, co s těmi, kteří nepozbyli veškeré pracovní schopnosti, nemohou však svého bývalého povolání provozovat. Pro invalidy všeobecně existují již zemské oficiální úřady pro zprostředování práce. Pro ony pak, o nichž výše byla řeč, zřízena byla kromě toho zatím jen ve Vídni poradna o volbě povolání pro invalidy. Poradna je odborem společnosti pro péči o invalidy ve Vídni (Gesellschaft zur Fürsorge für Kriegsinvalide) a podporuje své klienty nejen radami, nýbrž i finanční pomocí, je-li jí zapotřebí. O sprostředkování práce pro invalidy máme zatím tříměsíční statistiku za leden, únor a březen 1916 v Dolních Rakousích. Podle ní činily

v měsíci	nabídky	poptávky	opatření míst	= procent nabídek
lednu	1239	286	205	73
únoru	1002	352	207	59
březnu	1023	509	259	52

Otázka válečnických domovin, nalezší i u nás značné pochopení, nepatří do rámce naší rubriky.

*

Začátkem války zrušilo uherské ministerstvo obchodu 8. srpna 1914 veškerá nařízení o nedělním klidu v Uhrách. Za první rok válečný se poměry ustálily tak, že 18. srpna 1915 byl omezen prodej zboží v neděli do poledne, obchody potravinářské mohly se pak ještě otevříti od 6 hod. večer do 9. Konečně výnosem z 5. února 1916 byl zaveden opět nedělní klid v předválečném rozsahu, pouze závody potravinářské mohou otevříti večer od 6 hodin nanejdéle do 9 hodin.

*

Zajímavý spor, podléhá-li válečný zajatec, jehož se užívá k práci, úrazovému pojištění, rozřešilo ministerstvo vojenství notou z 11. ledna 1916 v tomto smyslu:

Vojenská správa bude musit přiznati svým vlastním vojenským příslušníkům, kteří upadnou do rukou nepřítele a utrpí v době svého válečného zajetí úraz, podle příslušného zákona takové zaopatřovací požitky, jaké odpovídají v rámci zaopatřovacích zákonů zmenšení jeho výdělečné schopnosti.

Stejný závazek mají cizí státy pro své vojenské příslušníky, kteří jsou zajati v Rakousku nebo v Uhrách a utrpěli v zajetí úraz.

Z tohoto důvodu ani vojenská správa ani zaměstnavatelé, u nichž pracují vojenští zajatci, nejsou povinni pojistiti zajatce proti úrazu.

Ale jisto je, že částečně velmi špatné zacházení s našimi zajatci v oněch zemích přivodí množství úrazů a zlovolných poranění všeho druhu, pro něž nemůže vzniknouti nárok na pojištění, poněvadž tam nejsou příslušné ústavy.

Článek šestý řádu, jímž se určují zákony a zvyky v pozemní válce, dovoluje užíti válečných zajatců k práci pro stát a soukromníky, ale nezmiňuje se nikterak o pojišťovací povinnosti. *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Zájem o školské reformy v době válečné. — Právo mateřštiny při vyučování. — Otázky postátnění a zautonomisování národního školství. — Obavy o ráz chystaných reforem školských v Rakousku. — Pro zlepšení tělesné výchovy mládeže.

Je zjevem potěšitelným, že ani při neutuchajícím třesku válečných zbraní neutuchá zájem o školství, ano že se v něm a prostřednictvím jeho hledá prostředek na ozdravění vnitřních poměrů rakouských. Tak nedávno vyslovil se v měsíčníku »Das neue Österreich« pro právo mateřského jazyka na školách princ Alois Liechtenstein. Prastarý postulát

Jana Amosa Komenského našel svého apologetu i v nejkonservativnějších vlivných kruzích rakouských. A nedlouho na to přinesla vřelou obranu práva mateřského jazyka na školách »Deutsche Tageszeitung«, věstník to pruských konservativních agrárníků.

Pisatel článku vyslovil tu politování, že rodiče a vychovatelé cpou do dětí již v útlém věku, kdy ještě v sobě nevssály bohatý zdroj jazyka mateřského, řeč cizí, ano že této řeči přikládají větší význam a věnují jí více péče než řeči mateřské. Je to důkazem, že právo na jazyk mateřský nezapustilo ještě kořeny hluboké. Dítě nemá se učiti cizímu jazyku dříve, pokud dobře nevládne mateřštinou. V době prvého probuzení duše dětské — tak píše se na uvedeném místě — nemá docházeti k uším dětským žádný jiný zvuk kromě zvuku mluvy mateřské. Začíná-li se s vyučováním cizím řečem příliš záhy, vtiskují-li se cizí zvuky příliš časně dítěti do ucha i do duše, třeba to pokládati nejen za těžké zkracování práv mateřštiny, ale i za kalení čisté hladiny duše dětské a snižování úrovně vzdělání. Časy, kdy rodiče rozmlouvajíce se svými dětmi užívali cizího jazyka, aby podporovali činnost cizích učitelův a učitelek, které dětem zjednávali, musí na vždy minouti. Mateřská mluva musí býti všude věcí nejen milou, ale i svatou. Řeč, jíž matka mluví ke svému dítěti, když se jeho dušička probouzí, řeč, kterou učí dítě se modliti, nesmí býti ani lámána ani rušena nebo komolena.

Také generální gubernátor belgický, baron Bissing, zastal se vřele práv mateřštiny na školách, když vydal úřední nařízení, kterým do škol belgických zavádí se flámština. »Všichni vychovatelé jsou jednomyslni v tom, — tak praví se v uvedeném nařízení —, že národní škola je povinna pěstovati výlučně mateřský jazyk svých žáků. Nedostatky belgické školy vznikají odtud, že žáci se přetěžují učením druhému jazyku, t. j. francouzštině. Z toho důvodu děti potom neumějí ani dobře francouzsky ani flámsky. Obce mají skutečně právo zavésti vyučování druhému jazyku zemskému, já však od nynějška zapovídám užívati toho práva v prvních třech letech školní návštěvy a omezuji je na obce na jazykovém rozhraní, na město Brusel a jeho předměstí. Ve všech jiných obcích země všechno vyučování musí býti uděleno výhradně v mateřské řeči žáků, a nikdo nesmí jim vnucovati druhý jazyk.«

Nařízení Bissingovo hrozí dále, že učitelé, kteří mateřštinou dobře nevládnou, nebudou připuštěni v Belgii do veřejných škol. Žákům nesmí býti bráněno ani v těch školách, kde se vyučuje i druhému zemskému jazyku, aby ve svých rozmluvách neužívali svého jazyka mateřského. Školní učebnice mají býti sepsány pouze v mateřštině žáků, v tom jazyku musí jim býti vydávána také všechna vysvědčení. Školní úřady jsou povinny úřadovati v mateřském jazyku žáků a týmž jazykem dopisovati jejich rodičům a poručníkům.

*

Také otázka, má-li se národní škola postátnit či ještě dokonaleji zautonomisovati, je za ruchu válečného v diskusi. Poslanec dr. Steinwender uveřejnil o tom článek v N. W. Tagblattu. Po válce — jak dovozuje — bude mnoho změn, a ty očekávají také školství od škol vyso-

kých dolů až po nejskromnější školu vesnickou, a tomu odpovídá volání po sestátnění obecného školství v zákonodárství i ve správě. Nedostatky školství se svádějí na pozemštění, a všechna spása se očekává od sestátnění. Od státu se očekává, že odstraní zlořády, vezme lépe do ruky disciplinu, zmodernisuje vyučovací osnovu a tím povznese úroveň vzdělání obyvatelstva. Zkrátka, stát, který chce býti ve všem silnějším, chce býti pánem i ve škole.

I posl. Steinwender připouští, že jistého posílení státu je potřebí. V některých zemích jsou zástupci státní v zemských školních radách v menšině, což vede k vládě stran a k soustavě protekcí — v tomto směru tedy bude třeba posílení státního vlivu. Ministerstvo vyučování má již dnes, pokud se týká školních a vyučovacích řádů, v rukou výhradní rozhodování. Posl. Steinwender nepopírá, že obecné školství má své nedostatky, ale míní, že zemské zákonodárství tím vinno není. Je pravda, že v některých zemích přes výslovné znění základního říšského zákona školského je povinnost školní návštěvy kratší než osm let, rovněž je správnou výtka, že letní úlevy omezují výsledky vyučování. Kořen zla však vězí dle posl. Steinwendera jinde.

I když dítě navštěvuje školu plných osm let bez letních úlev, neodnáší si ze školních lavic tolik vzdělání, kolik ho potřebuje k svému povolání, naopak za několik let zapomene i to málo, čemu se za osm let naučilo. Je třeba povinného pokračovacího vyučování, aspoň pro chlapce do osmnácti let. Vyžaduje to jak povolání tak i služba vojenská. Posl. Steinwender proto žádá, aby mládež po povinné návštěvě obecné školy byla dvakrát týdně v zimě vyučována, a kde by učitelé na to nestačili, tam aby se stanovil pro více škol okrskový učitel škol pokračovacích, který by vychovával praktické odborníky. Tak se vychová inteligentní dorost a ulehčí školám středním.

Poslanec Steinwender žádá proto nikoli postátnění obecných škol, proti němuž mluví i nejzávažnější námitky finanční, ale ponechání obecného školství zemím, které jsou v postavení, že mohou míti zřetel k zvláštním poměrům, kterým národní školství přizpůsobují a péči o pokračovací školy, jimž se má zejména v zemích chudších dostávati potřebné peněžní podpory.

Vedle hlasů po větším zautonomisování školství národního je slyšeti také hlasy po úplném jeho postátnění. Hlasy ty zvlášť zřetelně zaznívají ze řad německého učitelstva z Čech. Věstník německého zemského spolku učitelského, Freie Schulzeitung přinesla v poslední době o tom několik článků. Pokládá školu obecnou a měšťanskou v duchu základního říšského zákona školského za nedělitelný celek a chce míti jednu i druhou postátněnou. K požadavku tomuto dospívá historickým úvodem o vývoji rakouského školství od dob Marie Terezie. Vytýká zejména někdejší c. k. hlavní školy jakožto pokus o sestátnění škol nižších, z kteréhožto pokusu zbyly po roce 1848 jenom státní ústavy učitelské. Říšským školským zákonem přešlo nejen vzdělání učitelstva, ale také dozor nad školami do rukou státu, kdežto obcím připadla péče o věcné potřeby škol, okresům pak opatřování učitelů. Okresy však nebyly finančně tak silné, aby mohly

po této stránce krýti potřebu, byla záhy země nucena přispívati jim na školní výlohy a příspěvek ten s rozmnožováním škol značně vzrůstal. Finanční zdroje rakouských zemí jsou však nestejné a následkem toho byla také nestejnost v péči jednotlivých zemí o školství. A právě tato nestejnost je německému učitelstvu z Čech a jeho věstníku nejpádnějším důvodem, aby národní školství bylo postátněno.

Obecná škola musí se prý státi v Rakousku jednotnější. Ukázalo se prý, že duch rakouské školy obecné není všude takový, jakého potřebuje stát v době nebezpečí. Armáda a škola po válce dojdou jistě zvláštní péče, ale z pozemštění neměly by dle citovaných projevů valného prospěchu. Stát prokázal se za války celkem tak mocným, že v jedněch vzbuzuje postrach, ve druhých posiluje vážnost k sobě. To je nutné naučení z války.

»Věstník českých profesorů«, uváděje tyto vývody věstníku německého učitelstva z Čech, poukazuje na slova Jeho Ex. býv. ministra dra. Fiedlera, dle nichž náš stát se mění v mocný stát imperialistický, který jest si vědom své moci a v tom vědomí zasahuje všude, kde může svůj prospěch upevniti. Pisatel článku »Věstníku českých profesorů« v přesvědčení, že zástupcové českého národa hájí ve školství své svéprávnosti, přeje si, aby »české strany samy od sebe dobrovolně provedly to, k čemu později budou donuceny silou poměrů imperialistického státu«. Náklad na školství národní byl dosud, dle citovaného věstníku, největší překážkou jeho sestátnění. Nyní však stává se otázka sestátnění školství toho otázkou moci a přímo nutí k sestátnění jeho. Před válkou bylo možno předpokládati, že poskytnutím státního příspěvku na vydržování národních škol učiněn bude přechodný krok k úplnému postátnění, jako je tomu v Prusku. Jenže tam všichni činitelé, obec, země i stát jdou za jedním cílem, kdežto u nás není tomu vždy tak.

Otázka postátnění národního školství měla a snad dosud má i v českém učitelstvu své přívržence. Přívrženci tito říkají: Stát má beztak i v národním školství svůj zaručený rozhodující vliv, nechť je tedy i finančně vydržuje a tím je i v tomto směru postátní. Než Rakousko je stát složený z několika národů, duševní i kulturní povahou od sebe značně rozdílných, a tu je na snadě vážná námitka, nebyla-li by naprostá jednota v národním školství, slibovaná si od jeho úplného postátnění, zdárnému vývoji školství toho a tomu, čemu slouží, to jest národu a státu, největší a nejtěžší překážkou. Vedle otázky postátnění jest ještě vážná otázka znárodnění obecného školství v tom smyslu, aby sloužilo duchu jednotlivých národů rakouských, jich národním tradicím a tím také ovšem, aby prospívalo státnímu celku. Také tato pravda se namnoze uznává. Ve vídeňské »Zeit« byl aspoň nedávno uveřejněn projev ústředního spolku rakouských učitelů, ve kterém se žádá, aby reorganisace školství byla provedena na podkladu národnostním tak, aby samosprávné korporace pečovaly samy o své školství.

Pokrokové vrstvy rakouského občanstva vyslovují obavy o ráz reforem, jež se chystají v ministerstvu vyučování. Na valné hromadě vídeňského spolku »Freie Schule« dne 8. května bylo aspoň žádáno, aby v době, kdy není parlamentu, všechny vrstvy občanstva měly na úředních pora-

dách ministerských, týkajících se reformy školství, žádoucí účast. Vídeňská »Arbeiterzeitung« z 10. května uveřejnila následující resoluci přijatou na valné hromadě vzpomenutého spolku pro školskou reformu. Zní: »Shromáždění se dověděli, že v ministerstvu vyučování se uvažuje o návrzích na změny ve školství, jež dle všeho vznikají ve vídeňském kníž. arcibiskupském paláci, v němž za účastenství státních funkcionářů se dějí porady o zmíněných změnách. Shromáždění pozvedá hlasu proti tomu, aby za války otřásáno bylo základy vychovatelství a školství, zejména však proti tomu, mělo-li by se to státi ve smyslu a k užitku reakcionářských skupin a stran. Shromáždění souhlasí, aby vláda na dobu po válce připravila reformu školství, žádají však, aby při předporadách nebyly slyšány toliko klerikálně konservativní kruhy, nýbrž také zástupci lidových vrstev, kteří hájí smýšlení pokrokové, směřující k vývoji pro budoucnost. Shromáždění jsou odhodláni ve smyslu spolku »Freie Schule« zápasiti všemi silami za dobrou a svobodnou školu jakožto prvou státní nezbytnost a opříti se nejostřeji každému zpátečnickému kroku.« Hlas zcela jistě oprávněný, nebo nebylo by většího neštěstí pro stát, než kdyby o pronikavých reformách školských měli raditi a rozhodovati činitelé zastupující jednostranné menšiny občanstva.

Otázkou školské reformy obírá se také prof. Jos. Pithart v článku Národních listů z 30. května. Duch školské reformy musí dle autora přihlížeti ke třem momentům: a) ke změněným poměrům národohospodářským, b) k žádoucímu zlepšení tělesné zdatnosti a c) k náležité úpravě mravní výchovy mládeže. Praktický duch, jímž bude třeba školství prodchnouti, musí býti duch vzájemnosti a pospolitosti, duch nesobeckosti a obětovnosti, duch praktičnosti jak ve způsobu vyučování a výchovy, tak i k cíli školy. Zlepšení tělesné zdatnosti vidí však autor jednostranně v zavedení každodenního tělocviku na všech stupních všech škol v účelně využitých a rozšířených přestávkách po každé hodině vyučovací trvající 50 minut. Správně však poukazuje se ve »Věstníku ZÚS« z 9. června, že jedině tělocvikem tělesná zdatnost dětí se nezlepší. Hraje tu neméně důležitou úlohu řádná výživa mládeže a nepřemáhání jí těžkou prací tělesnou. A k tomuto cíli musí směřovati sociální úsilí politických stran, vysílajících své zástupce do parlamentu. Autor článku se jistě klame, míní-li, že 12—14leté děti ve venkovské škole, pokud ji v zimě navštěvují, se nudí. Výzkumy pedopsychologické ukazují však, že duše dětská je v té periodě velice vnímavá, a že škola pro ni nemíjí bez užitku. Odstranit úlevy a zavésti obvodové měšťanské školy pro veškerou venkovskou mládež povinné bylo by zajisté žádoucnější reformou.

Je jistě věcí přirozenou, pojednává-li se ve veřejnosti v době, kdy se ukazuje, že úmrtnost dětská stoupá, v době zákonité úpravy výživy obyvatelstva o výchově k tělesné zdatnosti mládeže. O této otázce přednášel také v poslední době ve Vídni vrchní štábní lékař dr. H. Spitzy, dětský ortopéd. Stát, úřady, vědu i veliké svazy volal ke spoluúčasti vedoucí k tomu, aby bylo podporováno přibývání lidí, aby byl zachováván neztenčeně dětský materiál, aby se snadno přenášel přes nebezpečné úskalí prvního roku života. Vytýkal potřebu chrániti mládeže před škodlivostmi a potom po-

vinnost starati se o to, aby vyvinující se síly mládeže byly podporovány a utužovány. Ukazoval na prostředky, zajišťující dítěti přirozené podmínky zdárného vývoje, vytýkal mnohé nesprávnosti při výchově tělesné od útlého mládí, zvláště nevhodnost tuhého zabalování novorozeňat, škodlivé chránění jich před vzduchem, žádal přirozenou výživu novorozenců mateřským mlékem, omezení přílišného sezení ve školách, výlety dětské do přírody a hry dětské, plování atd. Péče o tělesnou výchovu mládeže je jistě z nejnaléhavějších úkolů sociální péče, neboť zdravé tělo zajišťuje nejlépe zdravý vývoj duše i vývoj mravní — tedy plnou harmonii veškeré výchovy.

LIDOVÁ VÝCHOVA.

Výroční zpráva Osvětového Svazu za rok 1915–1916.

Lidovýchovnou činnost poslední doby u nás nejlépe osvětluje výroční zpráva Osvětového Svazu vydaná nedávno k valné hromadě 25. června jako 5. číslo České Osvěty. Kdyby nebylo nynějších okolností mimořádných, letošní valná hromada Osvětového Svazu byla by jistě zasluhovala, aby se korporaci tak důležité, když dokončila deset let své plodné a významné činnosti, dostalo více pozornosti a zájmu, než se stalo letos. Deset let ústředí lidovýchovného, v němž se soustřeďují snahy po kulturním zdokonalení a zušlechtění nejširších vrtev národních, bylo by za normálních dob zasluhovalo zejména věcného rozboru kritického, jaké jsou výsledky činnosti dosavadní a jaké nejbližší cíle a úkoly pracovní je třeba si určiti podle toho, co dosud vykonáno býti nemohlo. Česká Osvěta, zahajujíc za nové redakce nový ročník letošní, sezvala do jubilejního dvojčísla téměř všecky dřívější i nynější vůdčí činovníky Osvětového Svazu, aby se vyslovili o činnosti minulé i naznačili průhledy do činnosti budoucí. Sešlo se 17 příspěvků (univ. profesorů Pastrnka, Drtiny, Čády a Němce, paní Renaty Tyršové, škol. radů Bauše, Stýbla a Vykoukala, bibl. Emlera, prof. Uhlíře a Zenkla, řed. Dolenského, uč. Rambouska, Weniga a Živného, p. Miškovského a tajemníka Homoly), z nichž ze všech vane poctivé vědomí, že sice Svaz Osvětový snažil se svědomitým a horlivým úsilím vykonati veliké úkoly, které mu byly uloženy jeho zakladateli, ale že úkoly tyto byly příliš veliké a daleké, takže v jediném desítiletí bylo možno splnění jejich jen připravovati, jenom se mu přibližovati. Prvním úkolem bylo především vypracovati jasný program činnosti a založiti správnou organisaci vnitřní i vnější. Obojí tento úkol pohltil — jak jednatelská zpráva připomíná — při spolkové formě přirozeně velmi mnoho drahocenného času, zvláště když Osvětový Svaz je těleso tak veliké a mnohotvárné, s činností, rozbíhající se v odborech několika směry, v nichž bylo stále třeba směrnice jednotlivých částí sváděti v jediné řečiště se společným jasným cílem. Program činnosti Svazu Osvětového, který vyšel z těchto úrad, jest a zůstane krásným úkolem kultur-

nim, na němž desítiletí budou moci pracovati. Vybudovati vnější organisaci nebylo však snadno. Svaz Osvětový nebyl založen jako svaz spojením hotových a působících již vzdělavacích sborů venkovských, nýbrž Svazem bylo zřízeno nejdříve ústředí, které mělo teprve rozestříti síť vzdělavacích sborů všude, v městech i na venkově. Úkol tento byl podnes vykonán jen z části. Na konci prvního desítiletí nalézáme ve Svazu Osvětovém sdruženo jen 80 vzdělavacích sborů v Čechách, a to 38 okresních, 28 místních, 7 pro místo s okolím, 1 sdružení přednáškové, 3 čítárenská, po 1 vzdělavacím odboru Národní Jednoty Pošumavské a Sokola a 1 Sdružení českých zemědělců. Číslice tyto ukazují, kolik organisační práce bude ještě třeba vykonati, než každý český okres bude míti svůj vzdělavací sbor a každé české větší město mimopražské nejen veřejnou knihovnu a čítárnu, ale i své stálé a soustavné přednášky lidovýchovné, svou lidovou školu. Že organisační vlna lidovýchovné práce nezasáhla mimo Prahu dosud všude, mělo příčiny několikeré a velmi rozmanité. Někde překáželo stranictví politických stran, někde žárlivost korporací, které se do té doby v místě staraly o vzdělavací ruch a o přednášky, někde byl nedostatek opravdových pracovníků kulturních, ale největší závadou byl nedostatek porozumění některých samosprávných sborů, že na kulturní zušlechtění, na vzdělání jest pamatovati při rozpočtu stejně jako na jiné úkoly veřejné. Proto organisační odbor Svazu Osvětového, počátkem dubna t. r. nově mladšími pracovníky obrozený, snaže se využíti soustředné nálady nynější, hledí získati pro společnou lidovýchovnou práci všecka jednotlivá sdružení i veliké svazy, aby všecka dosud rozptýlená a roztříštěná práce lidovýchovná svedena byla v jediný proud navzájem si pomáhající, a zejména ovládaný také společným cílem a společnými zásadami a vzory. Takové společné zásady pro jednotnou organisaci veškerého knihovnictví veřejného u nás sestavil v pěknou příručku »Rady a pokyny pro knihovny a čítárny« knihovní odbor Osvětového Svazu, vydav i vzorné tiskopisy pro knihovny. Nejkrásnější vzor a jistě působivý příklad lidovýchovné práce podaly přednáškový a hudební odbor Osvětového Svazu vybudováním lidové školy pražské, která z ojedinělých přednášek soustavnými cykly, spojovanými čím dále, tím více jednotícími hesly vůdčími, vyrostla v podnik vzbuzující úctu nejen svou snahou, ale i výsledky. Zajímavá jest dojista i připomínka výroční zprávy, jak úspěchu lidové školy napomáhaly i okolnosti vnější, že přednášky byly ohlašovány určitým, ustáleným způsobem, že se v určitém období konaly denně, přesně v určenou a tutéž hodinu a v téže místnosti. Bylo již v předchozích rozhledech uvedeno, jaký byl pořad přednášek a hudebních večerů lidové školy Osvětového Svazu v období 1915—1916, zde doplňuji údaje ony statistickými čísly, z nichž nejlépe vysvítá vzrůst a úspěch lidové školy pražské. Bylo by jistě zajímavo podati v jubilejním roce přehled přednáškové činnosti Osvětového Svazu za celé první desítiletí, ale ježto pro první léta není bezpečných dat, možno podati alespoň přehled počtu přednášek a jejich posluchačů v posledních pěti letech.

Ročník	1911—12	1912—13	1913—14	1914—15	1915—16
Počet přednášek	57	102	187	179	199

Celkový počet posluchačů	6.844	19.519	28.465	37.167	53.294
Průměrná účast	120	191	152	207	267

Připočteme-li k tomuto počtu přednášek i 28 hudebních večerů a 4 symfonické koncerty, které navštívili 13.734 posluchači, Osvětový Svaz může se vykázati za poslední období *231* vzdělavacím podnikem s úctyhodnou úhrnnou návštěvou *67.028* osob.

Vedle těchto zajímavých číslic statistických dojímavy jsou i písemné odpovědi posluchačů, které si pořadatelstvo vyžádalo od jednotlivých posluchačů, a které vedle nepokrytých výtek na nedostatečnou místnost, na tichou nebo rychlou mluvu některého přednášejícího, nebo na nešetrnost posluchačů přicházejících pozdě mluví o přednáškách vesměs s nadšeným uznáním a upřímnou vděčností za všecko poznání, jež pro mnohé posluchače bylo nejen poučením, ale v těžké době dnešní i útěchou a vzpruhou k životu.[1]

Úspěchy tyto budou jistě přednáškovému odboru povzbuzením, že se pokusí zříditi v nejbližším období nové lidové školy nebo alespoň náběhy k nim nejen v jiných částech Prahy a pražských předměstích, ale i na venkově třeba soustavnými cykly osvědčených pražských přednášečů. Ale s novým úsilím bude jistě také obnovena dávná snaha zříditi v Praze lidovýchovný dům s přednáškovým sálem vyhovujícím potřebám lidové školy. Pan bibl. Emler, jemuž se myšlenka lidovýchovného domu pražského stala životním úkolem, naznačil v uvedeném jubilejním dvojčísle České Osvěty některá vhodná řešení této myšlenky: na ostrově Štvanici (zatím znemožněné), v domě u Vejvodů, na Žofíně. Přes to, že doba dnešní s nynější finanční tísní je velmi nepříznivá podobným podnikům, které budou vyžadovati veliké podpory veřejné, doufejme, že myšlenka lidové výchovy má již tolik průkazné síly v sobě i tolik již uvědomělých přívržencův, že i přes nepřízeň doby se podaří přiblížiti plán lidovýchovného domu pražského brzkému uskutečnění.

Tento pražský vzor bude potom mocným a působivým příkladem i pro venkovské obce, k jejichž samosprávným úřadům se poslední valná hromada Osvětového Svazu obrátila s touto výzvou: »Na účelné místnosti přednáškové budiž dle potřeby a možnosti pamatováno vždy, staví-li obec neb okres radnici neb okresní dům, tělocvičnu, školu nebo jinou vhodnou budovu, nebo věnuje-li na stavbu její pozemek, nebo přispívá-li na ni penězi nebo jiným způsobem.« Zejména při zřizování domovin pro invalidy bylo by možno tento požadavek uplatniti zvláště v obcích, kde bude na popud vyšlý z knihovního odboru Osvětového Svazu zřízeno při veřejné knihovně a čítárně pro inteligentního invalidu místo knihovníka a kustoda čítárny, jemuž by mohla býti případně přidělena i jiná agenda obecně kulturní. Pro tyto invalidy knihovní odbor chce, bude-li pro ně zajištěno alespoň několik míst zaručujících nejnutnější podmínky životní, uspořádati knihovnický kurs při Jedličkově

[1] Viz článek Jaroslava Homoly »Lidová škola Svazu Osvětového 1915 až 1916« v České Osvětě XII, str. 72 (březen-duben 1916).

ústavě pro zmrzačelé a spojené s ním škole pro vojíny-invalidy. Tímto kursem skříží se ovšem plány Sdružení akademicky vzdělaných žen, které zejména pro absolventky lyceí chystalo před válkou podobný kurs a podobné existence při veřejných knihovnách a čítárnách mimopražských. Dojde-li ke knihovnickému kursu pro invalidy, zdá se, že tento úbytek bude ženským silám válkou a důsledky jejími již dnes se projevujícími nahrazen jinak, v jiných odvětvích lidské práce.

LITERATURA.

Krásná.

Eliška Krásnohorská, Zvěsti a báje. (Praha. Otto. 1916.) — Petr Křička, Šípkový keř. (Praha. Borový. 1916.) — O. Parma, Ostrov. (Král. Vinohrady. Přerod. 1916.) — Jan Patrný, Ostříž. (Praha. Kočí. 1916.) — O. Fischer, Makbeth, překl. (Praha. Kočí. 1916.)

Těch třicet sedm čísel sbírky E. Krásnohorské, vzniklých v době víc než čtyř desetiletí (1873—1915) podle jich datování, ovšem nemůže míti jednolité povahy. Všechny však postupují básnickou dialektikou historických námětů, jakou si pro ně vytvořil kdysi romantism, bojující o tolik nových hodnot životních, dodává jim to všem něco chuti mimočasové, ale nijak jich to nezmění odnotuje. Jsou sice drobné alegorisace, v nichž dnes již necítíváme síly výrazové pro myšlenku, jsou rozpřádání látková zajímavého patosu rétorského, jehož kouzelná přesvědčivost pro nás však úplně vyprchala, sbíhají někdy deklamace, jichž verbální opojivosti nepostřehujeme, i básnické řešení látky historické, jež se nám příčí, v nemístnou grotesku, až se zdá ten či onen kus nepoetický (Blanická dumka) i vlastním svým ostřím, avšak býváme také odškodněni. Přes rozechvělost citovou, která se může jednomu jevit ždavou malomocí, ale jinému krásnou horoucností, vtělí se táž dialektika v silnou visi dějinného okamžiku, z jehož světla v dálky prozařuje teplý a světlý paprsek jiných světův (Jan Amos v Lešně), najde si přesný a dosti silný výraz (Dva drobky hlíny) nebo aspoň obraz podobný se látkou mihne (Tajná pout), ačkoliv na škodu věci i zajímavému pojetí silnější myšlenku docela tu lámává onen starý sklad básnických obrazův a způsob tlumočení látek historických (Před trůnem pravdy, Otrokovo vidění, Lacrimae Christi), málo konkretizující zpracování, ba i nedost ostré, široké a hluboké pohlédění k jádru věci. Nicméně, že básnířka teď vydala svoji knihu, tu za jedno jsme jí vděčni; že v ní před námi znovu vyznala své kredo, byť časem v odumřelé formě, přece jen hrdě, radostně i důvěřivě, a že ve chvíli, kdy se mystické její víře srdce stala přístupnější, hlásá je jakoby novou, dnešní a věčnou pravdu.

Novou citovou orientaci básnickou v nejednom ohledu přináší první veršovaná sbírka Petra Křičky. Literární dějepisci mu jednou vyhledají jeho rodokmen český, on sám zatím apostrofuje pouze básníka

»Slunečních hodin«, Karla Tomana, vyznávaje mu obdiv i souhlas vnitřní: »milovaná hudba veršů tvých v mém srdci zvučí, jež chví se, otevřeno dokořán«. A to je pravdivé. Neboť ve verších Křičkových mluví a chví se živé, dobře, hluboce i jasně cítící velké srdce. Nebojí se nikde žádné pravdy, jíž se všude snaží podívat tváří v tvář, plno je krásného cítění lidského. Hluboké vztahy citové mohou ve verších, jež ono stvořilo, přijmout někdy prostince naivní šat, starosvětský ráz (Psaní, L. W.), ale i tak mohou dojmout, třebaže nikoli jen čistou kvalitou uměleckou. Kdo potají, v samotě lomí rukama z přetížení srdce láskou, ve jmélí, které mu poslala, najde důvěrného druha, nedovede pověděti nic z toho, co si celou noc chystal a umiňoval říci, když skutečně stojí u té, kterou chce a může jen milovat, důvěřuje Bohu, tolik cítě totiž zodpovědnosti za její štěstí, že nedovede chladným rozumem se dostatečně v sobě opříti, kdo vidí v tom trest za minulost, kdyby jej opustila, může snad se někdy vyjádřiti i všedněji, mine snad vhodný a silný výraz poetický, ale nemůže nevzbouzet v srdcích citově spřízněných živý ohlas. Svým přívalem citovým, nepohne-li, ba třeba až k slzám radostného souhlasu, aspoň prozáří a osvěží duši, jako když nejmilejší vlažička pročistí vzduch a zmladí zemi. Jedině tím, že nechce za cenu jakékoli lži, byť i lži literární formy a drobných těch strojeností, které se u některých tak vžily, že bez nich jim literatura ztrácí kouzlo básnické, neboť zaměňují organickou formu a její umění s takovou studenou strojeností, jedině tím mohla dospěti poesie Křičkova k básni tak silné, lyrice fakt, jež zrcadlí zmocňujíc je nejjemnější záchvěvy nitra básníkova, k básni »Medynia Głogowska«, a stejně také k prosté básnické formulaci životní moudrosti jako »Ondráš«. Ať si básník tedy nenajde vždy nejsilnější výraz, nejpřiléhavější obrazy pro své city, zoslabí smělým enjambement dojem básně, která by plynula volně, písňově, zakalí čistý její tok tvrdším obratem, ty city duše v pravdě básnické, protože poznala kouzelnou sílu pravdy a opojivou vůni bezprostřednosti, přece pod jeho verši hárají. Radujete se, že tam mladistvá láska ožívá ve svých starých a věčně nových projevech, prostě a osobitě zřených, radujete se, že někdo se u nás (když se už už každá svěží jednoduchost ztrácela, silná prostota div nedocházela výsměchu) odvážil drobné malichernosti denní, tak všelidské a odvěké, zase učinit tematy svých básní. A procítíte-li na př. z veršů »Křižák« strofu:

»Leč dřív, než odevzdám ti, milený,
štít otcův čistý, matky požehnání,
poklonu nízkou sestry Pavlíny,
a od čeládky naší blahopřání,«

zvláště její verš poslední, a vyznání (opět hlavně s posledním veršem):

»ta, zachce-li, může si vzíti
mou práci, hrdost i čest,
a přestane-li mne ráda míti,
snad příliš těžko bude mi žíti —
přijde trest,«

pak jste našli klíč k těmto prvotinám, sebraným z pěti posledních let, jak rostly pod impulsem událostí a věcí i skupily se do tří oddílů knihy.

Uznáte, že je tu v této lyrice, doprovozené vhodnými kresbami Z. Kratochvíla (skoro totožné inspirace umělecké) pěkný slib lyriky, která stane po boku (jsouc snad ještě slovanštější) lyriky toho, jenž tu invokován.

Už čtvrtou knihou je nová sbírka O. Parmy. »Píseň má s bouří smíšená — jako krev má je vzkypěná, — život je v ní, život lidský celý, — bolest je v ní, o které jste nikdo nevěděli«, to je téma, k němuž se v různých zabarveních vrací, kolem něhož stále jinými jen tóny hraje. Zdá se, že mluví k vám z těch veršů mnoho přemýšlení, nezměrné tužby, velké chtění, avšak také že se nějak tříští o formu výrazovou, která není dosti přesná ani jasná. Je to nevykvašeností, nezralostí oněch myšlenek, k nimž nešla pracná cesta vlastního zkoumání, pátrání a přemýšlení na samotě pouště, kdy duch pokušení přichází zocelit duši? Podivno, intimních několik vět aforistických, položených v čelo jako sled mot, zní plněji a výrazněji. A přece je v těch sedmi číslech sbírky naopak zase pevná stavba. Plavec za novým, lepším životem, po němž touha v něm vře, že jej vyhání z veselí ostatních, osamocuje uprostřed davů, mezi nimiž hledal svého dílu radosti z života, plavec, jemuž je principem životním hledat, bojovat stále se vším, co stojí v cestě a dělí jej od zázračné vlasti budoucnosti, byť sám trosečník, který chce »nežli poražen být, raději padnout ranou smrtící«, pozdravuje lepší, plnější, opravdovější, a proto krásnější život nový, »veliký den přistání«. Ale kdo ví, zda se příliš jasným duchům nebude to jevit jako malá schopnost výrazová, když nedošly konkrétnějšího a přesnějšího vyjádření, při té pevné linii celku, ona neúměrnost touhy a sil, ba ani samy základní tóny charakterizované i citem, který se rozletěl za vidinou, i nedohlédnutím v hlubiny nitra, citem pak, který jen tuší, kde snad hlava ví, a citem, který by chtěl, kde srdce samo nezná nebo váhá v neodhodlanosti. Není-li jim připsat tu nedostatek soustředěnosti, onde neplný vzlet lyrický, takže malinko je míst, které při abstraktnosti tematu sugestivněji působí (jako anafora zítřek v VI. písni)? Nebudeme-li pak též litovati při pěkném námětu, silném obrazu básnickém, že vlastní téma základní trpívá nevypracovaností (»rozkoš věčných zápasů« 28), že upadá v podivnůstky výrazové (bubínky ušní chvějí se touhou 19), že nenacházívá vždy nejvhodnějšího rytmu (mnohý vrátí se 32, m. mnohý se vrátí), že nevytryskne častěji aspoň silnou rétorikou? Ovšem účinnější místa prozrazují vlivy V. Dykova způsobu vyjadřování, jeho dikce tak působivé v její napovídavosti z fakt, jakoby subjektivně pojatých, mihne se tu a tam i vzpomínka na verše Vrchlického, nikoli na škodu věci. Přijde čas, kdy se plavec na svém ostrově více zamyslí i o životě, a stoje na výšině, i o dálkách, jichž konce nedohlédneš, obrátí se pak hlouběji ve své nitro či k věcem, které živě představí?

Ať působila tříaktová hra J. Patrného na divadle jakkoli, když ji čteme, sice bychom si přáli více dramatické hospodárnosti v prvním dějství, v druhém prudšího spádu, v třetím více psychologické možnosti, pravděpodobnosti v poměru obou žen k Horákovi, souhlasu povah s dosavadním jich projevováním a vývojem, ale nemůžeme neuznat, že si zvolil spisovatel látku dramaticky velmi zajímavou, schopnou života, ba časo-

vou. Povahy, které ať z přemíry nedisciplinovaných citů, ať v důsledcích nesprávné výchovy, která nevypěstila vůli, nechávajíc ji na pospas chvilkovým náladám, ať z neschopnosti postaviti se kdekoli a kdykoli na životní základ povinnosti, dovedou sebe i své okolí jen rozvířit citově, intelektuálně a vůbec v jakékoli složce životní, bez jasnějšího cíle, bez zodpovědnosti i bezdůvodně, ty povahy, které jako by vždy přinášely širší obzory, dávaly zvýšenější tep života a tak pootevíraly brány pozemských rájů, zatím však vždy samy ochládajíce po chvilkovém rozvíření, pro vše rázem nadšené a vším hned zklamané, přinášívají opravdovým duším jen roztrpčení a zasazovávají čistým srdcím ránu zklamání, ty povahy začínaly se vyskytovati častěji také u nás. Spisovatel obratně a právem postavil takovou povahu, svou Magdu, do světla kritiky zdravého úsudku lidového (po způsobu molièrovském), dobře učinil, že tento typ demonstroval na dospívající ženě, která se nedočkala ještě svého místa v životě, avšak málo se zdařilo ji zhodnotit dramaticky, jeho dobrý náběh zůstal více jen pokusem v psychologickém řešení, rozložení i poznání, ba také, snad právě proto, ještě by měl i slohově býti propracovanější.

Pilný překladatel O. Fischer doprovodil svůj shakespearský překlad střízlivým, věcným a kritickým úvodem a postupuje v překladu známou již metodou, která nejen v jednotlivostech žádá rovnomocný výraz, aby jím nahradila týž výraz originálu, důvodně nedbajíc pouhé slovní shody vnějškové, nýbrž hledí i k celku. Neběží o to pouze snad vystihnout originál ve významu jazykovém, nýbrž i o to, aby rytmus, ideový a výrazový rytmus celku, jako stil, jako básnický výraz ideje, došel také projádření v přetlumočení, a tak byl překlad dílem básnickým. Jak by se takový překlad potom nečetl dobře? *M. P.*

Poučná.

F. X. Šalda, Genius Shakespearův a jeho tvorba. Apostrofa kritická. V Praze 1916. Fr. Borový. — Univ. prof. Dr. V. Mathesius, William Shakespeare. Tři kapitoly o jeho životě a hrách. V Praze, Jos. R. Vilímek [1916]. (Za vzděláním, sv. 62—63.) — Dr. Josef Musil, Krásy Shakespearovy. Výběr nejkrásnějších míst z dramat Shakespearových. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.) — Jan Neruda, Podobizny a karikatury I. (Sebraných spisů Jana Nerudy Řada I. XXXIII. Nakladatel F. Topič.) — Prof Dr. F. Šamberger, Poučení o chorobách pohlavních. (Lidové rozpravy lékařské. Nakladatel J. Otto v Praze.)

F. X. Šalda: Genius Shakespearův a jeho tvorba. Apostrofa kritická. V Praze 1916. Fr. Borový.

Válečné poměry způsobily, že se nad veřejnými poctami, jimiž jsme letos vzpomínali výročí Shakespearova, vznášel až do poslední hodiny meč Damoklův. Cyklus dramat na Národním divadle byl již dávno ohlášen, a stále se ještě nevědělo, bude-li v celém rozsahu opravdu zahájen. Snad tím se také stalo, že na přípravu slavnostní řeči Šaldovy, jak výslovně podotýká v úvodě ke své kritické apostrofě, proslovené 27. března s jeviště před »Komedií plnou omylů«, nezbylo než několik málo dní. Ale krátkost času poskytnu-

tého i vyměřeného nebyla jí na újmu. Její odstavce semkla kázeň myšlenek, jejími větami zahrál rytmus, její slova posvětil oheň lásky k dílu velikého básníka. Její výsledný soud se ztotožnil s podivem. Jak jinak možno tam, kde opravdová kritika, čím poctivější a hlubší, tím více hodnot vyváží z tohoto nevyčerpatelného dolu?

Shakespeare není Šaldovi geniem ve smyslu století osmnáctého, kdy se zrodila na pomezí klasicismu a romantiky nauka o »geniech přírodních«, básnících vytržených z času a prostoru a žijících v nimbu věčnosti; kdy se věřilo ve vzácné barbary, tvořící neuvědomělou a nešlechtěnou silou ze zásob, jež do nich uložila štědrá příroda. Jemu Shakespeare nespadl s nebe, nýbrž rostl a vyvíjel se lidsky i umělecky, a to souběžně; člověk mohutněl a košatil se zároveň s umělcem. Pouze básník byl v něm po jeho názoru snad stejně mohutný na začátku jako na konci tvorby. Souběžnost vývoje lidského a uměleckého neznamená však mělkého naturalismu. Svých zkušeností osobních Shakespeare nevnášel do básní přímo; »neopisoval« v dramatech života, nezpovídal ani sebe ani koho jiného, nýbrž tvořil z bohatství duše svůj vlastní svět, podobný sice světu hmotnému, ale zhuštěnější a zářivějších barev. V prvním období své činnosti, když básnil své ranní komedie, své nejstarší historie, svou první tragedii, dobýval si tohoto smyšleného světa, jenž bohatstvím a výraznosti překonává svět skutečný, útoky smělého a vtipného ducha právě tak, jako si básněním dobýval života a jeho darů. To byla doba jeho uměleckého kvasu. Trvala až na počátek jeho čtvrtého desítiletí, na práh samého poledne, v jehož slunci uzrály jeho nejlepší veselohry s řadou »jasných«, »vnitřně statečných« dívek a jeho nejvyspělejší hry historické s ústředními postavami Jindřicha V. a »bohatýrského ničemy« Falstaffa. Ale po tomto krátkém období víry a radosti temnota se přivalila na umění Shakespearovo, vichřice bolesti zachvátila jeho bytost a otřásla jí až do kořen. Šalda odmítá všetečné otázky po příčinách tohoto vnitřního převratu, odmítá všechny výklady, které osobními zážitky pokoušejí se vysvětlit přerod básníka komedií v básníka tragedií. Jest mu sice zjevno, že duše Shakespearova »narazila na zlo a pohnula a zachvěla se v hlubinách svých«, ale po jeho přesvědčení nezáleží na tom, zda »ve skutečnostech obraznosti« či »ve skutečnostech světa jevového«. Mimo to jakékoli zážitky nic by neznamenaly, kdyby Shakespeare nebyl býval v tu chvíli »v n i t ř n ě z r a l ý« na básníka tragického, kdyby jeho duše nebyla na vnější náraz zla odpověděla tvorbou, a to, poněvadž »nesla od počátku v sobě v zárodku celé lidství«, tvorbou dramatickou. Svou lidskou i uměleckou velikost ukázal také za této bouře, která jím zmítala po osm let. Jeho srdce se neodvrátilo docela od zjevů světlých, jeho pohled se nezastřel mrákotou zloby. Jeho umění »nezvětralo v obžalobnou retoriku; dorostlo velikosti a přece neochudilo se o lásku k jevové plnosti a podrobnosti; zachovalo si svou tvárnou pružnost, mnohostrannost i mnohostrunnost; smysl pro odstín, své mládí slovem.« Tím dozrálo své »poslední sladkosti, poslední lehkosti, vzdušnosti, duchovosti tvůrčí« — svého C y m b e l i n a, své Z i m n í p o h á d k y, B o u ř e, v nichž znova do popředí vystupují ženy a dívky, ale jiného rázu než ve veselohrách:

trpící, ale odpouštějící, zneuznávané a zraňované, ale objímající svou pokornou, usmiřující láskou přátele i protivníky. Jejich smír s životem po dlouhém odříkání jest i básníkovým smírem po životních nepohodách a bouřích. Co se začalo prudkým kvasem, končí se uklidněním. Do tohoto rámce je uzavřen Shakespearův vývoj lidský i umělecký, jeho stálý zápas o vyšší hodnoty, jeho neumdlévající tvoření a přetvořování v nitru i v dramatech.

Shodně s novější kritikou literárně-historickou Šalda vidí v Shakespearovi velikého a uvědomělého umělce, jenž »s podivuhodnou nutností vychází ze svých jedinečných podmínek a podivuhodně důsledně vyvíjí své předpoklady«; důkazem jeho umělectví je mu netoliko jeho základní jednota duše a obraznosti, z níž vyvěrá a stále se obrozuje jeho dramatický styl, nýbrž také odpor k davu, jak jej vyjádřil v Jindřichu VI. karikaturou buřičského vůdce Jacka Cadea nebo Coriolanovým opovržením k římskému lidu, a jak mu jej z nejnovějších kritiků vytýkal zejména Tolstoj. Ne proto je mu tento odmítavý poměr k množství projevem jeho umělecké moudrosti, že by lid sám sebou byl hoden pohrdání, nýbrž že by byl rušivě zasahoval jako činitel dějinně tvůrčí do ideálního světa básníkova, jehož předpokladem byla víra v geniálního tvůrčího jedince. Svrchovanosti nabývá umění Shakespearovo darem básnickým, jakého neměl žádný dramatik před ním ani po něm; neboť žádný neměl jeho hudebnosti, kterou vše, čeho se dotkl, měnil v nápěv. Hudbou jeho srdce podmíněna je i jeho intimní lyrika rozsetá dramaty i jeho náladové krajinářství i jeho důvěrný vztah k přírodě mrtvé i živé, k níž počítá i člověka. Ve světě viděl jen dějství, soustavy a pohyb a proto byl dramatik rodem. Na své lidi se nedíval ani z předu, ani se strany, nýbrž najednou se všech stran a všemi směry; nekreslil jich a nemaloval jednotlivě, nýbrž v souvislosti vzájemné, tak že »každý vedle své barvy vlastní ... má i odraženou barvu všech ostatních«. Žádný z nich není účelem sám sobě, nýbrž každý je článkem celku, každý jeho tvůrcem i jeho plodem. A to již od samých začátků básníkovy tvorby. Všichni hrají hru života, která jim není záminkou, aby ukázali sebe, nýbrž cílem. Každý má v ní svou jedinečnou úlohu, která se nikdy neopakuje, jako se nikdy neopakuje jeho charakter, jedinečný útek, jenž protkává osnovu dějovou a tím teprve tvoří drama. Tkají svou vlastní nití a svým vlastním pohybem; nepohání jich žádná síla vnější, ať se nazývá osudem, ať básnickou spravedlností, ať jakýmkoli jménem dogmatu teologického nebo etického. V nich samých je síla, v nich samých také odpor proti ní. S nimi se rodí, s nimi i zachází a nikdy se nevrací, jako se nikdy nevrací život, jenž uplynul.

V tom vidí poslední a nejhlubší příčinu Shakespearova kouzla apostrofa Šaldova, která je a bezpochyby již zůstane nejkrásnějším projevem českým při letošní oslavě básníkově.

Univ. prof. Dr. V. Mathesius: William Shakespeare. Tři kapitoly o jeho životě a hrách. V Praze, Jos. R. Vilímek [1916]. (Za vzděláním, sv. 62—63.)

Jubilejní spisek Mathesiův má několik vlastností dobrých knížek lidových. Opírá se o vlastní studium spisovatelovo, stránek svých ani nepřeplňuje množstvím údajů, ani nenaplňuje jalovými povšechnostmi, a věci, které si vytkl, podává řečí účelnou, srozumitelnou a přesnou.[1] Nemluví patrně k těm, kdo o Shakespearovi nevědí ještě ničeho, poněvadž na konci kapitolky druhé vymezuje sice období jeho činnosti literární a uvádí pro každé z nich jednu nebo dvě hry, nikde však v tom neb onom pořadí nejmenuje všech jeho dramat; na str. 14 pouze připomíná, že »za 22 léta vytvořil celkem 37 her«. Hutností obě krajní části vynikají nad část prostřední, jíž snad do cesty padla náhoda, že si její původce zpracoval látku v ní obsaženou poněkud obšírněji na přednášku v »Komitétu pro uměleckou výchovu«; tak aspoň bylo by lze vysvětlit jednak slohovou nesrovnalost mezi stručnými, ale obsažnými výklady kapitoly první a třetí a mezi dějovými obsahy několika pramenů Shakespearových v kapitole druhé, jednak závažnější chybu vnitřní, že totiž výklad o umění Shakespearově tím způsobem roztržen mezi kapitolu druhou, kde na několika příkladech částečně ukázána jeho prakse, a kapitolu třetí, v níž kromě vynikajících hodnot básnických a pochybných hodnot filosofických charakterisováno také jeho umělectví. Pochvalné zmínky zasluhuje, že spisovatel přes stručnost celku v části životopisné načrtl také povahu básníkovy doby a vývoj anglického divadla a že do svých »pokynů« na konci spisku zařadil přehled novější české literatury shakespearovské. Několika články a knihami z doby starší i nejnovější bylo by lze jej doplnit. — *o.*

Dr. Josef Musil: Krásy Shakespearovy. Výběr nejkrásnějších míst z dramat Shakespearových. (Nakladatel Jos. R. Vilímek.)

K literatuře, k níž dalo podnět Shakespearovo jubileum, druží se vhodně i tato knížka, vydaná v příjemné typografické úpravě a vábící již svým zevnějškem. Hodí se dobře do náprsní kapsy, aby mohla býti kdykoli vyňata a aby posloužila čtenáři v příhodném okamžiku jako doušek osvěžující nebo i léčivé vody.

Ovšem Shakespeare je nevyčerpatelnou studnicí životní moudrosti, a bylo by lze sestaviti z něho výběr několikrát tak obsažný, jaký nám podává Dr. Musil. Výběr Musilův je však hlavně cenný určitým systémem zařadění a uspořádání Shakespearovy velké životní moudrosti. Látka je rozvržena dle záhlaví: »Svět a život«, »Duševní vlastnosti a stavy«, »Muži a ženy«, »Láska«, »Manželství a rodina«. Citáty jsou opatřeny přesným označením her i scén, z nichž jsou vyňaty.

Dílko je doplněno vhodným informativním úvodem o životě a díle Shakespearově. *t.*

Jan Neruda: Podobizny a karikatury I. (Sebraných spisů Jana Nerudy řada I. XXXIII. Nakladatel F. Topič.) Feuilletonická činnost vyžadovala na Nerudovi stálou literární pohotovost. Týden co týden očekávalo obecenstvo, že se objeví v Národních listech známá značka

[1] Proklouzlo jenom několik nesprávností, jako na př.: »když bylo Shakespearovi 34 léta« (str. 13), »v Mnoho povyku pro nic«, »v Jak se vám líbí« (str. 37), »v Konec vše napraví« (39).

a za ní několik sloupců sršících vtipem, bystrostí, ba často hluboce zařezávajících se do našich veřejných anebo i soukromých poměrů. Za smíchem tajívaly se i slzy. Jistě že tato práce bývala Nerudovi nejednou radostí, někdy však i útrapnou robotou. Co říci však o podobiznách a karikaturách, které týdně přinášely z péra Nerudova Vilímkovy Humoristické Listy? Nelpí na těchto podobiznách víc nucenosti, jíž literární práce se stává šablonou, ba dokonce řemeslem? Soudím, že tato práce nebývala Nerudovi vždy milá, třeba že v jeho profilech se zhusta hlásívá známý jeho humor. A přec — nutno přiznati — ani této týdenní roboty nekonal Neruda povrchně. Všude je vidět snahu, aby na svých podobiznách a karikaturách zachytil pokud možno podstatné, základní rysy povahy i činnosti všech oněch osob, o nichž psal. Péro jeho je blahovolné, spíš někdy třeba čísti pravý smysl v pozadí. Je to vše veliká směs, v které však i dnešní čtenář nalezne leckteré hodnotné zrno. Je to Nerudova oběť nutnosti. S jakým zájmem mohl na př. psáti o prof. Hanelovi? Velmi zajímavá je vlastní autobiografie. Dokument života i literárních poměrů! *ch.*

Prof. Dr. F. Šamberger: Poučení o chorobách pohlavních. (Lidové rozpravy lékařské. Nakladatel J. Otto v Praze.)

Prof. Šamberger uveřejnil již před 6 lety v »Lidových rozpravách lékařských« stručné poučení o chorobách pohlavních. Spisek, jejž nyní vydal péčí »České eugenické společnosti v Praze«, je daleko obsažnější a vyhoví svému účelu mnohem více než spisek dřívější. Prof. Šambergrovi běží skutečně o určitý účel, právě ta neuvědomělá účelnost zdravě a dobře se hlásí ve všech částech jeho nové knížky. Autor k boji proti pohlavním chorobám — nepřímo je to také boj proti prostituci! — chce totiž získati spolučinnosti obecenstva, a této spolučinnosti dle něho bude teprve pak plně dosaženo, až zmizí všeliké tajnůstkářství. Máme plakáty, upozorňující na nákazu tuberkulosní, na nebezpečí břišního tyfu pro koupající se ve Vltavě, ale jak směšně nepatrné je procento získaného tyfu břišního z koupání oproti procentu chorob pohlavních, získaných v nevěstincích a vůbec u prostitutek? »Proč,« ptá se autor, »stavíme-li před jednu, poměrně mělkou, jámu výstražnou svítilnu, neučiníme totéž i před příkopem nepoměrně nebezpečnějším?«

Prof. Šamberger rozvrhl si látku na čtyři díly. V prvém promlouvá o nesprávnosti dosavadního názoru na choroby pohlavní, v druhém jedná o podstatě a průběhu chorob pohlavních, v třetím líčí vztah chorob pohlavních k manželství a ve čtvrtém ukazuje, jak možno čeliti chorobám pohlavním i nebezpečí z nich plynoucímu. V této poslední kapitole doporučuje autor zdrželivost až do manželství jako nejbezpečnější prostředek proti nákaze a dává některé pokyny, jakým způsobem lze zdrželivost si zachovati. Prof. Šamberger počítá sice ještě s prostitucí jako nutným zlem — zde jeho stanovisko je ještě kompromisní — ale praví, že je povinností každého snažiti se dle sil svých ucpati ony prameny, z nichž prostituce prýští. To je na př. nevědomost, nevzdělanost, zejména u žen, nevýdělečnost žen, nucený celibát, alkohol. Správně dí, že ve hnutí antialkoholickém nutno spatřovati velikého činitele k obmezení zla z prostituce. *l.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Po slavnostech Husových a Jeronymových.

Památka Husova vyvolala v českých evangelících znova myšlenku sjednocení českého protestantismu, aspoň největších dvou jeho jednotek, církve reformované a augsburské, v jeden celek. První hlasy k této myšlence jsme zaznamenali hned po slavnostech červencových roku loňského. Od té doby jsme tuto věc sice nepustili se zřetele, ale nevraceli jsme se k ní: vyčkávali jsme, co dalšího a definitivního bude k tomu problému pověděno. Sledovati diskusi bylo znesnadněno tím, že se rozvlekla po všech časopisech církevních. Zahájily ji »Kostnické Jiskry«, a pak různí mluvčí ji vedli dále v »Husu«, »Církevníku«, »Hlasech ze Siona«, »Husově Odkazu« a snad i jinde, co nám ušlo. Již to je, myslím, příznačné pro vůli ku sjednocení. Bylo by bývalo daleko přirozenější a zdravější soustřediti všecky hlasy v tom časopisu, který k diskusi dal podnět. Takto se zdálo, že není plné jednoty a jednotnosti ani uvnitř těch složek, které se měly spojiti ve větší celek. »Kostnickým Jiskrám« nebylo popřáno uzavříti diskusi souborným referátem a říci poslední slovo. Byly zastaveny.

Po tom, co bylo řečeno a námi oznámeno loni, nepřinesla další diskuse mnoho nového. Aspoň positivních návrhů nebylo a konkrétní možnosti nebyly věcně rozebírány. Ano, zdálo se, že ke konci převládaly spíše hlasy nepřející sjednocení. Ve čtrnáctideníku církve reformované po článcích, které se tou otázkou zabývaly způsobem ne sice nadšeným, ale přece sympatickým, objevil se potom v části zpráv přímo prudký výpad proti jednomu více jen tušenému případu konkrétní součinnosti v daleké budoucnosti ve věci, která se nebude tak hned fakticky řešit, ve věci bohosloveckého semináře, kde přece je patrno, že nějaké dva separátní podniky jsou absurdní, kde se musí, prostě m u s í pamatovati na práci společnou již ze zřetele na žádoucí účast evangelíků slovenských.

Mezi hlasy nepřející spojení počítám i ty články, které sice výslovně nemluvily proti sjednocení, ale konkrétně se vůbec nezabývaly danou otázkou, nýbrž držely se více pareneticky a moralistně tónu takového: napřed musíme sami být horlivější, lepší, zbožnější, uvědomělejší, a pak se otázka rozřeší sama. Co v tomto směru evangelíkům chybí a čeho si přejí, to vědí jistě nejlépe oni sami. Nám se zdá, že to nemá co činiti s přítomným úkolem. Arci je pravda, že jednotky jasně diferencované a vyspělejší se určitěji mohou dohodnouti. Je dobře, když si strany upřímně povědí své stinné stránky a vedou přísnou autokritiku, ale když jde o součinnost a splynutí příbuzných zjevů, nikdo nepochopí, proč by povinnost sebezdokonalování mohla býti na překážku sblížení. Pozorovateli stojícímu stranou připadá, že podobná argumentace znamená: pracujme každý o sobě a pro sebe a ponechme všecko ostatní době, kdy poměry budou příznivější.

Pro neochotu ke sjednocení mluví také fakta: diskutuje se povinnost a možnost spojení a splynutí dvou směrů opravdu velice blízkých, a při tom se v městě, kde je sbor jedné církve s čilým a zdravým životem, se správou dobře opatřenou a vyučováním dobře obstaraným, zakládá kaza-

telská a vyučovací stanice církve druhé, a časopis, který je rozhodně pro součinnost a spojení, si to pochvaluje jako pokrok. Člověku, stojícímu mimo, připadá to při nejmenším jako velice neekonomické a nad to jako neblahé znamení pro budoucnost. Němci se svými sbory augsburského a helvetského vyznání jsou daleko praktičtější a prozíravější. Oni také v celku zachovávají své staré konfesijní sbory, ač i ty leckde mění na sbory konfesijně smíšené, ale jistě se u nich nevyskytuje případ, aby nové pole pracovní dělili konfesijně a nezabrali jednotně celé. Zdá se, že čeští protestanti jsou konservativnější v konfesionalismu a tradičnosti, aspoň ti, kteří za celek mluví a jednají, ať již mají právo mluvit a jednat, nebo jednají a mluví proto, že jsou živější.

Lpění na starém konfesijním útvaru jest u českých protestantů tím podivnější, když se ví, že v době toleranční bylo přijetí té neb oné konfese z obou dovolených více nebo méně věcí skoro nahodilou. Domácích konfesijních tradic nebylo. Jak málo působily ozvuky minulosti, jest viděti z toho překvapujícího fakta, že v nejbližším sousedství mohly vyrůsti dva sbory dvou různých konfesí, někde dokonce v též obci: záleželo patrně nejvíce na tom, kterému vyznání náležel první farář, jenž tam přišel. Někde si přihlášení evangelíci vyžádali, po případě vynutili změnu, a spokojili se s kazateli třeba cizojazyčnými, jen když byli sympatičtějšího ritu, ale v celku se zdá, že toleranční evangelíci byli hodně nekonfesijní, nebo nadkonfesijní. Jim šlo o větší věc, které tu menší podřizovali.

Památka Husova roku 1915 vyvolala znovu myšlenku sjednocení, ale nedokonala jí. Nepřiblížil k ní ani letošní rok Jeronymův. Evangelíci se chystali, že oslaví trvale nějak památku otce české reformace. Toto by byla myšlenka velkého slohu a dalekého zásadního dosahu. Arci doba válečná není přízniva plánům tak dalekosáhlým. Ale ku sbližování je vhodna. Sbližují se jiné útvary. Příklad máme na politických stranách. Jistě ani pro ty není zrovna nejpřiměřenější čas na plné splynutí, ale vyslovila se aspoň zásada, a hlavně v ů l e, o kterou konec konců především jde. Kde je vůle, tam se již najdou cesty k cíli. Podrobnosti až po válce: statuty, formulace, podmínky, organisace — to vše může počkat.

* * *

Památka Mistra J e r o n y m a P r a ž s k é h o letos v květnu minula ještě tišeji a chuději než výročí smrti Husovy loni. Okázaleji ovšem nemohla být oslavena než Husova, jednak že mistr nemůže býti zastíněn žákem, jednak že okolnosti letošní nejsou příznivější než loni, spíše tíživější. Ale tak příliš, přespříliš chudě přece snad neměla být odbyta událost po smrti Husově nejosudnější. Nevzpomněla universita smrti svého mistra, který jméno a slávu pražského vysokého učení roznesl a proslavil v celé Evropě. Město Praha nevzpomnělo svého rodáka, jehož jméno jest tak úzce spjato s rodištěm. Loni »Osvětový svaz« a řada sokolských jednot aspoň chystaly přednášky, mohyly, a nebylo jejich vinou, když plány nebyly provedeny. Letos se nehnulo nic. Jediné oslavy Jeronymovy mučednické smrti byly se strany evangelíků. Že byly oslavy kostelní, není nic nového ani zvláštního: ty bývají, myslím, každoročně, letos byly

jen všeobecnější. Vedle toho však spolek evangelických akademiků, který nese jméno druhého kostnického mučedníka, »Jeronym«, uspořádal slavnost veřejnou s přednáškou prof. Dra. Václava Novotného z university o životě Jeronymově a přednáškou faráře Dr. Hrejsy z Prahy o Jeronymově náboženství. Přednáška našeho předního znalce českých a zvláště reformačních dějin byla jasná, spolehlivá, důkladná, obsahovala všecko, co o Jeronymovi víme, s jemným porozuměním a hlubokým oceněním, Dr. Hrejsa pak uvedl posluchače do duše Jeronymovy, do jeho vnitřního života, jehož středem a hybnou silou bylo svědomí, které určovalo jeho náboženství a všecky činy, učinilo jej hrdinou, reformátorem, průkopníkem novověku. Akademický spolek »Jeronym« takto splatil dluh kostnickému velikánu za akademickou mládež, jejímž miláčkem a vůdcem Jeronym býval, za universitu, za inteligenci. Na schůzi byly také universitní kruhy a inteligence hojně zastoupeny vedle evangelických kruhů církevních z Prahy i četně z venkova. To bylo v předvečer historického dne, 29. května. Ve výroční den samý pak byly oslavy církevní, dopoledne s účinným kázáním superintendenta Dra. Dušk a z Kolína v kostele u Klimenta, večer u Salvátora s řečmi faráře Urbánka z Vilímovic na Moravě o životě Jeronymově, Dra. Kozáka z Čáslavě o dvou záhadách jeho duše a faráře Molnára z Trnávky o osobnosti Jeronymově a jeho významu v české reformaci, všecky rázu lidového, praktického, parenetického, za skvělé účasti, ač byl všední den.

Referujeme o těchto podnicích obšírněji, poněvadž denní tisk si jich skoro nevšiml. Vůbec myslím, že denní a jiný tisk nevykonal pro památku Jeronymovu vše, co měl a co mohl i v této těžké a nepříznivé době. Byla sice ve všech denních listech zmínka o Jeronymovi, ale nikde ne dostatečná. Podle některých se zdálo, že padesátiletí »Prodané nevěsty« na tytéž dny připadající jest kulturním činem pro národ významnějším než Jeronymova smrt. Nepodceňujeme důležitost Smetanova krásného díla, ale bolí nás křivda, která se tím děje Jeronymovi — — a národu.

Jsme vděčni za to, co se stalo, ale nemůžeme se zbaviti dojmu, že nebylo učiněno dost pro ocenění a propagaci památky Jeronymovy.

Ani literárně. Literární žeň roku Husova byla nepřiměřeně skrovná, žeň roku Jeronymova je ještě chudší. Vyšel posmrtně spisek prof. Putny nákladem akademického spolku Jeronym, a spolek Komenského vydal knížku, ve které na předním místě stojí životopis Jeronyma Pražského od faráře Urbánka a následuje výběr starých zpráv o něm — mezi jinými Poggiova — a pak úryvky z několika novějších spisů. Obě knížky jsou dobré, účelné, pietní. Obě jsou zase z kruhů evangelických. Přednášku prof. Novotného přinesla Naše Doba.

Při památce Jeronymově se utěšujeme, jako jsme se kojili loni v roce Husově, že oslava obou kostnických mučedníků není odbyta, nýbrž jen odložena.

7. června 1916.

ZPRÁVY.

Válka a filosofie. Bude jistě po válce vděčné tema k úvaze, vystihnouti, jakých vlivů válkou doznala filosofie nynější a její zástupcové u rozličných národů, ale již nyní hlásí se četné zjevy ukazující zajímavé vztahy mezi filosofií a válkou. Od sama počátku války nynější a to na obou stranách dávali vynikající filosofové a myslitelé (nověji na př. také E. Haeckel ve svém »Der Weltkrieg«, v Lps. 1915) výraz svým názorům na ni, a i v tomto časopise bylo příležitostně k těmto zjevům ukázáno. Odtud byl jen další krok, jestliže na př. Wundt a jiní myslitelé jali se vykládati mínění své o povšechné povaze a hodnotě filosofie protivníkovy (na př. filosofie francouzské); projevy tyto zůstanou dokumentem příznačným především — pro své autory, jak to speciálně o Wundtovi ukázal u nás Drtina ve své přednášce v »Jednotě filosofické« přednesené a nyní otištěné ve Sborníku: Čeští spisovatelé vdovám a sirotkům našich vojínů (v Praze 1916, str. 131—142) s názvem: Národové a jejich filosofie. Další symptomatický zjev jsou poměrně četné essaye a rozpravy, pokoušející se o úkol nad jiné nesnadný, vystihnouti povahu neboli »ducha« určitého národa, jenž jest zapleten do dnešního válčení, především arci národa německého a francouzského. Z přečetných těchto náběhů k »psychologii národa« německého a srovnávání ducha Němectva s duchem národa francouzského vybírám tu jen nejvážnější; neboť není třeba dodávati, že v pokusech takových o problém tak nesnadný a nad to v pokusech, které kaleny jsou buď »ira« nebo »studio«, snadno vysvětlitelnými ze současných poměrů, jest mnoho plev a mnoho bezcenných i efemérních projevů, takže nezasluhují, abychom tu si jich chtěli povšimnouti. Ale z oněch hodnotných úvah budiž tu vzpomenuto práce P. Lorentze: Der Weltkrieg und die deutsche Weltanschauung (v Preussische Jahrbücher 1914, prosinec) a Emila Boutrouxa: Pensée allemande et pensée française (v lausanské »Revue politique« 1914, září a říjen); Boutroux zdůrazňuje jako podstatný rys francouzského národa nynějšího »logický radikalism«, jenž vede ho k »aut-aut« i v jednání, a dále tíhnutí jeho individualistické, jež Boutroux vtipně označuje jako »ésprit de sécularisation«, jevící se v tendencích nejen k odcírkevnění, ale i k »odstátnění« a »zesvětštění« (t. j. k úplné demokratisaci) všeho. V určitém smyslu jest pendantem k úvahám Boutrouxovým rozprava Meineckeova, kterou autor uveřejnil

dokonce ve Zprávách ze zasedání pruské akademie věd (1916, čís. IV. až VI., str. 112—127) s názvem: Germanischer und romanischer Geist im Wandel der deutschen Geschichtsauffassung, ke kteréžto rozpravě jest vhodno přirovnati starší pojednání Arnošta Bernharda: Die Struktur des französischen Geistes (v »Logos« 1912). A posléze budiž v této souvislosti vzpomenuto také charakteristického zjevu, totiž že vyšlo za války (1914) 5. vydání práce Alfreda Fouillée: Esquisse psychologique des peuples européens, práce, která přese všecku pochopitelnou sklonnost k vlastnímu národu snaží se býti co nejspravedlivější také k německému národu a v řadě národů evropských věnuje Němectvu nejvíce místa ve svých výkladech a ochotně uznává přednosti povahy německé.

A konečně třetí symptomatický zjev v oboru »válečných publikací« těchto jest víc a více na povrch se deroucí úvaha, je-li možný »věčný mír« mezi národy a jak by bylo lze aspoň k němu se blížiti. Již za středověku tato myšlenka »věčného míru« má svou historii, kterou nejnověji probral Hans Prutz v práci: »Die Friedensidee im Mittelalter« (ve Zpravách bavorské akademie věd v Mnichově 1915, 1. pojednání), a v nové době Angličan Jeremiáš Bentham, neméně než Němec Kant (Zum ewigen Frieden 1795) a Francouz J. J. Rousseau i také starší, romantický a sentimentální abbé de St. Pierre budili pozornost k problému, jenž kdysi je poutal a vzbuzoval k řešení. A vůbec filosofové jednak války hájící (od Herakleita počínajíc až po H. Gomperze a po sociologa Steinmetze), jednak válku zavrhující (od Platona a Aristotela až po Fichta, Hegela, Spencera) citují se a jejich důvody váží se pro i contra. Pěkný rozhled po myšlenkách všech těchto myslitelů rozličných věků podal nejnověji prof. Oskar Kraus ve stati Der Krieg und die Philosophen (v nedělní příloze Vossische Zeitung 1916 č. 15 a 16), kterážto stať vyznívá v konečný pravdivý závěr, že veškerá filosofie učí, kterak »věčný mír« nemůže býti přinesen národům z vnějšku odněkud, nýbrž z vnitř musí býti ho vydobyto; neboť nikoli válka, nýbrž zápas, zápolení jest »otcem všech věcí«, zápolení ušlechtilé, uměřené a k vyšším hodnotám tíhnoucí. A jestliže u nás tak vynikající státník, myslitel a praktik, jako jest František Klein, ve spise svém »Die Kulturgemeinschaft der Völker nach dem Kriege« napsal: »Vlády musí nasaditi páky, aby pozvedly národy i lidstvo«, lze nalézti shodné výroky s tím a mile překvapující u umělce-literáta dnes jistě z nejpřednějších. Autor »Jana Křtitele«, Romain Rolland, napsal ve své knížce, za vřavy válečné vyšlé a nadepsané »Au-dessus de la mêlée«, významná slova: »Když vypukne veliká válka proti národu některému, jest mu třeba hájiti hranic, jest mu také třeba však hájiti — rozumu, t. j. jest třeba, aby pracovníci jeho na poli duchovém uchovávali svět myšlení lidu svého před chiméranami, jež vznikají z rozvášnění válkou vzbuzeného, a udržovali vědomí, že konec konců úkolem všech národů jest, aby si zde na zemi vzájemně pomáhali.« A proto tento slavný švýcarský spisovatel, ač nezapře v sobě přece jen

Francouze, vzmohl se v téže publikaci své na slova: »Lidé románské a germánské rasy, nepřátelé a přátelé, pohleďme si do očí... Bratře, nezříš tu srdce takové, jako jest tvé, nezříš tu týchž bolestí, týchž nadějí, téhož sobectví, téhož hrdinství, téhož snování stále nových, stále — starých snů?« *Čd.*

O Indický oceán. Už před válkou poukazovali jednotliví němečtí osadní politikové na snahy Anglie zmocniti se všech břehů Indického oceánu a vytvořiti tak v indické pánvi uzavřenou oblast britskou. Teprve současná válka dodala však této otázce aktuálního významu. O anglické zájmy indické bojuje se nyní na rovinách Mezopotamie, ale především v německé Východní Africe. Z hlasů o tomto problému pronesených budiž doložen aspoň úsudek význačného znalce koloniálních otázek, prof. Hans Meyera, který v úvaze o budoucím vývoji ve Vých. Africe napsal ve svém velkém díle Das deutsche Kolonialreich (sv. I., str. 18, vydání 1914): »Od jižní a severovýchodní Afriky míří k sobě výběžky britické expanse, aby se na čáře Kap-Kairo sloučily v »páteř« Afriky. Proti této mohutné tendenci britického imperialismu tvoří německá Východní Afrika, jež sahá západně až k dřívějšímu státu Kongo, jedinou mohutně odlučující překážku, neboť Portugalsko již ustoupilo nátlaku svého velikého britického přítele, a belgické osadě Kongu stane se asi žádostivost Anglie, o níž již opětně důkazů se jí dostalo, nebezpečnou, nevytrvá-li v těsném sloučení s Německem. Jedině německá východní Afrika může svou polohou překaziti, aby anglická vlajka nezavlála nad celým východním pobřežím africkým, a aby tím také Indický oceán nestal se britským mořem.«

Zmocní-li se Angličané německé kolonie na východě Afriky s pobřežím 1000 km dlouhým, britský okruh kolem Indického oceánu podstatně se rozšíří, ano — s doplňkem anglického vlivu kol Perského zálivu — úplně se uzavře. Velikost a dosah tohoto problému zasluhovaly by zvláštní studie. Tato stručná skiza chce napověděti ohromnou hodnotu a možnost takového vývoje v budoucnosti aspoň v ohledu teritoriálním, aniž vyčerpává tím všecky podrobnosti.

Německá Východní Afrika, svou zeměpisnou polohou a výměrou 995.000 km², je pouhým výsekem území přiléhajícího k indické pánvi. Měříme-li okrajové země (i ostrovy), jež k ní přirozeně tíhnou a dle státního příslušenství úplně nebo z části (jako protektoráty) už náležejí, dojdeme výsledku, že Anglii podléhá tu plocha o rozloze 21,012.505 km² s počtem obyvatelstva 350,104.196.[1] A sice jsou to: V Asii Indie, Ceylon, Maledivy, Straits Settlements, Malajská území = 5,265.295 km², 324,878.733 lidí. V Australii. (Spolek států s dependencemi) 8,261.341 km² a 6,675.044 lidí. V Africe Spoj. Státy Jihu, Sudan, území Svazi, Bazuto, Rhodesie, Bečuán, Nyasa, Vých. Afr. protektorát, Uganda, Somalsko, Zanzibar, z části i Egypt (horní).

Připočteme-li k tomu vodní areál oceánu o výměře 75 mil. km², nabývá britská oblast indická rozsahu přes 96 mil. km². Angličané měli by

[1] Údaje z přír. Hübner-Juraschek, vydání 1916.

zajištěny v této své indické říši, jak bychom nazvali nový útvar, všecky velké řeky a prameny, v Africe Nil, Pangani, Rodumu, Zambezi, Limpopo, v Asii ústí Eufratu a Tigridu, Indus, Ganges; podléhala by jim velká jezera jako Viktorie, Tanganjika a Njasa, moře pobočná Perský záliv, moře Rudé s průplavem Suezským, moře Arabské, Bengálský záliv. Už před válkou anglické osady indické oblasti spojeny byly všade podmořským kabelem, jehož nejdůležitější lano položeno bylo kolem Afriky k Durbanu a odtud do Fremantlu v Australii. Z Indického oceánu vycházejí po vodě spojení čtyřmi směry v ostatní díly světa; kromě toho dobudovány mají býti železniční trati po souši z Kaira ke Kapskému Městu, Bagdadskou drahou do Perského zálivu a z australského Východu zdokonaleno připojení na západ pevniny. Hospodářsky sblížila válka už všecka území indické pánve, vojensky pak pracováno bylo v Australii, aby po příkladě Kanady dostalo se Commonwealthu samostatného loďstva, jehož základna zbudována byla ve Fremantlu a Williamstownu, kdežto až do r. 1902 spokojovala se Australie pouhou ochranou anglických lodí, začež odváděla mateřské zemi roční poplatek. K vytvoření britského imperia kolem Indického oceánu dány jsou takto všecky podmínky — ač ovšem budou-li tyto britské naděje splněny válkou.

Pokud jiné státy evropské mohou na Indickém oceáně čeliti této anglické převaze, vymyká se dnes ještě posouzení. Avšak jisté srovnání plyne zase z rozlohy držav. Francie má na př. ve Východní Africe: Somalské přímoří, Madagaskar s přísl., ostrovy Mayotte-Komory, Reunion s depend., celkem 713.616 km² s 3,635.333 obyvateli, v Asii 803.568 km² s 17,266.648 lidmi. (Jsou to Pondichery, Karikal, Mahé, Yanaon, Chanderagor a v Indočíně Kočinčinu, Kambodžu, Annam, Tonkin, Laos, Kvang-Ču-Vang.) Dohromady 1,517.184 km² a 20.901.981 lidí. Jediný pohled na mapu nás přesvědčí, jaký úkol by těmto osadám připadl, kdyby došlo ke konfliktu; jsou závisly na indickém moři. V Indickém oceáně má své velké zájmy také Portugalsko. Mozambik ve vých. Africe měří 761.100 km² a má 3,120.000 obyv., asijské kolonie měří 22.806 km² a mají 979.796 lidí. Je tu dále Holandsko se svými zájmy. Jeho osady ve Vých. Indii mají rozlohy 1,915.421 km² a 37.957.377 lidí; Italie, jejíž Erythrea a Somálská osada mají 490.110 km² a 644.851 obyv. Španělsko není tam interesováno teritoriálně, ruská oblast začíná teprve za pomezím anglickým, tak že je ze styku s mořem úplně vyloučena. Neznámý je osud Arabie, patriarchální despocie a Syrie s Mezopotamií, jež obě řaděny jsou k Turecku a mají dohromady rozlohy 1,078.900 km² a 6·3 mil. obyv.

Pozadí války světové je, takto posuzováno, přímo obrovské.

Al. Šašek.

Němečtí národohospodáři o hospodářském sblížení Rakousko-Uherska s Německem.

Napsal Dr. Joset Gruber.

V nepřehledné již literatuře, hospodářsko-politickému sblížení Rakousko-Uherska s Německem od vypuknutí války v Německu i u nás věnované, vědecky nejpřednější místo zaujímá souborná publikace, redakcí Schmollerova nástupce na berlínské universitě, libereckého rodáka Dra. Jindřicha Herknera, Spolkem pro sociální politiku vydaná.[1] Předmluva vydavatelova vykládá genesi publikace: Výbor spolku se dne 25. března 1915 usnesl, podobně jako se již v dřívějších dobách zprávami a návrhy účastnil pozoruhodných obratů německé obchodní politiky, tak i nyní prostředky a silami jemu vlastními přispěti k lepšímu porozumění těchto důležitých a obtížných problémů, a sice pro zvýšení účinnosti co nejrychleji. Vyzváni proto ke spolupráci jen ti, kdo již předem směli platiti za zcela vynikající znalce předmětů jim ke zpracování přikázaných. A i z tohoto již o sobě nečetného počtu spolupracovníků odpadli někteří pro vojenskou povinnost, jiní pro nevyhnutelné zřetele k jejich úřednímu oboru působnosti, jiní opět pro pilné zaměstnání jinými úkoly, jiní konečně odvolali své původní přípovědi, aniž bylo lze opatřiti náhradu, s tiskem bylo posléze počato dříve, než byly dodány všechny důležitější příspěvky. Těmito okolnostmi zaviněny byly četné nedokonalosti díla: chybí vůbec pojednání o daních přímých i nepřímých, o spolupůsobení států při uzaví-

[1] Die wirtschaftliche Annäherung zwischen dem Deutschen Reiche und seinen Verbündeten. Herausgegeben im Auftrage des Vereins für Sozialpolitik von Dr. Heinrich Herkner, geh. Regierungsrat und Professor der Staatswissenschaften an der Universität zu Berlin, 2 díly, 403 a 496 stran, Mnichov a Lipsko 1916. O dřívějších snahách viz Dr. Ivan Žmavc, Rakousko-německé snahy o celní jednotu, Naše Doba 1903 str. 459, 595 a 655 a násl., Dr. Gruber, Snahy o celní unii Rakousko-Uherska s Německem, Obzor národohosp. 1916 str. 16, 209, 259 a násl.

rání obchodních smluv, o účincích přednostních cel na tvoření cen a p., předůležitá otázka měnná odbyta stati nezcela pětistránkovou z 900 stran celé knihy, na místo příspěvku o Bulharsku otištěn toliko pamětní spis bulharské vlády o hospodářských vztazích Bulharska k ústředním mocnostem původně ve „Frankfurter Zeitung" uveřejněný, různé statistické údaje i textové výklady a přílohy se druhdy v různých pojednáních opakují a pod. Na vrub kterého z uvedených či jiných momentů spadá, nevíme, ale konstatujeme: Z koryfeů německé národohospodářské vědy není v publikaci zastoupen téměř žádný — z Německa chybí sice již víc než osmdesátiletý, ale stále ještě vášnivý Adolf Wagner, který teprv nedávnou rozluční přednáškou odstoupil s katedry berlínské, i Gustav Schmoller, který své ideje o hospodářském sblížení rakousko-německém ukládá nyní ve vídeňské „N. Fr. Presse" (březen a duben 1916), i lipský Karel Bücher, který za nynější války oproti Sombartovi, Wagnerovi, Schmollerovi, Brentanovi a j. vůbec téměř úplně se držel v pozadí, i konečně mnichovský Lujo Brentano, který pro toto sblížení mluvil již před třiceti lety v Budapešti — arci pod zorným úhlem rozšíření tržební svobody — z Rakouska nedostavili se vídeňský Philippovich, k jehož loňské brožuře[1] napsal nepříjemný pendant freiburský Karel Diehl,[2] ani Wieser nebo Grünberg nebo denní vřavě vzdálený teoretik Karel Menger, ani býv. ministr Fr. Klein, který jinak pro sblížení horuje spisky[3] i přednáškami, ani konečně pražský Zuckerkandl, z něhož je jen citován odstavec pamětního spisu jinak neznámého — snad je to onen pamětní spis, jejž dle novin podalo vládě pro toto hospodářské sblížení, jakožto prý nevyhnutelné a neodvratné, několik set (855) profesorů všech skoro německých universit a technik v Rakousku s takovým státnickým odůvodněním, že o obsahu spisu dosud nic zevrubnějšího neproniklo na veřejnost. Zajímavo je také další důrazné ohrazení předmluvy: „Dílo toto není ani propagačním spisem ani projevem Spolku pro sociální politiku. Páni spolupracovníci zastupují výhradně svá osobní stanoviska. Stojí v nejrůznějších táborech obchodně politických. Jejich úsudky o politické žádoucnosti a hospodářské prospěšnosti sblížení rozcházejí se právě tak daleko jako

[1] Ein Wirtschafts- und Zollverband zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn, Lipsko 1915, stran 59.

[2] Zur Frage eines Zollbündnisses zwischen Deutschland und Österreich-Ungarn, Jena 1915, stran 50, nyní již druhé vydání.

[3] Die Kulturgemeinschaft der Völker nach dem Kriege, Lipsko 1915, stran 112.

o vhodných jeho formách. V tom se však zajisté shodují, že poslední rozhodnutí při novém uspořádání hospodářských vztahů mezi německou říší a jejími spojenci připadnouti musí hlediskům ani ne tak hospodářským jako převelikým politickým," avšak i pro správné postižení vůdčích motivů politických jest nezbytně potřebí co nejspolehlivějšího osvětlení spojitostí hospodářských. Neboť — nevíme, zdali snad ve shodě či proti původním úmyslům iniciátorů — tolik opravdu plyne ze statí vědecky nejvýše stojících, že se přes všechny teorie o možné hospodářské budoucnosti jen převelikých hospodářských a politických celků nutnost, ba i jen nepochybná prospěšnost hospodářského sblížení Německa s naší monarchií pro zúčastněné státy pouze hospodářsky dovoditi nedá. Bylo-li potřebí dokladu, jaký zmatek v hlavách i jinak střízlivých způsobil válečný paroxysm nynější a národně expansivní pia desideria jím vzbuzená, poskytla ho nevývratně publikace Herknerova; dokumentem vědecko-národohospodářským pro sblížení však není naprosto. Snad toto zklamání, jímž publikace Spolku pro sociální politiku, převyšující přece dle samého Herknerova výroku „daleko vše, co dosud o hospodářské stránce těchto problémů proniklo na veřejnost," působila v řadách velkoněmeckých politiků a politisujících profesorů, zavinilo též, že se jí v denním tisku dostalo dosud pozornosti neskonale méně nežli skvělé, agitačně mistrovské, ale jednostranné a povrchní „Střední Evropě" Naumannově.

Kniha zabírá dva tlusté svazky. V prvním pražský profesor Dr. Arthur Spiethoff zahajuje dílo „Důvody pro a proti německorakouskému celnímu spolku", bonský Dr. Herm. Schumacher vykládá „o výhodnostní doložce a celním rozlišování", minist. rada Dr. Richard Schüller „o výhodnostní doložce a celní přednosti" a redaktor vídeňského Volkswirtu Dr. Gustav Stolper „o formách hospodářského svazu mezi Německem a Rakousko-Uherskem", načež následuje přestručné Knappovo pojednání o měnové otázce při celním svazku německorakouském a šestero obsáhlejších prací o otázkách zemědělských: Esslenova o zemědělství německém, Ballodova o rakouském, Fellnerova o uherském, Messnerova o dobytčí produkci a zásobování masem v Rakousko-Uhersku, Tyszkova o hospodářském sblížení s hlediska německého spotřebitelstva a Hainischova o obilním monopolu. V druhém díle lipský profesor Dr. Frant. Eulenburg rozebírá postavení německého průmyslu k hospodářskému dvojspolku, vídeňský profesor a sekretář Průmyslové Jednoty dolnorakouské Dr. Rudolf Kobatsch líčí stanovisko prů-

myslu a živnosti Rakouska k hospodářskému sblížení, minist. rada a universitní profesor Dr. Walter Schiff obšírně srovnává dělnickou reformu v Německu a v rakouskouherské monarchii, předseda svazu německého stavebního dělnictva August Winnig v Hamburce po frázovitém německonacionálním úvodě o dunajské říši jakožto německé kolonii v dějinách a o německém úkolu Rakouska jedná o sblížení s hlediska dělnického, berlínský dělnický sekretář Rud. Wisselt o sblížení práva sociálně-pojišťovacího, prof. Dr. Leyen z Berlína o vztazích dopravních, kolínský Dr. Kurt Wiedenfeld o hospodářských vztazích německotureckých, Dr. Rottmann z Bukurešti o hospodářském společenství mezi střední Evropou a Rumunskem, a pamětní spis bulharské vlády odůvodňuje, proč se Bulharsko musilo vzdáti neutrality a s kým musí držeti.

Většina uveřejněných prací zabývá se výhradně nebo alespoň převážně hospodářským sblížením jen Rakousko-Uherska s Německem, vedle zásadních rozborů tohoto hospodářského sblížení v celém jeho rozsahu v prvních čtyřech pracích docházejí pak projednání i jednotlivé vedlejší otázky — ač ovšem i v nich nechybí stanovisk všeobecných a zásadních, zejména v práci Eulenburgově —, na konci prvního svazku pak přímo se pojednává o věci tak základnímu tematu vzdálené a k tomu tak sporné, jako je obilní monopol.

Přirozeně nikoli všechny práce ve Sborníku uveřejněné jdou stejně do hloubky a stejně poučují. Kdežto u některých politické touhy svádějí všeobecnými obraty přenášeti se přes konkretní věcné pochybnosti, jiné, zejm. práce říšskoněmeckých národohospodářů vědeckých, vynikají jak vědeckou objektivností a metodičností, tak klidným, rozvážným, všeho nadsazování a frázovité fantastičnosti prostým slohem, že jejich práce znamenají také trvalý vědecký pokrok v teorii národohospodářské. A totéž platí o pracích rakouských Schiffově, Schüllerově a Stolperově.

Je nyní stejně zajímavo jako příznačno, že zúčastnění národohospodáři rakouští jsou naveskrz horlivými stoupenci co nejobsáhlejšího, prakticky dosažitelného sblížení německorakouského (Spiethoff, Stolper, Kobatsch a do jisté míry i Schüller), kdežto právě oni spolupracovníci říšskoněmečtí, kteří se zabývají nikoli jen podrobnostmi, nýbrž celkovým problémem sbližovacím, stavějí se ke sblížení velmi chladně (Schumacher) nebo přímo odmítavě (Eulenburg).

Všimneme si myšlenkového obsahu alespoň prací nejzákladnějších.

Prof. Arthuru Spiethoffovi jest celní svaz německorakouský ve shodě se všeobecnou historickou tendencí postupu od malých kruhů hospodářských ke vždy větším a větším, jeho uskutečnění však, téměř od století sledované, ztroskotávalo prý o překážky politické. Ovšem nikoliv ryzí celní unie, nýbrž celněpolitické sblížení všemožným rozšířením seznamu bezcelného zboží a poskytnutím celní ochrany toliko pro takové druhy zboží, kde veliké rozdíly v přirozených nebo historických podmínkách výrobních musí býti zmírněny — tedy společný vnější tarif, byť i se zvláštními celními přirážkami při každém z účastníků a se společným uzavíráním obchodních smluv, a nezbytná mezicla, alespoň o 50% nižší nežli budoucí vnější cla proti jiným zemím. Celní svaz by předem po hospodářské stránce podporoval dělbu práce mezi oběma říšemi a v rakouském průmyslu větší specialisaci a technické i organisační zdokonalení. Četné naše průmysly — dřevní, potravinářský, keramický, sklářský, textilní, zpracování drahokovů a j. — získaly by rozšířením trhu na Německo, umožněný vývoz produktů zemědělských z Balkánu do Německa usnadnil by nám jak dobré politické styky s Balkánem, tak i export našich tovarů na Balkán. Jest prý světodějinným posláním naší monarchie býti pojítkem mezi východem a západem, avšak zjednati trvalé a dobré svazky politické nelze bez užšího spojení hospodářského s Balkánem, zřízením celního svazu německorakouského by se získali politickému spojení německorakouskému i Slované rakouští, kteří stojí zvlášť blízko Slovanům balkánským, i jest tudíž hospodářské sblížení německorakouské a získání Slovanů habsburských předpokladem pro dobrý hospodářský i politický poměr naší monarchie k Jihoslovanům balkánským. Celní svaz by však měl výhody i pro Německo: vzájemná dělba práce by při větší energii a přizpůsobivosti německých podnikatelů na německý průmysl účinkovala ještě plodněji a silněji nežli na rakouský, dlouhá řada výrobků došla by zrušením nebo zmírněním cla v Rakousku ještě většího odbytiště (později Eulenburg nadmíru skepticky posuzuje toto tvrzení), konečně by celním svazem došel podstatné podpory veliký »jihovýchodní podnik«, založení hospodářského zájmového obvodu od Severního moře až k zálivu Perskému, jaký jest prý od desítiletí tichým, nevysloveným cílem německé zahraniční politiky a jedinou pro Německo možností vyprostiti se ze své osamocenosti uprostřed Evropy. Námitky proti celnímu svazu odbývá Spiethoff poukazem na mezicelní čáru i na možnou úpravu konkurenčních poměrů v průmyslu dohodami kartelů.

Celkem práce Spiethoffova, která mu přinesla v prosinci m. r. ostrou polemiku s Prager Tagblattem,[1] vědecky stojí pod pracemi četných jiných přispěvatelů do Herknerova sborníku; podává na místě vědeckého rozboru jen známé obraty politické, nových hledisk nemá naprosto, často se opakuje a nezdá se ani, že by plně ovládal literaturu k předmětu se vztahující — škoda, že autor, snad sveden poměry rakouskoněmeckými a zejm. pražskoněmeckými, dal svou jinakou vědeckou střízlivost ve službu politiky německonacionální.[2]

Kdežto Spiethoff jest i z politických (a vlastně předem z politických) důvodů bezpodmínečným stoupencem celního svazu, byť i ne hotové celní u n i e rakouskoněmecké, počíná Schumachrem vědecká střízlivost politickými tendencemi nezkalovaná. Autor varuje před ilusemi na půdě politického nadšení bujícími a upozorňuje na Bismarckovu zásadu, vždy přesně odlišovati politiku a hospodářství, i soudí, že by beztoho již vzniklá, přirozená silná tendence sbližovací neměla býti uměle sesilována, dokonce když by žádaný celní svazek (ani rozšířený připojením se orientu, jehož spotřební síla — nehledíc ani k obtížím politickým — je příliš skrovná, aby vydala něco v celkovém vývozu Německa) nemohl jim poskytnouti náhrady za ztrátu cizích trhů.

Válka, s níž náhodou téměř v jedno spadlo vypršení dlouhodobých obchodních smluv německých (31. prosincem 1917), zrušivši smlouvy mezi válčícími státy, pokud jsou jen dvoustranné, zjednala možnost úplně nové úpravy německé obchodní politiky, s druhé strany však sesílila i potřebu této nové úpravy. Je-li cílem všeliké obchodní politiky zajištění odbytu jednak tuzemského, jak stálo v popředí v Německu ještě asi před dvěma desítiletími, jednak i zahraničného, jak jest především důležito dnes, a byla-li již v míru obchodně politicky slabinou Německa velecenná jinak a nepostrádatelná mnohostrannost jeho výroby, budou tyto obtíže válkou značně stupňovány. Válka přivodí i u vítězů takové zmenšení kupní

[1] Články »Der Zollverband« v P. T. z 22. prosince, odpověď Spiethoffova »Deutsch-österr.-ungar. Zollverband« v Bohemii z 24. pros. a replika v P. T. z 25. pros. 1915.

[2] Je zajímavo, jak Prager Tagblatt v replice ze 25. pros. 1915 nápadně a významně chválí Wolfa, kterýžto »rozumný a obezřelý národohospodář s obtížnou látkou tak zevrubně jest obeznámen, že se — patrně právě pro svoji důkladnou znalost předmětu — vyhýbá navazovati ke skutkovému materiálu dalekosáhlé vývody«, a že spisek Wolfův »bude každý, kdo se o věc zajímá, čísti se zájmem a požitkem, kdežto pojednáním Spiethoffovým programu celního svazu vůbec prý nebylo posloužено«.

síly, jakého svět dosud nezažil, těžká hospodářská krise sice s uzavřením míru v jednotlivých odvětvích se zvrátí v opak, v celku však potrvá dlouho, s druhé strany vznikne nová soutěž, zejména Spoj. Států, a především otřesena bude důvěra, která právě zahraničnímu obchodu tak vysokou byla oporou: s mírem nevrátí se ještě mírumilovnost, oproti vítězi zbude stále živá nenávist, svět bude pro Němce vypadati po válce jinak než dosud. Pro německý národ spočívá však zachování a vybudování jeho postavení ve světě na tom, udržeti a rozšířiti svůj odbyt zahraniční, „bude-li tato možnost trvalým zmenšením zahraničního odbytu zúžena, skončí válka, přes všechna vítězství, pro nás neúspěchem", jak o něj, ovšem ve větším měřítku, usilovali Angličané — prvním a nejdůležitějším úkolem německé obchodní politiky po válce je tedy zvětšení obranné síly proti útokům obchodně politickým.

Střízlivý, však přestručný a nedostatečný rozbor věnoval jedné z nejdůležitějších otázek při hospodářském sblížení německorakouském, otázce měny, známý měnový politik, štrasburský profesor Dr. Knapp, jehož chartální teorie peněz před málo lety tolik vzbudila rozruchu, pokládána byvši za již konečné rozřešení odvěkého problému peněz a za poslední slovo v této otázce, a od něhož právě by se bylo tudíž očekávalo spásné slovo, zdali a jakých výhod by se bylo lze nadíti v dnešní měnné kalamitě ze společného řešení otázek obchodně politických a měnných. Knapp však postrádaje prý zevrubnějšího plánu o tvářnosti budoucího celního svazku chce o měně jednati jen povšechně. Zjednání upraveného intervalutárního kursu německorakouského nepokládá Knapp v protivě se Spiethoffem nikterak za snadné. Požadovati na Rakousko-Uhersku placení hotovými znamenalo by žádati více, nežli je, přísně vzato, ke zřízení celního svazu potřebí, budeme rádi, dojde-li po válce k obnovení dřívější politiky devisní. Nejjednodušší prostředek by bylo vybírati na obou stranách clo ve zlatě (což je sice nařízeno v Rakousko-Uhersku, nikoli však v Německu), a to v poměru valutním (1 M = 1·17 K), čímž by se zamezilo, aby clo v jednotlivých zemích nepůsobilo různě.[1]

Pomineme-li cenné stručné pojednání Schüllerovo, jež — probírajíc s důkladnou znalostí povahu tarifních smluv a výhodnostní

[1] Naproti Philippovichovu naznačení, že by naše monarchie mohla snad přejíti od měny korunové k markové, Knapp právem ukazuje (str. 187) na povážlivost takového opatření. Ještě důrazněji pak Stolper (sr. O. N. 1916 str. 51 a násl.).

klausule i jejich vývoj a poměr mezi touto klausulí a soustavou celní preference — otázkou vlastního sblížení rakousko-německého se šíře nezabývá, vídeňský národohospodář Dr. Gustav Stolper ve svém pojednání o formách hospodářského svazu mezi Německem a Rakousko-Uherskem, patřícím rovněž k nejcennějším v Sborníku Herknerově, cituje v protivě k Schumacherovi i Eulenburgovi o potřebě odlišiti politiku od hospodářství naopak Peezova slova o rostoucím splývání národního hospodářství s politikou. Také hospodářskému sblížení obou mocností jsou podkladem hlavně tři tendence: politická a národní, která má za to, že přišel po válce okamžik napraviti násilné vyloučení Rakouska z. německé říše, jímž byl německý národ před půl stoletím rozpoltěn, a které jest hospodářský výsledek sblížení oproti politickým důsledkům věcí podřadnou; druhá skupina, teoriemi svobodně tržebními vedená, jíž jest sblížení rakouskoněmecké slibným počátkem nebo alespoň částečným splněním hospodářskopolitického ideálu dnes plně neuskutečnitelného (sem bychom řadili mnichovského národohospodáře prof. Brentana), a konečně třetí skupina, která počítá s více méně úplným isolováním ústředních mocností po válce, které je donutí, aby užším spětím jako jednotný blok vystupovaly naproti jiným velikým mocnostem hospodářským. Proti ryzí celní jednotě jsou až na ono radikální všeněmecké křídlo všichni již z důvodů politických, Stolper však nerozhoduje se určitě ani pro žádnou z uváděných forem hospodářského sblížení — unie s mezicly, vzájemná přednost s vyloučením platnosti klausule o největších výhodách států ke spolku nepřináležejících z přednostních sazeb, ponechání dosavadního stavu, t. j. tedy prosté obchodní smlouvy za více méně dalekosáhlého snížení konvenčního tarifu — ve všech otázkách, utvoření středoevropského hospod. svazu se týkajících, dlužno prý se vystříci forem příliš abstraktních a ztrnulých. Dojde prý snad k jakési celní jednotě s mezicly mezi Německem a Rakousko-Uherskem, k níž by se za vzájemné poskytnutí předností mohly připojiti i jiné státy, tedy ke sloučení obou forem celní jednoty (s mezicly) a pouhé přednosti. Střední Evropa se však nemůže (jako Spojené Státy) vzdáti smluv tarifních, pokud se také Anglie, Francie a Rusko nevzdají takovýchto ujednání obchodně politických.[1]

Po těchto všeobecných statích vyličují další stati stanovisko, jaké

[1] Dr. Stolper uveřejňuje v Österr. Volksw. 1915 a 1916 celkem týmž směrem se nesoucí obsáhlé »Studien zur künftigen Handelspolitik der Monarchie«, jež vyjdou i v podobě knižní.

by dlužno bylo zaujmouti k hospodářskému spětí obou centrálních říší s hlediska zemědělství a průmyslu německého, rakouského a uherského. Prof. politické ekonomie na vysoké obchodní škole berlínské Esslen zkoumá vývoj a dnešní stav dovozu a vývozu zemědělských produktů mezi Německem a Rakousko-Uherskem. Německo vyváží k nám převážně produkty, jichž samo nevyrábí, jde tu tedy vlastně jen o průvoz. Pokud jde o přívoz Německa, složení jeho se časem silně změnilo: kdežto dříve dovoz obilí, mouky, olejky a řepice činíval přes $^4/_5$ a i bez ječmene a sladu skoro $^1/_2$ rakouského vývozu plodin, klesl vývoz plodin z Rakouska kromě ječmene a sladu od počátku 20. století k úplné bezvýznamnosti, rovněž klesl dovoz žírného dobytka hovězího, koní, vlny i másla, a silně zato stoupl vývoz ovoce a chmele, ještě více kožií, peří a drůbeže, a nejvíce vajec, jež činí dnes přes $^1/_3$ celkového zvířecího dovozu německého z Rakousko-Uherska. Tyto proměny vyvolány byly vnitřními přeměnami v národním hospodářství rakousko-uherském, pro které naše říše nemá zde přebytků, jež by mohla vyvážeti — celní změny neměly zde účinků. Podobně by však ani úplná bezcelnost pro zemědělské naše produkty nebyla leč jen přechodnou poruchou, nikoli trvalým poškozením hospodářských zájmů německého zemědělství resp. obilnictví a chovu dobytka, s druhé strany však nelze si od tržebněpolitického sblížení s naší monarchií slibovati ani zlevnění a zabezpečení výživy Německa.

Ballodovy vývody o rakouském zemědělství jsou zajímavé i nehledíc k otázce rakouskoněmeckého sblížení. Rakouská zemědělská produkce stoupla, třebas ne tak velice jako německá, přece silněji nežli v kterékoliv jiné části západní Evropy (v r. 1870/5 až 1912/13 u pšenice dvojnásob, u ječmene a žita o 60%, u ovsa o 80%), lze-li věřiti statistice, Ballod má však za to, že i v Německu byla statistická sklizeň r. 1914 prostě o 10—15% přeceněna; ve Francii, kde spotřeba umělých hnojiv je proti rakouské několikanásobná, stoupla sklizeň jen o 15½%, v Rak.-Uhersku dle statistiky však o 60—100%! Produkce nestačí však potřebě, Rakousko přiváží víc nežli za ¾ miliardy K (1911) nejdůležitějších plodin, nežli samo exportuje,[1] kdežto v lesním hospodářství jest nadvývoz asi 200 milionů K. Rakouský rolník prodává ročně jiným konsumentům asi

[1] R. 1911 činil přívoz obilí do Rakouska 697 mil. K, vývoz jen 92 mil. K, přívoz ovoce, zeleniny a semen 251 mil., jich vývoz jen 118 mil., přívoz jatečného dobytka a j. živých zvířat 269 mil. a vývoz jen 42 mil. K — všechen skoro přívoz arci převážně z Uher.

1½ mil. tun chlebovin a 1—1½ mil. tun ječmene a ovsa, celkem tedy 2½—3 mil. tun, úhrnná hodnota prodaného obilí činí asi 400—500 mil. korun. Prodej dobytka a masa páčilo rak. finanční ministerstvo pro celou říši okrouhle na 1 miliardu (snad příliš nízko), z toho přes polovici na Rakousko, tedy opět přes 500 mil., a téměř stejný obnos (480 mil. K) plyne rak. zemědělství z prodeje mléka.[1] Zisk z celní ochrany odhaduje Ballod pouze polovičním obnosem cla, tedy 25—30 K na tunu, ročně tedy pro veškeré chlebovíny asi na 45 mil. K, celní zisk při dobytku na 30—50 mil., ač-li není pohlcen tím, že Rakousko musí platiti opět za přívoz 1 mil. tun krmného obilí (zvl. kukuřice) 30 mil. K celního zisku Uhrám.[2] Za cukrovku obdrží rakouské rolnictvo ročně asi 154 mil. kor., za brambory (kromě vlastního konsumu) asi 90 mil., za luštěniny 20—25 mil., za chmel (kde ovšem výtěžky i ceny nesmírně kolísají) průměrem asi 48 mil., za víno asi 140, za ovoce 100—120 mil., za zeleninu snad 50 mil., vše to nejméně 600 mil., k tomu 400 až 500 mil. K z lesů, činí tedy odbyt polního a lesního hospodářství v Rakousku nezemědělskému obyvatelstvu ročně okrouhle 2½ miliardy K. Co je z toho pracovní výdělek, co renta pozemková? Při ukládání přijmové daně pokládá se skutečný výnos za 2½krát větší katastrálního, stanoveného na rok 1912 obnosem 305·1 mil. K, tedy na 762·75 mil. korun; kapitalisovaná hodnota zemědělských usedlostí by tedy při 4½%ním zúročení činila okrouhle 17 miliard K, tedy jen právě $^2/_5$ hodnoty nemovitostí pruských (40 miliard M, 1200 K na 1 obyvatele, kdežto v Rakousku jen 600 K). Kdyby se rozhodovalo dle věcných důvodů, musilo by se rakouské zemědělství všemožně zasazovati nikoliv o pouhá přednostní cla, nýbrž o úplné celní společenství, při kterém by mu připadly veliké výhody: vyšší obilní ceny

[1] Dle statistiky z r. 1911 bylo v Rakousku 4·9 mil. dojnic, ročně asi po 1200 litrech mléka (dle úředních statistik pro Anglii a Francii; pro Německo se uvádějí číslice vyšší), tedy 5880 mil. l mléka, z toho ku prodeji ročně 30 mil. hl (dle procentního zastoupení zemědělského obyvatelstva).

[2] Celní ochrana při chlebovinách prospívá rolnictví uherskému, které by bez celní ochrany musilo své obilí buď po Dunaji dopravovati do přístavů černomořských, buď po dráze do Rjeky; prospívá-li také rakouskému, jest opravdu pochybno. U sladového ječmene a u sladu vůbec ne, u chlebovin způsobují dovozné listy německé, že, jsou-li v Rakousku obilní ceny vysoké, lze vyvážeti z Německa obilí do Rakouska; je-li však v Rakousku velká úroda, tlačí silně na ceny domácí; v Německu obdrží rakouský výrobce jen světovou cenu minus dovozné minus (německé) clo, do Vídně a zemí alpských dovážejí Uhry a tak v severních Čechách nelze obilí při úrodě odbyti ani za ceny ruské či americké.

německým přiměřenější, levnější stroje a umělá hnojiva a časem nepochybně přiměřenější poměry hypoteční, a jež by je zachránilo před neodvratnou jinak krisí ze zvýšení úroků hypotekárních i daně pozemkové.[1] Německé zemědělství však sotva může proti úplnému celnímu společenství činiti námitek, protože Rakousko-Uhersko by ani nebylo s to vrhnouti na německé trhy tak veliké množství potravin, že by tím ceny byly stlačeny. Také F e l l n e r má za to, že by při dnešním stavu uherského zemědělství i bezpečný větší trh německý neposkytoval přímých a okamžitých výhod, byl by však podnětem pro budoucí zvýšení, jehož zemědělská produkce uherská nepochybně do značné míry je schopna.[2]

Dr. M e s s n e r, ředitel karlovarských jatek, pokládá také obchodněpolitické sblížení s Německem za nezbytné, úvahy o jeho formě však prozatím za předčasné. Bude-li po válce neopominutelnou zásadou, aby potřeba masa v Rakousku byla hrazena zvýšením domácí produkce, znamená i export dobytka pro naše rolnictvo příjmový zdroj prvního řádu, učiní-li se však německý trh přístupným našemu vývozu, musí úbytek býti nahrazen dovozem z jiných států,

[1] Ballod pokládá výrobní podmínky pro rakouské zemědělství za velmi nepříznivé. Nízké dělnické mzdy jsou sice fakt, neznamenají však také levnější práci, nýbrž mají za následek nižší míru životní a tím klesnutí pracovního výkonu. Rozdíl ve mzdové kvotě proti Německu oceňuje Ballod sotva výše nežli o 5—10%. Nepochopitelným jest mu přímo, jak Meisel a Spiethoff mohou pokládati pozemkovou daň rakouskou za neznačnou a její zvýšení za přípustné. Zvláště v Čechách a na Moravě je katastrální výnos oceněn velmi vysoko (v Čechách 96 4 mil. K na 5 mil. *ha*, asi 19·3 K na *ha*, na Moravě dokonce 21 K na *ha*, v mark. tedy 16·4—17·85 M na *ha*, kdežto v Pruském Slezsku 55·3 mil. M na 3·9 mil. *ha*, tedy asi 14·2 M na *ha*, a jen nejlepší pruská provincie Sasko má více než Morava, výnos 24 M na *ha*), nízko oceněn jest katastrální výnos toliko v Haliči (6·1 K na *ha*). Při tom pruská státní pozemková daň stanovena předem 10% čistého výnosu, rakouská 22·7% nehledíc k přirážkám, tak že jest prý půda v Čechách a na Moravě daní pozemkovou zdaněna 2½krát tíže nežli v Prusku. Měří-li se hodnota pozemku 70násobným výnosem katastrálním, je to přemrštěno, v l. 1910-13 se v obou zemích statky prodávaly za 40—50násobný výnos katastrální. Tím hůře pak arci, je-li statistická sklizeň pravděpodobně o 15% přeceněna! Také jiné výrobní náklady jsou zde dražší (hosp. stroje, nářadí, umělá hnojiva, dopravní sazby železniční i vodní), komasace nejsou všude dost podporovány atd. Zřejmo z toho, proč prý pochodili špatně ti rolníci, kteří chtěli v Čechách hospodařiti intensivně po způsobu německém.

[2] Vskutku již se prý utvořilo v Uhrách sdružení německých kapitalistů, které spachtovává zejm. v úrodné nížině uherské magnátské velkostatky, aby v nich zavádělo pomocí německých agronomů, správců, šafářů i dělníků intensivní výrobu po způsobu německém.

zejm. balkánských. Dr. Tyszka však s hlediska německého spotřebitelstva před celní jednotou přímo varuje: domnělá soběstačnost tohoto uzavřeného hospodářského obvodu spočívá na velmi slabých základech, nejméně v pšenici a pícninách bylo by právě Německo odkázáno na přívoz z jiných zemí, za uzavření světového trhu vysokými celními sazbami měla by unie pro velké masy německého obyvatelstva za nevyhnutelný následek silné zdražení životní. Úvahy hodnější zdají se mu přednostní cla mezi oběma říšemi, jež by mohla životní těchto vrstev zlepšiti a k jichž provedení navrhuje některé požadavky. Jen velmi úzce souvisí s předmětem sborníku dost obsáhlé pojednání Hainischovo o obilním monopolu jakožto nejlepším prostředku k zajištění národní soběstačnosti, jíž prý patří nejbližší budoucnost.[1]

Pojednání Eulenburgovo o stanovisku německého průmyslu k hospodářskému dvojspolku kladli bychom na první místo celého sborníku. Jako Schumacher i Eulenburg ostře odlišuje úkol politika a úkol vědy; politik vytkne si cíl a hledí jej přemlouváním doporučiti a přijatelným učiniti, snaží se v ůli určovati a žádoucím směrem vésti — vědec musí možnosti probírati a důvody pro i proti odvažovati, má co činiti jen s rozumem, nedávaje ve svých úvahách místa citu a náladě, jeho zásluha musí spočívati právě v rozmyslné kritice. Jistě prý myšlenka hospodářského bloku středoevropského od Hamburku k Cařihradu má v sobě cosi fascinujícího a od dob Bruckových opět a opět zaměstnávala mysli, a i daleko skromnější plán hospodářského dvojspolku rakouskoněmeckého právě dnes nutně se zvedá se zvláštní živostí. Avšak ve většině dosavadních projevů »hraje hlavní úlohu argument ryze politický — nikoliv právě ve prospěch věci«. Nezapomínejme prý, že právě příliš úzké spojení hospodářských momentů může vésti k výsledkům politicky nadmíru nevítaným a nemilým. Není předem jisto, zdali se pro toto spojení dosud neozývaly příliš výhradně jen německé hlasy — Němci a Maďaři nečiní přece leč jen 40% obyvatelstva monarchie — jest dále nanejvýš nepravděpodobno, že politická konstelace z r. 1915 bude míti po válce vůbec dlouhé trvání, hospodářský dvojspolek musil by však podržeti svoji platnost, i když by se politické poměry změnily. Konečně i když přiznáme, že zadlužení států učiní nezbytnou zcela jinou daňovou a celní politiku, že vznikly nové vzájemné finanční závislosti jednotlivých zemí, jež si vyžádají nových

[1] O Hainischově návrhu na obilní monopol sr. zmínku v Obzoru národohosp. 1916, str. 50 a násl.

spojení, a že leckteré obchodní styky budou odvedeny jinam — přece přemnohé základní vzájemné úvazky potrvají ve starém způsobu, a hospodářské nutnosti půjdou svojí starou vlastní logikou: Vždyť »přenejvětší část dnešního světového obchodu dokonce nespočívá ani na libovůli ani na umělých dohodách ani na lásce či nenávisti, nýbrž na oněch hospodářských nutnostech, jichž nelze obejíti. A světový obchod ještě dokonce není uzavřen, nýbrž jeho rozmach ustavičně trvá.« Rakousko-Uhersko nemůže být pro Německo leč toliko jedním trhem vedle četných jiných, nesmí se již předem počítati se zhoršením styků s dosavadními obvody odbytu a nákupu. Německo bude nuceno své vztahy světohospodářské ve v š e c h směrech dále pěstovati a dokonce ještě rozšířiti, a docela bezúčelno jest chtít hospodářskou politiku předem na půl století určovati: »nepřátelé včerejška mezi našimi odpůrci mohou býti zítra přáteli a naopak«, a »kdo přehlíží obchodní a hospodářské proměny posledních 50 let, bude dvojnásob opatrným, nežli se bude snažiti o trvalé spojení mezi dvěma samostatnými zeměmi, které se až příliš snadno může pro oba díly státi poutem nesnesitelným«.

Eulenburg zkoumá na to formy, v kterých by se provedlo hospodářské sblížení dvojspolku — nemůžeť přec býti předmětem diskuse celé sblížení středoevropské, ba ani jen Turecka a států balkánských — a zamítá předem vůbec celní unii, která by nutně ztroskotala na obtížích zcela nepřekonatelných, zamítá však i celní svazek, jejž doporučuje Spiethoff, s mezicly uvnitř a se společným celním tarifem vnějším, k němuž by ovšem jednotlivé státy mohly při vstupu zboží do své země vybírati zvláštní přirážky. I zde by totiž nerozřešeny zůstaly důležité otázky: předem zda byla by jen jediná mezicelní čára mezi Německem a naší monarchií či také druhá mezi Rakouskem a Uhrami, čímž by se problém stal ještě složitějším, a dále by činila potíže výška cel vnějšího tarifu i vnitřní celní čáry: zostřený vnější tarif lze si právě v nejdůležitějších položkách těžko představiti, zvýšení cel, jaké by častěji bylo požadováno Rakousko-Uherskem, bylo by pro německý průmysl velmi povážlivé. A konečně celní svaz s odstupňovaným vnějším tarifem a jednou nebo dvěma či dokonce třemi celními čarami uvnitř není pak již jednotným hospodářským obvodem, který by na venek příliš imponujícím způsobem mohl vystupovati. Jednodušší by byla metoda pouhého poskytnutí přednosti, při kterém by ostatním státům byla klausule největších výhod poskytnuta jen s výhradou, že nesmí z ní býti odvozován nárok na rovné postavení s Rak.-Uherskem resp. Ně-

meckem, a snad i zde jest obtíž, že totiž účastny býti této přednosti mají silný zájem i státy neutrální (Švýcary, Nizozemí, Spojené Státy), i musil by pak býti trojí tarif: minimální, platný jen mezi státy hospodářského dvojspolku, maximální, platící všeobecně, a generální (střední), který by platil pro země, s nimiž uzavřena smlouva o největších výhodách, tento složitý system by však jednak učinil část oné přednosti opět ilusorní, jednak by způsobil obtíže v cizině.

Zbývalo by potom další oslabení celního svazku; reciprocita (soustava trvale prováděná americkou Unií) v tom smyslu, že by se přednosti, jichž by si dva státy vzájemně poskytly, mohly rozšířiti i na jiné státy, jež by povolily zvláštní výhody, i potom zůstaly by však Rakousko-Uhersko a Německo sobě bližší, protože by si právě minimální tarif povolily zásadně, kdežto účast jiných států na něm by byla možna jen za zvláštní ústupky. Avšak potom jest pravděpodobno, že by se podobně sblížily i jiné státy, Francie a Anglie, Rusko a Anglie, Francie a Italie, země latinského mincovního spolku mají nad to již i společnou měnu.

Odmítnuv všechny tyto formy Eulenburg doporučuje »starou metodu tarifní smlouvy a nepodmíněnou klausuli o největších výhodách«, v níž by se však proti nynějšímu stavu mohla zavésti některá zdokonalení: vedle celního tarifu i vzájemně přizpůsobené tarifování položek, stejná klasifikace zboží s odstraněním tarifních disparit a tarifů směrových, vyrovnání doby platnosti ochrany patentní, vzorkové a známkové, utvoření neutrálních celních instancí ze zástupců obou států, rychlejší rozhodování o celních předpisech, podstatné úlevy v řízení zušlechťovacím i v průvozu na Balkán a j. Seznam zboží bezcelného by mohl býti rozšířen, některá jiná cla účelněji vybírána.

Takováto »rozšířená tarifní smlouva« poskytuje více záruky nežli celní svaz se vnějším tarifem a mezicelní čarou nebo nežli pouhé poskytování předností, ovšem je však jejím předpokladem účelná reforma a revise celního tarifu rakousko-uherského a všude zejm. účelnější přizpůsobení jednotlivých celních položek zájmům spotřebitelů a výrobců.

Eulenburg probírá potom nejčelnější průmyslové skupiny co do jejich nynějšího odbytu v Rak.-Uhersku a dochází k těmto závěrům: Kdežto vývoz z naší monarchie do Německa se od r. 1880 do 1913 asi zdvojnásobil a od r. 1900 vlastně jen stagnuje, opačný vývoz z Německa do Rak.-Uherska se v době jedné generace skoro

zečtveronásobil a vykazuje od r. 1900 a zvl. od platnosti nových obchodních smluv r. 1907 linii nepřetržitě stoupající.[1] Ačkoliv podstatný vzrůst německého průmyslového vývozu spadá v jedno se vzestupnou konjunkturou, která poslední léta všude panovala a projevuje se i ve vzestupu národního hospodářství rakouskouherského, působila přece na německý vývoz zřejmě v celku jen příznivě nová obchodní smlouva s naší monarchií.

V německém vývozu do Rakousko-Uherska zaujímají arci velmi čelné místo suroviny a polotovary: odebíráme z Německa ¼ jeho surovin, $^1/_5$ jeho polotovarů a pouze $^1/_{12}$ jeho tovarů. Vývozní koeficient jednotlivých průmyslů, t. j. poměrný podíl vývozu do Rakousko-Uherska na celoročním vývozu dotyčných odvětví a tedy i zájem jejich na rakouském trhu jest arci velmi rozdílný; nejpříznivěji stojí uhelná těžba, průmysl kožní, zpracování kovů a strojnictví, jež by zejm. podstatně získalo snížením cel, kdežto na př. chemický průmysl a potravní živnosti i elektrotechnika jsou vývozu do Rak.-Uherska zúčastněny jen velmi prostředně a nejnepříznivěji ovšem těžký průmysl, ocel a železo. K otázce, zdali by německý průmysl měl z užšího spětí hospodářskopolitického naprosto výhody, nelze tudíž odpověděti jednostejně.

Zkoumaje na konec možnost budoucího vývoje, Eulenburg skepticky neočekává mnoho od hospodářského spětí Rakousko-Uherska s Německem. Pro moderní hospodářský vývoj Rakousko-Uherska jsou nepříznivé jak přirozené výrobní síly monarchie — nedostatek uhlí a rud,[2] přírodních solí, nepříznivé cesty dopravní, jen půda jest ovšem úrodná — tak historické podmínky — poměry obyvatelstva, jeho vzdělání, osídlení, spořivost atd., stav techniky, kapitálové zásoby, ceny životních potřeb a bytů — tak činitelé političní (celní politika, zákonodárství daňové, patentní, dopravní a j.). »Rakousko-Uhersko zůstane proto vždy jen zemí omezených možností«, pro Německo může obchod s Rakousko-Uherskem míti vždy

[1] Číslice jsou tyto:

	německý přívoz z Rak.-Uherska	vývoz do Rak.-Uherska
1881	401 mil. M	294 mil. M
1900	724 » »	511 » »
1907	812 » » = 100	717 » » = 100
1913	828 » » = 102	1105 » » = 154

[2] V průměru let 1912-13 činila hodnota hornických produktů v Rakousku 307 mil. M a v Uhrách jen 139 mil. M (362 a 164 mil. K), kdežto v Německu na 2086 mil. M, skoro pětkrát tolik.

jen relativní důležitost, pro kterou nelze zanedbávati nebo poškozovati budoucí výměny s jinými zeměmi. Také vnitřní doplňování 120milionové říše jest jen velmi omezené. I kdyby byla poskytnuta vzájemná přednost pro obchod mezi oběma říšemi a zvýšila se cla jen proti jiným státům, nemohl by se (ba ani při úplné celní unii ne) odbyt německý na úkor cizí soutěže podstatně zvýšiti: z dovážených průmyslových výrobků naší říše pochází právě polovice z Německa (z některých dokonce přes 90%), při zbytku pak jde o produkty, jež Německo vůbec dodávati nemůže, průmyslové suroviny, některé speciální stroje, přepychové předměty a pod. Vždyť přec je nemožno, aby dvě země v odběru průmyslových výrobků převážně jen na sebe zůstaly odkázány. A pro rak.-uherský průmysl jde naopak o alternativu: buď žádnou nebo jen skrovnou ochranu proti cizímu dovozu vůbec anebo, když dostatečnou ochranu, pak přirozeně v první řadě proti průmyslu německému. Ani zatlačení rakouského průmyslu německým nebylo by pro Německo pouze prospěchem všeobecným, zisk jedněch by byl provázen ztrátou druhých, kteří v průmyslech nyní poklesłých mívali své odběratele. Na čem německému průmyslu především záleží, jest sesílení rak.-uherského trhu, stupňování potřeb obyvatelstva, zvýšení produktivních sil země, rozmnožení kapitálů v živnostech a zvýšení výkonnosti celého národního hospodářství — v poměru k těmto momentům jest otázka hospodářského svazu v té či oné podobě významu poměrně podřízeného a může k tomu celní svaz o sobě jen málo přispěti; že by však Rak.-Uhersko vůbec kdy mohlo dosáhnouti průmyslové výše Německa, zdá se Eulenburgovi nepravděpodobným.

Stanovisko průmyslu a živností r a k o u s k ý c h (vlastně jen německorakouských) k hospodářskému sblížení obou středních mocností hledí vytknouti prof. Dr. Rudolf K o b a t s c h, generální tajemník Průmyslové Jednoty dolnorakouské. Po střízlivém a hlubokém rozboru Eulenburgově dělá stručnější stať Kobatschova dojem frázovité kompilace, jejíž kredo — jako na př. o nadějích kladených v průmyslové syndikáty nebo ve specialisaci výroby mezi průmyslem německým a rakousko-uherským — bylo na neštěstí právě již předchozími pracemi, Schumacherovou a Eulenburgovou, po zásluze odbyto. Dějiny mnohých obchodních smluv prý dokazují, že z předchozího pohybu obchodu nelze vždy správně soudit na vývoj budoucí.[1]

[1] Tak prý — a to jest ovšem pravda — při jednání o poslední obchodní smlouvu s Německem věřilo se u nás, že potrvá značný agrární ex-

Nelze prý vážně odůvodnit obavy, že by při celním společenství nynější obraz tržební bilance německo-rakouskouherské se změnil v neprospěch Rakouska-Uherska, předpokládaje ovšem, že podrží se »vyrovnávací« neboli »mezi« cla národohospodářsky ještě potřebná.[1] Vývody své Kobatsch uzavírá většinou souhlasnými projevy různých německorakouských průmyslových korporací pro hospodářsko-politické sblížení s Německem.

Sociálně politickou stránkou rakouskoněmeckého sblížení hospodářskopolitického zabývají se dvorní rada Dr. Walter Schiff (o dělnické ochraně v Německu a v naší monarchii), místopředseda německého svazu stavebních dělníků August Winnig (o sblížení ústředních mocností a dělnictvu) a dělnický sekretář R. Wissel v Berlíně (o sblížení sociálního práva pojišťovacího). Všichni stojí na stanovisku sblížení zásadně příznivém, nejopatrněji Schiff, s frázovitou velkoněmeckostí Winnig, střízlivě Wissel. Schiff ve velmi cenném krátkém pojednání podává synoptický přehled ochranného zákonodárství dělnického v Německu, Rakousku, Uhrách i Bosně a Hercegovině. Ačkoliv dělnická ochrana způsobuje ne vždy a ne výhradně »sociálně politické zatížení« průmyslu — jak Schiff právem tvrdí, je zde vzorným příkladem právě Rakousko-Uhersko, kde jest úplné celní společenství mezi státem s dosti dalekosáhlou a státem s velmi skrovnou dělnickou ochranou, aniž jsou tím zhoršeny výrobní podmínky státu jednoho oproti podmínkám druhého — přece »chceme-li sblížení«, jevilo by se účelným děl-

port Rakousko-Uherska a k vůli tomu koncedovalo se Německu leckteré dalekosáhlé snížení našich cel průmyslových. Naopak prý ohrazoval se německý obuvnický průmysl proti všem celním výhodám pro rakouské obuvnictví, vývoj však přinesl rozmach exportu obuvi německé. R. 1871 obával prý se rudohorský (saský) textilní průmysl připojení Elsaska-Lotrinska s vysoce vyspělým textilnictvím mühlhausským, nastal však právě v Rudohoří od té doby značný rozkvět.

[1] Výroby s nepříznivými stanovišti budou prý ovšem trpěti, Kobatsch se však povrchně dle optimistického názoru staroliberální školy utěšuje poukazem, že na místo takových podniků vstoupí najisto jiné, správně umístěné, k nimž se pak obrátí kapitály, technikové, dělníci atd., a oproti neujednocenému dosud stanovisku dělnictva poukazem, že dělníci, kteří by po případě tísní jednotlivých výrob za celního společenství přišli o zaměstnání, najdou snad ještě příznivější podmínky v jiných závodech tuzemska nebo státu sousedního — za kteroužto vyhlídku na vystěhovalectví se Kobatschovi zajisté poděkují všichni, kdo se bojí populačních následků války nejen pro přítomné statisícové ztráty lidských životů, nýbrž pro hrozící sesílení tendence omezovati porody následkem drahoty životních potřeb i zvýšených břemen veřejných.

nickou ochranu v obou obvodech co možná ujednotiti, a to tím způsobem, že by každý z obou států zavedl u sebe ony ochranné předpisy, v kterých jej druhý stát předstihl (na př. Německo chrání dosud silněji nežli Rakousko dětí, mladistvých a žen, Rakousko opět silněji nežli Německo dělníků dospělých). Na podobném stanovisku stojí Wissel co do dělnického pojišťování, jehož stať však vyznívá přímluvou za vyrovnání pojišťovacího práva smlouvou mezinárodní na podkladě říšského řádu pojišťovacího a rak. zákona z 12. února 1909 o uzavírání mezinárodních smluv o dělnickém pojišťování úrazovém. Z Winnigovy práce poměrně nejcennější jsou odstavce o duševním vlivu německého dělnického hnutí na dělnictvo rakouskouherské (správněji jen na německorakouské) a o rozdílné povaze dělnické kolonisace rakouské, ruské a italské v Německu a německé v zemích východních.[1] —

Společným rysem, celým dílem se táhnoucím, jest »pokus zachrániti něco z ideje celního svazu, při nejmenším myšlenku postupovati jednotně oproti mocnostem nepřátelským«, abychom užili slov německého deníku pražského. Idea úplného obchodněpolitického splynutí obou mocností ve společnou vnější celní hranici jest téměř všemi autory zamítána; avšak i k myšlence vnitřní celní čáry nebo soustavy vzájemných předností se většina znalců, kteří se jí zevrubně zabývají, chová velmi zdrželivě, ne-li přímo odmítavě, a bezpodmínečně srozuměn s co nejdalekosáhlejším celním sblížením je snad jen budapeštský Fellner, což s agrárního hlediska uherského arci pochopitelno. Zástupci průmyslu, a právě německého, pokládají však ideu sblížení za považlivou, obávajíce se možné ztráty miliardového exportu do zemí netoliko nyní nepřátelských, nýbrž i neutrálních. V rakouském průmyslu pak opět poukazuje se,

[1] Co odchází německého dělnictva do zemí dunajských, jde většinou za příznivými nabídkami jako přední dělníci a dílovedoucí a k obsluze hodnotných a složitých strojů. »Tito šiřitelé průmyslového umění vnášejí německé pracovní metody a německou závodovou organisaci v dálné obvody východu. Shledáváme je netoliko v oděvním průmyslu Čech nebo jako strojníky v přespolních centrálách Dolních Rakous nebo jako dílovedoucí v továrnách budapešťských, jsou nejenom průmyslovými průkopníky v Rumunsku, konstruktéry a předními dělníky při železničních stavbách v Anatolii, pracují též v průmyslových okresích Petrohradu, Moskvy, Oděsy a jejich nejlepší zástupci ztrácejí se ve faktoriích sibiřských. Podobnou úlohu jako oni hrají němečtí tovaryši řemeslničtí, kteří kočovným pudem do ciziny vedeni ještě dnes se nedají zaleknouti cestou dunajskou a pronikají odtud do blízkého orientu (němečtí zedníci, tesaři, pokrývači v Cařihradě a Jerusalémě).«

že, kladou-li právě říšskoněmečtí pracovníci váhu na potřebu hospodářského posílení Rakouska-Uherska po válce, a je-li i pro budoucnost žádoucna vzájemná podpora obou ústředních mocností, mělo prý by a také by mohlo spíše Německo přinésti oběti nežli Rakousko-Uhersko. Naše ochranná cla jsou v celku spíše příliš vysoká nežli příliš nízká, jsou však nesoustavně a nespravedlivě rozdělena dle politické moci jednotlivých interesentů, odstranění těchto anomalií však bude se hlavně příčiti Německu, jehož tovarový dovoz do Rakouska namnoze právě z takovýchto chyb tarifních žije.

Myšlenka obchodněpolitického spětí německorakouskouherského ani po tlustém sborníku Henknerově není plně dozralá a určitá, sborník ukázal však, že obtíže jsou tak veliké, že by prakticky upotřebitelný a uspokojivý návrh sotva kdy mohl býti vypracován. Dojde-li však ke sblížení, rozhodnou o jeho formě i rozsahu nikoliv zřetele a důvody národohospodářské, které se nanejvýše stanou vnější zástěrou, nýbrž mocenské poměry politické.

Sociální básně Nerudovy.

Napsal Arne Novák.

Mezi příčinami, které r. 1857 přivodily Nerudovu »Hřbitovnímu kvítí« nejen neporozumění a neúspěch, ale i výsměšné odmítnutí, neposlední byla pronikavost drsné sociální noty. I po odvážných nábězích tragické poesie Máchovy a po lidumilné upřímnosti Josefa Kajetána Tyla a zvláště Boženy Němcové bylo v českém básnictví smělou a útočnou novinkou ono nepokryté a sebevědomé cítění proletářské, v němž tkvěly životní kořeny nemelodického lyrika. Jan Neruda, syn spodních vrstev společenských, neukrývá ničeho z trapné bídy, odkud byl vyrostl, a s mužnou hrdostí odmítá všecko, co by mohlo vlídnou dekorací zastříti střízlivou pravdu nuzného bytí a mravního útisku pátého stavu. Nežebrá o laskavý soucit shovívavých lidumilů, nýbrž s hrdě energickým pohybem ruky pronáší rozhodný protest sociálního vyděděnce; nevěří v pohodlnou vidinu chiliastického překlenutí třídních a majetkových rozporů, nýbrž opěvuje boj o chléb jako věčnou pružinu lidského vývoje; netouží opustiti společenské oblasti, z jejíchž hořkých šťáv a syrových mlh živilo se jeho dětství a jinošství, nýbrž právě v ní hledá prvky nové krásy a neznámého hrdinství. Odhodlaně strhal Neruda již v »Hřbitovním kvítí« cetky, kterými romantika odívala realitu sociální bídy: marně tu hledali čtenáři ke své útěše jarní barvy venkovské selanky, nic zde nezbylo z tajemné dobrodružnosti záhadného původu, ani na okamžik netyčila se tu tragická pósa velkolepé msty na strůjcích pochybeného světového řádu. Tato pyšná střízlivost urážela: což by bylo možno v takovém šedivém chladu proletářského života a umírání hledati opravdu poesii? Nikoliv, odpovídali jednohlasně Nerudovi neuspokojení čtenáři, a i z řad literárních novotářů, kteří si nedovedli básnictví představiti bez patetického gesta a zajímavého kostýmu, ozval se odpor, velmi příznačně vyjádřený slovy revolučního byronovce J. V. Friče: »Já jsem si Vaše ‚Hřbitovní kvítí' arciť postavil do knihovny, k vůli kuriositě, jako to dělá přírodozpytec; ale básník nejste.«

Již sedm básní, tvořících jakýsi prolog »Hřbitovního kvítí« a spojených záměrem dedikačním, naznačuje, že hned při koncepci Nerudovy prvotiny hlásila se trpká sociální nota. Hřbitov, který chce básník opěvovati, a k jehož chudým rovům spěje, »poutcova jak noha k hrobu Spasitele«, jest pohřebištěm chudiny a stal se mladému lyrikovi drahým, když přijal vychrtlé tělo jeho ubohého přítele, rovněž syna proletářského rodu, rovněž účastníka věčného zápasu o suchou skývu chleba. V děsivou alegorickou baladu Callotova způsobu zhustil Neruda v VI. čísle předzpěvu trapný osud Tollmannův i svůj; pitvorná kreslířská romantika, s níž Heine měnil v grotesku záhrobní vidiny rozmarné a zklamané své lásky, slouží tu zpodobení kruté a vážné reálnosti:

»Zval tě osud k nešťastníků kvasu;
— — — — — — — — —
pak tě v sál uvedl, nad nímž slovo
‚bída' v hadův kruhu šumělo.
Kolem stolu živé kostry stály,
stolem jim zde hlad byl mořivý,
hudba k tomu kvasu skočnou hrála —
nešťastných to stenot jízlivý.«

Hned mezi první čísla »Hřbitovního kvítí« Jan Neruda zařadil skupinu básní, jejichž rozumová elegie a těžkopádná reflekse jitří se nespravedlností třídního a majetkového rozvrstvení společnosti; jsou to skladbičky III.—VII. Jako smuteční černopláštník pomalého letu a temných barev těká tu namáhavá duma lyrikova nad květy rostoucími z hromadných šachet chudiny; nádheru hrobek bohatců staví v příkrém protikladu k místu, kam stelou »bleskosvodům společenských bouří, mučedníkům našich osudů«. Číslo VI. pokouší se o jakousi básnickou syntesu životopisu proletáře, padnuvšího »v boji denním o chléb s brannou skutečností«, a básník neváhá ztotožniti se s hrdinami toho zápasu. V závěrečné pointě básně, kam Neruda vložil též oblíbenou svou antitesi háravého idealismu a mrazné skutečnosti, zaznívá častý sociální motiv mladistvého Nerudy: celý výtěžek života nuzákova jest místo v hrobě, které si zakoupí:

»Z věnce, který z ideí si mladost svila,
každý den v hrob lístek umí pohřbíti,
dnové, lístky prchnou — hlína déšť ten vpila —
živil ses, bys mohl jednou zemříti.«

Genrovým obrázkem vojenského pohřbu (VII) zahajuje »Hřbitovní kvítí« řadu drsných a trpce pointovaných náčrtků z lidské

bídy a ze společenského rozvratu: pohřeb staré panny, první nával mstivého vzdoru u nemanželského dítěte, pozdní smutek opuštěné prostitutky, výjevy z blázince (XXXIII, XXXV, XXXVI, XLV, XLVI) jsou chmurnými tematy Nerudovy nevlídné a kárné Musy, která, zpodobujíc viny a neduhy společnosti syrově střízlivým slovem, zároveň pronáší obžalobu. Jedinkráte Neruda v »Hřbitovním kvítí« překonává strohou tendenčnost těchto zamračených sociálních genrů, odehrávajících se pod nízkou sychravou oblohou, básnicky a lidsky; tu odkládá jeho reflekse olověné své křídlo, a zajíkavý zvuk nemelodických jeho veršů ustupuje kovově plnému tónu. Mínim nedoceněný jinotaj básně XXII. Básník přesycený »prachem z lidské hlíny« usíná ve výklenku krypty a vidí ve snách krásnou zářivou postavu jinošskou, která se mu představí jako genij Smrti a odhaluje mu v budoucnu skon i náhrobek poesie. Když pak užaslý poet se táže, co by mělo přečkati básnictví —

»Pokleknout mně dal duch znamení,
z nitra země v ucho mocně znělo
kyklopických kladiv bušení.«

Toto tragické zhrdinštění práce, tato věštecká apoteosa dělného lidu, tato protiromantická tucha světa, v němž nejkrásnějším rytmem bude tlukot kladiva horníkova, otevírají v našem básnictví nový obzor myšlenkový; Václav Šolc v »Písni o ruce mozolné«, Svatopluk Čech v »Podzemním hlasu« a v »Hrdinovi budoucnosti« šli po cestě zde napověděné. Ale ani Šolc ani Čech nesdíleli se v úchvatných svých chansonách o racionalistický blud Nerudova mládí, přejatý, tuším, od Alfréda Meissnera, jako by svět sociální spravedlnosti a vláda pátého stavu měly znamenati zároveň konec poesie; cítili naopak a daleko správněji, že příští drsných a mohutných »hrdinů budoucnosti« bude zároveň zrozením nové krásy a pravdivější poesie. Ostatně Jan Neruda smýšlel později nejinak. —

Do doby po vydání »Hřbitovního kvítí« spadá Nerudovo úsilí o přesnou formulaci literárního programu pro mladé pokolení, nanmoze s polemickým ostřím proti zástupcům starší vlastenecké školy. Hledali-li bychom jednotné heslo, které by úsečně vystihlo zásady, jež Neruda v »Obrazech života«, zvláště ve stati »Škodlivé směry« r. 1859, s mladistvou rozhodností odůvodňoval a hájil, sotva bychom nalezli případnější než sociální realism s mravně opravnou tendencí: spisovatel nemá pouze líčiti skutečnost a pravdu svého společenského okolí se všemi jejich mravními a třídními rozpory, ale má otevřenou kritikou a

přímými reformními návrhy snažiti se o veřejnou jich nápravu; poměry majetkové, krise mravnosti pohlavní a zvláště manželské, nesrovnalosti ve vzdělání zaměstnávejtež literáta, jehož pronikavé studium postav se do služeb sociálního obrození. V Nerudově podání přizpůsoben jest tento program, odvozený z myšlenek mladoněmeckých, téměř výlučně potřebám realistického povídkáře líčícího život městský a tvořícího takřka protiklad k typickému vyprávěči vlastenecké romantiky, jenž volil látku buď vesnickou neb historickou. Jak si představoval sociální p o e s i i, Neruda určitě neformuloval; ale »Hřbitovní kvítí« svými tendenčními kusy i chmurnými genry veřejné patologie kryje se úplně s požadavky doktrinářsky pokrokové stati »Škodlivé směry«. Avšak vlastní knihou Nerudovy sociální poesie jest teprve jeho druhé dílo básnické.

Základní rys, jenž i v oblasti sociálních motivů liší »K n i h y v e r š ů« velmi podstatně od »Hřbitovního kvítí«, jest bolestné teplo osobního prožití, které mlžným oparem zadržených slzí obestírá každou, na pohled lhostejnou jednotlivost tohoto mužného díla. Nikde nelze změřiti tohoto nově získaného kouzla Nerudovy poesie tak přesně, jako srovnáme-li lyrická čísla »Knih veršů« s obdobnými kusy »Hřbitovního kvítí«; volím dvě ukázky, obě pro Nerudův vnitřní život příznačné i památné, jednu z cyklu »Otci«, druhou z erotiky, připsané »Anně«.

Deset básní, věnovaných památce otcově, jež Neruda postavil v čelo lyrického oddílu »Knih veršů«, dávno proslulo psychologickou svou svébytností. Psán bezprostředně u smrtelného lože otcova a nad jeho čerstvým hrobem, prosycen jest cyklus morovým dechem umírání a syrovou vlhkostí hřbitovní hlíny; tím vším, jakož i dobou vzniku druží se co nejúže k první Nerudově sbírce. Složitý akord vnitřního života rozveden tu v umných obměnách, zápas to vroucí lásky s ledovou pýchou vzpurného srdce, při němž vřelost citu vždy podlehne neústupné hrdosti — proto nikdy nesevrou se otec a syn v němě výmluvném objetí konečného porozumění, proto nevytryskne z oka básníkova vysvobozující slza, proto holý hrob není místem elegické pobožnosti, nýbrž svědkem neutišitelných rozporů. Teprve v závěrečné básni zaznívá mocný úder křídel emfatického citu; první opojení snu o básnické nesmrtelnosti šumí kolem hlavy syna proletářova, ale hned do této omamné tuchy budoucnosti vrhá chladný svůj stín hořká vzpomínka na životní skutečnost osudu drahého nebožtíka:

»Byl's jedním z těch, jimž svět náš věnem dal,
by pro život se o den oloupili,
a za ten hřích, že žít a cítit chtí,
se vlastní krví bídně vykoupili.

Tvůj život pestrý byl a bohatý
a přemnohé jsi přežil utrpení,
a když si páni spánkem hověli,
budilo chudáka tě kuropění.

A práce celé jaké ovoce?
Že zaplatil sis místo vlastním v hrobě!
Kde jiným po radostech oddech dán,
tam po otroctví mír zakoupils sobě.

Nad hrobem strmí prostý, černý kříž
a čtoucím ochotně tvé praví jméno —
tak bude kříž ten sedm let tam stát —
pak bude také jméno zapomněno.«

Pointa básně obsažena jest, tuším, ve sloce předposlední a není než obměnou myšlenky, naznačené již v VI. čísle »Hřbitovního kvítí« — obsahem žití chuďasova jest zápas o hrob. Ale jakou tragickou plnost pokořeného a odsouzeného lidství dovedl Neruda nyní hutným a prostým slovem zaklíti tam, kde dříve odtažitá duma se zajíkala, marně hledajíc jasnou výrazovost! Není bezvýznamno ani, že nyní sociální motivace tvoří jen jakési pozadí intimní tragedie citu co nejindividuálnějšího; není pro básníka jiné cesty od povšechné reflekse k teplému, zvroucnělému lyrismu.

Se stejným zjevem potkáváme se též v Nerudově erotice, jejíž kusy jsou roztříštěny jednak v cyklu »Anně«, jednak v oddílu »Z divokých lásek«, pokud do něho Neruda nepojal lyrické klasobraní první své sbírky. Obžaloba nespravedlivého sociálního řádu, jenž nedal básníkovi tolik chleba, aby mohl svou milenku uživiti, jest pouze jedním motivem v složitém souboru vnitřních krisí neblahého milence Annina; starý zápas citu s hrdostí, střízlivá nedůvěra velké vášni, neuhasitelný pud kruté sebepitvy otrávily Nerudovu lásku více než bolestné uvědomění, že chudoba vyhošťuje jej ze štěstí. Pronáší-li však Neruda svou krvavou výčitku, činí to s pevnou a přísnou hrdostí pravého muže, jenž nestojí ani o milost ani nedovede krásu lásky porušiti pokořujícím kompromisem s trapným nuzáctvím. V I. básni »Hřbitovního kvítí« (»Milost! Můž-li slavík jemný mnohým krásnějšího slova zapěti?«) bouří tato krásná a čestná pýcha strofami bez poesie a bez individuální bezprostřed-

nosti, nyní na samém konci cyklu »Anně« pěje již vroucněji, napojena nejbolestnější zkušeností:

»Dalo nebe bratry, dalo lásku,
byl jsem věru spokojen tak s nebem;
však to milé nebe zapomnělo
zaopatřit bělejším mne chlebem.

Těžko jesti s blahem loučiti se,
kde se vylučuji vlastním činem,
mnohem krutější však loučení se,
kde je vina na osudu líném.

Raděj bych však po ulicích žebral,
raděj kletby lidstva na se kopil,
nežli bych snad u sobectví podlém
lásku svoji v bídy blátě ztopil.«

Nerozuměl by dobře zvláštní Nerudově erotice, kdo by tuto báseň pokládal za pravý epilog tragicky složitého poměru básníkova k Anně Holinové. Neruda, milenec v lásce tak skoupý na slova emfase, tak sebemučivý analytik, tak ironický pochybovač o vlastních citech, stává se po rozchodu výmluvným pěvcem velké syntesy citové a nacházívá pro ztrátu ony plnozvuké věty, jichž marně hledal tváří v tvář milence. To nadešlo Nerudovi velmi pozdě po rozloučení se s Annou; teprve v době mužné zralosti, kdy psal »Kosmické písně« a »Prosté motivy«. Ale kde se tam (»Promluvme sobě spolu«, »Tak zvolna — tak smutně — tak sám a sám«) dotýkal pouze zastřeně staré bolesti, docela vymizel přízvuk sociální — memento čtenáři, aby ho nepřeceňoval ani v mladistvé historii nenaplněné té lásky. Nelze se však dosti obdivovati způsobu, jímž Neruda již r. 1859 (báseň vyšla jako II. číslo cyklu »Ze života« v »Obrazech života«) dovedl jediným slovem významné nápovědi naznačiti, jak byla to kletba chudoby, jež drsným trhnutím smyčce uvedla ve skřípavou disharmonii bolestnou hudbu milujícího a vzdorujícího srdce. Jest to v onom naze upřímném vyznání, apostrofujícím milenku a končícím se nezapomenutelnou slokou, na níž temným granátem rdí se kapky krve z hluboké rány:

»Ukradl jsem bohatství ti mladých citů,
odpusť, můžeš-li, a nenazvi mne lhářem,
lhal jsem bezvolně a kradl bez účelu —
nejsem špatným, jsem jen chudým bankrotářem!« —

Mezi epickými básněmi »Knih veršů« mají sociální motivy místo význačnější než v současné Nerudově lyrice. Někdy zasahují jen mimochodem a podružně do osnovy výpravných skladeb, tak v po-

divuhodně sladěném »Kolovrátku«, melodické to oslavě všední práce, krásné rytmickou svou pravidelností, tak v hlavním kuse Nerudova byronství, »O Šimonu Lomnickém«, kde »všude stejná nahost chudoby« jest jednou ze složek žalné dumy sešlého pěvce, tak v rozmarné, ač mravokárně přiostřelé oslavě tanečního opojení »Jako do skoku«. Velmi zřídka zdůrazňuje Neruda sociálně reformní tendenci způsobem hrubě názorného a útočně agitujícího dřevorytu na př. v málo vkusném projevu protišlechtického radikalismu »Poslední balada z roku dva tisíce a ještě několik«.

Nejvýznamnější jsou však zcela rázovité básně, jež by bylo snad lze nazvati s o c i á l n í m i b a l a d a m i. Východiskem jejich jest klasické umění Erbenovo: zhuštěná dikce vychovaná na vzoru národních písní a lidových říkadel zmocňuje se pregnantní zkratkou význačných prvků dějových; rušný dialog přináší vzrušení takřka dramatické; silné cítění etické obestírá malé ty skladbičky bílým svým světlem. Ale Neruda již nezpodobuje vyrovnaných a primitivních poměrů venkovských, kde Erben nachází svůj domov: sociální rozpory města a jeho proletariátu jsou baladickými tematy Nerudovými. Nikde neblíží se Nerudova Musa tolik Němcovou, k němuž jej Jar. Vrchlický případně přirovnal, odmítaje běžnou a mylnou filiaci Neruda-Heine: oba podávají zaokrouhlené obrázky ostré kresby a střízlivého, jasného osvětlení, oba zabodávají pronikavý svůj pohled až na dno sociální skutečnosti, oba s horoucí láskou k trpícímu vyděděnci slučují svatý hněv na syté nositele společenské morálky, oba bez dekorací a metafor vytvářejí malá mistrovská díla poesie realistické. Čtyři básně představují tento nový druh výpravné poesie české, jenž po samostatné oklice u Václava Šolce a Rudolfa Mayera našel pokračovatele v obou různorodých žácích Nerudových, v Josefu V. Sládkovi a J. S. Macharovi: »Dobrovolník«, »Skočme, hochu«, »Slaměný vínek« a »Před fortnou Milosrdných«.

Děj, jenž se vykukuje zpod spádného dialogu »Dobrovolníka«, souvisí jaksi s básníkovým vlastním osudem: chudý, churavý hoch zaprodá se vojenskému verbíři, aby pomohl své stařičké matce, kterou, dokud byl zdráv, živil; což nenaznačil Neruda opětovně svým přátelům, že mnohé pokoření žurnalistické roboty béře na sebe, jen aby matku zachránil před bídou? Mravní hrdinství nuzákovo, jež zde jest vlastním tematem, vystupuje čistě po nerudovsku bez honosnosti a bez samolibé pýchy, a nad příběhem, tak bolestným ve svém porobeném lidství, šumí na povrchu lehké pěny rozmaru. Ná-

silné, skoro šibeniční veselí, křepčící s vichrem o závod, chce v monologické básni »Skočme, hochu!« přehlušiti zoufalství chuďasa, jenž se vrátil z vězení a našel dcerku mrtvou, ženu pak svedenou pány a nyní se chystá vrhnouti se do řeky. Opětně Nerudovo příznačné řešení: raději si nasaditi čapku bláznovu, raději výskat, raději zpívat a tančit, než před společností, jejíž nespravedlivý řád mne zranil a vehnal na kraj záhuby, prozradit vnitřní svou beznaděj; nově domyšlená forma slavné grimasy Máchovy »na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal!«

Přísná, až krutá vážnost tragedií nejvšednějších mluví trojnásobnou výčitkou z dokonale členěné balady »Slaměný vínek«, která drsnou látku genrového obrázku pozvedá velkorysým a stručným podáním k výši sociálního freska: do hloubek srdce propalují se pohledy svedené matky mrtvého dítěte, jejíž povržené náručí jihne ještě vzpomínkou na objetí otce slepce hladem umírajícího a na něhu bratra-zloděje z nouze; není to však jen soucit, co nitří hasnoucí zrak dívčin, nýbrž i vědomí, že my všickni, obhájci stávajícího společenského pořádku, jsme tu spoluviníky. Monologická balada »Před fortnou Milosrdných« stojí ještě výše, ano nejvýše ze sociálních básní Nerudových. Na první přečtení opět jen všední genre z kalné ulice: před špitálem v chudinské čtvrti, kam chodívají churaví a sestárlí proletáři umřít, vyčerpaný děd dělník provázený na osudné pouti hošíkem-vnukem; než otevře se před kmetem »děsně vábivá fortna«, která ho již za živa nevypustí, vrhá stařec jakoby na rozloučenou poslední pohled do světa. Vidí práci a lopotu, shon po skývě, jenž nepopřává ani času pro soucit. Lapidárně prostými slovy účtuje se životem:

»Už dobíhají moje staré síly!
Chléb pro rodinu žádá velkou píli,
a pracoval jsem, jak jen otec může,
vždyť ruka má, hle, mozol, kost a kůže!
Ty ještě neznáš, milý hochu blahý,
ty ještě neznáš, seznáš teprve,
až rozpracuješ ruce do krve,
že lidský život jest až příliš drahý.«

Splývá se rtů kmetových výčitka, opouští život s obžalobou? Nic z toho: loučí se se světem s odevzdaností a líbaje se něžně s vnukem. Kdo umí čísti mezi řádky — a Neruda již motem první své knihy vybízel k tomu své čtenáře — najde pod slovy starého dělníka, jehož postava jest modelována s tragickou prostotou Meunierovou, to, co nazývá filosof krásně a m o r f a t i.

Hrdinným oddáním se do sudby, zbožným podřízením se vuli životního řádu, i když tento jest podmíněn společenskou nespravedlivostí, statečností v útlaku vrcholí Nerudova sociální poesie. Básník a mudřec byli v Nerudovi přerostli reformního kritika, společenského žalobce. Že není to ukvapený závěr z ojedinělého projevu, dokazují dvě básně, které Neruda nově zařadil r. 1872 do druhého vydání »Knih veršů«, alegorická »Legenda o Chudobě« a vroucí konfese »Vším jsem byl rád!« Skladba první má ráz přímo didaktický. Otec Osud vybral pro svou dceru Chudobu patero ženichů, vojáka, obchodníka, kněze, rolníka a pariu, vesměs mudrce toužící prospěti světu. Ale když před soudem přísného tchána měli skládati účty z toho, jak se jim dařilo v objetí Chudoby, vyznali všickni, že byli zklamáni a že nemohli provésti ze svých plánů ničeho v neblahém spojení s osudnou tou ženou. Pouze paria stojí s povznesenou hlavou:

»Děkuji ti, pane, ženu za vznešenou!
Sotva se mne dotkla prostým svojím květem,
poznávám svět celý, nevšimnut jsa světem.«

Co zde naznačeno hlubokomyslným jinotajem, to s plnou pravdivostí tryská v mravně udatné básni časného mužství Nerudova »Vším jsem byl rád!« Celou životní zkušenost dovedl básník nezapomenutelně shrnouti do osmi slok, spiatých refrénem, zpívaje o hrdé lásce k osudu tónem tak toužebně vášnivým, že možno přímo mysliti na závratnou »Píseň opojení« ze »Zarathustry«, kde »nejohyzdnější člověk« volá k svému osudu: J e š t ě j e d n o u! Vděčně a mužně přijímá zmužnělý Neruda nyní od sudby vše, co se mu kdy zdálo krutým a nesnesitelným: každodenní údery, na něž odpovídal projevem vyspělé síly, úskok, zklamání a elegii lásky, bolestné poslání českého básníka a zodpovědný úkol národního bojovníka v přední stráži. I na svůj úděl odstrčeného dítěte proletářského Neruda vzpomíná:

»Mne osud do kolébky tvrdé dal,
pak na kazajku záplatu mi přišil,
pláč trpký novým jenom pláčem tišil
a jenom zkrátka mne vždy spořádal.
Však kolem pýcha, pýcha — ach ta krutě hnčte!
já začal jsem do panských synků prát —
b a l e d a č í m j s e m b y l v t o m b o ž í m s v ě t ě
a č í m j s e m b y l, t í m b y l j s e m r á d.«

Odevzdaným smírem s osudem, klidným podřízením třídně společenských zřetelů stanovisku obecné humanity, překlenutím rozporů

stavovských vlídným vědomím pokorného bratrství Nerudova sociální poesie se v 70. letech končí — u zralého Nerudy básníka marně hledáme to, co jako kovová struna společenské obžaloby zvučí v jeho mladistvém básnění.

Překvapí to dojista, sledujeme-li soudobý vývoj Nerudy prosaika. Sotva Neruda vstoupil jako novinářský zpravodaj do pražských deníků, zahloubal se ve shodě s literárním svým programem z r. 1859 do studia noční, kalné a opovržené Prahy, procházel se zápisníkem nejnižšími vrstvami svého rodiště a nořil často svůj pohled do kalu, který houstne na dně velkého města. Feuilletony »Hlasu« a »Národních Listů«, v nichž uložil svá pozorování, založil s velkou odvahou a se skvělou obratností místní kroniku pražskou, názorný přírodopis zdejšího lidu a leckdy i společenskou patologii společenské spodiny v Praze, která právě se ze starosvětsky bodrého maloměsta přerozovala ve velkoměstskou obec. Studie a črty ty jsou celým založením rozmarné a zábavné feuilletony, ale občas se mění v skutečné studie sociální, a to netoliko tím, že Neruda se snaží takměř vyčerpati příslušnou látku, nýbrž i proto, že za pouliční a pokoutní změtí vyhledává určité společenské typy, že pokouší se vysvětliti příčiny neduhů sociálních, že jemně naznačuje možnost nápravy. R. 1876 jest dokončen a pro první svazek »Studií krátkých a kratčích« upraven bohatý cyklus »Pražských obrázků«, o němž Neruda pracoval řadu let; současně pro cestopisnou knihu vykořistil sociálně zahrocený »Výlet do kraje bídy« a, že Neruda povídkář nevyšel z těchto studií nejubožších z ubohých na prázdno, dokazují proslulí »Trhani«, kteří z původních šesti feuilletonových kapitol vyrostli r. 1876 na zaokrouhlený celek novelistický. Nerudovo vřelé podání, založené na postřehu velmi věrném, snímá všude s beder společenských kletbu opovržení a dobývá jim vstupu do literatury, třebaže díly menšího rozsahu a skromných uměleckých nároků — velký krok od sociálního genru ke skutečnému sociálnímu románu realistickému vykonán byl teprve v pokolení ponerudovském.

Nenáleží-li však do této skupiny naprosto svým ustrojením kniha Nerudovy rozsáhlé novelistiky »Povídky malostranské«, patří sem tím méně jeho poesie, vzniknuvší od konce let sedmdesátých; nebylo by snad zcela nesprávno, kdybychom Nerudův obrat uvedli též, mimo naznačené důvody psychologické, v příčinnou souvislost s celkovým duchem české literatury v době Čechově, Zeyerově a Vrchlického, kdy jednak povšechná humanita, jednak silná tendence

národnostní zatlačily zájem o společenské rozpory mravní, třídní a majetkové, které tak prudce zneklidňovaly Hálkovo a Nerudovo pokolení za jeho výbojných začátků.

Otevřme »Kosmické písně«, v nichž tváří v tvář světelnému kolotání vesmíru Neruda horuje a řeční, dumá a básní o všech základních záhadách života; kterých sociálních motivů se zde dotýká? Sotva na třech místech nalezneme vztah k tomu, co bouřilo mladistvé myšlenky Nerudovy. Lehkým tónem, ale překrásným obrazem vystihuje Neruda v VI. písni (»Věřte, že také hvězdičky mnoho, ba mnoho bolí«) ozvuk pracovního rytmu na zemi též v oblasti vesměrné: nekonečná dráha hvězd, toť běh »pro kousek živobytí«, a zlaté jiskry letící oblohou, toť kosmický prach, jejž při únavné lopotě si hvězdy stírají se vzneseného čela. Novým tónem u Nerudy jest základní myšlenka čísla XXVII, položená hned do prvního verše »Kdo měkkým je, ten bídně mře«: darwinistický zápas o život, v němž moc jest právem a silnější vždy vítězem, proniká i kosmos; ale — a to je pro Nerudu tohoto období zvláště příznačné — básník nečerpá odtud poučení sociální, nýbrž výchovné napomenutí pro svůj národ:

»Ach, neposlouchej hravých vnad,
živ-li chceš být, buď lačný had; —
had hada-li nepožře,
drakem se nestane.«

Ideje ty rozvedl pak Neruda ve velkolepé skladbě XXXIV (»Promluvme sobě spolu, co je v tom světě širokém, co je tu, co je bolu!«), v níž pesimismus, nastřádaný zkušenostmi rozumu i srdce, doše z Nerudova refleksního básnění podoby nejvýraznější. Příroda jako společnost jeví se poetovi založena na zákonu věčného boje, v kterém slabí podléhají a propadají smrti, bratrství, solidárnost, humanita jsou jen přeludy srdce opájejícího se sebeklamem:

»Zde válka běsná. Z krve dravec tyje,
i slavík sladký v úkor jiným žije,
tvor tvora beře v plen i jeho celé žití,
a žádný neptá se, zda druhý tvor též cítí.«

Všecka Nerudova mladistvá víra v společenský přerod člověčenstva ve smyslu třídní spravedlnosti a mravního i majetkového vyrovnání leží tu ve zříceninách: co se sociálními reformami, když zákon pěstního práva dán prý vždy lidstvu do vínku?

Několik let po těchto chmurných projevech v »Písních kosmických« vznikly podstatné kusy »Zpěvů páteřních«, kde lidsky osobní hoře nerozlučně jest spiato s bolestí hromadně národní, a kde nejednou stržena rouška s básníkova myšlenkového i citového privatissima. V básni »Ecce homo« (z r. 1882), zjizvené a zkrvácené až k samotrýzni, odhaluje Neruda protiklad mladého humanitně sociálního a zároveň národně idealistického optimismu a tvrdé zkušenosti mužných let. Jest to nezapomenutelná sloka prostřední:

»Jen málo jar a let jsem padesáte.
Má mysl letí zpět ku mládí době svaté,
kdy ideálů strom byl bujným květem bílý;
já věřil, každý národ s svobodou že myslí stejně,
kdo zpívá hlasně k ní, že zpívá k ní i tejně,
že celé lidstvo k jednomu již kráčí cíli
a dávno srdcem k bratrství se shodlo.
Ej — cítím podnes, jak to v prsou bodlo,
a cítím podnes kamenitou tíži bolu,
kdy po prv vítr skutečnosti ledné
ve větvích zahvizd' svoje sloky bědné,
a květy prchaly jak žhavé slzy dolů!«

Avšak sociální pesimism Nerudových pozdních let, jenž z tvoření básníkova naprosto vylučoval skladby s tendencí kárnou, obžalobnou neb reformní, neznamenal zároveň, že se snad srdce poetovo odvrátilo lhostejně od oněch ubohých, zavržených a trpících členů společnosti, které s takovou vřelostí jeho mladistvé verše obhajovaly a oslavovaly. Pro to jsou nám vzácným dokladem »Balady a romance«, jejichž souvislost s Nerudovým básněním sociálním zdá se jinak přímo protimluvem. V nich dovršuje se to, oč Neruda se pokoušel v »Arabeskách«, čeho dosáhl v »Povídkách malostranských« a čím prodšena jest nejedna ze »Studií krátkých a kratčích«: glorifikace světa malých lidí. Do něho, mezi chudáky a sprosťáčky, blahoslavence naivnosti a dědice nejméně skvělého údělu pozemského umisťuje svého zlidštělého Spasitele světa, učitele shovívavé moudrosti a pozemské dobroty v duchu renanovském. Syn »tesařky chudé« jest v Nerudově podání pravý příslušník pátého stavu, bratr a přítel proletářů, chudých lidí chudé dítě, jenž přišel, aby soudruhy svého rodu a své nuzoty uvedl do ráje.

Nikde není to domyšleno tak určitě a pověděno slovem tak teplým a barvitým jako v »Baladě o svatbě v Kanaán«. První sociální motiv Nerudův suše a střízlivě líčil kvas nešťastníků, při němž hladovíce stály živé kostry, a do kterého se mísil jízlivý stenot

ubožáků. Poslední sociálně nadechnutá báseň Nerudova maluje kvetoucími barvami svatební hostinu prostičkých venkovanů z Kanaán, jíž účastní se sám lidový Spasitel, kde mění vodu ve víno, pozvédá na zdar chudých svatebčanů okřín k přípitku, přivádí království nebeské na zemi.

Pokusili jsme se ukázati, kolik lidské i básnické opravdovosti, kolik bolestného a statečného umění leží mezi těmi oběma hodokvasy, jež dělí celý Nerudův vývoj. Další osudy české poesie sociální jsou pak svobodným pokračováním v tradici, od Jana Nerudy založené.

Vincenc Zahradník.

K 80. výročí jeho úmrtí napsal František Čáda.

Dne 31. srpna 1836 zemřel v Křešicích, nevelké to vesnici u Litoměřic, Vincenc Zahradník, známý i nejširším kruhům inteligence české aspoň jako skladatel bájek, ale v pravdě muž a spisovatel daleko většího nad to významu: opravdový myslitel filosofický a plodný také a vynikající filosofický spisovatel český, jakž to o něm vrstevníci jeho dobře věděli, třebas z děl filosofických jeho do tisku nijaká v ě t š í práce se za života jeho ani nedostala, a jakž to víc a více poznáváme od té doby, co jest umožněno »Filosofickou bibliotekou«, kterou vydává I. třída České Akademie, uveřejňovati z pozůstalostních jeho rukopisů aspoň některé hlavní spisy filosofické. Než k tomuto významu jeho myslitelskému a spisovatelskému družila se ještě i vzácná povaha Zahradníkova, která přes všecky překážky a trpké zážitky životní uchovala se v ryzosti a v nezkalené, pevné důvěře a získávala lásku každého, kdo se Zahradníkem přišel ve styk. Není proto divu, že když rozhlásila se smutná zvěst o jeho smrti, nejen nejbližší čeští přátelé Zahradníkovi (na př. Karel Vinařický a četní soudruzi a přátelé litoměřičtí a pražští), ale i vzdálenější vlastenci čeští do duše byli dojati odchodem Zahradníkovým. Slavný náš P u r k y n ě v dopise z Vratislavě k V. Pešinovi želí, »jak veliké ztráty smrtí Zahradníkovou i vlastenská literatura utrpěla«, a dojemně v listě k témuž muži napsal známý kněz-buditel, F r a n t i š e k J. S l á m a, o smrti Zahradníkově tato významná a plně pravdivá slova nářku: »Zahradník, ta drahá, ta svatá duše, ta osvícená hlava, ta slunná, spanilá mysl, ta bohatá studna všestranné učenosti, — Zahradník byl nám odňat! Bůh nejlépe ví, jak jsem, čta v novinách tu zprávu, všecek strnul, a po kolik dní malomyslněl! Všickni zdejší přátelé vlasti plakali ho hořce. A přec jsem rád, že jsem byl tak šťasten, osobně také toho velikého a přece tak skromného a pokorného kněze poznati.«

Tyto projevy, projevy v soukromých listech, kde nemohly na ně působiti nijaké vnější anebo mimotní vlivy, nejlépe dokazují, jaký charakter i jaký hluboce vzdělaný duch a pro literaturu naši významný činitel byl Vincenc Zahradník, muž, jemuž nebylo dopřáno působiti ani na význačnějším nějakém místě, ani dostati se do

střediska Čech, do Prahy, do vnitřního kruhu buditelů našich, ač po tom horoucně toužil, jemuž nebylo dopřáno ani, aby viděl aspoň uveřejněny onyno plody svého ducha, do nichž tolik píle, studia a přemýšlení vložil a jež skládal vskutku s horoucí láskou k věci a k svému národu. Do krutých dob válek napoleonských připadlo mládí Zahradníkovo, a když vichřice těchto let přešla, osud pronásledoval tohoto vzorného kněze a člověka téměř neustále, takže život Zahradníkův vyplněn byl řadou starostí, ústrků, pronásledování a zklamání.

Vincenc Zahradník narodil se 29. prosince 1790 v Mladé Boleslavi, z městské, vážené rodiny, již aspoň od 17. století tam usedlé. Otec Zahradníkův, Josef Zahradník, byl měšťan boleslavský a, jak se zdá, dosti zámožný soukeník, matka, Maria Anna, rozená Michalcová, pocházela z Prahy. Náš filosof, třetí z dětí jejich, vychodil »normální« školu ve svém rodišti a později gymnasium piaristské, kdež z profesorů na něho působil zejména Dominik Kinský, takže Zahradník ještě po letech — čtvrt roku před svou smrtí — v dopise ke Klácelovi (31. května 1836) ho vzpomíná a píše: »Mluvíváte-li s P. Kynským, bývalým hodným profesorem mým v Mladé Boleslavi, tedy mne šlechetnému muži tomu poručena učiňte.« — Po vykonaných studiích gymnasijních (1807) Zahradník vstoupil nejprve do řádu piaristů, ale po nějakém čase vystoupil, aby dokončil studia svá teologická na biskupském ústavu při semináři litoměřickém, a absolvovav je, byl vysvěcen na kněze r. 1813. Potom nedlouho kaplanoval v okrese nymburském, na faře všejanské[1] a křinecké, ale již r. 1816 byl povolán od biskupa Josefa F. Hurdálka za sacelána, ceremoniáře a později i sekretáře jeho do Litoměřic. Tento postup Zahradníkův na místo tak důležité (a arci dosti nesnadné) byl snad jediný úspěch, jehož se filosof náš dočkal ve svém životě, a ovšem i za ten děkoval svým vynikajícím vlastnostem, jež neušly bystrému a znaleckému zraku Hurdálkovu. Zahradníka při tom všem nejvíce těšilo, že bylo mu možno seznámiti se a stýkati se se samým Dobrovským (jenž byl přítelem a dosti častým hostem Hurdálkovým), takže s tímto patriarchou slavistiky si Zahradník i korespondoval, a pak nesmírně ho těšilo, že maje od biskupa svého svěřenu správu biblioteky seminární, mohl ve volných chvílích chutě pokračovati ve studiích

[1] Tam také přípisem konsistoře litoměřické ze dne 20. listopadu 1814 čís. 2096-7 dostalo se Zahradníkovi pochvalného uznání za činnost jeho ve škole všejanské.

svých. Styk s Dobrovským umožnil Zahradníkovi také poznávání starých českých spisů a odtud zdokonalování se v jazyce mateřském, i nelze diviti se, že již za té doby jal se spisovati a publikovati české práce z oboru filosofie. První spisy Zahradníkovy, co víme, byly pedagogické a vznikly asi již tehdy, kdy Zahradník mínil se věnovati povolání učitelskému, tedy ještě před jeho kaplanováním. Byly to »Paedagogika«, napsaná podle díla Niemeyerova, a Kratinká mluvnice pro školní učitele«, která ještě r. 1847 byla v držení J. V. Jirsíka, dnes však jest ztracena.[1] Když pak byl povolán k biskupu Hurdálkovi, jal se obírati kromě teologických věcí zejména studiem etiky, a odtud vzešlo pojednání jeho »Rozjímání o některých stránkách praktické filosofie«, první to cenné originální pojednání filosofické vůbec napsané jazykem českým v XIX. století. Vyšlo r. 1818 v Nejedlého »Hlasateli českém«, pro brzké zaniknutí však tohoto časopisu zůstalo nedokončeno. Ke konci téhož roku Zahradník napsal druhou rozpravu etickou pro Jungmannovu »Slovesnost«, kdež část její vyšla (r. 1820, str. 296 nn.) s názvem: O povolání člověka k ctnosti. Kromě toho pomýšlel na překlad nějakého díla (asi latinského dialogu některého) Petrarkova a zabral se do četby filosofických rozprav Bohuslava z Lobkovic, a nezapomínaje ani na literaturu pro širší vrstvy české, chystal se vydati »Litanie, modlitby a písně pro lid český«.

Tyto jeho literární práce a neméně pilné jeho odborné studium způsobily, že Hurdálek vida jeho vynikající schopnosti jmenoval ho r. 1820 profesorem pastorální teologie na ústavě teologickém v Litoměřicích a tím dal mu možnost působiti výchovně na dorost kněžský své diecése a zabrati se hlouběji ještě do teologie. Z praktických pohnutek s tímto novým povoláním souvisících Zahradník sepsal v této době »Český ritual« a »Listy o vedení pastýřského úřadu«, jež však zůstaly v rukopise a dávno jsou již ztraceny, ale měly význam potud, že Zahradník mnohem později ještě mohl jich použíti jako průpravných prací k četným svým článkům z oboru pastorálky, které vycházely pak v »Časopise pro katolické duchovenstvo«.

Tato léta sacelánství a počátek přednášení jeho na ústavě teologickém byla dobou pro Zahradníka snad nejšťastnější, a dobou

[1] O těchto a jiných Zahradníkových pedagogických pracích pozdějších srv. můj článek v Pedag. Rozhledech XX, 1906, str. 2 nn.

téměř samých úspěchů. Bohužel, tato doba měla velmi krátké pro něho trvání, a téhož roku 1820 již začalo strádání Zahradníkovo a vyvrcholilo jeho odstraněním z Litoměřic po nezaslouženém a velmi trapném vyšetřování, na něž Zahradník po celý život jen s největší bolestí pak vzpomínal.

Není tu místa, aby věc mohla se vyložiti podrobněji; neboť žádalo by to stopovati vše od ústrků a vyšetřování i stíhání slavného pražského profesora a filosofa, také na naše buditele mocně působivšího, Bern. Bolzana, jakož i jeho stoupenců a žáků. Stačiž tedy zde stručně připomenutí, že pronásledování Bolzanovců zasáhlo i do litoměřického semináře a biskupského ústavu teologického, jsouc podporováno ještě i některými osobními nevraživostmi v litoměřické kapitule. Hurdálek stal se tam již r. 1794 kapitulním děkanem i očekávalo se proto r. 1802, kdy zemřel tamní biskup, známý Ferdinand Kindermann ze Schulsteinu, že nástupcem jeho stane se Hurdálek. Ale jmenování dopadlo jinak: biskupem stal se Václav Leopold Chlumčanský z Přestavlk, jenž dával se úplně ovládati kanovníkem Ant. Hirnlem, nohsledem úhlavního nepřítele Bolzanova, vídeňského Jakuba Frinta, a osobním nepřítelem Hurdálkovým. Chlumčanský důvěřoval plně Hirnlovi, a tento muž dbal jen svého zisku a svých výhod, i neštítil se využívati vlivného svého postavení a i na př. za úplatky udělovati vysvěcencům výhodnější kaplánky a kompetujícím kaplanům výnosnější fary. Naproti tomu o život v semináři a o vzdělání alumnů svěřených málo se staral. Teologické studium tehdy trvalo v Litoměřicích jen tři léta, a teprve v nejvyšším ročníku alumnové přebývali v semináři. Že to nijak nevedlo k pozvednutí mravního jich žití, jest na jevě, Hirnlova pak úplatnost je dokonce spíše demoralisovala. A tak vědeckého i povšechného vzdělávání se jim dostávalo málo, a stesků na nepěkný život a nevzdělanost velké části chovanců semináře litoměřického jen přibývalo. Obrat dostavil se dosti pozdě a jen znenáhla, neboť Hirnle měl mezi členy kapituly dosti přátel, a mužové, kteří ho znali a byli by chtěli staviti neblahé působení jeho, byli tehdy ještě bezmocni. R. 1814 jmenován byl Chlumčanský arcibiskupem pražským a jako kanovníka do Prahy přibral si Hirnle, zahrnuje ho i nadále svou přízní. Po odchodu biskupově Hurdálek jakožto kapitulní děkan svolal kapitulu k volbě zástupce biskupova (vikáře kapitulního). Bylo lze očekávati, že kapitula jím zvolí právě Hurdálka, ale k velikému překvapení zvolila si seniora kapituly, Pillera. Toto nápadné přeskočení Hurdálka způsobilo však

nelibost i u dvora, a císař František I. jmenoval 17. července 1815 biskupem litoměřickým Hurdálka.

Hurdálek osvědčil i jako biskup velikou svědomitost, a ač slynul vlídností, neváhal vystupovati samostatně a, kde bylo potřebí, zakročovati rozhodně; nade vše jiné však usiloval o zvelebení ústavu teologického a povznesení mravní i vědecké úrovně chovanců semináře. Proto snažil se svěřiti vedení semináře osvědčeným a vážným mužům, a ustanovil ředitelem teologických studií a rektorem litoměřického semináře F r a n t i š k a F a u l h a b e r a, pražského profesora universitního, a profesorem dějin a práva církevního dra. M i c h a l a J o s e f a F e s l a, muže bystrého, ale málo rozvážného, za to nadšeného Bolzanovce, jehož čistou povahu a znamenité nadání Hurdálek poznal již za své působnosti v generálním semináři pražském. Fesl jal se přísně vystupovati proti alumnům, žijícím nepořádně anebo lenivě, staral se vším možným způsobem o hojné vzdělání jich odborné i obecné, a nepěkné zábavy jejich dosavadní zaměnil ušlechtilými a ducha povzbužujícími besedami nedělními. V tom všem byl podporován nejen profesory ústavu teologického Krombholzem, Wernerem, Zahradníkem a j., ale především Hurdálkem samým, jenž na př. určil, aby výnos pivovaru třeboutického (u Litoměřic), biskupství náležejícího, obracel se na zakupování knih pro vyšší vzdělání seminaristů vhodných, a mimo to častým osobním stykem se přesvědčoval o životě a pokrocích alumnů i kněžstva své diecése. Společnému tomuto úsilí zdařilo se povznésti záhy úroveň ústavu i semináře, ale Fesl šel ve své horlivosti dále a chtěje, aby bohoslovci i po svém vysvěcení a po dosažení nějakého místa zachovávali mravnou výši onu a pěstili jak vzájemné přátelství tak i dále se vzdělávali, založil r. 1817 v semináři litoměřickém spolek »Christenbund«, jehož členy se stávali jen nejnadanější a nejhorlivější posluchači ústavu, a ti zavazovali se k mravnímu žití co nejpřísnějšímu a k péči o své sebevzdělání co největší. Bylo jim činiti si denně zápisky o svém žití a snažení, odváděti příspěvky k dobročinným a vzdělavacím účelům, pořádati schůzky spojené s četbou vážných knih a přednáškami; především pak zavazovali se k uznávání úplné vzájemné rovnosti a přátelství trvalému; na odznak všeho toho nosili železný prsten. Spolek se zprvu utěšeně rozvíjel, ale arci »utajen« dlouho nezůstal a znenáhla (asi ve dvou letech) vlažností, neshodami svých členů a pod. byl blízek rozpadnutí. Ale skrýval daleko horší nebezpečí, jež vycítil dobře ihned Bolzano, jakmile o spolku se dověděl, a proto varuje

Fesla důtklivě mu radil, aby spolek, o němž ani Hurdálkovi se neřeklo, ihned zrušil. Ale bylo již pozdě. Nepřátelé Feslovi a Hurdálkovi dávali o všem, co se jim nelíbilo, zprávy Hirnlovi a líčili ovšem věci ty v barvách co nejčernějších. Viskutku také záhy došlo k denunciaci Fesla i jiných členů kapituly litoměřické, a to ihned k denunciaci dvojí: jakýsi Elster (rodem z Jáchymova) pobídl k denunciaci do Říma svého příbuzného, pražského kanovníka, Františka Pallasa, jenž žaloval pak na Fesla, že chce prý zreformovati diecési i celé Čechy, že dovoluje kandidátům teologie čísti i světské nekatolické knihy (uváděly se zejména spisy Goethovy, Wielandovy, Schillerovy, Herderovy), že má »tajné« žáky mezi nimi, jimž sděluje ta učení, jichž veřejně přednášeti si netroufá, že získal si již dva profesory ústavu teologického za své stoupence a že biskupem úplně vládne. Druhá denunciace šla od Hirnle do Vídně, využila zejména výpovědí vyloučených alumnů (mezi nimi zejména jakéhosi V. Massnera, jenž později pomocí Hirnlovou vystudovav a dostav místo duchovního v Praze, tak smutně se osvědčil, že octl se pro nepěkného cosi až v žaláři) a oznamovala, že v litoměřickém ústavu a semináři dějí se rejdy nejen heretické, ale i — velezrádné.

Účinek denunciací byl ovšem velmi neblahý. Papež Pius VII. poslal Hurdálkovi velmi ostré breve, opakující hlavní body udání a žádající přísné vyšetření. To také Hurdálek ihned zavedl, a neshledav ničeho kromě nerozvážného pokusu Feslova s »Christenbundem«, chtěl odbaviti vše sesazením Fesla z dosavadních jeho hodností a zaopatřiti ho jinde. Ale vše bylo marno. Udání do Vídně způsobilo, že 11. března 1820 přijela zvláštní vyšetřující komise, jala se hledati a vyslýchati, ale arci nic, co by byl již Hurdálek nebyl nalezl, neshledala. O několik dní později přijel ještě Frint sám z Vídně, jal se mimo jiné také Zahradníka vyšetřovati, ale ačkoli co nejpřísněji si počínal a spisy, zápisky, přednášky, korespondenci jeho prozkoumal, nenalezl nijakého provinění, kromě liberálnějšího názoru jeho na bezženství kněžské. Výsledek celého vyšetřování, abych jen krátce vše načrtl, byl, že Fesl byl uvězněn v klášteře servitů poblíže Vídně, četní kanovníci a profesoři (Gau, Schneider, Krombholz, Werner, Zahradník a j.) byli vězením v semináři potrestáni. Zahradníkovi byla odňata profesura a »ut amoveatur« jmenován farářem v Zubrnicích (u Velkého Března); později i Hurdálek vyzván, aby zažádal si za resignaci z biskupského svého úřadu.

Zahradník octl se tak na chudé vesnické faře, v krajině hornaté a drsně studené, nemající (tehdy) nijakého lepšího spojení s většími městy, natož s Prahou. Není třeba podotýkati, že také finančně se jeho postavení tím zhoršilo a nad to utkvělo na něm, zcela nevinném, stigma kdovíjakého zlého činu. Ale Zahradník neoddal se sklíčenosti ani nečinnosti. Ze svých knih věnoval přes sto svazků farní knihovně a knihovně určené četbě mládeže a dospělých, pečlivě staral se o všecky úkoly svého úřadu v novém působišti, a ve spisování horlivě pokračoval. Jenže charakteristické jest, že v této době po svém přemístění do Zubrnic Zahradník psal jen teologické spisy, a to latinsky nebo německy, což vysvětlíme si nejlépe asi tím, že nemohl míti naděje, že by český nějaký spis, ba i jen české odbornější pojednání měl možnost kde uveřejniti. Byly to pak spisy značně rozsáhlé, které tehdy sepsal, ale zůstaly (až na jediný, nepatrný spisek »Das Leben des heiligen Johannes von Nepomuk«, jenž vyšel v Litoměřicích u Medaua r. 1829) nevydány. Tak napsal obsáhlé pojednání »De rationis in religione christiana usu«; dokončil je asi do r. 1821, zaslal censuře, která (prof. Jos. P. V. Dittrich) o něm se vyslovila pochvalně, ale dílo před úplným zkoncováním procesu Feslova nemohlo vyjíti, a později zůstalo nevydáno, takže ještě po smrti Zahradníkově nalezen byl rukopis jeho v pozůstalosti jeho literární. (V letech asi třicátých chtěl učiniti z něho český výtah a zaslati jej Vinařickému, ale ani k tomu nedošlo.) Neméně rozsáhlé (asi 60 archů v rukopise) bylo dílo apologetické, německy sepsané »O výbornosti víry křesťansko-katolické«, jež rovněž chtěl v pozdější době česky zpracovati (ale nedostal se k tomu). A posléze objemná a originální »Biblická historie Nového Zákona« sice dostala »Imprimatur« censury a byla dána v náklad dědiců Pachmeyerových (v Praze), ale průtahy nakladatelství toho vůbec na světlo nevyšla.

R. 1829 nastal ve spisovatelské činnosti Zahradníkově podstatný obrat. Nějaký rok před tím dal Vinařický a Čelakovský podnět k založení »Českého časopisu pro katolické duchovenstvo«, jenž měl státi se literárním orgánem českého kněžstva, a to především jeho střediskem vědeckým, tak aby v něm čeští teologové mohli ukládati práce své z oboru teologie, spolu pak aby všichni duchovní čeští měli v něm rádce v praktických potřebách svého povolání. »Časopis« ten vskutku po nějakých průtazích r. 1828 začal vycházeti, a duší jeho byl Vinařický, později Josef

Černý, redaktory zprvu Vojtěch Procházka a Mráz, pak M. Tomek a V. Václavíček, od roč. V. pak Václav Pešina (z Čechorodu). V té době pak právě seznámil se Karel Vinařický se Zahradníkem, povzbudil ho k spisování zase českých prací, a oba muži přilnuli k sobě co nejvřeleji, jak o tom vydává svědectví hojná poměrně korespondence mezi nimi, a občasné návštěvy jen svazek ten přátelský utvrzovaly. Skrze Vinařického zpřátelil se Zahradník i s jinými vynikajícími vlastenci a spisovateli českými, zejména s Josefem Černým, Frant. Lad. Čelakovským, Václ. Pešinou, Frant. J. Slámou, Václ. Hankou atd., k jeho vyzvání jal se psáti do »Časopisu pro katolické duchovenstvo« a pomáhal k tomu, že záhy »Časopis« ten měl význam daleko větší než jen pouhého teologického sborníku. Tak dochází po r. 1829 až do smrti Zahradníkovy k rozvití jeho spisovatelské činnosti, za krátkou dobu, jaká byla vyměřena jeho žití, vskutku obdivuhodné jak počtem tak hodnotou jednotlivých jeho prací.

Nad to práce tyto náležejí rozmanitým oborům literatury, a jsou mezi nimi jak práce vědecké tak i práce určené širokým vrstvám čtenářstva českého. Tak jsou to předně četné práce a články teologické, zejména ovšem z pastorálky, dogmatiky a liturgiky. Nechávám tu stranou jich vyčítání, podotýkaje jen, že jsou to většinou pojednání vyšlá v »Časopise katolického duchovenstva«, dále několik sbírek kázání, velmi zdařilých a i filosoficky zajímavých, dále rozličné »Katechismy«, apologetické spisy, »Modlitby v duchu Tomáše Kempenského« (věnované Hurdálkovi), spisek »O přísaze« (vyšlý až po smrti Zahradníkově) a posléz že bylo připraveno dílo do sbírky »Dědictví sv. Jana« »O Bohu«. — Dále jsou jeho »Bájky« (dvě serie a kromě toho některé německy psané) a drobnůstky básnické, jež pak proměnil ve formu prosaicky psaných »Zábavných hodin« (ve Květech Tylových 1834 a 1835 vyšlých). — Potom nutno připomenouti jeho práce do historie zasahující a na podkladě studií jeho v litoměřickém archivu provedené. Jsou to: Krátké vypsání třidcetileté války z rukopisu Václava Kozmanecia Čáslavského vytažené a doplněné, jež vyšlo v Časopisu českého Musea a bylo věnováno Vinařickému, dále: »Příspěvek k osvětlení života Jana Rokycany«, »O společenství Čechů s Lutherem« a »O upálení tří osob Kališných« (které vesměs v Časopise katolického duchovenstva 1833—1835 vyšly a pocházejí z kroniky Bartoše písaře). — Posléze jsou to, pro nás nejzajímavější, práce jeho filosofické, o nichž ihned podrob-

něji povím, co třeba, dříve však odpovím k otázce, co umožnilo tak rozsáhlou práci spisovatelskou Zahradníkovi v posledních sedmi letech jeho života.

Mimo to, co již bylo připomenuto, usnadnilo se rozvití jeho spisovatelských plodů změnou v působišti. Po desítiletém, možno krátce říci, exiliu v Zubrnicích dostal konečně Zahradník faru v Křešicích (r. 1830), sice stejně málo výnosnou, ale i v příznivějším kraji se nalézající i ve vesnici poměrně nedaleko od Litoměřic vzdálené a dobrými cestami s českými kraji, zejména také s Prahou spojené; fara byla sice, když tam nastoupil, v ubohém stavu, ale Zahradník si uvedl záhy vše do pořádku, zvelebil si zahrádku a štěpnici a v brzku se zcela udomácnil. Byl by sice rád se dostal odtud k výhodnějšímu postavení, zejména do Prahy (ucházel se na př. i o kanovnické místo na Vyšehradě), později zase zasvitla mu naděje na kanovnictví v Litoměřicích, ale nedosáhnuv ani toho ani onoho, spokojeně setrval ve své faře křešické a později již ani jinam nežádal, věnuje tu všechen volný čas svůj studiu a spisování. Pravím s důrazem »studiu«, poněvadž Zahradník, jakkoli publikoval v krátké době mnoho a ještě daleko více toho sepsal, přece pokaždé bedlivě předmět svůj všestranně prostudoval, promyslil, napsal »na nečisto«, tříbil zejména po stránce také jazykové a, bylo-li třeba, vše třebas i několikráte přepracoval. Sám na př. o tom napsal v úvodě ke svému pojednání etickému: »Ať pak přistupuji k jednání o desateru těchto částek (svého pojednání), nemohu mlčením pominouti, že jsem ten předmět s rozvahou obral, po dvě léta téměř každý den o něm přemýšlel, a do starých a novotných spisů, i poněkud toliko o něm jednajících, pečlivě nahlížel.« A podobně o »Psychologii« své napsal (6. pros. 1834) Černému: »Uvidíte z mé psychologie, že jsem i četl i z vlastní hlavy vážil... Mne to dílo náramně zajímá. Co o svobodné vůli psáno se nachází, všeho snad jsem se domakal.« K tomu přistupovala jeho znalost spisů teologických, zejména také starších knih teologických a zvláště rozličných mravoučných děl, vskutku za oné doby neobyčejná, takže sám Zahradník mohl o sobě napsati: »Nechci se honositi uměním svým, to však mlčením pominouti nemohu, že jistě málo který tolik Svatých Otců a starých kněh teologických přečetl jako já.«

Maje takovouto průpravu a nastřádav si zásobu materiálu spisovného za svého pobytu v Zubrnicích, Zahradník ovšem mohl posílati pojednání za pojednáním a knihu za knihou, až to budilo

podiv a ovšem i závist, jež snížila se k pomluvě, jako by práce své literární nedbale chrlil. Zahradník patrně zvěděv o tom, odpovídá k podezírání takovému rozhodně a vysvětluje vše prostě takto (v dopise Pešinovi ze 4. června 1833): »Někteří se diví, že píši příliš mnoho, pravíce, že píši zběžně a nedbale. Avšak považiti by měli, že což vydávám, jest zásoba minulých let, v kterýchžto jsem sice pilně psal, ale ničeho nevydával. Mámť mnoho času ku psaní, velmi více, než náramně zaneprázdnění páni pražští, a že bych lépe psáti mohl, kdybych chtěl býti pilnějším, kvapnýť ovšem jest soud a beze všech důvodů. Nepudí mne ku psaní žádná marnost, nýbrž chci býti prospěšným, a protož i vskutku se vší možnou pilností pracuji.«

A měli bychom plodů Zahradníkových daleko ještě více, a vývoj naší filosofické literatury mohl býti dávno utěšeněji připraven jeho zásluhou, kdyby byla ho nepronásledovala nejrozmanitější nepřízeň a nepředvídané nesnáze v publikování. Censura, církevní i státní, ve všech jeho spisech stále větřila »bolzanovství« a mnoho, velkých zejména jeho prací vůbec nepropustila anebo je značně zdržela ve vyjití; nakladatelé činili mu nemenší potíže, otáleli s vydáním, žádali rozmanité změny nebo úpravy, i rukopisy jeho mu poztráceli; redakce »Časopisu katolického duchovenstva« nechávala články a recense jeho často hezky »uleženi« a dávala se skoro o vše urgovati; a nejhůře arci zasáhla do jeho činnosti nenadálá smrt, překazivši mu dokonání a napsání nejedné rozvržené a začaté práce. Ký div, že bylo o jeho pracích, zejména filosofických, tak málo do nedávna známo, ač dávno již zasluhovaly sebrání a publikace.

Tyto filosofické spisy ohlašují se hned již r. 1829 sepsaným větším dílem z oboru etiky. Ještě když v Zubrnicích dlel Zahradník, vida svítati možnost publikace českým jazykem a seznámiv se s Vinařickým, jal se psáti po důkladném předběžném studiu etik jak teologických tak světských, jak starých (z dřívějších století pocházejících), tak i současných, zejména německých a anglických (v překladě mu přístupných), své »Jednání o svrchovaném zákonu ctnosti«, t. j. pojednání o principu etiky, o tom, v čem tkví podstata mravného jednání. Zahradník stanoví tu zřetelně princip utilitaristický jako jedině správný a vykládá jej i obhajuje ho jak z rozumu, tak ze zkušenosti i z autorit filosofických i církevních (a posléze i z Písma), že totiž mravně dobré jednání jest to, které prospívá blahu co nej-

většího počtu tvorů, neboli to, které »plodí a rozmáhá blaho lidstva«. Tento zcela vědomě a jasně hlásaný sociální eudaimonism, jak dnes jej u Spencera na př. nalézáme, anebo se označuje jako (benthamovská) »Greatest-Happiness-Theory«, upomínal censory na Bolzanovo učení o tom, že údělem člověkovým jest šťastným býti a jiné šťastnými činiti, a proto opatřovali etické spisy Zahradníkovy mařivým »Non admittitur«. Marně Zahradník se v rozkladech podaných dovolával, že z Bolzana principu svého nepřejal, marně se zlobil v dopisech i soukromých rozmluvách, že přece princip jeho nečelí proti učení křesťanskému, ba že nalézá se v rozšířených tehdejších spisech Federových, i na školách nerušeně užívaných, marně ukazoval, kolik filosofů od starého věku až po současné filosofy anglické, francouzské a německé princip ten hlásalo, nadarmo dovolával se církevních učitelů od sv. Otců až po Gersona a teologické autory 16.—18. století, zbytečně přepracoval uvedené pojednání dvakrát, třikrát a opatřil je nejen jiným titulem, ale i před ně položil část (o vnitřní povaze ctnosti) zcela v duchu katolické morálky napsanou: vydání díla tiskem se nedočkal, osobní intervence jeho přátel zůstaly bezvýsledny, a dílo to — i dnes ještě opravdu cenné — tlelo v rukopise (defektním již pak po smrti Zahradníkově), a pouze ona předražená část »O vnitřní povaze ctnosti« vyšla (r. 1836) a později asi dvě malé partie (ale velmi zkráceně a zkomoleně) objevily se tiskem (v Štulcově »Blahověstu« 1856)! Zahradník sám mohl jen kratince myšlenky, základ onoho pojednání tvořící, vtěliti a vytisknouti r. 1836 ve svých »Rozvrzích kázání« (I. díle, str. 213—219) a v článečku »O určitelnosti a svobodě vůle lidské« již o něco dříve (1835) dostati do Časopisu katol. duchovenstva (VIII, str. 3—25) — vytištění druhého článku, k témuž problému se odnášejícího »O cestách ku poznání mravního dobra vedoucích« (tamže IX, 1837, str. 25—45) již se nedožil!

Neméně krutě zachoval se osud k druhému velkému dílu jeho, k jeho logice. Již r. 1830 začal Zahradník psáti v úsečných odstavcích své pěkné a promyšlené »Počátky umění myslitelství«. R. 1836, v dubnu, mohl oznámiti Vinařickému, že dvě části této své logiky zaslal již nakladateli Hostivítu Pospíšilovi, jenž je předloží censuře, jakmile mu dodá ještě třetí (a poslední) část tohoto díla. Snad tuto část Zahradník měl již zhruba vypracovanou, a jednalo se jen o přepis její, snad teprve ji propracovával v definitivní podobu — nevíme. Jisto jest, že smrt překazila

našemu filosofovi, aby logika jeho byla vůbec vydána; v rukopise nám dochovaném jsou jen dvě ony prvé části, rozvržené v pět kapitol. Zahradník vychází od soudu a jeho správnosti, obrací se pak k terminům a jejich definici, pak probírá argumentaci, k tomu usuzování a sylogism a pak stanoví si druhy důkazu. Logika Zahradníkova jest jak některými podrobnostmi tak celkovým postupem svým dosud pozoruhodna, a jest opravdu litovati, že nemáme třetí části její.

Ještě více jest nám želeti ztráty celého spisu jiného, o němž pracoval Zahradník s velkou láskou a rovněž po bedlivé přípravě a dobrém promyšlení. Mínim jeho Psychologii, kterou začal psáti r. 1833 a 1835 již dokončenou nakladateli pražskému (Špinkovi) ji zaslal. Následovala křížová cesta censurou, která I. dílu psychologie leccos vytýkala, ale přece ji povolila »deletis delendis«. Zahradník jal se onen díl přepracovávati, a tak znovu šla pak celá jeho kniha k censorovi. Ale mezitím zasáhla smrt Zahradníkova do tohoto jednání, a rukopis, jak se svrchovaně podobá, ztratil se v knihtiskárně Špinkově, a to úplně beze stopy; aspoň po léta jsem po něm pátral, ani trochu však nemám naděje, že by se ještě nalezl.

Tak tedy žádný z velikých spisů filosofických nebylo popřáno Zahradníkovi zříti tiskem vyšlý. Co po nich a vedle nich ještě filosofického napsal, jsou věci vesměs menšího rozsahu i významu. Jsou to hlavně některé dobré úvahy pedagogické (»Slovo o škole« na př.), zejména také německy zásluhou litoměřického přítele Zahradníkova Ignáce Jakše vyšlé v jeho »Ročence pro učitele« (Schullehrkalender), k tomu se družící hygienické pojednání (německy psané): »Pravidla zdravotní«, jež sepsal r. 1833 a tiskla se nákladem Medaua v Litoměřicích (ale po jejich exempláru jsem se marně dosud sháněl) a posléze (nedávno v rukopise objevené, německé) »Aforismy o rozličných věcech«, přes tři sta to rozmanitých aforistických myšlenek, sentencí a poznámek, převahou filosofických, ale také obsahu psychologického, morálního, teologického a pod., které patrně vyplynuly z přemítání o jednotlivých nejrozmanitějších věcech a otázkách, vzbuzeného z části četbou, z části pozorováním a zkušenostmi Zahradníkovými. Zahradník si tyto své příležitostné nápady pravděpodobně zachycoval na útržky papíru, později pak dav jim určitou slovní formu, přepisoval je bez jakékoli disposice, tak asi jak se mu namanuly, do zvláštních sešitů, které dal Jakšovi, aby si z nich vybral, co by se mu k vytištění hodilo. Jakš vskutku několik málo

jich uveřejnil, z ostatních snad odkládal si některé pro budoucnost, a tak zůstala ohromná většina jich nepublikována; máme zachován jich však jen jediný sešit rukopisný, ač i z něho jest zřejmo, že Zahradník přichystal jich více sešitů.

Přehlédneme-li ještě jednou veškeru tuto činnost literární Zahradníkovu, jistě uznáme, že již počtem a rozmanitostí plodů jest obdivuhodná. K tomu všemu pak se druží přečetné (celkem 67) r e c e n s e knih jiných autorů, recense vesměs zajímavé a poučné, protože Zahradník neomezuje se v nich jen snad na podání obsahu a kritiky, ale často své názory o věci vykládá a zajímavá upozornění přičiňuje.

Ale také pokud jde o k v a l i t u a h o d n o t u prací Zahradníkových, nemůžeme jinak než říci, že zasluhují opravdu nejen poznání (k vůli dějinnému vývoji filosofie české), ale i našeho vřelého uznání a pozoru i po tolika letech ještě. Neboť vynikají práce ty dvěma hlavně přednostmi, jimiž nemohlo se chlubiti za té ani za nejbližší doby mnoho publikací naším jazykem vyšlých, totiž: p ů v o d n o s t í a v y t ř í b e n o s t í j a z y k o v o u. O obé usiloval vědomě Zahradník vždy a všude, u sebe i u jiných. Zahradník nelibě nesl, že objevovaly se tehdy téměř napořád zbytečné p ř e k l a d y z děl cizích, někdy výslovně jako »překlad«, »vzdělání« a pod. označené, někdy i prostě plagované práce nebo čiré kompilace. Zlobil se na př. také na Pešinu a domlouval mu důtklivě, přímo i nepřímo (skrze Vinařického a Černého), aby nepřijímal do »Časopisu« německých prací od německých autorů (které pak byly od někoho překládány do češtiny), ukazuje, že máme hojnost českých prací dobrých a původních, a že jest to ponižování českých autorů, jakoby na tolik nestačili. A spisovatelům českým co nejdůrazněji kladl na srdce:

Pište věci nové
starobylou češtinou,
nepřekládejte tak mnoho!
Máte české hlavy,
česká srdce bohatá:
nepřekládejte tak mnoho!

A ve druhé příčině požadoval co nejpřísněji čisté češtiny, prosté kazimluvů, germanismů a chyb, i doporučoval nejen bedlivé studium gramatiky, ale zejména pilnou četbu starých, dobrých spisů českých (odtud požadavek jeho »pište s t a r o b y l o u češtinou«), čímž spisovatelům vytříbí se stránka fraselogická a slohová jejich

vlastní češtiny. Vskutku také vyznal na př. již uvedený Frant. Sláma, že Zahradníkovi jest k dikům zavázán právě za to, že si jeho vlivem zdokonalil češtinu svou. A Zahradník sám horoucně snažil se prokázati skutky, že čeština hodí se rovněž k pěstování filosofie, a že jest dosti bohatá na přesné a ladné vyjádření myšlenek o jakýchkoli problémech filosofických. Sám pak nejlépe vystihl hodnotu svých prací filosofických napsav ve své logice (§ 13.): »Toho jsem byl zvláště pilen, abych i o těžkých věcech jasnou, srozumitelnou řečí jednal a bez potřeby žádného neznámého neb docela nového slova neužíval.«

Ale původnost a pěkná čeština nejsou jediné přednosti Zahradníkových prací literárních; hodnota jejich (a zejména to platí o filosofických dílech jeho) zakládá se především v e v n i t ř n í c e n ě, v o b s a h u j i c h jadrném a prozrazujícím veskrze znamenité vědomosti. Zahradník nepsal o ničem, čeho vskutku neovládal; předmět svůj, jak bylo vyloženo, pokaždé nejprve dobře a důkladně prostudoval i promyslil co mohl do největší hloubky a pak teprve přistoupil ke zpracování. Výklady jeho jsou pokaždé s p r á v n ě a p r ů h l e d n ě r o z v r ž e n y, j a s n ě v š u d e p o d á n y, ani zbytečně obšírně, ani přílišně stručné. Kdekoli se dovolává jiných autorů, Zahradník pořádně je cituje, přiznává se poctivě a upřímně a bez váhání, kde mu jest na př. Kantovo nebo Fichtovo učení určité nesrozumitelné, a vůbec co nejvíce snaží se býti přístupným a zcela srozumitelným čtenáři. Komu by se snad zdálo, že Zahradníkovy plody přeceňuji, odkazuji ho prostě, aby si aspoň hlavní a velká pojednání jeho přečetl, a ujišťuji, že i když přiloží k nim d n e š n í naše měřítko (nerci-li kdyby je chtěl posuzovati historicky, t. j. relativně se zřením ke stavu filosofie v jeho době u nás!), nedopadne soud o nich nepříznivě, nýbrž vyzní ve chválu a — v opravdovou lítost, že Zahradníkovi nebylo dopřáno napsati ještě daleko více, jak by byl dovedl i si přál.

Ale kromě překážek, navalujících mu v cestu tolik nesnází a zamezivších mu uveřejniti tolik publikací, byla to především krátká doba životní, která překazila záhy rozvití jeho horoucích snah a vytrvalosti pracovati pro milovanou českou literaturu a jazyk.

Zahradník žil stále skromně a obezřetně zachovávaje »pravidla svá diaetetická«, takže, jak sám praví (v dopise Černému 4. září 1834), »ostříháním pravidel přirození sám výborného zdraví požívám, ač ducha svého více namáhám nežli jiní lidé«. Vskutku také

nevíme ani z jediné nějaké zmínky, že by byl kdy vážněji churavěl. Ale přece, jakoby byl měl předtuchu, že života jeho nebude na dlouho, vypsal si v letech třicátých z dopisů oblíbeného svého filosofa Christ. Garve toto místo (jež arci u Garve, který téměř celý život prostonal, bylo zcela pochopitelné): »Prorokuji si krátký život a jsem s tím zcela spokojen. Byl bych ještě spokojenější, když bych v něm aspoň něco dobrého vykonal a když bych zanechal nějakou stopu svého tu pobytu. Ať však cokoli se stane, jsem přesvědčen, že nežil jsem nadarmo, jestliže jsem i jen jediného člověka učinil lepším, zbožnějším nebo šťastnějším.« Druhé přání ovšem se Zahradníkovi vyplnilo měrou vrchovatou, ale splnila se, bohužel i první část tohoto výroku Garvova. V Praze, na jejíž návštěvu vždy nesmírně se těšil a dlouho potom pokaždé na vše, co zažil v ní, vzpomínal, byl naposledy 10. srpna 1836. Domů — jak mi prostřednictvím p. škol. rady Bareše sdělila r. 1905 pí. Terezie Kopýtková, neteř Zahradníkova (tehda již stařenka 85letá), která tenkrát jako děvče dlela u něho na faře — vrátil se z Prahy pěšky a prý rozčilen pro nepovolení »jakési« knihy (bylo to patrně nepřipuštěné k tisku etické pojednání Zahradníkovo) a ulehl onemocněv. Jisto jest, že Zahradník rozstonal se vážně 26. srpna, den po té že dostavilo se v prudké horečce již těžké oblouzení, z něhož — jsa stižen asi tyfem — již se vůbec neprobral a ve 2 hodiny v noci na 31. srpna 1836 zemřel.

Dalších událostí líčiti není tu třeba; bol přátel a vlastenců všech, kteří Zahradníka znali, byl opravdový a veliký, bol příbuzných jeho, o něž všecky povždy Zahradník co nejvíce pečoval, byl přirozeně nemenší, ale nade všecky trpce lkala jeho smrti stařičká, více než 80letá, jeho chudá a dávno ovdovělá matka, kterou měl u sebe po celý čas svého působení na faře zubrnické a křešické. Za nesmírného účastenství přátel a známých z blízka i dáli přišlých pohřben byl Zahradník 3. září a odpočívá na křešickém hřbitůvku. Pomník prostičký po 60 letech byl blízek rozpadnutí, a tak na konci 19. století sbírkou mezi přáteli a známými děkan tehdejší na faře křešické, Josef Domín, obstaral postavení nového prostičkého (a dnes také již hynoucího) pomníku, jejž by bylo žádoucno (a záslužno na př. Svatoboru) nahraditi pomníkem Zahradníkova významu důstojným. Ovšem Zahradník sám svou prací zbudoval si pomník »aere perennius« ...

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Richard Schmidt, Die Aufgaben der politischen Wissenschaft im Zeichen des Krieges (Zeitschrift für Politik, sv. VIII.). — Richard Eickhoff, Die Interparlamentarische Union (1889-1914) (tamtéž). — F. W. Foerster, Das österreichische Problem vom ethischen und staatspädagogischen Standpunkte (2. vyd. Vídeň 1916 u Hugo Heller & Cie).

Profesorem Richardem Schmidtem z Lipska a Adolfem Grabowskym z Berlína vydávaná Zeitschrift für Politik přináší v VIII. svazku článek prvého z obou jmenovaných, nazvaný »Die Aufgaben der politischen Wissenschaft im Zeichen des Krieges«. Úkolem vědy politické tu jest dle autora: zjišťovati to, co jest podstatného v určitém postavení států, každého pro sebe i v jejich vzájemném poměru a objasňovati to skutečnostmi vědecky vyzkoumanými a vědeckými pojmy a měřítky. Státník pak nemá odmítati tuto pomoc politické vědy, když se bude snažiti v konkrétní formy práva převésti výsledky války.

Zde konkrétně bude úkolem, aby v poměru Německa k jeho nepřátelům s ostrostí co největší byly rozlišeny rozdílné podmínky, na nichž závisí příznivé uspořádání věcí po válce. Z takového rozlišení pak vyplyne potřeba různého nahlížení a zachování se k dvěma hlavním nepřátelům Německa: Rusku a Anglii. Jak Anglie tak i Rusko mají životním úkolem utvořiti universální, mezinárodní říše pod svým nezodpovědným vedením. »Chtějí se státi vládnoucím národem (privilegierte Herrennation), jenž by byl oprávněn vykořisťovati národy jiné,« jak praví doslovně Schmidt, »jejich vůdcové nalezli v této myšlence úplně vědomě svůj ideál.« Tím stojí v protivě nejen k Německu, nýbrž i k celému systému tvoření se států, jenž znamená mnohost národních států, které sice spolu závodí, ale přece se navzájem respektují a nechtějí nic jiného, než národnostně jednotné nebo složené obyvatelstvo určitých velkých území podle jejich svérázu organisovati a zabezpečiti. To chtějí tedy jak Německo tak i Rakousko, ale také jiné, menší státy evropské. Snaha Německa po koloniích (nach mässiger kolonialer Expansion) neznamená tedy podřízení jiných národů národu německému, nýbrž »pouze vybudování většího národního státu« a i když tuto snahu nazveme imperialismem, není to dle Schmidta nic jiného, než snaha státu o vnitřní zaokrouhlení a uspokojení, kteroužto snahu nazývá Aristoteles soběstačností, autarkeia.

V nynější válce jedná se tedy o to, má-li zvítěziti a vytvořiti se světová moc (Weltstaat) nebo zůstati státy národní (Nationalstaaten). Německo zde bojuje za tuto druhou myšlenku a vede tudíž, jak praví autor, vlastně osvobozovací válku (Freiheitskrieg) právě tak, jak ji vedlo v době napoleonské.

Pokud jde o cíle války, tu musí býti Rusko pokud možno nejvíce oslabeno tím, že se přilehlým státům národním Rakousku, Uhrám, Rumunsku a Švédsku poskytnou nová území na účet tohoto státu. Přirozeně bude musiti býti také východní hranice Německa ruským územím rozšířena tak, aby znemožněno nebo alespoň znesnadněno bylo opětné přepadení Německa Ruskem.

*

V témže časopisu uveřejňuje člen pruské sněmovny profesor Richard Eickhoff pozoruhodný článek »Die Interparlamentarische Union«, přinášející stručné dějiny a obraz činnosti Meziparlamentní Unie, jež byvši založena v roce 1889, dovršila právě v prvém roce válečném 25 let svého života.

Popud k založení této Unie, jež se původně nazývala »Conférence interparlementaire« a později »Union interparlamentaire« s přídavkem »pour l'arbitrage international«, jenž pak odpadl, dali Angličan William Randal Cremer a Francouz Frédéric Passy. Prvé jmenovaný měl původně na mysli uzavření smlouvy mezi Anglií a Spojenými státy Severoamerickými, kterou by se spory vypuklé mezi těmito státy svěřovaly rozhodčímu soudu. Přípravy k uzavření Unie staly se v Paříži 31. října 1888 na t. zv. »conférence préliminaire«, již se zúčastnili členové parlamentu francouzského a anglického a usnesli se dáti popud k rozhodčí smlouvě mezi státy již uvedenými a Francií. První konference odbývala se 29. a 30. června 1889 v Paříži již za účasti zástupců devíti států. Za hlavní cíl konference určeno tu uzavření smluv o smírčím soudnictví mezi státy, nebo alespoň vložení dodatků o smírčím soudu do obchodních smluv mezinárodních, čímž mělo býti zmenšováno nebezpečí branného vyřizování mezinárodních sporů. Aby myšlenka tato byla šířena a stále naléháno na její uskutečnění, usneseno konání každoročních meziparlamentních porad a zvolen k tomu účelu výbor. Zároveň doporučeno národům, aby při volbách vykonávali vliv na politiku svých států tak, aby se tato brala cestami spravedlnosti, práva a bratrství mezi národy (»dans le sens de la justice, du droit et de la fraternité des peuples«).

Od této doby konaly se pak s malými výjimkami meziparlamentní konference každoročně až do r. 1914, kdy válka přetrhla přípravy k nové konferenci, jež se měla konati ve Štokholmu. Konference tyto nabyly významu, váhy a vlivu na vývoj mezinárodního práva, zejména veřejného, a to již tím, že se jich zúčastnili vynikající členové parlamentů různých států, kteří mohli pak působiti ve směru myšlenek Unie na zákonodárství a zahraniční politiku svých států. Již od roku 1892 konaly se porady tyto, nikoli jako do té doby v soukromých budovách, nýbrž v parlamentech států, v jejichž území právě zasedaly. Členy

Unie mohli býti pouze členové parlamentů a bylo jich před válkou již 3600 a to z 25 různých států.

Jakmile se množil počet členů a vzrostly úkoly Unie, bylo nutno pomýšleti na zřízení trvalého střediska, kterým se stalo roku 1892 »bureau interparlementaire pour l'arbitrage international« v Bernu, roku 1909 přeložené do Bruselu, odkudž se v prvním válečném roce uchýlilo do Christianie. Roku 1897 zřízena meziparlamentní rada (conseil interparlementaire) po dvou členech z každé národní (= státní) skupiny. Tato rada volila ze sebe pětičlenný výkonný výbor (Comité exécutif) a na 4 roky placeného generálního tajemníka. Zajímavo jest, že Norsko bylo prvním státem, jenž se rozhodl ročně určitým obnosem přispívati na vydání Unie. Jemu následovala Anglie a nyní (t. j. před válkou) učinilo tak celkem 19 států.

Jak již bylo pověděno, vytkla si meziparlamentní unie především za úkol doporučovati mocnostem uzavření rozhodčích smluv nebo alespoň pojetí dodatků rozhodčích do smluv obchodních. Úkol tento byl opravdu korunován zdarem, neboť v roce 1913 bylo již 127 takových smluv a ke 145 jiným smlouvám mezistátním připojen podobný dodatek. Avšak nejen to, již v roce 1891 dán v Římě popud k tomu, aby bylo uvažováno o zřízení rozhodčího soudu (cour d'arbitrage), jenž by rozhodoval spory vzniklé mezi státy. Této myšlence věnována následující konference a konvence přijatá první mírovou mezinárodní konferencí v Haagu »o smírném vyřizování mezinárodních sporů« spočívá větším dílem na návrzích meziparlamentní unie. Odtud pak pečovala Unie o další vybudování trvalého rozhodčího soudu. Šlo zejména o to, aby jeho dovolání se bylo nuceným, ovšem s výhradou neodvislosti států. Soud tento počal činnost v roce 1902, nedošlo však k tomu, aby státy se zavázaly, že veškeré své spory vznesou na tento soud. Nebylo tedy jeho rozhodování obligatorním.

Tato činnost, s počátku poněkud užší, se záhy rozšířila na jiné otázky a předměty. Změnou stanov vztažena byla působnost Unie na veškeré otázky a problémy, jež mají význam pro smírné styky mezi národy (les problèmes relatifs au développement des relations pacifiques entre les peuples). A tu byla to především otázka mediace, prostředkování mezi svářícími se státy, jíž věnována péče a pak otázka trvalé neutrality (neutralité permanente). Otázkou touto zabývala se konference, konaná roku 1895 v Bruselu, pak roku 1896 v Budapešti, roku 1903 ve Vídni, v roce 1913 v Haagu a rovněž na programu konference, jež se měla konati roku 1914, bylo jednání o trvalé neutralitě. V této otázce hájili zejména zástupci parlamentů severských států myšlenku trvalé neutrality jednostranné, to jest takové, k jejímuž vzniku a platnosti stačí právoplatné prohlášení státu, jenž chce se státi trvale neutrálním, a to prohlášení, učiněné ústavou povolanými k tomu činiteli státu. Tento názor nesetkal se vesměs s příznivým přijetím, neboť trváno od většiny na tom, že k tomu, aby trvalá neutralita určitého státu byla i druhými státy uznávána a šetřena, třeba jest výslovného projevu těchto států, učiněného ve formě mezinárodních smluv s tímto neutralisovaným státem.

Poslední konference, konaná v roce 1913, zabývala se také případy porušení mezinárodního práva válečného, jež se staly ve válce balkánské a žádala, aby třetí haagská konference nalezla účinné prostředky (des sanctions efficaces), kterými by bylo možno takovým porušením budoucně zabrániti.

V námořním právu válečném zastávala Unie zásadu nedotknutelnosti soukromého majetku za války a domáhala se doplnění předpisů o blokádě dle zásady: »la propriété privée est inviolable et les ports ouverts ne peuvent jamais être bloqués« (vlastnictví soukromé jest nedotknutelné a otevřené přístavy nesmějí býti blokovány). V témž právu zastávala Unie i zásadu svobody mořských úžin a kanálů.

Konečně i válka ve vzduchu došla povšimnutí Unie a sice ve směru snah po zlidštění tohoto způsobu boje. Jednak žádáno, aby zakázáno bylo vrhání výbušných látek ze vzducholodí, jednak vysloveno přání, aby bylo vypracováno takové právo války ve vzduchu, které by omezovalo užívání vzducholodí na výzvědy a úkoly sanitní.

Zajímavo jest, že otázka omezení zbrojení, přivedená na přetřes již roku 1889, byla odmítnuta a teprve roku 1903 dočkala se příznivého přijetí. A teprve roku 1906 mohl se autor jako zástupce pruského parlamentu vysloviti pro návrh francouzský. Autor sám líčí údiv a dojem, který způsobila jeho slova pronesená pro obmezení zbrojení: »byl jsem téměř překvapen účinkem těch několika slov, jež jsem pronesl: nedůvěra, s kterou jsme se my Němci zde setkávali, jakoby byla pojednou zmizela: přítomní byli patrně upokojeni, když seznali naši dobrou vůli.«

K otázkám, jež zabraňovaly omezení války, náleželo také podporování válčících států neutrály poskytováním půjček. A tu doporučovali zejména belgičtí zástupci v Unii, aby bylo působeno k stanovení zákazu takovýchto půjček neutrálními státy, kterýžto návrh došel v Haagu souhlasu většiny přítomných.

Z jiných drobných podnětů k zlidštění a zmírnění válek bude nás zajímati zejména návrh zástupce rakouského parlamentu, aby mezinárodními úmluvami v y l o u č e n a b y l a š p i o n á ž a aby trestáno bylo u v e ř e j ň o v á n í n e p r a v d i v ý c h z p r á v, jimiž může býti vzbuzována vzájemná nenávist mezi národy (ve smyslu obyvatel různých států) a popuzováno k válce. Sám Lammasch vzal si za úkol o těchto otázkách ve Štokholmu pojednati. Na téže konferenci (1914) měl býti projednáván také návrh Rusa Miljukova na trestání každého porušení předpisů o mezinárodním právu válečném.

Ačkoliv nynější válka zvrátila mnoho, co tak pracně bylo vybudováno, přece jen autor nezoufá nad budoucností. Až tato válka a s ní spojená nenávist mezi národy přestanou, »bude to nejvznešenější úlohou nejen státníků, nýbrž všech těch, kteří přes úpadek k barbarství, jehož jsme svědky, nezoufají nad stálým pokrokem kultury a konečným vítězstvím lidskosti, aby mezinárodní právo, které nyní leží roztříštěno, pozvedli opět na nové a pevnější základy. Této úloze věnuje se pak meziparlamentní unie se zdvojeným úsilím a úspěch její bude tím větší, poněvadž tato strašná válka nezmenší počet upřímných přátel míru, nýbrž jej ve všech kulturních zemích o tisíce, ba miliony zvětší«.

*

Nad míru zajímavým a nápadně lišícím se od podobných hlasů německých učenců a politiků jest projev profesora mnichovské university Foerstra uveřejněný pod názvem »Das österreichische Problem vom ethischen und staatspädagogischen Standpunkte«. Nejde tu, jak již z titulu viděti, o úvahu právnickou, ale poněvadž se zde řeší problemy a nadhazují myšlenky, které se mají uskutečniti teprve určitou úpravou ústavy a vůbec veřejného práva v Rakousku, zmíníme se zde o obsahu spisku. Při tom poznamenáváme, že jeho první vydání vyšlo krátce před válkou, druhé vydání (vyšlé roku 1916) jest zároveň odpovědí na útoky, jichž se dostalo autorovi z řad jeho soukmenovců.

Autor tu prohlašuje především jako říšský Němec, že v zájmu Německa není snad německé Rakousko, nýbrž slovansko-německé Rakousko (ein slawisch-germanisches Österreich), které znamená vyrovnání se, smíření výše vyvinutého Slovanstva s Němectvem. Proto odmítá rozhodně požadavky jakéhokoli působení, jež by mělo dosíci opaku této myšlenky, což však vyvolalo namnoze bouři odporu proti němu.

Smyslem celého spisku jest mimo to ukázati na škodlivost národního sebepřeceňování a krajního národnostního egoismu, při čemž autor neušetřuje výtek ani své soukmenovce. Proti krajnímu a bezohlednému nacionalismu klade Foerster státní cítění (staatliche Gesinnung), které znamená, že se nepokládám pouze sám se stejně smýšlejícími za stát, nýbrž uznávám i společenství s těmi, kteří jinak smýšlejí a jednají, a snažím se toto společenství upevniti. Při tom nestačí pouze vnější splynutí, nýbrž třeba i duševně, vnitřně přilnouti k státu tak, aby nebylo možno děliti stát a vnitřní život jeho občanů. Kdo chce však skutečně získati duše pro stát, musí lidem ukázati, co jest stát pro duši, co znamená pro nejvlastnější jádro člověka. Za opravdového politika pokládá autor pouze toho, kdo se zabývá podřizováním částí celku a v tomto duchu smýšlí, mluví i jedná.

Foerster to vítá, že velké národní individuality v Rakousku povstaly, nalezly sama sebe a uvědomují si svůj zvláštní ráz a své kulturní úkoly, a v důsledku toho také objevují a uplatňují svá práva. To však by zůstalo bezcenným, kdyby tyto národní individuality nepochopily, že musí nyní přijíti další stupeň, to jest: utvoření skutečné kulturní vzájemnosti mezi různými rasami (»die Herstellung wahrer kultureller Gemeinschaft zwischen den verschiedenen Rassen«). »Co potřebujeme,« praví Foerster doslovně, »jest nová fase národního života, kde se nepokládá pouze půd vlastního sebezachování a uplatnění, nýbrž dorozumění a součinnost s jinými národnostními skupinami za nejvyšší projev a výkon národní i za důkaz živoucí politické síly.« »Rakouský problém jest půda, na níž mohou býti rozřešeny dva velké problémy, a sice příkladně (vorbildlich) rozřešeny: největší zajištění národní samostatnosti a zároveň cvik v odvykání národní sobeckosti (Übung in nationaler Entselbung), účelné vpravení národností do vyššího organisačního principu. Provedení tohoto posledního úkolu objeví a získá národům také i pro obor jejich vlastních vnitřních problémů zcela nové organisační schopnosti.« Proto

odmítá autor rozhodně bezohledné násilí, kterým by se národnostní otázka řešila metodou kousajících dravců, a ukazuje bezvýslednost takových pokusů učiněných z určité strany (str. 27). Rozhodně nesmí každé vyšší kulturní heslo býti vykřikováno za zradu na národní věci. Svým soukmenovcům v této říši doporučuje Foerster bezvýhradnou oddanost rakouské státní myšlence a vzdání se všech zvyklostí, jež pocházejí ještě z doby starší (str. 34). Nutno pracovati na vytvoření rakouské právní kultury a tím spolupracovati i k nové kultuře světové.

»To, co zde bylo řečeno, platí pro všechny národnosti a obrací se především k mládeži. Proč by neměl v Rakousku jednou nastati čas, kde by mládež různých ras komitéty a spolky k vzájemnému studiu a dorozumění napomáhala budoucím velkým vývojům. Jako podnikali němečtí studenti před válkou studijní cesty do Angie, tak budou jednou cestovati němečtí studenti v Rakousku na př. do slovanských jazykových území, aby rozšířili své znalosti druhých ras, když se byli dříve přednáškami o slovanském lidovém umění, literatuře a dějinách na takové dojmy připravili. Nebo jest snad hodno akademické mládeže, aby poštvána byvši politiky, kteří neznají lid, pořádala jen takové styky, při nichž se navzájem rozbíjejí hlavy? Přijde jistě nová doba, kde zanikne tato jednostranná a všechnu kulturu ničící bojovnost, která vylučuje radost z jiných lidí, z cizích rázů, z celého bohatství lidské přirozenosti, jež v různosti rasových vloh tak poutavě a živě vystupuje! Kdo učiní první krok?«

Že jsou také nutnými spolky tak zvané obranné, autor nepochybuje, jest však toho názoru, že »nejlepšími spolky k ochraně němectví bylo by slovanskoněmecké mírové sdružení ve všech střediskách monarchie«.

Zajímavo jest, že některá neohrožená slova autorova, jak je čteme zejména na str. 10, 15, 29 a sl., 35 a j., setkala se s odporem u jeho zdejších krajanů. Také sociálně demokratický poslanec vídeňský Pernerstorfer postavil se proti nim před několika týdny v berlínské Tägliche Rundschau. *Dr. F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Statistika nemocenské pokladny ve Vídni. — Desáté výročí českých autonomních svazů. — Organisace obuvníků a horníků za války. — Vídeňský statistický úřad práce. — Válečné příplatky k dělnickým mzdám. — Finance rakouských odborových organisací v druhém válečném roce.

Ze statistiky všeobecné nemocenské pokladny ve Vídni uvádíme několik cifer, z nichž jest patrný hluboký převrat, který vyvolává válka v pracovních poměrech. Pokladna měla v uplynulém roce 170.136 členů, z toho 99.003 muže a 71.133 ženy. Roku 1913 měla pokladna 168.340 členů, z toho 110.041 muže a 58.296 žen. Kdežto tedy mužů ubylo o 11.041,

přibylo žen rapidně o 12.937. Následky války vysvítají také ze statistiky věku členstva: Roku 1913 bylo mužských členů do 17 let 8490, r. 1915 jich bylo 13.687; od 18 let do 50 let bylo roku 1913 členů 82.232, r. 1915 pak 62.048. Členů starších padesáti let měla pokladna r. 1913 jen 19.322, r. 1915 pak 23.268. Ročníky, nepodléhající vojenské povinnosti, dodaly tedy za válečného roku pracovní kontingent poměrně i absolutně větší než kdykoli jindy. Příjem pokladny činil r. 1914 K 4,954.214, r. 1915 K 4,782.656; vydání K 4.725.155 a K 4,091.275. Podpory nemocenské činily r. 1915 K 1,621.197·78, rok před tím K 2,171.459·—. Valná hromada pokladny přijala návrh po dobu války vypláceti mimořádný desetiprocentní přídavek k podporám.

*

České autonomní odborové hnutí vzpomíná letos desátého výročí chvíle, kdy po několikaletém váhání přešlo Rubikon a započalo dílo svého osamostatnění. Byl to svaz českých obuvníků, jenž se r. 1906 po pohnutém posledním odborovém sjezdu organisace centrální utvořil z řad nespokojeného českého členstva a dal tím signál k veliké secesi českého dělnictva z centrálních svazů. Teoreticky i prakticky je již oprávněnost a užitečnost tehdejšího kroku dávno dokázána a nebýt války, bylo by jistě výročí vyznělo slavnostně. Neboť teprve osamostatněním odborovým dokončilo české socialistické dělnictvo výstavbu svých organisačních forem. Nynější poměry omezily veškeré slavnostní vzpomínky na malou schůzi, v níž zástupci organisací politických i odborových znovu prohlásili pevnou vůli, setrvat na organisační samostatnosti, která byla trpkými zápasy vybojována. Svaz obuvníků sám, jak plyne z jeho desítileté bilance, nemá příčin litovati desítileté rozluky. Peněžní obrat svazu za těch deset let činil K 1,394.572, na podporách v nemoci vyplatil svému členstvu K 114.213, na podporách v nezaměstnanosti K 94.378. Na počátku války vyplatil svaz svým nezaměstnaným členům K 18.000, kromě toho zřídil pro své členy fond invalidní a fond pro vdovy a sirotky po padlých členech. Hospodářská bilance svazu za deset let činnosti se jeví ve faktu, že v 3872 závodech bylo vymoženo zvýšení mzdy o 10—50% a současně zkrácení pracovní doby o jednu až tři hodiny. Svaz měl před válkou na 4200 členů; z nich více než dva tisíce konají nyní vojenskou povinnost. Ve všech pronesených řečech bylo projeveno přání, aby dělnictvo doma zbylé nezapomínalo významu svých odborových organisací. Výzva to včasná a výstražná. Lhostejnost a deprese doma může uškoditi odborovým svazům více a trvaleji než celá válka.

*

Vedle obuvníků konali v poslední době sjezd také autonomní čeští horníci. Samostatný český svaz horníků byl z nejmladších v řadě autonomních organisací a jeho rozvoji překážely vedle organisace ústřední a národněsociální také organisace anarchosocialistické, jejichž vliv na mentalitu a rozhodování severočeského hornictva nebylo lze podceňovat. Svaz měl před válkou přes 2000 členů, roku 1915 jich zbylo na 1500; úbytek tedy není poměrně tak značný jako u jiných odborů, neboť velká část horníků vykonává domobraneckou povinnost doma. Příjem svazu za půldruha roku (od 1. července 1914 do 31. prosince 1915) činil K 40.405,

vydání pak K 48.336, z toho na činnost podpůrnou připadá K 9.938. Vedle odborových otázek organisačních zabýval se sjezd také činností hornické úrazové pojišťovny. Sídlem svazu zůstane Most.

*

Statistický úřad práce ve Vídni referuje ve zprávě za r. 1915 o omezeních, která musil po dobu války uložit své činnosti a svým úkolům. Z úřednictva odešlo za vojenskou povinností třicet stálých sil, takže zbylý personál sotva stačil zpracovati materiál z předešlých let. Zvláštní pozornost věnoval statistický úřad existenčním poměrům dělnictva za války (byly také rozdány příslušné dotazníky) a nezaměstnanosti v průmyslu a obchodu. Svá šetření koná statistický úřad za pomoci dělnických odborových organisací; roku 1915 byl úřad ve styku s dvacetipěti odborovými svazy, z nichž osmnáct je ústředních svazů socialistických, dva německé křesťansko-sociální, jeden německý národně-sociální a tři české autonomní. Malá účast českých svazů na těchto statistických podnicích opravdu překvapuje. Nelze jí vysvětlovat indolencí vídeňského úřadu vůči české věci — naopak, snaha vídeňského úřadu o styk s českými svazy v otázce dělnické statisticky naráží na indolenci českých svazů. Potom není divno, že publikace statistického úřadu, hlavně periodický orgán »Soziale Rundschau«, přes četné rekriminace z českých kruhů vycházejí pouze německy. Větší účast českých dělnických korporací na pracích tohoto úřadu zjednala by českým rekriminacím větší důraz.

*

Drahotní poměry nynější vynutily v poslední době v několika odborech úpravu mezd; úprava děje se většinou po zakročení příslušné dělnické organisace. Mzdovou úpravu provedla nyní také Škodovka, hlavně v těch odděleních, v nichž se pracuje výhradně o válečných dodávkách. Mzdové příplatky jsou tu odstupňovány v několik kategorií. Při průměrném týdenním výdělku K 6—12 činí příplatek měsíčně K 5·40 až K 60; při výdělku K 12—18 týdně je měsíční přídavek K 9·40—K 60; při 18—30 K týdenního výdělku K 13—K 60 měsíčně; při K 30—36 K 11·40—K 56; při K 36—42 K 9·40—K 56, při K 42—48 K 7·60—K 38, při výdělku 48—54 K K 5·30—K 28. Přídavek klesá při mzdě nejnižší a nejvyšší a stoupá při mzdě prostřední. Stupnice, podle níž tu postupováno, řídí se věkem dělníků a počtem dětí. Nejvyšší přídavky obdrží ženatí dělníci, kteří mají více než tři děti, nejmenší pak mladiství dělníci do sedmnácti let.

Rovněž kopřivnická vozovka, která již dříve povolila svému dělnictvu drahotní přídavky, uznala slušným za stoupající drahoty příspěvek zvýšit. Příspěvek nyní činí týdně pro ženaté dělníky bezdětné K 5 (dříve K 3), pro ženaté dělníky s jedním dítětem K 6 (K 4), s dvěma dětmi K 7, s třemi dětmi K 8, s čtyřmi dětmi K 9, s pěti dětmi K 10, pro svobodné dělníky K 2, pro učně a mladistvé dělníky do 18 let K 1. — K větší úpravě došlo i v pražských a některých venkovských jirchárnách. Kromě toho v některých odborech byl poskytnut válečný přídavek na základě kolektivní smlouvy.

*

Z finanční statistiky rakouských ústředních odborových organisací citujeme (podle Arbeiter-Zeitung z 3. m. m.) několik příznačných údajů. Příjmy všech rakouských odborů činily r. 1913 K 10,036.521, r. 1914 již jen K 8,274.012 a v roce 1915 dokonce již jen K 4,979.997. V této sumě je také položka K 23.000 na poplatcích přístupních, z čehož plyne, že přes svůj těžký úpadek přece ještě svazy získaly nové členy. Zajímavá je také statistika vydání: r. 1913 K 10,058.297, 1914 K 9,922.301, 1915 K 4,995.550. Velikou sumu pohltila roku 1913 i v roce následujícím horentní nezaměstnanost, která roku 1915 v některých důležitých odborech skoro úplně zmizela. Tato domněnka ukazuje se správnou v statistice percentuální: Ze 100 K připadlo

	na podpory vůbec	z toho na podp. nezaměstn.	na jiné podpory
r. 1913	45·92	21·93	23·99
» 1914	50·53	30·48	20·05
» 1915	36·08	10·11	25·97

Příznačné je, že výpomoc rodinám při úmrtí člena činila r. 1914 K 254.333 (2·56% všech vydání), r. 1915, ačkoli počet členů značně klesl, činila však K 296.366 (5·94% všech vydání). Jednotlivé podpory dostoupily roku 1915 těchto číslic:

cestovní podpora	K	13.143·81	0·27%
podpora nezaměstnaným	»	504.617·65	10·11%
nemocenská podpora	»	282.959·41	5·67%
úmrtní výpomoc	»	296.366·56	5·94%
výpomoc v nouzi	»	331.621·77	6·64%
podpory vůbec	K	1,801.183·77	36·08%

Jmění svazů kleslo v prvním roce války o milion K, v druhém stouplo opět o 623.000 K a činilo asi 14,357.000 K. Čtyři svazy — kovodělníci, dřevodělníci, typografové a železniční zřízenci — mají jmění přes milion korun, čtyři (textilníci, pivovarští dělníci, stavebníci a horníci) půl milionu až skoro jeden milion K, sedm 200.000 až 500.000 K a deset 100.000 až 200.000 K. Ostatních 27 svazů ústředních a 22 spolky zemské a místní mají jmění menší než 100.000 K.

*

Sociální pokrok principiální důležitosti byl právě uskutečněn ve Spojených Státech. Mezi železničními zřízenci a železničními společnostmi nastal konflikt, způsobený požadavkem osmihodinné pracovní doby. Když spor nabýval ostrých forem a hrozil vyvrcholiti v stávku, zakročil sám kongres, jemuž z vnějších ohledů záleží na vnitřním pokoji. Kongres uznal oprávněným požadavek osmihodinné pracovní doby a uložil společnostem, že zkrácením pracovního času o dvě hodiny nesmí být zkrácená zároveň mzda, čili za nynějších 8 hodin podle rozhodnutí kongresu činí mzda dělníkova tolik jako dříve za deset hodin. Tento dalekosáhlý počin v zemi klasicky vyhraněného individualismu znamená vskutku hotový převrat v dosavadní sociální politice severoamerické republiky. Jakkoli společnostem je volno ještě odvolat se k nejvyššímu státnímu soudu, zdá se, že veliký průlom do důsledného liberalismu sociálně-politického je definitivní. Na důležitosti věci nic nezmění fakt, že rozhodnutí kongresu bylo Wilsonem vyvoláno spíše z důvodů volební taktiky než sociálně politických zásad. *R.*

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Přijímací zkoušky. — Návrhy školských reforem v Německu. — Válečné novoty. — Obsazování uprázdněných míst učitelských. — Střední školy rakouské ve druhém roce válečném.

V posledních letech několikrát ozvaly se skeptické úsudky o ceně nynější přijímací zkoušky na středních školách. Předpisy o této zkoušce byly vydány před 32 roky, zatím co poměry se namnoze změnily. Tak zejména vystupuje ostře neshoda mezi učivem školy obecné a požadavky zkoušky v jazyku mateřském: kdežto české cvičebnice Müllerovy pro V. třídu obírají se rozborem slovním a větným jen zběžně a krátce, přijímací zkouška na rozbory klade hlavní důraz. Proto příprava na zkoušku přijímací stává se mnohým učitelům zvláštním předmětem vyučovacím. V letošním Zeitschrift für das Realschulwesen školní rada W. Duschinsky rozepsal se o potřebě pronikavé reformy této ctihodné instituce. Ukazuje na úsudek vídeňského ředitele, vládního rady Jos. Hellera, který r. 1909 popřel účelnost zkoušek přijímacích a doporučil místo nich střední škole několikatýdenní dobu na zkušenou, po níž by žáci byli teprve definitivně přijati do I. třídy. Heller zjistil, že při zkouškách přijímacích průměrně bývá odmítnuto 12 procent na gymnasiích, 10 na reálkách. Ze sta přijatých žáků 17 vystoupilo již v 1. běhu pro neprospěch, 27 dalších propadlo v I. třídě, tedy 44 ze 100 ukázalo nezralost. Dvorní rada Tumlirz doporučil, aby zkoušku přijímací žáci dělali na své obecné škole za předsednictví ředitele nebo profesora střední školy. Z těchto úsudků je tedy patrno, že dosavadní prakse neposkytuje správného měřítka pro schopnosti budoucích studujících.

Duschinsky stopoval přijaté žáky po řadu let, od přijímací zkoušky až do vyšších tříd středoškolských. Mimo jiné zjistil, že oba nejlepší septimáni kdysi vykonali slabě zkoušku přijímací, od I. třídy však studovali s vyznamenáním a výborně prospívali také z jazyka mateřského i počtů, z nichž u přijímací zkoušky osvědčili se jen dostatečně. Jiný žák byl přijat s vynikajícím prospěchem, ale hned v I. třídě propadl. I při statistickém přehledu více než 800 studujících gymnasií a reálek Duschinsky nalezl nápadné neshody. Již při posuzování nováčků rozcházejí se známky školy obecné a zkoušky přijímací: z jazyka mateřského na př. obecná škola (vysvědčení na odchodnou) dala známku velmi dobrou 98 ze sta, přijímací zkouška gymnasijní průměrně 65, reální 60; z počtů obecná škola budoucím gymnasistům 98, zkouška 88, realistům obecná škola 93, zkouška 70. Bylo tedy přijato 35—40 procent slabších němčinářů, 12—30 procent slabších počtářů. Avšak prospěch I. třídy středoškolské ukazuje prospěch valně zhoršený. Z těch, kdo byli přijati na gymnasia s velmi dobrým výsledkem zkoušky přijímací, studovalo v I. třídě s vyznamenáním 60 procent, dobře 27, dostatečně 10, ba ojediněle i propadali nebo vystoupili. Na reálkách z nich studovalo s vyznamenáním jen 40 procent, dobře 35, dostatečně 25. Naproti tomu z těch, kdo se dostali na gymnasium s prospěchem dostatečným, bylo v I. třídě 11 procent s vyznamenáním, 33 studovalo dobře, 11 dostatečně, 33 nedostatečně, 11 vystou-

pilo. Na reálkách: 4 proc. s vyznamenáním, 30 dobře, 48 dostatečně, 11 nedostatečně.

Soudí tedy Duschinsky správně, že přijímací zkouška nestačí zjistiti prospěch a schopnosti nováčkovy, neboť užívá prostředků příliš nahodilých. Bylo by nutno určiti ještě mnoho jiných složek, abychom si mohli utvořiti objektivní úsudek: žákovu tělesnou zdatnost, smyslovou sílu, představové typy, rychlost reakční, rozsah pozornosti, paměť všeho druhu, schopnost reprodukční, délku vjemů, vůli, zájem a j. Aby se získala zkušenost pro takový postup, Duschinsky doporučuje u jednotlivých ústavů zříditi přípravky, které by takto pozorování konaly za vyučování. Než nabudeme přesných měřítek, zaveďme místo přijímací zkoušky několikatýdenní zkušební dobu pro všechny žáky I. třídy.

*

V Německu diskuse o přetvoření vyššího školství nabývá již určitých forem. Pozoruhodný jest na př. pamětní spis německého svazu germanistů, podaný německým vládám a uveřejněný v květnovém čísle Zeitschr. f. d. deutschen Unterricht. Projev tento žádá, aby mateřskému jazyku dostalo se místa mnohem význačnějšího než dosud, jakož i aby vyučování vůbec bylo proniknuto duchem národním.

Známý školský reformátor mnichovský a poslanec G. Kerschensteiner uvažuje o tom, jak by laici mohli v Německu nabýti většího vlivu na organisační práci školskou. Žádá, aby laikové dostali právo dávati návrhy, rady, býti slyšeni. Tím by se vzbudil zájem a porozumění pro otázky vychovatelské, což je z neocenitelných úkolů veškerého života státního. Přítomnost laiků v tělesech školských působila by proti uniformitě a zkostnatění škol, kterou přináší každá centralisace. Kerschensteiner doporučuje, aby laičtí zástupcové byli voleni všeobecným hlasováním a aby jednání sborů, v nichžto zasedají, bylo zveřejněno. V synodách (školních radách) by zasedali odborníci a laikové; odborníky byli by zástupcové učitelstva, volení rovněž na tři roky. Z laiků doporučuje utvořiti skupiny: dělníky, živnostníky, rolníky, obchodníky, průmyslníky, úředníky, umělce a duchovní; každá z těchto skupin nechť volí stejný počet otců a matek do synody. Synoda rozčlení se ve 2 hlavní odbory, jeden pro školy obecné a pokračovací, druhý pro školy vyšší. Laické členy budou míti školní rady místní, zemské i říšské. Volby místní konají se stejně jako do radnic nebo parlamentu, z místních školních rad mohou býti voleni zástupci do vyšších šk. rad. Kerschensteiner, jenž pobyl ve Spojených státech severoamerických, ukazuje na tamější příklad, že spolučinnost odborníků a laiků (přes mnohé nedostatky) výborně se osvědčila. Od »laických rad školních« slibuje si vítězství názoru, že školství není jen věcí státní, nýbrž i rodinnou.

*

Nařízením místodržitelským stanoví se, aby po dobu války na konci školních mší v neděli a ve svátek zpívána byla první sloka hymny rakouské. Tím má býti utužováno smýšlení rakousko-vlastenecké v mládeži a posilována upřímná oddanost ku vznešené osobě panovníkově. Rovněž budou mládeži ohlašována jména těch, kdo z příslušníků ústavu ve válce

se vyznamenali nebo padli. Výroční zprávy středoškolské mají zaznamenávati všechny vztahy mezi válečnými událostmi a učiteli nebo žáky narukovanými. Středoškolští studující byli vyzváni, aby se účastnili četných sbírek válečných, papíru, kaučuku, zlata, užitečných rostlin a p.

Začátkem příštího roku školního má býti provisorně obsazeno 279 uprázdněných míst na středních školách rakouských, a to na německých 147, na českých 68 (v Čechách 52, na Moravě 16), na polských 32, na rusínských 7, na italských 9, na chorvatských 8, na slovinských 6 a na rumunských 2. Mohou se o místa ucházeti také suplenti konající aktivní službu v poli; přihlížeti se bude hlavně k služebním letům uchazečů, nikoliv k oborům vyučovacím. Po dvouleté přestávce tedy chystá se opět obsazování míst na středních školách, aby aspoň nejnápadnější újmy dlouholetým suplentům byly zmírněny. Definitivně však místa uprázdněná obsadí se až po válce. Pravděpodobně budou nyní obsazována také místa ředitelská; četné střední školy české jsou totiž řízeny zástupci místo ředitelů, kteří šli do výslužby nebo zemřeli.

*

Bez významnějších poruch vyučovacích naše střední školy 28. června ukončily druhý školní rok válečný. Stabilita vyučovací udržela se hlavně tím, že středoškolské učitelstvo až na malé výjimky nebylo povoláváno do zbraně. Zabrané budovy školní byly většinou vráceny původnímu účelu svému. Zdá se, že téměř nikde nebylo nutno zastaviti vyučování ve vyšších třídách, když odvedení žáci odcházeli ke službě vojenské. Úřední statistika ze začátku šk. r. 1915—16 uvádí 44 chlapeckých středních škol a 7 lyceí v Rakousku, na nichž se nevyučovalo (mezi nimi bylo české gymnasium v Kyjově). Číslice ta se mezi rokem podstatně lepšila; byly otevírány ještě další školy haličské a bukovinské, zavřen byl později leda ojediněle některý ústav na jihu říše. Kdežto loňská statistika středoškolská vůbec neuváděla studujících v Haliči a Bukovině (jichž před válkou bývalo na 52.500), letošní vykazuje jich 29.529.

Proti součtu studujících zapsaných v prvém roce válečném na středních školách rakouských, 106.505 žáků a 8960 žaček, druhého roku vykázáno jest 120.309 žáků a 15.346 žaček. Nepřihlížíme-li k Haliči a Bukovině, kde se poměry měnily, jest pozorovati úbytek 5161 studujících na gymnasiích, na reálkách o 1746, za to na chlapeckých gymnasiích počet dívek vzrostl o 278, na lyceích o 1668, což týká se hlavně Haliče. Úbytek mužských studujících vysvětlíme si hlavně narukováním, hospodářské poměry rozhodovaly při návštěvě středních škol nepatrně. Dívčí studium rovněž dostalo se znenáhla do starých kolejí, kdežto v prvním roce válečném někteří rodiče z úsporných příčin dcerám svým studia nedopřáli.

V letošním školním roce studovalo na 376 rakouských gymnasiích a reál. gymnasiích 84.643 žáků, z toho dívek 4818, na 147 reálkách 44.484 hochů, na 75 lyceích 10.528 žaček. Českých měli jsme 73 gymnasií a reál. gymnasií o 18.052 studujících, 43 reálek o 14.034 žácích a 10 lyceí o 1813 žákyních. Chlapecké ústavy byly státní až na 6 zemských reálek na Moravě, 4 zemská reálná gymnasia, 5 městských (reál.) gymnasií, 1 gymnasium biskupské, 1 řádové a 5 soukromých. Z lyceí českých vydržují 4 města, spolky 6. *q.*

LIDOVÁ VÝCHOVA.

Zemská dávka ze zábav. — Lidovýchovná činnost ve válce. — Hnutí eugenické.

Hudebním podnikům lidovýchovným hrozí veliká a nečekaná překážka novou — zemskou dávkou ze zábav, kterou nařízeno vybírati císařským patentem ze dne 29. prosince 1915 č. 83 ze zábav všelikého druhu, pořádaných pro zábavu a podívanou obecenstva na místech a v místnostech veřejně přístupných s úředním povolením. Proti této dávce, která má pomoci zemským financím novým zdrojem příjmů, nelze v zásadě jistě ničeho namítati, neboť postihne jenom ty, kdo se budou baviti, tedy někoho, kdo může na zábavu věnovati přebytečné peníze. Dávka není ostatně přílišná, činíc nejméně 10 h a nejvýše 10% vstupného. Bylo správně napsáno, že potřebuje-li již země nových příjmů, bylo zajisté šťastnou myšlenkou zdaniti zábavy, ba omezí-li nová dávka taneční zábavy pochybného druhu, dryáčnické podniky s hloupými a oplzlými scénami, »humoristické« zábavy s kupletními výstupy, bude lze mluviti i o jejím poslání kulturním. Ale jest obava, aby obcemi nebyla dávka požadována i z vážných podniků hudebních, z večerů literárních, z přednášek s klavírními nebo zpěvními ukázkami, z besídek a podobných podniků. Dávce totiž nejsou podrobeny: divadelní představení, podniky, sloužící výhradně účelům vědeckým, vzdělavacím a vyučovacím, a podniky, pořádané výhradně žáky nebo pro žáky veřejných ústavů vyučovacích. Přesná litera zákona neuvádí sice výslovně výše uvedené podniky lidovýchovné mezi podniky vyloučenými z povinnosti platiti dávku, ale podle ducha zákona lze je dojista míti za vyňaté z povinnosti, ježto jsou podniky vzdělavacími a výchovnými, nikoliv jen po výtce zábavnými, a ježto jsou navštěvovány obecenstvem netoužícím jen po holé zábavě, nýbrž více po rozšíření vzdělání hudebního a po zjemnění vkusu. Zákon nemluví sice ve všem zcela určitě, ale přece jasný je potud, že rozlišuje podniky podle toho, vystupuje-li v nich stránka zábavní do popředí, či je-li z nich živel zábavní úplně vyloučen. Osvětového Svazu dotkla se zemská dávka dosti citelně. Na žádost Osvětového Svazu Zemská správní komise království českého vydala sice Svazu odvolatelné potvrzení, že hudební večery jakožto část lidové školy, tedy podnik sloužící výlučně účelům vzdělavacím, dávce ze zábav nepodléhají, ale lidové koncerty symfonické uznány za podnik dávce podrobený, ježto při nich účel vychovávací a vzdělavací není výlučný, a koncerty tyto musí býti pokládány za zábavu a podrobeny dávce. Rozhodnutí toto vydáno ve shodě s rozhodnutím o ostatních vážných koncertech pražských a mělo ovšem důsledek, že Osvětový Svaz se rozhodl lidových koncertů symfonických nepořádati.

Jinak — jak se zdá — dávka ze zábav nijak neumenšila ani touhy nejširších vrstev po zábavě, ani podnikavosti vypočítavých podnikatelů, zejména podniků kinematografických. Ovšem nelze neuznati, že tíživé ovzduší válečné žádá si nezbytně rozptýlení mysli něčím takovým, co by zaplašilo chmurné myšlenky a obavy. Proto jest jen přirozeno, že válka

činnosti lidovýchovné neutlumila nikde, kde dovedli porozuměti potřebám časovým a přizpůsobiti lidovýchovnou činnost podle těchto potřeb. Byla-li kdy dokázána potřeba, aby bylo poskytováno lidu poučení, výchova a ušlechtilá zábava, stalo se to právě v nynější válce, kdy se jasně ukazuje potřeba poučovati lid právě v nejtěžších dobách o důležitých otázkách zdravotních, národohospodářských, právních, klesající mysl zaměstnati povzbuzujícím slovem, tělo strádající posilniti živným chlebem života duševního.

Proto plným právem lze zazlívati všem těm vzdělavacím sborům a podobným spolkům na venkově, které snad z liknavosti nebo z malomyslných obav nevyvíjely ani té činnosti, kterou se mohly vykazovati v časech normálních. V době válečné měla býti činnost zdvojnásobena!

Proto doslovně otiskujeme výzvu, se kterou se poslední valná hromada Osvětového Svazu obrátila k celé veřejnosti české a zvláště ke všem spolkům, v jejichž programu jest i činnost lidovýchovná:

»Válka přerušila v našich obcích téměř všecku činnost lidovýchovnou. Nejen přednášky se omezily na míru nejmenší, i knihovny a čítárny byly uzavírány, obyčejně z obavy před hrozícími nákazami. Ačkoli v jiných oborech se život společenský časem zase dostal alespoň částečně do starých kolejí, ochabnutí činnosti kulturní potrvalo déle, než by bylo žádoucno. I když se počet mužských pracovníků zmenšil, i když nebylo přednášečů, knihovníků a pod., ukazuje se, že při dobré vůli a obezřelosti mnoho lze vykonati, že řady kulturních pracovníků lze doplňovati ženami i novými náhradníky jinými. Zejména přílišné obavy před nákazami byly přehnané a liché: dnes není již důvodu, proč odpírati četbu dospělým i mládeži ve škole.

Skvělá, stále rostoucí návštěva přednášek Lidové školy Osvětového Svazu v Praze, divadel, koncertů a jiných ušlechtilých zábav, značný prodej knih do rodin zvláště o posledních vánocích jasně ukazují, že obecenstvo za dlouhé doby válečné touží po duševní stravě, že jí nezbytně potřebuje jako uklidňující protiváhy proti rozrušujícím dojmům vnějším. Po dvou letech kulturní nečinnosti se již leckde ozývá kulturní hlad.

Proto Svaz Osvětový vyzývá nejen všecky své vzdělavací sbory, nýbrž i všecky spolky a korporace, aby letos na podzim obnovily veřejnou činnost podle svých sil a možností. Nechť posilují obecenstvo — nutí-li je okolnosti dále se omezovati, alespoň výběrem nejlepšího, užitečnými přednáškami nebo kursy, vážnou četbou, koncerty, divadlem i slavnostními večery, které jsou důstojny doby válečné a mohou mysl obecenstva zaměstnati i v těžkých dobách nynějších povzbuzujícím a posilňujícím pokrmem duševním.«

*

Nejvíce se ještě projevovala péče o četbu našich vojínů, zvláště nemocných vojínů v lazaretech, a dojemno jest čísti lístky polní pošty, kterými vojíni děkují za noviny posílané jim do pole, nebo nemocní vojíni s vděčností oznamují, jakou duševní úlevou i posilou byla jim česká kniha, kterou nalezli v lazaretech mimočeských. V tomto oboru válečné péče pomocné bylo našimi korporacemi veřejnými vykonáno mnoho.

Čísla, která o této činnosti budou jednou sebrána a uveřejněna, budou jistě vší úcty hodná, ač ovšem nedosáhnou milionových počtů knih, které sebraly a poslaly vojákům v poli a v lazaretech v Anglii ženy a v Německu sběrna německého knihkupeckého spolku (Böserverein der deutschen Buchhändler).

*

U nás doma jest ovšem neméně potřebno poskytovati lidu, co potřeba doby mu káže dáti. Z myšlenek, které se ukazují jako nejpotřebnější, aby o nich v nejširších vrstvách bylo uvažováno a šířeno poučení hluboké a pronikavé, jest beze sporu hnutí eugenické, myšlenka ozdravění lidstva. Netřeba jistě rozváděti příčiny, které si vynucují hnutí toto takořka před našima očima. Již před válkou bývalo často ukazováno, že lidstvu ubývá zdatnosti, a všecky znaky literárního umění úpadkového zdály se nasvědčovati pozvolnému úpadku lidského pokolení, toužícího čím dále tím více po požitku, vzdalujícího se prostého života a práce a ztrácejícího při tom zdraví a síly. Úbytek porodů již před válkou vzbuzoval obavy národohospodářů, zhoubné nemoci nakažlivé, zvláště následky nemocí pohlavních byly stále předmětem varovných úvah hygieniků. Ze všech těchto prvků zrodilo se již před válkou mnoho zdravých návrhů reformních, řešících však obyčejně jen část úkolů v rámci nějaké myšlenky lidumilné, zrodila se i veliká a krásná myšlenka péče o mládež, zrodila se i veliká snaha ozdraviti lidstvo. Všecky tyto snahy staly se za války, válkou a jejími důsledky ožehavější a nejvíce naléhá na lidovou výchovu potřeba osvětliti lidu hodnotu zdravého a zdatného potomstva, význam a cenu lidského zdraví, zejména význam potomstva uchráněného strašných následků nemocí pohlavních. Jest jistě příznačno, že obě naše korporace lidovýchovné Lidové přednášky českých vysokých škol pražských i Osvětový Svaz uspořádaly v měsících jarních ve spojení s Českou eugenickou společností cykly přednášek o otázkách eugenických.

V lidové škole Osvětového Svazu přednášeli (v pátky měsíce dubna) MUDr. Frant. Kulhavý (Eugenika a veřejná hygiena), prof. MUDr. Frant. Šamberger (Eugenika a nemoci pohlavní), prof. dr. Artur Brožek (Eugenika a biologie) a prof. dr. J. Drachovský (Eugenika a populační problém). Návštěva nebyla sice největší (668 posluchačů na všech večerech, průměrná 167 posluchačů), ale z přednášek samých i z hojné literatury, která se současně o věci u nás objevila, jest patrno, že myšlenka ozdravění lidu jest i u nás na postupu. Nevžila se sice dosud tolik, kolik by zasluhovala, ale počátky jsou již slibné. Bude ovšem potřebí, aby myšlenky jednou ujaté nezakrněly, nýbrž aby byly stále a stále živeny a posilovány. Lidovou výchovu čeká tu úkol veliký, naléhavý, ale velmi vděčný. Cíl hnutí eugenického, zdravé a zdatné potomstvo, je jistě tak cenný, aby se našlo dost obětavých pracovníků, kteří by chtěli myšlence nejvýš již potřebné zasvětiti své horlivé úsilí! Cíl jest jistě krásný a vděčný: zdravá a šťastná budoucnost!

LITERATURA.

Krásná.

Spisy pro mládež. T. E. Tisovský, Zloděj u nádraží. — Jar. Rudloff, Pohádka o hloupém Honzovi. Díl I.: Honzovo dětství, část 1. (Květnice mládeže sv. I.-II.) Obě knihy nákl. Přemysla Plačka v Pacově 1916. — Karel Babánek, Malé povídky. (Osení sv. 60.) Nákl. F. Topiče v Praze 1916. — Marie Gebauerová, Péťa pes. (Pěkné knihy pro mládež.) Nákl. J. Laichtera na Král. Vinohradech 1916. — E. Thompson Seton, Povídky o zvířatech. Z angl. originálu přeložil J. F. Khun. Díl III. Nákl. F. Topiče 1916. — Píseň o Rolandovi. Přeložila Amalie Krejčová. (Žně z literatur sv. 51.) Nákl. Jana Laichtera na Král. Vinohradech 1915.

T. E. Tisovský stal se známým, plodným spisovatelem pro mládež. Úspěch nezajistila mu ani tak původní invence, jako spíše to, že u nás působivě uplatnil nový útvar fantastické povídky ze života rostlin, zvířátek, trpaslíků a p. Povídka jeho Zloděj u nádraží zabočuje na jiné pole, upozorňuje na zpustlost pražské mládeže. Spisovatel vymyslil si hojně zápletek, aby dobrosrdečného profesora uvedl do styku s bídou velkoměstskou a utvrdil jeho přesvědčení, že zločinnosti mládeže nelze čeliti jen stíháním policejním. Zpracování ukazuje, že Tisovský nepohybuje se bezpečně v realistické povídce. Děj předpokládá pronikavé pojetí osob i věcí, výmluvné podání a především výrazné barvy, kdežto celek Tisovského zůstává přes dobré úmysly jeho šedý a plochý, protože již samo pozorování spisovatelovo nešlo do potřebné hloubky. Povídka spokojuje se schematy, která před několika desetiletími vlekla se humoristickými listy našimi a nemohou obstáti ani v povídce pro mládež. Vlasatí fantastové maloměstští, roztržití profesoři a p. patří již v literatuře na zasloužený odpočinek. Stejně nesnese dnešní povídka realistická t. zv. květnaté mluvy, strojených slov papírových v ústech živých lidí. Sloh Tisovského přímo volá po oproštění a zlidovění. Přes ušlechtilou a opravdovou tendenci povídky máme přece za to, že Tisovskému přilehají jediné látky, které dříve zpracoval a k nimž by se měl opět vrátiti.

Pozoruhodné dílo začíná Jaroslav Rudloff svou Pohádkou o hloupém Honzovi. Jde tu o pokus seskupiti tradiční látky prostonárodní kolem jedné osoby v samostatný útvar nový — o něco podobného usiloval před lety Říha v rázovité Povídce o svatbě krále Jana. Kdežto však Říha zužitkoval hlavně prvky pohádkové, Rudloff všímá si více prostonárodních tradic rodinných a společenských. Svého Honzíčka postavil do určitého prostředí, do vesnice chodské, takořka do určité doby nedávné, když už staré mravy počínaly mizeti. Připravil se na své dílo zevrubně, ani ne tak studiem jazyka, lidové skladby jeho po příkladu Říhově, jako spíše studiem prostředí chodského vůbec, místních zvláštností a zvyklostí, které zná patrně také z nejbližších vztahů. Tak nabývá Rudloffovo vypravování rázu široké kroniky rodinné a místní; jeho kniha jest vlastně realistickou povídkou vesnickou s dějem velmi rozmanitým. Do tohoto celku jsou vloženy prvky pohádkové, někdy dovedně a vtipně spojené s reálním okolím svým, přizpůsobované zvýšené po-

chybovačnosti dnešního čtenáře. Avšak přece zůstává nepoměr mezi vysloveným realismem knihy a báchorkovými zjevy. Chudý domkář ve společnosti sudiček, tajemného kmotra, zázračného pokladu ve skále — to způsobí rozpaky i pozorovateli méně kritickému. Rudloff jde často nadbytečně do široka (slibuje ještě 3—4 svazky pokračování!) a ukládá si mnoho úkolů najednou, což jest nad jeho síly tvůrčí a ohrožuje jednotnost díla. Jistou nejednotnost pozorovati také na slohu jeho: hned dává mluviti svým osobám lidově jadrně, hned opět upadá do všední mluvy knižní. Opotřebovaným titulem Pohádka o hloupém Honzovi vlastně dílu nezaslouženě ublížil, nejdeť vůbec o pohádkového Honzu. Rudloff snaží se vpraviti do děje obraz ročních zvyků a slavností lidových, »rok na vsi«, jako kdysi Němcová neb Alois Mrštík. Nutno přiznati pokusu Rudloffovu vážný význam a značnou samostatnost. Závěrečný úsudek vysloviti možno až o díle ukončeném.

Malé povídky Karla Babánka vznikly opodál hlučného života. Je to řada lehkých, bledých obrázků, které živě začínají a končí obyčejně povzdechem nad pomíjejícností věcí. Motýl, růže, pták, květina, stromek, básník — těmi hesly jest vyznačen jejich ráz. Vytvořil je lyrik chtěje vyprávěti dětem něco ze svého tichého světa. Proto je v knize všechno co možná přitlumeno, odhmotněno, předměty dostávají duši a rozhovoří se jak měkcí lidé. Obyčejně setkáváme se s nimi ve chvíli, kdy na své dráze životní blíží se konci — i spisovatel jejich pojav předem slibnou myšlenku jako by ztrácel dechu a hledal rychlý konec. Básnické povídky toho druhu jsou v původní literatuře naší celkem vzácny. Kdož by si v lomozném století vzpomněl na city motýla umírajícího za oknem, růže opožděně rozkvetší, vánočního stromku schnoucího v zákoutí, starého domu odměněného ranou motyky, parku ustupujícího novostavbám? Někdy spisovateli podaří se vtipná kombinace, jak na př. ptáci pozorují první vzlet aeroplánu nebo jak básníkův kalamář a dýmka prou se o své zásluhy umělecké. Babánkova skromná knížka jest vítána jako odchylka od běžné četby, jako básnický odpočinek po denním napětí. Ocení ji ovšem toliko vyspělejší čtenáři, nikoliv děti toužící po sytých barvách a vzrušujícím ději.

Dobová záliba pro zvířecí látky přinesla nám výraznou povídku původní, Péťu psa. Spisovatelka povídky Marie Gebauerová nechce působiti na fantasii mladých čtenářů nějakými hrdinnými, spletitými událostmi; drží se naopak krok za krokem drobné skutečnosti, pečlivě pozorujíc vlastního psa domácího. Povídka vyrůstá ze soukromí spisovatelčina, jest vlastně obměnou téhož typu literárního, jako byla úspěšná prvotina její »Jurka« (k »Jurkovi« se také koncem svým přímo připíná). Děti a známí z okolí autorčina, moravské letoviště a hory nad alpským Jezerskem kupí se kolem čiperného psíka. Kniha postupně zaznamenává »duševní« vývoj Péťův, jak se učil svým kouskům a nerozlučně srůstal s rodinou spisovatelčinou, až utekl posléze do známých hor za Jurkou vojínem. Vzpomínkový ráz povídky, prostá, ale ušlechtilá forma povznášejí tento mosaikový obrázek na cenné dílo literární. Mládež nade vše má ráda souvislý děj — jí bylo by ovšem vítáno, aby složky povídky pevněji byly spiaty, jakož aby zejména druhá polovina obsa-

hovala více dětských živlů. Alpská turistika jest poněkud odlehlá představivosti průměrné mládeže, nutno horské krásy dětskými výjevy (a také četnými obrazy scenerií alpských) teprve přiblížiti. Ilustrace M. Fischerové-Kvěchové šťastně zachytily několik rázovitých staveb z Jezera.

Zdomácnělý již Thompson Seton vytvořil nejvyspělejší nyní formu zvířecích povídek. Hrdiny jeho P o v í d e k o z v í ř a t e c h — III. svazek leží před námi v dovedném překladu Khunově — jsou stepní zvířata ve svém rodinném a společenském soukromí. Thompson studuje rodinné vztahy jejich, poměr rodičů k dětem, věrnost manželskou, vzájemný poměr zvířecích sousedů. Nevyčerpatelný je v popisování vtipných kousků zvířecích, lstivé vynalézavosti a neúnavné obezřelosti vůči nástrahám, pastem, psům, otráveným soustům. A ježto má zevrubné vědomosti o zvycích hrdinů svých, vždycky dovede obměňovati děj, vynalézati nové situace nebezpečné, napínavé, vypravující, jak zvíře opět a opět dostalo se z léčky. Příběhy Thompsonovy, třeba že vznikly z loveckých zkušeností, mívají společnou tendenci: nezabíjeti zbytečně, těšiti se z tichého zápolení vynalézavého ducha zvířecího a lidského. Nejedna povídka dostává zakončení přímo povznášející, stává se chvalozpěvem na ušlechtilé mravní vlastnosti hrdinovy: tu obávaný vlk nikým nepřekonaný jde slepě za mrtvou družkou, onde liška raději otráví zajaté mládě, když ho nemůže zachrániti. A třeba že zvíře škodí člověku, Thompson není schopen namířiti proti němu z nejbližší blízkosti, tak jej zvíře zaujalo svou osobitou krásou nebo důmyslnou obranou. Thompson Seton napsal řadu moderních zpěvů hrdinných o medvědech, jelenech, vlcích, sobech a liškách. Zdůrazňuje vždycky mluvu faktů, jako epik nedovede ani valně zkrášlovati praktikami beletristického slohu. Právě těmi vlastnostmi stal se dobrým vychovatelem mládeže, neboť vedle poutavé dobrodružnosti vede ji k pravdivým, přesným pozorováním. Tato spolehlivá přesnost a bezprostřednost zajistila mu ostatně nemenší úspěch u dospělých.

Jedním z nejvýznamnějších zjevů nynější literatury pro mládež jest, že dbá nové orientace v minulosti. Také u nás soustavně předkládá mládeži veliké výtvory minulosti, upravuje jí četbu p r a m e n ů p ů v o d n í c h způsobem co nejvhodnějším a nejpřístupnějším. Po Bylinách, Odyssei, Hrdinech britských ostrovů, Sindbádovi, Aucassinu a Nicolettě Žeň z literatur přináší prosaický překlad veledíla starofrancouzské poesie bohatýrské. Ač mezi vznikem P í s n ě o R o l a n d o v i a naší dobou leží staletí, neklesl mohutný účinek této válečné epopeje, naopak dílo vyniká lecčíms, čeho nyní postrádáme. Zdá se, jako by naše roztříštěná doba nebyla již ani schopna snésti do jednoho díla tolik monumentálních prvků, provésti glorifikaci vyvolených hrdin rysy tak nadlidsky zvětšenými. Píseň o Rolandovi působí charakteristikou geniálně prostou, dějem dramaticky stupňovaným při starobylé stavbě své; nad potoky krve stojí povznášející idea, víra ve vítězné právo národní. Z tohoto podání chápeme naivní stranictví básnického zpravodaje válečného, zbožnou úctu k starci císaři, zázračnému reku Rolandovi a sladké domovině. Píseň o Rolandovi drží se nejraději událostí, ale do-

vede také býti hovornější, kde jde o osoby a věci nejdražší. Tak když pádnými rysy vylíčila zradu Genelunovu, když rozechvěla mysl čtenářů ukazujíc, v jakém nebezpečí octly se zástupy Rolandovy, věnuje zvláštní zpěv konci tří hrdinů Karlových. A třeba že báseň ani na chvíli nedovede se vzdáti věcného tónu epického, v tomto zpěvu cit pěvcův vytryskne prudčeji, než v kterékoliv básni lyrické. Mladé čtenáře uchvátí grandiosní děj přese všechny prostonárodní zvláštnosti formy (jinak podivuhodně ušlechtilé), přes opakovaná schemata bitevní a fantastická jména. Sotva lze nalézti také dílo, které by studujícím našim přiblížilo lépe umění středověké. Vyrovnaly by se mu leda německé Nibelungy, aspoň první část jejich, která má na víc o milostné a rodinné vztahy dávných hrdin. Ve Žni z literatur vyzdobili text snímky starofrancouzského gobelinu z pomezí XI. a XII. století. V překladu, který se jinak plynně čte, zůstalo několik rušivých chyb. *K. V.*

Poučná.

Ferdinand Strejček, Josef Václav Sládek, jak žil, pracoval a trpěl. ((Nakl. J. Otto.) — E. Chalupný, Josef Václav Sládek a lumírovská doba české literatury. S dřevoryty Frant. Bílka. (Nakl. Fr. Borový 1916.) — Praha dávná i naše, podmínky, prostředí a činitelé. Svazek IV. Poznámky biologické od Ant. Wimmra. V Praze, bez roku. — Lad. Horák, Příruční dějiny národa českého. Potřebám lidovýchovným a dorostové práci věnuje. Vydání II. opravené a porozšířené. Kniha I.—IV. Od doby prehistorické až do r. 1471. V Praze 1914, nákladem Dědictví Komenského.

Ferdinand Strejček: Josef Václav Sládek, jak žil, pracoval a trpěl. (Nakl. J. Otto.) — *E. Chalupný*: Josef Václav Sládek a lumírovská doba české literatury. S dřevoryty Frant. Bílka. (Nakl. Fr. Borový 1916.)

Po Strejčkově loňské monografii: »Lumírovci a jejich boje kolem r. 1880« dvě nové knihy o Sládkovi! Jak patrno, aspoň vůči Sládkovi není naše literární historie nevděčná a počíná »vyrovnávati dluh, jímž český národ je povinen svým nedoceněným velikánům« (Chalupný v předmluvě k své monografii). Obě knihy se doplňují: Strejčkova přesně chronologicky líčí život Sládkův s hojnými doklady z jeho korespondence, hlavně z mladších let, při čemž ocenění jeho díla zaujímá v ní místo podružné, kdežto kniha Chalupného má úkol především kritický.

Práce Strejčkova, jako dřívější jeho monografie o Sv. Čechovi a o Lumírovcích, je z míry svědomitá, psána s láskou a obdivem k spisovateli, a snaží se co nejpodrobněji zachytiti význačné rysy života Sládkova způsobem pokud možno dokumentárním. Strejček nerad kritisuje a vytýká, ať komukoli, rád smiřuje protivy a bylo mu to z různých stran vytýkáno. Nemyslím, že by to byl u něho nedostatek odvahy a přesvědčení — jsou lidé, kteří sami jsouce dobré vůle i u jiných ji předpokládají a činy jejich tak si vysvětlují. Ne nadarmo si pro první svou velkou monografii vybral život Sv. Čecha, také takového člověka.

I v »Lumírovcích« shledával především to, co lidi spojuje, a stejně v této sládkovské knize. Přejme mu to, není-li to na úkor pravdě. I tak, ba právě tak může býti literární historik užitečný — buďme rádi, že vedle »bojovných« Macharů, Šaldů, Vodáků atd. — a který pak z našich kritiků nebyl a nemusil býti někdy bojovný? — máme i »dobrácké« Strejčky (tak ho jmenuje Chalupný, také jeden z těch »bojovných«). Svou knihou vykonal Strejček velmi záslužnou věc — jen ať nám po Čechovi a Sládkovi píše dále svoje »dobrácké« monografie, z nichž literatura má positivní prospěch. Z jeho knihy skutečně se dovídáme o Sládkovi, »jak žil, pracoval a trpěl«. A snad v budoucích jeho knihách se budeme stále více setkávati s tím, čeho v dosavadních často postrádáme, totiž s vylíčením nejen vnějšího, nýbrž i vnitřního života spisovatelova, s tím, co je pojítkem mezi životními jeho osudy a jeho dílem, co tvoří podstatu jeho bytosti. Na to je potřebí míti krom všech těch ostatních vlastností úplně svůj názor životní a z něho pochopit a posoudit životní názor spisovatelův. V naší literatuře, pokud vím, máme dva takové životopisy: starší, opravdu klasický život Jungmannův od Václava Zeleného a z novější doby krásný životopis Boženy Němcové od Václava Tille.

Rázu zcela jiného než Strejčkova je kniha Chalupného: ta chce být a je kritická — rozbor Sládkova díla je tu věcí hlavní. Po třístránkovém životopise jedná podrobněji o organisaci a redakci Lumíra, o překladatelské činnosti Sládkově, o původní poesii, rozdělené na tři období. Následují čtyři kapitoly, v nichž je těžiště knihy a v nichž se rozebírá Sládkův světový názor (»rozbor ideologický«), forma (»rozbor estetický«), vnitřní život (»rozbor psychologický«) a poměr k prostředí (»rozbor sociologický«), a konec je kapitola o významu Sládkově a úsudcích o něm.

Chalupný ani v této knize nezapře své individuality, jak ji známe odjinud: Je to kniha bystrého a sčetlého diletanta (v dobrém slova smyslu), kterého literatura stejně poutá jako politika, sociologie, filosofie, ba i filologie, vždy hotového úsudku o nejrůznějších věcech, který všude dovede říci něco nového, často opačného, než se říkalo před ním, který umí vypozorovat zajímavý podstatný nebo podružný rys svého předmětu, s velmi ostře vyhraněnými sympatiemi a antipatiemi, podle nichž posuzuje a hodnotí věci i osoby. I u něho, jako tak u mnohých, temperament určuje nejen metodu, nýbrž i ideje. V podstatě neliší se právě u Sládka úsudek Chalupného od obrazu utvořeného dosavadní literární historií, ale dodává mu leckde výraznějšího reliefu. Přidržuje se známého a přirozeného rozdělení jeho tvorby na tři periody, zajímavě však odůvodňuje vznik jeho druhé »objektivní« periody, doby to dětských a selských písní, lidových písniček a básní politických a vlasteneckých, nejen z určitých zjevů národního prostředí, nýbrž i z rozhodujících subjektivních momentů básníkova života. Nalézá vřelá a případná slova o Sládkovi jako básníku bolesti a mužné resignace, lyrikovi eruptivní síly citové v jeho vrcholných tvůrčích chvílích. Přirovnává Sládka především k Nerudovi ukazuje na společné základní rysy jejich poesie, odlišné ode všech vrstevníků, jako vůbec v analogiích Sládkovy poesie s poesií jiných našich i cizích básníků osvědčuje velmi

jemný smysl až na některé, trochu násilně přitažené příklady. Tak nedovedl bych Sládka přirovnati k Březinovi ani v tom smyslu, jak to Chalupný činí, jako se mi zdá být z několika důvodů nevhodné, jmenuje-li Chalupný Březinu »českým Goethem«. Právem zdůrazňuje fakt, před tím tuším nepovšimnutý, jak vůdce a literární mluvčí »kosmopolitické« družiny Lumírovců zůstal rázovitý a svůj, »přímo svéhlavě svůj«, ve všem všudy specificky český formou i obsahem v sousedství osobních svých přátel, Vrchlického a Zeyera, majících v poesii ideály západoevropské, a jak jediný mocnější vliv cizí literatury, totiž anglické, vlastnosti této nerušil, ba svým způsobem podporoval.

K nejlepším kapitolám počítám »Organisaci a redakci Lumíra«, »Původní poesii« a »Vnitřní život«, ač právě v nich je nejvíce podnětů k vyjádření úsudků odlišných. Tak řekl bych, že celkový význam Sládkovy poesie Chalupný přecenil. Mohu to za sebe říci tím spíše, poněvadž mi byl Sládek od mládí básníkem nad jiné milým, a k mnohým jeho překrásným básním se znovu a znovu vracím. Při takových příležitostech člověk nejlépe poznává, jak všechno oceňování estetické i jiné je konec konců subjektivní a relativní — poznání, jež jistě není útěšné. Až mě překvapilo, jak velebí Chalupný »České znělky«, které pokládám za Sládkovy nejslabší věci, jako celou jeho poesii politickou. Za docela pochybenou mám kapitolu »Poměr k prostředí«, a vůbec celou Chalupného sociologickou teorii o tom, známou už z dřívější jeho práce »Národní povaha česká«.

Kniha Chalupného vyšla v úpravě tak nádherné, jako málokterá česká kniha. Přispěly k tomu hlavně dřevoryty Bílkovy, které ctitelé mistrovi jistě uvítají s nadšením. Já, nehledě ani k tomu, že obrazy tohoto rázu by se spíše hodily k vystižení poesie Březinovy než Sládkovy, bych nadšení toho nedovedl sdíleti, protože náležím k těm, jejichž umělecké ideály jsou jinde, než kde si je hledají Bílek i Březina. Konstatuji to prostě, bez jakéhokoli předpojetí či úmyslu — jako doklad o té subjektivnosti lidského nazírání uměleckého. *Z. F.*

Praha dávná i naše, podmínky, prostředí a činitelé. Svazek IV. Poznámky biologické od Ant. Wimmra. V Praze, bez roku.

Několik pražských učitelů a spisovatelů sloučilo se v sdružení, jež v řadě svazečků chce vyčerpati domovědu Prahy, vyložiti její podmínky přírodní i historické, vysvětliti prostředí estetické i technické a ukázati konečně k jejím činitelům sociologickým a politickým. Ze sborníku toho, určeného sice především pro školu, ale jinak zajímavého a důležitého pro každého inteligenta, kterému osud našeho královského města nemůže býti lhostejný, vyšel nejdřív spisek učitele Wimmra, který chce podati obraz ekologický Prahy i nejbližšího okolí. Vycházeje právem z denního života dovede vskutku zajímavě povědíti čtenáři, jaký život rostlinný a živočišný je na dvorku moderního činžáku pražského i v podzemí našich příbytků, v ulici se stromořadím i v domácnostech, v zahrádkách domovních i sadech, v kupeckém krámě, ovšem také v okolí pražském, zvláště v Šárce a Chuchli. Dobré jest, že připojeny četné ilustrace přírodnin a na konec i mapka sadů a lesů okolí pražského, jež, jak obecně známo, po té stránce nevyniká bohatstvím. Máme-li na mysli omezený počet

hodin, které lze podobným výkladům věnovati také v pražských školách obecných a měšťanských, snesl Wimmer do svého dílka rozhodně látky příliš mnoho, aby ji bylo lze vůbec probrati; při tom kapitola o kupeckém krámě nepodává vlastně nic specificky pražského a mohla proto vůbec odpadnouti. Za to obecenstvo dospělé může se tu lehkou a přístupnou formou poučiti o mnohých zjevech, kolem nichž jinak chodívá dojista docela netečně: je vskutku ku podivu, jak málo zná průměrný Pražan své bezprostřední okolí a jak často je ve vlastním domově naprostým cizincem. *K.*

Lad. Horák: Příruční dějiny národa českého. Potřebám lidovýchovným a dorostové práci věnuje. Vydání II. opravené a porozšířené. Kniha I.—IV. Od doby prehistorické až do r. 1471. V Praze 1914, nákladem Dědictví Komenského.

Není poslední zásluhou české university, že podnítila u nás daleko hlubší a intensivnější studium domácí historie, než jsme si mohli mysliti dříve, kdy badání o českých dějinách spočívalo vždy de facto jen na jediném člověku. Také tady teprv žáci Gollovi, vychovaní moderními metodami a prostředky, provedli řadu prací, kterými osvětleny byly nově zvláště starší epochy dějin naší země: stačí srovnat třeba jen zběžně počáteční partie nesmrtelného díla Palackého s příslušnými oddíly nové souborné práce Novotného, aby i laiku vysvitly zásadní a podstatné rozdíly v pojetí i zpracování historického materiálu. Bylo proto dobrou myšlenkou Horákovou, aby výtěžky těchto prací v stručné a zhuštěné formě byly učiněny přístupnými i širšímu obecenstvu, jako kdysi učinil Tomek ve svých Dějinách království českého; okolnost, že tato práce pražského učitele v necelém desítiletí vychází již po druhé, svědčí sama, že dílko vzešlo z praktické potřeby a vyhovělo přání aktuálnímu. Nečiní tedy a nemůže ani činiti nároků, že by chtělo býti prací originální a přísně vědeckou, k čemuž autor dílka nebyl vůbec ani povolán, ale je za to příručkou vskutku praktickou a přehlednou: na 260 stranách podán tu přehled asi polovice celé vývojové linie českých dějin, od doby prvověkosti (od nepaměti asi do IX. stol. po Kr.) do konce doby husitské jakožto nejslavnějšího období našeho národa, po němž se dostavil nenáhlý vnitřní rozklad a klesání; jež vyvrcholilo katastrofou bělohorskou a odčiněno bylo teprv v době obrození. Výklad jest rozčleněn v krátké oddíly, k nimž připojeny vždy na konec poznámky, doplňující menší detaily hlavního proudu i potřebnou literaturu. Ale někde snaha po stručnosti svedla Horáka až k nejasnosti neb stylistické neobratnosti, tak na str. 170 čte se věta málem nesrozumitelná: Rozšířená pak města pražská spojil památným Kamenným mostem, v místech někdejšího mostu Juditina, doma jsa vzorem slavným, a ten pro svůj bílý kámen po staletí měl evropskou pověst mostu ‚alabastrového'; nebo o něco výše: byl již ve třetím manželství: královna Blanka zemřela v roce po korunovaci, královna Anna Falcká ve čtvrtém roce manželství bezdětek, atd. Příliš úsečně zní také na př. pasus (242): Spolu přijat jest Zikmund za krále, an potvrdil privilegií stavovských (zejména i na úřady zemské) i svého zápisu — ač již tajně odvolaného (1436)!! Ne-

pěkně působí také četné vsuvky v závorkách, opatřené pravidelně vykřičníky, které patrně mají upozorňovati na důležitý nějaký detail, ale často jsou neodborníku docela nejasny; na př. str. 129: nově přibyly k nim též řády žebravé, mající za úkol boj proti kacířství (inkvisice!) a pohanstvu (křížové války!), nebo str. 247: Jiří připravil utěšený rozkvět obchodu, živností i hospodářství, který národu jeho připomínal časy Karlovy (bezpečnost veřejná! potření Koldy náchodského! české sklářství světového významu!) atd. Na takových místech měla býti stylisace jasnější a obšírnější. Celkem spisek prokáže dobré služby jak širšímu obecenstvu, které nemá chuti ani schopnosti, aby studovalo pracně díla obšírná, tak zvláště učitelstvu, jež tu najde pro své školní výklady poučení snadno a rychle a vítanou náhradu za školní spisky dávno již zastaralé. A v tomto pedagogickém úkolu tkví také vlastní účel dílka psaného bez vědeckých pretensí. *P.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Prof. Dr. Bohumil Němec, O původu a vývoji života. V Praze 1916. Str. 36. K —·30. Knížka tato jest již 56. svazkem populární knihovny Za vzděláním. Autor v ní odpovídá k nejdůležitějším otázkám lidského života: Odkud jde člověk a kam jde? Uváděje nejprve objektivně všecky hlavní teorie tyto problémy řešící, biblickou, Richterovu, Reinkovu, Darwinovu, Lamarckovu atd., zamítá z nich to, v čem jsou pochybeny a neudržitelny, a přijímá je zase tam, kde jsou vědecky zdůvodněny. Knížka má každého čtenáře krátce a přístupně poučiti o tom, kam až věda došla při řešení vzniku a vývoji života našeho, a kolik jí můžeme věřiti. — MUDr. Fr. Lašek, Zušlechtění lidstva. V Praze 1916. Str. 32. K —·30. — Prof. Dr. Fr. Čáda, Vztahy mezi paedologií, hygienou a péčí o mládež. V Praze 1915. Str. 26. — Úkoly a význam české společnosti eugenické. Přednesl Fr. Čáda. V Praze 1915. Str. 9. Účinky světové války: Úbytek zdatných mužů, vzrůst invalidů, rostoucí nebezpeči nemocí infekčních, pohlavních a plicních, nedostatečná výživa nové generace, poklesnutí porodů, vyvolávají zcela přirozeně protichůdné snahy, zvané jedním slovem eugenika, t. j. snahy o dobré pokolení lidské. Všecky uvedené tři spisky mají za účel ukázati na vážnost rostoucího nebezpečí, jež záleží v degeneraci lidské společnosti, a upraviti dráhy k nápravě a ozdravění. Řecký a římský kulturní stát nerozpadl se vnějšími okolnostmi, nýbrž vnitřní mravní rozvrácenosti. I dnešní kulturní Evropě hrozí toto nebezpečí. Z tohoto poznání vyrůstají dalekosáhlé úkoly eugenické všem národům, zejména ovšem národům malým, jako jest národ náš. — Die Kindersterblichkeit in Österreich. Von Dr. S. Rosenfeld. Wien 1916. 141 S. Vydáno sanitním oddělením c. k. ministerstva vnitra. Válka obrátila nemalou měrou pozornost k otázkám lidského života; zejména se volá po četnějším a zdatnějším potomstvu. I tento spis má za předmět otázku úmrtnosti kojenců a dětí do 5. roku. Jest v něm zpracována statistika let 1898 až 1909 ve všech zemích Rakouska, a to s několika hledisek: Jaký vliv má na úmrtnost dětí výživa, národnost, pohlaví, čas, místo, podnebí, povolání rodičů a to při dětech manželských i nemanželských atd. — Gustav F. Steffen, Krieg und Kultur, Jena 1915. 204 S. M 4·—, a od téhož spisovatele: Weltkrieg und Imperialismus. Jena 1915. 254 S. M 4·50. Steffen jest rodem Švéd, žil dlouhou řadu let v Anglii a napsal o anglických sociálních poměrech několik spisů. Ač je tedy přísluš-

níkem národa neutrálního, zcela zjevně se přihlašuje v uvedených dvou spisech na stranu národa německého a svoji polemiku zahrocuje proti Anglii. Cituje tu obšírně diplomatické knihy o válce, články časopisecké, řeči parlamentní, soukromé projevy, líčí státní spojenectví před válkou, přípravy a počátky světové války a na základě toho odmítá válečné heslo čtyřdohody: »Pro demokracii a svobodu, proti militarismu a despotismu« jako povrchní a neupřímné ve svých předpokladech i cílech. Cena spisů spočívá v citovaném materiálu. — J. M. Robertson, War and civilisation. London 1916. Slavný člen anglického parlamentu obrací se knihou touto proti spisovateli Steffenovi. S láskou se prý obíral po 40 let studiem německé literatury. S obdivem a úctou se dívá na Německo až do polovice 19. století. Ale od této doby jest německá kultura otrávena, a všichni geniové, kteří by byli snad v poslední době zde povstali, musili se v moderním Německu zalknout. Travičem Goethova národa jest Hegel, který postavil zásadu, že národové musejí vésti čas od času válku, aby se morálně uzdravili, a že člověk má jenom jako člen státu mravní existenci. Pod vlivem Hegelových myšlenek šel národ německý jediný proti všem v otázkách války a míru. — Friedr. Delitzsch, Die Welt des Islam. Berlin 1916. 188 S. M 1·—. Nastalými poměry válečnými stal se Islam předmětem usilovného zájmu západoevropských mocností. Známý orientalista Delitzsch chce proto svým spisem poučiti ústřední mocnosti o nejdůležitějších zjevech kulturního života islamského: o náboženství, mravnosti, literatuře, vědě a umění. Pln obdivu a nadšení klaní se s úctou potomkům Mohamedovým. Když již Persie padla za oběť »zubům ruského medvěda a anglického lva«, nechť aspoň jest jim vyrváno Turecko s neskonale bohatou Mesopotamií. — Die Lehre des Buddha. Von Dr. Georg Grimm. München 1915. 512 S. M 8·—. Nepodává se tu životopis Buddhův ani dějiny buddhismu, nýbrž prostě samo učení Buddhovo s mnohými doklady a citáty z jeho spisů; a to za tím účelem, aby čtenář slyšel co nejvíce mluviti Buddhu samotného, ne to, co si lidé o Buddhovi myslí. Autor chce ukázati, že učení Buddhovo ještě nesestárlo, je věčně nové a má i dnešnímu modernímu člověku mnoho co říci. Kniha jest rozdělena dle »čtyř vznešených pravd« Buddhových: I. svatá pravda o bolu, 2. o vzniku bolu, 3. o potlačení bolu, 4. o cestě ku potlačení bolu. — Dr. Marzell Chlamtacz, Lembergs politische Physiognomie während der russischen Invasion. Wien 1916. 128 S. K 2·40. Profesor lvovské university a člen a posléze též předseda městské správy ve Lvově líčí tu dobu od 3. září 1914, kdy přijel první vojenský vlak s ruskou posádkou, až do 22. června 1915, kdy zase přitrhly do města armády rakouské. Promlouvá o ruské správě města, o školství obecném, středním, o universitě, žurnalistice, penězích, polských legiích, rakouských státních úřednících, smýšlení obyvatelstva. Ujišťuje, že všechno popisuje dle pravdy jako očitý svědek. *H.*

AP
52
N35
roč.23

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET
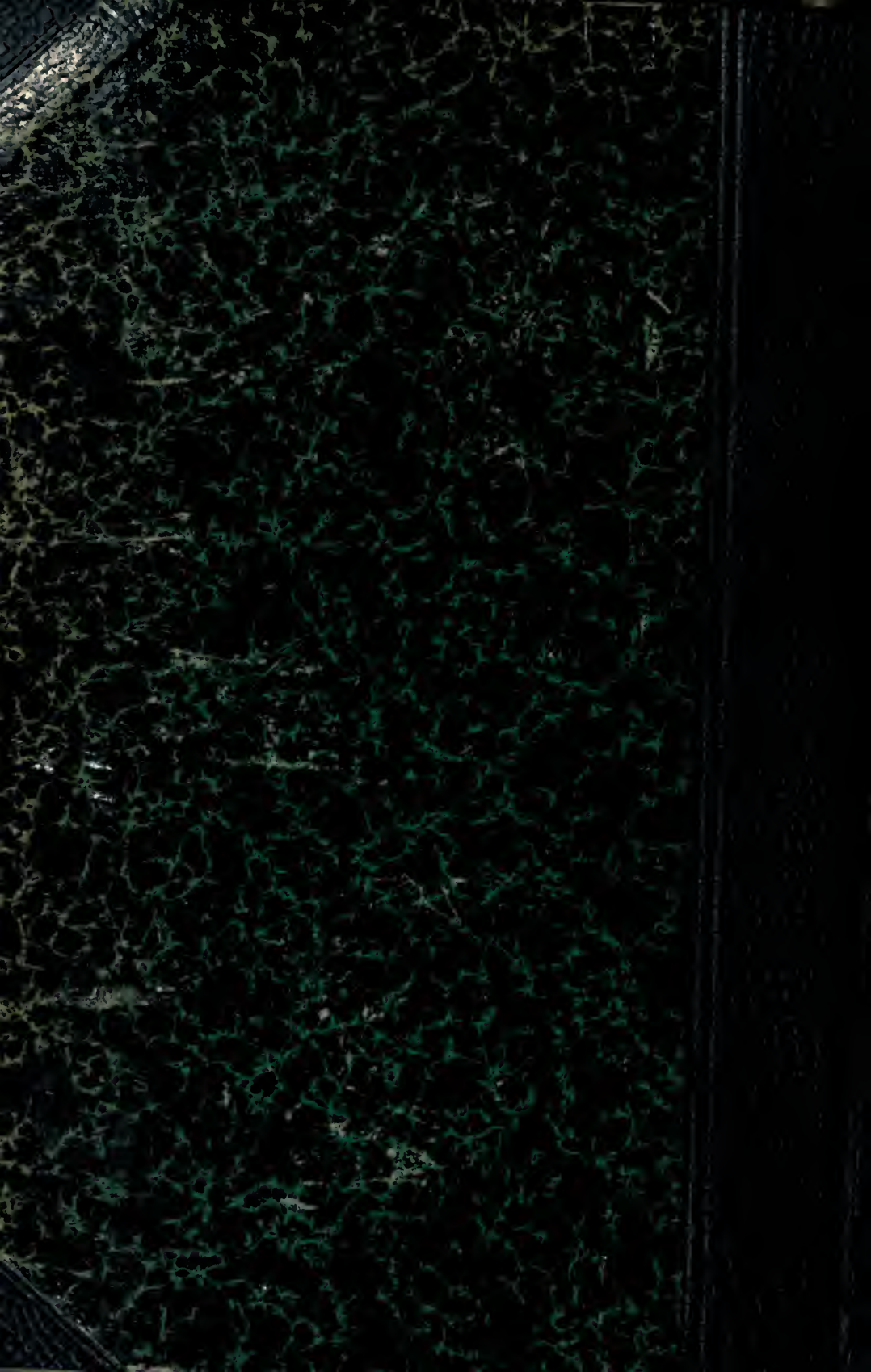
UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY